

શ્રી માતૃવાણી

ગ્રંથ- ૫

પ્રશ્નો અને ઉત્તરો
૧૯૫૧-૫૩

શ્રી માતાજી

श्री मातृवाणी

ग्रंथ - ५

प्रश्नो अने उत्तरो

१९५१ - १९५३

श्री माताजी

: अनुवादक :

श्री सुन्दरम

श्री अमीधर लड्डे

પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૯૭૯ : શ્રી અરવિંદ સોસાયટી, અમદાવાદ

પુનર્મુદ્રણ ૨૦૨૨

પ્રકાશક: શ્રી અરવિંદ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ,

શ્રી અરવિંદ નિવાસ, વડોદરા.

© શ્રી અરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, પોંડિચેરી.

શ્રી માતૃવાણી ગ્રંથ ૫

કિંમત : રૂ. ૩૦૦=૦૦

: પ્રાપ્તિ સ્થાન :

૧. સેલ્સ એમ્પોરિયમ, શ્રી અરવિંદ નિવાસ,
દાંડિયા બજાર, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૧.

૨. શબ્દ, શ્રી અરવિંદ આશ્રમ, પોંડિચેરી-૬૦૫ ૦૦૨.

खेग्राउन्डमां वर्ग खेतां श्री माताञ्च - १९५४

श्री मा

जन्म

इंजुआरी २१, १८७८

भारतमां आगमन

मार्च २९, १९१४

महासमाधि

नवेम्बर १७, १९७३

નિવેદન

શ્રી માતૃવાણી શ્રેણીના આ ગ્રંથ ૫ માં શ્રી માતાજીના તા. ૧૯ એપ્રિલ ૧૯૫૧ થી તા. ૧૩ ડિસેમ્બર ૧૯૫૩ સુધીના વાર્તાલાપોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

જૂન ૧૯૫૧ થી માર્ચ ૧૯૫૩ના સમય દરમ્યાન કોઈ ‘પ્રશ્નો અને ઉત્તરો’ થયા ન હતા. પરંતુ જેને ‘ભાષંતરના વર્ગો’ કહેવામાં આવ્યા છે તે વર્ગો શ્રી માતાજી લેતાં હતાં. આ વર્ગોમાં શ્રી માતાજી શ્રી અરવિંદના કેટલાક ગ્રંથો કે જેમાં ‘‘ધી આઈડિયલ ઓફ હ્યુમન યુનિટી’’ (માનવ એકતાનો આદર્શ), ‘‘ધી હ્યુમન સાયકલ’’ (માનવ વિકાસચક્ર), ‘‘ધી લાઈફ ડીવાઈન’’ (દિવ્ય જીવન)નાં છેલ્લાં છ પ્રકરણો અને ‘‘ધી સિન્થેસીસ ઓફ યોગ’’ (યોગ સમન્વય)ના અમુક ભાગનો સમાવેશ થાય છે. તેનું કેન્યમાં ભાષાંતર કરતાં, બાળકો સાથેના આ વાર્તાલાપોનું ક્રમવાર રેકોર્ડિંગ કરવામાં આવેલું નથી.

શારીરિક શિક્ષા વિભાગની જુદી જુદી ટુકડીઓના અગ્રેસરોને આશ્રમના ક્રિડાંગણમાં સાંજના સમયે તાલીમ આપવામાં આવતી ત્યારે શ્રી માતાજી ત્યાં હાજર રહેતાં હતાં. શ્રી માતાજી જ્યારે તે કસરતોનું નિરીક્ષણ કરવા બેસતાં ત્યારે તેમની આજુબાજુમાં કેટલાંક બાળકો પણ આવીને બેસી જતાં. આ બાળકો અગાઉ ૧૯૫૦-૧૯૫૧ના વાર્તાલાપો દરમ્યાન જે લોકો હાજર રહેતાં તેમના કરતાં ઘણાં નાનાં હતાં. આ નાનાં બાળકોએ શ્રી માતાજીને પ્રશ્નો પૂછવાના શરૂ કર્યા. ધીમે ધીમે બાળકોની સંખ્યામાં વધારો થતો ગયો. તેથી શ્રી માતાજીએ તેમને દર બુધવારે ક્લાસમાં મળવાનું રાખ્યું. થોડા સમય પછી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પણ આ બાળકો સાથે આવવા લાગ્યા. આથી બુધવારના ક્લાસનો રૂમ નાનો પડવાથી છેવટે પ્લેગ્રાઉન્ડમાં મીટિંગો ભરાવા લાગી. આમ જેને આપણે ‘બુધવારના વર્ગો’ કહીએ છીએ તે માર્ચ ૧૯૫૩થી નવેમ્બર ૧૯૫૮ સુધી ચાલ્યા.

૧૯૫૩ના પ્રથમ આઠ વાર્તાલાપો હાજર રહેલા કેટલાક શિષ્યોએ નોંધી લીધા હતા અને બાકીના ટેપરેકોર્ડ કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૯૫૩ના વાર્તાલાપો દરમ્યાન શ્રી માતાજી સામાન્ય રીતે તેમનાં પોતાનાં અગાઉનાં લખાણોમાંથી કેટલાક ફકરાનું વાંચન કરતાં અને તેના પર વિવરણ કરતાં અથવા તે વિષે કોઈ પ્રશ્ન પુછાય તો તેનો જવાબ આપતાં. આ ગ્રંથમાં જે મૂળ લખાણો છે તેમાંનાં મોટા ભાગનાં શ્રી માતાજીના ૧૯૨૯ના વાર્તાલાપોનાં છે. આ ૧૯૨૯ના વાર્તાલાપો અંગ્રેજીમાં ‘‘કોન્વરસેસન્સ વીથ ધી મધર’’, ‘‘વર્ડ્સ ઓફ ધી મધર’’ તથા ‘‘કોન્વરસેસન્સ’’ આમ ત્રણ શીર્ષક હેઠળ પ્રગટ થયા હતા. ગુજરાતમાં આ વાર્તાલાપો ‘‘શ્રી માતાજીની વાણી’’ પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયા છે અને છેલ્લે શ્રી

मातृवाणी ग्रंथ ३ मां “प्रश्नो अने उत्तरो १९२९” तरीके लेवामां आव्या छे.

अ ग्रंथ ५ मांना ता. ७ ओक्टोबर १९५३ सुधीना घण्टाभरा वातवापो श्री अरविंद ग्रंथमाणाना ‘वातवापो’ गुच्छ १, पुस्तक ५ तथा गुच्छ २, पुस्तक १, २, ३ मां प्रसिद्ध थयेवा छे.

श्री माताजनां आ अमृत वयनो सौ वाचकोना जवनमां प्रकाश पाथरे अे ४ प्रार्थना.

અનુક્રમણિકા

૧૯૫૧

વાર્તાલાપ નં.		પૃષ્ઠ
૧	૧૯ એપ્રિલ : માગણીઓ અને જરૂરિયાતો : “માનવ પ્રકૃતિ” ‘અહં’નો વિલય. ખોરાક : તમસ, નૈવેદ્ય. પ્રકૃતિનું પરિવર્તન : પ્રાણમય, મનોમય. “શરીરનો યોગ” : કોષાણુઓની ચેતના.	૧
૨	૨૧ એપ્રિલ : યોગ કરવાની શરતો વિષે શ્રી અરવિંદનો પત્ર. અભીપ્સા, તપસ્યા, સમર્પણ. નિમ્ન પ્રાણ : જૂની ટેવો; “પૂર્વગ્રહો”. પસંદગી અને બેવડા જીવન વિષે શ્રી અરવિંદ. “પુરાણું ફારસ”; આંતરિક સાક્ષાત્કાર અને બાહ્ય પરિવર્તન.	૧૧
૩	૨૩ એપ્રિલ : લક્ષ્ય અને માર્ગ. ઊંઘવાની રીત : હળવા થવું. વિરોધી શક્તિઓ : સત્યનિષ્ઠાની કસોટી. વેદના અને મૃત્યુ પ્રત્યેનું વલણ.	૨૨
૪	૨૬ એપ્રિલ : “પાછા ન ફરી શકાય તેવું રૂપાંતર”. દિવ્ય શક્તિ : “આનંદપૂર્ણ આધીનતા”. સર્વાંગીણ ત્યાગ. આત્મસમર્પણ; સંપૂર્ણપણે આત્મભાન ભૂલી જવું; કામ.	૨૮
૫	૨૮ એપ્રિલ : વ્યક્તિગત પ્રયત્ન, તમસ, આળસ. સક્રિય અને સ્થાયી શક્તિ. મૂર્ખાઈ; ચૈત્યસ્વરૂપ અને બુદ્ધિ.	૩૭

		તત્ત્વજ્ઞાનો : જુદી જુદી “ભાષાઓ”, સૃષ્ટિસર્જન વિષેની તર્કપ્રણાલિઓ. પોતાનાં સ્વરૂપ અને કર્મનું સમર્પણ.	
૬	૩ મે :	ઘન અને તેનો પ્રભુ માટે ઉપયોગ; પ્રશ્નો. કામના ઉપર કાબૂ : વ્યક્તિગત અને સામૂહિક પરિવર્તન.	૪૭
૭	૫ મે :	જરૂરિયાતો અને કામનાઓ. વિવેક : સત્યનિષ્ઠા અને સત્ય દર્શન. મંત્ર અને તેના પ્રભાવ. “કર્મ કરતાં લક્ષ્ય” : સેવા કરવી, પ્રભુ ઉપર નિર્ભર રહેવું.	૫૭
૮	૭ મે :	ક્રમિક સ્તરો. પરાત્પર, વિરાટ, વ્યક્તિરૂપ પ્રભુ. પરમશક્તિ અને સૃષ્ટિ. શબ્દોની, ભાષાની અધૂરપ.	૬૬
૯	૧૧ મે :	મહાકાલી અને કાલી. અવતાર અને વિભૂતિ. સ્વરૂપની સર્વ અવસ્થાઓ પાછળ સચ્ચિદાનંદ. સંકલ્પશક્તિનું સામર્થ્ય : દિવ્ય સંકલ્પને ઝીલવો.	૭૦
૧૦	૧૨ મે :	મહાલક્ષ્મી અને જીવનમાં સૌંદર્ય. મહાસરસ્વતી; “સચેતન હસ્ત”. ઘન અને ગરીબાઈ.	૭૭
૧૧	૧૪ મે :	ચાન્સ; શક્તિઓની લીલા. શાંતિ : અપાયેલી અને ગુમાવેલી. અહંકારનો વિલય.	૮૦
		૧૯૫૩	
૧૨	૧૮ માર્ચ :	વિરલ સંકેતપૂર્ણ ક્ષણો: ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંપર્ક. “સ્વરૂપોનાં કુટુંબો” : લોકો શા માટે સહકાર કરવા એકઠા મળે છે? આશ્રમની એક સન્નારીની મુલાકાત : ચૈત્યસ્વરૂપ બાહ્ય હેતુઓને સાધનરૂપે ઉપયોગમાં લે છે.	૮૬

૧૩	૨૫ માર્ચ :	૯૦
	કામનાઓને સંતાડવા માટે પ્રભુનો ઉપયોગ. સત્યનિષ્ઠા : મુશ્કેલ પરંતુ અસરકારક. સાચી જ્યોતિ.	
૧૪	૧ એપ્રિલ :	૯૩
	મહત્વકાંક્ષા : એક કોરી ખાનારો કીડો. “સ્વરૂપમાં સમરસતા” અને વિવિધ વ્યક્તિતાઓ. સંકેતસ્થાન અથવા ચૈત્યદર્પણ.	
૧૫	૮ એપ્રિલ :	૯૭
	માનવજાતિની સેવા અને પ્રભુને અર્પણ. “મારી જાત” એટલે કોણ? કામનાઓ અને તેમનાં રૂપઘડતરો. વિચારની, પ્રાર્થનાની શક્તિ. “તમારો વિજય” વિશ્વને લાભ.	
૧૬	૧૫ એપ્રિલ :	૧૦૮
	દિવ્ય શક્તિઓને ખેંચવાની ક્રિયા. સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ પોતે જ શિક્ષા. “સમતાનો પાયો”.	
૧૭	૨૨ એપ્રિલ :	૧૧૧
	નિદ્રા અને સ્વપ્નો : મનની શાંતિ.	
૧૮	૨૯ એપ્રિલ :	૧૧૩
	સ્વપ્નોની ગોઠવણી. પ્રાણમય સ્વરૂપમાં ઘા અને માંદગી. સ્વપ્નોની પ્રતીકાત્મકતા. વ્યક્તિગત સ્વપ્ન—કલ્પના. મૂર્ખતા અને મિથ્યાભિમાન. ધર્મો, સત્ય, ચેતના.	
૧૯	૬ મે :	૧૨૦
	ચૈત્યસ્મૃતિ. પુનર્જન્મ : વાર્તાઓ. સ્વયં લેખન, પ્રેતાવાહન. સ્વપ્નો. સર્વની ચાવી : પ્રભુનો સંપર્ક.	
૨૦	૧૩ મે :	૧૩૧
	બનાવટી ધ્યાન. પલાયનવૃત્તિ અને પ્રકૃતિનું પરિવર્તન. સાચું ધ્યાન, સાચી વિનમ્રતા. સંકલ્પ, એકાગ્રતા, પ્રયત્ન : સક્રિય સમર્પણ. પૂર્ણકરણ બનવું, પ્રગતિ. કંટાળો.	

૨૧	૨૦ મે :	૧૪૩
	અર્પણ અને સમર્પણ. ભૂલો અને સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ. અભીપ્સાની જ્ઞાણ : આત્માર્પણ. અન્ય શક્તિના સાધનરૂપે ચૈત્યસ્વરૂપ. એક સૂઝી રહસ્યવેત્તા સંગીતકારની વાર્તા. શ્રી અરવિંદની એક ઈંચ વૈજ્ઞાનિક શિષ્ય સાથે વાતચીત.	૧૫૭
	પરિશિષ્ટ	
૨૨	૨૭ મે :	૧૫૮
	સંગીત : ઉદ્ભવસ્થાન અને પ્રકાર. પ્રેરણા અને કલાકૌશલ્ય. વ્યક્તિભાવ, વિયોગ, અચેતના. ઉપાય : ફરી સભાન બનવું. સૌ એક જ વસ્તુને સ્પર્શે છે. અન્યને સમજવું (વાણીથી પર) સંગીતનું મૂળ; મેઘાવી. ભારતીય અને યુરોપનું સંગીત. પ્રભુનું શુદ્ધ દર્શન અને મનોમય રચનાઓ. વસ્તુઓનું સ્પષ્ટિકરણ : આખું વિશ્વ જરૂરી. કેવળ પ્રભુનું જ અસ્તિત્વ છે. કલાનું મૂલ્ય. કામ અને સાક્ષાત્કાર.	
૨૩	૩ જૂન :	૧૭૬
	નિયતિ અને સ્વતંત્રતા. જુદી જુદી ભૂમિકાનાં રૂપઘડતરો. વસ્તુઓની નિયતિનો માર્ગ પ્રાર્થના વડે બદલી શકાય છે. આપણને કર્મ કરતા કરવા માટે, પ્રકૃતિ સ્વતંત્રતાનો ખ્યાલ ઊભો કરે છે. દિવ્ય કરુણા અને કર્મ. જાદુઈ શક્તિની, પ્રાપ્તિ માટે અભીપ્સા અને પ્રાર્થના.	
૨૪	૧૦ જૂન :	૧૮૪
	વિરોધીશક્તિઓના હુમલા અને મનુષ્યનો પ્રતિભાવ. વળગાટના દાખલાઓ; પરિવર્તનનો ઈનકાર. અસત્યનો અસુર : “રાષ્ટ્રોનો આત્મા”. પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સત્યો. મનુષ્ય તેની પૃથ્વીનું રૂપાંતર કરશે. મન અને પ્રાણનું સાચું કાર્ય. વિરોધી શક્તિઓના હુમલાની પરખ:	

		સત્યનિષ્ઠા, આત્મનિરીક્ષણ. શીખવા અને સમજવા વિષે. શિક્ષણ વિષે : કાર્યસૂચી બનાવવા વિષે, કેળવણીની પદ્ધતિ વિષે.	
૨૫	૧૭ જૂન :	બુદ્ધિનું કાર્ય : વિચારો અને વિચારોની રચનાઓ. મૃત્યુનું કારણ, પૂર્ણતામાં વિકાસ.	૧૯૯
૨૬	૨૪ જૂન :	પ્રાણની શક્તિ. ભયનું કારણ અને ઉપાય. શરીરની સ્વયંસ્ફુરણા. આળસ અને કામ વિષે. માંદગીનાં કારણો અને ઈલાજો. સમયને જીતવા માટે એકાગ્રતા. શાળામાં કાર્ય : મનની વ્યવસ્થા. વિજ્ઞાન અને કલા.	૨૦૮
૨૭	૧ જુલાઈ :	સ્વર્ગ, જમપુરી, શાશ્વત નર્ક. કલ્પના, એક રૂપવિધાયક. કલ્યાણકારી રૂપોની શક્તિ; સાજા કરવું, મૃત્યુ પછી ક્યાં? સ્વરૂપમાં એકસૂત્રતા. મૃત્યુ અને અગ્નિનાં “સત્ત્વો”. મરવાની “સંમતિ”.	૨૨૧
૨૮	૮ જુલાઈ :	પ્રાર્થના અને અભીપ્સા. દુષ્ટેચ્છા : ભૂરો વિચાર એટલે બૂરું કર્મ. અશુભનું કારણ અને ઉપાય. પ્રાણીઓ : જીવજંતુઓનો પ્રાણમય ઉદ્ગમ. ખાવાની કામના, “પ્રેમ”ની અભિવ્યક્તિ. સહજપ્રેરણા; પ્રકૃતિમાં ચેતના. ચેતનાની વિશાળતા.	૨૩૨
૨૯	૧૫ જુલાઈ :	વહેમો. ધાર્મિક નિયમો અને આરોગ્યશાસ્ત્ર. વિરોધી શક્તિઓની પરખ; તેમના હુમલા. સત્યનિષ્ઠ અભીપ્સા અને કસોટીઓ. પ્રભુ ઉપર રોપેલા માનસિક ખ્યાલો. પ્રભુના કાર્ય માટે ધનનું દાન. પ્રભુ અને તેમની સૃષ્ટિ. પરિવર્તન માટે પ્રાર્થના.	૨૪૭

રક્ષણને લીધે વિરોધી શક્તિઓ, અકસ્માતો વગેરેનું નિવારણ.
ભયને કારણે આવતી માંદગી, અકસ્માતો.
મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક ભય.
દરેક કસોટી પ્રભુની કરુણાની સાબિતી.
માંદગી : નૈતિક અવસ્થા વધુ અગત્યની.
માંદગી : કારણો : અસમતુલા.
અંગગત અને શારીરિક ક્રિયાગત અસમતુલા.
સ્વરૂપના સર્વે ભાગોમાં સમતુલાની જરૂરિયાત.
ગ્રહણશીલતાનો અભાવ—“રેતીનો કણ”.
માંદગીનાં અંતર્ગત કારણો શોધવાં, એના કિટાણુ નહિ.
માંદગીના બાહ્ય કારણો : ચેપી આંદોલનો, ઈ.
હુમલાઓ : મેલી વિદ્યા.
પૃથ્વીના વાતાવરણમાં નાનાં પ્રાણમય સત્ત્વો.
કિટાણુઓની ઉત્પત્તિ : વિઘટનની શક્તિઓ
જાપાનમાં રોગચાળો.
લોહી તરસ્યાં સત્ત્વો.
માંદગીનો ઈલાજ.
આધ્યાત્મિક શુદ્ધિ.
જીવનમાં વિશ્વાસ : બાળકો.

જુદી જુદી ભૂમિકાઓ ઉપરની ઘટનાઓ.
“ભારતની સ્વતંત્રતા” : શ્રી માતાજીનું ભવિષ્ય દર્શન.
શક્યતાઓ; ઘટનાઓનો વ્યુત્ક્રમ; અમંગળની
આગાહી કરતાં સ્વપ્નો.
પરિવર્તનની શક્યતાની કક્ષાઓ; હસ્તક્ષેપ.
સાચી રીતે સમજવા માટે વૈશ્વિક ચેતનાની અનિવાર્યતા.
“વ્યક્તિગત પ્રયત્ન”.
પોતાની જાતનો પડદા ઉપર પ્રક્ષેપ, અવલોકન, વ્યવસ્થા.
“તું તારી જાતને જાણ”, શીખવું, આત્મખોજ.
અસ્તિત્વનું કારણ; પોતાના ભાવિના સ્વામી બનવું.

ચૈત્યસ્વરૂપની પ્રગતિ, પુનર્જન્મ.
ચૈત્યસ્વરૂપ વિષે સભાન લોકોની પ્રગતિ,
આવિર્ભાવ અને પ્રગતિ.
પ્રેરણા; ગ્રહણશીલતા, પરિવર્તન.
મન, પ્રાણ, શરીરની પ્રગતિ.
મન દરેક વસ્તુને પુરવાર કરે છે; ચૈત્ય જાણે છે.
સંકલ્પ અને આવેગ. “આ છેલ્લી વાર કરું છું.”

આવેગની સક્રિય અભિવ્યક્તિ.
ચૈત્યસ્વરૂપ દ્વારા દેહધારણ.
ચૈતસિક વિકાસ : કર્મ.

- ૩૩ ૧૨ ઓગસ્ટ : ૩૧૩
આત્મતાદાત્મ્ય વડે લોકોને જાણવા.
જ્ઞાનની પદ્ધતિઓ. એકાગ્રતા, આરપાર પસાર થવું.
ચેતનાની વિશાળતા; પ્રગતિ.
આત્મતાદાત્મ્યની ઘટના; પેરીસના નાટ્યગૃહની વાર્તા.
પ્રભુનું જ્ઞાન : તાદાત્મ્ય એ જ એકમાત્ર માર્ગ.
એકાગ્રતા, એકબિંદુત્વ ધારણ કરવું.
પ્રકૃતિમાં સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓનું અસ્તિત્વ;
કોઈ બે વસ્તુઓ એકસરખી નહિ.
- ૩૪ ૧૯ ઓગસ્ટ : ૩૨૪
વૃક્ષોમાં અને પ્રાણીઓમાં અભીપ્સા.
સર્વ વસ્તુઓમાં દિવ્ય હાજરી.
રત્નો (પથ્થરો) શક્તિઓનો સંગ્રહ કરી શકે છે,
તેમનો ઉપયોગ.
આદાન-પ્રદાન : મર્યાદાને કારણે પ્રાપ્તિ અને પરિગ્રહની
કામના.
જેટલું વધુ અર્પણ કરો તેટલો વધુ વિકાસ.
વિરોધી શક્તિઓની અસરને લીધે વિનાશ કરવાની
અને બગાડવાની વૃત્તિ.
સાચા વીર બનવું.
પ્રભુકૃપામાંની શ્રદ્ધા જ્યોતિના પુનરાગમન માટે
સરળતા ઊભી કરે છે.
- ૩૫ ૨૬ ઓગસ્ટ : ૩૩૩
પ્રેમનો સ્રોત.
સાચો પ્રેમ અને તેની વિકૃતિઓ.
પ્રાણીઓનો મનુષ્યો માટે પ્રેમ.
ચૈત્યચેતના; બુદ્ધિ અને ગણતરી.
પુષ્પોમાં “પ્રેમ”, રત્નો (સ્ફટિકો), પ્રાણીઓ.
- ૩૬ ૨ સપ્ટેમ્બર : ૩૪૨
ધર્મ અને આધ્યાત્મિક ચેતના.
નાત-જાત.
ઉત્કાંતિની ગતિ; સંસ્કૃતિઓના ઇતિહાસ.
પ્રકૃતિની લીલા; તેના સહકારની જરૂર.
- ૩૭ ૯ સપ્ટેમ્બર : ૩૪૯
દિવ્ય શક્તિ દ્વારા કરણની પસંદગી.
મન અને પ્રાણની પ્રગતિ.

- પ્રાણનું રૂપાંતર.
 ચૈત્ય તત્ત્વ સાથે સંપર્ક; વીર પુરુષો.
 પ્રાણ, સર્વશક્તિમાન કરણ.
 નિરાશા, પ્રાણ જ બધી મોટી ક્રિયાઓના મૂળમાં
 પ્રાણની શક્તિ.
- ૩૮ ૧૬ સપ્ટેમ્બર : ૩૫૭
- શરીરની ગ્રહણશીલતા.
 સ્થૂલ જગતની જકડામણ.
 મૃત્યુ પછી પણ પાર્થિવ વાતાવરણમાં રહી જતી
 કેટલીક સુવિકસિત ઈન્દ્રિય-શક્તિઓ.
 ચૈત્યસ્વરૂપનો નવો જન્મ; અધિમાનસ સ્વરૂપ સાથે
 તદાકાર થઈ જવાની ઘટના.
 પ્રગતિ અને યુદ્ધો; અતિકાય બળો.
 યોગની શક્તિ દ્વારા શરીરની અકકડતાનું નિવારણ.
 ચેતનાનો વિકાસ : પુનર્જન્મ.
 ચેતના અને સ્મરણશક્તિ.
 તમે સૌ એક પ્રચંડ આંદોલનોના સમુદ્રમાં વસો છો.
- ૩૯ ૨૩ સપ્ટેમ્બર : ૩૭૦
- ભૌતિક જગત : વૈશ્વિક ગતિઓનું પ્રતીક.
 પ્રાણીઓમાં માંદગી.
 વિશ્વ : પોતાની પૂંછડી કરડતો સર્પ.
 પૃથ્વી: વિશ્વનું એક કેન્દ્રીભૂત સ્વરૂપ.
 “અશુભ પુરુષ”.
 પ્રકાશિત પૃથ્વીની શ્રી માતાજીની અનુભૂતિ.
- ૪૦ ૩૦ સપ્ટેમ્બર : ૩૭૬
- પૃથ્વીનો સ્મરણ ભંડાર
 અતિમાનસનું રાજ્ય—
 જ્યાં અન્ય યોગો અટકે છે ત્યાંથી શ્રી અરવિંદનો
 યોગ શરૂ થાય છે.
 સાક્ષાત્કારવાન પુરુષો ઘણી વાર અકકડ અને
 બિન-મુલાયમ હોય છે.
 રૂપાંતર માટે બાળકો નમનીય પદાર્થ સરખાં.
 આખું જીવન બાળક જેવા બની રહેવું.
 આશ્રમમાં બાળકો અને બીજા લોકો.
 સ્મૃતિ અને યાદશક્તિ.
- ૪૧ ૭ ઓક્ટોબર : ૩૯૧
- સંપૂર્ણ ઈલાજની ચેતના.
 મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક અને આધ્યાત્મિક અભીપ્સા.
 શરીરની ચેતના.

શરીરની અચૂક સહજવૃત્તિ.

જીવનમાં વિશ્વાસ.

સક્રિય શ્રદ્ધા.

કેટલાંક બાળકો આશ્રમમાં શા માટે છે.

અન્ય વિષે તાદાત્મ્ય દ્વારા જ્ઞાન.

જવાબદાર લોકો: સરકારો, શિક્ષકો.

અતિમનસનું કાર્ય: રૂપાંતર.

પોતાની જાતને જાણવી: પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર.

સાંઘિક એકતા : વ્યક્તિગત અને સામૂહિક પ્રગતિ.

પ્રભુવિરોધી પ્રાણમય શક્તિઓનું અવતરણ અને તેની અસર.

૪૨ ૧૪ ઓક્ટોબર :

૪૦૭

“રૂપ વિધાયકો”, સૃષ્ટિસર્જનમાં ભાગ લેનારા.

અશુભ એક અવ્યવસ્થા; પ્રભુથી વિખૂટા પડવું;

સ્વતંત્ર પસંદગી.

વિશ્વની સમજૂતી: “સર્વ તે છે,” પ્રભુ અને સૃષ્ટિ,

પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય, પ્રશ્નો રહેતા નથી.

સામૂહિક સૂચનનો અસ્વીકાર; મૃત્યુનો ભય.

મૃત્યુના ભયના ઈલાજો.

ચૈત્યસ્વરૂપની અમરત્વની લાગણી; મૃત્યુ વિજય.

જેનાથી ભય પામીએ તે જ વસ્તુને ભય આકર્ષે.

૪૩ ૨૧ ઓક્ટોબર :

૪૨૧

“કલાકારો”: રંગનાં ટપકાંવાળી કાચની બારીઓ.

કલા અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રભુની અભિવ્યક્તિ.

પ્રભુ સાથે સંબંધ.

રામાયણ અને મહાભારત વિષે.

જાપાનના બગીચા.

ઉત્તર અને દક્ષિણના બૌદ્ધમત.

રાવણ અને સીતા: અસુરની પસંદગી,

સૌન્દર્યની ભાવના, કલાની રસવૃત્તિમાં ભિન્નતાઓ.

૪૪ ૨૮ ઓક્ટોબર :

૪૩૧

સાચા સૌન્દર્યનું જ્ઞાન. . .રૂપથી ઉપર ઊઠવું.

સાચી કલા; દિવ્ય સૌન્દર્યની પ્રાપ્તિ.

ઉત્ક્રાંતિની ચક્રગતિ; આધુનિક કલા.

વૈશ્વિક પ્રગતિ; ગોળાકાર ચક્રવૃત્તો; પ્રકૃતિનો “વ્યૂહ”.

કલા અને વેપારીવૃત્તિ; ભાવ્યાધીનતા.

“બિલાડીના ટોપની જાતિ”(ભાદરવાના ભીંડા) અને

સાચી કલા.

ભારતમાં કલા.

પ્રકૃતિનો દૂર્ધષ દેગ.

- ૪૫ ૪ નવેમ્બર : ૪૪૫
- “ચક્રાકાર ગોળા” વિષે.
આત્મત્યાગ (બલિદાન).
પ્રભુની હાજરીની અનુભૂતિ: મનુષ્ય એક
નીતિવાદી છે. દિવ્ય પ્રભુ નથી.
દિવ્ય જીવન માટેની સહૃદય અભીપ્સા અને
નૈતિક પ્રતિષ્ઠા.
સોદાબાજી અને “આત્મત્યાગ”.
જીવનની સાચી ચરિતાર્થતા:
પ્રભુ વિષે સભાન બનવામાં.
- ૪૬ ૧૧ નવેમ્બર : ૪૫૨
- “માતાજીની વાણી”માંથી વાચન: પામવાનું લક્ષ્ય.
સાતમું સૃષ્ટિસર્જન: “સમતુલાનું”.
“શાશ્વત” શબ્દ: શ્રી માતાજીએ આંકેલો
આધ્યાત્મિક કાર્યક્રમ.
મનુષ્ય દ્વારા પ્રગટ થતાં સત્યમાં આવતી વિકૃતિ,
(ઉદારતા અને લોભ).
- ૪૭ ૧૮ નવેમ્બર : ૪૫૯
- ચૈત્યસ્વરૂપની આસપાસ સુવ્યવસ્થિત
થયેલાં મન અથવા પ્રાણ, પછીના જીવનમાં
પણ ચાલુ રહે છે.
પ્રકૃતિની પ્રગતિ: સંપર્ક અને ધીમી પ્રગતિ.
ન્યાય (નિયતિ) અને પ્રભુકૃપા.
ભૂતકાળના પ્રયોગો દ્વારા મનુષ્યનું શિક્ષણ.
પ્રભુકૃપાનો હસ્તક્ષેપ.
શ્રદ્ધા: અનિવાર્ય જરૂરિયાતોનો ખ્યાલ.
- ૪૮ ૨૫ નવેમ્બર : ૪૭૦
- શત્રુ પ્રત્યે સ્મિત.
પ્રભુમાં શ્રદ્ધા અને ગ્રહણશીલતા: “સોદાબાજી”.
સત્યનિષ્ઠા અને પ્રભુની સહાય.
સૃષ્ટિસર્જનની કથા (જૂની પરંપરા).
પ્રથમના ચાર પ્રાદુર્ભાવો, તેમનાં ઊલટાં
સ્વરૂપો અને દેવો.
સ્વતંત્રતા અને પસંદગીનું વિશ્વ.
અસુરોનું રૂપાંતર.
સ્ટેલિન અને હિટલર.
રાવણ: અસુરોનો વિલય.
- ૪૯ ૯ ડિસેમ્બર : ૪૮૩
- આધ્યાત્મિક અહંકાર.

પ્રકૃતિની શક્તિઓ પાછળનાં સત્ત્વો.
 રાધાની પ્રાર્થના : સર્વ કાંઈ પ્રભુમય.
 વેદના અને આનંદઃ આંદોલનો અને પ્રતિક્રિયાઓ.
 “જે જેનું ધ્યાન ઘરે, તે તેનાથી વિંટળાઈ રહે”.
 મા ભગવતીનો આત્મત્યાગ; અવતાર વિષે.
 સાવિત્રી વિષે પ્રશ્નો.

૫૦ ૧૬ ડિસેમ્બર : ૪૯૨

તાદાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરવાની આત્મજોજની રીતો.
 જીવનનું ધ્યેય.
 ચૈતસિક માર્ગદર્શકો સંજોગો ગોઠવી આપે છે.
 “કર્મમાં આરામ”; નિશ્ચલ શ્રદ્ધા; રાહ જોતાં શીખવું.

૫૧ ૨૩ ડિસેમ્બર : ૪૯૮

જ્ઞાન અને મન.
 એકાગ્રતાની શક્તિ.
 સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો સાથે સભાન સંપર્ક.
 અભણ લોકોમાં સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિની બક્ષીસ.
 માંદગી: અસમતુલા.
 મન અને શરીર; મનોમય રૂપઘડતરો સાજા કરે છે.
 અકસ્માતો: પસંદગીની ક્ષણ.
 ચારિત્ર્ય, જાગ્રત ચેતના અને ભયનું નિવારણ.
 સામૂહિક અકસ્માતો: મિશ્ર વાતાવરણ.
 કમનસીબી નોંતરી લાવનાર.

૫૨ ૩૦ ડિસેમ્બર : ૫૦૯

બાળકો: આંતરિક સંવેદનશીલતા; શક્તિઓ દ્વારા અસર.
 ચૈત્યસ્વરૂપ દ્વારા પુનર્જન્મની પસંદગી.
 બાળકોમાં દુષ્ટતા; કારણો.
 ગર્ભાધાન સમયની માતા-પિતાની ચેતનાવસ્થા.
 તમસ અને ઉચ્છેરાટની જરૂરિયાત.
 આશ્રમની શાળામાં કેળવણી.
 આશ્રમનાં બાળકો.
 “બોલો નહિ, કરો.”

વાર્તાલાપ - ૧

૧૯ એપ્રિલ ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘જે લોકો આ યોગ વિષે પૂરેપૂરા ગંભીર હશે અને પ્રભુની અંદર પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે પોતાના નાનકડા અલંનો અને અલંની માગણીઓનો સર્વથા લોપ કરી દેવા માટે તૈયાર હશે તેઓ જ આ યોગને છેવટ સુધી કરી શકશે. સાધક એક હળવી યા તો શિથિલ મનોદશા રાખીને આ યોગ કદી પણ નહિ કરી શકે. કારણ કે આ યોગે ઉપાડેલું કામ ઘણી જ ઉચ્ચ કક્ષાનું છે અને ઘણું જ કઠણ છે; નિમ્ન પ્રકૃતિની વિરોધી શક્તિઓ, સાધક તરફથી તેમને લેશ પણ સંમતિ મળે યા તો સાધકમાં કોઈ નાનામાં નાનું છિદ્ર પણ ખુલ્લું થાય તેનો લાભ લેવા માટે તૈયાર જ બેઠેલી છે. આવા કાર્ય માટે એક અખંડ અને અત્યંત તીવ્ર અભીપ્સા અને તપસ્યા જરૂરનાં છે. વળી જો સાધક એક દુણાયેલી અને અધીરી મનોદશા સેવતો સેવતો પોતાના માનવમનના વિચારોને જ સાચા ઠેરવવાનો આગ્રહ રાખશે, યા તો જેને સામાન્ય રીતે માનવ-સ્વભાવના નામ હેઠળ ચલાવી લેવામાં આવે છે તે પોતાની પ્રકૃતિના સૌથી નીચલા ભાગની માગણીઓ, વૃત્તિઓ તેમ જ હક-દાવાઓને જાણીબૂજીને જો છૂટી લગામ આપ્યા કરશે તો પણ આ યોગ કદી નહિ થઈ શકે.

(શ્રી અરવિંદ, ઑન યોગ, ભા ૨, પુસ્તક ૨, પાન ૪૧૦)

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ બધા લોકો જાણે છે; જે લોકોને પોતાની કાર્યપદ્ધતિમાં અથવા જીવન જીવવાની રીતમાં કોઈ જાતનો ફેરફાર નથી કરવો હોતો એ લોકો હમેશાં આમ જ કહે છે, “અંહ, તમે શી આશા રાખી શકો, માનવસ્વભાવ એવો જ હોય,” જેને “ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવતું લાલન” કહેવાય છે તે આ વસ્તુ છે. ખરી રીતે, આપણે આપણા માર્ગમાં આવનાર નિર્બળતાઓ અને કઠિનાઈઓ વિષે સભાન થવું જોઈએ. એને બદલે આપણે “અંહ, એમાં આપણું કશું ન ચાલે. માનવસ્વભાવ જ એવો છે,” એમ કહીને આપણે તેમને વાજબી ઠરાવીએ છીએ. આપણી ઈચ્છા કશો ફેરફાર કરવાની કે બદલવાની હોતી નથી અને આપણે જેમ કરતા હોઈએ એમ કાર્ય જવાની ઈચ્છા હોય છે. આપણી અંદર આપણી માગણીઓનું ઈરાદાપૂર્વક લાલન ભરપૂરપણે થયે જતું હોય છે. કારણ કે માનવની નિમ્ન પ્રકૃતિ તો હમેશાં વસ્તુઓની માગણીઓ કર્યે જ જતી હોય છે. એ કહે છે, “આ તો જીવનની જરૂરિયાતો છે, આ વસ્તુ વિના તો મારે ચાલે જ નહિ” પછી એમાં ભળે છે અંધ પ્રેરણાઓ-પોતાની આત્મરતિ માટેની એક પ્રકાર અંધ પ્રેરણા

અને છેતરામણીઓ : આપણા સ્વરૂપનો નિમ્નભાગ એમ માગણી કરે છે કે જીવનમાં એની ઘણી મોટી અગત્ય છે અને એને પોતાને જેની જેની જરૂર લાગે એ બધું એને આપવું જોઈએ, નહિ તો એ જીવી નહિ શકે; એ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે જીવનમાં એની એકલાની જ અગત્ય છે, વગેરે વગેરે. આ બધી અર્ધપ્રકાશિત, અજ્ઞાનભરી ક્રિયાઓ, અને જૂની રીતે જીવન જીવવાનું ચાલુ રાખવા માટેનાં બહાનાંઓને લઈને જ સર્વ પ્રકારનાં વિધનો ઊભાં થાય છે : આ બધાં ગુસ્સે થઈને ભભૂકી ઊઠી એમ કહે છે, “આપણે બીજી શી આશા રાખીએ, આમાં આપણું કાંઈ ચાલે જ નહિ,” અને પોતે જે કાંઈ વસ્તુ કરે છે તે એમ કહીને જ કે, “અરે, આ તો માનવ-સ્વભાવ જ એવો છે,” અને પછી પોતે બધી વસ્તુઓને વાજબી ઠરાવવા એમ કહે છે, “શું થાય, લોકો જ એવા છે. એમાં આપણે કંઈ કરવાપણું રહેતું નથી.” લોકોમાં એવો એક જૂનવાણી ખ્યાલ છે કે આપણે અમુક પ્રકારની પ્રકૃતિ સાથે લઈને જ જન્મીએ છીએ અને ગમે તે રીતે આપણે એની સાથે મેળ પાડી લેવાનો રહે છે, કારણ કે આપણે એનું પરિવર્તન કરી શકીએ તેમ નથી.

એટલે શ્રી અરવિંદ આપણને કહે છે કે જો તમે તમારી પ્રકૃતિને બદલી ન શકતા હો તો યોગ કરવાની તકલીફ લેવાની જરૂર નથી, કારણ કે યોગ કરવાનો હેતુ જ પ્રકૃતિને બદલવાનો છે, નહિ તો પછી એનો કોઈ અર્થ નથી.

બાળક : જ્યારે વ્યક્તિનો લઘુ અહંકાર નાશ પામે ત્યારે વ્યક્તિ પોતે સીધેસીધી “પોતાની જાતને ભગવાનમાં રહેલી” ન અનુભવી શકે?

શ્રી માતાજી : પણ એમ તો તમે તમારો લઘુ અહંકાર પૂર્ણપણે નાબૂદ કરો તે પહેલાં પણ તમે તમારી જાતને ભગવાનની અંદર આવી રહેલી અનુભવી શકો છો, કારણ કે, પોતાનો ક્ષુદ્ર અહંકાર નાબૂદ કરવો નાનીસૂની વાત નથી !

બાળક : પણ તો એ કેવી રીતે થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : કેવી રીતે થઈ શકે? અહંકારનો નાશ કઈ રીતે કરવો? - પ્રથમ તો એ કે તમારામાં એમ કરવાની ઈચ્છા હોવી જોઈએ, અને એવા બહુ થોડા લોકો હોય છે જે એમ કરવા માગતા હોય. અને એ લોકો બરાબર એમ જ કહે છે, એ લોકો જે રીતે જીવે છે તેને એ લોકો એમ કહીને વાજબી ઠરાવે છે કે “મારું ઘડતર જ એ રીતનું છે, મારાથી બીજી રીતે કેમ કરીને વર્તી શકાય? અને પછી “જો હું આ વસ્તુને બદલું, પેલી વસ્તુમાં પરિવર્તન કરું અથવા એના વિના ચલાવી લઉં અથવા પેલી વસ્તુનો ત્યાગ કરું, તો તો પછી મારું અસ્તિત્વ જ ન રહે!” અને જો કોઈ માણસ કદાચ આ વસ્તુ ખુલ્લી રીતે ન કહેતો હોય તો પણ એના વિચારો તો એ રીતના જ હોય છે. અને આ બધી નાની નાની કામનાઓ, આ બધા નાના આત્મસંતોષો, નાનાં નાનાં પ્રતિકાર્યો, જીવન જીવવાની આ બધી પદ્ધતિઓ, લોકો તેમને વળગી

રહે છે-જોરપૂર્વક વળગી રહે છે-માણસો તેમને ચોંટી રહે છે, તેઓ એ વસ્તુઓ જતી કરવા તૈયાર નથી હોતા. મેં એવા સેંકડો કિસ્સાઓ જોયા છે જેમાં કોઈ વ્યક્તિની મુશ્કેલી દૂર કરવામાં આવી હોય (અમુક પ્રકારની શક્તિનો પ્રયોગ કરીને અમુક મુશ્કેલી દૂર કરવામાં આવી હોય છે) પરંતુ થોડા દિવસ પછી એ જ ભાઈ એને ઉત્સાહપૂર્વક પાછી લાવે છે! એ એમ કહે છે, “પણ એના વિના હું આગળ જીવી શકું તેમ નથી?” હું એવા માણસોને ઓળખું છું કે જેમને લગભગ સ્વાભાવિકપણે મળી હોય તે રીતે મનની નીરવતા આપવામાં આવેલી પણ એ લોકો એ સ્થિતિથી એટલા બધા હબકી ગયા કે એક બે દિવસ પછી આવીને મને પૂછવા લાગ્યા : “મારું ખસી ગયું તો નથી ને?”-કારણ કે એમનું મનરૂપી યંત્ર આખો વખત ચાલ્યા કરતું ન હતું... તમને એની કલ્પના નહિ આવે, તમને ખબર નથી કે આ નાના સરખા અહંભાવથી પોતાની જાતને જુદી પાડવી કેટલી બધી મુશ્કેલ છે. એ નાનો સરખો હોવા છતાં માર્ગમાં કેટલી બધી અડચણો ઊભી કરે છે. એ એટલો બધો સૂક્ષ્મ હોવા છતાં કેટલી બધી જગ્યા રોકી બેસે છે. એ ઘણી મુશ્કેલ વસ્તુ છે. કેટલાક બહુ જ જાણીતા પ્રસંગોએ તમે એને હડસેલી મૂકી શકો છો; દાખલા તરીકે, કોઈ સારી વસ્તુ આપવામાં આવતી હોય અને કોઈ માણસ એને પહેલી પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘસી જાય જરૂર પડે તો પોતાની સાથેના માણસને બાજુએ હડસેલી દઈને પણ આગળ વધે (સામાન્ય જીવનમાં આવું ઘણીવાર બને છે) ત્યારે તમે એ વસ્તુ વિષે સ્પષ્ટ રીતે સભાન બનો છો કે આમ વર્તવું એ કંઈ બહુ સારી રીતભાત નથી. એટલે પછી તમે તમારામાંની એ રીતની પરિપક્વતાઓને દબાવી દેવા લાગો છો. એ માટે તમે ભારે પ્રયત્ન કરો છો-અને તમને ખૂબ આત્મતુષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. “આપણે સ્વાર્થી નથી, જે કંઈ સારું હોય એ આપણે તો બીજાઓને જ આપીએ છીએ. આપણે એ પોતાને માટે જ રાખી મૂકતા નથી,” અને પછી તમે ફૂલાઈ જાઓ છો અને એ રીતે તમે એક રીતના નૈતિક અહંભાવથી ભરાઈ જાઓ છો, પણ એ તો પેલા સ્થૂલ અહંભાવથી પણ વધુ ખરાબ વસ્તુ હોય છે. કારણ કે એ રીતનો અહંભાવ પોતાની ઉચ્ચતા માટે સભાન હોય છે. અને પછી કેટલાક એવા લોકો પણ હોય છે જેમણે સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, બધી વસ્તુઓ છોડી દીધી હોય છે, પોતાનાં કુટુંબોનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, પોતાની સંપત્તિ વહેંચી મારી હોય છે, એકાંતમાં ચાલ્યા ગયા હોય છે, ત્યાગીનું જીવન જીવતા હોય છે અને એ લોકો પોતાની જાતની ઉત્તમતા વિષે ભયંકર રીતે સભાન હોય છે, તેઓ પોતાની આધ્યાત્મિક વિશાળતાના શિખર ઉપરથી સામાન્ય માનવ જાતિ પ્રત્યે તુચ્છતાની લાગણીપૂર્વક જુએ છે-અને આ લોકોમાં એવો દુર્દર્ષ અહંકાર હોય છે કે જો એના ભાંગીને ભૂકા ન કરી નાખવામાં આવે તો એ લોકો કદી પણ, કદાપિ, પ્રભુનાં દર્શન પામી શકે નહિ. એટલે એ એટલું બધું સહેલું

કામ નથી. એને માટે ઘણો લાંબો સમય લાગે છે અને મારે તમને કહેવું જોઈએ કે આ કામ થઈ જાય ત્યાર પછી પણ એને ફરી ફરીને કરતા રહેવાનું રહે છે.

ભૌતિક રીતે જીવવાને માટે આપણે-કમનસીબે-ખાવું પડે છે. કમનસીબે, કારણ કે ખોરાકની સાથે દરરોજ અને સતતપણે આપણે આપણી અંદર ભયંકર પ્રમાણમાં અચેતના, તમસ, ભાર અને જડતા ગ્રહણ કરતાં રહીએ છીએ. આપણાથી બીજું કાંઈ થઈ શકે તેમ પણ નથી હોતું-સિવાય કે આપણે સતત, અવિરતપણે, પૂર્ણપણે સભાન રહીએ અને જ્યારે પણ આપણા શરીરમાં કોઈ તત્ત્વ દાખલ થાય ત્યારે આપણે એના ઉપર કાર્ય કરીને એમાંથી જે કાંઈ હળવું હોય, તેને તારવી લઈએ અને બીજું જે કાંઈ આપણી ચેતનાને અપ્રકાશની સ્થિતિમાં મૂકે તેવું હોય તેનો ત્યાગ કરી દઈએ. જમતાં પહેલાં પોતાનું ભોજન ભગવાનને નૈવેદ્ય કરીને લેવાની ધાર્મિક પદ્ધતિનો મૂળ અને બુદ્ધિગમ્ય ખુલાસો આ છે. જમતાં જમતાં વ્યક્તિ એવી અભીપ્સા સેવે છે કે એ પોતાના લઘુ માનવ અહંભાવ માટે ખોરાક લેતો નથી પણ પોતાની અંદર રહેલી ભાગવત ચેતનાને અર્પણ કરવા માટે તે લે છે. બધા યોગોમાં, સર્વ પ્રકારની ધાર્મિક પ્રણાલિકાઓમાં આ વસ્તુને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. ખોરાકની વસ્તુ પાછળ રહેલી ચેતનાનો સંપર્ક સાધવા અને દરરોજ, સતતપણે આપણને ખબર પણ ન પડે એ રીતે આપણી અંદર પચતી અચેતનાને બને તેટલા પ્રમાણમાં ઓછી કરવા માટે મૂળમાં આ પદ્ધતિ શરૂ થયેલી છે.

પ્રાણમય રીતે પણ વસ્તુ એમ જ છે. પ્રાણમય રીતે તમે પ્રાણમય જગતમાં જીવન ધારણ કરી રહ્યા હો છો, એ જગતની પ્રાણમય શક્તિઓ તમારી અંદર પ્રવેશ કરે છે, બહાર નીકળે છે, એકબીજા સાથે જોડાય છે, એકબીજાની સામે થાય છે, લડે છે અને તમારી ચેતના સાથે ભળી જાય છે. તમે તમારી પ્રાણમય ચેતનાને શુદ્ધ કરવા માટે એક વ્યક્તિગત પ્રયત્ન કર્યો હોય, તમારા કામનામય સ્વરૂપમાં અને તમારા લઘુ માનવ-અહંકારમાં એને વશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હોય, છતાં પણ તમે જે લોકો સાથે વસતા હો તે લોકોમાંથી આવતાં બધાં વિરોધી પ્રાણમય આંદોલનો તમારે અનિચ્છાએ પણ સતતપણે ગ્રહણ કરવાં પડતાં હોય તેવું બને છે. અને તમે તમારી જાતને એક ઊંચી જ્ઞાનગુફામાં બારણાં બંધ કરી દઈને તો બેસી જઈ શકતા નથી, અને આ વસ્તુ સ્થૂલપણે કદાચ થઈ શકે પરંતુ પ્રાણમય રીતે એમ કરવું એ ઘણી વધુ અઘરી વસ્તુ છે, પરિણામે આપણે અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ ગ્રહણ કરી બેસીએ છીએ. અને જો આપણે સતત જાગ્રત ન હોઈએ, સતત પોતાની સંભાળ ન લેતા હોઈએ, અને જે કોઈ વસ્તુ આપણી અંદર પ્રવેશ કરી રહી હોય તેના ઉપર આપણે ખૂબ કાર્યક્ષમ પ્રકારનો અંકુશ ન ધરાવતા હોઈએ, તો આપણે સતતપણે સર્વ પ્રકારની કામનાઓ, સર્વ પ્રકારની નિમ્ન ગતિઓ, સર્વ પ્રકારની અર્ધદગ્ધ

પ્રતિક્રિયાઓ, સર્વ પ્રકારનાં અનપેક્ષિત આંદોલનો, જે આપણી આસપાસની વ્યક્તિઓ તરફથી આપણી અંદર આવે છે, તેનો ચેપ આપણને અવિરતપણે લાગતો રહે છે.

મનોમય બાબતમાં પરિસ્થિતિ એથી પણ ખરાબ છે. માનવમન એક સાર્વજનિક જગ્યા જેવું હોય છે. એ બધી બાજુએથી ખુલ્લું હોય છે, અને આ જાહેર સ્થળમાં ગમે તે વસ્તુઓ આવે છે, જાય છે, અને બધી દિશાઓમાંથી આરપાર ચાલી જાય છે; કેટલીક વસ્તુઓ એ જાહેર જગ્યામાં રહી પડે છે અને એ હંમેશાં સારામાં સારી હોય તેવું હોતું નથી. અને પછી, એ ટોળા ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવો એ અતિશય મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે. તમારા મનની અંદર આવતા વિચાર ઉપર કાબૂ મેળવવા પ્રયત્ન કરી જોજો એટલે તમને ખબર પડશે. તદ્દન સરલ ભાષામાં કહીએ તો, તમને જણાઈ આવશે કે તમારે કેટલા બધા અંશે મનની આંખો તદ્દન ખુલ્લી રાખીને એક સંત્રીની માફક નિરીક્ષણ કરતાં રહેવું પડે છે અને તમારી અભીપ્સાઓને અનુરૂપ હોય તેવા અને જે તેવા ન હોય તેવા વિચારોનું તદ્દન સ્પષ્ટ દર્શન તમારી સમક્ષ રાખવું પડે છે અને એ મનરૂપી સાર્વજનિક સ્થળ કે જ્યાં બધી બાજુએથી રસ્તાઓ ભેગા મળે છે ત્યાં દરેક મિનિટે પોલીસની જેમ દેખરેખ રાખતા રહેવું પડે છે, જેથી બધા જ એ રસ્તે થઈને જનારા તમારી અંદર ઘસી ન આવે. એ એક મોટું કામ છે. પછી જુઓ, તમને ખ્યાલ આવશે કે તમે સાચા દિલથી પ્રયત્નો કર્યા હશે છતાં તમારી આ બધી મુશ્કેલીઓનો અંત તમે એક દિવસમાં, એક મહિનામાં કે એક વર્ષમાં પણ પામી શકો તેમ નથી. તમે જ્યારે શરૂઆત કરો ત્યારથી જ તમારામાં અવિચલ ધૈર્ય હોવું જોઈએ. આપણે કહેવું જોઈએ કે, “મારે જે વસ્તુ સિદ્ધ કરવી છે તેને માટે ભલે પચાસ વર્ષ લાગે, સો વર્ષ લાગે, અનેક જન્મ લેવા પડે, છતાં મારે સિદ્ધ કરવી છે તે વસ્તુ સિદ્ધ કરીશ જ.”

તમે એક વાર આ વસ્તુ નક્કી કરો, એક વખત તમે તદ્દન સચેતનપણે જાણી જાઓ કે વસ્તુઓ આ રીતની છે અને પ્રાપ્ત કરવાના ધ્યેયને ખાતર સતત અને અવિરત જહેમત ઊઠાવવા પાત્ર છે, તો તમે શરૂઆત કરી શકો છો, નહિ તો પછી તમે એક દિવસ લાંબા થઈને પડશો, તમે નિરુત્સાહ થઈ જશો. તમે તમારી જાતને કહેશો, “અરે, આ તો બહુ બહુ અઘરી વસ્તુ છે—હું કરું છું અને એ ગબડી પડે છે હું ફરીથી કરું છું અને એ ફરીથી ગબડી પડે છે, અને પછી ફરીથી હું એ કરું છું અને એ અનંતપણે ગબડી પડતી રહે છે, પછી શું કરું? હું ત્યાં ક્યારે પહોંચીશ?” તમારામાં પુષ્કળ ધીરજ હોવી જોઈએ. જો તમે સો વખત કાર્ય કરો અને એ ધોવાઈ જાય તો તમારે એ એકસોને એક વખત કરવાનું રહે છે, જો એ કાર્ય એક હજાર વાર નકામું થઈ જાય તો તમારે તેને એક હજાર અને એક વાર ફરી કરવાનું રહે છે, જ્યાં સુધી એ

કાર્યને ફરીથી કરવાપણું ન રહે ત્યાં સુધીમાં એ પ્રમાણે કર્યા કરવાનું છે. અને છેવટે પછી એવું બની આવે છે કે એને ફરીથી કરવાપણું રહેતું નથી.

જુઓ, વાત ફક્ત એમ છે કે જો આપણે બધાં એક જ ઘટકનાં બનેલાં હોત તો એ વસ્તુ કરવી ખૂબ સરળ રહેત. પરંતુ આપણે અનેક ઘટકોમાંથી બનેલા છીએ. પછી, આપણામાં એક ભાગ એવો હોય છે જે આગળ પડતો હોય છે, જેણે સખત પરિશ્રમ કર્યો હોય છે, જે ખૂબ સભાન હોય છે, તદ્દન જાગ્રત હોય છે અને જ્યારે એ હાજર હોય છે ત્યારે બધું બરાબર ચાલે છે. આપણે કોઈ વસ્તુને અંદર દાખલ થવા દેતા નથી, આપણે પોતાની જાત માટે સાવધ હોઈએ છીએ અને પછી... આપણે ઊંઘી જઈએ છીએ અને જ્યારે બીજે દિવસે ઊઠીએ છીએ ત્યારે આપણી અંદર બીજો જ ભાગ હાજર હોય છે, અને ત્યારે આપણે પોતાને કહીએ છીએ કે, “પણ ત્યારે મેં જે બધું કાર્ય કરેલું તે બધું ક્યાં ગયું ... ?” અને પછી આપણે પાછું બધું નવેસરથી શરૂ કરવું પડે છે. ફરીથી શરૂઆત કરીને જ્યાં લગી સ્વરૂપના સર્વ ભાગો એક પછી એક, ચેતનાના ક્ષેત્રમાં દાખલ થઈને તે દરેકનું રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી એ પ્રક્રિયા ચાલ્યા કરે છે. અને પછી જ્યારે તમને એમ લાગે કે હવે તો આપણી ધીરજ અને શક્તિનો છેડો આવ્યો ત્યારે તમે જુઓ છો કે તમારામાં એક રૂપાંતરનું સર્જન બની આવ્યું છે અને તમે પ્રગતિ કરી છો-પાછળથી, તમારે બીજું કરવાનું આવશે, પણ આ એક વસ્તુ તો સિદ્ધ થઈ ગઈ હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ સંપૂર્ણપણે ત્યારે જ બને છે જ્યારે ચેતનાના સર્વ ભાગો, એક પછી એક આગળ લાવવામાં આવે અને કોઈ પ્રકારનો અપવાદ રાખ્યા વિના દરેક ભાગ ઉપર તમે ચેતનાની, જ્યોતિની, સંકલ્પની અને ધ્યેયની છાપ એવી રીતે લગાવી દીધી હોય, કે જેથી એ સર્વ વસ્તુઓનું રૂપાંતર થઈ જાય.

આ બધું હું તમને નાસીપાસ કરવા કહેતી નથી પણ પહેલેથી સાવધ કરવાને કહું છું. હું એમ ઈચ્છતી નથી કે તમે પાછળથી એમ કહો કે, “આહ! આ વસ્તુ આટલી બધી મુશ્કેલ છે એની મને પ્રથમથી જાણ હોત તો મેં શરૂઆત જ ન કરી હોત.” તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે આ વસ્તુ અતિશય મુશ્કેલ છે અને એની શરૂઆત ખૂબ દૃઢતાપૂર્વક કરીને તમારે તેને તેના અંત સુધી ચાલુ રાખવાની છે, પછી એનો અંત ભલે ઘણો દૂર આવેલો હોય-એમાં ઘણી વસ્તુઓ કરવાની રહે છે. હવે, હું તમને કહી રાખું કે જો તમે આ વસ્તુ અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વક, મન દઈને અને કાળજીપૂર્વક કરશો તો એ ખૂબ રસદાયી બનશે. એવા જે લોકો હોય કે જેમનું જીવન તદ્દન એકધારું, રસહીન હોય (તમને ખબર હશે કે કેટલાક લોકો એટલા બધા ગરીબ હોય છે કે તેમને બિલકુલ રસ ન પડે તેવું કામ કર્યે જવું પડતું હોય છે, રોજ એની એ વસ્તુ, એની એ જ પરિસ્થિતિમાં. અને એ લોકોનું મન પણ કોઈ પણ વસ્તુમાં રસ લઈ શકે તેટલા

પ્રમાણમાં જાગ્રત થયેલું હોતું નથી) એવા લોકો પણ, જે પોતાની જાત ઉપર નાનકડું કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરશે, જેમાં અમુક વસ્તુઓ ઉપર અંકુશ મૂકવાનો હોય છે, અમુક વસ્તુઓ દૂર કરવાની હોય છે. એટલે કે, ચેતનામાંનું કોઈ પણ તત્ત્વ અજ્ઞાન સાથે લઈને, અચેતના કે અહંકાર સાથે લઈને ઉપર આવે તેને રૂપાંતર સાધવાના સંકલ્પની સામે મૂકવામાં આવે, અને પોતે જાગ્રત રહે, વસ્તુઓની તુલના કરતો રહે, નિરીક્ષણ કરતો રહે, અભ્યાસ કરતો રહે અને ધીમે ધીમે કાર્ય કરતો રહે તો એ વસ્તુ અનંતગણું રસપ્રદ કાર્ય બની રહે છે અને વ્યક્તિ અદ્ભુત અને તદ્દન અણધારી રીતે નવી વસ્તુઓની શોધ કરે છે. વ્યક્તિ પોતાની અંદર સંતાયેલી સંખ્યાબંધ નાની નાની આંટીઓ, શરૂઆતમાં પોતે જોઈ ન હોય એવી નાની નાની વસ્તુઓ, શોધી કાઢે છે; વ્યક્તિ તેના અંતરમાં રહેલી આવી વસ્તુઓની પાછળ પડી, નાના નાના અંધારા ખૂણાઓમાં ખોળતી જાય છે અને ત્યારે પોતાને કહે છે, “આ શું, હું એવો હતો! આ વસ્તુ મારી અંદર હતી, આ ક્ષુદ્ર વસ્તુ મેં મારી અંદર સંતાડી રાખી હતી!”- કેટલીકવાર એટલી બધી ઘૂણાસ્પદ, એટલી બધી હલકટ, એટલી બધી દુષ્ટ કે કહેવાની વાત નહિ. અને એક વખત એ વસ્તુ જડી આવે એટલે પછી શો ચમત્કાર! આપણે એના ઉપર પ્રકાશ ફેંકવાનો અને એ અદૃશ્ય થઈ જાય છે! અને પછી તમારામાં પેલી તમને અત્યંત દુઃખી કરી મૂકતી પ્રતિક્રિયાઓ ઊભી થતી નથી કે જ્યારે તમારે એવું કહેવાનો પ્રસંગ આવતો કે “અરે, આપણાથી એ વસ્તુ કદાપિ સિદ્ધ થવાની નથી.” દાખલા તરીકે, તમે એક ખૂબ સીધોસાદો નિશ્ચય કરો (દેખીતી રીતે સીધોસાદો): “હવેથી હું ફરી અસત્ય બોલીશ નહિ.” અને અચાનક, એ કેમ અને કેવી રીતે આપોઆપ ઊછળી આવ્યું તેની તમને ખબર પડ્યા સિવાય અસત્ય બોલાઈ જાય છે અને તમે બોલી જાઓ ત્યાર પછી જ એ વસ્તુ તમારા ધ્યાનમાં આવે છે: “પણ આ સાચું નથી-હમણાં મેં જે કહ્યું તે; હું બીજું જ કંઈ કહેવા માગતો હતો.” એટલે તમે ખોળાખોળ કરો છો... “આ વસ્તુ કઈ રીતે બની? મારામાં એ રીતનો વિચાર કઈ રીતે આવ્યો અને એવી રીતે કેમ બોલાયું? મારામાંની કઈ વસ્તુએ એનો ઉચ્ચાર કર્યો, કોણે એ પ્રમાણે બોલવા મને પ્રેર્યો?...” તમે તમારી જાતને એક તદ્દન સંતોષકારક દેખાતો હોય તેવો ખુલાસો આપી શકો છો કે “એ વસ્તુ બહારથી આવેલી” અથવા “એ અચેતનતાની ક્ષણમાં બનેલું”, અને પછી ફરી એ વિષે વિચાર કરતા નથી. અને અન્ય પ્રસંગે ફરીથી એની એ વસ્તુ ચાલુ થાય છે. એને બદલે તમે જરા સંશોધન કરો: “જે વ્યક્તિ અસત્ય બોલતી હોય છે એનો શો હેતુ હોય છે?” તમે દબાણ કરો છો-તમે દબાણ કરો છો અને અચાનક તમે તમારી અંદર એક નાનકડા ખૂણામાં પોતાની જાતને સાચી ઠરાવવા માગતી વસ્તુ, પોતાની જાતને આગળ ધરીને, વસ્તુઓને જોવાની પોતાની પદ્ધતિનું પ્રતિપાદન કરતી જુઓ છો

(ગમે તે પ્રસંગ હોય, એમાં અનેક જાતનાં કારણો હોઈ શકે છે). એ વસ્તુ પોતે ખરેખર જે પ્રકારની હોય છે તેથી સહેજ જુદી રીતે પોતાને રજૂ કરે છે કે જેથી લોકોમાં તમારે માટે સારો અભિપ્રાય રહે અને તમારી કોઈ ખાસ અગત્યને પાત્ર વ્યક્તિ તરીકે ગણના થાય... પેલું અસત્ય બોલનાર વસ્તુ એ હતી-તમારી ચેતનાને પડદા પાછળથી દોરતી હતી. જ્યારે તમે પૂરેપૂરા સાવધ ન હતા ત્યારે એણે તમારા મુખનો, તમારી જીભનો ઉપયોગ કરી દીધો, અને પછી જે થવાનું હતું તે થયું. આ તો મેં તમને એક ઉદાહરણ આપ્યું-એવા લાખો બીજા દાખલા હોય છે, અને એ આખી વસ્તુ ખૂબ રસપ્રદ હોય છે. અને તમે જેટલા પ્રમાણમાં આ વસ્તુને તમારી અંદરથી શોધી કાઢો છો અને જેટલા પ્રમાણમાં અંતરની સરચાઈપૂર્વક કહો છો કે, “આ વસ્તુ હવે બદલવી જોઈએ,” તેટલા પ્રમાણમાં તમારામાં એક આંતરિક સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ આવે છે, ધીમે ધીમે તમે બીજાઓમાં શું ચાલી રહ્યું હોય છે તે પ્રત્યે સભાન બનો છો, અને ત્યાર પછી કોઈ વ્યક્તિનો તમને પસંદ ન હોય તે રીતનો અનુભવ થાય ત્યારે પણ તમે તમારો મિજાજ ગુમાવી બેસતા નથી; તમે વસ્તુઓ કઈ રીતે બને છે તે સમજી શકો છો, વ્યક્તિ પોતે “આવી” કેમ છે, પ્રતિકાર્યો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો ખ્યાલ તમને આવતો જાય છે... પછી, જ્ઞાનને કારણે જે ઉદારપણું તમારામાં આવ્યું હોય છે તેને લઈને તમે સ્મિત કરો છો. ત્યાર પછી તમે બીજાઓની તુલના કરવામાં કડક વલણ અપનાવતા નથી, પોતાનામાં કે અન્યમાં જે કાંઈ મુશ્કેલી હોય, એ ગમે તે કેન્દ્રમાંથી પ્રગટ થતી હોય તો પણ તેને ભગવાનને સમર્પિત કરો છો, અને એનું રૂપાંતર થાય તે માટે પ્રાર્થના કરો છો.

(આ વાર્તાલાપ જ્યારે પ્રસિદ્ધ થઈ રહ્યો હતો ત્યારે ૮મી જૂન ૧૯૬૬ ના રોજ શ્રી માતાજીએ આ જ પ્રશ્ન ઉપર તેમની હાલની ‘શરીરના યોગ’ ની અનુભૂતિઓના પાયા ઉપર આગળ આ પ્રમાણેનું વિવરણ કરેલું.)

છેલ્લા બે દિવસથી બરાબર આ જ વસ્તુ હું કરી રહી છું. છેલ્લા બે દિવસ મેં મારો બધો સમય આ બધા સંચયનું નિરીક્ષણ કરવામાં જ ગાળ્યો છે; અરે, જે જીગુપ્સાપ્રેરક વસ્તુઓ સાથે માનવીઓ સતત જીવે છે, ખૂબ નાની નાની ઘૂણાસ્પદ વસ્તુઓના ઢગલે ઢગલા, અને એટલે એમાં એક જ રસ્તો છે-હંમેશાંને માટે એક જ રસ્તો છે! સમર્પણ કરી દેવું.

એમાં જાણે એવું બને છે કે પરમ ચેતના લાંબા સમયથી ભુલાઈ ગયેલી વસ્તુઓના સંપર્કમાં તમને મૂકી રહી છે, જે વસ્તુઓ ભૂતકાળની છે, જે પૂર્ણપણે ભૂંસી નાખેલી હોય કે ભૂંસી નાખવામાં આવેલી હોય, જેમની સાથે તમારે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન રહ્યો હોય, એવા બધા નાના નાના પ્રસંગો, જે હજી પણ નૂતન ચેતનામાં જોવામાં આવે છે, એમના યથાયોગ્ય સ્થાને, અને જેમાંથી આ બધી દરિદ્ર,

દુઃખપૂર્ણ, હલકી, જુગુપ્સાપ્રેરક વસ્તુઓ મળીને આખું જીવન, આખું સામાન્ય માનવનું જીવન ઘડાય છે. એટલે આ બધી વસ્તુઓને રૂપાંતર માટે કાયાપલટા માટે સમર્પિત કરી દેવી એ સમર્પણની ક્રિયાનો પ્રકાશપૂર્ણ આનંદાનુભવ બની રહે છે.

હવે એ વસ્તુ કોષાણુઓની ગતિમાત્ર બની રહી છે. સર્વ નિર્બળતાઓ, વિરોધી સૂચનો તરફનાં સર્વ પ્રતિકાર્યો (હું કોષાણુઓમાં દરેક મિનિટે રહેલી નાનામાં નાની વસ્તુની વાત કરું છું) એ સર્વને સમર્પણની એક જ ક્રિયામાં આવરી લેવામાં આવે છે. (અને આ વસ્તુઓનાં મોજાંનાં પૂર કેટલીક વાર એટલા બધા પ્રમાણમાં આવે છે કે શરીરને એમ લાગે છે કે આ ઘસારાને પરિણામે એને મૂર્છા આવી જશે), અને પછી એક પ્રકાશ આવે છે, એવો ઉષ્માભર્યો એટલો ગહન, એટલો બધો જોરદાર કે એ દરેક વસ્તુને પાછી વ્યવસ્થિત કરી મૂકે છે, એને પોતાને સ્થાને ગોઠવી આપે છે, અને રૂપાંતરનો રસ્તો ખુલ્લો કરે છે.

શારીરિક જીવન માટે આ સમયના ગાળાઓ ખૂબ મુશ્કેલીભર્યા હોય છે; મને એમ જ લાગે છે કે હવે નિર્ણાયક વસ્તુ એક જ રહે છે, પરમાત્માનો સંકલ્પ. આમાં કોઈ જાતનું અવલંબન ઉપલબ્ધ નથી-પડેલી ટેવના અવલંબનથી માંડી જ્ઞાન કે સંકલ્પનું અવલંબન, બધા ટેકાઓ અદૃશ્ય થઈ ગયા છે-કેવળ એક પરમાત્મા જ રહ્યો છે.

(મૌન)

કોષાણુઓની ચેતનામાં પૂર્ણ સહૃદયતાવાળા આત્મસમર્પણની અભીપ્સા.

અને આ જીવંત અનુભવ-ઉત્કટપણે જીવંત-કે આત્મસમર્પણની નિતાંત સહૃદયતાને લઈને જ અસ્તિત્વ ટકી રહ્યું છે.

જરાપણ ડોળ કરવો એનો અર્થ વિકીરણ અને મૃત્યુનાં બળો સાથે મૈત્રીનો સંબંધ.

અને આ વસ્તુ કોષાણુઓના એક સંગીત જેવી બની રહી છે-પણ એમનામાં પોતે એ કરી રહ્યા છે તેનું નિરીક્ષણ કરવા જેટલી દિલની બિનસચ્ચાઈ પણ ન હોવી જોઈએ-કોષાણુઓની પ્રાર્થના : “તારો સંકલ્પ, હે પ્રભુ, તારો સંકલ્પ.”

અને બીજાઓના સંકલ્પ, બીજાઓની ચેતના, બીજાઓની પ્રતિક્રિયાઓ ઉપર આધાર રાખવાની આ મહાન ટેવ (અન્ય વ્યક્તિઓ અને બધી વસ્તુઓ), આ પ્રકારનું વિશ્વવ્યાપી હાસ્યરસપૂર્ણ નાટક જેમાં બધાઓ સર્વની સાથે રમત રમે છે, અને દરેક વસ્તુ દરેકની સાથે અભિનય કરે છે, એ સર્વને સ્થાને એક નિર્ભેળ, સ્વાભાવિકપણે દિલની સચ્ચાઈવાળું આત્મસમર્પણ.

એ તો દેખીતું છે કે આ પ્રકારની અંતરની સચ્ચાઈ તો ચેતનાના વધુમાં વધુ પાર્થિવ ભાગને માટે જ શક્ય છે.

એ એક એવો પ્રદેશ છે જેમાં વ્યક્તિ સફળતાપૂર્વક જીવવા, અસ્તિત્વ ધારણ કરવા, કાર્ય કરવામાં પોતાની જાત ઉપર દેખરેખ રાખ્યા સિવાય રહી શકે છે, એક નિર્ભેળ સચ્ચાઈપૂર્વક પોતાના જીવન ધારણ કરવા ઉપર, પોતાના અસ્તિત્વ ધારણ કરવા ઉપર, પોતે કર્મ કરે તેના ઉપર દેખરેખ રાખ્યા સિવાય રહી શકે છે.

વાર્તાલાપ - ૨

૨૧ એપ્રિલ, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે.)

“વળી જો તમે એવો આગ્રહ રાખવા માગતા હશો કે અવિદ્યાની આ સૌથી હલકી વસ્તુઓ તે જ પ્રભુનું દિવ્ય સત્ય છે. યા તો સાધનાના માર્ગમાં વચ્ચે ચલાવી લેવાય તેવું થોડુંક હળવું સત્ય છે તો પણ આ યોગ નહિ થઈ શકે. વળી તમે તમારી ભૂતકાળની જાતને, અને તેનાં મનોમય, પ્રાણમય અને સ્થૂલ શારીરિક બંધારણો અને ટેવોને જો વળગી રહેશો તો પણ આ યોગ નહિ થઈ શકે. સાધકે પોતાનાં ભૂતકાળનાં સ્વરૂપોને સતત પાછળ છોડતાં જવાનાં છે, અને એક હમેશાં ઊંચે ને ઊંચે ચડ્યે જતી અચેતન ભૂમિકામાંથી વસ્તુઓને જોતા થવાનું છે, ત્યાંથી પોતાનાં કર્મ કરવાનાં છે, અને તે ભૂમિકામાં રહેતા થવાનું છે. તમે જો તમારા માનવમન માટે અને પ્રાણમય અહંકાર માટે ‘સ્વતંત્રતા’નો આગ્રહ રાખશો તો પણ આ યોગ થઈ શકવાનો નથી. માણસ જ્યાં સુધી સામાન્ય જીવન ગાળતો હોય છે ત્યાં સુધી, તેની ઈચ્છા હોય તો તે પોતાની પ્રકૃતિના સર્વ ભાગોને તેમના પોતાના જોખમે પોતે પોતાનો વ્યવહાર કરવા દઈ શકે છે અને પોતપોતાની તૃપ્તિ શોધી લેવા દઈ શકે છે. પરંતુ આ યોગમાં દાખલ થયા પછી તમે આમાંનું કાંઈ જ નહિ કરી શકશો. કારણ કે આ યોગનું તો સારુંયે લક્ષ્ય એ છે કે આ બધી માનવવસ્તુઓને સ્થાને એક વિશેષ મહાન સત્યનું શાસન અને શક્તિ સ્થાપિત કરવાં. આ યોગની સારીયે સાધનાનું હાર્દ એ છે કે આપણે પ્રભુની દિવ્ય શક્તિને આપણું સર્વ સમર્પણ કરવું, આવા યોગનો સ્વીકાર કરવો અને સાથે સાથે પોતાને માટે કહેવાતી સ્વતંત્રતાની માગણી કરતા રહેવું-અને એ સ્વતંત્રતા છેવટે તો જગતની અવિદ્યાનાં અમુક વિશ્વરૂપ બળોની ગુલામી જ હોય છે-એ એક સમજ વિનાના વિરોધાભાસમાં જ રાચવા જેવું છે. એક બેવડું જીવન ગાળવાનો હક માગવા જેવું છે. વળી જે લોકો પોતાને આ યોગના સાધકો ગણાવતા હોવા છતાં, અવિદ્યાની જે શક્તિઓ આ યોગના મૂળ સિદ્ધાંતનો અને લક્ષ્યનો જ વિરોધ કરી રહેલી છે, ઈન્કાર કરી રહી છે, ઠેકડી બોલાવી રહી છે તે શક્તિઓના પોતે કેન્દ્ર રૂપ બની રહેતા હોય, તેનાં કારણો અને તેના પ્રવક્તાઓ બની રહેતા હોય તો તો પછી આ યોગ કદી થઈ શકવાનો જ નથી...

(શ્રી અરવિંદ, ઑન યોગ, ભા. ૨, પાન ૪૧૧).

બાળક : પોતાની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાની જરૂરિયાત વિષે સભાન થવું અને

પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો ઉપર કાબૂ મેળવવો એ બંને એક જ વસ્તુ, એક જ કાર્ય છે?

શ્રી માતાજી : બંને વસ્તુઓ એક પછી એક બને છે. પ્રથમ આપણે વસ્તુઓ વિષે સભાન થવું જોઈએ અને પછી તેમના ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, અને આ રીતનો અંકુશ મેળવવાનું ચાલુ રાખવાથી આપણે આપણી પ્રકૃતિનું રૂપાંતર સાધી શકીએ છીએ. આપણે આપણા ચારિત્ર્યનું રૂપાંતર કરવા માટે આપણી કુટેવો અને જૂની આદતો ઉપર લાંબા સમય સુધી કાબૂ ટકાવી રાખવો જોઈએ જેથી તેઓ આખરે આપણા સ્વરૂપમાંથી ખરી પડે.

આપણે એક એવી વ્યક્તિનો દાખલો લઈએ જે વારંવાર નિરાશામાં ડૂબી જતી હોય. જ્યારે વસ્તુઓ એને બરાબર જે રીતની જોઈતી હોય તે રીતની ન હોય ત્યારે તે નિરાશામાં ડૂબી જાય છે. એટલે, પ્રથમ તો, એ વ્યક્તિએ આ અવસાદ વિષે સભાન થવું જોઈએ-કેવળ અવસાદ નહિ પણ એ અવસાદનાં કારણો વિષે અને કયા કારણો પોતે આટલી બધી સહેલાઈથી અવસાદમાં ડૂબી જાય છે તેના વિષે પણ. પછી એક વાર એ નિરાશા વિષે સભાન બને, ત્યારે એણે એ નિરાશા ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, અવસાદ પામવા માટેનું કારણ હોય છતાં અવસાદ ન પામવો જોઈએ-એણે આ નિરાશા ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, એને આવતાં જ અટકાવવી જોઈએ. અને છેવટે, જ્યારે આ રીતે પૂરતા લાંબા સમય સુધી આ રીતે કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે પ્રકૃતિમાંથી અવસાદ પામવાની ટેવ જતી રહે છે અને એ વ્યક્તિની પ્રકૃતિ તે પછી, વસ્તુઓ પ્રત્યે પહેલાં જે પ્રકારનું પ્રતિકાર્ય કરતી હતી તે હવે કરતી નથી, અને ત્યારે પ્રકૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એમ કહી શકાય.

બાળક : “અજ્ઞાનની શક્તિઓના પ્રવક્તા તરીકે કાર્ય કરવું” એનો શો અર્થ થાય છે?

શ્રી માતાજી : હાલના જગતમાં અજ્ઞાનની શક્તિઓ હમેશાં જે વ્યક્તિઓ તેમના અજ્ઞાનને પ્રગટ કરી શકે તેવી હોય છે તેમની શોધમાં રહે છે. આ વસ્તુ મુશ્કેલ નથી! એવા માણસો સહેલાઈથી મળી આવે છે જેઓ અજ્ઞાનભરી વસ્તુઓ કહેવા તૈયાર હોય, એટલે કે, સર્વ પ્રકારના આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કારો, પ્રગતિ કરવાની, હાલના જીવન કરતાં અન્ય જીવન સિદ્ધ કરવાની શક્યતા, માનવ પ્રકૃતિના રૂપાંતરની શક્યતા, વગેરેની શક્યતાનો ઈન્કાર કરવાને તેઓ તૈયાર જ હોય છે; અથવા તમને યોગ્ય લાગે તો એમ પણ કહી શકો કે એવા માણસો હમેશાં એવું ભારપૂર્વક કહેવાને તૈયાર હોય છે કે વ્યાધિમાંથી મુક્તિ મેળવવી અશક્ય વસ્તુ છે, મૃત્યુમાંથી મુક્તિ મેળવવી અશક્ય છે, જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી અશક્ય છે, અને એમ પણ ભારપૂર્વક કહેવાને તૈયાર હોય છે કે માનવીથી પ્રકાશ અને જ્ઞાન કદી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી

વગેરે વગેરે. જે લોકો આવી વાતો કરે છે તેઓ અજ્ઞાનના પ્રવક્તાઓ છે. પ્રકાશ અને જ્ઞાનની શક્તિઓની અભિવ્યક્તિ કરવાને બદલે એ લોકો અજ્ઞાનની શક્તિઓ વ્યક્ત કરવાના સાધન તરીકે કાર્ય કરે છે-સમજાયું ને?

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં કહે છે કે “અભીપ્સા અને તપસ્યા ખૂબ સતતપણે જાળવવાં જરૂરી રહે છે...”

શ્રી માતાજી : હા, જો તમે એ વસ્તુ માટે ગંભીર ન હો તો આ યોગ નહિ કરી શકો. કારણ કે સતત અભીપ્સા અને તપસ્યા કરવા માટે તમારે આ વસ્તુ માટે ખૂબ ગંભીર હોવું જોઈએ. જો તમે ગંભીર ન હો તો પાંચ મિનિટ માટે તમારામાં અભીપ્સા હોય છે અને પછી દસ કલાક કાંઈ નહિ. એક દિવસ તમારામાં ખૂબ ઉમળકો ઉભરાઈ આવે છે અને પછી મહિના સુધી કાંઈ નહિ, અને એમને એમ ચાલે છે. તો, આ પરિસ્થિતિમાં તમે યોગ ન કરી શકો. એ વસ્તુ વચમાં જરા પણ કમજોર થયા વિના સતત એકધારી રીતે કરવાની રહે છે. જો તમે ભૂલી જશો કે ઢીલાશ કરશો તો તમારાથી આ યોગ નહિ થઈ શકે.

બાળક : એવું નથી કે વ્યક્તિનો જન્મ જ એક મહાન અભીપ્સા લઈને થવો જોઈએ?

શ્રી માતાજી : ના; અભીપ્સા એ સ્વરૂપની બીજી બધી ક્રિયાઓની જેમ ખીલવવાની, કેળવવાની વસ્તુ છે. એમ બની શકે કે તમે થોડીક અભીપ્સા લઈને જન્મ લો અને એને એટલી બધી ખીલવો કે એ મહાન બની રહે. તમે એક નાના સરખા સંકલ્પને સાથે લઈને જન્મ લો અને એને ખીલવીને બળવાન બનાવી શકો. આ વસ્તુઓ એમને એમ મળે છે, જાણે કે તમારા ઉપર અમુક પ્રકારની કૃપા થાય એટલે એ થઈ જાય છે, અને નહિ તો જો તમને અભીપ્સા આપવામાં ન આવી હોય તો તે તમારામાં આવી ન શકે એવી માન્યતા રાખવી એ વિચાર બેહૂદો છે-એ ખરું નથી. જે પત્ર અને ફકરો હવે એક મિનિટ પછી હું તમને વાંચી સંભળાવવાની છું તેમાં શ્રી અરવિંદે આ વસ્તુ ઉપર જ ભાર મૂક્યો છે. તેઓ કહે છે કે પસંદગી તમારે કરવાની છે, તમારી સમક્ષ પસંદ કરવાની વસ્તુઓ સતતપણે રજૂ કરવામાં આવે છે અને તમારે સતત પસંદગી કરતા રહેવાનું છે, અને જો તમે પસંદગી નહિ કરતા રહો તો પછી તમે પ્રગતિ નહિ કરી શકો. પસંદગી તમારે કરવાની છે; એમાં “અમુક પ્રકારની શક્તિ” નથી હોતી જે તમારે માટે પસંદગી પણ કરી આપે; અથવા એવું ભાગ્ય, નસીબ, કે જોગાનુજોગ બની આવે એમ પણ નથી-એમ કહેવું સાચું નથી. તમારી સંકલ્પશક્તિ સ્વતંત્ર છે, એને જાણી જોઈને સ્વતંત્ર રાખવામાં આવી છે અને પસંદગી તમારે જ કરવાની રહે છે. પ્રકાશની શોધ કરવી કે નહિ તે નક્કી કરવાનું કામ તમારું છે, સત્યના સેવક થવું કે નહિ તે નક્કી કરનાર-તમે છો. અથવા અમુક પ્રકારની

અભીપ્સા રાખવી કે નહિ એની પસંદગી તમારે કરવાની રહે છે. અને જ્યારે તમને એમ કહેવામાં આવે કે “તમારું સમર્પણ પૂર્ણપણે કરો અને તમારું કાર્ય તમારે માટે કરી લેવામાં આવશે” ત્યારે એ સાચું છે છતાં પણ તમારું સમર્પણ પૂર્ણ રીતે, રોજ-બ-રોજ અને હરેક ક્ષણે કરતા રહેવા માટે, તમારે તમારું સમર્પણ પૂર્ણપણે કરવાની પસંદગી કરતા રહેવાનું છે, નહિ તો તમારાથી એ નહિ થાય, એ એની મેળે નહિ થઈ જાય. એ કરવાની ઈચ્છા તમારામાં પ્રગટ થવી જોઈએ. જ્યારે એમ કરવામાં આવે છે ત્યારે બધું બરાબર ચાલે છે, અને જ્યારે તમારામાં જ્ઞાન આવે છે ત્યારે પણ બધું બરાબર ચાલે છે, જ્યારે તમે ભગવાન સાથે અદ્વૈત સાધ્યું હોય છે ત્યારે તો વસ્તુઓ ઘણી સારી રીતે ચાલે છે, પણ ત્યાં સુધી તમારે સંકલ્પ સેવવો જોઈએ, પસંદગી કરતાં રહેવું જોઈએ, અને નિશ્ચય કરતા રહેવું જોઈએ. “અરે, કામ તો મારે માટે કરી લેવામાં આવશે, મારે કશું કરવાપણું નથી. ફક્ત પ્રવાહની સાથે વહે જવાનું છે”, આમ કહીને આળસુપણે ઊંઘી જશો નહિ. એ સિવાય પણ, એ સત્ય નથી-કામ કંઈ એની મેળે આપોઆપ થઈ જતું નથી, કારણ કે જો નાનામાં નાની વસ્તુ તમારા નાના સરખા સંકલ્પને અસ્તવ્યસ્ત કરી શકતી હોય અને કહેતી હોય કે “ના, એ નહિ” ...તો પછી?

બાળક : “માર્ગે જતાં જે હળવા સત્યનું પાલન ચાલી શકે” એ ક્યાં છે ?

શ્રી માતાજી : આપણે પહેલે ઘડાકે જ, તરત જ, પરમ સત્યને પામી શકતા નથી. માર્ગે જતાં એવી એવી વસ્તુઓ આવી રહેલી છે જે આપણે જાણીએ છીએ તેના કરતાં વધુ સત્ય ધરાવતી હોય છે છતાં તે ખરેખરા સત્ય સ્વરૂપની હોતી નથી, અને આ વસ્તુઓ જાણે આપણે નવી શોધી કાઢતા હોઈએ એમ બને છે: અચાનક આપણી સમક્ષ પ્રકાશનો એક પ્રકારનો ઝબકારો થાય છે, અને આપણને અમુક નિયમનું દર્શન થાય છે, એક કળ હાથ લાગે છે. આપણી પોતાની સમક્ષ અમુક રસ્તો ખુલ્લો થાય છે; જો કે એ પરમ સત્ય હોતું નથી, એ પરમ વસ્તુની અનુભૂતિ પણ નથી હોતી, પ્રભુ સાથે એકતા કરવામાં આવે ત્યારે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય તે પણ એ નથી હોતી. પરંતુ એ જાણે કે ત્યાંથી ઊતરી આવીને આપણી અંદર પ્રવેશી હોય અને આપણને પ્રકાશ આપતી હોય એવી વસ્તુ હોય છે. આ પ્રકારના અર્ધપ્રકાશને જ ‘હળવાં સત્યો’ કહેવામાં આવે છે.

બાળક : “તપસ્યા” નો સાચો અર્થ શું ?

શ્રી માતાજી : પ્રભુની શોધ કરવા માટે વ્યક્તિ પોતાની જાતને અમુક અમુક પ્રકારના વ્રતપાલનથી બાંધે છે તેને તપસ્યા કહે છે.

બાળક : તપસ્યા અને અભીપ્સા એક જ વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : ના, અભીપ્સા વિના તમે તપસ્યા કરી શકતા નથી. શરૂઆતમાં

કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ એ જ અભીપ્સા હોય છે. તપસ્યા એક પ્રકારની પ્રક્રિયા છે-અને જરૂર એમાં એક પ્રક્રિયા, પદ્ધતિ આવેલી હોય છે.

બાળક : નિમ્ન પ્રાણ તેની અંદર થઈ રહેલા કાર્ય વિષે સભાન હોતો નથી?

શ્રી માતાજી : જ્યારે એમ હોય, અને એ વિચારવંત અને શુભાશયવાળો હોય તો એણે પ્રભુની હાજરીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. પણ તમને ખબર છે ને, એમાં એક વિષવર્તુલ રહેલું હોય છે: એને પોતાની અંદર પ્રભુનું આગમન થાય એ ગમતું નથી હોતું અને એ પ્રભુનો અસ્વીકાર કરે છે કારણ કે એ જાણે છે કે ભગવાનને લઈને એને અમુક પ્રકારની શિસ્ત પાળવી પડશે જેને લઈને એને પોતાની જાતને બદલવાની ફરજ પડશે, પોતાની ઉપર કાબૂ મેળવવો પડશે, પોતાની કામનાઓને અંકુશમાં રાખવી પડશે, હમેશાં વિરોધ કર્યા કરવાને બદલે પોતાને નીચું માથું રાખવું પડશે, એટલે એ આવેશપૂર્વક એમ કહે છે, “પ્રભુ જેવું કાંઈ છે જ નહિ.” આમ કહેવા છતાં એને બરાબર ખબર પડી ગઈ હોય કે એના ઉપર કાર્ય થવાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે અને એ રીતે એને ભગવાનની હાજરીનો પુરાવો મળી ગયો હોય એમ બની શકે છે. આમ છતાં એ એનો ઈન્કાર કર્યે જ જવાનો, એ દુરાશયી હોય છે અને તેથી જ એ આ દલીલનો ઉપયોગ પોતાને કાંઈ પણ મહેનત ન કરવી પડે તે માટે કરે છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ જે “જૂની ટેવો” અને “ભૂતકાળનાં સ્વરૂપો” વિષે વાત કરે છે તેમની વચ્ચે શું તફાવત હોય છે?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ લગભગ એકની એક જ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે તમારું શરીર ઠંડી, ગરમી, ક્ષુધા વગેરે પ્રત્યે અમુક પ્રકારની પ્રતિક્રિયા કરે છે અને એ રીતનાં પ્રતિકાર્યો કરવાની તમને એક રીતની ટેવ પડી ગઈ હોય છે, અને આ ટેવ વડે તમારી ભૌતિક પ્રકૃતિમાં એક પ્રકારનું ઘડતર ઘડાયું હોય છે, એટલે એક સળ પડી ગયો હોય, શરીરમાં એક જાતની ગડી જડાઈ ગઈ હોય એવું બને છે અને એ “આ પ્રકારની” હોય છે. આવી ટેવોને કારણે વર્તણૂકનાં અમુક પ્રકારનાં ધોરણોનાં ચોકઠાં પેદા થાય છે. આ જ રીતે ચારિત્ર્યનાં ધોરણોનાં પણ “ચોકઠાં” હોય છે. દાખલા તરીકે, જો તમને અમુક વસ્તુઓ ન ગમતી હોય ત્યારે ગુસ્સે થઈ જવાની ટેવ હોય, ત્યારે એ ટેવને કારણે તમારી પ્રકૃતિની અંદર એક પ્રકારનો સળ પડી જાય છે, અને જ્યારે પણ કોઈ વસ્તુ તમને ન ગમતી હોય ત્યારે આપોઆપ, કોઈ પણ પ્રકારના નિયંત્રણ વિના, તમે ગુસ્સે થઈ જાઓ છો. આ વસ્તુને “ચોકઠું” અથવા “રૂપ ઘડતર” કહેવાય છે. એવી વસ્તુઓની આદત તમારી વર્તણૂકના એક ભાગ જેવી થઈ ગઈ હોય છે.

બાળક : જો વ્યક્તિ યોગ માટે વધુ પડતી ગંભીર હોય તો તેનામાં પોતાના

કાર્યની મુશ્કેલીઓ વિષે તેના મગજમાં ભાર રહ્યા કરે એવું ન બને?

શ્રી માતાજી : આ બાબતમાં અમુક મર્યાદા રાખવાની રહે છે!... પરંતુ જો તમે તમારી લગનીનો વિષય યોગ્ય રીતે પસંદ કર્યો હશે તો એ તમને લાભદાયી પણ નીવડી શકે છે, કારણ કે એમ હોય ત્યારે એ પછી કેવળ ધૂન નથી રહેતી. ઉદાહરણ તરીકે, તમે પોતાની અંદર ભગવાનને પામવાનો નિર્ણય કર્યો હોય, અને સતત, દરેક સંજોગમાં ગમે તેમ થાય અથવા તમે ગમે તે કાર્ય કરતા હો ત્યારે અંતરમાં રહેલા પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં આવવા એકાગ્રતા કરતા હો તો, કુદરતી રીતે, આવે પ્રસંગે તમારામાં શ્રી અરવિંદ જેને “અધૂરું સત્ય” કહે છે, જેનો અર્થ પોતાની ભીતરમાં પ્રભુ આવી રહેલા છે તેનું જ્ઞાન હોવું એ થાય છે-એ નાની સરખી વસ્તુ હોવી જોઈએ. (“અધૂરા સત્ય” નો આ એક ઘણો સરસ દાખલો છે) અને એક વાર તમને આ બાબતમાં ખાતરી હોય અને એને શોધી કાઢવાની અભીપ્સા હોય, એ અભીપ્સા સતતપણે ચાલુ રહે અને એને પામવા માટેનો પ્રયત્ન સાતત્યપૂર્ણ રહે, ત્યારે બીજાઓની દૃષ્ટિએ એ તમારા મન ઉપર એક પ્રકારની ધૂન સવાર થઈ હોય તેમ લાગે છે, પરંતુ આ જાતની ધૂન ભૂરી ન કહેવાય. જો તમે આ બાબતમાં સમતુલા ગુમાવી બેસો તો જ એ ખરાબ કહેવાય. પરંતુ એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરી દેવી જોઈએ કે આ પ્રકારની ધૂનને કારણે જે વ્યક્તિઓ સમતુલા ગુમાવી બેઠેલા જોવામાં આવે છે એ લોકો પ્રથમથી જ સમતુલા ગુમાવવાની તૈયારી કરીને બેઠેલા હોય છે; ગમે તે પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોત તો પણ એ લોકોમાં એ જ પ્રકારનું પરિણામ ઉત્પન્ન થાત અને એ લોકો એમની સમતુલા ગુમાવી બેસત-એમાં દોષપાત્ર વસ્તુ જેની ધૂન હોય છે તે નથી-દોષપાત્ર વસ્તુ એ લોકોના મનોમય ઘડતરમાં રહેલી કોઈ ક્ષતિ હોય છે. અને એ વસ્તુ સ્વાભાવિક છે કે જે વ્યક્તિ કોઈ કામનાને તેની ધૂનનો વિષય બનાવી દે છે તે સીધેસીધી અસમતુલા પ્રત્યે ગતિ કરે છે. એટલા માટે જ હું કહું છું કે જે વસ્તુ કે વિષયની ધૂન લાગી હોય તે વસ્તુ કે વિષય શું છે તે જાણવું અગત્યનું છે.

બાળક : કોઈકે એમ કહેલું છે કે જે વ્યક્તિ પોતે દઢપણે કરેલા વિચારને ગાંડપણની મર્યાદા સુધી લઈ જઈ શકે છે તે જ્યોતિનાં દર્શન પામી શકે છે.

શ્રી માતાજી : તમે કોઈ પણ વિચાર ઉપર પૂરતા પ્રમાણમાં ઝનૂનપૂર્વક એકાગ્રતા કરશો તો રહસ્યવાદીઓ જેમ કહે છે તેમ તમે જે વિચાર ઉપર એકાગ્રતા કરી રહ્યા હશો, તેની “આરપાર થઈને” પસાર થઈ જશો અને તમે પ્રકાશનાં દર્શન કરશો. પણ આ જરા જોખમ ભરેલી વસ્તુ હોય છે.

બાળક : એનો અર્થ એ કે જે કોઈ વ્યક્તિ આ પ્રકારની એકાગ્રતા કરી શકે, તે જ્યોતિનાં દર્શન કરી શકે છે.

શ્રી માતાજી : ચોક્કસ. એ વસ્તુ તો ચોક્કસ. જો તમે આ પ્રકારની એકાગ્રતા

કરવા શક્તિમાન હો તો એ ઘણી સારી વસ્તુ કહેવાય, પણ કઈ વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતા કરવી એ વસ્તુ પણ આપણે જાણવી જોઈએ. આ મુદ્દો ખાસ અગત્યનો છે.

બાળક : સમર્પણ સંપૂર્ણ છે કે નહિ તે આપણે કઈ રીતે જાણી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ મને કંઈ અઘરી જણાતી નથી. આ બાબતમાં તમારે એક નાની સરખી કસરતનો અખતરો કરી જોવો જોઈએ. તમે એમ કહી શકો, “આપણે જોઈએ, હું ભગવાનને સમર્પણ કરું છું, મારા જીવનની સર્વ વસ્તુઓ વિષે ભગવાન જ નિર્ણય કરે એવી મારી ઈચ્છા છે.” તમે આ બિંદુથી શરૂઆત કરો છો. આ નાની સરખી કસરત; ભગવાન અમુક વસ્તુ અમુક રીતે બને તે રીતનો નિર્ણય કરે છે, અને એ વસ્તુ બરાબર તમારી લાગણીથી વિરુદ્ધની જ હોય છે. પછી તમે તમારી જાતને કહો છો, “દીક અને જો ભગવાન મને એમ કહે કે “તમે આ વસ્તુનો ત્યાગ કરો”, -તમે તરત જ બિલકુલ સહેલાઈથી, તરત જ તમારામાં શું પ્રતિક્રિયા થાય છે તે જોઈ શકશો. જો એ વસ્તુ તમારી અંદર જરા ખૂંચે, તો તમે તમારી જાતને કહી શકશો કે “સમર્પણ સંપૂર્ણ પ્રકારનું નથી” -કારણ એ ડંખે છે, ડંખે છે...

(શ્રી માતાજી પેલા પત્રનું વાંચન ચાલુ રાખે છે:)

“અત્યારે જગતમાં બે વસ્તુઓ એકબીજાની સામે ઊભેલી છે. એક બાજુએ ઊભો છે અતિમનસનો સાક્ષાત્કાર, આખા જગતને આવરી લેતી અને નીચે ઊતરી રહેલી એવી અતિમનસ પરમાત્માની શક્તિ, પૃથ્વી ઉપર અત્યાર સુધીમાં સિદ્ધ થયેલાં જ્ઞાન અને શક્તિ કરતાંયે એક અતિ અતિ મહાન એવું સત્ય. માનવનું નાનકડું મન અને તેની તર્કબુદ્ધિ જેને એક માત્ર શાશ્વત સત્ય સમજે છે તેના કરતાં આ એક ઘણી ઘણી પરા કોટિની વસ્તુ છે આ એક એવી વસ્તુ છે કે જેનું સ્વરૂપ અને જેના વિકાસની પદ્ધતિ અને પ્રક્રિયા માનવમન પોતાનાં અપૂર્ણ કરણો દ્વારા કદી કલ્પી શકવાનું નથી યા તો જોઈ શકવાનું નથી યા તો પોતાનાં પાંગળાં ધોરણો દ્વારા તેનો તે કદી નિર્ણય કરી શકવાનું નથી. આ સત્ય તેની સામે અત્યારે જે કાંઈ વિરોધ થઈ રહેલો છે તેની સામે થઈને પણ નીચે આવી રહેલું છે અને માનવની શારીરિક ચેતનામાં અને સ્થૂલ જીવનમાં પોતાનો આવિર્ભાવ કરવા માટે તે દબાણ કરી રહેલું છે આ સત્યની સામે બાજુએ ઊભી છે જગતની નિમ્ન કોટિની પ્રાણમય પ્રકૃતિ. એ પ્રકૃતિ અજ્ઞાન, અપ્રકાશ, મંદતા, નિષ્ફળ ધાંધલ, ઘૃષ્ટ અભિમાન એ બધાંથી ભરચક ભરેલી છે. પોતાના નિભાવ માટે જ તે મથી રહેલી છે. પેલા અવતરણની સામે પડીને તે ઊભેલી છે. એક અતિમાનસ પ્રકારની યા તો મનુષ્યથી ઊર્ધ્વ એવી અતિમાનુષ કોટિની ચેતના તેમ જ સૃષ્ટિ સાચેસાચ હસ્તીમાં છે યા તો તેની ખરેખર

શક્યતા હોઈ શકે છે તે વાત માનવાને જ તે ઘરસીને ના પાડે છે. આથીયે વધુ અર્થહીન વાત તો એ છે કે આવું સત્ય જો આવેલું હોય તો તે સત્યનું સ્વરૂપ તેનાં પોતાનાં નાનકડાં ધોરણો મુજબનું જ હોવું જોઈએ એમ તે માગી રહી છે. એ સત્યના અસ્તિત્વની સાબિતીનો વિરોધ કરતી એકએક ચીજને તે ખૂબ જ આતુરતાથી ઝડપી લે છે. પ્રભુની હાજરીનો તે ઈન્કાર પોકારે છે-કારણ કે એ જાણે છે કે એ હાજરી વિના આ કાર્ય થવું અશક્ય છે-અને પોતાના વિચારો, પોતાના ચુકાદાઓ, ઈચ્છાઓ, વૃત્તિઓ, એ જ સાચું છે એમ તે જોરશોરથી બોલ્યા કરે છે. તેના આ વિચારો, નિર્ણયો આદિનો જો વિરોધ કરવામાં આવે છે તો તેના બદલા રૂપે તે હવામાં શંકા અને ઈન્કારનાં મોજાં વલેતાં મૂકે છે, સત્યને ઉતારી પાડતી ટીકાઓ આદરે છે, આ સત્ય સામે તે બળવો જગાવે છે, બધે અંધાધૂંધી ઊભી કરે છે. આમ જગતમાં આ બે વસ્તુઓ આવેલી છે અને દરેક માણસે બેમાંથી એકની પસંદગી કરવાની રહે છે. આ દિવ્ય સત્યના અવતરણ સામે આ જે વિરોધ થઈ રહેલો છે, જે દુર્બળ બાધાઓ અને આડખીલીઓ યોજાઈ રહેલી છે તે હંમેશને માટે કદી ટકી શકે તેમ નથી. જગતમાં છેવટે દરેક જણે એક યા તો બીજી બાજુએ, સત્યના પક્ષમાં યા તો તેથી ઊલટા પક્ષમાં જઈને ઊભા રહેવાનું જ છે. જગતમાં અતિમનસનો સાક્ષાત્કાર સિદ્ધ થાય અને સાથે સાથે આ નિમ્ન પ્રકૃતિની અવિદ્યા પણ ટકી રહે તે કદી બની શકે તેમ નથી. સાધક જો ઉપર જણાવ્યા તેવા બેવડા જીવનમાં સંતોષ લેવો ચાલુ રાખશે તો તેની સાથે આ સાક્ષાત્કારનો કદી મેળ ખાવાનો નથી”

(એજન, પાન ૪૧૧)

બાળક : નિમ્ન પ્રકૃતિ જો પૂર્ણપણે અજ્ઞાન હોય તો “પસંદગી” કરવી એને માટે કઈ રીતે શક્ય બને?

શ્રી માતાજી : એ કેવળ અજ્ઞાન જ હોય એવું નથી હોતું. વસ્તુઓ એ પ્રમાણે તદ્દન ચોખ્ખીચઢ જોવી હોતી નથી. એને એમ લાગી શકે છે કે એનામાં કોઈ વસ્તુ ખૂટે છે, સર્વ વસ્તુનો આધાર એના ઉપર રહે છે. એ તો કુદરતી છે કે જે લોકો પોતે જેવા છે તેવા જ રહેવામાં સંતોષ માનનારા હોય છે, -એવા લોકોમાં પરિવર્તન લાવવાની મહેનત કરવા જેવું હોતું નથી, કારણ કે એ વસ્તુ એમને જોઈતી હોતી નથી. પરંતુ, હકીકત એમ છે કે, નિમ્ન પ્રકૃતિમાં પણ એક પ્રકારની એવી લાગણી અસ્તિત્વમાં હોવાની શક્યતા હોય છે કે હાલ જે પ્રકારે વસ્તુસ્થિતિ છે તેનાં કરતાં સારી બની શકે ખરી. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે એક એવી વ્યક્તિનો દાખલો લઈએ જેની તબિયત સારી નથી અથવા જેનામાં નબળાઈ આવી ગયેલી છે, જેનામાં કામનાઓ છે પણ તેમને સંતોષવામાં તે અતિ દુર્બળ હોય છે. જેનામાં મહત્વાકાંક્ષાઓ છે પણ લાયકાત હોતી નથી. આવી વ્યક્તિ કદાચ પોતાની જાતને એમ કહેશે. “અરે, હું અત્યારે જેવો

છું તેના કરતાં વધુ સારો હોત. જો મને સહેજ વધુ જ્ઞાન હોત, હું જરાક વધુ બળવાન હોત, જો હું કઈ વસ્તુઓ કરવી જોઈએ એ સમજતો હોત તો..." અથવા, ઉદાહરણ તરીકે ધારો કે, સામાન્ય જીવનમાં, કોઈ વ્યક્તિને રોજગારી રળવાની જરૂર હોય છે અને તેને અમુક નોકરીની પસંદગી કરવાની હોય છે, અને જે નોકરી માટે તેને દરખાસ્ત કરવામાં આવી હોય છે તે તેને ખાસ અનુકૂળ પડે તેવી હોતી નથી; એવે પ્રસંગે વ્યક્તિ દ્વિધામાં મુકાઈ જાય છે: કાં તો ભૂખે રહેવું પડે તો રહેવું અથવા અણગમતી નોકરીનો સ્વીકાર કરવો; એની સમક્ષ આ સમસ્યા ઊભી થાય છે અને એ કહે છે. "હું શું કરું?" એને ખબર નથી, એ સમજી શકતો નથી; પરંતુ એ એની મૂર્ખ અવસ્થામાં પણ એક જાતની છાપ ધરાવતો હોય છે કે જો એ જરા વધુ સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ ધરાવતો હોત, સહેજ વધારે જાણતો હોત, વસ્તુઓને અગાઉથી જોઈ શકવાનાં તત્ત્વો પોતાનામાં હોત તો વધુ સારું થાત. પછી આ વસ્તુ એનામાં પ્રગતિ માટેની થોડી અભીપ્સા ઉત્પન્ન કરે છે—એ વસ્તુ માટે પસંદગી કરવાની શરૂઆત છે. કોઈકે કહેવું છે કે કૂતરાંને જો ચાંચડ ન કરડતા હોત તો એ લોકો હમેશાં જમીન ઉપર લંબાવીને હાલ્યાચાલ્યા વિના જડની માફક પડ્યા રહેત. હવે, એમને એ કરડે છે એટલે એમને ત્રાસ થાય છે, એ લોકો ખંજવાળવા માંડે છે, અને આ વસ્તુ એમને એમના "તમસ"માંથી થોડાક જાગ્રત કરે છે. માણસો માટે પણ આ વસ્તુ એમ જ છે. જ્યારે એમનામાં તૃપ્ત ન થઈ શકે તેવી એક નાની સરખી કામના હોય છે ત્યારે જ એ લોકોમાં થોડુંક હલનચલન દાખલ થાય છે.

એ લોકો એમની જડતામાંથી બહાર નીકળે છે અને એમની સમક્ષના પ્રશ્નનો ઉકેલ શોધવા પ્રયત્ન કરે છે. વાત એમ છે. પૂર્ણ અભાન અવસ્થા જેવું કાંઈ હોતું નથી, —પૂર્ણ અજ્ઞાનવાળી અવસ્થા, પૂર્ણ અંધકારભરી રાત્રી જેવું કાંઈ નથી હોતું. સર્વ પ્રકારની અભાન અવસ્થાઓ, સર્વ અજ્ઞાનો, સર્વ રાત્રીઓની પાછળ હમેશાં એક સર્વવ્યાપી પ્રકાશની હાજરી હોય છે. એ પ્રકાશની સાથે સંપર્ક સ્થાપિત થવાની શરૂઆત થવા માટે જરાક અમથી નાની વસ્તુ પૂરતી થઈ પડે છે.

બાળક : આ પત્રના શરૂઆતના ભાગમાં શ્રી અરવિંદ લખે છે કે એમનો 'ઈરાદો જૂના ફારસની નૂતન આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો નથી.'

(એજન, પૃ. ૪૦૬)

આમાં "ફારસ" શબ્દનો ઉલ્લેખ કોઈ ખાસ વસ્તુને લાગુ પડે છે કે સામાન્ય રીતે વપરાયેલો છે?

શ્રી માતાજી : આ શબ્દનો ઉલ્લેખ દુનિયામાં આવેલા ગુરુઓને લાગુ પડે છે. એકે કહ્યું છે, "હું પ્રેમ બક્ષું છું", બીજો કહે છે "હું શાંતિ આપું છું", વળી બીજો કહે છે, "હું મુક્તિ લાવ્યો છું", અને પછી, ભીતરમાં કોઈક વસ્તુમાં જરાક જેટલું

પરિવર્તન થયેલું હોય છે, માણસની ચેતનાનાં ઊંડાણોમાં કોઈક વસ્તુ જાગ્રત થઈ હોય છે, પરંતુ બાહ્ય રીતે જોતાં બધું એમ ને એમ જ રહેલું હોય છે. આ વસ્તુ એને કારસરૂપ બનાવે છે.

બાળક : અંતરમાંના સાક્ષાત્કારો અને અનુભૂતિઓ બાહ્ય પરિવર્તન લાવવામાં સલાયભૂત થતાં નથી?

શ્રી માતાજી : એમ થાય જ એવું નક્કી નથી. જો વ્યક્તિની ઈચ્છા હોય તો તે મદદ કરે છે; નહિ તો, એથી ઊલટું પરિણામ પણ આવે છે, વ્યક્તિ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં બાહ્ય ચેતનાથી વિમુખ થતી જાય છે. જે કોઈ લોકો મુક્તિ અથવા મોક્ષની ખોજમાં હોય છે, તેમની બાબતમાં આમ જ બને છે, એ લોકો પોતાનાં ચારિત્ર્ય અને આદતોનો પોતાની પ્રકૃતિ સાથે મેળ ન પાડી શકતા હોવાથી પ્રકૃતિ સાથે કામ જ ન પાડવું જોઈએ એમ ગણીને તેઓ પોતાની બાહ્ય પ્રકૃતિનો ઈન્કાર કરે છે. તેઓ પોતાની સર્વ શક્તિઓને પાછી ખેંચી લે છે, ચેતનાની સર્વ શક્તિઓને ઊર્ધ્વમાં ખેંચી લેવામાં આવે છે અને જો તેઓ આ વસ્તુ જરૂરી પૂર્ણતાપૂર્વક કરી શકે છે, તો સામાન્ય રીતે તેઓ પોતાના દેહનો હમેશને માટે ત્યાગ કરે છે. પરંતુ અસંખ્ય મોટા ભાગના દાખલાઓમાં એ લોકો એ વસ્તુ કેવળ અપૂર્ણપણે જ કરી શકે છે, અને તેથી જ્યારે તેઓ એમનાં ધ્યાન, એકાગ્રતા, અથવા એમની નિરોધની અવસ્થા કે સમાધિમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે ઘણુંખરું એ લોકો બીજા સામાન્ય લોકો કરતાં પણ બદલતર વર્તનવાળા નીવડે છે કારણ કે તેમણે પોતાની બાહ્ય પ્રકૃતિ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કર્યા સિવાય તેને એક બાજુએ જ રાખેલી હોય છે. સામાન્ય માણસો પણ જ્યારે તેમનામાંની ક્ષતિઓ જરા વધુ પડતી ઉગ્ર હોય છે ત્યારે તેમને સુધારવા કે કાબૂમાં રાખવા પ્રયત્ન કરે છે કે જેથી એમને જીવનમાં બહુ વધુ પડતી મુશ્કેલીઓ ન પડે, જ્યારે આ લોકો કે જેઓ એમ માનતા હોય છે કે શરીરનો અને પોતાની બાહ્ય ચેતનાનો પૂર્ણપણે ત્યાગ અને “આધ્યાત્મિક શિખરો” તરફ પોતાની જાતને સંપૂર્ણપણે પાછી ખેંચી લેવી એ, એ જ સાચું વલણ છે, તેઓ પોતાના દેહ પ્રત્યે તે જાણે પોતાનો એક જૂનો થઈ ગયેલો કોટ હોય, જેને સાંધ્યા વિના એક બાજુ નાખી મૂકવાનો હોય તે રીતે વર્તે છે-અને જ્યારે પછી વ્યક્તિ એને પાછો ધારણ કરે છે ત્યારે તે કાણાં અને ઘાબાંઓથી ભરપૂર હોય છે.

આ વસ્તુ કોઈ રીતે સલાયક નીવડતી નથી. જો વ્યક્તિમાં અંતરની

સચ્ચાઈપૂર્વકનો પોતાનું જાતનું રૂપાંતર કરવાનો સંકલ્પ લોય છે તો જ એનાથી સહાય મળે છે; જો તમારામાં અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વકનો રૂપાંતર સાધવાનો સંકલ્પ લોય છે તો એ ભારે મદદકારક થાય છે કારણ કે એના વડે જ રૂપાંતર સાધવાની શક્તિ અને ઉચ્ચાલન તમને આવી મળે છે. પણ આમ થવા માટે તમારામાં અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વકનો રૂપાંતર સાધવાનો સંકલ્પ લોવો જોઈએ.

વાર્તાલાપ - ૩

૨૩ એપ્રિલ, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજીએ, શ્રી અરવિંદ કૃત “ધ ડિવાઈન સુપરમેન”માંથી વાંચન કર્યા બાદ-)

બાળક : “તમારે તમારા પોતાના શિખર ઉપર આરોહણ કરવું જોઈએ”, શ્રી અરવિંદ આ જે શિખર ઉપર આરોહણ કરવાની વાત કરે છે તે દરેક વ્યક્તિ માટે એક જ હોય છે કે પછી દરેક વ્યક્તિને પોતાનું અમુક આગવું શિખર હોય છે?

શ્રી માતાજી : એકંદરે જોતાં, હમેશાં એ શિખર એક જ હોય છે-અને એ છે, સર્વ વસ્તુઓની ભીતરમાં આવી રહેલા ભગવત ચૈતન્યનું અદ્વૈત-પરંતુ દરેક વ્યક્તિએ પોતાની પ્રકૃતિને માર્ગે થઈને અને પોતાની આગવી રીતે ભગવાનની અભિવ્યક્તિ કરતાં કરતાં પોતાના શિખર ઉપર આરોહણ કરવાનું હોય છે. આપણે પેલે દિવસે આ વિષયની જ વાત કરતાં હતાં: દરેક વ્યક્તિ ભગવાન સાથે સંબંધ સ્થાપવામાં અને ભગવાનની અભિવ્યક્તિ કરવામાં પોતાની વિશિષ્ટ પદ્ધતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તમારે અન્ય વ્યક્તિના માર્ગનું અનુસરણ કરવાની જરૂર નથી! શિખર એક જ છે, પરંતુ ત્યાં પહોંચવા માટે તમારે તમારા માર્ગે જ જવાનું છે અને એમ પોતાના આગવા રસ્તે થઈને જ તમે ત્યાં પહોંચી શકશો. આપણું ધ્યેય શિખરોને પેલે પાર છે-તે ધ્યેય એક જ છે અને શિખરોને પેલે પાર છે-પરંતુ આ શિખરને પહોંચવા માટે દરેક વ્યક્તિએ પોતાના માર્ગે જવાનું રહે છે, પોતાના આગવા પર્વતનું આરોહણ કરવાનું રહે છે; એમાં બીજા કોઈના પર્વત ઉપર જવાથી ચાલે તેમ નથી હોતું.

(શ્રી માતાજી; શ્રી અરવિંદના બીજાં લખાણ, “ધી વે”માંથી વાંચન કરે છે).

“એમ ન માનીશ કે માર્ગ સહેલો છે. ના, માર્ગ લાંબો છે, કપરો છે, જોખમ ભરેલો, મુશ્કેલ છે, દરેક ડગલે કોઈ ફંદો છે, દરેક વળાંકે કોઈ ખાડો છે. હજાર હજાર દુશ્મનો, છૂપા અને અછૂપા, તારી સામે ભટકાશે. તારા અજ્ઞાન સામે તેમની ચતુરાઈ મહા ભયંકર નીવડવાની છે, તારી નિર્બળતા સામે તેમની તાકાત દુર્જય નીવડવાની છે. અને મહા મહામહેનતે તું એમનો સંહાર કરશે ત્યાં તો બીજા હજારો પાછા ઊભા થશે. અને તેમનો મોરચો સંભાળી લેશે”.

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ તમને હિંમત આપવા સારું, કાર્ય કરવા માટે હિંમત આપવા સારું કહેવામાં આવી છે. ગમે તે થાય તો પણ તમારે સાવધપણે તમારો સંકલ્પ જાળવી રાખવાનો રહે છે. જો તમે બંને વસ્તુઓને એક પછી એક ગોઠવતા

રહેતા જશો તો આખી વસ્તુ તમારા હાથમાં આવશે.

બાળક : અચેતનાની વચમાં વ્યક્તિ સચેતન કઈ રીતે રહી શકે ?

શ્રી માતાજી : તમારે સાવધ રહેવું જોઈએ.

બાળક : અને જ્યારે ઊંઘી ગયા હોઈએ ત્યારે ?

શ્રી માતાજી : આપણે નિદ્રા દરમ્યાન પણ સચેતન રહી શકીએ છીએ, આ વસ્તુ તો મેં આ અગાઉ પણ સમજાવેલી છે! આપણે કાર્યરત રહેવું જોઈએ.

બાળક : તો પછી ઊંઘ જ ન આવે!

શ્રી માતાજી : ના રે ના, ઊલટું તમને વધુ સારી ઊંઘ આવે છે, તમારી નિદ્રા ચંચળતાવાળી હોવાને બદલે શાંતિપૂર્ણ હોય છે. મોટા ભાગના લોકો તેમની નિદ્રા દરમ્યાન એટલી બધી વસ્તુઓ કરે છે કે જ્યારે તેઓ જાગે છે ત્યારે પહેલાં કરતાં પણ વધુ થાકેલા હોય છે. આપણે આ બાબતની પણ આ અગાઉ એક વખત વાત કરેલી. એ તો સ્વાભાવિક છે કે જો તમે નિદ્રાથી દૂર જ ભાગતા રહો તો તમને નિદ્રા આવે જ નહિ. મારી પાસે જે કોઈ લોકો અનિદ્રાની ફરિયાદ લઈને આવે છે તેમને હું કહું છું કે “તો પછી ધ્યાન કરવા માંડો અને અંતે તમે ઊંઘી જશો”. “એમને એમ”, પોતાની ચેતના ગમે તેમ વિખરાયેલી અને ફેલાયેલી હોય અને પોતે ક્યાં છો તેની પણ તમને ખબર ન રહે એના કરતાં, એકાગ્રતા કરતાં કરતાં નિદ્રાવશ થવું વધુ સારું રહે છે.

સારી રીતે ઊંઘવા માટે, કઈ રીતે ઊંઘવું તે શીખવું જોઈએ.

જો તમારા શરીરને ખૂબ શ્રમ પડ્યો હોય તો તરત જ સૂવા જવું ઠીક નથી, નહિ તો તમે અચેતનામાં સરી પડો છો. જો તમે ખૂબ થાકી ગયા હો, તો તમારે પથારી ઉપર લાંબા થઈને સૂઈ જવું, હળવા થઈ રહેવું, તમારી નસોને એક પછી એક એવી રીતે ઢીલી કરતા જવું કે છેવટે તમને એમ લાગે કે તમે એક ચોળાયેલા લૂગડાની માફક તમારી પથારીમાં પડ્યા છો, જાણે તમારામાં હાડકાં કે માંસપેસીઓ પણ નથી. એક વખત આ વસ્તુ તમે કરી રહો પછી એ જ રીતે તમારા મન ઉપર કાર્ય કરો. હળવા થઈને રહો, કોઈ પણ વિચાર ઉપર એકાગ્રતા ન કરશો, કોઈ પણ ગૂંચનો ઉકેલ કરવા પ્રયત્ન ન કરશો, અને દિવસ દરમ્યાન તમારા ઉપર જે કોઈ છાપો પડી હોય, સંવેદનો કે લાગણીઓ અનુભવાઈ હોય તેને મનમાં વાગોળશો નહિ. એ સર્વ વસ્તુઓ હળવે હળવે સરી જવા દેજો. આ રીતે તમારી જાતને તમે છૂટ્ટી મૂકી દેશો ત્યારે તમે પોતે જાણે એક કપડાના લીરાની જેમ પડ્યા હો તેમ અનુભવશો. આ વસ્તુ જ્યારે તમે સફળતાપૂર્વક કરી શકશો ત્યારે તમે જોશો કે ત્યાં હમેશાં જ્યોતિનું અસ્તિત્વ આવી રહેલું હોય છે—એ જ્યોતિ કદી પણ હોલવાતી નથી અને જ્યારે તમે આ રીતે તમારી જાતને હળવી દશામાં મૂકવામાં સફળ થશો ત્યારે એ જ્યોતિના અસ્તિત્વ વિષે સભાન થશો. અને અચાનક, તમને જણાશે કે એ નાનકડી જ્યોતિ, ધીમે ધીમે, ખૂબ

હળવે હળવે એક દિવ્ય જીવનની અભીપ્સા પ્રત્યે, સત્ય પ્રત્યે, ભાગવત ચેતના પ્રત્યે, અંતરમાં રહેલા સત્ પ્રત્યે ઊંચેને ઊંચે, આગળને આગળ આરોહણ કરી રહી છે. પછી ત્યાં બધી વસ્તુઓ ભેગી થાય છે અને જો એ ક્ષણે તમને નિદ્રા આવી જાય તો તમને શક્ય તેટલી સારામાં સારી નિદ્રાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. હું ખાતરી આપું છું કે જો તમે આ વસ્તુ ચીવટપૂર્વક કરશો તો જરૂર તમને નિદ્રા આવી જશે અને એમ પણ ખાતરી સાથે કહું કે એમાં તમે કોઈ અંધારા ગર્તમાં ગબડી પડવાને બદલે પ્રકાશના ધામમાં નિદ્રા લેશો, અને જ્યારે તમે સવારમાં જાગ્રત થશો ત્યારે તમે પોતાને તાજગીભર્યા, ચુસ્ત, સંતુષ્ટ, સુખાનુભવી અને દિવસનાં કાર્યો માટે શક્તિથી ભરપૂર અનુભવશો.

બાળક : જ્યારે આપણે નિદ્રા દરમ્યાન સચેતન રહીએ છીએ ત્યારે મગજ ઊંધે છે કે નહિ?

શ્રી માતાજી : મગજ કદી ઊંધે છે ખરું? એ ક્યારે ઊંધે છે? આ વસ્તુ તો સૌથી મુશ્કેલ હોય છે. જો તમે તમારા મગજને ઊંઘાડી દઈ શકો તો તો એ એક અદ્ભુત વસ્તુ કરી કહેવાય. મગજ તો દોડતું જ રહે છે! એ એક જાતનું રખડેલપણું છે. જ્યારે મનને હળવું કરવાની મેં વાત કરેલી ત્યારે આ વસ્તુનો જ મેં ઉલ્લેખ કરેલો. જો તમે એને ખરેખર હળવું કરી શકો તો તમારું મગજ એક શાંત આરામની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે અને એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે; જ્યારે એ અવસ્થાએ તમે પહોંચી શકો ત્યારે પાંચ મિનિટ જ એ અવસ્થામાં તમે રહો તો પછી તમે તદ્દન તાજગીભર્યા થઈ જાઓ છો અને તમારી સામે ઢગલાબંધ પ્રશ્નો આવે તો તેમનો ઉકેલ લાવી શકો છો.

બાળક : જો મગજ આમ સતત કામ કરતું રહેતું હોય છે તો પછી રાત્રી દરમ્યાન શું બનેલું તેની યાદ કેમ નથી રહેતી?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે જે ચેતના કાર્ય કરી રહી હોય છે એને તમે પકડી શક્યા નથી હોતા. કદાચ તમારા મગજમાં જે ચાલતું હોય તેની તમને યાદ આવે તો તમને ત્રાસ થાય તેવું હોય છે! પેલા જે બધા વિચારો તમારા મસ્તકમાં એક બીજા સાથે બાથડતા હોય છે, નાચતા, ફૂદતા, રાસડા લેતા હોય છે, એ તો એક પાગલખાના જેવું હોય છે! જાણો તમે એક સાથે બધી બાજુએ દડાઓ ફેંકી રહ્યા હો એના જેવું હોય છે. એટલે, જો તમે એ બધું જોઈ શકો તો તમને જરા દુઃખ થાય તેવું હોય છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં લખે છે: “પ્રકાશમય દેવો તારી મદદે આવવા તો રાજી હોય, તારી મદદ માટે તેમને રજા મળી હોય તો પણ તે થોડાક જ છે, અને આવે છે તે પણ, થોડાક જ વખત માટે”. આમ કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : આ માટે તો આપણે એમની પાસે જઈને એમને જ પૂછવું

જોઈએ! પરંતુ આમાં એક સારાંશનો સમાવેશ કરેલો છે, જે છેલ્લું વાક્ય છે તેમાંથી ખૂબ સ્પષ્ટ ખુલાસો મળી રહે છે. અહીં કહે છે: “ના, ત્યારે, અમૃતત્વ એ તે શું કોઈ રમકડું છે કે જે બાળકને વાતવાતમાં આપી દેવાય? દિવ્ય જીવન એ તે શું કોઈ ઈનામ છે કે જે કશી જ મહેનત વિના મળી જાય, કે તે શું એવો મુકુટ છે કે જે દુર્બળ માણસોને માથે પણ ધરાવાય?”...આમાંથી આપણે પેલા પ્રશ્ન ભણી પાછા આવીએ છીએ કે વિરોધી શક્તિઓને તમારા કાર્યમાં દખલગીરી કરવાનો કે તમને હેરાન કરવાનો હક કેમ આપવામાં આવેલો છે, પરંતુ તમારા અંતરની સચ્ચાઈની કસોટી આમાં જ સમાયેલી છે. જો માર્ગ ખૂબ સહેલો હોત, બધા માણસો આ રસ્તે ચાલી નીકળત અને જો કોઈ વ્યક્તિ કશી બાધા નહ્યા વિના કે કશી મહેનત વિના ધ્યેયને પહોંચી શકે તેમ હોત તો બધા જ એ ધ્યેયને પહોંચી જાત અને જ્યારે તમે અંતે જઈને તપાસ કરત ત્યારે જણાત કે શરૂઆતમાં જે અવસ્થામાં તમે હતા ત્યાંના ત્યાં જ છો, કશો ફેરફાર થયો નથી. એટલે, નૂતન જગત પણ સર્વ રીતે પુરાણાં જગત જેવું જ થાય અને એ તો સત્ય જ છે કે આવી વસ્તુ માટે પ્રયત્ન કરવાનો કશો અર્થ જ નથી! આમાં એ વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે જે વસ્તુઓનો નાશ કરવો જરૂરી હોય તેમને દૂર કરવા માટે અમુક પદ્ધતિ અપનાવવાની જરૂર પડે છે, અને એમ કરીએ તો જ જે વસ્તુઓ નૂતન જીવનને અભિવ્યક્ત કરી શકે, તેવી વસ્તુઓ જ ટકી રહે. કારણ આ જ છે, બીજું કાંઈ નહિ, અને ઉત્તમ પ્રયોજન આ જ છે અને તમે જોઈ શકો છો કે ધાતુને પાણી ચઢાવવાની પ્રક્રિયા જેમાં અગ્નિ દ્વારા કસોટીનો સમાવેશ પણ થાય છે. તેમાં પણ ટકી રહી શકે તે જ વસ્તુ સર્વોત્તમ અને શુદ્ધ હોય છે, જ્યારે સર્વ વસ્તુઓ બળી જાય છે ત્યાર પછી સોનાની નાની લગડી જ અવશિષ્ટ રહે છે; અને વસ્તુસ્થિતિ આમ જ છે. આમાં વસ્તુઓની અતિશયોક્તિ તો પરંપરાગત ધર્મના ક્ષતિ, પાપ, ઉદ્ધાર વગેરે અંગેના વિચારો દ્વારા થાય છે, પરંતુ આ બધામાં કોઈ અદ્ધરતાલ નિર્ણય કરવામાં આવતો નથી! ઊલટું, દરેક વ્યક્તિને વધુમાં વધુ સારી અને સાનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં મૂકવામાં આવે છે. આપણે પેલે દિવસે વાત કરેલી કે પ્રભુ તેના મિત્રોની સાથે જ સખ્તાઈથી વર્તે છે; તમે એમ ધારેલું કે આ વાત હું મજાકમાં કરું છું, પરંતુ એ વાત ખરેખર સત્ય છે. સર્વોત્તમ પરિણામ પ્રાપ્ત થાય એવી પરિસ્થિતિ તો એ લોકોને જ આપવામાં આવશે જેઓ આશાથી સભર હોય અને જેઓ આ પાવક જ્વાળામાંથી પસાર થશે. અને માણસનું મન એવી રીતનું ઘડેલું છે કે આ વસ્તુની તમે કસોટી પણ કરી શકો તેમ છો. જ્યારે તમને કોઈ અત્યંત અણગમો ઉપજાવનારી વસ્તુ થાય ત્યારે તમારે તમારી જાતને આ પ્રમાણે કહેવું, “ઠીક ત્યારે, આનો અર્થ એટલો જ કે આ મુશ્કેલીમાં મૂકવાની તકલીફ લેવામાં આવે એટલી અગત્ય તો મારામાં છે, આ વસ્તુ સાબિત કરે છે કે મારામાં કોઈક વસ્તુ એવી

છે જે આ મુશ્કેલીનો સામનો કરી શકે,” અને તમે જોશો કે પછી તમારી જાતને પરિતાપમાં નાખવાને બદલે તમે અભિનંદશો-તમે પોતાની જાતને એટલી બધી સુખી અને બલવાન અનુભવશો કે વધુમાં વધુ અસુખકારી વસ્તુ પણ તમને તદ્દન આસ્વાદ્ય લાગશે! આ પ્રયોગ સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. સંજોગો ગમે તેવા હોય, પણ જો તમારું મન એને કોઈ અનુકૂળ વસ્તુ તરીકે જ જોવા ટેવાયેલું હશે તો પછી એ વસ્તુ તમારે માટે પ્રતિકૂળ નહિ રહે. આ વસ્તુ તો જાણીતી છે; જ્યાં લગી આપણું મન કોઈ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાનો ઈન્કાર કરતું હોય છે, તેની સામે ઝઝમતું હોય છે, એની સામે અવરોધ ખડા કરતું હોય છે, ત્યાં સુધી તેને સંતાપ, મુશ્કેલીઓ, આંધીઓ, આંતરદ્વંદ્વો અને સર્વ પ્રકારની યાતનાઓ ઊભી થતી રહે છે. પરંતુ જે ક્ષણે મન એમ કહે છે કે “સારું, આ વસ્તુ આવવાની હતી અને એ આ રીતે જ બનવી જોઈએ”, તો પછી, ગમે તે વસ્તુ બને પણ તમે સંતુષ્ટ જ રહેશો. એવા લોકો પણ હોય છે જેઓએ તેમના શરીર ઉપર એટલા બધા અંશે તેમના મનનો અંકુશ સ્થાપિત કરેલો હોય છે કે એમને કશી લાગણી થતી નથી. મેં તે દિવસે તમને કેટલાક રહસ્યવેત્તાઓ વિષે વાત કરેલી: એ લોકોને જો એમ લાગે કે એમના ઉપર જે વેદના નાખવામાં આવેલી છે તેના વડે તેઓ અમુક તબક્કાઓને ક્ષણમાત્રમાં ઓળંગી જઈ શકશે અને પ્રભુ સાથે અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારની સિદ્ધિરૂપી જે ધ્યેય તેમણે પોતાની સમક્ષ રાખેલું હોય છે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે એ વેદના એક પગથિયા રૂપ બની રહેશે, તો એમને કોઈ પ્રકારની વેદનાની લાગણીનો અનુભવ થતો નથી. જાણે તેમના મનમાં જે વસ્તુની તેમણે ધારણા કરી હોય છે તેના વડે તેમનું શરીર પણ રસી લેવામાં આવ્યું હોય છે. આવું ઘણીવાર બનેલું છે, જે લોકોમાં યોગ્ય પ્રકારનો ઉત્સાહ હોય છે તેમને આ પ્રકારની ઘટનાઓના અનુભવ થવા એ એક ઘણી સામાન્ય વસ્તુ છે. અને છેવટે, જો એક યા બીજા કારણે વ્યક્તિને પોતાના દેહનો ત્યાગ કરીને નવો દેહ ગ્રહણ કરવાનો પ્રસંગ આવે તો એ વસ્તુને એક ઘૃણારૂપદ પરાજય બનાવી મૂકવા કરતાં એને કોઈ અદ્ભુત, આનંદપૂર્ણ, ઉત્સાહસભર વસ્તુ બનાવવી એ શું સારું ન કહેવાય ? જેઓ પોતાના દેહને ચીટકી રહે છે, જેઓ પોતાના અંતને એક કે બે મિનિટ પૂરતો પણ મોડો લાવવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઓ તમને એક ભયંકર અંતસ્તાપનો નમૂનો પૂરો પાડે છે, તેઓ બતાવી આપે છે કે તેઓ પોતાના આત્મા વિષે સભાન નથી... આખરે તો દેહ પણ કદાચ એક સાધન જ છે, નહિ ? આ પ્રકારના અકસ્માતને, દરેક વસ્તુની જેમ વ્યક્તિ એક સાધનરૂપ બનાવી શકે; જો તે સભાન હોય તો એમાંથી એક સુંદર, અતિ સુંદર વસ્તુ પણ બનાવી શકે. અને એ વસ્તુ નોંધપાત્ર છે કે જેઓ મૃત્યુ વિષે કદીપણ વિચાર કરતા નથી. જેઓને તેમની સામે આવી રહેલ આ “ત્રાસદાયક વસ્તુ” નું વળગણ લાગેલું હોતું નથી અને જેમાંથી ભાગી છૂટવા અથવા જેને

તેમનાથી બને તેટલી દૂર ઘડેલવા પ્રયત્ન કરતા નથી, તેવા લોકો જ એનાથી ભય પામતા નથી; ચિંતાતુર થઈ જતા નથી, અને પ્રસંગ આવ્યે કોઈપણ પ્રકારની લોલુપતા રાખ્યા સિવાય તેઓ મૃત્યુને ભેટી શકે છે. આવા લોકો જ્યારે ઘડી આવી પહોંચે છે ત્યારે માથું ઊંચું રાખી શકે છે, સ્મિત કરે છે, અને કહે છે, “આ રહ્યો હું”.

જે લોકોમાં પોતાના જીવનનો શક્ય તેટલો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવાનો સંકલ્પ હોય છે કે, “હું અહીં રહેવું જ્યાં લગી જરૂરી હશે ત્યાં લગી, છેક છેલ્લી સેકંડ સુધી રહીશ, અને મારું ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટે એક ક્ષણ પણ ગુમાવીશ નહિ”, આવા લોકો જ્યારે જરૂરિયાત ઊભી થાય છે ત્યારે સારામાં સારો દેખાવ કરે છે. કેમ ? - કારણ ખૂબ સાદું છે, કારણ એ છે કે તેઓ તેમના આદર્શમાં જ જીવન ધારણ કરતા હોય છે; કારણ કે એમના માટે એ વસ્તુ જ સાચી હોય છે, અને દરેક વસ્તુમાં એ લોકો આ આદર્શનું દર્શન કરતા હોય છે, એમના જીવનધારણના કારણનું દર્શન પામતા રહે છે અને એવા લોકો કદી પણ ભૌતિક જીવનની લોલુપતામાં સરી પડતા નથી.

એટલે, આનો સાર એ કે :

આપણે કદી પણ મૃત્યુની ઈચ્છા કરવી નહિ.

આપણે કદી પણ મૃત્યુ પામવાનો સંકલ્પ કરવો નહિ.

આપણે મૃત્યુ પામવાનું આવે તેનાથી ડરવું નહિ.

અને સર્વ પ્રકારના સંજોગોમાં વ્યક્તિએ પોતાની જાતનો વિકાસ કર્યે જવાનો સંકલ્પ જાળવી રાખવો.

વાર્તાલાપ - ૪

૨૬ એપ્રિલ, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે :)

“.....વધારામાં, તમારા માટે સમર્પણ પણ પ્રભુની દિવ્ય શક્તિ કરી આપશે એવી ખોટી અને પ્રમાદી આશાનો ત્યાગ કરો. તમારી પાસેથી દિવ્ય શક્તિને સમર્પણ કરવાની માગણી પ્રભુ કરે છે ખરો, પરંતુ બળજબરીથી તે સમર્પણ કરાવતો નથી. પાછાં પગલાં થઈ જ ન શકે એ પ્રકારનું આમૂલ રૂપાંતર સઘાય ત્યાં સુધી પ્રભુનો ઈન્કાર કરવા, પ્રભુનો ત્યાગ કરવા તમે દર પળે છૂટા છો, અથવા તો, આધ્યાત્મિક પરિણામો સહન કરવાને તત્પર હો તો તમારું કરેલું સમર્પણ પાછું ખેંચી લેવાને પણ તમે સ્વાધીન છો.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા” પુસ્તકમાં).

બાળક : “પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું રૂપાંતર” કોને કહેવાય ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમારી ચેતના કોઈપણ રીતે તેની જૂની અવસ્થામાં જઈ ન શકે એટલી હદ સુધી તેનું રૂપાંતર થયેલું હોય ત્યારે એ રૂપાંતર પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું હોય છે. એક એવી ઘડી પણ આવે છે જ્યારે રૂપાંતર એટલું બધું પૂર્ણપણે થઈ ગયું હોય છે કે વ્યક્તિને માટે પોતે પહેલાં હતી તેવી બનવું અશક્ય બની જાય છે.

બાળક : એમ નહિ કે રૂપાંતરનો અર્થ જ એ છે કે એ પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું હોય છે ?

શ્રી માતાજી : રૂપાંતર અંશતઃ પણ હોઈ શકે છે. શ્રી અરવિંદ અહીં જે રૂપાંતરની વાત કરે છે એમાં તો સમગ્ર ચેતના ઉલટાઈ જાય છે: વ્યક્તિની ચેતના અહંભાવવાળી અને વ્યક્તિગત વૃત્તિઓને સંતોષવાને બદલે સમર્પણભાવે ભગવાન તરફ વળેલી હોય છે. અને એમણે એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરી છે કે શરૂઆતમાં સમર્પણ અંશતઃ હોઈ શકે છે-ચેતનાના કેટલાક ભાગોએ સમર્પણ કરેલું હોય અને કેટલાક ભાગ સમર્પિત થયેલા ન હોય. એટલે, જ્યારે આખાં સ્વરૂપે પૂર્ણપણે, તેની સર્વે ગતિઓમાં સમર્પણ કરેલું હોય ત્યારે એ પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું બને છે. એમાં વલણ આખું એવી રીતે પલટાઈ ગયેલું હોય છે કે પાછાં પગલાં ન થઈ શકે.

બાળક : ભાગવત શક્તિ અને દિવ્ય બળ વચ્ચે શો તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : દિવ્ય બળ એ ભાગવત શક્તિનો અંશમાત્ર હોય છે. શ્રી અરવિંદ અહીં જે દિવ્ય શક્તિ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે તે ચિત્-તપસ્ શક્તિના અર્થમાં, સર્જક શક્તિ, સર્જક ચેતનાના અર્થમાં ઉપયોગ કરે છે; પરિણામે દિવ્ય બળ એ શક્તિનો

અંશ માત્ર હોય છે.

(શ્રી માતાજી વાંચન ચાલુ રાખે છે)

“.....ઘણી વાર જડ અક્રિયતા અને સમર્પણ બંને એક માની લઈને એ બન્નેનો ગૂંચવાડો કરવામાં આવે છે, પરંતુ જડ અક્રિયતામાંથી કોઈ પણ સાચી કે સમર્થ વસ્તુ પ્રગટ થઈ શકે જ નહિ. સ્થૂલ પ્રકૃતિમાં એ પ્રકારની જડ અક્રિયતા રહેલી છે તે એને પ્રત્યેક તમોગ્રસ્ત અને અદિવ્ય શક્તિના કાર્ય આગળ નિરાધાર જેવી બનાવી મૂકે છે. સાધકની પાસે જે પ્રકારના સમર્પણની માગણી કરવામાં આવે છે તે દિવ્ય શક્તિના કાર્યને એક પ્રકારનું આનંદમય, સમર્થ અને સહાયકારી સમર્પણ છે..”

(એજન)

બાળક : “આનંદમય, સમર્થ અને સહાયકારી સમર્પણ” કોને કહેવાય?

શ્રી માતાજી : સુખી હોવું એનો શો અર્થ થાય તે તમે જાણો છો? સમર્થ હોવું એટલે શું તે તમે જાણો છો? સહાયકારી થવું એટલે શું એ તમે જાણો છો? વારુ, સમર્પણ, એટલે કે, ભગવાનને પોતાની જાતનું અર્પણ સુખપૂર્ણ, આનંદસભર અને આનંદપૂર્વક કરવું જોઈએ; એ સમર્થ હોવું જોઈએ, આપણે આપણી જાતનું અર્પણ નિર્બળતા અને નિર્વીર્યતામાંથી નહિ, પરંતુ એક સક્રિય અને સમર્થ સંકલ્પ સાથે કરવું જોઈએ. અને સમર્પણ કેવળ આમ આળસપ્રધાન પણ ન હોવું જોઈએ. “મેં મારે કરવાનું સમર્પણ કરી દીધું છે, હવે મારે જીવનમાં કશું કરવાપણું બાકી નથી, મારે કેવળ શાંતિ જાળવવાની છે, મારું સમર્પણ થઈ ગયેલું છે”. અને એ સહાયકારક પણ હોવું જોઈએ, એટલે કે, એ સક્રિય હોવું જોઈએ - એમાં સ્વરૂપના રૂપાંતરનું કે બીજું કોઈ ઉપયોગી કાર્ય હાથ ધરવું જોઈએ.

(વાંચન)

“તમારું સમર્પણ એક ચેતનવંતા પ્રાણીએ કરેલું, નહિ કે જડ પૂતળાનું કે યાંત્રિક લથિયારનું એ સમર્પણ હોવું જોઈએ”. (એજન)

શ્રી માતાજી : તમે કદાચ તમારા ઘડિયાળનું ઉદાહરણ આપી શકો છો: તમે કહી શકો કે તમે એને ચાવી આપો છો અને એ ચાલે છે, પરંતુ એમાં સચેતન સહાયકારી પ્રત્યુત્તર સમાયેલો હોતો નથી.

(વાંચન)

“રૂપાંતર સંપૂર્ણ હોવું જોઈએ, અને એ સંપૂર્ણ થાય તે માટે એમ થવામાં જે કોઈ વસ્તુ બાધા કરતી હોય તેનો પરિત્યાગ થવો જોઈએ.”

(એજન)

આ તો બરાબર સમજાય તેવું છે. કેવળ એકલી રચનાત્મક ગતિ હોય એટલું બસ નથી. પરંતુ જરૂર હોય ત્યાં બહિષ્કાર કરવાની ગતિ પણ હોવી જોઈએ. કારણ કે

જ્યાં લગી તમારામાં રૂપાંતરનો વિરોધ કરનારાં તત્ત્વો પડાવ નાખીને પડેલાં હોય ત્યાં લગી એ રૂપાંતર કાયમી સ્વરૂપનું બની શકતું નથી. જો તમે તમારી અંદર કોઈ અર્ધપ્રકાશિત વસ્તુઓને સંઘરી મૂકશો તો એ વસ્તુઓ અમુક સમય સુધી એવી સરસ રીતે શાંત અને અચલ બની પડી રહેશે કે તમે એમને કશી અગત્ય નહિ આપો, અને એક દિવસ એ વસ્તુઓ ફરી જાગ્રત થઈ ઊભી થશે અને તમારામાં થયેલું રૂપાંતર એમનો અવરોધ નહિ કરી શકે. આત્મ-સમર્પણની રચનાત્મક ગતિ જેટલી જ એ સમર્પણનો વિરોધ કરતી દરેક વસ્તુનો બહિષ્કાર કરનારી ગતિની જરૂર છે. તમારે વસ્તુઓને “જેમની તેમ”, ગમે ત્યાં દબાઈને પડી રહેલી ન રહેવા દેવી જોઈએ કે જેથી તેઓ તેમને મળતી પહેલી તકે જાગ્રત થઈને તમે કરેલું કાર્ય જમીનદોસ્ત કરી શકે. વ્યક્તિના સ્વરૂપમાં એવા કેટલાય ભાગો હોય છે જેઓ આમ કેવી રીતે કરવું તે સારી રીતે જાણતા હોય છે. આ દૃષ્ટિએ જોતાં પ્રાણમય સ્વરૂપનાં કેટલાંક તત્ત્વો અસાધારણ કહી શકાય તેવાં હોય છે : એ શાંતિ રાખે છે, ખૂણામાં સંતાઈને બેસે છે, અને એટલાં બધાં શાંત અને નિશ્ચલ થઈને રહે છે કે તમને એમ જ લાગે કે એમનું અસ્તિત્વ જ નથી; એટલે પછી તમે સાવધ રહેતા નથી, તમે તમારા સમર્પણથી અને રૂપાંતરથી સંતુષ્ટ બની રહો છો. તમને એમ લાગે છે કે સર્વ કાંઈ યોગ્ય પ્રકારે થઈ રહ્યું છે, અને પછી અચાનક, એક સુંદર દિવસે, તમને કશી ચેતવણી આપ્યા સિવાય, પેટીમાં પૂરેલા ગદ્દાની માફક એ વસ્તુ ઊછળીને બહાર આવે છે અને તમારી પાસે દુનિયાની સર્વ પ્રકારની અકકલ વગરની વસ્તુઓ કરાવે છે. અને એ જેટલી વધારે દબાયેલી રહેલી હોય તેટલી વધુ બળવાન હોય છે-દબાઈ અને એ ખૂણામાં મુશ્કેટાટ બેસી રહેલી-એ વસ્તુ તમારું ધ્યાન એના તરફ ન ખેંચાય એટલા માટે જ દટાઈને રહેલી હોય છે. એણે ખૂબ ખૂબ શાંતિ જાળવી રાખી હોય છે અને જે ઘડી તમે એની આશા ન રાખી હોય તેવી પળે એ ઊછળીને બહાર આવે છે અને ત્યારે તમે તમારી જાતને કહો છો, “અરે, મેં મારી જાતનું આ સર્વ રૂપાંતર કર્યું એનો શો અર્થ?” પેલી વસ્તુ ત્યાં હતી માટે જ એમ બન્યું. વાત એમ જ છે, આ વસ્તુઓ ત્યાં રહી રહી પોતાની જાતને એટલી બધી સંતાડીને રાખે છે કે જો તમે બરોબર પ્રગટાવેલો દીવો લઈને એમની જ શોધખોળમાં ન નીકળો તો તમને એમના અસ્તિત્વની ખબર ત્યારે જ પડે છે જ્યારે તેઓ બહાર આવીને તમારા સમગ્ર કાર્યને એક મિનિટમાં જમીનદોસ્ત કરી નાખે છે.

બાળક : વ્યક્તિમાં મહાન અભીપ્સા હોય તો પણ આમ બની શકે ?

શ્રી માતાજી : એ અભીપ્સા ખૂબ સાવધાનપણાવાળી હોવી જોઈએ.

હું એવા ઘણા લોકોને ઓળખું છું (ઘણા, નાની સંખ્યામાં નહિ, પરંતુ યોગ કરતા હોય એવા લોકો પૈકી) એવા ઘણા માણસોના પરિચયમાં છું જેમની બાબતમાં

એવું બન્યું છે કે જ્યારે જ્યારે તેમનામાં સરસ અભીપ્સા હોય અને એ અભીપ્સા બળવાન હોઈ તેનો પ્રત્યુત્તર પણ મળ્યો હોય, એવા દરેક પ્રસંગે, એ જ દિવસે અથવા મોડામાં મોડું બીજે દિવસે એમને એમની ચેતનામાં પૂર્ણપણે પીછેહઠ કરવાની આવે છે અને એમની અભીપ્સા કરતાં ઊલટી દશાનો જ સામનો કરવાનો આવે છે. આવી વસ્તુઓ લગભગ સતત બન્યે જ જાય છે ત્યારે, આ લોકોએ એમનામાં કેવળ રચનાત્મક બાજુ જ વિકસાવી હોય છે. એ લોકોએ અભીપ્સા સેવવા માટેની એક પ્રકારની પરિપાટી નીપજાવેલી હોય છે. એ લોકો મદદ માટે સાદ કરે છે. એ લોકો ઊદ્ધવ પ્રકારનાં બળોની સાથે સંપર્કમાં આવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, એ લોકો એમાં સફળ પણ થાય છે, એમને અનુભૂતિઓ પણ થાય છે: પણ એ લોકો એમનો ઓરડો વાળીઝૂડીને સાફ રાખવાની બાબતમાં તદ્દન બેદરકાર રહેલા હોય છે; એ હમેશની જેમ અસ્વચ્છ રહે છે, એટલે, કુદરતી રીતે, જ્યારે પેલી અનુભૂતિ ચાલી જાય છે ત્યારે પેલી ગંદકી પહેલાં કરતાં પણ વધુ જુગુપ્સાપ્રેરક બની રહે છે.

આપણે કોઈએ આપણો ઓરડો સ્વચ્છ રાખવામાં બેદરકારી ન સેવવી જોઈએ. આ ખાસ અગત્યની વસ્તુ છે; આંતરિક સ્વચ્છતાની અગત્ય ઓછામાં ઓછું બહારની સ્વચ્છતા જેટલી તો હોય છે જ.

વિવેકાનંદે લખેલું છે કે (મૂળ લખાણ શું છે તેની મને ખબર નથી, મેં ફક્ત ક્ષેત્ર ભાષાંતર જ વાંચેલું છે.): “દરેક વ્યક્તિએ પ્રભાતકાળે પોતાનાં શરીર અને આત્મા બન્નેને સ્વચ્છ કરવાં જોઈએ, પણ બન્નેને માટે જો તમારી પાસે સમય ન હોય તો શરીરને સ્વચ્છ કરવા કરતાં આત્માને સ્વચ્છ કરવો એ વધુ સારું છે.”

બાબક : પેલી નાની નાની ગંદી વસ્તુઓ સંતારી રહી છે કે ચાલી ગઈ છે તેની ખબર કેવી રીતે પડે ?

શ્રી માતાજી : તમે આ બાબતમાં હંમેશાં નાના નાના અખતરા કરી શકો છો. મેં કહેલું જ છે કે તમારે એક મશાલ લઈને, પ્રખર પ્રકાશ લઈને તમારા સ્વરૂપની ભીંતરમાં એક આંટો મારવો જોઈએ. જો તમે બરાબર ધ્યાન આપનારા હશો તો તમને બહુ સહેલાઈથી ગંદકી ભરેલા ખૂણાઓ જડી જશે. ધારો કે તમને એક સુંદર અનુભૂતિ થાય છે. અચાનક તમારી અભીપ્સાના પ્રત્યુત્તર રૂપે એક મહાન પ્રકાશ આવી પડે છે. તમે જાણો આનંદ, બલ, જ્યોતિ, સૌંદર્યથી તરબોળ થઈ જાઓ છો. અંતે તમને એમ જણાય છે કે જાણે તમે તમારા સ્વરૂપના રૂપાંતરનાં બિંદુએ જઈ પહોંચ્યા છો...અને પછી એ સરકી જાય છે. એ વસ્તુ હમેશાં સરી જાય છે, નહિ? ખાસ કરીને શરૂઆતમાં અચાનક એ અટકી જાય છે. પછી જો તમે સાવધ ન હો તો તમારી જાતને આમ કહો છો, “જુઓ. એ વસ્તુ આવીને ચાલી ગઈ! હું કેવો કમનસીબ છું! એ વસ્તુ આવી ને જતી રહી. એણે એ વસ્તુનો જરાક સ્વાદ માત્ર

આપ્યો અને પછી મને પડતો મૂક્યો,” જુઓ ત્યારે, એમ કહેવું મૂર્ખાઈભર્યું છે. ખરી રીતે તો તમારે તમારી જાતને એમ કહેવું જોઈએ કે, “જુઓ, હું એ વસ્તુને સાચવી ન રાખી શક્યો, અને હું કેમ એ સાચવી ન શક્યો?” એટલે પછી તમે તમારી મશાલ લઈને નીકળી પડો છો અને ચેતનાની અવસ્થાના ફેરફાર અને અનુભૂતિ અટકી જવાની સાથે જે ક્રિયાઓ સઘનપણે સંકળાયેલી હતી તેની શોધમાં તમારા સ્વરૂપની ભીંતરમાં ચક્કર લગાવો છો. જો તમે ખૂબ ખૂબ ધ્યાન દઈને તમારા સ્વરૂપની અંદર ખૂબ ચીવટપૂર્વક પહોંચી લગાવો છો તો તમારી નજરે કાં તો પ્રાણમય સ્વરૂપનો કે મનનો કે પછી શરીરનો એક એવો ભાગ નજરે ચડે છે જેણે પોતાનો ભાગ યોગ્ય રીતે ભજવ્યો હોતો નથી, એટલે એ વસ્તુને માનસિક રીતે વ્યક્ત કરવી હોય તો એમ કહેવાય કે એ વસ્તુ તમારી અનુભૂતિ દરમ્યાન અચલ રહીને ધ્યાન આપવાને બદલે કોઈક પ્રશ્ન ઊભા કરવા મંડી પડી હોય છે, “જરા થોભો, આ શાની અનુભૂતિ છે ? એનો શો અર્થ!...” અને આમ કરીને એણે એ અનુભૂતિનો એક ખુલાસો ખોળવા પ્રયત્ન આદર્યો હોય છે (જેને એ “સમજણ” કહે છે) અથવા એમ બને કે પ્રાણમય સ્વરૂપમાં કોઈક વસ્તુ એ અનુભૂતિનો ઉપયોગ કરી રહી હોય છે. : “કેવી મજા પડે છે. આ અનુભૂતિ આથી પણ વધુ વિકાસ પામે તો કેવી મજા પડે, અને મને તો એ હંમેશને માટે ટકી રહે એ બહુ ગમે, કેમ...” અથવા ભૌતિક સ્વરૂપમાંની કોઈક વસ્તુએ આમ કહ્યું હોય છે, “આહ! આ સહન કરવું જરા વસમું પડે તેવું છે, આ અવસ્થાને હું ક્યાં સુધી સહન કરી શકીશ?” કદાચ એ વસ્તુ આટલી બધી સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થતી નથી હોતી, પરંતુ એ વસ્તુ આવી જ રીતે કંઈક અંશે કોઈક ઠેકાણે સંતાઈને બેઠેલી હોય છે. તમને તપાસ કરતાં આ ત્રણ પેઢી કોઈ વસ્તુ કે એના જેવી જ કોઈ બીજી વસ્તુ જડી આવશે. પછી, ત્યાં પેલા દીપકની જરૂર પડે છે : નબળાઈવાળું બિંદુ ક્યાં છે? અહં ક્યાં છે? કામના ક્યાં છે? જે જૂની પુરાણી ગંદકી હવે આપણે જોઈતી નથી તે ક્યાં છે, પોતાની જાત ઉપર જ વળી વળીને પાછી આવનારી પેલી વસ્તુ ક્યાં છે જે હજી એમ જ વર્તે જાય છે અને પોતાની જાતને સમર્પિત કરતી નથી, ખુલ્લી કરતી નથી, ખોવાઈ જવા દેતી નથી? ક્યાં છે એ વસ્તુ જે વળી વળીને પોતાની જાત ઉપર જ પાછી જાય છે, જે વસ્તુ બની છે તેનો લાભ લઈ લેવા માંગે છે જે અનુભૂતિનું તમામ ફળ પોતે જ હજમ કરી જવા માગે છે, અથવા જે ખૂબ દુર્બળ, ખૂબ કઠણ, ખૂબ સ્થિતિચુસ્ત હોઈને થઈ રહેલી ગતિને અનુરૂપ ક્રિયા કરી શકતી નથી? ... એ વસ્તુ એ છે. હવે તમે રસ્તે ચઢ્યા છો, તમને હમણાં જ લાઘવો પ્રકાશ એ બિંદુ ઉપર તમે ચોક્કસાઈપૂર્વક મૂકો છો, તમારે એ જ કરવાનું હોય છે, એ વસ્તુ ઉપર પ્રકાશને એકાગ્ર કરવો, અને એવી રીતે એની ઉપર ફેરવો કે એ વસ્તુ એ પ્રકાશનો પ્રતિકાર કરી શકે નહિ.

આમાં પહેલે જ દિવસે તમે સફળ નહિ થાઓ પરંતુ તમારે હળવે હળવે કરીને ખંતપૂર્વક એ ક્રિયા ચાલુ રાખવી પડશે અથવા કદાચ અચાનક એકાદ દિવસ એ વસ્તુ અદૃશ્ય થઈ જશે. પછી કદાચ કેટલાક સમય બાદ તમને ખબર પડશે કે તમે એક જીદી જ વ્યક્તિ બની ગયા છો.

પરંતુ જો તમે આ અગાઉ મેં જેની વાત કરેલી જ છે એ પ્રકારનું વલણ અપનાવશો અને તમામ દોષ કરુણા અને પ્રકાશ પર ઢોળશો, જો તમે એમ કહેશો કે, “થયું, હવે એ વસ્તુ ચાલી ગઈ અને મને ગર્તમાં છોડતી ગઈ,” તો તમે ખાતરી રાખજો કે હવે પછીના ત્રીસ, ચાલીસ કે પચાસ વર્ષે પણ તમે છો ત્યાંનાં ત્યાં હશો, તમારામાં પરિવર્તન નહિ થયું હોય. દરેક વખતે કોઈ એક વસ્તુ અચાનક ફૂટી ઊઠશે અને તમારી અનુભૂતિને આરોગી જશે. અને પછી પ્રગતિ કરવાને બદલે તમે તમારી જગ્યાએ ખૂંપી ગયેલી અવસ્થામાં રહ્યા રહ્યા સમયને વ્યતીત થતો જોઈ રહેશો. કારણ કે તમે પ્રગતિ કરી રહ્યા હોતા નથી...યાદ રાખો કે આ ક્રિયા કેટલીકવાર જરા ખૂંચે પણ છે. પેલી જે વસ્તુ અનુભૂતિનો ઉપભોગ કરવા માગતી હોય. અથવા એનું જ્ઞાન પામવા માગતી હોય અથવા મનોમય જ્ઞાનની પદ્ધતિ વડે તેને દોરવા માગતી હોય, અથવા એ અનુભૂતિને આત્મસાત્ કરવા માટે જરૂરી પ્રયત્ન કરવા, અથવા તેને ધારણ કરવા અથવા જોઈએ તેટલી જલદીથી પરિવર્તન કરવાની બાબતમાં ખૂબ પ્રમાદ સેવતી હોય છે એ વસ્તુ ઉપર જઈને તમે આ પ્રકાશની જ્યોતિનો કઠોરતાપૂર્વક પાત કરો; ચેતનાના પ્રકાશ સાથે એ વસ્તુ ઉપર સંકલ્પની સ્થાપના કરો, જરા સખ્તાઈપૂર્વક, તો એ વસ્તુ જરા દુઃખદાયી લાગે છે. અને તમે કહો છો, “અરે! આટલું બધું જલ્દી નહિ! મારે આરામની જરૂર છે; મેં મારી જાતને બિનજરૂરીપણે થકવી નાખી છે.” ત્યારે પછી બધી વસ્તુઓ નવેસરથી ફરી શરૂ કરવી પડે છે. કેટલીકવાર દિવસો અરે મહિનાઓ, કેટલીકવાર વર્ષો પણ વહી જાય છે પણ એ વસ્તુ પાછી આવતી નથી. કેટલીકવાર, તમે જરા સારા પ્રમાણમાં સક્રિય હો છો અને તમારી અભીપ્સા તીવ્ર હોય છે તો એ સત્વરે પાછી આવે છે. પરંતુ તમે ફરી વાર પણ એની એ જ મૂર્ખાઈ આચરશો તો એની એ જ વસ્તુ ફરી બનશે-પરંતુ જ્યારે, તમે ખૂબ ચાંપતી નજર રાખી રહ્યા હો અને ત્યારે તમારું મન જે વસ્તુ બની રહી હોય તેમાં માથું મારવાનું શરૂ કરતું હોય ત્યારે જો તરત જ તમે એને કહી દો કે, “ચૂપ, છાનું રહે,” તો પછી તમારી અનુભૂતિ વણથંભી ચાલુ રહે છે. જ્યારે પ્રાણ કહેતો હોય કે, “મારે તો ઢગલે ઢગલા, ખૂબ ખૂબ જોઈએ...” ત્યારે તમે કહો કે “છાનો રહે; છાનો રહે, જરા પણ હિલચાલ કરવાની નથી, શાંતિ રાખ, જરા પણ ઉછેરાટ નહિ જોઈએ!” અથવા તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ કહે કે, “અરે, હું તો કચરાઈ ગયો.” “જો ભાઈ, તને વાંધો ન હોય તો સહેજ સહનશક્તિ રાખ, તું તો કાચરતા દાખવી રહ્યો છે. કસોટીનો સામનો કેમ કરવો તે તને આવડતું નથી.” જો આ વસ્તુ

તમે યોગ્ય સ્વસ્થતાપૂર્વક અને જરૂરી દૃઢતા અને સંકલ્પ સાથે સમયસર કરી શકશો તો ખરેખર તમે કોઈક વસ્તુ પામી શકશો. પરંતુ તમે પેલા અક્રિય, આળસુ, નિયતિવાદી જેવા હશો અને તમારી જાતને કહેશો કે, “આપણે તો, ભાઈ સમર્પણ કરી દીધું છે, જે થવાનું છે તે થશે, જોઈએ છીએ શું થાય છે, બસ,” અને, તો પછી જાણી લો કે હું તમને પચાસ વર્ષ આપું તો પણ તમે અર્ધા પગલા જેટલું રૂપાંતર પણ સાધી શકવાના નથી.

છેલ્લા પાઠમાં મેં તમને કહેલું કે એ વસ્તુ સહેલી નથી...જો તમારે એ કરવી હોય તો, એને તમારે યથાયોગ્ય રીતે કરવી જોઈએ, નહિ તો એ બાબતમાં કોઈ તકલીફ લેવાની જરૂર નથી; વસ્તુઓને અર્ધીપર્ધી કરવાથી કોઈ હેતુ સરતો નથી, જો કોઈ પણ વસ્તુ કરવી હોય તો સારી રીતે કરવી જોઈએ.

અલબત્ત, અન્ય માર્ગો પણ છે. તમે કેવળ તમારી જાતને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ન કરો. તમે તમારી જાતને હમેશાં વધુને વધુ ધ્યાનમગ્ન કરી દે તેવા કાર્યમાં રોકી દઈ પોતાની જાતને જ ભૂલી જવાનો પ્રયત્ન કરી શકો, એટલે કે, પોતે જ કાંઈ કરતા હો તે પ્રભુને સમર્પણ કરવાના ભાવપૂર્વક, તદ્દન નિઃસ્વાર્થપણે છતાં ભવ્ય રીતે, આત્મદાનને ભાવે, એક પૂર્ણ આત્મવિસ્મરણ સાથે કરી શકો: પોતાની જાત વિષે નહિ પણ પોતે જે કરતા હો તેના જ વિચારમાં રોકાયેલા રહી શકો. તમે આ વસ્તુ જાણો છો, મેં આ બાબતમાં તમને કહેલું છે જ: જો તમારે કોઈ વસ્તુ સારી રીતે કરવી હોય તો, એ ગમે તે હોય, કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય હોય, નાનામાં નાની આ વસ્તુ હોય, કોઈ રમત હોય, કોઈ પુસ્તક લખવાનું હોય, કોઈ ચિત્ર ચીતરવાનું હોય, સંગીતની રચના કરવાની હોય, કોઈ દોડની હોડમાં ભાગ લેવાનો હોય, ગમે તે વસ્તુ હોય, જો તમારે એ સારી રીતે કરવી હોય તો એક નાનકડો માનવ પોતાની જાતનું અવલોકન કરી રહ્યો હોય તેમ પોતાને લક્ષમાં લીધા વિના, તમે જે વસ્તુ કરી રહ્યા હો તે વસ્તુ જેવા બની રહેવું જોઈએ; કારણ કે જો તમે જે કાર્ય કરતા હો તેને જોતા રહેતા જાઓ તો તમે...તમે તમારા અહં સાથે સંસર્ગમાં રહેલા હો છો. જો તમે પોતાની જાતમાં પોતે જે વસ્તુ કરી રહ્યા હો તે વસ્તુરૂપ બની શકો, તો એ એક મોટી પ્રગતિ કરી કહેવાય. જરા જેટલી નાની વિગતોની બાબતમાં પણ તમારે આ વસ્તુ શીખી રાખવી જોઈએ. જરા એક હાસ્યજનક દાખલો લઈએ. તમારે એક શીશીમાંથી બીજી શીશીમાં કોઈક પ્રવાહી ભરવું હોય છે; તો તમે એકાગ્રતા કરો છો (આ વસ્તુ તમે એક તાલીમ અથવા વ્યાયામ તરીકે કરી શકો છો); તો, જ્યાં લગી તમે જે શીશીમાં પ્રવાહી ભરવાનું હોય તે શીશીના સ્વરૂપે, જે શીશીમાંથી પ્રવાહી રેડવાનું હોય તેના સ્વરૂપે અને રેડવાની ક્રિયારૂપે બની રહો છો, અને જ્યાં લગી તમે એટલું માત્ર બની રહી રેડવાની ગતિરૂપ બની રહો છો, ત્યાં લગી બધું બરાબર ચાલે છે. પરંતુ

કમનસીબે તમે જો કોઈ ક્ષણે એમ વિચાર કરવા લાગો: “આહ ! આ તો બરાબર થયે જાય છે. આપણે બરોબર સંચાલન કરી રહ્યા છીએ.” અને બીજી જ મિનિટે એ પ્રવાહી બહાર ઢોળાઈ જાય છે! દરેક વસ્તુ માટે, બધી વસ્તુ માટે આમ જ છે. આટલા માટે જ તાલીમ લેવા માટે કામ કરવું એ સારું સાધન છે, કારણ કે જો તમારે કામ બરાબર રીતે કરવું હોય તો તમારે કામરૂપે બની રહેવું પડે છે. જો તમે કર્તૃત્વભાવવાળા હશો તો તમે કામ કદી સારી રીતે કરી શકશો નહિ. જો તમે “કોઈ કાર્ય કરનારી વ્યક્તિ” બની રહેશો, અને, વધુમાં, જો તમારા વિચારો અસ્તવ્યસ્ત રખડતા હશે તો ખાતરી રાખજો કે જો તમે કોઈ નાજુક વસ્તુ સાથે કામ પાડી રહ્યા હશો તો એને ભાંગશો, જો તમે રાંધતા હશો તો તમારાથી કોઈ વસ્તુ બળી જશે, અથવા જો તમે કોઈ રમત રમતા હશો તો બધા બાંલ તમે ચૂકી જશો! કામ કરવામાં એક મોટી તાલીમ સમાયેલી છે તે આ રીતે છે. કારણ કે સાચું કહીએ તો કોઈ પણ વસ્તુ તમારે સારી રીતે કરવી હોય તો એ કરવાનો રસ્તો માત્ર આ જ છે.

આપણે કોઈ વ્યક્તિ પુસ્તક લખી રહી હોય તેનો દાખલો લઈએ. જો એ વ્યક્તિ પોતે પોતાની જાતને પુસ્તકનું લેખન કરતી નિહાળી રહી હશે તો એ પુસ્તક કેટલું બધું શુષ્ક બની રહેશે તેની તમે કલ્પના નહિ કરી શકો, પેલી ક્ષુદ્ર વ્યક્તિતા એમાં રહેલી છે તેની ગંધ આપણને તરત જ આવશે અને એ વસ્તુ પેલા પુસ્તકને અર્થહીન બનાવી મૂકશે. જ્યારે કોઈ ચિત્રકાર ચિત્ર કરતો હશે અને સાથે સાથે પોતાનું અવલોકન કરતો જતો હશે તો એનું ચિત્ર કદાપિ સારું નહિ થાય, એમાં હમેશાં ચિત્રકારની વ્યક્તિતાનું પ્રતિબિંબ આવી રહેવાનું; અને એ ચિત્ર નિર્જીવ, શક્તિહીન અને સૌંદર્યવિહીણું બની રહેવાનું. પરંતુ, અચાનક, એ ચિત્રકાર પોતે જે વસ્તુ વ્યક્ત કરવા માગતો હોય તે વસ્તુરૂપ, એની પીંછીઓ, એના ચિત્ર, કેનવાસ, ચિત્રના વિષય, ચિત્રની છાપ, રંગો, એનાં મૂલ્યો, સમગ્રપણે આખી વસ્તુરૂપ બની જાય, અને સર્વાંશે એની ભીતરમાં રહીને એના સ્વરૂપે જીવન જીવે, તો એ કોઈ અદ્ભુત વસ્તુનું સર્જન કરશે.

સર્વ વસ્તુઓ માટે, બધી બાબતમાં એમ જ બને છે. એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જો વ્યક્તિ તેને યોગ્ય રીતે કરે તો યોગનાં શિક્ષણ રૂપ ન બની શકે. અને જો એ વસ્તુ યોગ્ય રીતે ન કરવામાં આવે તો તપસ્યા કરવાનો પણ કોઈ અર્થ નહિ રહે અને એનાથી તમને કોઈ દિશા લાઘશે નહિ. કારણ કે એમાં પણ એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે, તમે જે કાંઈ તપસ્યા કરતા હો તે દરમ્યાન સર્વ સમયે તમે તમારી જાતનું અવલોકન કરતા રહો અને તમારી જાતને કહેતા રહો, “હું પ્રગતિ કરી રહ્યો છું ને? આ વસ્તુ સારી રીતે થઈ શકશે? મને સફળતા મળશે...?”. આમાં તમે સમજી શકો છો કે તમારો અહંકાર વધુ ને વધુ મહાકાય બનતો જાય છે, આખી જગ્યા પોતાને માટે રોકી

લે છે અને બીજી કોઈ વસ્તુને માટે જગ્યા રહેવા દેતો નથી. અને આપણે તે દિવસે વાત કરેલી જ કે આધ્યાત્મિક અલંકાર એ ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ છે કારણ કે પોતાની ક્ષુદ્રતાનું એને લગીરે ભાન હોતું નથી, એને ખાતરી હોય છે કે પોતે સર્વાંશે પ્રભુમય નહિ તો કોઈ મહાન વસ્તુ તો છે જ!

ત્યારે વાત આમ છે. જ્યારે તમે શાળામાં જાઓ ત્યારે શિક્ષક જે વસ્તુ કહેતા હોય તેને ગ્રહણ કરનાર એકાગ્રતા સ્વરૂપ બની રહો. અથવા જે વિચાર તમારામાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હોય અથવા જે જ્ઞાન તમને અપાઈ રહ્યું હોય તેના રૂપે બની રહો. તમે જે વસ્તુ શીખવા માગતા હો તેનો જ વિચાર તમારે કરવો, તમારી જાતનો નહિ. અને તમે જોઈ શકશો કે તમારી શક્તિઓ તરત જ દ્વિગુણિત થઈ જાય છે.

પોતાની જાત તરફ વળી વળીને પાછા ફરવું, કેવળ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર વડે જોઈ શકાય એટલા નાના પોતાના અલંબાવની મર્યાદાઓમાં પોતાની જાતને પૂરી મૂકવાની વૃત્તિ જ આ લઘુતા, બદ્ધતા, ક્ષુદ્રતા અને બલહીનતાની લાગણી જન્માવનાર છે. પોતાની જાતને વિશાળતર કરવી જોઈએ, દ્વાર ખુલ્લાં કરવાં જોઈએ. અને આ વસ્તુ કરવા માટે આપણે પોતાની જાત ઉપર કેન્દ્રિત થઈ રહેવા કરતાં પોતે જે કાર્ય કરી રહ્યા હોઈએ તે વસ્તુ ઉપર કેન્દ્રિત થઈ રહેવું એ વધારે સારી વસ્તુ છે.

વાર્તાલાપ - ૫

૨૮ એપ્રિલ, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“પરંતુ જ્યાં સુધી સાધકની અધોમુખ પ્રકૃતિ સક્રિય હોય છે ત્યાં સુધી સાધકનો અંગત પ્રયત્ન આવશ્યક છે.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા”.)

શ્રી માતાજી : બાહ્ય રીતે, મનુષ્ય, પોતાની જાતની વ્યક્તિતામાં અને પોતાના અંગત પ્રયત્નમાં માનતો હોય છે. જ્યાં લગી તમે વ્યક્તિગત પ્રયત્નમાં માનતા હો ત્યાં સુધી તમારે વ્યક્તિગત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણા સ્વરૂપનો એક ભાગ એવો છે જેને પોતે પ્રભુનો એક અંશ છે તે વિષે લગીરે સભાનતા હોતી નથી. આપણું સમગ્ર બાહ્ય સ્વરૂપ એમ ખાતરીપૂર્વક માને છે કે એ કોઈ અલગ, સ્વતંત્ર અને પોતાની સાથે જ સંબંધ ધરાવનાર વસ્તુ છે. સ્વરૂપના આ ભાગે વ્યક્તિગત પ્રયત્ન જરૂર કરવો જોઈએ. એને એમ નહિ કહી શકાય કે “પ્રભુ તારે માટે સાધના કરી રહ્યા છે”, કારણ કે એ કાંઈ કરશે નહિ, અને એનામાં કંઈ પરિવર્તન નહિ થાય. જ્યારે આપણે કોઈની સાથે વાત કરતા હોઈએ ત્યારે આપણે એની ભાષામાં* જ વાત કરવી જોઈએ, નહિ ?

બાળક : “ભૌતિક તમોગુણ” કોને કહેવાય છે ?

શ્રી માતાજી : તમે એના વિષે જાણતા નથી, ખરેખર? તો, મારાં અભિનંદન! દાખલા તરીકે, તમે બેઠા હો તો ઊઠવાનું મન ન થાય એવું તમને કદી

*આ વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ કરતી વેળાએ શ્રી માતાજીએ આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું : “આ સાચું નથી. આ સાચું નથી કારણ કે એ વધુ પડતું ભારપૂર્વક કહેવાયેલું છે. આપણે બાહ્ય સ્વરૂપ સાથે, એની ભાષામાં વાત કરવી જોઈએ નહિ, કારણ કે એની ભાષા તો અસત્યપૂર્ણ હોય છે, પરંતુ આપણે એની સાથે એવી ભાષા વાપરી વાત કરવી જોઈએ કે જેથી તે સમજી શકે-અને આ વસ્તુ તદ્દન જુદી છે. પરંતુ વસ્તુઓને ચોકસાઈપૂર્વક કહેવી હોય તો ઘણો સમય જાય છે, આ કારણસર જ શ્રી અરવિંદનાં લખાણોમાં લાંબાં લાંબાં વાક્યો જાણે એ લાંબાં “સ્પષ્ટીકરણો” હોય એવી રીતે લખાયેલાં છે. ખરી રીતે એ સ્પષ્ટીકરણો કે ખુલાસાઓ નથી: એમનો હેતુ વસ્તુને ચોકસાઈપૂર્વક વ્યક્ત કરવાનો જ હોય છે.

થતું નથી? અથવા કોઈ કામ કરવાનું હોય તો તમે એમ નથી કહેતા કે, “અરે! મારે જ આ બધું કરવું પડે છે...”

બાળક : એટલે એ વસ્તુ આળસુપણા જેવી જ કહેવાય ને ?

શ્રી માતાજી : તદ્દન એમ તો નહિ, અલબત્ત, આળસુપણું એ પણ એક જાતનો તમોગુણ છે ખરો પરંતુ આળસુવેડામાં એક પ્રકારની અશુભ ભાવના હોય છે, પ્રયત્ન કરવાનો ઈન્કાર હોય છે-જ્યારે તમોગુણ એ તો જડતા છે: આપણે કોઈ વસ્તુ કરવી હોય છે, પણ કરી શકતા નથી.

મને સ્મરણ છે કે, ઘણા લાંબા સમય પહેલાં હું કેટલાક યુવાન લોકોની વચમાં વસતી હતી, ત્યારે એ લોકો એમ જણાવતા કે જ્યારે જ્યારે મારે ઊભા થવું હોય ત્યારે હું કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી વિના ફૂટકો મારીને ઊભી થઈ જતી હતી. તેઓ મને પૂછતા કે, “તમે એમ કઈ રીતે કરી શકો છો ? અમારે તો જ્યારે ઊભા થવું હોય ત્યારે સંકલ્પનો પ્રયોગ કરવો પડે છે અને ત્યારે જ એમ કરી શકીએ છીએ.” એમને એટલું બધું આશ્ચર્ય થતું ! અને હું, મને એથી વિરુદ્ધની વસ્તુનું આશ્ચર્ય થતું! હું મારી જાતને એમ કહેતી, “એવું કઈ રીતે બનતું હશે? આપણે જ્યારે ઊભા થવાનું નક્કી કરીએ છીએ ત્યારે ઊભા થઈ જઈએ છીએ.” ના, પેલું શરીર ત્યાં હતું. એવું, અને એમાં સંકલ્પ મૂકવાની જરૂર રહેતી. એ શરીરને ઊભું થઈને કાર્ય કરતું કરવા માટે ઘકકો મારવાની જરૂર રહેતી. એ વસ્તુ એવી છે, એ છે તમોગુણ. તમસ્ એ તદ્દન જડ વસ્તુ છે; તમોગુણ પ્રાણમય કે મનોમય હોય એવું બહુ ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે (જો કે એ પણ અન્ય સંસ્પર્શ દ્વારા પ્રગટ થઈ શકે છે), મને એમ લાગે છે કે મોટા ભાગે એ વસ્તુ જ્ઞાનતંતુઓ અથવા મગજનો તમોગુણ હોય છે અને નહિ કે મનોમય કે પ્રાણમય તમસ્. પરંતુ આળસુપણું તો બધે જ હોય છે, શરીરમાં, પ્રાણમાં, મનમાં. સામાન્ય રીતે આળસુ માણસો હમેશાં આળસુ હોતા નથી, બધી બાબતમાં આળસુ હોતા નથી. તમે એમની પાસે એમને ખુશ કરે તેવી, એમને મઝા પડે તેવી વસ્તુ રજૂ કરો તો એ લોકો જરૂરી પ્રયત્ન કરવા જરૂર તૈયાર થાય છે. આળસુપણામાં ખૂબ અશુભ ભાવના સમાયેલી હોય છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં “સ્થૂલ ચેતના અને સ્થૂલ પ્રકૃતિને ભગવદ્-અભિમુખ તથા નમનીય બનાવવાની સંકલ્પશક્તિ” ની વાત કરે છે.

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે ભૌતિક ચેતના અને પ્રકૃતિ તદ્દન બંધ અને અક્કડ હોય છે-તેઓ પોતાની આદતોનાં બંધનોમાં બંધાયેલ હોય છે; તેઓ એમનામાં ફેરફાર કરવા ઈચ્છતાં નથી હોતાં, તેઓ ફક્ત એક જ નિયમિત ચીલો સ્વીકારે છે. બીજી કોઈ વસ્તુ શરીરના જેટલા પ્રમાણમાં ચીલાચાલુ ઢબથી બંધાયેલી નથી હોતી. જો તમે એની આદતોમાં જરા પણ ફેરફાર કરો તો એ તદ્દન બેબાકળું

બની જાય છે, શું કરવું એની પછી એને સમજણ પડતી નથી, એ કહે છે, “માફ કરજો, મને માફ કરજો ! પણ જીવન જીવવાની એ યોગ્ય રીત નથી.”

જેમનું પ્રાણમય સ્વરૂપ ખૂબ સક્રિય હોય છે અને વશમાં રાખી શકાય તેવું હોય છે તેઓ શરીરને જાગ્રત કરવામાં સફળ બનવાનો સંભવ હોય છે, અને જો તેમનામાં સાહસિકતાનો જુસ્સો હોય (અને આવું ઘણીવાર બને છે, કારણ કે પ્રાણ એ એક સાહસિક સ્વરૂપ હોય છે;) તો ભૌતિક સ્વરૂપ વશ વર્તે છે; એ ઊર્મિને વશ વર્તે છે. અંતરમાંથી આવતા આદેશનો અમલ કરે છે; પછી એ પોતાનામાં પરિવર્તન કરવાનું સ્વીકારે છે, એ એને માટે નવી વસ્તુ હોય છે અને એમ કરવું એ એને માટે એક જલમતભરી વસ્તુ હોય છે. પરંતુ ભૌતિક સ્વરૂપ અને ભૌતિક ચેતના, દિવ્ય પ્રેરણા ઝીલી શકવાને માટે તૈયાર થઈ શકે તે માટે તેમણે અત્યંત નમનીય થવું જરૂરી હોય છે, કારણ કે પ્રાણ બળજબરી કરે છે, એ પોતાનો સંકલ્પ માથે મારે છે, અને ગરીબડા બિચારા શરીરને એનો અમલ કરવો પડે છે, પરંતુ દિવ્ય ચેતના તો કેવળ પ્રકાશનું દર્શન કરાવે છે, ચેતના આપે છે, અને એટલે વ્યક્તિએ એનું સચેતનપણું અને ઈચ્છાપૂર્વક પાલન કરવાનું રહે છે, -એમાં સવાલ કેવળ સહકાર આપવાનો હોય છે, એમાં બળજબરી વાપરવાની વાત જ આવતી નથી. ભૌતિક સ્વરૂપ અને ભૌતિક ચેતના ખૂબ ખૂબ પ્રમાણમાં નમનીય હોવાં જોઈએ જેથી જે જે પરિવર્તનોની જરૂર હોય તેમાં પોતે સાથ આપી શકે, આજે એક પ્રકારનાં તો કાલે અન્ય પ્રકારનાં, અને એમને જેમ જરૂર પડે તેવા થઈ શકે તેવાં હોવા જોઈએ.

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં “દિવ્ય જ્યોતિની, શક્તિની અને આનંદની સાચી પ્રતિષ્ઠા” વિષે વાત કરે છે. (એજન)

પરંતુ શક્તિ માત્ર હમેશાં ક્રિયાશીલ નથી હોતી?

શ્રી માતાજી : કેમ, સ્થાયી (static) શક્તિ પણ હોય છે. તમને આ વસ્તુ કઈ રીતે સમજાવવી? જુઓ, રમતમાં જે તક્ષાવત સ્વરક્ષણ કરવામાં અને લુમલો કરવા વચ્ચે હોય તે જ જાતનો તક્ષાવત સ્થિત શક્તિ અને સક્રિય શક્તિ વચ્ચે હોય છે, સમજાયું ને? એ વસ્તુ એ પ્રકારની જ છે, સ્થિતિ શક્તિ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે દરેક વસ્તુ સામે ટકી રહી શકે છે, કોઈ વસ્તુ એના ઉપર કાર્ય કરી શકતી હોતી નથી, કોઈ વસ્તુ એને સ્પર્શી શકતી નથી, કોઈ વસ્તુ એને વિચલિત કરી શકતી નથી-એ અચલ હોવા છતાં અવિજેય હોય છે. સક્રિય શક્તિ એ એક ગતિમાન વસ્તુ હોય છે, એ કેટલીક વાર આગળ પડીને કાર્ય કરે છે અને એને સામા પ્રહાર ખમવાના પણ આવી શકે છે. એટલે કે, જો તમે તમારી સક્રિય શક્તિ હમેશાં વિજયી બની રહે એવું ઈચ્છતા હો, તો એને માટે તમારામાં સારા એવા પ્રમાણમાં સ્થાયી શક્તિનો અવિચલ પાયો હોવો જરૂરી છે.

મને ખબર છે, તમે શું કહેવા ઈચ્છો છો તે...તમે એમ કહેવા માગો છો કે માનવપ્રાણીને તો શક્તિ જ્યારે સક્રિય રીતની ગતિ કરતી હોય ત્યારે જ એના અસ્તિત્વની જાણ થાય છે; માનવ પ્રાણી, જ્યાં સુધી એ શક્તિ ક્રિયામાણ ન થાય ત્યાં સુધી એને શક્તિ તરીકે જ ગણતો નથી. જ્યારે એ કાર્ય ન કરતી હોય ત્યારે એ એના લક્ષમાં જ આવતી નથી; આ અક્રિયતાની પાછળ આવી રહેલા પ્રચંડ બળનો એને ખ્યાલ જ આવતો નથી-કેટલીક વાર, અરે ઘણી વાર પણ, સ્થાયી શક્તિ ગતિમાન સક્રિય શક્તિ કરતાં વધુ ભયંકર હોય છે. તમે આ બાબતનો પ્રયોગ તમારી પોતાની જાતની ઉપર જ કરી શકો છો; તમે જોઈ શકશો કે કોઈ ખૂબ અણગમતી વસ્તુઓ સામે-પછી ભલે એ અણગમતી વસ્તુ તમારી સામે પ્રયોજેલા શબ્દો કે કાર્યો હોય-અવિચલ, જરા પણ હાલ્યા વિના સ્થિર બની રહેવું એ, તે વસ્તુનો એના જેટલી જ ઉગ્રતાપૂર્વક પ્રત્યુત્તર વાળવા કરતાં અનંતગણું અઘરું હોય છે, ધારો કે કોઈ વ્યક્તિ તમારું અપમાન કરે છે; હવે જો આ પ્રકારનાં અપમાનોની સામે તમે અવિચલ રહો (કેવળ બહારથી નહિ. સમગ્રપણે,) તમને એ વસ્તુ કોઈ પણ રીતે ચલિત ન કરી શકે, સ્પર્શી પણ ન શકે એ રીતના બની રહો: તો, તમે એક મૂર્તિમાન શક્તિ સ્વરૂપ બની રહો છો જેની સામે કોઈ કાંઈ પણ કરી શકતું નથી અને તમે ઉત્તર પણ આપતા નથી, કોઈ હાવભાવ કરતા નથી, એક શબ્દ માત્ર ઉચ્ચારતા નથી, ત્યારે તમારા તરફ પ્રહાર કરવા ફેંકેલી સર્વ અવમાનનાઓ તમને અંતરમાં કે બહાર જરા સરખો પણ સ્પર્શ કર્યા વિના તમારાથી દૂર ભાગે છે; તમે તમારા હૃદયના ઘબકારાઓ તદ્દન શાંત રાખી શકો છો, તમે તમારા મસ્તકમાં વિચારો વડે જરા પણ ક્ષોભ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય, એ વિચારોને તમારા મસ્તકમાં તદ્દન સ્થિરભાવે રાખી શકો છો; એટલે કે, તમારું મસ્તક તરત જ એ જ પ્રકારનાં આંદોલનો વડે પ્રત્યુત્તર વાળવા મંડી પડતું નથી અને તમારી નસો એવી રીતે તંગ બની ઊઠતી નથી કે જેમને થોડાક વળતા પ્રહાર કર્યા વિના જંપ ન વળે. જો તમે તેવા બની શકો તો એનો અર્થ એ કે તમારામાં સ્થાયી શક્તિ છે અને એ શક્તિ તમારામાં અપમાનનો જવાબ અપમાનથી, પ્રહારનો જવાબ પ્રહારથી અને ઉત્તેજનાનો જવાબ ઉચ્છેરાટથી આપી શકે તેવી શક્તિ હોય, તેના કરતાં અનંતગણી વધુ બલવાન હોય છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ કહે છે કે, “મૂર્ખતા, શંકા, અશ્રદ્ધા...” નો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તો, વ્યક્તિ મૂર્ખતાનો ત્યાગ કરે એટલે બુદ્ધિશાળી બને એવું ખરું?

શ્રી માતાજી : તમે એમ કહેવા માગો છો ને કે વ્યક્તિથી મૂર્ખતાનો ત્યાગ થઈ શકે કે કેમ ? હા, એનો એક રસ્તો છે. એ સહેલો તો નથી. પણ એક રસ્તો છે ખરો. હું એવા મનુષ્યોના પરિચયમાં પણ આવેલી છું કે જેઓ અત્યંત મૂર્ખ હતા, સાચેસાચ

મૂર્ખા જ; અને છતાં, આ લોકો એક પ્રકારની અભીપ્સા સેવીને વિજયી બનેલા- એ અભીપ્સાને કોઈ રૂપ આપવામાં આવેલું નહિ, એમનામાં પોતાની અભીપ્સાને વ્યક્ત કરવાના શબ્દો વાપરી જાણવાની શક્તિ પણ ન હતી-છતાં પોતાના ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંપર્ક સાધી શકવા સમર્થ બનેલા. એ સંપર્ક સાતત્યવાળો તો નહિ, ક્ષણજીવી, કેટલીક વખત આવે અને સરી જાય તેવો રહેતો. છતાં જેટલો સમય તેઓ પોતાના ચૈત્ય પુરુષના સંપર્કમાં હતા. તે સમયે તેઓની બુદ્ધિ ધ્યાનાકર્ષક રહેતી. તેઓ અદ્ભુત વસ્તુઓ કહેતા. હું એક છોકરીના પરિચયમાં હતી. એને કોઈ જાતની કેળવણી મળેલી ન હતી, કંઈ નહિ, અને એ તદ્દન મૂર્ખ હતી; લોકો કહેતા, “આમાં કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી, એમ બનવું શક્ય નથી.” અને છતાં, જ્યારે તે છોકરી પોતાના ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંબંધમાં હતી ત્યારે તે ગહનમાં ગહન વસ્તુઓ સમજી શકતી અને એ વિષયમાં જે અભિપ્રાયો આપતી તે પણ તદ્દન આભા બનાવી દે તેવા રહેતા, પરંતુ જ્યારે એ સંપર્ક અટકી જતો ત્યારે તે ફરી એક વાર એક મૂર્ખ પ્રાણી બની રહેતી. એ વસ્તુ કોઈ કાયમ ટકી રહેનારી વસ્તુ હતી જ નહિ, પેલા સંપર્કને કારણે જ એની મૂર્ખતા ઢંકાઈ જતી. એટલે આ વસ્તુનો ઈલાજ કરવો મુશ્કેલ છે, એટલે કે, વ્યક્તિએ પોતાના ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંબંધ સ્થાપવો જોઈએ અને હમેશાં ટકાવી રાખવો જોઈએ.

આ બાબતમાં મુસ્લિમ ધર્મની એક પુરાતન કથા છે, જેવી કાઈસ્ટની બાબતમાં પણ છે. તમે એ વાત જાણતા પણ હશો. કાઈસ્ટ, માંદા માણસોને સાજા પણ કરી દેતા, લંગડા માણસોને ચાલતા કરી દેતા, આંધળાને દેખતા કરી દેતા અને મડદાંને બેઠાં કરી દેતા. આ પ્રકારના ચમત્કારો બનતા જોઈને એક માણસ કાઈસ્ટ પાસે ગયો અને એમને કહ્યું, “જુઓને, મારી પાસે એક કિસ્સો એવો છે જે બાબતમાં તમને ખૂબ રસ પડશે...હા, અને એ મારો પોતાનો મૂર્ખ દીકરો જ છે.” કાઈસ્ટ તો આંખો ફાડીને જોઈ રહ્યા. અને પછી દોટ મૂકી નાહા! એમ લાગે છે કે એ એક જ બાબત એવી હતી જેમાં તે કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતું! અલબત્ત, આ એક રમૂજી ટુચકો જ છે, અને વસ્તુ મુશ્કેલ તો છે જ, પણ સાવ અશક્ય નથી.

(શ્રી માતાજી આગળ વાંચન કરે છે :)

“સઘળાં કર્મોની પાછળ પ્રભુ...હોય છે પરંતુ પોતાની યોગમાયા વડે તે આવરિત રહે છે.” (એજન)

શ્રી માતાજી : હા, તેઓ ભૌતિક પ્રકૃતિની ચેતના વડે ઢંકાયેલા છે. ચેતના તેના મૂળ સ્વરૂપમાં હોય છે ત્યારે તે પ્રભુને આવરિત કરતી નથી પણ તેમની અભિવ્યક્તિ કરે છે. અને ચેતના તેના બાહ્ય સ્વરૂપમાં હોય છે ત્યારે તેમને આવરિત કરે છે. કેટલાક એમ કહે છે કે આ સર્વ જાણી જોઈને કરવામાં આવેલું છે કે જેને લઈને જે

લીલાને શરૂ કરવામાં આવી છે તે યોગ્ય રીતે થઈ શકે; પ્રભુ તેમની ભૌતિક પ્રકૃતિની પાછળ સંતાપેલા રહે છે જેથી સર્વ સચેતન સ્વરૂપોને તેમની શોધ કરવાની ફરજ પડે. આ એક મંતવ્ય છે... લોકો ઘણી ઘણી વાતો કરે છે.

તત્ત્વજ્ઞાનની મોટા ભાગની વિચારસરણીઓની બાબતમાં મુશ્કેલી એ રહી છે કે તેમણે કદી પણ અસ્તિત્વની વિવિધ ભૂમિકાઓ, સ્વરૂપના વિધવિધ પ્રદેશોને કદી માન્ય કર્યા નથી કે તેમનો સ્વીકાર કર્યો નથી. એ લોકો એક બાજુ એ પરમાત્મા અને બીજી બાજુ સૃષ્ટિ, અને એ બે વસ્તુઓમાં બધું આવી ગયું, એ બેની વચમાં કાંઈ નહિ, એ રીતે વિચારે છે. આ રીતે વસ્તુઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અતિ મુશ્કેલ કાર્ય બને છે... અને એ સર્વ સ્પષ્ટીકરણો, જો તેમનું તેમના છેવટના તત્ત્વમાં વિશ્લેષણ કરીએ તો કેવળ વસ્તુને રજૂ કરતી પરિભાષાઓ જ હોય છે. એવી ભાષાઓ કે જેમના વડે વસ્તુને સમજવી સહેલી પડે. પરંતુ એવી પણ અન્ય ભાષાઓ છે જેને લઈને વસ્તુઓ સમજવી અઘરી થઈ પડે છે. અને આ તત્ત્વજ્ઞાનોમાંની કેટલીક વિચારસરણીઓ એવી પરિભાષામાં હોય છે કે જેને લઈને વસ્તુઓ સમજવામાં ખૂબ મુશ્કેલી પડે છે-પરંતુ જો તમે છેક છેવટની બાહ્ય પ્રકૃતિ અને સર્વની ઉપર રહેલ આદિ સ્થાન વચ્ચે જુદી જુદી અનેક મધ્યગામી અવસ્થાઓ હોવાનો સ્વીકાર કરો, તેમનો અભ્યાસ કરો, જો તમે એ અંતરિયાળમાં આવેલા પ્રદેશોનો સ્વીકાર કરીને, અસ્તિત્વની આંતર અને બાહ્ય અવસ્થાઓ વિષે સભાન બનો તો અનેક પ્રશ્નોના ખુલાસા મળી રહે છે. આ વસ્તુઓ વિષેનો અભ્યાસ આપણે આ પહેલાં નિયતિ વિષેના વિવાદોના સંબંધમાં કરેલો છે જ. જો તમે એમ કહો કે નિયતિ એ અવિકારી વસ્તુ છે અને એ જ દૃષ્ટિબિંદુ પકડીને રાખો તો તમે કંઈ પણ સમજવાના નથી. એ તો દેખીતું છે કે તમારા જીવનની સર્વ ઘટનાઓ જ તમને એ રીતની વાતમાં રહેલા અસત્યને ખુલ્લું કરીને બતાવી આપે છે, અને નહિ તો પછી પ્રશ્ન એટલો બધો ગૂંચવાઈ જાય છે કે તમે તેને કોઈ રીતે પકડમાં લઈ શકતા નથી. પરંતુ જો તમને એ વસ્તુની સમજણ હોય કે આ વિશ્વમાં અસંખ્ય પ્રકારની નિયતિઓ એક બીજા ઉપર કાર્ય કરતી હોય છે, એક બીજાની અંદર પ્રવેશ કરતી હોય છે અને એક નિયતિનું કાર્ય બીજી નિયતિના કાર્ય વડે ફેરવાઈ જતું હોય છે, તો પછી પ્રશ્ન કંઈક પકડમાં આવી શકે તેવો બને છે. પ્રભુ વિશ્વમાં કાર્ય કરે છે તે વિષેની સમજૂતીને પણ એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે. જો તમે એક કેન્દ્રસ્થ સર્જકશક્તિ અથવા એક કેન્દ્રસ્થ સર્જક ચેતના અથવા એક કેન્દ્રસ્થ અચલ સાક્ષીપુરુષ અને પછી વિશ્વ. બસ એટલું જ, બેની વચમાં કાંઈ નહિ, એ રીતે વસ્તુઓનો વિચાર કરો તો તમે કાંઈ સમજ શકતા નથી. એવા લોકો પણ થઈ ગયા છે જેમણે આ વસ્તુને આવી હળવી રીતે રજૂ કરેલી છે! એમણે એક સર્જનહાર ઈશ્વર અને પછી તેણે રચેલાં પ્રાણીઓનું સર્જન ઊભું કરેલું

છે. એટલે પછી આ બધા પ્રશ્નો ઊભા થાય છે; એણે વિશ્વની રચના કરી છે, તો શેના વડે? કેટલાક તમને એમ કહે છે કે એણે આ સૃષ્ટિની રચના ધૂળમાંથી કરી છે. પણ આ ધૂળ શું વસ્તુ છે? સૃષ્ટિ બનાવવામાં એનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં એ શું કરતી હતી?...અથવા શૂન્યમાંથી સર્જન કરવામાં આવ્યું છે-એમ કહેનારા પણ છે! શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિનું સર્જન-આ તો મૂર્ખાઈભરી વાત કહેવાય! તાર્કિક મનને આ વસ્તુ ઢંગઘડા વિનાની જ લાગે. અને આ બધાથી આગળ જઈને તમને એમ કહેવામાં આવે છે કે પ્રભુએ આ બધું સચેતનપણે જાણીજોઈને કર્યું છે. અને જ્યારે તે આ બધું કરી રહ્યો ત્યારે તેણે કહેલું કે “જોઈ લો, આ ઘણી સારી વસ્તુ છે.” પછી જોઓ વિશ્વમાં રહેલા છે તે જવાબ આપે છે કે, “અમને તો આ કંઈ સારું લાગતું નથી. એ કદાચ તમારે માટે ઘણું સરસ હશે પણ અમારે માટે તો નથી.” આ બધી સીધી સાદી માન્યતાઓ છે. એ બધી અજ્ઞાન અને બાલિશ માન્યતાઓને કારણે વિશ્વનો પ્રશ્ન તદ્દન સમજમાં ન આવે તેવો બની રહે છે. અને આ બધા ખુલાસાઓ પણ, જરા સરખું જાગ્રત માનસ ધરાવનારને માટે અસ્વીકાર્ય બની રહે છે. એટલે તમને કહેવામાં આવે છે કે “સમજવાનો પ્રયત્ન ન કરશો, તમો કદી સમજી નહિ શકો.” *પરંતુ આ તો એક પ્રકારની માનસિક તમોગ્રસ્તતા, મનની અમંગલ ભાવના જ છે. તમને સમજાય છે ને કે આપણામાં આ પ્રકારની વિચાર કરવાની શક્તિ છે; પ્રકાશને પામવાની, વસ્તુ-સ્થિતિનો કોઈ ઉકેલ શોધવાની અભીપ્સા રહેલી છે, એટલે આપણા અંતરમાં એક એવી જાતની લાગણી થાય છે કે એ પ્રકાશ અને એ ઉકેલ કંઈક અમુક રીતના હોવા જોઈએ, ...જો એમ ન હોય, અને હકીકતમાં, આ વિશ્વને પેલા તદ્દન બાલિશ ખ્યાલમાં જ સમાવી લેવાનું હોય (મને લાગે છે કે એ વિષે મેં ક્યાંક લખ્યું પણ છે), તો પછી, આ વિશ્વને એક મહા અનિષ્ટકારી ફારસ જ ગણવું પડે, અને જો એમ જ હોય તો, જે લોકોએ એમ જાહેર કરેલું છે કે “આ વિશ્વમાંથી નાસી છૂટો, જેટલા જલદી ભાગી જવાય એટલા ભાગી નીકળો”. તેમની ભાવના હું સમજી શકું છું. કમનસીબી એ છે કે મને સમજાતું નથી તેઓ એમાંથી ભાગીને બીજે બહાર કઈ રીતે જઈ શકવાના છે, જ્યારે બીજી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જ નથી-જે એકમાત્ર અનન્ય વસ્તુનું જ અસ્તિત્વ છે તેની બહાર કઈ રીતે જઈ શકાય? એટલે, આપણે ચક્રિકાન્યાયના વિષયકના દોષમાં જઈ પડીએ છીએ, આપણે ગોળ ગોળ કર્યે જઈએ છીએ, અને કુદરતી રીતે એને લઈને

*આવી એક દલીલ મારી પાસે એક સુશિક્ષિત અને ધર્મપરાયણ વ્યક્તિએ કરેલી તેનો ઉલ્લેખ પ્રસંગોચિત માનું છું : “ઈમાનમ્ અકકલ નહિ લગાની ચાહિયે”-અનુવાદક

આપણામાં માનસિક હતાશા આવી જાય છે. પરંતુ જ્યારે આપણી પાસે ઉકેલની ચાવી હોય છે-એની એક બે ચાવીઓ છે, પણ એક ચાવી એવી છે જેનાથી તમામ દ્વાર ખૂલી જાય છે-જ્યારે આપણી પાસે આ ચાવી હોય છે ત્યારે આપણે આપણા માર્ગનું અનુસરણ કરીએ છીએ અને ધીરે ધીરે દરઅસલ હકીકત શું છે તે આપણે સમજી શકીએ છીએ.

બાળક : ચેતના અને ભૌતિક પ્રકૃતિ વચ્ચે શો તફાવત છે?

શ્રી માતાજી : મને એક વાત કહો, તમારો દેહ તદ્દન પૂર્ણપણે સભાન છે? પોતાની જાત વિષે, પોતાના અવયવોની કામગીરી વિષે તમારો દેહ સજ્ઞાન છે? નહિ? તો પછી એ શું છે? એ ભૌતિક પ્રકૃતિ જ હોઈ શકે. અને જો એવી ભૌતિક પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ હોય કે જે પોતાના વિષે સચેતન ન હોય, તો એનો અર્થ એ જ થાય કે ભૌતિક પ્રકૃતિ અને ચેતના એ બંને એક જ વસ્તુ નથી. જે જે કાંઈ ભૌતિક છે, તેનો પ્રકૃતિમાં સમાવેશ થાય છે : તમારું શરીર, પર્વતો, પથ્થરો, આકાશ, પાણી, અગ્નિ...બધું ભૌતિક પ્રકૃતિમાં આવી જાય છે. પરંતુ તમારી ભૌતિક પ્રકૃતિમાં એક ચેતના આવી રહેલી છે, એને એક ચેતના વડે સજીવ બનાવવામાં આવેલી છે. જો કે એ એના સર્વ અંશોમાં સચેતન નથી. અને એ સર્વાંશ સચેતન નથી. એટલે જ, એ અસંવેદનશીલ, તમોગ્રસ્ત, “અચેતન” હોઈ શકે છે. નહિ તો, સર્વ કાંઈ સચેતન હોય, પથ્થરો પણ સચેતન હોય (મને ખબર નથી કે એમનામાં કેટલા અંશે સચેતનતા હોય છે, પણ એ જેટલી હોય છે તે, માનવીની ચેતનાની સરખામણીમાં ઘણી અલ્પ ગણી શકાય તેવી હોય છે.)

બાળક : એક ઉત્તમ સેવકની માફક પોતાનું કાર્ય અર્પણ કરી દેવામાં જ સમર્પણ સમાયેલું નથી?

શ્રી માતાજી : કામ કરવું એ એક સારી તાલીમ છે, પરંતુ એમાં આ જે ખ્યાલ સમાયેલો છે, એક નિષ્ક્રિય, અભાન અને લગભગ અનિચ્છાએ તાબે થવાનો ભાવ છે તે એ વસ્તુ નથી. એ, એ વસ્તુ નથી. કેવળ કામ કરવામાં જ સમર્પણ સમાઈ જતું નથી.

સૌથી ખાસ અગત્યનું સમર્પણ તો તમારા ચરિત્રનું, તમારી જીવન જીવવાની પદ્ધતિનું હોય છે જેથી એમનું રૂપાંતર સિદ્ધ થઈ શકે. જો તમે તમારી પોતાની જ પ્રકૃતિનું સમર્પણ નહિ કરો તો આ પ્રકૃતિ કદાપિ રૂપાંતર નહિ પામે. વધુમાં વધુ અગત્યની વસ્તુ આ છે. તમારામાં વસ્તુઓને સમજવાની અમુક પ્રકારની ઘાટી હોય છે, વસ્તુઓનો પ્રત્યુત્તર વાળવાની અમુક રીતની પદ્ધતિ હોય છે. તમારી લાગણીઓ અમુક રસ્તે વહેતી હોય છે, પ્રગતિ કરવા માટે લગભગ અમુક નિશ્ચિત માર્ગ હોય છે, અને આ સર્વ ઉપરાંત, જીવન પ્રત્યે જોવાની અને તેમાંથી અમુક

વસ્તુઓની અપેક્ષા રાખવાની ખાસ પ્રકારની દૃષ્ટિ હોય છે-તો, તમારે સમર્પણ કરવાનું છે તે આ વસ્તુઓનું હોય છે. એટલે કે, જો તમારે સાચે જ દિવ્ય પ્રકાશ પામવો હોય અને પોતાની જાતનું રૂપાંતર સિદ્ધ કરવું હોય, તો તમારે તમારી આખી જીવન જીવવાની પદ્ધતિનું જ સમર્પણ કરી દેવાનું રહે છે-અને એ અર્પણ પોતાની જાતને દિવ્ય ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લી કરીને, એને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં ગ્રહણશીલ બનાવી રાખીને કરવાનું રહે છે, જેથી તમારે કયા પ્રકારના થવું જોઈએ તે જોઈ શકનાર ભાગવત ચેતના તમારા ઉપર સીધેસીધું કાર્ય કરે અને તમારા અસ્તિત્વના સત્યને વધુ અનુરૂપ ક્રિયાઓમાં એમનું રૂપાંતર કરે, જેથી એ ક્રિયાઓ વધુ સત્યમય બની રહે. આપણે જે કાંઈ કરતા હોઈએ તેનું સમર્પણ કરવા કરતાં આ વસ્તુ અનંતગણી વધુ અગત્યની છે. આપણે જે વસ્તુ કરતા હોઈએ (એ તો ખુલ્લું છે કે આપણે જે કરતા હોઈએ છીએ તે આપણને ઘણું અગત્યનું લાગે છે,) તેના કરતા સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે આપણે શું છીએ. ગમે તે પ્રકારનું કાર્ય હોય, છતાં એમાં તમે એ કાર્ય કઈ રીતે કરો છો તે ખાસ અગત્યનું નથી પણ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે એ વસ્તુ તમે ચેતનાની કઈ અવસ્થામાંથી કરો છો. તમે કાર્ય કરો, અંગત લાભના કોઈ વિચાર વિના નિર્લેતુક ભાવે કરો, કાર્ય કરવાના આનંદને ખાતર કાર્ય કરો, પણ જો તમે એ કાર્યને છોડી દેવાનું આવે ત્યારે તેને છોડી દેવા પણ તૈયાર ન હો, કાર્યની ફેરફારી માટે અથવા કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ બદલવા માટે તૈયાર ન હો, તમે તમારી આગવી કાર્યપદ્ધતિને વળગી રહેતા હો, તો તમારું સમર્પણ પૂર્ણ ન ગણાય. તમારે એ બિંદુએ પહોંચવું જોઈએ કે જ્યારે તમે સર્વ વસ્તુઓ એટલા માટે કરો. કારણ કે તમે અંતરમાં, ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે, વધુને વધુ સત્તાવાલી રીતે ઉદ્ભવતી એવી લાગણી અનુભવતા હો કે તમારે એ વસ્તુ જ કરવાની છે અને અમુક પદ્ધતિએ જ, અને તમારું કાર્ય કરવાનું પ્રયોજન પણ એ વસ્તુ જ હોય. તમારે એ કાર્ય કોઈ આદતને કારણે, મમત્વને કારણે, પસંદગીને કારણે, અથવા કોઈ ગ્રંથિને કારણે, અથવા એ વસ્તુ કરવી એ જ સારામાં સારું કાર્ય છે એવા પોતાના પૂર્વપસંદગીના ખ્યાલને કારણે કરવાનું નથી-એમ હોય તો એ સમર્પણ પૂર્ણતાવાળું ન ગણાય. જ્યાં સુધી તમે કોઈ વસ્તુને વળગી રહો, જ્યાં લગી તમારામાં એવી કોઈ વસ્તુ હોય જે એમ કહેતી હોય કે, “આ વસ્તુનું રૂપાંતર થશે, પેલી વસ્તુનું રૂપાંતર થશે, પણ આ અમુક, એ વસ્તુમાં પરિવર્તન નહિ થાય.” (આનો અર્થ એમ નથી હોતો કે એ વસ્તુ પરિવર્તન પામવાને ઈન્કાર કરતી હોય છે, પરંતુ એ વસ્તુમાં ફેરફાર થાય તેનો વિચાર સરખો પણ તમને આવતો નથી) ત્યારે તમારું સમર્પણ પૂર્ણ ગણાય નહિ.

એ વસ્તુ કહેવાની તો જરૂર પણ નથી કે, જો તમારા કાર્યમાં, કામની બાબતમાં, તમારામાં લેશ પણ અંશે આવી લાગણી હોય કે, “મને કહેવામાં આવ્યું

છે. માટે હું આ કાર્ય કરું છું,” અને એ કાર્યમાં તમારું સમગ્ર સ્વરૂપ મગ્ન ન થયેલું હોય, અને એ કાર્ય કરવું જરૂરી છે એવી લાગણી સાથે તમે એ ન કરતા હો અને એના માટે તમને પ્રેમ ન હોય; જો તમારામાંની કોઈ વસ્તુ પોતાની જાતને પાછી ખેંચતી હોય, અલગ ઊભી રાખતી હોય, અલગપણાની સાથે એમ કહેતી હોય કે, “મને એ રીતે કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે માટે જ મેં એ કાર્ય એ રીતે કર્યું.” તો એનો અર્થ એ થાય કે સાચું સમર્પણ અને તમારી વચ્ચે એક મોટી ખાઈ આવી રહેલી છે. પૂર્ણપણે અંતરથી લગાવ હોવો, અને એવી લાગણી હોવી કે એ વસ્તુ પ્રત્યે જ પોતાની ચાહના છે: તમને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હોય તે કાર્ય જ કરો, તે કર્યા વિના તમારાથી રહેવાય જ નહિ, અને જે કાર્ય તમને સોંપવામાં ન આવ્યું હોય તે તમે કરી જ ન શકો, તો સાચું સમર્પણ સિદ્ધ થયું છે એમ કહી શકાય. પરંતુ બીજી જ ક્ષણે તમારું કામ બદલવામાં આવે; જો એવું નક્કી કરવામાં આવે કે હવે એ કામ અન્ય પ્રકારનું હોવું જરૂરી છે તો ગમે તે ક્ષણે, તમારું કાર્ય કોઈ અન્ય પ્રકારની વસ્તુ બની રહે એમ થઈ શકે છે. ત્યારે ત્યાં પછી તમારી નમનીયતાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. અને એમાં એક આખો ફેર પડી જાય છે. એ તો સમજાય તેવું છે કે જેઓ કાર્ય કરે છે તેમને કહેવામાં આવે છે કે, “હા, કામ કરવું એ સમર્પણ કરવાનો એક પ્રકાર છે.” પરંતુ એ તો શરૂઆત માત્ર છે. આ રસ્તે પછી આગળ વધવાનું રહે છે. કામ કરવું એ તો શરૂઆત માત્ર છે, સમજ્યાને ?

વાર્તાલાપ - ૬

૩ મે, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“લક્ષ્મી એટલે કે ધન એક વૈશ્વિક શક્તિનું જ પ્રતીક છે, અને પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર જ્યારે એ શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે ત્યારે તે પ્રાણની અને સ્થૂલ ચેતનાની ભૂમિકા ઉપર કાર્ય કરે છે, તથા બાહ્ય જીવનની પ્રકૃત્વતા માટે એ શક્તિ અપરિહાર્ય છે. એની ઉત્પત્તિ અને એનો મૂળ ધર્મ જોતાં લક્ષ્મી ભગવાનની શક્તિ છે. પરંતુ ભગવાનની બીજી દિવ્ય શક્તિઓની પેઠે તે પણ આ પાર્થિવ ભૂમિકામાં અન્ય શક્તિઓ વડે રજૂ થાય છે, અને અધોમુખ પ્રકૃતિની અજ્ઞાન અવસ્થામાં માનવના અહંના ઉપયોગને ખાતર તેનું બળજબરીથી અપહરણ થઈ શકે છે, અથવા તો આસુરી શક્તિઓ તેને જકડી રાખી શકે છે અને પોતાના હેતુઓને સાધવા માટે તેને વિકૃત કરી શકે છે. મનુષ્યની અહંતાનું અને અસુરનું સૌથી વધારે બળપૂર્વક આકર્ષણ કરનારી ત્રણ મહાન શક્તિઓ જગતમાં છે-સત્તા, લક્ષ્મી અને કામવાસના-એમાંની એક લક્ષ્મી છે. ઘણુંખરું એ શક્તિઓને જેઓ પોતાના હાથમાં રાખતા હોય છે તેઓએ તેમને ખોટી રીતે પકડી રાખેલી હોય છે તથા તેનો દુરુપયોગ કરતા હોય છે.....આ કારણને લઈને આધ્યાત્મિક સાધનાના માર્ગોમાંના ઘણાખરા..... ગરીબાઈ તથા રિક્ત જીવનને જ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સ્થિતિ તરીકે જાહેર કરે છે. પરંતુ એ ભૂલ છે, એથી તો ભગવાનની દિવ્ય શક્તિ લક્ષ્મી પ્રભુવિરોધી શક્તિઓના જ હાથમાં રહેવાની. જે પ્રભુની એ શક્તિ છે તે પ્રભુને ખાતર અસુરોના હાથમાંથી તેને પુનર્મુક્ત કરવી અને દિવ્ય રીતે દિવ્ય જીવન ગાળવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો એ અતિમાનસ પૂર્ણ યોગના સાધકને માટેનું દૃષ્ટિબિંદુ ગણાય.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા”.)

બાળક : વ્યક્તિ પોતે જે પ્રકારે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરી રહી હોય છે તે પ્રભુના સંકલ્પ અનુસાર છે કે નહિ તે કઈ રીતે જાણી શકે ?

શ્રી માતાજી : વ્યક્તિએ પ્રથમ તો એ જાણવું જોઈએ કે પ્રભુનો સંકલ્પ શો છે. પણ જો વ્યક્તિમાં આત્મવિશ્વાસ ન હોય તો એને માટે એક ખાતરીભર્યો માર્ગ છે-લક્ષ્મીનું પ્રભુના કાર્ય માટે સમર્પણ કરી દેવું. “દિવ્ય રીતે” ઉપયોગ કરવાનો અર્થ એ કે પ્રભુની સેવા માટે ઉપયોગ કરવો-એનો અર્થ એ પણ થાય કે વ્યક્તિએ લક્ષ્મીનો ઉપભોગ પોતાના ઉપભોગ માટે ન કરતાં પ્રભુની સેવા અર્થે એને નિયોજવી.

બાળક : શ્રી અરવિંદ “ધનની પ્રાપ્તિ જે ટેવોનું નિર્બળ દાસત્વ ઉત્પન્ન કરે છે”

તેના વિષે વાત કરે છે.

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે પૈસાદાર હો છો અને તમારી પાસે વાપરવા માટે ખૂબ પૈસા હોય છે ત્યારે તમે એમનો ઉપયોગ તમને સુખદ લાગતી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે કરો છો, અને તમને એ બધી વસ્તુઓની ટેવ પડી જાય છે, તમે એ વસ્તુઓના બંધનમાં મુકાઈ જાઓ છો, અને પછી એક દિવસ જ્યારે એ પૈસા ચાલ્યા જાય છે. ત્યારે તમને સૂનું સૂનું લાગે છે, તમે દુઃખી થઈ જાઓ છો, નિર્માલ્ય થઈ જાઓ છો. અને જે વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવાની તમને ટેવ પડેલી હોય છે તે વસ્તુઓ ન રહેવાથી જાણે બધું જ ગુમાવી બેઠા હો તેવી લાગણી અનુભવો છો. એ એક બંધન હોય છે, એક નિર્બળતાભર્યું બંધન હોય છે. જે વ્યક્તિ તદ્દન નિર્લેપ હોય છે તે જ્યારે આવી વસ્તુઓની વચમાં જીવન ગાળતો હોય ત્યારે પણ એને બધું બરાબર લાગતું હોય છે. જ્યારે એ વસ્તુઓ એની પાસેથી ચાલી જાય છે ત્યારે પણ એને બરાબર લાગતું હોય છે; બંને પરિસ્થિતિઓમાં એ તદ્દન ઉદાસીન હોય છે. આ જ સાચું વલણ હોય છે: જ્યારે એ વસ્તુઓ એની પાસે હોય છે ત્યારે એ તેમને વાપરે છે, જ્યારે નથી હોતી ત્યારે એ એમના વિના ચલાવી લે છે. અને આંતર ચેતના માટે આ પરિસ્થિતિને કારણે કોઈ ફેર પડતો નથી. તમને એનાથી આશ્ચર્ય થાય તેમ બને, પણ વસ્તુ સ્થિતિ એવી જ હોય છે.

બાળક : જો કોઈ વ્યક્તિમાં ઢગલાબંધ ધન પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ હોય તો એનો અર્થ એમ કરી શકાય કે એ વ્યક્તિનો પાર્થિવ બળો ઉપર અમુક રીતનો કાબૂ છે ?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર એ કઈ રીતે ધનની પ્રાપ્તિ કરે છે તેના ઉપર રહે છે. જો તમે અનીતિભર્યા માર્ગે ધનની પ્રાપ્તિ કરતા હો તો એનો અર્થ એવો ન થાય કે તમે એવો કાબૂ ધરાવો છો. પરંતુ કોઈ વ્યક્તિ, ચીવટપૂર્વક પોતાની ફરજોનું પાલન કરતો હોય અને જુએ કે ધન એની પાસે આવી રહ્યું છે તો સ્પષ્ટ છે કે એ પેલી પાર્થિવ શક્તિઓ ઉપર કાબૂ ધરાવે છે. એવા લોકો પણ હોય છે જેઓ લક્ષ્મીને આકર્ષી આણવાની શક્તિ ધરાવતા હોય છે અને એને માટે તેમને કોઈ રીતની અપ્રમાણિકતા આચરવાની જરૂર પડતી નથી. બીજા કેટલાક લોકોને થોડાક સિક્કાઓ મેળવવા માટે પણ અનેક પ્રકારની બાંધછોડ કરવી પડે છે અને એમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સારી કે નરસી વસ્તુઓ ભળેલી હોઈ શકે છે. એટલે આપણે કહી ન શકીએ કે.....આપણે કોઈ ધનવાન વ્યક્તિને જોઈને એમ ન કહી શકીએ કે એ વ્યક્તિ ધનને લગતાં બળો ઉપર કાબૂ ધરાવે છે-ના, એવું હમેશાં હોતું નથી. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ પૂર્ણપણે પ્રમાણિક રહેતી હોય અને ધનની પ્રાપ્તિ માટે જરા પણ દરકાર કર્યા સિવાય એને પોતાની જે ફરજ જણાતી હોય તે અદા કર્યે જતી હોય, અને છતાં એની પાસે પૈસા આવ્યે જતા હોય તો એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરે છે કે ધનને લગતી પાર્થિવ શક્તિઓ સાથે

એને કોઈ જાતના આકર્ષણનો સંબંધ છે.

બાળક : લોકોમાં કહેવત છે કે “ખાડો ખોદ્યા વિના ટેકરો બનાવી શકાય નહિ”, એટલે જો કોઈ વ્યક્તિએ ધનવાન થવું હોય તો બીજા કોઈને ગરીબ બનાવ્યા સિવાય ન થઈ શકે, આ સાચું હશે ?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ સર્વાંશે સત્ય નથી. જો તમે કોઈ વસ્તુ ઉત્પાદન કરો તો એમાં તમે કોઈને ગરીબ બનાવ્યા સિવાય ધનસંપન્ન બનો છો; એમાં તમે જગતમાં એક વધારાની વસ્તુને વહેતી મૂકો છો જેની કિંમત પૈસામાં આંકી શકાય તેમ હોય છે. પરંતુ ખાડો ખોદ્યા વિના ટેકરો ન બનાવાય એ ઉક્તિ જે લોકો સઢો કરતા હોય, જેઓ શેરબજારનો ધંધો કરતા હોય તેમને માટે બરાબર છે-એ બાબતોમાં એ સાચી છે. સીધેસીધો સઢો કરવામાં બીજાને નુકસાન પહોંચાડ્યા સિવાય નાણાંકીય સફળતા મેળવવી અશક્ય હોય છે. પણ એ વાતનો એટલેથી જ અંત આવે છે કારણ કે કોઈ વ્યક્તિ પોતે જે વસ્તુનું ઉત્પાદન કરતી હોય, તેના બદલામાં ધનના ઢગલા પ્રાપ્ત કરતી હોય, તો એ ખાડો પાડે છે એમ ન કહી શકાય. ચોક્કસ, એમાં જે વસ્તુનું ઉત્પાદન કરવામાં આવ્યું હોય તેની કિંમતનો સવાલ આવે છે, પરંતુ જો એ ઉત્પાદન સામાન્ય માનવ જાતિની સમૃદ્ધિમાં ખરેખરો ઉમેરો કરવા માટે હોય તો એ કોઈ ખાડો પાડતું નથી, એ તો લક્ષ્મીમાં વધારો કરે છે. અને બીજી રીતે જોઈએ તો એ જ વસ્તુ કેવળ ભૌતિક ક્ષેત્રમાં નહિ પણ કલા, સાહિત્ય અથવા વિજ્ઞાન કે કોઈ પણ પ્રકારનું ઉત્પાદન હોય તેને પણ લાગુ પડે છે.

બાળક : જ્યારે હું વેપાર (આયાત-નિકાસનો) કરતો હતો ત્યારે મને હમેશાં એવું લાગતું હતું કે હું મારા સાથીને લૂંટી રહ્યો છું.

શ્રી માતાજી : એમાં તમે બીજાને ભોગે જીવો છો, કારણ કે તમે વચગાળાના માણસોમાં ઉમેરો કરો છો, કુદરતી રીતે, એ વ્યવસ્થા કદાચ સગવડભરી, વ્યવહારુ હશે, પણ સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, અને સર્વ કાંઈ બાજુએ મૂકતાં પણ, એ ધંધો જે રીતે આચરવામાં આવે છે તેમાં તો તમે ઉત્પાદક અને વાપરનારને ભોગે જીવતા હો છો. તમે કોઈના એજન્ટ બનો છો ત્યારે એમાં તમારો કોઈની સેવા કરવાનો કોઈ ખ્યાલ હોતો નથી. (કારણ કે લાખે એક માણસને પણ આવો વિચાર આવતો નથી) ફક્ત કશી મહેનત કર્યા સિવાય પૈસા કમાવાનો એ સરળ રસ્તો હોય છે માટે જ તમે એમ કરો છો. પરંતુ એ ખરું છે કે, કશી મહેનત કર્યા સિવાય ધન કમાવવાના જે અનેક રસ્તાઓ છે, તેમાં એ ધંધા (આયાત-નિકાસના) સિવાય બીજા ધંધાઓ પણ છે જે એના કરતાં ખૂબ બૂરાઈભર્યા હોય છે!-એવા અસંખ્ય ધંધાઓ હોય છે.

બાળક : બહારના મિત્રો મને ઘણી વાર આ પ્રશ્ન પૂછે છે: “જ્યારે વ્યક્તિને

પોતાની આજીવિકા રળવાની ફરજ પડે ત્યારે સામાન્ય લોકોમાં સ્વીકૃત નીતિની મર્યાદાઓ પ્રમાણે આચરણ કરવું જોઈએ કે એથી વધુ કડક ધોરણ અપનાવવું જોઈએ ? ”

શ્રી માતાજી : એનો આધાર તમારા મિત્રે જીવન પ્રત્યે કયા પ્રકારનું વલણ અપનાવ્યું છે તેના ઉપર છે. જો તેને સાધક થવું હોય તો એ વસ્તુ અનિવાર્ય છે કે સામાન્ય નીતિના નિયમોની એને માટે કોઈ કિંમત નથી. હવે, જો એ એક સામાન્ય જીવન ગાળતો સામાન્ય માનવી હોય તો એ પ્રશ્ન કેવળ વ્યવહારને લગતો બની જાય છે, નહિ ? કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી ન આવી પડે તે માટે પોતે જે દેશમાં રહેતો હોય ત્યાંના નિયમોને અનુસરીને તેણે વર્તન કરવું જોઈએ! પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ જેનું મૂલ્ય સામાન્ય જીવનમાં કેવળ સાપેક્ષ જ હોય છે અને જેના પ્રત્યે આપણે એક અનુકંપાની દૃષ્ટિએ પણ નિલાણી શકીએ છીએ, તે, આપણે યોગ કરવાનો નિશ્ચય કરીએ કે પ્રભુમય જીવનમાં પ્રવેશવાનું નક્કી કરીએ તે ક્ષણે જ સંપૂર્ણપણે બદલાઈ જાય છે. ત્યાર પછી સર્વ મૂલ્યો પૂર્ણપણે બદલાઈ જાય છે. સામાન્ય જીવનમાં જેને પ્રમાણિક કહેવાય તે હવે તમારે માટે જરા પણ પ્રમાણિક વસ્તુ રહેતી નથી. આ સિવાય, જીવનનાં મૂલ્યો એટલે બધે અંશે ઊલટાઈ જાય છે કે આપણે સામાન્ય ભાષાનો ઉપયોગ પણ ન કરી શકીએ. જો આપણે પોતાની જાતનું દિવ્ય જીવન માટે સમર્પણ કરવા માગતા હોઈએ, તો આપણે એ સાચી રીતે કરવું જોઈએ, એટલે કે, પોતાની જાતનું પૂર્ણપણે અર્પણ કરી દેવું જોઈએ, પોતાના સ્વાર્થને માટે પછી કોઈ પણ વસ્તુ તમે ન કરી શકો: પોતાની જાતને જે દિવ્ય શક્તિને આધારે મૂકી દીધી હોય તેના ઉપર જ તમારે નિતાંતપણે આધાર રાખવો જોઈએ. બધી વસ્તુઓ પૂર્ણપણે બદલાઈ જાય છે, નહિ? બધું, સર્વ કાંઈ, એમાં બધી વસ્તુઓ ઊલટાઈ જાય છે. મેં જે વસ્તુ હમણાં આ પુસ્તકમાંથી વાંચી તે કેવળ જે લોકો યોગ કરવા માગતા હોય તેમને જ લાગુ પડે છે. બીજાઓને માટે એનો કોઈ અર્થ નથી. એ એક એવી ભાષા છે, જેનો કોઈ અર્થ બેસતો નથી, પરંતુ જેઓ યોગ કરવા માગતા હોય તેમને માટે તો એ ફરજિયાત છે. આપણે હમણાં હમણાં જે વસ્તુઓનું વાચન કર્યું તે સર્વને એ વસ્તુ લાગુ પડે છે: તમારો એક પગ એક બાજુએ અને બીજો પગ બીજી બાજુએ હોય તેવું ન બને તેની કાળજી રાખવી જોઈએ, બે જુદી જુદી દિશાઓમાં જતાં વહાણ ઉપર આરોહણ ન કરવું જોઈએ. આ જ વસ્તુની શ્રી અરવિંદે વાત કરી છે: તમારે “બેવડું જીવન” ગાળવું ન જોઈએ. તમારે એક યા બીજી વસ્તુને છોડી દેવાની રહે છે-તમે બંનેનું અનુસરણ નહિ કરી શકો.

પરંતુ આનો અર્થ એમ નથી થતો કે તમારે તમારા જીવનની બાહ્ય પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળી જવાનું છે: જે વસ્તુનું પૂર્ણપણે પરિવર્તન કરવાનું છે

તે વસ્તુ તમારું આંતરિક વલણ છે. આ રીતે, તમે જે વસ્તુ કરવાને ટેવાયેલા હો એની એ જ વસ્તુ તમે કર્યે જાઓ, પરંતુ એ વસ્તુ કરવામાં અંતરનું વલણ તદ્દન જુદા પ્રકારનું રાખો, યોગ કરવા માટે તમે જીવનની સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાં ચાલ્યા જાઓ, કોઈ આશ્રમમાં ચાલ્યા જાઓ એ તદ્દન જરૂરી વસ્તુ નથી. હા, એ વસ્તુ સાચી છે કે તમે દુનિયામાં રહીને, દુન્યવી પરિસ્થિતિમાં યોગ કરતા હો ત્યારે એ એક વધુ અઘરું કાર્ય બની રહે છે, પણ ત્યારે એ વધુ પૂર્ણતાવાળું પણ હોય છે. કારણ કે દુનિયામાં તમારે દરેક ક્ષણે એવા પ્રશ્નોનો સામનો કરવાનો આવે છે જે વસ્તુ કોઈ વ્યક્તિ બધું છોડીને એકાંતમાં ચાલી ગઈ હોય તેને ભાગે આવતી નથી; એવી વ્યક્તિને માટે પ્રશ્નોનું પ્રમાણ ઓછામાં ઓછું હોય છે-જ્યારે દુનિયાના જીવનમાં તમારે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાનો પ્રસંગ આવે છે, જેમાં તમારી આજુબાજુ આવી રહેલી વ્યક્તિઓ જેમની સાથે તમારે અનેક પ્રસંગો પડતા હોય તેઓ તમને સમજી ન શકે એ વસ્તુ તમારી મુશ્કેલીઓની શરૂઆતમાં જ આવે છે; તમારે એને માટે તૈયાર રહેવાનું હોય છે, પોતાની જાતને પુષ્કળ ઘૈર્ય અને અનાસક્તિ વડે સજ્જ રાખવાની રહે છે. પરંતુ યોગ કરવામાં લોકો શું કહે છે અથવા વિચારે છે તેની ફિકર રાખવાનું તમારે મૂકી દેવું જોઈએ; આ વસ્તુ તદ્દન અનિવાર્ય એવું આરંભનું બિંદુ છે. દુનિયા તમારે માટે શું ધારે છે અથવા કહે છે અને તમારી સાથે કઈ રીતનો વર્તાવ કરે છે તે બાબતમાં તમારે તદ્દન નિર્લેપ થઈ રહેવાનું છે. લોકોની માન્યતાઓ એ તમારે માટે એક તદ્દન મૂલ્ય વિનાની વસ્તુ બની રહેવી જોઈએ અને એ વસ્તુઓનો તમને લેશ પણ સ્પર્શ ન થવો જોઈએ. આટલા માટે જ યોગ કરવા માટે સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાં ચાલ્યા જવા કરતાં પોતાના રોજના વાતાવરણમાં રહી યોગ કરવો સામાન્ય રીતે દુષ્કર હોય છે; એમ કરવું વધુ મુશ્કેલ છે એ ખરું. પણ આપણે કંઈ સહેલી વસ્તુઓ જ કરવા બેઠાં નથી-સહેલી વસ્તુઓ તો જે લોકો રૂપાંતર વિષે વિચારતા નથી તેમને માટે આપણે છોડી દઈએ છીએ.

બાળક : જો કોઈએ અનીતિને માર્ગે ઢગલાબંધ ધન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો આપણે એમાંથી થોડુંક પ્રભુ માટે આપવા કહી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : શ્રી અરવિંદે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપેલો છે જ. એમણે એમ કહેલું છે કે ધન પોતે એક નિર્વૈયક્તિક બળ છે. તમે કઈ રીતે ધનની પ્રાપ્તિ કરો છો તેનો સંબંધ વ્યક્તિ તરીકે તમારી એકલાની સાથે છે. એ તમને ખૂબ નુકશાન પહોંચાડે અથવા બીજાઓને પણ નુકશાન કરે તેમ બની શકે છે, પરંતુ એને લઈને ધન કે જે એક તદ્દન નિર્વૈયક્તિક બળ છે તેની પ્રકૃતિમાં ફેર પડતો નથી: ધનને કોઈ રંગ, સ્વાદ કે મનોમય ચેતના હોતી નથી. એ એક બળ છે આપણે એમ કહીએ કે એક બદમાશે શ્વાસ દ્વારા બહાર ફેંકેલી હવા એક પ્રમાણિક માણસના ઉચ્છ્વાસ કરતાં વધુ દૂષિત

હોય છે તેના જેવી એ વાત છે-હું એમ નથી માનતી. હું ધારું છું કે પરિણામ એક સરખું જ હોય છે. વ્યાવહારિક પ્રકારનાં કારણે આપણે ચોરી કરીને પ્રાપ્ત કરેલાં ધનનો અસ્વીકાર કરીએ તો એનું કારણ તદ્દન વ્યાવહારિક હોય છે. એમાં કોઈ દિવ્ય કારણ હોતું નથી. આ એક તદ્દન સામાન્ય માનવ જાતિમાં પ્રચલિત ખ્યાલ છે. તમે એક વ્યાવહારિક દૃષ્ટિબિંદુથી એમ કહી શકો કે, “ના ભાઈ, તમે જે રીતે નાણાં પ્રાપ્ત કર્યાં છે તે જુગુપ્સા ઉપજાવે તેવું છે અને એ કારણે હું તે નાણાં ભગવાનને અર્પણ કરવા માગતો નથી.” અને તમે આમ કહો છો કારણ કે તમારામાં સામાન્ય માનવીની ચેતના હોય છે. પરંતુ તમે બીજા કોઈનો દાખલો લો (આપણે ખરાબમાં ખરાબ દાખલો લઈએ) જેમાં કોઈએ કોઈનું ખૂન કરીને નાણાં પ્રાપ્ત કર્યાં હોય; અને અચાનક એના હૃદયમાં ઊંડો ખટકો અને ખેદ ઉત્પન્ન થાય અને એ પોતાની જાતને કહે “હવે મારે આ પૈસાનો ઉપયોગ એક જ કામમાં કરવાનો રહે છે, અને તે એ કે જ્યાં એનો સારામાં સારો ઉપયોગ થઈ શકે ત્યાં, વધુમાં વધુ નિર્વૈયક્તિક ભાવે અર્પણ કરી દેવા”, તો મને લાગે છે કે આ પ્રકારની ગતિ પૈસાનો પોતાના ઉપભોગ માટે ઉપયોગ થાય તેના કરતાં વધુ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. મેં એમ કહ્યું કે ખોટી રીતે પ્રાપ્ત કરેલાં નાણાં સ્વીકારતાં અટકાવનારાં કારણોમાં તદ્દન વ્યવહારુ દૃષ્ટિવાળાં કારણો હોઈ શકે! પરંતુ એમ પણ અને કે એમ કરવા પાછળ એથી વધુ ગહન કારણો હોય, એ કારણો (હું નૈતિક કારણોની વાત નથી કરવા માગતી) પણ આધ્યાત્મિક પ્રકારનાં હોઈ શકે, તપસ્યાની દૃષ્ટિવાળાં હોઈ શકે; આપણે એવી કોઈ વ્યક્તિને કહી શકીએ, “ના, આ નાણાં તમે એવી કૂર રીતે પ્રાપ્ત કર્યાં છે કે એ ધનથી સદ્ગતિ પ્રાપ્ત નહિ કરી શકો. આમાં તો તમે આ નાણાં જેનાં હોય તેને પાછાં આપી દો એ જ યોગ્ય રસ્તો છો”; દાખલા તરીકે, તમને એમ પણ લાગી શકે કે એ વ્યક્તિ એ ધન ગમે તેને ગમે તે કાર્ય માટે આપી દઈ પોતાને મુક્ત કરે તેના કરતાં પાછો બદલો વાળે તે એને માટે વધુ પ્રગતિકારક હોઈ શકે. વ્યક્તિ આ દૃષ્ટિએ પણ વસ્તુઓને નિલાળી શકે આમાં કોઈ નિયમ બનાવી શકાય નહિ. માટે જ હું હંમેશાં તમને કહેતી રહું છું કે આવી બાબતમાં નિયમો બનાવવા શક્ય નથી. દરેક કિસ્સાનો પ્રકાર અલગ અલગ રીતનો હોય છે. પરંતુ તમારે એમ ન માનવું કે ધન ઉપર કોઈ પ્રકારની અસર થાય છે; ધન એ એક પાર્થિવ બળ છે અને એના ઉપર એ કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તેની અસર થતી નથી, એની કશી અસર નથી થતી. પૈસા એના એ જ રહે છે, તમારી નોટ એની એ જ રહે છે, તમારી સોનાની લગડી એની એ જ રહે છે, અને એ વસ્તુઓ એમની શક્તિનું વહન કરે છે, એટલે એ શક્તિ એમનામાં ચાલુ રહે છે. એ તો ખુલ્લું છે કે જે વ્યક્તિ ખોટું કરે છે તેને જ એ નુકશાન કરે છે ત્યારે પછી એ પ્રસ્ન રહે છે : તમારો અપ્રમાણિક માનવી, કયા પ્રકારની મનોદશામાં અને કયાં કારણોસર એના પૈસા પોતે

જેને દિવ્ય કાર્ય ગણે છે તેને માટે આપવા માગે છે ? એ કોઈ સહીસલામતીના પગલા તરીકે કે પછી વિવેકબુદ્ધિ જાગ્રત થવાને કારણે કે પોતાના હૃદયની શાંતિ માટે એમ કરવા માગે છે ? એ તો સ્પષ્ટ છે કે આવો કોઈ હેતુ કંઈ બહુ સારો ન ગણાય અને એને ઉત્તેજનપાત્ર ન ગણી શકાય. પરંતુ એનામાં એક જાતનો પસ્તાવો જાગ્રત થયો હોય અને પોતે જે કર્યું હોય તેને માટે દિલગીરી સાથે એવી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હોય કે તેને માટે હવે એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે અને તે એ કે ખોટી રીતે પ્રાપ્ત કરેલ ધનથી પોતે મુક્ત થઈ જવું અને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં સામાન્ય જનોના કલ્યાણ માટે તેનો ઉપયોગ કરવો. તો પછી એની સામે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. આ બાબતમાં આપણે સર્વ સામાન્ય રીતે નિર્ણય ન કરી શકીએ-દરેક કિસ્સો જોઈને નિર્ણય થઈ શકે. જો હું તમારું કહેવું બરાબર રીતે સમજી હોઉં તો એટલું કહી શકાય કે જ્યારે આપણે જાણતા હોઈએ કે આ માણસે તેના પૈસા એવા માર્ગે પેદા કર્યા છે કે જેનું નામ ન દઈ શકાય, તો એ વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે, એવા માણસ પાસે જઈને આપણે ભગવાનના કાર્ય માટે પૈસા માગીએ નહિ તે એક સારી વસ્તુ ગણાય, કારણ કે આપણે એમ કરીએ તો એના અશુભ માર્ગે ધન મેળવવાના માર્ગનું પુનરુત્થાન કરવા સરખું થાય. આપણે માગણી ન કરી શકીએ, એ શક્ય જ નથી, જો કોઈ કારણસર, એ વ્યક્તિ પોતાની જાતે આપવા આવે તો આપણે અસ્વીકાર કરવાનું કોઈ કારણ નથી. પરંતુ એવી વ્યક્તિ પાસે જઈને માગણી કરવી એ તદ્દન અશક્ય વસ્તુ છે, કારણ કે એમ કરીએ તો એ જે રીતે ધન પ્રાપ્ત કરતો હોય છે તેને આપણે યોગ્ય ઠરાવવા સરખું થાય છે. અને એ વસ્તુ યોગ્યતાની બાબતમાં મોટો તફાવત ઉત્પન્ન કરે છે. અને સામાન્ય રીતે, આવા કિસ્સાઓમાં, જે લોકો દુષ્ટ માણસો પાસે જઈને પૈસાની માગણી કરતા હોય છે તે લોકો દમદટીનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. એ લોકો પેલાને બીવડાવે છે, ભૌતિક રીતે નહિ પણ એમના ભવિષ્યના જીવનમાં એમનું શું થશે તે બાબતમાં તેમને બીવડાવે છે. એ કંઈ બહુ સારી વાત ન કહેવાય. આ પ્રકારની પદ્ધતિનો આપણે ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ.

બાળક : લક્ષ્મી સિવાય બીજી કઈ દિવ્ય શક્તિઓને આ પૃથ્વી ઉપર “પ્રતિનિધિ” તરીકે મોકલવામાં આવેલી છે ?

શ્રી માતાજી : બધી જ. બધી દિવ્ય શક્તિઓની અહીં અભિવ્યક્તિ કરવામાં આવી છે. અને એ બધીને વિકૃત કરવામાં આવી છે-પ્રકાશ, જીવન, પ્રેમ, શક્તિ-સર્વ કાંઈ-સંવાદ, આનંદ-સર્વ, સર્વ કાંઈ, એવી કોઈ વસ્તુ નથી જેનું મૂળ ભગવાનમાં ન હોય અને જેમનું અસ્તિત્વ અહીં તદ્દન વિકૃત, હાસ્યાસ્પદ રૂપે રહેલું ન હોય. આપણે એક દિવસ દિવ્ય પ્રેમની અભિવ્યક્તિ અહીં કેવી વિકૃત રીતે થઈ છે તેની લંબાણપૂર્વક વાત કરેલી, એ જ વસ્તુ આ બાબતમાં લાગુ પડે છે.

બાળક : શ્રી માતાજીને માટે લક્ષ્મીને આપણે કઈ રીતે ફરીથી જીતી લાવી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : અરે !..... એ બાબતમાં અહીં એક સંકેત કરેલો છે. (શ્રી અરવિંદ અહીં કહે છે કે :) ત્રણ વસ્તુઓ એવી છે જે અન્યોન્ય ઉપર આધાર રાખે છે અને તે છે સત્તા, ધન અને જાતિય વાસના. હું માનું છું કે એ ત્રણ એક બીજા ઉપર આધાર રાખે છે અને તેથી તેમાંથી કોઈ એકની ખાતરીપૂર્વકની પ્રાપ્તિ કરવા માટે તમારે ત્રણેય ઉપર વિજય મેળવવો જોઈએ-જો તમારે એ ત્રણ પૈકી કોઈ એકની ઉપર વિજય મેળવવો હોય તો બીજી બે મેળવવી જ રહી. જ્યાં સુધી તમે સત્તા માટેની કામના, ધન માટેની કામના અને જાતિયભોગ માટેની કામના, એ ત્રણ વસ્તુઓ ઉપર પ્રભુત્વ ન પ્રાપ્ત કર્યું હોય ત્યાં સુધી તમે એ ત્રણમાંથી એકેયને સાચી રીતે, ખાતરી બંધ અને દૃઢપણે ધારણ કરી શકતા નથી. આજે જગતમાં ધનને આટલી મોટી અગત્ય આપવામાં આવે છે તે કેવળ પૈસાને પોતાને આપવામાં આવતી નથી પણ સામાન્ય રીતે ધનની કામના અને પ્રાપ્તિ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે એના વડે અમુક ઉપભોગો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અલબત્ત એવા કેટલાક મૂર્ખ લોકો પણ હોય છે કે જેઓ ધનનો ઢગલો કરવામાં જ સુખ માણે છે કારણ કે તેઓ તેનો ઢગલો કરીને ગણી શકે છે, પણ એમની વાત જુદી છે. અને આ વસ્તુઓને પરસ્પરમાં લેણદેણ હોય છે: કામનાના જગતમાં આ ત્રણેયને પોતપોતાની આગવી કિંમત હોવા ઉપરાંત એમ પણ છે કે ત્રણ પૈકીની કોઈ એક વસ્તુ બાકીની બે ઉપર આધાર રાખતી હોય છે. મે તમારી પાસે પેલા સૂક્ષ્મ દર્શનનું વર્ણન કર્યું હતું જેમાં એક મોટો કાળો સર્પ જગતના ધન ઉપર, પાર્થિવ ધન ઉપર દેખરેખ રાખી રહ્યો હતો, અને એણે જાતિય વાસના ઉપરના પ્રભુત્વની માગણી કરી હતી. કેટલાક મતના સિદ્ધાંતો પ્રમાણે સત્તા માત્રની જરૂરિયાતનો અંત આ પ્રકારના ઉપભોગમાં આવે છે અને તેથી જ, જો તમે એના ઉપર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરો, જો તેનો માનવ ચેતનામાંથી ધ્વંસ કરવામાં આવે, તો જગતમાંથી આપોઆપ સત્તાની જરૂરિયાત અને ધનની કામના ઘણા પ્રમાણમાં અદૃશ્ય થઈ જાય. દેખીતી રીતે, પાર્થિવ માનવ જીવનમાં આ ત્રણ મોટાં વિદ્યનો છે અને જ્યાં સુધી તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત નહિ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી માનવ જાતિમાં પરિવર્તન થવાનો સંભવ ઘણો ઓછો છે.

બાળક : આ પ્રકારનું પ્રભુત્વ કોઈ એક વ્યક્તિ પ્રાપ્ત કરે તે પૂરતું છે કે પછી એક સર્વ સામાન્ય, સમૂહગત પ્રભુત્વની જરૂર છે ?

શ્રી માતાજી : આહ! હવે ખરી વાત આવી...વ્યક્તિમાં જે પૂર્ણ રૂપાંતર થવાનું હોય તેને અનુરૂપ રૂપાંતર થોડા ઘણા અંશે પણ જો સમૂહની ચેતનામાં ન સિદ્ધ થાય તો કોઈ એક વ્યક્તિમાં પૂર્ણ રૂપાંતર સિદ્ધ થાય એ શક્ય છે? ...મને એ વસ્તુ

શક્ય જણાતી નથી. વ્યક્તિ અને સમૂહની વચ્ચે એક એવો અન્યોન્યાશ્રયનો સંબંધ છે કે જો તમે પેલા ત્યાગી લોકોએ ઉપદેશ આપ્યા મુજબ ન કરો, એટલે કે, જગતમાંથી નારી ન છૂટો, એમાંથી પૂર્ણપણે બહાર ન નીકળી જાઓ, એ જે સ્થિતિમાં છે એમાં જ એને છોડી દઈને, સ્વાર્થીપણે કામ કરવાનું બીજાઓ ઉપર છોડી દઈને જતા ન રહો, જો તમે એમ ન કરો... અને એમ કરો છતાં (તમારો હેતુ સિદ્ધ થવા બાબત) મને શંકા રહે છે. જ્યાં સુધી સમૂહની ચેતના એક અમુક ઓછામાં ઓછા અંશે રૂપાંતર ન પામી હોય ત્યાં લગી કોઈ એક વ્યક્તિ પોતાના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ રૂપાંતર સિદ્ધ કરી શકે ખરી ? મને નથી લાગતું કે એમ થઈ શકે. માનવ પ્રકૃતિ જેવી છે એવી જ રહે છે—વ્યક્તિ પોતાની ચેતનામાં એક મહાન પરિવર્તન સિદ્ધ કરી શકે તે ખરું, વ્યક્તિ પોતાની ચેતનાને શુદ્ધ પણ કરી શકે, પરંતુ આખરી પૂર્ણ વિજય એટલે કે ભૌતિક ચેતનાના રૂપાંતરની બાબતમાં તો એ વાત નક્કી છે કે એનો આધાર મહદ્ અંશે, સમૂહની ચેતના અમુક પ્રમાણમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરે તેના ઉપર જ રહે છે. બુદ્ધે, સકારણ કહેલું છે કે જ્યાં સુધી તમારામાં કામનાનો એક તરંગ માત્ર હશે, ત્યાં સુધી એ તરંગનું આંદોલન આખા વિશ્વમાં પ્રસરશે અને જે લોકો એનો સ્વીકાર કરવાને તૈયાર હશે તેમનામાં એ ઝિલાશે; એ જ રીતે જ્યાં સુધી તમારામાં કામનાના આંદોલનનો સ્વીકાર કરવા પ્રત્યે ખુલ્લાપણું હશે ત્યાં સુધી જગતમાં સતતપણે વહી રહેલા કામનાનાં આંદોલનો તમારામાં પ્રવેશવાની શક્યતા રહેશે. અને એટલા માટે જ બુદ્ધે એ તારણ કહેલું કે: આ માયામાંથી બહાર ચાલ્યા જાઓ, પૂર્ણપણે પોતાની જાતને પાછી ખેંચી લો અને તો જ તમને મુક્તિ મળશે. અને આ વસ્તુ સાપેક્ષ રીતે જોતાં, ઘણી સ્વાર્થી લાગે છે, પણ એકંદરે જોતાં, બુદ્ધને તો એ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ દૃષ્ટિગોચર થયો ન હતો. એક બીજો રસ્તો છે ખરો: અને તે એ કે પોતાની જાતનું ભાગવત શક્તિ સાથે એટલા સારા પ્રમાણમાં તાદાત્મ્ય કરવું કે જેને લઈને આ વિશ્વમાં વહી રહેલાં તમામ આંદોલનો ઉપર સતત અને સચેતનપણે આપણે કાર્ય કરી શકીએ. એમ કરવામાં આવે ત્યારે પછી પેલાં અનિચ્છનીય આંદોલનોની તમારા ઉપર કોઈ અસર થઈ શકતી નથી, ઊલટું તમે એમના ઉપર પ્રભાવ પાડો છો, એટલે કે, તમારી અંદર તમારી જાણ બહાર કોઈ અનિચ્છનીય આંદોલન પ્રવેશ કરી જાય અને તેનું કાર્ય કરે તેના બદલે એ જેવું તમારા તરફ આવે તેવું પકડાઈ જાય છે અને એ જેવું આવે કે તરત તમે એના ઉપર એના રૂપાંતર માટે કાર્ય કરો છો, અને એવા રૂપાંતરિત સ્વરૂપે એ જગતમાં પાછું જાય છે, અને પોતાનું શુભકારી કાર્ય કરીને બીજાઓને પણ એ જ પ્રકારની સિદ્ધિ માટે તૈયાર કરે છે. શ્રી અરવિંદ આ વસ્તુ જ કરવા માગે છે અને વધુ સ્પષ્ટપણે કહીએ તો, તમને એ જ વસ્તુ કરવાનું કહે છે, અને આપણે એ વસ્તુ જ કરીએ એવી અપેક્ષા રાખે છે:

નાસી છૂટવાને બદલે પોતાની અંદર એક એવી શક્તિ લાવવી જે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે.

યાદ રાખો કે આ વિશ્વની વસ્તુઓનું સંયોજન એવા પ્રકારે થયેલું છે કે જો તમારામાં એક નાનામાં નાના અણુ જેટલી પણ મહત્વાકાંક્ષા રહેલી હશે, અને તમે આ શક્તિ તમારા આત્મસંતોષને ખાતર પ્રાપ્ત કરવા માગતા હશો, તો એ શક્તિ તમને કદાપિ નહિ પ્રાપ્ત થાય, એ શક્તિ તમારામાં કોઈ દિવસ નહિ આવે. હા, એ શક્તિનાં જે વિકૃત સ્વરૂપો પ્રાણમય અને ભૌતિક જગતમાં જોવામાં આવે છે તે તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે. અને એવા ઘણા લોકો છે જેમનામાં એવી શક્તિ હોય છે, પરંતુ જો, તમે અલંકારનાં સર્વ પ્રકારનાં સ્વરૂપોમાંથી સર્વાંશે મુક્ત નહિ હો, તો જે સાચી શક્તિ છે, જે શક્તિને શ્રી અરવિંદે “અતિમાનસ” નામ આપ્યું છે તેને કદાપિ અભિવ્યક્ત નહિ કરી શકો. એટલે એનો દુરુપયોગ થવાનો કોઈ ભય નથી. એનો આવિર્ભાવ, જે વ્યક્તિએ પૂર્ણપણે અંતરની નિર્લેપતાની સર્વાંગ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હોય તેવી વ્યક્તિ સિવાય અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા થશે જ નહિ. મેં તમને કહ્યું, કે આ વસ્તુ આપણે કરીએ એવી શ્રી અરવિંદ આપણી પાસે અપેક્ષા રાખે છે - તમે મને કહેશો કે આ મુશ્કેલ કાર્ય છે, તો ફરીથી કહેવાનું રહે છે કે આપણે અહીં સહેલી વસ્તુઓ કરવા આવ્યાં નથી, આપણે તો અહીં અઘરી વસ્તુઓ કરવા આવ્યાં છીએ.

વાર્તાલાપ - ૭

૫ મે, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે :)

“દિવ્ય કર્મોના સાચા કરનાર તમારે થવું હોય તો સઘળી કામનાઓ અને સ્વ-કેન્દ્રિત અલંથી પૂરેપૂરા મુક્ત થઈ જવું એ તમારો પ્રથમ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા”-૫.)

બાબક : અમે કેટલીક વાર બજારમાં બીજી વસ્તુઓ ખરીદ કરવા જઈએ છીએ. આ સારું છે ?

શ્રી માતાજી : આપણે આવી બાબતમાં સર્વને લાગુ પડે તેવા નિયમો ન બનાવી શકીએ. તમે કયા ભાવથી તમારી વસ્તુઓ ખરીદ કરવા જાઓ છો તેના ઉપર બધો આધાર રહે છે. એમ કહેવાય છે કે તમારામાં કોઈ જાતની કામનાઓ નથી-જો આ વસ્તુ કોઈ કામનાને કારણે ન હોય તો એ બરાબર છે. તમારે આ વસ્તુ સમજી રાખવી જોઈએ કે કોઈ ગતિ કે ક્રિયા સ્વતઃ સારી કે નરસી હોતી નથી: એના સારા કે નરસાપણાનો આધાર એ જે ભાવપૂર્વક આચરવામાં આવતી હોય તેના ઉપર રહે છે. દાખલા તરીકે, તમે એવી અવસ્થામાં હો કે તમારી પાસે કઈ વસ્તુ છે અને કઈ વસ્તુ નથી એ બાબતમાં તમે તદ્દન ઉદાસીન હો (આ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી જરા મુશ્કેલ વસ્તુ છે, પણ છેવટે, એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી તો છે જ - એ એક એવી નિર્લોપતાની અવસ્થા હોય છે જેમાં તમને એમ થતું હોય છે : ‘જો મારી પાસે એ વસ્તુ હોય, તો ભલે રહી. જો ન હોય તો ભલે ન રહી’), ત્યારે એક એવી ક્ષણ આવે છે કે જ્યારે, જો તમારી એ અવસ્થા ખરા અંતઃકરણપૂર્વકની હશે અને જો ખરેખર તમારે કોઈ વસ્તુની જરૂર હશે (એ એક તરંગ અથવા કામના અથવા મનસ્વીપણાની નહિ પણ સાચી જરૂરિયાત હશે) તો એ વસ્તુ આપોઆપ તમને મળી રહેશે. જ્યારથી હું અહીં આવી છું-એ વાતને ઘણો સમય થયો, નહિ ?-ત્યારથી હું કેટલાક એવા લોકોને જાણું છું જેમણે કદી મારી પાસે કોઈ વસ્તુની માગણી કરી નથી; મને એમ પણ નથી લાગતું, (કુદરતી રીતે માણસોમાં હમેશાં અમુક નબળાઈઓ હોય છે) હું એમ પણ નથી ધારતી કે એ લોકોને કોઈ પણ વસ્તુ માટે કોઈ અદમ્ય ઈચ્છા થઈ આવી હોય, પરંતુ જ્યારે તેમને કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી ત્યારે આપોઆપ તે વસ્તુ તેમની મળી રહેતી. અચાનક મને આવો વિચાર આવતો, “આહ ! આ વસ્તુ અમુક અમુક વ્યક્તિને આપવી જોઈએ,” અને જો એ વસ્તુ સીધેસીધી મારી મારફત નહિ તો, કોઈ પણ રસ્તે તદ્દન અણધારી રીતે, એમની પાસે પહોંચી જતી. બીજી બાજુ,

જો તમે તમારી જરૂરની વસ્તુઓ વિષે જ વિચારમગ્ન રહેતા હો (હું અહીં કોઈ વસ્તુની કામનાની તો વાત જ કરતી નથી, કારણ કે એ વળી બીજી જ વસ્તુ છે) અને તમારી જરૂરિયાતોનું જ ચિંતન કર્યા કરતા હો, એના વિષે જ વિચારો કર્યા કરતા હો, પોતાની જાતને કહેતા હો કે, “સાચે જ આ વસ્તુ તો મારે જોઈશે જ,” તો પછી ઘણુંબધું એ વસ્તુ તમારી પાસે આવતી નથી. એટલે તમારે તમારા સંતોષને માટે કોઈ વસ્તુ કરવી પડે છે, અને જો તમારી પાસે સાધન હોય તો બહાર જઈને ખરીદી કરવાની રહે છે. હવે, એવા લોકો પણ છે જેઓ હમેશાં તેમની કામનાઓને તેમની જરૂરિયાતો માને છે, એ...આપણે એવા લોકોની વાત નહિ કરીએ, એ લોકો ઘણી મોટી સંખ્યામાં છે. એમને ખાતરી હોય છે કે અમુક અમુક વસ્તુ વિના તો આપણાથી જીવી જ ન શકાય... “એ અશક્ય વસ્તુ છે, આપણાથી એના વિના જીવી જ ન શકાય... કાં તો હું માંદો પડી જઈશ અથવા મને કોઈ તદ્દન દુઃખદાયી વસ્તુ બની આવશે અથવા હું મારું કામ જ નહિ કરી શકું.” એટલે આવા લોકોએ (જો અંતરની સરચાઈવાળા હોય તો) પ્રથમ પગલા તરીકે એક નાનો સરખો પ્રયોગ કરી જોવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ: “ઠીક છે, હું આ વસ્તુ નહિ લઉં અને જોઈએ શું થાય છે.” આ પ્રયોગ ખૂબ રસદાયી હોય છે અને હું તમને ખાતરી આપું કે હજારે નવસો નવાણું વખત એવું બનશે કે થોડાક દિવસ પછી તમને થશે કે, “પણ મને તે એટલી બધી મહાન જરૂરિયાત હોવાનું ભૂત કઈ રીતે વળખું હશે, મારે તો એના વિના સારી રીતે ચાલે છે!” તો, વાત આમ છે. અને આ રીતે, ધીરે ધીરે, તમે પ્રગતિ કરી શકો છો.

આમાં પ્રશ્ન કેવળ પોતાની જાતની કેળવણી-તાલીમનો રહે છે. જેટલી વહેલી આપણે શરૂઆત કરીએ તેટલા પ્રમાણમાં એ વસ્તુ વધુ સહેલી રહે છે. જ્યારે આપણે ખૂબ નાની ઉંમરના હોઈએ ત્યારથી શરૂઆત કરી હોય તો આ વસ્તુ ઘણી સહેલી થઈ પડે છે, કારણ કે આપણે આપણા અંતરનાં પ્રતિકારોથી ટેવાઈ ગયેલા હોઈએ છીએ અને એટલે આપણે ડહાપણ અને વિવેકશક્તિપૂર્વક કાર્ય કરી શકીએ છીએ-જ્યારે જે લોકોને તેમના બચપણથી તેમની સર્વ કામનાઓની વસ્તુઓને, જરૂરિયાતો અથવા ઉપયોગી વસ્તુઓ ગણવાની ટેવ પડેલી હોય છે, અને જેઓ તેમના પ્રત્યે પોતાની જાતને અદમ્ય આવેશપૂર્વક ફેંકતા રહેલા હોય છે, તેમને માટે આ માર્ગ ઘણો વધુ મુશ્કેલ બને છે, કારણ કે પ્રથમ તો તેમણે એક પ્રકારની વિવેકશક્તિ પ્રાપ્ત કરીને કઈ વસ્તુ કામના કહેવાય અને કઈ વસ્તુ તેમ ન કહેવાય તેનો તફાવત જાણવો પડે છે. અને કેટલીક વાર આ વસ્તુ ખૂબ મુશ્કેલ બને છે કારણ કે વસ્તુઓ એટલી બધી ભેળસેળ થઈ ગયેલી હોય છે કે સાચી વસ્તુ જાણવી એક અઘરું કામ બની રહે છે.

પરંતુ આખરે જતાં, મને એમ લાગે છે કે વ્યક્તિની જરૂરિયાતો બહુ હોઈ શકતી નથી, મને સ્મરણ છે કે એક વાર અમે ચાર વ્યક્તિઓ ફ્રાન્સના પર્વતોના પગવાળા પ્રવાસે ગયેલાં. અમે એક શહેરથી શરૂઆત કરી હતી અને બીજા શહેરમાં

પહોંચવાનું હતું. રસ્તામાં આઠથી દસ દિવસ જેટલી મુસાફરી પર્વતોમાં થઈને કરવાની હતી. કુદરતી રીતે અમે દરેક જણે અમારે ખભે એક થેલી લટકાવી લીધી હતી, કારણ કે આપણે થોડીક વસ્તુઓની જરૂર તો રહે છે. પરંતુ અમે નીકળતાં પહેલાં અમારે ખરેખર કઈ વસ્તુઓની જરૂર પડશે, કઈ વસ્તુઓ તદ્દન અનિવાર્ય રહેશે એ બાબતમાં થોડી ચર્ચા કરી લીધી હતી. અને હમેશાં અમે આ વસ્તુ ઉપર આવી પહોંચતા: “આપણે જોઈએ, આના વિના આ રીતે ચલાવી લઈ શકીએ” અને પછી બધી જરૂરિયાતો ખૂબ થોડામાં સમાવી લેવાઈ.....હું એક ડેનિસ ચિત્રકારના પરિચયમાં હતી, તે કહેતો કે, “તમે જાણો છો, હું જ્યારે પ્રવાસ કરું છું ત્યારે મારે ફક્ત એક જ વસ્તુની જરૂર રહે છે અને તે વસ્તુ છે, મારું ટુથ-બ્રશ.” પણ એને કોઈએ જવાબ આપેલો “પણ ના, તમારી પાસે બ્રશ ન હોય તો તમારી આંગળી વડે પણ દાંત સાફ કરી શકો,”

બાળક : કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆત કરતાં પહેલાં અમે એ જાણવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ કે અમુક ઊર્મિ શ્રી માતાજી તરફથી આવે છે કે નહિ, પણ સામાન્ય રીતે અમારામાં એ વસ્તુ જાણવા માટે પૂરતી વિવેકશક્તિ હોતી નથી અને છતાં કાર્ય તો કરીએ છીએ. તો પછી, અમારા કાર્યનું પરિણામ જોઈને અમે જાણી શકીએ કે આ વસ્તુ શ્રી માતાજી તરફથી આવેલી છે કે નહિ. ?

શ્રી માતાજી : તમારામાં વિવેકશક્તિ નથી હોતી કારણ કે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે તકલીફ લેતા નથી! જુઓ સાંભળો, હું ધારતી નથી કે એવો કોઈ દાખલો હોય જેમાં તમને અમુક વસ્તુ એકદમ સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે, પણ એ વસ્તુ જાણવા માટે તમારે અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ-આપણે ફરી ફરીને એ જ વસ્તુ ઉપર પાછા આવી રહીએ છીએ-તમારામાં એને માટે અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વકની માગણી હોવી જોઈએ. એ માટે પ્રથમ શરત જ એ છે કે એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યા કરીને અનેક પ્રકારના ખ્યાલો: એક બીજાથી વિરુદ્ધના, શક્યતાઓ વિષેના ખ્યાલો બાંધીને એક ભયંકર માનસિક પ્રવૃત્તિમાં ઊતરી પડવું ન જોઈએ. પ્રથમ તો તમારે તમારો પ્રશ્ન તમારી સમક્ષ, જાણે કોઈ અન્ય વ્યક્તિ સમક્ષ રજૂઆત કરતા હો તે રીતે મૂકવો જોઈએ. પછી એની એ જ અવસ્થામાં શાંત, અવિચલ બની રહેવું જોઈએ. અને પછી થોડાક સમય પછી તમે જોશો કે ઓછામાં ઓછું ત્રણ જુદી જુદી વસ્તુઓ બને છે, કેટલીક વાર વધુ પણ બને છે. એક બુદ્ધિશાળી માણસનો દાખલો લો, જે પોતાના મગજના અણસાર અનુસાર વર્તતો હોય, એવી વ્યક્તિ, મેં કહ્યું તે રીતે પોતાનો પ્રશ્ન રજૂ કરીને જુએ છે. હવે, જો એ ખરેખર ધ્યાન રાખતો હશે તો એના લક્ષમાં આવશે કે (આમાં વસ્તુઓનો સમયાનુક્રમ તદ્દન એક સરખો હોતો નથી, એ જુદા પ્રકારના ક્રમમાં પણ સંભવી શકે) પ્રથમ તો (આ વસ્તુ બુદ્ધિવાદી

માણસોમાં ખૂબ આગળ પડતી હોય છે.) એક અમુક ખ્યાલ આવે છે : “જો હું એ વસ્તુ આ રીતે કરું તો યોગ્ય કહેવાય એ રીતે જ થવું જોઈએ,” એટલે કે એ એક મનોમય રચના હોય છે. પછી બીજી વસ્તુ આવે છે જે એક પ્રકારના આવેગ સરખી હોય છે : “એ વસ્તુ તો કરવી પડશે. એમ કરવું સારું. એમ જ કરવું જોઈએ.” પછી એક ત્રીજી વસ્તુ આવે છે જે જરા પણ ઘોંઘાટ કરતી નથી, પોતાની જાતને બીજાની ઉપર ઠોકી બેસાડવા પ્રયત્ન કરતી નથી, પણ જેનામાં એક નિશ્ચિતતાની અવિચલતા હોય છે-બહુ સક્રિય નહિ, કોઈ જાતનો ઘકકો પહોંચાડનાર નહિ, કોઈ કાર્ય કરવા માટે હડસેલો મારનાર નહિ, પણ એક એવી વસ્તુ જેનામાં ખરી વસ્તુની જાણકારી હોય છે અને ખૂબ શાંત, ખૂબ અવિચલ હોય છે. આ વસ્તુ બીજાઓની વિરુદ્ધ નહિં વર્તે, આવીને એમ નહિ કહે, “ના, એ ખોટું છે,” એ ફક્ત આટલું કહેશે. “જુઓ એ વસ્તુ આમ છે,” બસ એટલું જ, અને પછી એ આગ્રહ નહિ કરે. મોટા ભાગના લોકો એ વસ્તુ વિષે સભાન થઈ શકે તેટલા પ્રમાણમાં નીરવ અને ધ્યાન રાખનારા હોતા નથી, કારણ કે એ વસ્તુ કોઈ ઘોંઘાટ કરતી નથી પરંતુ હું તમને ખાતરી આપું છું કે એ વસ્તુ બધી વ્યક્તિઓમાં આવી રહેલી છે અને જો તમે ખરેખર સાચાદિલ હો અને સાચી રીતે શાંત થવામાં સફળતા મેળવો તો તેના વિષે સભાન થઈ શકો છો. વિચાર કરનારો ભાગ દલીલો કરે છે, “પણ આખરે તો આ વસ્તુનું આ પરિણામ આવશે અને પેલી વસ્તુનું પેલું પરિણામ આવશે, અને જો આપણે આમ કરીએ...” અને આ, અને તે.....અને એનો ઘોંઘાટ ફરીથી શરૂ થઈ જાય છે. બીજી વસ્તુ (પ્રાણ) એમ કહેશે; “હા, એ વસ્તુ આ રીતે જ કરવી જોઈએ, એ કરવી જ જોઈએ, તમે સમજતા નથી, એ જોઈએ જ. અનિવાર્ય છે.” એમ છે ! ત્યારે તમને જ્ઞાન લાઘશે. અને તમારી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તમે કાં તો પ્રાણમય કે મનોમય અણસાર પ્રમાણે વર્તવાનું પસંદ કરશો, પરંતુ એવું બહુ ઓછું બને છે જ્યારે તમે તદ્દન શાંતિપૂર્વક આમ કહો. “ઠીક, હું તો આ વસ્તુ કરીશ જે થવાનું હોય તે થાય,” અને જ્યારે તમને એમ કરવું બહુ ગમતું ન હોય ત્યારે પણ તમે એમ કરો છો, છતાં એ વસ્તુ હમેશાં તમારામાં આવી રહેલી હોય છે. મને ખાતરી છે કે એક હત્યારો ખૂન કરે તે પહેલાં પણ આ વસ્તુ એનામાં હાજર હોય છે, તમને સમજાય છે ને, પણ એનું બાહ્ય સ્વરૂપ એટલો બધો ભયંકર ઘોંઘાટ કરે છે કે એને (એ અંતરમાંના શાંત સ્વરને) સાંભળવાનું યાદ સરખું આવતું નથી. પરંતુ એ (અંતરનો શાંત સ્વર) હમેશાં તેનામાં આવી રહેલો હોય છે, હમેશાં, હમેશાં એ હાજર હોય છે. દરેક સંજોગોમાં દરેક વ્યક્તિ સ્વરૂપની અંદર ઊંડાણમાં એ આવી રહેલ હોય છે, એ એક જરા સરખો (આપણે એને માટે “અવાજ” શબ્દ વાપરી શકતા નથી કારણ કે એ સાંભળાય તેવો ઉદ્ગાર કરતો નથી.) પ્રભુની કરુણાનો અણસાર આવી રહેલો હોય છે, અને કેટલીક વાર એની

આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે ભારે પ્રયત્ન કરવો પડે છે, કારણ કે સ્વરૂપના બીજા સર્વે ભાગો એનો જોરશોરથી વિરોધ કરતા હોય છે, એક ભાગ પોતાની એવી દૃઢ માન્યતાને કારણે વિરોધ કરે છે કે પોતે જે વસ્તુ વિચારે છે તે જ સત્ય છે, ત્યારે વળી બીજો ભાગ પોતાની શક્તિ, પોતાની કામનામાં રહેલા બળને કારણે વિરોધ કરે છે. પણ મને એમ ન કલેશો કે કોઈ વ્યક્તિ એ કારણે (પેલી સાચી વસ્તુ) જાણી શકતી નથી, કારણ કે એમ કહેવું સત્ય નથી, આપણે જાણી શકીએ છીએ. પરંતુ આપણે હમેશાં જે જરૂરી વસ્તુ હોય તેને જાણીએ તેવું બનતું નથી, અને કેટલીક વાર વ્યક્તિને ખબર પડે કે અમુક વસ્તુ કરવા જેવી છે, છતાં એ વસ્તુ ન કરવા માટે એક યા બીજું બહાનું ખોળી કાઢે છે. વ્યક્તિ પોતાની જાતને કહે છે, “ઓહ ! મને આની કંઈ ખાતરી પડતી નથી, આખરે, આ વસ્તુ અંતરનો અણસાર છે, મને એના ઉપર વિશ્વાસ પડે એટલા પૂરતા દૃઢ પ્રમાણમાં એ વસ્તુ પોતાની જાતને વ્યક્ત કરતી નથી.” પરંતુ તમે જે તદ્દન ઉદાસીન હશો, એટલે કે, જે તમારામાં કોઈ કામના નહિ હોય, કોઈ મનોમય અથવા પ્રાણમય કામના નહિ હોય તો તમને ખાતરીપૂર્વક જણાશે કે કરવા જેવી વસ્તુ એ જ છે, બીજું કંઈ નહિ. આમાં જે વસ્તુ નડતર રૂપ હોય છે તે આપણી ચાહનાઓ અને કામનાઓ જ હોય છે. આપણને આના દરરોજના સેંકડો દાખલાઓ મળી આવે તેમ હોય છે. જ્યારે લોકો એમ કહેવાની શરૂઆત કરે કે “મારે ખરેખર શું કરવું જોઈએ તેની મને ખબર પડતી નથી,” ત્યારે હમેશાં એનો અર્થ એ થાય છે કે એ લોકોને અમુક પ્રકારની ચાહનાઓ છે. પરંતુ અહીં આશ્રમમાં કોઈ બીજી વસ્તુ આવી રહેલી છે અને એમ પણ બને છે કે કેટલીક વાર એ લોકો કંઈક ધ્યાન રાખતા રહે છે, એટલે એમને એક અસ્પષ્ટ લાગણી થાય છે કે ખરેખર પરિસ્થિતિ એમ નથી હોતી : “છેક એમ તો નહિ, પણ મને બરાબર સ્વસ્થતાની લાગણી અનુભવાતી નથી.” આ સિવાય, હમણાં થોડા વખત પહેલાં જ તમે કહેતા હતા કે પરિણામ ઉપરથી મૂળ હેતુનો અણસાર પામી શકાય; એમ પણ કહેવામાં આવેલ છે (આવું પુસ્તકોમાં પણ લખેલું છે) કે ભગવાનનો સંકલ્પ શું છે તે બાબતમાં વ્યક્તિ પરિણામો ઉપરથી નિર્ણય કરી શકે ! જે કાંઈ સફળ થાય તે ભગવાનના સંકલ્પ પ્રમાણે હોય છે; અને જે કાંઈ સફળ ન થતું હોય, તે તો તેના સંકલ્પ અનુસારનું નથી હોતું માટે જ. અને આ પ્રકારનાં કથન એ કેવળ એક પહાડ જેટલી મુર્ખતાઓ સરખાં જ હોય છે. એ વસ્તુ એક તદ્દન હાસ્યાસ્પદ પ્રકારની મનોમય સામાન્યીકરણની ક્રિયા માત્ર હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. જે તમને કોઈ અણસાર આવતો હોય (અને તે તમારા અંતરની સચ્ચાઈના પ્રમાણમાં હોય છે) તો તે એક અસ્વસ્થતા, જરા જેટલી-બહુ ભારે નહિ, એવી નાની સરખી અસ્વસ્થતાના રૂપે આવતો હોય છે.

અહીં તો, તમે જાણો છો કે, તમારી પાસે એક બીજું સાધન ઉપલબ્ધ હોય છે, તદ્દન સાદું (મને સમજાતું નથી કે તમે એનો ઉપયોગ કેમ કરતાં નથી કારણ કે એ તદ્દન પ્રથમ મળી આવે તેવું છે); તમે કલ્પના કરો કે હું તમારી સામે ઉપસ્થિત છું અને પછી તમારી જાતને પૂછો, “કોઈ જાતની મુશ્કેલી અનુભવ્યા વિના, કોઈ જાતનું જોર કર્યા વિના, કોઈ વસ્તુ મને પાછો પકડી રાખે છે તેવું લાગ્યા વિના, આ વસ્તુ હું શ્રી માતાજીની સામે આચરી શકું ખરો?” આ વસ્તુમાં તમારો છેતરાવાનો સંભવ નથી. જો તમે અંતરની સરચાઈવાળા હશો તો તમને (શું કરવા જેવું છે અને શું નથી તેની) તરત ખબર પડી જશે. અને આ વસ્તુથી ઘણા લોકો કોઈ મૂર્ખતાપૂર્ણ આચરણના છેડાની ધાર ઉપર હશે તો પણ અટકી જશે.

બાળક : કેટલીક વાર એવું બને છે કે જ્યારે અમે રમતા હોઈએ છીએ ત્યારે પ્રભુને યાદ કરતા નથી હોતા, અને પછી અચાનક અમને યાદ આવી જાય છે અને ત્યારે અમને એમ લાગે છે કે કોઈ વસ્તુ ભાંગી ગઈ છે અને ત્યારે અમે સારી રીતે રમી શકતા નથી. આમ કેમ બનતું હશે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ ઊંઘીચત્તી થઈ જાય છે. એ જ મુશ્કેલી છે! તમે એમ માનો છો કે, જ્યારે તમે પ્રભુનું સ્મરણ રાખ્યા વિના રમતા હો છો ત્યારે સારી રીતે રમો છો! ના, વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન એમ નથી. એમાં એવું થતું હોય છે કે તમે કોઈ કાર્ય અમુક એકાગ્રતાપૂર્વક કરતા હો છો-પછી એ કોઈ કામ હોય કે રમત હોય-અને તમે એકાગ્ર દશામાં હો છો, પરંતુ એ એકાગ્રતા સાથે પ્રભુના સ્મરણને વણી લેવાની ટેવ તમે ખીલવી હોતી નથી (એમ કરવું અઘરું હોતું નથી, પણ ગમે તે રીતે, તમને એમ કરવાની ટેવ હોતી નથી) અને પછી અચાનક તમને પ્રભુની યાદ આવે છે; ત્યારે બે પૈકી એક વસ્તુ બને છે: કાં તો તમારી એકાગ્રતાનો ભંગ થાય છે કારણ કે તમે તમારી ચેતનામાં પ્રવેશી રહેલા એ નવા વલણને પકડી લેવા ઓચિંતી ગતિ કરો છો અથવા તમને થોડોક નિર્વેદ, ખેદ, એક પ્રકારની અશાંતિની લાગણી થઈ આવે છે: “ઓહ! હું સ્મરણ રાખવાનું વીસરી ગયો.” બસ, તમે જે કાંઈ કર્યું હોય તેને આ વસ્તુ ઊલટાસૂલટી કરી નાખે છે. કારણ કે તમે પૂર્ણપણે પરિસ્થિતિને બદલી નાખો છો. હકીકત એ નથી કે તમે પ્રભુનું સ્મરણ કરો છો એ કારણે પહેલાની જેમ સારી રીતે રમી શકતા નથી, કારણ એ હોય છે કે તમારી એકાગ્રતામાં ખલેલ પહોંચેલી હોય છે. જો તમે તમારી એકાગ્રતાનો ભંગ થવા દીધા સિવાય સ્મરણ ચાલુ રાખી શકો (જે વસ્તુ કરવી અઘરી નથી), તો તમે સારી રીતે રમી શકશો એટલું જ નહિ પણ વધુ સારી રીતે પણ રમી શકશો.

અને પછી તમે અન્ય પ્રકારનું વલણ પણ અપનાવી શકો છો, જ્યારે તમે રમતા હો અને અચાનક તમને એમ લાગે કે કોઈ વસ્તુ ખોટી રીતની થઈ રહી છે-તમે

ભૂલો કરતા હો, બેધ્યાન બનતા હો, તમે જે કાંઈ કરતા હો તેથી વિરુદ્ધનાં આંદોલનો તમારી સામે આવતાં હોય-ત્યારે જો તમે ટેવ કેળવી હોય તો આપોઆપ એ સાદ કરવાની ક્ષણે જાણે કોઈ મંત્રથી આવાહન કરતા હો તેમ કોઈ શબ્દનો જપ, અસાધારણ અસર ઉપજાવે છે. તમારો મંત્ર તમે પસંદ કરો છો; અથવા ખરી રીતે, કોઈ વિપત્તિની ક્ષણે એ મંત્ર તમને આપોઆપ સ્ફુરે છે. એવી કોઈ ક્ષણે જ્યારે પરિસ્થિતિ ખૂબ મુશ્કેલીભરી હોય, જ્યારે તમારામાં એક પ્રકારનો અંતરદાહ, ચિંતા થતી હોય, જ્યારે તમને સમજાતું ન હોય કે પછી શું થશે. ત્યારે અચાનક આ મંત્ર તમારી અંદર ઉછાળો મારીને આવે છે, એનો શબ્દ તમારી અંદર ઉછળીને પ્રગટ થાય છે. દરેક વ્યક્તિ માટે એ અલગ અલગ હોઈ શકે. પરંતુ જો તમે આ વસ્તુનું ધ્યાન રાખો અને મુશ્કેલીના દરેક સમયે તમે એનો જપ કરો તો એ મંત્ર અવિરોધ્ય બની જાય છે. દાખલા તરીકે, તમને એમ લાગતું હોય કે તમે માંદા પડવાની શરૂઆતમાં છો, તમને એમ લાગે કે તમે જે કાર્ય કરી રહ્યા છો તે ખરાબ રીતે કરી રહ્યા છો, તમને એમ લાગતું હોય કે કોઈ દુષ્ટ વસ્તુ તમારી ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારીમાં છે, ત્યારે... પરંતુ એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપમાંથી આપોઆપ પ્રગટ થવી જોઈએ, એ વસ્તુ તમારે એનો વિચાર કરવાની જરૂર ઊભી થયા વિના સ્ફુરવી જોઈએ: તમે તમારો અમુક મંત્ર પસંદ કર્યો હોય છે કારણ કે એ વસ્તુ તમારી અભીપ્સાની સ્વયંભૂ અભિવ્યક્તિ હોય છે; એ એક શબ્દ હોઈ શકે, બે કે ત્રણ શબ્દો, એક વાક્ય પણ હોઈ શકે, એનો આધાર દરેક વ્યક્તિ ઉપર રહે છે, પરંતુ એ એક એવો શબ્દ હોવો જોઈએ, જે તમારામાં અમુક અવસ્થા જાગ્રત કરે. પછી જો એ તમારી પાસે હશે તો, હું તમને ખાતરી આપું છું કે તમે સર્વે વસ્તુઓમાંથી નિર્વિદને પસાર થઈ શકશો. તમારી સામે સાચોસાચ વાસ્તવિક ભયનો સામનો કરવાનો ખડો થયો હશે, દાખલા તરીકે, કોઈ વ્યક્તિ તમને મારી નાખવાને ઈરાદે તમારા ઉપર હુમલો કરે, ત્યારે જો તમે ઉશ્કેરાઈ ગયા વિના, જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા વિના જો તમે તમારા મંત્રનો શાંતિપૂર્વક જપ કરશો તો કોઈ વ્યક્તિ તમને કાંઈ નહિ કરી શકે. એ તો સ્વાભાવિક છે કે તમે તમારી જાતના સાચા અર્થમાં સ્વામી હોવા જોઈએ; તમારા સ્વરૂપોનો એક ભાગ પાંદડાની માફક ધૂજતો ન હોવો જોઈએ; ના, તમારે એ જપ, ખરા અંતરથી, સર્વાંગથી કરવો જોઈએ અને ત્યારે પછી એનામાં સર્વ પ્રકારની શક્તિ હોય છે. સારામાં સારી વસ્તુ એ છે કે એ શબ્દ તમારામાં સ્વયંભૂપણે પ્રગટ થવો જોઈએ; તમે કોઈ મહાન મુશ્કેલીની ઘડીએ સાદ કરો (મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક, ઊર્મિમય, કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી હોય) અને અચાનક એ બે કે ત્રણ શબ્દો, જાદુઈ મંત્રોની માફક તમારામાં સ્ફુરી ઊઠે છે. એ શબ્દો તમારે યાદ રાખવા જોઈએ અને મુશ્કેલી ઊભી થવાની ક્ષણે તેમનો જપ કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. જો તમે ટેવ પાડશો તો એક દિવસ એ

તમારામાં આપોઆપ જાગ્રત થશે : જ્યારે મુશ્કેલી ઊભી થશે ત્યારે સાથોસાથ મંત્ર પણ આવશે. ત્યારે તમે જોશો કે એનાં પરિણામ આશ્ચર્યજનક આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ કૃત્રિમ રીતે ન થવી જોઈએ અથવા એવી કોઈ વસ્તુ ન હોવી જોઈએ કે તમે મનસ્વીપણે નક્કી કરો કે, “હું આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીશ;” અથવા એમ પણ નહિ કે : કોઈ બીજી વ્યક્તિ તમને કહે કે, “અરે ! જુઓ, આ વસ્તુ બહુ સારી છે” - એ વસ્તુ એને માટે ઘણી સારી હોઈ શકે છે પણ બધાને એ લાગુ ન પાડી શકીએ.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે):

“કર્મ કરવામાં તમારો એકમાત્ર હેતુ દિવ્ય શક્તિની કર્મ દ્વારા સેવા કરવી. તેને તમારા અંતરમાં ધારણ કરવી, તેને જીવનમાં સાર્થક કરવી, તથા તેનો આવિર્ભાવ કરનાર કરણ બની રહેવું એટલો જ હોવો જોઈએ.....”

(શ્રી અરવિંદ, મા-૫)

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે કર્મ કરો ત્યારે તમારો હેતુ સેવા કરવાનો હોવો જોઈએ, એટલે કે, તમારા વ્યક્તિગત ભલા માટે નહિ, પણ પ્રભુની શક્તિની સેવા કરવાની ભાવના સાથે અને પ્રભુની શક્તિને ગ્રહણ કરવાની ભાવના સાથે તમારે કાર્ય કરવું જોઈએ, કેવળ બાહ્ય રીતે નહિ (એ રીતે કાર્ય કરવામાં તમારે લેશ પણ માનવું નહિ) પરંતુ તમારા અંતરમાંથી કાર્ય કરવું જોઈએ, પ્રભુની શક્તિ તેના કાર્ય માટે તમારો ઉપયોગ કરે એ માટે તમારી જાતને તેના પ્રત્યે ખુલ્લી કરો. અને એ શક્તિ જે વસ્તુ તમારી પાસે સિદ્ધ કરાવવા માગતી હોય તે વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે કાર્ય કરો. એમાં અહંભાવને લેશ પણ સ્થાન નથી. એમાં એક વસ્તુ આપીને બદલામાં બીજી વસ્તુ લેવાની વાત નથી હોતી; એમાં બહારથી કોઈ વસ્તુ મેળવવાનો પ્રશ્ન પણ નથી હોતો.

કેટલી દીક્ષાપદ્ધતિઓમાં એવો નિયમ રાખવામાં આવેલો હોય છે (આપણે કોઈ નિયમો રાખવા પસંદ કરતા નથી કારણ કે હમણાં એવા નિયમો તરંગી કે કૃત્રિમ હોય છે) કે વ્યક્તિએ પ્રભુ અથવા પ્રભુનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર ગુરુ સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ વસ્તુ ગ્રહણ કરવી ન જોઈએ. કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જો પોતાના ગુરુએ આપેલ ન હોય તો એક ફળ સરખું સ્વીકારવાની ના પાડે છે. એ વસ્તુ જરા અતિશયતાભરી હોય-છે એનો આધાર સંજોગો ઉપર, પરિસ્થિતિ ઉપર હોય છે, વ્યક્તિ પોતે કેવું વલણ અખત્યાર કરે છે એના ઉપર પણ એનો આધાર રહે છે, એ ઘણી વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે, એ સમજાવતા ઘણો સમય જાય-પરંતુ આમાંથી એક વસ્તુ તમારે શીખી લેવાની રહે છે, પ્રભુ સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુ ઉપર તમારે આધાર રાખવાનો નથી. કારણ કે જો તમે કોઈ પણ વ્યક્તિનો ટેકો

લેવા તેની તરફ ઢળશો તો, ખાતરી રાખજો કે એ તમારો આધાર ભાંગી પડશે. જે ક્ષણથી તમે યોગ કરવાની શરૂઆત કરશો (હું હમેશાં જે લોકો યોગ કરતા હોય તેમના વિષે જ વાત કરું છું. હું સામાન્ય જીવન વિષે વાત કરતી જ નથી,) ત્યારથી તમે જોશો કે જે લોકો યોગ કરતા હોય તેઓ કોઈ બીજી વ્યક્તિ ઉપર આધાર રાખે તેમાં તેઓ એ વ્યક્તિનું ભાગવત શક્તિના પ્રતિનિધિરૂપે રૂપાંતર કરવા માગવા સરખું થાય છે, અને તમે ખાતરી રાખજો કે કરોડોમાં એક વ્યક્તિ પણ એવી નથી હોતી જે એનું વજન ઝીલી શકે: એ તરત જ ભાંગી પડશે. એટલે પ્રભુ સિવાય કોઈની પાસેથી ટેકો, મદદ કે આસાયેશ મેળવવાની વૃત્તિ તમે રાખશો નહિ. આ એક તદ્દન અબાધિત વસ્તુ છે: મને કોઈ વાર, એકે યે વખત, એવી કોઈ વ્યક્તિ મળી નથી જેણે કોઈ વસ્તુને ચીટકી રહીને તેનો આધાર પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો હોય (એટલે કે જે વ્યક્તિ યોગ કરતી હોય તે અથવા જેને યોગ સાથે સંબંધમાં મૂકવામાં આવી હોય તેવી વ્યક્તિએ આમ કર્યું હોય) અને છેતરાઈ ન હોય-એ ભાંગી પડે છે, એ અટકી જાય છે, વ્યક્તિ એનો આધાર ગુમાવી બેસે છે. ત્યારે તમે કહો છો, “જીવન જીવવું મુશ્કેલીભરી વસ્તુ છે”-એ મુશ્કેલ નથી, પણ પોતે શું કરો છો તે તમારે જાણવું જોઈએ. પ્રભુ સિવાય બીજે કોઈ ઠેકાણેથી આધાર ન ખોળશો. પ્રભુ સિવાય બીજે કોઈ સ્થળેથી આસાયેશની ખેવના ન રાખશો-તમારી જરૂરિયાતો પ્રભુ સિવાય કોઈ સંતુષ્ટ કરે તેવી ખેવના ન રાખશો-કોઈ સમયે, ‘કોઈ પણ વસ્તુ માટે એમ ન કરશો. કેવળ પ્રભુ જ સર્વ નિર્બળતાઓનો ભાર વહન કરી શકે છે અને તેમને સુધારી શકે છે. હમેશાં, સર્વ વસ્તુઓમાં, કેવળ પ્રભુ જ તમને તમારી જરૂરની વસ્તુ આપી શકે છે અને જો તમે એમના સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંતોષ અથવા આધાર અથવા સહાય અથવા સુખ અથવા.....પ્રભુ જાણે, કોઈ પણ વસ્તુ ખોળવા પ્રયત્ન કરશો, તો હમેશાં એક દિવસ ઊંઘે માથે પટકાશો, અને એ તો દુઃખદ વસ્તુ હોય છે, કેટલીક વાર ખૂબ પીડા ઉત્પન્ન કરે છે.

વાર્તાલાપ - ૮

૭ મે, ૧૯૫૧

(‘મા’ પુસ્તકના છઠ્ઠા પ્રકરણનું વાંચન થયા બાદ:)

બાળક : “શ્રેણીબદ્ધ સ્તરો” (Hierarchy) એટલે શું?

માતાજી : વસ્તુઓના જૂથોની તેમની ગુણવત્તા પ્રમાણે ચઢતા ઊતરતી ગોઠવણીને ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રેણી કહેવાય છે. દાખલા તરીકે, કોઈ સ્થળે કોઈ મુખ્ય વ્યક્તિ કેન્દ્રસ્થાને હોય, તેની આજુબાજુ ચાર વ્યક્તિઓને ગોઠવવામાં આવી હોય, તેમની આસપાસ આગળને આગળ વધતા ક્રમમાં ૧૨, ૨૪, ૩૬, ૪૮, ૧૨૪ વગેરે પ્રમાણે વ્યક્તિઓને મૂકવામાં આવી હોય. તે દરેકને કોઈ ખાસ જીવનકાર્ય, એનું વિશિષ્ટ કાર્ય હોય, દરેકને તેની ખાસ પ્રકારની સત્તા હોય, અને એ સર્વ વ્યક્તિઓ ચઢતા જતા ક્રમમાં મધ્યવર્તી વ્યક્તિ ઉપર નિર્ભર હોય તો તેને ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રેણી કહેવાય. સરકારી તંત્રોમાં આ પ્રકારની શ્રેણીબદ્ધ પરંપરાઓની રચના કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, પરંતુ એમાં સત્ય નથી હોતું. એમની રચના આડેઘડે કરવામાં આવેલી હોય છે અને તેમની કશી કિંમત નથી હોતી. પરંતુ પુરાતન કાળની દીક્ષાપ્રણાલિકાઓમાં જે ક્રમવાર શ્રેણીઓની રચના કરવામાં આવતી તેમાં વ્યક્તિની ગુણવત્તાને સ્થાન રહેતું. વ્યક્તિગત શક્તિઓ અને ગુણવત્તાઓ, -અને એ સર્વના કેન્દ્રસ્થાને પરમ તત્ત્વ અને શક્તિના પ્રતિનિધિઓ રહેતા; કેટલીક વાર કેવળ પરમ તત્ત્વ જ કેન્દ્ર સ્થાને રહેતું, અને એનો આધાર તે તે ધર્મ ઉપર રહેતો. પરંતુ જૂથોની વ્યવસ્થા તો આગળ કહ્યું તે પ્રમાણે જ રહેતી, એટલે કે, દરેક તબક્કે વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધતી જતી રહેતી, અને એ દરેકને પોતાનાથી અડીને ઉપરને સ્થાને આવેલ અધિકારી પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવવાનું રહેતું: દાખલા તરીકે, ૧૨૪ની સંખ્યાવાળાઓએ ૪૮ સંખ્યાવાળાઓ પાસેથી, ૪૮ વાળાઓએ ૨૪ વાળા પાસેથી, ૨૪ વાળાઓએ ૧૨ વાળા પાસેથી, ૧૨ વાળાઓએ ૮ વાળા પાસેથી, એમ આગળને આગળ જતી શ્રેણી રહેતી આનું નામ ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રેણી કહેવાય છે. સામાન્ય રીતે આ શબ્દનો ઉપયોગ તદ્દન અશુદ્ધ અને અસ્પષ્ટ રીતે કરવામાં આવે છે. લોકો જ્યારે ક્રમબદ્ધ શ્રેણીની વાત કરતા હોય છે ત્યારે તેઓ એમ માનતા હોય છે કે વ્યવસ્થાતંત્ર ચલાવનાર અને પોતાના હાથ નીચે કર્મચારીગણ ધરાવનાર તો, માનવીઓ જ હોય છે. પરંતુ સાચી ક્રમવાર શ્રેણી તો ગુહ્ય પ્રકારની હોય છે અને એ ગુહ્ય શ્રેણીનો હેતુ તો ઊંડાણમાં રહેલાં અદૃશ્ય જગતોની ક્રમબદ્ધ શ્રેણીઓને પ્રગટ કરવાનો હોય છે.

બાળક : “પરાત્પરા મા ભગવતી” કોને કહેવાય?

શ્રી માતાજી : પરાત્પર, વિશ્વ અગર વિરાટ અને વ્યષ્ટિ અથવા વ્યક્તિ: એમ ત્રણ પ્રકારનાં તત્ત્વો છે તેની તમને ખબર નથી. ? નહિ?—પરાત્પર તત્ત્વ સૃષ્ટિને પેલેપાર તેના સર્જનના આદિસ્થાને છે; વિશ્વ રૂપ વિરાટ તત્ત્વ એ જ સૃષ્ટિ છે અને વ્યક્તિ શું છે, તે તો આપોઆપ સમજાય તેમ છે. હવે પરાત્પર પ્રભુ, વિરાટ પ્રભુ, અને વ્યક્તિસ્વરૂપી પ્રભુ, એમ ત્રણ પ્રકારે ભાગવત તત્ત્વ રહેલું છે. એટલે, વ્યક્તિ પોતાની જાતને ભીતરમાં રહેલી ભાગવત ચેતના સાથે, વિરાટમાં રહેલી ભાગવત ચેતના સાથે અને સર્વ રૂપોથી પર રહેલ, પરાત્પર ચેતના સાથે સંપર્કમાં મૂકી શકે છે. આ ત્રણે પ્રકારનાં સ્વરૂપો મા ભગવતીનાં પણ છે: વિશ્વાતીત, વિશ્વરૂપ અને વ્યક્તિ સ્વરૂપ.....હું જે ફૂલને *“રૂપાંતર કહું છું તેને ઓળખો છો? હા તમે જાણો છો કે એને ચાર પાંખડીઓ હોય છે. હવે, આ ચાર પાંખડીઓ એક ચોકડીના રૂપમાં ગોઠવાયેલી હોય છે: છેક ઉપર એક પાંખડી હોય છે તે પરાત્પરની પ્રતિનિધિ છે, બે બાજુ આવેલ બે પાંખડીઓ વિરાટ સ્વરૂપની પ્રતિનિધિ છે. અને એક પાયામાં રહેલી પાંખડી વ્યક્તિસ્વરૂપની પ્રતિનિધિ છે.

બાળક : છેક ઉપરની પાંખડી બે દળમાં વહેંચાયેલી હોય છે.

શ્રી માતાજી : એમ જ છે, પરાત્પર તત્ત્વ એક સાથે એક અને અનેકસ્વરૂપી છે. આ ફૂલનો આકાર લગભગ સંપૂર્ણ સ્વરૂપનો છે. કોસનો મૂળ અર્થ પણ આ જ હતો, પણ એ (કોસ) તેના આકારમાં પૂર્ણ રૂપનો ન હતો, કારણ કે તે એક, બે, અને ત્રણ હતો. એનું સ્વરૂપ એટલું બધું સારું ન હતું—આ ફૂલ પૂર્ણરૂપવાળું છે.

બાળક : દિવ્ય મા ભગવતી, દિવ્ય શક્તિ સ્વરૂપ છે, એટલે કે, એ સર્જક શક્તિ છે. એમને અને વિશ્વને એકરૂપ ગણવામાં આવેલ છે. પરંતુ ભગવતીનું સ્વરૂપ વિશ્વાતીત કઈ રીતે હોઈ શકે?

શ્રી માતાજી : પણ મા ભગવતી તો કદાચ સૃષ્ટિની રચના થઈ તે અગાઉ પણ વિદ્યમાન હશે! સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પહેલાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ જરૂર હોવું જોઈએ, કારણ કે તેઓ પોતે તો પોતાનું સર્જન કરનાર ન હોઈ શકે. જો સૃષ્ટિનું સર્જન મા ભગવતીએ કર્યું હોય તો એનો અર્થ એ થાય કે સૃષ્ટિ અસ્તિત્વમાં આવી તે પહેલાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ; નહિ તો તેઓ સૃષ્ટિનું સર્જન કદાપિ ન કરી શકત.

બાળક : એટલે તેઓ સૃષ્ટિના સર્જન પહેલાં પરાત્પર તત્ત્વમાં અસ્તિત્વ ધારણ કરતાં હતાં?

*The Flower of Cork - oak of India (Millingtonia Hortensia.)

શ્રી માતાજી : પરાત્પરની “ભીતરમાં જ્યારે આપણે રૂપાતીતની ભૂમિકામાં હોઈએ ત્યારે કોઈ પણ વસ્તુની “ અંદર ” અને “ બહાર ” એ રીતે વાત કરવી જરા મુશ્કેલ પડે છે ! તમને ઠીક લાગે તો તમે મા ભગવતીને પરમ તત્ત્વની એક ગતિ રૂપે વર્ણવી શકો છો (જો એથી તમને સમજ મેળવવામાં વધુ સરળતા થતી હોય તો) અથવા પરમ તત્ત્વની કોઈ ક્રિયા, અથવા પરમ તત્ત્વની કોઈ અવસ્થા, કોઈ પ્રકારનું રૂપ.....વસ્તુની તમને વધુમાં વધુ સમજણ પડે તે માટે તમારે જે કહેવું હોય તે કહી શકો છો. તમે જાણો છો કે, માનવમનને વસ્તુઓના કાપીને ટુકડા કરવા ગમે છે.....એટલે નાનાં બાળકોને કહી શકાય એવી એક વાર્તા હું તમને કહેવાની છું : પરમ તત્ત્વે સૃષ્ટિનું સર્જન કરવાનું નિર્ધાર્યું એટલે એમણે અમુક રીતનું આંતરિક વલણ અપનાવ્યું, જેને દિવ્ય મા ભગવતી પરમ શક્તિના આંતર આવિર્ભાવ (અવ્યક્ત) સરખું લેખી શકાય. સાથે સાથે, આમ કરવામાં એમનો ઉદ્દેશ એ પણ હતો કે પોતે જે પ્રકારના વિશ્વનું સર્જન કરવાનો ઈરાદો ધરાવતા હતા તેનું એ એક પ્રકારનું સ્વરૂપ અથવા પ્રકૃતિ હોવાથી એ વસ્તુ આ વિશ્વની મૂળની સર્જક શક્તિ બની રહે તેમ પણ કર્યું, આ કારણસર, એ પરમ તત્ત્વને સૌ પ્રથમ તો, મા ભગવતીની હસ્તીની શક્યતાની ધારણા ધારણ કરવી પડી કે જેથી એ દિવ્ય મા ભગવતી, સૃષ્ટિસર્જનની શક્યતા વિષે વિચારણા કરી શકે. તમને સમજાય છે? ફરી એક વાર હું તમને કહું કે વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન એવી નથી (!) પરંતુ, આખરે આ રીતનું વર્ણન બાલિશ બુદ્ધિશાળીઓ માટે જ છે. એટલે આપણે એમ પણ કહી શકીએ કે પોતે કરેલા સૃષ્ટિસર્જનથી અલગ એવાં પરાત્પર મા ભગવતીનું અસ્તિત્વ પણ છે. સૃષ્ટિને માટે, સૃષ્ટિના સર્જનના હેતુસર એમની ધારણા, રચના (તમને જે કાંઈ ગમે તે) કરવામાં આવેલી, પણ સૃષ્ટિ થઈ તે પહેલાં તેમણે અસ્તિત્વ ધારણ કરવું જરૂરી જ હતું કે જેથી તેઓ સર્જનનું કાર્ય કરી શકે, નહિ તો તેઓ આ સૃષ્ટિસર્જનનું કાર્ય કઈ રીતે કરી શકત? મા ભગવતીનું એ સ્વરૂપ વિશ્વાતીત છે અને યાદ રાખો કે આ વિશ્વાતીત સ્વરૂપ શાશ્વત છે. આપણે અત્યારે એવી રીતે વાત કરી રહ્યાં છીએ કે જાણે કાળની કોઈ નિશ્ચિત કરી શકાય તેવી તારીખે: ૦૦૦૦ વર્ષના જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખે આ વિશ્વની વસ્તુઓ, સૃષ્ટિની શરૂઆત કરવા માટે પ્રગટ કરવામાં આવી હોય, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ ખરેખર એમ નથી! વિશ્વાતીત પરાત્પર, વિશ્વરૂપ વિરાટ અને વ્યક્તિસ્વરૂપ એ સાતત્યપૂર્ણ શાશ્વત તત્ત્વો છે અને આ પરાત્પર, વિરાટ અને વ્યક્તિસ્વરૂપ બધાં જ, શાશ્વત અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એટલે, જો તમે ચેતનાની અમુક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો તો, ગમે તે ક્ષણે તમે પરાત્પર શક્તિના સંપર્કમાં આવી શકો છો, અને વળી એક અન્ય પ્રકારની ગતિ વડે વિશ્વરૂપ શક્તિ, અને વ્યક્તિરૂપ શક્તિ સાથે, પણ સંબંધમાં આવી શકો છો, અને આ સર્વ વસ્તુઓ

એક સાથે બને છે-એ વસ્તુઓ કાળાનુક્રમે પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ આપણે જ્યારે બોલીએ છીએ ત્યારે આપણે કાળમાં ગતિ કરીએ છીએ, એમ ન કરીએ તો આપણે જે વ્યક્ત કરવું હોય તે વ્યક્ત કરી શકતા નથી. આપણે એમનો (એ તત્ત્વોનો) અનુભવ એકી સાથે કરી શકીએ. પરંતુ જ્યારે એ અનુભૂતિને વ્યક્ત કરવાનું આવે ત્યારે આપણે એક પછી એક શબ્દ બોલીને જ વ્યક્ત કરી શકીએ છીએ (કમનસીબે આપણે બધા જ શબ્દો એકીસાથે ઉચ્ચારી શકતા નથી. જો આપણે બધા શબ્દો એકી સાથે બોલી શકીએ તો એ વસ્તુ કાંઈક વધુ પ્રમાણમાં મૂળભૂત સત્યને મળતી આવે.)

અને છેલ્લે, આ વિષયમાં જે કાંઈ કહેવાય છે, જે કાંઈ કહેવાયું છે, જે કાંઈ કહેવાશે, તે સર્વ, જે કાંઈ જીવી શકાય પણ વર્ણવી ન શકાય તેને વ્યક્ત કરવાનો એક અતિશય કઠંગો અને મર્યાદિત રીતનો પ્રયત્ન માત્ર રહેશે. અને પછી, એક ક્ષણ એવી આવે છે જ્યારે આપણે એ વસ્તુમાં જીવન ધારણ કરીએ છીએ, ત્યાંથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે એ જ વસ્તુને લગભગ એકસરખી ચોકસાઈ અથવા સત્યપૂર્ણ રીતે, ધાર્મિક પરિભાષામાં, રહસ્યવાદની પરિભાષામાં, મીમાંસાની પરિભાષામાં અને ભૌતિકવાદની પરિભાષામાં પણ વ્યક્ત કરી શકાય તેમ છે અને એમ જુદી જુદી વ્યક્ત કરવાની પરિભાષાઓનો ઉપયોગ થવા છતાં, જીવનમાં જે સત્યને જીવવામાં આવ્યું હોય છે તેની દૃષ્ટિએ વસ્તુસ્થિતિમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેર પડતો નથી. એ તો જ્યારે આપણે કેવળ મનોમય ચેતનામાં હોઈએ છીએ ત્યારે જ તમને એક વસ્તુ સાચી જણાય છે અને બીજી વસ્તુ સાચી જણાતી નથી; પરંતુ એ સર્વ કેવળ મૂળ વસ્તુ વ્યક્ત કરવાના રસ્તાઓ જ હોય છે. એ વસ્તુની અનુભૂતિમાં જ એ વસ્તુની પૂર્ણતા આવી રહેલી હોય છે, પણ શબ્દો એનું વર્ણન આપી શકતા નથી-તમે તમારી જાતને વ્યક્ત કરવા સારું એક યા બીજી ભાષાનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કરી શકો છો, અને જરા થોડી સરખી સાવચેતી રાખો તો તમે સર્વ પ્રસંગે સત્ય વસ્તુની લગભગ નજીક પહોંચતી હોય તેવી કોઈ વસ્તુ કહી શકો છો.

આ સર્વ કહેવામાં હું તમને ગૂંચવાડામાં નાખવા માગતી નથી, પણ મારો આશય કેવળ તમને એ વસ્તુ સમજતા કરવાનો છે કે ગમે તે પ્રકારનો, ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પણ, અનુભૂતિમાં રહેલા સત્ય અને એને જે રીતનું વર્ણવવામાં આવે છે તે બે વચ્ચે સારો એવો તફાવત રહે છે.

વાર્તાલાપ - ૯

૧૧ મે, ૧૯૫૧

(‘મા’ પુસ્તકમાંથી મહાકાલી વિષેનું વાંચન થયા બાદ:)

બાળક : મહાકાલીની આકૃતિ વિષે જે વાતો કહેવાય છે તે સાચી હશે?

માતાજી : કઈ વાતો? એમના વિષે તો સેંકડો વાતો કહેવામાં આવે છે, બેટા, તું કઈ વાર્તાઓ વિષે વાત કરે છે? ક્યાં મહાકાલી? એમની જે છબીઓ, મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવે છે તે? એ તો વસ્તુઓને જોવાની માનવની રીત છે. ખરેખર રીતે મહાકાલી તેવાં નથી.

હું ધારું છું કે મેં તમને આ અગાઉ એક વખત વાત કરેલી જ છે કે પોતાના ઊર્ધ્વ સત્ય સ્વરૂપમાં આદિ સ્વરૂપો આવી રહેલાં છે અને તે અમુક પ્રકારનાં છે; પછી, જ્યારે તેઓ વધુ ને વધુ ભૌતિક પ્રદેશોમાં, પૃથ્વીની વધુને વધુ પાસેની ભૂમિકાઓમાં પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેઓ જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરે છે અને વિચિત્ર લાગે તે રીતે અનેકગણાં થઈ રહે છે. તમને એ રીતે સમજવું ઠીક લાગે તો કહું કે, શ્રી અરવિંદ અહીં જે સ્વરૂપોનું વર્ણન કરે છે તેઓ અતિમનસની તદ્દન નજીકના પ્રદેશોનાં છે, તેઓ ત્યારે પણ પોતાના અતિમાનસ આદિસ્રોત સાથે તદ્દન સ્પષ્ટ અને સચેતન સંબંધમાં રહેલાં હોય છે. જેને શ્રી અરવિંદ અધિમનસ કહે છે તેમાં પણ આ સ્વરૂપો વ્યક્ત થાય છે, ત્યાં તેમનું સ્વરૂપ જાણે વધુ સુનિશ્ચિત, વધુ પ્રમાણમાં ચોક્કસ બને છે. પરંતુ એની સાથે તેમની શક્તિ અને ક્ષમતા ઘટેલી હોય તે રીતે વ્યક્ત થાય છે. પછી, અધિમનસમાંથી જ્યારે તેઓ માનવમનમાં નીચે આવે છે, ભૌતિક મનમાં અને ત્યાં...આ બિચારાં મહાકાલીનો જ દાખલો લો; ભયંકરતામાં એક એકથી ચઢિયાતાં એવી કાલિકાનાં સ્વરૂપો છે; એમાંનાં કેટલાક સ્વરૂપો તો તદ્દન ત્રાસદાયક અને ભયાનક છે, અને તેઓ કેટલીક વાર તો તદ્દન માનવસર્જિત આકૃતિ ધારણ કરનારાં અત્યંત જુગુપ્સાપ્રેરક સ્વરૂપો પણ હોય છે, એટલે કે એમનું બાહ્ય સ્વરૂપ માનવમનની રૂપોનું ઘડતર કરી શકવાની શક્તિ વડે, માનવની કલ્પના વડે, રચાયેલું છે. એવાં રૂપોમાં પણ મહાકાલીની શક્તિનું એક અસ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ હોઈ શકે છે, પરંતુ એ એટલા બધા અંશે હતપ્રભ, વિરૂપ, વામાણું અને માનવચેતનાના ક્ષેત્રમાં લાવી મૂકેલું હોય છે કે મહાકાલી પોતે જ એ સ્વરૂપ પોતાનું હોવાનો ઈન્કાર કરે તો નવાઈ નહિ ! મેં મહાકાલીની છબીઓના રૂપમાં અનેક પ્રકારની શક્ય તેટલી ભયંકર આકૃતિઓ જોઈ છે. આપણે એ છબીઓની વાત નહિ કરીએ. જો એ છબીઓ કોઈ મહાન કલાકારોની રચેલી હોય છે તો કોઈ વાર તેમનામાં કોઈ સૌંદર્યનો કંઈક અંશ

જળવાયો હોય છે, પરંતુ ઘણી ખરી છબીઓ બનાવનારાઓ કેવળ રંગના લપેડા કરનારા હોય છે, એટલે એમાં કશું અવશિષ્ટ રહેતું નથી. જે પ્રતિકૃતિઓ (મૂર્તિઓ કે છબીઓ) કોઈ મંદિરમાં સ્થાપવાની હોય છે, તેમની બાબત અમુક પ્રકારની ધાર્મિક વિધિ કરવામાં આવે છે, અને એમાં પુરોહિત અથવા એનો શિષ્ય કોઈ ગુહ્ય શક્તિ ધરાવતો હોય છે; પછી ભલે એ શક્તિ મર્યાદિત પ્રકારની હોય, તો પણ એ વ્યક્તિ પોતાની અભીપ્સા અને કર્મકાંડની વિધિ વડે એ પ્રતિકૃતિઓમાં કોઈ અપાર્થિવ ચેતનાની સ્થાપના કરી શકે છે. એ ક્રિયાની પાછળનો સિદ્ધાંત કાંઈક આવો હોય છે : તમને કહેવામાં આવે છે કે, “આ કોઈ લાકડાનો ટુકડો નથી, આ પથ્થર નથી, આ ચિત્ર નથી; આ વસ્તુમાં ધાર્મિક વિધિ દ્વારા એક શક્તિનું અવતરણ કરી લાવવામાં આવ્યું છે અને તમારે એને સંબોધન કરવાનું છે.” આ સાચું છે, પરંતુ એ પુરોહિતની પ્રકૃતિ કેવી છે તે વિષે આપણે જાણવું જોઈએ, એનું ગુહ્ય વિદ્યાનું જ્ઞાન અને વધારામાં જે શક્તિઓ સાથે એને સ્નેહસંબંધ હોય તેના વિષે પણ જાણવું જોઈએ. એટલે, એમાં ઘણી વસ્તુઓ હોઈ શકે છે.....આવી પ્રતિકૃતિમાં હમેશાં “કોઈક વસ્તુ” રહેલી હોય છે (સિવાય કે સ્થાપનાની વિધિ કરનાર વ્યક્તિ કોઈ મૂર્ખ અજ્ઞાની હોય, જેનામાં કોઈ પ્રકારની શક્તિ ન હોય, એ કોઈ પણ વસ્તુ ઉતારી ન લાવ્યો હોય, એણે કેવળ વિધિમાં દેખાવ જ કર્યો હોય પરંતુ આવું ઘણા ઓછા પ્રસંગે બને છે; હું એમ નથી કહી શકતી કે આવું ઘણી વાર બને છે, એવું ભાગ્યે જ બને છે), સામાન્ય રીતે એમાં કોઈક વસ્તુ હોય છે, પરંતુ એ કોઈક વસ્તુની પ્રકૃતિ, એની ગુણવત્તા તો તમે જાણો છો ને.....એમાં અનંત પ્રકારાંતરો હોય છે અને કેટલીક વાર એ જરા અસ્વસ્થ કરે તેવું પણ હોય છે. મેં મહાકાલીનું ઉદાહરણ આપ્યું કારણ કે માનવચેતનામાં મહાકાલીના સ્વરૂપ વિષેનો ખ્યાલ ખાસ કરીને ભયંકર હોય છે. જ્યારે કોઈ બીજી દેવીઓ, જેવી કે, મહાસરસ્વતી પાસે જાય છે ત્યારે એમનામાં સર્વ પ્રકારની કલા, સાહિત્ય એવી અન્ય પ્રકારની શક્તિઓનું અભિધાન કરવામાં આવેલું હોઈ તે એટલી બધી ભયંકર લાગતી નથી, પરંતુ ખાસ કરીને મહાકાલી..... એમના પુરોહિતોનો, એમની શક્તિ, બલ, યોદ્ધા સરખો આવેગ વગેરે વિષેનો ખ્યાલ એટલો બધો તો ભયંકર હોય છે કે તેઓ જે વસ્તુનું અવતરણ કરાવી લાવે છે તે ખરેખર એમના ભક્તોને માટે પણ જરા ભયાવહ હોય છે. હું ભારતમાં આવી ત્યારથી મેં એ વિષયમાં અસંખ્ય વાતો સાંભળી છે. મને તેમની અસંખ્ય પ્રતિમાઓના સંપર્કમાં મૂકવામાં આવી છે અને મને એવા ઘણા લોકોનો પરિચય થયેલો છે જેમના ઘરમાં તેઓ જેની ભક્તિ કરતા એવી કાલિકાની મૂર્તિ હતી અને જેમને કેટલીકવાર તદ્દન ત્રાસદાયક અનુભવો થયેલા હતા. હું એ લોકોને હમેશાં સાવધ રહેવાનું જણાવતી. હું તેમને કહેતી કે “તમે એમ લેશ પણ ન ધારશો કે તમારી અવદશા માટે મહાકાલી જવાબદાર છે, કારણ કે હકીકતમાં તે એમને માટે જવાબદાર

નથી જ. પરંતુ એમ બનવા જોગ છે કે જે કાલિકાનું સ્વરૂપ તમારા ઘરમાં છે તે પોતાની અંદર કોઈ વેરવૃત્તિવાળા સત્ત્વને, શક્ય છે કે ખૂબ ઈર્ષાળુ, અત્યંત મનસ્વી અને ખૂબ વેર વાળવાની વૃત્તિ ધારણ કરનાર સ્વરૂપને, આશ્રય આપી રહેલું હશે, અને તમારામાં શ્રદ્ધા છે એટલે એ શક્તિ મોટાભાગે કોઈ પ્રાણમય શક્તિ હોવાથી સાચે જ એનાં પરિણામો ભયંકર આવી શકે છે.” હું એવા લોકોને પણ જાણું છું જેઓને અનેક પ્રકારના કમનસીબ અનુભવો થયા પછી મહાકાલીની મૂર્તિને લઈ જઈને ગંગાજીમાં નાખી આવ્યા છે. જો એમ કરવા સાથે એ લોકો થોડીક આત્માની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોય છે તો એમને થયેલ સર્વ નુકશાન અદૃશ્ય થઈ જાય છે, પણ એમાંના કેટલાક તો પોતે કરેલા કૃત્યથી એટલા બધા ભયભીત થઈ ગયા હોય છે કે પેલી ખરાબ અસરો ચાલુ રહે છે.

કંઈ નહિ તો, ગુહ્ય વિદ્યાનાં પ્રાથમિક તત્ત્વોને પણ તમે ન જાણતા હો તો આ વસ્તુઓને કદી પણ સ્પર્શ કરશો નહિ. દુર્ભાગ્યે, ધર્મોમાં શ્રદ્ધા ધરાવતી વ્યક્તિઓને આ બાબતમાં કંઈ પણ જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી-બધા ધર્મોમાં, કેવળ અહીં જ નહિ, બીજે બધે પણ, એમ જ ચાલે છે. કેટલીક વાર પુરોહિતો પાસે આ બાબતનું જ્ઞાન હોય છે-જો કે હમેશાં હોય છે જ એવું તો હું નથી કહેતી, પરંતુ જ્યારે તેમને એ જ્ઞાન હોય છે ત્યારે પણ તેઓ તેવું જ્ઞાન તેમના શ્રદ્ધાવાન અનુયાયીઓને ન મળે તે બાબતની ખાસ કાળજી રાખે છે, કારણ કે જો એમ થાય તો, એમની સત્તા અને બળ એમની પાસેથી છિનવાઈ જાય, અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ પાછળનું ખરું દૂષણ આ જ છે.

એ ગમે તેમ હોય પણ આપણે વાતમાં આડે રસ્તે ચઢી ગયા. આપણે હવે આપણા મૂળ વિષય ઉપર પાછા આવીએ. પૃથ્વીના વાતાવરણમાં સાચેસાચ એક કાલી સ્વરૂપ પાર્થિવ વસ્તુઓ અંગે કાર્ય કરે છે. એ સ્વરૂપ મહાકાલીથી તદ્દન સ્વતંત્ર તો નથી હોતું પણ એ એમનો (મહાકાલીનો) સીધો આવિર્ભાવ હોય તેમ પણ નથી હોતું. તેમ છતાં એ સ્વરૂપ એમની આજ્ઞાને પૂર્ણપણે આધીન હોય છે અને એનામાં મહાકાલીના મુખ્ય ગુણો આવી રહેલા છે. એ ગુણોની શક્તિ અને અસરકારકતા મર્યાદિત થયેલાં હોય છે છતાં તે મોજુદ તો હોય છે જ. તે ઉપરાંત દેવીની પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય પણ તેમનામાં હોય છે. એ મહાકાલી સાથે તમારા પૈકી કેટલાકને સંબંધ પણ થયો હશે. એ દેવી કોઈના ઉપર વેર વાળતી નથી; જેઓ તેના પ્રત્યે પ્રેમ રાખે છે તેમને ઈજા પહોંચાડતી નથી. જે દેશો એના પ્રત્યે પૂરતા પ્રમાણમાં માન અને આદર બતાવતા નથી તે દેશોમાં એ રોગચાળા દ્વારા લુમલો કરતી નથી. પરંતુ એને સંઘર્ષ પ્રિય છે, યુદ્ધ એને ગમે છે. એનો ન્યાય કચડી નાખનારો હોય છે. હવે બીજો પ્રશ્ન.

બાળક : અવતાર અને વિભૂતિ વચ્ચે શો તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આપણે તે દિવસે વાત કરી હતી કે ‘વિભૂતિઓ’ એ મૂળ સ્વરૂપનાં પાસાંઓ અથવા ગુણો (જેમને ગુહ્ય વિદ્યામાં પ્રાદુર્ભાવો કહેવાય છે તે) હોય છે. વિભૂતિઓ, જાણે મૂળ સ્વરૂપનાં અમુક બળો, શક્તિઓ, ગુણો, લક્ષણોને બાહ્ય આકાર આપ્યો હોય-દા.ત. ભૌતિક સ્વરૂપ-તેના જેવી હોય છે અને તેઓ બાહ્ય સ્વરૂપ દ્વારા પોતાની અભિવ્યક્તિ કરે છે. આવું સ્વરૂપ માનવ આકૃતિધારી હોઈ શકે છે. પણ જ્યારે અવતાર (કંઈ નહિ તો જ્યારે તેને એના સાચા અર્થમાં સમજવામાં આવે છે ત્યારે) એ પરમ સત્યનું પૃથ્વી ઉપર દેહધારી સ્વરૂપ હોય છે. હવે, આ ‘અવતાર’ શબ્દના અનેક અર્થ કરવામાં આવે છે. કૈંચ ભાષામાં ‘અવતાર’ એવો એક શબ્દ છે અને તેમાં એનો એક વિશિષ્ટ અર્થ છે! એમ કહેવાય છે કે એક વણખેડ્યા પ્રદેશના યાત્રીને ‘અવતારો’ હોય છે, એટલે કે, એ એનો દેખાવ, વ્યક્તિત્વ, વ્યવસાય વગેરે બદલી નાખે છે.....પરંતુ મૂળમાં (દા.ત. જેમ ગીતામાં કહ્યું છે તેમ) પરમાત્મા જ્યારે કોઈ ખાસ કારણસર પૃથ્વી ઉપર પોતાનો આવિર્ભાવ કરવાનો નિર્ણય કરે છે અને પાર્થિવ દેહ ધારણ કરે છે ત્યારે તેમને અવતાર કહેવામાં આવે છે. સંજોગો અને જરૂરિયાત પ્રમાણે તેઓ એક પછી એક અનેક દેહ ધારણ કરે તે શક્ય છે, પરંતુ એવે દરેક પ્રસંગે એમાં જે પાર્થિવ દેહને ધારણ કરનાર વસ્તુ-જેને ‘કેન્દ્રસ્થ ચેતના’ કહેવાય છે તે એની એ જ હોય છે. અવતાર એને કહેવામાં આવે છે. મને એમ હતું કે વસ્તુ તમે જાણતા હશો. શ્રી અરવિંદે આ વસ્તુ અનેક સ્થળે સમજાવી છે.

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે.)

“રાજરાજેશ્વરી મહેશ્વરી ચિંતક બુદ્ધિ અને સંકલ્પથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી વિશાળતામાં બિરાજે છે...”

બાળક : જે પ્રકારે એક મનોમય ભૂમિકા છે, એક પ્રાણમય ભૂમિકા છે તે પ્રકારે સંકલ્પની પણ કોઈ ભૂમિકા છે ?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ મેં તમને સચ્ચિદાનંદ સંબંધે વાત કરતી વેળાએ સમજાવેલી છે. સર્વે જગતોના છેક મૂળમાં સચ્ચિદાનંદ આવી રહેલા છે, પરંતુ ચેતનાની સર્વ અવસ્થાઓની પૃષ્ઠભૂમિમાં પણ સચ્ચિદાનંદ આવી રહેલ છે. તમે એની એક રેખાકૃતિ દોરી શકો (જો કે એના આધારે કાંઈ બહુ સ્પષ્ટતા થતી નથી, એ વિચાર તદ્દન ભૂલભરેલો છે. પરંતુ એના વડે વસ્તુઓ વધુ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે), એવી રેખાકૃતિમાં તમે અમુક માપ પ્રમાણે ચેતનાની ભૂમિકાઓની ગોઠવણી કરી શકો છો. ત્યારે પછી પૃથ્વીને તમારે છેક નીચાણમાં મૂકવાની હોય છે અને પરમાત્માને ઊર્ધ્વમાં (ખરેખર વસ્તુસ્થિતિ જરા પણ એવી નથી, એ મારે સાથે સાથે જ કહી દેવું જોઈએ ! પણ ગમે તેમ, એ રીતે, એનાથી સમજવું સહેલું પડે છે.) તમે

છેક નીચે પૃથ્વી મૂકો અને ઉપર ઊર્ધ્વમાં ટોચ ઉપર પરમાત્મા, અને પછી તમે એ આકૃતિને અસંખ્ય નાના નાના ભાગમાં, એ દરેક ભાગ ચેતનાની એક અમુક અવસ્થાનું પ્રતીક હોય તેમ વહેંચી નાખો તો એમાંથી એક જાતની નિસરણી બની રહે છે. અને પછી જાણે એ નિસરણીની પૃષ્ઠભૂમિમાં જેના ઉપર ઢળીને એ (નિસરણી) ઊભી હોય તેવી કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે. એ કોઈ પ્રકારની દીવાલ હોતી નથી (!) પરંતુ એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે તમારી નિસરણીને આધાર પૂરો પાડતી હોય છે. અને બરાબર એ વસ્તુ જ વિરાટ સ્વરૂપનું પ્રથમ તત્ત્વ હોય છે. હિંદુઓની પરિભાષામાં એને ‘સચ્ચિદાનંદ’ કહેવામાં આવે છે. એ હંમેશાં હાજર હોય છે, સર્વ વસ્તુઓ એના ટેકા ઉપર આધાર રાખે છે: એના વિના કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ હોઈ શકતું નથી. એ એક એવી વસ્તુ છે જેના સમર્થન અને અનુમોદન વડે જ સર્વ કાંઈ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પછી, તમે ચેતનાની અમુક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો અને દાખલા તરીકે, તમે ઊર્ધ્વ મનસની ભૂમિકામાં જઈ પહોંચો (કારણ કે સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ એ ભૂમિકામાં સહેલાઈથી બને છે; તમે ભૌતિક સ્તરને પગથિયેથી શરૂઆત કરીને ધીમે ધીમે એક પછી એક પગથિયાં ઉપર આરોહણ કરતા કરતા ઊર્ધ્વ મનસ સુધી આવી પહોંચ્યા હો છો:); ત્યારે તમે તમારું એ નિસરણી ઉપરનું ઉપરની દિશામાં આરોહણ ચાલુ રાખવાને બદલે, એક પ્રકારની આંતરિક ગતિ વડે સ્વરૂપાવસ્થામાંથી બહાર નીકળી જવા પ્રયત્ન કરો તો તમે સ્વરૂપાવસ્થાની બહાર આવી રહેલી, એક પ્રકારની નીરવતામાં પ્રવેશ કરો છો. તમે તમારી નિસરણીના પગથિયાની વળીઓની વચમાં થઈને બહાર નીકળી જાઓ છો ત્યારે સીધેસીધા સર્વ વસ્તુઓના આધારરૂપ સચ્ચિદાનંદમાં પ્રવેશ કરો છો. અને ત્યારે તમને મન વડે સચ્ચિદાનંદનો અનુભવ થાય છે. હું એવા લોકોને જાણું છું જેમને આ પ્રકારનો અનુભવ થયેલો અને જેઓ એમ ધારતા હતા કે તેઓ પરમ તત્ત્વનાં શિખરો ઉપર પહોંચી ગયા છે. એ અનુભૂતિ અને પરમ તત્ત્વના સાક્ષાત્કારની અનુભૂતિ એ બે વચ્ચે એક પ્રકારનું મળતાપણું હોય છે. એ મળતાપણું સત્યની અનુભૂતિ સાથે ખૂબ તાદૃશતાવાળું હોય છે. એમાં ફક્ત એટલું જ હોય છે કે એ અનુભૂતિ મન પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે, એકલું મન જ એમાં ભાગ લે છે. અને સંકલ્પને માટે પણ એમ જ છે. જો કે એ, પેલી નિસરણીના આધાર રૂપે તો નથી હોતો. એને બદલે એ એક પ્રકારની શક્તિ હોય છે, નિસરણી વચ્ચેની આ સર્વ અવસ્થાઓની આરપાર થઈને વહેતો એ એક શક્તિશાળી પ્રવાહ હોય છે. એની શરૂઆત છેક ઊર્ધ્વમાંથી થાય છે—એ ભાગવત સંકલ્પ હોય છે—અને ત્યાંથી તે નીચે પાર્થિવ આવિર્ભાવમાં નીચે ઊતરતો આવે છે. એટલે, જો તમે આ આંદોલન અથવા આ શક્તિ સાથે આંતરિક અને સંવાદી આકર્ષણના સંબંધમાં આવો

તો તમે સંકલ્પની અવસ્થામાં પ્રવેશ પામી શકો છો, એટલે કે સ્વરૂપની ગમે તે અવસ્થામાં તમે હો-ભૌતિક, પ્રાણમય, મનોમય ઈત્યાદિ-જો તમે ચેતના અને શક્તિની અમુક પ્રકારની સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરો તો સંકલ્પની આ શક્તિના સંપર્કમાં આવો છો : એ તમારામાં પ્રવેશ કરે છે અને તમે એનો ગમે તે હેતુ માટે ઉપયોગ કરી શકો છો. જો તમે એ શક્તિને ગ્રહણ કરવામાં સર્વ પ્રકારના અલંકારથી મુક્ત હશો, જો તમે શુદ્ધ હશો, જો તમે પૂર્ણપણે સમર્પિત હશો અને કેવળ પ્રભુ તરફથી આવતી વસ્તુઓ પ્રત્યે ગ્રહણશીલ હશો, જો તમે એમાં અલંકાર કે કામનાઓ કે મર્યાદાઓનું મિશ્રણ નહિ કરો...-જો કે, એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી જરા અઘરી છે, પણ જો તમે એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરશો, જો તમે સંકલ્પની આ શક્તિને તેની મૂળ, શુદ્ધ અવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરશો (કારણ કે એ નીચે શુદ્ધ અવસ્થામાં જ આવે છે, એની વિકૃતિ તો જ્યારે એને ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે બની આવે છે)-તો, એ વસ્તુ તમારો સંકલ્પ હોવાને બદલે પ્રભુના સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ હશે, અને આ વસ્તુ સ્થૂલ શરીરનો ત્યાગ કર્યા સિવાય બને છે-ભૌતિક સ્વરૂપનો ત્યાગ કર્યા વિના પણ તમે પ્રભુના સંકલ્પની શક્તિ ગ્રહણ કરી શકો છો. ફક્ત તમારે એને ગ્રહણ કરવાની પ્રક્રિયા દરમ્યાન એનામાં ફેરફાર કરીને વિકૃત ન કરવી જોઈએ, બગાડી ન મૂકવી જોઈએ. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવાની અદમ્ય શક્તિ તમારામાં અનુભવો છો, જ્યારે તમે એમ કહેતા હો છો કે ગમે તે કિંમત ચૂકવવી પડે પણ હું વસ્તુ કરીશ જ, હું છેક છેવટ લગી મંડ્યો રહીશ અને મારા સંકલ્પનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરીશ (કારણ કે તમે હમેશાં મારો સંકલ્પ એમ કહીને જ વાત કરતા હો છો), ત્યારે, તમે જે અવસ્થામાં પહોંચો છો તે, પેલા ભાગવત સંકલ્પશક્તિના પ્રવાહના સંપર્કમાં તમે ન આવ્યા હો તો સંભવી જ ન શકે. ફક્ત એમાં એટલું જ કે, સામાન્ય પ્રકૃતિને વશ વર્તીને તમે તમારા ક્ષુદ્ર વ્યક્તિગત પ્રતિકાર્ય વડે એને વિકૃત કરી બેસો એમ બની શકે, અને તમે એનો અયોગ્ય રીતનો ઉપયોગ કરો એમ પણ બને; પરંતુ એમ બને છે ત્યારે, તમે બીજાં તત્ત્વો સાથે ઘર્ષણમાં આવો છો. પરંતુ તમે જો સાચા અર્થમાં યોગી હો છો તો એ પ્રવાહને યોગ્ય અને સંપૂર્ણ સાહજિક રીતે ઝીલી શકો છો અને 'ત્યારે' તમારા કાર્યની સર્વોત્તમતાને કોઈ પણ વસ્તુ અટકાવી શકતી નથી. અને આ વસ્તુ કેવળ સૂક્ષ્મમાં નહિ પણ છેક ભૌતિક ક્ષેત્રમાં પણ બની શકે છે.

એના જેવી બીજી ઘણી વસ્તુઓ છે, અન્ય પ્રકારની અવસ્થાઓ, અન્ય પ્રકારની શક્તિઓ, એવી અનેક વસ્તુઓ છે પરંતુ એ સર્વનું જો તમે ધ્યાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કરશો, તો તમને જણાઈ આવશે કે વ્યક્તિના સ્વરૂપમાંની કોઈ પણ વસ્તુ એવી નથી કે જેનું મૂળ, પરમ તત્ત્વમાં પોતાનું આદિસ્થાન ધરાવતી અને વિરાટ પ્રકૃતિવાળી કોઈ વસ્તુમાં ન હોય અને જેની તે એક વિકૃત, લઘુ, પ્રભાવહીન,

અથવા અલ્પતાવાળી અભિવ્યક્તિ ન હોય. એટલે, તમે જોઈ શકશો કે ‘ખેંચવાના’; ‘સાદ કરી બોલાવવાના’ આ બધા ખ્યાલો તદ્દન અયોગ્ય છે. જરૂરિયાત કેવળ એ વસ્તુ કરવાની છે કે વ્યક્તિ પોતાને તૈયાર કરે, આ સંપર્કને લાયક બનાવે, અને જ્યારે પોતાને એ જાતનો સંપર્ક પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેને વિકૃત ન કરે. અને આ વસ્તુ સર્વ કોઈને લાગુ પડે છે. એક નાનું સરખું બાળક પણ, એના જીવનની અમુક ક્ષણોએ, પ્રભુમાંથી પ્રગટ થતી આવી વિશ્વવ્યાપી શક્તિઓમાંની કોઈ એકના સંપર્કમાં આવી શકે છે અને પોતાની બાલિશ જરૂરિયાતો માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. દુર્ભાગ્યે, એમાં એટલી બધી મર્યાદાઓ, એટલો બધો અહંકાર, અજ્ઞાન અને મૂર્ખતાનું ઉમેરણ કરવામાં આવે છે કે ઘણી વાર એ વસ્તુ તદ્દન વિરૂપ બની જાય છે. એને ઓળખી શકાતી નથી, એને ઓળખી શકાય તેવી એ રહેતી નથી. પરંતુ શક્તિનો આદિસ્ત્રોત એક જ છે. અને એટલા જ માટે, જ્યારે વ્યક્તિ, ચેતનાની અમુક જાતની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે જુએ છે કે જો આ શક્તિઓનું અસ્તિત્વ ન હોત તો પોતાનું કશું મૂલ્ય ન રહેત, પોતાનું અસ્તિત્વ પણ ન હોત. અને ત્યારે પછી, સામાન્ય રીતે તમે જે આત્મ-સંતોષનાં વચનો ઉચ્ચારતાં હો છો, જેમ કે, ‘હું આ કરું છું, હું પેલી વસ્તુ નથી કરતો, મેં આમ નિર્ણય કર્યો છે, મારે પેલી વસ્તુ જોઈએ છે, હું સફળ થઈશ...’ આવું સર્વ કાંઈ તમારામાંથી એવી રીતે જતું રહે છે કે તમે ફરીને કોઈ વાર પણ એ રીતે વિચારી શકતા નથી; તમને એમ કરવું એટલું બધું વિચિત્ર લાગે છે-ખૂબ હાસ્યાસ્પદ : જ્યારે જ્યારે પેલો ક્ષુદ્ર ‘હું’-ભાવ આવી લાગે છે ત્યારે તરત જ એનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈ વિરૂપતા, કોઈ મર્યાદા, કોઈ વિનિષ્પાત દાખલ થઈ ગયાં છે. ખરું જોતાં, તમે જે કોઈ વસ્તુને મૂલ્ય વિનાની ગણતા હો છો તે સર્વ, તમારા ‘હું’ સાથે દાખલ થઈ જાય છે-તમારા ‘હું’-ભાવને દૂર કરો અને પેલી વસ્તુઓ પણ એની સાથે જ દૂર થઈ જશે.

વાર્તાલાપ - ૧૦

૧૨ મે, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“મન અને આત્મામાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, વિચારો અને ઊર્મિઓમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, પ્રત્યેક બાહ્ય કર્મ અને ગતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, જીવન અને તેની આજુબાજુની પરિસ્થિતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય: એ વસ્તુઓની માગણી મહાલક્ષ્મી કરે છે.....જ્યાં પ્રેમ અને સૌંદર્ય હોતાં નથી, યા તો તેમના ઉદ્દગમ માટે નારાજી હોય છે, ત્યાં મહાલક્ષ્મીનું આગમન થતું નથી.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા”-૬.)

જ્યારે આજુબાજુની પરિસ્થિતિ, સંજોગો, વાતાવરણ, જીવન જીવવાની રીત, અને સૌથી વધુ તો અંતરનું વલણ જો તદ્દન નીચલી કક્ષાનું, અસભ્ય, ગ્રામ્ય, અહંપ્રધાન, અને અધમ હોય છે તો પ્રેમ આવવાને માટે નારાજી હોય છે, એટલે કે, તે પ્રગટ થવા માટે આનાકાની કરે છે અને કદાપિ આવે છે તો પણ તે સામાન્ય રીતે લાંબો સમય રહેતો નથી. સૌંદર્યનો વસવાટ થાય તેટલા માટે તેને સુંદરતાવાળું ઘર આપવું જોઈએ. હું બાહ્ય વસ્તુઓની વાત કરતી નથી-શબ્દશઃ કોઈ મકાન, કે ફર્નિચર અને એવી બીજી વસ્તુઓ-હું એક અંતરના વલણ વિષે વાત કરું છું, ભીતરમાં રહેલી કોઈ એવી વસ્તુ કે જે સુંદર, ઉમદા સામંજસ્યપૂર્ણ, અને નિઃસ્વાર્થી હોય એવા સ્થાનમાં પ્રેમનું આગમન થવાની અને રહેવાની શક્યતા હોય છે. પરંતુ, જ્યારે તે પ્રગટ થવા પ્રયત્ન કરે કે તરત જ, તેને હલકટ અને કઢંગી વસ્તુઓ સાથે ભેળવવામાં આવે ત્યારે તે ટકતો નથી, એ ચાલ્યો જાય છે. આ વસ્તુ માટે જ શ્રી અરવિંદ કહે છે : ‘ઉદ્દગમ માટે નારાજી’-એમ કહી શકાય કે એવા પ્રસંગે, પ્રેમને પોતે જેવો પ્રગટ થાય છે કે તરત જ તેને માટે પસ્તાવો થાય છે. મનુષ્યો હંમેશાં એવી ફરિયાદ કરતા હોય છે કે પ્રેમ તેમની પાસે ટકતો નથી. પરંતુ એમાં દોષ એમનો જ હોય છે. એ લોકો આ પ્રેમને અધમ કોટિના જીવનમાં લઈ જાય છે, એ જીવનમાં ઢગલાબંધ ત્રાસદાયક વસ્તુઓ હોય છે અને એટલા બધા પ્રમાણમાં ગ્રામ્યતા, હલકટ વસ્તુઓ, એટલો બધો સ્વાર્થ, એટલી બધી ગંદકી હોય છે કે એ બિચારો રહી શકતો નથી. જો એ લોકો એને તદ્દન મારી નાખવામાં સફળ નથી થતા તો એને સદંતર રોગગ્રસ્ત તો કરી મૂકે છે જ એટલે એનાથી એટલું જ થઈ શકે તેમ છે કે દોટ મૂકીને નાસી છૂટવું. લોકો હંમેશાં ફરિયાદ કરતા હોય છે કે પ્રેમ અસ્થાયી અને ક્ષણજીવી હોય છે. સાચું કહું તો, એ લોકોએ એનો ઉપકાર માનવો જોઈએ કે એમણે તેને

એટલા બધા ગંદવાડભર્યું ઘર આપ્યા છતાં તે પ્રગટ તો થયો.

(શ્રી માતાજી તેમનું વાંચન ચાલુ કરે છે :)

“મા ભગવતીની કર્મની શક્તિ, સુવ્યવસ્થા અને પૂર્ણતાનું તેનું સ્વરૂપ તે મહાસરસ્વતી છે. ચારે શક્તિઓમાં તે સૌથી નાની હોઈ કાર્યના અનુષ્ઠાનમાં, કાર્યવાહક શક્તિમાં તે સૌથી નિપુણ છે તથા સ્થૂલ પ્રકૃતિની તે સૌથી નિકટ છે...સિદ્ધ કર્મ કર્તામાં હોય છે તેવું વસ્તુઓનું ઊંડું ચોક્કસ જ્ઞાન, સૂક્ષ્મતા અને ધીરજ, સહજજ્ઞાનવાળી બુદ્ધિની ચોક્કસાઈ - અસ્ખલિતતા, સચેતન હસ્ત, પરખ કરનારી દૃષ્ટિ, આ સઘળી વસ્તુઓ તે પોતાની પ્રકૃતિમાં હંમેશાં ધારણ કરે છે અને જેમને તે પસંદ કરે છે તેમને તે બધું બક્ષી પણ શકે છે.”

(શ્રી અરવિંદ, “મા” - ૬)

આવિર્ભાવના ક્રમમાં તે છેલ્લાં આવેલાં છે. અને એમની વિશિષ્ટ પ્રકૃતિ, એમના સ્પંદનની ગુણવત્તામાં તેઓની નિકટતા.....લગભગ એક નાના સરખા બાળક જેવી હોય છે.

યુવાન વ્યક્તિઓ, બાળકો, ઘડાઈ રહેલી વસ્તુઓ, જેમની સામે રૂપાંતર પામીને પૂર્ણત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે લાંબો રસ્તો પડેલો હોય છે તે સર્વ તેમને પ્રિય હોય છે. એમને યુવાનોની પ્રવૃત્તિઓ ગમે છે, પ્રકૃતિમાં તે વધુમાં વધુ યુવા છે અને આવિર્ભાવમાં છેલ્લાં પ્રગટ થયેલાં છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ એક “સચેતન હસ્ત” ની વાત કરે છે, એનો શો અર્થ થાય છે?

શ્રી માતાજી : આ શું! આ વસ્તુ વિષે તો મેં કોણ જાણે કેટલી વાર તમને કહેલું છે. મેં તમને એ વિષે સેંકડો વખત સમજાવેલું છે અને છતાં તમે એનો એ જ પ્રશ્ન પૂછો છો? મેં તમને કહેલું જ છે કે તમારે કઈ વસ્તુ કરવી છે તે અગત્યની વસ્તુ નથી, પરંતુ એ માટે સૌ પ્રથમ તો તમારે તમારા હાથના કોષાણુઓમાં ચેતના મૂકવી જોઈશે. તમારે રમત રમવી હોય, તમારે કામ કરવું હોય, તમારે તમારા હાથ વડે ગમે તે કોઈ વસ્તુ કરવી હોય, પણ જો તમે તમારા હાથના કોષાણુઓમાં ચેતના દાખલ નહિ કરો તો તમે કદાપિ કોઈ સારી વસ્તુ કરી શકશો નહિ-આ વસ્તુ મેં તમને કેટલી બધી વખત કહેલી છે! અને આ વસ્તુ અનુભવી શકાય છે. તમે એને અનુભવી શકો છો. તમે એ પ્રકારની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકો છો. હાથને સચેતન બનાવવા માટે અનેક પ્રકારની કસરતો યોજી શકો છો અને પછી એક ક્ષણ એવી આવે છે જ્યારે એ એટલો બધો સચેતન બની જાય છે કે તમે એને સ્વતંત્રપણે વસ્તુઓ કરવા માટે છૂટો મૂકી શકો છો; એ પોતાની મેળે વસ્તુઓ કરી લે છે અને એ માટે એને તમારા નાનકડા મગજના હસ્તક્ષેપની જરૂર પડતી નથી.

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં કહે છે કે, “જે કાંઈ કૃપણ છે...તે તેનું (મલાલક્ષ્મીનું) આગમન પાછું વાળે છે.” (એજન)

શ્રી માતાજી : હા, કૃપણતા, અનુદાર ભાવ, ઉષ્માલીનતા, વિપુલતાનો અભાવ, આંતર સમૃદ્ધિનો અભાવ; જે કાંઈ શુષ્ક, ચેતનહીન, આત્મ-કેન્દ્રિત વલણવાળું હોય છે તે સર્વ મલાલક્ષ્મીનું આગમન થતું અટકાવે છે. એ કાંઈ દુનિયાદારીમાં પૈસા કહેવાય છે તેનો પ્રશ્ન નથી એ સમજી રાખજો ! એ રીતે તો કોઈ અત્યંત પૈસાદાર માણસ પણ મલાલક્ષ્મીની દૃષ્ટિએ અત્યંત ગરીબ હોઈ શકે છે. અને કોઈ ગરીબ માણસ તેનું હૃદય જો ઉદાર વૃત્તિવાળું હોય તો ઘણો સમૃદ્ધ હોઈ શકે છે.

બાળક : જ્યારે આપણે કહીએ છીએ, ‘એક ગરીબ વ્યક્તિ...ગરીબ બિચારો,’ ત્યારે ‘ગરીબ વ્યક્તિ’ નો ચોક્કસ અર્થ શું થાય છે ?’

શ્રી માતાજી : ગરીબ માણસ એટલે જે વ્યક્તિમાં કોઈ ગુણ નથી, જેનામાં કોઈ શક્તિ નથી, કોઈ બળ નથી, કોઈ ઉદારતા નથી, એવી વ્યક્તિ કૃપણ અને દુઃખી હોય છે. તદ્દુપરાંત, વ્યક્તિ જ્યારે ઉદાર હોતી નથી ત્યારે જ દુઃખી હોય છે—જો વ્યક્તિમાં એવો ઉદાર સ્વભાવ હોય કે જે ગણતરી ગણતો રહ્યા વિના આપતો રહે તો તે કદાપિ દુઃખી થતો નથી. કેવળ એવા લોકો કે જેઓ પોતાની જાત પ્રત્યે જ વળી રહેલા હોય છે, જેઓ વસ્તુઓને પોતાની તરફ ખેંચી લાવવા માગે છે—કેવળ એવા લોકો જ દુઃખી થાય છે. પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની જાતે ઉદાર ભાવે આપતો રહે છે, આપવામાં ગણતરીના હિસાબ માંડતો નથી. ત્યારે તે કદી, કદાપિ દુઃખી થતો નથી. દુઃખી તો એ હોય જેને કાંઈ લેવું હોય છે, જે આપે છે એને કાંઈ એવું લોતું નથી.

વાર્તાલાપ - ૧૧

૧૪ મે, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“વસ્તુઓની જોગાનુજોગ બનવાની ઘટના (Chance) એ વ્યવસ્થા અને સામંજસ્યની વિરુદ્ધની વસ્તુ છે. સાચી સંવાદિતા એક જ છે અને તે અતિમાનસની છે-જેમાં સત્યનું સામ્રાજ્ય અને ભાગવત ધર્મની અભિવ્યક્તિ હોય છે. આથી અતિમાનસમાં જોગાનુજોગને કોઈ સ્થાન નથી. પરંતુ નિમ્ન પ્રકૃતિમાં, પરમ સત્ય અસ્પષ્ટ બની જાય છે; આ કારણસર તેમાં, હેતુ અને કર્મના પાયારૂપ મૂળ તત્ત્વ, દિવ્ય એકતાનો અભાવ હોય છે. આ એકતાનો અભાવ હોવાને કારણે, નિમ્ન પ્રકૃતિનું સંચાલન જેને આપણે જોગાનુજોગ કહીએ છીએ તેના વડે થાય છે: એટલે કે, એ એક એવું ક્ષેત્ર હોય છે જેમાં વિવિધ પ્રકારનાં પરસ્પર વિરોધી બળો, કોઈ એક નિશ્ચિત ધ્યેય વિના એક બીજાં સાથે ભેળસેળ થતાં હોય છે.”

(શ્રી માતાજીની વાણી, ત્રીજો ભાગ)

બાળક : નિમ્ન પ્રકૃતિમાં વસ્તુઓનું જોગાનુજોગ બનવું એ અવ્યવસ્થાની અભિવ્યક્તિ હોય તેમ છતાં જોગાનુજોગ બનતી વસ્તુઓ કેટલીક વાર ‘સુખદ’ પણ હોય છે. એટલે એવી વસ્તુઓ હંમેશાં અવ્યવસ્થાની જ અભિવ્યક્તિ છે એમ ન કહી શકાય, ખરું ને?

શ્રી માતાજી : કોને માટે સુખદ? કારણ કે આપણે જે પ્રકારનું જગત જોઈએ છીએ તેમાં તો એક વ્યક્તિને માટે જે વસ્તુ સુખદાયી હોય છે તે બીજાને માટે અનિષ્ટકારક હોય છે; એક કિસ્સામાં જે વસ્તુ સુખદ હોય છે તે બીજા કિસ્સામાં દુઃખદ હોય છે. મારું કહેવાનું એ છે કે એવી ઘટનાઓ સત્ય વ્યવસ્થા સાથે સુમેળ ધરાવતી હોતી નથી. એ એક જુદી જ વસ્તુ હોય છે. કોઈ વ્યક્તિ અવ્યવસ્થાની વચમાં રહીને પણ સુખી હોઈ શકે! એવી ઘણી વ્યક્તિઓ હોય છે જેમને તેમની અવ્યવસ્થામાં પૂરો સંતોષ હોય છે અને તેમાં ફેરફાર થાય તે તેમને ગમતું નથી હોતું.

બાળક : એવું હોઈ શકે જેમાં કોઈ સુખદ ઘટના જોગાનુજોગ બની આવે અને તેની ઉત્પત્તિ એવા સંજોગોને આધારે થઈ હોય કે જેનાથી કોઈને નુકશાન ન થતું હોય.

શ્રી માતાજી : એવી વસ્તુ કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુને માટે, એ હાનિકારક છે કે નહિ તે આપણે જોઈ શકતા નથી, કારણ કે આપણી પાસે પૂરતા પ્રમાણમાં માહિતી હોતી નથી. આપણે સંજોગોની તુલના કરી શકતા નથી, કારણ કે આપણે જગત

વિષે જાણતા નથી. આપણે એના વિષે શું જાણીએ છીએ? આપણી દૃષ્ટિ એટલી બધી ટૂંકી અને મર્યાદિત હોય છે. જરા વિચાર કરી જુઓ, માનવ જીવનની લાંબામાં લાંબી મર્યાદા ગણીએ તો માનવીને વધુમાં વધુ એના જીવનનાં એકસો વીસ વર્ષથી આગળ શું હશે તેનું જ્ઞાન નથી હોતું, આમાં હું એના જીવનની શરૂઆતનાં વર્ષો પણ ગણતરીમાં લઉં છું, જો કે મોટે ભાગે તે સમય દરમિયાન શું બનેલું તેની તેને યાદ નથી હોતી. દુનિયા વિષે વ્યક્તિ આટલા ટૂંકા સમયમાં શું જાણી શકે? અને વસ્તુઓના પરિણામ વિષે પણ શું જાણી શકે? કશું જ નહિ. અને એમ સ્વીકારી લઈએ કે અમુક ‘જોગાનુજોગ’ બનેલી ઘટનાનું પરિણામ અથવા પૂર્વભૂમિકા જાણી શકવા જેટલી યાદદાસ્ત કોઈને હોય, તેમ છતાં એ જ્ઞાન સ્થાનિક પ્રકારનું જ હોય છે. એ જ ક્ષણે ધ્રુવ બિંદુઓ ઉપર કે પૃથ્વી ઉપરનાં લાખો સ્થળોએ શું બની રહ્યું છે એની એને શી ખબર હોય છે? આપણને એની કશી જ ખબર નથી હોતી. અને આપણે જાણીએ છીએ કે સમગ્ર વિશ્વમાં જે કોઈ બને છે તે પરસ્પર સાથે અનિવાર્ય રીતે સંકળાયેલું હોય છે, સર્વ વસ્તુઓ એક બીજા સાથે નિકટપણે અને સચેતનપણે સંકળાયેલી છે. કોઈ પણ સ્થળે કોઈ પણ વસ્તુનું એવું આંદોલન નથી થઈ શકતું જેનું પરિણામ બીજે કોઈ સ્થળે ન આવતું હોય. એટલે આપણે કઈ રીતે એમ કહી શકીએ કે જે જોગાનુજોગ બનેલી વસ્તુ આપણે માટે સાનુકૂળ છે તે બીજી કોઈ વ્યક્તિને માટે હાનિકારક નહિ હોય? મને એમ લાગે છે કે આ બાબતમાં નિર્ણય કરવો અશક્ય છે.....આ વસ્તુ હું કયા શબ્દોમાં કહું? વસ્તુઓ વિષેનો સાચો નિર્ણય કરવો અશક્ય છે, કારણ કે દુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે તેની આપણને ખબર નથી. આપણે વસ્તુઓને સમગ્રપણે જાણતા હોતા નથી. આપણને બળાબળની ગતિવિધિઓનું જ્ઞાન હોતું નથી, અને છતાં આપણે કહીએ છીએ કે શક્તિઓની લીલાનું પરિણામ જોગાનુજોગ હોય છે. ફક્ત એમાં એટલું જ હોય છે કે એ પરિણામ કોઈ દિવ્ય સામંજસ્યની અભિવ્યક્તિને બદલે પરસ્પર આથડતા સંકલ્પોની અભિવ્યક્તિ હોય છે. આ સંકલ્પો બધા જ ખરાબ હોય અથવા પ્રભુવિરોધી હોય એમ નથી, પરંતુ તેઓ હંમેશાં અજ્ઞાન હોય છે. સૌ કોઈ પોતાનો જ સંકલ્પ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને વિજય સૌથી બળવાન હોય છે તેનો થાય છે—અને સૌથી બળવાન હોય તે આ ક્ષેત્રમાં સૌથી સારો જ હોય એમ પણ નથી. જ્યારે એક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે ત્યારે પ્રાપ્ત ન થયેલી એવી કેટલીક બધી બીજી વસ્તુઓ બાકી રહી જવાનું કારણ પણ આ એક વસ્તુની સિદ્ધિ જ હોય એમ હોય છે. અને આ બધી વસ્તુઓ વિષે આપણે જાણતા નથી. આપણે જે વસ્તુ અસ્તિત્વમાં હોય છે તેની સાથે શું વસ્તુ હોઈ શકી હોત તેની સરખામણી કરી શકતા નથી.....ના, મેં કોઈ ઠેકાણે એમ નથી કહ્યું કે વસ્તુઓનું જોગાનુજોગ બનવું એ પ્રભુવિરોધી શક્તિઓનું કાર્ય હોય છે, પરંતુ

એ ચોક્કસ કે એ અજ્ઞાન શક્તિઓનું કાર્ય હોય છે.

બાળક : વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિંદુમાં જોગાનુજોગતાને એક એવી વસ્તુ ગણવામાં આવે છે જેનું કોઈ ઉપાદાન કારણ હોતું નથી, અથવા એક બીજાથી ઓછાવત્તા અંશે સ્વતંત્ર એવાં નાનાં નાનાં કારણોનો હસ્તક્ષેપ જે એક પ્રકારની ગેરવ્યવસ્થાની છાપ ઊભી કરે છે તેને પરિણામે બની આવતી વસ્તુ હોય છે. પરંતુ કોઈ વસ્તુ કે ઘટના, જોગાનુજોગ બની આવી છે કે નહિ તે કઈ રીતે જાણી શકાય? આ શબ્દ 'જોગાનુજોગ' (Chance) એ કેવળ એક રીતની બોલવાની રીત માત્ર છે, નહિ?

શ્રી માતાજી : પણ હું એ જ વસ્તુ કહી રહી છું! મેં એમ કદી કહ્યું નથી કે જોગાનુજોગ બનતી વસ્તુઓ પાછળ કોઈ ઉપાદાન કારણ નથી હોતું. તમે અમુક વસ્તુ જોગાનુજોગ બની જાય છે એમ કહો છો કારણ કે જે સર્વ કારણોને લઈને એ વસ્તુ બની આવી હોય તેમને તમે પારખી શકતા નથી. પરંતુ જે વ્યક્તિ ભાગવત સત્યના સંપર્કમાં હોય છે તે સારી પેઠે જાણી શકે છે કે અમુક વસ્તુ તેમાંથી આવેલી છે કે નહિ-અને તદ્દન સહેલાઈથી.

બાળક : પરંતુ જે વ્યક્તિ ઉપાદાન કારણો અને તેની અસરો સમજી શકતી હોય.....

શ્રી માતાજી : માફ કરજો. આપણે એક વ્યાખ્યા બનાવી છે. આપણે કહેલું કે કોઈ વસ્તુ કશા પણ મિશ્રણ વિના ભાગવત સંકલ્પના સીધા કાર્યનું પરિણામ ન હોય તો પછી એ વસ્તુ આપણે જેને જોગાનુજોગ ઘટના (Chance) કહીએ છીએ તેને લગતો પ્રશ્ન બની જાય છે.

બાળક : ત્યારે સામાન્ય જગતમાં ઘણી વસ્તુઓ જોગાનુજોગ બનતી હોવી જોઈએ.

શ્રી માતાજી : પણ એ ખરું છે, હું બીજી કોઈ વસ્તુ કહેતી નથી! સામાન્ય જગતમાં સર્વ કાંઈ જોગાનુજોગતાના સામ્રાજ્યમાં આવી જાય છે, સિવાય કે, કોઈ કોઈ વાર, જે વસ્તુનું ઉપાદાન કારણ સામાન્ય લોકો પારખી શકતા નથી તે કારણને જે લોકો ભાગવત સંકલ્પ સાથે સંપર્કમાં હોય છે તે પારખી શકે છે.

બાળક : તો પછી અમે અહીં જોગાનુજોગ જ આવેલાં છીએ?

શ્રી માતાજી : આપણે આ વસ્તુ સર્વસામાન્ય ન બનાવવી જોઈએ. અને અંગત પ્રશ્નો પણ પૂછવા ન જોઈએ. એટલે આપણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યા સિવાય એમ કહી શકીએ કે કેટલાકને માટે એ જોગાનુજોગ બનેલી ઘટના હોય છે પણ બીજાઓને એ ભગવાનના સંકલ્પનું પરિણામ છે.

બાળક : સામાન્ય જગતમાં પણ કાર્ય કરતી વસ્તુ કેવળ જોગાનુજોગતા નથી હોતી. આ રીતે જોતાં, ગરમ થયેલા ગેસના અણુઓ માટે બે પ્રકારની ગતિઓ એક

બીજા ઉપર છાઈ દીધેલી હોય છે: એક ગતિ અવ્યવસ્થિત હોય છે અને એક ગતિ સમૂહગત હોય છે. આપણે કદાચ એમ કહી શકીએ કે સામાન્ય જગતના બનાવો આ બે પ્રકારની ગતિઓનું મિશ્રણ હોય છે: એક અવ્યવસ્થિત ગતિ અને બીજી, એક નિશ્ચિત ધ્યેયને ઉદ્દેશીને થતી સમૂહગત ગતિ.

શ્રી માતાજી : એ બધું તમે તમારી જાતે જ શોધી કાઢેલું છે!

(પછી શ્રી માતાજી બીજો પ્રશ્ન હાથ ઉપર લે છે): આપે એ જ વાર્તાલાપમાં કહેલું છે કે, ‘તમને અનેકવાર શાંતિ બક્ષવામાં આવેલી હતી અને તે દરેક સમયે તમે એને ગુમાવી દીધી હતી.....’

(એજન),

શ્રી માતાજી : હા, તમને કેટલી બધી વાર શાંતિ બક્ષવામાં આવેલી અને કેટલી બધી વાર તમે એને ગુમાવી બેઠા છો? મેં કહેલું છે કે આવું અનેક વાર બન્યું છે, દિવ્ય શાન્તિ (કેવળ સામાન્ય શાંતિ નહિ કારણ કે મને લાગે છે, કે સામાન્ય શાંતિની પ્રાપ્તિ કરવા માટે તમે આખી દુનિયાની અનેક વાર પ્રદક્ષિણા કરો છતાં તમને તે ન મળે એમ બની શકે, પણ દિવ્ય શાંતિ) તમને આપવામાં આવેલી છે અને દરેક વેળાએ તમે એને ગુમાવી બેઠા છો. કેમ? કારણ કે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ એની ક્ષુદ્ર સ્વાર્થી આદતને છોડી શકતી નથી.

બાળક : પરંતુ દિવ્ય શાંતિની લાજરી તો હંમેશાં હોય છે જ, ખરું ને? એ કાંઈ ‘બક્ષવામાં’ નથી આવતી?

શ્રી માતાજી : તમારે એ વસ્તુ ન ભૂલવી જોઈએ કે જ્યારે મેં એ વસ્તુ કહી ત્યારે ત્યાં નિયમિત રીતે એકઠી થતી બારથી સોળ જેટલી વ્યક્તિઓનું મંડળ હતું અને તેમને ઉદ્દેશીને હું વાત કરતી હતી. મને કદી, કદાપિ એવો વિચાર નહિ આવેલો કે મારે આ વસ્તુ પચાસ કરતાં વધુ વ્યક્તિઓ સમક્ષ વાંચવાનો સમય આવશે. મારો કહેવાનો અર્થ એ છે કે એ વસ્તુ અમુક ચોક્કસ પ્રસંગે વ્યક્ત કરવામાં આવેલી હતી. હવે, સામાન્ય રીતે કહેતાં, જે લોકો અહીં છે એમને માટે એમ કહી શકાય કે શાંતિ (અને ચેતના, શક્તિ, જ્ઞાન) અમુક અંશે વ્યક્તિઓનાં મન જેટલા પ્રમાણમાં ગ્રહણ કરી શકે તેટલા પ્રમાણમાં સતતપણે અપાતી રહે છે. એટલે હવે એમ કહી શકાય તેમ નથી કે એ ‘ગુમાવી’ દેવાય છે; પરંતુ એવું બને છે કે વ્યક્તિ એના વિષે સભાન બને છે, પછી એ સભાનતા ચાલી જાય છે, ફરી પાછી સભાનતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને વળી પાછી સભાનતા ચાલી જાય છે; અને એમ બનવાનું કારણ કેવળ મેં જ અગાઉ આપ્યું છે તેને મળતું જ હોય છે (કારણ કે એ હંમેશાં સાચું હોય છે, એમાં પછી વ્યક્તિઓ સોળ હોય કે અઠાર અથવા દોઢસો કે સેંકડો, કારણ લગભગ એનું એ જ હોય છે),-અને તે એ કે જ્યારે તમારો હેતુ શુભ હોય ત્યારે પણ તમારા સ્વરૂપમાંની

કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે જે પોતાની આદતોને જડસુપણે વળગી રહે છે. લોકો એમ માને છે કે જો તેમની નાની નાની આદતોમાં કોઈક વસ્તુ બદલાય તો તેઓએ ભારે પ્રગતિ સાધી છે એમ મનાય; એ લોકો તમને કહે છે, “પણ તમે જોતા નથી? હું પ્રવાસ કરું છું, મારી આસપાસનું વાતાવરણ બદલું છું, સંજોગોમાં ફેરફાર કરું છું અને હું મારી જાતને સંજોગોને સારી રીતે અનુકૂળ કરી દઉં છું.” એ બધાનો જરા પણ અર્થ નથી. અંતરમાંની ટેવો, અંતરમાંનાં પ્રતિકાર્યો, અંતરની જોવાની દૃષ્ટિ, વિચારવાની પદ્ધતિ, પોતાના કાર્યને દોરવાની રીત, આ વસ્તુઓ બદલવાનો ઈન્કાર કરે છે, પોતાનામાં ફેરફાર કરવો એમને એટલો બધો મુશ્કેલ લાગે છે.

બાળક : જ્યારે આપ ‘શાંતિ આપવા’ ની વાત કરો છો ત્યારે એ કોઈ ખાસ બક્ષિસને અનુલક્ષીને હોય છે કે પછી કોઈ સર્વસામાન્ય વસ્તુને લાગુ પડે છે ?

શ્રી માતાજી : એ એક વિશિષ્ટ વસ્તુ હોય છે, એ વસ્તુ તમારી ઉપર સ્થાપવામાં આવે છે, આગ્રહપૂર્વક, અને પછી, થોડી સેકન્ડો કે મિનિટો, અથવા કેટલાક કલાકો સુધી તમને એનો અનુભવ થતો રહે છે. તમને અચાનક શાંતિ, શક્તિ, પ્રકાશ વડે સભર ભરાઈ રહ્યાનો અનુભવ થાય છે-કેટલીક વાર એથી પણ વધુ કિંમતી વસ્તુઓ : જ્ઞાન, ચેતના, પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પછી, એ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. પછી તમે કહો છો, ‘અરે! આ દિવ્ય શક્તિઓ ખરે જ ઉદારવૃત્તિવાળી નથી. એ શક્તિઓ અમુક વસ્તુ કેટલી સારી છે તે બતાવવા તેનો સહેજ આસ્વાદ આપે છે, અને પછી એને તમારી પાસેથી પાછી ખેંચી લે છે જેથી તમે પહેલાં કરતાં પણ અધિકપણે તેની કામના કરતા રહો!’ સામાન્ય રીતે આ જ રીતનો અર્થ તારવવામાં આવે છે.

બાળક : તેમ છતાં જે કારણો અમને બક્ષવામાં આવેલી શાંતિ ટકાવી રાખતાં અટકાવે છે તે અમે જાણતા હોઈએ છીએ અને એ વિદ્યનોનો ત્યાગ કરવા માટે અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

શ્રી માતાજી : એટલે તમે એક ભયંકર યુદ્ધમાં પડી જાઓ છો અને તમારી શાંતિ વધુ પ્રમાણમાં ગુમાવો છો!...તમારા કહેવાનો આશય એવો છે કે જ્યારે વ્યક્તિ પેલી વસ્તુ સાથેનો સંપર્ક ગુમાવી બેસે છે અને અમુક રીતનો પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે એ પોતાનામાંના વિદ્યને ફેંકી દઈ શકે છે? એ તો ત્યારે જ બને જ્યારે તમે એ-૧(સર્વોત્કૃષ્ટ) કક્ષાના સાધક હો! અને એવું કરનારાઓની સંખ્યા મોટી નથી. જે લોકો એમ કરી શકતા હોય તેમને હું અભિનંદન આપું છું, કારણ કે એ લોકો ઝડપી પ્રગતિ કરી શકશે. પરંતુ બાધાનું કારણ જાણતા હોય એવાની સંખ્યા પણ મોટી નથી-મેં તમને એ તો કહેવું છે કે-સોમાંથી નવાણું વખત, ગુનેગાર બિચારા પ્રભુ હોય છે: આપનાર પણ એ હોય છે અને પોતે આપેલું પાછું લઈ લેનાર પણ તે જ હોય

છે. એ તદ્દન ધૂની છે. એ તમને પેલા અદ્ભુત ક્ષણનો આસ્વાદ કરાવે છે, અને પછી એ તમારી પાસેથી લઈ લે છે, અને પછી પાછી જ્યારે એના મગજમાં ધૂન ભરાય છે ત્યારે એ તમને પાછું આપે છે... ખરેખર, એ (પ્રભુ) એક તરંગી વ્યક્તિ છે!

બાળક : શાન્તિ આપવાને બદલે, પ્રભુ એકે સપાટે અહંકારનો નાશ કેમ કરી દેતા નથી?

શ્રી માતાજી : આહ! એ, એ તો આપણા દરેક માટેનું કાર્ય છે. તે દિવસે મેં તમને એની જ વાત કરી હતી. મેં શ્રી અરવિંદે આ બાબતમાં જે લખ્યું છે તે વાંચી સંભળાવ્યું હતું: “એવા તમસપૂર્ણ ભ્રમમાં ન રહેશો કે અભીપ્સા તમને બક્ષવામાં આવશે અને કાર્ય પણ તમારા માટે કરી દેવામાં આવશે” અભીપ્સા તમારામાંથી જ આવવી જોઈએ અને અહંકારનો નાશ પણ તમારે જ કરવો જોઈએ. તમને મદદ કરવામાં આવશે, તમને ટેકો આપવામાં આવશે; જ્યારે જ્યારે તમે એક ડગલું આગળ ભરશો ત્યારે તમને અનુભવ થશે કે એ પગલું લેવા માટે જરૂરી સર્વ કાંઈ આપનારી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં છે, પણ ચાલવાનું તમારે છે. કોઈ તમને પીઠ ઉપર બેસાડીને ઊંચકી નહિ લઈ જાય...અહંકારનો પ્રથમ નાશ કરો, એ એક અદ્ભુત કાર્યક્રમ છે! એક વાર અહંકારનો નાશ થઈ જાય, પછી કાંઈ કરવાપણું રહેતું નથી, બધું કામ સંપૂર્ણ થઈ જશે, કારણ કે ભગવાન સાથે સંબંધમાં આવતાં અટકાવનારી વસ્તુ અહંકાર જ હોય છે. એક વાર અહંકાર જતો રહેશે, પછી તમે ભગવાન સાથેના આનંદપૂર્ણ અદ્વૈતમાં જીવન ધારણ કરી રહેશો અને તમામ કામ ખતમ થઈ જશે. પરંતુ ઘણુંખરું વ્યક્તિ છોડેથી શરૂઆત કરતી નથી. ગમે તેમ હોય, પણ મેં જે વસ્તુ તમને હમણાં કહી તે ઊભી રહે છે : અહંકારનો નાશ કરવો એ તમારું કામ છે. તમને મદદ કરવામાં આવશે, પણ તમારે તમારા પોતાના પગ વડે ચાલવું જોઈએ. એવી આશા લેશ પણ ન રાખશો કે તમને કોઈ તેની પીઠ ઉપર બેસાડી ઊંચકી જશે અને તમારે ફક્ત તમને ઊંચકી લઈ જવા દેવા સિવાય કાંઈ કરવાપણું નહિ રહે.

વાર્તાલાપ - ૧૨

૧૮ માર્ચ, ૧૯૫૩

“આપણે આપણા સ્વરૂપના આ અતિક્ષુદ્ર
અંશ વિષે જ સચેતન હોઈએ છીએ.”

(માતાજીની વાણી વાર્તાલાપ-૧, ૧૯૨૯)

બાળક : આપણા સ્વરૂપના આ અતિક્ષુદ્ર ગણાય એવા ભાગો કયા છે?

માતાજી : લગભગ બધા જ.

ક્ષુદ્ર ન ગણાય એવી વસ્તુઓ બહુ ઓછી છે; તમારી સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રિયાઓ, તમારા સર્વ સામાન્ય વિચારો, તમારા સંવેદનો, તમારી ક્રિયાઓ, તમારી ચેષ્ટાઓ, એ સર્વ અત્યંત ક્ષુદ્ર હોય છે. એવું તો ક્યારેક જ બને છે જ્યારે ચૈત્ય પુરુષમાં થઈને કોઈ ઊર્ધ્વ ચેતનાનો ઝબકારો તમારામાં ઉત્પન્ન થાય અને એ વસ્તુ તમારામાં કોઈ બીજી વસ્તુ પ્રત્યે ઉદ્ઘાટન કરી આપે, ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંપર્ક સ્થાપી આપે (અને એ સંપર્ક એક સેકન્ડ જેટલા સમય માટે જ ચાલુ રહ્યો હોય તેમ બનવું તદ્દન શક્ય છે). અને તે ક્ષણે એ વસ્તુ કોઈ ક્ષુદ્ર ક્રિયા નથી હોતી. એ સિવાય, બાકીની બીજી બધી વસ્તુઓ પોતાની જ નકલોની લાખો ને લાખો વાર પુનરાવૃત્તિ કરતી રહે છે. તમારી જોવાની રીત, કાર્ય કરવાની રીત, તમારા સર્વ પ્રતિકાર્યો, તમારા વિચારો, તમારી લાગણીઓ, એ સર્વ કાંઈ સામાન્ય કક્ષાનાં હોય છે. તમને એમ લાગે છે કે તમે કોઈ અસામાન્ય વ્યક્તિ છો, ખાસ કરીને જ્યારે તમે અસાધારણ પ્રકારનાં સંવેદનોની પકડમાં હો છો, અસાધારણ લાગણીઓ અનુભવતા હો છો એટલે કે તમે જેમને ‘અસાધારણ’ ગણતા હો છો તે-ત્યારે તમે એમ માનો છો કે તમે ઊર્ધ્વમાં ઊંચકાઈ રહ્યા છો, કોઈ અતિમાનવ પ્રકારની વસ્તુની નજદીક જઈ પહોંચ્યા છો; પરંતુ એમાં તો તમારી ભારે ભૂલ થતી હોય છે, એમાં સામાન્ય અવસ્થાથી વિશેષ કાંઈ નથી હોતું, એ અવસ્થા તદ્દન દયાપાત્ર પ્રકારની અને સામાન્ય હોય છે. તમારે તમારા ભીતરની ગહરાઈમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ, પોતાની અંદર દૃષ્ટિ કરવી જોઈએ અને એવી કોઈ વસ્તુ શોધી કાઢવી જોઈએ જે ક્ષુદ્ર ન હોય.

બાળક : આપે કહેવું કે અગાઉના એક જન્મમાં આપણે બધા સાથે હતાં; પરંતુ અમે યોગ ન કર્યો હોય છતાં પણ આપણે બધાં એકઠાં થઈ સાથે મળ્યાં હોઈએ એ શક્ય છે?

શ્રી માતાજી : એમ બનવું આવશ્યક નથી.

મેં એ વાત કયા સંજોગોમાં કરેલી તે મને યાદ છે; એ વાત મેં અહીં આવેલ એક

સન્નારીને કહેલી; કારણ કે એણે પૂછેલું કે તે અહીં આવી તે ઘટના કયી રીતે બની આવી હશે..... સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ સાચી છે; જ્યારે જગતનાં ભિન્ન ભિન્ન અને એક બીજાંથી લાંબે અંતરે આવેલાં સ્થળોએ જન્મેલા લોકો, સંજોગોથી દોરવાઈને કે અંતરના ખેંચાણને કારણે અહીં આવીને મળે, તો એનું કારણ ઘણુંખરું એ જ હોય છે કે તે લોકો એક યા બીજી જિંદગીમાં પરસ્પરને મળેલાં હોય છે (એક જ જિંદગીમાં બધા જ લોકો એક સાથે મળ્યા હોય એમ તો નહિ) અને એમનાં ચૈત્ય સ્વરૂપોને એમ લાગ્યું હોય કે તેઓ એક જ કુટુંબનાં છે, તો તેમણે અંતરથી એક સાથે સહકારપૂર્વક કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોય છે. એટલા માટે જ એ લોકો, એ એકબીજાંથી દૂર આવેલાં સ્થળોએ જન્મેલાં હોય છે છતાં એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જે તેમને આવીને ભેગાં મળવા વશીભૂત કરતી હોય છે; એ સર્વની પાછળ ચૈત્ય સ્વરૂપ, ચૈત્ય ચેતના આવી રહેલી હોય છે અને જેટલા પ્રમાણમાં એમની એ ચૈત્ય સત્તા પોતાના આદેશને પ્રવર્તમાન કરીને વસ્તુઓનું સંયોજન કરી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જ લોકોનો પરસ્પર સાથે મળવાનો સંભવ ઊભો થાય છે, એટલે કે, એ ચેતના એટલી બધી બલિષ્ઠ હોય છે કે બહારની શક્તિઓ કે બહારનાં પ્રાણમય બળો એનો પ્રતિરોધ કરી શકતાં નથી.

અને વસ્તુઓ પાછળનું સત્ય જોતાં આવી ઘટના બનવા પાછળ એક ગહન સત્ય સમાયેલું છે; વ્યક્તિસ્વરૂપોનાં એવાં મોટાં કુટુંબો હોય છે કે જેઓ તેમના સર્વને માટે સમાન હોય તેવા હેતુ અર્થે જ કાર્ય કરતાં હોય છે. એ લોકો ઘણુંખરું મોટી સંખ્યામાં મળ્યાં હોય છે અને જાણે ટૂંકડીબંધ આવતાં હોય તેમ આ દુનિયામાં આવે છે. જાણે એવું કાંઈક બને છે કે ચૈત્ય જગતમાં જાગૃતિના ગાળાઓ આવે છે; જાણે કે ઊંઘતાં બાળકોના એક ટોળાને જાગ્રત થવા સાદ દેવામાં આવે છે, ‘ચાલો, ચાલો, વખત થઈ ગયો છે; જલદી જલદી, નીચે જાઓ!’ અને એ લોકો નીચેની બાજુએ દોટ મૂકે છે. કેટલીક વાર એ લોકો એક જ જગ્યાએ પડતાં નથી, વેરવિખેર થઈ જાય છે. પરંતુ એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જે તેમને પકડી રાખે છે, ઘકેલે છે; તેઓ એક યા બીજા કારણસર એક બીજા પ્રત્યે દોરવાય છે અને એક બીજાના સંપર્કમાં આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ સપાટી ઉપર ક્યાંય જણાતી નથી, એ વસ્તુ તો સ્વરૂપની ભીતરમાં ઊંડાણમાં આવેલી હોય છે; એ સિવાય, જો લોકો પરસ્પરને મળે તો પણ તેમનાં અંતરોને સાંકળનારી વસ્તુને પારખી શકતા નથી. જેટલા અંશે લોકો તેમના ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન બને છે, એની પ્રેરણાનું પાલન કરવાની બાબતમાં અને એના વડે દોરવાતા હોવાની બાબતમાં સભાન બને છે તેટલા પ્રમાણમાં જ એ લોકો જ્યારે પરસ્પરને મળે ત્યારે એક બીજાને ઓળખી કાઢે છે. એ સિવાય એવી અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે જે આમ બને તેનો વિરોધ કરતી હોય છે, એની સામે આવરણ

ઊભાં કરતી હોય છે, તમને એક પ્રકારની મૂર્છાવસ્થામાં નાખી દેતી હોય છે અને તમે તમારા અંતરના ઊંડાણમાં રહેલાં તમારા સાચા સ્વરૂપને ઓળખો અને એ સાચા સ્વરૂપમાં તમે પરમાત્માના કાર્યમાં ભાગ લો, તેનો વિરોધ કરવા, અટકાવવા માટે તમારી અંદર આવતી રહેતી હોય છે. પ્રકૃતિની શક્તિઓનાં મોજાં તમને આમથી તેમ હડસેલતાં રહે છે.

આ મુશ્કેલીનો એક જ ઉકેલ છે અને તે એ કે તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપને શોધી કાઢવું અને જ્યારે પણ એ એક વાર તમને મળી આવે પછી તેને કોઈ પણ ભોગે વળગી રહેવું; ગમે તે પ્રકારનો અવરોધ હોય છતાં તે ચૈત્ય સ્વરૂપ ડગલેને પગલે તમને દોરવાણી આપતું જાય તેમ થવા દેવું. આ સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

એ બધી વસ્તુઓ મેં લખેલી નહિ પણ પેલી સન્નારીને રૂબરૂમાં સમજાવેલી પછી એને એક પ્રશ્ન ઊભો થયો અને તે તેણે મને પૂછ્યો: ‘હું અહીં આવી તે ઘટના કયી રીતે બની આવી હશે?’ મેં તેને કહ્યું કે એ ઘટના બાહ્ય ચેતનાનાં કોઈ કારણોને લઈને બનેલી નહિ. પરંતુ તે સ્ત્રીના આંતરિક સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ હતી જેણે તેને પાછળથી ઘકકો મારીને અહીં મોકલેલી. એમાં ફક્ત વસ્તુ એ હતી કે એનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં જાગૃતિ ન હતી અને એ કારણે એ બીજી બધી બાધાઓને ઓળંગી શકી નહિ અને પછી ખૂબ સામાન્ય કહેવાય તેવાં કારણોસર, તે સામાન્ય જીવનમાં પાછી ફરી.

બહારથી જોતાં એમ લાગે કે એ બાઈ અહીં આવી તે ઘટના જ કોઈ વિચિત્ર વસ્તુને લઈને બની હશે. બીજી સ્ત્રીઓના જેવી જ એ યુવાન બાઈ હતી. એના વિવાહ થયા હતા પણ લગ્ન થયેલાં ન હતાં. જેની સાથે એના વિવાહ થયા હતા તે માણસે સંબંધ તોડી નાખ્યો હતો. એ બાઈ દુઃખમાં ડૂબી ગઈ હતી. ખૂબ રડતી હતી અને એને લઈને એનો સુંદર ચહેરો બગડી જઈને તેના ઉપર કરચલીઓ પડી ગઈ હતી. અને જ્યારે એનું એ ભારે દુઃખ દૂર થઈ ગયું ત્યારે પણ તે પહેલાંની જેવી સુંદર દેખાતી ન હતી. તે બાઈ ખૂબ મૂઝાઈ ગઈ હતી. એણે જે લોકો, બીજાઓને સૌંદર્યવાન બનાવવાનો ધંધો કરતા હતા તેમની સલાહ લીધી. એ લોકોએ તેને ચહેરા ઉપર પેરેફિનનાં ઈન્જેક્શન લેવાનું સૂચવ્યું અને કહ્યું કે ‘પછી તમારા ચહેરા ઉપર કરચલીઓ નહિ રહે!’ એ બાઈને પછી ગ્રીઝનાં ઈન્જેક્શન આપવામાં આવેલાં, અને એનું પરિણામ ધાર્યા મુજબ આવવાને બદલે ચહેરા ઉપર જ્યાં ત્યાં ગ્રીઝના સોજા જણાવા લાગ્યા. એ બાઈ ખૂબ નિરાશ થઈ ગઈ, કારણ કે હવે તે પહેલાં કરતાં પણ વધુ બેડોળ દેખાતી હતી. પછી તે બાઈને ઈંગ્લેન્ડમાં એક ધૂતારો ભેટી ગયો અને તેણે કહ્યું કે જો તેણે તેનો મૂળ સૌંદર્યવાન ચહેરો પાછો પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેને માટે એક જ રસ્તો હતો: ‘તમે ભારતમાં જાઓ, ત્યાં મહાન યોગીઓ રહે છે અને તેઓ તમને

આ વસ્તુ કરી આપશે!' એટલે પછી તે અહીં આવી. અને એણે મને પહેલી વાત કરી તે એ જ હતી: 'તમે જુઓ છો ને કે મારો ચહેરો કેટલો બધો બગડી ગયો છે, તમે મારું મૂળ સુંદર રૂપ પાછું આપી શકશો? મેં કહ્યું, ના! પછી તે બાઈએ મને યોગ વિષે પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા અને તેની અસર તેના પર થઈ. તે દિવસે તેણે મને કહ્યું 'હું ભારતમાં તો મારા ચહેરા ઉપરની કરચલીઓ દૂર કરવા આવી હતી. પણ હવે, તમે જે વસ્તુ મને કહો છો તેમાં રસ પડે છે. તો પછી હું અહીં ખરેખર શા માટે આવી હોઈશ? જે હેતુએ મને અહીં આવવા પ્રેરી હતી તે તો આ ન હતો. 'મેં તેને સમજાવ્યું કે તેના બાહ્ય સ્વરૂપ ઉપરાંત તેનામાં એક બીજી વસ્તુ પણ હતી અને તે તેનું ચૈત્ય સ્વરૂપ હતું અને તે એને અહીં દોરી લાવ્યું હતું. બાહ્ય હેતુઓના ઓઠા પાછળ રહીને જ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

પણ એ બાઈ ખરેખર અદ્ભૂત હતી! શરૂઆતમાં તેણે દરેક વસ્તુ અને વ્યક્તિ પ્રત્યે ઉદારતા અને શુભ ભાવનાનું વલણ અખત્યાર કર્યું હતું; ખરાબમાં ખરાબ લડંગાની પણ સારી બાજુ જ એ જોતી, પછી એ અહીં વધુ રહી એટલે એની ચેતના વિકાસ પામતી ગઈ; અને કેટલાક વખત પછી લોકોનું સાચું સ્વરૂપ તેના લક્ષમાં આવવા લાગ્યું. એટલે, એક દિવસ એણે મને કહ્યું, 'પહેલાં જ્યારે હું અભાન અવસ્થામાં જીવતી હતી ત્યારે મને લાગતું હતું કે લોકો બહુ સારા છે. લોકો સારા લાગતા હતા! તમે મને શા માટે સભાન બનાવી?' મેં તેને જવાબ આપ્યો: 'આમ અર્ધા રસ્તે અટકી ન જશો. જરા આગળ વધો.'

તમે જો યોગ કરવાની શરૂઆત કરી હોય તો પછી તેના અંત સુધી તેને ચાલુ રાખવો એ જ સારી વસ્તુ છે.

વાર્તાલાપ - ૧૩

૨૫ માર્ચ, ૧૯૫૩

બાળક : આપે કહેલું છે કે : ‘તમારે સાવધાન રહીને એ જોવું જોઈએ કે તમારી ઈચ્છાઓને સંતોષવાના બહાના તરીકે તમે ભગવાનનો ઉપયોગ કદી ન કરો.’

(માતાજીની વાણી-વાર્તાલાપ-૨)

શ્રી માતાજી : ઘણા લોકો અમુક સગવડિયા સિદ્ધાંતો અપનાવી લે છે અને કહે છે કે ‘દરેક વસ્તુ ભગવાનના સંકલ્પ અનુસાર બને છે.’ બીજાઓ કહે છે, ‘સૌમાં ભગવાન છે, સર્વ સ્થળે છે, અને સર્વ કાંઈ એ જ કરે છે.’ અને વળી બીજા લોકો કહે છે, ‘મારો સંકલ્પ અને ભગવાનનો સંકલ્પ એક જ છે એ જ મને પ્રેરણા આપે છે.’ આમ, અનેક પ્રકારના મત છે અને એ લોકો આવું બધું કહે છે. સ્વાભાવિક રીતે એ લોકોનો અહંકાર પણ સારી પેઠે જાગ્રત હોય છે. એ લોકો પોતાને ઠીક લાગે તે રીતે વર્તે છે અને કહે છે, મારામાં રહેલો ભગવાન એ પ્રમાણે આચરણ કરી રહેલો છે.’ એમનું મન એમને જે કોઈ વસ્તુ તૈયાર કરીને આપે તે એમના માટે ‘ભગવાનનો સંકલ્પ’ બની જાય છે. એ કોઈ વ્યક્તિગત પ્રેરણા નથી હોતી: ‘હરેક વસ્તુ ભગવાનના સંકલ્પ પ્રમાણે બને છે.’ ‘જે કાર્ય કરનાર છે તે વસ્તુ હું નથી, ભગવાન જ મારી મારફત કાર્ય કરી રહ્યો છે.’ અને એ લોકો તેમને મન ફાવે તેવાં આચરણ કરે છે. એવા ઘણા લોકો હોય છે. માટે જ મેં કહેલું, ‘તમારી કામનાઓને સંતાડવાના રૂપાળા અંચળા તરીકે ભગવાનનો ઉપયોગ ન કરશો.’

બાળક : “મુખ્ય વાત દિલના સાચા થવું એ છે. જો તમારામાં એવી સહૃદયતા-સાચદિલી-ન હોય તો યોગ સાધના શરૂ જ ન કરશો.”

(માતાજીની વાણી-વાર્તાલાપ-૨)

શ્રી માતાજી : સૌ વસ્તુઓમાં કદાચ અંતરની સચ્ચાઈ પ્રાપ્ત કરવી એ વધુમાં વધુ મુશ્કેલ વાત છે અને કદાચ એ વધુમાં વધુ અસરકારક પણ છે.

જો તમારામાં પૂર્ણરીતની દિલની સચ્ચાઈ હશે તો તમે વિજય પામવાની ખાતરી રાખી શકો છો. પણ એ અત્યંત મુશ્કેલ વસ્તુ છે. આપણા સ્વરૂપનાં સર્વ તત્ત્વો, સર્વે ક્રિયાઓ (આંતર તેમજ બાહ્ય), સ્વરૂપના સર્વ ભાગો, બધા જ, તેમનામાં એક જ સંકલ્પ ધારણ કરે કે પોતે ભગવાનના છે, તેઓ કેવળ ભગવાનને અર્થે જ જીવન ધારણ કરે છે, તેમણે ભગવાન જે સંકલ્પ કરે તે સિવાયનો બીજો કોઈ સંકલ્પ સેવવાનો નથી, ભગવાનના સંકલ્પ સિવાય બીજો કોઈ વસ્તુ તેમણે વ્યક્ત કરવાની નથી, પોતાને માટે શક્તિનો સ્રોત ભગવાન સિવાય બીજો કોઈ નથી, ત્યારે જ દિલની સચ્ચાઈ પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

અને તમને જાણાશે કે એવો કોઈ દિવસ, કલાક કે મિનિટ નથી હોતી જ્યારે તમારે તમારા દિલની સરચાઈને વધુ તીવ્ર બનાવવાની અને સુધારવાની જરૂર નથી હોતી-જ્યારે તમે ભગવાનને છેતરવાનો સંપૂર્ણપણે ઈન્કાર કરી દો છો. પ્રથમ કરવાની વસ્તુ તો એ છે કે પોતાની જાતને છેતરવી નહિ. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે ભગવાનને છેતરી શકતા નથી; અરે ચાલાકમાં ચાલાક અસુરો પણ ભગવાનને છેતરી શકતા નથી. પરંતુ આ વસ્તુ જાણતા હોવા છતાં તમે જુઓ છો કે ઘણીવાર તમારા જીવનમાં, દિવસ દરમ્યાન, તમે પોતે તદ્દન અજાણપણે, સ્વભાવિકપણે, આપોઆપ તમારી જાતને છેતરવાનો યત્ન કરતા હો છો, તમે જે કાંઈ કરતા હો છો, જે કાંઈ બોલતા હો છો જે કાંઈ કર્મ કરતા હો છો તે સર્વ માટે તમે હંમેશાં પોતાની જાતને લાભદાયી લાગતા હોય તેવા ખૂલાસાઓ આપો છો. એ વસ્તુ પહેલી બને છે. હું અંદરોઅંદર લડવા જેવી ગ્રામ્ય વસ્તુઓ કે 'એ પેલા બીજાનો વાંક છે' એવી વસ્તુઓની વાત કરતી નથી. હું તો રોજંદા જીવનની નાની નાની વસ્તુઓની વાત કરું છું.

હું એક એવા બાળકને ઓળખું છું કે જે એક વખત એક બારણા સાથે અથડાઈ પડ્યું, અને પછી એણે પણ એ બારણાને જોરથી એક લાત લગાવી! આમ હોય છે! ખોટું થાય છે કે ભૂલ થાય છે તો તેને માટે પોતાના સિવાયની બીજી વ્યક્તિ જ જવાબદાર હોય છે. અને તમે જ્યારે બાળપણની અવસ્થા વટાવી ગયા હો છો અને જ્યારે તમારામાં થોડીક અક્કલ આવી હોય છે ત્યારે પણ તમે અનેક પ્રકારનાં મૂર્ખતાપૂર્ણ બહાનાં કાઢો છો: 'જો એણે એમ ન કર્યું હોત તો મેં આમ ન કર્યું હોત.' પરંતુ ખરી રીતે વસ્તુ તદ્દન ઉલટી જ હોવી જોઈએ.

આ વસ્તુને હું સહૃદય બનવું એ શબ્દોથી વર્ણવું છું. જ્યારે તમે કોઈ વ્યક્તિની સાથે હો, ત્યારે જો તમે દિલની સરચાઈવાળા હો, તો તમારી પ્રતિક્રિયા તત્કાળ યોગ્ય વસ્તુ કરવાની જ હોવી જોઈએ, અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ એ પ્રમાણે ન વર્તતી હોય ત્યારે, તેની હાજરીમાં પણ, તમારે યોગ્ય રીતે જ વર્તવું જોઈએ. તમે એક તદ્દન સાદો દાખલો લો. કોઈ માણસ ગુસ્સે થઈ જાય છે; પણ તમે એની લાગણી દુભાય તેવું કાંઈ બોલતા નથી, એને બદલે તમે કાંઈ કહેતા નથી, તમે નીરવ અને શાંત બન્યા રહો છો, અને તમને પેલા ગુસ્સાનો ચેપ લાગતો નથી. તમારે માટે આ વસ્તુ કરવી સહેલી છે કે નહિ તે જાણવા માટે તમારી ભીતરમાં જ જોઈ લેવાનું રહે છે. આ એક તદ્દન પ્રથમાવસ્થાની વસ્તુ છે, તમે પોતે સાચદિલ છો કે નહિ તે જાણવા માટે આ એક નાનકડી શરૂઆત માત્ર છે. હું એવા લોકોની તો વાત જ કરતી નથી, જેઓ તદ્દન ગ્રામ્ય ઠઠામશ્કરીનો ચેપ પણ સ્વીકારી લેતા હોય છે; તેમ એવા લોકોની વાત પણ કરતી નથી, જેઓ બીજાઓની જેમ જ મૂર્ખતાપૂર્ણ આચરણ કરતા હોય છે.

હું તમને કહી મૂકું: જો તમે તમારી જાત પ્રત્યે ઝીણી નજરે નિહાળશો તો તમને જણાશે કે તમે તમારા સામાન્ય વલણમાં સાચદિલ બની રહેવા પ્રયત્ન કરતા હો છો તે છતાં તમે તમારામાં સંકડોની સંખ્યામાં સાચદિલીના અભાવના દાખલા જોઈ શકો છો. ત્યારે તમે જોઈ શકશો કે આ વસ્તુ કરવી કેટલી બધી અઘરી છે.

હું તમને આ પણ કહું છું: જો તમે તમારા સ્વરૂપના સર્વ ભાગોમાં, છેક નીચે શરીરના કોષાણુઓ સુધી તમારામાં અંતરની સચ્ચાઈ હશે, અને તમારું આખું યે સ્વરૂપ પૂર્ણપણે ભગવાનની જ આકાંક્ષા રાખતું હશે, તો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે, પણ આ વસ્તુઓથી ઓછું જરા પણ ચાલશે નહિ. સાચદિલ થવું એટલે આ વસ્તુ કરવી એમ મારું કહેવું છે.

તમે તમારા આવેગોને વશ વર્તતા હો, તમારી ધૂન પ્રમાણે વર્તતા હો અને પછી કહેતા હો કે: 'હું હવે મારો નથી, હું તો ભગવાનનો છું; મારી અંદરની સર્વ વસ્તુઓ ભગવાન કરે છે, એ જ મારી અંદર કાર્ય કરે છે,' એવી બધી અણબધ વસ્તુઓની હું વાત કરતી નથી, અપરિપકવતાની તો એ હદ થઈ કહેવાય. હું તો એવા લોકોની વાત કરું છું જેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં સંસ્કારી હોય છે, જરા વધુ ઉમદા પ્રકારના હોય છે અને જેઓ પોતાની કામનાઓને ઢાંકવા સારું તેમના ઉપર એક સુંદર અંચળો ઓઢાડતા હોય છે.

દિવસ દરમ્યાન તમારા જીવનની કેટલી વસ્તુઓ, કેટલા વિચારો, લાગણીઓ, અંગભંગો, પ્રભુ પ્રત્યે એક સર્વાંગી અભીપ્સામાં ઢળી રહેલા હોય છે? મને લાગે છે કે જો તમારામાં દિવસમાં એકાદ પણ આવી વસ્તુ થતી હોય તો તે દિવસ ઉપર તમારે સંકેદ ચાકની નિશાની કરવી જોઈએ.

જ્યારે હું કહું છું કે, જો તમે સાચદિલ હશો તો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે ત્યારે મારો કહેવાનો ઉદ્દેશ સાચી સાચદિલી વિષે હોય છે: હમેશાં એક એવી સત્યની જ્યોતિ જેમ બની રહેવું જે કેવળ પ્રભુને અર્થે જ સ્વાર્પણભાવે જલી રહી હોય. કેવળ ભગવાનને ખાતર જ અને ભગવાન દ્વારા જ જીવન ધારણ કરવાનો આનંદ ઉત્કટ હોય છે. જો તમને આ પ્રકારનો સાદ ન થયેલો હોય, તમારામાં જો આ પ્રકારની અભીપ્સા જાગ્રત ન થયેલી હોય; પરમ સત્ય, જેને આપણે પ્રભુ કહીએ છીએ તેના પ્રત્યે આ પ્રકારનું ઉદ્દઘાટન તમારી ચેતનામાં ન થયેલું હોય, તો યાદ રાખો કે એના સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, એના વિનાના જીવનનો કોઈ અર્થ નથી, એના સિવાય કોઈ પણ વસ્તુને અસ્તિત્વ ધરાવવાનું કારણ નથી, કોઈ પણ વસ્તુની એના વિના કશી કિંમત નથી, એના વિનાની કોઈ વસ્તુ રસદાયી નથી. કારણ કે તમારે જે સેવા કરવાની છે તે આ સૃષ્ટિના અસ્તિત્વના કારણરૂપ પ્રભુની જ છે. એને ઉપાડી લો અને બીજું બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

વાર્તાલાપ - ૧૪

૧ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘મલ્ટવાકાંક્ષા એ ઘણા યોગીઓના પતનનું કારણ થયેલી છે. એ એષણાનો કીડો ઘણા લાંબા સમય સુધી ગુપ્ત રહી શકે છે. સાધકો આધ્યાત્મિક જીવનની યાત્રાની શરૂઆતમાં તેના વિષે અજાણ હોય છે, પરંતુ કેટલીક શક્તિઓ-સિદ્ધિઓ આવે છે કે તુરત જ તેમનામાં મલ્ટવાકાંક્ષા જાગી ઊઠે છે, અને શરૂઆતમાં જ તેને નિર્મૂળ કરવામાં આવેલી હોતી નથી તે કારણે તે ઓર જુસ્સાભેર ઘસારો કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૨)

બાળક : આપ જેને આ ‘કીડો’ કહો છો તે કયી વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : એ એક રૂપક છે. જેમ આપણે એક સરસ અને સુંદર દેખાતી કેરી લઈએ અને પછી જ્યારે તેને કાપીએ ત્યારે આપણે તેને અંદરથી કોતરી ખાતો કીડો જોઈએ છીએ તેના જેવી જ આ વાત છે. આમ થવાનું કારણ એ હોય છે કે એ ફળની રચના થઈ હોય છે તે પહેલાં પેલી માખીએ ત્યાં એક ઈંડુ મૂકી દીધું હોય છે, પરંતુ ફળની બહારની બાજુએ કોઈ નિશાની હોતી નથી. એ જ રીતે મનુષ્યમાં, બહારથી જોતાં સર્વ કાંઈ નિખાલસતાભર્યું નિર્લેપભાવવાળું જણાય છે. પરંતુ સ્વરૂપની ભીતરમાં, છેક તળીએ, એક એવી મલ્ટવાકાંક્ષા રહેલી હોય છે, એવી કામના રહેલી હોય છે કે પોતાને કોઈ અસાધારણ પદ પ્રાપ્ત થાય, સૌ કોઈ પોતાને માન આપે.....આ વસ્તુ પેલો કીડો છે. એ તદ્દન નિશ્ચલરૂપે બેઠેલો હોય છે, પણ એ ત્યાં ઉપસ્થિત હોય છે જ. એટલે પછી જ્યારે મનુષ્યમાં અમુક પ્રકારની શક્તિ આવે છે, ત્યારે, હકીકતમાં પોતે કાંઈ જ નથી, પોતે કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાને પાત્ર નથી અને પોતે તો શક્ય તેટલા નિર્લેપ જ રહેવાનું છે એવું માનવાને બદલે એ વ્યક્તિ પોતાની જાતને છેતરવા લાગે છે, એને એમ થાય છે કે પોતાની શક્તિ વિષે અન્ય લોકો સભાન થાય એ જરૂરી વસ્તુ છે. આ વસ્તુને હું ‘કીડો’ કહું છું. એ ભીતરમાં જે કાંઈ હોય છે તેને કોતરી ખાય છે અને બાહ્ય દેખાવને જેવો ને તેવો જ રહેવા દે છે.

બાળક : આપ એમ પણ કહો છો કે અમારે ‘અમારા સ્વરૂપમાં સમરસતા’ સ્થાપવી જોઈએ? (એજન)

શ્રી માતાજી : જેના સર્વ ભાગ એક સરખા હોય એવી કોઈ સામંજસ્યપૂર્ણ વસ્તુની ખબર હોતી નથી? કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે તમારું આખું યે સ્વરૂપ એક જ પ્રભાવ, એક જ ચેતના, એક જ વલણ, એક જ સંકલ્પ હેઠળ કાર્ય કરતું હોવું જોઈએ.

આપણા સ્વરૂપના અનેક પ્રકારના જુદા જુદા ઘટકો છે. તેઓ (સામાન્ય રીતે) વારા ફરતી સક્રિય થતા રહે છે. જે સમયે જે ઘટક સક્રિય હોય છે તે પ્રમાણે તમે તે વિશિષ્ટ પ્રકારની વ્યક્તિ બની રહો છો. લગભગ એક અલગ પ્રકારનું વ્યક્તિ સ્વરૂપ બની રહો છો. ઉદાહરણ તરીકે, સૌ પ્રથમ તો તમારામાં એક જાતની અભીપ્સા હોય છે, તમે એવી લાગણી અનુભવતા હો છો કે દરેક વસ્તુ પ્રભુને માટે જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને પછી કાંઈક બને છે, કોઈક વ્યક્તિ તમને મળવા આવે છે કે પછી તમારે કંઈ કામે લાગવું પડે છે, અને ત્યારે પછી પેલું બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે. તમે તમારી અનુભૂતિને પાછી બોલાવવા પ્રયત્ન કરો છો, પણ એ અનુભૂતિની તો સ્મૃતિ સરખી આવતી નથી. તમે એક તદ્દન અલગ પ્રકારના પ્રભાવ હેઠળ જઈ પડ્યા હો છો, અને તમને નવાઈ લાગે છે કે આમ કેમ થઈ શકે? એવા પણ દાખલા છે કે, વ્યક્તિ એ વસ્તુ વિષે તદ્દન બેખબર હોય છતાં તેની અંદર બેવડું, ત્રેવડું, કે ચોવડું વ્યક્તિત્વ હોઈ શકે છે.....પરંતુ હું એ બાબતની વાત કરતી નથી; હું તો એક એવી વસ્તુની વાત કરું છું કે જેનો તમને સૌ કોઈને અનુભવ થયેલો છે: તમને અમુક પ્રકારની અનુભૂતિ થાય છે, અને કેટલાક સમય સુધી તો તમને એમ જ લાગે છે, અને તમે એમ જ સમજો છો કે કેવળ આ અનુભૂતિ જ અગત્યની વસ્તુ છે, એ જ એક માત્ર અમૂલ્ય વસ્તુ છે-અને પછી, અર્ધા કલાક પછી તમે એને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો એ તો ધૂમાડાની માફક ઊડી ગઈ હોય છે. એ અનુભૂતિ અદૃશ્ય થઈ ગઈ હોય છે. અને છતાં, કેવળ એક અર્ધા કલાક પહેલાં તો એ એક જ વસ્તુ કેટલી બધી સઘન હતી.....આમ થવાનું કારણ એ છે તમારું વ્યક્તિ સ્વરૂપ અનેક પ્રકારની અલગ અલગ વસ્તુઓનું બનેલું છે. તમારો દેહ એક એવી કોથળી જેવો છે જેમાં કાંકરા અને મોતી એક સાથે ભરેલાં હોય છે અને તમારા દેહ રૂપી કોથળી વડે જ એ બધાં એક સાથે રહી શક્યાં હોય છે. હવે, આ વસ્તુ કાંઈ સામંજસ્યપૂર્ણ કે સમરસ ચેતના ન કહેવાય, એને તો એક શંભુમેળો કહેવાય.

તમે તમારા જીવનમાં જુદી જુદી ક્ષણોએ જુદા જુદા પ્રકારના મનુષ્ય હો એમ બનવું સંભવિત છે. હું એવા લોકોને જાણું છું જેઓ નિર્ણય લઈ શકતા, એમનામાં પ્રબળ સંકલ્પ શક્તિ હતી, પોતાને શું કરવું છે તે વિષે તેઓ સભાન રહેતા અને એને કાર્યાન્વિત કરવાની તૈયારી કરતા. અને પછી, એમના સ્વરૂપમાં કોઈક જરા જેટલી અવળી ગતિ ઊભી થતી, સ્વરૂપનો કોઈ અન્ય ભાગ અગ્રસ્થાને આવતો, અને બધા કર્યા કારવ્યાને દસ મિનિટમાં વણસાડી મૂકતો. જે વસ્તુ સિદ્ધ કરતાં બે મહિના લાગેલા તેને તદ્દન હતી નહતી કરી નાંખવામાં આવતી. પછી જ્યારે પેલો અગાઉનો ભાગ અગ્રસ્થાને આવે છે ત્યારે એ નિર્વેદપૂર્વક બોલી ઊઠે છે; “આ શું !.....” અને પછી પાછું એ આખુંયે કામ ધીમે ધીમે કરીને ફરી કરવા માંડવું પડે છે. એટલે, એ

વસ્તુ તો સ્પષ્ટ છે કે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન બનો તે ખૂબ જ અગત્યનું છે. તમારી અંદર એક પ્રકારનું દિશાસૂચક સાધન અથવા દર્પણ હોવું જોઈએ, જેમાં સર્વ વસ્તુઓનું પ્રતિબિંબ પડે અને તેઓનું સાચું સ્વરૂપ શું છે તે તમને બતાવી આપે. અને એમ જ્યારે તમને ખબર પડે ત્યારે તમે એ વસ્તુઓ જે પ્રકારની હોય તે પ્રમાણે તેમને એક પછી એક કરીને તેમના યથાસ્થાને વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવા લાગો છો; તમે સમજાવવા લાગો છો; સુવ્યવસ્થા સ્થાપવા માડો છો અને આ બધું કરવામાં સમય જાય છે. અને સ્વરૂપનો પેલો ભાગ ફરીથી પાછો, ત્રણ-ચાર વાર પાછો આવે છે અને જે જે ભાગ અગ્રસ્થાને આવે છે તે એમ જ કહેતો રહે છે કે; “મને અહીં પ્રથમ સ્થાને મૂકો, બીજા બધા ભાગને શું કરે છે તેની કોઈ અગત્ય નથી, કશી જ અગત્ય નથી, નિર્ણય કરનાર હું છું અને હું જ સૌથી વધુ અગત્ય ધરાવું છું.” મને ખાતરી છે કે જો તમે તમારી જાત પ્રત્યે દૃષ્ટિ નાખી જોશો તો તમને દેખાઈ આવશે કે તમારામાંની કોઈ પણ વ્યક્તિ એવી નથી જેને આ પ્રકારનો અનુભવ થયો ન હોય. તમારે સભાન થવું હોય છે, તમારે શુભ સંકલ્પ સેવનાર બનવું હોય છે. તમારામાં સમજ શક્તિ આવી હોય છે, તમારામાં જાજવલ્યમાન અભીપ્સા પ્રગટી હોય છે. સર્વ કાંઈ ઝળહળતું અને આલોકપૂર્ણ હોય છે; અને અચાનક કોઈ વસ્તુ બની આવે છે, કોઈ અર્થહીન વાતચીત, કોઈક અનિચ્છનીય વાંચન, અને એને લઈને આખીએ વસ્તુ ઊંઘી વળી જાય છે. એવે વખતે માણસને એમ લાગે છે કે, પહેલાં જે અનુભૂતિ થતી હતી તે કેવળ ભ્રમ મૂલક જીવન હતું, અને એમાં તો વસ્તુઓને એક ખાસ પ્રકારના દૃષ્ટિબિંદુથી જોવામાં આવતી હતી એટલું જ.

જીવન આવું છે. તમને ઠોકર વાગે છે અને તરત જ તમે ભોંય ભેગા થઈ જાઓ છો. પછી તમે તમારી જાતને કહો છો, “અરે, એમ કંઈ આપણાથી હરપળે ગંભીર બની ન રહેવાય”, અને પછી પાછો પેલો અગાઉનો ભાગ આગળ આવે છે ત્યારે ફરી એકવાર, તમારા પસ્તાવાનો પાર રહેતો નથી; “હું તો એક મૂર્ખ માણસ છું, મેં કેટલો બધો સમય બરબાદ કર્યો, હવે મારે બધું જ ફરીથી શરૂ કરવું પડશે.....” કેટલીકવાર કોઈ દૃષ્ટવૃત્તિવાળો હોય છે, બળવાખોર હોય છે, ચિંતામગ્ન હોય છે, અને બીજો ભાગ વળી પ્રગતિમાન, સર્વાંગસમર્પણશીલ હોય છે. અને એ બધા એક પછી એક ફરતા રહે છે.

આનો કેવળ એક જ ઈલાજ છે; તમારું પેલું દિશાસૂચક સાધન, તમારું દર્પણ બરાબર યથાસ્થાને હોવું જોઈએ, જેમાં તમારી લાગણીઓ, આવેગો, સર્વ પ્રકારના સંવેદનો બરાબર જણાઈ આવે. એ સૌ વસ્તુઓને તમે પેલા દર્પણમાં જુઓ. એમાંની કેટલીક વસ્તુઓ જેને જોતાં બહુ સુંદર કે સુખ થાય એવી નહિ લાગે; તો કેટલીક વસ્તુઓ સુંદર અને આનંદદાયક લાગશે અને એમને જાળવી રાખવી જોઈશે.

જો જરૂર પડે તો, તમારે દિવસમાં આ વસ્તુ સો વખત પણ કરવી જોઈએ. અને એમ કરવામાં રસ પડે તેવું હોય છે. એમાં તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપી દર્પણની આસપાસ એક પ્રકારનું વિસ્તૃત વર્તુળ દોરવાનું હોય છે અને ચેતનાનાં સર્વે તત્ત્વોને તેની આસપાસ ગોઠવવાના હોય છે. એમાં જો કોઈ વસ્તુ યથાયોગ્ય ન હોય; જેનો પેલા દર્પણમાં એક ધૂંધળો પડછાયો પડતો હોય, તો તે તત્ત્વને તમારે ઊઠાવી લેવાનું હોય છે, તેને સુવ્યવસ્થિત બનાવવાનું હોય છે. એની સાથે વાત કરવાની હોય છે, તેને સમજણ આપવાની હોય છે, પોતે એ અંધકારમાંથી બહાર નીકળી આવવાનું હોય છે. જો તમે આમ કરશો, તો તમને કદી કંટાળો નહિ આવે. જ્યારે લોકો તમારા પ્રત્યે સારો વર્તાવ કરતા ન લાગે જ્યારે તમને સળેખમ થઈ માથું ભારે થયું લાગે, જ્યારે તમારા પાઠ તમને બરાબર આવડતા ન હોય, અને એવું બીજું બધું બનતું હોય, ત્યારે પછી તમે જરા પેલા દર્પણમાં ડોકિયું કરો. અને અને ત્યાં એક ભારે રસ પડે તેવી વસ્તુ દેખાય છે-પેલો કીડો ત્યાં હોય છે. ત્યારે તમને થાય છે કે-“હું તો એમ માનતો હતો કે મારું દૃશ્ય સચ્ચાઈ વાળું છે” - લેશ માત્ર નહિ.

જીવનમાં એવી કોઈ વસ્તુ બનતી નથી જેમાં રસ ન પડે. આ દર્પણની બનાવટ બહુ સારી રીતની હોય છે. તમે એ વસ્તુ બે વર્ષ, ત્રણ વર્ષ, ચાર વર્ષ, અથવા તો કેટલીકવાર વીસ વર્ષ સુધી કરવી પડે તો કર્યે રાખો. પછી, થોડાં એક વર્ષ પછી, તમે પોતે જરા પાછળ દૃષ્ટિ નાખીને જુઓ, તમે પોતે ત્રણ વર્ષ ઉપર કેવા હતા તેની ઉપર તમારી નજર ફેરવો; “હું કેટલો બધો બદલાઈ ગયો છું... શું હું એવો હતો?.....” આ રસ પડે તેવી વસ્તુ છે. “શું હું એવી રીતે વાત કરી શકતો હતો? શું મારી વાણી અને વર્તન એવાં હતાં?..... પણ તો તો, ખરે જ હું મહામૂર્ખ હતો! મારામાં કેટલું બધું પરિવર્તન આવી ગયું છે!” કેમ, આ મઝા પડે તેવું છે, ખરું ને?

વાર્તાલાપ - ૧૫

૮ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

‘માનવજાતિની સેવા કરવાનો વિચાર એ મહત્વાકાંક્ષાનું સૌથી વધારે પ્રચલિત સ્વરૂપ છે. એવી સેવાની કે એની પ્રવૃત્તિ ઉપરની આસક્તિ એ અંગત મહત્વાકાંક્ષાની નિશાની છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૨)

બાળક : આપ એને મહત્વાકાંક્ષા કેમ કહો છો?

શ્રી માતાજી : તમારે માનવજાતિની સેવા શા માટે કરવી છે, એની પાછળ તમારો શું આશય છે? એ એક મહત્વાકાંક્ષા છે. એમ કરીને લોકોમાં તમારે મોટા માણસ થવું હોય છે. તમને આ સમજવું મુશ્કેલ પડે છે નહિ?..... હું સમજી શકું છું.

બાળક : સર્વ સ્થળે પ્રભુનો વાસ છે એટલે આપણે જો માનવજાતિની સેવા કરીએ તો એ પ્રભુની જ સેવા થાય, ખરું કે નહિ?

શ્રી માતાજી : આ તો અદ્ભૂત વાત છે! આ બધા ધંધામાં સ્પષ્ટ રીતની વસ્તુ તો એ હોય છે કે “પ્રભુ મારામાં રહેલા છે. એટલે જો હું મારી જાતની સેવા કરું તો એથી પ્રભુની પણ સેવા થશે” (હસાહસ). ખરી વાત તો એ છે કે પ્રભુ સર્વ સ્થળે છે. તમારા વિના પણ એ પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે છે.

હું બરાબર જાણું છું કે મારી વાત તમને સમજાતી નથી. પરંતુ ખરું જોતાં, જો તમે એટલું પણ માનતા હો કે, પ્રભુ સર્વ વસ્તુઓમાં રહેલા છે તો પછી તમે કયા સાધન વડે માનવજાતિની સેવા કરવાની ધાલમેલ કરી શકવાના છો? એ રીતે, જો તમારે માનવજાતિની સેવા કરવી હોય તો, એને માટે શું કરવું જોઈએ તે બાબતમાં તમારું જ્ઞાન, પ્રભુ કરતાં વધુ હોવું જોઈએ. તો શું તમે માનવજાતની સેવા કયી રીતે થઈ શકે તે અંગે પ્રભુ કરતાં વધુ જાણો છો ખરા?

પ્રભુ સર્વ સ્થળે છે. હા, વસ્તુઓ પ્રભુમય હોય તેવી ભાસતી નથી..... જ્યાં સુધી મને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી તો મને આનો એક જ ઉકેલ જણાય છે: જો તમારે માનવજાતિની સેવા કરવી હોય તો તમારે એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે અને તે એ કે તમે તમારી જાતને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં એકત્રિત કરીને, તેનું પ્રભુને અર્પણ કરી દો. ઉકેલ એ છે. કારણ કે એમ કરવાથી કંઈ નહિ તો જે ભૌતિક સત્યની તમારા દ્વારા અભિવ્યક્તિ થઈ રહી છે તે તો કાંઈક વધુ પ્રમાણમાં પ્રભુના જેવું થવા જેટલો વિકાસ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

આપણને કહેવામાં આવે છે કે પ્રભુ સર્વ સ્થળે છે. તો વસ્તુઓમાં પરિવર્તન કેમ થતું નથી? કારણ એ કે પ્રભુને સહકાર આપતો પ્રત્યુત્તર મળતો નથી, સર્વ

વસ્તુઓ પ્રભુને સહકાર આપતો પ્રત્યુત્તર વાળતી નથી. આ વસ્તુ જોઈ શકો તે માટે તમારે તમારી ચેતનાના ઊંડાણમાં દૃષ્ટિ નાખવી જોઈએ. માનવજાતિની સેવા કરવા માટે તમે શું કરવા ઈચ્છો છો? ગરીબ લોકોને ભોજન આપવું છે?—તમે એવા લાખો લોકોને જમાડી શકો છો. એનાથી એ પ્રશ્નનો ઉકેલ નહિ આવે, એ એમનો એમ રહેશે. તમારે લોકોને જીવન જીવવા માટેની નવી અને વધુ સારી વ્યવસ્થા કરી આપવી છે?—તેમનામાં પણ પ્રભુ રહેલા છે, તો પછી પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર કેમ થતો નથી? માનવજાતિની પરિસ્થિતિ વિષે તમારા કરતાં પ્રભુ તો વધુ જાણતા હોવા જોઈએ. તમે શું છો? ચેતનાનો એક નાનકડો ટુકડો અને જડ દ્રવ્યનો એક નાનકડો ટુકડો—અને એને તમે મારું ‘સ્વરૂપ’ કહો છો. જો તમારે માનવજાતિને મદદ કરવી હોય, દુનિયાને કે વિશ્વને સહાય કરવી હોય, તો તમારે એટલું જ કરવાનું રહે છે કે તમારે પેલા નાનકડા ટુકડાને સર્વાંશે એકત્રિત કરીને પ્રભુને સોંપી દેવો. જગત દિવ્ય કેમ નથી?..... એ તો દેખીતું છે કે જગત, યોગ્ય પ્રકારે વ્યવસ્થિત નથી. એટલે આ પ્રશ્નનો ઉકેલ એટલો જ છે કે જે કાંઈ તમારી પાસે હોય તે બધું પ્રભુને સોંપી દેવું. પ્રભુને જે કાંઈ અર્પણ કરો તે પૂર્ણરૂપે સર્વાંગીણરૂપે સોંપી દો; કેવળ તમારી જાતને માટે નહિ, પણ માનવજાતિ માટે. અને વિશ્વને માટે. આથી વધુ સારો ઉકેલ નથી. તમે માનવજાતિને કયા પ્રકારે મદદ કરવા ઈચ્છો છો? તમને એ વાતની પણ ખબર નથી કે એને શું જોઈએ છે. તમે કઈ શક્તિની સેવા કરી રહ્યા છો તે વિષેનું તમારું જ્ઞાન તો એથી પણ ઓછું છે. જ્યાં સુધી તમે તમારી જાતનું જ સાચી રીતનું રૂપાંતર ન કર્યું હોય ત્યાં સુધી તમે અન્ય કોઈ વસ્તુમાં કઈ રીતે પરિવર્તન લાવી શકવાના છો?

ગમે તેમ હોય, પણ તમારામાં એ કાર્ય કરવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં શક્તિ જ નથી. જો કોઈને તમારે મદદ કરવી હોય, અને તમારામાં એના કરતાં વધુ ઉચ્ચ કોટિની ચેતના ન હોય, તો પછી તમે એને કઈ રીતે મદદ કરી શકો? તદ્દન બાલીશ વિચાર છે! જે લોકો એમ કહે છે કે “હું એક વિશ્રામ સ્થાન ખોલીશ, હું એક સાર્વજનિક શિશુગૃહ બાંધીશ, ગરીબ લોકોને રાબડી પિવડાવીશ, આ જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપીશ, આ ધર્મનો પ્રચાર કરીશ.....” એ બધા બાળકો છે. આનું કારણ એ છે કે તમે તમારી જાતને બીજાઓ કરતાં સારા ગણો છો, તમે એમ માનો છો કે તેમણે કેવા હોવું જોઈએ અથવા થવું જોઈએ, તે, એમના કરતાં તમો વધુ સારી રીતે જાણો છો. માનવજાતિની સેવા કરવાની વાતની પાછળ આ ખ્યાલ રહેલો હોય છે. તમારે એવું બધું કરવાનું ચાલું રાખવું છે? એ રીતે પરિસ્થિતિમાં કંઈ ખાસ ફેરફાર પડતો નથી. કોઈ વ્યક્તિ કોઈ હોસ્પિટલ ખોલે કે શાળા ઉઘાડે તેથી કરીને એ માનવજાતિની સેવા કરતી નથી.

બાળક : એમ છતાં પણ એનાથી લાભ તો થયો છે, ખરું કે નહિ? જો બધી જ

શાળાઓનો ઉચ્છેદ કરી નાખવામાં આવે તો.....

શ્રી માતાજી : મને નથી લાગતું કે અત્યારે માનવજાતિ પહેલાં કરતાં વધુ સુખી છે કે એનામાં કોઈ ખાસ ખાસ સુધારો થયો હોય. આ સર્વ વડે તો મોટાભાગે તમે એવી લાગણી સેવતા થાઓ છો કે, “હું કાંઈક છું”. હું એને જ મહત્વાકાંક્ષા કહું છું.

પરંતુ આ જ લોકો, જેઓ શાળા માટે પૈસા આપે છે તેમને એમ કહેવામાં આવે કે અમુક ઠેકાણે પ્રભુનું અમુક કાર્ય કરવાનું છે, અને પ્રભુએ એ કાર્ય અમુક રીતે થાય એવું નક્કી કર્યું છે, અને એ લોકોને એવી ખાતરી પણ થાય કે ખરેખર એ પ્રભુનું જ કાર્ય છે, તે છતાં એ લોકો કંઈ પણ આપવાનો ઈન્કાર કરે છે. કારણ કે એ કાંઈ લોકોએ માન્ય રાખેલા પ્રકારનું જ નહિતરનું કાર્ય હોતું નથી. અને એનાથી પોતે કાંઈ સારું કાર્ય કર્યાનો આત્મસંતોષ લઈ શકતો નથી! આ વસ્તુને હું મહત્વાકાંક્ષા કહું છું. મારી પાસે એવા અનેક લોકોના દાખલા છે જેઓ કોઈ હોસ્પિટલ ઉઘાડવા માટે લાખો રૂપિયા આપી શકે છે, કારણ કે એમ કરવાથી એમને કોઈ મહાન, ઉમદા, ઉદારતાપૂર્ણ વસ્તુ કર્યાનો આત્મ સંતોષ મળે છે. એ લોકો આપવડાઈમાં રાચે છે. હું એને મહત્વાકાંક્ષા કહું છું.

હું એક એવા વિનોદી સ્વભાવવાળા માણસને ઓળખું છું, જે એમ કહેતો કે, “પ્રભુનું રાજ્ય સત્વરે સ્થપાય એ બની શકે તેમ નથી, અને એના કારણભૂત પેલા દાનેશ્વરી લોકો છે—કારણ કે પ્રભુનું રાજ્ય સ્થપાય તો એમનું શું થાય? જો માનવજાતિ દુઃખી ન રહે તો પછી એ દાનેશ્વરી લોકો માટે કોઈ કર્તવ્ય કર્મ જેવું જ ન રહે.” આ વસ્તુમાંથી બહાર નીકળવું એ ઘણું અઘરું કામ છે. પરંતુ, એ પણ એક હકીકત છે કે, આ જગત જ્યાં સુધી પ્રભુને સમર્પણ નહિ કરી દે ત્યાં સુધી તે તેની અત્યારની હાલતમાંથી બહાર નીકળી શકવાનું નથી. જે બધા સદ્ગુણો કહેવાય છે—એમને એમ ભલે વખાણીને ઊંચે ચઢાવો—તે બધા તમારા આત્મસંતોષમાં વધારો કરે છે, એટલે કે, એમનાથી તમારો અહંકાર પોષાય છે. એમના વડે તમે પ્રભુ વિષે સાચી રીતે સભાન બની શકતા નથી. આ જગતમાં જો કોઈનું રૂપાંતર કરવું અત્યંત મુશ્કેલ હોય તો તે આવા ઉદાર અને ડાહ્યા કહેવાતા મનુષ્યોનું છે. એ લોકોને પોતાના જીવનથી પૂરેપૂરો સંતોષ હોય છે. કોઈ માણસ ગરીબ હશે અને જેણે પોતાના જીવનમાં અનેક પ્રકારની મૂર્ખાઈ ભરેલી વસ્તુઓ આચરી હશે તે એકદમ દિલગીરી દર્શાવશે અને કહેશે, “હું કશી વિસાતનો નથી, મારાથી કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી. આપ મને જેવો બનાવવા ધારતા હો તેવો બનાવો.” આવો મનુષ્ય પેલા ડાહ્યા અને બુદ્ધિવાન અને મિથ્યાભિમાનથી ભરેલા મનુષ્ય કરતાં પ્રભુની વધુ નજીકમાં હોય છે, કારણ કે એને તો પોતે કેવો છે તેનો બરાબર ખ્યાલ હોય છે.

જે દાનેશરી અને ડાહ્યા મનુષ્યોએ માનવજાતિ માટે ઘણું કર્યું હોય છે તેઓ

પોતાને માટે વધુ પડતા આત્મ સંતુષ્ટ બની જાય છે અને પોતાનામાં પરિવર્તન કરવાની જરૂર વિષે એમને લેશમાત્ર વિચાર આવતો હોતો નથી. સામાન્ય રીતે આવા લોકો જ એમ કહેતા હોય છે કે, “ખરેખર, જો મેં આ જગત બનાવ્યું હોત તો આવું ન બનાવત. આના કરતાં ઘણું સારું બનાવ્યું હોત. અને પછી એ લોકો પ્રભુએ જે વસ્તુ ખરાબ રીતે બનાવી હોય છે તેને સુધારવાના કામમાં લાગી જાય છે! એ લોકોના ખ્યાલ પ્રમાણે આ જગતમાં બધું જ મુખર્ષિ ભર્યું અને નકામું હોય છે...જો તમારું વલણ આ પ્રકારનું જ હશે તો તમે પ્રભુના નહિ બની શકો. કારણ કે તમારામાં એવો સભાન અહંભાવ હશે કે પ્રભુના કાર્યોની તુલના કરી શકે તેવી અચૂક રીતની વરિષ્ટ બુદ્ધિ તમારી પાસે છે અને એવા એ અહંભાવની સભાનતા, તમારી અને પ્રભુની વચ્ચે અંતરાયરૂપ નીવડશે. આવા લોકોને ખાતરી હોય છે કે જો આ જગત તેમણે બનાવ્યું હોત, તો પ્રભુએ જે મુખર્ષિઓ આચરી છે તેવી ભૂલો તેઓ ન કરત. અને આ બધું ગર્વ, મિથ્યાભિમાન, આત્મચ્છલમાંથી આવતું હોય છે. જે લોકો માનવજાતિની સેવા કરવા માગતા હોય છે તેમનામાં એનું જ બીજ રહેલું હોય છે.

એ લોકો માનવજાતિને શું આપી શકવાના છે? કંઈ જ નહિ! એ લોકો ભલે ને તેમના લોહીનું ટીપે ટીપું આપી દે, તેમના મગજમાં રહેલા બધા ખ્યાલો આપી દે, એમના ખિસ્સામાં હોય તેટલા બધા જ પૈસા આપી દે, તેમ છતાં, તેઓ એક પણ વ્યક્તિનું રૂપાંતર કરી શકવાના નથી કારણ કે એ વ્યક્તિ તો શાશ્વત કાળમાં એક ક્ષણ માત્ર હોય છે. શું એ લોકો એમ માને છે કે તેઓ આખી શાશ્વતીની સેવા કરી શકે તેમ છે?

મનુષ્ય કરતાં ઉચ્ચતર એવાં અનેક સ્વરૂપો આ જગત ઉપર આવી ગયેલાં છે, તેઓએ તેમનો પ્રકાશ આણેલો છે, તેમનાં જીવન અર્પણ કરી દીધાં છે, અને એ સર્વ છતાં વસ્તુઓમાં કોઈ ખાસ પરિવર્તન થયું નથી. એક ક્ષુદ્ર માનવ જંતુથી કયી રીતે યોગ્ય પ્રકારની સહાય થઈ શકે? એ તો કેવળ મિથ્યાભિમાન જ છે. આમાં એ દલીલ કરવામાં આવે છે, કે “જો સૌ કોઈ મળીને પોતપોતાનાથી શક્ય તેટલું ઉત્તમ કાર્ય કરે તો સૌ સારાં વાનાં થાય.” મને એમ લાગતું નથી, અને એમ બનવું શક્ય પણ નથી. અમુક દૃષ્ટિથી જોતાં, વિશ્વની દરેક વસ્તુ પોતાનાથી બને તેટલું ઉત્તમ કાર્ય કરે છે. પરંતુ એ ‘ઉત્તમ’ વસ્તુ પણ સરવાળે કશું પરિણામ લાવતી નથી. જ્યાં લગી સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ વસ્તુનું પરિવર્તન નહિ થાય. આ જે ‘ઉત્તમ’ વસ્તુ છે, તેમાં જ પરિવર્તન લાવવાની જરૂર છે. અહીં જે અજ્ઞાન છે તેને સ્થાને જ્ઞાન અને શક્તિ ચેતનાનો જન્મ થવો જોઈએ, નહિ તો પછી આપણે એકની એક મૂર્ખામીની આસપાસ ગોળ ગોળ ફર્યા કરીશું.

તમે ભલેને લાખો હોસ્પિટલો ખોલો, પરંતુ એથી કરીને લોકો માંદા ન પડે તેવું

બનવાનું નથી. ઉલટું લોકોને માંદા પડવા માટે એમના વડે હરેક પ્રકારની સગવડ અને ઉત્તેજન મળે એ સંભવિત છે. આપણે આ પ્રકારના ખ્યાલોમાં ગળાડૂબ રહેતા હોઈએ છીએ. “હું આ જગતમાં આવ્યો છું એટલે મારે બીજા લોકોને મદદ કરવી જોઈએ.” આનાથી માણસ જીવનને રાહત મળે છે. વળી એ પોતાની જાતને કહે છે : હું કેવો નિઃસ્વાર્થી છું! હું માનવજાતિને મદદ કરતો રહીશ.” આ બધું બીજું કાંઈ નહિ પણ અહંભાવ છે.

હકીકત તો એ છે કે તમારે જેની સાથે સીધેસીધો સંબંધ છે તે તો તમારી પોતાની જાત સાથે છે. તમારે લોકોનાં દુઃખો દૂર કરવાં છે, પરંતુ જો તમે તમારી અંદર રહેલા દુઃખનો અનુભવ કરવાની ક્ષમતાનું એક પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક રીતે સુખાનુભવ કરી શકવાની ક્ષમતામાં પરિવર્તન નહિ કરી શકતા હો, તો જગતમાં કોઈ જાતનો ફેરફાર થશે નહિ. હંમેશાં એ વસ્તુ એવી જ રહેશે, આપણે ગોળ ગોળ ફર્યા કરીશું- એક પછી એક સંસ્કૃતિઓ આવતી જશે, એક પછી એક ઉત્પાતો ઊભા થતા જશે, પરંતુ પરિસ્થિતિમાં કશો ફેરફાર નહિ થાય, કારણ કે આમાં કશીક વસ્તુ ખૂટે છે, કોઈ એક વસ્તુનો અભાવ છે-એ વસ્તુ તે ચેતનાની સભાનતા છે. બસ એટલું જ.

કંઈ નહિ તો, મારો તો આ પ્રકારનો અભિપ્રાય છે અને એની જ કાંઈ કિંમત હોય તે સાથે હું તમારી આગળ રજૂ કરું છું. તમારી ઈચ્છા હોય, તો ભલે તમે શાળાઓ અને ઈસ્પિતાલો બાંધ્યા કરો, અને એમ કરવાથી તમને સુખ મળતું હોય તો તો એ તમારે માટે ઘણી સારી વાત કહેવાય. મેં જ્યારે “મોસિયે વિન્સે” ફિલ્મ જોઈ ત્યારે મને એમાં બહુ રસ પડેલો. એણે અનુભવ્યું હતું કે તે એ દસ ગરીબ માણસને જમાડતો એટલે બીજા એક હજાર મનુષ્યો જમવાને માટે આવી લાગતા. કોલબર્ટ એને એ જ વસ્તુ કહેલી કે “એમ લાગે છે કે ભોજન પુરું પાડીને તમે ગરીબ મનુષ્યોનું સર્જન કરી રહ્યા છો.” અને એ વાત કંઈ તદ્દન ખોટી નથી. પરંતુ તમારા ભાવિમાં જ એવું લખાયું હોય કે તમે શાળાઓ સ્થાપો, શિક્ષણ આપો, માંદાઓની માવજત કરો, ઈસ્પિતાલો ખોલો, એ સારી વાત છે, ભલે, એમ કરો. પરંતુ એ વસ્તુને તમે બહુ મહત્વ ન આપતા. એ એક એવી ભવ્ય વસ્તુ હોય છે કે જે તમે તમારા પોતાના આનંદ માટે કરી રહ્યા હો છો. તમારે એમ કહેવું કે, “હું આમ કરું છું કારણ કે મને એમ કરવાથી સુખનો અનુભવ થાય છે,” પરંતુ એમાં યોગની વાત ન કરશો. એમાં તમે કોઈ પણ રીતનો યોગ કરતા નથી. તમે માનો છો કે તમે કોઈ મહાન વસ્તુ કરી રહ્યા છો, એટલું જ. અને એ કેવળ તમારા પોતાના આત્મસંતોષ ખાતર જ હોય છે.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે વિશ્વામિત્ર ઋષિએ એક નવીન જગતનું સર્જન કરેલું.

શ્રી માતાજી : એમણે શું કરેલું તે મને કહો. એમને આ જગતમાં સુખ નહિ લાગેલું

એટલે એમાણે અન્ય જગતનું સર્જન કરેલું કે? એ જગત ક્યાં છે?

સ્વાભાવિક રીતે તમારામાં સૌ પ્રથમ વિચાર તો આ જગતના સરજનહાર કરતાં વધુ મહાન બનવાનો હોય છે. કારણ કે તમને લાગે છે કે આ જગત ખરાબ રીતનું બનાવેલું છે. એ શક્ય છે, તમે કહી શકો કે એને ખરાબ રીતનું બનાવેલું છે. જો તમે એમ માનતા હો કે તમે પ્રભુ કરતાં સારી રીતનું સર્જન કરી શકો તેમ છો, તો હું એમ નથી કહેતી કે તમે ભૂલ કરતા હશો. મારું તો એટલું જ કહેવાનું છે કે તમે એમ નહિ કહી શકો કે તમારામાં મહત્વાકાંક્ષા નથી. હું એમ નથી કહેતી કે એ લોકો ખોટા હતા; હું તો એટલું જ કહું છું કે એ બધા લોકો મહત્વાકાંક્ષાવાળા હતા. એ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી હોતી. એનો પુરાવો એ છે કે આ બધા ઉદાર, સારા, નિઃસ્વાર્થી લોકો હોય છે. તેમનામાં જ પરિવર્તન લાવવું અત્યંત કઠણ હોય છે કારણ કે તેમનામાં એક ભયંકર રીતનો અહંભાવ હોય છે. ન્યાય, ઉદારતા વગેરે વિષેના એમના ખ્યાલો એટલા બધા મોટા હોય છે કે એમાં બીજી કોઈ વસ્તુને સમાવવા માટે સ્થાન જ હોતું નથી, પ્રભુ માટે પણ નહિ.

તમારે સાચા અર્થમાં કાંઈ સારું કરવું હોય તો તમારે તમારી ભીતરમાં ઊંડા ઉતરીને અગત્યની શોધ કરવી જોઈએ. અને ત્યાં જણાય છે કે ‘મારું’ અસ્તિત્વ જ નથી. ત્યાં તો એક જ વસ્તુનું અસ્તિત્વ હોય છે, અને તે વસ્તુ તે પ્રભુ પોતે છે. અને જ્યાં લગી તમે આ વસ્તુની શોધ નથી કરી હોતી ત્યાં સુધી તમે આ માર્ગમાં આગળ વધી શકતા નથી. પણ એ તો કાચબાની ઢાલ જેવું સખત હોય છે!.....જો તમારું મન તત્ત્વચિંતક પ્રકારનું હશે તો તમે તમારી જાતને પૂછશો: ‘આ જેને હું ‘મારી જાત’ કહું છું તે વસ્તુ શી હશે? શરીર?— એ તો સદાકાલ બદલાતું રહે છે, એ કદી પણ એની એ વસ્તુ હોતું નથી. ત્યારે એ વસ્તુ તે મારી લાગણીઓ હશે?—એ પણ અનેકવાર બદલાતી રહે છે. એ તો ‘મારી જાત’ નથી. તો ‘મારી જાત’ ક્યાં હશે? મને જે સતતપણે ઘડાતા અને ભાંગતા રહે છે એ તો ‘મારી જાત’ નથી. તો ‘મારી જાત’ ક્યાં હશે? મને જે સતતપણે બન્યા રહેવાનો અનુભવ થાય છે તે લાગણી શેમાંથી ઉત્પન્ન થતી હશે?’ જો તમે આ પ્રકારે અંતરની સચ્ચાઈ પૂર્વક ચાલુ રાખશો તો તમે થોડાંક વર્ષ પાછા ફરશો. અને પ્રશ્ન વધુને વધુ ગુંચવાડા ભર્યો બનતો જશે. તમે તમારું અવલોકન ચાલુ રાખો છો અને તમારી જાતને કહો છો, “એ વસ્તુ તે મારી સ્મૃતિ શક્તિ છે.” પરંતુ પાછું એમ લાગે છે કે આપણી સ્મરણ શક્તિ ચાલી જાય છે તો પણ આપણે તો એના એ જ રહીએ છીએ. અને આ રીતે જો વ્યક્તિ પોતાની આ ગહન શોધ ચાલુ રાખે છે તો એક એવી ક્ષણ આવે છે કે જ્યારે સર્વ કાંઈ અદૃશ્ય બની જાય છે અને એક જ વસ્તુનું અસ્તિત્વ અવશિષ્ટ રહે છે—એ હોય છે પ્રભુ. પ્રભુની હાજરી. બધી વસ્તુઓ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. ઓગળી જાય છે, સૂર્યના તાપમાં જેમ

માખણ પીગળી જાય છે તેમ... ત્યારે મનુષ્ય આ શોધ કરે છે કે પોતે જેને 'પોતાની જાત' કહેતો હતો તે તો કેવળ આદતોની એક પોટલી સિવાય બીજું કંઈ ન હતું જે પ્રભુ વિષે અજ્ઞાન અને અભાન હોય છે, તે વસ્તુ જ આ બધુ બોલતી હોય છે. દરેક વ્યક્તિમાં આવા સેંકડોની સંખ્યાઓમાં ગણાય તેવાં 'સ્વરૂપો' હોય છે અને તેઓ સેંકડો પ્રકારની અલગ અલગ રીતની વાતો કરે છે. આ 'સ્વરૂપો' અજ્ઞાન, અભાન, પરિવર્તનશીલ અને પ્રવાહી હોય છે. જે 'સ્વરૂપ' આજે બોલતું હોય છે. તે ગઈ કાલના કરતાં બીજું જ હોય છે; અને તમે આગળ જઈને જોશો તો એ 'સ્વરૂપ' અદૃશ્ય થઈ ગયું હશે. એમાં એક જ વસ્તુ ટકી રહે છે. એ વસ્તુ પ્રભુ હોય છે. એ એક જ વસ્તુ એવી છે જેને આપણે હમેશાં એના એજ સ્વરૂપમાં જોઈ શકીએ છીએ. અને જો તમે આગળ ન વધ્યા હો તો.....

બાળક : જો સર્વ વસ્તુ તેમનામાંથી (પ્રભુમાંથી) આવે છે તો પછી આટલી બધી ક્ષતિઓ ક્યાંથી આવે છે?

શ્રી માતાજી : તમારે એમ ન માની લેવું કે તમારા જીવનમાં જે કંઈ બની આવે છે તે સ્વાભાવિક રીતે પ્રભુમાંથી જ આવે છે અથવા તો એમની ઋત ચેતના જ તમારા જીવનને માર્ગદર્શન આપી રહી હોય છે. કારણ કે જો સર્વ વસ્તુઓ એમનામાંથી (પ્રભુમાંથી) આવતી હોય તો તો, તમારા માટે કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ કરવી શક્ય જ ન બને.

તો પછી એમ કેમ છે કે સર્વ સ્થળે કંઈને કંઈ ક્ષતિ રહેલી હોય છે? વસ્તુઓ પ્રભુ પ્રત્યે જવાને બદલે પ્રભુથી વિરૂદ્ધમાં કેમ જાય છે?... કારણ કે વચગાળામાં એમાં અસંખ્ય તત્ત્વો છે કે જેઓ એકબીજાની આડે આવે છે અને વચમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે. સંકલ્પનાં બળો એકબીજાની સામે થાય છે અને એમાંથી જે સૌથી વધુ બળવાન હોય છે તે સારામાં સારું પરિણામ પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારના ધોરણોની સંકુલતાને કારણે જ એક પ્રકારની નિયતિનું (ભવિતવ્યતાનું) સર્જન થયેલું છે. આ પ્રકારની ઢગલાબંધ વસ્તુઓને કારણે પ્રભુનો સંકલ્પ સંપૂર્ણપણે આચ્છાદિત થઈ જાય છે. માટે જ મેં અહીં કહેલું છે : (શ્રી માતાજી તેમનું પુસ્તક હાથમાં લે છે) “તમારે સર્વ વસ્તુઓનો-કેવળ પ્રભુ તરફથી આવતી વસ્તુઓનો જ સ્વીકાર કરવો, કારણ કે ગુપ્તપણે રહેલી કામનાઓમાંથી પણ વસ્તુઓ આવી શકે છે. કામનાઓ તમારા અચેતન ભાગમાં ક્રિયાશીલ હોય છે અને એથી કરીને તમે જેનું મૂળ ન પારખી શકો એવી વસ્તુઓ પ્રત્યે પણ આકર્ષાઈ જાઓ તેમ બની શકે છે પરંતુ એ વસ્તુઓ પ્રભુ તરફથી આવતી નથી. એમનું ઉદ્દગમ-સ્થાન તો ગુપ્ત કામનાઓ હોય છે.”

જ્યારે તમારે જોઈતી હોય તેવી વસ્તુ તમને નથી મળતી હોતી ત્યારે તમે તમારી એ કામનાનો તમારા સ્વરૂપની બહાર પ્રક્ષેપ કરો છો. એ વસ્તુ, જાણે કે

તમારા સ્વરૂપમાંથી અલગ પડેલી એક નાનકડી વ્યક્તિતાની માફક બહાર પડે છે અને જગતમાં આમ તેમ રખડે છે. એ વસ્તુ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં નાનો કે મોટો એક આંટો મારીને તમારી પાસે આવે છે. કદાચ એવે સમયે તમે એના વિષે ભૂલી પણ ગયા હો છો. જે લોકોમાં અમુક રીતની કામના હોય છે, જેમને કોઈક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી હોય છે, તેમનામાંથી એ વસ્તુ, એક નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપના જેવી ઘડાઈને, એક નાનકડી જ્યોતિની જેમ, તેમની આસપાસના વાતાવરણમાં બહાર પ્રસરે છે. આ નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપ માટે અમુક રીતનું ભાવિ નિર્માણ થયેલું હોય છે. એ વસ્તુ આખા જગતમાં રખડતી રહે છે અને કેટલીક વાર એ અન્ય વસ્તુઓ સાથે અથડામણમાં પણ આવે છે. તમે કદાચ એને ભૂલી ગયા હશો, પરંતુ એ સ્વરૂપ કદી નહિ ભૂલે કે એણે અમુક પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાનું છે... ઘણા દિવસો સુધી તમે તમારી જાતને કહેતા રહેતા હો છો, કે દા.ત. “મને જાપાન જવાની અને ત્યાંની બધી વસ્તુઓ જોવાની તક મળે તો કેવું સારું,” અને તમારી એ કામના તમારા સ્વરૂપમાંથી બહાર પડે છે. પરંતુ આવી બધી કામનાઓ જાણજીવી વસ્તુઓ હોવાથી તમે જે વસ્તુને એટલા બધા બળપૂર્વક તમારી બહાર ફેંકી હોય છે તેને ભૂલી જાઓ છો. અનેક કારણોસર તમે બીજી વસ્તુઓ વિષે વિચાર કરવા લાગો છો. અને દસ કે એથી વધુ વર્ષો પછી એ વસ્તુ તમારી પાસે એક ગરમા ગરમા ભોજનની જેમ પાછી આવે છે. હા, બરાબર વ્યવસ્થિત રીતે પીરસાયેલા ભોજનની જેમ. ત્યારે તમે કહો છો કે “હવે મને આ વસ્તુમાં કોઈ રસ નથી.” દસ કે વીસ વર્ષો પસાર થઈ ગયાં હોઈ તમને એ વસ્તુમાં રસ રહ્યો નથી હોતો. પરંતુ એ વસ્તુ એક નાનકડું રૂપ-ઘડતર હોય છે, એણે બહાર જઈને પોતાનાથી શક્ય તેટલું સારી રીતનું કાર્ય કર્યું હોય છે... અને તમારી કામના ભલે ગમે તેટલી ક્ષુદ્ર હોય, તે છતાં તે સિદ્ધ ન થાય એવું બનતું નથી. એ રૂપ ઘડતરે, પોતાનાથી શક્ય તેટલો પ્રયત્ન કર્યો હોય છે; ખૂબ ખૂબ તકલીફ ઉઠાવી હોય છે, સખત પરિશ્રમ કર્યો હોય છે, અને વર્ષો પછી એ પાછું આવ્યું હોય છે. એ વસ્તુ તમે કોઈ કામ માટે બહાર મોકલેલા નોકરના જેવી હોય છે, એણે પોતાનાથી બન્યું હોય તેટલું સારી રીતનું કાર્ય કર્યું હોય છે. અને એ જ્યારે પાછું આવે છે ત્યારે તમે એને કહો છો, “તમે આ શું કર્યું?— ‘કેમ સાહેબ, તમારી એવી ઈચ્છા હતી માટે તો આમ કર્યું છે.”

જ્યારે તમે કોઈ ઉગ્ર વિચારનું સેવન કરો છો ત્યારે જાણે કે એક ફૂલાવેલા ફૂલકાની જેમ એ તમારી અંદરથી બહાર દોડી જતો હોય એવી ક્રિયા થાય છે, અને તમે એને એમ કરતો અટકાવી શકતા નથી. આપણે એવી ઘણી વાતો સાંભળીએ છીએ કે જે માન્યા વિના ચાલે તેમ નથી હોતું. ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ એક કૃપણ માણસ હોય છે તે પોતાના પૈસા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ વિષે વિચાર કરતો નથી

હોતો; એણે પોતાનો ખજાનો કોઈ એક સ્થળે સંતાડી રાખ્યો હોય છે અને હંમેશાં એ તેને જોવા માટે જતો હોય છે. એ મરણ પામે છે ત્યાર પછી પણ એ (એટલે કે, એનું પ્રાણમય સ્વરૂપ), એક ભૂત બનીને એના ઘન ઉપર ચોકી કરવા આવતો રહે છે. જો કોઈ એના એ સ્થળ પાસે જાય છે તો એને કોઈ આપત્તિ નડ્યા વિના રહેતી નથી. વસ્તુસ્થિતિ એવી છે, જો તમે કોઈ વસ્તુ પેદા કરવાને માટે કર્મ કર્યું હોય છે તો હમેશાં એ સિદ્ધ થાય છે જ. પછી ભલે એ તમારા મૃત્યુ બાદ સિદ્ધ થાય! હા, તમારા શરીરનું અસ્તિત્વ ન હોય તે છતાં એણે ઉત્પન્ન કરેલાં આંદોલનોનું અસ્તિત્વ ભૂંસાઈ જતું નથી. એ આંદોલનો કોઈને કોઈ પણ સ્થળે સિદ્ધ થાય છે જ. બુદ્ધે આ જ વાત કહેલી : આંદોલનો ટકી રહે છે, વિસ્તાર પામતાં રહે છે. એ આંદોલનો ચેપી હોય છે. એ અન્ય વ્યક્તિઓમાં પેસીને પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખે છે, અને એવી દરેક વ્યક્તિ એમનામાં પોતાનું કાંઈ ઉમેરે છે.

બાળક : શુભેચ્છાના આંદોલન વડે આપણે જગતને મદદ કરી શકીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : શુભેચ્છા ધારણા કરીને તો આપણે ઘણી વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરી શકીએ, કેવળ એ એક અત્યંત નિર્મળ અને નિર્ભેળ શુભેચ્છા હોવી જોઈએ. એ તો ખુલ્લું છે કે કોઈ પૂર્ણ રીતના નિર્મળ વિચાર અને સાચી પ્રાર્થનાને જગતમાં વહેતા મૂકવામાં આવે છે તો એ એમનું કાર્ય સિદ્ધ કરે છે. પરંતુ જ્યારે મનુષ્યના મગજમાંથી પસાર થાય છે ત્યારે આ વિચારમાં સત્ય અને નિર્મળતા ક્યાં રહે છે? એમાં અધઃપાત થાય છે. જો તમારી આંતર ચેતના અને જ્ઞાનના પ્રયત્ન વડે, તમે તમારી અંદર રહેલી કામના ઉપર સાચા અર્થમાં વિજય પ્રાપ્ત કરો, એટલે કે એને ઓગાળી નાખો, નષ્ટ કરી દો, અને જો તમારી આંતરિક શુભેચ્છા, ચેતના, પ્રકાશ, અને જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને, તમે જો એ કામનાને ઓગાળી નાખો, તો સૌ પ્રથમ તો, તમે વ્યક્તિગત રીતે એટલા બધા સુખી થશો કે જાણે એ કામનાના વિષયનો ઉપભોગ કર્યો હોય અને જેટલું સુખ પ્રાપ્ત કરો તેના કરતાં સો ગણા સુખી થશો. અને એની એક અદ્ભુત અસર થશે. એના આ જગતમાં એવા પડઘા પડશે કે જેનો તમને ખ્યાલ પણ નહિ હોય. એ ચારે તરફ ફેલાઈ જશે. કારણ કે જે આંદોલનો તમે ઉત્પન્ન કર્યા હશે તેનો પ્રસાર થવાની ક્રિયા ચાલુ રહેશે. આવી વસ્તુઓ ઠંડા પ્રદેશોમાં જેમ બરફના ગોળાઓ વૃદ્ધિ પામતા હોય છે તેમ વધુ વિસ્તારવાળી થતી જાય છે. જે નાનકડો સરખો વિજય પણ તમે તમારી જાતના ઘડતરની બાબતમાં પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે તે આખા જગતમાં પણ પ્રાપ્ત કરવો શક્ય બનશે, અને હમણાં હું જે કહેતી હતી તે આ જ વાત હતી : આંતર પ્રકૃતિમાં ફેરફાર કર્યા સિવાય, જે કોઈ વસ્તુઓ કેવળ બાહ્ય રીતે કરવામાં આવે છે-ઈસ્પિતાલો, શાળાઓ, વગેરે-એ બધું કેવળ મિથ્યાભિમાનમાંથી કરવામાં આવે છે, પોતે કોઈ મહાન વ્યક્તિ છે એવી લાગણી અનુભવવાને

માટે કરવામાં આવે છે. જ્યારે સ્વરૂપમાં જે અહીં અગાઉ જણાવી તેવી અજ્ઞાણ અને નાનકડી વસ્તુઓ ઉપર, વ્યક્તિ જે વિજય પ્રાપ્ત કરે છે તેનાં ઘણાં મહાન પરિણામો આવે છે, પરંતુ તેમની અસર બહાર જણાતી નથી. તમારી અંદરની જે કોઈ ક્રિયા જુદી અને સત્યની વિરોધી હશે તે દિવ્ય જીવનનો ઈનકાર કર્યા બરાબર હશે. તમે જે કાંઈ નાનકડા પ્રયત્નો કરો છો તેનાં પરિણામો સારા પ્રમાણમાં આવતાં હોય છે. જો કે તમને તો એના વિષે જાણ હોવાનો સંતોષ પણ પ્રાપ્ત થયો નથી હોતો, તેમ છતાં એ વસ્તુઓ સાચી હોય છે અને એમની અસર કોઈ એક વ્યક્તિને જ અનુલક્ષીને નહિ પણ સર્વ સામાન્ય રીતની થાય છે.

જો તમારે ખરેખર કોઈ સારી વસ્તુ કરવી હોય તો, ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ તો એ છે કે તમારે તમારા નાનકડા વિજયો એક પછી એક કરીને, હૃદયની સચ્ચાઈ સાથે પ્રાપ્ત કર્યે જવા. જો તમે આમ કરશો તો તમે જગતને માટે, તમારાથી શક્ય તેટલું સારું કાર્ય બની આવશે.

બાળક : અમે જે વિજય પ્રાપ્ત કરીએ તેનું કાર્ય આખા જગત ઉપર થશે ?

શ્રી માતાજી : એનાથી કંઈ આખાં જગતનું પરિવર્તન તો નહિ થાય, કારણ કે સમગ્ર વિશ્વના પ્રમાણમાં તમારો વિજય ઘણો નાનો હોય છે. એવા લાખો વિજયોની જરૂર રહે છે. સમગ્રતાની દૃષ્ટિએ જોતાં એ વિજય ઘણો નાનો પડે છે. પરંતુ એ પાછો અન્ય વસ્તુઓ સાથે ભેળસેળ થઈ જાય છે.....એમ કહી શકાય કે એમાં તો આખા જગતમાં અમુક વસ્તુ કરી શકવાની ક્ષમતા પ્રગટ કરવાનો એ પથ હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુ અસરકારક રીતે થઈ શકે તેટલા માટે કેટલીકવાર સૈકાઓ જેટલા સમયની જરૂર રહે છે; એમાં પથ કેવળ પ્રમાણનો રહે છે. તમે એ બાબતનો તમારી આસપાસના લોકો ઉપર પ્રયત્ન કરી જોઈ શકો છો (અને એમ કરવું વધારે મુશ્કેલ હોય છે). આ બાબતમાં તમારે સંપૂર્ણપણે સત્યનિષ્ઠ બની રહેવું જોઈએ. તમે જે કાંઈ કરો તે અમુક પરિણામ લાવવાના હેતુસર ન હોવું જોઈએ પરંતુ તમારે એક વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય છે તેટલા માટે એ હોવું જોઈએ. જો તમે એમ કરી શકશો તો એની અસર, તમારી આસપાસના લોકો ઉપર પણ થશે. પરંતુ જો તમે એવો ભાવ રાખો કે, “હું મારી અંદરની આ ખામીઓને સુધારવા માગું છું, પરંતુ પેલી વ્યક્તિમાં પણ એ સુધારો થવો જોઈએ,” તો પછી એમાં સફળતા મળતી નથી, કારણ કે એક પ્રકારની સોદાબાજીનું તત્ત્વ એમાં ભળી ગયું હોય છે, એ તો વેપારીનું વલણ હોય છે:

“હું આ વસ્તુ આપું છું પણ હું પેલી વસ્તુ લઈશ.” એમાં તો આખી યે વસ્તુ બગડી જાય છે. એમાં કોઈ પ્રકારની સત્યનિષ્ઠા કે શુદ્ધિ હોતી નથી. એ તો સોદાબાજી હોય છે. તમારી સત્યનિષ્ઠા, અભીપ્સા કે તમારા હેતુ સાથે કોઈ પણ વસ્તુ ભેળસેળ ન થવી જોઈએ. તમે જે કોઈ વસ્તુ કરો છો તે પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમને ખાતર, સત્યને માટે, પૂર્ણતા માટે, કરતા હો છો. એમાં કોઈ હેતુ કે બીજો વિચાર હોતો નથી. અને એમ હોય છે ત્યારે એનાં યથાયોગ્ય પરિણામો પ્રાપ્ત થાય છે.

વાર્તાલાપ - ૧૬

૧૫ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

બાળક : આપે લખેલું છે: 'ભગવાનની દિવ્ય શક્તિઓનું ઉગ્ર ચેષ્ટાપૂર્વક તમારી અંદર આકર્ષણ કરો નહિ.'

(માતાજીની વાણી-વાર્તાલાપ-૨)

આપણે દિવ્ય શક્તિઓને ઉગ્ર ચેષ્ટાપૂર્વક ખેંચી લાવી શકીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : હા, જો તમે ખૂબ જોર પૂર્વક સાદ કરો, જો તમે ખૂબ જોર પૂર્વક અભીપ્સા કરો, તો તમે તમારી અંદર પૂષ્કળ પ્રમાણમાં શક્તિનું અવતરણ કરાવી શકો છો, પરંતુ તમે એને પચાવી કે આત્મસાત્ નહિ કરી શકો. એ તમે ખોરાકની બાબતમાં કરો છો તેના જેવું છે, જ્યારે તમે તમારા હાથમાં જે કંઈ આવે તે એકી સાથે ગળી જાઓ છો ત્યારે એનાથી તમને અપચો થાય છે, એનાથી તમને રૂંધામણ થાય છે, તમારાથી એ સહન થઈ શકતું નથી. એટલે તમારે જો ત્વરિત રીતે પ્રગતિ કરવી હોય છે, તમારે ઉતાવળ કરવી હોય છે તો તમે એક પ્રકારનું આહવાન મોકલો છો અને પરિણામે તમારી તરફ પુષ્કળ પ્રમાણમાં શક્તિઓ ખેંચી લાવો છો. એ શક્તિઓ જો તમે આ રીતનું જોરદાર આહવાન ન કર્યું હોત તો આટલી બધી જલદી આવત નહિ.

આમ બનવા માટે તમારામાં જરાક સરખી સંતાઈ રહેલી મહત્વાકાંક્ષા પૂરતી થઈ રહે છે...કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ યોગસાધના, યોગ કરવાને ખાતર નહિ પણ અમુક રીતનું પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા ખાતર, અમુક શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે, અમુક અમુક વસ્તુઓ જાણવા માટે કરતા હોય છે.

બાળક : પરંતુ આનો અર્થ એ થાય કે તેમનામાં અંતરની સચ્ચાઈ નથી? તો પછી ભગવાન તેમને પ્રત્યુત્તર વાળે છે એ કેમ બને છે?

શ્રી માતાજી : તમે એમ માનતા લાગો છો કે ભગવાનમાં માણસના જેવી ક્ષુદ્ર સારાસારની વૃત્તિઓ હોય છે! તમારે ભગવાનમાં માનવીના જેવી વૃત્તિઓનું આરોપણ ન કરવું જોઈએ.

જો તમે સાચદિલ નથી હોતા તો બને છે એવું કે તમારી ચેતના ઉપર એક પ્રકારનો પડદો આવી જાય છે. દા.ત. કોઈ માણસ જુદું બોલતો હોય છે; તો એની ચેતના આચ્છાદિત થઈ જાય છે અને થોડા જ વખતમાં એ સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકતો નથી. જો કોઈ માણસ દુષ્ટ વૃત્તિઓવાળો હોય છે તો એ પોતાની અભીપ્સા ગુમાવી બેસે છે, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની તેની લાયકાત ગુમાવી બેસે છે, અને વસ્તુઓને સમજવાની, અનુભવવાની અને પ્રાપ્ત કરવાની સર્વ

શક્યતાઓ ગુમાવી બેસે છે. આ વસ્તુ એને શિક્ષા કરવા માટે બને છે.

તમે પોતે જ તમારી અને પ્રભુની વચ્ચે આવરણો અને અવરોધો ઉભા કરો છો. એ રીતે તમે જ તમારી જાતને શિક્ષા કરો છો. પ્રભુ પોતાની જાતને પાછી ખેંચી લેતા નથી; તમે જાતે જ તમારી જાતને તેમનો સ્વીકાર કરવાને અશક્ત બનાવી મૂકો છો. ભગવાન તમે કલો છો તે રીતે બદલો આપતા કે શિક્ષા કરતા નથી, એ વસ્તુ લેશમાત્ર પણ એ રીતે બનતી નથી.

જ્યારે તમે અંતરની સચ્ચાઈ વિનાના હો છો, જ્યારે તમે દુષ્ટ ભાવનાનું સેવન કરતા હો છો, જ્યારે તમે આત્મદ્રોહ કરો છો, ત્યારે તરત જ તમે તમારી જાતને સજા કરો છો. જે લોકોમાં સાચદિલનો અભાવ હોય છે એ લોકો એમનામાં જે થોડી સરખી સભાનતા હોય છે અને જેના વડે પોતે દુષ્ટ વૃત્તિવાળા છે તેવું જાણી શકે તેમ હોય છે તે સભાનતા પણ ગુમાવી બેસે છે, તેઓ અચેતન હોય તેવા બની જાય છે. છેવટે એમનો અંત કોઈ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા વિના આવે છે.

બાળક : આપ જેને 'બલિર્મુખ સત્-તામાં સમતાનો આધાર' કલો છો, (માતાજીની વાણી-વાર્તાલાપ-૨) તે શું વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : તમારી તબિયત સ્વસ્થ હોય, તમારો દેહ સુદૃઢ હોય, સુસ્વસ્થ હોય; જ્યારે તમારું નાદીતંત્ર જરા અમથી વસ્તુથી ભડકી ઊઠે એવી કોઈ નાની છોકરી જેવું ન હોય, જ્યારે તમને સારી નિદ્રા આવતી હોય, ખોરાક સારી રીતે લઈ શકાતો હોય...જ્યારે તમે તદ્દન શાંત, સમતુલિત, ખૂબ અવિચલ અવસ્થામાં હો ત્યારે તમારા પાયા સુદૃઢ હોય છે અને તમે શક્તિઓને મોટા પ્રમાણમાં ગ્રહણ કરી શકો છો.

જો તમારામાંથી કોઈએ આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઝીલી હશે, દા.ત. પ્રભુની શક્તિ, આનંદની શક્તિઓ ઝીલી હશે, તો એને અનુભવ થયો હશે કે જો તેનું સ્વાસ્થ્ય સરસ નથી હોતું તો તે પેલી શક્તિઓને પોતાની અંદર સમાવી શકતો નથી, ટકાવી રાખી શકતો નથી. એ રુદ્ધ અને વિલાપ કરવા લાગે છે, અને પોતાની અંદર જે વસ્તુ ઝીલાઈ હોય છે તેને ખર્ચી નાખવા માટે યંચળ થઈ ઊઠે છે. એનાથી હસી પડાય છે, બોલ બોલ કર્યે જવાય છે, આમ તેમ અંગભંગ થઈ જાય છે; અને જો એ એમ ન કરે તો એ પેલી શક્તિઓને ટકાવી રાખી શકતો નથી, એનો દમ ઘૂંટાવા લાગે છે. અને હસીને, રડીને, આમ તેમ ભટકીને એ, પોતે જે શક્તિઓ ઝીલી હોય છે તેને વેડફી મારે છે.

સારી રીતે સમતુલિત રહેવા માટે; પોતે જે વસ્તુ ગ્રહણ કરી હોય તેને આત્મસાત્ કરવા માટે, તમારે ખૂબ શાંત, ખૂબ સ્થિર બની રહેવું જોઈએ; તમારો આધાર સુદૃઢ જોઈએ, તમારું સ્વાસ્થ્ય સરસ હોવું જોઈએ; તમારો પાયા ખૂબ સઘન હોવો જોઈએ. આ વસ્તુ ખૂબ અગત્યની છે.

બાળક : આત્માની સમદૃષ્ટિ અને બાહ્ય સમતા વચ્ચે શો તફાવત હશે?

શ્રી માતાજી : આત્માની સમદૃષ્ટિ એ એક અંતઃકરણને લગતી વસ્તુ હોય છે. એ એક એવી શક્તિ છે જેને લઈને તમારે માટે સારું કે ખોટું જે કાંઈ બને તે સહન કરવાની શક્તિ તમારામાં રહેલી હોય છે, અને એને લઈને તમે કદી પણ ઊદ્વિગ્ન, નિરાશ, દુઃસાહસી કે આકુળ વ્યાકુળ થયેલા હોતા નથી. વસ્તુ ગમે તે રીતની બને તો પણ, તમે ધીર-ગંભીર, પ્રશાંત બની રહો છો.

બીજી વસ્તુ, એ શરીરની સમતુલા છે. એમાં અંતઃકરણને લગતી કોઈ વસ્તુ નથી હોતી, એ એક ભૌતિક વસ્તુ હોય છે; એમાં તમે શારીરિક રીતે સમતુલિત અવસ્થામાં રહો છો અને કશાથી તમને સંતાપ થતો નથી.

જો તમારે સાધનાના માર્ગે આગળ વધવું હોય તો આ બંને વસ્તુઓની એક સરખા પ્રમાણમાં જરૂર પડે છે. દા.ત. માનસિક સમતુલા. તમે પણ તે જો પ્રાપ્ત કરી હોય તો અનેક પ્રકારના વિચારો, ખૂબ વિસંવાદી વિચારો જો તમારા તરફ બધી બાજુએથી આવતા હોય તો પણ તમને કોઈ જાતનો પરિતાપ થતો નથી. તમે એ સર્વ ઉપર નજર નાખો છો અને તેમને તેમના યોગ્ય સ્થાને ગોઠવી દો છો. આ વસ્તુને માનસિક સમતુલા કહેવામાં આવે છે.

વાર્તાલાપ - ૧૭

૨૨ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

(આ નીચે આપેલો પાઠ, મૂળમાં નિદ્રા અને સ્વપ્ન વિષયમાં આપેલા એક લાંબા વાર્તાલાપનો, અપૂર્ણ સ્વરૂપમાં રેકર્ડ કરાયેલો ભાગ છે.)

બાળક : જ્યારે આપણે નિદ્રાધીન હોઈએ, ત્યારે જે દૃશ્યો દેખાતાં હોય, તેમનો પ્રકારભેદ કઈ રીતે પારખી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : એમની મૂળના જેવી છાપ બિલકુલ અવશિષ્ટ રહેતી નથી.

આ વસ્તુઓને સારી રીતે જાણી શકવા માટે તમારે યોગ્ય પ્રકારની કેળવણી લેવી જોઈએ, પોતાના સચેતન સ્વરૂપનો વિકાસ સિદ્ધ કરવો જોઈએ. પરંતુ આમાં અનેક જાતની, વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે, સિનેમાના જેવી મનોમય અને પ્રાણમય છબીઓ હોય છે, વળી જો તમે સ્વરૂપની બહાર નીકળીને મનોમય અને પ્રાણમય પ્રદેશોમાં ગયા હો છો તો ત્યાંનાં દૃશ્યો દેખાયેલાં હોય છે; આમાં મોટો તફાવત એ હોય છે કે આ બધાં દૃશ્યો તમારી ઉપર લાદવામાં આવેલાં હોય છે, જો તમે એમને વશ થઈ જાઓ..... *વળી એવાં કેટલાંક અસંબંધ સ્વપ્નો પણ હોય છે જેમાં કાંઈ રસ લેવા જેવું હોતું નથી. કારણ કે તમારું મગજ એક રેકર્ડિંગ કરી લેનાર યંત્ર જેવું હોય છે; કોઈ એક વસ્તુ આવે છે અને સેંકડો કોષો ઉપર તાલ ઠોકે છે, અને એ દરેક વસ્તુનો એક નાનકડો પણ અલગ અલગ સૂર પેદા થાય છે. વસ્તુઓ આવીને તમારા મગજની ગડીઓ ઉપર આ વાત કરે છે અને એમાંથી પછી કોઈ યાદગીરી, કોઈ અનુભવની છાપ, અનેક પ્રકારની નાની નાની યાદગીરીઓ-એવું બધું પ્રગટ થાય છે, -એ સર્વનો આધાર તમે કઈ અવસ્થામાં છો તેના ઉપર રહે છે. પરંતુ એનો અંકુશ તમારા હાથમાં હોય છે, જે વિચારો આવે છે તે અમુક પ્રકારની તર્કશ્રેણી પ્રમાણે એક પછી એક આવ્યે જાય છે; એક એવી પણ કળ હોય છે જેને લઈને, કોઈ પ્રકારનો ચેપ (કે સંસ્પર્શ) લાગવાને કારણે તમારી અંદરની સ્મૃતિઓને ગતિમાન કરે છે, અને એ પ્રકારના સંસ્પર્શને કારણે થતી ગતિમાં પણ એક પ્રકારની તર્ક બદ્ધતા (જેને તમે તર્કશાસ્ત્ર કહો છો તેના પ્રમાણેની) હોય છે. પરંતુ જ્યારે તમે ઊંઘી જાઓ છો ત્યારે, સામાન્ય રીતે, એ પ્રકારની શક્તિ પણ ઊંઘી જાય છે, અને ત્યાર પછી મગજના કોષાણુઓને પોતે જે કાંઈ કરવું હોય તેની છૂટ મળી જાય છે અને ત્યાર પછી જે વસ્તુઓ પ્રગટ થાય છે તેમાં કોઈ પ્રકારની સંબંધતા-જેમ વિજળીના તારોમાં અમુક પ્રકારનું જોડાણ હોય છે તેના જેવી સંબંધતા-ક્રિયાશીલ રહેતી નથી. વસ્તુઓ ખોટી દિશામાંથી આવે છે અથવા એમના આગમનની કોઈ નિશ્ચિત દિશા જ હોતી નથી. એટલે પછી, એમાંથી કોઈ અર્થ બેસાડવા માટે તમારે પ્રયત્ન ન કરવો.

કારણ કે એમાં તો એક પ્રકારનો ચેપ લાગેલો હોય છે; એક અમુક વસ્તુમાં સ્પંદન શરૂ થયું એટલે પેલી બીજી વસ્તુમાં પણ એ ચાલુ થયું. એક આંદોલને બીજા આંદોલનને જન્મ આપ્યો. આમાં તમારું તર્કશાસ્ત્ર જરા પણ કામ આપે તેમ નથી. અને એ રીતે તમને અકલ્પ પ્રકારનાં, ઢંગઘડા વિનાના સ્વપ્નો પણ આવે છે.

પોતાના મનને એક નિશ્ચલ અવસ્થામાં મૂકવું. એ એક ઘણું અઘરું કામ છે. મોટા ભાગના લોકો ઊંઘીને ઊઠે છે ત્યારે તેઓ સૂઈ ગયા હોય ત્યારે જેટલા થાકેલા હોય છે તેનાં કરતાં વધુ શ્રમિત અવસ્થામાં જાગે છે. તમારે તમારા મનને અચંચળ કરતાં, અને તદ્દન ખાલી કરી નાખતાં શીખી લેવું જોઈએ. જો એમ કરી શકશો તો જ્યારે તમે જાગ્રત થશો ત્યારે સંપૂર્ણપણે તાઝગી અનુભવશો. તમે જ્યારે સૂઈ જાઓ ત્યારે તમારે તમારા મનને એક શુદ્ધ શુભ્ર નીરવતામાં સરી જવા દેવું જોઈએ. એમ કરી શકશો તો તમને ઘણાં ઓછાં સ્વપ્નો આવશે.

વાર્તાલાપ - ૧૮

૨૯ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

બાળક : માતાજી, આપ કહેતાં હતાં કે વ્યક્તિ પોતાની સચેતન સંકલ્પશક્તિનો પ્રયોગ કરીને પોતાને આવતાં સ્વપ્નોનો માર્ગ બદલી શકે છે ?

શ્રી માતાજી : જરૂર મેં તમને આવું એક વાર કહેલું. ધારો કે તમને એક સ્વપ્ન આવી રહ્યું છે અને એમાં એવી કોઈ વસ્તુ બને છે જે તમને સુખદાયી લાગતી નથી. (દા.ત. કોઈ બૂમ પાડીને કહે છે કે એ તમને મારી નાખવા માંગે છે), ત્યારે તમે કહો : 'આમ નહિ ચાલે. મને મારું સ્વપ્ન એ પ્રકારનું હોય તેવી ઈચ્છા નથી.' અને પછી તમે એ સ્વપ્નમાં બનતી ક્રિયા અથવા તેનો અંત બદલી કાઢી શકો છો. તમે સંકલ્પપૂર્વક તમારા સ્વપ્નનું સંયોજન કરી શકો છો. તમે તમારું સ્વપ્ન ગોઠવી કાઢી શકો છો. પરંતુ તમે એમ કરી શકો તે માટે તમારે એ વસ્તુ વિષે સભાન હોવું જોઈએ કે તમે સ્વપ્નાવસ્થામાં છો અને તમારી સમક્ષ જે બની રહ્યું છે તે એક સ્વપ્ન છે.

બાળક : પરંતુ આવાં સ્વપ્નોની કોઈ ખાસ અગત્ય હોય નહિ.

શ્રી માતાજી : હા, તેમને અગત્યતા હોય છે, અને જે કાંઈ બની રહ્યું હોય તે વિષે તમારે સભાન રહેવું જોઈએ. ધારો કે તમે કોઈ પ્રાણમય જગતમાં ફરવા નીકળ્યા છો; અને ત્યાં તમને એવાં સત્ત્વોનો ભેટો થાય છે કે જેઓ તમારા ઉપર હુમલો કરે (સામાન્ય રીતે આવું જ બને છે), ત્યારે જો તમે જાણતા હો કે એ એક સ્વપ્ન છે. તો તમે તમારી પ્રાણમય શક્તિઓને સારી રીતે એકઠી કરીને એ સત્ત્વો ઉપર વિજય મેળવી શકો. એ એક સત્ય હકીકત છે; તમે અમુક પ્રકારનું વલણ અખત્યાર કરીને, અમુક પ્રકારનો શબ્દ વાપરીને, અમુક પ્રકારનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને એવી વસ્તુઓ કરી શકો છો કે જે તમે જો કેવળ અભાન રીતની સ્વપ્નવસ્થામાં હો તો કરી શકતા નથી.

બાળક : જો સ્વપ્નમાં આપણને કોઈ મારી નાખે તો એ કાંઈ મહત્ત્વની વસ્તુ નથી હોતી, કારણ કે આખરે તો સ્વપ્ન જ હોય છે !

શ્રી માતાજી : માફ કરજો, વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. સામાન્ય રીતે તો બને છે એવું કે એવું સ્વપ્ન આવ્યા પછી બીજે દિવસે કે થોડા સમય પછી તમે બિમાર પડો છો. એ સ્વપ્ન એક ચેતવાણીરૂપ હોય છે. હું એક એવા માણસના પરિચયમાં હતી જેને એકવાર એવું સ્વપ્ન આવેલું કે તેની આંખ ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો છે અને બન્યું પણ એવું કે ખરેખર તેણે થોડાક દિવસો પછી આંખ ગુમાવી. મને પણ એવો અનુભવ થયેલો. મને એવું સ્વપ્ન આવેલું કે મારા ચહેરા ઉપર કોઈએ પ્રહાર કર્યા છે. અને પછી જ્યારે સવારે હું જાગી ત્યારે મારા કપાળ ઉપર અને ગાલ ઉપર લાલ લાલ સોળ પડેલા હતા... જો કોઈ વ્યક્તિને પ્રાણમય જગતમાં ઘા પડે છે તો એનું પરિણામ ભૌતિક રીતે શરીર ઉપર પણ દેખા દે છે.

બાળક : પણ એમ કઈ રીતે બની શકે? એ બે ભૂમિકાઓ વચ્ચે સંબંધ સાંધનાર કોઈ વસ્તુ હોવી જોઈએ ને?

શ્રી માતાજી : મારા પર પ્રહાર થયેલો તે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર થયેલો એવી વસ્તુ અંદરથી આવતી હોય છે. બહારથી કોઈ વસ્તુ કે વ્યક્તિએ સ્પર્શ સરખો કરેલો નહિ. એ વસ્તુ ભીતરમાં બનેલી. જો પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર તમારા ઉપર પ્રહાર થાય છે તો એને પરિણામે શરીરને સહન કરવાનું આવે છે. આપણને આવતી માંદગીઓ પૈકી લગભગ અડધી માંદગીઓ આ પ્રકારના પ્રહારોને કારણે આવતી હોય છે, અને આ વસ્તુ આપણે ધારીએ છીએ. તેથી વધુ વખત બનતી હોય છે. માત્ર વાત એમ છે કે લોકો તેમના પ્રાણ વિષે સભાન નથી હોતા; અને તેઓ સચેતન નથી હોતા એટલે તેમને ખબર પણ નથી પડતી કે તેમની માંદગીઓમાંથી પચાસ ટકા જેટલી માંદગીઓ તો પ્રાણમય જગતમાં બનતી ઘટનાઓ: ધક્કા, અકસ્માત, યુદ્ધ, દુષ્ટ સંકલ્પ...વગેરેને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે. બાહ્ય રીતે એ વસ્તુ રોગનું રૂપ ધારણ કરે છે. જો તમને ખબર હોય કે પ્રાણમય જગતમાં બનતી એ ઘટનાઓ ભૌતિક જગત ઉપર કઈ રીતે પ્રતિક્રિયા કરે છે, તો તમે તેના મૂળ પાસે જઈ પહોંચશો અને તમારા વ્યાધિને થોડાક જ કલાકોમાં દૂર કરી શકશો.

બાળક : એવું કેમ બને છે કે સ્વપ્નમાં દેખાતાં પ્રતીકો, વ્યક્તિની પશ્ચાદ્ ભૂમિકામાંની પરંપરાઓ, જાતિઓ અને ધર્મો પ્રમાણે જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ધારણ કરે છે?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે સ્વપ્નને એક મનોમય રૂપ આપવામાં આવેલું હોય છે. જો તમને એમ શીખવવામાં આવેલું હશે કે અમુક અમુક રૂપ, પુરાણ કથાઓની અમુક અમુક વ્યક્તિનું પ્રતીક છે તો તમે કહેશો કે: ‘આ વસ્તુ પેલી છે.’ તમારા મગજમાં અમુક પ્રકારના વિચારો અને અમુક પ્રકારનાં રૂપો વચ્ચે અમુક પ્રકારનો સંબંધ જોડાયેલો હોય છે અને એ વસ્તુ સ્વપ્નમાં પણ પ્રગટ થવી ચાલુ રહે છે. જ્યારે તમે તમારા સ્વપ્નનો અર્થ તારવો છો ત્યારે તમે એનો ખુલાસો, તમે જે વસ્તુ શીખેલા હો છો અથવા જે વસ્તુ તમને ભણાવવામાં આવી હોય છે તે પ્રમાણે આપો છો, અને આ રીતે તમારી મનોમય છાપના આધારે તમારા સ્વપ્નનો અર્થ સમજો છો. આ સિવાય, આ વસ્તુ મેં જરા વધુ વિસ્તારપૂર્વક જોઈને ઓફ આર્કનાં સૂક્ષ્મદર્શનો વિષે વાત કરતાં સમજાવેલી હોય છે (શ્રી માતાજી તેમનું પુસ્તક હાથમાં લે છે અને વાંચન કરે છે):

જે સ્વરૂપો જોઈને ઓફ આર્કને સતત દર્શન આપતાં હતાં તથા તેની સાથે વાતાવાપ કરતાં હતાં તે જ સ્વરૂપો જો કોઈ હિંદુને દેખાત તો તેનું સ્વરૂપ તદ્દન જુદું હોત. કારણ કે માણસ જ્યારે કોઈપણ સ્વરૂપનું દર્શન કરે છે ત્યારે પોતાના જ મનનાં

રૂપોને પ્રક્ષિપ્ત કરે છે...હિંદુસ્તાનમાં તમે જેને ‘પરાશક્તિ’, ‘મહાશક્તિ’, ‘દિવ્યમાતા’, કહો છો રોમન કેથોલિકો તેને ‘કુમારિકા મેરી’ જાપાનીઝ લોકો તેને ‘કવાનોન’-‘દયાની દેવી’ કહે છે. અને બીજા લોકો કદાચ બીજાં નામ પણ આપે. તે શક્તિ એક જ છે. પરંતુ જુદા જુદા ધર્મોમાં તેનું જે વર્ણન કરવામાં આવે છે તે જુદું જુદું હોય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૩)

શ્રી માતાજી : એટલે હવે શું? આજે તમે કંઈ તમારું વાચાળપણું બતાવતા નથી! થઈ રહ્યું?

બાળક : આપ કહો છો (માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ ત્રીજામાં) કે દરેક વ્યક્તિને પોતાની વિશિષ્ટ રીતની આગવી સ્વપ્ન-કલ્પનાઓની દુનિયા હોય છે?

શ્રી માતાજી : એમાં દરેક વ્યક્તિને વસ્તુઓ વ્યક્ત કરવાની, વિચારવાની, બોલવાની, અનુભવવાની અને સમજવાની પોતાની આગવી રીત હોય છે. આમ અનેક પ્રકારે બની રહેવાની રીતોના સમૂહમાંથી વ્યક્તિનું ઘડતર થયેલું હોય છે. માટે જ, દરેક વ્યક્તિ પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર જ વસ્તુઓને સમજી શકે છે. જ્યાં લગી તમે તમારી પ્રકૃતિમાં જ પુરાઈ રહેલા હો છો ત્યાં સુધી તમે તમારી ચેતનામાં જેટલી વસ્તુઓ હોય છે તેટલીને જ સમજી શકો છો. તમારી દુનિયા તમારી ચેતનામાં જે કાંઈ હોય છે તેટલામાં જ સીમિત થઈ રહેલી હોય છે. જો તમારી ચેતના અત્યંત મર્યાદિત હોય છે તો તમે ઘણી થોડી વસ્તુઓ સમજી શકો છો. જો તમારી ચેતના ખૂબ વિસ્તૃત, વિશ્વવ્યાપી હોય છે તો જ તમે જગતને સમજી શકો છો. જો તમારી ચેતના તમારા લઘુ અહંકાર પૂરતી જ મર્યાદિત હશે તો બીજી સર્વ વસ્તુઓ તમારી પાસેથી સરી જશે...કેટલાક લોકોનાં મગજ અને ચેતના એક સોપારીથી પણ નાનાં હોય છે. તમે જાણો છો કે સોપારી અને મગજમાં અમુક સરખાપણું રહેલું છે: તો, એવા લોકો વસ્તુઓ પ્રત્યે દૃષ્ટિ નાખે છે છતાં કાંઈ સમજી શકતા નથી. એમની ઈન્દ્રિયો સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતી હોય એટલી વસ્તુઓ જ એ લોકો સમજી શકે છે. એમને માટે, પોતે જે વસ્તુઓનો સ્વાદ લેતા હોય છે, જે વસ્તુઓ તેઓ સાંભળતા હોય છે, જે વસ્તુઓનો તેઓ સ્પર્શ કરતા હોય છે, તેટલી વસ્તુઓ જ તેમને માટે સત્ય ધરાવતી હોય છે, બીજી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ તેમને માટે હોતું નથી, અને એવા લોકો, આપણે આપણી વાતો, કેવળ કલ્પનાઓને આધારે કરીએ છીએ, તેવો આશ્લેષ આપણા ઉપર મૂકે છે. એ લોકો એમ કહે છે કે જે કોઈ વસ્તુને હું સ્પર્શ કરી શકતો નથી તે અસ્તિત્વ જ ધરાવતી નથી ત્યારે આપણા માટે તેમને એટલો જ ઉત્તર આપવાનો રહે છે કે, એ વસ્તુ તમારે માટે અસ્તિત્વ નહિ ધરાવતી હોય પરંતુ બીજાઓ માટે પણ એ અસ્તિત્વ ન ધરાવતી હોય તેવું બનવાનું કોઈ

કારણ નથી. આવા લોકો સાથે તમારે જક ન કરવી, તમારે એ ન ભૂલવું જોઈએ કે તેમનામાં જેટલા વધુ પ્રમાણમાં લઘુતા હશે તેટલા જ વધુ પ્રમાણમાં ઘૃષ્ટ થઈને તેઓ પોતાની વાત ઉપર ભાર મૂકશે.

વ્યક્તિની અચેતના તેના આત્મવિશ્વાસ સાથે સમપ્રમાણમાં હોય છે. વ્યક્તિ જેટલી વધુ અચેતન, તેટલા પ્રમાણમાં પોતાને વિષે વધુ નિઃશંક હોય છે. માણસ જેટલો વધુ મૂર્ખ તેટલો જ વધુ મિથ્યાભિમાની હોય છે. તમારી મૂર્ખતા તમારા મિથ્યાભિમાન સાથે સમ પ્રમાણમાં હોય છે. વસ્તુઓ વિષે તમે જેટલું વધુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો...હકીકતમાં, એવો સમય પણ આવે છે, જ્યારે તમને પૂરેપૂરી ખાત્રી થાય છે કે તમે કાંઈ જ જાણતા નથી. આ જગતમાં એવી કોઈ ક્ષણ નથી હોતી, જ્યારે તમારી પાસે કોઈ નવી જ વસ્તુ રજૂ ન થતી હોય. કારણ કે આખું વિશ્વ નિરંતર વિકાસ કરી રહ્યું છે. જો તમે સભાન હો છો તો હમેશાં તમને કાંઈક નવું શીખવાનું મળે છે. પરંતુ એ બાબતમાં તમે ક્રમે ક્રમે સભાન થાઓ છો. તમારો આત્મવિશ્વાસ એ તમારા અજ્ઞાન અને મૂર્ખતા સાથે સમ પ્રમાણમાં રહેલો હોય છે.

બાળક : ત્યારે તો ભૌતિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની ચેતના ખૂબ ક્ષુદ્ર રહેતી હશે ?

શ્રી માતાજી : એવું શા માટે? બધા વૈજ્ઞાનિકો એવા નથી હોતા. જો તમે કોઈ એવા સાચા વૈજ્ઞાનિકને મળો કે જેણે ખૂબ કામ કર્યું હોય તો તે તમને કહેશે કે: ‘અમે કાંઈ જાણતા નથી. અને અમે જે આજે જાણીએ છીએ તે અમે આવતી કાલે જાણીશું તેના આગળ કંઈ હિસાબમાં ગણાય તેવું નથી. આ વર્ષે જેની શોધ કરવામાં આવી છે તેને ટપી જાય તેવી શોધ આવતા વર્ષે કરવામાં આવશે.’ જે સાચા અર્થમાં મહા પંડિત હોય છે તે જાણતા હોય છે કે પોતે જે જાણે છે તેના કરતાં અનેક ગણા વધુ પ્રમાણમાં જાણવાનું બાકી રહી જાય છે. અને આ વસ્તુ માનવજાતિની સર્વે પ્રવૃત્તિઓને લાગુ પડે છે. હું એવા કોઈ સાચા પંડિતને મળી નથી જેનામાં મિથ્યાભિમાન હોય. મને એવી કોઈ ગણનાપાત્ર વ્યક્તિ મળી નથી જેણે એમ કહ્યું હોય કે ‘હું સર્વ કાંઈ જાણું છું.’

જે કોઈ લોકોને હું મળી છું તે બધાએ મારી આગળ સ્પષ્ટ કરેલું કે ‘આખરે, હું કાંઈ જાણતો નથી.’ પોતે જે કાંઈ કર્યું હોય, પોતે જે કાંઈ પરિણામો પ્રાપ્ત કર્યાં હોય, તે સર્વ વિષે કહ્યા પછી તેઓ ધીરેથી કહે છે ‘એકંદરે જોતાં હું કાંઈ જાણતો નથી.’

બાળક : કેટલાક લોકો પોતે નમ્ર છે એમ બતાવવા માટે એમ કહેતા હોય છે કે તેઓ કોઈ વિસાતમાં નથી. પરંતુ હકીકતમાં તેઓ પોતે તેમ માનતા નથી હોતા.

શ્રી માતાજી : અંતરની સચ્ચાઈ વિનાના એવા દંભી લોકો આખી દુનિયામાં રહેલા છે. એ લોકો જે પ્રમાણે વર્તતા હોય છે તેથી એમને જ નુકસાન થાય છે. એ લોકો પોતાને માટે સર્વ પ્રકારની પ્રગતિનાં દ્વાર બંધ કરી દે છે, એટલું જ.

બાળક : ત્યારે અમે લોકો જે આ વર્ગોમાં ભાગ લઈએ છીએ તેમને માટે પણ અભ્યાસ કરવો એ ભયાવહ છે એમ કહી શકાય ?

શ્રી માતાજી : ના, વસ્તુસ્થિતિ એથી તદ્દન ઉલટી છે. કારણ કે તમે શરૂઆત જ સારી રીતે અભ્યાસ કરવાથી કરો તો તમારી ચેતના જાગ્રત થાય છે, અને તમારામાં કઈ વસ્તુ ખૂટે છે તે તમે સહેલાઈથી શોધી કાઢી શકો છો. આ વસ્તુ મને એક બાઈની યાદ આપે છે, જેણે થોડી સચેતન બન્યા પછી મને કહ્યું કે ‘તમારું ક્યન સાંભળતાં પહેલાં મને લોકો ઉપર વિશ્વાસ હતો, દરેક વ્યક્તિ ખૂબ સારી લાગતી હતી, અને હું સુખી હતી અને હવે જ્યારે મેં વસ્તુઓને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકવાની અને સચેતન બનવાની શરૂઆત કરી છે ત્યારે હું મારી બધી સ્વસ્થતા ગુમાવી બેઠી છું! સચેતન બનવું એ ખરેખર એક ભયંકર વસ્તુ છે!’

ત્યાર પછી શું કરવું? કરવાનું એટલું જ કે વધુ પ્રમાણમાં સચેતન બનવું. અધૂરું શિક્ષણ એ ઘણી ખરાબ વસ્તુ છે. તમારે હજી પણ વધારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જેથી તમે એક એવા બિંદુએ જઈ પહોંચશો જ્યાંથી તમને જણાઈ આવે કે તમે કાંઈ જ જાણતા નથી...એક વખત મેં એક નવાસવા આવેલા માણસ વિષે વાત કરી હતી, જે માણસ પોતે પ્રાપ્ત કરેલું સર્વ જ્ઞાન બીજાઓને આપી દેવા માગતો હતો-પણ એક દિવસ એવો આવ્યો જ્યારે એણે જોયું કે બીજાઓને આપવા જેવું કોઈ ખાસ જ્ઞાન તેની પાસે હતું જ નહિ. મોટા ભાગે બધા ધર્મપંથોનાં શિક્ષણ આ રીતે રચાયેલાં હોય છે. એમાં જ્ઞાન તો ચપટી સરખું હોય છે. પણ એને ચોક્કસ અને વ્યવસ્થિત રીતે સૂત્રબદ્ધ કરેલું હોય છે (અને એની લખાવટ ખૂબ સરસ રીતની હોય છે), એ વસ્તુ એમના મગજમાં નિશ્ચિત આકાર ગ્રહણ કરે છે અને કહે છે : ‘સત્ય આ છે.’ એ સત્યને પામવું હોય તો ફક્ત તમારે એ પુસ્તકમાં શું લખેલું છે તે વાંચવું જોઈએ. કેટલું સગવડભર્યું! દરેક ધર્મમાં એક ધર્મગ્રંથ હોય છે-પછી એ ખ્રિસ્તી ધર્મનું પ્રશ્નોત્તરીવાળું પુસ્તક હોય. હિંદુઓનું શાસ્ત્ર હોય કે કુરાન હોય, એ સર્વ ગ્રંથો પવિત્ર હોય છે અને તમે એમને કંઠસ્થ કરી લો છો. તમને કહેવામાં આવે છે કે એ જ સત્ય છે અને તમને પણ ખાતરી હોય છે કે એ જ સત્ય છે. એટલે તમે પછી સુખપૂર્વક એ અવસ્થામાં રહો છો. એ ખૂબ સગવડભર્યું હોય છે કારણ કે ત્યારપછી તમારે જ્ઞાન મેળવવાને માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડતી નથી. તમારી જેમ જે લોકો એ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા, તેઓ અજ્ઞાનમાં છે એમ તમે માનો છો અને કેટલીકવાર તમે એવા જે લોકો ‘સત્ય’ની બહાર હોય છે, તેમના ભલા માટે પ્રાર્થના પણ કરો છો! એમ બનવું એ સર્વ ધર્મપંથોમાં સામાન્ય હકીકત હોય છે. પરંતુ બધા ધર્મપંથોમાં કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેઓ કાંઈક વધુ જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે અને એ લોકો આવી વસ્તુઓમાં માનતા નથી હોતા. હું કેથોલિક પંથની એક વ્યક્તિને ખાસ

કરીને મળેલી. એ એક મોટો માણસ હતો. હું જે જાણતી હતી તે વિષે મેં તેને કહ્યું અને પછી તેને પૂછ્યું, 'તમે શા માટે આવી બધી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરો છો? શા માટે તમે અજ્ઞાનને નભાવી રાખો છો?' એણે જવાબ આપ્યો, 'શાંતિથી રહેવા માટેની એ નીતિ છે, જે અમે આ રીતે ન વર્તીએ તો લોકો અમને સાંભળે જ નહિ. ધર્મોની આ ગુપ્ત વાત છે.' એણે એમ પણ કહ્યું કે, અમારા ધર્મમાં પણ બીજી પુરાતન શિક્ષાપ્રણાલીઓની માફક એવા લોકો છે જેમની પાસે સત્ય વસ્તુઓનું જ્ઞાન છે, એવા પેટા વિભાગો પણ છે જેમાં પુરાતન કાળની પરંપરાગત વિદ્યા ભણાવવામાં આવે છે, પરંતુ એના વિષે વાત કરવાની મનાઈ છે. ધર્મની આ સર્વ છબીઓ એક એવી વસ્તુનાં પ્રતીકરૂપ છે, જે લોકોને શીખવવામાં આવે છે તેથી તદ્દન જુદી છે. પરંતુ એ વસ્તુ વિષે બહાર શીખવવામાં આવતું નથી.

(એ લોકોના મંતવ્ય પ્રમાણે) તર્કશક્તિ આવી બાબતમાં ખૂબ ઉદાર અને સહાનુભૂતિદર્શક છે : 'જે લોકોનાં મગજ સાંકડાં હોય છે-અને એવા ઘણા લોકો હોય છે-અને એવા લોકોને આપણે કોઈ બહુ ઉચ્ચ વસ્તુ, બહુ મોટી વસ્તુ વિષે વાત કરીએ તો એનાથી તેમને ત્રાસ થાય છે, એ વસ્તુ એમને અસ્વસ્થ કરી મૂકે છે અને એ લોકો દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે. એ લોકો મૂળ વાતને કદી સમજી શકે તેમ નથી હોતું તો પછી શા માટે તેમને નકામી ચિંતામાં નાખવા? સત્યશોધન કરવાની તેમનામાં લાયકાત જ નથી હોતી. એટલે જો તમે એમને એમ કહો કે 'જો તમે વિશ્વાસ રાખશો તો તમે સ્વર્ગ જશો' અને એનાથી એ લોકોને ખૂબ સંતોષ થાય છે.' જોયું ને, આ બધું ખૂબ સગવડભર્યું હોય છે. એ કારણે જ એ ટકી રહે છે, નહિ તો દુનિયામાં કોઈ ધર્મપંથ ન હોત.

આ બધું હું કોઈ એક ધર્મ કરતાં બીજા ધર્મને વધુ ઉત્તેજન આપવા ખાતર નથી કહેતી. પરંતુ એમ ભાસે છે કે એ પ્રક્રિયાઓ મૂળમાં તો કોઈ ઉદાત્ત દિલની પેદાશ હોય છે...નહિ તો પછી કોઈ ધર્મનું અસ્તિત્વ જ ન હોત; અને બદલે સર્વ સ્થળે ગુરુઓ અને શિષ્યો હોત. અને ઉત્તમ શિક્ષણ અને અસાધારણ અનુભૂતિ ધરાવતા લોકો હોત. પરંતુ બને છે એવું કે જેવો ગુરુ અહીંથી વિદાય લે છે કે તરત જ એણે જે જ્ઞાન આપ્યું હોય છે તે એક ધર્મપંથનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જડબેસલાક સિદ્ધાંતોની સ્થાપના કરવામાં આવે છે, ધાર્મિક નિયમો ઉત્પન્ન થાય છે અને તમે એ નિયમોનાં ધોરણો નત મસ્તકે સ્વીકારવા સિવાય બીજું કાંઈ કરી શકતા નથી. પરંતુ, શરૂઆતમાં એમ નથી હોતું. તમને કહેવામાં આવે છે કે 'આ વસ્તુ સાચી છે, પેલી વસ્તુ ખોટી છે, આપણા ગુરુએ કહ્યું છે કે...' કેટલાક સમય પછી એ ગુરુ, ભગવાન બની જાય છે અને તમને કહેવામાં આવે છે કે: 'ભગવાને આમ કહ્યું છે.'

ધ્યાન રાખો કે, આ સર્વ હું તમને કહું છું, કારણ કે હું જાણું છું કે અહીં તમે

બધા સર્વ ધર્મોથી છૂટા છો. જો મારી સમક્ષ કોઈ એવી વ્યક્તિ આવે કે જે અમુક ધર્મમાં માનતી હોય તો હું તેને કહેવાની કે: 'ઘણું સરસ, તમારા ધર્મનું પાલન કરો, એમાં જ આગળ વધો.' એ એક આનંદની વાત છે કે, તમારા બધાને માટે કોઈ ધર્મ નથી અને હું આશા રાખું છું કે ભવિષ્યમાં પણ કોઈ ધર્મ તમે નહિ પાળો, કારણ કે જો આમ થાય તો તો પ્રગતિનાં સર્વ દ્વાર બંધ જ થઈ જાય.

વાર્તાલાપ - ૧૯

૬ મે, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘આપણી પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર મળવાનું થાય તે પહેલાં એવા લોકો ઘણી વાર એ સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓ ઉપર મળે છે. તેઓ એ ભૂમિકાઓ ઉપર એકબીજાને મળે, એકબીજા સાથે બોલે, અને શારીરિક જીવનમાં જેવા સંબંધો બંધાય છે તેવા સઘળા સંબંધો બાંધે એ શક્ય છે. કેટલાક લોકો એવા સંબંધોને જાણે છે, કેટલાક જાણતા નથી. કેટલાક લોકો, ખરું જોતાં માનવોનો મોટો ભાગ, પોતાની આંતર સત્-તા વિષે તથા અંતરના સંબંધો વિષે અચેતન હોય છે, અને છતાં બાહ્ય જગતમાં કોઈ અજાણ્યા માણસને જોઈને તેનું મુખ પોતાને ઘણું જ સુપરિચિત, ખરેખર જાણીતું હોય, એવું તે માણસને લાગે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૩)

આ વસ્તુ વ્યક્તિ તેના આંતર સ્વરૂપમાં કેટલા પ્રમાણમાં સચેતન છે એના ઉપર આધાર રાખે છે. મોટા ભાગના લોકો માટે એ સર્વ, મનોમય, પ્રાણમય અને ભૌતિક ભૂમિકાઓનો શંભુમેળો થયો હોય એવું હોય છે; એ લોકો જે વસ્તુ બની રહી હોય તેના વિષે લેશ પણ સભાન નથી હોતા. કેટલાક લોકો સચેતન હોય છે અને મોટા ભાગે તેમને જ્યારે આ પ્રકારનું કહેવામાં આવતું હોય છે ત્યારે તેમની લાગણી એવી હોય છે કે ‘પરંતુ હું તમને એ રીતની વ્યક્તિ તરીકે જ ઓળખતો હતો. હા, હું તમને પ્રથમથી જ ગાઢ સ્વરૂપે જાણતો હતો, અને મને એનું સંવેદન પણ છે, પણ એ સર્વ કાંઈ ઘણું અસ્પષ્ટ છે.’ એવા ઘણા ઓછા લોકો હોય છે જેઓ એમ કહેવા સમર્થ હોય કે: ‘જુઓ, હું તમને અમુક અમુક સંજોગોમાં મળેલો.’ અને છતાં એમ બનેલું પણ હોય છે.

અને પછી પાછા કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેમની પાસે જરા જેટલું જ્ઞાન હોય છે, જેઓ ઓછાવત્તા અંશે રહસ્યવાદીઓ હોય છે અથવા જેઓ પુનર્જન્મ વિષે કેટલીક બાલિશ માન્યતાઓ ધરાવતા હોય છે. એ લોકો એમ માનતા હોય છે કે વ્યક્તિમાં એક નાનો સરખો માણસ જેવો પુરુષ હોય છે અને એ આ દેહરૂપી વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને અવારનવાર, એક પછી એક, એવાં દેહરૂપી વસ્ત્રો બદલ્યે જાય છે ... જેમ કોઈ ઢીંગલી એનાં કપડાં બદલાવતી હોય તેવી રીતે. એ લોકો એમ જ માનતા હોય છે કે જેવી રીતે આપણે કપડાં બદલીએ છીએ એવી જ રીતે દેહ બદલીએ છીએ. એવા પણ કેટલાક લોકો છે જેમણે જવાબદારીપૂર્વક એવાં કથન કરતાં પુસ્તકો લખ્યાં છે જેમાં તેઓ વાંદરાનો દેહ ધરાવતા હતા ત્યારથી આજ

સુધીના જન્મોની કથાઓનો સમાવેશ કરેલો છે! એ તદ્દન બાલિશ વસ્તુ છે. કારણ કે હજારે નવસો નવ્વાણું દાખલાઓમાં એવું બને છે કે, મરણ બાદ વ્યક્તિના કેન્દ્રસ્થાને રહેલું એક નાનકડું સરખું ચૈત્ય સ્વરૂપ જ ટકી રહે છે; વ્યક્તિતાના બીજા સર્વ ભાગો ઓગળી જાય છે, એમના ટુકડેટુકડા થઈ જાય છે અને એ ટુકડાઓ અહીંતહીં વેરાઈ જાય છે, વ્યક્તિતાના અસ્તિત્વ જેવું કાંઈ રહેતું નથી. ખરું જોઈએ તો ભૌતિક જીવનમાં, ભૌતિક વ્યક્તિત્વ જે કાંઈ કરે છે તેમાં, કેટલા પ્રસંગે ચૈત્ય સ્વરૂપ સચેતનપણે ભાગ લે છે?... હું, જેઓ યોગ કરતા હોય અને જેઓ કાંઈક અંશે શિસ્તબદ્ધ જીવન ગાળતા હોય તેવા લોકોની વાત કરતી નથી. હું તો એવા સામાન્ય લોકોની વાત કરું છું જેઓમાં કાંઈક અંશે એવી ચૈતસિક શક્તિ હોય છે જેને લઈને તેમનું ચૈત્ય સ્વરૂપ તેમના જીવનમાં પ્રવેશી શકે છે અને તેને દોરવણી આપી શકે છે-કેટલાક લોકો માટે, તેમના જીવનમાં ચૈત્ય સ્વરૂપના કાર્યનો પ્રવેશ થયા વિના વર્ષોનાં વર્ષો વીતી જાય છે. અને એવા લોકો આવીને પછી પૂર્વજન્મમાં તેઓ કયા દેશમાં જન્મેલા, એમનાં મા-બાપ કેવાં હતાં, કેવા મકાનમાં તે રહેતાં હતાં, એની બાજુના દેવળનું છાપરું અને પાસેનું જંગલ કેવું હતું તેની અને તેમના જીવનની તદ્દન સામાન્ય વસ્તુઓની વાતો કરે છે! એ રીતની વાતોનો કાંઈ અર્થ નથી હોતો, કારણ કે પછીના જન્મમાં અગાઉની એ બધી વિગતો ભૂંસાઈ ગઈ હોય છે, એમાંનું કાંઈ અસ્તિત્વમાં રહેલું હોતું નથી. તમને અગાઉના જન્મ વિષે આ જન્મમાં પણ સ્મરણ રહે એવી વસ્તુઓ તો એ હોય છે જ્યારે તમારા જીવનના કોઈ ખાસ પ્રસંગે, વિશિષ્ટ સંજોગોમાં, કહો કે, ‘જવંત’ ક્ષણોમાં, અચાનક તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપે પોતાનો ભાગ ભજવ્યો હોય, કાં તો એ વસ્તુ અંતરના કોઈ સાદને પરિણામે બની આવી હોય કે એમ થવાની અનિવાર્ય જરૂરિયાત ઊભી થઈ હોય-ત્યારે અચાનક ચૈત્ય સ્વરૂપ તમારા જીવનના પ્રસંગોમાં પ્રવેશ કરે છે-અને એવો પ્રસંગ પછી તમારી ચૈતસિક સ્મૃતિમાં કોતરાઈ જાય છે, જ્યારે તમને ચૈતસિક સ્મૃતિ હોય છે ત્યારે એ સ્મૃતિ જીવનની અમુક ક્ષણના અમુક સંજોગોની ભૂમિકા પૂરતી જ હોય છે, ખાસ કરીને તે સમયની અંતરની ભાવના, તે ક્ષણે જે પ્રકારની ચેતના ક્રિયાશીલ બની હોય તેટલી વસ્તુઓનું જ સ્મરણ રહે છે. અને પછી એ વસ્તુ, તેની સાથે જોડાયેલી કેટલીક વસ્તુઓ સાથે લઈને તમારી ચેતનામાં સમાઈ જાય છે, એ વસ્તુ તે સમયે બોલવામાં આવેલો કોઈ શબ્દ હોય, તે સમયે સાંભળવામાં આવેલો કોઈ વાક્ય-ખંડ હોય; પરંતુ એ સર્વમાં સૌથી અગત્યની વસ્તુ તો તે સમયની તમારી ચેતનાની અવસ્થા હોય છે અને એ વસ્તુ તમારી ચેતનામાં સ્પષ્ટપણે કોતરાયેલી રહે છે. આવી વસ્તુઓ જાણે તમારા ચૈતસિક જીવનનાં સોપાન સરખી હોય છે, એ વસ્તુઓએ તમારી ચેતનામાં ઊંડી છાપ પાડી હોય છે અને તમારી ચૈત્ય ચેતનાની રચનામાં ભાગ લીધેલો

હોય છે. આથી જ્યારે તમે તમારી ભીતરમાં તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપને નિરંતર સતત, સ્પષ્ટપણે પાછું શોધી કાઢતા રહો છો ત્યારે તમને યાદ આવે છે તે ઉપર કહી તેવી વસ્તુઓ હોય છે. એવી વસ્તુઓ ઘણી થોડી હોઈ શકે, પરંતુ એ વસ્તુઓ જ વ્યક્તિના જીવનમાં પ્રકાશના ચમકારા સરખી હોય છે, અને એટલે તમે એમ નથી કહી શકતા કે ‘ગયા જન્મમાં હું અમુક અમુક વ્યક્તિને મળેલો, મેં અમુક અમુક વસ્તુઓ કરેલી, મને અમુક અમુક નામથી લોકો બોલાવતા હતા અને હું આમ અને આવી રીતે કાર્ય કરતો હતો.’ અથવા જો એમ સાચી રીતે બને તો એનો અર્થ એમ જ થાય કે એ ક્ષણે (અને એવું ભાગ્યે જ બને છે) સંગ્રોગોની ગોઠવણી એ પ્રકારની થઈ હશે કે જેને લઈને તમે બનાવની તારીખ અથવા સ્થળ, દેશ અને કાળ નિશ્ચિતરૂપે કહી શકો. એમ બનવું શક્ય છે.

સ્વાભાવિક રીતે, ચૈત્ય પુરુષ વધુ ને વધુ અંશે જીવનમાં ભાગ લેતો જાય છે અને પરિણામે સંસ્મરણોનો ખુંજ પણ વધતો જાય છે. અને એમ બને ત્યારે પછી વ્યક્તિ પોતાના જીવનને નવેસરથી આકાર આપી શકે છે, પરંતુ એમ કરવામાં પણ પાછળની બધી વિગતો સાથે લાવી શકાતી નથી. વ્યક્તિ એટલું કહી શકે કે અમુક ક્ષણોએ, ‘એ વસ્તુ આમ હતી’ અથવા ‘હું અમુક હતો’ જીવનની કેટલીક ક્ષણો, હા, જીવનની કેટલીક અગત્યની ક્ષણો જો ચૈત્ય પુરુષે પોતાના સમગ્ર જીવનની ગોઠવણી પોતાની આસપાસ કરેલી હોય, અને પોતાના આખા સ્વરૂપને એકીભૂત કરેલું હોય-જીવનના સર્વ ભાગો, સર્વ ઘટક તત્ત્વો, સર્વ ક્રિયાઓને ચૈત્ય કેન્દ્રની આસપાસ ગોઠવેલી હોય; અને એવા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે વ્યક્તિએ પોતાનું પૂર્ણપણે તાદાત્મ્ય કર્યું હોય, ત્યારે દેહ પડી જાય છતાં એ રચના ટકી રહે છે. પૂર્ણપણે વિકાસ પામેલું, સચેતન સ્વરૂપ જ આગળના જન્મમાં શું બનેલું તે ચોક્કસપણે યાદ કરી શકે છે. એવી વ્યક્તિ એક જન્મમાંથી બીજા જન્મમાં, પોતાની કોઈ ચેતનામાંની વસ્તુ ગુમાવ્યા સિવાય પણ જઈ શકે છે. આ પૃથ્વી ઉપર એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હોય તેવી કેટલી વ્યક્તિઓ હશે? મને લાગે છે કે બહુ તો નહિ હોય. અને એવી જે વ્યક્તિઓ હોય છે તેમને પોતાની સાહસકથાઓનાં વર્ણન કરવાં ગમતાં નથી હોતાં.

બાબક : કેટલાક લોકો બીજાનાં જીવન વિષે કહે છે.

શ્રી માતાજી : હા, હું જાણું છું. હું એવી ઘણી વસ્તુઓ જાણું છું, મેં એવી સાંભળી શકાય તેવી બધી વાતો સાંભળી છે. એ લોકો એક પછી એક અનેક વાતો કહે છે. . . . એ લોકો તમારી સામે દૃષ્ટિ નાખીને કહે છે કે ‘તમે અમુક જન્મમાં અમુક વ્યક્તિ હતા અને તમે અમુક વસ્તુ કરેલી.’ ઠીક ભાઈ, પણ હું તમને ખાતરી આપું છું કે એમાં કાંઈ સત્ય નથી હોતું. કારણ કે મને ખબર છે કે અમુક વ્યક્તિને પોતે ક્યાં મળેલો, અથવા એ વ્યક્તિ કોણ હતી અને કેવી છે, એ વસ્તુ જાણવા માટે શું કરવું

જરૂરી છે તેનું મને જ્ઞાન છે. -એ કાંઈ કોઈ ચોપડીમાં એક નાનકડી વાર્તા લખવા જેવું નથી લોતું. જ્યારે તમે કોઈ વ્યક્તિની ભીતરમાં નજર નાખો છો, જ્યારે તમારી પાસે ચૈત્ય જગતને જોવાની ચોક્કસ પ્રકારની દૃષ્ટિ હોય છે કે જેને લઈને તમારે માટે અમુક વ્યક્તિના ચૈત્ય સ્વરૂપને ઓળખી કાઢવાનું અને તે ક્યાં હતું તે જાણવાનું શક્ય બને છે, ત્યારે તમારી દૃષ્ટિ સમક્ષ એકદમ એક દૃશ્ય ખડું થાય છે, એક છાપ, એક આકાર, એક શબ્દ અને તમે જુઓ છો કે એ વ્યક્તિની હાલની અવસ્થામાં પણ એનામાં અમુક વસ્તુઓ પ્રત્યે એક પ્રકારનું પ્રબળ આકર્ષણ રહી ગયેલું હોય છે જેને લઈને એનામાં પહેલાંના જન્મનાં આકર્ષણો અને સહાનુભૂતિની ભાવનાઓ પણ ટકી રહેલી છે તે જાણી આવે છે. પરંતુ હું જેમ કહેતી હતી તેમ, આવી વસ્તુઓ માટે જીવનની અમુક 'ક્ષણો' જ હોય છે. એટલે જ્યારે વ્યક્તિ જોવા બેસે ત્યારે એવી અનેક ક્ષણો વિષે જોઈ શકે પરંતુ એથી કાંઈ એ આખી જિંદગીનો અહેવાલ ન આપી શકે.

મને લાગે છે કે શ્રી અરવિંદે આ વિષયમાં કેટલીક ખૂબ રમૂજ વસ્તુઓ લખેલી છે, લોકોમાં જાણીતા અનેક સિઝરો, અનેક સંખ્યામાં અસ્તિત્વ ધરાવતી મહાન વ્યક્તિઓ, નેપોલિયનો, મહત્વની વ્યક્તિઓ, શેક્સપિયરો, અને બીજા અનેક લોકો જેમનાં નામો ઈતિહાસમાં અંકિત થઈ રહેલાં છે! એ લોકોની સંખ્યા કેટલી હશે? સેંકડોમાં! અને એવા લોકો પછી તમને વાતો કહે છે: 'હું આ વ્યક્તિ હતો, હું તે હતો, મેં આમ કરેલું,' અથવા પ્રેતાવાહનના પ્રયોગોમાં, આવા કહેવાતા આત્માઓ આવીને તમારી સાથે વાતો કરે છે. અસંખ્ય લોકો આ રીતે 'આત્માઓ' સાથેની આવી રમતોમાં, સ્વયં-લેખનમાં, અને ખાસ કરીને આત્માઓ સાથે વાતચીતમાં ભાગ લે છે. અને આ આત્માઓ ભારે વાતોડિયા હોય છે. એ આત્માઓ એક જ સમયે અનેક સ્થળે પ્રગટ થાય છે. ખાસ કરીને નેપોલિયન જેવા લોકો (મને ખબર નથી કે એ લોકોને નેપોલિયન માટે ખાસ પક્ષપાત કેમ હોય છે), અને હરેક સ્થળે નેપોલિયન આવે છે અને એના જીવનની આશ્ચર્ય પમાડે તેવી વાતો કરે છે, અને ઘણુંખરું એ વાતો પરસ્પર વિરોધાભાસી હોય છે, અને કદાચ એક સમયે જ કહેવાતી હોય છે! આ બધું કરનારા લોકો ભારે ચપળ લોકો હોય છે. ખરેખર આ બધું ખૂબ રમૂજ પડે એવું હોય છે - અને હકીકતમાં વસ્તુઓનું એ પ્રકારે બનવું શક્ય લોતું નથી.

સાચી વાત તો એ છે કે આ જગતમાં નાનાં નાનાં અસંખ્ય પ્રાણમય સત્ત્વો આવી રહેલાં છે, એ સત્ત્વોની રચના, જે કામનાઓ વાતાવરણમાં પોતાની જાતને અને સ્વરૂપને ટકાવી રહી હોય છે, તેમના વિઘટનમાંથી થાય છે; એમાં એવી કલ્પનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. જેમણે સઘન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય છે અને

જેઓ ફરીથી પ્રગટ થઈને દેખા દેવા પ્રયત્નશીલ હોય છે. કેટલીક વાર આ 'આત્માઓ' પ્રાણમય જગતનાં નાનાં નાનાં સત્ત્વો હોય છે, અને એમની વૃત્તિઓ કાંઈ ખાસ સારી કહી શકાય તેવી નથી હોતી; અને જેવાં એ સત્ત્વો કોઈ લોકોને આવી બાબતોમાં-સ્વયં લેખન, આત્માઓ સાથે વાતચીત વગેરેમાં-ખેલ ખેલતાં જુએ છે કે તરત જ તેઓ આવી પહોંચે છે અને રમત રમે છે. અને એ સત્ત્વો એક એવી ભૂમિકામાં હોય છે જ્યાંથી માનવ મનમાં ચાલતા વિચારો વાંચવાનું સહેલું હોય છે, એટલે એ લોકો તમારા મસ્તકમાં જે કાંઈ હોય છે તે બરાબર કહી શકે છે. તમે જેવી અપેક્ષા રાખતા હો તેવો એ લોકો પ્રત્યુત્તર વાળે છે. તમારે અમુક જવાબ જોઈતો હોય છે: તો એ લોકો તમે તમારો પ્રશ્ન પૂછી રહો એ પહેલાં તમને જવાબ આપી દે છે! એ લોકો તમને સ્પષ્ટ વિગતો આપી શકે છે, એ લોકો તમને અમુક વસ્તુ થયેલી તે કહી શકે છે, અને તમારા કુટુંબનો અમુક અમુક સભ્ય . . . એ લોકો સારી પેઠે જાણતા હોય છે. એ લોકો અદ્ભુત રીતે મનના વિચારો વાંચી શકે છે અને તમને બરાબર પ્રતીતિ થાય એવી રીતે વાતો કરે છે. તમને એમ પ્રશ્ન થવા સંભવ છે કે 'મેં તો એને (માધ્યમને) કહ્યું ન હતું કે હું તો પરણેલો છું અને મારે ત્રણ દીકરા અને ચાર દીકરીઓ છે, તો પછી એને કઈ રીતે એ બધી વસ્તુઓની ખબર પડી હશે?'- તો એનું કારણ એ કે એ વસ્તુ તમારા મસ્તકમાં તો હતી જ.

ચૈતસિક સંસ્મરણોની એક વિશિષ્ટ ખાસિયત હોય છે, તેમનામાં એક આશ્ચર્યજનક સઘનતા હોય છે. પરંતુ એ સંસ્મરણોનું વર્ણન ઉપર કહ્યા મુજબ થઈ શકતું નથી . . . એ તો જીવનની એવી કદી ન ભુલાય તેવી જ્ઞાણો હોય છે, જ્યારે સચેતનતા તીવ્ર હોય છે, જાજવલ્યમાન, ઉત્કટ, સક્રિય, શક્તિમંત હોય છે, અને કેટલીક વાર એ જ્ઞાણો જીવનની દિશા બદલી નાખનાર જીવનમાં આવેલાં પરિવર્તન-બિંદુઓ જ હોય છે. પરંતુ એવી જ્ઞાણની વાત કરવાની હશે ત્યારે તમે કેવાં કપડાં પહેરેલાં અથવા કયા સદ્ગૃહસ્થ સાથે વાતચીત કરેલી અને તમારા પડોશમાં કોણ કોણ રહેતું હતું અને જીવનના કયા ક્ષેત્રમાં તમે જીવતા હતા એવું કાંઈ પણ તમે કહી શકશો નહિ.

બાળક : અમારાથી સ્વપ્નો કેમ ભુલાઈ જવાય છે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે તમારાં સ્વપ્નોનું સ્થાન હમેશાં એકનું એક જ નથી હોતું. જેને આવે છે તે, તમારા સ્વરૂપનો એકનો એક ભાગ નથી હોતો, અને તેનું સ્થળ પણ એનું એ નથી હોતું. જો તમે સચેતનપણે તમારાં સ્વરૂપના સર્વ ભાગો સાથે, સીધે સીધા, સતતપણે સંપર્કમાં હશો તો તમને તમારાં સ્વપ્નો યાદ રહેશે.

પરંતુ તમે તો તમારા સ્વરૂપના કેવળ થોડાક જ ભાગો સાથે સંબંધમાં હો છો.

દાખલા તરીકે, તમને તમારાં સ્વપ્નો તમારા સૂક્ષ્મ શારીરિક ભાગમાં, એટલે કે જે ભાગ તમારા ભૌતિક સ્વરૂપથી તદ્દન નજદીકમાં હોય છે, તેમાં આવે છે. મોટા ભાગે આ પ્રકારનાં સ્વપ્નો, વહેલા પરોઢમાં એટલે કે, ચાર અને પાંચ વાગતાની વચમાં, નિદ્રાના અંત ભાગના સમયમાં આવે છે. હવે તમે જ્યારે જાગ્રત થાઓ ત્યારે જો તમે એકદમ હિલચાલ કરવામાં ન પડી જાઓ, જો તમે ખૂબ સ્થિર, તદ્દન અચલ થઈને જરાક ધ્યાન માંડી રાખો-ચેતનામાં જરા પણ ચંચળતા દાખલ થવા દીધા સિવાય ધ્યાન માંડી રાખો-અને એકાગ્ર બની રહો, તો તમને તમારું સ્વપ્ન સ્મરણમાં આવશે, કારણ કે સૂક્ષ્મ શારીરિક ભાગ અને સ્થૂલ શારીરિક ભાગ વચ્ચે સંપર્ક સ્થાપિત થયેલો હોય છે -એવો સંપર્ક ન હોય એવું ખૂબ જવલ્લે જ બને છે.

હવે, મોટા ભાગે તમને સ્વપ્નોની સ્મૃતિ રહેતી નથી, કારણ કે તમે અમુક અવસ્થામાં હો છો ત્યારે તમને સ્વપ્ન આવ્યું હોય છે અને પછી તમે બીજી અવસ્થા પ્રત્યે પસાર થઈ ગયા હો છો. દા.ત. જ્યારે તમે ઊંઘી જાઓ છો, ત્યારે તમારું શરીર ઊંઘી ગયું હોય છે, તમારો પ્રાણ ઊંઘી ગયો હોય છે, પણ તમારું મન હજી સક્રિય હોય છે. પછી તમારા મનને સ્વપ્નો આવવા લાગે છે, એટલે કે, એની પ્રવૃત્તિ ઓછાવત્તા અંશે સુસંયોજિત બનેલી રહે છે. કલ્પના શક્તિ ખૂબ સક્રિય બની ઊઠે છે અને તમે અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ જુઓ છો, તમે અસાધારણ ઘટનાઓમાં ભાગ લો છો થોડાક સમય પછી, એ બધું પ્રશાંત અવસ્થામાં સ્થિર થઈ જાય છે અને મન પણ ઝોકાં ખાવા લાગે છે. હવે પ્રાણમય સ્વરૂપ જે અત્યાર સુધી આરામ કરતું હતું તે જાગ્રત થાય છે; એ શરીરની બહાર આવે છે, આમતેમ ફરે છે, આ કે તે ઠેકાણે જાય છે, અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ કરે છે, પ્રતિકાર્યો કરે છે, કેટલીક વાર લડાઈઓ લડે છે, અને પછી ખાય છે. એ સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓ કરે છે. પ્રાણ એ એક મહાસાહસિક તત્ત્વ છે. એ ધ્યાનપૂર્વક દેખરેખ રાખે છે. જ્યારે એની પ્રકૃતિ શૌર્યભરી હોય છે ત્યારે તે, જે લોકો કેદમાં હોય છે તેમને બચાવવા પણ ધસી જાય છે, શત્રુઓનો નાશ કરવા જાય છે અથવા અદ્ભુત સંશોધનો કરે છે. પરંતુ પ્રાણની આ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ, મનને આવેલા સ્વપ્નને અતિશય પાશ્વ ભૂમિકામાં મૂકી દે છે. એ ભૂંસાઈ જાય છે, વિસ્મૃત થઈ જાય છે : એ તો કુદરતી છે કે તમને મનના એ સ્વપ્નમાંનું કાંઈ યાદ આવતું નથી, કારણ કે એનું સ્થાન પ્રાણના સ્વપ્ને લીધેલું હોય છે. પરંતુ એવી ક્ષણે તમે જો અચાનક જાગી ઊઠો તો તમને ખરેખર એ સ્વપ્ન યાદ આવે છે. એવા કેટલાક લોકો છે જેમણે આ બાબતનો અખતરો કરી જોયેલો છે. એ લોકો રાત્રીના અમુક ચોક્કસપણે નિશ્ચિત કરેલા સમયે ઊઠે છે, અને તેઓને જ્યારે અચાનક જાગાડવામાં

આવે છે ત્યારે ખરેખર તેમને સ્વપ્નની યાદ રહે છે. તમારે તમારી જાતને ઢંઢોળવી જોઈએ પણ જાગ્રત થવાની ક્રિયા સ્વાભાવિક રીતે કરવી જોઈએ. એમ કરો તો તમને સ્વપ્નની યાદ રહે છે.

કેટલાક સમય પછી, જ્યારે પ્રાણમય સ્વરૂપે તેને જોટલું રખડવું હોય તેટલું રખડી લીધું હોય છે ત્યારે તેને આરામની જરૂર લાગે છે. એટલે પછી એ પોતાનાં અનેક સાહસકાર્યોને અંતે તદ્દન થાકી જઈને આરામની અને અચંચળતાની અવસ્થામાં સ્થિર થાય છે. ત્યારે પછી બીજી કોઈ વસ્તુ જાગી ઊઠે છે. દા.ત. ધારો કે, એ સમયે પછી સૂક્ષ્મ શારીરિક સ્વરૂપને ફરવા જવું હોય છે. એટલે પછી એ ચાલવા માંડે છે અને રખડવા લાગે છે, અને જુદા જુદા ઓરડામાં જોવા લાગે છે- ત્યારે એને થાય છે કે અરે, આ વસ્તુ ત્યાં પેલા સ્થળે હતી તે અહીં આવી ગઈ છે અને પેલી બીજી વસ્તુ ત્યાં બીજા રૂમમાં હતી તે હવે અહીં છે, અને એમ ને એમ આગળ . . . આ વખતે જો તમે કોઈ જાતનું મંથન કર્યા વિના જાગ્રત થાઓ છો તો તમને આ સ્વપ્ન યાદ હોય છે. પરંતુ આ સ્વપ્ને પ્રાણનાં સ્વપ્નોની બધી વાતોને ચેતનામાં સાવ દૂર પાછળ ધકેલી દીધી હોય છે. એ સ્વપ્નો ભુલાઈ ગયાં હોય છે અને પછી તમે એમને યાદ કરી શકતા નથી. પરંતુ જ્યારે તમે જાગ્રત થાઓ ત્યારે તમે ઉતાવળ ન કરો, તમારે તમારી પથારી તરત છોડવી ફરજિયાત ન હોય, એને બદલે, તમે ઈચ્છો ત્યાં સુધી પથારીમાં પડ્યા રહી શકો તેમ હોય, તો તમારે તમારી આંખો ઉઘાડવાની પણ જરૂર નથી : તમે તમારું મસ્તક જ્યાં હોય ત્યાં જ બરાબર જાળવી રાખો અને તમારે માટે તમારી ચેતનામાં એક સ્વચ્છ દર્પણ બનાવી લો અને ત્યાં એકાગ્રતા કરો. પછી તમે તમારા સ્વપ્નના તંતુના છેડાનો કકડો પકડો. એને પકડીને, બિલકુલ હિલચાલ કર્યા વિના એને ધીમે ધીમે ખેંચવા માંડો. આ રીતે તમે પાછે પગલે જાઓ છો, જેમાં સ્વપ્નનો અંત પ્રથમ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. સર્વ વસ્તુઓ, ધીરે ધીરે, પાછે પગલે ગતિ કરે છે અને પછી અચાનક આખું સ્વપ્ન ફરીથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને તમને થાય છે: ‘આહા! બરાબર, એ સ્વપ્ન આ પ્રમાણેનું જ હતું!’ ખાસ કરીને સહેજ પણ કાંઈ જણાય કે તરત જ ફૂટકો મારીને ઊભા ન થઈ જશો, તમારે જરા પણ હિલચાલ કરવાની નથી; તમારે એ સ્વપ્નનું તમારી અંદર અનેક વખત - એક વખત, બે વખત - જ્યાં સુધી એ તમારી ચેતનામાં તેની સર્વ વિગતો સાથે સ્પષ્ટ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી, પુનરાવર્તન કરતા રહેવાનું હોય છે. એક વખત એ સ્વપ્ન તમારી ચેતનામાં સારી રીતે ગોઠવાઈ જાય, ત્યાર પછી પણ તમારે કશી હિલચાલ કરવી નહિ. તમારે તમારી ભીંતરમાં વધુ ઊંડાણમાં જવા પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે. વધુ ઊંડાણમાં જવા પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે, અને એમ કરતાં કરતાં તમારા હાથમાં બીજી

કોઈ વસ્તુનો છેડો આવે છે; એ વસ્તુ વધુ દૂર હોય છે, વધુ અસ્પષ્ટ હોય છે, છતાં તમે એને પકડી શકો છો. અને અહીં પણ તમે વળગી પડો છો, તમે પકડો છો, અને ખેંચવા માંડો છો અને તમે જુઓ છો કે તમારી આસપાસનું સર્વ કંઈ બદલાઈ જાય છે અને તમે એક જુદી જ દુનિયામાં પ્રવેશ કરો છો; અચાનક, તમે એક અસાધારણ સાહસયાત્રા કરી રહ્યા હોવાનું અનુભવો છો, -એ એક બીજું સ્વપ્ન હોય છે અને એની બાબતમાં પણ તમે અગાઉના જેવી જ પ્રક્રિયા અજમાવો છો. તમે તમારા સ્વપ્નનું તમારી ચેતનામાં એક વાર, બે વાર, જ્યાં સુધી તમને એના વિષે ખાતરીલાયક સ્મૃતિ પ્રાપ્ત થઈ જાય ત્યાં સુધી પુનરાવર્તન કર્યે જાઓ છો. હજી પણ તમે સતતપણે અશુભ અવસ્થા જાળવી રાખો છો. પછી તમે તમારી ભીતરમાં એથી પણ વધુ ઊંડાણમાં પ્રવેશ કરવાની શરૂઆત કરો છો, જાણે કે તમે ખૂબ દૂર દૂર ઊંડાણમાં પ્રવેશી રહ્યા હો. અને ફરી પણ અચાનક તમને એક અસ્પષ્ટ આકાર દેખાય છે, તમને અમુક પ્રકારની લાગણી અમુક પ્રકારનું સંવેદન થાય છે . . . જાણે પવનનો કોઈ પ્રવાહ, એક આછી પાતળી લહર, જરા અમસ્તો કોઈ શ્વાસ તમને સ્પર્શ કરે છે; અને તમે બોલી ઊઠો છો: ‘વાહ ભાઈ, વાહ . . .’ અને એ વસ્તુ અમુક આકાર લે છે, સ્પષ્ટ બને છે-અને સ્વપ્નનો ત્રીજો પ્રકાર શરૂ થાય છે. આ સર્વ કરવા માટે તમારી પાસે સારો એવો સમય હોવો જોઈએ, સારી એવી ધીરજ હોવી જોઈએ, તમારા મસ્તકમાં સ્થિરતા બની રહેવી જોઈએ, તમારું શરીર પ્રશાન્ત બની રહેવું જોઈએ, ખૂબ શાંતિ જળવાવી જોઈએ, અને એમ થાય તો પછી તમે તમારી આખી રાત્રી દરમિયાન બનેલી ઘટનાઓની વાતો, તેમના અંતથી શરૂ કરીને તેમના શરૂ થવાના પ્રસંગ સુધી કહી શકો છો.

તમારે આવી લાંબી અને મુશ્કેલ કસરત કરવી ન હોય તે છતાં પણ જો કોઈ સ્વપ્નને યાદ કરવું હોય, પછી એ સ્વપ્ન રાત્રીના અંતે આવ્યું હોય કે મધ્ય ભાગમાં આવ્યું હોય, પણ એ સ્વપ્ને તમારા સ્વરૂપ ઉપર કોઈ અતિ તીવ્ર છાપ પાડી હોય તો તમે જાગ્રત થાઓ ત્યારે મેં જે મુજબ કરવાનું કહ્યું છે તે મુજબ કરવું જોઈએ; એમ કરવામાં ખાસ કાળજી રાખજો કે તમારું મસ્તક ઓશિકા ઉપર જરા પણ હાલે નહિ, તમે બિલકુલ સ્થિર થઈ જાઓ, અને સ્વપ્નને પાછું આવવા દો.

કેટલાક લોકોમાં એક અવસ્થા અને બીજી અવસ્થા વચ્ચે વ્યવહારનો માર્ગ હોતો નથી, બે અવસ્થાઓ વચ્ચે એક પ્રકારની ખાઈ હોય છે અને એ લોકોને એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં જવા માટે કૂદકો મારવો પડે છે. આપણા સ્વરૂપના સર્વે ભાગોમાં થઈને પસાર થતો હોય અને જેમાં વચ્ચે વચ્ચે ચેતનાવસ્થામાં ભંગ ન

હોય એવો કોઈ સરિયામ રાજમાર્ગ તો અસ્તિત્વમાં હોતો નથી. કેટલેક ઠેકાણે એક અંધારો ગર્ત હોય છે, અને તેની તમને યાદ નથી હોતી; એ એક ચઢાન જેવું હોય છે જ્યાં તમારે તમારી ચેતનાને લંબાવીને પાથરવી પડે છે. ત્યાં કોઈ પુલ બાંધવા હોય તો લાંબા સમયની જરૂર રહે છે, ભૌતિક રીતનો પુલ બાંધવાનો હોય તેના કરતાં પણ વધુ સમય જોઈએ છે એવો પુલ કઈ રીતે બાંધવો એ બહુ ઓછા માણસો જાણતા હોય છે અને એ રીતની ઈચ્છા પણ ઘણા થોડા માણસોને હોય છે. એવા લોકો તેમનાં સ્વપ્નોમાં ભવ્ય કાર્યો કરતાં હોય છતાં તે તેમને યાદ રહેતાં નથી અને જે યાદ રહે છે તે પણ છોક છેલ્લી, સામાન્ય ચેતનાની નજીકની, વધુ પ્રમાણમાં ભૌતિકતા હોય તેવી પ્રવૃત્તિઓ યાદ રહે છે અને એમાં એટલી બધી અસંબદ્ધતા હોય છે કે એ સ્વપ્નો કશા અર્થ વિનાનાં લાગે છે.

પરંતુ જેમ જુદા જુદા દિવસો અને તે દિવસો દરમ્યાનની પ્રવૃત્તિઓ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે તેમ જુદી જુદી રાત્રીઓ અને તે દરમ્યાનની નિદ્રાઓ પણ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. ઘણા ઓછા દિવસો એકસરખા હોય છે, દરેક દિવસ અલગ પ્રકારનો હોય છે: જેમ દિવસો એકસરખા નથી હોતા તેમ રાત્રીઓ પણ એકસરખી નથી હોતી. તમે અને તમારા મિત્ર દેખીતી રીતે એક જ ક્રિયા કરતા હો છો, પરંતુ ખરી રીતે તમારે સૌને માટે તે ક્રિયા જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. દરેક વ્યક્તિને પોતાની આગવી પદ્ધતિ હોવી જોઈએ.

બાળક : એમ કેમ બને છે કે કોઈ બે સ્વપ્ન એકસરખાં નથી હોતા ?

શ્રી માતાજી : કારણ કે દરેક વસ્તુ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. કોઈ પણ બે મિનિટો એકસરખી હોતી નથી અને આ વિશ્વના અંત સુધી એમ જ ચાલવાનું, કોઈ પણ બે મિનિટો કદી પણ એકસરખી નહિ રહેવાની. અને છતાં માણસો હઠાગ્રહપૂર્વક નિયમો બનાવવા માગે છે! તમારે આમ કરવું જોઈએ અને આમ નહિ કરવાનું. . . . જુઓ, તમારે લોકોને સ્વતંત્રપણે ખેલ પણ ખેલવા દેવો જોઈએ.

તમે મને એક ખૂબ રસપ્રદ પ્રશ્ન પૂછી શક્યા હોત: ‘એમ કેમ છે કે આજે હું ચૌદ વર્ષનો થયો છું?’ બુદ્ધિશાળી માણસો એમ કહેશે કે: ‘એનું કારણ એ છે કે તમે જન્મ્યા ત્યાર પછીનું આ ચૌદમું વર્ષ છે.’ જે વ્યક્તિ પોતાની જાતને બહુ બુદ્ધિશાળી માનતી હશે તે આ પ્રકારનો જવાબ આપશે. પરંતુ એક બીજું કારણ પણ છે. એ હું તમને એકલાને એ કહીશ મેં તમને પૂરતા પ્રમાણમાં ડુબાડી દીધા છે! હવે તમારે તરતાં શીખવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ!

બાળક : જો કોઈ વ્યક્તિ વસ્તુઓનું સત્ય શોધી કાઢે તો એનો અર્થ એમ થઈ શકે ખરો કે એણે પ્રભુને શોધી કાઢ્યા છે ?

શ્રી માતાજી : ચોક્કસ! દરેક વસ્તુની બાબતમાં, પછી એ વસ્તુ ગમે તે હોય, પણ રસ્તો એ જ છે. એવી કોઈ વસ્તુ નથી જે પોતાની અંદર કોઈ શાશ્વત સત્યને ધારણ કરતી ન હોય, એમ ન હોય તો એનું અસ્તિત્વ જ ન હોય. વિશ્વ પણ જો એનામાં સત્યને ધારણ ન કરતું હોત તો એક સેકંડના લગ્નમાં ભાગ જેટલા સમય માટે પણ એનું અસ્તિત્વ ન રહેત.

બાળક : જો વ્યક્તિ પ્રભુ સાથે સંબંધમાં રહેતી હોય તો એની શું અસર થાય છે ?

શ્રી માતાજી : દરેક વ્યક્તિને માટે એની અસર જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. કારણ કે તમારી સમક્ષ એક હકીકત ખડી છે: એક વિશ્વ છે, કંઈ નહિ તો એક પૃથ્વી છે, અને એની તો આપણને ખાતરી છે, એના અસ્તિત્વ વિષે તો તમે પ્રશ્ન નહિ કરી શકો, કબૂલ? તમે કોઈ દિવસ તમારી જાતને એ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે આ પૃથ્વીનું અસ્તિત્વ શા માટે હશે? નહિ ને! કારણ કે કદાચ એમ કરવું ડલાપણનું કામ નહિ ગણાતું હોય. એક વખત મેં તમને મારા ઓળખીતા એક રહસ્યવેત્તાની વાત કરેલી. એ માણસ એની રીતે ડાહ્યો હતો. લોકો એની પાસે આવતા અને પ્રશ્નો કરતા:

પહેલાં તો, આ વિશ્વનું અસ્તિત્વ કેમ છે ?

ઉત્તર : તેનું તમારે શું કામ છે ?

બીજું, તો પછી એ જેવું છે તેવું કેમ છે ?

ઉત્તર : તેની તમારે શી પડી છે ?

ત્રીજું, મને એ સંતોષજનક નથી લાગતું.

એ તો જાણે બહુ સારું. આપણે વ્યવહારુ વસ્તુઓને હાય ધરવાની શરૂઆત કરી છે. જે કોઈ લોકોને એ સંતોષજનક ન લાગતું હોય તેમને હું કહું કે : તો પછી આમાં એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે, એમાં પરિવર્તન લાવવા માટે શરૂઆત કરી દો, એવો રસ્તો શોધી કાઢો જેને લઈને એ જુદા પ્રકારનું અને સારું બની રહે. વસ્તુઓ તો છે તેમની તેમ છે. એમ કેમ છે ? કદાચ આપણે એ જાણી શકીએ પણ એની ખાતરી નથી. ગમે તેમ પણ વસ્તુઓ આવી જ છે. નોંધપાત્ર વસ્તુ એ છે કે જોતમારા અંતરમાં સચ્ચાઈ હશે તો તમે વસ્તુઓ આમ કેમ છે અને કઈ રીતે એવી બની આવી છે તે શોધી કાઢશો : કારણ, મૂળ અને પદ્ધતિ. કારણ કે એ એક જ વસ્તુ છે. પ્રથમ તો પેલી વસ્તુ જેને તમે સત્ય કહો છો તે હોય છે, અને સર્વ વસ્તુઓના પાયામાં એ જ રહેલી છે; કારણ કે જો એ ત્યાં પાયામાં ન હોય તો કોઈ વસ્તુ

અસ્તિત્વમાં જ ન હોઈ શકત. એક વખત તમે સત્યને શોધી કાઢો, મૂળ વસ્તુને શોધી કાઢો, પછી તમને વસ્તુઓ બનવાનાં કારણોમાં પરિવર્તન લાવવાનાં સાધનો જડી આવે છે-આમ કેમ છે, કઈ રીતે છે અને એનું પરિવર્તન કયાં સાધનો વડે થઈ શકે તે સર્વ જો તમે પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં હો છો તો સર્વ વસ્તુઓની ચાવી તમારા હાથમાં હોય છે. તમે સર્વ વસ્તુઓ કેવી રીતે બની છે, કેમ બની છે, તેમને કઈ રીતે બદલી શકાય તે સર્વ કાંઈ જાણી શકો છો.

આમાં કાંઈક કાર્ય કરવાનું રહે છે : એ ખૂબ રસ પડે તેવું હોય છે. પદાર્થના એક થોડા પ્રમાણમાં એકત્રિત કરવામાં આવેલા સમૂહમાંથી તમારા સ્વરૂપની રચના કરવામાં આવેલી છે અને તે પદાર્થના સમૂહના તમે પ્રતિનિધિ છો. તમે તમારી ભીતરમાં પ્રવેશ કરો અને ચાવી શોધી કાઢો. તમારે ત્યાં અંદર નીચે જવાની જરૂર હોય છે. તમે એમ ન કહી શકો કે : 'એ વસ્તુ મારા ગળા ઉપરાંતની છે, મારે માટે એ વસ્તુ કરવી ઘણી ભારે છે.' તમે તમારા નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપમાં ભીતરમાં જાઓ અને તમને એક એવી ચાવી જડી આવશે, જેનાથી સર્વ દરવાજાઓ ખૂલી જશે.

વાર્તાલાપ - ૨૦

૧૩ મે, ૧૯૫૩

કેટલાક લોકો જ્યારે ધ્યાન કરવા માટે બેસે છે ત્યારે એવી અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે, જેને તેઓ ખૂબ નોંધપાત્ર અને આનંદદાયક ગણે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૩)

બાળક : આ અવસ્થા કયા પ્રકારની હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એ ગમે તે પ્રકારની હોય, પણ તેઓ એમ ધારતા હોય છે કે એમની અવસ્થા આનંદદાયક અને નોંધપાત્ર છે. એ લોકોને પોતા વિષે બહુ ઊંચો અભિપ્રાય હોય છે. એ લોકો પોતાને બહુ નોંધપાત્ર મનુષ્યો ગણાતા હોય છે. કારણ કે તેઓ હાલ્યાચાલ્યા વિના અચંચળપણે બેસી રહી શકે છે; અને એમાં પછી જો તેઓ કોઈ વસ્તુનો વિચાર ન કરતા હોય એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે તો એ વસ્તુ એમને ઘણી ધ્યાન ખેંચે તેવી લાગે છે. પરંતુ એમાં તો એમના મસ્તકમાં એક પ્રકારનું કેલિડોસ્કોપ* ફરી રહ્યું હોય છે, ફક્ત તેઓ તેના વિષે જાણતા પણ નથી હોતા. પરંતુ જે લોકો એક ક્ષણ માટે પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના, બોલ્યા વિના અને વિચાર કર્યા વિના બેસી રહી શકે છે; તેઓને મોટાભાગે પોતા વિષે ઘણો ઊંચો અભિપ્રાય હોય છે. ફક્ત, મેં જેમ કહેલું છે તેમ, જો તેમને એ અવસ્થામાંથી બહાર ખેંચી કાઢવામાં આવે છે, જો કોઈ વ્યક્તિ આવીને એમનું બારણું ઠોકે અથવા એમને એમ કહેવામાં આવે કે ‘કોઈ તમારી વાટ જુએ છે’, અથવા ‘બહેન, તમારું બાળક રહે છે’ તો એ લોકો તરત જ ભભૂકી ઊઠે છે, અને કહે છે: ‘જોયું ને, મારું ધ્યાન તદ્દન બગાડી મૂક્યું! સંપૂર્ણપણે બગાડી ગયું!’ હું આ જે વસ્તુઓની વાતો કરું છું તે મેં મારી પોતાની નજરે નિહાળેલી છે. જે લોકો પોતાના ધ્યાન વિષે ખૂબ ગંભીર હતા અને જેમને ભયંકર રીતે ગુસ્સે કર્યા સિવાય જેમનું ધ્યાન ભંગ ન થઈ શકે સ્વાભાવિક રીતે આવી અવસ્થા કોઈ મહાન આધ્યાત્મિક પ્રગતિની નિશાની નથી. એ લોકો સૌની સાથે ગુસ્સાથી ભભકતા રહેતા. કારણ કે તેમને તેમના આનંદદાયક ધ્યાનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢવામાં આવેલા હતા.

* એક જાતનું રમકડું. કાચની પટ્ટીઓને સમબાજુ ઘન ત્રિકોણના રૂપમાં ગોઠવી એક ભૂંગળીમાં રાખવામાં આવેલા હોય છે. તેને એક છેડે કાચના વિવિધરંગી ટુકડા હોય છે. જેમને બીજે છેડેથી જોતાં અનેક પ્રતિબિંબો દેખાવાને લીધે મનોહારી આકૃતિઓ બનતી જણાય છે.

ધ્યાન કરનાર કેટલાક લોકોને ખરેખર ધ્યાન કેમ કરવું તેની ખબર હોય છે. તેઓ કોઈ એક વિચાર ઉપર એકાગ્રતા કરતા નથી. પરંતુ તેઓ આંતરિક નીરવતામાં, એક નિદ્દિધ્યાસનમાં પહોંચી જાય છે, જ્યાં તેઓના કહેવા પ્રમાણે તેઓ પ્રભુ સાથે, એક પ્રકારના તાદાત્મ્યને પણ અનુભવે છે. અને આ તો ઘણું સારું કહેવાય. પણ બીજા કેટલાક, અલ્પસંખ્યક લોકો એવા હોય છે જેઓ કોઈ એક વિચારને લઈને તેનું અનુસરણ કરતાં કરતાં એની પાછળ શું ચોક્કસ સત્ય છે તે શોધવા પ્રયત્ન કરે છે; આ વસ્તુ પણ યોગ્ય છે. પરંતુ ઘણુંખરું જ્યારે લોકો એકાગ્રતા કરવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ એક પ્રકારની અર્ધ-નિદ્રા સરખી, કાંઈ નહિ તો, તામસિક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે. એ લોકો કોઈ એક સંવેદનાવિહીન વસ્તુ સરખા બની જાય છે. તેમનું મન અને લાગણીઓ સંજ્ઞાહીન બની જાય છે અને તેમનું શરીર અચલ બની રહે છે. એવી અવસ્થામાં એ લોકો કલાકો સુધી રહી શકે છે, કારણ કે તમોમય જડતા કરતાં વધુ ટકાઉ વસ્તુ બીજી કોઈ નથી! અત્યારે હું આ જે બધું કહું છું, તે જે લોકોના પરિચયમાં આવેલી છું તેમના અનુભવો ઉપરથી કહું છું. અને આવા લોકો, જ્યારે તેમના ધ્યાનમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે ખરા અંતરથી માને છે કે તેઓએ કાંઈક ખૂબ મોટી વસ્તુ સિદ્ધ કરી છે. પરંતુ હકીકતમાં તો તેઓ જડતા અને અચેતનમાં પતન પામેલા હોય છે. ધ્યાન કઈ રીતે કરવું એ જાણનારા લોકોની સંખ્યા ઘણી અલ્પ છે. આ સિવાય, આપણે એમ સ્વીકારી લઈએ કે ઘણી તપસ્યા અને અનેક વર્ષોના શ્રમને પરિણામે તમે તમારા ધ્યાનમાં પ્રભુની સચેતન હાજરીના સંપર્કમાં આવી પણ શક્યા હો, છતાં એ વસ્તુ તો એક પરિણામ છે. અને એ પરિણામની અસર અનિવાર્યપણે તમારા ચારિત્ર્ય અને જીવન ઉપર થવી જોઈએ. એવા પણ દાખલાઓ છે જેમાં મનુષ્યનું વ્યક્તિત્વ ધરમૂળથી એવા બે કક્કડામાં વહેંચાઈ ગયેલું હોય છે જેને પરિણામે, એ વ્યક્તિ જ્યારે ધ્યાનમાં બેસે છે ત્યારે પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં આવે છે અને તેમની સાથે તાદાત્મ્યના પરમ આનંદને પામે છે; પણ જ્યારે તેઓ બહાર આવે છે અને તેમનું સામાન્ય જીવન ગાળવા માંડે છે, એમના જીવનનાં કાર્યો કરવા માંડે છે, ત્યારે તેઓ તદ્દન સામાન્ય મનુષ્યો બની રહે છે અને એમની લાગણીઓ અને પ્રતિકાર્યો સામાન્ય માનવી જેવાં જ, કેટલીકવાર તદ્દન સામાન્ય માનવી જેવાં હોય છે. આ વસ્તુ પણ, હું એવા લોકો વિષે જાણું છું કે જેઓ તદ્દન સામાન્ય માનવીઓ બની જતા, અને દા.ત. એવી વસ્તુઓ કરતા કે જે માણસે ન કરવી જોઈએ; જેમ કે, પોતાનો સમય બીજાઓ સાથે ગપ્પાં મારવામાં પસાર કરવો, કેવળ પોતાની જાતનો જ વિચાર કર્યા કરવો, પોતાનાં સર્વ પ્રતિકાર્યો સ્વાર્થી પ્રકારનાં હોવાં; પોતાના જીવનને પોતાનાં ક્ષુદ્ર સુખોની આસપાસ ગોઠવવું; બીજા લોકોનો જરા પણ વિચાર કરવો નહિ, બીજાની કશી સેવા કરવી નહિ, કોઈ વિશાળ વિચારસરણી ન હોવી,

ઈત્યાદિ. અને છતાં, તેમને તેમના ધ્યાનમાં આ પ્રકારનો સંસ્પર્શ મળી રહેતો હતો. આટલા માટે જ, જે લોકોએ જાણ્યું છે કે આપણા સ્થૂલ દેહ સાથે મળેલી આપણી આ ક્ષુદ્ર બાહ્ય પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરવું એ કેટલું અઘરું છે, પોતાની જાતનું અતિક્રમણ કરી જવું એ કેટલું મુશ્કેલ કાર્ય છે, પોતાની ક્રિયાઓનું રૂપાંતર કરવું કેટલું કઠન છે, તેઓને કહેવું પડે છે કે: ‘એમ કરવું શક્ય નથી, એવો પ્રયત્ન કરવાનો કોઈ અર્થ નથી; જગતમાં આવીને તમે એક માટીનું બનેલું શરીર ધારણ કર્યું છે, તમારે એને ફેંકી દઈને જતા રહેવાની તૈયારીમાં રહેવું જોઈએ, ભલે જગત છે એવું ને એવું રહે; આપણે તો ફક્ત એટલું જ કરવાનું છે કે એમાંથી બને તેટલા જલદી નાસી છૂટવું, એટલે પછી જગત પણ નહિ રહે અને કોઈ દુઃખ પણ નહિ રહે.’ આ લોકો એવી રીતે વાત કરતા હોય છે કે જાણે સર્વ વસ્તુઓનો આધાર તેમના જેવા લોકો, કે જેમણે આ પૃથ્વીની રચનામાં ભાગ નહિ લીધેલો, તેમના ઉપર જ રહેલો હોય છે! પણ એ લોકો જગતને કઈ રીતે અટકાવી શકે તેમ છે? કંઈ નહિ તો, જો એમણે એને બનાવ્યું હોત, તો તો એમને ખબર હોત કે આ જગત કઈ રીતે બનાવેલું છે અને તો પછી એ લોકો એનો ધ્વંસ કરવાનો પ્રયત્ન કરી શકત (જો કે આમે ય પોતે એક વાર જે વસ્તુની રચના કરી હોય તેનો સદંતર ધ્વંસ કરી નાખવો એ સરળ કામ તો નથી જ), પરંતુ આ જગતની રચના એમણે કરી નથી, એમને ખબર નથી કે એને કઈ રીતે બનાવવામાં આવેલું છે અને છતાં એ લોકો એનો ધ્વંસ કરવાની ઈચ્છા કરવાનું સાહસ કરે છે, કારણ કે તેઓ એમ માને છે કે તેઓ પોતાની જાતે તેનાથી દૂર નાસી જઈ શકે તેમ છે હું નથી ધારતી કે એમ કરવું શક્ય હોય. તમે પ્રયત્ન કરો તો પણ નાસી જઈ શકાતું નથી. જો કે એ એક જુદો વિષય છે. ગમે તેમ હોય, મારે માટે તો, મારો અનુભવ એવો છે કે (અને આ અનુભવ ઠીક ઠીક લાંબા સમયનો છે, કારણ કે અત્યારે હવે લગભગ ત્રેપન વર્ષથી હું લોકોની સાથે સંપર્કમાં છું, તેમના યોગ સાથે સંબંધ ધરાવું છું, તેમની આંતરિક તપસ્યાઓ સાથે જોડાયેલી છું; મેં અહીં અને બીજે ઠેકાણે ઘણી વસ્તુઓ જોઈ છે, જગતમાં બધે થોડું થોડું નિરીક્ષણ કરેલું છે), ગમે તેમ હોય તોપણ, હું નથી માનતી કે ધ્યાન વડે તમે તમારું રૂપાંતર સિદ્ધ કરી શકશો. મારી માન્યતા એથી ઊલટી જ છે, અને એ ખાતરીપૂર્વકની છે.

જો તમે તમારે કરવાનું કામ કરી રહ્યા હો ત્યારે-પછી એ ગમે તે હોય, એ કામ ગમે તે પ્રકારનું હોય-તમે એ કામ કરતા જાઓ અને એ કામ કરતાં જતાં તમે પ્રભુને વિસરી ન જવાય તેની કાળજી રાખતા રહો, તમે જે કાંઈ કરતા હો તે એને અર્પણ કરતા રહો અને તમારી જાતનું પણ તેને અર્પણ કરી દો, કે જેથી એ તમારામાંનાં સર્વ પ્રતિકાર્યોનું પરિવર્તન કરી નાખે-જેને લઈને તમારાં પ્રતિકાર્યો, સ્વાર્થમૂલક, ક્ષુદ્ર,

મૂર્ખતાપૂર્ણ અને અજ્ઞાની રહેવાને બદલે એ તેમને પ્રકાશપૂર્ણ, ઉદાર બનાવી દે, - તો, એ રીતે તમે પ્રગતિ કરી શકશો. કેવળ તમે એકલા તમારી જાતની પ્રગતિ સિદ્ધ નહિ કરો, પણ તમે એ રીતે સામાન્ય જગતની પ્રગતિમાં પણ સહાય કરશો. મેં કદી એવા લોકો જોયા નથી જેઓએ ઓછાવત્તા અંશે શૂન્યકારવાળું (કારણ કે ખરેખર, એ ઘણુંખરું શૂન્યકારમય જ હોય છે) ધ્યાન ધરવા બેસી જવા માટે સર્વ કાંઈનો ત્યાગ કર્યો હોય: મેં એવા લોકોએ કશી પ્રગતિ કરી હોય એવું જોયું નથી, અથવા ગમે તેમ તો ય, તેમની પ્રગતિ ઘણી ઓછી હોય છે. મેં એવા લોકો પણ જોયા છે, જેઓ કોઈ યોગ કરતા હોવાનો દાવો કરતા ન હતા; જેઓ કેવળ પૃથ્વી ઉપર પ્રગતિ થાય, અને પ્રભુનું અવતરણ થાય તે માટેના ઉત્સાહથી સભર ભરેલા હતા, અને એ લોકો પોતાનું નાનકડું કામ, હૃદયના ઉત્સાહપૂર્વક કર્યે જતા હતા, પોતાની જાતનું સર્વાંશ સમર્પણ કરી રહ્યા હતા, પોતાને માટે કાંઈ બાકી રાખતા નહિ, વ્યક્તિગત મોક્ષનો પણ એ લોકો વિચાર કરતા નહિ. એવા લોકોને મેં ભવ્યપણે પ્રગતિ કરતા જોયા છે, એમની પ્રગતિ સાચે જ ભવ્ય હતી. અને કેટલીકવાર એ લોકો અદ્ભુત હોય છે. મેં સંન્યાસીઓને જોયા છે, ગુફાઓમાં વસતા આશ્રમવાસીઓને પણ જોયા છે; મેં એવા લોકોને પણ જોયા છે જેઓ પોતે યોગી હોવાનો દાવો કરતા હતા. ભલે, હું તો એમાંના એક ડઝન લોકોને, પેલા આગળ જણાવેલા એક જણને બદલે સ્વીકારું નહિ. (મારો કહેવાનો આશય એ છે કે, પાર્થિવ રૂપાંતરને અર્થ અને વિશ્વની પ્રગતિના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, એટલે કે, આપણે જે વસ્તુ કરવા માગીએ છીએ તે દૃષ્ટિબિંદુથી નિહાળતાં, અર્થાત્, આપણે એવો પ્રયત્ન કરીએ કે આ જગત જેવું છે તેવું હવે પછી ન રહે, એ સાચા અર્થમાં પ્રભુના સંકલ્પનું અને ભાગવત ચેતનાનું સાધન બની રહે). આપણે જગતમાંથી ભાગી જઈએ તેથી એનું રૂપાંતર થવાનું નથી, એ કાર્ય તો જગતમાં રહીને નમ્ર ભાવે, ઋજુપણે પોતાના હૃદયમાં એક અગ્નિને ધારણ કરીને, કોઈ એક સમિધની માફક જલતી વસ્તુ હોય તેને ધારણ કરીને થઈ શકે તેમ છે.

બાળક : એટલે પછી, ધ્યાન કરવું કોઈ રીતે ઉપયોગી વસ્તુ નથી?

શ્રી માતાજી : ના, જેટલે અંશે એની જરૂર હશે, તેટલા પ્રમાણમાં તે આપોઆપ થઈ જશે. એકદમ અચાનક, તમને આવીને કોઈ વસ્તુ પકડી લેશે જેને લઈને તમે એકદમ સ્થિર બની જશો, એ તમને કોઈ વિચારના સૂક્ષ્મદર્શન ઉપર અથવા કોઈ મનોમય અવસ્થા ઉપર એકાગ્રતા કરતા કરી મૂકશે. એ વસ્તુ તમારો કબજો લઈ લે છે. તમારે તેનો વિરોધ ન કરવો. ત્યાર પછી તમે જરૂરી પ્રગતિ કરો છો. એવી ક્ષણે, તમે કાંઈક જોઈ કે સમજી શકો છો; અને એક મિનિટ પછી ફરી તમે

તમારું કાર્ય શરૂ કરી દો છો, એમાં તમે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી હોય છે તે ભળે છે, પણ એના વિષે તમે કશો દેખાડો કરતા નથી. પોતે બેસીને કદી ધ્યાન કરી શકે છે, તે કારણે પોતે અતિશય અસામાન્ય લોકો છે એવું માનનારા લોકોનો મને હમેશાં ડર લાગે છે. સર્વ વસ્તુઓમાં, એ પ્રકારનું વલણ ખૂબ ભયંકર હોય છે, કારણ કે એ લોકો અતિશય મિથ્યાભિમાની બની જાય છે અને એટલા બધા આત્મ-સંતુષ્ટ બની રહે છે કે તેઓ પોતા માટે પ્રગતિના સર્વે માર્ગો બંધ કરી દે છે એક એવી વસ્તુ છે જેને માટે હમેશાં કહેવામાં આવે છે, પણ હમેશાં એનો ખોટો અર્થ કરવામાં આવે છે, અને તે વસ્તુ છે નમ્રતાની જરૂરિયાત. અને ખોટી રીતે સમજવામાં આવે છે, ખોટી રીતે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, અને એનો ઉપયોગ પણ ખોટી રીતનો કરવામાં આવે છે. જો તમે સાચી રીતે તેવા થઈ શકો તો નમ્ર બનો; પણ ખોટી રીતે તેવા ન બનશો. કારણ કે એ તમને કોઈ રીતે ફલદાયી નહિ થાય. પરંતુ આમાં એક વસ્તુ છે : જો તમે તમારામાંથી જેને મિથ્યાભિમાન કહેવાય છે તે નિંદામણનું બીજ જો ઉખાડીને ફેંકી દઈ શકશો, તો ખરેખર તમે કાંઈ કાર્ય કર્યું ગણાશે. પણ તમને ખબર નહિ હોય કે એમ કરવું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે! તમે તમારી અંદર જરા કુલાઈ ગયા વિના, તમે એ વસ્તુ વિશે સભાન બન્યા વિના, મિથ્યાભિમાનના આત્મસંતોષ વિના કોઈ યોગ્ય વસ્તુ કરી શકતા નથી, યોગ્ય વિચાર સેવી શકતા નથી, યોગ્ય ક્રિયા કરી શકતા નથી, જરા સરખી પણ પ્રગતિ કરી શકતા નથી. અને તમારે એને ભાંગવું હોય તો એના ઉપર હથોડાના ઘા કરવા પડે છે. અને છતાં એ મિથ્યાભિમાનના ભાંગેલા ટુકડા રહી જાય છે અને એમાંથી પાછા ફરણા ફૂટે છે. આપણે આપણી આખી જિંદગી સુધી આ રીતે કાર્ય કરતા રહેવું જોઈએ, અને ફરી ફરીને અવિરતપણે ઊગ્યે જતા આ નિંદામણના છોડને ઉખાડીને ફેંકી દેતા રહેવાનું ભૂલવું ન જોઈએ જેથી તમને લાગે કે એનો લોપ થઈ ગયો છે અને પોતાની જાતને ઘણા નમ્ર બની તમે કહી શકો : “એ વસ્તુ કરનાર હું નથી, મને લાગે છે કે એ કાર્ય કરનાર તો પ્રભુ છે, એ જો અહીં ન હોય તો મારી કશી કિંમત નથી”, અને એક મિનિટ પછી, એવો વિચાર સેવવા બદલ પણ તમે તમારી જાત વિષે ખૂબ આત્મસંતુષ્ટ બની રહો છો.

બાળક : નમ્ર બનવાની યોગ્ય રીત કઈ અને અયોગ્ય રીત કઈ?

શ્રી માતાજી : એ તો બહુ સાદી વાત છે; જ્યારે લોકોને કહેવામાં આવે છે કે નમ્ર બનો, ત્યારે તેઓ તરત જ ‘બીજા લોકો પ્રત્યે નમ્રતા દાખવવા’ વિષે વિચાર કરે છે અને એ પ્રકારની નમ્રતા, ખોટી નમ્રતા છે. સાચી નમ્રતા, પ્રભુ પ્રત્યેની નમ્રતા છે, એટલે કે, એક નિશ્ચિત, ચોકકસ, જીવંત અનુભૂતિ કે જેમાં તમને એવી લાગણી થાય

કે તમે કાંઈ નથી, તમે કાંઈ કરી શકતા નથી, પ્રભુના વિના તમે કંઈ સમજી શકતા નથી અને તમે ભલે અસાધારણ બુદ્ધિ અને ક્ષમતા ધરાવનાર હો છતાં પ્રભુની ચેતનાની સરખામણીમાં તમે કાંઈ નથી, અને આ પ્રકારનું વલણ તમારે હમેશાં જાળવી રાખવું જોઈએ, કારણ કે તો જ તમારામાં હમેશાં સાચી ગ્રહણશીલતાનું વલણ રહેશે-એક નમ્ર ગ્રહણશીલતા, જે પોતાના અંગત દંભને પ્રભુની સામે ધરતી નથી.

બાળક : આપે કહ્યું છે કે 'જો તમારે સમર્પણનો માર્ગ અનુસરવો હોય તો તમારે અંગત પ્રયત્નનો ત્યાગ કરવો જોઈએ; પરંતુ એનો અર્થ એમ નથી કે તમારે સર્વ પ્રકારના સંકલ્પપૂર્વકનાં કાર્યોનો ત્યાગ કરવાનો છે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૩)

પરંતુ જો આપણે કાંઈ કરવું હોય, તો એમાં અંગત પ્રયત્ન આવી જાય છે. ખરું ને? તો પછી સંકલ્પ શું વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : સંકલ્પ અને આ પ્રકારની એક તાણ અને શ્રમની લાગણી, જેમાં પોતા ઉપર જ આધાર રાખવાનો હોય છે, પોતાની જાતનું જ અવલંબન લેવું, જેનો અર્થ અંગત પ્રયત્ન થાય છે; આ જાતની તાણ, કોઈ અતિશય તીવ્ર અને કેટલીક વાર ખૂબ દુઃખદાયક લાગણી હોય છે; એમાં તમે, તમે તમારી જાત ઉપર જ અવલંબન રાખો છો અને તમને એમ લાગે છે કે જો તમે દરેક મિનિટે પ્રયત્ન કરતા નહિ રહો, તો સર્વ કાંઈ ગુમાવી બેસાશે. એને વ્યક્તિગત પ્રયત્ન કહેવામાં આવે છે.

પરંતુ સંકલ્પ એ એનાથી તદ્દન અલગ વસ્તુ છે. એમાં તો પોતે જે કાંઈ કરતા હોઈએ તે વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતા કરવાની ક્ષમતા હોય છે, તમે એ વસ્તુને તમારાથી બને તેટલી સારી રીતે કરો છો અને જ્યાં સીધી તમને સ્પષ્ટપણે ખબર ન આપવામાં આવે કે એ વસ્તુ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે ત્યાં સુધી એને કર્યું જાઓ છો. આ વસ્તુ તમને સમજાવવી અઘરી છે. પણ, દા.ત. ધારો કે, સંજોગવશાત્ કોઈ એક કામ તમારા હાથમાં આવ્યું હોય છે. એક ચિત્રકારનો દાખલો લો જેને એક યા બીજી રીતે એક પ્રેરણા મળી હોય છે અને એણે એક ચિત્ર કરવાનો નિર્ણય કર્યો હોય છે. એ સારી રીતે જાણતો હોય છે કે જો એનામાં કોઈ પ્રેરણા નહિ હોય અને પોતાના સિવાય અન્ય બળોનો પણ એને ટેકો નહિ હોય તો એ કાંઈ ખાસ કરી શકવાનો નથી. એ કૃતિ એકાદ લપેટા જેવી લાગશે પણ એને ચિત્ર નહિ કહેવાય. એને આની ખબર હોય છે. પરંતુ વાત નક્કી થઈ ગઈ હોય છે, ચિત્ર કરવાનું જ હોય છે. એનાં ઘણાં કારણો હોઈ શકે,

પણ ચિત્ર તો કરવું પડે તેમ જ હોય છે. પછી જો એનામાં એક પ્રકારનું અ-કર્મક વલણ હશે, તો પછી, એ એની ચિત્રકામની પાટી, રંગો, પીંછીઓ, એનું કેનવાસ વગેરે લઈને બેસશે અને પ્રભુને કહેશે. 'હવે તમારે ચિત્રકામ કરવાનું છે.' પરંતુ પ્રભુ એ રીતે કરતા નથી. એ ચિત્રકારે સર્વ વસ્તુઓ પોતાની જાતે હાથમાં લેવી જોઈએ અને સર્વ વસ્તુઓને ગોઠવવી જોઈએ, પોતાના વિષય ઉપર એકાગ્રતા કરવી જોઈએ, આકૃતિઓ શોધી કાઢવી જોઈએ, જે રંગો એમને અભિવ્યક્ત કરી શકે તે તૈયાર કરવા જોઈએ, અને તેણે પોતાનો સમગ્ર સંકલ્પ, ઓછાવત્તા અંશે, પૂર્ણપણે અમલમાં મૂકવો જોઈએ. એનો સંકલ્પ સર્વ સમયે એમાં હાજર હોવો જોઈએ. પરંતુ એણે એ વસ્તુનું ભાન રાખવું જોઈએ કે તેણે એક પ્રેરણા પ્રત્યે ખુલ્લા રહેવાનું છે, એણે એ વસ્તુ ન ભૂલવી જોઈએ કે એની પાસે સર્વ પ્રકારનું કળાકૌશલ્ય હોવા છતાં; એ એના રંગો, આકૃતિઓ, સંયોજનો, વગેરેને ગોઠવવા, વ્યવસ્થિત કરવા અને તૈયાર કરવામાં ગમે તેટલી કાળજી લેશે તોપણ, જો એનામાં કોઈ પ્રેરણા નહિ હોય તો, બીજાં અનેક લાખો ચિત્રો જેવું એનું ચિત્ર બનશે અને એમાં રસપ્રદ જેવી કોઈ વસ્તુ નહિ હોય. એ ભૂલતો નથી, એ પ્રયત્ન કરે છે, અને પોતાનું ચિત્ર શું વસ્તુ પ્રગટ કરવાને ઈચ્છે છે અને એ વસ્તુ કઈ રીતે પ્રગટ થઈ શકે, તે જોવાને અને અનુભવવાને એ પ્રયત્ન કરે છે. એની પાસે એના રંગો, પીંછીઓ, મોંડલ, એનો સ્કેચ, બધું હોય છે અને એમાંથી એનું ચિત્ર તૈયાર કરવા માટે એને વિસ્તૃત કરવાનું હોય છે અને એને માટે એ પ્રેરણાને સાદ કરે છે. કેટલાક ચિત્રકારો એવા હોય છે જેમને પોતાને શું કરવાનું છે એનું સ્પષ્ટ ચોખ્ખું દર્શન થયેલું હોય છે. પરંતુ પછી, દિવસો ઉપર દિવસો જાય છે, કલાકો ઉપર કલાકો જાય છે, એમનામાં કાર્ય કરવાની, અભ્યાસ કરવાની, જે કાંઈ કરવાનું હોય છે તે કર્યે જવાનો સંકલ્પ હોય છે અને જ્યાં સુધી પ્રથમની પ્રેરણા બને તેટલી પૂર્ણ રીતે પ્રગટ ન કરી શકાય ત્યાં સુધી બન્યો રહે છે એવી વ્યક્તિએ પ્રભુ માટે કાર્ય કર્યું હોય છે, એની સાથે સંપર્કમાં રહ્યો હોય છે; પણ નિષ્ક્રિયપણે નહિ, અક્રિય સમર્પણભાવે નહિ, પણ સક્રિય સમર્પણ અને કાર્યમાં સંકલ્પ સાથે. ઘણુંખરું આનું પરિણામ કોઈ ઘણી સારી વસ્તુમાં આવે છે. ત્યારે, આ ચિત્રકારનો દાખલો રસ પડે તેવો છે, કારણ કે ખરેખર, એક સાચો કલાકાર હોય તેવા ચિત્રકારને પોતે શું કરવાનો છે તે જોઈ શકે છે; એ પોતાને, સર્વ અભિવ્યક્તિઓથી પર પરમાત્માની શક્તિ સાથે સાંકળી શકે છે, એના વડે સર્વ અભિવ્યક્તિઓની પ્રેરણા મળે છે. કવિને માટે, લેખકને માટે પણ એ જ વસ્તુ છે અને જે સર્વ લોકોને કાંઈ કાર્ય કરવાનું હોય છે તેમને માટે પણ એમ જ છે.

તમે જો તમારા અભ્યાસના પાઠ માટે આવો પ્રયત્ન કરો તો તમને નથી લાગતું કે એ વસ્તુ સફળતા પામે?

(બે દિવસ પછી, શ્રી માતાજીએ, ફરીથી આ જ વિષયને બુધવારના વર્ગમાં લાથ ઉપર લીધોઃ)

મારાં બાળકો, જો તમે તમારી જાતને એમ કલેશો કે, ‘અમે પ્રભુનો સંકલ્પ જગતમાં શક્ય તેટલો સંપૂર્ણપણે અભિવ્યક્ત થાય તેનાં કરણો બનવા માગીએ છીએ’, તો એવાં પૂર્ણ કરણો બનવા માટે તમારે તમારી જાતને કેળવવી પડશે, શિક્ષણ આપવું પડશે, માહિતીપૂર્ણ બનાવવી પડશે, એને કોઈ આકાર વિનાના પથ્થરની માફક પડી રહી દેવાશે નહિ. જ્યારે તમારે કોઈ પથ્થર વડે કોઈ રચના કરવી હોય છે ત્યારે તમારે એના ઉપર છીણી ચલાવવી પડે છે. એટલે પોતાની જાતની બાબતમાં પણ એમ છે. જ્યારે તમે તમારા મગજ અને શરીરમાંથી, પ્રુભ માટેનાં ઉત્તમ સાધનો બનાવવા ઈચ્છતો હશો ત્યારે તમારે તેમને કેળવવાં પડશે, ધાર કાઢવી પડશે, શુદ્ધ કરવાં પડશે, એમાં જે કાંઈ ખૂટતું હશે તે ઉમેરવું પડશે, અને એમાં જે કાંઈ હશે તેને પરિપૂર્ણ કરવું પડશે.

દા.ત. તમે તમારા વર્ગમાં જાઓ છો. જો તમને વર્ગમાં જવાની ખાસ ઈચ્છા નથી હોતી તો તમે કહો છો, ‘અરે, ત્યાં કેવો કંટાળો આવશે!’ ધારો કે ત્યાં કોઈ એવો પ્રોફેસર છે જે તમને હસાવતો નથી; જો કે વ્યક્તિ બીજાને હસાવવાનું જાણ્યા વિના પણ સારો પ્રોફેસર થઈ શકે છે, કારણ કે એમ કરવું હમેશાં સહેલું હોતું નથી કેટલાક દિવસો એવા હોય છે જ્યારે વ્યક્તિને હાસ્ય ઉપજાવવાની વૃત્તિ થતી નથી. ત્યારે વ્યક્તિને શાળા સિવાય ક્યાંક બીજે જવાની ઈચ્છા થાય છે. આમ છતાં તમે તમારા વર્ગમાં જાઓ છો, અને એ રીતે તમે જાઓ છો કારણ કે તમારે ત્યાં જવું પડે છે; જો તમે તમારા તરંગો પ્રમાણે કર્યા કરો તો, તમારામાં કદી તમારી જાત ઉપર કાબૂ મેળવવાની ક્ષમતા નહિ આવે, પછી તો તમારા ઉપર તમારા તરંગોનો અંકુશ ચાલશે, તમે તમારી જાતને અંકુશમાં નહિ રાખી શકો. પરંતુ પછી તમે જેવા તમારી શાળા તરફ જઈ રહ્યા હો ત્યારે ‘અરે, ત્યાં મને કેટલો બધો કંટાળો આવશે, અરે, ત્યાં જરા પણ રસ નહિ પડે’ ઈત્યાદિ, કહેવાને બદલે, જો તમે એમ કલેશો કે, ‘જીવનમાં એક મિનિટ પણ એવી નથી હોતી, વ્યક્તિના અસ્તિત્વનો કોઈ સંજોગ એવો નથી હોતો જેને વ્યક્તિ પોતાની પ્રગતિનું સાધન ન બનાવી લઈ શકે, ત્યારે આજે હું કઈ બાબતમાં પ્રગતિ કરીશ? હું મારી નાનકડી જાતનું પ્રભુને સમર્પણ કરું છું. હું એને માટે, પોતાની જાતનો આવિર્ભાવ કરવા માટેનું સરસ સાધન બનવા માગું છું કે જેથી

એક દિવસ હું રૂપાંતર માટે તૈયાર હોઉં. તો મારે આજે શું કરવું? હું પેલા વર્ગમાં જઈશ, એનો વિષય મને કાંઈ ઉત્સાહ પ્રેરતો નથી; પણ જો હું આ કામમાં કેવી રીતે રસ લેવો તે નથી જાણતો તેનું કારણ એ હોઈ શકે કે કદાચ મારામાં કોઈ વસ્તુ ખૂટે છે, કારણ કે મારા મગજમાં એક એવી જગ્યા છે જ્યાં થોડા કોષાણુઓ ખૂટે છે. પણ પછી, વસ્તુસ્થિતિ એવી જ હોય તો, હું એને શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરીશ; હું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીશ, યોગ્ય રીતે એકાગ્ર બની રહીશ, અને સૌથી અગત્યની વસ્તુ તો એ કરીશ કે હું મારા મગજમાંથી આ નિષ્કળતાની, આ બાહ્ય રખડુપણાની વૃત્તિને હાંકી કાઢીશ, કારણ કે એના જ કારણે જ્યારે મને કોઈ વસ્તુમાં સમજણ પડતી નથી ત્યારે મને કંટાળો આવે છે. મને કંટાળો કેમ આવે છે? . . . કારણ કે હું પ્રગતિ કરતો નથી. જ્યારે વ્યક્તિ પ્રગતિ કરતી નથી હોતી ત્યારે એ કંટાળી જાય છે - ઘરડો હોય કે જુવાન હોય, દરેક વ્યક્તિ; કારણ કે આ પૃથ્વી ઉપર આપણે આવ્યાં છીએ પ્રગતિ કરવા. જો આપણે હરેક મિનિટે પ્રગતિ નહિ કરીએ તો પછી, આપણું જીવન કંટાળાભર્યું અને રગશીયું બની જશે. એમાં કાંઈ હમેશાં આનંદ આવતો નથી. એ તો સુખદાયીત્વથી ઘણું દૂર હોય છે. એટલે હું એ વસ્તુ શોધી કાઢીશ કે આ વર્ગમાંથી હું કયા પ્રકારની પ્રગતિ કરી શકું તેમ છું; એવી કોઈ વસ્તુ છે જેને હું જાણતો નથી અને એ વસ્તુ હું શીખી લેવાનો છું.'

જો તમે શીખવા માગતા હો છો તો દરેક મિનિટે શીખી શકો છો. હું પોતે પણ બાળકોને વાતો કરતાં સાંભળી ઘણું શીખી છું. દરેક મિનિટે એક યા બીજી વસ્તુ બની શકે છે; તમને કોઈ એક શબ્દ કહે, અરે કોઈ મૂર્ખ માણસ પણ તમને કોઈ એવો શબ્દ કહી શકે કે જે તમને પ્રગતિ કરવામાં મદદ કરે. અને પછી, જો તમારામાં જ્ઞાન હોય તો, જીવન કેવું રસભર્યું બની રહે! પછી તમે કંટાળી જતા નથી, એ વસ્તુ વિદાય લઈ લે છે, દરેક વસ્તુ રસપ્રદ બની રહે છે, દરેક વસ્તુ અદ્ભુત બની રહે છે - કારણ કે હરેક મિનિટે તમે પ્રગતિ કરી શકો છો, દરેક પગલે પ્રગતિ થઈ શકે છે . . . દા.ત. જ્યારે તમે રસ્તા ઉપર હો છો ત્યારે કેવળ એ રસ્તા ઉપર હોવા ઉપરાંત બીજું શું કરવું તે તમે જાણતા ન હો, ત્યારે તમે જો આસપાસ નિહાળો, નિરીક્ષણ કરો . . . મને યાદ છે કે મારે એક વાર કોઈ કામે કોઈને મળવા કે કંઈ ખરીદવા, (જેની વિગતની કાંઈ અગત્ય નથી) માટે રસ્તામાં થઈને જવાની ફરજ પડી હતી. આમ તો ખરેખર, રસ્તા ઉપર થઈને પસાર થવું હમેશાં, કાંઈ બહુ આનંદદાયક નથી હોતું, પરંતુ જો તમે અવલોકન કરવાની શરૂઆત કરો અને જુઓ કે આ વ્યક્તિ કઈ રીતે ચાલે છે, પેલી વ્યક્તિ કેવી રીતે ગતિ કરે છે, પેલી વસ્તુ ઉપર પ્રકાશની રંગલીવા કઈ રીતે રમણ કરે છે, આ નાનું સરખું વૃક્ષ એ રસ્તા ઉપર હોઈને આખા વિસ્તારને કેવું સૌંદર્ય અર્પી રહ્યું છે,

કેવી રીતે હજારો વસ્તુઓ ચમકી રહી છે પછી દરેક મિનિટે કાંઈ ને કાંઈ શીખી શકો છો. તમે કેવળ શીખી શકો છો એટલું જ નહિ પણ એક વાર હું રસ્તે અમસ્તી ચાલી જતી હતી ત્યારે-મને યાદ છે કે-મને એક પ્રકારનું અંતર્જ્ઞાન થઈ આવ્યું, કારણ કે મારી આગળ જ એક સ્ત્રી ચાલી રહી હતી અને ખરેખર એને કેમ ચાલવું તે બરાબર આવડતું હતું. એ કેટલી સુંદર ચાલ ચાલતી હતી! એની ગતિ કેવી અદ્ભુત હતી! મેં એ વસ્તુ જોઈ અને મેં તરત જ આખી ગ્રીક સંસ્કૃતિનું મૂળ જોયું, આ બધાં સ્વરૂપો કઈ રીતે આ જગતમાં સૌંદર્યની અભિવ્યક્તિ કરવાને માટે ઊતરી આવ્યાં હતાં-અને એના મૂળમાં કેવળ એક જ વસ્તુ હતી, પેલી સ્ત્રી, કે જેને કેમ ચાલવું એ બરાબર આવડતું હતું! તમે સમજી શકો છો ને કે આવી રીતે સર્વ વસ્તુઓ રસદાયી બની શકે છે. એટલે વર્ગમાં જઈને મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરવાને બદલે (હું આશા રાખું છું કે તમારામાંનું કોઈ એમ નહિ કરતું હોય, મને ખાતરી છે કે જે બધા મારા આ વર્ગમાં આવે છે તેઓ શાળામાં જઈને કદી મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરે જ નહિ, અને જો આમાં અપવાદ હોય તો તે વસ્તુ પણ નિયમને જ પુરવાર કરે છે; પરંતુ કમભાગ્યે હું જાણું છું કે ઘણાં ત્યાં જાય છે અને આપણી કલ્પના જેની શોધ કરી શકે તેવી તમામ મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ આચરે છે), એટલે, એમ કરવાને બદલે, તમે તમારા વર્ગમાં પ્રગતિ કરવાને માટે જઈ શકો, દરરોજ એક જરા અમસ્તી વધુ પ્રગતિ, -પછી ભલે એ એટલા માટે હોય કે તમારે જાણવું હોય કે શા માટે તમારા પ્રોફેસર તમને કંટાળો ઉપજાવે છે-તો એ વસ્તુ અદ્ભુત બની રહેશે, કારણ કે અચાનક એ તમને કંટાળો ઉપજાવતો નહિ લાગે, તદ્દન અચાનક, તમને એમ જણાઈ આવશે કે એનામાં તો ઘણી રસપ્રદ વસ્તુઓ છે! વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. આ રીતે તમે જીવન પ્રત્યે પણ દૃષ્ટિ નાખો તો જીવન પણ કોઈ અદ્ભુત વસ્તુ બની જાય છે. એને રસપ્રદ બનાવવાનો એ એક જ રસ્તો છે, કારણ કે પૃથ્વી ઉપરનું જીવન, પ્રગતિનું ક્ષેત્ર બની રહે તેટલા માટે જ બનાવવામાં આવ્યું છે અને જો આપણે વધુમાં વધુ પ્રગતિ કરીએ તો આપણે આપણા પૃથ્વી ઉપરના જીવનમાંથી વધુમાં વધુ ફાયદો ઉઠાવી શકીએ છીએ. અને પછી તમે સંતુષ્ટ બની રહો છો. જ્યારે વ્યક્તિ પોતાનાથી શક્ય તેટલી ઉત્તમ રીતે કોઈ વસ્તુ કરે છે ત્યારે તેને સંતોષ ઊપજે છે.

બાળક : માતાજી, જ્યારે કોઈને કંટાળો આવતો હોય ત્યારે એનો અર્થ એમ થઈ શકે કે હવે તે પ્રગતિ કરતો નથી ?

શ્રી માતાજી : એમાં તો શક નથી કે કેટલીક વાર એમ જ હોય છે; તમે કેવળ પ્રગતિ નથી કરતા એટલું જ નહિ પણ તમે પ્રગતિ કરવાનો એક પ્રસંગ ગુમાવો છો. અમુક પ્રકારના સંજોગો એવા હોય છે જે તમને શુષ્ક, કંટાળાજનક, મૂર્ખતાભર્યા

લાગે છે અને ત્યાં તમે એવા સંજોગોમાં ભરાઈ પડ્યા હો છો; તો, જો તમને કંટાળો આવે તો, એનો અર્થ એ કે તમે પોતે જ તમારા સંજોગો જેટલા કંટાળો આપો તેવા છો! અને દેખીતી રીતે, એ સાબિત થાય છે કે તમે કોઈ પ્રગતિશીલ અવસ્થામાં નથી. જીવન ધારણ કરવાના મૂળ કારણથી તદ્દન વિરુદ્ધમાં હોય એવી વસ્તુઓમાં, આ કંટાળાનું પસાર થતું મોજું વધુમાં વધુ વિરોધી હોય છે. જો તમે તે વખતે તમારી અંદર થોડોક પ્રયત્ન કરો, જો તમે તમારી જાતને કહો: ‘પરંતુ એવી કઈ વસ્તુ છે જે મારે શીખવાની છે? કે એ સર્વ વસ્તુઓ મારી પાસે એવી કઈ વસ્તુઓ લાવે છે જેને લઈને હું કાંઈક શીખી શકું? એવી કઈ પ્રગતિ છે જે મારે, મારા માટે સિદ્ધ કરવી જોઈએ? મારે કઈ નિર્ભળતા ઉપર વિજય પામવો જોઈએ? એવી કઈ જડતા છે જેના ઉપર મારે વિજય પામવો જોઈએ?’ જો તમે આ વસ્તુ તમારી જાતને કહેશો, તો બીજી જ મિનિટે તમે જોશો કે તમે પછી કંટાળેલા રહેતા નથી. તમે તરત જ વસ્તુઓમાં રસ લેતા થઈ જશો અને ચેતનાની બાબતનું આ એક તદ્દન સર્વસામાન્ય સત્ય છે.

અને પછી, ઘણા લોકો, એવા હોય છે જે, જ્યારે તેઓ કંટાળી ગયેલા હોય છે ત્યારે એક પગલું ઊંચે ચઢવાને બદલે એક પગલું નીચે ઊતરે છે, તેઓ પહેલાં કરતાં પણ નીચે ઊતરે છે અને બીજાઓ જે કાંઈ મૂર્ખાઈઓ આચરે છે તેવી તમામ પ્રકારની મૂર્ખાઈઓ, જંગલીવેડા, નીચ પ્રવૃત્તિઓ, આચરીને આનંદ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. તમને એનો નશો ચડે છે, ઝેર ચડે છે, તમે તમારી તબિયત બગાડી બેસો છો, તમારા મગજનો નાશ કરો છો, અને અસભ્ય વાણી બોલો છો. તમે એ સર્વ કાંઈ કરો છો, કારણ કે તમે કંટાળી ગયેલા હો છો. પણ પછી, જો તમે નીચે ઊતરવાને બદલે ઉપર ઊંચે ચડો, તો તમે તમારા સંજોગોનો લાભ ઉઠાવી શકો છો. પરંતુ નીચે ઊતરવામાં તો, તમે પહેલાં કરતાં પણ વધુ નીચે પતન પામો છો. જ્યારે લોકોને તેમના જીવનમાં કોઈ મોટો આઘાત, કે બદકિસ્મતી લાગે છે ત્યારે તેઓ પહેલી વસ્તુ એ કરે છે કે એ વસ્તુને ભૂલી જવા પ્રયત્ન કરવો (લોકો જેને ‘બદકિસ્મત’ કહે છે તેની આ વાત છે, એવા કેટલાક લોકો હોય છે જેમને ખરેખર કમનસીબી નડે છે)—જાણે આમે ય તે પોતે વસ્તુઓને ભૂલવામાં કુશળ ન હોય તેમ! અને આ રીતે વસ્તુઓને ભૂલી જવા માટે તેઓ ગમે તે વસ્તુ આચરે છે. જ્યારે તેમને કોઈ દુઃખદાયક વસ્તુનો અનુભવ થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાનું ધ્યાન બીજે દોરવા પ્રયત્ન કરે છે—એટલે કે, એ લોકો જેને પોતાનું ધ્યાન બીજે દોરવાનો પ્રયત્ન ગણે છે તે, અને તેમ કરવામાં તેઓ મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરે છે, એટલે કે, ચેતનામાં નીચે ચાલ્યા જાય છે, વધુ ને વધુ પતનશીલ બની રહે છે, જ્યારે ખરી રીતે તેમણે ઉપર ઊઠવું જોઈએ તમને

કોઈ અત્યંત દુઃખદાયક અતિશય વિદારક અનુભવ થયેલો છે? તો પછી તમે પશુ જેવા ન થશો, અચેતનામાં સરી ન પડશો; તમે એ વસ્તુના અંત સુધી ચાલ્યા જાઓ અને એની પાછળ રહેલા પ્રકાશને શોધી કાઢો, સત્ય, શક્તિ અને આનંદ; અને એમ કરી શકવા માટે તમારે બળશાળી હોવું જોઈશે અને નીચેની બાજુએ લપસી પડવાને ઈનકાર કરવો પડશે. પરંતુ આ બાબતમાં જરા આગળ આપણે પછીથી, જ્યારે તમે થોડાં વધુ મોટાં થયાં હશો ત્યારે જોઈશું.

વાર્તાલાપ - ૨૧

૨૦ મે, ૧૯૫૩

બાળક : આપે કહ્યું છે કે 'અને જે લોકોમાં આ જગતમાંથી નાસી છૂટવાનો સંકલ્પ હોય છે તેઓ પણ, જ્યારે તેઓ બીજી બાજુએ જઈ પહોંચે છે, ત્યારે કદાચ તેમને એમ લાગવા સંભવ છે કે આ રીતે નાસી છૂટવામાં કાંઈ લાભ થયો નથી.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

આપ કઈ વસ્તુને 'બીજી બાજુ' કહો છો?

શ્રી માતાજી : એને આવરણની બીજી બાજુ અથવા અસ્તિત્વની બીજી બાજુ પણ કહેવામાં આવે છે. એ વસ્તુ ભૌતિક જગતમાં ન રહેવા બરોબર હોય છે; દા.ત. પ્રાણમય જગતમાં અસ્તિત્વ ધારણ કરાતું હોય કે પછી પ્રાણમય તત્ત્વના સચેતન ભાગમાં જીવન ધારણ કરવાપણું હોય. તમે બે બાજુઓ વિષે સભાન બનો છો અને તમને પછી ખબર પડે છે કે શું વસ્તુ બની રહી છે. એવા લોકો પણ છે જેઓ રીતસર આ બે વસ્તુઓ વચ્ચેના તફાવતનો અભ્યાસ કરવા માટે પોતાના દેહની બહાર જાય છે. પરંતુ એમ કરવા માટે તો તમારે એમ કરવાની રીત જાણવી જોઈએ અને એ વસ્તુ પોતે જાતે એકલાએ ન કરવી જોઈએ. એવે વખતે કોઈ વ્યક્તિ હાજર રહીને દેહ ઉપર દેખરેખ રાખે એ જરૂરી છે.

બાળક : પ્રભુને અર્પણ કરવું અને સમર્પણ કરવું એ બંને એક જ વસ્તુ નથી!

શ્રી માતાજી : એ એક જ વસ્તુની બે બાજુઓ છે પણ સર્વાંશે એક-સરખી નથી. એક વસ્તુ બીજી કરતાં વધુ ક્રિયાત્મક છે. એ બંને તદ્દન એક પ્રકારના અસ્તિત્વની ભૂમિકા ઉપર પણ નથી હોતાં.

દા.ત., તમે પ્રભુને તમારું જીવન અર્પણ કરવાનો નિર્ણય કરો છો, અને તમે એ બાબતમાં નિશ્ચય કરી લો છો. પરંતુ અચાનક, કોઈ તદ્દન અસુખકારક, અણધારી વસ્તુ બની આવે છે અને તમારી પહેલી ક્રિયા એ વસ્તુ પ્રત્યે પ્રતિકાર્ય અને વિરોધ કરવાની રહે છે. આમ છતાં તમે અર્પણ કર્યું હોય છે, તમે હમેશને માટે કહી દીધું હોય છે: 'મારું જીવન પ્રભુનું છે,' અને અચાનક કોઈ અત્યંત અણગમતો બનાવ બને છે (એમ બની શકે છે) અને પછી તમારામાં કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે પ્રતિકાર્ય કરે છે, જેને એ વસ્તુ ગમતી હોતી નથી. એમ છતાં જો તમે તમારા અર્પણની બાબતમાં યોગ્ય રીતે તર્કબદ્ધ વર્તન કરવા માગતા હો, તો તમારે આ અણગમતી ઘટનાને એક ભેટના રૂપમાં પ્રભુને અર્પણ કરી દેવી અને તમારા અંતરથી સચ્ચાઈપૂર્વક કહેવું: 'આપનો સંકલ્પ સિદ્ધ થાઓ, આપ એમ નક્કી કરતા હશો, તો એમ જ થશે', અને એ વસ્તુ સંકલ્પપૂર્વકની અને સ્વયંભૂ જોડાણવાળી હોવી જોઈએ. એટલે એમ કરવું

ઘણું અઘરું પડે છે.

એક નાનામાં નાની વસ્તુ માટે પણ, જે વસ્તુ તમે આશા રાખી હોય તેવી વિસંગત હોય, જેને માટે તમે કામ કર્યું હોય, તેને માટે પણ, તમારામાં વિરોધી પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થવા દીધાને બદલે-તમે સ્વાભાવિક રીતે, અનિવાર્ય પણે, પાછા હટી જાઓ: 'ના, એમ નહિ'-અને એ રીતે તમે એક પૂર્ણ સમર્પણ કરો, તદ્દન નિર્ભરતા કેળવી દો, તો પછી વસ્તુ એ રીતની બનતી નથી: તમે એક પ્રસંગે જેવા સ્થિર, શાંત, અચંચળ હો છો તેવા જ અન્ય પ્રસંગે હો છો. કદાચ તમારામાં એવી ધારણા હોઈ શકે કે એ વસ્તુ અમુક રીતની બનવી જોઈએ, પરંતુ એ જુદી રીતે બને તોપણ, તમને જણાશે કે એ પણ બરાબર છે. દા.ત. તમે કોઈ કાર્ય કરવાને માટે ખૂબ મહેનત લીધી હશે, એને માટે ઘણો સમય આપ્યો હશે, ઘણી શક્તિ ખર્ચી હશે, ઘણું સંકલ્પબળ વાપર્યું હશે, અને એ બધું તમારા પોતાને માટે નહિ પણ, ઉ.ત. પ્રભુના કાર્ય માટે કર્યું હશે (એને અર્પણ કહેવાય) હવે ધારો કે તમે બધી મહેનત લીધી હશે, સર્વ કાર્યો કર્યા હશે, બધા પ્રયત્નો કર્યા હશે, અને એ બધું કાંઈ બીજી જ દિશામાં જઈ પડે છે, એ સફળ થતું નથી. હવે, જો તમે સાચી રીતે સમર્પિત હશો, તો તમે કહેશો: 'ટીક છે, આ પણ યોગ્ય છે; મેં મારાથી થાય તે કર્યું, જેટલું સારી રીતે થઈ શકે તેટલી સારી રીતે કર્યું, હવે આ વસ્તુ મારા નિર્ણય પ્રમાણેની નથી, પ્રભુના નિર્ણય પ્રમાણેની છે, અને એ જે નિર્ણય કરે છે તેને સર્વાંશે તાબે થવાનું હું સ્વીકારું છું.' આને બદલે, જો તમારામાં આ રીતનું ગહન અને સ્વાભાવિક સમર્પણ નથી હોતું, તો તમે કહો છો: 'આમ કેમ! મેં આ વસ્તુ કરવા માટે આટલી બધી મહેનત કરી તે કાંઈ મારો કોઈ સ્વાર્થ સાધવા કરી ન હતી, આ વસ્તુ તો મેં પ્રભુના કાર્ય માટે કરી હતી, અને એનું પરિણામ આ આવ્યું. આમાં સફળતા મળતી નથી!' સોએ નવ્વાણું ટકા પ્રસંગે આમ જ બને છે.

સાચું સમર્પણ કરવું એ ઘણી મુશ્કેલ વસ્તુ છે.

બાળક : આત્મ-સમર્પણ કરવા માટે, વ્યક્તિએ પોતાની જે કાર્ય કરવાની ફરજ હોય તે કર્યે જવું જોઈએ?

શ્રી માતાજી : પોતાએ જે કાર્ય કરવાની ફરજ હોય તે કર્યે જ જવું એ કાર્ય એવું હોવું જોઈએ જે કરવાની તમારી ફરજ છે, તમારે એ કરવાનું જ છે એમ બરાબર નક્કી હોવું જોઈએ-પછી એમાં સફળતા મળે કે ન મળે, પોતે ધારતા હોઈએ અથવા અપેક્ષા રાખતા હોઈએ તેવું પરિણામ આવે કે ન આવે, તેનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી; તમારે કામ કર્યે જવું જોઈએ.

બાળક : પરંતુ જ્યારે એમ કરવા પ્રયત્ન કરવા જતાં, આપણાથી અભાનપણે કોઈ ભૂલ થઈ જાય તો એ વસ્તુ કઈ રીતે જાણવી?

શ્રી માતાજી : જો તમે સર્વાંશે સાચદિલ હો છો તો તમને ખબર પડે જ છે. પોતાનામાં રહેલી ક્ષતિનું જ્ઞાન ન હોય તેનો અર્થ એ થાય કે વ્યક્તિમાં ક્યાંક બિનસરચાઈ રહેલી છે. સામાન્ય રીતે એ વસ્તુ પ્રાણમાં છુપાયેલી હોય છે. જ્યારે પ્રાણ સહકાર આપવાનું કબૂલ કરે છે (એ એકલું જ, એક મોટું પગલું ભર્યા બરાબર હોય છે), જ્યારે તે કાર્ય કરવાનો નિર્ણય કરે છે, પોતાનો પ્રયત્ન અને સર્વ શક્તિ એ કાર્યની સિદ્ધિ માટે પ્રયોજે છે, ત્યારે પણ, સપાટી નીચે, ક્યાંક સંતાઈને એક પ્રકારની-એને હું કઈ રીતે વર્ણવું?-અપેક્ષા રહેલી હોય છે કે વસ્તુઓનું પરિણામ સારું આવશે અને એમનો અંત પોતાને સહાયકારક નીવડશે. અને એ વસ્તુ, પૂર્ણ સરચાઈ ઉપર અંચળો ઢાંકી દે છે. કારણ કે આ પ્રકારની અપેક્ષા અહં-મૂલક હોય છે, એક વ્યક્તિગત વસ્તુ હોય છે, અને એ વસ્તુ પૂર્ણ સાચદિલી ઉપર આવરણ ઓઢાડે છે ત્યારે તમે જાણતા નથી.

પરંતુ તમે સંગઠિત અને સંપૂર્ણ સત્યનિષ્ઠ હો છો ત્યારે તમે જે કરો છો, તે બરાબર તમારે કરવું જોઈએ તેવું ન હોય તે તમે સ્પષ્ટપણે અનુભવો છો-ઉગ્રતાથી નહિ, પરંતુ સ્પષ્ટપણે, ઘણી ચોકસાઈપૂર્વક: “ના, આ નહિ.” અને પછી જો તમારામાં કોઈ આસક્તિ નહિ હોય તો તે તરત જ અટકી જશે. તત્કાળ જ અટકી જશે.

પરંતુ નિઃસ્વાર્થી કાર્ય માટે પણ તમારામાં આસક્તિ હોઈ શકે છે. એ વસ્તુ તમારે સમજી રાખવી જોઈએ. તમે તમારા જીવનનું અર્પણ એક એવા કાર્ય માટે કરેલું છે કે જે કાર્ય અહં-મૂલક નથી, પરંતુ એમ છતાં એમાં અહંકાર રહેલો તો હોય છે જ. અને તમારામાં વસ્તુઓ કરવા માટેની એક પદ્ધતિ હોય છે જે તમારી વિશિષ્ટતા અને અંગત વસ્તુ હોય છે; અને તમારામાં એવી એક આશા રહેલી હોય છે (કામનાની તો હું અહીં વાત જ કરતી નથી) કે આવું પરિણામ આવશે, અને એ પરિણામ તમે સિદ્ધ કરશો, અને એ વસ્તુ બની આવશે. તમારે પોતાને માટે ન હોય એવું કોઈ કાર્ય તમે માથે લીધું હોય છે, ત્યારે પણ તમે અપેક્ષા રાખો છો કે એ સફળ થાય, તમને સફળતા મળે-વ્યક્તિગત રીતે નહિ, પણ જે કાર્ય તમે હાથ ઉપર લીધું છે અને જે કાર્ય તમે કરી રહ્યા છો તેની સાર્થકતા માટે. ત્યારે પછી, એમાં સપાટી નીચે, તદ્દન છુપાઈને, તદ્દન નાનકડી વસ્તુ તમને મળી આવે છે જે યોગ્ય રીતે . . . જરા સીધી નથી હોતી, થોડીક વક્ર હોય છે, આમળો ચઢાવેલી હોય છે. અને પછી તમને સમજ નથી પડતી. પરંતુ એ વસ્તુ જો ત્યાં ન હોત તો, તમે તમારે જે કાર્ય કરવાનું હતું તે કરવામાં નિષ્ફળ જાત કે તરત જ તમને ખબર પડત. અને વસ્તુ તમને ચોખ્ખીચટ સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવત. એ ક્રિયા એટલી બધી નાજુક છે કે એક મિલીમિટરના હજારમો ભાગ જેટલો સૂક્ષ્મ હોય છે તેટલી નાની હોય છે. હા, પણ એ એટલા પ્રમાણમાં ત્યાં હોય એટલું બસ થઈ પડે છે. તમને ખબર પડે છે: ‘મારી ભૂલ થઈ હતી.’ પરંતુ આને માટે તમારામાં એવી ચોખ્ખીચટ સાચદિલી જોઈએ, જેને લઈને તમે કોઈ પણ હિસાબે ભૂલ કરવા માગતા હોતા નથી, જેને કારણે તમે ગમે તે જરૂરી વસ્તુ કરવા માંડો, અથવા કોઈ પણ પ્રકારના ભ્રમનું સેવન કર્યા વિના સર્વ વસ્તુઓનો, બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી દઈ શકો. પરંતુ આમ કરવું એ એક

મુશ્કેલીભર્યું કામ છે; એમાં સમય અને શ્રમ, બંને જોઈએ છે. જ્યારે પણ તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો છો ત્યારે પેલા બે જણ, મન અને પ્રાણ હાજર હોય છે, એ લોકો જે કાંઈ કાર્ય થઈ રહ્યું હોય છે તેમાંથી કાંઈ ને કાંઈ લાભ ઉઠાવવા માગે છે; એ લાભ આત્મ-સંતોષનો હોય કે પછી સુખનો હોય કે તમારામાં તમારા પોતા માટે જે સારો અભિપ્રાય હોય તેનો હોય. આ વસ્તુમાં ભૂલ ન કરવી એ એક મુશ્કેલ કાર્ય છે.

બાળક : આપણે એવું અનુભવવું હોય કે આપણે પ્રભુના જ છીએ અને પ્રભુ જ આપણી અંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે, તો એ માટે કયો ચોક્કસ માર્ગ હોય છે?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુને તમારે તમારા મસ્તક વડે ન અનુભવવી (કારણ કે તમે આ રીતનો વિચાર કરી શકો છો, પણ એ વસ્તુ હમેશાં અસ્પષ્ટ રીતની રહે છે); તમારે તમારા સંવેદન તંત્રથી આ વસ્તુ અનુભવવી જોઈએ. એ વસ્તુ સ્વાભાવિક છે કે તમે શરૂઆત એ વસ્તુને તમારા મન વડે માગણી કરવાથી કરો, કારણ કે આપણે પ્રથમ તો એ રીતે જ સમજી શકીએ છીએ. પછી તમારામાં અહીં (શ્રી માતાજી પોતાના હૃદય તરફ આંગળી કરે છે) એક અભીપ્સા અનુભવો છો, એમાં એક જ્વાળા હોય છે જે તમને એ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા પ્રત્યે ધકેલે છે. પરંતુ જો તમારે સાચે જ એ વસ્તુ જોઈતી હશે, તો તમારે એનું સંવેદન અનુભવવું પડશે.

દા.ત. તમે કાંઈ કાર્ય કરતા હો, કસરત કરવાનું, વજન ઊંચકવાની કસરત કરવાનું. હવે તમને અચાનક કોઈ એવી લાગણી થઈ આવે છે કે, એ વસ્તુ કઈ રીતે બની આવી તે સમજાયા વિના, તમારા કરતાં કોઈ અનંતગણી મહાન શક્તિ ત્યાં છે, મહત્તર, વધુ શક્તિશાળી એવી કોઈ શક્તિ તમારે માટે એ વજન ઊંચકવાનું કાર્ય કરી રહી છે, અને પછી તમે જોશો; જ્યારે એ વસ્તુ બની રહેલી તમે જોશો ત્યારે પછી તમારે એ વસ્તુ કઈ રીતે કરવામાં આવે છે તે બાબત પૂછવાપણું નહિ રહે. એવું ખરેખર બને છે.

એ વસ્તુ લોકો ઉપર, કઈ વસ્તુ તેમના સ્વરૂપ ઉપર આધિપત્ય ધરાવે છે, તેના ઉપર આધાર રાખે છે. જે લોકો વિચાર કરનારા હોય છે, તેમને અચાનક એવી લાગણી થાય છે કે, તેમનામાં જે વસ્તુ વિચાર કરી રહી છે તે, તેઓ પોતે નથી, કોઈ એવી વસ્તુ છે કે જે વધુ સારી રીતે જાણે છે, જે વધુ સ્પષ્ટ રીતે જુએ છે, જે તેમના પોતાના વિચાર કરનારા તંત્ર કરતાં અનંતગણી વધુ જ્યોતિર્મય અને સચેતન હોય છે અને એ વસ્તુ તેમના વિચારો અને શબ્દોને વ્યવસ્થિતપણે ગોઠવે છે; અને પછી તેઓ લખવા માંડે છે. પરંતુ જો એમની એ બાબતની અનુભૂતિ સંપૂર્ણ પ્રકારની હોય છે, તો લખવાનું કામ પણ તેઓ કરતા નથી, એમાં પણ ‘પેલી’ વસ્તુ તેમના હાથનો કબજો લઈને તેની પાસે લખાવે છે. તો, ત્યારે તમને સમજાય છે કે તમારામાંનો નાનકડો ભૌતિક પુરુષ એ એક તદ્દન ક્ષુદ્ર સાધન હોય છે અને એ તમારી અનુભૂતિમાં

વિક્ષેપ ન પડે તે માટે અને તેટલો અચંચળ રહેવા પ્રયત્ન કરે છે.

હા, તમારે એ અનુભૂતિમાં વિક્ષેપ ઊભો ન કરવો જોઈએ. જો કદાચ તમે એમ બોલી ઊઠો કે: “અરે, પણ આ તો વિચિત્ર વસ્તુ છે!”....

બાળક : એ અવસ્થાએ કઈ રીતે પહોંચવું?

શ્રી માતાજી : એને માટે અભીપ્સા સેવો, સંકલ્પ સેવો. અને તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી બની રહો, પણ એ અર્થમાં નહિ કે તમે તમારી જાતને ભૂલી જઈને બીજાઓ પ્રત્યે સારી રીતે વર્તન કરો, એમ નહિ: તમારામાં વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એવી લાગણી હોવી જોઈએ કે તમે કોઈ વ્યક્તિ નથી, કોઈ ભિન્ન સત્-તા નથી, કોઈ પોતાની મેળે અસ્તિત્વ ધરાવતી બીજાઓથી અલગ વસ્તુ નથી.

અને પછી, એ સર્વથી વધુ તો, આ આંતર જ્યોતિ, આ અભીપ્સા, આ પ્રકાશ માટે ઝંખના હોવી જોઈએ. એ વસ્તુ, (કેવી રીતે કહેવું?) એક પ્રકારનો જ્યોતિર્મય ઉત્સાહ હોય છે જે તમને પકડમાં લઈ લે છે. એમાં ઓગળી જવાની એક અનિવાર્ય જરૂરિયાત લાગતી હોય છે, પોતાની જાતનું અર્પણ કરી દેવાની, કેવળ પ્રભુ અર્થે જ અસ્તિત્વ ધરાવવાની જરૂર લાગતી હોય છે.

એવે સમયે તમને તમારી અભીપ્સાનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ એ પળ શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં બિલકુલ અંતરની સચ્ચાઈવાળી અને પૂર્ણ હોવી જોઈએ; એ વસ્તુ કેવળ મસ્તકમાં જ, અહીં એકલાં જ, ન બનવી જોઈએ, પણ સર્વત્ર, શરીરના સર્વ કોષાણુઓમાં બનવી જોઈએ. ચેતનાને પૂર્ણપણે આ જાતની અનિવાર્ય જરૂરિયાત લાગવી જોઈએ.... એ વસ્તુ થોડો સમય ટકી રહે છે, પછી ઓસરતી જાય છે, અને અંતે વિલીન થઈ જાય છે. તમે આવી વસ્તુઓને લાંબો સમય ટકાવી રાખી શકતા નથી. પાછળથી એક સમય એવો આવે છે, એક દિવસ પછી કે થોડા સમય પછી કે જ્યારે તમને અચાનક તદ્દન વિરોધી અનુભવ થાય છે. આ પ્રકારના આરોહણની લાગણી અને એવું બધું થવાને બદલે, એમાંનું કાંઈ પણ અસ્તિત્વમાં હોતું નથી, અને તમને પ્રત્યુત્તરરૂપી અવતરણનો, ઉત્તરનો અનુભવ થાય છે. એ ઉત્તર સિવાય કાંઈ અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી, ત્યારે પછી ભાગવત વિચાર, ભાગવત સંકલ્પ, દિવ્ય શક્તિ, દિવ્ય કર્મનો જ અનુભવ થાય છે. અને તમે પણ, તમે પછી અસ્તિત્વમાં જ રહેતા નથી.

એનો અર્થ એ કે આપણી અભીપ્સાને ઉત્તર સાંપડે છે. એ વસ્તુ પાછળથી તરત જ બની આવે એમ પણ સંભવી શકે છે-જો કે એવું જવલ્લે જ બને છે, પણ એમ પણ બની શકે છે. જો તમારામાં બન્ને વસ્તુઓ એકસાથે બની આવે તો તો, એ અવસ્થા સંપૂર્ણ કહેવાય; પરંતુ સામાન્ય રીતે એ અવસ્થાઓ વારાફરતી આવે છે; અને એ અવસ્થાઓ વારાફરતી આવવાનો ગાળો ટૂંકો ને ટૂંકો થતો જાય છે અને એક

દિવસ પછી તેઓ પૂર્ણપણે એકબીજા સાથે મળી જાય છે. ત્યાર પછી કોઈ જાતના ભેદને સ્થાન રહેતું નથી. મેં એક હિંદી સૂઝી, જે એક મહાન સંગીતકાર પણ હતો તેને એમ કહેતાં સાંભળ્યો હતો કે પ્રભુ પ્રત્યે આદર અને સમર્પણ અને ભક્તિભાવ કરતાં ઉપર આગળની એક અવસ્થા આવી રહેલી છે અને ભક્તિભાવ એ કાંઈ છેલ્લી અવસ્થા નથી. પ્રગતિ કરવામાં છેલ્લી અવસ્થા તો એ હોય છે કે તમારે માટે કોઈ ભેદભાવ ઊભો ન રહે; તમારે પછી આ ભક્તિ અને સમર્પણ અને આત્મત્યાગ કરવાનો ન રહે; એ એક તદ્દન સરળ અવસ્થા હોય છે જેમાં તમે તમારી અને પ્રભુ વચ્ચે કોઈ ભેદભાવ ગણતા નથી. એ લોકો આ વસ્તુ જાણે છે. એ વસ્તુ તેમનાં પુસ્તકોમાં લખેલી છે. એ એક સુવિદિત અવસ્થા છે જેમાં સર્વ વસ્તુઓ તદ્દન સરળ બની રહે છે. પછી કોઈ જાતનો ભેદભાવ રહેતો નથી. પછી તમારે તમારાથી સર્વ રીતે ઉપર રહેલી કોઈ વસ્તુને ઉત્કટ આનંદપૂર્વક કોઈ સમર્પણ કરવાનું રહેતું નથી, જે વસ્તુ તમારી અભીપ્સા અને ભક્તિ વડે જ સિદ્ધ થઈ શકે. પછી કોઈ જાતનો ભેદભાવ રહેતો નથી. જ્યારે પૂર્ણ અદ્વૈત સિદ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે કોઈ જાતનો ભેદ અસ્તિત્વમાં રહેતો નથી.

બાળક : તો વ્યક્તિની પ્રગતિનો અહીં અંત આવે છે?

શ્રી માતાજી : પ્રગતિને કદી અંત હોતો નથી-કદી નહિ, એ બાબતમાં તમે કદી પૂર્ણવિરામ મૂકી શકતા નથી.

બાળક : એ વસ્તુ શરીરનું રૂપાંતર સિદ્ધ થયા પહેલાં બની આવી શકે ખરી?

શ્રી માતાજી : શરીરના રૂપાંતર પહેલાં?... એ વસ્તુ તો ચેતનામાં બનતી ઘટના છે. દા.ત. શારીરિક ચેતનાને આ વસ્તુનો અનુભવ, તેના કોષાણુઓનું રૂપાંતર સિદ્ધ થતાં પહેલાં, વર્ષો અગાઉ થઈ શકે છે. ભૌતિક ચેતના (શારીરિક ચેતના) અને ભૌતિક દેહ વચ્ચે ઘણો મોટો તફાવત રહેલો છે એ વસ્તુ થતાં ઘણો લાંબો સમય લાગે છે, કારણ કે એ એક એવી વસ્તુ છે જે કદી કરવામાં આવેલી નથી. પેલી અવસ્થા, મેં તમને કહ્યું છે તે પ્રમાણે બહુ જાણીતી અવસ્થા છે, એ અવસ્થાને કેટલાક લોકોએ, જે ખૂબ આગળ વધેલા હતા, રહસ્યવાદીઓમાં ઉચ્ચ કક્ષાના હતા તેમણે સિદ્ધ કરેલી છે. પરંતુ શરીરનું રૂપાંતર કદી કરવામાં આવ્યું નથી. કોઈએ કરેલું નથી.

એ વસ્તુ ભયંકર લાગે તેટલો લાંબો સમય લે છે, એવું શ્રી અરવિંદ કહેતા હતા. એક દિવસ મેં તેમને પૂછેલું: ‘શરીરનું રૂપાંતર કરવાને કેટલાં વર્ષ જોઈશે’. શ્રી અરવિંદે જરા પણ ખચકાયા વિના ઉત્તર આપ્યો, તેમણે કહ્યું: ‘લગભગ ત્રણસો વર્ષ જેટલો સમય’.

બાળક : ત્રણસો વર્ષ એટલે ક્યારથી?

શ્રી માતાજી : મેં હમણાં જ જે પ્રકારની ચેતનાની વાત કરી તે પ્રકારની ચેતના તમે સિદ્ધ કરો ત્યારથી ત્રણસો વર્ષ. (હાસ્ય)

ના, આ વસ્તુનો સાર એટલો છે કે, તમારું ધ્યેય એ હોવું જોઈએ કે તમે તમારી જિંદગીને તમારા સંકલ્પ પ્રમાણે લંબાવી શકો તેમ થઈ શકવું જોઈએ: જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે શરીરનો ત્યાગ કરી શકાય તેમ બનવું જોઈએ.

પછી, જો તમે તમારા શરીરનું રૂપાંતર સિદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તો, તમારે જેટલી ધીરજની જરૂર છે તે સર્વ ધીરજપૂર્વક રાહ જોવી જોઈએ-ત્રણસો વર્ષ, પાંચસો વર્ષ, એક હજાર વર્ષ, એની કાંઈ અગત્ય નથી-જેટલો સમય જરૂરી રૂપાંતર સિદ્ધ કરવા માટે જોઈએ તેટલો સમય ધીરજપૂર્વક રાહ જોવી જોઈએ. મારે માટે તો, ત્રણસો વર્ષ એ ઓછામાં ઓછો સમય છે. સાચું કહું તો, વસ્તુઓનો જે પ્રકારનો મને અનુભવ થઈ રહ્યો છે, તે જોતાં ત્રણસો વર્ષ તો સાચેસાચ ઓછામાં ઓછો સમય ગણાય.

જરા કલ્પના કરો. એનો શો અર્થ થાય તેનો તમે કદી વિચાર નથી કર્યો? એક શરીરની રચના કઈ રીતે થાય છે? તદ્દન શુદ્ધ પશુમય રીતે, પશુનાં જ અવયવો અને ક્રિયાઓ સાથે. તમે તદ્દન એટલા બધા પરાધીન છો : જો તમારું હૃદય, એક સેકંડના હજારમા ભાગ જેટલો સમય પણ જો અટકી જાય તો, તમારે વિદાય લઈ લેવી પડે છે અને પછી કામ પતી જાય છે. એ આખી વસ્તુ આપોઆપ કામ કર્યે જ જાય છે, કામ કર્યે જ જાય છે, આપોઆપ, તમારા કોઈ સચેતન સંકલ્પ વિના (અને એ તમારે માટે સુખની વાત છે, કારણ કે એ કામ ઉપર જો તમારે દેખરેખ રાખવાની હોત તો લાંબા સમય પહેલાં તે અગડી ગયું હોત). સર્વ વસ્તુઓ ત્યાં છે. દરેક વસ્તુ જરૂરી છે, કારણ કે વસ્તુ-વ્યવસ્થા જ એ પ્રમાણે ગોઠવવામાં આવેલી છે. તમે કોઈ એક અવયવ વિના ચલાવી લઈ નહિ શકો, કંઈ નહિ તો સંપૂર્ણપણે તો નહિ જ, એને બદલે તમારામાં એનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર કોઈ વસ્તુ તો હોવી જોઈએ જ.

રૂપાંતરનો અર્થ એ છે કે આ સર્વ કેવળ ભૌતિક રીતની વ્યવસ્થાને બદલે એક એવી વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવી, જેમાં દરેક અવયવને સ્થાને તે દરેક અવયવને અનુરૂપ ભિન્ન પ્રકારનાં આંદોલનોની એકાગ્ર શક્તિની સ્થાપના કરવામાં આવે; એટલે એ દરેક અવયવને સ્થાને એક સચેતન શક્તિના કેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવે અને એ દરેક કેન્દ્ર ઉપરથી, ઊર્ધ્વના પ્રદેશોમાંથી આવતા સચેતન સંકલ્પ અને ગતિ વડે દોરવાણી મેળવે. પછી હોજરી નહિ, હૃદય નહિ, રુધિરાભિસરણ નહિ, ફેફસાં નહિ, એવું સર્વ કાંઈ નહિ રહેવાનું.... એ સર્વ કાંઈ અલોપ થઈ જશે. પરંતુ એ અવયવો પ્રતીક રૂપે જે આંદોલનોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તે આંદોલનોની આખી શ્રેણીઓ જ એમને સ્થાને ગોઠવાઈ જશે. કારણ કે અવયવો એ કેવળ શક્તિનાં

કેન્દ્રોનાં ભૌતિક પ્રતીકો માત્ર છે; તેઓ તદ્દન જરૂરી એવાં સત્યો નથી; કેવળ તેઓ તો એ શક્તિઓને, અમુક નિશ્ચિત સંજોગોમાં, એક આકાર અથવા ટેકો પૂરો પાડે છે. એટલે રૂપાંતર પામેલું શરીર તેનાં શક્તિનાં 'ખરાં' કેન્દ્રો મારફત કાર્ય કરશે; અત્યારે જેમ પાશવ શરીરમાં વિકસેલા તેમના પ્રતિનિધિઓ મારફત તેઓ જેમ કામ કરે છે તે રીતે પછી તેઓ કાર્ય નહિ કરે. માટે તમારે સૌ પ્રથમ તો એ જાણવું જોઈએ કે વૈશ્વિક શક્તિમાં, તમારું દૃષ્ટ્ય શાનું પ્રતીક છે, અને રુધિરાભિસરણ શાનું પ્રતીક છે અને હોજરી અને મગજ શાનાં પ્રતીક છે. શરૂઆત કરવા માટે, તમારે એ સર્વ બાબતમાં સચેતન થવું જોઈએ. અને પછી, આ અવયવો જે વસ્તુઓનાં પ્રતીક છે તે વસ્તુઓ તમને પ્રાપ્ય હોવી જોઈએ. તમારે ધીરે ધીરે આ સર્વ શક્તિઓને તમારા શરીરમાં એકત્ર કરવી જોઈએ અને દરેક અવયવનું એક સચેતન શક્તિના કેન્દ્રમાં પરિવર્તન કરવું જોઈએ જેથી તેની પ્રતીકાત્મક ક્રિયાનું સ્થાન સાચી ક્રિયા લઈ લે તમે માનો છો કે આમ કરવા માટે ત્રણસો વર્ષ કરતાં વધુ સમય નહિ જોઈએ? મને લાગે છે કે આપણે જેવા ગુણોવાળો દેહ જાણીએ છે, બરાબર તેના જેવા જ ગુણો ધરાવતો ન હોય, પણ અતિશય ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો હોય; એક એવો દેહ કે જે નમનીય હોવાનું આપણે સ્વપ્ન સેવીએ છીએ : જેમ તમારી લાગણીઓ સાથે તમારા ચહેરા ઉપરના ભાવ બદલાય છે તેમ એ શરીર પણ બદલાતું જશે (એનો આકાર નહિ, પણ આકારમાં ફેરફાર થશે) અને તમે જે વસ્તુ તમારા શરીર દ્વારા પ્રગટ કરવા ઈચ્છતા હશો તે પ્રમાણેનો એ ફેરફાર હશે. એ ખૂબ ઘનીભૂત, ખૂબ વિકસિત, ખૂબ જ્યોતિર્ભય, પૂર્ણ સ્થિતિ-સ્થાપકતાવાળો હોવા છતાં પૂર્ણપણે જ્ઞાનવાન, આપણે જેવો સંકલ્પ સેવીએ તેવી નમનીયતા અને હળવાપણાવાળો તમને કદી એવું સ્વપ્ન આવ્યું નથી કે જેમાં તમે પૃથ્વી ઉપર એક લાત લગાવો અને પછી તમે હવામાં ઊંચે ને ઊંચે ચડતા જતા, દૂર દૂર ઊડ્યે જતા હો! તમે આમતેમ ફરતા હો છો. તમે તમારો એક ખભો હલાવો છો અને તમે આ બાજુ જાઓ છો; તમે બીજી બાજુનો ખભો હલાવો છો ત્યારે તમે તે બાજુ જાઓ છો; અને તમે તમને જ્યાં જવું ગમતું હોય ત્યાં જાઓ છો, તદ્દન સહેલાઈથી; અને છેવટે તમે આ બધું કરી રહો છો ત્યારે તમે પાછા ફરો છો, અને તમારા શરીરમાં દાખલ થઈ જાઓ છો. તો હવે, તમારાથી આ વસ્તુઓ શરીર વડે પણ કરવી શક્ય બનવી જોઈએ, અને સ્વાસોચ્છ્વાસ સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક વસ્તુઓ પણ થઈ શકવી જોઈએ-પણ એ વસ્તુઓ હવે ફેફસાંઓ વડે નહિ કરવામાં આવે; પરંતુ એક પ્રતીકાત્મક ગતિની પાછળ એક સાચી ગતિ અને એના વડે તમારામાં આ હલકાપણાની શક્તિ આવે છે; પછી તમને ગુરુત્વાકર્ષણની પદ્ધતિ લાગુ પડતી નથી, તમે એનાથી મુક્ત થઈ જાઓ છો. અને

એમ ને એમ આગળ.*

કલ્પનાને કોઈ અંત હોતો નથી : જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે દેદીપ્યમાન બની શકાયું જોઈએ, જ્યારે પારદર્શક બનવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે થઈ શકવું જોઈએ. કુદરતી રીતે, શરીરતંત્રમાં કોઈ હાડકું હોવાની પણ જરૂર નથી; એ વસ્તુ એક હાડપિંજર ઉપર ચામડી અને આંતરિક અવયવોનું સંયોજન માત્ર નહિ હોય, એ એક બીજી જ વસ્તુ હશે. એમાં, સંકલ્પનું અનુસરણ કરતી કેન્દ્રીભૂત થયેલી શક્તિ હશે. આનો અર્થ એમ નથી કે એમાં કોઈ નિશ્ચિત આકારવાળાં અને ઓળખી શકાય તેવાં રૂપો નહિ હોય; રૂપનું ઘડતર, સ્થૂલ કણોને બદલે ગુણો વડે થશે. આપણે જો એમ કહેવા ધારીએ તો કહી શકીએ કે એક વ્યવહારુ અથવા ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ રચાયેલું શરીર હશે; એ નમનીય, ગતિશીલ, ઈચ્છા પ્રમાણે હલકું થઈ શકનારું, અને અત્યારના સ્થૂલ જડ ભૌતિક શરીર કરતાં જુદા જ પ્રકારનું શરીર હશે.

એટલે આ વસ્તુને, મેં હમણાં જેનું વર્ણન કર્યું તેમાં પરિવર્તન કરવા માટે, મને લાગે છે કે ત્રણસો વર્ષો તો ઘણાં થોડાં પડે. એમ લાગે છે કે એના કરતાં ઘણું વધુ જોઈએ . . . કદાચ એક ખૂબ ખૂબ, ખૂબ કેન્દ્રીભૂત કાર્ય કરીએ તો . . .

બાળક : એના એ જ દેહ સાથે ત્રણસો વર્ષ?

શ્રી માતાજી : જુઓ, એમાં ફેરફાર થવાનો; એમાં એનું એ શરીર ન હોય.

જ્યારે આપણી શુદ્ધ માનવજાતિ, એના એ શરીર સાથે ત્રણસો વર્ષોની વાત કરે છે ત્યારે તમે કહો છો : ‘જ્યારે હું પચાસ વર્ષનો થયો હોઉં છું ત્યારે તેમાં વિકૃતિ દાખલ થઈ જ ગઈ હોય છે, તો પછી જ્યારે ત્રણસો વર્ષ થશે ત્યારે તો એ એક જુગુપ્સાપ્રેરક વસ્તુ બની રહેશે!’ પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. જો દરેક વર્ષે વ્યક્તિ પોતાના શરીરને વધુ ને વધુ પૂર્ણ કરતી જાય અને એ રીતે જ્યારે એ ત્રણસો વર્ષોની

* શ્રી અરવિંદના કથન પ્રમાણે શ્વાસોચ્છવાસ પાછળ આવેલી ગતિનું સાચું સ્વરૂપ ઈલેક્ટ્રિકલ અને મેગ્નેટિક ક્ષેત્રોને લાગુ પડે છે તે પ્રકારનું જ છે; એ વસ્તુને જૂના યાગીઓ વાયુ : જીવન-શક્તિ કહેતા. શ્વાસોચ્છવાસની કસરતો (પ્રાણાયામ) એ કેવળ (બીજી અનેક પદ્ધતિઓ પૈકીની) એક પદ્ધતિ છે જેમાં તમે વાયુ ઉપર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી શકો છો જેને પરિણામે છેવટે તમે ગુરુત્વાકર્ષણથી મુક્ત થઈ જાઓ છો અને બીજી કેટલીક એવી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી શકો છો જેના વિષે જૂના કાળના યોગીઓને જ્ઞાન હતું : અતિશય હલકા અથવા અતિશય ભારે થઈ જવાની શક્તિ, ખૂબ મોટા કે ખૂબ નાના થઈ જવાની શક્તિ (ગરીમા, લઘીમા, મહીમા, અળીમા). આ વાર્તાલાપના પરિશિષ્ટ રૂપે અમે શ્રી અરવિંદના એક ફ્રેન્ચ વૈજ્ઞાનિક સાથેના વાર્તાલાપમાંથી થોડું અવતરણ પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. એમાં એમણે પ્રકૃતિની આ બાહ્ય ગતિઓ પાછળ આવી રહેલી ‘સાચી ગતિઓ’નો વિષય હાથ ધરેલો છે.

થાય ત્યારે કદાચ તમે કલેશો : ‘અરે! મારે હજી જેવા થવું છે તેવા બનવા માટે બીજાં ત્રણસો કે ચારસો વર્ષોની જરૂર છે.’ જો પસાર થતા દરેક વર્ષનો અર્થ અમુક પ્રગતિ, અમુક રૂપાંતર હશે, તો તમારે પોતાની જાતનું વધુ ને વધુ રૂપાંતર કરવા માટે વધુ ને વધુ વર્ષો જોઈશે. જ્યારે કોઈ વસ્તુ તમે ઈચ્છતા હો, બરાબર તેવી જ નથી હોતી-દા.ત. મેં હમણાં જે વસ્તુઓનું વર્ણન કર્યું તેનું જ ઉદાહરણ હો, નમનીયતા અથવા હળવાપણું અથવા સ્થિતિસ્થાપકતા અથવા જ્યોતિર્મયતા અને એમાંનું કાંઈ પણ તમે ઈચ્છતા હો, બરાબર તેવું ન હોય, તો પછી તમારે ઓછામાં ઓછાં બસો વર્ષ વધુ લઈને એ વસ્તુ કરવી પડશે. તમે કદી એમ નહિ વિચારો : ‘આમ કેમ! હજી આ વસ્તુ બીજા બસો વર્ષ ચાલવાની છે! એને બદલે તમે કલેશો: ‘એ વસ્તુ સાચી રીતે થઈ શકે તે માટે વધુ બસો વર્ષ તો તદ્દન જરૂરી છે.’ અને પછી જ્યારે સર્વ કાંઈ કરવામાં આવ્યું હશે, જ્યારે સર્વ વસ્તુઓ પૂર્ણ બની ગઈ હશે, ત્યાર પછી વર્ષો અંગેનો પ્રશ્ન નહિ રહે, કારણ કે તમે અમર થઈ ગયા હશો.

પરંતુ તમે આ બાબતમાં ઘણા વાંધા ઊભા કરી શકો તેમ છો. તમે કહી શકો છો કે જ્યાં સુધી આસપાસના વાતાવરણમાંથી કોઈ વસ્તુ ન બદલાય ત્યાં સુધી શરીરનું પરિવર્તન થવું પણ અશક્ય છે. જો તમે એટલા બધા અંશે બદલાઈ જાઓ તો, બીજા પદાર્થો સાથે તમારા સંબંધો કયા પ્રકારના હશે? બીજા લોકો (જીવો) સાથે પણ કયા પ્રકારના સંબંધો હશે? એમ લાગે છે કે આપણે અસ્તિત્વમાં રહીએ અને ચાલુ અસ્તિત્વમાં રહીએ તે માટે વસ્તુઓની આખી શ્રેણીમાં, ઓછામાં ઓછું, પ્રમાણસર રીતનું પરિવર્તન તો થવું જ જોઈએ. આ વસ્તુને લઈને ખૂબ ગૂંચવાડો ઊભો થાય છે, કારણ કે હવે આમાં એક વ્યક્તિગત ચેતનાએ કાર્ય કરવાનું નથી હોતું, આમાં તો એક સામૂહિક ચેતના આવી જાય છે. અને એટલે આ વસ્તુ ઘણી મુશ્કેલ છે.

(મૌન)

બાળક : પરમાત્મા અમારે માટે જે કાંઈ કરી રહ્યા છે તે વિષે અમે જ્યારે સભાન પણ નથી હોતા, છતાં અમે પ્રગતિ કરતા નથી?

શ્રી માતાજી : તમે પ્રગતિ કરો છો પણ તમે તમારી પ્રગતિ વિષે સભાન હોતા નથી અને એ પ્રગતિ સંકલ્પપૂર્વકની હોતી નથી. એટલે કે, આપણા સહકાર્ય વિના પ્રભુ આપણી અંદર જે પ્રગતિ સિદ્ધ કરે છે તે જાતની એ પ્રગતિ હોય છે. એમાં સમય વધુ જાય છે. વસ્તુ બને છે તો ખરી, પણ એમાં સમય વધારે જાય છે. જ્યારે તમે સભાન હો છો અને તમે સહકાર્ય કરો છો ત્યારે એ વસ્તુ ઘણી વધુ ઝડપથી બને છે.

એવા ઘણા લોકો છે, જેઓ સચેતન જ હોતા નથી. લોકોમાંથી ઘણા મોટાભાગની વ્યક્તિઓ, દિવ્યશક્તિ તેમની અંદર જે કાર્ય કરી રહી હોય છે તેના વિષે

સભાન હોતા નથી. જો તમે તેમની સાથે એ સંબંધે વાત કરો છો તો તેઓ તમારી સાથે આંખો પહોળી કરીને જોયા જ કરે છે, એમને લાગે છે કે તમારું મગજ થોડું ખસી ગયેલું છે. તમે શાની વાત કરો છો તેની તેમને ખબર પડતી નથી. અને છતાં ચેતના કાર્ય કરી રહી છે, આખો વખત કાર્યરત હોય છે. એ તેમની ઈચ્છા હોય કે ન હોય તોપણ તેમનું ભીતરમાંથી ઘડતર કરી રહી છે. પણ પછી, એવા લોકો પણ હોય છે, જેઓ એ શક્તિના કાર્ય વિષે સભાન બન્યા પછી તેની સામે બળવો કરે; એ લોકો પ્રભુની શક્તિ સામે બળવો કરવા જેટલા મૂર્ખ હોય છે અને કહે છે, ‘આહ! ના, હું તો મારી જાતે જેવો છું તેવો જ બની રહેવા માગું છું!’ અને આ તેમનો ‘હું’ એટલે પેલી કાંઈ પણ ન જાણનારી મૂર્ખ વ્યક્તિતા હોય છે એ અવસ્થા પણ પસાર થઈ જાય છે. અને પછી એક એવી ક્ષણ આવે છે જ્યારે, વ્યક્તિ સહકારપૂર્વક કાર્ય કરે છે અને કહે છે : ‘આહ, કેવું સુખ!’ તમે તમારી જાતનું અર્પણ કરી દો છો, તમે શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં અક્રિય અને ગ્રહણશીલ બની રહેવા માગો છો જેથી તમારાથી આ ભાગવત સંકલ્પ, કાર્ય કરી રહેલી દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે કોઈ પ્રકારનો વિરોધ ન થઈ બેસે! તમે વધુ ને વધુ ધ્યાન આપી રહો છો, અને જેમ જેમ તમે વધુ ધ્યાન આપતા જાઓ છો અને વધુ સાચદિલ બનતા જાઓ છો, તેમ તેમ તમને ખબર પડતી જાય છે કે પ્રભુની દિવ્ય ચેતના કઈ દિશામાં અને કયા પ્રકારની ગતિપૂર્વક કાર્ય કરી રહી છે, અને તમે તમારી જાતનું પૂર્ણપણે તેને સમર્પણ કરી દો છો. આ રીતે એ વસ્તુ વધુ જલદી પરિપક્વ થાય છે. અને આ રીતે, જે કાર્ય કરતાં અન્યથા, તમને વર્ષો લાગે, તે કાર્ય તમે થોડી મિનિટોમાં કરી લો છો. યોગનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે; તમે તમારું કાર્ય ટૂંકા સમયમાં, ઘનીભૂત કાર્ય કરીને, થોડાક જ કલાકોમાં કરી શકો છો: તમે બીજી રીતે પણ કાર્ય કરી શકો, જેમ પ્રકૃતિ કરે છે-પ્રકૃતિ પણ એ કાર્ય કરવાની જ છે. પ્રકૃતિ પણ અંતે તો એ સર્વનું રૂપાંતર કરવાની જ છે, પરંતુ જો તમે તેણે અત્યાર સુધીમાં જે કાંઈ કર્યું છે તે સિદ્ધ કરવાને લીધેલો સમય ગણતરીમાં લો, તો, તમારે જો બીજી જાતના સ્વરૂપમાં રૂપાંતર પામવા માટે . . . દેખીતી રીતે, પ્રભુની ચેતના માટે, સમયના ગાળાનો કાંઈ લિસાબ નથી, પરંતુ અહીં જે ચેતના છે તેને માટે એ વસ્તુ ખૂબ મહત્વની છે. અમુક દૃષ્ટિબિન્દુથી જોતાં તમે એમ કહી શકો છો: ‘વાહ, એ વસ્તુ બનશે, જરૂર બનશે, એટલે બધું બરાબર ચાલે છે, આપણે જેમ ચાલતું હોય તેમ ચાલવા દેવાનું છે.’ પરંતુ તો પછી એમાં જે ભાગ નથી લઈ રહી તે બાહ્ય માનવ ચેતના નહિ હોય, આ નાનકડી ચેતના જેનું શરીરે સર્જન કર્યું છે (આ શરીર જેને એ રીતે બનાવવામાં આવેલું છે.), તો, તે તો આ વસ્તુ બને તે પહેલાં ઘણા ઘણા લાંબા સમય પહેલાં વિદાય થઈ ગઈ હશે. કારણ કે પ્રકૃતિ એક સૈકાથી બીજા સૈકા સુધી આખો વખત એકસરખી પ્રગતિ કર્યા કરતી નથી. તમે જો પાછળ નજર નાખીને

જોશો, તો તમને જણાશે કે મનુષ્ય જેવો ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર હતો તેમાં કોઈ બહુ સાચી ગણાય તેવી પ્રગતિ થઈ નથી-જરાક અમસ્તી, થોડીક થઈ છે; થોડીક વસ્તુ જે ખાસ કરીને મગજમાં અને છે, જે ખાસ કરીને થોડું વધુ સમજે છે, અને પછી પ્રકૃતિ જે કરે છે તેના ઉપર એક જાતનો અંકુશ, એની પ્રક્રિયાઓની અમુક સમજણ આવી છે. તમે તેની યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ હમણાં જ શીખવાની શરૂઆત કરી છે, તમે હમણાં જ તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની શરૂઆત કરી છે. પરંતુ તમારી પાસે સાચું જ્ઞાન ન હોવાને કારણે તમે સારા પ્રમાણમાં મૂર્ખાઈઓ આચરવાના..... દા.ત. મને ખબર નથી પડતી કે જ્યારે મનુષ્યને, જડ પદાર્થની રચનાનાં બધાં ગુણ્ય રહસ્યોની ખબર પડશે ત્યારે માણસનું શું થશે. એ લોકોએ પોતાની જાતનો વિનાશ કરવાનો તો એક સરસ રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે. શું બનવાનું છે તે તમે જોશો. પરંતુ આ, આ તો કેવળ નાનું પગલું છે; એ વસ્તુ ખાસ કરીને અહીં બને છે (શ્રી માતાજી પોતાના મસ્તક પ્રત્યે નિર્દેશ કરે છે) એમાંથી ખૂબ સાપેક્ષ રીતનાં પાર્થિવ પરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે.

બાળક : આપણે આ ચેતનાનો પ્રયોગ કઈ રીતે કરી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : તમારે સતતપણે આ રીતે સભાન થવાનો સંકલ્પ તમારી અંદર સ્થાપિત કરવો જોઈએ અને પછી એ મનોમય સંકલ્પને એક અભીપ્સામાં પરિવર્તિત કરવો જોઈએ. તમારે નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ, તમારી જાત પ્રત્યે નિહાળવું જોઈએ. અને આ પ્રકારની અંતરની સચ્ચાઈથી તમારા જીવન પ્રત્યે દૃષ્ટિ નાખવી જોઈએ, તમારી જાતને ભ્રમમાં ન રાખવી જોઈએ, તમારી જાતને કદી છેતરવી નહિ. ઓહ! એ વસ્તુ કેટલી બધી અઘરી છે!

તમારી બાબતમાં કદી એવું બની આવ્યું છે કે કોઈ વાર તમને સ્વયંભૂપણે-પ્રયત્ન કર્યા વિના, આપોઆપ-ખ્યાલ આવી જાય કે તમે કોઈ ભૂલ કરી છે? હું જે બાહ્ય પ્રતિક્રિયાને પરિણામે તમને ફટકો પડે છે, જેના વડે તમે સફાળા જાગ્રત થઈ જાઓ છો અને કહો છો : ‘આહ! મેં મૂર્ખાઈ આ શું કર્યું?’ હું આવા પ્રસંગની વાત કરતી નથી. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો, કોઈ વસ્તુને અનુભવતા હો, કોઈ વસ્તુ કહેતા હો-આપણે એક સાદો દાખલો લઈએ : મારે રોજની (ઓછામાં ઓછી) એક ડઝન ફરિયાદો સાંભળવાની આવે છે, મૂર્ખતાપૂર્ણ (મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, માણસને પોતાની બુદ્ધિ હોવા છતાં, એ આવી વસ્તુઓ માટે કઈ રીતે તકરાર કરી શકતો હશે), તો, જ્યારે તમે જે શબ્દો ન બોલવા જોઈએ તેવા શબ્દો બોલતા હો છો, જે તદ્દન મૂર્ખતાપૂર્ણ વાત હોય છે, ત્યારે તમે ખરેખર જોઈ શકો છો કે તમે સાચેસાચ મૂર્ખ છો-આથી વધારે ખરાબ શબ્દ આપણે નહિ વાપરીએ-આવું તમને સ્વાભાવિકપણે જણાઈ આવે છે?.....તમે હમેશાં કાંઈક બહાનું કાઢો છો. તમને હમેશાં એમ લાગતું હોય છે કે પેલી બીજી વ્યક્તિની ભૂલ છે, તમે સાચા છો અને

ખરેખર એને કહેવાવું જોઈએ કે એની ભૂલ છે, હા, નહિ તો એને કઈ રીતે ખબર પડશે? નહિ ને? હું આ વસ્તુને જરા સ્થૂલ સ્વરૂપમાં રજૂ કરું છું, જાણે એક માઈક્રોસ્કોપમાંથી જોઈને કહેતી હોઈ તેમ, જેથી એ વસ્તુ જરા મોટી દેખાય. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એવી જ હોય છે. અને જ્યાં સુધી એમ હશે, ત્યાં સુધી તમે સાચી ચેતનાથી લાખો માઈલ દૂર હશો. જો તમે તરત જ, તત્કાલ તમારી જાતને થોડાં પગલાં પાછી ખેંચી લઈને, બીજી વ્યક્તિને સ્થાને મૂકી જોતા નથી, એની લાગણી શા કારણે આ પ્રમાણેની છે તે સમજતા નથી, તમારી પોતાની દુર્બળતાની ઝાંખી કરી શકતા નથી, એ બેઉ વસ્તુઓની સરખામણી કરીને એવા નિર્ણય ઉપર આવી શકતા નથી કે: 'હા, એ વસ્તુ એમ છે. સાચી વસ્તુ એવી છે,' તો એનો અર્થ એ કે તમે હજી બહુ પાછળ છો. જ્યારે તમે આ વસ્તુ આપોઆપ કરી શકશો, તત્કાળ, જ્યારે એમ કરવામાં તમને વખત નહિ લાગે, જ્યારે એ તમારી સ્વાભાવિક ગતિ હશે, ત્યારે તમે સંતોષ લઈ શકશો કે તમે સાચી પ્રગતિ કરી છે. . . . આવો અનુભવ તમને દિવસમાં કેટલી વાર થાય છે? જ્યારે તમે ભલે ખુલ્લેખુલ્લા લડવા મંડી પડતા નથી, પણ એ પ્રકારનું પ્રતિકાર્ય તમારા મસ્તકમાં થતું હોય એવું કેટલી વાર બને છે? ત્યાં એ તમારા મસ્તકમાં કૂદાકૂદ કરે છે અને જ્યારે આવી વસ્તુઓ બનતી હોય છે ત્યારે તમે એક એવી હડાપણભરી સમતા જાળવી રાખી શકતા નથી કે જે નિરીક્ષણ કરતી રહેલી હોય, જે સમજી શકતી હોય કે વસ્તુઓ કઈ રીતે બને છે અને એમ કેમ થાય છે—અને આ વસ્તુ તમારે એવી પક્ષપાત વિહીનપણે કરવાની હોય છે કે જેથી તમે હમેશાં હસતા જ રહો અને તમારામાં કદી પણ કોઈ જાતનું હિંસક પ્રતિકાર્ય ન જન્મે, કદી નહિ.

અને સત્ય કે જે ખૂબ ઊદર્ભમાં અને ખૂબ ઉપર આવી રહેલું છે, જે સત્ય સિદ્ધ થયેલું નથી પણ સિદ્ધ કરવાનું છે, તેને તમે સ્પષ્ટપણે જોઈ શકતા હો અને શું સાચું છે અને શું હોવું જોઈએ, શું ખોટું છે અને શું વિકૃત છે અને કઈ વસ્તુએ કોને સ્થાન ખાલી કરી આપવું જોઈએ એ વસ્તુનો ભેદ પણ સતતપણે જાણાતા હશો, તમે એને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકતા હશો તો તમારામાં કોઈ જાતની પ્રતિક્રિયા નહિ થાય. અને તો પછી જે વસ્તુઓ તમને અત્યંત મૂર્ખતાપૂર્ણ, ખૂબ ગાંડપણભરી, ખૂબ તમોગ્રસ્ત, અત્યંત અજ્ઞાનમૂલક, ખૂબ બિભત્સ અને ખૂબ ગ્રામ્ય લાગતી હશે, તે વસ્તુઓ પણ તમને થોડુંક સ્મિત કરવા પ્રેરશે, કારણ કે તમારે જે લાંબે રસ્તે જવાનું છે, તેને તમે જોઈ શકતા હશો અને એમ કરશો તો જ, જે વસ્તુ ત્યાં ઉપર છે, તે નીચે અવતરણ પામી શકશે. અને જો તમારામાં કોઈ ઉગ્ર પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થઈ હોત તો, ઘણા સમય અગાઉ, જગતનું અસ્તિત્વ સાચું બની રહેવા પામ્યું જ ન હોત, જો એમ હોત તો ઘણા લાંબા સમય અગાઉ એનું અસ્તિત્વ જ મટી ગયું હોત, કેમ કે આમ તો તે

આજ સુધી કદી સાચું હોય તેવું જણાયું નથી.

પરંતુ તમે જો એ ચેતનામાં રહીને ત્યાંથી દૃષ્ટિ ક્ષેત્રો તો તમને સાચી વસ્તુની કાંઈક સમજણ પડવાની શક્યતા થશે. અને આ ચેતના એટલી બધી સર્વાંગી હોવી જરૂરી છે કે, ભલે વસ્તુઓ તમારી સામે સીધેસીધી આવે, ભલે તદ્દન સ્થૂલ સ્વરૂપમાં કોઈ તમને માર મારવા આવે (તમારે એ તમારું ખૂન કરે એમ ન થવા દેવું જોઈએ, ના; તમારું મૃત્યુ ન થાય તે માટે જે કાંઈ જરૂરી હોય તે કરવું જોઈએ), પરંતુ જો તમે તમારી જાતને આ પૂર્ણ ચેતનામાં ધારણ કરી હશે અને તમારામાં કોઈ જાતની પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન નહિ થઈ હોય, તો હું તમને ખાતરી આપું છું કે એ વ્યક્તિ તમને મારી નાખી શકશે નહિ. એ પ્રયત્ન કરશે તોપણ તમને મારી નાખવામાં સફળ નહિ થાય. એ પ્રયત્ન કરશે તોપણ તમને મારી શકશે નહિ. ફક્ત એટલું જ કે, તમારામાં કોઈ ઉગ્ર કે ખોટી રીતનું આંદોલન ન હોવું જોઈએ; જો તમારામાં જરા જેટલું ખોટું આંદોલન હશે તો એના વડે અંદરનું બારણું ખૂલી જશે અને પેલી વસ્તુ તેમાં પેસી જશે, અને પછી બધી વાત બગડી જશે. તમારામાં પૂર્ણ ચેતના હોવી જોઈએ, પૂર્ણ જ્ઞાન, સર્વ વસ્તુઓ ઉપર પૂર્ણ પ્રભુત્વ, અને સત્ય વિષે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ-અને પૂર્ણ શાંતિ.

તમારે સર્વદા પ્રયત્ન કરતા રહેવું જોઈએ. બસ. ત્યારે.

પરિશિષ્ટ

એક ક્ષેત્ર વૈજ્ઞાનિક સાધક સાથેની
શ્રી અરવિંદની વાતચીતમાંથી અવતરણ

૮ મે, ૧૯૨૬

પશ્ચિમમાં ઉચ્ચ વિચાર કરનારાં મન આધ્યાત્મિક સત્ય પ્રત્યે વળેલાં નથી, પણ ભૌતિક વિજ્ઞાન પ્રત્યે વળેલાં છે. ભૌતિક વિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઘણું સાંકડું છે, એ ભૌતિક સ્તરના ખૂબ બાહ્ય સ્વરૂપને જ સ્પર્શે છે.

અને ત્યાં પણ, ખરેખર સાયન્સ શું જાણે છે? એ નિયમોનો અભ્યાસ કરે છે, હમેશાં પુનરાવર્તન કર્યે જવું પડે તેવી સિદ્ધાંત-રચનાઓ કરે છે અને દરેક વખતે એ વસ્તુ સત્ય સંબંધે છેલ્લો શબ્દ છે એમ જાહેર કરે છે! તાજેતરમાં આપણને અણુ સંબંધેની થિયરી જણાવવામાં આવી હતી, હવે પાછી ઈલેક્ટ્રોનિક થિયરી આવી છે.

આધુનિક વૈજ્ઞાનિકનાં બે વિધાનો એવાં છે જે એક રહસ્યવાદીને માટે ઊંડા સ્તરોને ક્ષુબ્ધ કરે તેવાં છે :

- ૧ અણુઓ પણ સૂર્યમાળાની માફક ફરતી કક્ષાઓવાળા છે.
- ૨ સર્વ વસ્તુઓના અણુઓ, એકનાં એક જ ઘટક તત્ત્વોથી બનેલા છે. એમના ગુણોમાં ભિન્નત્વ હોવામાં એ ઘટક તત્ત્વોની વ્યવસ્થાની ભિન્નતા જ કારણભૂત છે.

જો વિધાનોને તેમના સાચા દૃષ્ટિબિંદુથી વિચારવામાં આવે તો તેઓ વિજ્ઞાનને એવી નવી શોધો પ્રત્યે દોરી જાય તેમ છે જેનો તેમને ચોક્કસ ખ્યાલ પણ નથી અને એના પ્રમાણમાં તેમનું હાલનું જ્ઞાન તદ્દન વામણું છે.

જૂના યોગીઓના અનુભવ પ્રમાણે ઈન્દ્રિયગમ્ય પદાર્થ પાંચ તત્ત્વો: **ભુતાનિ:**- નો બનેલો છે. તેમનાં નામ તેઓએ પૃથ્વી, આપ, અગ્નિ (તેજસ), વાયુ અને આકાશ એમ આપેલાં :

અગ્નિ ત્રણ રીતનો છે :

૧. સામાન્ય અગ્નિ,	જલ અગ્નિ
૨. વિદ્યુત અગ્નિ,	વૈદ્યત અગ્નિ
૩. સૂર્યનો અગ્નિ,	સૌર અગ્નિ

સાયન્સે હજી સુધી પહેલા અને બીજા પ્રકારના અગ્નિમાં જ પ્રવેશ કરેલો છે. અણુ પણ સૂર્યમાળા જેવો છે એ હકીકત તેને ત્રીજા અગ્નિના જ્ઞાન પ્રત્યે લઈ જઈ

શકે તેમ છે.

અગ્નિની પેલે પાર વાયુ છે, જેના વિષે વિજ્ઞાનને કશી ખબર નથી. એ સર્વ સંસ્પર્શો અને વિનિમયોનો આધાર છે, અને ગુરુત્વાકર્ષણ અને (ચુંબકીય અને વિદ્યુત) ક્ષેત્રોના કારણ રૂપ છે. એના વડે, અગ્નિ કે જે સાકાર તત્ત્વ છે, તેનાથી રૂપોનું ઘડતર કરવું શક્ય બને છે.

વાયુને પેલે પાર ઈથર : આકાશ છે.

પરંતુ આ પાંચ તત્ત્વો ભૌતિક સ્તરના સ્થૂલતમ ભાગનાં ઘટકો છે. એમની તરત પાછળ ભૌતિકપ્રાણ, પદાર્થમાં દટાઈ રહેલું જીવન-તત્ત્વ આવી રહેલું છે. જે. સી. બોઝ, તેમના પ્રયોગમાં આ તત્ત્વનો સંપર્ક સાધે છે. એને પેલેપાર પદાર્થ તત્ત્વમાં રહેલું મન છે. આ મનનું સ્વરૂપ, તે મનુષ્યમાં જેવું છે તેથી તદ્દન અલગ પ્રકારનું છે. આમ છતાં વ્યવસ્થામાં એ એનો એ જ પદાર્થ હોય છે. અને છેક ઊંડાણમાં બીજા બે વધુ ગુપ્ત સ્તરો આવી રહેલા છે. . . .

આ વસ્તુ ભૌતિક સ્તરને લગતું રહસ્યજ્ઞાન છે. વિજ્ઞાન આ જ્ઞાનની ખૂબ પાછળ છે.

જે હિંદુ યોગીઓએ આ સત્યોનો સાક્ષાત્કાર કરેલો તેમણે તેનો વિસ્તાર કરેલો નહિ અને તેનું કોઈ પદ્ધતિસરનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનશાસ્ત્ર બનાવેલું નહિ. એમની નજર સમક્ષ જ્ઞાન અને ક્રિયાનાં અન્ય ક્ષેત્રો ખુલ્લાં હોઈ, તેમણે આ વસ્તુઓને આ વિભાવની બહિર્તમ વસ્તુઓ ગણી તેમની અવગણના કરેલી.

એક વૈજ્ઞાનિકના મન અને રહસ્યવાદીના મનના ઢાંચામાં ફરક હોય છે. એમાં તો જરા પણ શંકા નથી કે જે કોઈ, આ બે પ્રકારની વિદ્યાશાખાઓની શ્રેણીઓની શક્તિઓનું સંયોજન કરી શકે તે વિજ્ઞાનને ઘણું આગળ પ્રગતિ કરતું બનાવી દે.*

*૧. આ વાર્તાલાપનો અહેવાલ સૌ પ્રથમ “ધી ફેન્ય-એશિયન રિવ્યુ” (નં. ૮૩) ના એપ્રિલ ૧૯૫૩ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો.

૨. એ વસ્તુની નોંધ લેવા સરખું છે કે આ વાતચીત ૧૯૨૬માં થઈ ત્યાર પછી, હકીકતમાં, આપણા વૈજ્ઞાનિકોએ એક ત્રીજા ‘પ્રકારના અગ્નિ’ની શોધ કરેલી છે, જે અગ્નિ આણ્વિક પ્રતિક્રિયાઓની સાથે ઉત્પન્ન થાય છે. એ અગ્નિ સૂર્યના અગ્નિ જેવો જ છે કારણ કે એમાંથી જે અમાપ શક્તિનો ધોધ વહે છે ને હાઈડ્રોજનનું હેલિયમમાં (બેથેની સાયકલ પ્રમાણે) રૂપાંતર થવાને કારણે જ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રથમ પ્રકારનો અગ્નિ રાસાયણિક પ્રક્રિયાઓને કારણે અથવા આણુઓ (molecules) નાશ પામવા કે બંધાવાને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ એમાં પરમાણુઓના (atoms) ઘટક તત્ત્વોમાં ફેરફાર થતો નથી. જે બીજા પ્રકારનો અગ્નિ આ બધા પરમાણુઓના ઈલેક્ટ્રોનનાં નૂતન અવસ્થામાં સ્થાનફેર થવાને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં સર્વ પ્રકારની ઈલેક્ટ્રો-મેગ્નેટિક વિદ્યુત-તરંગો ઉત્પન્ન થવાની ઘટનાઓનું મૂળ પણ સમાયેલું છે.

વાર્તાલાપ - ૨૨

૨૭ મે, ૧૯૫૩

‘ભગવાન સાથે ચેતનાની એકતાવાળી એક એવી અવસ્થા છે જેમાં તમે જે કાંઈ, તદ્દન નકામી ચોપડી પણ વાંચો, તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. તમે જે કાંઈ અવલોકો, (પછી તે તદ્દન નજીવું દૃશ્ય હોય તોપણ) તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. તમે તદ્દન માલ વગરનું, ક્ષુદ્ર સંગીત સાંભળો, એવું કે જેનાથી માણસો દૂર ભાગવાનું પસંદ કરે, અને છતાં તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. અલબત્ત તે આનંદ સંગીતના બાહ્ય સ્વરૂપમાં નહિ, પરંતુ તેની પાછળ તેને પ્રેરી રહેલી વસ્તુમાં હશે. એનો અર્થ એવો નથી કે સારા અને નદારા સંગીત વચ્ચેનો વિવેક તમે ગુમાવી દેશો. પરંતુ એ બન્નેથી પર થઈને તેમના દ્વારા જે વસ્તુ પ્રગટ થાય છે તેને તમે સાંભળી શકશો. કારણ કે ભગવાનમાં જેનો અંતિમ આશ્રય અને છેવટનું સત્ય ન હોય એવી એક પણ ચીજ આ જગતમાં છે જ નહિ.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

બાળક : સંગીતના બાહ્ય સ્વરૂપની ‘પાછળ’ શી વસ્તુ હોય છે ?

શ્રી માતાજી : સંગીત એ અમુક વિચારો, લાગણીઓ, ઊર્મિઓ, કેટલીક અભીપ્સાઓ વ્યક્ત કરવાનું સાધન છે. એક એવો પ્રદેશ પણ છે જ્યાં આ સર્વ ગતિઓ અસ્તિત્વમાં છે અને ત્યાંથી, જેમ જેમ તેમને નીચે લાવવામાં આવે છે તેમ તેમ તેઓ એક પ્રકારના સંગીતનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તો જો કોઈ વ્યક્તિ ઘણો સારો સંગીતકાર હશે અને જેની પાસે થોડીક પ્રેરણા પણ હશે તે ઘણું સુંદર સંગીત પ્રગટ કરશે, કારણ કરે એ એક સારો સંગીતકાર હોય છે. એક ખરાબ સંગીતકાર હોય તેને પણ ઘણી સારી પ્રેરણા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; એ કોઈ સારી વસ્તુને ઝીલી પણ શકે છે, પણ એનામાં કોઈ જાતની સંગીતને લગતી ક્ષમતા નથી હોતી એટલે એ જે રચના તૈયાર કરે છે તે ભયંકર રીતે સામાન્ય સ્વરૂપની, સાધારણ સ્તરની, રસહીન હોય છે. પરંતુ તમે એથી આગળ જાઓ, તમે જે સ્થળે સંગીતનો આદિસ્રોત હોય છે ત્યાં પહોંચી જાઓ-ઊર્મિ અને પ્રેરણાના આદિસ્રોત સુધી પહોંચી જાઓ-જો તમે ત્યાં પહોંચી શકો તો તમે એ વસ્તુઓનો આસ્વાદ, બાહ્ય રૂપો વડે કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ નહ્યા વિના લઈ શકશો. સામાન્ય સ્વરૂપની સંગીત રચનાને પણ એ આદિસ્રોત સાથે સાંકળી શકશો, કારણ કે સંગીતના લખનારની પ્રેરણા ત્યાંથી જ ઉદ્ભવેલી હતી. કુદરતી રીતે, કેટલીક જાતની પ્રેરણા નથી હોતી, અથવા જેનું મૂળ કેવળ યાંત્રિક સંગીતમાં હોય છે. ગમે તેમ હોય, પણ એમાં હમેશાં રસ પડે તેવું હોતું

નથી. પરંતુ મારો કહેવાનો મતલબ એ છે કે એવી એક અંતરની અવસ્થા પણ હોય છે જેમાં બાહ્ય રૂપ એ કોઈ સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ નથી હોતી; એ વસ્તુ સંગીતનું મૂળ હોય છે, એની પાછળની પ્રેરણા અગત્યની હોય છે; એ વસ્તુ કેવળ અવાજ નહિ પણ અવાજ એ વસ્તુને વ્યક્ત કરે છે તે હોય છે.

બાળક : એટલે પ્રેરણા કરતાં અભિવ્યક્તિ વધુ સારી ન હોઈ શકે ને?

શ્રી માતાજી : એવું સંગીત પણ હોય છે. જેની પાછળ કશી પ્રેરણા નથી હોતી, એ જાણે યંત્રવત્ સંગીત હોય છે. એવા પણ સંગીતશાસ્ત્રીઓ હોય છે જેમનામાં મહાન કલાકૌશલ્ય હોય છે, એટલે કે, જેઓએ ટેકનિક ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ મેળવેલું હોય છે અને જેઓ, દા.ત. કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ કર્યા વિના, વધુમાં વધુ ઝડપી અને ખૂબ મુશ્કેલ ચીજો રજૂ કરી શકે છે. એવા લોકો સંગીત બજાવી શકે છે, પણ એમાં કશી વસ્તુ વ્યક્ત થતી નથી; એ એક યંત્ર જેવી વસ્તુ હોય છે. એમનામાં ખૂબ કલાકૌશલ્ય છે એ સિવાય એ બધાનો કશો અર્થ નથી થતો. કારણ કે તમે જે સર્વ વસ્તુઓ કરતા હો, તેમાં પ્રેરણાનું ઘણું મહત્ત્વ છે; સર્વ પ્રકારની માનવ રચનાઓમાં સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ પ્રેરણા હોય છે. કુદરતી રીતે, એ સંગીતની રજૂઆત પણ પ્રેરણાના સ્તર ઉપરથી જ થવી જોઈએ; તમારે જો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુઓને ખરેખર સારી રીતે રજૂ કરવી હોય તો તમારી પાસે ઘણી સારી ટેકનિક પણ હોવી જોઈએ. આનો અર્થ એમ નથી કે ટેકનિકની જરૂરિયાત જ નથી, એ અનિવાર્ય પણ છે, પરંતુ એ એકલી જ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી, એની અગત્ય પ્રેરણા કરતાં ઓછી છે.

સંગીતની તાત્વિક ગુણવત્તાનો આધાર તે ક્યાંથી, ક્યા સ્ત્રોતમાંથી આવે છે તેના ઉપર રહે છે.

બાળક : ‘એનો આદિસ્ત્રોત’ એટલે શું?

શ્રી માતાજી : એનું શરૂ થવાનું સ્થાન. જેમ એક ઝરણું નદીની શરૂઆતનું સ્થાન હોય છે તેમ.

બાળક : દરેક વસ્તુ માટે અનેક આદિસ્થાનો હોય છે?

શ્રી માતાજી : સર્વ ભૌતિક જીવન માટે પ્રાણમય અને મનોમય જીવન આદિસ્ત્રોત રૂપ હોય છે. મન અને પ્રાણને વળી પોતાનું બીજું મૂળસ્થાન હોય છે, એમ ને એમ આગળ વસ્તુઓ હોય છે. જેના મૂળમાં કોઈ ઊર્ધ્વતર સત્ય ન રહેલું હોય એવી કોઈ વસ્તુ આ પૃથ્વી ઉપર ભૌતિક રીતે પ્રગટ કરી શકાતી નથી, નહિ તો વિશ્વનું અસ્તિત્વ જ ન હોત. જો એ કોઈ એવી સપાટ વસ્તુ હોત કે જેનું મૂળ તેની પોતાની અંદર જ હોય તો એનો અંત ક્યારનો ય આવી ગયો હોત. જીવનનું અસ્તિત્વ બની રહ્યું છે કારણ કે એક એવી શક્તિ છે જે ઘક્કો મારી રહી છે, એક એવી

શક્તિ છે જે અસ્તિત્વમાં રહેલા જીવનને આવિર્ભાવ કરવા માટે દબાણ કરી રહી છે. એમ ન હોત તો એનું બળ ક્યારનું ય ખલાસ થઈ ગયું હોત.

બાળક : જો જગતમાં આવિર્ભાવ પામેલી દરેક વસ્તુનું મૂળ ઊદ્ભવતર સત્યમાં આવી રહેલું છે તો પછી એનો આવિર્ભાવ થવામાં એને વિરૂપ બનાવનાર વસ્તુ કઈ છે? વિરૂપ વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ જ શા માટે છે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે એવી શક્તિઓનું અસ્તિત્વ છે જે મૂળ સ્રોત અને આવિર્ભાવની વચમાં ખલેલ નાખે છે.

જો હું તમને પૂછું કે, ‘તમે તમારા સ્વરૂપનું સત્ય શું છે તે જાણો છે?’ તો તમે શું કહેશો? . . . તમને એની ખબર છે? તો, સર્વ વસ્તુઓ માટે એમ જ છે. અને છતાં તમે અત્યાર લગીમાં સારી પેઠે વિકાસ સિદ્ધ કર્યો હોય એવા પ્રાણી છો, તમે અનેક પ્રકારનાં સુસંસ્કૃત કરનાર બળોમાંથી પસાર થયેલા છો. આપણે એમ કહી શકીએ કે તમે, દીવાલ ઉપર સરકતી ગરોળી જેવા નથી; અને છતાં તમે તમારા સ્વરૂપનું સત્ય શું છે તે કહી શકતા નથી. તો આખા વિશ્વમાં આવી રહેલી વિકૃતિઓ પાછળ રહેલું રહસ્ય ત્યાં જ છે. એનું કારણ એ છે કે મૂળ સ્રોતમાંથી અલગ પડી જવાને કારણે જે અચેતનાનું સર્જન થયેલું છે એ હકીકતને લીધે એમ બને છે. આ આદિસ્રોત, જે હમેશાં હાજરાહજૂર હોય છે તે પણ આ અચેતનાને લીધે અભિવ્યક્ત થઈ શકતો નથી. એ હાજર છે જ અને એને લઈને તો જગત ટકી રહ્યું છે. પરંતુ એની અભિવ્યક્તિ વિરૂપ રીતની થઈ છે, કારણ કે એ પોતાનો આવિર્ભાવ અચેતના, અજ્ઞાન અને તમોગ્રસ્તતા દ્વારા કરે છે.

એ એક એવી વસ્તુ છે જેના વિષે હું આ બુલેટિનના હવે પછીના અંકમાં સ્પષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.* પરંતુ છેવટે જતાં, ટૂંકમાં એનો સાર કહીએ તો વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે.

આ વિશ્વ જે પ્રકારનું હતું તેવું રચવામાં, એ વિષેનો સંકલ્પ એક વ્યક્તિગત પ્રક્ષેપ રૂપે હતો-વ્યક્તિગતનો અર્થ એ કે એ વસ્તુએ વેરવિખેર થવાનું રહે: એ એક એવી એકીભૂત વસ્તુ ન હતી કે જેમાં સર્વ વસ્તુઓનો સમાવેશ થયેલો હોય. એ એક એવી એકતા હતી જેનું ઘડતર અસંખ્ય વ્યક્તિતાઓની નાની નાની એકતાઓમાંથી થયેલું હતું. એટલે એ વ્યક્તિતાઓને વિભક્ત થઈ હોવાનો ખ્યાલ આવ્યો. અને પોતે વિભક્ત થયાનો ખ્યાલ તમને આવે એટલે તરત જ તમને એવી લાગણી થવાની કે તમે એક વ્યક્તિ છો. નહિ તો, તમને એવી લાગણી થાત કે તમે એક પ્રવાહી પદાર્થ છો. દા.ત. તમે તમારા બાહ્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન ન હો, અને જે સર્વ વસ્તુઓ

* જુઓ “ચાર તપસ્યાઓ”માં ‘પ્રેમની તપસ્યા.’

તમારા સ્વરૂપમાં હોવાને કારણે તમે એક અલગ વ્યક્તિ હોવાનું અનુભવો છો તેમ ન હોય, અને તમે સર્વ સ્થળે વહી રહેલી પ્રાણમય શક્તિઓ વિષે સભાન હોત, અથવા તમે સર્વના પાયારૂપ અચેતના વિષે સભાન હોત, તો તમને એવી લાગણી થાત કે તમે એક એવા ગતિશીલ પદાર્થ છો જેમાં સર્વ પ્રકારની પરસ્પર વિરોધી ક્રિયાઓ ચાલી રહી છે પણ જે એકબીજાથી જુદી પાડી શકાય તેમ નથી, તમને તમે પોતે એક વ્યક્તિ છો એવી જરાપણ લાગણી ન થાત : તમને ફક્ત એક એવી લાગણી થાત કે આખી સમગ્રતાની વચમાં તમે એક આંદોલનરૂપ છો. અને આમ તો, મૂળ સંકલ્પ તો એવો હતો કે વ્યક્તિસ્વરૂપો તેમના દિવ્ય આદિઓત વિષે એક વાર ફરીથી સભાન બની રહે. વ્યક્તિત્વ પ્રગટ થવાની જે પ્રક્રિયા છે એને પરિણામે બને છે એવું કે આપણે જે વ્યક્તિ બનવું હોય તો પોતાનું અસ્તિત્વ અલગ હોવાનું અનુભવવું. જે ક્ષણે તમે અલગ પડો છો, તે ક્ષણે જ તમે મૂળની ચેતનાથી, કાંઈ નહિ તો દેખીતી રીતે, અલગ પડી જાઓ છો અને તમે અચેતનામાં પડી જાઓ છો. કારણ કે, જીવનનું પણ જીવન હોય એવી વસ્તુ પેલું મૂળ તત્ત્વ હોઈ, જે તમે તેનાથી પોતાની જાતને વિભક્ત કરી દો છો, તો પછી ચેતના કુદરતી રીતે અચેતનામાં પરિવર્તન પામી જાય છે. અને પછી આ અચેતનાને કારણે તો તમે તમારા સ્વરૂપના સત્ય વિષે સભાન હોતા નથી. . . . એ એક પ્રક્રિયા છે. તમે એવી દલીલ કરી શકતા નથી કે એમ બનવું અનિવાર્ય છે કે નહિ; કારણ કે હકીકત એમ છે, વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. રૂપઘડતર અને સર્જનની આ પ્રક્રિયાને પરિણામે એમ બન્યું છે કે આ શુદ્ધ વસ્તુ હવે તેના મૂળ, શુદ્ધ અને તાત્ત્વિક સ્વરૂપમાં પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ અચેતના અને અજ્ઞાનની વિકૃતિ મારફત પ્રગટ થાય છે. . . . જે તમે મને તરત જ જવાબ દીધો હોત અને કહ્યું હોત કે, 'હા, અલબત્ત હું મારા સ્વરૂપના સત્યને જાણું છું!' તો વાત ત્યાં પતી જાત, અને પછી કોઈ જાતનો પ્રશ્ન જ ઊભો થાત નહિ.

આટલા માટે જ આપણે આ બધી વિરૂપતા, આ મૃત્યુ, એવું બધું જોઈએ છીએ; આટલા માટે જ માંદગીનું અસ્તિત્વ છે; આટલા માટે જ દુનિયામાં દુષ્ટતા છે, યાતના છે. આનો બીજો કોઈ ઈલાજ નથી, આ સર્વ વસ્તુઓ માટે એક જ ઈલાજ છે. એ વસ્તુ જુદી જુદી ભૂમિકાઓમાં છે અને એનાં આંદોલનો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં છે, પણ એ સર્વનું કારણ એક જ છે. અને તે એ કે વ્યક્તિગત આકાર ધારણ કરવા માટે જે અચેતના ઉત્પન્ન કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય છે તે. હું આ વાત ફરીથી કહું છું, પણ એવું ભારપૂર્વક કહેતી નથી કે આમ બનવું અનિવાર્ય હતું. એ વળી એક બીજો પ્રશ્ન છે જેનો ઉકેલ લાવવા માટે હવે પછી આપણે તૈયાર થઈશું, પરંતુ અત્યારની ક્ષણ માટે તો આપણે એમ કહેવું પડે છે કે વસ્તુસ્થિતિ આવી છે.

અને તો પછી ઈલાજ શો? વસ્તુનું કારણ આવું છે એટલે એનો ઉકેલ એ જ છે

કે આપણે ચેતનાની પુનઃ પ્રાપ્તિ કરવી. એ વસ્તુ એટલી સાદી છે, એટલી સરળ છે.

ઘારો કે, જેમ કેટલાક ધર્મોમાં શીખવવામાં આવે છે તેમ આ વિશ્વમાં બે પરસ્પર વિરોધી અને સામસામેની શક્તિઓ આવી રહેલી છે: સારી શક્તિ હતી અને અશુભ શક્તિ પણ હતી, અને શુભ અને અશુભ હંમેશાં રહેવાનાં જ, એ આખી વસ્તુ વિસંવાદ, યુદ્ધ અને લડાઈરૂપ રહેવાનાં. એમાંથી સારું કે નરસું, જે કાંઈ બળવાન હશે તે વિજયી બનવાનું; જો શુભનું પ્રમાણ વધારે હશે તો સારી વસ્તુની જીત થશે અને જો અશુભનું પ્રમાણ વધુ હશે તો અશુભનો વિજય થશે; પરંતુ એ બંને અસ્તિત્વમાં રહેવાનાં જ. જો વસ્તુસ્થિતિ આવી જ હોય તો પછી આપણે માટે કોઈ આશા રહેતી નથી; આપણે પછી એમ પણ નહીં કહી શકીએ કે આ વસ્તુ મુશ્કેલ છે કે સરળ છે; આપણે એમ જ કહેવું પડશે કે આ વસ્તુ એક અશક્ય પરિસ્થિતિ છે. અને આપણે એમાંથી બહાર નીકળી શકવાના નથી. પરંતુ વાત એમ છે કે ખરેખર વસ્તુસ્થિતિ એવી નથી.

સાચી વાત એ છે કે સર્વનું મૂળ એક જ છે અને આ મૂળ એ સત્યની પૂર્ણવિસ્થા છે, કારણ કે જેનું અસ્તિત્વ છે તે વસ્તુ માત્ર એ જ છે; અને જ્યારે એ બલિર્ગમન કરે છે, પોતાની જાતનો બહાર પ્રક્ષેપ કરે છે, પોતાની જાતને આમતેમ વેરી દે છે, ત્યારે એ આપણે જોઈએ છીએ, એ વસ્તુ પ્રગટ કરે છે. તદ્દન સરસ અને તેજસ્વી નાનાં નાનાં મગજો, જેઓ, પોતે જે વસ્તુને ગ્રહણ કરી નથી શકતાં હોતાં પણ જેને તેઓ પકડી શકે છે તેની શોધમાં હોય છે, કારણ કે તેઓ જે વસ્તુની શોધ કરે છે તે તેમની પોતાની ભીતરમાં જ હોય છે. આ વસ્તુ એક સત્ય છે. એમાં ઓછોવત્તો સમય લાગે, પણ એનું પરિણામ ચોક્કસ આવે જ છે. અશુભના મૂળ કેન્દ્ર સ્થાને જ એનો ઈલાજ પણ રહેલો હોય છે.

તેઓએ એ મૂળ વસ્તુને અનેક નામ આપેલાં છે. દરેક વ્યક્તિએ પોતાને માર્ગે, પોતાના અનુભવની દિશા પ્રમાણે એનો નિર્દેશ કરેલો છે. જે સર્વ લોકોને પોતાની અંદર પ્રભુની પ્રાપ્તિ થઈ છે, તે અમુક રસ્તે થયેલી છે, અમુક પ્રકારની અનુભૂતિને અનુસરવાથી થયેલી છે અને અમુક દૃષ્ટિકોણથી થયેલી છે અને આ દૃષ્ટિકોણ એમને માટે સ્વયં-પૂર્ણ હોય છે. પરંતુ જો તેઓ સાવધ નથી હોતા તો તેઓ કહેવા લાગે છે : “પ્રભુને પામવા માટે તમારે આ વસ્તુ કરવી જોઈએ અને પેલી વસ્તુ કરવી જોઈએ. એ વસ્તુ એ રીતની છે અને આ માર્ગનું જ અનુસરણ કરવાનું હોય છે”, કારણ કે એમને એ માર્ગે સફળતા પ્રાપ્ત થઈ હોય છે. જ્યારે તમે થોડા આગળ વધો છો, જ્યારે તમને થોડો વધુ અનુભવ થાય છે, ત્યારે તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન થાઓ છો કે એ રીતે જ કામ કરવું અનિવાર્ય નથી, એ કરવા માટેના લાખો રસ્તા હોઈ શકે.... આમાં એક વસ્તુ નિશ્ચિત છે અને તે એ કે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે તે હંમેશાં એની એ

જ હોય છે. અને એ વસ્તુ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે, ગમે તે માર્ગનું અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હોય, એને ગમે તે રૂપ આપવામાં આવ્યું હોય, છતાં પરિણામ એકસરખું જ આવે છે. સર્વ અનુભૂતિ પણ એક સરખી જ હોય છે. જ્યારે તેઓ એનો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે, સૌને માટે, એ એક જ વસ્તુ હોય છે. અને આ વસ્તુ જ એવો પુરાવો છે કે એ લોકો એ વસ્તુનો સ્પર્શ કરી શક્યા છે, અને જો એ સૌને માટે એક જ નથી હોતી તો પછી તેમણે હજી ખરી વસ્તુનો સ્પર્શ કર્યો હોતો નથી; જ્યારે તેમને એનો સ્પર્શ લાધે ત્યારે એ વસ્તુ એક જ હોય છે. તમારે એને જે કોઈ નામ પસંદ હોય તે આપો, એથી કોઈ જાતનો ફેર પડતો નથી.

શબ્દો એ શબ્દો છે; આખરે જોતાં એમનો કશો અર્થ થતો નથી, સિવાય તે તેમની પાછળ કોઈ વસ્તુ હોય. તમારા લક્ષમાં કદી એ વસ્તુ આવી છે કે જ્યારે તમે કેટલાક લોકોની સાથે વાત કરો છો ત્યારે તમે તમારે જે વસ્તુ કહેવાની હોય છે તે સ્પષ્ટપણે કહો છો અને છતાં તેઓ એને તરત જ સમજી શકતા નથી, જ્યારે તમે બીજાઓને બે શબ્દો કહો છો અને તેઓ તરત જ સમજી જાય છે. તમને આવો અનુભવ ઘણી વાર થયો છે? નહિ? મને તો આવો અનુભવ ઘણી વાર થયો છે. માટે, આપણે જે શબ્દો બોલતા હોઈએ છીએ તેના બાહ્ય સ્વરૂપ ઉપર કશો આધાર નથી હોતો. પણ ખરો આધાર, વિચારની જે શક્તિ આપણે તેની અંદર મૂકીએ છીએ તેના ઉપર હોય છે; અને આપણા વિચારની શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં વધુ જોરદાર, વધુ સ્પષ્ટ, વધુ ચોક્કસ હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં, તમે જે વસ્તુ કહેતા હો છો તે વસ્તુ, (જે લોકો એ શક્તિને ઝીલી શકતા હોય તેમનાથી) સમજાવાની શક્યતા વધુ રહે છે. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ વગર વિચાર્યે બોલ્યે જતો હોય છે તો પછી એ શું કહેવા માગે છે તે સમજવું ઘણું ખરું અશક્યવત્ બની રહે છે; એનાથી એક જાતનો ઘોંઘાટ ઊભો થાય છે, બસ. દા.ત. જ્યારે તમને કોઈની સાથે વાત કરવાની ટેવ હોય, એની સાથે તમે તમારા વિચારોની આપ-લે કરતા હો, જ્યારે તમારા બંનેની વચ્ચે એક પ્રકારની પરસ્પર સાથેની મનોમય રીતની નિશ્ચિત પ્રકારની ગોઠવણ હોય છે, એટલે કે તમે ‘હું જ્યારે આ શબ્દનો ઉપયોગ કરું છું ત્યારે હું આમ કહેવા માગું છું’ એમ કહેવાની અગમચેતી વાપરી હોય છે અને જ્યારે પેલી બીજી વ્યક્તિ પણ એમ કહેતી હોય કે, ‘જ્યારે હું પેલો શબ્દ વાપરું છું ત્યારે મારો કહેવાનો અર્થ આવો હોય છે,’ અને એમ ને એમ આગળ, જ્યારે તમે આ રીતની પરસ્પરમાં વિચારોની આપ-લે કરવાને ટેવાયેલા હો છો, -કંઈ નહિ તો-તમે તમારા અને પેલી બીજી વ્યક્તિના મગજ વચ્ચે એક પ્રકારનો સંપર્ક સ્થાપિત કરી શક્યા હો છો, ત્યારે તમે એકબીજાને તદ્દન સહેલાઈથી સમજી શકો છો. પરંતુ જે લોકો તદ્દન બીજા પ્રદેશમાંથી આવેલા હોય છે, જેમની સાથે તમે કદી વાતચીત કરી નથી હોતી, તેઓ જે શબ્દો વાપરતા

લોય છે તેમના વડે તેઓ શું કહેવા માગતા લોય છે તે સમજતા થવા માટે આપણને થોડો સમય લાગે છે . . . એવી કઈ વસ્તુ છે જેના વડે તમને સમજણ પડે છે? એમાં શબ્દોની પાછળ આવી રહેલી માનસિક રીતનો અર્થ જ રહેલો લોય છે; જ્યારે વિચાર તીવ્રપણે સેવવામાં આવ્યો લોય છે ત્યારે એની પાછળ એક શક્તિશાળી આંદોલન લોય છે અને એનું સંવેદન તમને સમજણ આપે છે; શબ્દ તો એક વચગાળાનું સાધનમાત્ર લોય છે. તમે આ પ્રકારની સમજશક્તિ એટલા બધા અંશે વિકસાવી શકો છો કે, ઓછામાં ઓછા શબ્દો વાપરીને તમે સીધેસીધો મનોમય સંબંધ સ્થાપિત કરી શકો છો, અથવા કેટલીક વાર તમારે શબ્દો વાપરવાની પણ જરૂર રહેતી નથી, પરંતુ આમ બનવા માટે તમારામાં વિચારોને એકાગ્ર કરવાની એક ઘણી મોટી શક્તિ હોવી જોઈએ છે. અને તમે જે કાંઈ કરો છો તેને આ વસ્તુ લાગુ પડે છે. જ્યારે તમારી પાછળ એક સુવિકસિત ચેતના આવી રહેલી લોય, જ્યારે તમારામાં એને કેન્દ્રિત કરવાની શક્તિ લોય, ત્યારે તમે તમને જે ઠીક લાગે તે કરી શકો છો-આ સચેતન સંકલ્પ કામ કરશે.* તમારી પાસે જે વસ્તુ કાર્ય કરાવે છે તે કેવળ શારીરિક યાંત્રિક રચના તો નથી જ; એ યાંત્રિક રચના તો કેવળ એક સાધન માત્ર છે, વધુ કાંઈ નહિ. જે દિવસે તમે એને પકડી શકશો, (એ અદૃષ્ટ છે, પણ તમે એને પકડી શકો છો), અને જ્યારે તમે એને પકડો છો અને તમારી ગતિમાં એને મૂકી દો છો, ત્યારે પછી તમારી એ ગતિ સચેતન બની જાય છે અને તમે જે કાંઈ કરતા હો છો તે સારી રીતે કરો છો. આજે તમે એને પકડી શકતા નથી, એ તમારી આંગળીઓની વચમાંથી પાણીની માફક સરી જાય છે : અને ત્યારે તમે ગોટાળા વાળો છો, તમે કાંઈ સમજતા નથી, શું કરવું તેની તમને સમજણ પડતી નથી. માટે, અગત્યની વસ્તુ ભૌતિક તંત્ર નથી પણ એની પાછળ રહેલી વસ્તુ લોય છે.

બાળક : સામાન્ય રીતે, સંગીત કઈ ભૂમિકા ઉપરથી આવે છે ?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ ક્રમશઃ બને છે. એક એવા પ્રકારનું સંગીત લોય છે જે ઊર્ધ્વ પ્રાણમાંથી આવે છે, એ આપણને ખૂબ ગમી જાય છે, કાંઈક અંશે (તદ્દન ચોક્કસ રીતે તો એમ નહિ, પણ) તે ગ્રામ્ય પ્રકારનું લોય છે, જે આપણા નાડીતંત્રને

*જ્યારે આ વાર્તાલાપ સૌ પ્રથમ ૧૯૬૮ માં પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારે શ્રી માતાજીએ આ મુજબની ટિપ્પણી ઉમેરી હતી: અગત્યની વસ્તુ એ છે કે આપણે પેલી હાજરી વિષે સભાન રહેવું જોઈએ, એટલે કે આપણે માટે એ હાજરી સઘન પ્રકારની હોવી જોઈએ, અને પછી તમે જે કાંઈ કરશો અને જે કાંઈ કહેશો-તમે ગમે તે કરશો અને ગમે તે કહેશો-તેમાં પેલી હાજરીનો પોતાનો જ આવિર્ભાવ હશે.

તંગ કરે છે. આ પ્રકારનું સંગીત આણગમો ઉપજાવે એવું અનિવાર્યપણે હોતું નથી, પણ એ તમને ત્યાં, તમારા નાદીતંત્રનાં કેન્દ્રોમાંથી પકડે છે. એટલે એક પ્રકારનું સંગીત એવું હોય છે જેનું મૂળ પ્રાણમાં હોય છે. એક એવા પ્રકારનું સંગીત પણ હોય છે જેનું મૂળ ચૈતસિક હોય છે-એ એક તદ્દન જુદી જ વસ્તુ છે. અને પછી એક એવા પ્રકારનું સંગીત હોય છે જેનું મૂળ આત્મામાં હોય છે; એ એટલું બધું ઝળહળતું હોય છે કે એ તમને ખેંચી જાય છે, તમને સર્વાંશે પકડમાં લઈ લે છે. પરંતુ આ પ્રકારના સંગીતને તમારે બજાવવું હોય તો તમારાથી એને પ્રાણમય માર્ગ દ્વારા પસાર કરાવી શકવાનું શક્ય બનવું જોઈએ. તમારું સંગીત ભલે ઊર્ધ્વમાંથી આવતું હોય, પણ જો એને જે પ્રાણમય આંદોલનો એને એની પ્રભા, એનું બળ અર્પી શકે તેમ હોય છે, તેના ઉપર જો તમારું પ્રભુત્વ નથી હોતું તો, એ ઊર્ધ્વનું સંગીત પણ તદ્દન બિનઅસરકારક નીવડી શકે છે. હું એવા માણસોને જાણું છું, જેમની પાસે સંગીતની પ્રેરણા ઊર્ધ્વમાંથી આવતી, પણ એમનો પ્રાણ કશી હિલચાલ કરી શકતો નહિ એટલે એ સંગીત તદ્દન બિનઅસરકારક રહેતું. મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે એ લોકોએ તેમની આધ્યાત્મિક પ્રક્રિયાઓ વડે તેમના પ્રાણને પૂરેપૂરી સુષુપ્ત અવસ્થામાં મૂકી દીધેલો હતો-એ શબ્દશ: ઊંઘતો હતો, એ જરા પણ સક્રિય રહેતો નહિ-અને પછી એમનું એ સંગીત, સીધેસીધું ભૌતિક સ્તર ઉપર આવી પહોંચતું, અને જો એને સાંભળનારે એના આદિસ્રોત સાથે સંબંધ સાધ્યો હોય તો એને જણાય કે એ કોઈ અદ્ભુત વસ્તુ હતી, પરંતુ બાહ્ય રીતે, એમાં કાંઈ જોર ન હતું, એ જરા સરખું મંજુલ ધ્વનિવાણું, ખૂબ શક્તિહીન, ખૂબ ઉપરછલ્લું; સંવાદિતાની કોઈ શક્તિ વિનાનું સંગીત હતું. જ્યારે તમે પ્રાણની લીલાને ક્રિયામાણ કરી શકો છો ત્યારે આંદોલનોનું સર્વ પ્રકારનું બળ એ સંગીતમાં આવી જાય છે. અને એમાં પછી જો તમે આ ઊર્ધ્વના સ્રોતનું તત્ત્વ દાખલ કરો છો તો પછી એ વસ્તુ કોઈ મહાન મેઘાવી સંગીતનું સંગીત બની જાય છે.

સંગીત માટે આ વસ્તુ વિશિષ્ટ છે; એ વસ્તુ મુશ્કેલ છે, એને એક માધ્યમની જરૂર પડે છે. એ પેલી બીજી જે બધી વસ્તુઓ તમે કરો છો, સાહિત્ય, કવિતા, ચિત્રકામ, વગેરે તેના જેવું છે. તમારા સર્જનનું સાચું મૂલ્ય, તમારી પ્રેરણાનો આદિસ્રોત ક્યાં છે, ક્યા સ્તરે, કેટલી ઊંચાઈએથી એ તમને પ્રાપ્ત થાય છે તેના ઉપર રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુ જ્યારે પ્રગટ થાય ત્યારે એ પ્રગટ થયેલી વસ્તુનું મૂલ્ય, જે પ્રાણમય શક્તિ એને અભિવ્યક્ત કરે છે તેના ઉપર રહે છે, મેઘાવિત્વ પૂર્ણપણે સિદ્ધ કરવા માટે બંને વસ્તુઓ તમારામાં હોવી જોઈએ, અને એવું જવલ્લે જ બને છે. સામાન્ય રીતે એ વસ્તુ એક યા બીજી હોય છે, મોટા ભાગે પ્રાણની શક્તિ હોય છે. અને પછી અન્ય પ્રકારનાં સંગીત પણ આપવામાં આવે છે=કાફે-કોન્સર્ટનું સંગીત,

સિનેમાનું સંગીત; એમાં અસાધારણ કલાનૈપુણ્ય હોય છે, અને સાથે સાથે એમાં અસાધારણ રીતની ગ્રામ્ય પ્રકારની અસાધારણ ઉત્કટતા પણ હોય છે. પરંતુ એ સંગીત અસાધારણ કલા-કૌશલ્યવાળું હોય છે, એ તમને તમારા હૃદય આગળથી પકડે છે, અને તમને જે યાદ રહે છે તે પણ આ રીતનું સંગીત જ હોય છે; એ તમને એકદમ પકડમાં લે છે અને જકડી રાખે છે અને તમે તમારી જાતને એનામાંથી મહામુશ્કેલીએ છોડાવી શકો તેમ હોય છે, કારણ કે એ સંગીત ખૂબ સરસ રીતે બનાવવામાં-ઘડવામાં આવ્યું હોય છે. એ પ્રાણમય રીતે, પ્રાણમય આંદોલનો સાથે રચવામાં આવ્યું હોય છે. પણ એની પાછળ જે વસ્તુ રહેલી હોય છે તે ભયજનક હોય છે.

પણ ઘડીભર કલ્પના કરો કે તમારી પાસે આ જ રીતની પ્રાણમય પ્રકારની અભિવ્યક્તિ કરવાની શક્તિ હોય, અને સાથે સાથે ખૂબ ઊંચેથી આવતી પ્રેરણા હોય, -શક્ય તેટલાં ઊંચાણોમાંથી આવતી એ પ્રેરણા હોય, જ્યારે આખું સ્વર્ગ આપણી સમક્ષ ખુલ્લું થતું હોય-અને પછી એમાંથી જે સંગીત જન્મે તે અદ્ભુત જ રહેવાનું. સીઝર ક્રેન્ક, બિથોવન અને બાકનાં સંગીતોમાં કેટલીક ચીજો એવી છે જેમાં આ પ્રકારની પ્રેરણા અને શક્તિ છે. પરંતુ એ એક ક્ષણ માટે જ હોય છે, એ એક ક્ષણ માટે આવે છે પણ ટકતાં નથી. કોઈ કલાકારની આખી કૃતિ તમે એ સ્તર ઉપરની હોય, તેમ તમે માની શકતા નથી. પ્રેરણા એક ઝબકારાની માફક આવે છે; કેટલીક વાર એ પૂરતા પ્રમાણમાં લાંબો સમય ટકે છે, ત્યારે એ રચના સમગ્રપણે ટકી રહે છે; જ્યારે આ વસ્તુ તેમાં હોય છે ત્યારે એ જ પ્રકારની અસર ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે કે, જો તમે એકાગ્રતા-પૂર્વક ધ્યાન આપી રહ્યા હો છો તો એ વસ્તુ તમને એકદમ ઉપર ઊંચકી લે છે, તમારી સર્વ શક્તિઓને ઉપર ઊંચકે છે; એમાં એવું બને છે કે જાણે કોઈએ તમારા મસ્તક ઉપરનું દ્વાર ખોલી નાખ્યું હોય અને તમને હવામાં ઉત્કટ ઊંચાણો અને ભવ્ય તેજોની દુનિયામાં ફંગોળી દીધા હોય. એ વસ્તુ થોડીક જ ક્ષણોમાં એવાં પરિણામો સિદ્ધ કરી શકે છે જે ઘણી મુશ્કેલીથી અને ઘણાં વર્ષ સુધી યોગસાધના કરવાને પરિણામે પ્રાપ્ત થાય છે. ફક્ત, સામાન્ય રીતે એવું બને ખરું કે, તમે પાછળથી એકદમ નીચે જઈ પડો, કારણ કે એમાં પાયારૂપે ચેતના આવેલી હોતી નથી. તમને એ વસ્તુની અનુભૂતિ થાય છે પણ પાછળથી તમને ખબર પણ નથી હોતી કે શું બનેલું. પરંતુ જો તમે તૈયાર હો, જો તમે તમારી ચેતનાને યોગસાધના વડે બરાબર તૈયાર કરી હશે, અને પછી જો એ વસ્તુ બનશે તો પછી એવા પ્રસંગે એ વસ્તુ એક સુનિશ્ચિત પરિણામરૂપ વસ્તુ હશે.

બાળક : ભારતના અને યુરોપના સંગીતમાં જે મહાન તફાવત રહેલો છે તે તેના મૂળને કારણે હશે કે તેની અભિવ્યક્તિને કારણે હશે ?

શ્રી માતાજી : એમાં બંને વસ્તુઓ સમાયેલી છે પણ અવળા અર્થમાં.

આ પ્રકારની ઘણી ઉચ્ચ પ્રેરણા પુરોપિયન સંગીતમાં ભાગ્યે જ હોય છે; ચૈતસિક ઉદ્ગમ તો એથી પણ ઓછા અંશે હોય છે, ભાગ્યે જ હોય છે. કાં તો એ ખૂબ ઊંચેથી આવે છે કે પછી એ પ્રાણમય હોય છે. એની અભિવ્યક્તિ લગભગ હમેશાં, થોડાક અપવાદરૂપ કિસ્સાઓને બાદ કરતાં, પ્રાણમય પ્રકારની હોય છે-રસપ્રદ, જોરદાર. વધુમાં વધુ પ્રસંગે એનો ઉદ્ગમ શુદ્ધ પ્રાણમાંથી હોય છે. કેટલીક વાર એ બરાબર શિખર ઉપરથી આવે છે, અને ત્યારે એ અદ્ભુત હોય છે. કેટલીક વાર એ ચૈતસિક હોય છે, ખાસ કરીને જે ધાર્મિક સંગીત હોય છે તેમાં, પણ આવું બહુ વાર બનતું નથી.

ભારતીય સંગીત, લગભગ હમેશાં, જો સંગીતકાર સારી કોટિના હોય તો ચૈતસિક સ્રોતમાંથી ઉદ્ભવે છે; દા.ત. રાગોનું મૂળ ચૈતસિક છે, તે આ ચૈત્ય પુરુષમાંથી ઉદ્ભવે છે. પ્રેરણા ઘણી વાર ઉપરથી આવતી નથી હોતી. પરંતુ ભારતીય સંગીત ઉપર જોરદાર પ્રાણમય અલંકારો ચઢાવેલા હોય એવું ઘણું ઓછું બને છે. તેને બદલે, એનું મૂળ, કાંઈક અંશે આંતરિક અને અંતર સાથે તાદાત્મ્યમાં રહેલું હોય છે. મેં ભારતીય સંગીત ખૂબ ખૂબ સાંભળ્યું છે, સારા પ્રમાણમાં; પરંતુ ભારતીય સંગીત પ્રાણમય બળ દાખવતું હોય એવું મેં ભાગ્યે જ, ખૂબ ઓછા પ્રસંગે, કદાચ ચાર-પાંચથી વધુ વાર નથી જોયું. ચૈતસિક ઉદ્ગમ સ્થાન હોય એવું ભારતીય સંગીત તો મેં ઘણી વાર સાંભળ્યું છે, એ લગભગ સીધેસીધું ભૌતિકરૂપમાં વ્યક્ત થાય છે; અને ત્યારે ખરે જ આપણે એકાગ્ર થઈને શ્રવણ કરવું જોઈએ; અને એ જેવું હોય છે-એને કઈ રીતે વર્ણવવું-ખૂબ પાતળું, ખૂબ ચીવટ હોય છે; એમાં પેલાં પ્રાણમય આંદોલનોનું કાંઈ હોતું નથી, આપણે સહેલાઈથી ભીતરમાં સરી પડી શકીએ છીએ અને એ સંગીતના ચૈતસિક સ્રોત પ્રત્યે આરોહણ કરી શકીએ છીએ. એ આપણા ઉપર એક જાતની અસર કરે છે, એક જાતની આનંદ-સમાધિ, જાણે કોઈ માદક અસર હોય તેવું કરે છે, કેટલીક વાર એના વડે તમે સમાધિમાં પ્રવેશ કરી દો છો. પછી તમે બરાબર સાંભળતા જાઓ, અને આગળ ગતિ કરો તો તમે સરતા સરતા ચૈત્ય ચેતનામાં સરી પડો છો. પરંતુ જો તમે કેવળ બાહ્ય ચેતનામાં બન્યા રહો છો તો એ વસ્તુ એટલી બધી ઓછી પાતળી લાગે છે કે તમારા પ્રાણમાંથી કોઈ સંવેદન જાગતું નથી અને એટલે પછી તમે કેવળ શુષ્ક અવસ્થામાં જઈ પડો છો. કેટલીક વાર આ સંગીતમાં પ્રાણમય બળ હતું, ત્યારે એ ઘણું સારું બની રહેતું. . . . મને પોતાને આ જાતનું સંગીત ઘણું ગમે છે, આ રીતે મૂળની સરગમ એક જાતની સુરાવલીમાં ખીલી ઊઠે છે. એ મૂળની સરગમ જ તત્ત્વતઃ અત્યંત સંગીતમય હોય છે : પછી એનો વિકાસ ફેરફારો, અસંખ્ય પ્રકારની ફેરફારવાળી રચનાઓમાં થાય છે, અને એમાં

એકની એક જ સરગમ એક યા બીજા પ્રકારે પ્રકારાંતર પામતી હોય છે. યુરોપમાં પણ એવા સંગીતકારો થઈ ગયા છે જેઓ સાચા અર્થમાં સંગીતકારો હતા અને તેમની પાસે પણ આ વસ્તુ હતી : બાક આ વસ્તુ જાણતો હતો અને એ તેનો પ્રયોગ આ જ રીતે કરતો હતો, મોઝાર્ટ પાસે પણ આ વિષયની જાણકારી હતી અને એનું સંગીત પૂર્ણપણે સંગીતમય હતું. એનો ઈરાદો એને અન્ય પ્રકારે પ્રગટ કરવાનો હતો જ નહિ, એમાં તો કેવળ સંગીત ખાતર જ સંગીતની રચના કરવામાં આવતી. પરંતુ આ રીતે અમુક સૂરોને અમુક રીતના સંબંધમાં લેવા (એમાં જો કે અનંત રીતના ફેરફારો હોઈ શકે છે) એ વસ્તુ મને વ્યક્તિગત રીતે તો ખૂબ અદ્ભુત લાગે છે, એ આપણને એક આરામની અવસ્થામાં મૂકી દે છે અને આપણે આપણી અંદર ભીતરમાં ચાલ્યા જઈ શકીએ છીએ. અને પછી જો તમે તૈયાર હો છો, તો એનાથી તમને ચૈત્ય ચેતના પ્રાપ્ત થાય છે : એ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે તમને બાહ્ય ચેતનામાંથી પાછા ખેંચી લે છે, જે તમને ક્યાંક બીજે, તમારી ભીતરમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

બાળક : મહાન સંગીતકારો પાસે સંગીત કયા સ્વરૂપમાં ખડું થાય છે? એટલે કે એમની પાસે કોઈ મંજુલ ધ્વનિની સુરાવલી જ ખડી થાય છે કે પછી એમાં કોઈ વસ્તુનું શ્રવાણ કરવામાં આવે છે?

શ્રી માતાજી : પરંતુ આનો આધાર સંગીતકાર કોણ છે તેના ઉપર રહે છે. હું હમણાં આ જ વસ્તુ કહેતી હતી. દા.ત. અહીં ભારતમાં સંવાદનું વિજ્ઞાન બહુ પ્રમાણમાં અસ્તિત્વમાં નથી, એટલે એ વસ્તુનું રૂપાંતર મંજુલ ધ્વનિમાં થાય છે. જેવો પ્રાણ એમાં દાખલ થાય છે કે તરત જ એ સંગીતમાં સંવાદપૂર્ણ સંકુલતા દાખલ થાય છે. એના વડે એનામાં જે સમૃદ્ધપણું, એક પ્રકારની પૂર્ણતાનો અભાવ હોય છે, તે પૂરો થાય છે.

બાળક : પરંતુ એમાં જે વસ્તુ આવે છે તે મંજુલ ધ્વનિ હોય છે?

શ્રી માતાજી : ના, આવનાર વસ્તુ સંગીત હોય છે અને એ હમેશાં મંજુલ ધ્વનિમાત્ર હોય એવું નથી હોતું. ધ્વનિઓ વચ્ચેના સંબંધો હોય છે તે હમેશાં મંજુલતાપૂર્ણ હોય એવું નથી હોતું. આ પ્રકારના, ધ્વનિના સંયોજનોમાં મંજુલતાનો સમાવેશ થાય છે.

‘તમારું સમગ્ર જીવન ભગવાનને અર્પણ કરવાનો તમે સંકલ્પ કર્યો કે પછી પ્રત્યેક ક્ષણે તેને તમારે સ્મરણમાં રાખવાનો રહે છે, તથા જીવનની ઝીણી ઝીણી ઘટનાઓમાં તેનો અમલ કરવાનો બાકી રહે છે. ડગલે ને પગલે, પ્રતિ ક્ષણે, તમને લાગવું જોઈએ કે તમે ભગવાનના જ છો. તમે જે કાંઈ વિચારો યા તો કરો તે કર્મ દ્વારા ભાગવત ચેતના જ તમારામાં કાર્ય કરી રહી છે એવો સતત અનુભવ તમને થયા કરવો જોઈએ.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૪)

બાળક : જ્યારે વ્યક્તિ સચેતન હોય છે ત્યારે તે પ્રભુના સ્વરૂપને દરેક વસ્તુમાં નિહાળે છે?

શ્રી માતાજી : ઓહ! તમે સર્વ વસ્તુઓમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ જોવાની અપેક્ષા રાખો છો?...હું જાણતી નથી, એમ બનવું શક્ય છે. પરંતુ મને એક એવી લાગણી થાય છે કે એમાંથી મોટાભાગની વસ્તુ કેવળ કલ્પના હોય છે, કારણ કે હકીકત એવી નથી હોતી. તમે તમારી ચેતનાનું પરિવર્તન કરો, તમે તમારી ચેતનાની અવસ્થાનું પરિવર્તન કરો, એટલે તમારી દૃષ્ટિના કોણમાં પણ ફેરફાર થાય છે.

જો તમે જે વસ્તુ કહેવા માગો છો એને હું બરાબર સમજી હોઉં તો, તમારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે તમે દરેક વ્યક્તિમાં કૃષ્ણાનું કે કાર્ત્તવ્યનું કે બુદ્ધનું સ્વરૂપ જોવાની અપેક્ષા રાખો છો? એ વસ્તુ તો મને બાલિશ લાગે છે. પણ આખરે જોતાં હું એમ નથી કહેવા માગતી કે એમ બની શકે નહિ; મને લાગે છે કે એમ બનવું જોઈએ. પરંતુ એ પ્રકારના દર્શનમાં માનવીયતાનું પ્રમાણ ઘણું ભળી જતું હોય છે, નહિ તો એ વસ્તુ મેં હમણાં જેવી કહી તેવી ન હોય, એટલે કે જેમનામાં ભાગવત ચેતના હોય, તેઓ જ્યારે પ્રભુની ચેતનાના સંપર્કમાં આવે ત્યારે, તેઓ પોતે ગમે તે હોય, ગમે તે ઉંમરના હોય, ગમે તે દેશના વાસી હોય, તોપણ અનુભૂતિ એક પ્રકારની હોવી જોઈએ. જ્યારે તમે જે રીતે કહો છો, તે રીતે જોતાં, ભારતીય લોકો તેમના દેવોનાં દર્શન કરે છે, યુરોપિયનો તેમના, જાપાનિઝો તેમના, અને એવું બીજાઓની બાબતમાં પણ બને છે. એમાં જે દર્શન થાય છે તે શુદ્ધ દર્શન હોતું નથી, પણ એમાં તેમનું પોતાનું મનોમય રૂપનું ઉમેરણ પણ હોય છે. એમાં જે સાચી વસ્તુ, સર્વ પ્રકારનાં રૂપોથી પર હોય છે તે નથી હોતી.

પરંતુ વ્યક્તિને પ્રભુનાં દર્શન થઈ શકે છે, પ્રભુની હાજરીનું સઘન સંવેદન થઈ શકે છે, હા, વ્યક્તિને પ્રભુ સાથે એક અત્યંત વ્યક્તિગત સંબંધ પણ હોઈ શકે છે, હા, એમ હોઈ શકે છે. પરંતુ એમ નહિ. એ વસ્તુ જેમને અનુભવ હોય છે તે સિવાયના લોકો માટે અકથ્ય હોય છે. જો તમને એની અનુભૂતિ નહિ હોય, તો હું તમારી સાથે કલાકો સુધી વાતો કર્યા કરીશ, પણ તમને કાંઈ સમજણ નહિ પડે; એ વસ્તુ સર્વ પ્રકારનાં સ્પષ્ટીકરણોથી પર છે.

પરંતુ એનો કોઈ ઉપાય નથી. જ્યારે તમે આ વસ્તુઓ વિષે બોલો છો કે લખો છો ત્યારે એમાં એક પ્રકારનું મનોમય ઉમેરણ આવી જ જાય છે, નહિ તો, તમે બોલી ન શકો, તમે લખી પણ ન શકો. ત્યારે, આ પ્રકારના મનોમય ઉમેરણને લીધે સર્વ લોકો પોતાના અનુભવનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા લાગી જાય છે, અને પછી એ લોકો એમ

કહે છે કે લખે છે, ‘હું પ્રભુની મૂર્તિઓનાં દર્શન કરું છું.’ એમાં કહેવાના પ્રકારો જુદા જુદા હોય છે. એમ નથી કે તમે કહો છો તેમ ન બની શકે: તમે અમુક અવસ્થામાં હોઈ શકો અને અમુક રીતની પ્રભુની હાજરી જોઈ શકો અને આ હાજરી તમારું પરિચિત સ્વરૂપ પણ ધારણ કરી શકે-આપણને પ્રભુ સાથે અમુક રીતનાં સ્વરૂપો જોડવાની ટેવ હોય છે, અને એનો આધાર આપણી કેળવણી, પરિપાટી, વગેરે ઉપર હોય છે અને એના વડે પેલા બાહ્ય રૂપનું ઘડતર થાય છે. પરંતુ અનુભૂતિનું પરમ તત્ત્વ એમાં સમાયેલું નથી હોતું, એ તો રૂપમાત્ર હોય છે, અને એના કારણે તમારી અનુભૂતિ મર્યાદિત બની જાય છે, અને એ વસ્તુ એમાંથી એની વૈશ્વિકતા અને શક્તિનો ઘણો મોટો અંશ ઉડાવી દે છે.

“એ તો દેખીતું જ છે કે જે કાંઈ બન્યું તે બનવાનું હતું. જો તે નિર્માણ ન હોત તો બની આવત નહિ. આપણે જે ભૂલો કરી છે, આપણા ઉપર જે વીતકો વીત્યાં છે તે પણ બનવાનાં હતાં, કારણ કે તેમ થવાની જરૂર હતી, આપણા જીવન માટે તેમની કોઈ ઉપયોગિતા હતી. પરંતુ ખરી રીતે આવી બાબતો બુદ્ધિથી સમજાવી શકાય તેવી હોતી નથી, અને તેમ કરવું પણ ન જોઈએ. કારણ કે જે કાંઈ બન્યું તે ‘જરૂરનું’ હતું એ ખરું, પરંતુ તે કાંઈ માનવીની બુદ્ધિને ગમ્ય એવા કોઈ માનસિક કારણને લઈને ‘જરૂરનું’ ન હતું. માનવનું મન કલ્પના કરી શકે તેનાથી પણ પર રહેલી કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે આપણને દોરી જવા માટે તે બનેલું છે. અને આખરે જોવા જાય તો એવા પ્રકારની સમજૂતીની જરૂર હોય છે ખરી? આખું વિશ્વ પ્રતિ ક્ષણે સઘળી બાબતોની સમજૂતી આપી જ રહેલું છે. વિશ્વ સમસ્ત અમુક પ્રકારનું છે તે કારણને લઈને જ અમુક એક વિશિષ્ટ ઘટના બનવા પામે છે.”

બાળક : વિશ્વ પોતે જ, પ્રતિ ક્ષણે કઈ રીતે વિશ્વની સમજૂતી આપી રહ્યું છે?

શ્રી માતાજી : મેં કહેલી વસ્તુ એ પ્રકારની નથી. જો તમારે કોઈ વસ્તુનું સ્પષ્ટીકરણ જોઈતું હશે તો એ વસ્તુનું સ્પષ્ટીકરણ આ વિશ્વમાંથી મળી આવશે. અને આ સર્વ, સર્વ વસ્તુઓને સ્પષ્ટ કરી રહેલ છે. તમે આખા વિશ્વ સિવાય કોઈ વસ્તુનો ખુલાસો આપી શકો તેમ નથી અને આ આખું વિશ્વ સર્વ વડે સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે.... જરા જુઓ : જો તમે સર્વ પ્રકારનાં વિજ્ઞાન શાસ્ત્રોએ જે સ્પષ્ટીકરણો આપેલાં છે, માનવજ્ઞાનની સર્વે શાખાઓએ જે ખુલાસા આપેલા છે, તેમને વાંચો તો તમે જોશો કે દરેક સ્થળે એક વસ્તુનો ખુલાસો બીજી વસ્તુ વડે આપવામાં આવ્યો છે, અને આ બીજી વસ્તુનો જો તમારે ખુલાસો આપવો હશે તો વળી તમારે ત્રીજી વસ્તુ વડે આપવો પડશે, અને તમારે એનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરવું હશે, તો વળી તમારે અન્ય વસ્તુ વડે કરવું પડશે. એટલે તમારે એક વસ્તુનો ખુલાસો કરવા માટે આખું વિશ્વ ફરી વળવું પડે છે. કક્ત સામાન્ય રીતે બને છે એવું કે અમુક સમય પછી લોકો

કંટાળી જાય છે, તેઓ છેલ્લો ખુલાસો સ્વીકારી લે છે અને તેને વળગી રહે છે. નહિ તો, એ તેઓ સ્પષ્ટીકરણની શોધમાં નીકળત તો તેમને આખા વિશ્વની સફરે નીકળવું પડત અને અંતે એના એ જ બિંદુ ઉપર પાછા આવવું પડત. વસ્તુઓ આવી છે, કારણ કે તે એવી છે, કારણ કે તેમણે એમ હોવાની જરૂર હતી, નહિ તો એમ હોત નહિ. વસ્તુઓ એવી છે કારણ કે તેઓ જેવી છે તેવી છે. અને આમાં શંકાને સ્થાન નથી; સૌથી મોટું હલાપણ એ છે કે આમાં શંકા ન કરવી.

બાળક : એવો કોઈ ભૌતિક નિયમ નથી કે જે વિશ્વમાંની સર્વ વસ્તુઓનો ખુલાસો આપી શકે?

શ્રી માતાજી : શોધી કાઢો, મને આનંદ થશે.

બાળક : એ શોધ વિજ્ઞાન કરી શકે?

શ્રી માતાજી : હા, જો તેઓ એક ચોક્કસ દિશામાં પ્રયાણ કરે, જો તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ વધે, જો તેઓ રસ્તે અઘવચ અટકી ન જાય, તો એમને એ વસ્તુ જડી આવશે જે રહસ્યવાદીઓને, સર્વને જડી આવી છે, કારણ કે શોધવાની વસ્તુ એક જ છે, એમાં કોઈ બે વસ્તુઓ નથી. એમાં એક જ વસ્તુ છે. એટલે તમે એક લાંબો માર્ગ ખેડી શકો છો, તમે ગોળ ને ગોળ ફર્યે જાઓ છો, અને તમે અટક્યા વિના પૂરતા પ્રમાણમાં લાંબો સમય ફર્યે જાઓ છો અને અટકી પડતા નથી તો તમારે એના એ જ સ્થળે પાછા આવવાની ફરજ પડશે. એક વાર તમે ત્યાં આવશો પછી તમને લાગશે કે જાણે કાંઈ પણ શોધવાનું જ નથી. અને મેં જેમ તમને હમણાં કહ્યું તેમ, ખરેખર કશું ખોળવાનું નથી. એમાં પેલી વસ્તુ જ છે, શક્તિ* એ એ જ વસ્તુ છે,

* પાછળથી એક શિષ્યે શ્રી માતાજીને પૂછેલું કે ‘એમાં પેલી વસ્તુ, શક્તિ જ છે’ એમ કહેવામાં એમનો શો ભાવાર્થ હતો. ત્યારે શ્રી માતાજીએ જવાબ આપેલો, “હા, એમના હાથમાં એ જ વસ્તુ આવશે જે, રહસ્યવાદીઓ, ધાર્મિક લોકો અને બીજા બધાના હાથમાં આવેલી-એ એ જ વસ્તુ, શક્તિ છે. તમને જે વસ્તુ જડે છે તે એ શક્તિ હોય છે. અને એ તત્ તત્વને તમે કાંઈ નામ કે વ્યાખ્યા આપી શકતા નથી.... ઓરોવિલ વિષે પણ એ જ મોટી તકરાર છે. મેં પહેલા પ્રકરણમાં “દિવ્ય ચેતના” શબ્દ લખેલો (ઓરોવિલમાં રહેવા માટે વ્યક્તિએ “પોતાની જાતે દિવ્ય ચેતના” ના સેવક હોવું જોઈશે), પણ એ લોકો કહે છે : એના વડે તો આપણને ઈશ્વરનો વિચાર આવે. મેં કહ્યું (હસે છે) જ્યાં સુધી મને લાગેવળે છે ત્યાં સુધી, એનાથી મને જો ઈશ્વર વિષેનો વિચાર આવતો નથી.... એટલે કેટલાક લોકોએ એનું ભાષાંતર ‘ઉચ્ચતર ચેતના’ એમ કર્યું, બીજા કેટલાક લોકોએ બીજી વસ્તુઓ મૂકી. મેં રશિયનો

બસ. એ વસ્તુ એમ જ છે. હજી કોઈ પ્રશ્ન પૂછવાનો બાકી રહે છે?

બાળક : દિવ્ય તત્ત્વ અમારી પાસેથી વિદાય લઈ લે એમ બની શકે ખરું?

શ્રી માતાજી : એમ બનવું અશક્ય છે-કારણ કે જો દિવ્યતા કોઈ વસ્તુમાંથી વિદાય લઈ લે તો એ વસ્તુ તરત જ ફસડાઈ પડે. એનું અસ્તિત્વ ન રહે. વધુ સ્પષ્ટપણે કહું તો : અસ્તિત્વ માત્ર દિવ્યતા જ છે.^૧

જો પ્રભુ વિદાય લે તો એનો અર્થ એ કે એ વિશ્વમાંથી વિદાય લે; પછી વિશ્વ જેવું જ કાંઈ ન રહે (આ વસ્તુ સમજવા માટે હું એક રૂપકનો આધાર લઉં છું), બાકી હું એક અશક્ય વસ્તુની વાત કરું છું. માનવ પ્રાણીઓ પ્રભુ પાસેથી દૂર ભાગી શકે છે અને એવું તેઓ ઘણી વાર કરે પણ છે; પરંતુ પ્રભુ માટે માનવો પાસેથી ભાગી જવું એ એક અશક્ય વસ્તુ છે.

બાળક : આપણે સંગીત અને કળા અથવા એવી કોઈ વસ્તુનો આશ્રય લઈને સાક્ષાત્કાર અને રૂપાંતર પામી ન શકીએ?

શ્રી માતાજી : તમને એવું કોણે કહ્યું? તમારામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે સર્વની ખબર છે? તમે એમ માનતા નથી કે ઘણા લોકો છે જેમણે પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, છતાં જેઓ એના વિષે કાંઈ કહેતા નથી, કાંઈ જાણતા નથી?^૨

(અનુસંધાન પાન ૧૭૨ થી)

સાથે ‘પૂર્ણ ચેતના’ શબ્દ મૂકવામાં સંમતિ દર્શાવી હતી, પણ એ તો એક અસ્પષ્ટ વસ્તુ રહે છે.... એ તો તત્ છે-એને તમે કોઈ નામ નથી આપી શકતા કે એની કોઈ વ્યાખ્યા કરી શકતા નથી-એ તો પરમ શક્તિ છે. આપણને જે વસ્તુ જડી આવે છે તે વસ્તુ શક્તિ હોય છે. અને પરમ શક્તિ એ પણ એક પાસું છે; અને એ પાસું આ સૃષ્ટિ-સર્જનને લગતું છે.”

૧. જુઓ સાધનાની નોંધપોથી, તા. ૧૩ અને ૧૬, ૧૯૬૮. આ વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ કરતી વખતે શ્રી માતાજીએ એમ ઉમેર્યું: હવે હું એમ કહી શકી હોત કે પ્રભુ પોતે પોતાનામાંથી વિદાય લઈ, લઈ શકે ખરા! (શ્રી માતાજી હસે છે). તો, મુશ્કેલી એ છે; જ્યારે તમે દિવ્યતાની વાત કરો છો, ત્યારે તેઓ ઈશ્વરની વાત સમજે છે....પરંતુ કેવળ તત્ જ છે, તત્ નું જ અસ્તિત્વ છે. તત્ એ શું છે? તત્ એકવું છે.

૨. જુઓ સાધનાની નોંધપોથી, તા. ૧૩ માર્ચ ૧૯૬૮.

શિષ્યે શ્રી માતાજીને એમ પ્રશ્ન કરેલો કે એવું બની શકે કે વ્યક્તિને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય અને તેની એને ખબર ન પડે? શ્રી માતાજીએ જવાબ આપેલો : વળી ફરી વાર આ એની એ જ વાત છે. આપણે એમ ઉમેરી શકીએ, ‘અને મન વડે કાંઈ ન જાણે.’ એ લોકો એમ કહેતા નથી કે ‘મને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થયો છે’ કારણ કે એમની અનુભૂતિ કોઈ મનોમય ખ્યાલને અનુરૂપ નથી.

એવા લોકો પણ છે જેઓએ કહેલું છે-ફિલોસોફર લોકોએ, એમનો ધંધો જ પોતાને શું થયું તે વ્યક્ત કરવાનો છે; પણ એવા લોકો પણ છે જેમને અનુભૂતિ થયેલી હોય છે પણ જેઓ કદી કાંઈ કહેતા નથી. અને હું એવા કલાકારોને પણ ઓળખું છું જેઓ કેવળ તેમની કળા વડે પ્રભુના સાક્ષાત્કારને પામેલા.

પરંતુ રૂપાંતરની વાત આવે છે ત્યાં, જો તમે કોઈ એક દાખલો બતાવી શકશો તો એ જોઈને મને આનંદ થશે. ફક્ત એક જ દાખલો. પછી એ ગમે તે માર્ગે બની આવ્યું હોય, ધાર્મિક પદ્ધતિથી, ફિલોસોફિક પદ્ધતિથી, યોગિક પદ્ધતિથી, કે રહસ્યવાદી પદ્ધતિથી, કોઈએ હજી સુધી રૂપાંતર સિદ્ધ કર્યું નથી.

બાળક : કલા વડે રૂપાંતર સિદ્ધ નથી થતું, એટલે એની કશી ખાસ કિંમત નથી!

શ્રી માતાજી : પરંતુ એ અવસ્થાને હજી સુધીમાં કોણ પહોંચી શક્યું છે તે મને કહી શકશો? તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ કે યોગ, કોઈ નહિ. જો તમે સિદ્ધિ અને રૂપાંતરનું કોઈ મૂલ્ય આંકો, દા.ત. (એમ સ્વીકારીને ચાલીએ કે એ શક્ય છે-અને એ વસ્તુ હું માનતી નથી) કે એક વ્યક્તિગત રૂપાંતર બની આવે, તો પછી કશાની કાંઈ કિંમત નથી, કારણ કે કોઈ હજી ત્યાં સુધી પહોંચ્યું નથી, તમે સમજો છો કે નહિ?

બાળક : હા, હું સમજું છું.

શ્રી માતાજી : તો પછી તમે એકદમ એમ કેમ કહો છો કે કળાની કોઈ કિંમત નથી? કોઈ વસ્તુની કશી કિંમત નથી, કારણ કે એ વસ્તુ રૂપાંતર પ્રત્યે લઈ જતી નથી? પરંતુ દરેક વસ્તુ સહાય કરી શકે છે; આખું વિશ્વ રૂપાંતરના કાર્યમાં મદદ કરી રહ્યું છે.

બાળક : પરંતુ એમ સંભવી શકે કે જ્યારે કળાકાર એની કળા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી શકે તેટલી ઊંચાઈએ પહોંચી જાય પછી તેણે તેનું કાર્ય સમેટી લઈને પોતાના જીવનના રૂપાંતરના કાર્યમાં લાગી જવું જોઈએ?

શ્રી માતાજી : શા માટે? એના જીવનના રૂપાંતર માટે? એવું તમને કોણે કહ્યું? જો તમે શારીરિક શ્રમનું કાર્ય કરતા હો, તો એવા અસંખ્ય કલાકારો છે જેઓમાં અદ્ભુત પરિવર્તન આવી ગયેલું છે. એક મોચીનો દાખલો છે જે દુનિયામાં મોટામાં મોટા યોગીઓમાંનો એક બની રહેલો. પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા માટે શું તમે એક ભગવો ઝભ્ભો ચડાવીને એક વૃક્ષ નીચે જઈ ધ્યાનમાં બેસો તો જ એ રીતનું કામ થાય?

એટલે તમે શું કહો છો તેમાંનું કાંઈ હું સમજી શકતી નથી.

બાળક : એક એવો સમય આવે કે જ્યારે વ્યક્તિએ તેનું કામ બદલવું પડે?

શ્રી માતાજી : ગમે તે માર્ગે હોય, જો તમે એને સાચા દિલથી અનુસરો અને

પૂરતા પ્રમાણમાં સાતત્ય જાળવી રાખો તો, ગમે તે રસ્તે તમે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકો છો-હું તમને કહી મૂકું, તમે જોડા બનાવીને પણ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરી શકો છો. આ બાબતમાં એવાં ઝળહળતાં ઉદાહરણો છે જેમની બાબતમાં આપણે શંકા ઉઠાવી શકીએ તેમ નથી. એવા અસંખ્ય લોકોના દાખલા છે જેઓ બગીચાનું કામ કરતાં અથવા ખેતી કરતાં પ્રભુને પામેલા, અને તેઓ કામ તો શારીરિક રીતનું જ કરતા હતા; એને માટે તેમને એમનું કામ થંભાવી દેવાની જરૂર પડેલી નહિ. તમને સમજણ પડતી નથી? તમે એમ માનો છો કે એ માટે શું - તાત્વિક જ્ઞાન જ જોઈએ?

બાળક : ના, એમ નથી, પરંતુ હું જાણતો નથી કે મારે જે કહેવું છે તે કઈ રીતે વ્યક્ત કરવું. . . .

શ્રી માતાજી : ના, તમે જે કહેવા માગો છો તે હું બરાબર સમજું છું, પણ માફ કરજો, એ એક મૂર્ખાઈ છે.

વાર્તાલાપ - ૨૩

૩ જૂન, ૧૯૫૩

‘સ્વાતંત્ર્ય અને નિયતિ, મુક્તિ અને ભવિતવ્યતા, એ એવાં સત્યો છે જે ચેતનાના જુદા જુદા સ્તરો ઉપર આવી રહેલાં છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

બાળક : ચેતનાના જુદા જુદા સ્તરો કયા છે ?

શ્રી માતાજી : પરંતુ એ વસ્તુ મેં પાછળથી સમજાવી છે. એના પછી જે આવે છે તે સ્પષ્ટીકરણ જ છે.

મેં તમારી સાથે ચેતનાના જુદા જુદા સ્તરો વિષે આ અગાઉ વાત કરેલી જ છે. વારુ, ભૌતિક સ્તર ઉપર, શુદ્ધ ભૌતિક સ્તર ઉપર (એટલે કે એને પ્રાણમય સ્તરથી અલગ પાડીએ ત્યારે) દરેક વસ્તુ યંત્રવત્ હોય છે, જેમાં દરેક વસ્તુ એકબીજાની સાથે કાર્ય-કારણની શૃંખલાથી સંઘાયેલી હોય છે. અને મેં તમને તે દિવસે જેમ કહેલું તેમ, જો તમે કોઈ વસ્તુનું કારણ અથવા પરિણામ શોધી કાઢવા માગતા હશો, તો તમને એક બીજી વસ્તુ હાથ આવશે, અને તેના કારણરૂપે વળી બીજી, અને એમ તમે આખા વિશ્વની યાત્રા કરી વળશો, એ વસ્તુ એવી, તદ્દન યંત્રવત્ છે. કેવળ આ શુદ્ધ ભૌતિક સ્તર ઉપર પ્રાણમય સ્તર પ્રવેશ કરી શકે છે અને એ વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાં તો કરે જ છે. પ્રાણમય સ્તરને તેની પોતાની તદ્દન જુદી રીતની નિયતિ હોય છે, એની પોતાની આગવી નિયતિ હોય છે. પરંતુ જ્યારે તમે પ્રાણમય નિયતિને ભૌતિક નિયતિમાં દાખલ કરો છો ત્યારે એમાંથી એક એવું સંમિશ્રણ તૈયાર થાય છે જે સર્વ વસ્તુઓ બદલી નાખે છે; અને પ્રાણમય સ્તર ઉપર પાછું મનોમય સ્તર હોય છે. મનોમય ભૂમિકાને પણ પોતાની આગવી નિયતિ હોય છે જ્યાં વસ્તુઓ એકબીજા સાથે જડસુપાણે વળગી રહેલી હોય છે.

પરંતુ એ એક એવી ગતિ છે જેને તમે ‘સમક્ષિતિજ’ કહી શકો. જો તમે ઉપરની દિશાથી આવતી શિરોલંબી ગતિ લો, જેમાં મનોમય ગતિ પ્રાણમયમાં ઊતરે છે અને પ્રાણમય ગતિ ભૌતિક સ્તરમાં ઊતરે છે તો પછી આપણી પાછી ત્રણ પ્રકારની નિયતિઓ એકબીજામાં પ્રવેશ કરતી જોઈએ છીએ, અને કુદરતી રીતે એને લઈને એક તદ્દન જુદી જ વસ્તુ તૈયાર થાય છે. જ્યારે મનોમય વસ્તુનો હસ્તક્ષેપ થાય છે ત્યારે, જે વસ્તુ બને છે તે, તે જ્યારે હસ્તક્ષેપ નથી કરતી, તેના કરતાં અલગ પ્રકારની વસ્તુ હોય છે. એટલે કે ઉચ્ચ કોટિનાં પ્રાણીઓનાં જીવનમાં મનોમય નિયતિનો હસ્તક્ષેપ ક્યારનોય હાજર હોય છે અને એ નિયતિ, વનસ્પતિ સૃષ્ટિની નિયતિ કરતાં અલગ પ્રકારની હોય છે.

આ બધી ભૂમિકાઓ ઉપર બીજી ભૂમિકાઓ પણ રહેલી છે-દરેક ભૂમિકા ઉપર એક બીજી ભૂમિકા હોય છે, અને એમ ને એમ એકબીજાની પછી ક્રમે ક્રમે છેક ઉચ્ચતમ ભૂમિકા સુધી ચાલ્યે જાય છે. ઉચ્ચતમ ભૂમિકા અબાધ સ્વાતંત્ર્યની છે. અને જો તમે તમારી ચેતનામાં આ સર્વ ભૂમિકાઓમાં થઈને પસાર થઈ શકો, એમ કહો કે, ઊર્ધ્વ દિશામાં આરોહણ કરીને ઉચ્ચતમ ભૂમિકા પર પહોંચો, અને આ પ્રકારના સંબંધને લઈને તમે ત્યાંનું પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય ભૌતિક નિયતિઓમાં ઉતારી લાવી શકો તો તમે સર્વ વસ્તુઓમાં પરિવર્તન લાવી શકો છો. અને વચલી સર્વ ભૂમિકાઓ આખી વસ્તુને બદલી નાખે છે. અને આ રીતે એક ભૂમિકા ઉપરથી બીજી ભૂમિકા ઉપર પરિવર્તન દાખલ થવાની ક્રિયાથી પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યનો દેખાવ ઊભો થાય છે; કારણ કે એક ભૂમિકાનો બીજી, નિમ્ન ભૂમિકામાં હસ્તક્ષેપ અથવા અવતરણ થવાને કારણે એ નીચેની ભૂમિકા ઉપર અણધારેલાં પરિણામો આવે છે. ઊર્ધ્વની ભૂમિકા અગાઉથી જોઈ શકે છે પણ નીચેની ભૂમિકા જોઈ શકાતી નથી. માટે, આ પ્રકારનાં પરિણામો અગાઉથી જોઈ શકાય તેવાં નથી હોતાં એટલે એને લઈને પૂર્ણપણે એક પ્રકારના સ્વાતંત્ર્યની, અણધારી અસર ઊપજ્યાની છાપ ઊભી થાય છે. અને જો તમે સચેતનપણે અને સતત, જો એ ઉચ્ચતમ ભૂમિકા ઉપર રહો છો, એટલે કે, પરમ ચેતનાની ભૂમિકા ઉપર, તો ત્યાં તમે જોઈ શકો છો કે સર્વ વસ્તુઓ સર્વાંશે નિર્ધારિત હોય છે. પરંતુ સાથે સાથે આ સર્વ નિયતિઓ એકબીજા સાથે સંકળાવાને કારણે સર્વ વસ્તુઓ સ્વતંત્ર હોય છે. એ એક એવી ભૂમિકા છે જ્યાં પછી કોઈ જાતના વિરોધાભાસો નથી હોતા, જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ હોય છે, અને એક બીજાનો વિરોધ કર્યા વિના પૂર્ણ સામંજસ્યમાં હોય છે.

બાળક : નીચેની ભૂમિકાઓમાં અમુક ચોક્કસ ક્ષણે શું બનશે તે આપણે કહી શકતા નથી?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર અમુક વસ્તુઓ ઉપર રહે છે. એવી પણ ભૂમિકાઓનું અસ્તિત્વ છે જ્યાં એવી ચેતનાઓ રહેલી હોય છે જેઓ રચનાઓ કરે છે, રૂપો ઘડે છે, અને તેમને પૃથ્વી ઉપર મોકલીને તેમનો આવિર્ભાવ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ એવી ભૂમિકાઓ છે જ્યાં મહાન શક્તિઓ કાર્યરત હોય છે, તે શક્તિઓ એકબીજા સાથે ખંચતાણ કરીને વસ્તુઓને એક યા બીજા પ્રકારે સંયોજિત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ ભૂમિકાઓ ઉપર સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓ પોતાની જાતને રજૂ કરતી હોય છે પરંતુ હજી સુધી નિર્ણય ઉપર આવી નથી હોતી કે એમનામાંથી કઈ શક્તિએ નીચે જવાનું છે. . . . એવી એક ભૂમિકાની કલ્પના કરો કે જ્યાં આ પૃથ્વી ઉપર અમુક પ્રકારની વસ્તુઓ સિદ્ધ થાય, એ પ્રકારની લોકોની કલ્પનાઓનો વાસ હોય છે-એ લોકો કોઈ નવલકથા શોધી કાઢે છે, વાર્તાઓ કહે છે, તેઓ સર્વ પ્રકારની ઘટનાઓ રચે છે; એ વસ્તુઓમાં તેમને ખૂબ મજા પડે છે. એ ભૂમિકા રૂપોનું ઘડતર

કરનારાઓની હોય છે અને ત્યાં તેઓ સર્વ પ્રકારના સંજોગો અને ઘટનાઓની કલ્પનાઓ કરવા માટે વસતા હોય છે; તેઓ શક્તિઓ સાથે રમત રમે છે; એ લોકો નાટકના પ્રસંગોની રચના કરનાર જેવા હોય છે અને તેઓ ત્યાં સર્વ વસ્તુઓ તૈયાર કરે છે જુએ છે કે શું થાય છે. આ સર્વ રૂપો એકબીજાની સામ-સામે આવેલાં હોય છે; એમાંનાં જે સૌથી બળવાન, સૌથી સફળ અથવા સૌથી વધુ ચીવટપૂર્વક ટકી રહેનારાં હોય છે અથવા જેમને અનુકૂળ સંજોગોનો લાભ મળે છે તેમનું વર્ચસ્વ રહે છે, તેઓનો ભેટો થાય છે અને તેમની અથડામણોમાંથી કોઈ બીજી જ વસ્તુ પરિણમે છે; તમે એક વસ્તુ ગુમાવો છો અને બીજી હાથ ધરો છો, તમે એક નવું સંયોજન બનાવો છો; અને અચાનક તમને જણાય છે, ફટકા! એ વસ્તુ નીચે આવે છે. જો એ પૂરતી શક્તિ સાથે નીચે આવે છે તો એ પૃથ્વીના વાતાવરણને ચલિત કરે છે અને વસ્તુઓનાં સંયોજનો થાય છે; દા. ત. તમે જો તમારા હાથ વડે લાકડાના વહેરમાં મુકકી મારવી હોય તો તમને બરાબર ખબર છે કે એ કામ કઈ રીતે થાય? તમે તમારો હાથ ઊંચો કરીને એક જોરદાર ફટકો લગાવો છો; અને બધો વહેર તમારા હાથની આસપાસ ગોઠવાઈ જાય છે. તો, આ વસ્તુ એવી છે. આ બધાં રૂપો એટલી બધી શક્તિ સાથે પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર આવે છે કે એની આસપાસ સર્વ વસ્તુઓ આપોઆપ, યંત્રવત્, પેલા મુકકાની જેમ સંયોજિત થઈ જાય છે અને આ જે તમારું સંયોજન હોય છે તે પોતાને સિદ્ધ કરવાની અણી ઉપર હોય છે, કેટલીક વાર એમાં અવરોધોને કારણે થોડીઘણી વિકૃતિ આવી ગઈ હોય છે, પણ એ છેવટે પોતાને સિદ્ધ કરે જ છે, જેમ ઉપર કહેલી વ્યક્તિ પોતે કહેલી વાર્તા ઓછેવત્તે સાકાર થાય એમ ઈચ્છતો હતો તેમ આમાં પણ બને છે. અને જો તમે એક યા બીજા કારણે, પેલા મનુષ્યે જે વાર્તાની રચના કરેલી હોય છે તેનું રહસ્ય જાણતા હો છો, અને જો તમે એ વ્યક્તિ એને અહીં, આ પૃથ્વી ઉપર પહોંચાડવા માટે જે રસ્તો તૈયાર કરે છે તેની પાછળ પાછળ જાઓ છો, અને તમે જાણતા હો છો કે મુકકાનો કોઈ આઘાત આ પૃથ્વીના પદાર્થ ઉપર કઈ રીતે કાર્ય કરે છે, તો પછી તમે જે વસ્તુ બનવાની હશે તે કહી શકશો, કારણ કે તમે એ વસ્તુને ઉપરના જગતમાં જોયેલી હોય છે, અને એ વસ્તુને અહીં નીચે ઊતરી આવવાની આખી સફર કરવામાં કેટલોક સમય લાગે છે, એટલે તમે એ વસ્તુને અગાઉથી જોઈ શકો છો. અને તમે જેટલા વધુ ઊંચે આરોહણ કરી શકો છો, તેટલું વધુ અગાઉથી જે બનવાનું હોય છે તે જાણી શકો છો. અને તમે એથી પણ આગળ પસાર થઈને જાઓ, વધુ આગળ જાઓ, તો સર્વ કાંઈ શક્ય બને છે.

એમાં જાણે એક ધોરી રાજમાર્ગ નજર સમક્ષ ખૂલતો જતો હોય તેવું બને છે. પણ એ વસ્તુથી આપણે અજાણ હોઈએ છીએ; કારણ કે વિશ્વમાં સર્વ વસ્તુઓ

ખીલવાની-ખૂલવાની છે, પણ ક્યા ક્રમમાં અને ક્યા માર્ગે? ત્યાં ઉપર કેટલાક નિર્ણયો લેવામાં આવે છે જે આપણી સામાન્ય ચેતનાની પકડની બહાર જાય છે, અને ત્યારે પછી ભાવિનું દર્શન કરવું મુશ્કેલ બને છે. પરંતુ એમાં પણ, જે તમે સચેતનપણે પ્રવેશ કરીને ત્યાં ઉપર હાજર રહી શકો તો. . . . આ વસ્તુ કઈ રીતે સમજાવવી? સર્વ વસ્તુઓ ત્યાં છે, અનિવાર્ય, અચલ, શાશ્વત પરંતુ એ સર્વ વસ્તુઓ પાર્થિવ જગતમાં, કુદરતી રીતે એક પછી એક ખુલ્લી થશે; કારણ કે સ્થાણુ-અચલ-અસ્તિત્વમાં સર્વ કાંઈ ત્યાં ઉપર હોય છે પણ જ્યારે અહીં, જ્યારે “ભવન” ની દૃનિયામાં આવે છે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ કાળમાં બને છે, અને એનો અર્થ એ કે, વસ્તુઓ એક પછી એક એમ ક્રમશઃ બને છે. વારુ, તો આ વસ્તુઓ ખુલ્લી થવામાં કયો માર્ગ લેવાશે? ત્યાં ઉપર તો નિતાંત સ્વાતંત્ર્યની ભૂમિકા છે. . . . તમને કોણ કહે છે કે પૂરતા પ્રમાણમાં સાચા દિલની અભીપ્સા હોય, તમારી પ્રાર્થના પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ હોય તો આ વિશ્વની ઘટનાઓ ખુલ્લી થવાનો માર્ગ બદલી ન શકાય?

એનો અર્થ એ કે સર્વ કાંઈ શક્ય છે.

હવે, આને માટે આપણામાં પૂરતા પ્રમાણમાં અભીપ્સા હોવી જોઈએ અને પ્રાર્થના પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ હોવી જોઈએ. પરંતુ એ વસ્તુ તો માનવ-પ્રકૃતિને મળેલી છે. માનવ-પ્રકૃતિને મળેલી એ એની રીતની એક અદ્ભુત કૃપા છે, કેવળ, આપણે એનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો તે જાણતા હોતા નથી.

આનો અર્થ એ રીતનો બની આવે છે કે સમક્ષિતિજ દિશામાનમાં ગમે તેટલાં તદ્દન અનિવાર્ય સરખાં ભવિતવ્યો હોય, છતાં જે આપણે આ સપાટ લીટીઓને ઓળંગી જઈ શકીએ અને ચેતનાના ઊદ્ધર્વતમ બિંદુ ઉપર પહોંચી જઈએ તો આપણે જે વસ્તુઓ દેખાવમાં તદ્દન નિર્મિત થઈ ગયેલી જણાતી હોય તેમને પણ બદલી શકીએ છીએ. એટલે તમારે એને જે નામથી બોલાવવું હોય તે નામથી બોલાવો, પરંતુ એ એક રીતનું નિશ્ચિત ભવિતવ્ય અને નિશ્ચિત સ્વાતંત્ર્યનું સંયોજન હોય છે. તમને ગમે તે રસ્તે તમે એમાંથી તમારી જાતને બહાર ખેંચી કાઢી શકો છો, પરંતુ એ વસ્તુ છે એવી.

હું એ પુસ્તકમાં કહેવાનું ભૂલી ગયેલી (કદાચ હું ભૂલી તો નહિ ગઈ હોઉં, પણ મને કેવળ એમ લાગ્યું હશે કે એ કહેવાની જરૂર નથી) કે આ બધી થિયરીઓ કેવળ થિયરીઓ જ છે, એટલે કે એ સત્યની ઓછીવત્તી છાપ ધરાવતી મનોમય માન્યતાઓ જ છે; પરંતુ એ લેશમાત્ર અંશે સત્ય વસ્તુ હોતી નથી. જ્યારે તમે ‘નિયતિ’ એમ કહો છો અને જ્યારે તમે ‘સ્વાતંત્ર્ય’ એમ કહો છો તે કેવળ શબ્દો જ હોય છે અને એ બધું જે વસ્તુ સત્ય રૂપે તમારામાં તમારી આસપાસ અને સર્વત્ર હોય છે તેનું ખૂબ અપૂર્ણ, ખૂબ અસ્પષ્ટ અને ખૂબ દુર્બળ વર્ણન હોય છે; વિશ્વ કેવું છે તે

સમજવાની શરૂઆત કરવા માટે તમારે તમારી મનોમય રચનાઓમાંથી બહાર આવવું જોઈએ, નહિ તો તમે કદી કોઈ વસ્તુ સમજી શકશો નહિ.

સાચું કહું તો, જો તમે એક મિનિટ માટે, એક ટૂંકી મિનિટના સમય માટે આ પ્રકારની નિર્ભેજ અભીપ્સા અથવા પૂરતી ઉત્કટતાવાળી પ્રાર્થનામાં જીવન ધારણ કરી શકશો તો તમે કલાકો સુધી ધ્યાન કરીને જાણી શકો તેથી વધુ વસ્તુઓ જાણી શકશો.

‘ચેતનાની ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંના પોતાના પૂર્વજ્ઞાનનું આ બાહ્ય વિસ્મરણ થવાથી જ સક્રિય જીવનવ્યવહારમાં, વ્યક્તિમાં પોતાની સ્વાધીનતા, સ્વતંત્રતા અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિનું ભાન પ્રગટે છે. વ્યક્તિમાં રહેલાં એ તત્ત્વો દિવ્ય ચેતનાએ પોતાના વ્યવહાર માટે ઉપજાવેલાં સાધનો અને યુક્તિઓ છે. અને બીજી ભૂમિકાઓ પર પહેલેથી યોજાયેલી અને જોવાયેલી આ યંત્રસામગ્રી વડે જ આ ગતિઓ અને મુદ્દાઓ અહીં સિદ્ધ કરવામાં આવે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

આ ‘એનામાં રહેલી વસ્તુઓ’, એટલે કે વ્યક્તિમાં રહેલી વસ્તુઓ છે: સ્વતંત્રતાની, સ્વ-નિર્ભરતાની અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિની લાગણી. તમે જાણો છો કે સ્વતંત્રતા એ શું વસ્તુ છે? ચોક્કસ રીતે કહીએ તો એનો અર્થ, વસ્તુ પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિ એટલે પસંદ કરવાની ઘટના. સૌ પ્રથમ તો વ્યક્તિને લાગે છે કે પોતે સ્વતંત્ર છે; પછી એને લાગે છે કે પોતાની પસંદગી કરતાં એને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી; અને છેવટે પછી વ્યક્તિ, પોતાના સ્વાતંત્ર્યનો ઉપયોગ કરે છે અને નિશ્ચય કરે છે. એટલે આ ત્રણ પગલાં હોય છે : પોતે સ્વતંત્ર હોવાની લાગણી; પછી એ વિચાર કે એ સ્વાતંત્ર્યનો ઉપયોગ તમે તમારી પસંદગી કરવામાં કરવાના છો તે, અને પછી પસંદગી-આ ત્રણ વસ્તુઓ, હું તેમને વ્યવહારુ સાધનો અને કળો કહું છું.

મારાં બાળકો, હું દિલગીર છું કે આ આખી વસ્તુ એક એવા રૂપમાં કહેવામાં આવી છે કે જે જરા વધુ પડતી ફિલસુફીભરી લાગે અને હવે મને એ રીત બહુ પસંદ નથી. અત્યારે હવે મને જે ભાષા જરા વધુ પડતી ગૂંચવણભરી લાગે છે તે બોલવાની મને ફરજ પડેલી. પરંતુ શું થાય, વસ્તુસ્થિતિ એવી હતી, હું એમ કહેતી હતી કે પ્રકૃતિ આપણી અંદર કાર્ય કરાવવા માટે આ ત્રણ પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરે છે! સ્વતંત્રતાની લાગણી, પસંદ કરવાનો સંકલ્પ અને કરવામાં આવતી પસંદગી. આમ ન હોય તો આપણે હાલીએ પણ નહિ.

જો આપણી અંદર આ ભ્રમ ન હોય કે આપણે સ્વતંત્ર છીએ, એવો ભ્રમ ન

હોય કે આપણે આપણા સ્વાતંત્ર્યનો ઉપયોગ આપણી પસંદગી કરવામાં કરી શકીએ છીએ અને ત્રીજો પસંદગી કરવાનો ભ્રમ પણ ન હોય તો આપણે હાલીએ પણ નહિ. પ્રકૃતિ આપણને આ ત્રણ પ્રકારના ભ્રમ અર્પે છે અને ગતિ કરાવે છે કારણ કે આપણે ગતિ કરીએ એની એને જરૂર છે.

એ (મોટા અક્ષરે મેં કહેલું) કે પરમ ચેતના છે, પણ હકીકતમાં એ પ્રકૃતિ છે અને એ પ્રકૃતિની યુક્તિ-પ્રયુક્તિ છે; કારણ કે પરમ ચેતના પાસે યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ નથી. એ વસ્તુઓ પ્રકૃતિ પાસે છે. પરમ ચેતના તો કેવળ સર્વ વસ્તુઓમાં પોતાની ચેતના લઈને પ્રવેશ કરે છે, કારણ કે ચેતના-વસ્તુ એ, એ પોતે જ છે; અને એના વડે એ અચિત્ને ચેતના પ્રત્યે ગતિ કરવા માગે છે, સરળપણે, કોઈ જાતની યુક્તિનો પ્રયોગ કર્યા વિના; એને કોઈ જાતની યુક્તિઓની જરૂર નથી, એ સર્વત્ર આવી રહેલી છે. એ સર્વ સ્થળે છે અને એ જ અચિત્માં ચેતનાને મૂકે છે. જ્યારે તમે એક અંધારા ઓરડામાં વીજળીનો પ્રવાહ શરૂ કરો છો ત્યારે પછી એ ઓરડામાં અંધકાર રહેતો નથી. એવી જ રીતે તમે કોઈ વસ્તુમાં ચેતના મૂકો એટલે પછી અચેતના રહેતી નથી. એ, એ જ વસ્તુ કરે છે. જ્યાં જ્યાં એ અચેતના જુએ છે ત્યાં ત્યાં પ્રવેશ કરવા તે પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીક વાર પ્રવેશદ્વારને તાળું મારેલું હોય છે, ત્યારે એને જરા વધારે વાર લાગે છે, પરંતુ કેટલીક વાર દ્વાર ખૂલી જાય છે, ત્યારે તે તરત જ અંદર ઘસી જાય છે, અચેતના અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને ચેતના આવે છે-એમાં કોઈ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ કે માધ્યમની જરૂર રહેતી નથી. એ સચેતન બની રહે છે. પરંતુ ભૌતિક પ્રકૃતિ, જડ પ્રકૃતિ એવી નથી, એનામાં યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓનો ભંડાર ભરેલો હોય છે, તે તમને આખો વખત ચલાવ્યે રાખે છે, એ તમને ઢીંગલીની માફક નચાવવાની દોરીઓ ખેંચે રાખે છે; એને માટે તમે કેવળ આટલી બધી ઢીંગલીઓ જ હો છો : એ દોરીઓ ખેંચે છે અને તમને ગતિ કરાવે છે. એ તમારા મસ્તકમાં સર્વ પ્રકારના ભ્રમો મૂકે છે જેથી તમે એની ઈચ્છા પ્રમાણે કરો, તમારી ઈચ્છા ન હોય તો પણ કરો. એને એની જરૂર નથી હોતી કે તમને અમુક વસ્તુની જરૂર લાગવી જોઈએ: એ તો દોરી ખેંચે છે અને તમે એ વસ્તુ કરો છો.

એટલા માટે જ આપણે કેટલીક વાર લડી પડીએ છીએ, પણ આપણે એ વાત કહેવી ન જોઈએ.

બાળક : આપ અહીં કહો છો કે આપણે 'કર્મની સાંકળમાં જકડાયેલા' છીએ, પરંતુ તો પછી જ્યારે પ્રભુકૃપા કાર્ય કરે છે, ત્યારે એ વસ્તુ એથી વિરુદ્ધની. . . .

શ્રી માતાજી : સંપૂર્ણપણે, ભાગવતકરુણા પૂર્ણપણે કર્મની વિરુદ્ધ કાર્ય કરે છે; એ જાણે માખણને તડકે મૂક્યું હોય તેમ ઓગાળી નાખે છે.

હું હમણાં એ જ વસ્તુ કહેતી હતી. તમે જે મને કહ્યું તે, એ જ વસ્તુ કહેવાની બીજી રીત છે. હું મારી જાતને તમારી જગ્યાએ મૂકીને પૂછતી હતી: એ વસ્તુ ત્યાં

છે, જો તમારામાં પૂરતા પ્રમાણમાં દિલની સચ્ચાઈવાળી એક અભીપ્સા હોય છે અથવા એક પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ એવી પ્રાર્થના હોય છે, તો તમે એવી કોઈ વસ્તુનું અવતાણ કરાવી લાવી શકો છો જે સર્વ વસ્તુમાં પરિવર્તન લાવી દે છે, સર્વ વસ્તુઓમાં-સાચેસાચ, એ સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરી દે છે. એક દાખલો આપી શકાય-જો કે એ અત્યંત મર્યાદિત છે, ખૂબ નાનો છે, પણ તેના વડે તમે વસ્તુઓને સારી રીતે સમજી શકો છો: એક પથ્થર યંત્રવત્ નીચે પડે છે, કહો કે, એક નળિયું પડે છે; જો એ ઢીલું પડી ગયું હોય તો એ પડે જ, નહિ? પરંતુ એમાં પછી એ રસ્તે થઈને જનાર કોઈ વ્યક્તિની પ્રાણમય કે મનોમય નિયતિ દાખલ થઈ જાય અને એ વ્યક્તિ એને પડવા દેવા માગતી નથી હોતી તો એ વચમાં પોતાનો હાથ ધરી દે છે, એ વસ્તુ એના હાથ પર પડશે, પણ જમીન ઉપર નહિ પડે. એટલે એ વ્યક્તિએ એ પથ્થર અથવા નળિયાની નિયતિમાં પરિવર્તન કર્યું ગણાય. એક બીજી નિયતિ દાખલ થઈ ગઈ છે અને એ પથ્થર કોઈના માથા ઉપર પડવાને બદલે કોઈના હાથમાં પડે છે અને એનાથી કોઈને મારી નાખી શકાશે નહિ. આ એક બીજી જ ભૂમિકા ઉપરથી થયેલો હસ્તક્ષેપ છે, એક એવા સચેતન સંકલ્પમાંથી જે, ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં અચેતન યાંત્રિકતા કહી શકાય તેમાં દાખલ થાય છે.

બાળક : એટલે કર્મનાં પરિણામો અનિવાર્યપણે કડક હોતાં નથી?

શ્રી માતાજી : ના, જરા પણ નહિ. બધા ધર્મોમાં એવા લોકો થઈ ગયા છે કે જેઓએ એ પ્રકારની વાતો કરેલી છે, એમણે અનુલ્લંઘનિય નિયમો આપેલા છે, પરંતુ હું માનું છું કે તેઓ એ રીતે પોતાની જાતને પ્રકૃતિને બદલે મૂકે છે, અને દોરી સંચાર કરે છે. લોકોમાં હમેશાં આ પ્રકારની, પ્રકૃતિનું સ્થાન લેવાની વૃત્તિ હોય છે, જેના વડે તેઓ દોરી સંચાર કરી શકે : એટલે એમને કહેવામાં આવે છે : ‘તમે જે કાંઈ કરો છો તેનું પરિણામ અનિવાર્યપણે આવે જ છે’ . . . ઉત્કાંતિની અમુક ક્ષણે, લોકો તદ્દન અચેતન અભાનવાળા ન થઈ જાય તે, અને પોતે જે કાંઈ કરતા હોય તેના અચેતન અભાનવાળા ન થઈ જાય, તે માટે એવી જાતની માન્યતા જરૂર હોય છે. અત્યારે પણ એ જાતના હોય એવા લોકોનો તોટો નથી; હું ધારું છું કે મોટાભાગના લોકો એવા જ છે; તેઓ પોતાના આવેગને વશ થઈને કાર્ય કરે છે અને એ કાર્ય પોતા માટે કે બીજાઓને માટે કોઈ જાતનું પરિણામ લાવશે કે કેમ તે પૂછવા પણ રહેતા નથી. એટલે તમને કોઈ સીધેસીધું કઠોરપણે કહી દે કે, ‘જરા સંભાળજો, એ વસ્તુનું પરિણામ બહુ લાંબો સમય ચાલે તેવું આવશે!’ અને બીજા કેટલાક લોકો એવા છે જેઓ આવીને તમને કહે છે; ‘તમારે એનું ક્ષણ બીજા જન્મમાં ભોગવવું પડશે’. એ વળી પેલી અનેક અદ્ધરતાલ વાર્તાઓ જેવી વાર્તા છે. . . . પણ કાંઈ હરકત નહિ : આ વસ્તુ પણ લોકોને માટે સારી નીવડી શકે છે. એવા ધર્મો પણ છે, જેમાં તમને

કહેવામાં આવ્યું હોય છે કે ‘જો તમે પેલું પાપ કરશો તો, તમે કાયમને માટે નર્કમાં જશો!’ એટલે તમે કલ્પના કરો! . . . એટલે લોકોને આવી બીક લાગે છે કે, કે તેઓ જરા અટકી જાય છે, -એને લઈને પોતાના આવેગને વશ થઈને કાર્ય કરતાં પહેલાં તેઓ એક ક્ષણ માટે વિચાર કરવા અટકી જાય છે-હમેશાં તો નહિ; કેટલીક વાર એમનામાં વિચાર પાછળથી, જરા વધુ પડતો મોડો આવે છે.

આ વસ્તુ અનિવાર્ય નથી. છતાં આ વસ્તુઓ પણ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં ખરા અંતરથી બનાવેલી મનોમય રચનાઓ હોય છે. એ લોકો વસ્તુઓને સ્પષ્ટપણે, આમ, કટકા કરીને દાબી મૂકે છે; તેઓ કહે છે, ‘આ કરો અથવા પેલું કરો. જો આમ નહિ હોય તો આવું થશે.’ ઓહ! એ રીતનું જીવન કેવું દુઃખદાયી હોય છે! એટલે લોકો ગાંડા થઈ જાય છે, ભયત્રસ્ત બની જાય છે! ‘એ વસ્તુ આવી હશે કે તેવી હશે?’ અને એ વસ્તુ આવી કે તેવી ન હોય તો તો લોકોને બહુ ગમે. પણ શું કરવું? એ લોકોએ કેવળ ઊંચે ચઢવાનું હોય છે. એમને દ્વાર ખોલવાની ચાવી આપવી જોઈએ. એ નિસરણીને એક દ્વાર હોય છે અને એને માટે ચાવીની જરૂર પડે છે. અને મેં તમને હમણાં જેમ કહ્યું તેમ, એ ચાવી એટલે કોઈ પૂરતા પ્રમાણમાં સાચદિલીવાળી અભીપ્સા અથવા પૂરતા પ્રમાણમાં તીવ્ર પ્રાર્થના. મેં ‘અથવા’ શબ્દ વાપર્યો, પરંતુ હું ધારતી નથી કે એમાં કોઈ ‘અથવા’ જેવું હોય છે. કેટલાક લોકોને એક વસ્તુ વધારે ગમે છે તો બીજાઓને બીજી. પરંતુ બંનેમાં એક જાદૂઈ શક્તિ છે, અને એને કઈ રીતે વાપરવી એ તમારે જાણવું જોઈએ.

એ બંનેમાં કોઈ અત્યંત સુંદર વસ્તુ રહેલી છે. હું કો’ક દિવસ એની તમને વાત કરીશ. હું તમને બતાવીશ કે અભીપ્સામાં શું છે અને પ્રાર્થનામાં શું છે અને એ બંને વસ્તુઓ કેમ સુંદર છે . . . કેટલાક લોકોને પ્રાર્થના ગમતી નથી; તેઓ જો તેમના અંતરમાં ઊંડા ઊતરીને જોશે તો તેમને જણાશે કે તેમનામાં ગર્વ રહેલો છે-એથી પણ ખરાબ, મિથ્યાભિમાન પણ હોય છે. અને પછી એવા લોકો પણ હોય છે જેમનામાં કોઈ અભીપ્સા નથી હોતી, તેઓ પ્રયત્ન કરે છે પણ એ વસ્તુ એમનામાં આવતી નથી; એનું કારણ એ કે તેમનામાં સંકલ્પની જ્યોતિ નથી હોતી, એનું એ પણ કારણ હોય છે કે તેમનામાં નમ્રતાની જ્યોતિ નથી હોતી.

બંનેની જરૂર છે. પોતાનું કર્મ બદલવા માટે આપણામાં ખૂબ નમ્રતા અને ખૂબ મહાન સંકલ્પ જોઈએ છે.

વાર્તાલાપ - ૨૪

૧૦ જૂન, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે)

‘વિરોધી શક્તિઓના હુમલા અનિવાર્ય છે. તમારે તેમને માર્ગમાં આવતી કસોટી તરીકે લેખીને હિંમતભરે તેમાંથી પસાર થવાનું છે. સંગ્રામ વિકટ પણ હોય, પરીક્ષા ઘણી કપરી પણ નીવડે, પરંતુ જ્યારે તમે તેને વટાવીને બહાર આવશો ત્યારે તમે કાંઈક મેળવ્યું હશે, તમે એક પગલું આગળ વધ્યા હશો. વિરોધી શક્તિઓની પણ સાધનામાં જરૂર છે. તેમને લીધે તમારો સંકલ્પ વધારે દૃઢ અને તમારી અભીપ્સા વધારે વિશુદ્ધ બને છે.

પરંતુ એ પણ ખરું છે કે તમે તેમને કંઈક કારણ આપ્યું હોય છે માટે જ તેઓ ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે. જ્યાં સુધી વિરોધી શક્તિઓને પ્રત્યુત્તર આપનાર એવો એક પણ ભાગ તમારી પોતાની પ્રકૃતિમાં રહેલો હશે ત્યાં સુધી એ શક્તિઓની દખલગીરી રહે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. તમારી પ્રકૃતિમાંથી તેમને કશો પણ પ્રત્યુત્તર ન મળે, તમારી પ્રકૃતિના કોઈ પણ ભાગ ઉપર તેમનો કોઈ પણ પ્રકારનો કાબૂ ન હોય તો તેઓ જરૂર પાછી ફરી જશે અને તમારો કેડો મૂકી દેશે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૫)

બાળક : કેટલીક વાર કોઈ વિરોધી શક્તિ અમારા ઉપર હુમલો કરે, તેમાંથી અમે બહાર આવીએ છીએ, પણ ફરી એ જ શક્તિ અમારા ઉપર હુમલો કરે છે એમ કેમ બનતું હશે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે કશુંક અંદર રહી ગયું હશે. આપણે કહેલું છે કે વિરોધી શક્તિઓને પ્રત્યુત્તર આપનાર કોઈ વસ્તુ પ્રકૃતિમાં રહેલી હોય-એ પછી ગમે તેટલી ઓછા પ્રમાણમાં હોય તોપણ, વિરોધી શક્તિઓ હુમલો કરી શકે છે. આપણી અંદર એ વિરોધી શક્તિને પ્રત્યુત્તર વાળીને આકર્ષી લાવનાર વસ્તુ તેના પ્રત્યેનું કોઈ મમત્વ, તેને અનુરૂપ કોઈ વસ્તુ, કોઈ અવ્યવસ્થા કે અપૂર્ણતા રહેલી હોય છે. પછી જ્યારે તમારા ઉપર હુમલો થાય ત્યારે તમારે નિતાંત અચલ બની રહેવું અને એને પાછો ફેંકી દેવો. જો કે આનો અર્થ અનિવાર્ય રીતે એવો તો નથી થતો કે આમ કરવાથી તમારામાં રહેલું પેલું જે નાનું સરખું બિંદુ અને આકર્ષી લાવતું હોય છે તેનાથી તમે મુક્ત થાઓ છો.

આવી શક્તિને આકર્ષી લાવનાર એવી કોઈ વસ્તુ તમારામાં રહેલી હોય છે.

આપણે અવસાદ - નિરાશાની શક્તિનો દાખલો લઈએ (એ વસ્તુ ઘણી વાર બનતી ઘટનાઓમાંની એક ગણાય). તો, આ અવસાદનો લુમલો, જાણે તમારી ઉપર એક મોજું ધસી આવતું હોય તેમ આવી પડે છે : તમે તમારો વિશ્વાસ ગુમાવી બેસો છો, તમે આશા છોડી દો છો, તમને એવી લાગણી થાય છે કે તમે કદી, કાંઈ પણ કરી શકવાના નથી, તમે હતોત્સાહ થઈ જાઓ છો; એનો અર્થ એ થાય કે તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જે પ્રકૃતિગત રીતે અલંકારપૂર્ણ છે, અને અલબત્ત થોડીક મિથ્યાભિમાની પણ ખરી, અને એને સારી અવસ્થામાં બન્યા રહેવા માટે પ્રોત્સાહનની જરૂર રહે છે. જ્યારે આવું હોય છે ત્યારે પછી એ વસ્તુ પેલી શક્તિઓને એક નાનકડો સંકેત મોકલતી હોય તેમ તેમને કહેવડાવે છે : 'તમે આવો, બારણું ખુલ્લું છે.' પરંતુ, જ્યારે આ શક્તિઓ આવી પહોંચે છે ત્યારે સ્વરૂપનો એક બીજો ભાગ એવો હોય છે કે જે તેમના ઉપર નજર રાખી રહ્યો હોય છે; એ ભાગમાં સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ હોય છે, એને જ્ઞાન હોય છે એનામાં જોઈતી શક્તિ હોય છે, એટલે એ પ્રતિકાર કરે છે, અને એમને પેસવા દેવાને બદલે કહે છે : 'ના, મારે તમારી જરૂર નથી, તમારી જરૂર હોવાની વાત ખરી નથી, તમારી જરૂર નથી.' અને તેમને પાછી મોકલી આપે છે. પરંતુ એને લઈને એ વસ્તુઓને આવવાની જેણે પરવાનગી આપી હતી તે નાનકડી વસ્તુ તમારામાંથી મટી ગઈ છે એમ માની લેવાની જરૂર નથી. જો તમારે આવી વિરોધી શક્તિઓને આમંત્રણ અપાતાં રહેવાની શક્યતાઓને સંદેહ અતમ કરવી હશે તો તમારી અંદર ઊંડાણમાં ઊતરીને તમારે ખંતપૂર્વક કાર્ય કરવું પડશે. અને જ્યાં સુધી એ નાનકડી વસ્તુને તમે સંદેહ સાફ કરી નહિ નાખી હોય ત્યાં સુધી તમારી ઉપર વિરોધી શક્તિઓના લુમલાઓ અણધારી રીતે થતા રહેવાના જ. તમે એમને ધક્કો મારીને પાછી હડસેલી મૂકી શકો છો-પણ એ તો પેલા બોલ જેવું થાય છે, તમે એને ભીંત ઉપર ફેંકો છો અને એ પાછો આવે છે; તમે એને ફરી પાછો ધકેલો છો અને ફરી એ પાછો આવે છે; જ્યાં સુધી લુમલો કરનાર કોઈ વસ્તુ ન રહે ત્યાં સુધી આમ ચાલ્યા કરે છે. પછી એ વસ્તુ ફરી પાછી આવતી નથી.

એટલે જ્યારે તમારી ઉપર કોઈ વિરોધી શક્તિનો લુમલો થાય ત્યારે તમારે સૌથી અગત્યની જે વસ્તુ કરવાની છે તે આ છે: તમારે તમારી જાતને કહેવાનું હોય છે કે, 'હા, આ શક્તિ બહારથી આવી છે અને તેનો લુમલો ચાલુ છે, પરંતુ જરૂર તેને પ્રત્યુત્તર આપનાર કોઈ વસ્તુ મારી પ્રકૃતિમાં રહેલી હોવી જોઈએ, નહિ તો એણે મારી ઉપર લુમલો ન કર્યો હોત. તો ભલે, હવે હું મારી અંદર ઊડે જઈને જોઈશ કે એ કઈ વસ્તુ છે કે જે આ શક્તિને અંદર આવવા દે છે અને પછી હું એને કાં તો પાછી મોકલી દઈશ અથવા તેનું રૂપાંતર કરી નાખીશ અથવા તેના ઉપર પ્રકાશ ફેંકીશ કે જેથી તેનું પરિવર્તન થઈ જશે કે પછી એને એવો, ધક્કો મારીને બહાર કાઢી મૂકીશ કે ફરી વાર એ મારી અંદર રહી ન શકે. . . . ' એટલે આમાં ઈલાજ તો છે જ, ખરું ને?

જ્યારે વિરોધી શક્તિ આવે છે, આવીને હુમલો કરે છે ત્યારે આપણામાંનો જે ભાગ તેને પ્રત્યુત્તર વાળતો હોય છે તે એને ભેટવાને આગળ ધસી જાય છે, એ સૌથી આગળ જાય છે, અને એમનું એક પ્રકારનું મિલન રચાય છે. જો એવે સમયે તમે એકદમ અભિભૂત નહિ થઈ જાઓ, અને સભાન ન હોવાને કારણે તમે ઊંઘતા ઝડપાઈ નહિ જાઓ, અને જે વસ્તુએ એ આંદોલન ઉત્પન્ન કર્યું હોય તેનું તમે તમારી અંદર ખૂબ કાળજીપૂર્વકનું અવલોકન કરશો (એ આંદોલનનો એક રીતનો જાણે અવાજ થતો હોય છે : તત્, તત્, તત્: બીજી કોઈ વસ્તુએ પ્રવેશ કર્યો છે), તો પછી એને તમે પકડી શકશો. એ ક્ષણે તમારે એને ચપટીમાં પકડી લઈને કહેવું : ‘ચાલ, ચાલી જા તારા મિત્રો સાથે, મારે હવે તારું કામ નથી!’ બંનેને વિદાય દઈ દેવામાં આવે છે, એકની સાથે બીજી, જે ભાગે એ વસ્તુને આકર્ષી આણેલી તે અને જે વસ્તુ આકર્ષાઈ આવેલી તે; એમને બંનેને વિદાય દઈ દેવામાં આવે છે અને તમે તદ્દન ચોખ્ખા થઈ રહો છો.

એમ થઈ શકે તે માટે જરા ભારે તકેદારી રાખનારા અને થોડા હિંમતવાન થવું જોઈએ, એટલે કે, ઘણી વાર આપણે આપણામાંની પેલી વસ્તુને પકડમાં લઈને જોરથી બહાર ખેંચી કાઢવી પડે છે-અને એમાં જરા પીડા થાય છે-અને પછી આપણામાં હોય તેટલા બળપૂર્વક એને દૂર ફેંકી દેવી પડે છે. અને પછી એનો અંત આવે છે. જ્યાં સુધી આમ નથી કરવામાં આવતું, ત્યાં સુધી એ પાછી આવે છે, અને ફરી ફરીને આવતી રહેશે, અને પછી જો તમે તમારી જાતની બાબતમાં પૂરતા પ્રમાણમાં હિંમતવાન, ખબરદાર અને ખંતીલા નહિ હો, તો ચોથે કે પાંચમે પ્રસંગે તમે ચત્તાપાટ થઈને પડશો અને કહેશો: ‘બહુ થયું, આપણે તો હવે થાક્યા!’ એટલે પછી એ વિરોધી શક્તિ, પોતે કરેલા કાર્યથી સંતોષ પામીને તમારી અંદર પોતાનો અડો જમાવી દે છે; તમે એ શક્તિને તમારો ઉપહાસ કરતી પણ સાંભળી શકો છો, એને એ આખી વસ્તુમાં ખૂબ મઝા પડે છે, કારણ કે એણે ખેલેલી બાજીમાં એની જીત થઈ હોય છે : અને હવે એને પાછી ઘડેલી મૂકવી હોય તો તે માટે તમારે એક ખૂબ જબરું કામ કરવાનું રહે છે. પરંતુ તમે બીજા ઉપાયો પણ લઈ શકો છો, તમે આ રીતે એ વસ્તુનું ઝીણવટપૂર્વક નિરીક્ષણ કરો અને કહો: ‘ભલે ગમે તેમ થાય, પણ હું આ વસ્તુ બનવાને માટે જવાબદાર વસ્તુને પકડી પાડીશ.’ તમે ત્યારે જોશો કે તમારી અંદર ક્યાંક કો’ક વસ્તુ ઊંચીનીચી થાય છે, સળવળે છે, અને જે દ્રુષ્ટ શક્તિ તમારી તરફ આવી રહી હોય છે, તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે એ ઉપર આવી રહી હોય છે. એ ક્ષણે જ તમારે ઝડપ મારીને એને પકડી પાડવાની અને બીજી બધી વસ્તુઓ સાથે જોરપૂર્વક બહાર ફેંકી દેવાની હોય છે.

બાળક : પરંતુ આપણે એને બહાર ફેંકી દઈએ તેથી એનો અંત તો આવતો

નથી. એ ફરીથી બીજે ક્યાંક જઈ શકે છે, કારણ કે, એ દુનિયામાં તો રહે છે જ ને?

શ્રી માતાજી : બરાબર એમ જ છે. એ જગતમાં રહે છે અને બીજે ઠેકાણે જાય છે-જ્યાં લગી એને કોઈ એવી વ્યક્તિનો ભેટો થાય કે જેનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં આધ્યાત્મિક અને ગુહ્ય શક્તિ હોય, જેના વડે તેનો એ વિલય કરી નાખી શકે-અને એ વસ્તુ કરવી એ તો ઘણું મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે . . . (ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહી શકાય કે) એવી જે કોઈ ગતિ હોય કે જેના અસ્તિત્વ માટે કોઈ પણ કારણ હોય-એ કારણ વાજબી જ હોવું જોઈએ એમ મારું કહેવું નથી, પણ-એના અસ્તિત્વ માટે કોઈ પણ કારણ હોય તો એને ઓગાળી નાખવા માટે તમારામાં ખૂબ બળ હોવું જોઈએ, ઘણું જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને ઘણી શક્તિ હોવી જોઈએ. એવી વસ્તુઓ હોય છે જેમનો વિલય કરી દઈ શકાય છે; પરંતુ જો જગતમાં કોઈ પણ ઠેકાણે, કોઈ પણ વ્યક્તિમાં એને અનુરૂપ વસ્તુ અસ્તિત્વ ધરાવતી હશે તો પછી એ વ્યક્તિ એ વસ્તુની પુનરચના કરી શકશે. એમાં પેલા એના જેવું થાય છે: જ્યારે લોકો ઉપર પ્રાણમય જગતનાં નાનાં નાનાં સત્ત્વો, વિરોધી સત્ત્વો હુમલો કરે છે, પોતાને ચારે તરફના વાતાવરણમાં બિછાવી દે છે, લોકોના દેહનો કબજો લેવા, એટલે કે, તેમનામાં પ્રવેશ કરીને તેમના દેહ અને બીજી બધી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવા માગે છે એવું થાય છે. એટલે આવાં સત્ત્વોથી મુક્ત થવું કોઈ એક જ વ્યક્તિ માટે અતિ મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે : એ કાર્ય એટલે એક ઘણો કઠણ યોગ. પરંતુ જેનામાં એ વિષયનું જ્ઞાન હોય છે અને શક્તિ હોય છે અને જેઓ એ સત્ત્વોને બરાબર જોઈ શકે છે તેઓ તેમને વાતાવરણમાંથી હાંકી કાઢીને તેમનો વિનાશ પણ કરી શકે છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ ઉપર તેમનો હુમલો થયો હશે તે વ્યક્તિ, જો તેમને પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરાવનાર વસ્તુ પ્રત્યે જરા સરખી પણ સમભાવની લાગણી નિભાવી રાખશે તો પછી એ વસ્તુ એમને પાછાં નોંતરી લાવશે. મેં આવા ઘણા દાખલા જોયા છે.

મારી જાણમાં એક એવો દાખલો છે જેમાં એક માણસનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ આવા વળગાડ હેઠળ હતો. અને જે ક્ષણે એ વળગાડ પ્રગટ થતો તે ક્ષણે તેનામાં અમુક રીતની શક્તિ યા બળનો એવો પ્રાદુર્ભાવ થતો જણાતો હતો જેને બહુ સારા પ્રકારનો તો ન કહી શકાય, પરંતુ એમ છતાં એ વસ્તુને લઈને એ વ્યક્તિને પોતામાં એક પ્રકારની શક્તિ, બળ અને ક્ષમતાની લાગણી થતી હતી. કેવળ એ વ્યક્તિ સાથે સાથે એ વસ્તુનો પણ સ્વીકાર કરતી હતી કે એ એક બૂરી ચીજ હતી અને એકંદરે જોતાં કાંઈ સારા માટે ન હતી એટલે તેણે એનાથી મુક્ત થવા માટે પ્રાર્થના કરી. અને એવો પ્રસંગ આવી પણ પડ્યો: પેલું સત્ત્વ, જે એ વ્યક્તિને વળગેલું હતું તે એના સ્વરૂપથી અલગ પડી જઈને તેની સામે દૃષ્ટિ-ગોચર થયું. જો તેણે ધાર્યું હોત તો એ ક્ષણે એને પકડીને ખેંચી કાઢીને ઓગાળી નાખી શકાત. પરંતુ જે વ્યક્તિને એનો વળગાડ હતો તેને તે વખતે એકદમ અચાનક એમ લાગ્યું કે પોતે તદ્દન મૂર્ખ સરખો

બની રહ્યો છે. એને જે શક્તિમત્તાની લાગણી હતી તે જતી રહી છે અને એને એમ લાગતું હતું કે એ તદ્દન સામાન્ય માણસ પ્રાણી બની રહ્યો છે એટલે કે એને એમ થતું હતું કે 'મારામાં કોઈ વિશિષ્ટ શક્તિઓ નથી, મારી કોઈ ખાસ કિંમત નથી, મારામાં કોઈ વિશિષ્ટ લાયકાત નથી, હું એક તદ્દન સામાન્ય મનુષ્ય, સામાન્યથી પણ નીચેની કક્ષાનો, એક મૂંઝવણભરી નાચીજતાવાળો બની ગયો છું!' અને હવે એ વ્યક્તિ શું કહે છે? એ પોતાના વળગણને પાછું પ્રાપ્ત કરવા પ્રાર્થના કરે છે. અને પછી થોડા દિવસો પછી મેં એને પહેલાં હતો તેવો જ વળગણવાળી દશામાં જોયેલો.

ત્યારે, આવી બાબતમાં કોઈ જાતની શક્તિનો વ્યય કરવો નિરર્થક છે. આપણે એવા લોકોને તો તેમના ભાગ્યને આધીન છોડી દેવા જોઈએ. આવું ઘણી વાર બનેલું છે. એવા લોકોમાં એક રીતનું મિથ્યાભિમાન હોય છે અને એને લઈને સામાન્ય રીતે આવી શક્તિઓ પ્રત્યે તેમનામાં ખુલ્લાપણું ઉદ્ભવે છે; એમને મહાન થવું હોય છે, શક્તિશાળી, એમને કોઈ અગત્યનો ભાગ ભજવવો હોય છે, એમને કોઈ મહત્વની વ્યક્તિ બનવું હોય; એ વસ્તુઓ એવી વિરોધી શક્તિને ખેંચી લાવે છે અને તેઓ એ રીતે વળગાડવાળા બની રહે છે. જ્યારે એ વસ્તુ તેમની પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે ત્યારે એ લોકોની સર્વ ધ્યાનાકર્ષક શક્તિઓ પણ તાત્કાલિક અદૃશ્ય બની જાય છે અને તેની સાથે તેમની આત્મસંતુષ્ટ મગરૂરી પણ ચાલી જાય છે. એ લોકોને એમ લાગે છે કે તેઓ કોઈ તદ્દન સામાન્ય ચીજ બની ગયા છે અને એવે વખતે એમનામાંથી કોઈ નાની સરખી વસ્તુ કહે છે: 'અરે, આના કરતાં તો પહેલાં સારું હતું' અને પછી તો, જે એક વિરોધી વસ્તુનો નાશ કરવામાં આવ્યો હોય છે તેને બદલે બીજા દસ અંદર આવવા માટે તૈયાર હોય છે. એ વાત એવી છે, એ એક વિચિત્ર કાર્ય છે.

તમે દુર્ગાની વાર્તા તો જાણો જ છો, દરેક વર્ષે તેણે, તેના અસુરનો નાશ કરવો પડે છે; તેને હમેશાં ફરીથી શરૂઆત કરવી પડે છે. રાક્ષસોના રાજ્યની સમયમર્યાદા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી આ રીતે ચાલ્યા જ કરે છે. જ્યારે તેઓને આ વિશ્વમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવશે ત્યારે પછી ફરી આમ નહિ બને. પરંતુ ત્યાં સુધી, એટલે કે, જ્યાં સુધી એમનો ઉપયોગ છે, (જે વસ્તુ મેં મારા પુસ્તકમાં સમજાવેલી છે) જ્યાં સુધી તેઓ અભીપ્સાને તીવ્ર કરવા માટે, ચેતનાને સ્પષ્ટ કરવા માટે, લોકોના દિલની સરચાઈની કસોટી કરી જોવા માટે ઉપયોગી હશે, ત્યાં સુધી એ લોકોનું અસ્તિત્વ રહેશે. જ્યારે કોઈની કસોટીની જરૂર નહિ હોય, જ્યારે અંતરની સરચાઈ શુદ્ધ અને સ્વેચ્છાપૂર્વકની હશે, ત્યારે તેઓ અદૃશ્ય થઈ જશે. તે દિવસે, દુર્ગાને પછી, પ્રતિ વર્ષ તેનું યુદ્ધ ફરી ફરીને શરૂ કરવાની જરૂર નહિ રહે.

બાળક : એમનું રૂપાંતર કરી દેવું એ વધુ સારું નહિ?

શ્રી માતાજી : આહ! બેટા, એ તો જરૂર સારું, ઘણું સારું કહેવાય. પરંતુ તો...

એ એક એવો પ્રદેશ છે જેનો મને પૂરતો અનુભવ છે. ચૌદ વર્ષના અવિરત પ્રયત્ન પછી મને જણાયું હતું કે જે કોઈ વ્યક્તિને પોતામાં પરિવર્તન કરવાની ખરા દિલની ઈચ્છા નથી હોતી તો પછી તેનામાં પરિવર્તન કરવું અશક્ય હોય છે. તમે તદ્દન ખરા દિલથી એ કાર્ય કરવામાં જ મગ્ન થઈ જાઓ-જુઓને, મેં એમ ચૌદ વર્ષ કરેલું, તમે ધારો તો એવી રીતે સો વાર, ચૌદ વર્ષ સુધી કર્યે જાઓ, પણ પરિણામ એનું એ જ આવશે-એ માણસ જરાય હાલશે નહિ. આ સત્ત્વોનું વિશિષ્ટ લક્ષણ જ એ છે કે તેઓને પોતાથી પૂરતો સંતોષ હોય છે, અને તેમનામાં પોતામાં પરિવર્તન કરવાની લેશમાત્ર ઈચ્છા કે ઈરાદો હોતો નથી! અત્યારે પણ, જે અસુરોને પૃથ્વી સાથે સંબંધ છે, તેમાં જે સૌથી મોટો અસુર પૃથ્વીની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે અસત્યનો અસુર છે અને તેને 'રાષ્ટ્રોનો સ્વામી' કહેવામાં આવે છે-કેવું સરસ નામ એણે ધારણ કર્યું છે, 'રાષ્ટ્રોનો સ્વામી'!-અને જ્યારે ક્યાંક કાંઈ ખોટું બને ત્યારે, ખાતરી રાખજો કે, એની પાછળ આ અસુર અથવા એનો કોઈ પ્રતિનિધિ જ એની પાછળ હશે. એને પૂરી ખાતરી છે કે બહુ થોડા સમયમાં એની ઘડી આવી પહોંચવાની છે અને એનું સર્વ કાંઈ એની સાથે વિલીન થઈ જવાનું છે, અને એણે અદૃશ્ય થઈ જવું પડશે. એ પોતામાં પરિવર્તન થાય તેનો સાફ ઈનકાર કરે છે. એને એવું કરવાનો ઈરાદો જ નથી, કારણ કે એમ થાય તો એની શક્તિ તરત જ ચાલી જાય. એ અશક્ય વાત છે. અને એને ખબર છે કે એને જવું પડવાનું છે. પરંતુ એ સ્પષ્ટપણે ઘોષણા કરતાં કહે છે કે જતાં જતાં પણ એનાથી થાય તેટલો વિનાશ એ કરી લેશે. . . . એના હૃદયમાં તો એમ છે કે જે આખું વિશ્વ એની સાથે જ વિનાશ ન પામવાનું હોય તો પોતે પણ વિલીન થવું કે જવું નહિ. અને દુર્ભાગ્યે એમ થવું શક્ય નથી. છતાં એની જેટલી શક્તિ હશે તેટલા પ્રમાણમાં એ શક્ય તેટલી વસ્તુઓનો વિનાશ કરશે, ઉન્મૂલન કરશે, ભાંગશે, ભ્રષ્ટ કરશે. આ વાત નિશ્ચિત છે. પછીથી એનું પતન થશે. એણે પોતાનું પતન પણ આ શરતે સ્વીકારેલું છે. એના મગજમાં એવો ખ્યાલ કદી આવ્યો નથી કે પોતાનું રૂપાંતર થઈ શકે. એમ થાય તો એ પછી પોતે, પોતાના સ્વરૂપે ન રહે, એનામાં એનાપણું જ ન રહે.

પ્રાણમય ભૂમિકાનાં આ સત્ત્વો અને માનવ સ્વરૂપો વચ્ચે એક ઘણો મોટો તફાવત છે. મેં આ સંબંધે ઘણી વાર કહેલું છે. હું ફરી વાર કહું:

માનવ-સ્વરૂપમાં એક દિવ્ય હાજરી અને ચૈત્યસ્વરૂપ રહેલાં હોય છે-શરૂઆતમાં ગર્ભાવસ્થામાં, પરંતુ અંતે એ સ્વરૂપ પૂર્ણપણે રચાયેલું, સભાન, સ્વતંત્ર, વ્યક્તિભૂત હોય છે. એ વસ્તુ પ્રાણમય જગતમાં હોતી નથી. પદાર્થ તત્ત્વની ભૂમિકામાં અને પૃથ્વી ઉપર રહેતાં પ્રાણીઓ ઉપર આ એક ખાસ પ્રકારની કૃપા

મૂકવામાં આવેલી છે. અને આ કારણે, એવો કોઈ મનુષ્ય નથી, જે, જો તે પોતે ઈચ્છતો હોય તો પરિવર્તન ન પામી શકે; એટલે કે, એનામાં એવી ઈચ્છા જાગ્રત થવાની શક્યતા રહે છે અને જે ક્ષણે તેનામાં એવી ઈચ્છા જાગ્રત થાય છે તે ક્ષણે જ તે એ વસ્તુ કરી શકે છે. જે ક્ષણે તેનામાં આ અભીપ્સા જાગ્રત થાય તે ક્ષણે જ તે એમ કરવામાં સફળ નીવડવાનો, એની ખાતરી છે. બીજી બાજુ, આ પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સ્વરૂપોમાં કોઈ ચૈત્ય સ્વરૂપ હોતું નથી, એમનામાં પ્રભુની સીધી હાજરી હોતી નથી (એ તો કુદરતી છે કે, મૂળમાં, તેઓ પ્રભુમાંથી સીધાં ઊતરી આવેલાં, પણ એ વાત તો સૃષ્ટિના આદિકાળમાં, દૂર-સુદૂરના સમયમાં બનેલી). તેમને, તેમની અંદર રહેલા પ્રભુ સાથે કોઈ સીધો સંબંધ હોતો નથી, અને તેમનામાં ચૈત્ય સ્વરૂપ હોતું નથી! અને જો તેમનું રૂપાંતર થઈ જાય તો એમનું પોતાનું અસ્તિત્વ જ ન રહે! આનું કારણ એ છે કે તેમનું ઘડતર સમગ્રપણે વિરોધી ગતિમાંથી જ થયેલું છે: તેઓ સર્વાંશે વ્યક્તિગત આત્મ-પ્રતિષ્ઠા, અવિરોધ્ય સત્તા, પોતાના મૂળમાંથી વિભક્ત, અને વધારામાં, જે કાંઈ શુદ્ધ, સુંદર અને ઉદાત્ત હોય છે તેના પ્રત્યે ભારે તિરસ્કારવાળાં હોય છે. એમનામાં આ ચૈત્ય સ્વરૂપ નથી હોતું જે મનુષ્યોમાં હોવાને કારણે, તેઓ ગમે તેટલા પતિત હોય, તોપણ જે કાંઈ શુદ્ધ અને સુંદર હોય છે તેને માન આપે છે; નીચમાં નીચ મનુષ્ય, પોતાની મરજી ન હોય છતાં, પોતાની ઈચ્છાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ, જે કાંઈ પવિત્ર, ઉમદા અને સુંદર હોય છે તેને માન આપે છે. પરંતુ પેલાં પ્રાણમય સત્ત્વોમાં એવું કાંઈ હોતું નથી. તેઓ તદ્દન વિરોધી, પૂર્ણપણે વિરોધી હોય છે. એવી વસ્તુઓ એમને બધી રીતે જુગુપ્સા ઉપજાવે છે. એવી વસ્તુઓ એમને માટે અસ્પર્શ્ય હોય છે કારણ કે એ તેમનો વિનાશ કરી નાખે, તેમનો વિલય કરી નાખે તેવી હોય છે. એટલે એ સત્ત્વો એ વસ્તુઓને ધિક્કારે છે.

એટલે મને સમજાતું નથી કે કયા મુદ્દાઓસર મારે એમનું પરિવર્તન કરવું? એમાં કયા મુદ્દા ઉપર આધાર રાખી શકાય? મને તો કોઈ એવો મુદ્દો જડતો નથી. અને એમાં મોટાં સત્ત્વોની વાત પણ આવી જાય છે. એટલે કે, એવાં સત્ત્વો પણ છે જેઓ, આ પૃથ્વી ઉપરથી ધિક્કારની લાગણી અદૃશ્ય નહિ થઈ જાય ત્યાં લગી તેઓ પણ અદૃશ્ય નહિ થઈ જાય . . . આપણે એને અવળી રીતે પણ કહી શકીએ. આપણે એમ પણ કહી શકીએ કે આ પૃથ્વી ઉપરથી ધિક્કારની લાગણી ત્યારે જ અદૃશ્ય થશે જ્યારે પેલાં સત્ત્વો અદૃશ્ય થઈ જશે; પરંતુ હમણાં જ મેં જે કારણ કહ્યું તે કારણસર, આપણે તેમ નહિ કહી શકીએ કારણ કે અંધકારને બદલે પ્રકાશ બહાર લાવવાની, વિરૂપતાને બદલે સૌંદર્ય લાવવાની જે શક્તિ છે તે, મનુષ્યમાં રહેલી છે, અસુરમાં નથી. એટલે એ કામ કોઈ કરશે તો તે મનુષ્ય જ કરશે, રૂપાંતર એ જ પ્રાપ્ત કરશે, એ જ આ પૃથ્વીનું રૂપાંતર કરશે અને એ જ, પેલા અસુરોને બીજાં જગતોમાં

નાસી છૂટવાની કે વિલય પામવાની ફરજ પાડશે. પછી બધે શાંતિ વ્યાપી જશે. ત્યારે વાત આમ છે.

કોઈને કંઈ પૂછવાનું છે?

બાળક : આપ મન વિષે કહો છો કે:

‘માનવના અંતરનું કોઈ પણ કરણ પોતાને ઉચિત સ્થાને રહે અને પોતાનો નિર્મિત ધર્મ બજાવે તો તે સલાયક થાય છે. પરંતુ પોતાના વાજબી કાર્યક્ષેત્રની મર્યાદાની બહાર તે એક પગલું પણ મૂકે કે તરત જ તે વિકૃત, અને પરિણામે અસત્ય બની જાય છે. ચેતનાની કોઈ પણ શક્તિ દિવ્ય ભાગવત હેતુ સાધવા માટે સંચાલિત થાય છે ત્યારે, અને તેટલા પૂરતી, તે સાચી હોય છે. પરંતુ જ્યારે પોતાના આત્મસંતોષને ખાતર તે પ્રવૃત્તિ આદરે છે ત્યારે તેની ગતિ અસત્ય બને છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૫)

જ્યારે સ્વરૂપનો કોઈ એક ભાગ તેના કાર્યક્ષેત્રની બહાર આવે છે ત્યારે તે કેમ વિરૂપ અને વિકૃત બની જાય છે?

શ્રી માતાજી : મેં જે ‘કાર્યક્ષેત્ર’ શબ્દ વાપર્યો છે તે વ્યક્તિએ જે સ્થળમાં જે ભાગ ભજવવાનો હોય છે તેના અર્થમાં વાપર્યો છે. સ્વરૂપના દરેક ભાગને પોતપોતાનું સ્થાન હોય છે અને તેણે અમુક નિશ્ચિત કાર્ય કરવાનું હોય છે. જો તે પોતાને જે ભાગ ભજવવાનો હોય તેને બદલે બીજો ભાગ ભજવવા જાય છે, તો સ્વાભાવિક રીતે, તે પોતે ભજવવાના ખરા ભાગ માટે જરૂરી એવા ગુણો તો ગુમાવી બેસે છે જ અને વધારામાં જે સ્થાન તેને માટે પરકીય હોય છે તે સ્થાન પણ તે ગ્રહણ કરી શકતો નથી. એટલે પછી કુદરતી રીતે, તે વિરૂપ બની જાય છે, વિકૃત થઈ જાય છે. ઉદાહરણ રૂપે, આપણે અહીં કહીએ છીએ કે મને ભજવવાનો સાચો ભાગ, ક્રિયાને લક્ષમાં રાખીને તેને રૂપ યા આકાર અર્પવાનો છે. એક વિચાર મગજમાં પ્રવેશ કરે છે, મન તેને પકડે છે અને તેને સિદ્ધ કરવા માટે જરૂરી આકાર આપે છે, એ તેને ક્રિયા થવા માટે જરૂરી એવા એક હેતુના રૂપમાં પરિવર્તિત કરે છે અને જે વસ્તુ સિદ્ધ કરવાની હોય છે તેના પ્રત્યે તેને ગતિમાન કરે છે. મન, વિચારને સુસંયોજિત કરે છે કે જેથી તેને જ્યારે ક્રિયામાં મૂકવામાં આવે ત્યારે તે સિદ્ધ થઈ શકે; આ તેનો સાચો ધર્મ છે અને જ્યાં લગી એ ભાગ તે ભજવે છે અને કાળજીપૂર્વક ભજવે છે, ત્યાં સુધી, તે પોતાના સ્થાનમાં ટકી રહે છે અને સર્વથા ઉપયોગી થઈ રહે છે. પરંતુ જો મન એવી કલ્પના કરે કે તેની પાસે જ્ઞાન છે અને તેણે જ્ઞાન કે વિચાર, સ્વરૂપના કોઈ અન્ય ભાગ-ઊર્ધ્વમાંના ભાગ-માંથી કાંઈ ગ્રહણ કરવાની જરૂર નથી-જો એ કલ્પના કરી બેસે છે કે એ સર્વ કાંઈ જાણે છે અને તેની આંતરિક ગતિઓનું એકત્રીકરણ કરીને જે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરે તેનાથી એ એમ માની બેસે કે એને કાંઈ જ્ઞાન લાધ્યું છે, તો એ બનાવટી વસ્તુ બીજું કાંઈ નહિ પણ કોઈ અન્ય વસ્તુનું પ્રતિબિંબ માત્ર હોય છે. હવે

જો એ મન તેના આવા જ્ઞાનને ભૌતિક જીવન ઉપર ઠોકી બેસાડવા માગે છે તો તે પોતાના સાચા કાર્યક્ષેત્રની બહાર જાય છે અને એક જુલ્મગાર થઈ પડે છે—આવું એની બાબતમાં ઘણી વાર બને છે, અને ત્યારે એ તદ્દન વિકૃત બની રહે છે અને સાધનામાં મદદગાર થવાને બદલે એને નીચેની ભૂમિકા ઉપર લાવી મૂકે છે. આ વસ્તુનું અવલોકન તમે સહેલાઈથી કરી શકો છો. એ તો સ્વાભાવિક છે કે તમે સાચી ક્રિયાઓને, આંતરિક ક્રિયાઓને અનુસરી શકવાની ક્ષમતા ધરાવતા હોવા જોઈએ.

એ જ વસ્તુ પ્રાણને લાગુ પડે છે. પ્રાણનું કાર્ય ક્રિયામાં પ્રેરક બળ, સિદ્ધિદાયક શક્તિ, ઉત્સાહ અને જરૂરી જોમ અર્પવાનું છે કે જેથી, જે વિચારનું રૂપ ઘડતર મને કર્યું હોય તેને, દેહની પ્રત્યે વલન કરાવી શકાય અને ક્રિયામાં સિદ્ધ કરી શકાય. ઠીક, જ્યાં સુધી પ્રાણ પોતાને આ જ કાર્યવાહીમાં મર્યાદિત રાખે છે, એટલે કે, પોતાની શક્તિ, ઉત્સાહ અને બળને એ પ્રકારના કાર્યમાં યોજે છે અને વિચાર સાથે સહકાર કરે છે ત્યાં સુધી એ ઘણો સારો રહે છે. પરંતુ એને બદલે, એકદમ અચાનક, એ કોઈ કામનાના સપાટામાં આવી જાય છે—અને એની બાબતમાં ઘણી વાર બને છે—અને પછી, જે ઊર્ધ્વનો વિચાર પોતાને પ્રગટ કરવા માગતો હોય છે તેને સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના સર્વ ગુણોનો ઉપયોગ કરવાને બદલે એ પોતાની કામનાને સિદ્ધ કરવા માટે તેમને વાપરે છે, તો પછી એ પોતાના કાર્યક્ષેત્રની મર્યાદાની બહાર આવે છે, વિકૃત થઈ જાય છે, સર્વ વસ્તુઓને વિરૂપ બનાવી દે છે અને કેવળ ઉલ્કાપાતો સર્જવામાં જ સફળ બને છે.

બાળક : કેટલીક વાર અમારી જાણમાં જ આવતું નથી કે વિરોધી શક્તિઓ અમારી ઉપર હુમલો કરી રહી છે, એમ કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : તમારા લક્ષમાં આવતું નથી! એવું તો ત્યારે જ બને જ્યારે તમે ખબરદાર ન હો, જ્યારે તમે ધ્યાન આપી ન રહ્યા હો, જ્યારે તમે કેવળ રોજ-બ-રોજની બાહ્ય વસ્તુઓ પ્રત્યે ધ્યાન આપી રહ્યા હો. એમ હોય ત્યારે વિરોધી શક્તિઓ તમારા ઉપર હુમલો કરી શકે છે, તમારી અંદર પ્રવેશ કરી શકે છે, અને તમને ખબર પણ ન પડે તે રીતે તેઓ તમારી અંદર પોતાનું સ્થાન જમાવી લે છે. ઘણે ભાગે એ લોકો તમારા ઉપર સીધો હુમલો કરતી નથી, કારણ કે જો તેઓ તમારા ઉપર સીધો હુમલો કરે તો બનવા જોગ છે કે તમને એમના સંવેદનની લાગણી થઈ આવે (તમને અચાનક અસ્વસ્થતા લાગે, અને એ રીતે તમારું ધ્યાન જાગ્રત થાય) એને બદલે તેઓ નીચે, અચેતનામાં ચાલી જાય છે અને ત્યાંથી પછી ઉપર આવે છે; આમ, ધીરે રહીને, નીચેથી ઉપર. પછી તમને જે કાંઈ થઈ રહ્યું હોય છે તેની ખબર પડતી નથી. જ્યારે એના વિષે તમે સભાન બનો છો ત્યારે એ બરાબર ગોઠવાઈને તમારી અંદર આરામપૂર્વક આસન જમાવીને બેસી ગઈ હોય છે.

બાળક : કેટલીક વાર આપણને વિરોધી શક્તિઓ અને અન્ય શક્તિઓ વચ્ચેના તફાવતની ખબર નથી રહેતી.

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે તદ્દન અભાનપણે જીવતા હો છો ત્યારે એવું બને ખરું.

બે પ્રકારના પ્રસંગોમાં આમ બનવું શક્ય હોય છે : કાં તો તમે તમારા સ્વરૂપની ક્રિયાઓ વિષે અત્યંત અભાન હો-તમારી અંદર શું બની રહ્યું છે તેનો તમે અભ્યાસ કર્યો હોતો નથી, નિરીક્ષણ કર્યું હોતું નથી, તમને એ વિષે કોઈ જ્ઞાન પણ હોતું નથી-અથવા તમે સર્વાંશે દિલની બિનસચ્ચાઈવાળા હો છો, એટલે કે, તમારે જોવા જેવી વસ્તુ ન જોવા માટે તમે શાહમૃગની માફક તમારું મસ્તક સંતાડી દો છો: તમે તમારું મસ્તક, તમારી નિરીક્ષણશક્તિ, તમારું જ્ઞાન, બધું જ સંતાડી દો છો અને કહો છો કે: 'એ વસ્તુ છે જ નહિ.' હું આશા રાખું છું કે આ બીજા પ્રકારનો પ્રશ્ન અહીં (આશ્રમમાં) તો નહિ હોય. આમાં વાત એટલી જ છે કે, તમને જો તમારું અવલોકન કરતા રહેવાની આદત નથી હોતી તો તમે તમારી અંદર શું બની રહ્યું છે તેના વિષે બિલકુલ અભાન બની રહો છો.

તમે કદી એવો પ્રયત્ન કરી જોયો છે કે કઈ વસ્તુ તમારા મનમાંથી આવે છે, કઈ તમારા પ્રાણમાંથી અને કઈ તમારા ભૌતિક સ્વરૂપમાંથી, તે બાબતોને અલગ અલગ રીતે સમજવી?... કારણ કે બાહ્ય દેખાવમાં તો એ બધી વસ્તુઓ સેળભેળ, ભેગી થઈ ગયેલી હોય છે. જો તમે એ બધી વસ્તુઓ વચ્ચે રહેલા ભેદ વિવેકપૂર્વક સમજવાની કાળજી રાખતા નથી તો એ બધાનો એક જાતનો ખિચડો થઈ જાય છે, જેમાં બધી વસ્તુઓ એકરસ થઈ ગઈ હોય છે. એ આખી વસ્તુ પછી તદ્દન ધૂંધળી અને ભેદ પારખવા માટે મુશ્કેલ બની રહે છે. પરંતુ જો તમે નિરીક્ષણ કરતા રહેશો તો થોડા સમય પછી તમને કેટલીક વસ્તુઓ દેખાઈ આવશે. તમને આમ, તમારી ત્વચામાં ખૂંપેલી હોય એવો ભાસ થશે. બીજી કેટલીક વસ્તુઓ એવી હશે જેને માટે તમને એમ લાગશે કે તમારે એ ક્યાંથી આવી તે શોધવા માટે તમારા અંતરની ઊંડાઈમાં જવું પડશે. વળી બીજી કેટલીક વસ્તુઓ માટે તમારે એથી સહેજ વધુ ઊંડે જવું પડશે કે પછી તમારે જરા ઊંચે ઊંડવું પડશે: એ વસ્તુ અભાનાવસ્થામાંથી આવે છે; અને બીજી કેટલીક વસ્તુઓ એવી હશે, જે ક્યાંથી આવી તે શોધવા માટે તમારે ખૂબ ખૂબ ઊંડે ઊંડે જઈને તપાસ કરવી પડશે. આ તો એક શરૂઆત હશે.

કેવળ નિરીક્ષણ કરતા રહો. તમે અમુક અવસ્થામાં હો છો, તમને કંઈ અકથ્ય એવી લાગણી થાય છે. તમે આસપાસ જુઓ છો: 'પણ મને આમ કેમ થાય છે?' પ્રથમ તો તમે જુઓ છો કે તમને કંઈ તાવબાવ તો નથી આવ્યો કે પછી કોઈ બીમારી તો નથી લાગુ પડી; પણ કશું થયું હોતું નથી. બધું બરાબર હોય છે. નથી માથું દુ:ખતું કે નથી તાવ, જઠરમાં પણ કંઈ ગરબડ નથી, હૃદય પણ સ્વાભાવિક રીતે ચાલે છે.

ત્યારે, બધું બરાબર છે, મારી તબિયત બરાબર છે. તો પછી મને અસ્વસ્થતા જેવું કેમ લાગે છે? . . . એટલે પછી તમે તમારી અંદર જરા ઊંડા ઊતરો છો. આમાં પછી શું જણાય, કેવી રીતનું જણાય તેનો આધાર દરેક બાબતમાં અલગ અલગ રહે છે. કેટલીક વાર તમને તમારી લાગણીનું કારણ તરત જ જડી આવે છે: હા, એક નાનકડો પ્રસંગ બની ગયેલો, જરા સુખદ તો નહિ. કોઈએ કોઈ એવો શબ્દ વાપરેલો કે જે રુચિકર ન ગણાય અથવા તો પોતે પોતાનું કાર્ય બજાવવામાં ક્ષતિ કરી હોય અથવા તો પોતે પોતાનો પાઠ બરાબર તૈયાર નહિ કરેલો અને શિક્ષકે એ બાબતમાં કાંઈ ટિકા કરેલી. એ વખતે તમે ધ્યાન નહિ આપેલું, પણ પાછળથી, એ વસ્તુ સક્રિય બને છે, એક દુઃખદાયી છાપ મૂકતી જાય છે. આ બીજું પગથિયું છે.

પછીથી જે કાંઈ ન બને: 'તો બધું બરાબર, સારું, સાધારણ, સામાન્ય રીતનું છે, મારે કોઈ વસ્તુ નોંધી રાખવા જેવી નથી, કાંઈ પણ બન્યું જ નથી: તો પછી મને આમ કેમ લાગે છે?' અને હવે વસ્તુ જરા રસપ્રદ બનતી જાય છે. કારણ કે આપણે હવે આપણી અંદર ઘણા વધુ ઊંડે ઊતરવું પડે છે અને પછી ત્યાં તો અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ હોઈ શકે છે: એમાં કાં તો એમ હોઈ શકે કે તમારા ઉપર કોઈ વિરોધી શક્તિનો હુમલો થવાનો હોય તેની તૈયારી થઈ રહી હોય; અથવા એમ પણ હોય કે પોતે જે પ્રગતિ સિદ્ધ કરવાની હોય છે તે બાબતમાં થોડીક આંતરિક ચિંતાને કારણે પણ હોઈ શકે; એ વસ્તુ કોઈ એવી વસ્તુનો પૂર્વાભાસ પણ હોઈ શકે કે જે વસ્તુનો પોતાના સ્વરૂપના કોઈક ભાગ સાથે સંપર્ક થઈ રહ્યો હોય છે અને એ વસ્તુ આપણા સ્વરૂપ સાથે ખાસ સંવાદમાં ન હોવાને કારણે આપણે આપણી જાતમાં કોઈ પરિવર્તન કરવાની જરૂર હોય છે: એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જેનું આપણે નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ, જેની બાબતમાં સંશોધન કરી તેને ખોળી કાઢવી જોઈએ, જેનું પરિવર્તન કરવું જોઈએ, જેના ઉપર પ્રકાશ નાખવો જોઈએ; એવી વસ્તુ કે જે ત્યાં હજી, નીચે ઊંડાણમાં ચીટકી રહેલી હોય છે અને હવે ત્યાં એ ટકી રહેવી ન જોઈએ. પછી તમે તમારી જાતનું ખૂબ કાળજીપૂર્વક નિરીક્ષણ કરો છો, અને તમને જણાઈ આવે છે: 'અરે! હું તો હજી એવો ને એવો જ છું; પેલા નાનકડા ખૂણામાં હજી પેલી અસ્પષ્ટ પ્રકારની વસ્તુ તો બેઠેલી જ છે. થોડું સ્વાર્થીપણું, થોડી અશુભ ભાવના, કોઈ એવી વસ્તુ કે જે પરિવર્તન પામવાનો ઈનકાર કરી રહી છે.' પછી તમને બરાબર ખબર પડેલી હોય છે એટલે તમે એનું નાક કે કાનપટ્ટી ઝાલીને, પકડીને એને ઊંચે પૂરેપૂરા પ્રકાશમાં બહાર લાવો છો: 'એમ, ત્યારે તું સંતાઈ રહી હતી? તમે સંતાઈ રહ્યાં હતાં? પરંતુ હવે મારે તમારી જરૂર નથી.' અને પછી એ વસ્તુએ જતા રહેવું પડે છે.

આમ કરવાથી ખૂબ પ્રગતિ થાય છે.

બાળક : જો એવી વસ્તુ વર્ગમાં બને, જો આપણને અસ્વસ્થતા લાગે . . .

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ તમને વર્ગમાં પણ અનુભવાય છે? એનો અર્થ એ કે તમે તમારા શિક્ષક જે કાંઈ કહે છે તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા નથી, નહિ તો એમ ન થાય. જો તમે તમારા વર્ગ અને તમારા પાઠમાં પૂરેપૂરું ધ્યાન આપતા હોત તો એમ ન બનત. જ્યારે તમે વર્ગની બહાર આવો ત્યારે એવી લાગણી થઈ શકે છે, પણ વર્ગમાં તો નહિ. એવું બને એનો અર્થ એ કે તમે જ્યારે વર્ગમાં બેઠેલા હતા ત્યારે પણ તમારી ભીતરમાં સ્વપ્ન સેવી રહ્યા હતા, કે અલગ પડી જઈને તમારા અંતરમાં જીવી રહ્યા હતા, અથવા કોઈ કલ્પનાને અનુસરી રહ્યા હતા, પરંતુ એટલું તો નક્કી કે તમે ધ્યાનપૂર્વક તમારા પાઠ તો સાંભળી રહ્યા હતા નહિ . . . પરંતુ મારા દીકરા, એ વસ્તુ અદ્ભુત છે : જ્યારે તમે કાંઈ શીખી રહ્યા હો છો, જ્યારે તમે અભ્યાસ કરતા હો છો, ત્યારે આ વસ્તુઓ તમારી બાબતમાં બનતી નથી. એ વસ્તુઓ એ અગાઉ બની શકે છે, એની પછી પણ બની શકે છે; પરંતુ એ સમય દરમ્યાન બની શકતી નથી. કારણ કે જો તમે વર્ગમાં પૂર્ણપણે એકાગ્ર થઈ રહ્યા હો, જ્યારે તમારા અભ્યાસ ઉપર તમારી શક્તિઓ એકાગ્ર થયેલી હોય, ત્યારે એમાં કોઈ વસ્તુ અણગમો ઉપજાવે તેવી હોતી નથી. તમે જે કાંઈ શીખતા હો છો તેમાં તમને સમજણ પડે છે અને જે વસ્તુનો તમે અભ્યાસ કરતા હો છો એ વસ્તુમાં તમને રસ પડે છે.

બાળક : કેટલીક વાર આપણે એકાગ્રતા કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ થઈ શકતી નથી.

શ્રી માતાજી : જો સાચેસાચ તમારાથી એમ ન થઈ શકતું હોય તો, એમ કેમ બની રહ્યું છે તેનું કારણ શોધી કાઢવા, તમારા અંતરનું નિરીક્ષણ કરવા માટે તમારે થોડો સમય કાઢવો જોઈએ! એવે વખતે જો તમારા શિક્ષક તમને કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો તમારે કહેવું જોઈએ કે, “માફ કરો, મારું ધ્યાન ન હતું.”

તમને ભણવું ગમતું નથી?

બાળક : હા.

શ્રી માતાજી : તો પછી એવું કઈ રીતે બને?

બાળક : પણ કેટલાક વર્ગોમાં મને સમજણ પડતી નથી.

શ્રી માતાજી : ત્યારે એમ છે કે તમને અમુક વિષયના વર્ગોમાં ભણવું ગમતું નથી! તમે સામાન્ય રીતે એમ કહી શકો છો કે ‘હા, હા, મને ભણવું ગમે છે!’ પરંતુ જો તમે ખરેખર ભણવા જ માગતા હોય તો એવો કોઈ વર્ગ નથી કે જેમાંથી તમે કોઈ ને કોઈ વસ્તુ શીખી ન શકો. એ તો ચોક્કસ કે, ગમે તે વિષયનો વર્ગ હોય, પણ એમાં હમેશાં એવી કોઈક વસ્તુ તો રહેવાની જ કે જે તમે જાણતા ન હો, તમે હમેશાં શીખી શકો છો. તમે કોઈ જીવતા-જાગતા સર્વસંગ્રહ તો નથી! ભલે પછી તમે એની એ જ

ચોપડી ફરી વાંચી જાઓ (ઘણા વિષયના વર્ગોની બાબતમાં એવું બને છે), અને તમે કહો કે, 'અરે આ ચોપડી તો મેં વાંચેલી છે, આ તો કંટાળાજનક છે,' પરંતુ એવું હોવાનું કારણ કેવળ એટલું જ હોય છે કે તમે શીખવા માગતા નથી: કારણ કે જો તમારે એનું એ પુસ્તક ફરી વાંચવું પડતું હોય છે તો એનો અર્થ એ કે તમે પહેલી વાર બરાબર ભણેલા નહિ, અને એટલે હવે તમારે બરાબર કાળજી રાખવી જોઈએ કે તમે આ અગાઉ જે વસ્તુ શીખ્યા ન હો તે હવે શીખી લો. પછી એ વ્યાકરણનું પુસ્તક પણ હોઈ શકે છે! હું એમ નથી કહેતી કે વ્યાકરણનાં પુસ્તકો આપણને ખૂબ ઉત્સાહપ્રેરક હોય છે, પરંતુ તમે જો ભણવા માંડો તો વ્યાકરણમાં પણ રસ પડી શકે છે; પછી ભલે એ વ્યાકરણના અત્યંત સૂક્ષ્મ નિયમો હોય. તમને ખબર નથી કે જ્યારે તમે ખરેખર શીખવા માગતા હો છો, જ્યારે તમે સમજવા માગતા હો છો કે અમુક વસ્તુ આમ કેમ છે, ત્યારે તમને કેવી મઝા પડે છે; વસ્તુઓને ગોખણપટ્ટી કરીને મગજમાં ઠસાવી દેવાને બદલે જો તમે સમજવા માગતા હો છો: આ શબ્દો અહીં મૂક્યા છે એ શું છે? કયા વિચારને વ્યક્ત કરવા માટે, કયા સત્ય જ્ઞાન માટે તેમને ત્યાં મૂકેલા છે? તેમના દ્વારા કઈ વસ્તુ વ્યક્ત થાય છે? કારણ કે ગમે તે કોઈ નિયમ હોય, પણ એ નિયમ, હકીકતમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી કોઈ વસ્તુને વ્યક્ત કરતી માનવ મનની રચના માત્ર હોય છે. ગમે તે નિયમ લો, એ પછી કોઈ પણ નિયમ હોય, પણ એનો અર્થ એ જ કે, કોઈ એક વસ્તુ જે સ્વતઃ પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેને ખૂબ સઘન સ્વરૂપમાં. પોતાને સ્પષ્ટપણે સમજાતી એવી પદ્ધતિએ, અમુક મગજોએ અમુક શબ્દોની રચના દ્વારા, અમુક રીતે અભિવ્યક્ત કરેલી છે-જે વસ્તુ સ્વતઃ અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે ત્યાં, એ શબ્દોની પાછળ રહેલી છે જ-એ આખી વસ્તુ કેવી રસદાયી બને છે! શબ્દોની પાછળ રહેલી એ વસ્તુ તો ઘબકારા લેતી, કોઈ ઝણઝણાટી ઉપજાવે તેવી વસ્તુ હોય છે. અને એ રીતે શોધ આદરવાની ક્રિયા તો જાણે કોઈ નવા પ્રદેશની શોધ કરવા માટે જંગલમાં થઈને પસાર થવા જેવી હોય છે, જાણે ઉત્તર ધ્રુવની શોધ કરવા જવાનું ન હોય! એટલે જો તમે એ વસ્તુ વ્યાકરણના કોઈ નિયમોની બાબતમાં પણ કરી શકશો, તો હું તમને ખાતરી આપું છું કે પછીથી તમને કોઈ વસ્તુ કંટાળાજનક નહિ લાગે. મતલબ એ છે કે કેવળ શીખવાને બદલે સમજો.

હું એ વાતનો સ્વીકાર કરું છું કે આમ કરવા માટે ખૂબ ખૂબ જ એકાગ્રતાની જરૂર રહે છે. એને માટે એક એવી એકાગ્રતાની જરૂર પડે છે જેના વડે તમે મનોમય કોટલામાં એક કાણું પાડી શકો અને તમારી એ તીવ્ર એકાગ્રતા વડે એ કાણામાં પ્રવેશ કરીને, તેમાં થઈને, એને પેલે પાર નીકળી જાઓ. અને પછી એ રીતની મહેનત ફળદાયી નીવડે છે કારણ કે તમે એ ક્રિયા કરવામાં કોઈ ઠંડી, જડસુ, કઠણ, નમનીય નહિ એવી એક વસ્તુ ઉપર દબાણ કરતા હો છો. પછી તમે એકાગ્રતા કરો

છો; એકાગ્રતા, એટલી બધી એકાગ્રતા કે જ્યાં લાગી . . . અચાનક તમે બીજી બાજુએ નીકળી ગયા હો છો અને તમે બહાર પ્રકાશમાં આવો છો અને તમને સમજાય છે: 'આહ! આ તો અદ્ભુત છે! હવે હું સમજી શકું છું,' એ હોય છે તો એક નાનકડી વસ્તુ, પણ એ તમને ખૂબ આનંદ આપી શકે છે.

એટલે, તમને શાળામાં કંટાળો આવવો કોઈ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી.

બાળક : શાળામાં એવું બને છે કે એક જ વર્ષમાં અમુક કોર્સ અમારે પૂરો કરવાનો હોય છે. એટલે કેટલીક વાર અમારે જરા ઝડપ કરવી પડે છે. અમે અમુક પ્રશ્નને બરાબર સમજ્યા હોઈએ છીએ તે પહેલાં તો અમારે બીજું પ્રકરણ ભણવાનું આવે એમ પણ બને છે.

શ્રી માતાજી : એ વાતમાં તો બેટા, હું તારી સાથે પૂર્ણપણે સંમત છું, એ કાંઈ બરાબર નથી. પરંતુ આપણે એમાં ફેરફાર કરવા પ્રયત્ન કરીશું; કારણ કે આખરે મને એ સમજાતું નથી કે આપણે એક વર્ષમાં એક પુસ્તક પૂરું કરવું જ જોઈએ એવું શાથી? એ તો તદ્દન આડેઘડે ગોઠવેલી વાત છે. આપણે એક પ્રકરણ બરાબર સમજીએ પછી જ એને છોડીને બીજું હાથ ઉપર લેવું જોઈએ, અને એ જ રીતે આગળ ચાલવું જોઈએ. અને જો એક પ્રકરણ પૂરું કરવામાં આવ્યું હોય તો હકીકતમાં તે પૂરું થઈ ગયેલું જ હોવું જોઈએ અને એ જો પૂરું ન થયેલું હોય તો પછી પૂરું નથી થયું એમ જ ગણાવું જોઈએ.

સાચી વાત એ છે કે, શિક્ષકે કોઈ પાઠ્યપુસ્તકને આધારે તેનો કોર્સ પૂરો કરવાને બદલે પોતે જ કોર્સ તૈયાર કરવો જોઈએ. એની પાસે પૂરતું જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને દરરોજ પોતાનો કોર્સ તૈયાર કરવા માટે તેણે પૂરતા પ્રમાણમાં મહેનત કરવી જોઈએ, અને જો તે એમ કરશે તો, પછી એ અમુક વિષયને ત્યારે જ બંધ કરશે-હું એમ તો નથી કહેતી કે જ્યારે બધાં જ એને સમજી ગયાં હોય, એમ બનવું અશક્ય છે-જ્યારે, એના વર્ગનાં રસ લેતાં બધાં બાળકોને એમાં સમજણ પડી ગઈ હોય. ત્યારે પછી, પછીનો વિષય હાથ ધરવામાં આવે છે. અને જો વસ્તુઓ એ રીતે ચાલે, અને એમ કરવામાં કોઈ અમુક વિષય એકને બદલે બે વર્ષ લંબાય અથવા દોઢ વર્ષ લંબાય તો, એમાં કાંઈ બગડી જતું નથી. કારણ કે એ વસ્તુ એની પોતાની રચના હોય છે, એણે પોતે જ પોતાનો પાઠ્યક્રમ લખેલો હોય છે અને એણે એ પોતાના વર્ગની જરૂરિયાત પ્રમાણે લખેલો હોય છે. યોગ્ય શિક્ષણ વિષેનો મારો ખ્યાલ એવો છે કે, જો કે એમ કરવામાં થોડી મુશ્કેલીઓ રહે છે. પરંતુ વસ્તુઓ સાચી રીતે કરવી હોય તો પછી ખરો રસ્તો એ જ છે, કારણ કે કોઈ એક પુસ્તક લઈને તેનું અનુસરણ કરવાને બદલે, જ્યારે ખાસ કરી એ પુસ્તક બાળકોને બરાબર માફક આવે તેવું ન હોય ત્યારે . . . હું એમ નથી કહેતી કે કોઈ અમુક પાઠ્યક્રમ બધાને માફક આવે જ. બધાને સંતોષ

આપવો તો અશક્ય છે. પરંતુ એવા કેટલાક લોકો હોય છે જેઓ પોતે પ્રયત્ન કરવા માગતા હોય છે અને તમારે ધ્યાન પણ એમના પ્રત્યે આપવું જોઈએ. જેઓ આળસુ હોય, અર્ધજાગ્રત સરખા હોય, અથવા જડસુ હોય, એમને તો તમારે એમની આળસ, તંદ્રા અને જડસુવેડા ઉપર છોડી દેવા જોઈએ. જો તેઓ તેમની આખી જિંદગી ઊંઘવા જ માગતા હોય તો ભલે, કોઈ આવીને તેમને ઢંઢોળીને જગાડે નહિ ત્યાં સુધી ઊંઘવા દો! પરંતુ કોઈ પણ વર્ગમાં રસ પડે તેવી વસ્તુ તો જે ભાગના વિદ્યાર્થીઓ ભણવા માગતા હોય છે, જેઓને ખરેખર શીખવાની ઈચ્છા હોય છે તેઓ હોય છે અને વર્ગ પણ તેમને માટે જ બનાવવા જોઈએ. અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિ તમામ વ્યક્તિઓને એક જ સ્તરે સમતલ કરવાની રીતની છે. જેમનાં માથાં ઊંચાં હોય છે તેમને કાપી નાખવામાં આવે છે, અને જેમનાં ખૂબ નાનાં હોય છે તેમને નીચેથી ઉપર ખેંચવામાં આવે છે. પરંતુ એમાંથી કાંઈ સારું પરિણામ આવતું નથી. આપણે તો જેઓ ઉપર આવતા હોય તેમની સાથે જ સંબંધ રાખવો જોઈએ, બીજા તો તેમનાથી જેટલું બનશે તેટલું ગ્રહણ કરશે. અને ખરેખર એકની એક વસ્તુ બધાએ જાણવી જોઈએ એવું મને જરૂરી પણ લાગતું નથી-કારણ કે એમ બનવું કુદરતી નથી. પરંતુ જેમને જ્ઞાન પામવાની ઈચ્છા છે અને જેઓ જ્ઞાન પામી શકે તેવા છે, જેઓને કામ કરવું છે, એ લોકોને કામ કરવા માટેનાં બધાં સાધનો આપવાં જોઈએ, એમને શક્ય તેટલા આગળ ધપાવવા જોઈએ, એમને હમેશાં નવો ખોરાક આપવો જોઈએ. એ લોકો ભૂખ્યા હોય છે, એમને ખવડાવવું જોઈએ . . . આહ! જો મને સમય હોત તો હું એક વર્ગ લેત. એ વસ્તુ કઈ રીતે કરવી તે બતાવવામાં મને ખૂબ રસ પડત. પણ આપણે એક સાથે સર્વ સ્થળે હોઈ શકતાં નથી.

બસ ત્યારે, મારાં બાળકો. અત્યારે ખૂબ મોડું થઈ ગયું છે.

શુભરાત્રી!

વાર્તાલાપ - ૨૫

૧૭ જૂન, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે :)

‘બુદ્ધિની એક ક્રિયા સાચી હોય છે અને બીજી એક ખોટી ક્રિયા પણ હોય છે : એક સહાય કરે છે, બીજી સાધનામાં અવરોધ ઊભો કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૫)

બાળક : બુદ્ધિની સાચી ક્રિયા કેવી હોય?

શ્રી માતાજી : બુદ્ધિ શબ્દથી તમે શું સમજો છો? એ મનની કોઈ ક્રિયા છે કે માનવ સ્વરૂપનો કોઈ ભાગ છે? તમે આ વસ્તુને કઈ રીતની સમજો છો?

બાળક : મનની એક ક્રિયા તરીકે.

શ્રી માતાજી : મનની એક ક્રિયા? ત્યારે તો એ વસ્તુ મનનો જે ભાગ ખ્યાલો સાથે કામ પાડે છે તે ગણાય, તમે એમ કહેવા માગો છો?

બાળક : ખ્યાલો નહિ, માતાજી.

શ્રી માતાજી : ખ્યાલો નહિ? તો પછી બીજું શું?

બાળક : ખ્યાલો, પણ. . .

શ્રી માતાજી : મનનો એક ભાગ એવો છે જે ઊર્ધ્વતર મનમાંથી આવતા ખ્યાલોને ઝીલે છે. પરંતુ હું કાંઈ કહી શકું નહિ, કારણ કે આમાં પ્રશ્ન વસ્તુની વ્યાખ્યાનો છે અને તમે શું કહેવા માગો છો તેનું ચોક્કસ જ્ઞાન તમારી પાસે હોવું જોઈએ.

બુદ્ધિ એક એવી વસ્તુ છે જે ખ્યાલોને વિચારોનું રૂપ આપે છે અને સાથે સાથે એ વિચારોને એકઠા કરીને સુસંયોજિત કરે છે. એવા મહાન ખ્યાલો છે જે સામાન્ય મનુષ્યના મનને પેલે પાર આવી રહેલા છે, તેઓ અનેક શક્ય રૂપો ધારણ કરી શકે છે. આ મહાન ખ્યાલો અવતરણ કરવા માગતા હોય છે, તેમને પોતાની અભિવ્યક્તિ નિશ્ચિત સ્વરૂપોમાં કરવી હોય છે. આ નિશ્ચિત સ્વરૂપો તે વિચારો છે; હું માનું છું કે, સામાન્ય રીતે, આને બુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે : આ વસ્તુ જ ખ્યાલોને વિચારોનાં રૂપ આપે છે.

અને પછી વિચારોનું અંદરોઅંદરનું સંયોજન પણ હોય છે. એ સર્વને અમુક વ્યવસ્થામાં ગોઠવવા પડે છે, નહિ તો પછી તમે અસંબદ્ધ રીતે કહેવા લાગો છો. ત્યાર પછી વિચારોને કર્મ કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાનું આવે છે; એ વળી એક બીજી જ ગતિ છે.

સાચી ગતિ કઈ, તે જાણવા માટે તમારે સૌ પ્રથમ તો જાણવું જોઈએ કે કઈ ગતિની વાત કરવામાં આવી છે. તમારે એક દેહ છે. ભલે, તો તમે તમારો દેહ તેના મસ્તક ઉપર અથવા હાથ ઉપર ચાલે તેવી અપેક્ષા રાખતા નથી તેમ જ તે સપાટ લાંબો થઈને પેટ વડે ઢસરડા કરે અથવા તમારું મસ્તક નીચે હોય અને પગ હવામાં ઊંચે હોય તેવી અપેક્ષા રાખતા નથી. તમે દરેક અવયવને તેનું આગવું કાર્ય સોંપો છો. તમને આ વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે, કારણ કે એની આદત પડી ગઈ છે; એમ ન હોય તો નાનાં બાળકોને શું કરવું તેની સમજણ ન પડે; પોતાના પગ વડે કે પોતાના હાથ કે મસ્તક વડે શું કરવું તેની તેમને ખબર હોતી નથી; એ તો તેઓ થોડું થોડું કરીને આખી વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવે છે. ત્યારે, મનની ક્રિયાઓને પણ આ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે. તમે વાત કરતા હો ત્યારે મનના કયા ભાગની વાત કરો છો, એનું શું કાર્ય છે, તે તમારે જાણવું જોઈએ. ત્યાર પછી તમે કઈ ગતિ સાચી છે અને કઈ ગતિ સાચી નથી તેના વિષે કહી શકો. ઉદાહરણ તરીકે, મનના જે ભાગને મહાન ખ્યાલો ઝીલવાના અને તેમનું વિચારોમાં પરિવર્તન કરવાનું કામ હોય છે, તેની સાચી ગતિ એ કહેવાય કે તે પેલા મહાન ખ્યાલો પ્રત્યે ખુલ્લું રહે, તેમને બરાબર ઝીલે, અને શક્ય તેટલી અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેવા નિશ્ચિત અને સચોટ સ્વરૂપમાં ઢાળે. મનના જે ભાગને વિચારોનું આપસમાં સંયોજન કરવાનું હોય છે કે જેથી તેઓ એક સુસંકલિત અને વર્ગીકૃત સમગ્રતાવાળું રૂપ ધારણ કરે, ગોટાળો નહિ, તો એ ભાગની સાચી ગતિ કેવળ એ ગણાય કે એ એક ઊર્ધ્વતર તર્કશક્તિને અનુસરીને, સારી, સ્પષ્ટ, ચોક્કસ અને પોતાની યોગ્ય અભિવ્યક્તિ કરે તેવા ક્રમમાં ગોઠવે કે જેથી જ્યારે જ્યારે કોઈ વિચાર વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે ત્યારે એ ઉપયોગી રચના નીવડે અને જેથી તેમને ખબર પડે કે એના માટે ક્યાં શોધ કરવી કે જેથી પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓને ભેગી ન કરી બેસાય. કેટલાક લોકોનું મગજ એ રીતે કાર્ય કરતું નથી; જે કાંઈ ખ્યાલો તેમના મનમાં આવે છે તેમના વિષે તેઓ સભાન પણ ન હોય તેવી રીતે તેમનું ગૂંચવાડા ભરેલા વિચારોમાં પરિવર્તન થાય છે અને તેઓ એક આંતરિક ગોટાળાભરી અવસ્થામાં રહે છે. હું એવા કેટલાક લોકોના પરિચયમાં આવેલી છું જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જોતાં-જોડે એમાં તત્ત્વજ્ઞાન જેવું કાંઈ નથી-અત્યંત વિરોધી ભાવોવાળી વસ્તુઓને એકસાથે, એકબીજાની જોડે ગોઠવી શકતા હતા, જાણે તેઓ કોઈ ક્રમબદ્ધ ખ્યાલો હોય તે પ્રકારે અને સાથે સાથે વ્યક્તિની નિરપેક્ષ સ્વતંત્રતા અને અરાજકતાના વિચારોને એક સરખા સમભાવથી સ્વીકારતા અને પોતાના મગજમાં એકસાથે બીજા વિચારને એક ભયંકર ગેરવ્યવસ્થામાં અથડાવતા અને છતાં તેમને એનું ભાન પણ રહેતું નહિ! . . . તમને પેલી કહેવતની ખબર છે ને : 'જે પ્રશ્નને સુયોગ્ય રીતે ગોઠવવામાં આવે છે તેનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ તો એ રીતે જ ઊકલી

જાય છે.' એટલે હવે, તમારો પ્રશ્ન પૂછો. તમારે શેની વાત કરવી છે? હું તમારા પ્રત્યે મારો મદદકર્તા હાથ લંબાવું છું, તમારે કેવળ એને પકડી લેવાનો જ છે. તમે કહો છો તે શું છે, તમે જેને બુદ્ધિ કહો છો તે શું છે? તમને એક ખ્યાલ અને વિચાર વચ્ચેનો ભેદ ખબર છે?

બાળક : બરાબર નહિ.

શ્રી માતાજી : આહ! ત્યારે એ તો પહેલો અવરોધ છે : તમારામાંથી કોઈ મને કહી શકશે? (એક બાળકને) તમે કહો, તમને ખ્યાલ (concept)* અને વિચાર વચ્ચેના ભેદની ખબર છે?

બાળક : વિચાર એ એક એવી વસ્તુ છે જે ખ્યાલ (concept) કરતાં વધુ અસ્પષ્ટ હોય છે.

શ્રી માતાજી : ના, એમાં કોઈ અસ્પષ્ટ મગજમાં અસ્પષ્ટ વિચારનો અથવા સ્પષ્ટ મનમાં સ્પષ્ટ વિચારનો પ્રશ્ન નથી. વાત એમ નથી.

બાળક : આપે હમણાં જ કહ્યું કે ખ્યાલો ઉપરથી આવે છે અને તેમનું વિચારમાં પરિવર્તન થાય છે.

શ્રી માતાજી : હા, પણ તેઓ ઉપરથી કેવી રીતે આવ્યા?

બાળક : મનના ઊદ્ભવતર ભાગોમાંથી.

શ્રી માતાજી : હા, પરંતુ તમે મને કોઈ ખ્યાલ અને જે વિચારોમાં તેને વ્યક્ત કરી શકાય તેનો દાખલો આપી શકશો? તમારામાંથી કોઈ એવો દાખલો આપશો? (એક શિષ્ય તરફ જોતાં) એ બોલવાને ઉત્સુક લાગે છે. કહો, કહો, અમને કંઈ કહો, અમે સાંભળીએ.

બાળક : પૃથ્વી ઉપર પ્રભુનો આવિર્ભાવ એ એક ખ્યાલ છે અને રૂપાંતર એક વિચાર છે.

શ્રી માતાજી : અરે તમે તો અદ્વૈતવાદી નીકળ્યા? જો હું ભૂલતી ન હોઉં તો એ સિદ્ધાંત તો અદ્વૈતવાદનો છે.

પ્રભુના એક વિચાર વડે આ સર્જિતનું સર્જન થયેલું છે, પરંતુ આપણે તેને

* મૂળમાં concept શબ્દ છે. પરંતુ એ કોઈ સંગૃહીત સંસ્કાર, પૂર્વગ્રહ કે ધારણાના અર્થમાં નથી. 'તરંગ' શબ્દ વાપરી શકાય, પરંતુ એના અંગેની રૂઢ માન્યતા અસ્થાયિત્વનું સૂચન કરે છે. કદાચ પતંજલિનો 'પ્રત્યય' શબ્દ શ્રી માતાજીને જે કહેવું છે તેની સૌથી નજીક છે, પરંતુ એ શબ્દ પણ સામાન્ય વ્યવહારમાં જુદી રીતે રૂઢ થયેલો છે. માટે જ 'ખ્યાલ' શબ્દ વાપરવો પડ્યો છે એને રૂઢ અર્થમાં લેવાનો નથી.

વિચારને બદલે ખ્યાલ કહીએ છીએ.

બીજા કોઈને કોઈ રસપ્રદ વસ્તુ કહેવાની છે?

(એક શિક્ષક) : તર્કશાસ્ત્રમાં કહે છે : ‘મર્ત્યત્વ એ એક ખ્યાલ છે,’ અને ‘મનુષ્ય મર્ત્ય છે’ એ એક વિચાર છે.

શ્રી માતાજી : હવે તમે ખ્યાલ અને વિચાર વચ્ચેનો ભેદ સમજ્યા છો એ વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે. ખ્યાલને અનેક પ્રકારના વિચારોમાં ઢાળવામાં આવે છે. એમાં અનેક રીતના પરસ્પર વિરોધી વિચારો હોઈ શકે અને આખી વસ્તુ એ બધાને એક સુસંયોજિત રૂપમાં ગોઠવવામાં આવી જાય છે. મેં તમને અનેક વાર કહેલું છે કે પરસ્પર વિરોધી વિચારો પણ જો તમે પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંચે જઈને મૂળ ખ્યાલમાં પહોંચો તો એકત્વવાળા જણાય છે. . . . તમે આની રમત રમી શકો છો. એ રસ પડે તેવી રમત હોય છે. આપણે એક વિધાન કરીએ, પછી એથી વિરુદ્ધનું વિધાન કરીએ અને છેવટે પછી એમનું સામંજસ્ય સિદ્ધ કરીએ.

તો વિધાન કોણ કરે છે? . . . અરે! હું જ સીધેસીધી એ વસ્તુ રજૂ કરું. ‘મનુષ્ય મર્ત્ય છે.’ એની વિરોધી વસ્તુ ‘મનુષ્ય અમર છે’. હવે એ બંને એક અર્થવાળા બને એવા સંવાદનું સ્થાન શોધી કાઢો.

બાળક : અજ્ઞાન એ, અમૃતત્વ સાથે એકતા કરવામાં અવરોધ કરનાર વસ્તુ છે.

શ્રી માતાજી : વસ્તુને કહેવાની એ કાંઈક અસ્પષ્ટ રીત છે. તમે એને વધારે બુદ્ધિગમ્ય રીતે કહી શકો. તમે એમ કહી શકો : ખરી વાત તો એ છે કે મનુષ્ય અમર છે; અને અવિદ્યા અથવા અચેતનતાને કારણે એ મર્ત્ય બન્યો છે. આ વધારે સારું છે, નહિ? તમે આથી આગળ જઈ શકો: તે કેમ અમર છે? તે કેમ મર્ત્ય છે? અને મર્ત્ય હોઈને તે કેવી રીતે અમર થઈ શકે?

સ્વરૂપનો ગમે તે કોઈ ભાગ હોય, એ બુદ્ધિ હોય કે બીજો કોઈ ભાગ હોય, મન હોય, પ્રાણ હોય અથવા બીજો કોઈ, એની કશી જ અગત્ય નથી, એમાં સાચી ક્રિયા એ એક દ્વિમુખી ગતિ કરવામાં રહેલી હોય છે: પ્રથમ તો, એણે દિવ્ય સત્યની અભિવ્યક્તિની આડે ન આવવું જોઈએ, અને બીજું, એણે એ અભિવ્યક્તિમાં મદદરૂપ બનવું જોઈએ. એમાં નકારાત્મક બાજુ કોઈ રીતે આવરણરૂપ ન બનવામાં, કશી વસ્તુને ન રોકવામાં, પોતાની અભિવ્યક્તિ માગતી દિવ્ય શક્તિના માર્ગને ન અવરોધવામાં રહેલી છે; બીજી બાજુ, પોતે પૂરતા પ્રમાણમાં સ્વચ્છ અને શુદ્ધ બની રહીને આ અભિવ્યક્તિને સહાય કરવામાં રહેલી છે.

તમે આ વસ્તુ સર્વ સ્થળે લાગુ કરી શકો છો, એ ખૂબ સગવડભરી વસ્તુ છે.

હવે બીજો કોઈ પ્રશ્ન?

બાળક : જો મનુષ્યો મરી ન જાય, તોપણ ઉંમર થતાં તેમના દેહ તો નિરુપયોગી સરખા બની જાય ને?

શ્રી માતાજી : ના રે! તમે ખોટી દિશામાંથી જુઓ છો. તેમના શરીરમાં સડો* દાખલ થયા વિના તેઓ મરણ પામી શકતાં નથી. એ તો તેમના શરીરમાં સડો દાખલ થાય છે એટલે જ તેઓ મરણ પામે છે. જો તેમને મરવાનું ન હોય તો તેમના દેહે નિરુપયોગી ન બનવું જોઈએ. આ વસ્તુ તદ્દન વિરોધી ભાવની અભિવ્યક્તિ છે. શરીરમાં સડો દાખલ થાય છે, ક્ષીણતા દાખલ થાય છે અને અંતે એક સંપૂર્ણ અવનતિ આવે છે તેને લઈને જ મૃત્યુ તદ્દન અનિવાર્ય બની જાય છે. પરંતુ જો દેહ, આંતર સ્વરૂપની પ્રગતિશીલ ગતિને અનુસરે, જો તેનામાં ચૈત્ય સ્વરૂપની જેમ પ્રગતિ કરવાની અને પૂર્ણતાની સમજણ હોય, તો પછી તેણે મરણ પામવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી. એક વરસ ઉપર બીજું વરસ પસાર થાય એટલે કેવળ વધુ સડો દાખલ થવો જોઈએ તેમ થવું અનિવાર્ય નથી. એ તો પ્રકૃતિની એક કુટેવ છે. આ ક્ષણે જે કાંઈ બની રહ્યું છે તેમાં રહેલી એક કુટેવ છે. અને મૃત્યુનું ચોક્કસ કારણ પણ તે જ વસ્તુ છે. આથી ઊલટું, આપણે ઠીક ઠીક રીતે એવી વસ્તુની કલ્પના કરી શકીએ છીએ કે જે ગતિ જીવનની શરૂઆતમાં હોય છે તે જ પાછળથી પણ અન્ય સ્વરૂપે ચાલુ રહે. મેં તમને કહેલું જ છે કે આપણે તદ્દન અવિરત વિકાસની કલ્પના કરી શકીએ નહિ, કારણ કે એમાં પછી થોડાક સમય પછી રચનાઓની ઊંચાઈઓની જરૂર ઊભી થાય! પરંતુ આ ઊંચાઈ તરફના વિકાસને આપણે પૂર્ણતા પ્રત્યેના રૂપની પૂર્ણતાના વિકાસમાં પલટી નાખી શકીએ છીએ : દેહ સ્વરૂપની સર્વ અપૂર્ણતાઓને ધીમે ધીમે કરીને સુધારી શકાય છે, સર્વ દુર્બળતાઓને સ્થાને બળની સ્થાપના કરી શકાય છે, સર્વ અનાવડતોને સ્થાને કાર્યકુશળતાની સ્થાપના થઈ શકે છે. એમ કેમ ન થઈ શકે? તમે એ રીતે વિચારતા નથી કારણ કે તમને વસ્તુઓને બીજી રીતે જોવાની આદત પડી ગઈ છે. પરંતુ એમ ન થવા માટે કોઈ કારણ નથી.

તમે એક વૃક્ષને, તાડના ઝાડને કદી ઊગતું જોયું છે? એવું એક ઝાડ આશ્રમના આંગણામાં, સમાધિના ચોગાનમાં, જે દ્વારમાં થઈને તમે રોજ ઉપર આવો છો ત્યાં છે. તમે એ ઝાડ કઈ રીતે ઊગી રહ્યું છે તે જોયું નથી? તમે જાણતા હશો કે આ ઝાડ લગભગ ચાળીસ, પિસ્તાળીસ અથવા પચાસ વર્ષની વયનું હશે અને છતાં એ કેટલું બધું નાનું છે. એ જાતનાં ઝાડ તો મકાન કરતાં પણ ઊંચાં ઊગી શકે છે. જો તેઓ તેમની કુદરતી અવસ્થામાં હોય અને તેમને કોઈ અકસ્માત ન નડે તો તેઓનું આયુષ્ય સહેલાઈથી અનેક સદીઓનું હોઈ શકે છે. એ વૃક્ષ એમ કેવી રીતે જીવે છે તે તમે જાણતા નથી? હું એ વસ્તુ ઉપરથી જોઉં છું. એક ખૂબ સુંદર દૃશ્ય હોય છે. પ્રથમ તો

* અથવા વિકૃતિ. - અનુવાદક

આપણને એક પ્રકારના તપખીરિયા રંગના બોલ જેવો ફણગો દેખા દે છે. પછી એ નાનકડો ભૂરા રંગનો દડો વિકાસ પામવા લાગે છે અને એનો રંગ સહેજ આછો ઘેરો થાય છે. ધીમે ધીમે કરીને આપણા જોવામાં આવે છે કે એ એક પ્રકારની નાની નાની સંકુલ રેખાઓનો બનેલો છે. એ રેખાઓના છેડાઓની પોતાની તરફ, જાણે અંદરની બાજુએ વળેલા હોય છે; અને પછી એ વિકાસ પામવા માંડે છે. એ બહાર આવે છે, વધુ ને વધુ કમનીય બને છે અને એ વિકાસ પામે છે, લીલા રંગનો થાય છે, જરાક આછા પીળાશ પડતા લીલા રંગનો થાય છે અને એનો આકાર બિશપના કોસ જેવો થાય છે. પછી આપણે એનાં અનેકગણાં જૂમખાં થતાં અને છૂટાં પડતાં જોઈએ છીએ. એ હજી જરાક તપખીરિયા રંગનો, થોડો વિચિત્ર લાગે તેવો (લગભગ તમારા જેવો) હોય છે, જાણે કોઈ કાતરાની ઈયળ હોય તેવો હોય છે. અને પછી જાણે અચાનક એ ફૂટી નીકળતો હોય તેમ બહાર ફૂટી પડે છે. એનો રંગ તે વખતે આછો પીળો હોય છે; અને એ નાજુક હોય છે. એનો એ રંગ આનંદ આપે તેવો હોય છે. પછી એ દડો લાંબો થાય છે. એ વસ્તુ એકબે દિવસ ચાલે છે અને પછી ત્યાં પાંદડાં દેખા દે છે. આ પાંદડાં કેટલાં હોય છે એ મેં કદી ગણ્યાં નથી, મને ખબર નથી કે એ કેટલાં હોય છે. દરેક વખતે નવાં પાનની શ્રેણી આવે છે. એ ખૂબ આછા રંગનાં હોય છે અને અત્યંત સરસ દેખાય છે. એ કોઈ નાના બાળક જેવાં, બાળક જેવી કોઈ કુમળી, સુંદર અને કલાત્મક વસ્તુ તેમનામાં હોય તેવાં દેખાય છે. અને ત્યારે પણ આપણને લાગતું હોય છે કે તેઓ નાજુક છે; અને સાચે જ, જો એ પાન ઉપર કોઈ ઘા થાય છે તો એ કાયમને માટે વિકૃત થઈ જાય છે. એ ખૂબ નાજુક હોય છે, પણ આનંદ આપે તેવું કોમળ પણ હોય છે. એનામાં આલ્લાદકતા હોય છે અને આપણને એમ થાય છે ‘પણ પ્રકૃતિ એવી ને એવી જ કેમ નહિ રહેતી હોય?’ ત્યાર પછીની સવાર ઓહ....!! એ બધાં જુદાં પડી ગયાં હોય છે, એમનો રંગ ચળકતો લીલો હોય છે, એમના એ અદ્ભુત ઝળહળતા લીલા રંગ સાથે તેઓ યુવાનીનાં જોમ અને શક્તિવાળાં હોય તેવાં આશ્ચર્યકારક લાગે છે. એ વસ્તુ એટલેથી અટકી જવી જોઈએ એમ લાગે છે-ના, પણ એવું બનતું નથી. એ ક્રિયા ચાલુ રહે છે. પછી આવે છે ઘૂળ અને પસાર થઈ રહેલા લોકોમાં રહેલી વિકૃતિ. પછી એ પાન ખરવા માંડે છે, પીળા રંગના થાય છે. એ પીળાશ જુદી જાતની હોય છે, એ પીળો રંગ શુષ્કતાનો હોય છે અને એમ એ પાન તદ્દન ચીમળાઈ જઈને ખરી પડે છે. એનું સ્થાન એક થડ લે છે. દરેક વર્ષે એ થડ જરા સરખું વૃદ્ધિ પામે છે. એનો અંત આવવાને માટે કેટલાય સૈકાઓ જોઈશે. પરંતુ એ દરેક વર્ષે એની એ વસ્તુનું પુનરાવર્તન કરે છે, સૌંદર્યની, આલ્લાદકતાની અને આકર્ષકતાની એની એ જ અવસ્થામાં પસાર થાય છે અને આપણને એમ થાય છે કે, ‘એ વસ્તુ ત્યાં જ કેમ અટકતી નહિ હોય?’ અને બીજી જ

ક્ષણે એ અન્ય વસ્તુ બની રહ્યું હોય છે. આપણે એ વસ્તુને વધુ સારી તો નથી કહી શકતા, પણ એ એક બીજી વસ્તુ હોય છે. એટલે એ પુષ્પો ઊગવાના સર્વ પ્રકારના ક્રમોમાં થઈને, એક પછી એક ક્રમમાં થઈને પસાર થાય છે. પછી અકસ્માતો શરૂ થાય છે; અકસ્માતો સામે વિકૃતિ આવે છે અને વિકૃતિ પાછળ મૃત્યુ આવી રહેલું છે.

વાત એમ છે. પરંતુ અકસ્માતો થવા એ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી. અને છતાં જે વસ્તુ મૃત્યુ જેવી લાગે છે તે વૃક્ષની વૃદ્ધિમાં મદદ કરે છે. તમારે કાંઈ વધુ વિકાસ કરવો હોય, વધુ લાભ પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તમારે કોઈક ને કોઈક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે.

એમ થવું જોઈએ કે છેવટ સુધી સંવાદ અને સૌંદર્યને જાળવી શકો. જો તમારા દેહને ધારણ કરી રાખવા પાછળ કોઈ હેતુ જ ન હોય તો પછી એવું કોઈ કારણ નથી કે જેને લઈને તમે તમારું શરીર ધારણ કરી રાખો અથવા એનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખો, કારણ કે એ અસ્તિત્વમાં રહેવા સિવાય બીજા કશા કામનું ન હોય. શરીરનો વિનાશ થાય છે કારણ કે તે કોઈ પણ વસ્તુ માટે, કોઈ પણ રીતે સારું થઈ ન શકે તેવું બની જાય છે. તમે એક એવો દેહ ધારણ કરી રાખી શકો છો કે જે એક પૂર્ણતા પરથી બીજી પૂર્ણતા પ્રત્યે વિકાસ પામતો જતો હોય. તમારા દેહમાં એવી ઘણી વસ્તુઓ હોય છે જે તમને એમ કહેવા પ્રેરે છે કે, ‘અરે જો આ વસ્તુ આવી હોત તો! આહ, મને તો આવા થવું બહુ ગમે,’ (હું અહીં તમારા ચારિત્ર્યની વાત કરતી નથી, કારણ કે એમાં એટલી બધી વસ્તુઓ એવી છે કે જેનું પરિવર્તન થવું જરૂરી છે; હું તો અત્યારે કેવળ શારીરિક દેખાવની વાત કરું છું). તમે કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રકારનો વિસંવાદ જુઓ છો ત્યારે તમને એમ થાય છે કે, ‘જો આ વિસંવાદ દૂર થઈ જાય તો કેવું સારું? . . . પરંતુ તમો એમ ધારો છો કે એમ બની શકે તેવું નથી? તમે જો એ વસ્તુ પ્રત્યે કેવળ પરલક્ષી દૃષ્ટિએ જુઓ-તમારી ક્ષુદ્ર વ્યક્તિતાની દૃષ્ટિએ નહિ, તમારામાં રહેલી પોતા માટેની એક પ્રકારની આસક્તિની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ તદ્દન વસ્તુગત રીતે જુઓ; તમે જાણો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ જોતા હો એ રીતે તમારી જાતનું નિરીક્ષણ કરો અને તમે કહી શકશો કે, ‘આ વસ્તુ પેલી વસ્તુ સાથે સંવાદમાં નથી,’ તમે એથી પણ વધુ ઝીણવટપૂર્વક નિરીક્ષણ કરશો તો તમને ખૂબ રસ પડે તેવી વસ્તુઓ દેખાશે; તમે જોઈ શકશો કે આ વિસંવાદ તો તમારા ચારિત્ર્યમાં રહેલી ક્ષતિનો બાહ્ય આવિર્ભાવ છે. એનું કારણ એ છે કે તમારા ચારિત્ર્યમાં કાંઈક વક્તા છે, એ વસ્તુ બરાબર સામંજસ્યવાળી નથી અને એ વસ્તુ તમારા શરીરમાં કોઈક ઠેકાણે ફૂટી નીકળી હોય છે. જ્યારે એ વસ્તુને તમે તમારા શરીરમાં વ્યવસ્થિત કરવા પ્રયત્ન કરશો ત્યારે તમને જણાઈ આવશે કે આ શારીરિક વિસંવાદનું મૂળ શોધવા માટે તમારે તમારા આંતરસ્વરૂપમાં રહેલી ક્ષતિને શોધી કાઢવી પડે તેમ છે. પછી તમે એ કામમાં લાગી જાઓ છો અને જોઈતું પરિણામ પ્રાપ્ત કરો છો.

તમને ખ્યાલ નથી કે તમારું શરીર કેટલું બધું નમનીય છે! અન્ય દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં હું કહી શકું કે ભારે જડસુ છે અને એટલે જ એનામાં સડો દાખલ થાય છે. પરંતુ એમ થવાનું કારણ તો એ છે કે આપણને તેનો કઈ રીતે ઉપયોગ કરવો તે વિષે કોઈ ખ્યાલ નથી. જ્યારે આપણે નાનકડાં પાન જેવા તાજાં લોઈએ છીએ ત્યારે આપણને સમજ નથી લોતી કે, ‘ખરે જ, મારા હાથ આટલા બધા સુકલકડી છે અથવા મારા પગ બહુ લાંબા છે અથવા મારી પીઠ બરાબર સીધી નથી અને મારું મસ્તક બરાબર સંવાદપૂર્ણ નથી.’ અને બદલે તમે એમ કહેતા લોત કે, ‘આ વસ્તુ બીજી રીતની લોવી જોઈએ, મારા હાથ સપ્રમાણ લોવા જોઈએ, મારું શરીર સંવાદપૂર્ણ લોવું જોઈએ, મારા શરીરનું એકેએક રૂપ કોઈ ઊદ્ધર્વના સૌંદર્યની અભિવ્યક્તિ કરનારું લોવું જોઈએ’ અને પછી તમે અનુભવશો કે તમને સફળતા મળે છે. જો તમે આ વસ્તુ સતતપણે, શાંત, ધીરજવાન, દેખીતી નિષ્ફળતાઓ પ્રત્યે બેપરવા, એવા સાચા સંકલ્પ સાથે કઈ રીતે કરવી તે જાણતા હશો, શાંતિથી તમારું કામ ચાલુ રાખશો, શાંતિથી એ પ્રકારનો સંકલ્પ સેવવાનું જારી રાખશો, અંતરમાં જ કોઈ કારણો શોધવાનાં લોય તો તેમને શોધી કાઢશો, તમારું કાર્ય જુસ્સાપૂર્વક કરશો, તો તમે જરૂર સફળ થશો. જ્યારે તમે કોઈક ઠેકાણે તમને સુંદર ન લાગતો લોય તેવો કોઈક નાનકડો કાળો કીડો જોશો, તમને એમ લાગશે કે એના વડે એક નાનકડો ડાઘ પડે છે, એ તમને કાંઈક અંશે અણગમો ઉપજાવશે, ઘૃણાપાત્ર લાગશે, ત્યારે તમે તેને પકડીને ઉઠાવી લેશો. અને ખેંચી કાઢશો અને એને દૂર ફેંકી દઈને તેને સ્થાને કોઈ સ્વચ્છ પ્રકાશની સ્થાપના કરશો અને પછી, કેટલાક વખત પછી જણાશે કે, ‘મારા ચહેરા ઉપર પેલી જે વિસંવાદિતા હતી તે અદૃશ્ય થઈ રહી છે, મારા ચહેરા ઉપર આ જે ઘાતકીપાણાની, અચેતનાની છાપ હતી તે દૂર થઈ જવા આવી છે.’ અને દસ વર્ષ પછી તમે તમારી જાતને ઓળખી પણ નહિ શકો.

તમે બધા અહીં, યૌવનપૂર્ણ પદાર્થતત્ત્વવાળા છો; એનો લાભ તમે કઈ રીતે ઉઠાવી શકો એ તમારે જાણી લેવું જોઈએ-અને એ વસ્તુ કોઈ સ્વાર્થ સાધવા કે કોઈ ક્ષુદ્ર મૂર્ખતાપૂર્ણ હેતુઓ માટે નહિ પરંતુ સૌંદર્ય પ્રત્યેના પ્રેમને લઈને, સામંજસ્યની જરૂરિયાત લાગવાને કારણે થવી જોઈએ.

જો શરીરે ટકી રહેવું લોય તો એનામાં વિકૃતિ દાખલ ન થવી જોઈએ. એનામાં કોઈ સડો દાખલ ન થવો જોઈએ. એણે એક બાજુએ લાભ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ : અને તે લાભ પોતાનું રૂપાંતર કરવાનો લોવો જોઈએ, એમાં સડો દાખલ ન થવો જોઈએ. જ્યારે સડો દાખલ થાય છે ત્યારે પછી અમરતા પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતા રહેતી નથી.

બાળક : મૃત્યુ પછી વ્યક્તિ ક્યાં જાય છે?

શ્રી માતાજી : અરે બેટા, તારે શું કોઈ ગ્રંથ જોઈએ છે? આ કોઈ પ્રશ્ન જ નથી! ભલે, એને વિષે વળી બીજો પ્રસંગ આવશે. વળી જો મને બરાબર યાદ હોય તો એ વિષેનું તો એક આખું પ્રકરણ લખાયેલું ઉપલબ્ધ છે. આપણને એની વાત કરવાનો પ્રસંગ મળી રહેશે . . . હાલ તો હું તમને એક વાત કહું : જ્યારે તમે જગત ઉપર જન્મ લો છો ત્યારે તમે ક્યાં જાઓ છો તેની તમને ખબર હોય છે? મને એ વાત કહો કે શું પૃથ્વી ઉપરના બધા લોકો એક જ જગ્યાએ જાય છે?

દરેક વ્યક્તિ પોતાને માર્ગે જ જાય છે. દરેકનું ભાવિ અલગ હોય છે, જ્યારે તેઓ મૃત્યુ પામે ત્યારે એ બધાને માટે એકસરખું જ હોય એવું શા માટે બનવું જોઈએ? દરેક વ્યક્તિને માટે એ એક જુદી વસ્તુ હોય છે.

વાર્તાલાપ - ૨૬

૨૪ જૂન, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સત્ત્વો સ્વભાવે જ બળવાન હોય છે. જ્યારે એમની શક્તિ જોડે જ્ઞાન મળે છે ત્યારે તેઓ બમણાં ભયંકર બને છે. આવાં સત્ત્વો સાથે કોઈ પણ રીતે કામ પાડવા જેવું નથી. તમારે તેમની સાથે હરકોઈ પ્રકારના વ્યવહારથી દૂર રહેવું જોઈએ, સિવાય કે તેમને કચડી નાખવાની, તેમનો નાશ કરવાની શક્તિ તમારામાં હોય. જો તમારે તેમની જોડે સંસર્ગમાં આવવાની ફરજ પડે તો તેમની મોહિનીથી ચેતતા રહો. પ્રાણમય ભૂમિકાનાં એ સત્ત્વો જ્યારે સ્થૂળ ભૂમિકા ઉપર આવિર્ભાવ પામે છે ત્યારે હમેશાં તેમનામાં વશીકરણ કરવાની એક સમર્થ શક્તિ હોય છે. કારણ કે એમની ચેતનાનું કેન્દ્ર સ્થૂળ પાર્થિવ ભૂમિકામાં નહિ, પરંતુ પ્રાણમય ભૂમિકામાં હોય છે. મનુષ્યની ચેતના તેના સ્થૂલદેહને લીધે કુંઠિત થયેલી હોય છે, તેના પર એક આવરણ આવી ગયેલું હોય છે. પેલાં સત્ત્વોની બાબતમાં તેમ નથી હોતું.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૬)

બાળક : માતાજી, તમે એમ કહો છો કે, ‘આ સત્ત્વોમાં ઘણી શક્તિ રહેલી હોય છે,’ તો એમની એ શક્તિ કયા પ્રકારની હોય છે ?

શ્રી માતાજી : પ્રાણમાં પદાર્થતત્ત્વ ઉપર કાર્ય કરી શકવાની શક્તિ હોય છે તેના જેવી. અને હકીકતમાં, પ્રાણમય શક્તિ વિના તમે કાંઈ કરી શકો તેમ હોતું નથી. જો પ્રાણમય શક્તિનું અસ્તિત્વ ન હોત તો પદાર્થતત્ત્વ સંજ્ઞાલીન અને અચેતન હોત. મનુષ્યો જેને ‘શક્તિ’ કહે છે, તે ટૂંકમાં કહીએ તો પ્રાણમય શક્તિ જ હોય છે.

બાળક : પ્રાણમય શક્તિનું સ્થાન ઊર્ધ્વની કોઈ શક્તિ ન લઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : ના. પ્રાણનું સૌ પ્રથમ તો રૂપાંતર થવું જોઈએ. મેં હમેશાં કહ્યું છે કે પ્રાણ વિના કાંઈ નહિ થઈ શકે, પરંતુ પ્રાણમાં પરિવર્તન લાવવું જોઈએ; એટલે કે પ્રાણે પેલા સત્ત્વોના કરણ થવાને બદલે પ્રભુનો સંકલ્પ સિદ્ધ કરનાર સાધન બની રહેવું જોઈએ. ભૌતિક જગતમાં આપણે પ્રાણ વિના કોઈ ક્રિયા કરી શકીએ તેમ નથી. અને ત્યાગીઓ આ બાબતમાં જ ભૂલ કરે છે; કારણ કે તેઓ જાણે છે કે પ્રાણની શક્તિઓ કામનાઓથી ભરપૂર અને પોતાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂરિયાતની

લાગણીવાળી હોય છે, એટલે ત્યાગીઓ તેમનો નાશ કરે છે, એમને એટલી બધી મૂતવત્ કરી દે છે કે તેમનું પછી અસ્તિત્વ જ નથી રહેતું, ત્યાગીઓની સર્વ પદ્ધતિઓનો હેતુ પ્રાણનો વિનાશ કરી તેને મારી નાખવાનો હોય છે. કારણ કે ભૌતિક જીવન સાથેના સંબંધો કાપી નાખવાનો એ સૌથી સગવડભર્યો માર્ગ છે: પછી તમારું સ્વરૂપ એક મનુષ્યદેહધારી વૃક્ષ કરતાં પણ બદતર થઈ રહે છે.

ખરી જરૂર એ છે કે પ્રાણે પોતાના હેતુઓ સાધવા માટે કે પ્રભુ વિરોધી શક્તિઓના કારણ થવાને બદલે, દિવ્ય સંકલ્પના સાધનરૂપ બની રહીને પોતાની સર્વ શક્તિઓ પ્રભુના હાથમાં મૂકી દેવી જોઈએ. એમ કરવું તદ્દન શક્ય છે.

બાળક : જ્યારે અમને બીક લાગતી હોય છે ત્યારે એનું કારણ શું? આ પ્રાણમય સત્ત્વોની કરામત હોય છે?

શ્રી માતાજી : હા, બેટા. ભય, એ આ પ્રાણમય સત્ત્વોએ આ જગતને આપેલી સુંદર ભેટ છે. એ તેમની પહેલી ભેટ છે અને ઘણી બળવાન છે. એ સત્ત્વો ભય વડે જ માનવપ્રાણીઓ ઉપર તેમની પકડ રાખે છે. સૌ પ્રથમ તો, ભયનું એક વાતાવરણ ખડું કરે છે; એ ભયની ક્રિયા તમને દુર્બળ બનાવે છે, અને પછી ધીરે ધીરે તમને એ સત્ત્વોની શક્તિને આધીન મૂકી દે છે. એ ભયને માટે કોઈ કારણ પણ હોતું નથી; એ એક એવો ભય હોય છે જે તમને પકડમાં લઈ લે છે, એવી કોઈ વસ્તુ, જે તમને થયરાવી મૂકે છે, તમને ચિંતામગ્ન કરી દે છે. તમને એમ કેમ બને છે તેની ખબર પડતી નથી, એને માટે કોઈ દેખીતું કારણ હોતું નથી. એ એમનું કાર્ય છે.

બાળક : અમને જ્યારે બીક લાગે ત્યારે અમારે શું કરવું?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર તમે કોણ છો તેના ઉપર છે. પોતાની જાતને ભય મુક્ત કરવાના અનેક રસ્તાઓ છે.

જો તમને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે થોડો પણ સંપર્ક હોય તો, તમારે એને તરત જ બોલાવવું અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપના પ્રકાશમાં સર્વ વસ્તુઓને વ્યવસ્થિત ગોઠવી લેવી. આ એક બહુ શક્તિશાળી માર્ગ છે.

જ્યારે તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંબંધ ન હોય, પણ તમે એક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિ હો, એટલે કે, તમારામાં સતર્ક મન સ્વતંત્રપણે ગતિ કરી શકે એવી શક્તિ હોય, તો પછી તમે તમારી પોતાની સાથે, એક બાળકને સમજાવતા હો તેવી રીતે દલીલ કરી શકો છો. એને સમજાવી શકો છો કે ભય એ વસ્તુ પોતે જ સારી વસ્તુ નથી અને ભયને માટે કોઈ કારણ હોય તે છતાં તેનો સામનો બીતાં બીતાં કરવા જવું એ તો ભારે મૂર્ખાઈ ગણાય. જો ભયનું કોઈ સારું કારણ હશે તોપણ તેમાંથી બહાર આવવાની તક તો તમને હિંમત વડે જ પ્રાપ્ત થઈ શકશે. જો તમારામાં લગાર પણ ભય હશે તો તમારું આવી બન્યું. એવી રીતે બુદ્ધિની દલીલોની શક્તિ વડે તમારા જે

ભાગમાં ભય દાખલ થયો હોય તેને છેવટે એવી ખાતરી કરાવવી કે જેથી એનામાંથી એ ભય દૂર થઈ જાય.

જો તમારામાં શ્રદ્ધા હશે અને તમે પ્રભુને સમર્પિત થઈ ચૂકેલા હશો તો તો તમારે માટે એક સરળ રસ્તો છે. તમારે એટલું જ કહેવાનું, 'હે પ્રભુ, તારો સંકલ્પ સિદ્ધ થાઓ, મને કશી વસ્તુ ભય પમાડી શકે તેમ નથી કારણ કે તું મને દોરી રહ્યો છે. હું તારો છું અને તું મારા જીવનને દોરી રહ્યો છે.' એનું પરિણામ તરત જ આવે છે. સૌ કોઈ ઉપાયોમાં આ ઉપાય સૌથી વધુ અસરકારક છે. એનો અર્થ એ કે આપણે પૂર્ણપણે પ્રભુને સમર્પિત થઈ રહેવું જોઈએ. જો કોઈએ તેમ કર્યું હશે તો એ વસ્તુ તરત જ કાર્યકારી નીવડશે; એક સ્વપ્નની જેમ બધો ભય ભાગી જશે. પણ ભયની સાથે પેલી અશુભ અસર પેદા કરનારું સત્ત્વ પણ એક સ્વપ્નની જેમ ભાગી જાય છે. તમારે એને દોડતું-ભાગતું જતું જોવા જેવું છે. . . .

હવે, કેટલાક લોકોમાં બળવાન પ્રાણમય શક્તિ હોય છે, તેઓ લડવૈયાઓ હોય છે, અને આવું બને છે ત્યારે, તેઓ પોતાનું મસ્તક ઊંચું કરીને કહે છે: 'હાં! આ તો કોઈ દુશ્મન આવી ગયો લાગે છે, ચાલો આપણે એને પછાડી પાડીએ.' પરંતુ એમ કરી શકવા માટે તમારામાં જ્ઞાન અને અત્યંત બળવાન પ્રાણમય શક્તિ હોવાં જોઈએ. તમારા પ્રાણમાં એક રાક્ષસ જેટલું બળ હોવું જોઈએ. બધાને માટે એવા બનવું શક્ય નથી હોતું.

એટલે આમાં અનેક જુદા જુદા માર્ગો હોય છે. એમાંથી જે કોઈ પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તેમનો ઉપયોગ કરતાં જો તમને આવડતું હશે તો એ બધા જ સારા ગણાય.

બાળક : વ્યાયામ કરતાં જ્યારે મારે કૂદકો મારવાનો હોય છે ત્યારે મને ભય લાગે છે. એમ કેમ થતું હશે?

શ્રી માતાજી : આહ, એમાં તો બેટા, વસ્તુસ્થિતિ ઉપર આધાર છે. તમારે બે અલગ અલગ વસ્તુઓનો ભેદ સમજવો જોઈએ અને તે દરેક સાથે ખૂબ જુદી રીતે કાર્ય કરવું જોઈએ.

જો એ પ્રાણમય ભય હોય તો તેને સમજાવીને, બીક લાગતી હોવા છતાં એ કસરત કરવી જ જોઈએ. પરંતુ જો એ શારીરિક સહજ પ્રેરણા હોય (એવી પ્રેરણા હોવી શક્ય છે, એવું ઘણી વાર બને છે, એક જાતની શારીરિક સહજ પ્રેરણા પણ હોય છે) તેવે પ્રસંગે, તમારે એના ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ કારણ કે તર્ક અથવા પ્રાણના સંકલ્પ વડે ક્ષુબ્ધ થયેલ ન હોય તો શારીરિક સહજ પ્રેરણા એ ખૂબ ભરોસાપાત્ર વસ્તુ હોય છે. એટલું જ નહિ, પણ જે વસ્તુ તમે કરી શકો તેમ હો અને સામાન્ય રીતે તમે એ કરતા પણ હો, છતાં કોઈ દિવસ તમને એક પ્રકારની

અણગમાની, જાણે કે તમે સંકોચપૂર્વક પાછા હઠતા હો એવી લાગણી થતી હોય તો એ વસ્તુ તમારે ખાસ ન કરવી જોઈએ. એ પ્રકારની લાગણી બતાવી આપે છે કે કોઈ કારણસર-શારીરિક અસ્વસ્થતાને કારણે ઊભા થયેલા કોઈ ભૌતિક કારણસર-જો તમે એ વ્યાયામ એ સમયે કરવાને માટે લાયક ન હો; તો પછી એ ન કરવો. એવે પ્રસંગે, એ કોઈ ભયની લાગણી પણ નથી હોતી, એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે સંકોચ પામે છે, પાછી પડે છે; એમાં મનમાં કાંઈ હોતું નથી, એ વસ્તુ કોઈ રીતના વિચારને અનુરૂપ હોતી નથી, જેમ કે, ‘હવે શું થશે?’ જ્યારે મન સળવળાટ કરવા લાગે અને તમને થાય કે, ‘હવે શું થશે?’ ત્યારે તમારે એ લાગણીને આપટીને ફેંકી દેવી, કારણ કે એની કોઈ કિંમત નથી હોતી; પરંતુ એને હાંકી કાઢવા માટે બુદ્ધિ અને શુભ વૃત્તિને લભ્ય એવાં બધાં જ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પરંતુ જો એ તદ્દન ભૌતિક રીતનું સંવેદન હોય, જાણે કે કોઈ વસ્તુ સંકોચ અનુભવતી હોય, એક પ્રકારની ભૌતિક અણગમાની લાગણી અનુભવાતી હોય, જાણે કે શરીર પોતે જ ઈનકાર કરતું હોય, ત્યારે તમારે એના ઉપર કદી પણ દબાણ ન કરવું, કારણ કે જો તમે દબાણ કરશો તો અકસ્માતના ભોગ બનશો. એ વસ્તુ કદાચ બનનાર અકસ્માતનું અથવા તમે એ વસ્તુ સારી રીતે નહિ કરી શકો તેનો પૂર્વ-અણસાર હોય છે. એવી વેળાએ તમારે એ વ્યાયામ ન કરવો. અને એમાં તમારે કોઈ આત્માભિમાન ઘવાયાની લાગણીને અનુભવવાની જરૂર નથી. તમારે કેવળ એટલી જ નોંધ લેવી: ‘આજે મારું સ્વાસ્થ્ય સારું નથી.’

પરંતુ જો એ કોઈ પ્રાણમય ભય હોય, દાખલા તરીકે તમારે કોઈ હરીફાઈ અથવા ટુર્નામેન્ટમાં ભાગ લેવાનો હોય અને તમને આ રીતનો ભય લાગે, ‘શું થશે?’ ત્યારે તમારે એને તરત જ વાળી-ઝૂડીને ફેંકી દેવો, એનો કોઈ અર્થ નથી હોતો.

બાળક : પરંતુ કેટલીક વાર અમને અમુક વ્યાયામ કરતાં અટકાવનાર વસ્તુ એ કેવળ આળસુપણું જ હોય છે.

શ્રી માતાજી : આહ ! જો એ વસ્તુ જ તમારે માટે પાયાની બાબત હોય તો એ એક જુદી વાત છે. જો તમારી પ્રકૃતિ તામસિક પ્રકારની હોય તો તમારે બીજી રીતની પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરવો. તમારી જાતને જરાક ઢંઢોળો, જરાક સટાકો લગાવો અને કહો: આગે બઢો, ચાલો, ફૂચ કરો. દાખલા તરીકે તમને વાંસડા વડે ફૂદકો મારતાં જો આળસ જ અટકાવતી હોય તો તમારે તરત જ કોઈ વધુ થકવનારી વસ્તુ કરવી અને કહેવું, ‘એમ, તારે એ કસરત નથી કરવી? ઠીક છે, તો પછી તારે ૧,૫૦૦ મીટરની દોડ કરવાની છે!’ અથવા ‘મારે આજે વજન ઊંચકવાની કસરત કરવી નથી, મને એ કરવાનું મન નથી’ તો પછી કહેવું: ‘ભલે, બહુ સારું, હું એક સામટા ૪,૦૦૦ ફૂટકા મારીશ.’

બાળક : અભ્યાસ માટે પણ એ જ પદ્ધતિનો ઉપયોગ થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : હા, જરૂર. જો તમને કોઈ પાઠ શીખવાનું ન ગમતું હોય, તો તમે એના કરતાં દસગણી વધુ અઘરી ચોપડી લો, કોઈ તદ્દન નીરસ વસ્તુ જેને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાની તમને ફરજ પડે. એવી ઘણી ચોપડીઓ હોય છે જે તદ્દન શુષ્ક, એવી નીરસ જ્ઞાન ભરેલી હોય છે ભલે, જો તમને તમારી ઈતિહાસ અને ભૂગોળની ચોપડીઓ વાંચવી ન ગમતી હોય, જે ખરી રીતે ઘણી સરળ અને આનંદદાયી હોય છે, તો પછી તમને આપવામાં આવેલી પેલી તદ્દન નીરસ ચોપડીઓ લો (શ્રી માતાજી એક શિક્ષક સામે જુએ છે : મારી કાંઈ બોલવાની હિંમત ચાલતી નથી કારણ કે તમારા શિક્ષક અહીં હાજર છે!) અને પછી તમને ઓછામાં ઓછી અર્ધી ચોપડી વાંચવાની ફરજ પડે છે. પછી જે વસ્તુ બને છે તે આલ્લાદેક લાગે છે.

બાળક : આપણને આળસ આવતી હોય છતાં કામ કર્યે જવું એ સારું નથી?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર કામના પ્રકાર ઉપર રહે છે. ત્યાં આપણે એક ભિન્ન પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ.

જો એ કામ કેવળ તમારે પોતાને માટે જ ન હોય અને સામૂહિક પ્રકારનું હોય, તો પછી, ગમે તે થાય તોપણ તમારે એ કર્યે જવું. એ એક પ્રાથમિક શિસ્ત છે. તમે કામ કરવાનું માથે લીધું, તમને કામ સોંપવામાં આવ્યું અને તમે એ કામ કરવા માંડ્યું, એટલે કે તમે એનો સ્વીકાર કર્યો, તો પછી ગમે તે સંજોગોમાં તમારે એ કરવું જ જોઈએ. ગમે તેમ, તમે તદ્દન માંદા પડી ગયા ન હો, સાવ નંખાઈ ગયા ન હો, તો તમારે તમારું કામ કર્યે જવું જોઈએ, નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરેલું કામ હમેશાં તમારી નાની નાની વ્યક્તિગત અવકાશોને દૂર કરે છે. પરંતુ એ તો કુદરતી છે કે તમને સખત તાવ ચડી આવ્યો હોય અથવા એવી કોઈ માંદગી આવી હોય કે જેથી તમારે બિલકુલ હાલ્યાચાલ્યા વિના પથારીમાં જ પડી રહેવું પડે, તો એ વાત જુદી છે. પણ એ સિવાય, તમે ફક્ત થોડાક જ અસ્વસ્થ હો, ‘મને બરાબર ઠીક લાગતું નથી, મારું જરા માથું ચડ્યું છે, અથવા મારી પાચનક્રિયામાં બગાડ થયો છે, અથવા મને શરદી થઈ છે, અથવા મને ઉઘરસ આવે છે.’ અને એવી બીજી વસ્તુઓ થતી હોય: તો તમે તમારું કામ કરો, તમારી જાત વિષે વિચાર ન કરો, કામનો વિચાર કરો, અને બને તેટલું સારી રીતે કરો, એનાથી તમે તરત જ સારા થઈ જશો.

ખરું જોતાં માંદગી એ એક જાતની અસમતુલાની અવસ્થા છે; અને પછી જો તમે બીજી રીતની સમતુલાની સ્થાપના કરી શકશો તો પેલી અસમતુલા અદૃશ્ય થઈ જશે. કોઈ પણ માંદગી હોય, પણ હમેશાં અને સર્વ પ્રસંગે એ કેવળ સ્વરૂપની અસમતુલા જ હોય છે—ડોક્ટરો ભલે પછી કહે કે અમુક જાતના જંતુઓ કારણભૂત છે—એ અસમતુલા અનેક રીતનાં કાર્યોની બાબતમાં હોય છે કે પછી વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓની અસમતુલા હોય છે.

આનો અર્થ એ નથી કે સૂક્ષ્મ જંતુઓનું અસ્તિત્વ નથી. જંતુઓ છે, અત્યારે જેટલાં જાણવામાં આવેલાં છે તેથી પણ અત્યંત વધુ જાતના જંતુઓ આ જગતમાં છે. પરંતુ એમને લઈને તમે માંદા પડતા નથી, કારણ કે એ જંતુઓ તો તમારી આસપાસ હમેશાં હાજર હોય છે જ. એમ હોય છે, અને એ જંતુઓ હમેશાં અનેક દિવસોથી તમારી આસપાસ હોય છે છતાં તમને કશું કરતા હોતા નથી અને એકદમ અચાનક, એક દિવસ, એમાંનું એકાદ જંતુ તમારામાં પ્રવેશ કરીને તમને ઝપાટામાં લે છે અને તમને માંદા પાડી દે છે-કેમ? કારણ કેવળ એટલું જ કે તમારી રોગ-અવરોધક શક્તિ જે સ્વાભાવિક રીતની તમારામાં હોય છે તે, તે સમયે ન હતી, કારણ કે તમારા સ્વરૂપના કોઈક ભાગમાં સમતુલા ન હતી, તેની કાર્યક્ષમતા સ્વાભાવિક રીતની ન હતી. પરંતુ જો તમે એક આંતરિક શક્તિ વડે, તમારી સમતુલાની પુનઃસ્થાપના કરશો તો પછી બસ, કોઈ મુશ્કેલી નહિ રહે, અસમતુલા અદૃશ્ય થઈ જશે.

લોકોને સારા કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી. એ તો જ્યારે તમે સામી વ્યક્તિમાં રહેલી અસમતુલાને જોઈ શકતા હશો અને તમારામાં સમતુલાની પુનઃસ્થાપના કરવાની શક્તિ હશે, તો એ વ્યક્તિ સાજી થઈ જશે. એમાં કેવળ બે પ્રકારના લોકોનો તમને ભેટો થાય છે . . . એક પ્રકારના લોકો તેમની અસમતુલાને વળગી રહે છે-તેઓ તેને પકડી રાખે છે, તેને ચોંટી રહે છે, તેઓ અને છોડવા નથી માગતા. ત્યારે પછી તમારાથી થાય તેટલો પ્રયત્ન કરો, તમે ફરીથી સમતુલાની સ્થાપના કરશો તોપણ એ લોકો બીજી જ મિનિટે ફરીથી અસમતુલાની અવસ્થામાં સરકી પડવાના, કારણ કે તેમને એ અવસ્થા પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે એ લોકો કહે છે તો આવું : 'અરે ના ભાઈ, મારે માંદા નથી પડવું,' પરંતુ તેમની ભીતરમાં કોઈ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે કોઈ અસમતુલાને દૃઢપણે પકડી રાખે છે અને તે વસ્તુ અને છોડવા માગતી નથી હોતી. આથી ઊલટું, બીજા કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓને ખરા અંતરથી સમતુલાની પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે, અને જેવી તમે એમની સમતુલાની પુનઃસ્થાપના માટેની શક્તિ એમને આપો કે તરત જ તેમનામાં સમતુલા ફરીથી સ્થપાઈ જાય છે અને થોડી જ મિનિટોમાં તેઓ સાજા થઈ જાય છે. એમનું જ્ઞાન અને શક્તિ વ્યવસ્થાની સ્થાપના માટે પૂરતાં ન હતાં, અને અસમતુલા એક જાતની ગેરવ્યવસ્થા જ છે. પરંતુ જો તમે હસ્તક્ષેપ કરો અને તમારી પાસે જરૂરી જ્ઞાન હોય અને જો તમે સમતુલાની પુનઃસ્થાપના કરો, તો પછી કુદરતી રીતે, માંદગી અદૃશ્ય થઈ જશે; અને જે લોકો તમને એ રીતે કરવા દેશે તેઓ સાજા થઈ જશે. કેવળ જે

લોકો તમને એ વસ્તુ કરવા દેતા નથી તેઓ જ સાજા થતા નથી, અને એ વસ્તુ તો દેખાઈ આવે છે, તેઓ તમને તમારી ક્રિયા કરવા દેતા નથી, કારણ કે તેઓ પેલી વસ્તુને વળગી રહ્યા હોય છે. હું તેમને કહું છું, ‘અરે! તમને સારું નથી થયું, તો પછી ડોક્ટર પાસે જાઓ.’ અને આ આખી વાતમાં મજાની બાબત એ હોય છે કે તેઓ ઘણું ખરું ડોક્ટરોનું કહ્યું માને છે, જો કે જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તે એનું એ જ હોય છે! જો એ ડોક્ટર એક રીતનો ફિલસૂફ પણ હશે તો તમને કહેશે: ‘એ વસ્તુ એવી જ છે; અમે ડોક્ટરો તો કેવળ નિમિત્ત માત્ર છીએ, પરંતુ ખરી રીતે તો શરીર પોતે જ સાજું થઈ જાય છે. જ્યારે શરીરને સાજા થવું હોય છે ત્યારે એ સારું થઈ જાય છે.’ ઠીક, તો, કેટલાંક શરીર એવાં હોય છે જેઓ તેમને અમુક દવાઓ ગળાવવામાં ન આવે અથવા એવી નિશ્ચિત વસ્તુ ન કરવામાં આવે કે જેથી તેમને લાગે કે તેમની દેખભાળ કરવામાં આવી રહે છે, ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની અંદર સમતુલાની સ્થાપના થવા દેતા નથી. પરંતુ જો તમે એમને અત્યંત ચોક્કસ અને ખૂબ નિશ્ચિત રીતની દવાઓ લખી આપો અને કેટલીક વાર એવી રીતની સૂચનાઓ આપો કે જેનું પાલન કરવું અત્યંત મુશ્કેલ પડે ત્યાર પછી એ લોકોને ખાતરી થઈ જાય છે કે સમતુલા પ્રાપ્ત કરી લેવી વધુ સારું કામ છે અને તેનામાં સમતુલા આવી પણ જાય છે!

મને એક ડોક્ટરનો પરિચય હતો જે પોતે આમ તો જ્ઞાનતંતુઓનાં દર્દીનો નિષ્ણાત હતો પણ હોજરીનાં દર્દીની પણ દવા કરતો હતો. એ એમ કહેતો હતો કે હોજરીના દર્દી થવાનું કારણ ઓછાવત્તા અંશે જ્ઞાનતંતુઓની રોગગ્રસ્ત અવસ્થા હોય છે. એ ડોક્ટર પૈસાદાર દર્દીઓની દવા કરતો હતો. અને જેમને કોઈ જાતનું કામ કરવાનું નહોતું, તેઓ જ તેની પાસે દવા કરાવવા જતા. એટલે એ લોકો તેની પાસે જઈને કહેતા: ‘મને હોજરીમાં દુઃખાવો થાય છે, મને ખાધું પચતું નથી,’ અને આમ અને તેમ. એમને ત્રાસદાયક પીડા થતી, તેમનું માથું દુઃખતું, તેમનામાં રોગનાં બધાં લક્ષણો જણાતાં, એ ડોક્ટર એ લોકોની વાતો ગંભીરપણે સાંભળતો. હું એક બાઈને ઓળખતી હતી તે એ ડોક્ટર પાસે ગયેલી. અને એ ડોક્ટરે તેને કહ્યું: ‘અરે, તમારો કેસ તો અત્યંત ગંભીર પ્રકારનો છે. પણ તમે ક્યે માળે રહો છો? ભોંયતળિયાના માળે? બહુ સારું. તો તમે આમ કરો: રોજ તમારે એક ખૂબ પાકી દ્રાક્ષનું લૂમખું લેવું (તમારે સવારનો નાસ્તો ન લેવો, એ નાસ્તાથી તમારી હોજરી બગડે છે) એ દ્રાક્ષનું લૂમખું આ રીતે તમારા હાથમાં, બહુ કાળજીપૂર્વક પકડવું. પછી બહાર જવા માટે તૈયારી કરજો-બારણો થઈને બહાર ન નીકળશો, બારણો થઈને કદી પણ બહાર ન જશો! તમારે બહાર જવું હોય ત્યારે બારીએથી જજો. એક સ્ટૂલ લેજો અને પછી તમે બારીએ થઈને બહાર જજો. તમે બહાર રસ્તા ઉપર જજો. ત્યાં તમે દરેક બબ્બે પગલે એક-એક દ્રાક્ષ ખાતાં જજો, વધારે નહિ! હા, જરાય વધારે નહિ! નહિ તો

પછી તમને જઈરમાં પીડા ઊપડશે! દરેક બે પગલે એક જ દ્રાક્ષ લેવાની. તમારે બે ડગલાં ભરવાં, એક જ દ્રાક્ષ ખાવી અને દ્રાક્ષ ખલાસ થઈ જાય ત્યાં સુધી એમ જ કર્યે જવું, પાછા વળવું નહિ. જ્યાં સુધી દ્રાક્ષ હોય ત્યાં સુધી આગળ વધ્યે જવું. તમારે દ્રાક્ષનું લૂમખું ખાસ્સું મોટું લેવું. અને જ્યારે તમે એને પૂરું કરો ત્યારે હળવે રહીને પાછા વળજો. કોઈ વાહનનો ઉપયોગ ન કરશો. પગે ચાલીને પાછાં આવજો, નહિ તો પછી તમારી પીડા ફરી ઊપડશે. તમે શાંતિથી પાછા ફરજો અને હું તમને ખાતરી આપું છું કે જો તમે દરરોજ આ પ્રમાણે કરશો તો ત્રણ દિવસને અંતે તમે સાજાં થઈ જશો.' અને ખરેખર એ બાઈ સાજી થઈ ગયેલી.

એક બાળક : કેટલીક વાર બહુ કામ કરવાનું હોય છે. આપણને ખબર નથી પડતી કે આ બધું કઈ રીતે કરવું.

શ્રી માતાજી : ઘણું કામ . . . ખરેખર ઘણું કામ?

બાળક : અનેક પ્રકારનાં કામ દાખલા તરીકે, અભ્યાસમાં અમારે અનેક વિષયો વાંચવા પડે છે.

શ્રી માતાજી : તમે સવારથી સાંજ સુધી આખો દિવસ શું કરો છો? શૌચ-સ્નાન, કપડાં પહેરવાં એ બધામાં કેટલો સમય ગાળો છો? આશરે કલો, મિનિટે મિનિટની ચોકસાઈની જરૂર નથી.

બાળક : આશરે પોણો કલાક.

શ્રી માતાજી : જમતાં તમને કેટલો સમય લાગે છે?

બાળક : પંદર મિનિટ.

શ્રી માતાજી : દરેક વખત? દિવસમાં કેટલી વાર? ચાર? બહુ સારું. ગપ્પાં મારવામાં તમે કેટલો સમય ગાળો છો? . . . એ તમે જાણતા નથી.

બાળક : હું ગપસપ કરતો નથી.

શ્રી માતાજી : તમે ગપસપ કરતા નથી? તો તમે અદ્ભુત કહેવાઓ. હું તમને એક પૂજાના બાજઠ ઉપર મૂકીશ. તમે ગપ્પાં નથી લડાવતા?

બાળક : હા, હું ગપ્પાં તો મારું છું, પણ જ્યારે કામ કરવાનું હોય ત્યારે વાતો કરતો નથી.

શ્રી માતાજી : હા અને તમારે તમારું લેસન કરવા માટે કેટલા કલાક જોઈએ છે?

બાળક : સવારમાં હું ઘણી વાર સાડા ચાર વાગ્યે ઊઠી જાઉં છું.

શ્રી માતાજી : તમારું લેસન કરવા? ત્યારે સાડા ચાર વાગ્યે તો તમે અર્ધ ઊંઘેલ હશો, એમ નહિ હોય? તમે તદ્દન જાગ્રત હો છો? . . . ના? આહ! અને તમે તરત

જ કામ કરવું શરૂ કરી દો છો?

બાળક : હા, કેટલીક વાર.

શ્રી માતાજી : કારણ કે હું તમને બરાબર એ જ મુદ્દા ઉપર દોરી જઈ રહી છું . . . જ્યારે તમે કામ કરતા હો ત્યારે જો તમે એકાગ્રતાપૂર્વક કામ કરો, તો જે કામ તેના વિના કરતાં તમને એક કલાક લાગે તે કામ તમે દસ મિનિટમાં કરી શકો છો. જો તમારે સમય ફાજલ પાડવો હોય તો એકાગ્રતા કરતાં શીખો. તમે ધ્યાન આપો તો વસ્તુઓ ત્વરાપૂર્વક અને સારી રીતે કરી શકો છો. જો તમારું કોઈ ઘરકામ અર્ધો કલાક લે તેવું હોય-હું એમ નથી કહેતી કે તમારે અર્ધો કલાક લખવાનું હોય-પણ જો તમારે વિચાર કરવાનો હોય અને તમારું મન આમતેમ ભમતું હશે, તમે તમારે માટે જે કરી રહ્યા હશો તેનો જ વિચાર નહિ કરતા હો પણ તમે જે કરી લીધું હશે અને જે તમારે હવે પછી કરવાનું હશે અને તમારા બીજા વિષયોનો વિચાર કરતા હશો, તો તમારું લેસન કરવાને જેટલો સમય લાગે તેના કરતાં ત્રણ ગણો સમય ગુમાવશો. જ્યારે તમારે બહુ કામ કરવાનું હોય ત્યારે તમારે નિતાંતભાવે એકાગ્રતા કરીને તમારે જે કામ કરવાનું હોય તેને ઉત્કટ ધ્યાનપૂર્વક કરો, અને તમે એ વસ્તુ દસ મિનિટમાં કરી શકશો; અન્યથા એ વસ્તુ તમારો એક કલાક લઈ લે તેવી હશે.

એટલે હું જાણતી નથી, તમારે અતિશય કામ કરવું પડે છે કે કેમ તે તો તમે તમારે કરવું પડતું બધું કામ મારી પાસે લઈને આવો તો ખબર પડે: પરંતુ હું માનતી નથી કે તમારા ઉપર કામનો વધુ પડતો બોજો લાદવામાં આવ્યો હોય. હું કહું છું કે હું માનતી નથી, પણ તેથી હું કાંઈ ભારપૂર્વક કહેતી નથી કારણ કે બધા શિક્ષકો શું કરે છે તે હું જાણતી નથી. ગમે તેમ હોય તોપણ, જો તમારે બહુ કામ કરવાનું હોય તો તમે વધુ એકાગ્રતા કરતાં શીખો; એથી વધુમાં, જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો ત્યારે કેવળ એનો જ વિચાર કરો, તમે જે કરતા હો તેના ઉપર તમારી શક્તિ એકાગ્ર કરો. એ રીતે તમારી પાસે અર્ધો સમય તો ફાજલ પડશે જ, એટલે જો તમે મને કહેશો કે : ‘મારે બહુ કામ કરવું પડે છે,’ તો મારો જવાબ છે: ‘તમે પૂરતા પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરતા નથી.’

બીજું બાળક : ગણિતના દાખલાની બાબતમાં કેટલીક વાર જવાબ તરત જ આવી જાય છે, કેટલીક વાર એ બહુ લાંબો સમય લે છે.

શ્રી માતાજી : હા, એમ જ છે : એનો આધાર તમારી એકાગ્રતાની કક્ષા ઉપર રહે છે. જો તમે તમારું અવલોકન કરશો તો તમારા લક્ષમાં બરાબર આવશે કે જ્યારે જવાબ નથી આવતો ત્યારે તમારા મગજમાં એક પ્રકારની આળસ ભરાઈ ગઈ હોય છે, કોઈ વાદળ જેવી, ક્યાંક ધુમ્મસ જેવી વસ્તુ, અને પછી તમે જાણો ત્યાં કોઈક સ્વપ્નમાં હો તેમ હો છો. તમે એને શોધવા માટે આગળ ઘસકો મારો છો, જાણો કે તમે

રૂના ઢગલામાં ઘક્કો મારતા હો, પણ તમને કાંઈ સ્પષ્ટ દેખાતું નથી, એટલે કાંઈ આવતું નથી. એ અવસ્થામાં તમે કલાકો સુધી રહી શકો છો.

એકાગ્રતા કરવાનો અર્થ એ વાદળને હઠાવી દેવું એ જ થાય છે. એમાં તમે તમારી બુદ્ધિનાં સઘળાં તત્ત્વોને એકસાથે એકત્ર કરીને એક બિંદુ ઉપર સ્થિર કરો છો, અને સક્રિય રીતે તો એ વસ્તુને શોધવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. તમારે જે કાંઈ કરવાનું છે તે એ કે તમારે એવી રીતે એકાગ્રતા કરવી કે જેને લઈને એ પ્રશ્ન સિવાય તમને બીજું કાંઈ જ ન દેખાય-પરંતુ એ જોવાનું એટલે કેવળ એ વસ્તુની સપાટી જ નહિ, પણ એનું ઊંડાણ અને ત્યાં એણે શું સંતાડેલું છે તે પણ. તમે જે તમારી સર્વ માનસિક શક્તિઓને એકઠી કરશો અને પેલા પ્રશ્નનું નિરૂપણ કર્યું હોય તે બિંદુ ઉપર જરી દેશો અને ત્યાં જ અટકી રહેશો, બરાબર સ્થિર થઈને, જાણે કે તમારે કોઈ દીવાલમાં કાણું પાડવાનું હોય તેમ, તો અચાનક એનો ઉકેલ નીકળી આવશે. અને આ બાબતમાં આ જ રસ્તો છે. જે તમે એવો પ્રયત્ન કરશો, કે એ આમ હશે, તેમ હશે, અન્યથા હશે? . . . તો પછી કલાકો જશે છતાં તમને કશું હાથ નહિ લાગે. તમારી માનસિક શક્તિઓના બળને તમારે એટલા બધા પ્રમાણમાં એક બિંદુએ સ્થિર કરવું જોઈએ કે જેથી તે શબ્દોને વેધીને તેને પેલે પાર જઈને તેની પાછળ રહેલી વસ્તુ ઉપર ઘા કરે. તમે શોધતા હો છો એ વસ્તુ ત્યાં હોય છે, પછી તમારે એકીસપાટે તેને એકઠી કરી લેવાની રહે છે.

અને જે દિવસોમાં તમે થોડા અસમજસ અવસ્થામાં હો છો ત્યારે જ મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. તમારામાં અસ્પષ્ટતા હોય છે: જાણે તમે કોઈ વસ્તુને પકડવાનો પ્રયત્ન કરતા હો છો પણ એ તમારી પકડમાં આવતી નથી.

સ્વાભાવિક રીતે, જે એ વ્યાવહારિક રીતે અશક્ય હોય તો-તમારે કોઈ રાક્ષસો સાથે કામ પાડવાનું હોતું નથી. હું માનું છું કે તમારા શિક્ષકો પૂરતા પ્રમાણમાં ડાહ્યા છે અને તમે એમની પાસે જઈને કહેશો કે, 'જુઓ, આ હું નથી કરી શક્યો, મને સમય જ મળ્યો ન હતો, મારાથી અન્યું તે બધું મેં કર્યું હતું, પણ મને વખત નહોતો મળ્યો,' તો હું ધારું છું કે એ લોકો તમને ધમકાવશે નહિ. પરંતુ અહીં તો સોમાંથી નવાણું પ્રસંગે એવું હોય છે કે તમારા મનની અર્ધી પર્ધા જડતા હોય છે જેને લઈને તમે એમ ધારો છો કે તમારે બહુ કામ કરવાનું આવે છે. જે તમે તમારું અવલોકન કરશો તો તમને જણાશે કે તમારામાં કોઈ એવી વસ્તુ હમેશાં હોય છે જે આ બાજુ ખેંચે છે, બીજી વસ્તુ બીજી બાજુ ખેંચે છે અને આ રીતની અસ્પષ્ટ અવસ્થામાં જાણે તમે રૂના ગાભલામાં રહેતા હો છો: એમાં કશું સ્પષ્ટ હોતું નથી.

અભ્યાસ કરવાની ઉપયોગિતા એ સિવાય બીજી કોઈ નથી: તમારા મનની શક્તિને સ્ફટિક જેવી બનાવવી. કારણ કે તમે જે કાંઈ ભણો છો (તેને કોઈ કર્મ દ્વારા

વ્યવહારમાં નહિ મૂકો અથવા તે બાબતમાં કોઈ વધુ ઊંડો અભ્યાસ નહિ કરો તો) કંઈ નહિ તો, સમય જતાં એમાંનું અર્થ તો ભૂંસાઈ જશે. અભ્યાસ કરવાની સાચી ઉપયોગિતા એ જ છે: તમારી મનોમય તાકાતમાં વધારો કરવો. જો તમે તમારી અસ્પષ્ટ ગતિમાં જ પડ્યા રહેશો, આ પ્રકારની ધૂંધળી પ્રવાહી અવસ્થામાં બેસી રહેશો, તો તમે વર્ષો સુધી મહેનત કરશો તોપણ એથી તમને કશો ફાયદો નહિ થાય. તમે જેટલી બુદ્ધિ લઈને અભ્યાસ કરવાની શરૂઆત કરી હશે તેથી વધારે બુદ્ધિ લઈને બહાર નહિ નીકળો. જ્યારે, જો તમે, તમને બહુ ઓછો રસ પડતો હોય તેવી વસ્તુઓ ઉપર તમારું ધ્યાન અર્ધો કલાક પણ એકાગ્ર કરી શકતા હશો, દા.ત. કોઈ વ્યાકરણનો નિયમ લેશો (મેં જે નીરસ વસ્તુઓ વિષે કહ્યું હતું તેમાં આ વ્યાકરણના નિયમો આવી જાય છે, જો કે એથી પણ વધુ નીરસ વસ્તુઓ હોય છે, છતાં વ્યાકરણના નિયમો પણ પૂરતા પ્રમાણમાં રસ ન પડે તેવા હોય છે) જો તમે એમાંનો કોઈ નિયમ લઈને તેને સમજવા પ્રયત્ન કરશો-એને ગોખી મારીને યંત્રવત્ રીતે લાગુ કરવા પ્રયત્ન ન કરશો, એનાથી કશો ફાયદો નહિ થાય-પરંતુ એના શબ્દોની પાછળ રહેલા વિચારને સમજવા પ્રયત્ન કરશો: ‘આ નિયમની રચના આ રીતની કેમ કરી હશે?’ અને પછી તમે એ જ વસ્તુને તમે તમારી રીતે ગોઠવવા પ્રયત્ન કરશો તો તમને મઝા આવશે. તમને થશે કે ‘જે સદ્ગૃહસ્થે આ નિયમ લખ્યો હશે તેણે આ રીતનો લખ્યો છે; પણ હું અભ્યાસ કરી રહ્યો છું અને એણે આમ કેમ કર્યું છે તે સમજવા પ્રયત્ન કરું છું; એણે આ શબ્દ પેલા શબ્દની પછી કેમ મૂક્યો છે અને પેલો શબ્દ એ શબ્દની પાછળ કેમ મૂક્યો હશે, એણે આ નિયમને આ રીતે કેમ કહ્યો હશે: કારણ કે એણે એમ ધાર્યું હશે કે આ વસ્તુને વ્યક્ત કરવાની આ જ અત્યંત સ્પષ્ટ રીત છે.’ અને પછી, તમે અચાનક આશ્ચર્યથી બોલી ઊઠો છો: ‘આનો અર્થ તો આ છે!’ તમારે આ રીતે જોવું જોઈએ અને પછી એ વસ્તુ તમારે માટે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

હું તમને સમજાવું: જ્યારે તમે સમજ્યા હો છો, ત્યારે એ વસ્તુ તમને એક સ્ફટિક જેવા, એક નાનકડા ચળકતા બિંદુ જેવા બનાવી દે છે. અને જ્યારે તમે એવાં ઘણાં, ઘણાં બિંદુઓ એકઠાં કર્યાં હશે ત્યારે તમે બુદ્ધિમાન થવાની શરૂઆત કરશો. કામ એ રીતે ઉપયોગી નીવડે છે-કેવળ વસ્તુઓને મગજમાં ઠાંસીને ભરવાથી કશો અર્થ સરતો નથી.

બાળક : તો પછી જે લોકો વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કરતા હોય છે તેમનામાં કલાત્મક કલ્પના-શક્તિનો અભાવ કેમ હોય છે? શું એ બે વસ્તુઓ એકબીજાની વિરોધી છે?

શ્રી માતાજી : એમ બનવું અનિવાર્ય નથી.

બાળક : સામાન્ય રીતે તો એમ ખરું.

શ્રી માતાજી : એ બંને વસ્તુઓ એક જ ભૂમિકા ઉપરની નથી. એમાં એવું બને છે કે જ્યાં તમારા મસ્તકમાં અવલોકન કરવાનું સ્થાન હોય છે ત્યાં એક નાનકડો પ્રકાશનો દીવડો હોય છે, જાણે તમે જેને પ્રકાશની ટોચ લાઈટ કહી શકો તેવો. જે વૈજ્ઞાનિકોને અમુક રીતનું કામ કરવું હોય છે તેઓ એ પ્રકાશના દીવાને અમુક રીતે ફેરવીને મૂકે છે અને એ દીવો એમ ને એમ જ રહે છે; એ લોકો એને પદાર્થ પ્રત્યે, પદાર્થની વિગતો પ્રત્યે ફેરવે છે. પરંતુ જે લોકોમાં કલ્પનાશક્તિ હોય છે તેઓ એને ઉપરની બાજુએ ફેરવે છે, કારણ કે ત્યાં ઉપર સર્વ કાંઈ હોય છે. કલાની અને સાહિત્યની બધી પ્રેરણાઓ ત્યાં હોય છે: આ વસ્તુઓ અન્ય પ્રકારની ભૂમિકામાંથી આવે છે. એ વસ્તુ ઘણી વધારે સૂક્ષ્મ, ઘણી ઓછી પાર્થિવ ભૂમિકામાંથી આવે છે. એટલે આ લોકો ઉપરની દિશામાં દૃષ્ટિ કરે છે અને ત્યાં ઉપરથી પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવા યત્ન કરે છે. પરંતુ એમાં સાધન એનું એ જ હોય છે. એમાં કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર પ્રકાશનું કિરણ ફેંકવાની શક્તિ એની એ જ હોય છે. પરંતુ તમે એને અમુક દિશામાં જ એકાગ્ર કરવાની ટેવ પાડી હોય છે એટલે પછી તમે નમનીય રહેતા નથી, તમે બીજી રીતે વળવાની ટેવ ગુમાવી બેસો છો.

પરંતુ તમે બંને વસ્તુઓ એકસાથે કરી શકો છો. તમે જ્યારે વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા હો ત્યારે તમારે ધ્યાન અમુક દિશામાં વાળવું અને જ્યારે તમે સાહિત્યનો અભ્યાસ કરતા હો ત્યારે એને બીજી દિશામાં વાળવું; પરંતુ એમાં સાધન એક જ હોય છે: સર્વ કાંઈ તમારા વલણ ઉપર આધાર રાખે છે. જો તમારામાં એકાગ્રતાની શક્તિ હશે તો તમે એ એકાગ્રતાની શક્તિને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વાળી શકશો અને બંને પ્રસંગે એ અસરકારક નીવડશે. જો તમે વિજ્ઞાનમાં ધ્યાન આપતા હો તો તમારે એને વૈજ્ઞાનિક રીતે વાપરવી, અને જો તમે તમારે કલાનું કામ કરવું હોય તો એને કલાત્મક રીતે વાપરવી. પરંતુ આમાં સાધન એકનું એક જ હોય છે અને એકાગ્રતાની શક્તિ પણ એની એ જ હોય છે. લોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા માટે જ મર્યાદામાં બંધાઈ જાય છે. એટલે પછી મગજના કમાડનાં મજાગરાં કટાઈ જાય છે, પછી એ ફરી શકતાં નથી. નહિ તો જો તમે એમને ફરતાં રાખવાની ટેવ જાળવી રાખશો તો એ ફરતાં રહેશે. વળી, સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં પણ, કોઈ એક વૈજ્ઞાનિકના શોખ તરીકે કલાનો કોઈ વિષય હોય અથવા કલાકારને વિજ્ઞાનનો શોખ એવું ઓછું બનતું નથી. કારણ કે એ લોકોએ શોધી કાઢ્યું હોય છે કે બેમાંથી એકેય અન્યને નુકસાનકારક નથી અને બંને પ્રસંગે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવી શક્તિ તો એક જ સ્થાનમાંથી આવે છે.

આનો સાર એ છે કે, સામાન્ય દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, ખાસ કરીને બૌદ્ધિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો ધ્યાન આપી શકવાની અને

એકાગ્રતાની શક્તિ જ છે; એ એક જ વસ્તુ માટે અને તેને ખીલવવા માટે અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. કર્મના દૃષ્ટિબિંદુથી (ભૌતિક કર્મના દૃષ્ટિબિંદુથી) જોતાં, એ વસ્તુ સંકલ્પ છે: તમારે અભ્યાસ દ્વારા તમારામાં એક સુદૃઢ સંકલ્પશક્તિને વિકસાવવી જોઈએ. બૌદ્ધિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં તમારે કાર્ય કરીને એવી એકાગ્રતાની શક્તિ ખીલવવી જોઈએ કે જેને કોઈ ચલાયમાન ન કરી શકે. અને જો તમારામાં એ બંને વસ્તુઓ હશે, એકાગ્રતા અને સંકલ્પશક્તિ, તો તમે એક મેઘાવી પુરુષ બનશો અને તમને કોઈ વસ્તુ રોકી નહિ શકે.

વાર્તાલાપ - ૨૭

૧ જુલાઈ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે :)

“સ્થૂલદેહમાં માણસ નિશ્ચિંત અને સુરક્ષિત છે. તેનો પાર્થિવ દેહ તેનું રક્ષણ છે. કેટલાક લોકોને પોતાના દેહ પ્રત્યે ભારે તિરસ્કાર હોય છે. તેઓ એમ માને છે કે મૃત્યુ પછી સ્થૂલદેહની ગેરલાજરીમાં બધું સરસ થઈ જશે અને સાધના પણ સહેલી બનશે. પરંતુ ખરું જોતાં સ્થૂલદેહ તમારો કિલ્લો છે, તમારું આશ્રયસ્થાન છે. જ્યાં સુધી તમે સ્થૂલદેહમાં હો છો, ત્યાં સુધી પ્રાણમય લોકનાં વિરોધી સત્ત્વોને તમારા ઉપર સીધેસીધી પકડ મેળવવામાં મુશ્કેલી રહે છે. રાત્રે બિલામણાં સ્વપ્ન આવે છે તે શું હોય છે? પ્રાણની સૂક્ષ્મ ભૂમિકામાં માનવ રખડવા નીકળે છે તેના પરિણામ રૂપે એવાં સ્વપ્ન આવે છે. અને એવાં બિલામણાં સ્વપ્નમાં, ઓધારમાં, સૌ પ્રથમ તમે શું કરો છો? તમે તમારા શરીરમાં ઘસી આવો છો, અને સ્થૂલ ચેતનાની સામાન્ય જાગ્રત અવસ્થામાં આવી જાઓ છો. પરંતુ પ્રાણમય ભૂમિકામાં તમે અજાણ્યા જેવા હો છો. કશા હોકાયંત્ર અને સુકાન વિના તમે પ્રાણના અફાટ સાગરમાં અથડાતા હો છો. કેવી રીતે મુસાફરી કરવી, ક્યાં જવાનું છે તે પણ તમે જાણતા નથી. ડગલે ને પગલે તમે ન કરવાનું જ કરી બેસો છો. એ પ્રાણમય જગતના કોઈ પણ પ્રદેશમાં તમે પ્રવેશ કરો કે તરત જ એ જગતનાં સત્ત્વો તમારી આજુબાજુ ભેગાં થઈ જાય છે અને તમને ઘેરી લઈને તમારી પાસે જે કંઈ હોય તે પડાવી લેવા, તમને ચૂસીને ભરખી જવા માગે છે. તમારી પાસે કોઈ પ્રખર જ્ઞાન યા શક્તિ નહિ હોય તો સ્થૂલદેહ વિનાની એ અવસ્થામાં તમને એવું લાગશે કે જાણે તમે કોઈ બરફના મુલકમાં જઈ ચડ્યા છો. તમારી પાસે રક્ષણ માટે ઘર નથી, શરીર પર વસ્ત્ર નથી, અરે જાણે તમારા શરીર પર ચામડી પણ રહી નથી, તમારી નાડીઓ ખુલ્લી પડી ગયેલી છે. કેટલાક કહે છે : ‘હાય, આ શરીર કેટલું બધું દુઃખ આપે છે?’ અને મૃત્યુને તેઓ મુક્તિનું દ્વાર માને છે. પરંતુ મૃત્યુ પછી તમારી આસપાસ એનું એ જ પ્રાણમય વાતાવરણ હોય છે અને જીવન દરમિયાન તમારાં દુઃખોને સર્જનારાં જે તત્ત્વો હતાં તે જ તત્ત્વોનો ભય ત્યાં મોજૂદ હોય છે . . . આ પૃથ્વીની ભૂમિકા ઉપર અને ખુદ સ્થૂલદેહમાં વસતા હો તે દરમિયાન જ તમારે સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ અને સંપૂર્ણ શક્તિનો પ્રયોગ કરતાં શીખવું જોઈએ. જ્યારે તમે એ પ્રમાણે કરી શકશો ત્યારે જ બીજી સર્વ ભૂમિકાઓમાં સંપૂર્ણ સલામતી સાથે ગતિ કરી શકશો.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૬)

એક બાળક : મૃત્યુ પછી લોકો પ્રાણમય જગતમાં જાય છે પણ જે લોકો સારાં કામ કરે તે સ્વર્ગમાં જાય છે?

શ્રી માતાજી : તમારું સ્વર્ગ ક્યાં છે? તમને આ કોણે શીખવ્યું છે? એ લોકોએ તમને સ્વર્ગ અને નર્ક અને જમપુરીની વાતો કરી છે? ના? એવું બધું નહિ? તો પછી તમે સ્વર્ગનો વિચાર ક્યાંથી લાવ્યા? ક્યા પુસ્તકમાંથી?

બાળક : મેં એની વાતો થતી સાંભળી છે.

શ્રી માતાજી : પણ કોની પાસેથી?

બાળક : એ મને અત્યારે યાદ નથી.

શ્રી માતાજી : સામાન્ય રીતે આવી વાતો ધર્મગુરુઓ તેમના ઉપર આસ્થાવાળા લોકો સારાં કાર્યો કરે તેને ઉત્તેજન આપવા માટે કહેતા હોય છે. કારણ કે આ એક ન ગમે તેવી હકીકત છે કે દુષ્ટ લોકો કરતાં જીવન સારા લોકો માટે વધુ સરળ હોતું નથી; છતાં સામાન્ય રીતે એથી ઊલટું હોય છે: જે લોકો દુષ્ટ હોય છે તેઓ સારા લોકો કરતાં વધુ સફળ થાય છે! એટલે જે લોકો ખાસ આધ્યાત્મિક નથી હોતા તેઓ પોતાને એમ કહેતા હોય છે: ‘મારે તે વળી સારા બનવાની તકલીફ શા માટે લેવી? દુષ્ટ બનીને સરળ જીવન ગાળવું વધુ સારું છે.’ એમને એ સમજાવવું ઘણું અઘરું પડે છે કે સારી વસ્તુઓ અનેક પ્રકારની હોય છે અને કેટલીક વાર સારા બનવાનો પ્રયત્ન કરવાની મહેનત લેવા જેવી હોય છે. એટલે બહુ જ ઓછી બુદ્ધિવાળા લોકોને આ વસ્તુ સમજાય તેટલા માટે આમ કહેવામાં આવે છે: ‘જુઓ, આ વાત તદ્દન સરળ છે. જો તમે આજ્ઞાપાલક હશો, તમે સુચરિત હશો, તદ્દન નિઃસ્વાર્થી હશો, જો તમે હમેશાં સારાં કામ કરતા હશો, અમે ધર્મનાં તત્ત્વો તમને સમજાવીએ છીએ તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખશો, તો પછી જ્યારે તમે મૃત્યુ પામશો ત્યારે, ભગવાન તમને સ્વર્ગમાં મોકલશે. જો તમારામાં કોઈ વાર સારો તો કોઈ વાર બૂરો સંકલ્પ હશે, તમે કોઈ વાર સારું કામ કરતા હશો તો કોઈ વાર તમે એમ નહિ કરતા હો, અને તમે જો તમારી જાતનો જ વધુ વિચાર કરતા હશો અને બીજાઓનો વિચાર બહુ ઓછો કરતા હશો તો પછી જ્યારે તમે મરણ પામશો ત્યારે તમને

જમપુરીમાં મોકલવામાં આવશે કે પછી એવો કોઈ બીજો અનુભવ થશે. અને જો તમે અત્યંત દુષ્ટ હશો, જો તમે હમેશાં બીજાઓનું બૂરું કરતા હશો, જો તમે સર્વ પ્રકારનાં ખરાબ કામો કરતા હશો અને જો તમે બીજાઓનું ભલું કરવાની પરવા નહિ કરતા હો, અને ખાસ કરીને અમે જે ધર્મોપદેશ કરીએ છીએ તેમાં જો તમે આસ્થા નહિ રાખો તો તમે સીધેસીધા શાશ્વત નર્કમાં પહોંચી જશો.’

મેં જે શોધો વિષે સાંભળેલું છે તેમાંની આ સૌથી સુંદર શોધ છે: એ લોકોએ શાશ્વત નર્કની શોધ કરેલી છે. એનો અર્થ એ કે તમે એક વાર નર્કમાં જાઓ તો પછી અનંતકાળ લગી ત્યાં જ રહેવાના તમને સમજાય છે કે એનો અર્થ શાશ્વતકાળ માટે શું થાય? તમને ત્રાસ આપવામાં આવશે અને અગ્નિમાં બાળવામાં આવશે (ગરમ પ્રદેશોમાં તમને બાળવાની વાત હોય છે, ઠંડા મુલકોમાં તમને થીજાવી દેવાની વાત આવે છે) અને આ બધું શાશ્વતકાળ લગી ચાલ્યા કરવાનું. એમ જ છે. એટલે મને ખબર નથી પડતી કે એ બધી સુંદર વાતો કોણે શીખવાડી હશે; પરંતુ એ બધી વાતો લોકોને વશ રાખવા, કાબૂમાં રાખવા માટે જોડી કાઢેલી હોય છે.

કેટલાક ઉપદેશોમાં એવું નથી આવતું. કેટલાક ધર્મો એવા નથી. તેમ છતાં આપણે એક કવિની, ચિત્રકારની, વર્ણનાત્મક રીતે એક સ્વર્ગની વાત કરી શકીએ; કારણ કે આવું સ્વર્ગ એટલે કે એક એવી અદ્ભુત જગ્યા, જ્યાં ઉત્કટ આનંદ, સુખ અને આસાપેશ હોય છે અને છતાં એનો આધાર તમે કયો ધર્મ પાળો છો તેના ઉપર છે. કારણ કે કેટલાંક સ્વર્ગો એવાં હોય છે જ્યાં તમે તમારો સમય પ્રભુની પ્રશંસાનાં ગીતો ગાવામાં પસાર કરો છો, બીજું કાંઈ કરવાનું નહિ-પણ છેવટે એ કાંઈક કંટાળાજનક લાગતું હશે: છતાં, ત્યાં તમે ભગવાનની પ્રશંસાનાં ગીતો અને સંગીતમાં તમારો સમય ગાળો છો. આથી ઊલટું બીજાં કેટલાંક સ્વર્ગ હોય છે જ્યાં તમે તમારા જીવન દરમિયાન જે જે વસ્તુઓની કામનાઓ કરી હોય છે તેવાં બધી જાતનાં સુખો તમને ભોગવવા મળે છે. અને વળી કેટલાંક સ્વર્ગ એવાં હોય છે જ્યારે તમે સતતપણે આનંદપૂર્વક ધ્યાન ધર્યાં કરો છો; જો કે જે લોકોનો સ્વભાવ ધ્યાનને અનુકૂળ નહિ હોય તેમને એ જરા થકવનારું લાગતું હશે ખરું. આમ છતાં એ બધી વસ્તુઓ સાપેક્ષ છે: એ લોકોએ એવી બધી વસ્તુઓની શોધો કરેલી છે કે જેથી લોકો નમ્ર થઈને તેમને આપેલા નિયમોનું પાલન કરે.

અને મનુષ્યનું મન એટલું બધું સર્જનશીલ છે, એવું રૂપોની રચના કરનારું છે કે જગતમાં એવાં સ્વર્ગો જેવી જગ્યાઓ આવેલી છે. એવી જગ્યાઓ પણ છે કે જે નર્ક

જેવી હોય કે જમપુરી જેવી હોય. મનુષ્ય જે વસ્તુઓની કલ્પના કરે છે તેને આકાર પણ અર્પે છે. જો તમારી ચેતનાને સાફ-નિર્મળ કરવામાં આવે છે તો જ તમને એ સ્થળોમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી શકાય છે; નહિ તો પછી તમે જીવતા હતા ત્યારે એ વસ્તુઓમાં માનતા હોઈ તમે એમાં કેદીની માફક પુરાયેલા રહો છો. તમે મને કહેશો કે ત્યાં પણ જીવન જેવું લાગે છે, પરંતુ એ જીવન અત્યંત ભ્રમમૂલક અને અત્યંત મર્યાદિત હોય છે. જે જે લોકો એમ માનતા હોય છે, તેમને માટે એ એવું હોય છે. જો તમે જુદી રીતના વિચારોવાળા હો તો એ વસ્તુ પછી તમારે માટે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; તમે એમાંથી બહાર આવી શકો છો. તમે કોઈ વ્યક્તિને આવી જગ્યામાંથી બહાર ખેંચી કાઢી શકો છો, અને તરત જ એ જુએ છે કે એ પોતે જ પોતાના ઘડેલા રૂપઘડતરમાં કેદી થઈ રહ્યો હતો.

મનુષ્યમાં સર્જન માટેની અસાધારણ શક્તિ છે. એણે પોતાની પ્રતિકૃતિમાં અનેક પ્રકારના દેવોની શ્રેણીઓનું સર્જન કરેલું છે, એમનામાં પોતાના જેવી જ ક્ષતિઓ હોય છે, પણ મનુષ્ય જે કાંઈ કરતો હોય છે તેના કરતાં દેવો તે સર્વ કાંઈ મોટા પાયા ઉપર અને વધુ શક્તિ સાથે કરે છે. આ સ્વરૂપોને એક સાપેક્ષ અસ્તિત્વ હોય છે, છતાં એ અસ્તિત્વ તમારા વિચારના જેવું જ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ હોય છે. જ્યારે તમને કોઈ વિચાર આવે છે, એનું રૂપઘડતર મનોમય રીતે સારી રીતે બનાવેલું હોઈ જ્યારે તે તમારી બહાર જાય છે ત્યારે તે એક સ્વતંત્ર સત્ત્વ બની રહે છે અને એ એને રસ્તે વહે છે: એનું ઘડતર જે વસ્તુઓ માટે કરવામાં આવેલું તે બધી તે કરે છે. માટે જ તમારે સાવધ રહેવાનું છે. જો તમે એવા કોઈ મનોમય રૂપનું સર્જન કર્યું હશે અને તે તમારી બહાર ગયું હશે તો એ એના કામે લાગી ગયું હશે; અને કેટલાક સમય પછી તમને એમ લાગશે કે એ રીતનો વિચાર સેવવો એ કદાચ સારી વસ્તુ ન હતી, એ સર્જન શુભકારી ન હતું; પણ હવે એ બહાર ચાલી ગયું હોઈ એને પાછું બોલાવી લેવું એ બહુ અઘરું કામ છે. તમે એમ કરી શકો તે માટે તો તમારામાં સારા પ્રમાણમાં ગુહ્યવિદ્યાનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. એ બહાર જઈને એને રસ્તે આગળ વધતું હોય. . . . માનો કે તમે કોઈ અત્યંત ગુસ્સાની ક્ષણે (હું એમ નથી કહેતી કે તમે એમ કર્યું છે, છતાં) જ્યારે તમે કોઈની ઉપર ક્રોધે ભરાયા હો છો અને કહો છો: ‘અરે, કોઈ અકસ્માત કેમ નથી નડતો!’ અને તમે કરેલું સર્જન એને માર્ગે આગળ વધે છે. એ બહાર ચાલી ગયું હોય છે અને એના ઉપર તમારો કોઈ કાબૂ હોતો નથી; એ જઈને એક પા બીજી જાતના અકસ્માતનું સંયોજન કરે છે : એ એનું કામ કરે છે. થોડા સમય પછી એ અકસ્માત બને છે. એ સારું છે કે તમારામાં એટલું બધું જ્ઞાન નથી હોતું કે તમે તમારી જાતને એમ કહો કે ‘અરે! એમાં હું જ જવાબદાર છું,’ પરંતુ એ વાત સાચી હોય છે.

જો તમને વાપરતાં આવડે તો, યાદ રાખજો, આ રીતની રૂપઘડતરની શક્તિ બહુ લાભદાયી હોય છે. તમે શુભ પ્રકારનાં ઘડતરોનું સર્જન કરી શકો છો અને જો તમે તેમનું સારી રીતે સર્જન કરશો તો તેઓ પણ પેલાં રૂપોની જેમ જ કાર્ય કરશે. તમે તમારા રૂમમાં શાંત બેઠાં બેઠાં લોકોનું કેટલુંયે કલ્યાણ કરી શકો છો; એટલું બધું કે કદાચ તમે બાહ્ય રીતે અત્યંત મહેનત લઈને કરો તેના કરતાં પણ વિશેષ સારું. જો તમને યોગ્ય રીતે વિચાર કરતાં આવડતું હશે, તમે તમારા વિચાર, બળ, બુદ્ધિ અને ભલાઈપૂર્વક કરી શકતા હશો, અને તમે કોઈને ચાલતા હશો અને જો તમે ખરા અંતરથી, હૃદયના સમસ્ત ઊંડાણમાંથી તેનું ભવું વાંછતા હશો, તો એ વસ્તુ એને ઘણો સારો લાભ કરી આપે છે, તમો ધારતા હશો તેથી પણ વધુ સારા પ્રમાણમાં. ઉદાહરણ તરીકે, જે લોકો અહીં છે અને જેમને ખબર પડે છે કે તેમના કુટુંબમાં કોઈ બહુ બીમાર છે અને જેમને એ બીમાર વ્યક્તિની સેવા કરવા દોડી જવાની બાલિશતાભરી વૃત્તિ થઈ આવે છે. તેમને આ વસ્તુ મેં ઘણી વાર કહેલી છે. હું તમને કહી મૂકું, સિવાય કે એ કોઈ અસાધારણ કેસ હોય અને ત્યાં એ બીમાર માણસની ચાકરી કરવા કોઈ હોય નહિ (અને એવા કિસ્સામાં પણ), તો, જો તમને યોગ્ય રીતનું વલણ જાળવી રાખતાં આવડતું હશે અને જો તમે પ્રેમભાવપૂર્વક અને શુભેચ્છા સાથે એ બીમાર વ્યક્તિના ઉપર એકાગ્રતા કરશો, જો તમને એના માટે પ્રાર્થના કરતાં અને તેને સહાયકારક રૂપઘડતરો મોકલતાં આવડતું હશે; તો તમે તેની પાસે જઈને તેની દેખભાળ કરો, તેને ખવડાવો, એને નવડાવવામાં મદદ કરો, એટલે કે બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ કરી શકે તેવું કરો; તેના કરતાં આ રીતે વધુ ફાયદો પહોંચાડી શકશો. ગમે તે-કોઈ પણ-વ્યક્તિ બીજાની દેખભાળ કરી શકે છે. પરંતુ શુભેચ્છાભર્યાં રૂપઘડતરો કરવાં અને તેમને બીમારીમાં સાજા કરવા મોકલવા એ કામ સૌ કોઈને આવડતું હોતું નથી.

એ ગમે તેમ હોય, હવે આપણે આપણા સ્વર્ગ પ્રત્યે પાછા વળીએ તો એ એક બાલિશ રૂપઘડતર-અજ્ઞાનમય અથવા યુક્તિપૂર્વક યોજેલું-એક એવી વસ્તુમાંથી રચેલું કે જે એક અર્થમાં સાચી હોય છે, પણ એના જેવી તો જરા પણ હોતી નથી. . . મેં તમને ઘણી વાર કહ્યું છે અને એ વાત જેટલી ફરી વાર કહેવાય તેટલું ઓછું કે કોઈ પણ વ્યક્તિ એક જ ટુકડાની બનેલી નથી. આપણી અંદર સ્વરૂપના અનેક ભાગો હોય છે અને સ્વરૂપની એ દરેક અવસ્થાને પોતાનું આગવું જીવન હોય છે. એ સર્વને એક જ દેહમાં મૂકેલાં હોય છે. અને જ્યાં લગી તમારો દેહ હોય છે ત્યાં લગી એ એક જ શરીર મારફત કાર્ય કરે છે; એને લઈને તમને એમ લાગે છે કે એ એક જ વ્યક્તિતા છે, એક જ સ્વરૂપ છે. પરંતુ હકીકતમાં એમાં ઘણાં સ્વરૂપો હોય છે, અને ખાસ કરીને એમનાં સઘન સ્વરૂપોની ભૂમિકાઓ અલગ અલગ હોય છે; તમારું એક

પ્રાણમય સ્વરૂપ હોય છે, એક મનોમય સ્વરૂપ હોય છે, તમારું એક ચૈત્ય સ્વરૂપ હોય છે, તમારે ઘણાં બધાં સ્વરૂપો હોય છે, અને ઘણાં બધાં એકબીજા સાથે ભળતાં સ્વરૂપો હોય છે. એ બધું જરા ગૂંચવણ ભર્યું હોય છે, તમને કદાચ સમજણ નહિ પડે, ધારો કે તમે અનેક કામના, આવેશો અને શીઘ્રવૃત્તિઓથી ભરપૂર જીવન ગાળતા હશો: તો તમે તમારી અંદર અગ્રભાગે રહેલા પ્રાણમય સ્વરૂપ સાથે જીવતા હશો; પરંતુ જો તમે કોઈ આધ્યાત્મિક સાધના કરતા હશો, તમારામાં અત્યંત મંગળ કામના હશે, તમારામાં શુભેચ્છા હશે, નિઃસ્વાર્થીપણું હશે, પ્રગતિ કરવાનો સંકલ્પ હશે તો પછી તમે તમારી અંદર અગ્રભાગે રહેલા ચૈત્ય સ્વરૂપમાં જીવન ધારણ કરી રહ્યા હશો. અને પછી જ્યારે તમે દેહ છોડવાની તૈયારીમાં હશો ત્યારે આ બધાં સ્વરૂપો વિખૂટાં પડવા લાગશે અથવા તો તમે ખૂબ આગળ વધેલા યોગી હશો, અને તમે તમારા દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ પોતાના જીવનને એકત્ર કર્યું હશે તો જ સ્વરૂપના આ બીજા બધા ભાગો એકબીજા સાથે સંકળાયેલા રહેશે. જો તમે તમારા જીવનકાળ દરમ્યાન તમારા સ્વરૂપના ભાગોની એ રીતની એકતા નહિ સિદ્ધ કરી હોય, તો પછી તમારા મરણના સમયે એ બધું વિખૂટું પડી જશે: દરેક ભાગ પોતપોતાની ભૂમિકામાં પાછો ફરી જશે. ઉદાહરણ તરીકે, પ્રાણમય સ્વરૂપની બાબતમાં કહીએ તો તેમાં રહેલી તમારી સર્વે કામનાઓ જુદી પડી જાય છે અને તે દરેક પોતપોતાની તૃપ્તિ માટે, તદ્દન સ્વતંત્રપણે દોડી જાય છે, કારણ કે તેમને એકસાથે બાંધી રાખનાર સ્થૂલદેહ પછી હોતો નથી, પરંતુ જો તમે તમારી ચેતનાને ચૈતસિક ચેતના સાથે એક કરી હશે તો પછી, જ્યારે તમે મૃત્યુ પામશો ત્યારે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન રહેશો અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ તેના ચૈત્ય જગત પ્રત્યે પાછું વળશે. એ ચૈત્ય જગત એ આનંદ, આલ્લાહ, શાંતિ, સ્થિરતા અને વિકાસશીલ જ્ઞાનની ભૂમિકા છે. પછી, જો તમને યોગ્ય લાગે અને તમે એને સ્વર્ગ કહો તો એ વાત બરાબર છે; કારણ કે હકીકતમાં, તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે કેટલા પ્રમાણમાં સભાન રહો છો એ વસ્તુ તમે એની સાથે કેટલા પ્રમાણમાં એકતા કરેલી છે તે બતાવી આપે છે. જો તમે એની સાથે એકતા કરી હશે તો એ સ્વરૂપ અમર હોઈ તેના અમરધામ પ્રત્યે જાય છે અને ત્યાં આરામ અને પૂર્ણસુખનું જીવન ગાળે છે. જો તમારે એને સ્વર્ગ કહેવું હોય તો સ્વર્ગ કહી શકો છો. જો તમે સારા હશો, તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન હશો અને તેની અંદર જ નિવાસ કરતા હશો, તો પછી જ્યારે તમારો દેહ મૃત્યુ પામશે ત્યારે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સાથે સાથે ચૈત્ય ભૂમિકામાં, આનંદપૂર્ણ અવસ્થામાં આરામ લેવા જશો.

પરંતુ જો તમે તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપમાં તેના સર્વ રીતના આવેગો સાથે જીવ્યા હશો અને એ દરેક આવેગ પોતાની જ્યાં અને ત્યાં તૃપ્તિ ખોળતો હશે. . . . આપણે

એક ઉદાહરણ લઈએ, કોઈ એક એવો કંજૂસ માણસ હોય, કે જેની ચેતના એના પૈસા ઉપર ચોંટી રહી હશે, તો એ જ્યારે મરશે ત્યારે એના પ્રાણમય સ્વરૂપના જે ભાગને પૈસામાં જ રસ હશે તે ત્યાં જ ચીટકી રહેશે અને એ પૈસા ઉપર દેખરેખ રાખશે કે જેથી કોઈ એને લઈ ન શકે. લોકો એને જોઈ શકતા નથી, પણ તેમ છતાં એ ત્યાં હાજર તો હોય છે જ, અને જે પૈસા ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હોય છે તેમને કોઈ કાંઈ કરે તો એને બહુ દુઃખ થાય છે. હું એક એવી બાઈને સારી પેઠે ઓળખતી હતી જેની પાસે થોડા પૈસા અને છોકરાં હતાં. એને પાંચ છોકરાં હતાં, એમાનું એક કરતાં બીજું વધુ ઉડાઉ હતું. એ બાઈ, પૈસા એકઠા કરવાની જેટલી કાળજી રાખતી એટલા પ્રમાણમાં જ એ છોકરાં એ પૈસા ઉડાવી દેવાની કાળજી રાખતાં. એ લોકો કોઈ જાતના ઢંગઘડા સિવાય, પૈસા ઉડાવ્યે જતાં હતાં. એટલે જ્યારે બિચારી એ બાઈ મરી ગઈ ત્યારે મારી પાસે આવી અને કહેવા લાગી: ‘આહ! હવે એ લોકો મારા બધા પૈસા ઉડાવી મારશે!’ અને એ અત્યંત દુઃખી અવસ્થામાં હતી. મેં એને થોડુંક આશ્વાસન આપ્યું અને એના પૈસાનો બગાડ ન થાય તે માટે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવા ત્યાં ચોંટી ન રહેવા સમજાવવામાં મને ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં મહેનત પડેલી.

હવે, તમે જો સર્વાંશે તમારી ભૌતિક ચેતનામાં રહેતા હશો (એમ થવું જો કે મુશ્કેલ છે, કારણ કે, આખરે તમારામાં વિચારો અને લાગણીઓ તો હોય છે જ), પરંતુ જો તમે સર્વાંશે તમારા ભૌતિક સ્વરૂપમાં રહેતા હશો, તો જ્યારે તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ વિલીન થઈ જશે ત્યારે તમે પણ તેની સાથે નાશ પામશો, વાત પતી જશે. . . વસ્તુની આકૃતિનો (દેહનો) એક આત્મા હોય છે: તમારા દેહનો પણ એક આત્મા હોય છે જે તમારા મૃત્યુ પછી સાત દિવસ સુધી ટકી રહે છે. ડોક્ટરો જાહેર કરે છે કે તમે મરણ પામ્યા છો, પરંતુ તમારા દેહનો આત્મા જીવતો હોય છે, અને એ કેવળ જીવંત હોય છે એટલું જ નહિ પણ ઘણા કિસ્સાઓમાં તો સભાન પણ હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ સાત-આઠ દિવસ ચાલે છે અને પછીથી એ વિશીર્ણ થઈ જાય છે. હું યોગીઓની વાત કરતી નથી; હું તો સામાન્ય લોકોની વાત કરું છું. યોગીઓને માટે કોઈ નિયમો હોતા નથી, એ વસ્તુ જુદી છે એમને માટે દુનિયા જુદી વસ્તુ હોય છે. હું સામાન્ય જીવન ગાળતા સામાન્ય લોકની વાત કરું છું; એમને માટે એ વસ્તુ એવી હોય છે.

એટલે આ વસ્તુનો સાર એ છે કે જો તમારે તમારી ચેતના જાળવી રાખવી હોય તો પછી એને તમારે તમારી ભીતરમાં રહેલા અમર્ત્ય સ્વરૂપમાં કેન્દ્રસ્થ કરવી જોઈએ; નહિ તો પછી એ હવામાં એક જ્યોતિની માફક ઊડી જશે. અને સારે નસીબે એ ઠીક પણ છે, જો એમ ન હોત તો અહીં દેવો અથવા ઉત્તમ કોટિના મનુષ્યો હોત, જેઓ અહીં જેમ તેમના ભૌતિક વિચારોમાં કરે છે તેમ, સ્વર્ગ અને નર્કની રચના કરત

અને તેમાં તમને પૂરી રાખત; તમે તેમને ખુશ કર્યા છે કે નાખુશ કર્યા છે તેના ઉપરથી તેઓનો તમને સ્વર્ગ કે નર્કમાં પૂરી રાખવાનો આધાર રહેત. એ એક અત્યંત કટોકટીભરી અવસ્થા હોત; સદ્ભાગ્યે એવું નથી.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે મૃત્યુનો પણ એક દેવ છે. શું એ સાચું હશે?

શ્રી માતાજી : હા, હું એને મૃત્યુનો આત્મા કહું છું, હું એને સારી પેઠે ઓળખું છું, અને એ એક અદ્ભુત વ્યવસ્થા છે, તમને ખબર નહિ હોય કે એ વ્યવસ્થાતંત્ર કેટલું બધું વ્યવસ્થિત છે.

હું માનું છું કે મૃત્યુના ઘણા આત્માઓ (સત્ત્વો) હશે, મને લાગે છે કે એ લોકો સેંકડોની સંખ્યામાં હશે. હું એમાંના બેને મળેલી. એકને હું ફાન્સમાં મળેલી અને બીજાને જાપાનમાં. અને એ બંને ખૂબ જુદા પ્રકારના હતા; એના ઉપરથી આપણને એમ માનવાનું મન થાય છે કે દરેક દેશની સંસ્કૃતિ, કેળવણી અને માન્યતાઓ અનુસાર એ આત્માઓ (સત્ત્વો) અલગ પ્રકારના હશે. પરંતુ એમ તો, પ્રકૃતિના દરેક આવિર્ભાવિના આત્માઓ અથવા સત્ત્વો હોય છે: અગ્નિ, હવા, પાણી, વરસાદ, પવન અને મૃત્યુનું પણ એક સત્ત્વ હોય છે.

મૃત્યુના દરેક આત્માને (સત્ત્વને) એ ગમે તે હોય તોપણ, એક દિવસમાં અમુક સંખ્યામાં જીવ લેવાનો હક્ક હોય છે. ખરે જ એ એક અદ્ભુત વ્યવસ્થિત તંત્ર છે; એ પ્રકૃતિનાં બળો અને પ્રાણમય શક્તિઓનું મિત્રમંડળ છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો મૃત્યુના આત્માએ નિર્ણય કર્યો હશે કે, ‘આજે મારે આટલાં માણસોના પ્રાણ લેવાના છે.’ માનો કે ચાર, પાંચ કે છ; એક કે પછી વધારે માણસો, એનો આધાર કયો દિવસ છે એના ઉપર હોય છે; એને એણે નક્કી કર્યું હોય કે આટલા માણસો મરશે, તો એ હક્કપૂર્વક જ મનુષ્ય મરવાની તૈયારીમાં હોય છે તેની પાસે જઈને બેસે છે. પરંતુ જો તમે સભાન હશો (પેલી મરણાસન્ન વ્યક્તિ નહિ), જો તમે એ મૃત્યુના આત્માને (સત્ત્વને) મરણાસન્ન વ્યક્તિ તરફ જતો જુઓ, અને તમારી એવી ઈચ્છા હોય કે એ વ્યક્તિ ન મરે; અને જો તમારાથી એમ કરવું શક્ય હોય, એટલે કે તમારામાં અમુક ગુહ્ય શક્તિ હોય તો તેને કહો: ‘ના, હું એ જીવને લઈ જવાની તને મનાઈ કરું છું.’ એ એક એવી વસ્તુ છે જે એક વાર નહિ, અનેક વાર બનેલી છે, જાપાનમાં અને અહીં પણ, એમાં મૃત્યુનો આત્મા એનો એ જ ન હતો. એના ઉપરથી હું કહેવા પ્રેરાઉં છું કે એવાં ઘણાં સત્ત્વો હશે.

- હું એને મરવા દેવા માગતી નથી.

- પણ મને એક જણને મારવાનો હક્ક છે.

- તો જા, બીજે કંઈ જઈને એમ કર.

એટલે મેં આવા અનેક કિસ્સાઓ જોયા છે: કેટલીક વાર એક માણસની

જગ્યાએ તેનો પડોશી મરી જાય છે, કોઈક વાર તેનો સંબંધી અને કોઈક વાર તેનો દુશ્મન. આ પ્રકારના નજદીકપણામાં (અથવા એવી કોઈ બીજી વસ્તુમાં) કોઈ સારી કે માઠી સાંકળનારી કડી રહેલી હોય છે પણ ઉપર ઉપરથી એ વસ્તુ કોઈ જોગાનુજોગ બની આવેલી વસ્તુ લાગે છે. પરંતુ એમાં વસ્તુ તો એ બની હોય છે કે પેલું સત્ત્વ જ એના હક્કો જીવ લઈ ગયું હોય છે. જો એ સત્ત્વને એક જીવ લેવાનો હક્ક હશે તો એને એક જીવ મળી રહે છે. તમારામાં એ સત્ત્વને ભગાડી મૂકવાની શક્તિ હશે તો એને કહી શકશો કે, ‘હું તને આ માણસને લઈ જવાની મના કરું છું,’ તો એ સત્ત્વને ચાલ્યા જવા સિવાય બીજો કોઈ ઈલાજ નહિ રહે, પણ એ એનું લેણું વસૂલ કર્યા વિના રહેતો નથી અને બીજે ઠેકાણે જાય છે અને ત્યાં એક વ્યક્તિ મરણ પામે છે.

એ જ વસ્તુ આગને લાગુ પડે છે. મેં એક આગના સત્ત્વને ખાસ કરીને જાપાનમાં જોયેલું. કારણ કે એ દેશમાં આગ લાગવી એ એક અસાધારણ બનાવ હોય છે. જ્યારે કોઈ આગ લાગે છે ત્યારે લગભગ ચોથા ભાગનું ગામ, લગભગ એંશી જેટલાં મકાન સળગી જાય છે. આ એક તદ્દન અચંબો પમાડે તેવી વસ્તુ હોય છે. ત્યાંનાં મકાનો લાકડાનાં હોય છે. એટલે દીવાસળીની પેટીની માફક સળગી જાય છે. તમે કોઈ દિવસ કોઈ દીવાસળીની પેટીને સળગી જતી જોઈ છે કે નહિ? એક ભડકો થાય છે! એમ, એક ઝબકારો! અને મારી નજર સમક્ષ એક, બે, ત્રણ, દસ, વીસ મકાનો બળીને ખાક થઈ જતાં મેં જોયેલાં. એટલે આગનાં પણ સત્ત્વો હોય છે. એક દિવસ હું મારી પથારીમાં સૂતી હતી. હું એકાગ્રતા કરતી કરતી લોકોને જોતી હતી. અચાનક મેં એક આગના વાદળ જેવી વસ્તુને એ મકાન પાસે આવતી જોઈ. મેં જોયું અને મને ખબર પડી કે એ સચેતન સ્વરૂપ હતું.

- અરે! અહીં કેમ આવ્યો છે?

- મને આ ઘરને આગ લગાડવાનો હક્ક છે, હું આગ ચાંપવાનો.

- શક્ય છે, મેં એને કહ્યું, પણ અહીં નહિ.

એ એનો વિરોધ ન કરી શક્યો.

આવી બાબતોમાં (-પ્રશ્ન એ હોય છે કે કોણ વધુ બળવાન છે) મેં એને કહ્યું કે, ‘ના, તું અહીં આગ નહિ લગાડી શકે, બસ!’ પાંચ મિનિટ પછી મેં ચીસો સાંભળી: ‘હો! હો!’ બે-ત્રણ મકાન મૂકીને એક ઘરને આગ લાગી હતી. મેં મારા મકાન ઉપર આવવાની મના કરી એટલે એ બીજે ઘેર ગયો હતો. એને તો એક મકાન બાળવાનો હક્ક હતો અને એમ થયું પણ ખરું.

બાળક : કેટલીક વાર જ્યારે લોકો મૃત્યુશૈયામાં હોય છે, ત્યારે તેમને ખબર હોય છે કે તેઓ મરવાની તૈયારીમાં છે. તો પછી તેઓ એ સત્ત્વને જતા રહેવાનું કેમ કહેતા નથી?

શ્રી માતાજી : આહ! એનો આધાર તો એ કોણ માણસ છે એના ઉપર છે. બે વસ્તુઓ આવશ્યક છે. સૌ પ્રથમ તો તમારા સ્વરૂપનો કોઈ પણ ભાગ, તમારા સ્વરૂપમાંનું કાંઈ પણ મૃત્યુની કામના કરતું હોવું જોઈએ નહિ. અને એવું બહુ વાર બનતું નથી. હમેશાં તમારામાં કોઈક ઠેકાણે કો'ક નિરાશાવાદી ભાગ હોય છે જ: એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે થાકી ગઈ હોય છે, એને ઘૂણા ઊપજી હોય છે, એને થતું હોય છે કે હવે બહુ થયું, એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જેને સંઘર્ષ ગમતો નથી, આળસુ હોય છે; એ કહે છે: 'ભલેને એમ થાય! ચાલો પૂરું થયું તે સારું થયું.' એટલું જ પૂરતું હોય છે, તમે મરણ પામો છો.

પરંતુ એક હકીકત છે: જો તમારામાંની કોઈ વસ્તુ, તદ્દન કોઈ પણ વસ્તુ મરવાની સંમતિ નહિ આપતી હોય તો તમે મરશો નહિ. કોઈ પણ વ્યક્તિ મૃત્યુ પામે તે માટે હમેશાં એક સેકન્ડ, કદાચ એક સેકન્ડનો સોમો ભાગ પણ એવો હોય છે જ્યારે તે મૃત્યુ માટે પોતાની સંમતિ આપતો હોય છે. જો આ સંમતિની સેકન્ડ નથી હોતી તો એ વ્યક્તિ મરણ પામતી નથી.

હું એવા લોકોને જાણું છું જેઓ સર્વ ભૌતિક અને પ્રાણમય નિયમો પ્રમાણે ખરેખર મરી જવા જોઈએ. પરંતુ તેઓએ કહેલું: 'ના, હું નહિ મરું' અને તેઓ જીવતા રહ્યા. બીજા કેટલાક એવા હોય છે જેમને મરણ પામવાની જરૂર નથી હોતી, પરંતુ તેઓ એ જાતના હોય છે અને કહે છે: 'અરે! હા! બરાબર એમ થાય તો પણ સારું, એ વાત પૂરી થાય.' અને પછી એમનું જીવન પૂરું થઈ જાય છે. કેવળ એટલું જ, એથી વધુ કાંઈ નહિ; તમારામાં મરવા માટેની સતત કામના હોય એ જરૂરી નથી, તમે એટલું કહો: 'ભલે, હા, હું ઘરાઈ ગયો છું!' અને પછી વાત પૂરી થઈ જાય છે. અને ખરેખર વાત એમ જ છે. જેમ તમે કહો છો તેમ ભલે મૃત્યુ તમારી પથારી પાસે ઊભું હોય અને તમે એને કહો કે, 'મારે તારી જરૂર નથી, ચાલતું થા,' તો પછી એને ચાલ્યા જવાની ફરજ પડશે. પરંતુ ઘણું ખરું લોકો નમતું મૂકે છે; સંઘર્ષ કરવા માટે તમારે બળવાન, હિંમતવાન અને સહનશીલ થવું જોઈએ, તમારામાં જીવનની જરૂર માટે ઘણી શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ; જેમ કે, કોઈને એમ અત્યંત ઉત્કટપણે લાગતું હોય કે એને હજી કોઈ વસ્તુ કરવાની છે અને એ તેણે પૂર્ણપણે કરવી જ જોઈશે. પણ એવું કોણ છે જેનામાં કોઈક સ્થળે આવો નાનકડો નિરાશાવાદી અંશ રહેલો હોતો નથી, જે નમતું જોખે છે અને જે એમ નથી કહેતો કે 'એમ બરાબર છે?' . . . એ વસ્તુ એવી છે, એમાં જરૂર હોય છે પોતાના સ્વરૂપને એકત્ર કરવાની.

આપણે ગમે તે રસ્તે જઈએ, આપણે ગમે તે વાંચીએ, પણ અંતે આપણે એક જ પરિણામ ઉપર પહોંચીએ છીએ. કોઈ પણ વ્યક્તિને માટે અગત્યની વસ્તુ આ છે: પોતાના દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ પોતાની જાતને એકત્રિત કરવી; એમ કરવાથી જ

એ સાચી વ્યક્તિ, સ્વાત્મા અને પોતાના ભાવિનો સ્વામી થાય છે. નહિ તો પછી એ વ્યક્તિ જાણે કોઈ નદી ઉપર બૂચનું લાકડું આમતેમ ઝોલા ખાતું હોય તેમ વિશ્વશક્તિનાં બળોનું એક રમકડું બની રહે છે. એને જ્યાં નથી જવું હોતું ત્યાં એ જાય છે, એને જે વસ્તુઓ કરવી નથી હોતી તે તેની પાસે કરાવવામાં આવે છે, અને છેવટે એ બહાર નીકળવાની કોઈ શક્તિ વિનાની અવસ્થામાં પોતાની જાતને એક ખાડામાં ગુમાવી બેસે છે. પરંતુ જો તમે સભાનપણે સુસંયોજિત હશો, એક દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ પોતાની જાતને એકત્રિત કરેલી હશે, તમે એને જ વશ વર્તીને એના વડે જ દોરવાતા હશો, તો તમે તમારા ભાવિના સ્વામી હશો. એમ બને તે માટે મહેનત લેવા જેવું છે. . . . ગમે તેમ તોય મને તો ગુલામ થવા કરતાં માલિક થવું વધુ ગમે છે. આપણને કોઈ દોરીઓ વડે ખેંચતું હોય અને આપણી ઈચ્છા હોય કે ન હોય તે વસ્તુ આપણે કરવી પડતી હોય, તે એક અણગમતી લાગણી હોય છે-એ તદ્દન અસંગત વસ્તુ છે-પરંતુ તમે જેને જોતા ન હો તેવા દોરીસંચાર વડે તમારે અમુક વસ્તુઓ કરવી પડતી હોય-એ વસ્તુ તો ચીડ ચડાવે તેવી હોય છે, પરંતુ મને ખબર નથી, પણ મને તો એની બહુ ચીડ ચડતી, હું જ્યારે સાવ નાની બાળકી હતી ત્યારે પણ એમ થતું. હું પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે તો મને એ વસ્તુ અસહ્ય લાગવા માંડી અને હું એમ ન થાય-લોકો મને કાંઈ કહી ન શકે-એના રસ્તા ખોળવા લાગી હતી. કારણ કે મને મદદ કરી શકે તેવી કોઈ વ્યક્તિને હું ઓળખતી ન હતી અને તમને જે તક મળી છે તેવી મને નહોતી મળી, મને એવું કોઈ કહેનાર ન હતું કે, 'તમારે આ વસ્તુ કરવાની છે!' મને એવું કહેનાર કોઈ હતું નહિ. બધી વસ્તુઓ મારે મારી જાતે શોધી કાઢવી પડી હતી. અને મેં શોધી કાઢી પણ ખરી. મેં પાંચ વર્ષે શરૂઆત કરેલી. અને તમે, તમને તો લાંબા સમય પહેલાં પાંચ વર્ષ મળી ચૂક્યાં છે. . . .

વાર્તાલાપ - ૨૮

૮ જુલાઈ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“મન એ કર્મ કરવા માટેનું અને સંકલન કરવાનું કરણ છે, જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનું નહિ. પ્રતિક્ષણે એ સંકલનાઓ કર્યા જ કરતું હોય છે. વિચારોને રૂપ પણ હોય છે, અને એમના સ્રષ્ટાથી તદ્દન સ્વતંત્ર એવું વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ પણ તેમને હોય છે. તેમને ઉત્પન્ન કરનાર સ્રષ્ટા પાસેથી છૂટીને તેઓ જગતમાં વિચરે છે, અને પોતાના અસ્તિત્વના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા પ્રત્યે તેઓ ગતિ કરે છે. જ્યારે તમે કોઈના વિષે વિચાર કરો છો ત્યારે તમારો વિચાર એક રૂપ ધારણ કરીને તેને શોધી કાઢવા માટે નીકળી પડે છે. અને તમારા વિચારની પાછળ જો પૂરતા પ્રમાણમાં સંકલ્પ-બળ રહેલું હોય છે તો એ રૂપ, પોતાને વ્યવહારમાં સાકાર કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે.”

(માતાજીની વાણી-૭)

બાળક : અભીપ્સાઓ અને પ્રાર્થનાઓ પણ વિચારની જેમ એક પ્રકારનું રૂપ ધારણ કરે છે ખરાં?

શ્રી માતાજી : હા, કેટલીક વાર તો તેઓ પોતે જે વ્યક્તિની પ્રાર્થના કે અભીપ્સા હોય છે તેના જેવો જ આકાર ધારણ કરે છે-એવું ઘણી વાર બને છે. એનો આધાર સંજોગો ઉપર રહે છે. કેટલીક વાર એવું બને છે કે જેવી વસ્તુની આપણે અભીપ્સા કરતા હોઈએ છીએ તે વસ્તુના જેવું રૂપ જ એ ધારણ કરે છે, પરંતુ મોટા ભાગે, અને ખાસ કરીને પ્રાર્થનાઓ તો, જે વ્યક્તિ પ્રાર્થના કરતી હોય છે તેનું જ રૂપ સ્પષ્ટપણે ધારણ કરે છે.

બાળક : પ્રાર્થના અને અભીપ્સામાં શો ફેર?

શ્રી માતાજી : આ વિષયમાં મેં ક્યાંક લખેલું છે. પ્રાર્થનાઓના અનેક પ્રકાર હોય છે.

કેટલીક પ્રાર્થનાઓ યંત્રવત્ સ્થૂલ પ્રકારની, અને ગોખી કાઢેલા શબ્દોની જ બનેલી હોય છે અને એમનું રટણ પણ યંત્રવત્ કરવામાં આવે છે. એનો કોઈ ખાસ અર્થ નથી હોતો. અને સામાન્ય રીતે એનું એક જ પરિણામ આવે છે કે જે વ્યક્તિ

પ્રાર્થના કરતી હોય છે તેને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે કોઈ પણ પ્રાર્થનાનો અનેક વાર જપ કરવામાં આવે છે તો એના શબ્દોને પરિણામે પ્રાર્થના કરનારને શાંતિ મળે છે.

કેટલીક પ્રાર્થનાઓ આપોઆપ એવી રીતની રચાયેલી હોય છે કે તેમના દ્વારા તમારે જે કાંઈ જોઈતું હોય છે તેની માગણી અભિવ્યક્ત થાય છે; એવી પ્રાર્થના તમે આ કે તે વસ્તુ માટે, કોઈ એક વ્યક્તિ માટે, કોઈ એક સંજોગ માટે કે પોતાના માટે કરી શકો છો.

એક એવું બિંદુ હોય છે જ્યાં પ્રાર્થના અને અભીપ્સાનો સંગમ થાય છે, કારણ કે કેટલીક પ્રાર્થનાઓનો ઉદ્ગમ કોઈ જીવંત અનુભૂતિમાંથી થતો હોય છે. આવી વસ્તુઓ પોતાના સ્વરૂપમાંથી ઘડાઈને તૈયાર થઈને પ્રગટ થાય છે, એમાં કોઈ ગહન અનુભૂતિની અભિવ્યક્તિ જેવું હોય છે, અને એમાં એ અનુભૂતિ મળવા બદલ પ્રાર્થના દ્વારા આભારદર્શનની લાગણી વ્યક્ત કરવામાં આવતી હોય છે કે પછી એ અનુભૂતિ ચાલુ રહે અથવા એનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રાપ્ત થાય તે માટેની વિનંતી પણ સમાયેલી હોય છે. અને એવી પ્રાર્થના, લગભગ એક અભીપ્સા સરખી જ હોય છે. પરંતુ અભીપ્સાની અભિવ્યક્તિ હંમેશાં શબ્દો દ્વારા જ થાય એવું નથી; અને કદાપિ એને શબ્દોમાં ઢાળવામાં આવી હોય છે તો એ લગભગ એક પ્રકારનું આવાહન જ હોય છે. દાખલા તરીકે તમે અમુક અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય તે માટે અભીપ્સા સેવતા હો, એટલે કે તમને તમારા સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ રહેલી જણાતી હોય કે જેનો તમારા આદર્શ સાથે મેળ ન ખાતો હોય, કોઈ તમસ્ અને અજ્ઞાનની ક્રિયા હોય, કદાચ દુષ્ટેચ્છા હોય, જે વસ્તુ તમે સિદ્ધ કરવા માગતા હો તેની સાથે સંવાદમાં ન હોય; ત્યારે તમે એને માટે તમે તમારી પ્રાર્થના યા અભીપ્સાને કોઈ શબ્દોની રચનામાં ઢાળતા નથી; તમારામાંથી એને માટે એક જવાબ જેવું ઊંચે ઊંચે છે અને એમાં કોઈ જીવંત અનુભૂતિનું અર્પણ કરવામાં આવે છે, વધુ મહાન અને વિશાળ બનાવવા માટે વિનંતી કરવામાં આવે છે અને ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ અને ચોકસાઈવાળા બનવાની ઉત્કંઠા પ્રગટ કરવામાં આવે છે. પાછળથી, એ સર્વ વસ્તુઓને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે અને નોંધી લેવામાં આવે છે તો એને શબ્દદેહ આપી શકાય છે, પરંતુ અભીપ્સા માત્ર હંમેશાં એક જ્યોતિ કે જવાબાની માફક ઊર્ધ્વ પ્રત્યે ભભૂકી ઊઠે છે અને એની અંદર તમારે જેવા થવાની ઈચ્છા હોય, પોતાને જે કાંઈ કરવું હોય, અથવા જે કાંઈ પ્રાપ્ત કરવું હોય છે તે સર્વને પોતાની અંદર વહાવી લઈ જાય છે. મેં અહીં ‘ઈચ્છા’ શબ્દ વાપર્યો છે, પરંતુ ખરી રીતે ત્યાં ‘અભીપ્સા’ શબ્દ વાપરવો જોઈએ, કારણ કે એ પ્રકારની વૃત્તિમાં ઈચ્છા કે કામનાને લગતો કોઈ ગુણ કે આકૃતિ હોતાં નથી.

ખરી રીતે એ વસ્તુ તો તપઃશક્તિની એક મહાન પાવક જ્વાળા હોય છે અને જે વસ્તુને સિદ્ધ કરવાની હોય છે તેને એ પોતાના કેન્દ્રમાં રાખીને ઊદર્ધવ પ્રત્યે દોરી જાય છે.

એક ઉદાહરણ લઈએ. તમે કાંઈક કર્યું હોય પરંતુ તેનો તમને પસ્તાવો થતો હોય, જો તમારા એ કર્મને લઈને વસ્તુ-વ્યવસ્થામાં ગરબડો ઊભી થઈ હોય, ઘણા લોકોને એની અસર પહોંચી હોય; ત્યારે તમને કદાચ બીજા લોકોમાં થયેલી પ્રતિક્રિયાની ખબર ન પડી હોય, પરંતુ જો તમારી જાતે જ એવી ઈચ્છા કરો કે જે કાંઈ કરવામાં આવ્યું છે તેનું બને તેટલું સારું પરિણામ આવે તો સારું, અને જો તમારા કર્મમાં કોઈ ભૂલ થયેલી હોય, તો આ વસ્તુને લઈને તમને એક વધુ મહત્તર પ્રગતિ સિદ્ધ કરવાની તક મળી શકે છે, એને લઈને તમે વધુ શિસ્ત-પાલન કરનારા બની શકો છો, પ્રભુ પ્રત્યે એક નૂતન આરોહણ થઈ શકે છે, ભાવિ પ્રત્યેનું કોઈ એવું દ્વાર ખૂલી જઈ શકે છે કે જેને લઈને તમે વધુ સભાન અને ઉત્કટ સત્ય ધારણ કરનાર બની શકો છો. તેવે વખતે એ બધું અહીં એકદું થાય છે, (શ્રી માતાજી, હૃદય પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરે છે) એમાંથી એક બળ જન્મે છે. પછી એની ઊદર્ધવ પ્રત્યે ભરતી ચંદે છે, આરોહણની એક મહાન ગતિ સાથે એ ઊદર્ધવ પ્રત્યે ઊંચે ચડે છે; કેટલીક વાર એને કોઈ આકૃતિ હોતી નથી, એમાં શબ્દો કે અભિવ્યક્તિ વિનાની એક જ્યોતિ જ ભભૂકી ઊઠતી હોય છે.

એ પ્રકારની અભીપ્સા તદ્દન સાચી રીતની અભીપ્સા છે. અને જો તમે હમેશાં સતતપણે પ્રગતિ કરવા માગતી અને પ્રભુનો સંકલ્પ જે વસ્તુ આપણી પાસે કરાવવા માગતો હોય તેની સાથે વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં સંવાદ હોય એવી ચિત્તની અવસ્થામાં હશો તો આવું તમારે માટે એક દિવસમાં સો વાર કે હજાર વાર બનવાનો વારો પણ આવશે.

પ્રાર્થના, સામાન્ય રીતે અમુક સુનિશ્ચિત હકીકતની બાબતમાં રચાયેલ હોય છે. એ હમેશાં અમુક પ્રકારનાં વચનો કે અન્ય પ્રકારની રચના વડે કરવામાં આવે છે માટે જ એને પ્રાર્થના કહેવામાં આવે છે. અને એ વસ્તુ અભીપ્સા કરતાં ઘણા વધારે પ્રમાણમાં બાહ્ય હોય છે. તમારી અંદર કોઈ અભીપ્સા હોઈ શકે અને તમે એનું પ્રાર્થનાના રૂપમાં પરિવર્તન કરી લઈ શકો છો, પરંતુ હમેશાં, અભીપ્સા એ પ્રાર્થના કરતાં વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની વસ્તુ રહે છે. અભીપ્સાની બાબતમાં એવું હોય છે કે વ્યક્તિ, આત્મ વિસ્મૃતિની વધુ નજદીકમાં અને વધુ સઘન ભાવે જીવન ધારણ કરતી હોય છે. એ તો કેવળ પોતાને જે વસ્તુ થવું હોય છે કે કરવું હોય છે તે બાબત પૂરતું જ જીવે છે, પોતાને જે કાંઈ કરવું હોય છે તેનું પ્રભુને સમર્પણ કરી દે છે. તમારે કોઈક વસ્તુ જોઈતી હોય છે તો તમે એને માટે પ્રાર્થના કરી શકો છો, અને પ્રભુએ તમને જે કાંઈ

આપ્યું હોય છે તે બદલ આભાર પ્રદર્શિત કરવા માટે પણ તમે પ્રાર્થના કરી શકો છો, અને એવે પ્રસંગે એ પ્રાર્થના વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે: એને આપણે એક આભારદર્શનનું કર્મ પણ કહી શકીએ. તમે એવી પ્રાર્થના પણ કરી શકો જેમાં પ્રભુએ તેમની કરુણાનું જે પાસું તમારા પ્રત્યે પ્રગટ કર્યું હોય તે બદલ તમે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરતા હો. પ્રભુએ તમારા માટે જે કાંઈ કર્યું હોય, તમે એમનામાં જે કોઈ વસ્તુનાં દર્શન કરતા હો, અને તેમની જે સ્તુતિ કરવા માગતા હો, તે બાબતમાં પણ પ્રાર્થના કરી શકો છો. આ સર્વ વસ્તુઓ એક પ્રકારની રચના દ્વારા પ્રાર્થનાનું રૂપ લઈ શકે છે. અને એ તો નિશ્ચિત છે કે આવી પ્રાર્થનાને સર્વોત્કૃષ્ટ ગણી શકાય, કારણ કે એમાં તમે સર્વાંશે તમારી જાતમાં ગૂંથાઈ ગયેલા હોતા નથી તેમ જ એ કોઈ જાતની અહંકારમૂલક પ્રાર્થના હોતી નથી.

એ ખરું છે કે તમે સર્વ પ્રકારની ભૂમિકાઓ ઉપર અભીપ્સા સેવી શકો છો, પરંતુ અભીપ્સાનું મુખ્ય કેન્દ્ર તો ચૈત્ય સ્વરૂપમાં હોય છે, જ્યારે પ્રાર્થના તો તમે ગમે તે ભૂમિકા ઉપરથી કરી શકો છો અને એનું સ્થાન એ ભૂમિકા ઉપર જ હોય છે. તમે તદ્દન ભૌતિક, શારીરિક, પ્રાણમય, મનોમય, ચૈતસિક કે પછી આધ્યાત્મિક પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ કરી શકો છો, એ દરેકને પોતાની આગવી લાક્ષણિકતા હોય છે, અને એ દરેકનું વિશિષ્ટ મૂલ્ય હોય છે.

એક તદ્દન સ્વયંભુ અને નિઃસ્વાર્થી-ભાવપૂર્વકની, એક પ્રકારના આવાહન સરખી પ્રાર્થના પણ હોઈ શકે છે. ઘણુંખરું એ વ્યક્તિની પોતાની જાત માટે હોતી નથી, પરંતુ એ એક એવી વસ્તુ હોય છે જેને આપણે પ્રભુ સાથેના સીધેસીધા સંપર્ક જેવી કહી શકીએ. એવી પ્રાર્થના અત્યંત શક્તિશાળી હોય છે. આ પ્રકારની પ્રાર્થનાનાં લગભગ તત્કાળ પરિણામ આવ્યાં હોય એવા અસંખ્ય દાખલાઓ મારી જાણમાં છે. એવી પ્રાર્થનામાં એક મહાન શ્રદ્ધા, એક મહાન આર્તભાવ, ઊંડી સત્યનિષ્ઠા અને હૃદયની સરળતા પણ અંતર્ગત હોય છે. એ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે કશાની ગણતરી માંડતી નથી, કોઈ યોજના ઘડતી નથી, ભાવ કરવા બેસતી નથી, કોઈ વસ્તુ પોતાને પ્રાપ્ત થાય તેનો ખ્યાલ પણ કર્યા વિના આપ્યે જાય છે. કારણ કે મોટા ભાગના માણસો એક હાથે આપે છે અને બદલામાં કોઈ બીજી વસ્તુ લેવા માટે બીજો હાથ લાંબો કરે છે; મોટા ભાગની પ્રાર્થનાઓ આ પ્રકારની હોય છે. પરંતુ બીજા પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ, મેં આગળ વર્ણવી તેવી હોય છે, આભારદર્શનનાં સ્તવનો જેવી હોય છે, એ પ્રાર્થનાઓ ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે.

એમ છે ત્યારે. હું જાણતી નાણી કે મેં, મારે જે કહેવાનું હતું તે બરાબર સ્પષ્ટ કર્યું છે કે નહિ પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી જ છે.

આ વસ્તુને વધુ સ્પષ્ટ કરીને કહેવી હોય તો એમ કહી શકાય કે પ્રાર્થના હમેશાં શબ્દોમાં ઢાળવામાં આવેલી હોય છે; પરંતુ વ્યક્તિએ કઈ અવસ્થામાંથી એ શબ્દોની

રચના કરી છે તેના ઉપર એ શબ્દોના મૂલ્યનો આધાર રહે છે. પ્રાર્થના એક ઘડી કાઢવામાં આવેલી વસ્તુ હોય છે અને અભીપ્સા સ્વયંભુ રીતે પ્રગટ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જેમણે તેમના વિશ્વ વિષેના ખ્યાલમાંથી ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં ભાગવત તત્ત્વની માન્યતાને ફગાવી દીધી હોય છે (આવા ઘણા લોકો હોય છે; એ માન્યતા-કે એવું કોઈ છે કે જે સર્વજ્ઞ છે, સર્વ સામર્થ્યવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં એવું અતિશ્રેષ્ઠ છે કે જેની કોઈ તુલના ન થઈ શકે;) - તો એ વસ્તુ એમના આત્મગૌરવને જરાક ખૂંચે છે. એટલે એ લોકો પ્રભુ વિનાના વિશ્વની રચનાની ધારણા કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આવા લોકો પ્રાર્થના કરી શકતા નથી કારણ કે તેઓ કોની પ્રાર્થના કરે? સિવાય કે તેઓ પોતાની જાતની પ્રાર્થના કરે, પરંતુ એમ કરવાનો રિવાજ નથી! પરંતુ પ્રભુમાં લેશમાત્ર શ્રદ્ધા ન હોય તોપણ તમે કોઈ વસ્તુને માટે અભીપ્સા સેવી શકો છો. કેટલાક લોકોને પ્રભુના અસ્તિત્વની બાબતમાં શ્રદ્ધા હોતી નથી પરંતુ પ્રગતિ કરવાની બાબતમાં શ્રદ્ધા હોય છે. એ લોકોની માન્યતા એવી હોય છે કે આ જગત, સતતપણે પ્રગતિ કરી રહ્યું છે અને એ પ્રગતિ અનંત કાળ અવિરતપણે, વધુ સારી અવસ્થા પ્રત્યે, ગતિ કરી રહી છે. તો, આવા લોકોમાં પ્રગતિ માટે કોઈ મહાન અભીપ્સા હોઈ શકે, અને છતાં તેમને પ્રભુના અસ્તિત્વના ખ્યાલની કોઈ જરૂર ન હોય. અભીપ્સામાં શ્રદ્ધા તો રહેલી જ હોય છે પરંતુ એ શ્રદ્ધા કોઈ પ્રભુમાં હોવી જોઈએ એવું જરૂરી નથી. જ્યારે પ્રાર્થનાની બાબતમાં તો, જો એ કોઈ દિવ્ય સ્વરૂપને ઉદ્દેશીને ન કરવામાં આવતી હોય તો પ્રાર્થના જ નથી રહેતી. અને પ્રાર્થના કોની કરવાની હોય? આપણે કોઈ વ્યક્તિત્વહીન વસ્તુને પ્રાર્થના તો કરી શકતા નથી! આપણે પ્રાર્થના તો એને કહીએ છીએ જે આપણને સાંભળી શકે. જો આપણી પ્રાર્થનાનો સાંભળનાર જ કોઈ ન હોય તો આપણે કઈ રીતે પ્રાર્થના કરી શકીએ? એટલે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પ્રાર્થના કરતી હોય છે ત્યારે એનો અર્થ એ થાય છે કે તેને આપણા કરતાં કોઈ અનંતગણી ઉચ્ચ, અનંતગણી શક્તિમાન વસ્તુમાં શ્રદ્ધા છે (ભલે પછી એ વ્યક્તિ એ વસ્તુ કબૂલ ન કરે.) અને જો એ વસ્તુ બરાબર સાંભળી શકે તેવી રીતે પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો એ આપણા ભાવિનું અને આપણું પોતાનું પણ પરિવર્તન સિદ્ધ કરી શકે. આ બે વસ્તુઓનો તાત્ત્વિક તફાવત આ રીતનો છે.

એટલે, જે લોકો બુદ્ધિપ્રધાન હોય છે, તે લોકો એમ કહે છે કે અભીપ્સાની વાત બરાબર છે પરંતુ પ્રાર્થના, એ તેનાથી કાંઈક અંશે ઊતરતી વસ્તુ છે. ગુહ્ય-વેત્તાઓ તમને એમ કહેશે કે અભીપ્સાની વાત તો ઠીક છે, પરંતુ તમારી એવી ઈચ્છા હોય કે તમારી વાત બરાબર સંભળાય અને પ્રભુ પણ તમારી વાત ધ્યાનપૂર્વક કાન ધરે, તો તો, તમારે પ્રાર્થના જ કરવી પડશે, એક બાળકના જેવી સરળતાપૂર્વક, સંપૂર્ણ નિખાલસપણે એટલે કે પૂર્ણ વિશ્વાસ સાથે એમ કહેવું રહેશે કે 'મારે આ વસ્તુ

કે પેલી વસ્તુ જોઈએ છે (એ કોઈ આંતરિક જરૂરિયાત હોય, શારીરિક જરૂરિયાત હોય કે પછી કોઈ સ્થૂળ વસ્તુની જરૂરિયાત હોય, પરંતુ,) હું તમારી પાસે એની માગણી કરું છું, મને એ આપો.' અથવા તો, એમ પણ કહી શકો કે, 'મેં તમારી પાસે જે જે કાંઈ માગ્યું હતું તે તમે મને આપ્યું છે, જે અનુભૂતિઓ વિષે મને કશું જ જ્ઞાન ન હતું તે સર્વનો તમે મને સઘન રીતનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો છે અને હવે હું એ ચમત્કારોને સંકલ્પપૂર્વક સિદ્ધ કરી શકું છું, હા, હું એને માટે તમારો અનંતગણો આભાર માનું છું અને મારા એ આભારદર્શનને માટે હું આ પ્રાર્થના દ્વારા તમારું સ્તવન કરું છું અને તમે જે ભાગ ભજવ્યો છે તેને માટે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરું છું.' વાત એમ છે. અભીપ્સા કરવામાં તમારે કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે કોઈ વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે તમારે એને દોરવાની હોય એવું નથી હોતું. તમારી અંદર સ્વરૂપની અમુક રીતની અવસ્થા માટે, જ્ઞાન માટે, કોઈ સાક્ષાત્કાર માટે, ચેતનાની અમુક રીતની સ્થિતિ માટે અભીપ્સા હોઈ શકે, પરંતુ એથી એ વસ્તુ પ્રાર્થના નથી બનતી, પ્રાર્થનામાં કંઈક વધારાનું તત્ત્વ હોય છે.

પ્રાર્થના એ વ્યક્તિગત વસ્તુ છે. એ કોઈ વ્યક્તિસ્વરૂપને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવે છે—કોઈ એવી શક્તિ કે સ્વરૂપને ઉદ્દેશીને કે જે તમને સાંભળી શકે અને તમને જવાબ આપી શકે. એમ ન હોય તો તમે કોઈ વસ્તુ માગી જ ન શકો. સમજવાને?

બાળક : જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ માણસ પ્રત્યે અશુભ વૃત્તિ હોય છે, તો એ વસ્તુ પેલી બીજી વ્યક્તિ ઉપર કઈ રીતે અસર કરે છે ?

શ્રી માતાજી : એમાં એ જ વસ્તુ હોય છે. એક પ્રકારનું રૂપઘડતર, મનોમય રચના પેદા થાય છે તેની દ્વારા એમ બને છે. જો કોઈ વ્યક્તિમાં તમારા પ્રત્યે અસદ્-ભાવ હોય છે અને જો એ તમને નુકસાન પહોંચાડવા માગતી હોય છે તો એ વૃત્તિ, ઓછેવત્તે અંશે, પ્રગટ થાય છે જ; કેટલીક વાર એ વ્યક્તિ પોતે પોતાની જાત આગળ પણ આ વસ્તુ કબૂલ કરતી નથી, કારણ કે એમ કરતાં તેને શરમ આવે છે, પરંતુ એ વસ્તુ આપોઆપ બની આવે છે. અથવા કેટલાક મલિન વૃત્તિવાળા લોકોની જેમ, એ વસ્તુ તેમની ચેતનામાં ખૂબ ઊંડે દટાઈને બેઠેલી હોય છે, આખો વખત એ એમ ને એમ તેમની દ્રેષ વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરતી રહે છે; અને કેટલાક લોકોમાં એવી હિંસક વૃત્તિ પણ હોય છે જેઓ, તમે તેમને કોઈ કરેલા માનેલા નુકસાનના બદલામાં અથવા તેમને કોઈ કારણસર નાખુશ કર્યાના બદલામાં તેઓ એવી કામના સેવતા હોય છે કે તમારા ઉપર કોઈ ભયંકર આપત્તિ આવી પડે. . . . ગમે તેમ હોય, પરંતુ એ વસ્તુ એવી જ હોય છે, એ વસ્તુ રૂપ-વિધાનના ક્ષેત્રમાં આવે છે. અને એ રૂપોનું બળ એટલું બધું હોય છે કે જો તમે તમારા પ્રત્યે જેને કોઈ ખુલ્લી દ્રેષવૃત્તિ હોય તેની પાસે થઈને પસાર માત્ર થાઓ, તોપણ તમને એકદમ બેચેનીની લાગણી થઈ આવે છે.

હવે, જો તમારી પાસે કંઈક જ્ઞાન હશે અને તમે સભાન હશો, તો તમે આ વસ્તુના કારણને જાણી જશો, અને પછી જ્યારે, આપણને આવા કારણની ખબર પડે છે ત્યારે આપણે કેવળ આટલું જ કરવાનું રહે છે (અભિનય), જાણે કે આપણે કોઈ માંખને ખંખેરી નાખતા હોઈએ તેમ કરવાનું રહે છે. પરંતુ, માંખો ઘણી ત્રાસદાયક હોય છે અને આપણે ઉડાડી મૂકીએ છીએ તોપણ વળી વળીને પાછી આવે છે; અને એટલે સાવધ રહેજો! અશુભ વૃત્તિઓનાં રૂપો પણ માંખોના જેવાં હોય છે. તમે માંખને ખંખેરી નાખો છો, અને તે પાછી આવે છે, તમે ફરીથી એને ઉડાડી મૂકો છો અને ફરી પાછી તે આવી લાગે છે. એમને માટે એ રમતની વસ્તુ હોય છે. તમને કોઈ વાર એમ નથી લાગ્યું કે-તેમને માટે આ એક જાતની રમત હોય છે! પણ એ વાત ખરી છે કે તમે એમને ઉડાડી મૂકો છો તોપણ એ પાછી આવે છે. ફક્ત તમે કોઈ અમુક ક્ષણે ગુસ્સે ભરાઓ છો અને તમને ક્રોધ ચડે છે ત્યારે તમે આમ કરો છો (અભિનય), અને ત્યારે પછી ભલે તમે એમને સ્પર્શ પણ ન કર્યો હોય તોપણ એ માંખો પાછી આવતી નથી. તેમને તમારી વૃત્તિની ખબર પડે છે. જરા પ્રયત્ન કરી જોશો તો તમને ખબર પડશે.

પરંતુ ખરાબ વિચાર કરવો એ ખરાબ કૃત્ય કરવા જેવું છે. ઘણા લોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા, પરંતુ સાચે જ, કોઈના માટેનો અશુભ વિચાર એ અશુભ આચાર સરખો જ હોય છે અને કોઈ વ્યક્તિ, બીજાનું બૂરું તાકે છે અને તેનું અશુભ થાય તેવું વિચારે છે, અને જો એ બીજી વ્યક્તિનું કાંઈ બૂરું થાય છે તો એને માટે, જાણે એ વ્યક્તિએ કોઈ કર્મ વડે તેનું બૂરું કર્યું હોય તેટલી જ જવાબદારી, એ અશુભ કામના સેવવામાં રહેલી હોય છે. પરંતુ કમભાગ્યે આ વસ્તુમાં લોકો માનતા નથી અને એથી કરીને, બીજાઓ માટે દુષ્ટ વિચારો કરતાં તેમને કોઈ અટકાવતું નથી. . . . કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેમને બીજાઓમાં ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન કરવામાં બહુ મઝા પડતી હોય છે. હું એવા ઘણા લોકોને જાણું છું (કમભાગ્યે, એમની સંખ્યા ઘણી મોટી છે) જેઓ, તેમને કોઈ ને કોઈ દુઃખદાયક વસ્તુ કહેવાની તક મળે છે તો તેમની પાસેની એ વાત કહેવાનું ચૂકતા નથી, 'તમે જાણો છો, તમારા માટે કોઈક આવી વાત કરતું હતું,' અને વળી, 'પેલો ફલાણો માણસ તમારા માટે આમ કહેતો હતો.' અને આ રીતે તેમનાથી બને તેટલું નુકસાન તેઓ કરે જાય છે. અને કેટલીક વાર એ લોકો આવી વસ્તુ કેવળ મૂર્ખાઈને કારણે, ઘણી વાર કેટલાક એવા મિથ્યાભિમાનને કારણે પણ કરતા હોય છે કે પોતે કાંઈક જાણે છે. પરંતુ તેમની ચેતનાના ઊંડાણમાં કોઈક એવી વસ્તુ હોય છે જેને આપણે તોજ્ઞાન-વૃત્તિ કહી શકીએ - એ વૃત્તિને, કોઈ ઠેકાણે અવ્યવસ્થા સર્જાય, ગેરસમજૂતી ઉત્પન્ન થાય, લોકો વચ્ચે વૈમનસ્ય થાય, અણગમો ઉપજાવે તેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય, એ બધું ગમતું હોય છે અને એ બધાની વચમાં રહીને જ એને કરાર વળે છે. ઘણા લોકો

કડવી વાણી ઉચ્ચારનારા હોય છે. ક્ષેત્રમાં એને 'ઝેરી જીભવાળા', ડંશીલી વાણીવાળા કહે છે. એમનો આનંદાવધિ આવા કર્મમાં જ આવી રહેલો હોય છે. અને આવા લોકો ઘણું, ઘણું, ઘણું, નુકસાન કરે છે. પરંતુ બોલ્યા વિના પણ, જો તમારામાં કોઈ ઉગ્ર વિચાર હોય અને લોકોનું બૂરૂ તાકતા હો તો એ વસ્તુ તમે એક ખરાબ કર્મ કર્યા બરાબર હોય છે.

બાળક : અશુભ સંકલ્પનું અસ્તિત્વ શા માટે હશે?

શ્રી માતાજી : બેટા, આ તો તેં એના જેવું પૂછ્યું કે પ્રકૃતિમાં અચેતના, અજ્ઞાન, અંધકાર, એ બધું કેમ હશે! આમાં તો જગત પણ શા માટે છે તે પૂછી નાખ્યું કહેવાય! જગત આવું કેમ છે અને અન્ય રીતનું કેમ નથી? . . . આ વિષય ઉપર તો લોકોએ ઢગલાબંધ પુસ્તકો લખ્યાં છે. અને એ પ્રત્યેક લોકો પોતપોતાની રીતનો ખુલાસો આપે છે, પરંતુ હકીકતમાં તેથી કંઈ ફેર પડતો નથી. તમે મને પૂછો છો કે અશુભ વૃત્તિ કેમ છે? અજ્ઞાન કેમ છે? મૂર્ખતા કેમ છે? દુષ્ટતા કેમ છે? અશુભનું તત્ત્વ કેમ છે? આ જગત કેમ એક આલ્લાદેક પ્રદેશ નથી? . . . દરેક મીમાંસક પોતપોતાની રીતે એનો ખુલાસો આપે છે. જડવાદીઓ એમની રીતનો ખુલાસો આપે છે, વૈજ્ઞાનિકો એમની રીતનો ખુલાસો આપે છે, પરંતુ એ બધામાંથી કોઈ પણ એમાંથી બહાર નીકળવાનું સાધન શોધી શકતા નથી! અને આખરે જોતાં, ખરી અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે (તમે મને પૂછ્યું કે: અશુભ સંકલ્પ કેમ છે?) આપણે એવો માર્ગ શોધી કાઢવો જોઈએ કે જેથી પછી કોઈ રીતનો અશુભ સંકલ્પ અસ્તિત્વમાં જ રહે નહિ. એ કામ માટે મહેનત કરવી એ ફળદાયી નીવડે તેમ છે. જો તમે એમ કહો કે દુઃખ કેમ છે, પીડાઓ કેમ છે? . . . તો આ 'કેમ'થી તમને શું ફાયદો થવાનો છે, સિવાય કે એનાથી તમને એનો કોઈ ઉપાય કરવાનું સાધન પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ મને નથી લાગતું કે એ રીતે એવું સાધન પ્રાપ્ત થાય કારણ કે (આપણે એ વસ્તુ અહીં કહી જ છે કે) જો તમે 'કેમ'ની શોધમાં નીકળશો તો તમને તમારી અંદર કેવળ અનેક રીતના એવા બધા ખુલાસાઓ જડશે કે જેમનો વ્યવહારુ રીતે, ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં કોઈ જ ઉપયોગ નહિ હોય, અને એ તમને ક્યાંય નહિ લઈ જાય.

હકીકતમાં તો વસ્તુસ્થિતિ એમ છે, ખરું ને? અને બીજી વાત એ કે આપણને એ વસ્તુ ગમતી નથી, અને ત્રીજી વાત એ કે એ વસ્તુનું ફરીથી અસ્તિત્વ જ ન રહે એવાં સાધન આપણે શોધી કાઢવાં છે. આપણો પ્રશ્ન આ છે. આપણે જેવું હોવું જોઈએ એમ ધારીએ છીએ, તે પ્રકારનું આ જગત નથી. દુનિયામાં એવી ઢગલાબંધ વસ્તુઓ છે કે જેમને આપણે પસંદ કરતા નથી. અને કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને તેઓ પોતે 'જ્ઞાન' કહે છે તે મેળવવું પસંદ કરે છે અને એટલે એ લોકો આમ કેમ છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરે છે. એક રીતે એ વસ્તુ સારી છે, પરંતુ, મેં જેમ કહ્યું તેમ,

સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે આપણે એવી કોઈ વસ્તુ શોધી કાઢવી જોઈએ કે જે કરવાથી અત્યારની પરિસ્થિતિ પલટાઈ જાય. બુદ્ધે આ પ્રશ્નને જ પોતાની સમક્ષ રાખ્યો હતો. એમ કહેવાય છે કે જ્યાં સુધી એમને એનો ઉકેલ ન જડ્યો ત્યાં સુધી તેઓ એક વૃક્ષ નીચે બેસી રહેલા. પરંતુ એમનો ઉકેલ બહુ સારો નથી, કારણ કે જ્યારે તમે મને કહો કે ‘જગત ખરાબ છે’ ત્યારે, પછી એમનો ઉકેલ એ છે કે: ‘જગતનો ત્યાગ કરો’-અને શ્રી અરવિંદે ક્યાંક લખ્યું છે તેમ, ‘કોના લાભાર્થે?’ ત્યારે પછી જગત ખરાબ નહિ રહે, કારણ કે એનું અસ્તિત્વ જ નહિ હોય! આ તો તદ્દન સીધું સાદું તર્કશાસ્ત્ર ગણાય. એ પેલા જે લોકો આખું જગત તેના આદિસ્થાનમાં પાછું ફરી જાય તેમ ઈચ્છતા હોય છે તેના જેવું છે; અને માટે જ શ્રી અરવિંદ તેનો ઉત્તર આપે છે કે, ‘તમે એક એવી વસ્તુના સર્વશક્તિમાન સ્વામી બની રહેશો કે જેનું અસ્તિત્વ જ નથી, એક રાજ્ય વગરના રાજા, અથવા સામ્રાજ્ય વિનાના સમ્રાટ’, બસ, થઈ રહ્યું. . . . આ એક ઉકેલ છે. પરંતુ એ સિવાયના વધુ સારા ઉકેલ પણ છે, હું માનું છું કે આપણે વધુ સારા ઉકેલ શોધ્યા છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે દૃષ્ટેચ્છાનું મૂળ અજ્ઞાનમાં છે (બુદ્ધ પણ એમ જ કહેતા હતા) અને જો અજ્ઞાનનો નાશ થઈ જાય તો પછી કોઈ જાતની દૃષ્ટેચ્છા રહે નહિ. બીજા કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે દુરિચ્છાનો ઉદ્ભવ ભેદભાવ, વિભાજનને કારણે થાય છે અને એટલે જો આ જગત તેના આદિસ્ત્રોતથી અલગ ન પડી ગયું હોત તો કોઈ જાતની દુરિચ્છા ઉત્પન્ન થાત નહિ. વળી બીજા કેટલાક કહે છે કે આ સર્વનું મૂળ જ દુરિચ્છા છે, વિભાજન અને અજ્ઞાનનું પણ. તો પછી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે: આ દુરિચ્છા શેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે? જો એ આ સર્વના મૂળમાં રહેલી હોય તો એ વસ્તુ સર્વના આદિ સ્થાનની ભીતરમાં જ રહેલી હોવી જોઈએ. અને મારાં બાળકો, અહીં પછી આપણે મૂંઝવણમાં મુકાઈ જઈએ છીએ! આપણે આ વસ્તુ ઉપર વર્ષો સુધી ચિંતન કર્યા કરીશું તોપણ આપણે એમાંથી બહાર નહિ નીકળી શકીએ. અને એટલે જે લોકો આ વસ્તુને છોક છોડા સુધી લઈ જાય છે તેઓ અંતે એમ કહે છે કે: દુરિચ્છા જેવું કાંઈ છે જ નહિ, એ એક ભ્રમ છે. અને એ લોકો તેમના તર્કમાં અધવચ અટકી ગયા હોય છે. એટલે જ તેઓ એમ કહેતા હોય છે, કારણ કે એ લોકો થોડા વધુ આગળ વધ્યા હોત તો એમ કહેત; આ જે દુરિચ્છા છે તે કેવળ મનુષ્યે કરેલી શોધ છે. . . . એમ બનવું શક્ય છે!

બાળક : પ્રાણીઓમાં દુરિચ્છા નથી હોતી, ખરું ને?

શ્રી માતાજી : મને એમ લાગતું નથી. જો કે હું ખાતરીપૂર્વક કહી શકતી નથી કારણ કે હું બધી જાતની જીવયોનીઓ વિષે જાણતી નથી, પરંતુ આપણને રાક્ષસી લાગે એવી વસ્તુઓ વિષે મેં સાંભળ્યું છે, અને છતાં એમાં કોઈ રીતની દુરિચ્છા

રહેલી હોય છે એમ મને લાગતું નથી. આપણે આ બાબતમાં જીવ-જંતુઓનો દાખલો લઈએ. પ્રાણીયોનીઓમાં આ વર્ગમાં જ આપણે જેને દુષ્ટતા કહીએ છીએ - અને જેને આપણે દુરિચ્છા પણ કહી શકીએ- તેની લાગણી પ્રવર્તમાન જોવામાં આવે છે. પરંતુ આમાં કદાચ એમ પણ બનવા જોગ છે કે આપણે આપણી ચેતનાની દૃષ્ટિએ એમની ગતિઓને જોતા હોઈએ છીએ એટલે આપણને તેમનામાં એક પ્રકારની દુષ્ટતાની અથવા દુરિચ્છાની વૃત્તિ જણાય છે . . . કેટલાક જીવો એવા હોય છે જેમની ઈયળો કેવળ જીવતા જીવ ઉપર જ જીવી શકે. એ ઈયળો કેવળ કોઈ જીવતા દેહનું જ ભક્ષણ કરી શકે છે. મરેલી માછલીઓથી એમનું પોષણ થઈ શકતું નથી. એટલે જે માદા-જંતુને ઈંડાં (જે પાછળથી ઈયળોમાં પરિવર્તિત થાય છે) મૂકવાં હોય છે તે કોઈ બીજા જંતુ અથવા નાનકડા, ઊતરતી કક્ષાના પ્રાણીના નાડી કેન્દ્ર ઉપર દંશ મારીને તેને હલનચલનશૂન્ય કરી મૂકે છે, અને પછી ધીરે રહીને એના દેહમાં પોતાનાં ઈંડાં એવી રીતે મૂકે છે કે જ્યારે તેઓ સેવાઈને ઈયળો બને ત્યારે પેલા હલનચલનશૂન્ય, પણ મૃત નહિ, એવા પ્રાણીના દેહનું ભક્ષણ કરી શકે. આ એક મેક્યા વિલી* ની રીત જેવું લાગે છે, નહિ? દેખીતી રીતે, આમાં કોઈ રીતની બુદ્ધિનું કાર્ય હોતું નથી, એ એક જાતની અંધપ્રેરણા હોય છે. એને કાંઈ દુરિચ્છા કહેવાય? એને આપણે અશુભની કામના કહી શકીએ?. . . એ તો કેવળ પ્રજોત્પાદનની અંધપ્રેરણા છે.

કદાચ આપણે જો એમ કહીએ કે આ બધાં જીવજંતુઓ તેમની યોનીના સચેતન આત્મા વડે દોરાતાં હોય છે, અને એ આત્માનો પોતાનો સચેતન સંકલ્પ પણ હોય છે, તો આપણે કહી શકીએ કે આ બધી કલ્પનાઓ, (હું અહીં આ એક દાખલો આપું છું, પરંતુ એવા તો અસંખ્ય દાખલાઓ છે જેમાં ભાવનાની દુષ્ટતા આપણી માનવ ચેતના માટે એટલી જ ભયંકર, એટલી જ ખુન્નસભરી હોય છે), આ બધા જીવ-જંતુઓનાં સર્જક, રૂપ અને ગતિ વિધાયક સ્વરૂપો ભયંકર સત્ત્વો હશે (તમને એમ લાગે છે કે નહિ?) અને તેમની કલ્પનાઓ વિકૃત અને દુરાશયી હશે. એમ બનવું તદ્દન શક્ય છે, કારણ કે, હકીકતમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે આ બધાં જંતુઓનું મૂળ પ્રાણમય હોય છે, એટલે કે, એ સત્ત્વો આ દુનિયામાં રહેલી દુરિચ્છાનાં પ્રતીકો હોવા ઉપરાંત તેનાં પ્રતિનિધિ સરખાં અને તેની ઉપર જ જીવન ધારણ કરનારાં હોય છે. એ સત્ત્વો પોતાની દુરિચ્છા વિષે અત્યંત સભાન હોય છે અને એ હેતુપૂર્વકની દુરિચ્છા હોય છે. મનુષ્યમાં જે દુરિચ્છા રહેલી છે એ ઘણુખરું, આ પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વોના સંકલ્પનું એક પ્રકારનું પ્રતિબિંબ-અનુકૃતિ અથવા

* એક રોમન રાજશાસ્રવેત્તા. - અનુવાદક

પ્રતિઘોષ-હોય છે. આ પ્રાણમય સત્ત્વો સૃષ્ટિ પ્રત્યે સ્પષ્ટપણે વિરોધી ભાવવાળાં હોય છે; તેઓ વસ્તુઓને શક્ય તેટલી દુઃખદાયી, વિરૂપ, દિલગીરી ઉપજાવે તેવી, અને રાક્ષસી બનાવે છે. એમ કહેવાય છે કે આ સત્ત્વોએ જ જંતુઓનું સર્જન કરેલું છે, અને તેથી કદાચ જીવ-જંતુની યોની. . . . પરંતુ એ વસ્તુ યાદ રાખો કે એ જંતુઓ સ્વસંકલ્પ વડે અશુભનાં પ્રતીક બનતાં નથી, તેઓ તો એક અભાન અંધ પ્રેરણાથી દોરાતાં હોય છે. તેઓ જાણી જોઈને કશું અશુભ આચરતાં નથી. તેઓ એમની પ્રકૃતિને વશ થઈને એમ કરે છે. હું જેને દુરિચ્છા કહું છું તે તો સંકલ્પપૂર્વક, ખોટું કરવાને ઈરાદે ખોટું કરવાને, નાશ કરવાને ખાતર વિનાશ વેરવાને, ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાપૂર્વક નુકસાન કરવાને, અને એવું અશુભ કર્મ કરવામાં આનંદ માણવાની ક્રિયાને. એ તો સાચે જ દુરિચ્છા હોય છે. હું માનું છું કે મનના સર્જનની સાથે જ અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. હું આ બાબત નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકતી નથી, કારણ કે હંમેશાં નવી નવી વસ્તુઓની શોધ થઈ રહી છે. પરંતુ મેં જે વસ્તુ પશુઓનીમાં જોઈ છે, ખાસ કરીને ઊંચી કક્ષાનાં પશુઓની બાબતમાં, તો એ વસ્તુ આત્મસંરક્ષણની ક્રિયા જેવી લાગે છે, કદાચ એમાં હિંસક, તમોગ્રસ્ત અને ઘાતકી પ્રતિકાર્યો પણ હશે, પરંતુ એને કંઈ ખરા અર્થમાં દુરિચ્છા કહી શકાય?. . . . એ શક્ય છે. મને જો આથી વિરુદ્ધની વસ્તુ પુરવાર કરે તેવી કોઈ વાત કહો તો હું એ વસ્તુ સ્વીકારવા તૈયાર છું, પરંતુ હાલ પૂરતું-મેં એવું જોયું નથી. પ્રાણીઓ વિષે હું જે કંઈ જાણું છું તેમાં તો એમનું પ્રેરકબળ એમની અંધપ્રેરણા હોય છે, પરંતુ એમનામાં માનવ મનના જેવી વિકૃતિ હોતી નથી. હું માનું છું કે આ પ્રકારની મનોમય કાર્યપદ્ધતિ અને પ્રાણમય તત્ત્વની સીધેસીધી અસર નીચે આવવાથી, મનુષ્ય એક દુરિચ્છાપૂર્ણ સ્વરૂપ બનેલો છે. રાક્ષસો અશુભ સંકલ્પપૂર્ણ સત્ત્વો હોય છે, પરંતુ એ રાક્ષસો તો પ્રકૃતિનાં બળોમાં પ્રગટ થયેલાં પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વો હોય છે: તેઓ અશુભ કરવાને ખાતર અશુભ કરે છે, વિનાશ કરવાના આનંદને ખાતર વિનાશ કરે છે.

કેટલાક લોકો, ઉદાહરણ તરીકે, બિલાડીઓ ઉંદરને ખાઈ જતાં પહેલાં તેની સાથે રમત રમે છે, તેનું ઉદાહરણ આપે છે. બાળકોને આ બાબતનો દાખલો આપવામાં આવે છે. પરંતુ મેં બિલાડીઓને જોઈ છે. એ શું કરે છે તે હું જાણું છું. પેલી રમતની વાત લેશમાત્ર સાચી નથી. બિલાડીઓ આવું બધું દ્વેષપૂર્વક કરે છે એ વાતમાં કંઈ સત્ય નથી. સામાન્ય રીતે એમાં આવું બનતું હોય છે: માદા બિલાડી તેનાં બચ્ચાં માટે શિકાર શોધતાં શોધતાં કોઈ ઉંદરને પકડી કાઢે છે. જો એ ઉંદરને તરત જ પેલાં નાનાં બચ્ચાંને ખાવા આપવામાં આવે તો તેઓ ખાઈ ન શકે, કારણ કે એ કઠણ, સખત હોય છે અને એ બચ્ચાંઓમાં આવું કઠણ અને સખત માંસ ખાઈ શકવાની

શક્તિ હોતી નથી. તદુપરાંત એવી અવસ્થામાં એ બેસ્વાદ પણ હોય છે. એટલે એ બિલાડીઓ ઉંદર સાથે રમત રમે છે (તેઓ રમત રમતી હોય એમ લાગે છે), તેઓ એ ઉંદરને અહીંતહીં ઉછાળે છે, ગબડાવે છે, એને દોડવા દે છે, એની પાછળ દોડે છે, અને આમ એ જ્યાં સુધી નરમ થઈ જાય ત્યાં સુધી કર્યા કરે છે. અને પછી જ્યારે એ બરાબર નરમ, ખાવા લાયક બની જાય છે, અને એનું માંસ બરાબર થઈ ગયું હોય છે, ત્યાર પછી એ પેલાં બચ્ચાંને આપે છે, અને ત્યારે તેઓ એને ખાઈ શકે છે. પરંતુ એ તો નક્કી કે એ બિલાડીઓ કંઈ રમતને ખાતર જ ઉંદર સાથે રમત કરતી નથી! તેઓ સૌ પ્રથમ શિકાર કરે છે, અને પછી એમાંથી ભોજન તૈયાર કરે છે, સમજ્યાને? એ બિલાડીઓ પાસે એ વસ્તુને રાંધીને નરમ કરવા માટે ચૂલો કે અગ્નિ હોતાં નથી. એટલે એ લોકોને એ રીતે ખાઈ શકાય તે રીતે તૈયાર કરે છે.

પરંતુ એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે જીવ સ્વરૂપમાં પ્રેમનો પ્રથમ પ્રાદુર્ભાવ ગળી જવાની કામના દ્વારા થાય છે. જાણે કે વ્યક્તિને આત્મસાત્ કરી જવી હોય છે, તેને ગળી જવી હોય છે. આ બાબતમાં એક એવો દાખલો છે, જેનાથી પુરવાર થતું લાગે છે કે આ વાત તદ્દન ખોટી નથી-એટલે કે જ્યારે કોઈ વાઘ કે અજગર તેમનો શિકાર પકડે છે ત્યારે એવું બને છે કે તેમના શિકાર પોતાને ખવાઈ જવાય એવી એક પ્રકારની આનંદની ભાવના સાથે પોતાનું સ્વાર્પણ કરી દેતા હોય છે. એક મનુષ્યને થયેલા આવા અનુભવની એક વાત છે. એ પોતે તેના મિત્રો સાથે જંગલની ઝાડીમાં ગયેલો અને પાછળ પડી ગયેલો ત્યારે એક માનવભક્ષી વાઘે તેને પકડેલો. બીજા લોકોએ પાછા ફરીને જોયું તો એ ગુમ થયેલો જણાયો. તેમણે ત્યાંનાં પગલાંની નિશાનીઓ જોઈ એટલે એ લોકો એની પાછળ દોડીને ગયા અને જ્યારે વાઘ એ મનુષ્યનું ભક્ષણ કરવાની તૈયારીમાં જ હતો તે ક્ષણે તેને બચાવી લીધો. પાછળથી એ મનુષ્ય જરા સ્વસ્થ થયો ત્યારે તેના મિત્રોએ તેને પૂછ્યું કે તેને એ એક ભયંકર અનુભવ લાગ્યો હશે. તેણે કહ્યું: 'ના, જરા કલ્પના તો કરો, મને શું થયું હતું તેની મને ખબર જ નથી, જેવો એ વાઘે મને પકડ્યો અને ઢસડીને લઈ જવા લાગ્યો કે તરત જ મને એને માટે એક તીવ્ર પ્રકારના પ્રેમની અને મને એ ખાઈ જાય એવી જબરદસ્ત લાગણી થઈ આવેલી.'

આ તદ્દન સાચું છે, આ કોઈની કલ્પના નથી. આ તો એક બનેલી હકીકત છે.

અને મેં મારી નજરોનજર પણ જોયેલું છે . . . મને લાગે છે કે મેં આ વાત અગાઉ કહેલી પણ છે-પેલા સાપના પાંજરામાં પૂરેલા નાનકડા સસલાની વાત. એ પાંજરું પેરિસમાં આવેલા 'જાર્ડી દે પ્લાન્તે' માં હતું. એ નાસ્તાનો દિવસ હતો. હું એ પાંજરા પાસે હતી. એ પાંજરું ઉઘાડવામાં આવ્યું અને એક નાનકડા સફેદ સસલાને તેમાં મૂકવામાં આવ્યું. એ એક સુંદર નાનકડું સસલું હતું. એ તરત જ, એ

પાંજરાને બીજે છેડે દોડી ગયું અને થર થર કાંપવા લાગ્યું. એ એક ભયંકર દૃશ્ય હતું, કારણ કે એ સસલાને ખબર હતી કે શું બની રહ્યું હતું, એણે પેલા સર્પનું સંવેદન અનુભવ્યું હતું, અને એને બધી ખબર પડી ગઈ હતી. એ સર્પ એની સાદસી ઉપર ગૂંચળું વળીને પડ્યો હતો. એ જાણે ઊંઘતો હોય એમ લાગતું હતું. પછી એણે ખૂબ હળવે રહીને એની ડોક અને મસ્તક લંબાવ્યાં, અને પેલા સસલા સામે તાકી રહ્યો. એ જરા પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના એની સામે નિહાળી રહ્યો-બસ જોઈ જ રહ્યો. મેં પેલા સસલાને જોયું તો એ હવે કાંપતું ન હતું, એને હવે ભય લાગતો ન હતો. એ તદ્દન સંકોચાઈને બેઠું હતું તે હવે મૂળ સ્થિતિમાં આવવા લાગ્યું. અને પછી મેં એને એનું માથું ઊંચું કરતાં, એની આંખો પહોળી કરીને પેલા સર્પ સામે જોતું જોયું. અને પછી ધીરે ધીરે, ખૂબ જ ધીમેથી એ સર્પ તરફ આગળ વધતું ગયું અને અમુક જરૂરી અંતરે જઈ પહોંચ્યું. પછી પેલા સાપે એક જ સપાટે-જરા પણ ધમાલ કર્યા વિના, પોતાની કુંડળીને ખુલ્લી કર્યા વિના, જ્યાં હતો ત્યાં જ રહીને, સમજ્યાને-પટાક દઈને એને પકડી લીધું. અને પછી એણે તેને ગોળમટોળ ફેરવી ફેરવીને ભક્ષ્ય માટે તૈયાર કરવા માંડ્યું. એ કંઈ એની સાથે રમત કરવા એમ કરતો ન હતો. એણે એ વસ્તુને ભોજનના સ્વરૂપમાં તૈયાર કરવા માંડી હતી. એણે એનાં બધાં હાડકાં બરાબર ચૂરો કરી નાખ્યાં, તેમના કકડા કરી નાખ્યા; પછી એણે તેની આસપાસ એક પ્રકારનો ચીકણો પદાર્થ ચોંટાડીને એને તદ્દન સુંવાળું બનાવી લીધું. અને જ્યારે એ બરાબર તૈયાર થઈ ગયું ત્યારે તેને ધીરેથી, આરામપૂર્વક આરોગવા માંડ્યો. . . . પરંતુ એ માટે એને કશી ધમાલ કરવી પડી ન હતી, એને છેક છેલ્લી વખતે, પેલા સામે આવેલા સસલાને પકડવા માટે જ્યારે સહેજ ત્વરિત હિલચાલ કરવી પડી તે સિવાય એણે બીજું કાંઈ કર્યું ન હતું. એમાં તો પેલું બીજું પ્રાણી એની પાસે આકર્ષાઈ આવ્યું હતું.

તો આવું છે. ખરેખર, પ્રકૃતિમાં ઘણી જાતની વસ્તુઓ છે. એમાં આ વસ્તુ, કદાચ દુરિચ્છા પણ હશે. પરંતુ મને એ વાતની ખાતરી નથી કે મનુષ્યની બાબતમાં તો એ દુરિચ્છા તેના મને આપેલી ભેટ ન હોયજેવો એ તેની સહજ સ્ફુરણાથી અલગ પડ્યો અને સ્વતંત્રપણે કામ કરવાની ઈચ્છા કરવા લાગ્યો કે

બાળક : આ સહજ સ્ફુરણા શું છે ?

શ્રી માતાજી : એ પ્રકૃતિની ચેતના છે. પ્રકૃતિ પોતાના કાર્ય વિષે સભાન છે, પણ એ કોઈ વ્યક્તિભૂત ચેતના નથી. જીવ્યોનીની સહજ પ્રેરણા પણ હોય છે. કેટલાક લોકો એમ પણ કહે છે દરેક ‘જીવ્યોનીનો આત્મા,’ દરેક યોનીની સભાન આત્મચેતના પણ હોય છે. સ્વયંપ્રેરણાનો આધાર પ્રકૃતિ જે પ્રકારે કાર્ય કરતી હોય તેના ઉપર રહે છે. અને પ્રકૃતિ એ એક એવી સભાન શક્તિ છે જેને પોતાને શું જોઈએ

છે તેની ખબર હોય છે, એ પોતાનું કાર્ય પોતાની રીતે કરે છે, પોતે ક્યાં અને ક્યા માર્ગે જઈ રહી છે તેની એને ખબર હોય છે: તે એની પસંદગી કરે છે. મનુષ્યને આ બધું અસંબદ્ધ લાગે છે કારણ કે એની ચેતના ખૂબ સાંકડી હોય છે (એ સમગ્ર વસ્તુને પૂરતા પ્રમાણમાં જોઈ શકતો નથી; અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ વસ્તુઓની કેવળ નાની નાની વિગતો અથવા ટુકડાઓ જ જોતી હોય છે, ત્યારે એને કશાની સમજ પડતી નથી.) પરંતુ પ્રકૃતિ પાસે એક યોજના હોય છે, એનામાં એક સભાન સંકલ્પશક્તિ હોય છે, એ એક તદ્દન સચેતન સત્ત્વ છે-એને આપણે કોઈ સ્વરૂપ ન કહી શકીએ, કારણ કે એ એના જેવા પ્રમાણમાં હોતું નથી. જ્યારે આપણે એક માનવ ચેતના વડે કોઈ સ્વરૂપની વાત કરીએ છીએ ત્યારે તરત જ આપણે આપણી માનવ સ્વરૂપની, કદાચ થોડાક મોટા કે વધુ મોટા, પરંતુ તેમ છતાં માનવની રીતે જ કાર્ય કરતા સ્વરૂપની કલ્પના કરીએ છીએ. એટલા માટે જ હું એને કોઈ સ્વરૂપ કહેતી નથી, પણ એક સચેતન સત્ત્વ, એવો સચેતન સંકલ્પ કહું છું કે જે પોતે પોતાની ક્રિયાઓને સભાનપણે, ઈરાદાપૂર્વક કરે છે અને જેની પાસે શક્તિઓના ભયંકર ભંડારો ઉપલબ્ધ પડેલા છે.

એમ પણ કહેવાય છે કે પ્રકૃતિની શક્તિઓ આંધળી અને ઘાતક છે. પરંતુ એવું છે જ નહિ! એ તો મનુષ્ય પોતાની સરખામણી પ્રકૃતિની સાથે કરીને એવો નિર્ણય બાંધે છે. જરા થોભો, આપણે એક દાખલો લઈએ. જ્યારે કોઈ ઠેકાણે ધરતીકંપ થાય છે ત્યારે ઘણા બેટ ડૂબી જાય છે અને લાખો મનુષ્યોની જાનહાનિ થાય છે. લોકો એમ કહે છે: ‘આ પ્રકૃતિ તો રાક્ષસાણી છે.’ મનુષ્યના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં આ પ્રકૃતિ રાક્ષસી છે ખરી. એણે શું કર્યું છે? એક ઊથલપાથલ. પરંતુ વિચાર કરી જુઓ કે જ્યારે તમે કૂદતાં કે દોડતાં કે એવું કાંઈ કરતાં ખૂબ ખૂબ વગાડી બેસો છો અને કાળા અને ભૂરા થઈ જાઓ છો ત્યારે તમે તમારા અસંખ્ય કોષાણુઓનો નાશ કરો છો અને એમને માટે તો એ એક ધરતીકંપ જ હોય છે! એમાં પ્રશ્ન પ્રમાણનો છે. આપણા માટે, આપણી નાનકડી ચેતના માટે, આપણી હમેશની ક્ષુદ્ર ચેતના માટે, આ કોઈક ભયંકર સરખી વસ્તુ લાગે છે પરંતુ આખરે તો એ વસ્તુ પૃથ્વી ઉપર કોઈ ઠેકાણે (વિશ્વમાં તો નહિ) કોઈ આઘાત લાગ્યો હોય છે. આપણે કેવળ પૃથ્વીની વાત કરીએ છીએ. એ શું છે? કાંઈ જ નહિ, સમગ્ર વિશ્વમાં એક નાનકડું રમકડું. આપણે આ વિશ્વની વાત કરીએ તો એમાં આખાં જગતો અદૃશ્ય થઈ જાય છે-અને છતાં એ કેવળ આઘાતો હોય છે. બીજું કાંઈ નહિ.

જો બની શકે તો, આપણે, આપણી ચેતનાને વિશાળ બનાવવી જોઈએ.

હું એક એવી વ્યક્તિને ઓળખું છું જે પોતાની ચેતનાને વિશાળ કરવા માગતી હતી. એણે મને કહેવું કે એ માટે એણે એક રસ્તો શોધી કાઢ્યો છે. એમાં એવું કરવાનું

લોચ છે કે રાત્રિના સમયે, તમારે ઘરની બહાર નીકળીને ક્યાંક ચત્તાપાટ સૂઈ જઈને આકાશમાંના તારાઓનું નિરીક્ષણ કરવું અને તેમની સાથે તાદાત્મ્ય સાધવા પ્રયત્ન કરવો. પછી આ અતિવિશાળ વિશ્વના ઊંડાણમાં દૂર દૂર ચાલ્યા જવું, અને એમ કરીને સર્વ પ્રકારનાં પ્રમાણો, પૃથ્વી ઉપરની વસ્તુ-વ્યવસ્થા અને એની બધી નાની નાની વસ્તુઓ ભૂલી જઈને આકાશ જેટલા વિશાળ બની રહેવું-આપણે આખા વિશ્વ જેટલા વિસ્તૃત બનવાનું તો ન કહી શકીએ કારણ કે આપણે એનો કેવળ એક સૂક્ષ્મ અંશ જ જોઈ શકીએ છીએ-પરંતુ આકાશ અને સર્વ તારકમંડળો જેટલા વિસ્તૃત બનવાનું તો કહી શકીએ. અને આમ, તમને ખબર છે? એટલા સમય પૂરતું તમારી બધી નાનકડી અશુદ્ધિઓ ખરી પડે છે અને તમે વસ્તુઓને એક વિશાળ ફલક ઉપરથી જોતા થાઓ છો. એ એક સારી કસરત છે.

બંને વ્યાયામ સારા છે. તમે એ બંને વચ્ચે સરખામણી કરી જુઓ: તમે એક રસ્તા ઉપર ચાલ્યા જાઓ છો, અને ત્યાં રસ્તા ઉપર એક રાફડામાંથી બીજા રાફડામાં કીડીઓનું એક મોટું લશ્કર જઈ રહ્યું હોય છે (તમે નીચે જોતા નથી હોતા, તમે કોઈકની સાથે વાતો કરી રહ્યા હો છો); બહુ જ બેદરકારીપૂર્વક તમે એક પગ મૂકો છો અને પછી બીજો. અને ત્યાં તો તમે જાણ્યા વિના પણ સેંકડો કીડીઓને ચગદી નાખો છો. જો તમે પોતે એક કીડી હોત તો એમ કહેત કે, ‘અરે, આ તો કેવી દુષ્ટ શક્તિ છે?’ પણ તમે તો કેવળ ચાલતા જ હો છો. તમે કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નથી હોતું. પરંતુ ધારો કે કોઈ એવાં સ્વરૂપો હોય, જેની સરખામણીમાં તમે એક કીડી જેવા હો. હવે તેઓ એક પગ મૂકે અને પછી બીજો મૂકે, ત્યાં તો લાખો માણસો મરી જાય છે. એમને તો એની ખબર પણ નથી હોતી! એમણે કંઈ જાણી જોઈને એમ નથી કર્યું હોતું. એ તો કેવળ ફરવા નીકળ્યા હતા, બસ. આમાં તમે કેવળ એટલી ભેદરેખા દોરી શકો (અને છતાં મને પૂરેપૂરી ખાતરી નથી,) કે મનુષ્ય અને કીડીમાં માત્ર એટલો જ ફેર છે કે મનુષ્ય વિચાર કરી શકે છે કે પોતાને શું થાય છે અને કદાચ કીડીઓ એ વિષે સભાન ન હોય? મને કશી ખબર નથી. હું એની ખાતરી નથી આપતી. બસ.

વાર્તાલાપ - ૨૯

૧૫ જુલાઈ, ૧૯૫૩

“હરેક વ્યક્તિને કોઈક ધૂન કે એક કે બીજું, મનગમતું સૂત્ર હોય છે, દરેક જણ વિચારે છે કે તે પોતે આ કે તે પૂર્વગ્રહથી મુક્ત છે કે જેનાથી બીજા લોકો પીડિત છે અને આવા ખ્યાલો તદ્દન ખોટા છે એમ જોવા માટે તૈયાર હોય છે; પરંતુ તે કલ્પના કરે છે કે તે બીજાના જેવો નથી, તેને માટે તે સત્ય છે, વાસ્તવિક સત્ય. મનના એક નિયમ સાથેની આસક્તિ એ હજી ક્યાંક છુપાઈ રહેલા અંધત્વનો સંકેત છે.”

પ્રશ્નો અને ઉત્તરો ૧૯૨૯-૩૧ (૧૯ મે ૧૯૨૯)

બાળક : વહેમો માનસિક નિયમો છે?

માતાજી : ના, નિયમો નહિ પરંતુ માનસિક રૂપઘડતરો. સામાન્ય રીતે, વહેમ કોઈ એક અનુભવમાંથી પેદા થાય છે. દા.ત. યુરોપમાં એક વહેમ છે, અને તમને કહેવામાં આવે છે: “સીડી નીચે કદાપિ ચાલશો નહિ, તે તમારું કમનસીબ નોતરશે.” શક્ય છે કે કોઈક સીડી નીચે ચાલ્યું હતું અને સીડી સરકી હતી અને તેના પર પડી હતી, અને આ રીતે વાર્તા શરૂ થાય છે. બની શકે છે કે આ વારંવાર બનતો અનુભવ હોઈ શકે છે. કેમ કે હકીકતમાં જો સીડીને ખરાબ રીતે મૂકી હોય અને તમે તેની નીચેથી પસાર થાઓ તે જ જાણે તે પડી શકી હોત અને તે બદ્દનસીબ લાવી હોત! આ પ્રકારના અસંખ્ય વહેમો છે. ઉપરાંત તેઓ જે તે દેશ પર આધાર રાખે છે, આ વસ્તુઓ તદ્દન સ્થાનિક હોય છે અને જુદાજુદા દેશોમાં વિરોધાભાષી વહેમો પણ મળી શકે છે. અમુક દેશોમાં તમે કાળી બિલાડી જુઓ તો તે આફતના આવવાની નિશાની છે. બીજા દેશોમાં જો તમે કાળી બિલાડી જુઓ તો તેનો અર્થ એવો થાય છે કે કશુંક ઘણું સારું બની આવશે! જો તમે બધી વસ્તુઓ ભેગી કરશો તો તમે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચશો કે તમને કશું પણ થશે નહિ! તે આમ છે. મોટાભાગના બધા વહેમો તદ્દન સ્થાનિક, પ્રાસંગિક અપવાદરૂપ અનુભવોના પરિણામરૂપે છે, જે માનસિક સિદ્ધાંતમાં મૂકી દેવામાં આવે છે. તે માનસિક રૂપઘડતરો છે; તે નિયમ નથી.

હવે બીજાં ઉદાહરણો, દા.ત. વિશાળ સંખ્યાના ધાર્મિક નિયમો કેવળ તબીબી જ્ઞાન પર આધારિત આરોગ્યના સિદ્ધાંતો ઉપર સ્થપાયેલા છે અને ધાર્મિક સિદ્ધાંતો બનાવી દેવામાં આવ્યા છે. કારણ કે, લોકો દ્વારા તેમનું અનુસરણ કરાવવા માટે એ જ માત્ર રસ્તો હતો. જો તમને કહેવામાં ન આવે કે “પ્રભુ ઈચ્છે છે” કે તમારે આ કે તે કરવું જોઈએ, તો તમે તે ના કરત. મોટાભાગના માણસો સામાન્ય રીતે તે કરતાં નથી. દા.ત. પેલી ઘણી સાદી વસ્તુ-જમતા પહેલાં તમારા હાથ ધોવા; એવા દેશો કે જ્યાં સભ્યતા તદ્દન વૈજ્ઞાનિક નથી. કેટલાક લોકોએ શોધી કાઢ્યું કે ખરેખર પહેલા હાથ ધોવા એ વધુ આરોગ્યપ્રદ છે! જો તેઓએ ધાર્મિક નિયમ ન બનાવ્યો હોત, જો તેઓએ કહ્યું ન હોત કે “પ્રભુ ઈચ્છે છે” કે જમતા પહેલાં માણસ હાથ ધૂએ, નહિ તો તે પ્રભુની વિરુદ્ધ ગુનો ગણાશે, તો લોકોએ કહ્યું હોત: “ઓહ, કેમ? ના, આજે

નહિ, આવતી કાલે. મને સમય નથી, હું ઉતાવળમાં છું! પરંતુ આ રીતમાં તેમના મનની પાછળ સતત ડર રહે છે કે પ્રભુના ક્રોધના કારણે તેમની સાથે કશુંક ખરાબ બનશે. આ પણ એક વહેમ છે, એક મોટો વહેમ.

તેઓ વસ્તુઓ કરે છે કારણ કે તેઓને તેમ કરવા કહેવામાં આવ્યું છે. ધર્મનો આવો એક આખો વર્ગ છે - ઉદાહરણરૂપે કેલ્ડિયન ધર્મ - જે ડુક્કરનું માંસ ખાવાની મનાઈ કરે છે. તેઓ કહે છે કે તે પૂરેપૂરું અપવિત્ર છે અને માટે ખાશો તો તમે પણ અપવિત્ર બનશો. સત્ય એ છે કે આ દેશોમાં (કારણ કે તેઓ ગરમ પ્રદેશો છે), ડુક્કરનું માંસ નાના કિડાઓથી ભરપૂર હોય છે, તેને રાંધવામાં આવે તો પણ, વ્યક્તિ માંસ સાથે કીડાઓને આરોગે છે. કીડાઓને મારી નાખવા માટે ખૂબ ખૂબ લાંબા સમય સુધી તેને રાંધવું જોઈએ. અને તેથી આ નાના કિડાઓ સાદી રીતના રાંધવાનો પ્રતિકાર કરે છે અને તે તમારા જઠર કે આંતરડામાં ઠરીકામ થઈ જાય છે, અને ત્યાર-પછી તેઓ ત્યાં વધે છે અને પરિણામે કેટલીક વખત તમે મરી જાવ છો અથવા છેવટે તમે માંદા પડી જાવ છો. આ કિડાઓ વિશેષ કરીને આ પ્રકારના માંસમાં ઉછળે છે. હવે આ બધું જો લોકોને સમજાવવામાં આવે તો તેઓ સમજવાના નથી; તેઓ પાસે કોઈ તબીબી, વૈજ્ઞાનિક કે આરોગ્યપ્રદ વિચારો હોતા નથી અને આમાં તેમને રસ પડશે નહિ: “અરે પણ આ માંસ મોંઘું નથી, તે સસ્તું વેચાય છે! શું થાય છે તે અમે જોઈશું.” શું થશે તે એ કે થોડા સમય પછી તેમના આંતરડામાં તેમને ભયંકર દુખાવો થશે, અને ત્યાર પછી પાતળા અને પાતળા થતા જશે અને તદ્દન નિરર્થકપણે, વધુ અને વધુ ખોરાક લેતા જશે; શું થાય છે તે તેમને ખબર પડશે નહિ; કિડાઓ ફક્ત તેમને ખાઈ જશે. પરંતુ જો તેમને કહેવામાં આવે છે: “આમ ના કરો, પ્રભુ કોપાયમાન થશે અને તમને સજા કરશે” આ પૂરતું છે. તેઓ તે કરશે નહિ.

બીજો પ્રશ્ન?

બાળક : યોગસાધનાનું દ્વાર તમે ખોલો કે તુરત જ અંતરાયોનું ટોળું ઊભેલું જણાય છે. . . .

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘એ કંઈ અબાધિત નિયમ નથી. એમાં વ્યક્તિના ઉપર ઘણો આધાર રહે છે. ઘણા માણસોને એમની પ્રકૃતિમાં રહેલી નિર્બળતાઓની કસોટી તરીકે જ વિરોધી સંજોગો પ્રાપ્ત થાય છે. યોગસાધનાનો અનિવાર્ય પાયો સમતા છે. તમે સાધનાના માર્ગમાં છૂટથી પ્રગતિ કરી શકો તે પહેલાં તમારે સમતાની દૃઢ પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. સ્વાભાવિક રીતે આ દૃષ્ટિબિદ્યથી જોતાં હરેક પ્રકારની અગવડ કે ક્ષોભને તમારે કસોટી તરીકે સમજી તેમાંથી પસાર થવાનું રહે છે. વળી તમારી આજુબાજુ તમારાં માનસિક ઘડતરોએ જ્યોતિ અને સત્ય પ્રત્યે તમને ખુલ્લા થતાં અટકાવનારી જે મર્યાદાઓ ઊભી કરી છે તેમને તોડવા માટે પણ આ વિદ્યો જરૂરી છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭)

બાળક : જ્યારે અમે અભીપ્સાપૂર્વક આધ્યાત્મિક જીવન ગાળવા આવીએ ત્યારે પણ શું વિરોધી શક્તિઓ અમારા ઉપર હુમલા કરી શકે?

શ્રી માતાજી : અપવાદ વિના બધા ઉપર.

બાળક : એ બધી સારી લાગતી હોય છે-તોપણ?

શ્રી માતાજી : કેટલીક વાર એવું હોય છે ખરું. કેટલીક વાર તેઓ અત્યંત ભયંકર હોય છે.

બાળક : પણ એની ખબર કઈ રીતે પડે?

શ્રી માતાજી : આહ! એમાં જો તમારે કોઈ ગુરુ હોય તો સહેલો રસ્તો એ છે કે એમની પાસે જઈ પૂછી જોવું. એ વસ્તુ દરેકને માટે લભ્ય હોય છે. એમાં તમારામાં ગુરુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોય તેટલું બસ છે, પછી એમને ખોળી કાઢી, તેમની પાસે જઈને પૂછવું; એ તમને કહી શકશે કારણ કે એમને એની ખબર હોય છે.

જો તમારે કોઈ ગુરુ નહિ હોય તો વાત જરા મુશ્કેલ બનશે, કારણ કે એ શક્તિઓ ખૂબ છલનાભરી હોય છે; એ કાંઈ સીધેસીધી ઉલ્કાપાત, દુઃખ અને દુષ્ટતાનું સ્વરૂપ લઈને આવતી નથી. એવું થાય તો તમે તરત જ તેને ઓળખી કાઢો અને પછી છેતરાઓ નહિ. સામાન્ય રીતે એ શક્તિઓ તમને સહાયક મિત્ર સ્વરૂપે આવે છે. જો તમારામાં અંતરની સચ્ચાઈ હોય છે તો, તમને તરત જ કોઈ એવા આછા આછા અણસાર મળે છે, એવી આછી આછી સૂચનાઓ મળે છે જેનાથી તમારું મિથ્યાભિમાન સંતોષાય છે અથવા તમારામાં શંકાઓ જાગૃત થાય છે અથવા ચોક્કસપણે શું કરવું જોઈએ તેના પ્રત્યે તમને થોડાક અભાન બનાવે છે-એવી અનેક રીતો અજમાવે છે. જો તમે સત્યનિષ્ઠ હો છો તો એ બધાની આરપાર જોઈ શકો છો; ખાસ કરીને તમારા સ્વાત્માભિમાનને સંતોષવા ઉત્તેજે એવાં અભિનંદનો કે લાલસાઓથી તમે છેતરાઈ ન જાઓ તેટલા સાવધ હો તો એમ થઈ શકે છે. જે વસ્તુઓ તમારા મિથ્યાભિમાનને સહેજ પણ સંતોષ આપતી હોય છે તે એની સ્પષ્ટ નિશાની હોય છે; એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જેનાથી તમે એમ વિચારવા પ્રેરાઓ છો : ‘આખરે હું કાંઈ એટલો બધો ખરાબ નથી. હું જે કાંઈ કરું છું તે સારી રીતે કરું છું. મારો પ્રયત્ન પ્રશંસાને લાયક હોય છે. મારી સત્યનિષ્ઠા શંકાથી પર હોય છે’ વગેરે. તમે વધુ ને વધુ આત્મસંતુષ્ટ થતા જાઓ છો અને ત્યારે તમારે ખાતરી રાખવી કે પેલાં વિરોધી બળો ક્રિયાશીલ છે. અને એમ છતાં, એ વસ્તુ હમેશાં એ જ રૂપ લેતી નથી. એવી બીજી વસ્તુઓ પણ હોય છે અને એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. કેટલાકને માટે એમ હોય છે તો બીજા કેટલાકનામાં તે શક્તિઓ આવા વિચારો ઉત્પન્ન કરે છે: ‘જો હું એ રીતે કામ કરવાનું ચાલુ રાખીશ તો હું એક મહાન યોગી બનીશ, મારી પાસે મહાન શક્તિઓ હશે. હું સારાં કાર્યો કરીશ. હું પ્રભુની કેવી સારી સેવા કરીશ, એને મારાથી કેટલો બધો આનંદ ઊપજશે!’ આ વસ્તુ ઘણી જોખમકારક છે. આથી ઊલટું પણ હોઈ શકે છે: ‘આખરે, હું કાંઈ કામનો નથી. હું આ બધો પ્રયત્ન કરું છું તેનો કાંઈ અર્થ છે ખરો? આ પ્રયત્નનું કશું પરિણામ આવવાનું નથી. શું હું આધ્યાત્મિક જીવનને માટે લાયક છું? કદાચ મારાથી કદી કશું નહિ થઈ શકે. એક કોંગટ સ્વપ્નને માટે હું નક્કર વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરી રહ્યો છું. આખરે હું શું છું? એક રેતીનો કણ. પ્રભુની શોધ કરવા જેવી ખરી? કદાચ મને કશું જડવાનું નથી અને મારા પ્રયત્નો નકામા છે.’ આ વાત ઘણી વધુ ભયંકર વસ્તુ છે. આના જેવા તો હું સેકડો દાખલા આપી શકું તેમ છું.

આમાં ખરી રીતે એક જ વસ્તુ બચાવી શકે છે, તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે

જરાસરખો પણ સંપર્ક સાધવો; એ સંપર્કની સઘનતાનો અનુભવ કરવો. પછી કોઈ વ્યક્તિ અથવા સંજોગોમાંથી જે કોઈ વસ્તુ તમારી પ્રત્યે આવે, તેને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સમક્ષ મૂકો અને જુઓ કે એ વસ્તુ બરાબર છે કે નહિ, ભલે પછી તમને ગમે તે રીતનો સંતોષ પણ થયો હોય-તમે ભલે તમારી જાતને એમ કહેતા હો કે, ‘મને મારે જોઈતો મિત્ર મળી ગયો છે. જીવનની ઉત્તમમાં ઉત્તમ અવસ્થામાંથી હું પસાર થઈ રહ્યો છું, વગેરે.’ પણ પછી તમે આ નાનકડા સંબંધને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સમક્ષ મૂકો. તમે જોઈ શકશો કે પછી એનો એ ઉજ્જવળ રંગ એમનો એમ રહે છે કે પછી અચાનક કંઈક જરાક અસ્વસ્થતા અનુભવાય છે, બહુ નહિ, બહુ જોરશોરથી ઘોંઘાટ કરે તેવી નહિ, જરા પણ, થોડીઅમથી અસ્વસ્થતા. જ્યારે એમ બને છે ત્યારે પછી તમને ખાતરી પડતી નથી કે વસ્તુસ્થિતિ તમે માનતા હતા તેવી છે! પછી તમને ખબર પડે છે: હા, એ નાનકડા અવાજને તમારે હમેશાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવો જોઈએ. સત્ય વસ્તુ એ છે, પછી તમને બીજી કોઈ વસ્તુ તકલીફ નહિ આપે.

તમે એક અંતરની સરચાઈ સાથે, અભીપ્સાપૂર્વક આધ્યાત્મિક જીવન પ્રત્યે દોરાઓ છો ત્યારે કેટલીક વાર તમારી ઉપર, તમને હતોત્સાહ કરી દે તેવી વસ્તુઓનો વરસાદ વરસી પડે છે: તમારે તમારા મિત્રો સાથે તકરાર થાય છે, તમારા કુટુંબીઓ તમને ગડદાપાટુ મારીને ઘરની બહાર કાઢી મૂકે છે, તમે જેનો લાભ પામ્યા છો એમ માનતા હો છો તે વસ્તુને તમે ગુમાવી બેસો છો. . . . હું એક માણસના પરિચયમાં હતી. એ ખૂબ મોટી અભીપ્સા સાથે ભારતમાં આવ્યો હતો. અને ખૂબ પ્રયત્નોને અંતે કંઈક જ્ઞાન અને યોગ પ્રત્યે પણ પ્રેરાયો હતો. બહુ લાંબા સમયની આ વાત છે. એ વખતે લોકો ઘડિયાળને ચેન વડે પહેરતા હતા અને બીજાં નાનાં નાનાં ઘરેણાં પણ ધારણ કરતા હતા. એ ભાઈ પાસે એમનાં દાદીમાએ આપેલી એક સોને મઢેલી પેન્સિલ હતી. તે એમને બહુ ગમતી હતી. તેમની જગતની પ્યારામાં પ્યારી વસ્તુઓ પૈકી એ એક હતી. એ પેન્સિલને ચેન વડે બાંધેલી હતી. જ્યારે એ એક બંદરે ઊતરવા લાગ્યો-પોંડિચેરીમાં, કે ભારતના કોઈ બંદરે અથવા કદાચ કોલંબો. મને લાગે છે કે એ બંદર કોલંબો હતું-ત્યારે લોકોને હોડકામાં બેસી ઊતરવું પડતું હતું અને એ હોડકાં તેમને કિનારે લઈ આવતાં હતાં. હવે આ ભાઈને તેમની સ્ટીમરના દાદરા ઉપરથી હોડકાંમાં ભૂસકો મારવાનો હતો. એ એમનું પગલું ચૂકી ગયા પણ જેમતેમ કરીને પોતાની સમતુલા પાછી મેળવી, પણ એમ કરવામાં એમણે એક ઝટકા સાથે ઉતાવળી ગતિ કરી અને એમ કરવામાં પેલી નાનકડી સોનાની પેન્સિલ દરિયામાં પડી જઈને સીધી તળિયે જઈ બેઠી. એમને દુઃખ તો બહુ થયું, પણ તેમણે પોતાની જાતને કહ્યું: ‘પણ, આ તો હિન્દુસ્તાનની અસર છે: મને મારાં બંધનોમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે. . . .’ જે લોકો અતિશય સત્યનિષ્ઠ હોય છે તેમને માટે જ ઘટનાઓ આવું રૂપ લે છે. ખાસ કરીને હમેશાં સત્યનિષ્ઠ માણસો માટે જ આક્રાંતોનો વરસાદ નિર્માયેલો હોય છે. જે લોકો એવા નથી હોતા તેમને બહુ રંગબેરંગી વસ્તુઓ છેતરવા માટે આવી મળે છે અને અંતે તેઓ છેતરામણીનો ભોગ પણ બને છે, કે જેથી તેમને ખબર પડે! પરંતુ જ્યારે કોઈને બહુ મોટી મુશ્કેલીઓ આવી પડે ત્યારે

સમજવું કે એનામાં અમુક અંશે સત્યનિષ્ઠા આવી છે.

બાળક : આપે અહીં કહ્યું છે: ‘જ્યારે તમે ભગવાન તરફ જાઓ ત્યારે તમારી બધી મનોમય માન્યતાઓને બાજુએ મૂકીને જજો; પરંતુ સામાન્ય રીતે, એમ કરવાને બદલે, તમે તમારી માન્યતાઓ પ્રભુ ઉપર લાદો છો અને તેઓ તે અનુસાર વર્તે તેવી ઈચ્છા રાખો છો.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૭)

હા, બધા એવું કરે છે. હરઘડી, સતતપણે તમે એમ માનો છો કે તમે માનો છો એવા ન હોય તો એમને પ્રભુ ન મનાય. જો તમે ઈચ્છતા હો તેમ તેઓ ન વર્તતા હોય, તમારી ધારણા પ્રમાણે તેઓ ન વર્તતા હોય, જો તેમની વર્તણૂક જે રીતની હોવી જોઈએ તેમ માનતા હો તેમ તેઓ ન વર્તતા હોય, તો તમને એમ લાગે છે કે ‘એ પ્રભુ નથી!’ સ્વાભાવિક છે કે લોકો પોતાને મોઢે એમ કહેતા નથી, પણ હકીકતમાં વાત એ જ હોય છે. હું તમને આના લાખો દાખલા આપી શકું તેમ છું—સંકડો નહિ—લાખોની સંખ્યામાં. તમારામાં એવું કોઈ નથી કે જે અભાનપણે પણ એમ જ ન કરતું હોય. તમે એક નિયમ તરીકે એમ કહો છો: ‘હા, હું પ્રભુનો આજ્ઞાધારક થઈને તેના સંકલ્પનું પાલન કરવા તદ્દન તૈયાર છું, એની હાજરી અને કાર્યને સ્વીકારવાને પણ તૈયાર છું, પણ એ શરતે કે તેઓ આવા હોય, તેવા હોય; એમણે આ રીતે વિચારવું જોઈએ, તેમની લાગણી આ રીતની હોવી જોઈએ, તેમનું વર્તન આ પ્રકારનું હોવું જોઈએ’ ઈત્યાદિ. મને મળતી પહેલી તકે આનો એક દાખલો દોરીએ લટકાવીને તમને બતાવીશ. એમાં મને નિષ્ફળતા નહિ મળે! થોડાક જ દિવસોમાં એ વસ્તુ મળી આવશે.

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘હમણાં ધનની શક્તિ પ્રાણની ભૂમિકાની શક્તિઓના અને સત્વોના હાથમાં છે, યા તો તેમની અસર તળે છે. એ અસરને લીધે સત્યને ખાતર બહુ મોટા પ્રમાણમાં પૈસો અપાતો કદી જોવામાં આવતો નથી. પૈસો હમેશાં આડે રસ્તે ખરચાતો રહે છે. તે વિરોધી શક્તિઓના કબજામાં છે અને પૃથ્વી ઉપર પોતાનો કાબૂ કાયમ રાખવા માટે તેમનું તે એક મુખ્ય સાધન છે. ધન ઉપર વિરોધી શક્તિઓએ પોતાનો આ કાબૂ અત્યંત પ્રબળ રીતે, પૂરેપૂરો વ્યવસ્થિત રીતે જમાવેલો છે. એમના મજબૂત સંકળમાંથી કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવી એ ઘણું જ મુશ્કેલ કાર્ય છે. આજે જેમને હવાલે ધન રહ્યું છે તેમની પાસેથી થોડુંક ધન પણ કઢાવવા માટે તમારે હર વખતે દારુણ યુદ્ધ કરવું પડે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૬)

બાળક : અત્યારે ધન અંગે શી પરિસ્થિતિ છે? આ સત્વોનો કાબૂ હજી પણ ધન ઉપર મોટા પ્રમાણમાં રહેલો છે?

શ્રી માતાજી : હા, હજી એ ચાલુ છે, અને પરિસ્થિતિમાં કોઈ સુધારો થયો

નથી. તદુપરાંત જે શરતોનું પાલન થવું જોઈએ એ થતું નથી* એટલે પરિસ્થિતિમાં સુધારો થાય તેવી આશા પણ તમે રાખી શકો નહિ. અરે, આજે સવારે જ હું ફરિયાદ કરતી હતી (એ એક બોલવાની રીત છે, મારું કથન સમજાવવાની એ એક રીત છે), હું મારી જાતને કહેતી હતી કે, આપણે જે બધું કરવું છે તે માટે આપણે ખૂબ ખૂબ પૈસા જોઈએ-ઢગલાબંધ, જરા જેટલા નહિ-અને પછી મેં મારી જાતને કહ્યું કે, આમ તો પૈસાનો જગતમાં અભાવ નથી; દુનિયામાં બહુ પૈસા છે. એવા લોકો પણ છે કે જેમની પાસે એટલા બધા પૈસા છે કે તેનું શું કરવું તેની તેમને ખબર પડતી નથી. પરંતુ એથી કરીને એ પૈસા તેમણે પ્રભુના કામ માટે આપવા જોઈએ એવું એમને કદી લાગતું નથી. . . . એ લોકો એ વસ્તુ જાણતા નથી એમ પણ નથી. જો માણસને જાણવું હોય તો જાણવા માટે અનેક રસ્તા હોય છે. જ્યારે તમને એવો વિચાર આવે છે કે, 'હું મારા પૈસાનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવા માગું છું' ત્યારે, તમને એનો રસ્તો પણ જડી આવે છે (પણ આ ઉત્તમ ઉપયોગ એટલે આ કે તે સદ્ગુણસ્થ કે સન્નારીના ખ્યાલ પ્રમાણેનો ઉત્તમ ઉપયોગ નહિ.) સામાન્ય રીતે, (જો કે એમાં અપવાદો પણ હોય છે) જ્યારે લોકો પાસે પૈસા હોય છે અને એમને કોઈ ઉપયોગી કાર્ય માટે આપવાના હોય છે ત્યારે તેઓ એક શરત મૂકે છે, એમને એના બદલામાં કોઈક રીતનો સંતોષ મળવો જોઈએ. એમાં કોઈક રીતની મદત્તા મળવી જોઈએ-આપવાની ના નથી, પણ બદલામાં કોઈક મળવું જોઈએ. એવા લોકો જો કે વેપારીઓ નથી હોતા-અને વેપારીઓ તો કોઈક વધુ લાભ મળે એટલા માટે જ ખર્ચ કરતા હોય છે - અને જો એવા લોકો દાન-વૃત્તિવાળા હોય છે, જેમને માનવજાતિ કોઈક પ્રગતિ કરે તેમાં સલાયરૂપ થવાની ઈચ્છા હોય છે, તેઓ પણ હમેશાં, સભાનપણે (પણ મોટે ભાગે વધુ પડતા સભાનપણે), એવી ઈચ્છા રાખતા હોય છે કે એથી તેમને કીર્તિ પ્રાપ્ત થવી જોઈએ, એમની આત્મ-પ્રીતિને એક પ્રકારનો સંતોષ મળવો જોઈએ, એ લોકો કોઈ શાળા બાંધવાને નાણાં આપશે: તો એ શાળા એમના નામની હશે. એ લોકો કોઈ ઠેકાણે કોઈનું સ્મારક સ્થાપશે: તો ત્યાં લખવું જોઈએ કે અમુક ભાઈએ આ કામ માટે દાન આપેલું છે, વગેરે વગેરે. . . . એક સમય એવો હતો કે જ્યારે હું ગોલકોન્ડ* બાંધી રહી હતી, ત્યારે કેટલાક લોકો મારી પાસે આવેલા અથવા બીજાઓ સાથે કહેવડાવેલું: 'હું આપને આટલાં નાણાં આપવા તૈયાર છું પરંતુ તમારે કોઈ એક ઓરડામાં એવી આરસની તકતી મૂકવી જોઈએ કે આ રૂમ અમુક અમુક

* આ અગાઉ એક વાર્તાલાપમાં (૧૦મી માર્ચ, ૧૯૫૧માં) શ્રી માતાજીએ એમ કહેલું કે માનવ જાતિએ જો ધનની શક્તિ ઉપર કાબૂ મેળવવો હોય તો તેણે કામ-વાસના ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવું જોઈએ.

* ગોલકોન્ડ એ આશ્રમનાં અતિથિગૃહો પૈકી એકનું નામ છે.

સદ્ગૃહસ્થના દાનનાં નાણાંમાંથી બાંધવામાં આવેલો છે.’ મેં કહ્યું ‘હું દિલગીર છું, હું આરસની તકતીઓ તો મૂકું પણ કેવળ ભોંયરાની ફરસબંધી જડવા માટે જ!’ વાત એવી છે.

આમાં અપવાદો હોય છે, જેમ દરેક નિયમને અપવાદ હોય છે તેમ આમાં પણ હોય છે: છતાં હું એમ તો કહી શકતી નથી કે જ્યાં તેમનો સારામાં સારી વસ્તુઓ માટે ઉપયોગ થાય ત્યાં નાણાંનો પ્રવાહ સ્વયંભૂ રીતે, છૂટથી, વિના પ્રયત્ને વહેતો નથી. ના. જે કાંઈ સારામાં સારો નાણાં આપવાનો સંકલ્પ આવે છે તે એવી વસ્તુ માટે હોય છે જે આપનાર વ્યક્તિ પૂરેપૂરી રીતે સમજી શકે (અને જે સરળતાથી સમજાય તેવી વસ્તુ માટે હોય). દાખલા તરીકે કોઈ હોસ્પિટલ બાંધવાની હોય, નાનાં બાળકોને રાખવા માટેની કોઈ જગ્યા બાંધવાની હોય, તેવી વસ્તુઓ. આવાં બધાં કાર્યો એવાં શુભ સંકલ્પવાળાં છે જે મનુષ્યથી સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવાં હોય છે, પરંતુ આપણે એમને એમ કહી નાણાં માગીએ છીએ કે અમે માનવ ચેતનામાં પરિવર્તન કરવા માગીએ છીએ, અમારે એક નવા જગતનું સર્જન કરવું છે, તો તો અરે! સૌથી પહેલાં તો એ લોકો કહેશે: ‘મને માફ કરો! પ્રભુની વાત ન કરશો, કારણ કે આ કામ પ્રભુ કરી રહ્યા છે એટલે પ્રભુ એનાં સાધનો પણ તમને આપશે. અમારી સહાયની તમારે જરૂર નથી.’ મને લોકોએ એવું કહેલું મેં સાંભળેલું છે: ‘જો તમે પૃથ્વી ઉપર પ્રભુનાં પ્રતિનિધિ હો તો તમને યોગ્ય લાગે તે કરી શકો છો; અમારે કાંઈ આપવાની જરૂર નથી.’ અને તમારામાંના કેટલા એવા વિચારથી (એ વિચાર પાછળના સ્વાદથી) દૂર છો?—પ્રભુ સર્વશક્તિમાન છે, માટે, પ્રભુ પોતાને જે યોગ્ય લાગે તે કરી શકે છે.

આ એક પહેલી દલીલ છે; સિદ્ધાંત એ છે. પ્રભુ સર્વશક્તિમાન છે, એને જે કાંઈ કરવું હોય તે કરી શકે છે; માટે એને કોઈની મદદની જરૂર નથી. તમે તમારા આ વિચારને પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ લઈ જશો, અને વિચાર કરી જોશો કે પ્રભુ જો ખરેખર સર્વશક્તિમાન હોઈને પોતાનું ધાર્યું જ કરે છે, તો હું તમને કહી મૂકું કે તમે તરત જ જોઈ શકશો કે એવો પ્રભુ તો વિશ્વમાં એક અતિકાય રાક્ષસ જ કહેવાય! કારણ કે એવો કોઈ સર્વશક્તિમાન પ્રભુ હોય કે જેણે આ અત્યારે છે એવું જગત બનાવ્યું હોય અને હસતાં હસતાં, લોકોને પીડા ભોગવતા, દુઃખી થતા જોઈ રહી શકતો હોય અને એ બધું એને બરાબર લાગતું હોય તો હું તો એવા પ્રભુને રાક્ષસ જ કહું. હું જ્યારે પાંચ વરસની હતી ત્યારે એવા બધા વિચારો કરતી હતી. હું મારી જાતને કહેતી હતી: ‘એમ ન હોઈ શકે, ત્યાં એ રીતનો જે ઉપદેશ આપવામાં આવે છે એ સાચો નથી!’ હવે તમારામાં જરાક વધુ મીમાંસક દૃષ્ટિ છે એટલે આ મુશ્કેલીમાંથી કઈ રીતે બહાર નીકળવું એ તમને શીખવાડું. પરંતુ સૌ પ્રથમ તો તમારે એ વસ્તુ સમજી રાખવી કે એ એક બાલિશ વિચાર છે. હું કેવળ તમારી પાસે તમારી વ્યવહારુ બુદ્ધિની માગણી કરું છું. આ રીતનો વિચાર કરવામાં તમે તમારા પ્રભુને એક મનુષ્ય બનાવી લો છો. કારણ કે તમે તેને એ સ્વરૂપે જ સારી રીતે સમજી શકો છો. તમે એને

એક મનુષ્ય બનાવી લો છો, અને પછી વિચાર કરો છો કે આ વ્યક્તિએ અમુક વસ્તુનું સંયોજન કર્યું છે (આખી પૃથ્વીની વાત કરવા જઈએ તો એ ઘણી મોટી થઈ જાય, સમજવી મુશ્કેલ પડે-આપણે કોઈ બીજી વસ્તુ લઈએ). અને પછી પ્રભુએ આ વસ્તુને પોતાની જેમ ગમે તેમ કરવાની શક્તિ વડે ઊભી કરી છે. અને આ વસ્તુ-એણે પોતે પોતાની જેમ ફાવે તેમ કરવાની શક્તિને પૂરબહારમાં વાપરીને બનાવી છે - પછી એમાં અજ્ઞાન, મૂર્ખતા, દુષ્ટચ્છા, ભય, દ્વેષ, ગર્વ, દુષ્ટતા અને પછી દુઃખાનુભવ, માંદગી, આપત્તિ અને સર્વ પ્રકારની યાતનાઓ આવે છે; એક એવી સૃષ્ટિ ઊભી થાય છે જેમાં લોકોનો એક આખો સમૂહ એમ નથી કહી શકતો કે તમને આખા દિવસમાં કદાચ થોડીક મિનિટોથી વધુ સુખની પળો ભોગવવાની મળતી હોય, અને બાકીનો બધો સમય જેમને કેવળ એક શુષ્ક અવસ્થામાં ગાળવો ન પડતો હોય, જાણે કે પોતે સાવ નિર્જીવ હોય-અને તમે એને સૃષ્ટિ કહો છો! . . . હું તો એને એક નર્ક જેવી વસ્તુ જ કહું. અને જે લોકો આવી વસ્તુ જાણી જોઈને કરતા હોય છે તેઓ કેવળ કરતા નથી પરંતુ કહેતા પણ હોય છે કે, 'આહ! એ તો બહુ સારી વસ્તુ છે.' આ વસ્તુ પેલાં કેટલાંક ધાર્મિક પુસ્તકોમાં કહેલી છે તેના જેવી છે; એ પુસ્તકોમાં કહ્યું છે કે આ સૃષ્ટિ જે રીતની છે તેનું સર્જન કર્યા પછી, પ્રભુએ સાતમે દિવસે એનું નિરીક્ષણ કર્યું અને પોતે જે વસ્તુ બનાવી હતી એનાથી એને ખૂબ સંતોષ ઊપજ્યો એટલે એ આરામ કરવા ગયો. . . . અરે, એવું તો હોતું હશે! હું એને પ્રભુ તો ન કહું. અથવા તો બીજું કાંઈ કહું, આનાતોલ ફ્રાન્સની માક્ક કહું કે ભગવાન તો એક ચસ્કેલ ભેજાવાળી વ્યક્તિ છે અને સૌ પ્રાણીઓમાં એ વધારેમાં વધારે ભયંકર છે.

પરંતુ આ મુશ્કેલીમાંથી બહાર નીકળવાનો એક માર્ગ છે. (એક બાળકને) તમને એ રસ્તો ખબર છે? હા, હા, તમે એ જાણો છો! તમે જોઈ શકો છો કે આ બધી માન્યતાઓ અને આ વિચારના પાયામાં એક એવી વિચારસરણી રહેલી છે કે અહીં એક પ્રભુ જેવી વ્યક્તિ છે અને આપણે જેને તેનું સર્જન કહીએ છીએ તેવું જગત તેણે બનાવ્યું છે, અને તમે એમ માનો છો કે એ બે અલગ અલગ વસ્તુઓ છે, એક બનાવનાર છે અને બીજી તેણે સૌ પ્રથમ બનાવેલી વસ્તુની અભિવ્યક્તિ હોઈ તેને આધીન છે. તો, પાયાની ભૂલ અહીં થાય છે, જો તમને તમારા અંતરના ઊંડાણમાંથી એમ લાગે કે આપણે જેને ભગવાન કહીએ છીએ તેમની અને આ વસ્તુ, જેને આપણે તેની સર્જેલી સૃષ્ટિ કહીએ છીએ તે બેની વચમાં કોઈ ભેદ નથી; જો તમે એમ કહો કે, 'બંને બરાબર એક જ વસ્તુ છે,' અને તમને એ વસ્તુનો પણ ખ્યાલ આવે કે જેને તમે ભગવાન કહો છો (કદાચ એ એક શબ્દ માત્ર છે) તે, પ્રભુ પણ તમે જ્યારે વેદના અનુભવો છો ત્યારે વેદનાનો અનુભવ કરે છે; તમે જ્યારે અજ્ઞાનમાં હો છો ત્યારે એ પણ જાણતો હોતો નથી; અને એ પણ એના સર્જન દ્વારા, ધીમે ધીમે કરીને, પગલે પગલે, પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પાછું પ્રાપ્ત કરે છે. તમને જ્યારે લાગે કે એ પોતાની જાતની પોતાની સાથે એકતા સિદ્ધ કરે છે, પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર

કરે છે, પોતાની અભિવ્યક્તિ કરે છે, અને એવું કાંઈ નથી કે જે કરવાનો એણે કોઈ વિના કારણે વિચાર કર્યો હોય; અથવા કોઈ તરંગી વ્યક્તિની માફક સર્જન કર્યું હોય; વળી તમને એમ ખ્યાલ આવે કે એ વસ્તુ એક પોતાની સમક્ષ પોતાને વસ્તુગત રીતે રજૂ કરી રહેલ ચેતનાની ઊગી રહેલી વધુ ને વધુ ખિલવણી પામી રહેલી અભિવ્યક્તિ છે. . . . એટલે પછી બીજી કોઈ વસ્તુ રહેતી નથી. કેવળ એક સામૂહિક ચેતના પૂર્ણતર સિદ્ધિ પ્રત્યે ગતિ કરી રહી હોવાની લાગણી એક જ્ઞાનમય ચેતનાની આત્મ-સભાનતાની અનુભૂતિ-બીજી કોઈ વસ્તુ નહિ, પણ એક એવી ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરી રહેલી આત્મ-સભાન, જ્ઞાનરૂપ ચેતનાની પૂર્ણ એકતાભરી અનુભૂતિ, જે પોતે પોતાના આદિમ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પૂર્ણપણે પ્રગટ કરવા કાર્ય કરી રહેલી છે.

જો વસ્તુસ્થિતિ આવી હોય તો આખા પ્રશ્નનું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે.

અને પછી તો કેવળ એને સમજવા માટે થોડી મુશ્કેલી ઊભી રહે છે. પણ એને માટે તો આપણે જરા વધુ પ્રગતિ કરવી જોઈએ. એક નાનકડું બાળક ઘૂંટણીએ પડીને, એના હાથ જોડીને કહે છે: 'હે મારા પ્રભુ, હું તારી પ્રાર્થના કરું છું, મને એવું બાળક બનાવ કે જેથી હું કદી મારી માતાને દુઃખ ન ઊપજાવું. . . . અને બદલે. . . . જરૂર, આ એક ઘણી સરળ વસ્તુ છે અને હું એને ખરાબ તો નથી કહી શકતી. એ ઘણી સારી છે. કેવળ એટલું જ કે કેટલાંક એવાં બાળકો હોય છે જેમને આવી વસ્તુઓ રુચતી નથી, કારણ કે એ લોકો કહે છે: 'મારે તે શા માટે સારા બનવાની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ? હું સારો બનું તે માટેની પ્રાર્થના કરું તે પહેલાં જ મને સારો બનાવવો જોઈએ, નહિ તો પછી તું પોતે જ સારો નથી!' જ્યારે તમારું ચિત્ત સરળ હોય છે અને તમે બહુ વિચાર કરતા નથી ત્યારે તો આ એક સારી વસ્તુ હોય છે. પરંતુ જ્યારે તમે વિચાર કરવા માંડો છો ત્યાર પછી પરિસ્થિતિ જરા મુશ્કેલ બની જાય છે. પરંતુ એવે વખતે જો કોઈ વ્યક્તિ તમારી જોડે બેઠેલી હોય, અને એ તમને કહે કે, આમ એક મીણબત્તી સળગાવીને પગે લાગીને તેની સામે ઘૂંટણિયે પડવા કરતાં તમે એમ જ કરોને, તમારા હૃદયમાં જ એક જ્યોતિ પ્રગટાવો અને પછી એક મહાન અભીખ્સા રાખો: 'હું એવી માગણી કરું છું કે આવતી કાલથી હું આ બધી વસ્તુઓ જાણવાની શરૂઆત કરીશ, જે કાંઈ કરી શકતો નથી તે કરવાની શરૂઆત કરીશ, અને જે સર્વ કાંઈ હું અત્યારે જાણું તેના કરતાં વધુ ને વધુ આગળ જઈને, કોઈ વધુ સુંદર, વધુ સત્યમય, વધુ ઉમદા વસ્તુ થોડે થોડે કરીને, વધુ ને વધુ આગળ ગતિ કરીશ.' અને પછી એક યા બીજા કારણસર, તમને જગતમાંની અતિશય દુઃખદાયી પરિસ્થિતિની સમક્ષ મૂકવામાં આવે, એમ બને કે તમારા કોઈ મિત્રો દુઃખમાં હોય અથવા કોઈ સગાં-વહાલાંને વેદના થતી હોય અથવા તમે કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં હો, તો પછી તમે તમારી જાતને જરાક આગળ પાથરો, અને તમે એવી માગણી કરો કે તમારી સમગ્ર ચેતના સર્વભાગે એકત્રિત થઈને એક એવી પૂર્ણતા પ્રત્યે ઊર્ધ્વગતિ કરે કે જેનો આવિર્ભાવ થવો જોઈએ, અને જગતમાંના આ જે સર્વ અજ્ઞાનને કારણે લોકો દુઃખી થઈ રહ્યા છે તે અજ્ઞાનનું એક જ્યોતિર્મય જ્ઞાનમાં પરિવર્તન થઈ જાય, અને આ સર્વ દુષ્ટ કામનાઓ પ્રકાશિત થઈને શુભ સંકલ્પોમાં ફેરવાઈ જાય. અને આ રીતે, આપણાથી જેટલા પ્રમાણમાં બને તેટલા પ્રમાણમાં, જેટલું પોતે સમજી શકતા હોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં, આપણે આપણા સમગ્ર હૃદય

વડે કામના કરીએ; હા, એ વસ્તુ એક પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ પણ લઈ શકે છે-અને માગણી કરી શકે છે-શેની માગણી?-એવી એક વસ્તુની માગણી કે જેની પાસે જ્ઞાન હોય, જેની પાસે સામાર્થ્ય હોય, જે પોતાના કરતાં વધુ મહાન અને બળવત્તર હોય, કે જેથી પોતે જે માગણી કરે છે તે પૂરી થઈ શકે, અને એ પ્રાર્થનાઓ કેટલી બધી સુંદર થાય!

મારાં બાળકો, પાંચ વરસમાં હું તમારી સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો અભ્યાસ હાથ ધરીશ. તૈયારી કરવા માટે હું તમને પાંચ વર્ષો આપું છું; અત્યારે હું જે કહું છું તે તો કોઈને પ્રકાશ શું છે તેનો ખ્યાલ આપવા માટે એક નાનકડી મીણબત્તી સળગાવી હોય તેટલું જ છે. પરંતુ હું તમને સર્વને એ વસ્તુ કરતાં જોવા માગું છું કે જેથી બીજાઓ જેમ સામાન્ય અવસ્થામાંથી ઉપર આવવાની વાત થાય કે તરત જ, જે બધી નીતિકથાઓનો ડગલે ને પગલે, પોપટિયા જ્ઞાનની માફક પુનરોચ્ચાર કરતા ફરે છે, તેમ આપણે પણ કરતા ન થઈ જઈએ. મેં જેમ અહીં આ પુસ્તકમાં, સંન્યાસ અને આધ્યાત્મિક જીવન* વચ્ચે જે ગોટાળો કરવામાં આવે છે તેની વાત કરી છે તેમ એક દિવસ જેને પ્રભુ કહેવામાં આવે છે અને હું જેને પરમ દિવ્યસ્વરૂપ કહું છું તે બે વચ્ચે જે ગોટાળો કરવામાં આવે છે તેની વાત કરીશ. પણ એ બધી વાતો કરી કોઈ વાર.

અત્યારે તો ૯-૨૦ થઈ છે-હવે વાત બંધ કરવી જોઈએ.

હવે જ્યારે બીજી વાર હું વાત કરીશ ત્યારે સ્વાસ્થ્ય અને માંદગીની વાત કરીશ અને જે કોઈ લોકો તેમની માંદગી સાથે લોખંડી સાંકળોથી બંધાઈ રહેલાં છે અને જેને તેઓ છોડવા નથી માગતા તે બધાને ગૂંચવણમાં નાખી દઈશ. હું તેમને તેની જંજીરો કાપવાની કાતર આપીશ.

* દાખલા તરીકે, 'સંન્યાસ અને આધ્યાત્મિકતા બન્ને એક જ વસ્તુ છે એ પ્રકારે આખી દુનિયામાં પ્રચલિત બનેલા વહેમ વિષે વિચાર કરો. તમે કોઈ પુરુષને કે સ્ત્રીને આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ તરીકે વર્ણવો, એટલે ખાધાપીધા વિના રહેનાર, આખો દિવસ બોલ્યા-ચાલ્યા વિના સ્થિર બેસી રહેનાર, તદ્દન કંગાળ હાલતમાં ઝૂંપડામાં વસનાર, પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગી દેનાર અને પોતાને માટે કોઈ પણ ન રાખનાર, માણસનું ચિત્ર સોમાંથી નવ્વાણું લોકોના મનમાં એકદમ ખડું થાય છે. એ બિચારાઓને મન આધ્યાત્મિકતાની એકમાત્ર સાબિતી ગરીબાઈ અને પ્રિય લાગે તેવી કે આરામ આપે એવી સઘળી વસ્તુથી દૂર રહેવું એમાં જ રહેલી હોય છે. હવે જો તમારે આધ્યાત્મિક સત્યનું દર્શન અને અનુસરણ કરવું હશે તો આ માનસિક વિચારને નાબૂદ કરવો પડશે. . . . એક વાર એ વિચાર તૂટી પડ્યો એટલે તમારા સંન્યાસ પરાયણ સંકુચિત વિચાર કરતાં એક ઘણી વધારે ઉચ્ચ વસ્તુ તમને મળી આવશે. તમારા આખા અંતરને મુક્ત કરી દે એવી અંતરની સંપૂર્ણ નિર્બંધતા તમે અનુભવશો. એ મુક્ત સ્થિતિમાં જો તમને કોઈ વસ્તુ મળી આવે તો તેનો તમે સ્વીકાર કરી લેશો, અને એ જ વસ્તુનો તમારે ત્યાગ કરવાનો આવે તો તે પણ એટલી જ રાજીખુશીથી તમે કરશો. વસ્તુઓ આવે છે, તમે સ્વીકારો છો; વસ્તુઓ જાય છે, તમે જવા દો છો. અને એ સ્વીકાર કરતાં કે ત્યાગ કરતાં તમારામાં સમતાનું સ્મિત એક સરખું જ રહે છે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭)

વાર્તાલાપ - ૩૦

૨૨ જુલાઈ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘આ બાબતમાં બે વસ્તુઓ ધ્યાનમાં લેવાની છે. બહારથી આવનાર વસ્તુ પણ છે, તેમ જ તમારી આંતરસ્થિતિમાંથી આવનાર વસ્તુ પણ છે. જ્યારે તમારા અંતરમાં વિરોધ કે બળવો કરવાની વૃત્તિ હોય છે યા તો તમારો કોઈ ભાગ ભગવાને આપેલું રક્ષણ લઈ શકતો નથી ત્યારે તમારી આંતરસ્થિતિ વ્યાધિનું કારણ બને છે. કેટલીક વાર સાધકમાં એવું પણ કંઈક હોય છે જે પોતાની મરજીથી જાણીબૂજીને વિરોધી શક્તિઓને બોલાવે છે. તમારી અંદર આવી ક્રિયા તદ્દન નજીવા પ્રમાણમાં હોય તો પણ માંદગી લાવવાને પૂરતી છે. વિરોધી શક્તિઓ એકદમ તમારા ઉપર ચડી આવે છે. અને તેમનો હુમલો ઘણી વાર માંદગીનું રૂપ ધારણ કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭)

બાળક : માતાજી, ‘તમારામાં જે ભાગ પ્રભુનું રક્ષણ લઈ શકતો નથી’ એ વાક્યનો શો અર્થ થાય?

શ્રી માતાજી : મેં આ વસ્તુ સમજાવેલી છે જ. એમાં તમને કઈ વસ્તુમાં સમજણ પડતી નથી?

બાળક : હું શબ્દાર્થ સમજ્યો છું, પણ મને એ સમજાતું નથી કે એમ કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : મેં ‘સ્વરૂપનો કોઈક ભાગ’ એવા શબ્દો વાપર્યા છે એટલે? ‘કોઈના રક્ષણમાં હોવું’ એ શબ્દોનો અર્થ તો તમે સારી પેઠે સમજો છો, ખરું ને? તમે ‘રક્ષણની બહાર જવું’ એ વસ્તુ પણ સમજો છો? હવે, તમે એની વિરુદ્ધની કોઈ વસ્તુ કરો; ઉદાહરણ તરીકે, તમે પ્રભુના રક્ષણ હેઠળ હો અને કોઈ એક ક્ષણે તમારામાં શંકા જાગે, દુષ્ટચેષ્ટા કે બંડ કરવાની લાગણી જાગે, તો તમે તરત જ રક્ષણની બહાર જતા રહો છો. એટલે આ રક્ષણ તમારી આસપાસથી તમારામાં વિરોધી શક્તિઓ ચડી આવવા સામે અથવા કોઈ અકસ્માત નડવા સામે કવચ તરીકે કામ કરે છે, એટલે કે, તમે તમારી સભાન અવસ્થા ગુમાવી બેસશો તોપણ એ રક્ષણ તમારી અભાન અવસ્થાને પરિણામે આવી શકે તેવા અશુભ પરિણામને તરત જ અટકાવી દેશે, પરંતુ તમે જો રક્ષણની બહાર જશો અને સર્વ સમયે સતર્ક નહિ રહો, તો પછી કાં તો તમારા ઉપર વિરોધી શક્તિઓ હુમલો કરશે કે પછી તમને કોઈ

અકસ્માત નડશે.

બાળક : પણ જે લોકો સભાન નથી હોતા તેમનું શું?

શ્રી માતાજી : જેઓ સભાન નથી હોતા તેમની વાત? પરંતુ ત્યાં પણ, મેં કહેલું છે કે હું સામાન્ય લોકોની વાત કરતી ન હતી. હું સામાન્ય લોકોની વાત નથી કરતી. એ લોકોની આસપાસ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું રક્ષણ હોતું નથી. સામાન્ય લોકો સામાન્ય અવસ્થામાં હોય છે. એમની ઉપર તકેદારી રાખનાર કોઈ વિશિષ્ટ રક્ષણ તેમને ઉપલબ્ધ હોતું નથી. આ બધી વાતો પણ હું તેમને માટે કરતી નથી. એ લોકો સામાન્ય જીવનના બધા નિયમોનું અનુસરણ કરતા હોય છે અને એ લોકોને તમે આ જ રીતે આ બધી વસ્તુઓ સમજાવી નહિ શકો . . . તમે સૌ કોઈનો વિચાર કરતા હતા, એટલે કે એ વસ્તુ સૌ કોઈને માટે હતી? એ વસ્તુ કેવળ જે લોકો યોગ કરતા હોય તેમને માટે હતી, એ સૌ કોઈને માટે નથી.

બાળક : ભયને લઈને વ્યક્તિ માંદી પડી જાય એવું અને ખરું?

શ્રી માતાજી : હા. હું એક એવા માણસને જાણતી હતી જેને એટલો બધો ભય લાગેલો કે તેને કોલેરા થઈ આવેલો. એની પડોશના ઘરમાં કોલેરા થયો હતો અને એને એની એટલી બધી બીક લાગી કે એને કોલેરા લાગુ પડ્યો, કોઈ કારણ વિના, એમાં કેવળ ભયગ્રસ્તતા જ કારણરૂપ હતી, બીજું કંઈ નહિ. અને એવી વસ્તુ બનવી એ ઘણી સામાન્ય વાત છે; એ એક ચેપી રોગચાળો છે, અને એમાં મોટા ભાગના કિસ્સાઓમાં એવું જ બને છે. એમાં કેવળ જાણે તમે તમારા સ્વરૂપનું બારણું ઉઘાડો છો અને તમને માંદગી લાગુ પડી જાય છે. જે લોકો બીતા નથી તેઓ સરળ ભાવે ફર્યે જાય છે અને ઘણું ખરું તેમને કોઈ રોગ લાગુ પડતો નથી. પરંતુ જેમ હું ત્યાં* કહું છું તેમ, તમારા મનમાં ભય નહિ હોય, તમારા પ્રાણમાં પણ કદાચ ભય નહિ હોય, પણ એવું કોણ છે જેના શરીરમાં ભય નથી?. . . બહુ થોડા લોકો. શરીરમાંથી ભયને દૂર કરવા માટે એક ઉગ્ર તપસ્યાની જરૂર રહે છે. એમાં તો ખુદ દેહના કોષાણુઓ ધૂજતા હોય છે. કેવળ તપસ્યા વડે, કેવળ યોગ વડે જ આપણે આ ભયને ઓળંગી જઈ શકીએ. પરંતુ એ એક લકીકત છે કે તમે ભય દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુને તમારી અંદર આકર્ષી લાવી શકો છો, અકસ્માતને પણ. અને અમુક દૃષ્ટિથી જોતાં સર્વ વસ્તુઓ ચેપી છે. મેં એક એવા માણસને જોયેલો જેણે બીજા માણસના શરીર ઉપર ઘા જોયો એટલે એને એવી બીક લાગી કે તેના પોતાના દેહ ઉપર એને એવો જ ઘા પડ્યો. એ વસ્તુ એની ઉપર આવી પડી હતી.

*શ્રી માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭માં.

બાળક : મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક ભય વચ્ચે શો તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : જો તમે તમારા મનની, પ્રાણની અને શરીરની ક્રિયાઓ વિષે સચેતન હો છો, તો તમને એની ખબર પડી શકે છે.

મનોમય ભયની વાત સાદી છે: એમાં વિચારો જ કારણભૂત હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, તમે વિચાર કરવા લાગો છો કે, ત્યાં પેલી માંદગી આવી છે અને રોગ તો બહુ ચેપી હોય છે, કદાચ આપણને પણ લાગી જાય, અને આપણને લાગુ પડે તો તો બહુ ભારે પડી જાય, અને તો પછી એ લાગુ ન પડે તે માટે શું કરીશું? . . . આમ ને આમ તમારું મગજ કાંપવા લાગે છે: કાલે શું થશે? વગેરે

પ્રાણની બાબતમાં તમે એક રીતનું સંવેદન અનુભવો છો. તમને એનો ઈન્દ્રિયગમ્ય અનુભવ થાય છે. એકદમ અચાનક, તમને તાવ ચડે છે, તમને ઠંડી લાગે છે, તમને પરસેવો વળી જાય છે અને અનેક પ્રકારની અણગમતી વસ્તુઓ બને છે. અને પછી તમને તમારું હૃદય જોર જોરથી ઘડકતું લાગે છે અને અચાનક તમને તાવ ચડી આવે છે અને પછી તમારા લોહીનું ભ્રમણ અટકી જાય છે અને તમે ઠંડા પડી જાઓ છો.

શારીરિક રીતે તો . . . જ્યારે તમારામાં પેલી બે જાતની (મનોમય અને પ્રાણમય) બીક નથી હોતી ત્યારે જ તમે શારીરિક ભય વિષે સભાન બની શકો છો. સામાન્ય રીતે, સભાનતાનું પ્રમાણ પેલા મનના અને પ્રાણના ભયમાં વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. એમને લઈને શારીરિક ભય ઢંકાઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે તમે મનોમય ભય અને પ્રાણમય ભય વિલોણા હો છો ત્યારે તમે એ શારીરિક ભય વિષે સભાન બનો છો. એમાં એક નાનકડું વિચિત્ર આંદોલન તમારા કોષાણુઓમાં પેસી જાય છે અને એ કાષાણુઓ એ રીતે ધૂંજવા લાગે છે. પરંતુ કોષાણુઓ, ઝડપથી ઘબકતા હૃદયની જેમ વર્તતા નથી. એ ધ્રુજારો તો ખુદ કોષાણુઓની ભીતરમાં રહેલો હોય છે: એમને જરાક જેટલા હલાવવામાં આવે એટલે એ ધૂંજે છે અને એમને ધૂંજતા કાબૂમાં લેવા એ એક મુશ્કેલ કામ છે. છતાં એમને પણ કાબૂમાં લઈ શકાય છે.

મને ખાતરી છે કે તમારામાંના ઘણાખરાને આ જાતનો અનુભવ થયો હશે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે તમે કોઈ એવી કસરત કરવા માંડો કે જે તમે બહુ વાર ન કરી હોય અથવા તમે એ કસરત પહેલી વાર જ કરવાના હો: ત્યાર પછી જાણે તમારા શરીરના કોષાણુઓને તદ્દન નાનાં નાનાં આંદોલનો જકડી લેતાં હોય તેવું થાય છે. અને પછી કુદરતી રીતે, તમારા હલનચલન ઉપરનો પૂર્ણ કાબૂ ગુમાવી બેસો અને તમારો દેહ (પેલી રક્ષણ) શક્તિને પ્રત્યુત્તર વાળતો નથી. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ કરવાનો સંકલ્પ કરો છો ત્યારે એને પરિણામે તમારા દેહમાં એક પ્રકારનો અવરોધ

અને બિનલાયકાતની લાગણી જન્મે છે. ફક્ત એટલું જ કે સામાન્ય રીતે તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન હોતા નથી, કારણ કે તમારું ધ્યાન વધુ પ્રમાણમાં તો મનોમય ભય પ્રત્યે અથવા તો ચેતનામાં અત્યંત સ્પષ્ટપણે અનુભવાતા પ્રાણમય સંકોચમાં રોકાયેલું રહે છે, એટલે પછી તમારા શરીરે ઉત્પન્ન કરેલા અવરોધ વિષે તમે એટલા બધા સભાન હોતા નથી. સામાન્ય રીતે દરેક જાતની રમતગમતમાં (વ્યાયામ અને સર્વ પ્રકારની હરીફાઈઓમાં), અમુક બનાવો બને છે: તમે જોયું હશે કે તમારા ભેરુઓમાંથી કેટલાકની પ્રગતિ સામાન્ય કરતાં ઘણી વધુ આગળ હોય છે જ્યારે સાથે સાથે બીજા કેટલાકને માટે એમ કરવું લગભગ અશક્યવત્ હોય છે. એમની પ્રગતિ ઘણી ઓછી થાય છે. ઠીક તો, એ બધાનો આધાર પેલાં નાનકડાં આંદોલનો ઉપર રહે છે. કારણ કે એમાં તમે તમારો પૂરેપૂરો કાબૂ ગુમાવી બેઠા હો છો. તમારી સંકલ્પશક્તિનો તમારા દેહ ઉપર પૂરો કાબૂ હોતો નથી, કારણ કે એ ધૂજલો હોય છે, એ તમારા નહિ પણ બીજી વસ્તુના બળને પ્રત્યુત્તર આપતો હોય છે

સ્વાભાવિક રીતે હું એવા લોકોની વાત કરતી નથી કે જેમનું માથું નીચું હોય છે અથવા જેમનો પ્રાણ તદ્દન ગભરાઈ ગયેલો હોય છે. એવા લોકો માટે કંઈ ન થઈ શકે. એવા લોકો કોઈ પ્રયત્ન જ ન કરે તો સારું. પરંતુ હું એવા લોકો વિષે વાત કરું છું જેમનો પોતાના દેહ ઉપર કંઈક કાબૂ હોય છે, વળી એ બાબતની પણ ખાતરી હોય છે કે એ લોકો જરૂરી તાલીમ પણ લેતા હોય છે, પરંતુ જ્યારે હરીફાઈનો વખત આવે છે ત્યારે તેઓ સામાન્ય સરખો દેખાવ પણ કરી શકતા નથી, એમને માટે એનું કારણ એમના દેહમાંની અમુક રીતની ગ્રહણશીલતાનો અભાવ કારણભૂત હોય છે, એને લઈને એમના કોષાણુઓમાં આ નાનકડી ધુજારીની ક્રિયા દાખલ થઈ જાય છે, એમના વિષે તમે સભાન નથી હોતા પણ એ વસ્તુ એક અવરોધની ગરજ સારે છે. એ વસ્તુ દેહને પૂરતી માત્રામાં શક્તિ પ્રાપ્ત કરતો અટકાવે છે.

બાળક : માંદગી યોગમાં કસોટી રૂપે આવે છે?

શ્રી માતાજી : કસોટીઓ? ના, જરાકે નહિ.

તમે એમ કહેવા માગો છો કે તમે પ્રગતિ કરો એટલા માટે હેતુપૂર્વક તમને માંદગી આપવામાં આવે છે? તો એ ખરેખર સાચું નથી. એટલે કે, તમે આ વસ્તુને બીજી રીતે ફેરવીને સમજી શકો છો. તમે એમ કહી શકો છો કે કેટલાક માણસોમાં એવી તો અખંડ અભીપ્સા હોય છે અને એમની શુભેચ્છા એવી તો સંપૂર્ણ હોય છે કે તેમના જીવનમાં જે જે વસ્તુઓ બને છે તે તમામને તેઓ પ્રગતિનું સાધન બનાવી લે છે. હું એવા માણસોને ઓળખું છું જેઓ જ્યારે માંદા પડે છે ત્યારે તેમાં તેમને પ્રભુની કૃપા, તેમની પ્રગતિમાં મદદ કરવા આવી હોવાનો પુરાવો મળ્યો હોય તેમ તેઓ માને છે. એ લોકો કહે છે: ‘આ એક સારી નિશાની છે. માંદગીનું મૂળ શું છે તે હું

શોધી કાઢીશ અને હું જરૂર પ્રગતિ કરીશ.' હું એવા ઘણા લોકોના પરિચયમાં આવેલી છું અને એ લોકો અદ્ભુત રીતે આગળ વધ્યા છે. આથી ઊલટું એવા લોકો પણ હોય છે જેઓ આવી તકનો ઉપયોગ કરવાને બદલે ભોંય ઉપર લાંબાછટ થઈને પડી જાય છે. એ એમનું દુર્ભાગ્ય જ કહેવાય. પરંતુ જ્યારે તમે માંદા પડો ત્યારે તમારું વલણ આ રીતનું હોવું જોઈએ: 'કોઈક ઠેકાણે કોઈક વસ્તુ બરાબર નથી. મારે જાણી લેવું જોઈશે કે એ શું વસ્તુ છે.' તમારે કદી પણ એમ ન વિચારવું કે પ્રભુએ તમને હેતુપૂર્વક માંદગી મોકલી છે, કારણ કે જો પ્રભુ એવું કરતા હોય તો તો એવા પ્રભુ બહુ હલકટ પ્રભુ કહેવાય.

બાળક : એમ છતાં, પાણીમાં કીટાણુઓ તો હોય છે ને!

શ્રી માતાજી : પરંતુ આપણે જે લોકોની વાત કરી તેવા લોકોનાં મન, પ્રાણ, શરીર અને તેમનું બાકીનું બધું સ્વરૂપ એવી અવસ્થામાં હોય છે કે હું તમને ખાતરી આપું કે એ પાણી પીએ તોપણ માંદા પડે જ! એમનું સારું સ્વરૂપ સતતપણે વિસંવાદમાં રહેલું હોય છે, તેમનું સમગ્ર ભૌતિક શરીર પણ એ અવસ્થામાં જ હોય છે. હું તેમના અંદરના ભાગની વાત કરતી નથી, તે ભાગમાં તેઓ કદાચ યોગ્ય અવસ્થામાં હશે, પરંતુ જેઓ યોગ્ય અવસ્થામાં હોય છે તે આવી બધી વસ્તુઓની સામે થાય છે.

અને મેં આથી તદ્દન ઊલટું જોયેલું છે. મેં આ દેશમાં જોયું છે, અહીં, ગામડાના લોકો જે પાણી પીએ છે તેને પાણી જ ન કહેવાય, એ તો નર્ચો કાદવ જ હોય છે. મેં આ વસ્તુ મારી સગી આંખો વડે જોયેલી છે. એ પાણી એટલે એવો પીળાશ પડતો કાદવ, જેમાં ગાયોએ શૌચસ્નાન વગેરે કર્યું હોય અને રસ્તે ચાલીને આવેલા લોકો એમાં ચાલીને પસાર થયા હોય. એ લોકો એમનો કચરો પણ એમાં નાખતા અને એમાં એ બધું જ હોય છે. અને મેં આ લોકોને જોયા છે. એ લોકો મેં કહ્યું તેમ, પીળા કાદવમાં પ્રવેશ કરતા અને એને છેડે થોડુંક પાણી હતું-એને પાણી ન કહેવાય, એ પણ પીળું હતું. અને એ લોકો નીચા નમીને એ પાણીને તેમના ખોબામાં ભરીને પીતા. કેટલાક લોકો તો એવા હતા કે જે એને ઠરવા પણ દેતા નહિ. કેટલાક લોકોને એ પાણી જરાક ઠરે એટલા માટે કઈ વનસ્પતિ નાખવી તેની ખબર હોય છે, અને જો આપણે થોડોક વખત પસાર થવા દઈએ તો એ પાણી થોડું ચોખ્ખું થાય ખરું. પરંતુ કેટલાક લોકોને એવી કશી ખબર ન હતી. અને એ લોકો તો એ પાણીને જેવા સ્વરૂપમાં હતું તેવું જ પીતા. અને ત્યારે મારા જાણવામાં આવેલું કે એ જ સમયે ચારે બાજુએ કોલેરાનો ઉપદ્રવ ચાલતો હતો એટલે મેં કહ્યું: 'આવી જાતનું પાણી હોવા છતાં એ ગામમાં લોકો જીવતા રહી શકે છે?' મને કહેવામાં આવ્યું: 'અમારે ત્યાં

કોલેરાનો એક પણ કેસ બન્યો નથી'. . . . એ લોકોમાં એ રોગ સામે પ્રતિકાર શક્તિ આવી ગઈ હતી, એ લોકો ટેવાઈ ગયા હતા. પરંતુ જો કોઈ સંજોગોવસાત્ એકાદ માણસ ઉપર પણ એ રોગનો હુમલો થાત તો કદાચ બધા લોકો મરી જાત; કારણ કે પછી એ લોકોમાં ભય દાખલ થઈ જાત અને ભય આવત એટલે એમનામાં વિરોધ કરવાની શક્તિ રહેત નહિ; કારણ કે તેઓ બિચારા ગરીબ માણસો હતા. પરંતુ આ લોકોની નૈતિક અવસ્થા આથી પણ વધુ શોચનીય હતી, ભૌતિક પરિસ્થિતિ કરતાં નૈતિક વાતાવરણ અત્યંત શોચનીય હતું.

કેટલાક એવા સાધુઓ હોય છે જેઓ સંતપણાને કારણે ગંદકીભરી પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરતા હોય છે. તેઓ કદી નાહતા નથી, એમનામાં એવું કશું નથી હોતું જેની આરોગ્યશાસ્ત્ર અપેક્ષા રાખે. એ લોકો સાચે જ ગંદી રીતે રહે છે-અને એ લોકો સર્વ રોગથી મુક્ત હોય છે-કદાચ એ લોકોમાં શ્રદ્ધા હોય છે અને એ લોકો એ બધું હેતુપૂર્વક કરતા હોય છે. એમનો દોરદમામ અદ્ભુત હોય છે હું એમાંના સત્યનિષ્ઠ લોકોની વાત કરું છું, ઢોંગી લોકોની નહિ. એ લોકોમાં શ્રદ્ધા હોય છે. એ લોકો પોતાના દેહનો વિચાર કરતા નથી, એ લોકો પોતાના જીવન અને આત્માનો જ વિચાર કરે છે. એમનામાં માંદગી હોતી નથી. એમાંના કેટલાક તો એવા હોય છે કે તેમની ત્યાગ-પ્રધાન સાધનામાં તેમના હાથ કે પગને અમુક જ અવસ્થામાં રાખવાને કારણે તે ભાગ તદ્દન લાગણીશૂન્ય બની ગયા હોય. એ લોકો પછી હલનચલન કરી શકતા નથી. એવી અવસ્થામાં બીજા કોઈનું તો મરણ જ થાય; પણ એ લોકો જીવતા રહે છે; કારણ કે એમનામાં શ્રદ્ધા હોય છે અને એ લોકો જે કરે છે તે હેતુપૂર્વક કરે છે; કારણ કે એમ કરવાનું એ લોકોએ વ્રત લીધું હોય છે.

એટલે ભૌતિક અવસ્થા કરતાં નૈતિક અવસ્થાની અગત્ય વધુ છે. તમે એવા વાતાવરણમાં રહેવાને ટેવાયેલા હો, જ્યાં તમે સાફસૂફ રહેતા હો અને પછી તમે ત્રણ દિવસ સુધી સ્નાન ન કરો તો તમે માંદા જ પડી જાઓ. હું એમ નથી કહેતી કે તમારે સ્નાન જ ન કરવું! કારણ કે આપણે સાધુઓ નથી થવું, આપણે યોગીઓ બનવું છે. અને એ બંને એક જ વસ્તુ નથી. અને આપણે તો આપણું શરીર પણ યોગમાં ભાગ લે તેવું ઈચ્છીએ છીએ. એટલે શરીર યોગ્ય અવસ્થામાં રહે તે માટે જે કાંઈ જરૂરી હોય તે કરવું જોઈએ. આમ છતાં, મારું કહેવાનું એ છે કે ભૌતિક પરિસ્થિતિ કરતાં નૈતિક પરિસ્થિતિ વધુ અગત્યની છે.

આ સિવાય, આવા સાધુઓ તેમની ત્યાગપ્રધાન સાધનામાં જાણી જોઈને શરીરને બગાડે છે, પોતાની જાતને ત્રાસ આપે છે. અને આમ છતાં તેમને બદલે કોઈ બીજો માણસ એવું કરતો હોય તો લોકો બૂમો પાડે, વિરોધ કરે અને નરપિશાચ કહે. પરંતુ આમાં તો એ લોકો પોતે જાણી જોઈને એમ કરે છે. અને એટલે એમનો દેહ એ

વસ્તુને સારી રીતે સહન કરી શકે છે, કારણ કે એમણે પોતાના આત્મ-સંકલ્પ વડે પોતાના ઉપર એ વસ્તુ લાદી હોય છે અને એમાં તેમણે પોતે પ્રભુ પ્રત્યેની પોતાની અભીપ્સાને કારણે-કોઈ 'નોંધપાત્ર' વસ્તુ સિદ્ધ કરી હોવાની મગફરી પણ અનુભવે છે.

બીજો કોઈ સવાલ નથી?

તો પછી, મેં તમને તે દિવસે કહેલું કે હું તમારી આગળ માંદગી વિષે વાત કરીશ. મેં એ વાત આજે કરવાનો વિચાર કરેલો અને એ માટે નોંધ તૈયાર કરી છે. . . . તમે મને કહેશો કે કીટાણુઓનું અસ્તિત્વ તો છે જ અને જે લોકો માંદા પડવાનો વિચાર નથી કરતા તેઓ પણ તેમ છતાં માંદા પડે છે; પરંતુ એમાં વિચાર એ એક જ ભાગ ભજવનારી વસ્તુ હોતી નથી, જરાકે નહિ. હવે, મેં જે નોંધ કરી છે તે સમજાવવા હું પ્રયત્ન કરીશ. (શ્રી માતાજી એક કાગળ ઉપર નજર નાખે છે)

મેં તમને સૌ પ્રથમ કહેલું છે કે સર્વ પ્રકારની માંદગીઓ પછી તે ગમે તે પ્રકારની હો-કોઈ પણ પ્રકારના અપવાદ સિવાય-હમેશાં, સમતુલાના ભંગની સૂચક હોય છે. આમ તો સમતુલાનો ભંગ અનેક પ્રકારનો થતો હોય છે . . . પ્રથમ હું કેવળ શરીર વિષે જ વાત કરીશ, હું પ્રાણની નાડીતંત્ર વિષયક માંદગીઓની કે મનના રોગની વાત કરતી નથી. એ વિષે આપણે આગળ ઉપર વિચાર કરીશું આપણે માત્ર આપણા નાનકડા શરીરની જ વાત કરીએ છીએ. અને હું કહું છું કે હરેક માંદગી, દરેક પ્રકારની, પછી તે ગમે તે જાતની હોય (એમાં અકસ્માતોનો પણ સમાવેશ થાય છે, એ વસ્તુ મારે ઉમેરવી જોઈએ), તોપણ તે સમતુલાના ભંગમાંથી આવતી હોય છે. અર્થાત્ તમારા શરીરનાં સર્વ અંગો, સર્વ અવયવો, સર્વ ઈન્દ્રિયો જો એકબીજા સાથે તેમ જ આસપાસની પરિસ્થિતિ સાથે મેળમાં રહેતાં હશે તો તમારી તંદુરસ્તી બરાબર જળવાઈ રહેશે. પરંતુ જો એ સમતુલામાં રજમાત્ર સરખો પણ ભંગ થયો-પછી તે ભલે ગમે તે ભાગમાં થાય, તો તરત જ તમને કોઈ નાની કે મોટી અથવા કોઈ ગંભીર પ્રકારની બીમારી થઈ આવશે અથવા તમને કોઈ અકસ્માત નડશે. જ્યારે જ્યારે અંતરમાં અસમતુલા ઊભી થાય છે ત્યારે એમ જ બને છે.

પરંતુ, તો પછી શરીરની સમતુલામાં તમારે પ્રાણ અને મનની સમતુલાને પણ ઉમેરવી જોઈએ. જો તમારે સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓમાંથી સલામત રીતે પસાર થવું હોય, તમારે કોઈ અકસ્માતમાં સપડાવું ન હોય તો તમારે આ ત્રણ પ્રકારનું-તમારા મન, પ્રાણ અને શરીરનું, સમતોલપણું બરાબર જાળવી રાખવું જોઈએ. અને આ સમતુલા તે તમારે આ દરેક તત્ત્વની તેના પૂરતી જ નહિ પણ એ ત્રણે વચ્ચેની પરસ્પર રીતની સમતુલા પણ જાળવવાની રહે છે. તમે થોડુંએક ગણિત શીખ્યા

હશે, તો આ રીતે આ ત્રણ વસ્તુઓનાં ગુણાંક સંખ્યા કેટલી થાય તે તમને શીખવવામાં આવ્યું હશે અને એનો અર્થ એ જ કે વસ્તુસ્થિતિ કેટલી મુશ્કેલ બની જાય છે! આખા પ્રશ્નની ચાવી એ મુદ્દામાં આવી રહેલી છે. કારણ કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સંયોજનોની સંખ્યા અગણિત હોવાથી પરિણામ એ આવે છે કે માંદગીનાં કારણોની સંખ્યા ખૂબ જ વધી જાય છે અને અકસ્માતનાં કારણો પણ એ રીતે જ અગણિત બની જાય છે. આપણે કાંઈક વધુ સારી રીતે સમજી શકીએ તે માટે તેમનું વર્ગીકરણ કરવાનો થોડો પ્રયત્ન કરીએ.

સૌ પ્રથમ તો શરીરની દૃષ્ટિએ જોતાં-કેવળ શરીરની જ દૃષ્ટિએ જોતાં-અસમતુલા બે પ્રકારની હોય છે. એક પ્રકારની અસમતુલા ક્રિયાગત હોય છે અને બીજા પ્રકારની અસમતુલા અંગગત હોય છે. આ બે વસ્તુઓ વચ્ચે શો તફાવત રહેલો છે તે તમે જાણો છો કે નહિ તેની મને ખબર નથી. પ્રથમ તો તમે અવયવોની વાત લો, પછી તમે શરીરના સર્વ ભાગો: નાડીઓ, માંશપેશીઓ, વગેરે વગેરેનો વિચાર કરો. જો કોઈ અવયવ જ અસમતુલામાં હોય છે તો તે અંગગત અસમતુલા કહેવાય: તમને કહેવામાં આવે છે કે એ અંગ રોગગ્રસ્ત છે કે એની રચના જ ખરાબ રીતની છે અથવા એનો આકાર ખામીવાળો છે અથવા એને કોઈ અકસ્માત નડેલો છે. પરંતુ એમાં રોગગ્રસ્ત વસ્તુ તે અમુક અવયવ હોય છે. પરંતુ એમ પણ બની શકે કે તમારું અંગ ખૂબ સારી હાલતમાં હોય, તમારાં સર્વ અંગો ખૂબ સારી હાલતમાં હોય અને છતાં તેઓ બરાબર કામ ન કરતાં હોવાને કારણે માંદગી આવી પડી હોય: આવે પ્રસંગે એ અંગોની ક્રિયામાં સમતુલાનો ભંગ થયેલો હોય છે. તમારું જઠર ખૂબ જ સરસ હોય, પણ અચાનક એને કાંઈક થઈ આવે છે અને એ એણે કરવું જોઈએ તે રીતે કામ કરતું નથી, અથવા તો તમારું શરીર પણ સરસ રીતનું હોય, પણ એને કાંઈક થઈ આવે છે અને એ પછી એ યોગ્ય રીતે કાર્ય કરતું નથી. તો આવે વખતે જે માંદગી આવે છે તે અંગગ્રસ્ત તુલાભંગને કારણે નહિ પણ ક્રિયાગત તુલાભંગને કારણે બની આવે છે.

સામાન્ય રીતે, ક્રિયાગત તુલાભંગને કારણે થતા રોગોને, બીજાં કોઈ કારણોસર થતા રોગો કરતાં વધુ ઝડપથી અને વધુ સહેલાઈથી મટાડી શકાય છે. અન્ય પ્રકારના રોગો તો ઘણા ગંભીર હોઈ શકે છે. અને કેટલીક વાર તો તે જોખમકારક પણ હોય છે. એટલે આ રીતે, વસ્તુસ્થિતિને જાણવાનાં અને જોવાનાં બે પ્રકારનાં ક્ષેત્રો છે. પરંતુ જો તમને તમારા શરીરનું જ્ઞાન હશે અને તમારી અંદર એના કાર્યનું અવલોકન કરવાની ટેવ હશે તો તમારામાં કયા પ્રકારનો તુલાભંગ થયો છે તે તમને જણાઈ આવશે.

તમારી જુવાન વયમાં તેમ જ તમે સ્વાભાવિક રીતનું જીવન ગાળતા હો છો ત્યારે મોટે ભાગે તમારા શરીરમાં માત્ર ક્રિયાગત તુલાભંગ જ ઊભા થતા હોય છે.

પરંતુ કેવળ એવા થોડા કમનસીબ માણસો હોય છે જેમને તેમના જન્મ પહેલાં જ કોઈ અકસ્માત નડ્યો હોય છે અથવા તુલાભંગ થયેલો હોય છે. આવા લોકોની સાથે અમુક એવી વસ્તુ લાગુ પડી ગઈ હોય છે કે જેને મટાડવી ઘણી વધુ મુશ્કેલ હોય છે. (એવી બીમારીને મટાડવી એ પણ તત્ત્વતઃ અશક્ય તો નથી હોતું પરંતુ આ બાબતમાં એ વસ્તુ બહુ મુશ્કેલ હોય છે).

આ તો જાણે ઠીક. હવે આ તુલાભંગ ગમે તે પ્રકારનો હોય, પણ તેનાં કારણ શાં હોઈ શકે? આ કારણો તો, જેમ હું હમણાં જ કહી ગઈ તેમ, અસંખ્ય છે. કારણ કે સૌ પ્રથમ તો, તમારાં આંતરિક કિંવા અંગત કારણો હોય છે અને બીજાં કારણો બાહ્ય પ્રકારનાં હોય છે જે તમારી પ્રત્યે બહારથી આવે છે. આ બે પ્રકારો મુખ્ય હોય છે.

હવે આંતરિક કારણો વિષે આપણે વિચાર કરીએ.

મેં તમને કહ્યું તેમ, તમારા શરીરમાં મગજ, ફેફસાં, હૃદય, જઠર, કલેજું વગેરે અવયવો આવેલા છે. અને જો આ દરેક અવયવ કુદરતી રીતે પોતાનું કાર્ય કરતો રહે અને સામાન્ય રીતની ગતિ કરતો રહે, અને આપણે એમ માનીને ચાલીએ કે તેઓ એકબીજા સાથે સંપૂર્ણ મેળ ધરાવે છે, સારા મિત્રોની જેમ પરસ્પર સાથે સંપૂર્ણ સંવાદમાં હોય, દરેક અવયવ પોતાની ફરજ યોગ્ય રીતે બજાવતો હોય, દરેક અવયવ તેની ક્રિયા યોગ્ય સ્થળે અને યોગ્ય સમયે કરતો હોય, આમ કરવામાં તે બીજા સર્વ અવયવો સાથે એક તાલમાં કાર્ય કરતો હોય, એનું પગલું કદી પણ ઉતાવળું કે ધીમું ન પડતું હોય, જરા પણ વધુ ઝડપી કે મંદ ગતિવાળું ન હોય, અને આમ એકેએક અવયવ યોગ્ય રીતે કાર્ય કર્યે જતો હોય, ત્યારે તમને તમારું સ્વાસ્થ્ય બરાબર લાગે છે (ધ્યાનમાં રાખો કે આ આખી ક્રિયા તમારે વિચાર કરી કરીને જ કરવાની થાય તો તો ભારે ગોટાળો ઊભો થઈ જાય અને મને ભય છે કે એમ બને તો આખો વખત તે બરાબર ન પણ ચાલે! સદ્ભાગ્યે આપણે આ બધી વસ્તુઓ સભાનપણે કરવાની નથી હોતી!) હવે ધારો કે તમારા કોઈ અંગનો મિજાજ અગડે અને તેણે જે વખતે જેટલી શક્તિથી કામ કરવું જોઈએ તે કામ તેવી રીતે કોઈ કારણે તે ન કરે. સમજોને કે તે એક રીતની હડતાળ પાડી દે, તો પછી એનું પરિણામ માત્ર એ જ એક અંગને ભોગવવાનું રહેશે એમ ન માનતા. આ એક અંગની બીમારીની અસર આખા શરીરના તંત્ર ઉપર થશે, તમારું આખું શરીર જોતજોતામાં બીમાર પડી જશે. હવે આ રોગમાં દુર્ભાગ્યવશાત્ જો તમારા પ્રાણનો કોઈ તુલાભંગ ઉમેરાય, એટલે કે કોઈ અતિશય મર્મભેદી હતાશા અથવા ઉગ્ર લાગણી અથવા તીવ્ર આવેશ અથવા એવું જ કાંઈ બીજું કારણ આવીને તમારા પ્રાણને અસ્વસ્થ કરી મૂકે, તો મુશ્કેલી વધી પડે છે, અને એથી આગળ જઈને જો તમારા વિચારો આમતેમ ભટકતા હશે, તમે જો ખરાબ ખરાબ

વિચારો કરવા લાગશો, ભયંકર વસ્તુઓને તમારા મનમાં આકાર આપતા હશો, અને આપત્તિકારક વસ્તુઓની રચના કરતા રહેશો, તો પછી તમે ભયંકર રીતે માંદા પડશો. આમ તમે જોઈ શકશો કે આ વસ્તુ ખૂબ જ ગૂંચવણવાળી છે. તમારા કોઈક ભાગમાં એક નાની સરખી તકલીફ પણ ઊભી થઈને એની આંતરિક ચેપી શક્તિ દ્વારા ઘણું જ ગંભીર પરિણામ લાવી શકે છે. એટલે આવી કોઈ પણ અસ્વસ્થતા ઊભી થાય કે તરત જ તેને તમારે કાબૂમાં લઈ લેવી જોઈએ. અને આ માટે તમારે તમારી અંદર આવેલી વસ્તુઓ પ્રત્યે સચેતન બનવાનું રહે છે. તમારાં ક્યાં અંગોની ક્રિયાઓ પરત્વે સભાન બનવાનું રહે છે, ક્યા અવયવો બરાબર કામ નથી કરતા એ તમારે ખોળી કાઢવું જોઈએ અને તે અવયવોને પોતાનું કામ બરાબર કરતાં શીખવવું જોઈએ. આમાં જરૂર એ વસ્તુની છે (જેના વિષે હું તમને આગળ ઉપર સમજાવીશ) કે આપણે નાનાં બાળકોને વસ્તુઓ શીખવીએ છીએ, એ રીતે આપણા અવયવોને પણ આપણે પાઠ આપવાના રહે છે. જ્યારે તેઓ અનારોગ્યપ્રદ કલ્પનાઓ રચવા માંડે ત્યારે (અને ખરેખર ત્યારે જ આ કહેવાનો યોગ્ય સમય હોય છે) તમારે એમને કહેવું જોઈએ કે, ના, આ કાંઈ તમારી કામ કરવાની રીત નથી, ખરી વસ્તુ એથી તદ્દન ઊલટી છે! દાખલા તરીકે, ધારો કે તમારું હૃદય એકદમ જોરથી ઘડકવા લાગે છે, કોઈ ગાંડા માણસની માકક, તો હવે તમારે એને શાંત કરવાનું રહે છે, એને સમજાવવાનું રહે છે કે એ કાંઈ તેની કામ કરવાની રીત નથી. અને સાથે સાથે (ફક્ત તેને મદદ કરવાના હેતુસર) તમે ખૂબ લયબદ્ધ રીતે ઊંડા શ્વાસ લેવા લાગો. તમારાં ફેફસાં, આ રીતે હવે હૃદયના શિક્ષકનું કામ કરશે અને તેને બરાબર રીતે ચાલવાનું શીખવશે. અને આ જ રીતે અન્ય બાબતોમાં કરવાનું હોય છે. આ બાબતમાં હું તમને અસંખ્ય દાખલાઓ આપી શકું તેમ છું.

ઠીક, આપણે ત્યારે કહીએ છીએ કે સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે સમતુલા નથી, તેમનાં કાર્યોમાં વિસંવાદ છે. એ જ વસ્તુ મેં તમને હમણાં કહી અને પછી પાછા આંતરિક અગડાઓ હોય છે, તકરારો ચાલતી હોય છે. તમારા સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે અંદરોઅંદરની તકરારો ચાલતી હોય છે. ધારો કે તમારો એક અવયવ એવો છે જેને આરામની જરૂર હોય છે (એવું ઘણી વાર બને છે.) અને બીજો અવયવ કામ કરવા માગતો હોય છે, અને બંને જણા એકીવખતે એમ કરવા માગતા હોય છે. તો પછી તમે એ બાબતનો ઉકેલ કેવી રીતે લાવશો? એ લોકો તો લડવા માંડે છે. તમે જો એકનું કહ્યું કરવા જશો તો બીજું વિરોધ કરશે. એટલે તમારે એ બંનેને મેળમાં રાખે તેવો કોઈ વચલો માર્ગ ખોળી લેવાનો રહ્યો. અને પછી તમે કોઈ વાર એ શારીરિક બાબતમાં મન અને પ્રાણને દાખલ કરશો (હું અહીં સ્વતંત્ર ચિંતનાત્મક મન કે સ્વતંત્ર પ્રાણતત્ત્વની વાત નથી કરતી. હું તો શરીરનાં મન અને પ્રાણની વાત કરું

છું, કારણ કે શારીરિક મન અને શારીરિક પ્રાણ પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે; અને શરીરમાં રહેલું મન પણ હોય છે અને આ ભૌતિક મન એ સૌથી ખરાબ વસ્તુ હોય છે, એ આખો વખત કાંઈ ને કાંઈ કર્યા જ કરતું હોય છે અને એને અટકાવવાનું કામ જગતમાં સૌથી વધુ મુશ્કેલ છે: એની ગતિ અવિરતપણે ચાલ્યે જ જતી હોય છે: હવે, આ મન, પ્રાણ અને શરીરની વચ્ચે કોઈ તકરાર ઊભી થાય, (એમની વચ્ચે તકરારો ઊભી થતી જ હોય છે) તો પછી તમારી અંદર એક યુદ્ધક્ષેત્ર ઊભું થઈ જાય છે, અને આ યુદ્ધક્ષેત્ર સર્વ પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થવાના કારણરૂપ હોઈ શકે છે. એ લોકો અંદરોઅંદર ઝનૂનપૂર્વક લડે છે. એકને જોઈએ છે, બીજાને નથી જોઈતું. તેઓ બાખડે છે અને પછી તમારી અંદર એક આંતરિક ઝંઝાવાત ઊભો થઈ જાય છે. એમાંથી તમને તાવ આવી શકે છે—સામાન્ય રીતે એમ બને જ છે—અથવા તમારા અંતરમાં કોઈ ધ્રુજારી વ્યાપી જાય છે અને તમે તમારા ઉપરનો કાબૂ ગુમાવી બેસો છો. શારીરિક માંદગીનાં સર્વ કારણોમાં અગત્યનો ભાગ ભજવનાર વસ્તુ તે આ શારીરિક ક્ષોભ જ હોય છે, એનામાં ધ્રુજારી વ્યાપી જાય છે અને એ વધતી જ જાય છે, વધતી જ જાય છે, અને તમને લાગે છે કે તમે તમારામાં ફરી વાર કદાપિ સમતુલા નહિ સ્થાપી શકો, એ જાણે તમારી પકડમાંથી છટકી જતી હોય તેવું લાગે છે. આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તમારે આ તકરારનું કારણ શોધી કાઢવું જોઈએ, કઈ બાબતની તકરાર છે તે જાણી લેવું જોઈએ અને આ તકરાર કરતાં તમારી અંદર રહેલા લોકો વચ્ચે કઈ રીતે સંવાદની સ્થાપના થઈ શકે તે જાણી લેવું જોઈએ.

આ સર્વ, ક્રિયાગત ગેરવ્યવસ્થાઓ અને તુલાભંગો હોય છે.

આ સિવાય બીજા પ્રકારના તુલાભંગો પણ હોય છે અને મોટા ભાગે હમણાં આપણે જેની વાત કરતા હતા તેના એક ભાગ રૂપે જ હોય છે. તમારા દૃઢ્યમાં કોઈક અભીખ્સા જાગે છે (આ હવે હું જે લોકો કોઈ યોગ કરતા હોય છે, અથવા કંઈ નહિ તો આધ્યાત્મિક જીવન શું છે એટલું તો જાણતા જ હોય છે અને એ માર્ગે જવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે તેમને વિષે કહું છું). તમારા સ્વરૂપની અંદર કોઈક ભાગ એવો હોય છે—કાં તો મનનો અથવા પ્રાણનો અથવા કોઈક વાર કેવળ શરીરનો પણ—જે આ વસ્તુને સારી પેઠે સમજેલો હોય છે. એ તીવ્રપણે અભીખ્સા કરી રહેલો હોય છે. એને એની પોતાની શક્તિ હોય છે. એ પોતામાં શક્તિઓને તદ્દન યોગ્ય રીતે ઝીલતો હોય છે અને ખૂબ પ્રગતિ કરવા લાગે છે. પણ તમારામાં બીજા પણ એવા ભાગો હોઈ શકે છે જેઓ પ્રગતિ કરી શકતા નથી. કેટલાક એવા હોય છે, જેમને પ્રગતિ કરવાની ઈચ્છા નથી હોતી (અને એ કાંઈ સારું ન કહેવાય), કેટલાક ભાગ એવા હોય છે જે પ્રગતિ કરવા માગે છે, પણ કરી શકતા નથી. તેમની એટલી ક્ષમતા નથી હોતી,

તૈયારી નથી હોતી. એટલે પછી એવું બને છે કે અમુક વસ્તુ એવી હોય છે જે ઊદ્ધર્વ પ્રત્યે ગતિ કરે છે, જ્યારે બીજી કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે જે જરા પણ હાલતી નથી. આના પરિણામે એક ભયંકર તુલાભંગ ઊભો થાય છે, અને મોટા ભાગે તે એક યા બીજા પ્રકારના વ્યાધિનું રૂપ લે છે. કારણ કે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ પ્રગતિ કરી શકતી નથી અથવા કરવા માગતી નથી. તમારી અંદર જે ચોંટી રહેતી હોય છે, હઠવાની ના પાડતી હોય છે, તે અને કોઈ વસ્તુ પ્રગતિ કરવા માગતી હોય છે તે, એ બે વચ્ચેની આંતરિક ખેંચની અવસ્થા ઊભી થયેલી હોય છે: એના પરિણામે એક ભયંકર અવ્યવસ્થા ઊભી થાય છે અને તેમાંથી મોટા ભાગે તમે બીમાર પડી જાઓ છો.

હવે, આથી એક સહેજ જુદી રીતની અથવા તો લગભગ ઊલટી રીતની પરિસ્થિતિ પણ હોઈ શકે છે. એમાં એવું થતું હોય છે કે તમારું આખું સ્વરૂપ આગળ વધતું જતું હોય છે. પ્રગતિ કર્યે જતું હોય છે. તમારામાં સંવાદિતા અને સમતુલા સતત વધ્યે જતી હોય છે. તમને લાગે છે, તમે એક અદ્ભુત રીતની સાનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં છો. બધું જ ઉત્તમ રીતે ચાલતું હોય છે, નહિ? અને તમે તમારી જાતને તમારા માર્ગે યશસ્વી રીતે આગળ વધતી જોઈ રહ્યા હો છો. . . . ફટાક્! અને પછી માંદગી. પછી તમે કહો છો: ‘આમ કેમ થયું! મારી તબિયત કેવી સરસ હતી અને આ હવે હું માંદો પડી ગયો! આમાં ન્યાય ક્યાં રહ્યો?’ પણ આમ બને છે કારણ કે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં સભાન નથી હોતા. તમારા સ્વરૂપમાં એક નાનકડો ભાગ એવો હતો જેને પોતાની જગ્યાએથી ખસવાની ઈચ્છા ન હતી. સામાન્ય રીતે આવી વસ્તુ પ્રાણમાં રહેલી હોય છે. કેટલીક વાર એ વસ્તુ મનની અંદર બંધાયેલી નાનકડી કણી હોય છે, જે આ કાર્યની અંદર જોડાવા માગતી નથી હોતી. કેટલીક વાર એ કેવળ શરીરની અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ હોય છે, જે તદ્દન જક્કી હોય છે અથવા જેને પોતાને સ્થાનેથી લેશ પણ ચલિત થવાની ઈચ્છા નથી હોતી અને જે એમ ઈચ્છતી હોય છે કે વસ્તુઓ છે તે એમ ને એમ બની રહે. એ વસ્તુ પાછળની બાજુએ ખેંચાણ કરે છે. જાણી જોઈને અને સ્વભાવગત રીતે એ પોતાની જાતને બીજા ભાગોથી જુદી પાડી લે છે અને એવી નાનીસરખી વસ્તુ પણ તમારામાં એવી મોટી અસમતુલા ઊભી કરે છે કે તમે માંદા પડી જાઓ છો. અને પછી તમે તમારી જાતને કહો છો: ‘સાચે જ આ એક દયાજનક વસ્તુ છે, હું કેવો સારી રીતે પ્રગતિ કરી રહ્યો હતો, આ કંઈ ન્યાય નથી! સાચે જ ભગવાન દયાળુ નથી! . . . જ્યારે હું આવી સરસ પ્રગતિ કરી રહ્યો હતો ત્યારે એણે મને માંદો પડતાં અટકાવવો જોઈતો હતો!’ આમ બને છે.

હવે આપણે બીમારીનું એક બીજું કારણ તપાસીએ. તમે તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં યોગ કરતા હો છો. તમને કહેવામાં આવે છે કે, ‘તમારી જાતને ખુલ્લી કરો અને તમે શક્તિને ઝીલી શકશો.’ તમને કહેવામાં આવે છે કે, ‘શ્રદ્ધા રાખો, શુભ

ભાવના રાખો અને તમને રક્ષણ આપવામાં આવશે.’ પણ ખરી વાત તો એ છે કે તમને સતત પેલી ચેતનાની અંદર, પેલી શક્તિ અને રક્ષણની અંદર જ તરબોળ રાખવામાં આવે છે. પણ તમે જેટલા ખુલ્લા હો છો, તેટલા પ્રમાણમાં જ આ વસ્તુઓને ઝીલી શકો છો અને એ વસ્તુઓની મદદથી તમે તમારું આરોગ્ય જાળવી શકો છો, તમારી અંદર ઊભી થતી નાની નાની અડચણોને મારી હઠાવી શકો છો. બધું જ વ્યવસ્થિત કરી દઈ શકો છો. તમારી સમતુલાનો ભંગ કરવાને તમારા ઉપર ઘસી આવતા નાના નાના હુમલાઓ તેમ જ અકસ્માતો સામે તમારું રક્ષણ કરી શકો છો. પરંતુ તમારી અંદરનો, તમારા શરીર, પ્રાણ કે મનમાંનો કોઈ એક ભાગ કે વધુ ભાગ કે વધુ ભાગો જો આ ઉપરથી આવતી શક્તિને ઝીલવા માટે સશક્ત નહિ હોય તો તે ભાગ યંત્રની અંદર આવી જતા એક રેતીના કણની માફક કામ કરવા લાગશે. તમે કોઈ સુંદર યંત્રને સરસ રીતે સંપૂર્ણ રીતે, ચાલતું જોયું હોય છે અને પછી તમે એમાં એક ચપટી જેટલી રેતી નાખો છો (વધુ કાંઈ નહિ, કેવળ રેતીનો એક કણ માત્ર) અને અચાનક બધું બગડી જાય છે અને યંત્ર અટકી પડે છે. એ જ રીતે, તમારામાં પણ કોઈ સ્થળે જો આ ગ્રહણશીલતા નહિ હોય, તમારામાં કશું પણ તત્ત્વ આ શક્તિને ઝીલવા માટે તેમ જ ટકાવી રાખવા માટે જો અશક્ત હશે, તમારામાં કશીક વસ્તુ જો બિલકુલ બંધ પડી હશે (તમે જ્યારે એના પ્રત્યે નજર કરો છો ત્યારે તે તમારામાં ક્યાંક એ રીતના નાનકડા કાળા ટપકા જેવી રહી હશે, એ વસ્તુ એક નાનકડા કઠણ કાંકરા જેવી હશે: પેલી શક્તિ એમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ. એ પેલી શક્તિને ઝીલવાની ના પાડે છે—કાં તો એ ઝીલી શકતી નથી કે ઝીલવા માગતી નથી) અને એ વસ્તુ તત્કાળ તમારામાં એક મોટી અસમતુલા ઊભી કરી દે છે અને પેલી વસ્તુ જે ઊર્ધ્વ પ્રત્યે આરોહણ કરી રહી હોય છે, જે અદ્ભુત રીતે વિકસી રહી હોય છે, તે અચાનક પોતાને માંદી પડી ગયેલી અનુભવે છે. અને કેટલીક વાર જ્યારે તમે સ્વાભાવિક સમતુલાની અવસ્થામાં હો છો, તમારું આરોગ્ય સારું હોય છે, બધું યોગ્ય રીતે ચાલતું હોય છે, જ્યારે તમારે ફરિયાદ કરવાનું કોઈ કારણ નથી હોતું, ત્યારે આમ બની શકે છે. એક દિવસ જ્યારે તમે એક નૂતન વિચારને ગ્રહણ કર્યો હોય છે, જ્યારે તમને એક નૂતન પ્રેરણા મળી હોય છે, ત્યારે તમારામાં એક તીવ્ર અભીપ્સા ઉત્પન્ન થઈ હોય છે અને તમે એક મહાન શક્તિ ઝીલી હોય છે અને તમને કોઈ ચમત્કારપૂર્ણ અનુભૂતિ થયેલી હોય છે. એક સુંદર અનુભૂતિ જે અંતરના દ્વાર ખોલી નાખે છે અને તમને એવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આપે છે કે જે આ અગાઉ તમને કદી ન મળ્યું હોય. ત્યારે તમને ખાતરી હોય છે કે સર્વ કાંઈ બરાબર ચાલે છે . . . બીજે દિવસે તમે માંદા પડી ગયા હો છો. એટલે પછી તમે કહો છો: ‘હજી એ વસ્તુ ત્યાં છે? આ તો અશક્ય વસ્તુ

છે! આમ ન જ બનવું જોઈએ.’ પરંતુ એમાં હું હમણાં જેની વાત કરી ગઈ તે જ વસ્તુ હોય છે: રેતીનો એક કણ, એવી કોઈ વસ્તુ કે જે પેલી શક્તિને ઝીલી શકતી નથી અને એ તત્કાળ એક અસમતુલા ઊભી કરી દે છે. કેવળ એક ઘણી નાની વસ્તુ આ માટે પૂરતી છે, અને તમે માંદા પડી જાઓ છો.

આમ તમે જોઈ શકશો કે માંદગી આવવા પાછળ કેટલાં બધાં કારણો હોય છે! ઘણાં બધાં, અગણિત કારણો અને એનું કારણ એ છે કે એ બધાં ખૂબ જ ગૂંચવણભરી રીતે એકઠાં થયેલાં હોય છે. અને આથી માંદગીનું કારણ જાણવા સારું, એને મટાડવા માટે એ પેદા કરનાર જંતુ નહિ પણ એનું ખરું કારણ શોધી કાઢવાનું રહે છે. કારણ કે જ્યારે કોઈ ને કોઈ પ્રકારની માંદગી આવેલી હોય એમાં કોઈ જાતના જંતુઓ જડી આવે તો વેદકીય શાસ્ત્રવાળાઓ એ જંતુઓનો નાશ કરવાની અદ્ભુત દવાઓ શોધી કાઢે છે, પરંતુ આ દવાઓથી કેટલાકને મટી જાય છે તો કેટલાક વધુ માંદા પડે છે! એમ કેમ બને છે તેની કોઈને ખબર નથી. . . . કદાચ મને એમ થવાનાં કારણોનું જ્ઞાન છે! એનું કારણ એ હોય છે કે માંદગી આવવામાં કેવળ સ્થૂલ કરતાં બીજાં ઘણાં કારણો હોય છે. એનું બીજું કારણ પણ હોય છે; પણ એ બીજું કારણ પણ એક કેવળ અલગ પ્રકારની અવ્યવસ્થાનું બાહ્ય પરિણામ માત્ર હોય છે, આ અવ્યવસ્થાને તમે પહોંચી ન શકો ત્યાં સુધી તે ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તમે શોધી શકશો નહિ અને માંદગી ઉત્પન્ન થતી અટકાવી શકશો નહિ. આ અવ્યવસ્થાને શોધી શકવા માટે તમારે એક ઊંડી ગુહ્ય વિદ્યા મેળવવાની રહે છે અને તમારા આખાં સ્વરૂપમાં આવેલા પ્રત્યેક ભાગની આંતરિક ક્રિયા કઈ રીતે ચાલતી હોય છે તેનું તમારે સારું એવું જ્ઞાન મેળવવાનું રહે છે.

આ રીતે આપણે સંક્ષેપમાં ખૂબ ઝડપથી માંદગી ઉત્પન્ન કરનાર સર્વ પ્રકારનાં આંતરિક કારણો વિષે જોઈ ગયા. આપણે હવે માંદગીનાં બાહ્ય કારણોનો વિચાર કરીએ. આ બાબતમાં બાહ્ય તત્ત્વો એક નવું કારણ પૂરું પાડે છે અને વસ્તુને ગૂંચવી નાખે છે.

તમે જો એક પૂરેપૂરી સંવાદમય પરિસ્થિતિમાં રહેતા હશો, તમારી આસપાસના વાતાવરણમાં જો શુદ્ધ ભાવના જ આવી રહેલી હશે તો પછી તમારા ઉપર જો કોઈ માંદગી આવી પડે તો તે માટે તમારે તમારો પોતાનો જ વાંક કાઢવાનો રહે છે. જે મુશ્કેલીઓ આપણી અંદર આવેલી હોય છે તે જ બહાર પણ હોય છે. તમે તમારી પોતાની અંદર અમુક પ્રમાણમાં સંવાદ સ્થાપી શકો, પણ તમારે જે પરિસ્થિતિમાં રહેવાનું હોય છે તેની અંદર વિસંવાદનાં તત્ત્વો ભરેલાં હોય છે. એટલે તમે તમારી જાતને જો કોઈ એકદંડિયા મહેલમાં પૂરી દઈ ન શકો (જે કરવું મુશ્કેલ નથી હોતું, પરંતુ એમ કરવું હમેશાં સલાહ ભરેલું નથી હોતું.) તો પછી તમારે બહારથી જે

વસ્તુ આવતી હોય તેને અંદર દાખલ થવા દેવી પડે છે. તમે હમેશાં જગતને કંઈક આપતા અને તેની પાસેથી કંઈક ગ્રહણ કરતા રહો છો. તમે શ્વાસ લો છો અને કોઈ વસ્તુ આત્મસાત્ કરતા હો છો. આમ મિશ્રણ થતું રહે છે. અને તમે કહી શકો છો કે જગતમાં દરેક વસ્તુ ચેપી છે. કારણ કે—તમે હમેશાં અખંડ ચાલુ રહેતાં આંદોલનોની સ્થિતિમાં જ રહેતા હો છો. તમારાં આંદોલનો તમે બીજાંઓને પહોંચાડતાં રહો છો અને બીજાંનાં આંદોલનો તમે ઝીલતાં રહો છો અને આ આંદોલનો અનેક રીતની સંકુલતાવાળાં હોય છે. આ આંદોલનો (આપણી ભાષાની સરળતાને ખાતર કહીએ કે) મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક અને બીજાં અનેક પ્રકારનાં હોય છે, તમે આપો છો અને ઝીલો છો, આપો છો અને ઝીલો છો. આમ આપ-લેની ક્રિયા સતત ચાલુ રહેતી હોય છે. આપણે માની લઈએ કે તમારી આસપાસના વાતાવરણમાં કોઈ પણ જાતની અશુભ ભાવના નથી, છતાં પણ એમાંથી ચેપ લાગતો હોય છે. અને મેં હમણાં જેમ કહ્યું તેમ સર્વ કાંઈ ચેપી હોય છે, બધી જ વસ્તુઓ ચેપી હોય છે, તમે કોઈ અકસ્માતની અસર ઉપર દૃષ્ટિ નાખો છો: અને તમે કોઈક આંદોલન ગ્રહણ કરી લો છો. અને તમે જો વધુ પડતા સંવેદનશીલ હશો અને તે ઉપરાંત તમારામાં જો ભયની કે જુગુપ્સાની વૃત્તિ હશે (અને આ જુગુપ્સા તે શારીરિક ભયનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ હોય છે.) તો એ અકસ્માતનું કોઈક રૂપ તમારા શરીરમાં ભૌતિક સ્વરૂપે પ્રગટ થાય તેમ બની શકે છે. સ્વાભાવિક રીતે તમને કોઈ એમ કહેશે કે જે લોકોમાં આવી રીતના જ્ઞાનતંતુઓની અસમતુલા હોય તેમનામાં જ આવી પ્રતિક્રિયાઓ થાય છે. પરંતુ તદ્દન એમ જ હોય એમ નથી. એ લોકો કેવળ અતિશય સંવેદનશીલ પ્રાણ ધરાવનારા હોય છે એટલું જ. એ કાંઈ ઊતરતી કોટીના માણસનું લક્ષણ ન કહેવાય. હકીકત એથી ઊલટી જ છે! કારણ કે તમે જેમ જેમ આધ્યાત્મિકતામાં વધુ ને વધુ પ્રગતિ કરતા જાઓ છો તેમ તેમ તમારા જ્ઞાનતંતુઓની સંવેદનશીલતા પ્રમાણમાં વધી જાય છે અને જો તમારો આત્મસંયમ પણ તમારી સંવેદનશીલતાની સાથે સાથે આગળ વધતો નહિ હોય તો તમે અનેક રીતની તકલીફમાં આવી પડશો.

પરંતુ આટલી વસ્તુ જ પૂરતી નથી.

જગતની અંદર, કમનસીબે, હજી અનેક રીતની અશુભ ભાવનાઓ પડેલી છે, એ અશુભ ભાવનાઓ પૈકી નાની નાની અશુભ ભાવનાઓ અજ્ઞાન અને મૂર્ખતામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે. મોટી અશુભ ભાવનાઓ દૃષ્ટતામાંથી પેદા થયેલી હોય છે અને ભયંકર અશુભ ભાવનાઓ, પ્રભુ વિરોધી શક્તિઓને પરિણામે આવેલી છે. એટલે આ સર્વ વસ્તુઓ વાતાવરણમાં ફરતી હોય છે (આ વસ્તુ, હું તમને ગભરાવી મૂકવા નથી કહેતી, કારણ કે એ તો તમે સારી રીતે જાણો છો કે તમારે

કોઈ વસ્તુથી ભય પામવાનું નથી, છતાં આ કહી તે વસ્તુઓ અસ્તિત્વ ધરાવે તો છે જ) અને તમારા ઉપર લુમ્બો કરનાર વસ્તુઓ તે આ હોય છે, કેટલીક વાર તેઓ ઈરાદાપૂર્વક તેમ કરે છે, તો કેટલીક વાર બિનઈરાદાપૂર્વક તેમ કરતી હોય છે. જ્યારે તે બિનઈરાદાપૂર્વક તેમ કરતી હોય છે, ત્યારે તે બીજા માણસો મારફત તેમ કરતી હોય છે: એ બીજા માણસો એમના લુમ્બાના ભોગ બનેલા હોય છે. એમને એની ખબર નથી હોતી, અને તેઓ એમના વિષે સભાન થયા વિના બીજાને પહોંચાડી દે છે. તેઓ એક વ્યક્તિથી બીજી વ્યક્તિમાં માંદગી પહોંચાડે છે. પરંતુ ઈરાદાપૂર્વકના લુમ્બા પણ હોય છે. થોડાક દિવસ ઉપર આપણે માનસિક રચનાઓ વિષે વાત કરી હતી. કેટલાક દૃષ્ટ લોકો વિષે વાત કરી હતી, જેઓ તમને નુકસાન કરવાના હેતુથી માનસિક રચનાઓ ઘડતા હોય છે, અને તેઓ આ વસ્તુ જાણી જોઈને તમને હાનિ પહોંચાડવા જ કરતા હોય છે, અને બીજા કેટલાક લોકો તો એથી પણ આગળ જતા હોય છે.

વિપથગામી અને વિકૃત એવી એક ગુપ્ત વિદ્યા છે, જેને મેલી વિદ્યા કહેવામાં આવે છે. એ એક એવી વસ્તુ છે જેને તમારે સ્પર્શ સરખો પણ ન કરવો જોઈએ. દુર્ભાગ્યે કેટલાક માણસો એ વિદ્યા સાધતા હોય છે અને તે પણ કેવળ ખરાબ ભાવનાથી પ્રેરાઈને. એમ ન માનશો કે આ વસ્તુ વહેમ છે યા ભ્રમ છે. એ એક ખરી હકીકત છે. અમુક લોકો આવો જાદુ જાણતા હોય છે અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા હોય છે. એ ખરું કે તમારામાં જ્યારે ભય નથી હોતો તેમ જ તમારા ઉપર કોઈ રક્ષણ હોય છે, તો તમે આવી વિદ્યા સામે સુરક્ષિત રહી શકો છો. પરંતુ આમાં એક “જ્યારે” (ભય ન હોય) તેનો પ્રશ્ન હોય છે, અને આ રક્ષણ પણ એક શરતી વસ્તુ છે. એ રક્ષણ મેળવવા માટે તમારે હમેશાં અમુક શરત પૂરી પાડવાની રહે છે. જો એ શરત તમે પૂરી ન પાડો તો અનિષ્ટ બનાવો બનવાની શક્યતા રહે છે. જ્યાં લગી તમે એક પૂર્ણ બળવાળી, પવિત્રતાપૂર્ણ અવસ્થામાં હો છો-એટલે કે તમે એવી અજેય અવસ્થામાં હશો. અને કોઈ માણસ તમારા ઉપર કોઈ પ્રયોગ કરવા જશે તો તે આપોઆપ તેના ઉપર પાછો ફેંકાઈ જશે. જેમ તમે ટેનિસનો દડો ભીંત ઉપર ફેંકો છો ત્યારે તે તમારા તરફ પાછો આવે છે. બરાબર તે જ રીતે પેલી મેલી વિદ્યા, મોકલનાર તરફ પાછી જાય છે. કેટલીક વાર વધુ બળ સાથે અને જે લોકોએ જે વસ્તુ વડે પાપકર્મ કર્યું હોય છે તે જ વસ્તુ દ્વારા તેમને સજા થાય છે. પરંતુ કુદરતી રીતે એ સર્વનો આધાર એ વસ્તુ કઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે કરવામાં આવી છે, એની આંતરિક શક્તિ અને પવિત્રતા કેવી છે, તેના ઉપર આધાર રાખે છે. . . . આવી વસ્તુઓ સાથે મારે પ્રસંગ પડેલા છે અને એવા ઘણા દાખલા હોય છે. અને આવા પ્રસંગે, લુમ્બાનો સામનો કરવા માટે, મેં જેમ કહેવું છે તેમ તમારે પ્રાણમય જગતમાં યોદ્ધા બનવું

જોઈએ. એટલે કે પ્રાણમય જગતમાં આધ્યાત્મિક શક્તિ વડે લડનાર યોદ્ધાઓ બનવું જોઈએ. જે કોઈ લોકો સાચા દિલથી યોગ કરતા હોય તેમણે એવા બનવું જોઈએ અને તેઓ જ્યારે એવા બને છે ત્યારે તેમને પૂરેપૂરા સુરક્ષિત બનાવવામાં આવે છે. પરંતુ એવા બનવા માટેની શરતો પૈકી એક શરત એ છે કે તમારામાં કોઈના પ્રત્યે દુષ્ટ લાગણી યા દુષ્ટ સંકલ્પ કે દુષ્ટ વિચાર ન હોવો જોઈએ. કારણ કે જો તમારામાં દુષ્ટ લાગણી યા દુષ્ટ સંકલ્પ કે દુષ્ટ વિચાર હશે તો તમે એમની (મેલી વિદ્યાઓના પ્રયોગ કરનારાઓની) નીચેની ભૂમિકા ઉપર ઊતરી પડશો અને જ્યારે તમે એમની જ ભૂમિકા ઉપર હશો ત્યારે એમના તરફથી તમારે પ્રહારો ઝીલવાનો પ્રસંગ આવે પણ ખરો.

હવે આવી અંતિમ પરિસ્થિતિની વાત સુધી ન જઈએ. તોપણ ભૌતિક વાતાવરણમાં, પૃથ્વીના વાતાવરણમાં તમે જોઈ ન શકો તેવાં અગણિત નાનાં નાનાં સત્ત્વો આવી રહેલાં હોય છે, અને તમારી દૃષ્ટિ ઘણી મર્યાદિત હોવાને કારણે તમે તેમને જોઈ શકતા નથી છતાં તે તમારા વાતાવરણમાં આમતેમ ફરતાં હોય છે. એમાંનાં કેટલાંક ઘણાં સારાં હોય છે તો બીજાં ઘણાં દુષ્ટ પણ હોય છે. મોટા ભાગે આ નાનકડાં સત્ત્વો, વિઘટન પામતાં જતાં પ્રાણમય સ્વરૂપોમાંથી પેદા થાય છે. તેઓ પોતાની વંશવૃદ્ધિ કરે છે, અને એમાંથી એમનો એક અણગમો ઊપજાવે તેવો સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે. એમાંનાં કેટલાંક ઘણાં સારાં કાર્યો કરે છે. મને લાગે છે કે મેં તમને પેલાં કેટલાંક નાનકડાં સત્ત્વો વિષે વાત કરી હતી, જેમણે મારું દૂધ ઊભરાવા આવ્યું છે અને મારે જઈને જોવું જોઈએ કે તે ઊભરાઈને બહાર ન પડે તેમ સૂચવવા માટે મારી સાડીની કિનાર ખેંચેલી. પણ બધાં જ સત્ત્વો આવાં ભલાં હોતાં નથી. એમાંનાં કેટલાંક તો એવાં હોય છે કે જેઓ હલકટ પ્રપંચો અને નાનાં નાનાં દુષ્ટ તોફાનો કરવામાં રચ્યાંપચ્યાં રહે છે. અને જ્યારે અકસ્માતો થતા હોય છે ત્યારે ઘણી વાર તેની પાછળ આવાં સત્ત્વો હોય છે. એમને નાના નાના અકસ્માતો થાય તે ગમતું હોય છે. કોઈ અકસ્માત બને તેની આસપાસ શક્તિઓનો જે આખો ઝંઝાવાત પેદા થાય છે તે તેમને ખૂબ ગમે છે: કેટલા બધા માણસોનું ટોળું એકઠું થાય છે, નહિ! એમને એનાથી ખૂબ આનંદ આવે છે. એના આ બનાવોમાંથી તેમને પોતાનો ખોરાક મળી રહેતો હોય છે. ખરું જોતાં, એ લોકો મનુષ્યોમાં લાગણીઓ અને ઉશ્કેરાટ જન્મવાને કારણે તેમના શરીરની બહાર જે પ્રાણતત્ત્વ ફેંકાઈ જતું હોય છે તેનો જ તે આહાર કરે છે. એટલે તેઓ કહેતાં હોય છે: ‘એકદમ નાનોસરખો અકસ્માત પણ બને તો કેવું સરસ. ઘણા બધા અકસ્માતો?’

અને આવાં નાનકડાં સત્ત્વોની કોઈ ટોળી હોય છે, તો તેઓ એકબીજા સાથે

અંદરોઅંદર અથડામણમાં આવતાં હોય છે, કારણ કે એ લોકોની અંદર આપસમાં પણ કોઈ શાંતિપૂર્ણ જીવન હોતું નથી. એ લોકો એકબીજા સાથે અથડામણમાં આવે છે, લડે છે અને એકબીજાનો નાશ અને અવમૂલન કરે છે. અને એમાંથી પછી કીટાણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ સર્વ કીટાણુઓમાં વિઘટનની શક્તિઓ હોય છે. પરંતુ એમનાં વિભક્ત થયેલાં સ્વરૂપોમાં પણ તે જીવતાં રહે છે અને એમાંથી જ જંતુઓ અને કીટાણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ કારણસર ઘણાખરા કીટાણુઓની પાછળ કોઈ દ્રુષ્ટ સંકલ્પ આવી રહેલો હોય છે અને એ વસ્તુ જ એમને આટલા બધા ભયંકર બનાવે છે. આ રોગ-જંતુઓની પાછળ કયા ગુણવાળો અને કયા પ્રકારનો દ્રુષ્ટ સંકલ્પ આવી રહેલો છે તે જો તમે નહિ જાણતા હો અને જો તમારામાં એના ઉપર અસરકારક કાર્ય કરવાની શક્તિ નહિ હોય તો સોએ નવ્વાણું ટકા પ્રસંગે સાચો અને ચોક્કસ ઈલાજ તમને નહિ જડે. આ કીટાણુઓ, સૂક્ષ્મ ભૌતિક જગતમાં જીવન ધારણ કરતી કોઈ ચોક્કસ વસ્તુનો અતિ ભૌતિક આવિર્ભાવ હોય છે અને એટલા માટે જ તમારી આસપાસ અને તમારી અંદર વર્ષો સુધી જે કીટાણુઓ રહેલા હોય છે તે તમને માંદા પાડતા નથી અને એકાએક કશું બને છે ત્યારે એ જ કીટાણુઓ તમને માંદા પાડી દે છે (જેમ મેં ત્યાં* કહ્યું છે તેમ).

આવી માંદગીનું બીજું કારણ પણ હોય છે. કીટાણુઓનું મૂળ અને આધાર વિસંવાદ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોય છે. વ્યક્તિમાં રહેલ વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યેના ખુલ્લાપણા ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોય છે. હું તમને એક વાત કહું: મને ખબર નથી કે આ વાત મેં આ અગાઉ તમને કહેલી છે કે નહિ. છતાં અત્યારે એ હું તમને કહું છું, જેથી તમને એક દાખલો મળી રહે.

તે વખતે હું જાપાનમાં હતી, સને ૧૯૧૯ના જાન્યુઆરી માસની શરૂઆતનો એ સમય હતો. ગમે તે કારણે, એ સમયે એક ભયંકર પ્રકારના ફ્લૂનો ઉપદ્રવ આખા જાપાનમાં ફરી વળ્યો હતો. જેને પરિણામે લાખો વ્યક્તિઓ મરણને શરણ થઈ હતી. એ એક એવા પ્રકારનો રોગચાળો હતો કે જે ઘણો ઓછો વખત જોવા મળે છે. ટોકિયોમાં દરરોજ સેંકડોની સંખ્યામાં નવા કેસો બનતા હતા. એ રોગ આ રીતે દેખા દેતો: એ ત્રણ દિવસ ચાલુ રહેતો અને ત્રીજે દિવસે, રોગીનું મૃત્યુ થતું. મરનાર લોકોની સંખ્યા એટલી બધી મોટી હતી કે જેટલા પ્રમાણમાં લોકો મરતા જતા હતા તેટલા પ્રમાણમાં તેમને દાહ દેવાનું શક્ય બનતું નહિ. એમ કરવું અશક્ય હતું, કારણ કે ઘણાં બધાં મડદાંને દાહ દેવાનો રહેતો હતો. અને એમાં એવું બનતું કે જો રોગગ્રસ્ત વ્યક્તિ ત્રીજા દિવસે મરતી નહિ તો પછી સાત દિવસને અંતે તે તદ્દન સાજ થઈ

*માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭.

જતી. જરાક નબળાઈ રહેતી પણ સંપૂર્ણપણે રોગમુક્ત થઈ જતી આખા શહેરમાં ભય વ્યાપી ગયો હતો. કારણ કે જાપાનમાં રોગચાળાનો ઉપદ્રવ ફાટી નીકળવાની ઘટના ભાગ્યે જ બને છે. એ લોકો ખૂબ સ્વચ્છતા પાળે છે. ખૂબ કાળજીવાળા હોય છે. અને એમનું ખમીર ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે. એ લોકો ક્વચિત્ જ માંદા પડે છે. એટલે જ્યારે પેલો રોગચાળો ફાટી નીકળ્યો ત્યારે એક ભયંકર આપત્તિરૂપ થઈ પડ્યો. લોકોમાં એક ત્રાસદાયક ભય વ્યાપી ગયો. દા.ત. લોકો રસ્તામાં નાક ઉપર માસ્ક લગાવીને ફરતા જણાતા. એ લોકો એ માસ્ક એ હેતુસર લગાવતા કે જેથી પોતે જે હવા શ્વાસમાં લેતા હોય તેમાં રોગનાં સંખ્યાબંધ કીટાણુઓ ન આવી જાય. એ ભય સર્વવ્યાપી હતો. બન્યું એવું કે હું એક એવી વ્યક્તિ સાથે રહેતી હતી કે જે મને પરેશાન કરવામાં જરા પણ બાકી રાખતી નહિ, ‘પણ આ કયો રોગ છે? આ રોગની પાછળ શું વસ્તુ છે?’ મારા પક્ષે હું એમ કરતી કે હું માત્ર મારી શક્તિ વડે મારી આસપાસ મારા રક્ષણનું આવરણ બનાવી રાખતી જેથી મને એ રોગનો સ્પર્શ ન થાય. પછી મેં એ વસ્તુ વિષે કાંઈ વધુ વિચાર કરવાનું છોડી દીધું અને મારું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. મને કાંઈ થયું નહિ અને હું એનો વિચાર પણ કરતી નહિ. પણ પેલો માણસ સતત બોલ્યા કરતો : ‘આ શું હશે? આહ, આ રોગની પાછળ કઈ વસ્તુ રહેલી છે તે મારે જાણવી જોઈએ. પણ તમે મને નહિ કહી શકો કે આ રોગ શું છે - કયા કારણે થયો છે?’ . . . વગેરે. એક દિવસ મને મારી ઓળખીતી એક જુવાન બાઈએ શહેરના બીજે છેડે બોલાવી. એ મને તેના કેટલાક મિત્રો સાથે પરિચય કરાવવા માગતી હતી અને કોઈક વસ્તુઓ દેખાડવા માગતી હતી. મને યાદ નથી કે એ શું પ્રસંગ હતો, પરંતુ ગમે તેમ પણ મારે આખુંય શહેર ટ્રામને રસ્તે વીંધીને જવાનું હતું અને હું જ્યારે ટ્રામ રસ્તે થઈને પસાર થઈ રહી હતી ત્યારે મેં પેલા લોકોને તેમના નાક ઉપર માસ્ક લગાવીને જતા જોયા અને પછી સતત ભયનું વાતાવરણ ત્યાં વ્યાપી રહેલું જોવામાં આવ્યું અને એમાંથી એક સૂચન મારા પ્રત્યે આવ્યું. મેં મારી જાતને પૂછવા માંડ્યું: ‘હકીકતમાં આ રોગનું સ્વરૂપ શું હશે? આ રોગની પાછળ કઈ વસ્તુ કામ કરી રહી હશે? આ રોગમાં કઈ શક્તિઓ કામ કરી રહી હશે?’ હું પછી પેલી બાઈના ઘેર ગઈ, એક કલાક ત્યાં રોકાઈને પાછી ફરી. અને હું જ્યારે ઘેર પાછી ફરી ત્યારે મને ભયંકર તાવ ચડેલો હતો. હું રોગમાં સપડાઈ ગઈ હતી. એ રોગ તમારી પાસે આવી રીતે કશી પૂર્વતૈયારી વિના તાત્કાલિક આવી પડતો. સામાન્ય રીતે જંતુઓ અને કીટાણુઓથી ઉત્પન્ન થતા રોગોને પ્રકટ થતાં પહેલાં તમારા શરીરતંત્રમાં અમુક દિવસો લાગે છે. એ રોગનાં જંતુઓ તમારા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે એમની અને તમારી (અંદર રહેલા રક્ષક કોષો) વચ્ચે લડાઈ થાય છે, એમાં

તમારી જીત પણ થઈ શકે અને હાર પણ થઈ શકે. જો તમારી હાર થાય તો તમને રોગ લાગુ પડે છે, એમાં કાંઈ ગૂંચવણની વાત હોતી નથી. પરંતુ આમાં તો તમારી ઉપર એક પત્ર આવે છે, તમે એનું પરબીડિયું ઉઘાડો છો, હૂપ! પફ! એક મિનિટ પછી તમને તાવ આવે છે. તો એ સાંજે મને ભયંકર તાવ ચડ્યો. ડૉક્ટરને બોલાવવામાં આવ્યા (મેં બોલાવેલ નહિ), તો જે ડૉક્ટરને બોલાવેલા તેમણે કહ્યું કે ‘મારે તમને આ દવા આપ્યા વિના ચાલશે જ નહિ.’ એ પ્રકારના તાવને માટે એ સર્વોત્તમ ઔષધો પૈકી એક હતું અને એ પણ એની પાસે થોડી માત્રામાં હતું (એ લોકો પાસેનો દવાનો બધો જથ્થો ખલાસ થઈ ગયો હતો. કારણ કે બધા જ એ દવા લેતા હતા). એણે કહ્યું: ‘મારી પાસે હજી થોડાં પડીકાં છે. હું તમને તેમાંથી આપીશ.’ મેં કહ્યું: ‘મહેરબાની કરીને મને એ ન આપશો. હું એ નહિ લઉં. એના કરતાં એ દવા જે લોકોને એના ઉપર શ્રદ્ધા હોય અને લે તેવા હોય તેમને માટે રાખી મૂકો.’ એ ડૉક્ટર ખૂબ ખીજવાઈ ગયો: ‘મારે અહીં આવવાનો કશો અર્થ ન હતો.’ મેં જવાબ આપ્યો: ‘કદાચ કોઈ ઉપયોગ સરે તેમ નથી.’ હું મારી પથારીમાં તાવ લઈને; ભયંકર તાવમાં પડી રહી. આખો વખત હું મારી જાતને પૂછવા કરતી હતી: ‘આ તો કયો રોગ હશે? એ રોગ કેમ ઉત્પન્ન થયો? એની પાછળ કઈ વસ્તુ કાર્ય કરી રહી હશે?’ બીજા દિવસના અંત ભાગમાં હું એકલી સૂતી હતી ત્યારે મેં જોયું કે કોઈ એક વ્યક્તિ મારા તરફ આવી રહી છે, એના માથાનો એક ભાગ કપાઈ ગયેલો હતો. તેણે એક લશ્કરી ગણવેશ અથવા એ ગણવેશના રહી ગયેલા ભાગ પહેરેલા હતા. એ આવીને મારા વક્ષ:સ્થળ ઉપર એના અર્ધા કપાયેલા માથા સાથે મારી શક્તિને ચૂસી લેવા તૂટી પડ્યો. હું એના તરફ બરાબર ધ્યાનથી જોતી રહી અને મને જણાયું કે હું મરવાની અણી ઉપર હતી. એ વ્યક્તિ મારી સમગ્ર જીવનશક્તિને બહાર ખેંચી રહી હતી (કેમ કે મારે તમને એ કહેવું જોઈએ કે લોકો ન્યુમોનિયાને લીધે ત્રણ દિવસમાં મૃત્યુ પામતા હતા). હું મારી પથારીમાં જકડાઈને પડી હતી, તદ્દન સ્થિર, ઊંડી મૂછાની અંદર. હું જરા પણ હાલી-ચાલી શકતી ન હતી અને એ વ્યક્તિ ખેંચે જતી હતી. મને થયું કે બસ હવે અંતકાળ આવી લાગ્યો છે. પછી મેં મારી ગુદ્ય શક્તિને બોલાવી. એક ભારે લડાઈ લડી અને એ વ્યક્તિને એવી પાછી ભગાડી કે એ એક ફાણ પણ ત્યાં રહી શકે નહિ. અને પછી હું જાગી ગઈ.

પરંતુ મને જોવાનું મળ્યું. મને શીખવાનું મળ્યું. મને સમજવાનું મળ્યું કે આ રોગ એવી વ્યક્તિસ્વરૂપોમાંથી ઉત્પન્ન થતો હતો કે જેઓ તેમના શરીરની બહાર ફેંકાઈ ગયા હતા. મેં પહેલા વિશ્વયુદ્ધના અંત ભાગના સમયમાં જોયું હતું કે, જ્યારે લોકો ખાઈઓમાં રહેતા હતા અને બોમ્બમારને કારણે મૃત્યુ પામતા હતા, ત્યારે તેઓ સંપૂર્ણ રીતની તંદુરસ્ત અવસ્થામાં હતા, તદ્દન તંદુરસ્ત અને એક સેકંડમાં બોમ્બમારના પરિણામે તેઓ તેમના શરીરની બહાર ફેંકાઈ જતા. તેમને એ ભાન

પણ ન રહેતું કે પોતે મરી ગયા છે. એમને ખબર નહોતી પડતી કે હવે એમની પાસે શરીર રહ્યું નથી અને એ લોકો જે જીવન હવે પોતાની અંદર જોઈ શકતા ન હતા તે બીજાઓમાં શોધવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. એટલે કે એ બધા લોકો પછી અગણિત સંખ્યામાં લોહી-તરસ્યા પ્રેતોનાં સ્વરૂપોમાં ફેરવાઈ જતા હતા. અને પછી લોકોનું રક્તશોષણ કરતા. અને એથી વધારામાં જે લોકો માંદા પડતા અને મરી જતા, તેમની જીવનશક્તિઓનું વિઘટન થઈ જતું. એ બધા આ બધી વસ્તુઓના બનેલા એક ચીકણા અને ઘટ્ટ વાદળમાં રહેતા. અને જે કોઈ લોકો આ વાદળને પોતાની અંદર આવવા દેતા તેઓ માંદા પડી જતા અને મોટે ભાગે સાજા થઈ જતા પરંતુ જે લોકો ઉપર પેલી જાતના સત્ત્વનો હુમલો થતો તેઓ અનિવાર્ય રીતે મરી જતા. તેઓ વિરોધ કરી શકતા ન હતા. આ વિરોધ કરવા માટે કેટલું બધું જ્ઞાન અને શક્તિ જરૂરનાં હોય છે તેની મને ખબર હતી. એ વસ્તુનો વિરોધ થઈ શકે તેમ હોતું નથી. એટલે કે, માણસો ઉપર જો ખરાબ શક્તિઓના વમળનાં કેન્દ્રરૂપ કોઈ સત્ત્વનો હુમલો થાય તો તે મરી જતા. અને આવાં તો ઘણાં, ઘણી મોટી અગણિત સંખ્યાનાં સત્ત્વો હોવાં જોઈએ, મેં એ સર્વ કાંઈ જોયું. મને સમજણ પડી.

કોઈ મને મળવા આવતું તો હું કહેતી કે મને એકલી રહેવા દો. હું શાંતિથી મારી પથારીમાં સૂઈ રહેતી અને બે કે ત્રણ દિવસ મેં એકદમ શાંતિમાં, એકાગ્રતામાં, મારી ચેતના સાથે પસાર કર્યા. એ પછી અમારો એક મિત્ર (જાપાનીઝ, બહુ જ સારો મિત્ર) મને મળવા આવ્યો અને મને કહેવા લાગ્યો, 'આહ! તમે માંદાં પડી ગયાં હતાં? તો મેં જે ધાર્યું હતું તે સાચું નીકળ્યું. . . . જરા ખ્યાલ તો કરો! છેલ્લા બે કે ત્રણ દિવસથી શહેરમાં માંદગીના નવા કેસ બન્યા નથી અને જે લોકો માંદા હતા તેમાંથી મોટા ભાગના સારા થઈ ગયા છે, અને મરણની સંખ્યા લગભગ ન જેવી થઈ ગઈ છે. અને હવે બધું પૂરું થઈ ગયું છે. રોગ પૂરેપૂરો કાબૂમાં આવી ગયો છે.' પછી મેં એને જે થયું હતું તે કહી સંભળાવ્યું, અને એ જઈને બધાને કહી વળ્યો. એ વિષે છાપામાં લેખો પણ પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

તો, એ વાત તો ચોક્કસ છે કે, ચેતના એ દવાનાં પડીકાં કરતાં વધારે અસરકારક વસ્તુ છે. . . . પરિસ્થિતિ કટોકટી ભરેલી હતી. જરા કલ્પના કરો કે એવાં કેટલાયે આખાં ને આખાં ગામડાં હતાં કે જ્યાં એકેએક માણસ મરી ગયું હતું. જાપાનમાં એક ગામ એવું હતું-બહુ મોટું નહિ, પણ સો એક કરતાં વધારે માણસોની વસ્તીવાળું, અને એવું બન્યું કે કોઈ અસાધારણ જોગાનુજોગને કારણે એ ગામના એક માણસનો એક કાગળ હતો (એ ગામમાં ટપાલી કાગળ વહેંચવાનો હોય તો જ જતો,). કુદરતી રીતે જ, એ ગામ બહુ ઊંડાણના પ્રદેશમાં આવેલું હતું, એટલે

એ, એ પ્રદેશમાં ગયો; ત્યાં તો બરફ પડેલો હતો; આખું ગામ બરફ નીચે ઢંકાઈ ગયેલું હતું. -ત્યાં કોઈ જીવતું માણસ હતું નહિ. બરાબર એમ જ હતું. એ રોગચાળો એ રીતનો હતો. અને ટોકિયોમાં પણ એવી જ સ્થિતિ હતી, પણ ટોકિયો મોટું શહેર હતું, અને ત્યાં બધું એ જ રીતે બનતું ન હતું. અને આવી રીતે એ રોગચાળાનો ત્યાં અંત આવેલો. મારે કહેવાની વાત આ હતી.

તો હવે આપણે આમાંથી ઈલાજનો વિચાર કરવાનો આવે છે. એ બધું બરાબર છે. આપણી પાસે હવે જ્ઞાન છે. પ્રથમ તો, માંદગીને આવતી કઈ રીતે અટકાવવી અને જો માંદગી આવી પડે તો તેને કેવી રીતે મટાડવી?

આમાં આપણે માન્ય સાધનોનો પ્રયોગ કરી શકીએ છીએ અને કોઈક વાર એ સફળ થાય છે. આ વસ્તુ સામાન્ય રીતે તો ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે શરીરને એવી ખાતરી થઈ જાય છે કે જે પરિસ્થિતિ હેઠળ એણે સારા થઈ જવું જોઈએ એવી પરિસ્થિતિ એને આપવામાં આવે છે. અને એણે સારા થઈ જવા માટેનો સંકલ્પ કર્યો હોય છે, તો તે સારું થઈ જાય છે. પણ તમારા શરીર પાસે જો સંકલ્પબળ નહિ હશે, તેણે જો સારા થવાનો નિશ્ચય નહિ કર્યો હશે, તો તમારે જે કાંઈ અજમાવવું હોય તે ભલે અજમાવો પણ શરીર સારું થશે નહિ. આ વસ્તુ પણ હું અનુભવથી જાણું છું. કારણ કે મેં એવા માણસો જોયા છે કે જે, એમનો રોગ બહુ ગંભીર ગણાય એવો હતો છતાં પાંચ મિનિટમાં સારા થઈ ગયા હતા અને મેં એવા માણસો પણ જોયા છે કે જે, એમનો રોગ મૃત્યુ ઊપજાવે તેવો ગંભીર ન હતો, છતાં એ લોકોએ એ રોગને એવો તો પ્રીતિના આગ્રહપૂર્વક પકડી રાખ્યો હતો કે છેવટે તેમાંથી તેમનું મૃત્યુ નીપજેલું. એમની માંદગીને ચાલી જવા દેવા માટે એમના શરીરને સમજાવવું એ અશક્ય હતું.

અને આ જ બાબતમાં આપણે ખૂબ સાવધાન રહેવાનું છે અને આપણી અંદર પેલો જે નાનકડો ભાગ છે એને કઈ રીતે વર્ણવવો? -કે જે માંદા પડવામાં આનંદ પામતો હોય છે તેને શોધી કાઢવા માટે પોતાની જાતનું ખૂબ વિવેકપૂર્ણ દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરવાનું રહે છે. ઓહ! આમાં ઘણાં કારણો હોય છે. કેટલાક લોકો દ્વેષબુદ્ધિને લીધે માંદા પડતા હોય છે. કેટલાક લોકો ધિક્કારમાંથી માંદા પડતા હોય છે, કેટલાક લોકો નિરાશામાંથી માંદા પડતા હોય છે, કેટલાક લોકો-અને આ ક્રિયાઓ બહુ મોટી હોતી નથી, તમારા સ્વરૂપમાં એક તદ્દન નાનીસરખી ક્રિયા થતી હોય છે. તમે ચિડાયેલા હો છો અને તમે કહો છો: તમને ખબર પડશે કે હવે શું થશે, તમે જોજોને કે એણે મને જે કર્યું છે તેનું શું પરિણામ આવે છે! ભલે આવે! હું તો માંદો જ પડી જવાનો છું. આમ તમે ખુલ્લેખુલ્લું કહેતા નથી હોતા. કારણ કે, તો તો તમે તમારી જાતને ઠપકો આપો. પણ તમારામાં ક્યાંક, કોઈક વસ્તુ એવી હોય છે જે આ રીતે વિચારતી હોય છે.

એટલે તમને જ્યારે તમારામાં વિસંવાદિતા જણાઈ આવે, પછી એ નાની હોય કે મોટી હોય, ત્યારે તમારે બે વસ્તુઓ કરવાની રહે છે. પહેલું તો આપણે એ કહી ગયા છીએ કે આ વિસંવાદિતા શારીરિક સ્વરૂપમાં, શરીરમાં એક રીતનો કંપ અને શાંતિનો અભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. એ એક રીતનો તાવ હોય છે. એ તાવ આખા શરીરમાં ન હોય તો અમુક સ્થાનમાં હોય છે. કેટલાક લોકો બેચેન થઈ જાય છે. એટલે પહેલી વસ્તુ એ કરવાની કે આપણી જાતને શાંત કરી દેવી. આ નાનકડા ખૂણામાં (આખાથે શરીરમાં જ થવું જોઈએ એમ નથી) શાંતિ, સ્વસ્થતા, વિશ્રાંતિ, એક સંપૂર્ણ વિશ્વાસ લઈ આવવાં. એ પછી તમે જુઓ કે અવ્યવસ્થાનું કારણ શું છે? એનાં કારણો તો ઘણાં હશે, પણ તમે આ અવ્યવસ્થાનું કારણ લગભગ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરો અને ત્યાં પ્રકાશનું, જ્ઞાનનું અને આધ્યાત્મિક શક્તિનું દબાણ મૂકો અને પેલી સંવાદિતાને, સાચી ક્રિયાને પાછી સ્થાપિત કરી લો. અને જો બીમાર પડેલો ભાગ ઝીલી શકે તેવો હશે, એ જો કોઈ જિદ્દપૂર્વક વિરોધ નહિ કરે તો તમે એ બીમારીને થોડીક સેકંડોમાં મટાડી શકશો.

આવી પરિસ્થિતિ હમેશાં હોતી નથી. મેં કહ્યું તે મુજબ, કોઈ વાર દુરિચ્છા કામ કરતી હોય છે. તમે થોડેઘણે અંશે હડતાળ પર ઊતર્યા હો છો અને છેવટે એમ ઈચ્છતા હો છો કે બીમારીનાં પરિણામો આવી જાય. એવી સ્થિતિમાં પછી થોડો વધુ સમય લાગે છે. પણ તમારામાં જો કોઈ ખાસ રીતની દુરિચ્છા નહિ હોય તો થોડા વખત પછી શક્તિ કામ કરવા લાગે છે: થોડીક મિનિટો પછી કે થોડા કલાકો પછી કે વધુમાં વધુ થોડા દિવસો પછી તમે સારા થઈ જાઓ છો.

હવે, જ્યારે વિરોધી શક્તિઓના ખાસ હુમલા થતા હોય છે ત્યારે વસ્તુ ગૂંચવણ ભરેલી બને છે. કારણ કે એમાં તમારે માત્ર શરીરની ઈચ્છાશક્તિની સાથે જ કામ લેવાનું હોતું નથી. (ધ્યાન રાખો કે.) જે લોકો એમ કહેતા હોય છે કે હું પોતે તો માંદો પડવા માગતો નથી! તેમની દલીલ હું સ્વીકારતી નથી. કેમ કે તમારી ચેતના તો હમેશાં કહેતી હોય છે કે પોતે બીમાર પડવા માગતી નથી. એ તો કોઈ દાધારંગો માણસ જ એમ કહે કે, ‘હું બીમાર પડવા માગું છું.’ પણ જે બીમાર પડવા માગતું હોય છે તે તમારી ચેતના નહિ, પણ તમારા શરીરનો કોઈક ભાગ, અથવા વધુમાં વધુ પ્રાણનો કોઈ ભાગ કે જેને કંઈ થયું હોય છે અને જે માંદો પડવા માગતો હોય છે, તે બીમાર પડતો હોય છે (અને આ વસ્તુ તમે જો ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક તપાસશો નહિ તો તમને જણાશે નહિ). પણ હું કહું છું કે માંદગીના હુમલાની પાછળ, જો ખરેખર હાનિ પહોંચાડવા માગતી હોય તેવી વિરોધી શક્તિઓનું દબાણ હોય છે તો પરિસ્થિતિ ગૂંચવણ ભરેલી બને છે. તમે આધ્યાત્મિક ભૂલ કરીને બારણું ખોલી આપ્યું હશે,

મિથ્યાભિમાનની ક્રિયામાંથી, ક્રોધની ક્રિયામાંથી, ઘિક્કારની ક્રિયામાંથી, હિંસાની ક્રિયામાંથી બારણું ખોલી આપ્યું હશે. પણ એ એક આવતી-જતી ક્રિયા માત્ર હશે તોપણ તે દ્વાર ખોલી આપી શકે છે. કેટલાક જંતુઓ હમેશાં આ બધું જોતાં રહેતાં હોય છે અને પોતાને કોઈ પ્રસંગ મળે તેની વાટ જોતાં હોય છે એટલા માટે જ તમારે બહુ સાવધાન રહેવાનું છે. પણ આખરે ગમે તેમ, કોઈ ને કોઈ કારણે પેલી અસર, રક્ષણના કવચને ભેદી અંદર દાખલ થઈ ગયેલી હોય છે, અને તે રોગને શક્ય તેટલું ખરાબ સ્વરૂપ ધારણ કરવા માટે ઉત્તેજિત કરવાનું કામ કરી રહી હોય છે. એ સ્થિતિમાં પહેલું સાધન પૂરેપૂરું કામ આપતું નથી. તમારે એમાં કાંઈ ઉમેરવાનું રહે છે; આધ્યાત્મિક વિશુદ્ધિનું બળ ઉમેરવાનું રહે છે. એ એવું તો સંપૂર્ણ રીતે રચનાત્મક બળ હોય છે કે તે કોઈ પણ સહેજ અમથી વિનાશક વસ્તુને પણ ટકી રહેવા દેતું નથી. તમારી પાસે જો આ બળ હોય અથવા તો તમે જો તેને માગી શકો અને મેળવી શકો તેમ હો તો, પેલી જગા ઉપર તેને પહોંચાડી દો અને પેલી વિરોધી શક્તિ, સામાન્ય રીતે તરત જ નાસી જાય છે. કેમ કે એ જો પેલા બળના પ્રદેશની વચમાં આવી જાય છે તો તે તેમાં ઓગળી જાય છે, એ વિલીન થઈ જાય છે. કારણ કે વિઘટન કરનારી કોઈ શક્તિ આ બળની વચમાં ટકી શકતી નથી, એટલે પેલું વિઘટનનું તત્ત્વ અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને પેલી વિરોધી શક્તિ પણ અદૃશ્ય થઈ જાય છે, એ શક્તિને એક રચનાત્મક શક્તિમાં બદલી શકાય છે. એમ થઈ શકે છે, અથવા તો એને કેવળ ઓગાળી નાખવામાં આવે છે-શૂન્યવત્ કરી દેવામાં આવે છે. અને એમ થતાં બીમારી મટી જાય છે. એટલું જ નહિ પણ એ પાછી આવવાની શક્યતા પણ મટી જાય છે. તમે કાયમને માટે બીમારીમાંથી સાજા થઈ જાઓ છો, એ કદી પાછી આવતી નથી. વસ્તુસ્થિતિ આમ છે.

તો, આ વસ્તુ સમગ્રપણે જોતાં આ પ્રમાણેની છે. એની વિગતો તો પુસ્તકોનાં પુસ્તકો ભરીને લખી શકાય તેમ છે. મેં તો તમને માત્ર મુખ્ય સ્પષ્ટીકરણો આપ્યાં છે.

બાળક : આપે જે કારણો જણાવ્યાં તે પ્રમાણે તો માણસ હમેશાં માંદો રહેવો જોઈએ!

શ્રી માતાજી : પણ સામાન્ય જીવનમાં, મોટાભાગના લોકો લગભગ હમેશાં માંદા જ રહેતા હોય છે! એમાં કેટલાક જ અપવાદરૂપે હોય છે. અને તે માંદગીમાંથી બચી જતા હોય છે, પણ એનાં કારણો જુદી જાતનાં હોય છે. એનો ખુલાસો આપણે કોઈ દિવસ કરીશું. આખોય વખત થોડાઘણા માંદા ન રહેતા હોય એવા તો થોડા જ માણસો હોય છે. પણ સામાન્ય જીવનમાં પણ, તમારામાં જો એક આત્મવિશ્વાસભરી શુભેચ્છા હોય, એક રીતની નિર્ભરતાવાળી ખાતરી હોય તો ઘણું

છે. ઓહ! આવો વિશ્વાસ મોટાભાગનાં બાળકોમાં કદાચ હોય છે (મને ખબર નથી. કેમ કે આખરે તો આપણે અહીં જે બાળકો જોઈએ છીએ એ કાંઈક અસાધારણ રીતનાં હોય છે). પણ આખરે, એમને જીવનમાં વિશ્વાસ હોય છે, એ નાનાં હોય છે, એમને એમ થતું હોય છે કે એમની સામે આખું જીવન પડેલું છે. એમની પાછળ બહુ થોડી વસ્તુઓ હોય છે. બધું તેમની આગળ જ હોય છે. એટલે એ વસ્તુ એમને એક રીતનો વિશ્વાસ આપતી હોય છે. એ એમને બધામાંથી પાર લઈ જાય છે.

બાકી તો મને ખબર નથી. સામાન્ય જીવનમાં મેં એવા માણસો થોડા જ જોયા છે જેમને એવી કોઈ ને કોઈ શારીરિક બીમારી વિષે કાંઈ ફરિયાદ કરવાની ન હોય, જે બીમારી હમેશાં તેઓ એમની સાથે લઈને જ ફરતા હોય છે તમે કદાચ જુલ રોમેના નાટક 'ડૉક્ટર નોર્ક' વિષે જાણતા હશો. એમાં એ કહે છે કે તંદુરસ્ત માણસ એ એવો બીમાર માણસ છે કે જે પોતાને વિષે કાંઈ જાણતો નથી. એ વસ્તુ સામાન્ય રીતે સાચી છે. જ્યારે તમે એટલા બધા કામમાં રોકાયેલા રહેતા હો કે તમે બધો વખત તમારા પોતાના વિષે વિચાર કરી શકતા નથી ત્યારે એ બીમારી તમારા ધ્યાનમાં આવતી નથી હોતી, પણ એ હોય છે તો ખરી જ.

વાર્તાલાપ - ૩૧

૨૯ જુલાઈ, ૧૯૫૩

બાળક : માતાજી, આપ એક દિવસ અમને એવું કહેતાં હતાં કે અમારે અંગે જે કાંઈ ઘટના ઘટે છે તે સર્વ કાંઈ અગાઉથી નિર્મિત થઈ ચૂક્યું હોય છે. એનો શો અર્થ?

શ્રી માતાજી : એ એક બોલવાની પદ્ધતિ છે, કારણ કે મારે કોઈ વસ્તુ કહેવી હોય છે તો હું એકસાથે બધા શબ્દો બોલી શકતી નથી, મારાથી એમ થઈ શકે? મારે શબ્દોનો એક પછી એક, એમ ઉચ્ચાર કરવાની ફરજ પડે છે. નહિ તો પછી, જો બધા જ શબ્દોને એકસાથે બોલવામાં આવે તો, એનાથી એક ભારે ઘોંઘાટ જ ઊભો થાય અને કોઈ, કાંઈ વસ્તુ સમજી શકે નહિ! ઠીક, તો તમે જ્યારે આ વિશ્વની ઘટનાનો ખુલાસો આપવા બેસો છો ત્યારે તમારે જે રીતે બોલો છો તે રીતે કહેવું પડે છે. તમે એક પછી એક વસ્તુ બોલો છો, પરંતુ સાચું કહીએ તો, તમારે આખી વસ્તુને એક જ સપાટે કહેવી જોઈએ. એવું કઈ રીતે થઈ શકે? . . . આમ છતાં તમે મેં એવી વાત કરેલી એવો ઉલ્લેખ કરો છો, એટલે બનવા જોગ છે કે મેં ક્યાંક એવી વાત કરી હશે. . . મેં એથી ઊલટી વાત પણ કરી હશે! પરંતુ તમે જે રીતે એ વસ્તુ જણાવો છો, 'દરેક ઘટના, જે બને છે તે અગાઉથી નિર્મિત હોય છે,' ત્યારે પછી તમારામાં અત્યારે કાળ વિષેની જે ચેતના છે તે જોતાં એનો અર્થ જાણો એવો લાગે છે કે: 'જે કાંઈ આજે બની રહ્યું છે તેનું નિર્માણ ગઈ કાલે થઈ ગયું હતું; અને આવતી સાલ જે કાંઈ બનવાનું છે તે ચાલુ વર્ષે નિર્મિત થઈ ચૂક્યું છે.' એ વસ્તુ તમારી ચેતનામાં એ જ પ્રકારનું રૂપ ધારણ કરે છે-અને એમ થવું સ્વાભાવિક પણ છે, કારણ કે આપણે એ પ્રકારે જ જોઈએ છીએ, સમજીએ છીએ અને સૌથી વધુ તો, એ રીતે જ બોલીને આપણે કહેવાની વસ્તુ વ્યક્ત કરીએ છીએ. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી.

એવા કેટલાક લોકો છે જેમને આ રીતની કૃત્રિમતા એટલી બધી તીવ્રપણે સાલે છે કે તેઓને એમ લાગે છે કે સમયાનુક્રમમાં આગળ જ જવાને બદલે પાછા ક્રમમાં કેમ ન જઈ શકાયું જોઈએ; કારણ કે આખરે તો, આગળ જવું, પાછા જવું, વર્તમાન અવસ્થામાં વસવું, એ સર્વ કાંઈ, જેની આપણે આ રીતે અભિવ્યક્તિ કરીએ છીએ તે હકીકતમાં તો આખો વખત અસ્તિત્વમાં હોય છે. કેવળ એ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જુદી જુદી ભૂમિકાઓ ઉપર હોય છે. જો હું તમને એમ કહેતી હોઉં કે, 'જે કાંઈ તમને અનુભવાઈ રહ્યું છે તે અગાઉથી નિર્મિત થયેલું છે,' તો હું એમ પણ કહી શકું કે, 'જે કાંઈ અહીં બની રહ્યું છે, તે અન્ય સ્થળે બની ગયેલું છે,' અને એ વસ્તુ પણ એટલી જ સાચી હશે, અને સાથે સાથે એટલી જ ખોટી પણ હશે, કારણ કે એ વસ્તુને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી.

હું તમને એક દાખલો આપું જેથી કદાચ તમને સમજવામાં મદદ મળશે. મને

બરાબર યાદ નથી કે એ વસ્તુ ચોક્કસપણે ક્યારે બનેલી; કદાચ એ વસ્તુ ૧૯૨૦ની સાલમાં બની હશે (એથી પહેલાં પણ, ૧૯૧૪માં કે ૧૯૧૫માં પણ હોય, પણ હું એમ નથી ધારતી, બનતાં સુધી એ વસ્તુ ૧૯૨૦માં જ કોઈ વખતે બનેલી). એક દિવસ-હું દરરોજ શ્રી અરવિંદ સાથે ધ્યાન કરતી હતી: તેઓ છજામાં ટેબલની એક બાજુએ બેઠેલા હતા અને હું બીજી બાજુએ બેઠેલી હતી-અને એક દિવસ, આ રીતે, ધ્યાનમાં-મેં પ્રવેશ કર્યો (એ વસ્તુ કઈ રીતે કહેવી?. . .), હું ઘણી ઊંચે ગઈ, ખૂબ ઊંડે ઊતરી ગઈ, અથવા મારા સ્વરૂપની બહાર આવી (આ તો કેવળ બોલવાની બધી રીતો છે, ખરું જોતાં તો, આપણે જે કાંઈ કહીએ તેથી જે વસ્તુ બનેલી તે વ્યક્ત થતી નથી), હું એક એવા સ્થળે કે ચેતનાની અવસ્થામાં પહોંચી કે મેં શ્રી અરવિંદને તદ્દન સહજભાવે અને તદ્દન સરળ રીતે એમ કહ્યું: ‘ભારત સ્વતંત્ર થઈ ગયું છે.’ એ સાલ ૧૯૨૦ની હતી. પછી એમણે મને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો: ‘કેવી રીતે?’ અને મેં તેમને જવાબ દીધો: ‘લડ્યા વિના, યુદ્ધ વિના, બળવા વિના. અંગ્રેજો તેમની જાતે જ ચાલ્યા જશે, કારણ કે દુનિયાની પરિસ્થિતિ જ એવી બની જશે કે તેમને ગયા વિના છૂટકો નહિ થાય.’

એમ વસ્તુ બની ગઈ હતી. જ્યારે તેમણે મને પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે હું ભવિષ્યકાળમાં વાત કરતી હતી, પણ ત્યાં, જ્યાં એ વસ્તુ મેં જોયેલી, અને કહેલું કે, ભારત સ્વતંત્ર થયું છે, તો એ એક હકીકત હતી. પણ તે સમયે ભારત સ્વતંત્ર ન હતું: એ સાલ ૧૯૨૦ની હતી. છતાં એ ઘટના ત્યાં બનેલી હતી, થઈ ચૂકી હતી. અને એ બની આવી ૧૯૪૭માં. એટલે કે, બાહ્ય દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં એ ઘટના મેં ૨૭ વર્ષ અગાઉથી જોયેલી. પરંતુ એ વસ્તુ પહેલેથી સિદ્ધ કરી દેવામાં આવી હતી.

બાળક : તમે પાકિસ્તાન જોઈ શકેલાં?

શ્રી માતાજી : ના, કારણ કે પાકિસ્તાન વિના પણ સ્વાતંત્ર્ય આવી શકત. એ વાત તો નક્કી છે કે જો લોકોએ શ્રી અરવિંદની વાત કાને ધરી હોત તો પાકિસ્તાન ન બની આવત.

ઠીક એ તો, બહારની દૃષ્ટિએ જોતાં એમ બનતાં સમય લાગે છે. પરંતુ હકીકતમાં એ વસ્તુ એવી જ છે.

બાળક : માતાજી, આપ કોઈ આપત્તિ આવી પડતી જુઓ તો, આપના પ્રયત્ન વડે તેને અટકાવી શકો?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર એ ઘટના કયા પ્રકારની છે તેના ઉપર રહે છે. એવી ઘણી વસ્તુઓ હોય છે. . . અને એનો આધાર તમે કઈ ભૂમિકા ઉપરથી જુઓ છો તેના ઉપર પણ રહે છે. એક એવી ભૂમિકા છે જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ શક્યતારૂપની

હોય છે અને એ રીતે જેમ સર્વ વસ્તુઓ શક્યતારૂપની હોય છે તેમ એ શક્યતાઓને બદલવાની પણ શક્યતાઓ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય છે. જો એ ભૂમિકા ઉપર કોઈ આપત્તિને જોવામાં આવે તો એને નિવારવાની શક્તિ પણ મળી રહે. બીજા પ્રકારના કિસ્સાઓમાં, વ્યક્તિને પહેલેથી ચેતવણી મળી હોવા છતાં, એ ઘટના ઉપર એનું કાંઈ ચાલતું નથી. અને ત્યાં પણ તમે કઈ ભૂમિકા ઉપર જુઓ છો તેના ઉપર બધો આધાર રહે છે.

એકવાર મને એક કિસ્સાની વાત કરવામાં આવેલી, જેમાં એ કિસ્સાને જોયા માત્રથી જ એનું નિવારણ થઈ ગયેલું. એ અમેરિકન સદ્ગુણસ્થ એક મોટી અમેરિકન હોટેલો પૈકી વિફ્ટની સગવડવાળી એક હોટેલે જઈ પહોંચ્યો (ત્યાં તમારે સીડીઓ ઊતરવી પડતી નથી, તમારે ઉપર જવું હોય કે નીચે જવું હોય ત્યારે તમે વિફ્ટમાં જાઓ છો.) એક દિવસ વહેલી સવારે એને એક સ્વપ્ન આવ્યું જે એને બરાબર યાદ રહી ગયું: એણે એના સ્વપ્નમાં એક નાનો વિફ્ટમાં બેસાડનાર જેવાં કપડાં પહેરેલો છોકરો જોયો. અને એ છોકરો તમને વિફ્ટમાં આવવા માટે જેવી નિશાનીઓ કરવાની હોય છે તેવી નિશાનીઓ તેના પ્રત્યે કરી રહ્યો હતો એવું તેના જોવામાં આવ્યું. એ છોકરો ત્યાં ઊભો હતો. એણે રાબેતા મુજબનો સંકેત પણ કર્યો, પરંતુ જે વસ્તુ પ્રત્યે તે નિશાની કરતો હતો તે વિફ્ટ ન હતી પણ એક કફન લઈ જવાની ગાડી હતી! એટલે કે એક જાતની મડદાગાડી. . . અરે! તમે અહીં પણ અવારનવાર એવી ગાડીઓ કબ્રસ્તાન તરફ લઈ જવાતી જોઈ પણ હશે; જ્યારે મૃતદેહને બાળવામાં નથી આવતો ત્યારે તેને એક પ્રકારની કાળાં કપડાં વગેરેથી બાંધેલી કફન લઈ જવાની ગાડી ઉપર મૂકી લઈ જવામાં આવે છે. એટલે ત્યાં એવી ગાડી અને મડદાં લઈ જવાની પેટી હતી. અને પેલો છોકરો એને અંદર પેસવા નિશાનીઓ કરી રહ્યો હતો. જ્યારે એ એના રૂમની બહાર આવ્યો ત્યારે એવો જ છોકરો વિફ્ટ સાથે તેને નીચે લઈ જવા હાજર હતો. બરાબર સ્વપ્નમાં જોયો હતો તેવો જ છોકરો, એ જ ચહેરો, એ જ ડ્રેસ, એ જ લહેકો. પેલા ભાઈને પોતે સ્વપ્નમાં જોયેલ મડદાપેટીની યાદ આવી- એ વિફ્ટમાં ન ગયો. એણે કહ્યું: 'ના, ના!' અને ચાલીને નીચે ઊતર્યો. અને એ ભોંયતળિયે પહોંચ્યો તે પહેલાં એણે એક ભયંકર અવાજ સાંભળ્યો અને તેની સાથે જ પેલી વિફ્ટ નીચે તૂટી પડી હતી અને તેમાંનાં બધાં માણસો માર્યા ગયાં હતાં. એને પેલું સ્વપ્ન આવ્યું હતું એટલે એ, એ વિફ્ટમાં ગયો ન હતો, કારણ કે તે સમજી ગયો હતો.

એટલે આવા કિસ્સામાં જ્યારે તમને થનાર ઘટનાનું સૂક્ષ્મ દર્શન થયેલું હોય છે ત્યારે તમે આપત્તિને અટકાવી શકો છો.

બીજા પ્રકારના કેટલાક કિસ્સાઓ એવા હોય છે જેમાં ફક્ત તમને અગાઉથી ચેતવણી આપવામાં આવે છે, ફક્ત અગમચેતી તરીકે. ખરેખર તો એ વસ્તુ એટલા

માટે કરવામાં આવે છે કે, જે ઘટના બનનાર હોય છે તેનો સામનો કરવા બાબતમાં તમે યોગ્ય વલણ લઈ શકો. એ એક પ્રકારનો પદાર્થપાઠ હોય છે જેમાં તમને એમ કહેવામાં આવે છે કે, 'આમાંથી તમારે આ વસ્તુ શીખવાની છે.' તમે એ ઘટનામાં તો કાંઈ ફેરફાર નહિ કરી શકો પણ તમે તમારું વલણ બદલી શકશો અને તમારી આંતરપ્રતિક્રિયા પણ બદલી શકશો. પરિણામે જે અનુભવ થાય છે તેના પ્રત્યે તમારું વલણ ખરાબ હોવાને બદલે, તમારી પ્રતિક્રિયા ખરાબ હોવાને બદલે તમે તમારું વલણ અને પ્રતિક્રિયા શુભ પ્રકારનાં રાખી શકો છો અને જે વસ્તુ બની હોય છે તેમાંથી વધુમાં વધુ ફાયદો ઉઠાવવા પ્રયત્ન કરો છો.

બંને પ્રકારના કિસ્સાઓમાં, અગત્યની વસ્તુ એ છે કે તમે એ પ્રસંગને કઈ ભૂમિકા ઉપરથી જુઓ છો. જ્યારે તમારી રાત્રિઓ ઉપર તમારો કાબૂ હોય અને તમે તમારી નિદ્રા વિષે સભાન હો અને એમાં જોવામાં આવતાં સ્વપ્નો અને સૂક્ષ્મ દર્શનો પ્રત્યે સચેતન હો, ત્યારે તમને એ બે વચ્ચેનો તફાવત જણાય છે. અમુક વસ્તુ તમને ચેતવણી રૂપે આપવામાં આવી હોય છે, જેથી તમે એ બાબતમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકો અને અમુક બાબતમાં તમને ફક્ત અગાઉથી ખબર આપવામાં આવે છે, જેથી જે વસ્તુ બનવાની હોય છે તેના પ્રત્યે તમે યોગ્ય વલણ અપનાવી શકો. એવી બાબતમાંથી હમેશાં કાંઈક શીખવાનું હોય છે, પણ દરેક વખતે એવી ઘટનાઓમાંથી મળતો પદાર્થપાઠ એનો એ જ પ્રકારનો હોતો નથી. કેટલીક વાર એવું બને છે કે તમે એ ઘટના તમને જે આંતરિક પદાર્થપાઠ આપનાર હોય છે તેના વિષે જાણી શકો છો, જેથી તમે એ ઘટના માટે તૈયાર રહો અને એ રીતે એનું લાભદાયક પરિણામ પ્રાપ્ત કરી શકો. તમે જે કાંઈ વસ્તુ જુઓ છો તેને આ બાબત લાગુ પડે છે. સૂક્ષ્મ દર્શનો અને સ્વપ્નો હજારો પ્રકારનાં હોય છે અને તે દરેક, દરેકનો આગવો પદાર્થપાઠ લઈને આવતાં હોય છે.

દાખલા તરીકે, કેટલીક વાર લોકો માંદા પડે છે. અથવા જ્યારે તેઓને કોઈ અકસ્માત નડે છે, ત્યારે હું કાં તો મારી જાતે એ વસ્તુ જોઉં છું અથવા મને બહારથી એની જાણ થાય છે. એટલે કે, મને કોઈ એ બાબતની વાત કરે છે, ત્યારે, ગમે તેમ હોય, પણ વસ્તુ એક જ પ્રકારની બનતી નથી. એવા કેટલાક કિસ્સાઓ હોય છે જેમાં મને જણાય છે કે એમાં મારે હસ્તક્ષેપ કરવાનો છે અને એ ઘટનાનું પરિણામ સાવ બદલી નાખવાની પૂરી તાકાત મારામાં હોય છે, એટલે કે, માણસ માંદો હોય તો સાજો કરી દેવાય છે. કેટલાક કિસ્સાઓ એવા હોય છે જેમાં મારે હસ્તક્ષેપ કરવાનો હોતો નથી. દા.ત. એ વ્યક્તિને દેહ છોડવાનો સમય આવી લાગ્યો હોય છે: એટલે એ દેહ છોડી દેશે. પરંતુ આ વસ્તુ હું જાણું એટલે મારે એ વ્યક્તિ માટે અને એની

આસપાસના વાતાવરણ માટે વધુમાં વધુ ફાયદાકારક અસર થઈ શકે તે માટે જે કાંઈ કરવા જેવું હોય અને ઓછામાં ઓછી નુકસાનકારક અસર પહોંચે તે માટે જે કાંઈ કરવા જેવું હોય તે મારે કરવું પડે છે-એનો આધાર સંજોગો ઉપર રહે છે.

કેટલીક ઘટનાઓ વિશ્વને માટે જરૂરી હોય છે અને તેમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી. આથી અલગ પ્રકારની કેટલીક ઘટનાઓ સમતોલ અવસ્થામાં હોય છે અને તેમનું આમ કે તેમ પરિણામ લાવી શકાય છે. આવી દરેક વસ્તુની બાબતમાં આપણી દૃષ્ટિ કેવળ સ્પષ્ટ હોય તેટલું પૂરતું નથી, પણ આપણું વલણ બિલકુલ નિષ્પક્ષ અને નિર્વ્યક્તિ હોવું જોઈએ, એમાં અમુક રીતની પસંદગી હોવાનો છાંયો સરખો ન હોવો જોઈએ. જ્યારે તમે એવી પૂર્ણ અવસ્થામાં હો છો:-આપણે એને નિઃસત્વપણાની અવસ્થા ન કહી શકીએ, એમાં અકર્મકતા હોતી નથી: એ ચેતનાની એક દર્પણ જેવી અચલ અવસ્થા હોય છે, ત્યારે પછી વ્યક્તિ એમાં જે વસ્તુ બની રહી હોય છે તેની ગુણવત્તાને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે છે, ત્યારે પછી વ્યક્તિને જે વસ્તુઓ બદલી ન શકાય તેવી હોય છે તે, અને જે વસ્તુઓ હજી સમતુલામાં હોઈ બદલી શકાય તેવી હોય છે તે બંને સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવે છે.

સાચું કહું તો, દરેક ઘટનાની બાબતમાં પરિસ્થિતિ જુદી જુદી હોય છે. કેટલીક ઘટનાઓ એવી હોય છે જેમને આમૂલાગ્ર બદલી નાખી શકાય; તદ્દન ઊલટાવી નાખી શકાય; કેટલીક ઘટનાઓ એવી હોય છે જેમાં ઘણે અંશે ફેરફાર થઈ શકે; બીજી કેટલીક એવી હોય છે કે, જેમાં જરા સરખા ફેરફારને જ અવકાશ હોય છે; જો કે આવા નાના સરખા ફેરફારનાં પરિણામો પણ ભારે અગત્યનાં હોય છે; અને કેટલીક ઘટનાઓ અવશ્ય-ભાવી હોય છે: તેઓ એવી હોય છે. કારણ કે તેઓ તેવી હોય છે; અને જો તમે એમના વિરુદ્ધ જવા પ્રયત્ન કરો છો તો એ દીવાલ સામે માથું પટકવા બરાબર હોય છે, અને એનાથી કાંઈ હેતુ સરતો નથી, દરેક વસ્તુની બાબતમાં આપણામાં આવી સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ, કઈ ઘટના કઈ ભૂમિકાની છે તે આપણે જાણવું જોઈએ અને જે વસ્તુ બનવી જોઈએ તેથી અલગ પ્રકારનો સંકલ્પ ન સેવવો જોઈએ.

હું તમને જુદા જુદા કિસ્સાઓના અસંખ્ય દાખલાઓ આપી શકું તેમ છું.

અમુક વસ્તુ સંપૂર્ણપણે બનવા નિર્માઈ હોય છે: તો એ, એ પ્રમાણે બનવાની જ છે. પરંતુ તમારામાંથી કોઈ સંકલ્પ ઉછાળો મારી બહાર આવે છે, એ સંકલ્પ ભડકો થઈ આગળ વધે છે, એક મહાન અભીપ્સારૂપ એ સંકલ્પ, ઊદર્વના કોઈ સંકલ્પ સાથે એકરૂપ હોય છે, અને એનો તમે જોરપૂર્વક એ ઘટના ઉપર પ્રક્ષેપ કરો છો, ત્યારે પછી એક પ્રકારનું જોડાણ નિર્માય છે. જે બનવાનું હતું તે તો બને છે પણ

એક બીજી વસ્તુની સાથે તે બને છે અને એને લઈને પેલી વસ્તુનો પ્રકાર જ બદલાઈ જાય છે. પૃથ્વીને માટે અગત્યની હોય એવી ઘટનાઓની બાબતમાં આવું ઘણી વાર બને છે. દાખલા તરીકે, જ્યારે એક આખી ગતિઓની શ્રેણી, સંજોગો, સંયોજનો એવી પરિસ્થિતિનું સર્જન કરે કે જેને પરિણામે યુદ્ધ ફાટી નીકળવું અનિવાર્ય બની જાય, ત્યારે આપણે, એક બીજી શક્તિની આરાધના કરીને તેનો વ્યાપ અને પરિણામોને અને કેટલીક વાર એ યુદ્ધના પ્રકારને પણ બદલી દઈ શકીએ છીએ. જો કે એ યુદ્ધને એક ઘટના તરીકે બનતું આપણે અટકાવી શકતા નથી. હું તમને આ પ્રકારના સામાન્ય સ્વરૂપના ઘણા દાખલા આપી શકું તેમ છું.

મેં પેલે દિવસે તમને વાત કરી હતી કે, એક પ્રકારની આંતરિક ક્રિયા વડે મૃત્યુને આપણે ઘેર આવતું કેવી રીતે અટકાવી શકાય, પણ તો પછી એ બીજાને ઘેર જાય છે. તમે, મૃત્યુ જે લેણું માગતું હોય તેને મિથ્યા કરી શકતા નથી. મેં એ વસ્તુ તમને સમજાવી હતી. બીજા કેટલાક કિસ્સા એવા પ્રકારના હોય છે જેમાં તમે લગભગ એક બાળકની રીતે વ્યક્ત કરવું હોય તો એમ કહી શકો, ‘યમરાજને ખબર આપી નથી’ અને એવા પ્રસંગે તમે હજી કશા લાભાલાભ વિના એનો શિકાર પડાવી લઈ શકો છો. પરંતુ હમેશાં એમ થઈ શકતું નથી. એવા કિસ્સાઓ બને છે, કે જેમાં એવું કરવામાં આવે છે. પણ આ રીતે આ વસ્તુ કહેવામાં આપણે જાણે બાળકની રીતની પરીઓની વાત કહેતા હોઈએ એવું લાગે છે. છતાં, એ વસ્તુ, સંયોગોની ગોઠવણી બાબતની કઈ વસ્તુને મળતી આવે છે, એનો આધાર સંજોગો કયા પ્રકારે ગતિ કરે છે તેના ઉપર રહે છે.

હું જે વસ્તુ તમારા મનમાં ઠસાવવા માગું છું તે એ છે કે આ આખી વસ્તુ અત્યંત સંકુલ અને સૂક્ષ્મ હોય છે, અને પરિણામે કેટલીક વાર ક્રિયાની દિશાને થોડીક બદલી શકાય છે; અન્ય પ્રસંગોમાં આખી ગતિને ઊંઘી ફેરવી નાખી શકાય છે; અને વળી બીજા કેટલાક પ્રસંગોએ કેવળ એ ગતિને લગતું આંતરિક વલણ અને તેનાં પરિણામોને જ બદલી નાખી શકાય છે. અને કુદરતી રીતે, લોકો આ વસ્તુઓને તેમની અત્યંત સામાન્યીકરણ કરેલી રીતે જુએ છે અને એ વસ્તુનું રૂપાંતર તેઓ પ્રભુ પ્રત્યેની તેમની પ્રાર્થનામાં કરે છે. એક કિસ્સામાં તેઓ કહેતા હોય છે: ‘પ્રભુએ મેં જે તેની પાસેથી માગ્યું તે બધું મને આપ્યું છે’ બીજી વખતે કહે છે: ‘પ્રભુએ મારી માગણી સ્વીકારી નથી.’ અને વાતનો ત્યાં અંત આવે છે. એ લોકો આ વસ્તુને એ રીતે જ સમજે છે અને એ તો કેવળ મૂર્ખાઈ છે. એ વસ્તુ કઈ રીતે બને છે તે જાણવા માટે તમારામાં એક સામાન્ય સામૂહિક ચેતના, કંઈ નહિ તો પૃથ્વી જેટલી તો વિસ્તૃત ચેતના હોવી જ જોઈએ. એ ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત છે. સાચી રીતે સમજવા

માટે તમારામાં વૈશ્વિક ચેતના હોવી જોઈએ. અને ત્યારે જ તમે સમજી શકો છો, કારણ કે આજે જ હું કોઈક વસ્તુ વાંચતી હતી તેમાં કહ્યું છે કે સર્વ વસ્તુઓ એકબીજા ઉપર આધાર રાખે છે અને એવી કોઈ વસ્તુ નથી જ્યાંથી 'શરૂઆત' હોય અથવા જ્યાં કોઈ 'અંત' હોય. તમે “*શરૂઆત”ની માંડણી ક્યાંથી કરશો?. . . . એ વસ્તુ સમજવા માટે તમારે તમારી પૃથ્વીથી બંધાયેલી ચેતનાને પેલે પાર જઈને એક વૈશ્વિક ચેતનામાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. ત્યારે પછી તમને સમજણ પડશે.

પરંતુ-મેં જે શરૂઆતમાં કહ્યું, તે ફરીથી કહું છું કે-આપણને વસ્તુઓ એક પછી એક બોલવાની ફરજ પડે છે. આપણે કહીએ છીએ: ‘જ્યારે વિશ્વની શરૂઆત થઈ જ્યારે સૃષ્ટિની શરૂઆત થઈ એની શરૂઆત આ રીતે થાય છે. . . . આ એનું પરિણામ છે અને પછી આ પરિણામ આવે છે અને પછી આ વસ્તુ બની અને તે પછી પેલી વસ્તુ બની’ આપણે એક પછી એક ક્રમમાં વસ્તુઓ કરીએ છીએ અને સાચું કહીએ તો, હકીકત એવી લેશમાત્ર હોતી નથી! અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં એમ કહેવું એ એક રીતની મૂર્ખતા છે, પણ આપણી પાસે બીજો કોઈ રસ્તો નથી. હું બધા જ શબ્દો એકસાથે બોલી શકતી નથી. એટલે આપણી ચેતનાની અવસ્થા અને આપણને જે અભિવ્યક્તિ માટેનાં સાધનો ઉપલબ્ધ છે તેમને લઈને આપણને એવી વસ્તુઓ બોલવાની જરૂર પડે છે જે, પરાત્પર ચેતનાની દૃષ્ટિએ જોતાં મૂર્ખતા ભરેલી હોય છે. પરંતુ આ કથન પણ લગભગ એક અંદાજ સરખું છે. આપણી મૂર્ખતા પણ લગભગ એક અંદાજ સરખી છે અને જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે આ રીતે બોલવું પડે છે કારણે કે બીજી કોઈ રીતે આપણે પોતાને

*ચેતનાની એક ભૂમિકા ઉપરથી જોતાં વ્યક્તિ કેવળ એક લથિયાર યા તો નોંધ લેનાર યંત્ર જ કેવળ નહિ પરંતુ ઉત્પાદક વા સ્રષ્ટા પણ દેખાશે. પરંતુ ચેતનાના અન્ય અને ઉચ્ચતર સ્તર ઉપરથી વિશાળ દૃષ્ટિએ જોશો તો તમને જણાશે કે વ્યક્તિત્વ એક દેખાવ માત્ર છે, આભાસરૂપ છે. વિશ્વમાં જે કંઈ બને છે તે ભૂતકાળમાં બનેલી સઘળી ઘટનાઓના પરિણામરૂપ હોય છે. વિરાટના આવિર્ભાવની સમગ્ર લીલામાંથી તમે એક વ્યક્તિને યા તો ગતિઓના સમગ્ર સરવાળામાંથી એક ગતિને કેવી રીતે જુદી પાડશો? કોઈ પણ વસ્તુનું મૂળ યા તો તેનો આરંભ તમે ક્યાં આગળ મૂકશો? વિશ્વની સમગ્ર લીલા એક સળંગ સાંકળ જેવી છે. તેનો એક એક અંકોડો ન દેખી શકાય તેવી રીતે બીજામાં મળી ગયેલો છે. કોઈ પણ એક ભાગને આખી સાંકળમાંથી છૂટો પાડી શકાય તેમ નથી, યા તો તે પોતે જ પોતાનું મૂળ કે આદિ હોય તે પ્રમાણે તેની સમજૂતી આપી શકાય તેમ નથી.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

વ્યક્ત કરી શકતા નથી ત્યારે એ મૂર્ખતાની માત્રા ઓછી થાય છે.

મોટાભાગના લોકો માટે આ વસ્તુ કેવળ બોલવાની વાત નથી હોતી પણ જાણવાની પણ હોય છે. એ લોકો વસ્તુઓને એક પછી એક જાણે છે, એમની લાગણી તો એથી પણ વધુ એ રીતની હોય છે, અને એમનું જીવન એથી પણ વધુ ક્રમિક રીતે થતું હોય છે, પરંતુ એક એવી ચેતના છે, જેમાં તમે સર્વ વસ્તુઓ એક જ સમયે જાણો છો, સર્વને એક જ સમયે સમજો છો, સર્વ વસ્તુઓને એકીસાથે વ્યક્ત કરો છો અને સર્વાંશ એક જ સમયે જીવન ધારણ કરી શકો છો. પરંતુ એમ કઈ રીતે કરવું? અહીં વસ્તુસ્થિતિ એવી નથી.

ઠીક ત્યારે, પછી આપણે જે કાંઈ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે એટલું જ કે આપણાથી બને તેટલા પ્રમાણમાં ચેતનાની આ બે પ્રકારની અવસ્થાઓને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં નજીક લાવીએ, કે જેથી આપણને જે બાહ્ય રીતનું જીવન ગાળવાની ફરજ પડે છે (કારણ કે ભૌતિક જગત એ રીતનું છે, આપણી ભૌતિક ચેતના એ પ્રકારની છે). તેમાં પણ આપણે વસ્તુઓને ભૌતિક નિયમો અનુસાર અને ભૌતિક રીતે કરવા છતાં, સાથે સાથે પેલી ચેતનાને એટલા બધા પ્રમાણમાં નજીકથી જોડી રાખીએ કે જેથી આપણે આપણી ચેતનામાં એ વસ્તુ પ્રત્યે દુર્લભ ન કરીએ કે હકીકતમાં એ આખી વસ્તુ અંદાજીત છે, એક રૂપાંતર છે અને ખરી મૂળની વસ્તુ પોતે નથી.

બાળક : માતાજી, અહીં જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે (માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮, તા. મે ૨૬, ૧૯૨૯) તેને હું સમજી શકતો નથી. 'જો આપણો સંકલ્પ એ વિરાટ વૈશ્વિક સંકલ્પનો આવિર્ભાવિયા તો તેનો પડઘો જ હોય, તો પછી વ્યક્તિની આગળ પડીને કાર્ય કરવાની શક્તિને સ્થાન જ ક્યાં રહે છે? શું વ્યક્તિ એ કેવળ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધણી કરનારું સાધન માત્ર છે? શું વ્યક્તિમાં સર્જન કરવાની અથવા મૂળભૂત આરંભ કરવાની શક્તિ જ નથી?'

શ્રી માતાજી : આહ! મને પણ સમજાતું નથી. જ્યારે મને આ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવેલા ત્યારે તેમના ઉત્તર આપવામાં મારે માથે આખી દુનિયાનો ભાર આવી પડ્યો હોય તેવું થયેલું, કારણ કે એ બધા વસ્તુઓ વિષેની મારી સમજશક્તિની બહારના હતા. અહીં હવે હું જ્યારે એ પ્રશ્નને ઝીણવટપૂર્વક વાંચું છું ત્યારે મને એમ કહેવાનું મન થાય છે કે, 'મને માફ કરજો, પણ જે બાઈએ મને આ પ્રશ્નો પૂછેલા તેના વિચારો અને ચેતનામાં ભયંકર ગોટાળો હતો, એ બાઈ સર્વ વસ્તુઓની ભેળસેળ કરી દેતી હતી.' કારણ કે અહીં ત્રણ વસ્તુઓને એકસામટી ભેગી કરી દેવામાં આવી છે.

સૌ પ્રથમ તો, મને ખબર નથી કે એ બાઈને એવું કોણે કહેલું કે આપણો સંકલ્પ એ કેવળ વૈશ્વિક સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ અથવા પ્રતિઘોષ માત્ર છે . . . કદાચ મેં એ અગાઉ ક્યાંક એમ કહ્યું હશે કે આ જગતમાં કેવળ એક જ સંકલ્પ વિદ્યમાન છે, અને વ્યક્તિસ્વરૂપ ચેતનામાં એનું પરિવર્તન પામેલું અથવા વધુ તો એક વિકૃત સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે, અને એ સંકલ્પને વ્યક્તિગત સંકલ્પ લેખવામાં આવે છે. મેં એવું કાંઈ જરૂર કહ્યું હશે કે આપણો સંકલ્પ સાચેસાચ આપણો જ બની રહે છે કારણ કે એ આ વિશ્વને આદિમ સંકલ્પથી પોતાને અલગ પાડી લે છે અને એ એટલો બધો વિરૂપ થઈ ગયેલો હોય છે કે એનામાં મૂળના સંકલ્પ સાથે કશું મળતાપણું રહેતું નથી. એટલે વસ્તુ પેલી બાઈના મગજમાં ઘોળાતી હશે અને એટલે એણે પૂછ્યું હશે કે આપણો સંકલ્પ, વિશ્વસંકલ્પની અભિવ્યક્તિ અથવા પ્રતિઘોષ માત્ર છે કે કેમ?

આમાં પછી વ્યક્તિગત આરંભ કરવાની શક્યતાને સ્થાન જ ક્યાં રહે છે? . . . એટલે કે, વ્યક્તિ શું કરી શકે તેમ છે? એ કાંઈ એમ કહી શકે કે, નિર્માણ ઘડનાર તે પોતે છે: ‘એ વસ્તુનું નિર્માણ ઘડનાર હું, હું છું?’ પછી બીજો સવાલ; પણ અહીં તો હું કાંઈ પણ સમજી શકતી નથી: ‘શું વ્યક્તિ કેવળ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ લેનાર સાધન માત્ર છે?’ એનો શું અર્થ? એનો શો હેતુ હતો તે મને કાંઈ બરાબર સમજાતો નથી. નોંધ રાખનાર એક યંત્ર? હા, કદાચ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ રાખનાર એક ગ્રામોફોન. . . . પ્રથમ તો એ કે એવા બહુ થોડા લોકો હોય છે જે વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ લઈ શકવાની ક્ષમતાવાળા હોય. સામાન્ય રીતે તો એ લોકો પોતાની આસપાસના લઘુ ક્ષેત્રની, પોતાની અને બીજાઓની ગતિઓની નોંધ લેતા હોય છે. અને પછી એમાં એક ત્રીજો સવાલ ઉમેરવામાં આવે છે: ‘એનામાં શું કોઈ સર્જન-શક્તિ નથી?’ આ વળી તદ્દન અલગ વસ્તુ છે. પરંતુ મેં એ બાઈને જવાબ આપેલો (કદાચ તે વખતે એ બાઈના કહેવાનો ભાવાર્થ હું અત્યાર કરતાં વધુ સમજી શકી હોઈશા!), મેં એ પછીના પાઠમાં જે પ્રમાણે આવે છે એ પ્રમાણેની ત્રણ વસ્તુઓની વાત કરેલી. મેં એમ કહેલું કે વ્યક્તિની ચેતના આરોહણ કરીને, જે ઉચ્ચતમ ચેતના સર્વના ઉદ્ગમસ્થાને છે, જ્યાં સર્વ વસ્તુઓનું ઉદ્ભવસ્થાન છે ત્યાં પહોંચી જાય તો એ સર્જક શક્તિવાળી બની શકે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ કે, જો એ વ્યક્તિ, સર્જકચેતના સાથે એકરૂપ બની રહે, તો એ સ્વાભાવિક રીતે જ સર્જકચેતનારૂપ હોય છે અને એ ચેતનાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જો એ તેની સાથે એકતા કરે છે, તો એ અદ્વૈત* પામી જાય છે.

* જો કોઈ પણ વ્યક્તિ એ પ્રમાણે, એક વિચાર, એક ભાવ, એક કર્મ કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ હોય તો તે આખી દુનિયા પણ સરજી શકે. . . .

એટલે આ પ્રશ્નમાં તમને કઈ વસ્તુ મુશ્કેલ લાગે છે? તમે કઈ વસ્તુ સમજી શક્યા નહતા?

બાળક : આખો પ્રશ્ન જ.

શ્રી માતાજી : આખો પ્રશ્ન? અને હવે, તમે સમજી શકો છો?. . . . બરાબર નહિ? મેં તમને કહ્યું કે તમને એમાં સમજણ નથી પડી કારણ કે એમાં આખી વસ્તુને ગૂંચવી નાખવામાં આવી હતી; એક જ પ્રશ્નમાં ત્રણ જુદા જુદા વિચારોનો સમાવેશ કરેલો હતો. એટલે સ્વાભાવિક રીતે એને લઈને થોડો ગોટાળો થયો હતો. પરંતુ એ બધાને, મેં તમને જેમ હમણાં સમજણ આપી તેમ, જુદા જુદા લઈએ તો મોટે ભાગે એમનો અર્થ નીકળી આવે; એટલે કે, લોકોમાં આ તદ્દન અજ્ઞાની અને ધૂંધળી ચેતના હોય છે અને એને ખાતરી હોય છે કે કારણ અને કાર્યરૂપ પોતે જ છે; ઉદ્ભવસ્થાન અને પરિણામ પણ પોતે છે; પોતે સૌથી અલગ છે; એવી રીતે અલગ છે કે પોતામાં એક એવી મર્યાદિત શક્તિ છે જેને લઈને એ બીજાઓ ઉપર કાર્ય કરી શકે, અને એક જરા વધુ મહત્તર ક્ષમતા પણ છે જેને બીજાઓ ક્રિયમાણ કરી શકે છે અને જેના વડે પોતે બીજાઓની અસરો સામે પ્રતિકાર્ય કરી શકે છે. સામાન્ય રીતે લોકો એવા વિચાર કરતા હોય છે, એવું કાંઈક, નહિ? તમને કેમ લાગે છે, ...તમને? તમારા ઉપર તમારી શી અસર થાય છે? અને તમે? અને તમે. . . .

તમે આ બાબતમાં કદી વિચાર કર્યો નથી? તમે તમારી પ્રત્યે કદી એ વસ્તુ જોવા નિહાળ્યું નથી કે તમે પોતે તમારી ઉપર કેવી અસર કરો છો? કદી એનો વિચાર કર્યો નથી, નહિ? તમને કેમ લાગે છે? કોઈ મને નહિ કહો? અને તમે, તમે મને કહો. તમને પોતાને તમે કેવા લાગો છો એ સમજવા કદી પ્રયત્ન કર્યો છે? હા? ના? કેવું નવાઈ લાગે તેવું? ઉદાહરણ તરીકે, તમે કદી એ જોવા પ્રયત્ન કર્યો નથી કે તમારી અંદર તમે કઈ રીતે નિર્ણય લો છો? એ ક્યાંથી આવે છે? એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ તમારી પાસે કોણ નક્કી કરાવે છે? અને તમારા નિર્ણય અને તમારી ક્રિયા વચ્ચે શો સંબંધ હોય છે? અને એક વસ્તુ અને બીજી વસ્તુમાંથી પસંદગી કરવા માટે તમારામાં કેટલા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા હોય છે? અને તમને કેટલા પ્રમાણમાં એમ લાગે છે કે તમે આ, કે તે, કે પેલી વસ્તુ કરવા અથવા કાંઈ પણ ન કરવા શક્તિમાન

—અનુસંધાન આગલા પાનનું ચાલુ

સર્વ પદાર્થના મૂળમાં રહેલી બૃહત્ ચેતનામાં વ્યક્તિ પોતાની આંતરચેતનાને માર્ગે થઈને પ્રવેશ કરે તો જ તે સ્પષ્ટ અને વિધાયક થઈ શકે.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

છો? તમે એ બાબત ઉપર ચિંતન કર્યું છે? હા? વિદ્યાર્થીઓમાં કોઈ એવા છે જેમણે આ બાબતમાં વિચાર્યું હોય? નહિ? કોઈએ પોતાની જાતને પ્રશ્ન નહિ પૂછેલો? તમે? તમે?

બાળક : અમે કદાચ એ બાબત ઉપર વિચાર કરીએ તોપણ કદાચ અમે જવાબ ન આપી શકીએ.

શ્રી માતાજી : તમે સમજાવી ન શકો?

બાળક : ના.

શ્રી માતાજી : એ સમજાવવું અઘરું લાગે છે? આ નાનકડી સરળ વસ્તુ, એ જોવાનું કે તમારી ચેતનાના કયા બિંદુએ બહારથી આવતા સંકલ્પો તમારા સંકલ્પ સાથે ભળી જાય છે, (જેને તમે તમારા સંકલ્પ કહો છો, જે ભીતરમાંથી આવતા હોય છે), કયા બિંદુએ એ બે સંકલ્પો એકસાથે જોડાય છે અને કેટલા અંશે બહારથી આવતો સંકલ્પ, ભીતરમાંથી આવતા સંકલ્પ ઉપર કાર્ય કરે છે અને કેટલા પ્રમાણમાં ભીતરમાંનો સંકલ્પ બહારથી આવતા સંકલ્પ ઉપર કાર્ય કરે છે, આટલું પણ તમે નથી કહી શકતા? તમે એ વસ્તુ શોધી કાઢવા કદી પ્રયત્ન કર્યો નથી? કોઈ બહારનો સંકલ્પ તમારા ઉપર કાર્ય કરી જાય એ વસ્તુ તમને કદી પણ અસત્ય સરખી નથી લાગી? નહિ?

બાળક : મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી : ઓહ! હું ઘણા અઘરા સવાલો પૂછું છું નહિ? પણ મારાં બાળકો, હું તો આ બધી વસ્તુઓ વિષે, પાંચ વર્ષની હતી ત્યારથી વિચાર્યા કરતી હતી!. . . . એટલે મને એમ લાગ્યું કે તમને પણ ઘણા સમય પહેલાં એ બાબતમાં વિચારો આવ્યા હશે. . . .

બાળક : એક જ સ્વરૂપમાં પરસ્પર વિરોધી સંકલ્પો હોય છે.

શ્રી માતાજી : હા, ઘણા. સૌ પ્રથમ આપણને આ વસ્તુ જણાય છે. એક ભાગને અમુક વસ્તુ અમુક રીતની જોઈતી હોય છે; બીજી ક્ષણે, બીજી રીતની અને ત્રીજી ક્ષણે વળી બીજી જ કોઈ વસ્તુ જોઈતી હોય છે! તદુપરાંત આવું પણ હોય છે: કોઈ એક વસ્તુ માગણી કરતી હોય છે જ્યારે બીજી એમ નથી કરતી. એટલે! પરંતુ જો તમારે તમારા સ્વરૂપમાં લેશમાત્ર વ્યવસ્થા લાવવી હશે તો ઠીક એ જ વસ્તુ શોધી કાઢવી પડશે. તમે એમ જ કરોને, તમારા સ્વરૂપનો જાણો સિનેમામાં હોય છે તેમ એક પરદા દ્વારા પ્રક્ષેપ જ કરી જુઓ, અને તમારી પોતાની જાતને એના ઉપર ગતિ કરતી નિહાળો. કેવી મજાની વાત છે!

એ પ્રથમ પગલું છે.

તમે તમારી જાતનો પરદા ઉપર પ્રક્ષેપ કરો અને નિરીક્ષણ કરો અને જે કાંઈ ત્યાં ગતિ કરતું હોય તે બધું જુઓ અને એ બધું કઈ રીતે હાલે-ચાલે છે અને શું બને છે એ બધું જુઓ. તમે એની એક આકૃતિ દોરો તો પછી એમાં રસ પડશે. પાછળથી, અમુક સમય પછી, જ્યારે તમે એ રીતે નિરીક્ષણ કરવાને ટેવાઈ ગયા હો, ત્યારે તમે એક ડગલું આગળ વધી શકો છો અને તમારે લેવાનો નિર્ણય લઈ શકો છો અથવા પછી એના કરતાં પણ એક વધુ મોટું પગલું: તમે સંયોજન કરો-ગોઠવણી કરો, એ બધું હાથમાં લો, દરેક વસ્તુને એના સ્થળે ગોઠવો, તમે એ સંયોજન એવી રીતનું કરો કે તમે એક ગર્ભિત અર્થવાણી સીધેસીધી ગતિ કરી શકો. અને પછી તમે તમારી દિશા વિષે સભાન બનશો અને કહી શકશો: ‘ઠીક છે, એમ થશે; મારું જીવન એ પ્રકારે વિકાસ કરશે, કારણ કે મારા અસ્તિત્વનો મૂળ હેતુ એ છે. હવે, મેં એ સર્વ વસ્તુઓને મારી અંદર ગોઠવી છે, દરેક વસ્તુને તેને યોગ્ય સ્થાને મૂકી છે, એટલે કુદરતી રીતે એક કેન્દ્રસ્થ દિશાસૂચનની ત્યાં રચના થઈ રહે છે. હું એ દિશાસૂચનને અનુસરું છું. એક ડગલું આગળ અને હું જાણીશ કે શું બનવાનું છે, કારણ કે હું પોતે જ નિર્ણય કરું છું. . . .’ હું જાણતી નથી કે તમને આમાં રસ પડશે કે નહિ, પણ હું તમને કહું કે; મને તો આ બાબતમાં ભારે રસ પડતો. આખી દુનિયામાં સૌથી વધુ રસ આમાં આવતો. એવી કોઈ બીજી વસ્તુ નહોતી જેમાં મને આના કરતાં વધુ રસ પડે.

આ બીના મારી સાથે બની હતી... હું પાંચ, છ કે સાત વર્ષની હતી. (સાતમાં વર્ષે વસ્તુ ઘણી ગંભીર બની હતી) મારા પિતાને સર્કસ જોવાનો શોખ હતો, તેઓ મારી પાસે આવ્યા અને કહ્યું: “હું રવિવારે સર્કસ જોવા જવાનો છું, તું મારી સાથે આવજે.” મેં કહ્યું: “ના, હું સર્કસ જવા કરતાં કશુંક ઘણું ઘણું રસદાયક કરું છું!” અથવા યુવાન મિત્રો ભેગા થઈ રમવા કે આનંદ કરવા બોલાવતા ત્યારે હું તેમને ફરી કહેતી: “ના, હું અહીં ખૂબ મજા કરું છું...” અને તે તદ્દન ચોખ્ખીચટ વાત હતી. તેમાં ડોળ ન હતો: મારે માટે તે તેમ હતું, તે સત્ય હતું. તેના કરતાં જગતમાં કશું જ વધારે આનંદિત ન હતું.

અને મને એટલી બધી ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે કોઈ પણ વ્યક્તિ એમ કરી શકે, અને એટલી જ તાજગી અને સત્યનિષ્ઠા હોય તો એને આહ્વાદક પરિણામો પ્રાપ્ત થાય. . . . એ સર્વ વસ્તુઓને તમારી સામે એક પરદા ઉપર મૂકો અને પછી શું થાય છે તે જુઓ. અને એમાં પ્રથમ પગલું જે કાંઈ બનતું હોય તેનું જ્ઞાન મેળવવાનું છે, અને જે કાંઈ અયોગ્ય લાગતું હોય તેની પ્રત્યે આંખો મીંચી દેવા પ્રયત્ન કરવાનો નથી. તમારી આંખો બરાબર ઉઘાડી રાખો અને એ રીતે જે કાંઈ બનતું હોય તેને પેલા પરદા સમક્ષ રાખો. પછી તમે એક તદ્દન રસપ્રદ શોધ કરો છો. અને પછી બીજું પગલું એમ કહેવાની શરૂઆત કરવાનું છે: ‘આમ આ બધી વસ્તુઓ જ્યારે મારી અંદર જ બની રહી છે, ત્યારે પછી શા માટે મારે આ વસ્તુ આ રીતે ન ગોઠવવી અને પછી પેલી વસ્તુ પેલી રીતે અને આ બીજી વસ્તુ આ પ્રકારે, અને એક એવી વસ્તુ શા માટે ન બતાવવી જે બુદ્ધિમત્તાવાણી અને અર્થપૂર્ણ હોય. આ જે સંકલ્પો અવરોધ કરે છે, અને પેલી વસ્તુ જે માર્ગમાં આડે આવે છે એને શા માટે ખસેડી ન લેવી? શા માટે નહિ? અને એ વસ્તુ સ્વરૂપમાંની કઈ વસ્તુનું પ્રતિરૂપ છે? એ ત્યાં કેમ છે? એને ત્યાં મૂકી દઈએ તો એમ કરવાથી મને નુકસાનને બદલે મદદ ન મળે?’ અને એવી રીતે

આગળ.

અને થોડે થોડે કરીને, ધીમે ધીમે, તમારી દૃષ્ટિ વધુ સાફ થાય છે અને તમને જોવા મળે છે કે તમારું ઘડતર કેમ આ રીતનું થયેલું છે, તમારે કઈ વસ્તુ કરવાની છે- એવી કઈ વસ્તુ છે જેને માટે તમે જન્મ ધારણ કર્યો છે. અને પછી તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે, આ વસ્તુ બરાબર બની રહે તે માટે સર્વ વસ્તુઓનું બરાબર સંયોજન થઈ ગયું હોય છે, એટલે રસ્તો સીધો થઈ જાય છે અને તમે પહેલેથી કહી શકો છો: ‘એ વસ્તુ આ રીતની થશે,’ અને જ્યારે એ સર્વ વસ્તુઓને ઊંઘી વાળવાને માટે બહારથી કોઈ ચીજ આવે છે ત્યારે તમે કહી શકો છો: ‘ના, એ મને સહાયક થાય છે; પેલી વસ્તુનો હું ત્યાગ કરું છું કારણ કે એ નુકસાનકર્તા છે.’ અને પછી, થોડાંક વર્ષો પછી, તમે તમારી જાતને એક ઘોડાને લગામ વડે અંકુશમાં લીધો હોય તેમ અંકુશમાં લઈ લો છો: તમે તમને ગમે તે કરો છો, ગમે તે રીતે કરો છો, અને જ્યાં ગમે ત્યાં જઈ શકો છો.

મને આ વસ્તુ મહેનત કરવા જેવી લાગે છે. હું માનું છું કે એ અતિશય રસપ્રદ વસ્તુ છે.

બાળક : માતાજી, આ નાનકડો પરદો શાનો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આ પરદો ? એ ચૈત્યચેતનાનો હોય છે.

બાળક : અને આ લીલા ?*

શ્રી માતાજી : લીલા ? એ લીલા તો કેન્દ્રસ્થ ચેતનાની હોય છે. બરાબર એ ચેતના જ ચૈત્યસ્વરૂપના ઉદ્દગમસ્થાને આવેલી હોય છે. અને પછી તમારે એક ડગલું જ આગળ વધવાનું હોય છે અને તમારું ચૈત્યસ્વરૂપ પેલી એકમાત્ર પરમ ચેતનાનું યોગ્ય પ્રતિબિંબ કઈ રીતે પાડે અને તેની અભિવ્યક્તિ કઈ રીતે કરે એ વસ્તુ શોધી કાઢવાની હોય છે. ત્યાં પછી વાતનો અંત આવે છે. છેલ્લું પગથિયું ઘણું સહેલું બની

* આ વિશ્વની અનંત લીલામાં મોટા ભાગના મનુષ્યો જ્ઞાનલીન કરણ રૂપે જ વર્તે છે. તેમનામાં કશું જ્ઞાન હોતું નથી. યાંત્રિક પૂતળાંની માફક તેમને કર્મમાં પ્રેરવામાં આવે છે. પણ કેટલાક મનુષ્યોને પોતાના કાર્યનું જ્ઞાન હોય છે. વિશ્વને એક નાટક તરીકે સમજીને તેઓ પોતાનો પાઠ ભજવ્યે જાય છે. વળી કેટલાક એવા પણ છે કે જેમને વિશ્વની ગતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. એ વિશ્વ-ગતિની સાથે તથા દ્વેતથી પર રહેલી દિવ્ય ચેતના સાથે તેમણે સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય સાધેલું હોય છે અને છતાં જાણે કે પોતે વિશ્વસમગ્રનો એક ખંડ હોય, કોઈ તદ્દન ભિન્ન વ્યક્તિ હોય તે પ્રમાણે વર્તવાનું તેમણે સ્વીકારેલું હોય છે. આ અજ્ઞાન અને પૂર્ણજ્ઞાનની બે અવસ્થાઓ વચ્ચે વિશ્વની લીલામાં ભાગ લેવાના અનેક પ્રકાર જેવી બીજી ઘણી અવસ્થાઓ આવી રહેલી છે.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

જાય છે.

પરંતુ એ રહસ્ય તો છેક છેવટે હાથ લાગે છે. અને જ્યારે તે જડે છે ત્યારે પછી કોઈ લડાઈ લડવાની રહેતી નથી, કારણ કે યુદ્ધ તો લડાઈ ગયું હોય છે અને સર્વ વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી દેવામાં આવી હોય છે; અને ત્યારે પછી એક જ ક્રિયા વડે, અને એક શક્ય તેટલા સરળ અને સ્વાભાવિક અને સીધા માર્ગે એ વસ્તુ બની આવે છે, એમાં કોઈ પ્રતિક્રિયા થતી નથી.

મને લાગે છે કે ભૂતકાળના ઋષિઓએ એમ કહેલું કે, 'તારી જાતને જાણ' ત્યારે તેમનો કહેવાનો અર્થ આ જ હશે, બીજું કાંઈ નહિ. પરંતુ એ અવસ્થાએ પહોંચવા માટે તમારે તમારી આંખોએ પાટા બાંધવાની જરૂર નથી. વળી કોઈ વસ્તુ કઠણ છે કે નહિ, કે ત્યાં કોઈ દીવાલ છે કે નહિ, કે કોઈ બંધ દરવાજો, અથવા કોઈ અવરોધ, કે કોઈ દુષ્ટચ્છા વચમાં છે કે નહિ તે જાણવા માટે તમારું કપાળ કે નાક કોઈ સખત વસ્તુ સાથે અક્ષણવાની જરૂર નથી; એ બધાને બદલે, તમારી જાતનું જ્ઞાન પામવા માટે, તમારે વર્ષોના અનુભવની અને અનેક પ્રકારની આપત્તિઓની અને ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં બદકિસ્મતનો સામનો કરવાની પણ જરૂર નથી: તમે એ સર્વ કામ હળવે રહીને કરી શકો છો.

મેં એ વસ્તુ કરી ત્યારે સિનેમાનું અસ્તિત્વ ન હતું, એટલે હું જે કરી રહી હતી તેની સરખામણી હું સિનેમા સાથે કરી શકતી ન હતી—ત્યારે એ ચાલુ થયેલાં ન હતાં—પરંતુ એમાં વસ્તુ એ જ કરવાની હોય છે, જે વસ્તુ અંદર હોય છે તેને બહાર એક પરદા ઉપર કોઈ પદાર્થની જેમ પાડવાની હોય છે. અને એ પરદો તદ્દન સફેદ, તદ્દન સુંવાળો અને જરા પણ વિકૃતિ ઊભી કરે તેવો ન હોવો જોઈએ. અને એ પરદો જો તદ્દન સુંવાળો, બિલકુલ સફેદ નથી હોતો તો તમે જે છબી પાડો છો તે આખી અસ્પષ્ટ હોય છે, તમને કાંઈ દેખાતું નથી. બરાબર એના જેવું જ આમાં બને છે. તમારો પરદો બિલકુલ સફેદ, સુંવાળો, સ્વચ્છ અને શુદ્ધ હોવો જોઈએ. એમ હશે તો તમે વસ્તુઓને તે જેવી છે તેવાં સ્વરૂપમાં જોઈ શકશો.

તમારામાં એક ઘણા મોટા પ્રમાણમાં સત્યનિષ્ઠા હોવી જોઈએ, થોડીક હિંમત અને ખંત અને પછી એક પ્રકારની માનસિક ઉત્સુકતા, એટલે કે, એવી ઉત્સુકતા જેમાં વ્યક્તિ જાણવા માગે છે, રસ લે છે, શીખવા માગે છે, વસ્તુઓ શીખવાનું જેને ગમે છે. એ વસ્તુ તમારી પ્રકૃતિમાં જ વણાઈ ગયેલી હોવી જોઈએ. કોઈ એક અંખા રંગવાળી વસ્તુ જે સર્વથા અસ્પષ્ટ હોય છે, જેમાં કોઈ વસ્તુ ચોખ્ખી દેખાતી નથી અને જે તમારામાં સર્વશે અસુખની લાગણી ઊભી કરતી હોય છે, તેની સામે તમે ઊભા રહી શકતા નથી, કારણ કે તમે જાણતા નથી હોતા કે તમે ક્યાંથી શરૂઆત કરો

છો અને ક્યાં અટકો છો, શું તમારું છે અને શું તમારું નથી, અને શું નિશ્ચિત થઈ ગયું છે અને શું અનિશ્ચિત છે-આવી આ નરમ માવા જેવી કઈ ચીજ છે, જેમાં વસ્તુઓ ભેળસેળ થઈ જાય છે અને તદ્દન તમારી જાણ બહાર એકબીજા ઉપર કાર્ય કરે છે, અને જેને તમે તમારું સ્વરૂપ કહો છો! તમે તમારી જાતને પ્રશ્ન કરો છો કે, 'મેં આ વસ્તુ શા માટે કરી?' તો તમને એ વિષે કશી ખબર નથી હોતી. 'મને એમ કેમ લાગ્યું?' તમે એ બાબતમાં હવે કાંઈ જાણતા નથી હોતા. અને પછી તમને બહારના એક જગતમાં ફેંકવામાં આવે છે જે કેવળ એક પ્રકારની વરાળ જેવું હોય છે અને પછી તમને અંદરના એક જગતમાં નાખવામાં આવે છે અને એ પણ તમારે માટે તો વધુ ઘટ્ટ, વધુ અભેદ વરાળ જેવું હોય છે, જ્યાં તમે જીવો છો તો ખરા, પણ એક પાણી ઉપર તરતા બૂચની જેમ-મોજાંઓ એને ખેંચી જાય છે અથવા હવામાં ફંગોળે છે, એને પડવા દે છે અને એમ ને એમ તરંગમાળા ચાલ્યે જાય છે એ એક તદ્દન અસુખકારક અવસ્થા છે. હું જાણતી નથી, પરંતુ મને તો એ અણગમો ઊપજાવે તેવી લાગે છે.

આપણી દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ, આપણને આપણો માર્ગ દેખાવો જોઈએ, આપણે ક્યાં જઈએ છીએ, આપણે ત્યાં કેમ જઈએ છીએ, આપણે ત્યાં શું કરવાનું છે અને એને બીજાઓ સાથે શું સંબંધ છે. . . . પરંતુ આ પ્રશ્ન અદ્ભુત રીતે રસદાયી છે-એ રસપ્રદ છે-અને તમે હરેક પળે નવી ને નવી વસ્તુઓ શોધી કાઢી શકો છો. તમે કદી એ કામને છેડે પહોંચી શકતા નથી.

એવો વખત હોય છે, ચેતનાની એક એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે તમને લાગે છે કે તમે એક એવી અવસ્થામાં છો જેમાં આખા જગતનો ભાર જોરપૂર્વક તમારી ઉપર લાદવામાં આવ્યો છે, તમારી આંખોએ ડાબલા પહેરાવેલા છે, અને તમે ક્યાં જઈ રહ્યા છો તે તમે જાણતા નથી પણ કોઈ વસ્તુ તમને હડસેલી રહી છે. અને એ અવસ્થા તો સાચે જ અસુખકર છે. અને એક એવી પણ ક્ષણ હોય છે જ્યારે તમે ટટાર ઊભા રહો છો અને ત્યાં ઉપર શું છે તે જોઈ શકો છો અને તદ્દ્રૂપ થઈ શકો છો; તમે જગત પ્રત્યે જાણે કોઈ અત્યંત ઊંચાઈવાળા શિખર ઉપરથી નિહાળતા હો તેમ દૃષ્ટિપાત કરો છો અને જે કાંઈ નીચે બની રહ્યું હોય છે તેને જોઈ શકો છો; પછી તમે તમારો માર્ગ પસંદ કરો છો અને તેનું અનુસરણ કરો છો. એ એક વધુ સુખદાયી અવસ્થા હોય છે. ત્યારે આ વસ્તુ સાચે જ સત્ય છે, તમે પૃથ્વી ઉપર છો તે તેને માટે જ. આ બધાં વ્યક્તિસ્વરૂપો અને ચેતનાનાં બધાં નાનાં નાનાં ઝૂમખાં એ કાર્યને માટે જ સર્જવામાં આવેલાં છે. અસ્તિત્વની પાછળનું કારણ જ એ છે: પોતાનું સ્વરૂપ જેનું પ્રતિનિધિ છે એવાં અમુક આંદોલનોના સમૂહ વિષે પૂર્ણપણે સભાન બનવું, એમાં વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવી અને પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢી તેનું અનુસરણ કરવું.

અને લોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી અને અમલમાં મૂકતા નથી એટલે પછી જીવન આવીને તેમને અહીં એક ફટકો લગાવે છે: 'અરે! આ તો વાગે છે,' પછી ત્યાં બીજો ફટકો આવે છે, 'અરે! આ તો મને દુઃખે છે.' અને એ વસ્તુ એ પ્રકારે ચાલ્યે જાય છે અને સર્વ સમયે એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે. આખો વખત એમને ક્યાંક ને ક્યાંક દુઃખ અનુભવાતું હોય છે. એ લોકો વેદના અનુભવે છે, ભૂમો પાડે છે, કણસે છે, પરંતુ એનું કારણ બીજું કાંઈ નહિ પણ એ જ હોય છે: એનું કારણ એ કે એ લોકોએ પેલું નાનકડું કામ કર્યું હોતું નથી. જ્યારે તેઓ તદ્દન જીવાન હતા ત્યારે તેમને કોઈ આ કામ કરવાનું શિખવાડનાર મળ્યો હોત અને તેમણે એ વસ્તુ વખત ગુમાવ્યા સિવાય કરી હોત, તો તેઓએ તેમનું જીવન સુંદર રીતે પસાર કર્યું હોત અને દુઃખ વેદવાને બદલે તેઓ તેમના ભવિષ્યના સર્વશક્તિમાન સ્વામી બની રહ્યા હોત.

આમ કહેવાનો અર્થ એ નથી કે બધી જ વસ્તુઓ સુખદાયી બની જાય એ અનિવાર્ય છે. એમ વાત નથી, પરંતુ એમાં તમારું વસ્તુઓ પ્રત્યેનું પ્રતિકાર્ય સાચી રીતનું થાય છે અને દુઃખી થવાને બદલે તમે શીખવા લાગો છો; નાસીપાસ થવાને બદલે તમે એક ડગલું આગળ જાઓ છો.

આખરે તો તમે બધાં અહીં છો એનું કારણ પણ એ જ છે એમ હું માનું છું; તમે અહીં છો એનું કારણ એ છે કે અહીં તમને કોઈ કહી શકશે: 'જુઓ, પેલી વસ્તુ છે ને, એના માટે પ્રયત્ન કરવા જેવો છે.' અને બાળકો જ્યારે તદ્દન નાનાં હોય છે ત્યારે એમ કહેવાની જરૂર રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુ એમની ચેતનામાં જ જાગત નહિ થાય ત્યાં સુધી તેઓ સમજી શકશે નહિ. તેમ છતાં એ વસ્તુ કરવી હોય તો અત્યંત કુમળા મગજથી પણ એ થઈ શકે છે, કારણ કે પાંચ વર્ષની ઉંમરે તમારું મગજ બહુ મોટું હોતું નથી; ખાસ કરીને તમને એવી લાગણી થાય છે કે તમારા જ્ઞાનમાં ખાલી જગાઓ છે, એવી ઘણી વસ્તુઓ છે જે જાણવી જોઈએ અને હજી જાણી નથી. હજી મગજ બરાબર ઘડાયું નથી હોતું. એમાં એક ચેતના હોય છે, પૂર્ણપણે સભાન, જાજવલ્યમાન, સ્પષ્ટદ્રષ્ટા, એ બધું હોવા છતાં વચમાં વચમાં ખાલી જગા હોય છે અને જ્યારે વ્યક્તિ એમાંથી કોઈ વસ્તુ બહાર કાઢવા માગે છે ત્યારે એ આરપાર આવી શકતી નથી. જ્યારે આપણે નાના હોઈએ છીએ ત્યારે એવું બને છે. પરંતુ જો વ્યક્તિ થોડે થોડે કરીને ચાલુ રાખે છે, તો ધીમે ધીમે, જેમ જેમ વિચારો આવતા જાય છે તેમ તેમ, તેમનું સંયોજન ગોઠવાતું જાય છે, અને એમાં કોઈ ગોટાળો ઊભો ન થાય તે માટે પાછળથી એક વ્યવસ્થા ઊભી કરવી જોઈએ, અને એ રીતે એ સંયોજન એક આકાર લે છે. એ એક મોટો ફાયદો છે.

ગમે તેમ તોય, તમે બધાં જ, હજી ઘણાં નાનાં છો, તમે પ્રયત્ન કરી શકો છો. રોજ પાંચ મિનિટ-વધારે નહિ-તમારી જાત પ્રત્યે નિહાળો અને જુઓ કે એમાં શું ચાલે છે. એ ખૂબ રસ પડે તેવું હોય છે.

વાર્તાલાપ - ૩૨

૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૩

બાળક : ચૈત્યસ્વરૂપ શું હમેશાં પ્રગતિ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : ચૈત્યસ્વરૂપની બે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની પ્રગતિઓ હોય છે. એક પ્રકારની પ્રગતિ પોતાની જાતને આકાર આપવાની, પોતાનું ઘડતર કરવાની અને પોતાની જાતને સુવ્યવસ્થિત કરવાની હોય છે. કારણ કે ચૈત્યસ્વરૂપ, જીવકોટિની અંદર એક નાનકડા સ્ફુલિંગ તરીકે શરૂઆત કરે છે અને એ સ્ફુલિંગમાંથી પોતાનું આગવું કાર્ય અને સંકલ્પ ધરાવનાર સ્વતંત્ર સભાન સ્વરૂપ ક્રમે ક્રમે પ્રગટતું જાય છે. મૂળમાં, ચૈત્યસ્વરૂપ એ દિવ્ય ચેતનાનો કેવળ એક સ્ફુલિંગ માત્ર હોય છે અને એ તો જન્મજન્માંતરો પસાર થાય છે ત્યારે એ પોતાનું એક સચેતન વ્યક્તિત્વ ઘટે છે. એ પ્રગતિ એક બાળકના વિકાસ સાથે સરખાવી શકાય તેવી હોય છે. એ એક એવી વસ્તુ હોય છે, જેનું ઘડતર ચાલુ હોય છે. ઘણાખરા લોકોમાં, લાંબા સમય સુધી ચૈત્યસ્વરૂપનું ઘડતર ચાલુ જ હોય છે. એ શરૂઆતમાં કોઈ પૂર્ણપણે વ્યક્તિત્વ ધરાવનારું સ્વરૂપ હોતું નથી, પોતાને વિષે પૂર્ણપણે સભાન હોતું નથી, અને એનામાં પોતાની જાત ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ હોતું નથી. અને એમાંથી એનું ઘડતર થાય અને એ પોતે પૂર્ણપણે સભાન બને તેને માટે એને એક પછી એક જન્મો લેવાની જરૂર રહે છે.

આ પ્રકારની પ્રગતિની પાછળ એક હેતુ રહેલો હોય છે. એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ વ્યક્તિસ્વરૂપ પૂર્ણપણે ખીલેલું, વ્યક્તિત્વ ધરાવનારું, પોતાની ઉપર અને પોતાના ભાવિ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ ધરાવનારું હોય છે. જ્યારે આ સ્વરૂપ, અથવા આવું એક સ્વરૂપ, એ અવસ્થામાં, કોઈ માનવસ્વરૂપે જન્મ લે છે, ત્યારે એક મોટો ફેર પડી જાય છે: એવું માનવસ્વરૂપ, આપણે એમ કહી શકીએ કે જન્મથી જ મુક્ત અવસ્થામાં હોય છે. બીજા સામાન્ય લોકોની માફક એ પોતાની આસપાસની પરિસ્થિતિ, સંગ્રોહો કે વંશગત ગુણોથી બંધાયેલું હોતું નથી. એવું સ્વરૂપ જ્યારે જગતમાં આવે છે ત્યારે એનો કોઈ કાર્ય કરવાનો હેતુ હોય છે, એને કોઈ કામ સિદ્ધ કરવાનું હોય છે, એને સોંપવામાં આવેલ કોઈ આદેશને ચરિતાર્થ કરવાનો હોય છે. આ દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં પ્રગતિ માટે વિકાસ કરવાની પ્રવૃત્તિ પૂરી થઈ ગઈ હોય છે, એટલે કે, એવી વ્યક્તિએ ફરીથી કોઈ દેહમાં જન્મ લેવાની જરૂર હોતી નથી. એમ ન થાય ત્યાં સુધી એ વ્યક્તિ માટે જન્મ લેવો એ એક જરૂરની વસ્તુ હોય છે. કારણ કે, પુનર્જન્મ દ્વારા જ એ વિકાસ પામે છે: ભૌતિક જીવનમાં અને ભૌતિક દેહમાં જ એ ધીરે ધીરે વિકાસ પામીને એક પૂર્ણપણે સભાન વ્યક્તિસ્વરૂપ બની રહે છે. પરંતુ એક વાર એનું ઘડતર સંપૂર્ણ થઈ જાય, ત્યાર પછી એ મુક્ત હોય છે, એનો અર્થ એ કે

એની ઈચ્છા પ્રમાણે ધારે તો જન્મ લેવો હોય તો લઈ શકે છે, નહિ તો નથી લેતો. એટલે એ રીતે એક જાતની પ્રગતિનો ત્યાં અંત આવે છે.

પરંતુ જો આ પૂર્ણપણે ઘડાયેલ સ્વરૂપને પોતાની ચૈત્યભૂમિકામાં, ચૈતસિક આનંદાનુભવમાં મગ્ન થવા નિવૃત્તિ નથી લેવી હોતી, જો એને પ્રભુના કાર્ય માટે એક કરણ રૂપ થવું હોય છે, તો એ આ પૃથ્વી ઉપર થતા પ્રભુના કાર્યની સિદ્ધિ માટે કામ કરવાનું પસંદ કરે છે. ત્યારે પછી એને નવેસરથી પ્રગતિ કરવી પડે છે, એણે પછી કાર્ય કરવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવાની દિશામાં પ્રગતિ કરવી પડે છે, પોતે લીધેલા કાર્યનું સંયોજન કરવા માટે એને પ્રભુના દિવ્ય સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેને માટે વિકાસ સાધવો પડે છે. એટલે એવો સમય આવે છે જ્યારે એ વસ્તુમાં પરિવર્તન આવે છે. જ્યાં લગી એ આ જગતમાં રહે છે, જ્યાં સુધી એ પ્રભુનું કાર્ય કરવાનું પસંદ કરે છે ત્યાં સુધી પ્રગતિ કરે છે. કેવળ એ જો પોતાના ચૈતસિક જગતમાં પાછો ફરી જાય અને પ્રભુનું કાર્ય કરવાનું માંડી વાળે અથવા એ કાર્ય કરવાનો અસ્વીકાર કરે, તો પછી એ સર્વ પ્રકારની પ્રગતિની બહાર એક સ્થાણુ અવસ્થામાં રહી શકે છે, કારણ કે, મેં તમને કહેલું છે કે, પ્રગતિ તો પૃથ્વી ઉપર જ, ભૌતિક જગતમાં જ થાય છે, એ બીજે ક્યાંય થતી નથી. ચૈતસિક જગતમાં એક પ્રકારનો આનંદમય આરામ હોય છે. પોતે જરાય હાલ્યાચાલ્યા સિવાય જેવો હોય તેવો ને તેવો બની રહી શકે છે.

બાળક : પરંતુ જે લોકો પોતાના ચૈત્યસ્વરૂપ વિષે સભાન નથી હોતા તેમનું શું?

શ્રી માતાજી : એમને માટે તો, એમની ઈચ્છા હોય કે નહિ તોપણ પ્રગતિ કરવી પડે છે.

એવા લોકોની અંદર ચૈત્યસ્વરૂપ પ્રગતિ કરી રહ્યું હોય છે પણ એ લોકો એને વિષે સભાન હોતા નથી. પરંતુ એમની પોતાની ઉપર તો પ્રગતિ કરવા માટે દબાણ થઈ રહ્યું હોય છે. એટલે કે એ લોકો એક એક વળાંકનું અનુસરણ કરે છે. એ લોકો જીવનની એક ઊર્ધ્વ પ્રત્યેની ગતિને અનુસરે છે. એ વિકાસ એક ઊછરતા બાળકના જેવો હોય છે, એમાં એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ વિકાસ તેના ચરમબિંદુએ હોય છે, ત્યારે પછી જો એ પોતાની પ્રગતિની યોજનામાં ફેરફાર કરતો નથી; જો કેવળ ભૌતિક પ્રગતિનું પરિવર્તન, મનોમય પ્રગતિમાં, ચૈતસિક પ્રગતિમાં, આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં થતું નથી તો પછી એ વળાંક ઉપરથી નીચે ઊતરી આવે છે અને પછી એનું વિઘટન થાય છે અને ત્યારે પછી એનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી.

ભૌતિક જગતમાં સતત અને શાશ્વત પ્રગતિ થતી નથી એટલે જ એમાં વિકાસ, પ્રગતિનું ચરમબિંદુ, અધઃપાત અને વિઘટન બની આવે છે. કારણ કે જે

કાંઈ આગળ વધતું નથી, તે પાછું પડે છે; જે કાંઈ પ્રગતિ કરતું નથી; તે અવળી દિશામાં જાય છે.

એટલે ભૌતિક રીતે તો આમ જ બને છે. હજી ભૌતિક જગત, અનંત રીતે પ્રગતિ કરતાં શીખ્યું નથી; એ અમુક બિંદુ સુધી પહોંચે છે, પછી એ પ્રગતિ કરતાં કરતાં થાકી જાય છે અથવા તો હાલના બંધારણમાં એને માટે પ્રગતિ કરવી શક્ય હોતી નથી, એટલે ગમે તે કારણે, એ આગળ વધતું અટકી જાય છે અને અમુક સમય પછી એનું વિઘટન થવા લાગે છે. જે લોકો કેવળ એક શારીરિક રીતનું જીવન જીવતા હોય છે, તેઓ તેમના શિરોબિંદુએ પહોંચ્યા બાદ, ઝડપથી નીચે લપસી પડે છે. પરંતુ હવે, માનવજાતિમાં એક સર્વસામાન્ય પ્રગતિ થઈ હોવાને કારણે, ભૌતિક વિકાસની પાછળ એક પ્રાણમય અને એક મનોમય વિકાસ પણ આવી રહેલા હોય છે, એટલે શારીરિક વિકાસનો અંત આવી ગયો હોવા છતાં આ માનસિક વિકાસ લાંબો સમય ચાલુ રહે છે, અને ભૌતિક દેહ પ્રગતિ કરતો અટકી ગયા પછી પણ વ્યક્તિ, આ મનોમય વિકાસ દ્વારા એક પ્રકારની ઊદ્ધર્વગતિ ચાલુ રાખે છે.

અને પછી કેટલાક લોકો યોગ કરનારા હોય છે, એ લોકો એમના ચૈત્યસ્વરૂપ વિષે સભાન બને છે, એની સાથે એકરૂપ બને છે, એના જીવનમાં ભાગ લે છે, એવા લોકો તો તેમના જીવનના છેલ્લા સ્વાસ લગી પ્રગતિ કરતા રહે છે. અને તેઓ તેમનો દેહ તજે છે ત્યાર પછી પણ, દેહ હવે વધુ આગળ ટકી શકશે નહિ એવા બહાના હેઠળ પ્રગતિ કરતા અટકી જતા નથી: એ લોકો તો પોતાનો વિકાસ જારી રાખે છે.

શરીરમાં પોતાનું રૂપાંતર કરવાની, વિકાસ ચાલુ રાખવાની ક્ષમતા નથી એટલે એને પાછું પડવું પડે છે અને અંતે એ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં આંતરિક અસમતુલા પ્રત્યે ખુલ્લું બનતું જાય છે અને પછી એક દિવસ એવો આવે છે જ્યારે એ સમતુલા એટલી બધી બળવાન બની જાય છે કે પછી એને લઈને શરીરમાં સંપૂર્ણપણે અસમતુલા વ્યાપી જાય છે, એ પછી તે પોતાની સમતુલા અને તંદુરસ્તીની પુનઃપ્રાપ્તિ કરી શકતું નથી. આપણે એ વિષે આવતે અઠવાડિયે વાત કરીશું. એ તો કેવળ આધ્યાત્મિક જીવનમાં પ્રગતિ હોતી નથી-એ જીવન મનોમય તથા તમામ પ્રકારના ભૌતિક અને પાર્થિવ જીવનથી બહાર આવી રહેલું હોય છે. તમે એક અચલાયતન અવસ્થાને પહોંચી જાઓ છો અને એમાં તમે વિકાસ માટેની સર્વ પ્રકારની ગતિઓથી પર હો છો. પરંતુ એ સાથે તમે આવિર્ભાવથી પણ પર હો છો. જ્યારે તમે એ અવસ્થાએ પહોંચો છો ત્યારે તમે આવિર્ભૂત વિશ્વની અંદર રહેલા હોતા નથી, તમે એની બહાર ચાલ્યા ગયા હો છો. સર્વ પ્રકારના વિકાસની બહાર જવું હોય તો વ્યક્તિએ, આવિર્ભૂત જગતની બહાર ચાલ્યા જવું જોઈએ, કારણ કે બંને વસ્તુઓ એકસરખી છે: આવિર્ભાવ એટલે પ્રગતિ અને પ્રગતિ એટલે આવિર્ભાવ.

બાળક : ઘણા લોકો પ્રેરણાને આધારે લખે છે અને વિચારે છે. એ પ્રેરણાઓ

ક્યાંથી આવે છે?

શ્રી માતાજી : ઘણા લોકો? એ તો એક અદ્ભુત વસ્તુ કહેવાય. મને ખ્યાલ ન હતો કે એવા લોકો એટલા બધા હશે. . . . પછી?

બાળક : કવિઓ જ્યારે કવિતા લખે છે

શ્રી માતાજી : આહ! પ્રેરણાઓનું આગમન જુદી જુદી ભૂમિકાઓમાંથી થાય છે. એવી પણ પ્રેરણાઓ હોય છે જે તદ્દન ભૌતિક હોય, એવી પ્રેરણાઓ હોય છે જે પ્રાણમય હોય છે, મનોમય ભૂમિકાઓમાંથી પણ અનેક પ્રકારની પ્રેરણાઓ આવે છે, અને એવી પ્રેરણાઓ તો બહુ બહુ ઓછી હોય છે જે ઊર્ધ્વ મનમાંથી કે એથી પણ ઊર્ધ્વતર પ્રદેશમાંથી આવતી હોય. બધી જ પ્રેરણાઓ, એક જ સ્થળેથી આવતી નથી. એટલે, કોઈને પ્રેરણાઓ મળતી હોય એનો અર્થ અનિવાર્ય રીતે એવો ન કહી શકાય કે એ એક ઉચ્ચતર વ્યક્તિ છે. . . . વ્યક્તિને અનેક રીતની અક્કલ વગરની વસ્તુઓ કહેવા અને કરવાની પ્રેરણાઓ પણ મળી શકે છે!

બાળક : ‘પ્રેરિત’ શબ્દનો અર્થ શું થાય?

શ્રી માતાજી : એનો અર્થ એ કે તમે કોઈ તમારા વ્યાપની બહારની વસ્તુને ઝીલી રહ્યા છો, જે વસ્તુ તમારી અંદર હોતી નથી: એનો અર્થ એ પણ થાય કે તમારા વ્યક્તિગત ચેતનસ્વરૂપની બહારના પ્રભાવ પ્રત્યે તમે તમારી જાતને ખુલ્લી કરો છો.

કોઈનું ખૂન કરવાની પ્રેરણા પણ તમને જરૂર મળી શકે! કેટલાક દેશોમાં ખૂની લોકો જે વ્યક્તિનું ખૂન કરે છે, તેનું ઘડ જુદું કરી નાખે છે, તેમનું ડોકું કાપી નાખે છે, અને એ પ્રકારની ઘાતકી રીતે તેમનું મરણ નિપજાવે છે. એના પરિણામે એવા લોકોના પ્રાણમય સ્વરૂપને દેહની બહાર નીકળવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં વિઘટન પામવાનો સમય નથી મળતો, એટલે એ પ્રાણમય સ્વરૂપ, તેની સર્વ વૃત્તિઓ સાથે, આઘાતપૂર્વક બહાર ફેંકાઈ જાય છે. અને સઘન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. અને એવું એ પ્રાણમય સ્વરૂપ જે લોકો ત્યાં રોગી મનોદશાવાળા કુતૂલને કારણે હાજર રહેલા હોય છે, જેઓ અરઘાપરઘા ભયભીત થઈ રહેલા હોય છે તેમની અંદર પ્રવેશ કરીને રહેવા જાય છે. એમની વિપરીત ઉત્સુકતાને કારણે તેમની અંદર એક પ્રકારનું ખુલ્લાપણું હોય છે જેને લઈને પેલું પ્રાણમય સ્વરૂપ તેમની અંદર પ્રવેશી શકે છે. આંકડાઓ ઉપરથી એવું સાબિત થયું છે કે જે જુવાન લોકોએ ખૂન કરેલાં તેઓએ કબૂલ કર્યું હતું કે, ખૂન કરવાનો આવેગ, જ્યારે તેઓ બીજા ખૂનીના મરણ સમયે હાજર હતા ત્યારે તેમનામાં પ્રવેશ્યો હતો. એ પણ એક જાતની ‘પ્રેરણા’ કહેવાય, પણ અનિચ્છનીય પ્રકારની.

એના મૂળમાં કોઈ એવી ક્ષણ હોય છે જ્યારે તમારી વ્યક્તિગત ચેતના તેની

બહારની કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે ખુલ્લી હોય છે. એ વસ્તુ બહારથી તમારી અંદર ઘસી આવે છે અને તમારી પાસે કાંઈક કરાવે છે. આ બાબતની વધુમાં વધુ વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આ રીતે આપી શકાય.

હવે, સામાન્ય રીતે, જ્યારે લોકો કહે છે: ‘અરે! એ તો પ્રેરણાપ્રાપ્ત કવિ છે,’ ત્યારે એનો અર્થ એ થાય છે કે એણે ઊદ્ધર્વના ઊંચા પ્રદેશોમાંથી કાંઈક ઝીલ્યું હોય છે અને તેણે તેની રજૂઆત નોંધપાત્ર રીતે કરી હોય છે. પણ ખરી રીતે આપણે એમ કહેવું જોઈએ કે એની પ્રેરણા ઉચ્ચ પ્રકારની છે.

બાબક : માતાજી, એવી પ્રેરણા, જ્યારે એને પોતાને ઠીક લાગે ત્યારે આવે છે એમ નથી થતું?

શ્રી માતાજી : પોતાને ઠીક લાગે ત્યારે? સામાન્ય રીતે એમ નથી થતું, કારણ કે વ્યક્તિને પોતાના સ્વરૂપની યંત્રરચના વિષે માહિતી હોતી નથી અને પોતે સ્વેચ્છાએ પોતાનું પ્રેરણાનું દ્વાર ખોલી શકતો નથી.

એ વસ્તુ કરી શકાય તેવી છે. યોગમાં જે વસ્તુઓ સૌથી શરૂઆતમાં શિખવાડવામાં આવે છે તેમાંની એ એક છે—અને તે એ કે, પોતાની સ્વેચ્છાએ દ્વાર ખોલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ વસ્તુ ધ્યાન અથવા એકાગ્રતા અથવા અભીપ્સા કરવાને પરિણામે બની આવે છે: આ સર્વ પ્રક્રિયાઓ કોઈ ને કોઈ ઠેકાણે દ્વાર ખોલવાને માટે જ યોજવામાં આવે છે.

અને સામાન્ય રીતે આપણે એ ખુલ્લા થવાની શક્તિ બરાબર ઊદ્ધર્વતમ વસ્તુ પ્રત્યે જ યોજવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, બીજી કોઈ ગમે તે વસ્તુ પ્રત્યે વાપરતા નથી. કારણ કે એવી બીજી જાતની ગ્રહણશક્તિ તો લોકોમાં હમેશાં હોય છે. . . . કોઈ એકાંત મહેલમાં સદંતર પુરાઈ રહેવું એ એક અશક્ય વસ્તુ છે—વળી, મને લાગે છે કે એવી રીતે જો વ્યક્તિ કેવળ અંતર્મગ્ન જ થઈ રહે તો એને માટે પ્રગતિ કરવી અશક્ય બની જાય, એટલે એ બહુ ફાયદાકારક પ્રવૃત્તિ ન બને. જરા કલ્પના કરો કે તમે એક બંધ ગોળા જેવા છો, સદંતર બંધ, અને તમારે બહારની વસ્તુઓ સાથે કોઈ સંપર્ક નથી—તમે બહાર કશું નાખતા નથી, કશું ઝીલતા નથી, કેવળ પોતાની અંદર પુરાઈ રહ્યા છો—તમારામાં ચેતનાનાં થોડાંક તત્ત્વો, ગતિઓ અથવા આંદોલનો (તમારે એમને જે નામ આપવાં હોય તે આપો) હોય છે, અને એ બધું જાણે તમારી ચેતનાની સાથે એક ગોળામાં પૂરી દેવામાં આવ્યું હોય છે. તમારે બહારની બાજુ સાથે કોઈ સંબંધ હોતો નથી. તમે કેવળ તમારા વિષે સભાન હો છો. તમે શું કરી શકો? . . . આંતરિક સંયોજનમાં પરિવર્તન કરો; એ તમે કરી શકો તેવી વસ્તુ છે, અને એ આંતરિક પરિવર્તન વડે તમે ઘણી વસ્તુઓ કરી શકો છો. પરંતુ એની મર્યાદા એટલી જ છે. એ એક પ્રકારની આંતરિક પ્રગતિ હોય છે, પરંતુ તમારી બહાર આવેલી શક્તિઓના સંબંધમાં એ કોઈ ખરેખરી પ્રગતિ હોતી નથી. અમુક સમય પછી તમને

તમારી જાતની અંદર અત્યંત જકડાઈ રહ્યા હોવાનું લાગશે, તમે તમારી જાતથી થાકી જશો; તમારી અંદર રહેલાં તત્ત્વોનું ફરી ફરીને, વળી વળીને વલોણું કરીને તમે થાકી જશો-એ કોઈ બહુ ગમે તેવી વસ્તુ નથી.

પરંતુ આખો વખત તમે તમારામાંથી કાંઈક બહાર ફેંક્યે જાઓ છો અને આ બહાર ફેંકવાની ક્રિયામાંથી આખો વખત તમે કંઈ ને કંઈ તમારી અંદર પાછું લેતા આવો છો; એ એક છિદ્રાણુ પદાર્થ જેવું હોય છે: એક શક્તિ બહાર જાય છે અને પછી બીજી શક્તિ અંદર આવે છે. એવી રીતના ઘબકારા ચાલ્યે જાય છે. આ જ કારણસર, તમે કયા વાતાવરણમાં રહેવા માગો છો તેની પસંદગી કરવી એ ખૂબ અગત્યની વસ્તુ બને છે, કારણ કે તમે જે વસ્તુ આપતા હો છો અને જે વસ્તુ ગ્રહણ કરતા હો છો એ બેની વચ્ચે સતતપણે એક આદાન પ્રદાનની ક્રિયા ચાલુ હોય છે. જે લોકો પોતાની બહાર વધુ ફેંકે છે તેઓ વધારે પ્રમાણમાં ઝીલે છે. પરંતુ એ લોકો જે ભૂમિકા ઉપર ક્રિયા કરતા હોય છે, તે જ ભૂમિકા ઉપર ઝીલે છે. દાખલા તરીકે, નાનાં બાળકો, જે ખૂબ નાનાં હોય છે, જેઓ હમેશાં આમતેમ ફરતાં હોય છે, હમેશાં બૂમબરાડા પાડતાં, રમતાં અને ફૂદતાં હોય છે (એ લોકો ભાષ્યે જ શાંતિથી બેસે છે, સિવાય કે તેઓ ઊંઘતાં હોય, અને ત્યારે પણ. . .); તેઓ આ રીતે શક્તિનો ખૂબ વ્યય કરતાં હોય છે, અને ખૂબ શક્તિ પ્રાપ્ત પણ કરતાં હોય છે, અને સામાન્ય રીતે તેઓ ભૌતિક અને પ્રાણમય શક્તિઓ ખરચતાં હોય છે, અને તેમને ભૌતિક અને પ્રાણમય શક્તિઓ પ્રાપ્ત થતી હોય છે. એ લોકોએ વ્યય કરેલી શક્તિઓનો મોટો ભાગ તો તેઓ પાછો પ્રાપ્ત કરી લે છે. ત્યાં એ લોકો માટે એવી પરિસ્થિતિમાં રહેવું અગત્યનું છે જ્યાં, તેઓએ શક્તિનો વ્યય કર્યા પછી અને જ્યારે વ્યય કરતાં હોય ત્યારે, જે શક્તિ પાછી પ્રાપ્ત કરે તે કંઈ નહિ તો ગુણવત્તામાં એમની શક્તિની બરાબર હોય, હલકી કોટિની ન હોય.

જ્યારે તમારી ક્રિયાઓમાં આ રીતની ઉદારતા નથી હોતી ત્યારે તમે બહુ ઓછું પ્રાપ્ત કરો છો અને આ કારણે જ-અને આ એક મુખ્ય કારણ હોય છે-તમારી શારીરિક પ્રગતિ અટકી પડે છે. એનું કારણ એ કે તમે કરકસરિયા બની જાઓ છો, તમે બગાડ અટકાવવા પ્રયત્ન કરો છો; મન એમાં માથું મારે છે: 'જરા સાચવજો, તમારી જાતને બહુ થકવી ન નાખશો, બહુ શ્રમ ન લેશો, વગેરે.' મન માથું મારે છે અને ભૌતિક ગ્રહણશીલતા ઘણા પ્રમાણમાં ઓછી થઈ જાય છે. છેવટે તમે આગળ વધતા અટકી જાઓ છો-સતર્ક બનવાને બદલે તમે તમારી વૃદ્ધિ સદંતર અટકાવી દો છો.

પરંતુ ગ્રહણશીલતા તો અન્ય ભૂમિકાઓ ઉપર પણ ખૂલી શકે છે. જે લોકો

કામનાઓ અને આવેગોની દુનિયામાં રહેતા હોય છે તેમની ગ્રહણશીલતા એટલી બધી વધી જાય છે કે એ તેમને પોતાને માટે અને તેમની આસપાસની વસ્તુઓ માટે અત્યંત દુઃખદાયી બની રહે છે. અને પછી કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ મનોમય ચેતનામાં રહે છે; એમની મનોમય શક્તિ ઘણી બધી વધી શકે છે. જે લોકો મનોમય સર્જન કરતા હોય છે, જેઓ અભ્યાસ કરતા હોય છે, અને મનોમય ક્રિયાઓમાં જીવતા હોય છે, તેઓ, જો તેમની મનોમય સક્રિયતા સાતત્યપૂર્ણ હોય છે તો અનંત પ્રમાણમાં પ્રગતિ કરી શકે છે. જ્યારે ભૌતિક કરણ ક્ષીણ થઈ ગયું હોય છે ત્યારે પણ માનવમન તેની ક્રિયાશીલતા છોડતું નથી. એમ બને કે એ કદાચ પોતાની બુદ્ધિને, હવે ભૌતિક રીતે પ્રગટ ન કરતું હોય (ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે મગજમાં કોઈ સોજો આવેલો હોય ત્યારે એમ બને છે), પરંતુ મનને પોતાને, તેના કરણથી અલગ રીતે, પ્રગતિ ચાલુ રાખતાં, બુદ્ધિ ચાલુ રાખતાં, રોકી શકાતું નથી. એ સ્વરૂપ, ભૌતિકસ્વરૂપ કરતાં ઘણો વધુ લાંબો સમય ટકી રહે છે. જ્યારે મનુષ્યનો દેહ વૃદ્ધ થઈ ગયો હોય છે ત્યારે પણ એ હજી તદ્દન શિશુ અવસ્થામાં હોય છે. ફક્ત તમે જ્યારે તમારા મગજને સારી હાલતમાં રાખવા માટે પૂરતી કાળજી નથી લેતા અને તેથી એને અકસ્માતો નડે છે અને તેની અંદર સોજો આવે છે, ત્યારે તમે પોતાની જાતને વ્યક્ત કરી શકતા નથી, પરંતુ મન પોતે વૃદ્ધ પામવાનું ચાલુ રાખે છે. અને જે લોકોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં ભૌતિક સમતુલા હોય છે, દા.ત. જેઓએ કોઈ પણ પ્રકારના અત્યાચાર કર્યા નથી હોતા, જેઓએ તેમના શરીર સાથે ગેરવર્તાવ કર્યો નથી હોતો, જેઓએ મોટા ભાગના લોકોની જેમ પોતાના દેહને કદી ઝેર આપ્યું નથી હોતું- જેઓએ કદી ધૂમ્રપાન કર્યું નથી હોતું, દારૂનું સેવન કર્યું નથી હોતું, વગેરે-તેઓ તેમના મગજને પ્રમાણમાં સારી અવસ્થામાં રાખી શકે છે અને પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવાની બાબતમાં પણ તેઓ પોતાના જીવનના અંત સુધી પ્રગતિ ચાલુ રાખી શકે છે. સિવાય કે, જ્યારે તેઓ તેમના જીવનનાં અંતિમ વર્ષોમાં પહોંચે ત્યારે તેઓ પોતાની જાતની અંદર એક પ્રકારની નિવૃત્તિ લઈ લે છે, ત્યારે તેઓ પોતાને વ્યક્ત કરવાની શક્તિ ગુમાવી બેસે છે. પરંતુ તેમ છતાં મનની પ્રગતિ ચાલુ રહે છે.

પ્રાણો તો કુદરતી રીતે અમર હોય છે. પરંતુ એ સુસંયોજિત હોતો નથી, એની સામાન્ય અવસ્થામાં એ વધુ પડતો ઉજ્જેરાયેલો, અને પરસ્પર વિરોધી આવેગો અને શીઘ્રવૃત્તિઓથી ભરેલો હોય છે. અને એ બધાથી એ પોતાની જાતનો વિનાશ કરે છે. નહિ તો એનાં તત્ત્વો જીવતાં રહે છે. એક કામના, એક આવેગ, એ એક અત્યંત જીવંત વસ્તુ છે અને એમનું જીવન ચાલુ રહે છે; અને લાંબા સમય સુધી, જે વ્યક્તિ તેમનું સર્જન કરતી હોય છે એમ કહેવા કરતાં મારે એમ કહેવું જોઈએ કે જે વ્યક્તિ

એમની અસર હેઠળ હોય છે તેના કરતાં અલગ રીતે તેઓ જીવંત રહે છે. . . . કારણ કે એ બધી એવી વસ્તુઓ હોય છે જેમાંથી આપણે પસાર થઈએ છીએ, એ વસ્તુઓ તમારી ઉપર બહારથી એક ઝંઝાવાતની માફક તૂટી પડે છે, પકડમાં લે છે અને તમને તેમના પ્રવાહમાં ખેંચી જાય છે, સિવાય કે તમે પોતે એવા બિલકુલ સ્થિર બની તમારી જાત ઉપર પકડ રાખો, તદ્દન અવિચલ બની રહો, નિસ્તબ્ધ, જાણે કે તમે તમારી અંદરની કોઈ સઘન અને અવિચલ વસ્તુને વળગી રહ્યા હો, જ્યારે એ વાવાઝોડું આવવાની શરૂઆત થાય ત્યારે એ તોફાનને પસાર થઈ જવા દો-એ વાવાઝોડું ફૂંકાતું હોય ત્યારે તમારે ચલાયમાન ન થવું, પોતાની જાતને કંપવા અથવા ધૂંજવા અથવા હાલવા ન દેવી; તમારે તદ્દન અચલ રહેવું અને જાણવું કે આ બધાં પસાર થતાં તોફાનો હોય છે. અને જ્યારે પછી એ તોફાનનો ઝપાટો પૂરો થઈ ગયો હોય છે ત્યારે એ પસાર થઈ જાય છે અને ચાલ્યું જાય છે; પછી તમે એક ઊંડો સ્વાસ લઈને તમારી સામાન્ય સમતુલા પાછી પ્રાપ્ત કરી લો છો; અને ત્યાર પછી ઓછામાં ઓછું નુકસાન થયું હોય છે. આવા કિસ્સાઓમાં અંતે પરિણામ સારું આવે છે.

પરંતુ જે લોકો પાણી ઉપર તરતા બૂચ જેવા હોય છે, જેઓ સર્વ દિશાઓમાં દોડતા રહે છે, પોતાની સ્થિરતા અને સ્વસ્થતાને સફળતાપૂર્વક જાળવી રાખી શકતા નથી તેમને કોઈ પણ દુર્ઘટના નડી શકે છે. એવા લોકો અચાનક કોઈ ચક્કાવામાં ખેંચાઈ જઈ શકે છે અને ડૂબી જાય છે, અને પછી તેમનું કાંઈ નામનિશાન રહેતું નથી.

બસ, ને?

બાળક : કેટલાક લોકો મૂર્ખામીભરી વસ્તુઓ કરે છે. . . .

શ્રી માતાજી : હા.

બાળક : એ લોકો જે કરતા હોય છે તે જાણતા હોય છે, તેમનું મગજ તેને વાજબી ગણતું નથી, એ તેમને ટેકો નથી આપતું, કોઈ બહાનું નથી આપતું, કોઈ દલીલ કે ખુલાસો નથી આપતું. આ કયા પ્રકારની અવસ્થા* હશે?

શ્રી માતાજી : કયા પ્રકારની અવસ્થા? જે લોકો જાણતા હોય છે કે પોતે

* આ સ્થૂળ મન ઘણુંખરું તો નિમ્ન પ્રાણમય ચેતનાની પ્રવૃત્તિઓના સહાયક જેવું હોય છે. જ્યારે નિમ્ન પ્રાણમાં અમુક કામનાઓ કે વૃત્તિઓ પ્રકટે છે ત્યારે મનનો એ વિશેષ સ્થૂળ ભાગ તેમની મદદે પહોંચી જાય છે, અને અનેક વિસ્તૃત ખુલાસાઓ, કારણો અને બહાનાંઓ આપીને એ સૌને સકારણ ઠેરવે છે, ટેકો આપે છે.

મૂર્ખાઈભરી વસ્તુઓ આચરી રહ્યા છે, જેઓ સભાન હોય છે, પરંતુ જેઓ એમ કરતા અટકી શકતા નથી કારણ કે તેમને રોકવાનું બળ તેમના મનમાં પૂરતા પ્રમાણમાં નથી હોતું?

પરંતુ એમના ઉપર નિયંત્રણ રાખવાનું બળ મનમાં કોઈ વાર હોતું જ નથી! કારણ કે મન તો સર્વ વસ્તુઓને બધી બાજુએથી જોવા માટે બનાવેલું એક સાધન માત્ર છે. પછી, જ્યારે તમારું મન, વસ્તુઓનું આ બાજુથી અને તે બાજુથી નિરીક્ષણ કરવામાં રોકાયું હોય ત્યારે પછી તમે કોઈ આવેગનો વિરોધ કરવા જેટલી સંકલ્પશક્તિ ક્યાંથી લાવો? મન નિરીક્ષણ કરીને કલેશ: 'આખરે તો, એ વસ્તુ એવી છે અને એ એવી કેમ ન હોય?' એટલે પછી તમારા સંકલ્પની વાત ક્યાં આવી?

જેમ મેં ત્યાં કહેલું છે તેમ એ સર્વ વસ્તુઓ માટે ખુલાસાઓ શોધી કાઢે છે, અને સર્વ વસ્તુઓને વાજબી અને પ્રશંસાપાત્ર ઠરાવવા કારણો શોધી આપે છે.

આમાં કેવળ ચૈત્યસ્વરૂપ જ વચમાં પડવાનું બળ ધરાવે છે. જો તમારું મન, ચૈત્યસ્વરૂપ સાથે સંબંધમાં હશે, જો એ ચૈત્યસ્વરૂપનો પ્રભાવ ઝીલી શકતું હશે તો પછી એ વિરોધ કરવાની યોજના કરી શકશે. એને શું સાચું છે અને શું ખોટું છે તેની ખબર હોય છે; અને એને સાચી વસ્તુ કઈ છે તેની ખબર હોય છે, એટલે જો એનામાં શુભકામના હોય છે તો એ વિરોધ કરવાની યોજના ઘડે છે, લડત આપે છે અને વિજય પામે છે. પરંતુ એની શરત એક જ હોય છે: એણે ચૈત્યસ્વરૂપ સાથે સંપર્કમાં હોવું જોઈએ.

તમારી વિચારસરણી ભલે બહુ સુંદર હોય, તમે ભલે મન વડે ઘણી વસ્તુઓ જાણતા હશો, ભલે તમે પ્રશંસાને લાયક સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતા હશો, તેમ છતાં એ બધાને લઈને કોઈ આવેગનો વિરોધ કરી શકે તેવા પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન સંકલ્પનું સર્જન કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. એક સમયે તમે પૂર્ણપણે નિશ્ચય કરેલો હોય છે, તમે નિર્ણય કર્યો હોય છે કે આ વસ્તુ આમ બનશે-દા.ત. તમે આવી વસ્તુ નહિ કરો: એ નક્કી થઈ ગયું હોય છે કે તમે એમ નહિ કરો-પછી એવું શું થાય છે કે અચાનક (તમને ખબર નથી પડતી કે કેવી રીતે અથવા શા માટે અથવા શું બન્યું છે), તમારામાં નિર્ણયનો અભાવ વરતાય છે! પછી તમે તમારી અંદર એ વસ્તુ કરવા માટે કોઈ સુંદર કારણ ખોળી કાઢો છો. . . . બીજાં કેટલાંક પૈકી આ એક પ્રકારનું કારણ હમેશાં આપવામાં આવે છે: 'ભલે, જો હું આ વખતે આ વસ્તુ કરીશ તો મને ખ્યાલ આવી જશે કે એમ કરવું ઘણું ખરાબ છે અને હું એ વસ્તુ ફરીથી નહિ કરું અને એ વસ્તુ છેલ્લી વાર જ થશે.' એ એક સુંદરમાં સુંદર બહાનું હોય છે: 'આ આટલી છેલ્લી વાર જ હું એમ કરું છું. આ વખતે હું એ વસ્તુ કરું છું જેથી મને પૂરેપૂરી ખબર પડે કે એ વસ્તુ ભૂરી ચીજ છે અને કરવી ન જોઈએ અને હું એમ ફરી નહિ કરું. આ તો છેલ્લીવાર જ છે.' દરેક વખતે એ છેલ્લી વાર જ હોય છે! અને તમે ફરી પાછું શરૂ કરો છો.

અલબત્ત, કેટલાક લોકોમાં વિચારો સ્પષ્ટ નથી હોતા, તેઓ પોતાને પૂછે છે: ‘આખરે મારે એમ કરવાની ઈચ્છા શા માટે ન કરવી જોઈએ? એવી વિચારસરણીઓ અને સિદ્ધાંતો પણ હોય છે કે જે સાચા ન પણ હોય. જે મારામાં આ રીતનો આવેગ આવે છે તો કોણ એમ કહી શકે તેમ છે કે એક વિચારસરણી કરતાં આ આવેગ વધુ સારો નથી!’ . . . એમને માટે એ વસ્તુ છેલ્લી વાર નથી હોતી. એ લોકો એ વસ્તુનો તદ્દન સ્વાભાવિક વસ્તુ તરીકે સ્વીકાર કરે છે.

આ બંને પ્રકારના છેડાઓની વચ્ચે સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે. પરંતુ એ સર્વમાં સૌથી ભયંકર એ છે જેમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે, ‘ઠીક, હું એક વાર ફરીથી આ વસ્તુ કરું છું, કારણ કે એને લઈને મારી અંદર રહેલી આ ક્ષતિ દૂર થઈને હું શુદ્ધ બની રહીશ. પછીથી હું ફરી વાર આમ નહિ કરું.’ હવે આ શુદ્ધિ કદી પૂરતા પ્રમાણમાં થઈ રહેતી નથી!

એ તો તમારે આમ નક્કી કરવું પડે છે: ‘ઠીક ત્યારે, આ વખતે હું આમ નહિ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ, હું એમ નહિ કરું, હું મારી સર્વશક્તિ લગાડીશ અને એ વસ્તુ નહિ કરું.’ આમ કરવામાં જો તમને થોડી સરખી પણ સફળતા મળે તો ઘણું છે. કોઈ મોટી સફળતા નહિ, તદ્દન નાની સફળતા, એક ખૂબ આંશિક સફળતા: તમે જે કરવાની આકાંક્ષા રાખતા હતા તે કરતા નથી; પરંતુ એમ કરવાની આકાંક્ષા, કામના, આવેગ હજી તૈયાર થતાં હોય છે અને એ વસ્તુઓ તમારી અંદર ઘૂમરીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ બહારથી તમે વિરોધ કરો છો: હું નહિ કરું, હું ચલિત થવાનો નથી. આ એક આંશિક સફળતા છે-પરંતુ એ એક મહાન વિજય છે, કારણ કે આને લઈને, તમે ફરી વાર કાંઈક વધુ આગળ વધી શકશો. એટલે કે, તમારી અંદર ઘમાસાણ મચાવી રહેલા સર્વ આવેગોને તમારી અંદર ધારણ કરી રાખવાને બદલે, તમે એમને થોડા શાંત પાડવાની શરૂઆત કરો છો; અને શરૂઆતમાં તમે એમને ધીરેથી, મુશ્કેલીપૂર્વક શાંત કરો છો. એ વસ્તુઓ લાંબા કાળ સુધી ટકી રહે છે, એ પાછી આવશે, તમને ત્રાસ આપશે, તેઓ તમારી અંદર એક મોટો નિર્વેદ પ્રગટાવશે, અને એવું બધું કરશે, પણ જો તમે સારી રીતે વિરોધ કરશો અને કહેશો: ‘ના, હું કાંઈ કરવાનો નથી, ગમે તે કિંમત ચૂકવવી પડે પણ હું એવી કોઈ વસ્તુનું અનુસરણ કરવાનો નથી. હું એક ખડકના જેવો બની રહીશ,’ ત્યારે થોડે થોડે, ધીમે ધીમે, એ વસ્તુ પાતળી પડી જાય છે; એ પાતળી પડી જાય છે એટલે તમે બીજું વલણ લેવાનું શીખવાની શરૂઆત કરો છો: ‘હવે હું મારી ચેતના એ બધી વસ્તુઓની ઉપર ઊઠે એવી ઈચ્છા રાખું છું. આમાં ઘણાં યુદ્ધો લડવાં પડશે, પણ જો મારી ચેતના એ સર્વથી ઉપર ખડી રહેશે, તો ધીમે ધીમે, એક સમય એવો પણ આવશે કે જ્યારે એ વસ્તુ પાછી ન આવે.’ અને પછી

એક સમય એવો આવશે જ્યારે તમને લાગશે કે તમે પૂર્ણપણે મુક્ત થઈ ગયા છો: તમારા લક્ષમાં પણ એ વસ્તુ આવતી નથી અને પછી કામ પૂરું થઈ જાય છે. એમાં લાંબો સમય લાગે કે પછી જલદી બની આવે: એનો આધાર તમારા ચારિત્ર્યબળ, સંકલ્પબળ અને અભીપ્સા ઉપર રહે છે. પરંતુ જે લોકોમાં કેવળ થોડીક જ સત્યનિષ્ઠા હોય છે તેઓ જો આ પ્રક્રિયાને પોતાની ઉપર અજમાવે છે તો તેઓ સફળ થાય છે. એમાં વખત લાગે છે. એ લોકો પહેલા મુદ્દામાં સફળ થાય છે: એ વસ્તુને વ્યક્ત ન કરવી. પૃથ્વી ઉપરનાં સર્વ બળો પોતાને પ્રકટ કરવા મથે છે. આ શક્તિઓ પોતાની અભિવ્યક્તિ કરવાના હેતુસર આવે છે અને જો તમે એમના માર્ગમાં એક બંધ બાંધો છો અને તેમને વ્યક્ત કરવાનો ઈનકાર કરો છો, તો તેઓને પેલા બંધ ઉપર અમુક સમય સુધી ઝપાટા લગાવવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે, પણ અંતે તેઓ પોતે થાકી જાય છે, અને પોતાની અભિવ્યક્તિ નહિ કરી શકવાથી પીછેહઠ કરે છે અને તમને શાંતિપૂર્વક રહેવા દે છે.

એટલે તમારે કદી એમ ન કહેવું: 'હું સૌ પ્રથમ મારા વિચારો શુદ્ધ કરીશ, મારો દેહ શુદ્ધ કરીશ, મારો પ્રાણ શુદ્ધ કરીશ અને એ બધું કર્યા પછી હું મારાં કર્મ શુદ્ધ કરીશ.' એ એક સામાન્ય વ્યવસ્થા છે, પણ એ કદી સફળ થતી નથી. અસરકારક વ્યવસ્થાની બહારથી શરૂઆત કરવામાં આવે છે: 'સૌથી પહેલું તો એ કે હું એ વસ્તુ નહિ કરું, અને પછીથી હું તેમની કામના કદી નહિ કરું, અને તે પછી હું મારા દ્વાર સર્વ આવેગો પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે બંધ કરી દઈશ: મારે માટે હવે એમનું અસ્તિત્વ જ નથી. હું એ વસ્તુની બહાર છું.' સાચી વ્યવસ્થા આ છે, આ રીતની વ્યવસ્થા સફળ થાય છે. પ્રથમ, કરવું જ નહિ. તમે કામના ન કરો અને એ પછી એ વસ્તુ સર્વાંશે તમારી ચેતનાની બહાર ચાલી જશે.

બાળક : જ્યારે ચૈત્યસ્વરૂપ આ દુનિયામાં પ્રવેશ કરવાની તૈયારીમાં હોય છે ત્યારે પોતે કયો દેહ ધારણ કરવો એ તેણે આગળથી નક્કી કરી લીધું હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આ સવાલ રસ પડે તેવો છે. આ વાતનો આધાર ઘણી વસ્તુઓ ઉપર રહે છે. મેં જેમ હમણાં જ તમને કહ્યું તેમ, ચૈત્યસ્વરૂપોની સંખ્યા મોટી હોય છે. એમાંથી જેમના રૂપઘડતરનું કાર્ય નિશ્ચિત પ્રકારનું ચાલુ હોય છે, તેઓ હજી પોતાની પ્રગતિને માર્ગે હોય છે; સામાન્ય રીતે, એવાં ચૈત્યસ્વરૂપોને, શરૂઆતમાં કોઈ પસંદગી કરવાનો અવકાશ હોતો નથી, પરંતુ એ લોકોએ જ્યારે અમુક હદ સુધીનો વિકાસ અને સભાનપણું પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે ત્યારે (જ્યારે તેઓ મોટે ભાગે પોતાના ભૌતિક દેહમાં જ હોય છે, પણ અમુક હદ સુધીનો અનુભવસંચય કર્યો હોય છે ત્યારે) તેઓ તે સમયે નક્કી કરી લે છે કે હવે પછીનું અનુભવોનું ક્ષેત્ર આવા પ્રકારનું હોવું જોઈશે.

હું તમને થોડાક દાખલાઓ આપું, જો કે એ બધા અમુક અંશે બાહ્ય રીતના છે.

હવે, જો કોઈ ચૈત્યસ્વરૂપને પ્રભુત્વનો અને સત્તાનો અનુભવ મેળવવાની જરૂર હોય છે તો એ એ રીતે એનાં પ્રતિકાર્ય કઈ રીતનાં થાય છે તે વસ્તુ જાણી શકે છે અને પોતાની એ બધી ક્રિયાઓને પ્રભુ પ્રત્યે વાળી શકે છે. આમ, તમે સત્તાવાળું જીવન તમને જે કાંઈ શીખવી શકે તેમ હોય છે તે એમાં શીખો છો. આવાં સ્વરૂપો કોઈ રાજા કે રાણીનો દેહ ધારણ કરે છે. એ લોકો અમુક સત્તા ભોગવે છે અને દરમ્યાન એમને જોઈતા અનુભવો મળી રહે છે. તેઓ પછી એમના અનુભવોને છેડે પહોંચે છે. જ્યારે તેઓએ પોતાને જાણવું હોય છે તે જાણી લીધું હોય છે ત્યારે તેઓ તેમના હવે નિરુપયોગી બની ગયેલા દેહને છોડી દેવાની તૈયારી કરે છે અને ત્યાર પછી લેવાના અનુભવ માટે તૈયારી કરવા લાગે છે, વારુ, ત્યારે એ સમયે, જ્યારે ચૈત્યપુરુષ હજી દેહમાં જ હોય છે અને પોતે જે કાંઈ શીખ્યો હોય છે તેની નોંધ લે છે ત્યાર પછી, તે ત્યાર બાદના જીવન-પ્રસંગને માટે શું કરવું તે નક્કી કરી લે છે. અને કેટલીક વાર એ વસ્તુ એક ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાની ગતિ સરખી વસ્તુ હોય છે: એટલે કેટલીક વાર એમ બને છે કે એણે અમુક પ્રકારના આખા ક્ષેત્રનો અભ્યાસ કરી લીધો હોય છે ત્યારે એથી તદ્દન ઊલટા પ્રકારના ક્ષેત્રનો અભ્યાસ કરવાનું નક્કી કરે છે અને આથી ઘણી વાર એ ચૈત્યપુરુષે પોતે અગાઉના જીવનમાં જે પ્રકારની જિંદગી ગાળી હોય છે તેથી તદ્દન ઊલટા પ્રકારની જિંદગી ગાળવાનું નક્કી કરે છે. એટલે પછી, પોતાના દેહનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં એ આમ કહે છે: ‘હવે પછીના વખતે હું અમુક ભૂમિકામાં દેહ ધારણ કરીશ’ દાખલા તરીકે ધારો કે કોઈ ચૈત્યપુરુષ, વિકાસના એવા સોપાન ઉપર આવી પહોંચ્યો હોય છે કે જ્યારે એને પોતાને ભૌતિક દેહ ઉપર કાર્ય કરવાની એવી તક જોઈતી હોય છે જેને લઈને એ પોતાના દેહને સભાનપણે પ્રભુનો સંપર્ક થાય એવી તક પ્રાપ્ત કરી શકે અને એ રીતે એનું રૂપાંતર સાધી શકે: તો પછી, જ્યારે એણે સત્તા, સામર્થ્ય, ક્રિયાશીલતા વગેરેનો વિકાસ કરવા માટે જે દેહનો ઉપયોગ કર્યો હોય છે તેનો જ્યારે એને ત્યાગ કરવાનો સમય આવે છે, ત્યારે એ કહે છે: ‘હવે પછી હું તદ્દન સાધારણ પ્રકારના વાતાવરણમાં જન્મ લઈશ, જરા પણ ઊંચા કે નીચા પ્રકારના નહિ; એવો જન્મ લઈશ જેમાં બહુ વધુ પડતા પ્રમાણમાં બાહ્ય રીતનું જીવન ગાળવાનું ન હોય (આ કેવી રીતે સમજાવવું?) જ્યાં વ્યક્તિને અતિશય સામર્થ્ય પણ ન હોય અને જ્યાં અતિશય સંતાપ પણ ન હોય-સર્વથા સામાન્ય, એ બે પ્રકારની વચ્ચેની જિંદગી જેવી હોય શકે એમ આપણે કલ્પી શકીએ તેવી મધ્યમ પ્રકારની જિંદગી.’ એ સ્વરૂપ, એ રીતની પસંદગી કરે છે. પછી એ પોતાના ચૈત્યજગતમાં જરૂરી આરામ માટે, પ્રાપ્ત કરેલા અનુભવોને આત્મસાત્ કરવા માટે, અને ભાવિના અનુભવો માટે તૈયારી કરવા માટે, પાછો ફરે છે. એને પોતે કરેલી

પસંદગીની યાદ હોય છે. પરંતુ જ્યારે એને ફરીથી એક વાર પૃથ્વી ઉપર પાછા આવવાનો વખત થયો હોય છે ત્યારે, એ ત્યાંની ભૂમિકામાંથી ભૌતિક વસ્તુઓને આપણે જે રીતની જોઈએ છીએ તે રીતે જોઈ શકતો હોતો નથી: એ સર્વ તેને અન્ય પ્રકારના રૂપવાળી દેખાય છે. આમ છતાં એમાં જે ભેદ રહેલો હોય છે તે અગાઉથી જોઈ શકાય છે; વાતાવરણમાં રહેલો ભેદ, અને એ વાતાવરણમાં કરવાની ક્રિયાનો ભેદ સ્પષ્ટપણે જોઈ અને સમજી શકાય છે. એ ચૈત્યસ્વરૂપ પાસે એક સંપૂર્ણ અથવા સર્વવ્યાપી દૃષ્ટિ હોઈ શકે છે. કેટલીક વાર એ અમુક દેશની પસંદગી કરે છે; જ્યારે તેને અમુક પ્રકારનું શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, પ્રભાવ વગેરે જરૂરી લાગે છે ત્યારે એ અગાઉથી પોતે જ્યાં જન્મ લેવો હોય તે દેશ પસંદ કરી શકે છે. કેટલીક વાર એ એમ નથી કરતો, કેટલીક વાર એ કેવળ જે પ્રકારનું વાતાવરણ પોતાને જોઈતું હોય છે અને પોતાને જે પ્રકારની જિંદગી ગાળવી હોય છે એટલું જ પસંદ કરી નક્કી કરે છે અને પછી ત્યાં ઉપરથી, એ નીચેની બાજુએ ડગલું માંડતાં પહેલાં, પોતાને જે પ્રકારનાં આંદોલનો જોઈતાં હોય છે તેમને શોધે છે, એમને બહુ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે છે. એ જાણે એણે પોતે ક્યાં પડવું એ જગ્યા તરફ નિશાન તાક્યું હોય એના જેવું હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ એકંદરે સર્વથા નિર્ધારિત પ્રકારની હોઈ શકતી નથી, કારણ કે એનું નિશાન ચોક્કસ જગ્યાએ સાધી શકાય તેને માટે એક બીજી શરતનું પાલન થવાની પણ જરૂરિયાત રહે છે. એમાં કેવળ એ સ્વરૂપની એકલાની પસંદગીનો જ નહિ પણ નીચેની ભૂમિકામાંની એક પ્રકારની ગ્રહણશીલતા અને અભીપ્સાની જરૂર પણ રહે છે. એ વાતાવરણમાં એણે પોતે પસંદ કરેલી કોઈ વ્યક્તિ હોવી જોઈએ છે, ઘણુંખરું એવી વ્યક્તિ એ તેની માતા હોઈ શકે છે (કેટલીક વાર માતા અને પિતા બંને પણ હોય છે, પરંતુ ખાસ જરૂરી પસંદગી માતાની બાબતમાં હોય છે), એ માતામાં એક અભીપ્સા અને ગ્રહણશીલતા હોવી જોઈએ, એનામાં કોઈ એવી વસ્તુ હોવી જોઈએ જે કોઈ ઊર્ધ્વની વસ્તુઓ પ્રત્યે પ્રતિકાર્ય ન કરે તેવી અને પૂરતા પ્રમાણમાં ખુલ્લાપણાવાળી અને સચેતન અભીપ્સાવાળી હોય. અને એ વસ્તુ, પેલા ચૈત્યસ્વરૂપને માટે એક રાહ બતાવનાર નાનકડો દીપક પ્રગટાવે છે. પોતે જે વાતાવરણમાં જન્મ લેવા જનાર હોય છે ત્યાંની વસ્તુઓના સમૂહમાં જો પોતે પ્રસારિત કરેલા સંકલ્પ ઉપરાંત એક નાનકડો દીપક જલતો હોય છે તો એને ખબર પડે છે કે પોતાને ક્યાં જવાનું છે.

ચૈત્યસ્વરૂપના જન્મ માટે, નીચેની ભૂમિકામાં કોઈ રીતનું ખુલ્લાપણું તૈયાર થયું હોય એ જરૂરી છે. એવી તૈયારીની જરૂર હોય છે, માટે જ, ચૈત્યસ્વરૂપનો પુનર્જન્મ થવામાં વર્ષોનો નહિ તોપણ દિવસો અને મહિનાઓનો તો ફરક પડી જ જાય છે: ગમે તેમ તોય, એને કારણે એમાં એક પ્રકારની અનિશ્ચિતતા તો આવી જ જાય છે. એટલા માટે જ એ અગાઉથી કોઈ તારીખ નક્કી કરીને એમ નથી કહી શકતો કે, ‘હું અમુક તારીખે, અમુક દિવસે, અમુક કલાકે જન્મ લઈશ.’ એને માટે પોતાનો

સ્વીકાર કરનાર કોઈ વ્યક્તિને શોધી કાઢવી એ એક જરૂરિયાતની વસ્તુ હોય છે. જ્યારે એ સ્વરૂપ એવી વ્યક્તિને જુએ છે ત્યારે એ નીચેની બાજુએ ધસી આવે છે. પરંતુ એ તો જે વસ્તુ હકીકતમાં બને છે તેને વર્ણવવાની એક પ્રકારની રીત માત્ર છે. એ વસ્તુ એકદમ ચોક્કસ રીતે એ પ્રકારની જ હોય છે એમ નથી હોતું, પણ લગભગ એ એના સરખી કોઈ ઘટના હોય છે. એ સ્વરૂપ જ્યારે નીચેની તરફ પડે છે ત્યારે એ એક રીતની અભાન અવસ્થામાં મુકાઈ જાય છે, કારણ કે ભૌતિક જગત અને માનવચેતના ગમે તેવાં હોય છતાં, ચૈતસિક ચેતનાની સરખામણીમાં એ તદ્દન અચેતન વસ્તુઓ હોય છે. એટલે એ ચૈત્યપુરુષ એક અભાન અવસ્થામાં સરકી પડે છે. એ જાણે ઊંધે માથે નીચે પડતો હોય એના જેવું બને છે. એટલે એ મૂઢ સરખો થઈ જાય છે. અને પછી સામાન્ય રીતે, ઘણા ઘણા જૂજ અપવાદોને બાદ કરતાં, લાંબા સમય સુધી એને સમજ પડતી નથી, એને ખબર નથી પડતી કે પોતે ક્યાં છે અથવા પોતે શું કરે છે અથવા પોતે શા માટે ત્યાં જન્મ્યો છે, કાંઈ જ નહિ. એને પોતાને જે વસ્તુ વ્યક્ત કરવી હોય છે તે વ્યક્ત કરવામાં પણ એને મુશ્કેલી નડે છે, કારણ કે એ વસ્તુ ખાસ કરીને એને એક એવા બાળક સ્વરૂપની મારફતે કરવાની હોય છે જેને મગજ હોતું નથી: એ બાળકમાં, એ સમયે તો ભાવિમાં રચાનાર મગજનો ગર્ભ માત્ર હોય છે અને એ સ્વરૂપમાં મગજે આકાર ન લીધેલો હોઈ, પેલા ચૈત્યસ્વરૂપ માટે પોતાને જે વસ્તુ વ્યક્ત કરવી હોય છે તેને માટેનાં સાધનો ઉપલબ્ધ હોતાં નથી. આથી, કોઈ બાળકમાં જો કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનું સ્વરૂપ રહેલું હોય છે, તોપણ એને માટે એ વસ્તુ તરત જ પ્રગટ કરવી એ ઘણી અઘરી વાત બની જાય છે. . . .જો કે એવી ઘટનાઓ પણ બને છે, એવી વસ્તુઓ બની હોવાનાં વર્ણન અમે સાંભળ્યાં છે. એમ બને છે ખરું, પરંતુ સામાન્ય સંજોગોમાં એમ થવા માટે થોડોક સમય જરૂરી હોય છે. ચૈત્યસ્વરૂપ ધીરે ધીરે પોતાની મૂર્ચ્છિત અવસ્થામાંથી જાગ્રત થાય છે અને ત્યારે એને ખ્યાલ આવે છે કે અમુક અમુક કારણસર અને અમુક રીતની પસંદગીને લઈને એ ત્યાં આવેલો છે. સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ આપણને ચૈત્યચેતનાથી અલગ પાડી દે તે કડક મનોમય શિક્ષણની સાથે સાથે જ બની આવે છે. અને પછી અનેક પ્રકારના સંજોગો, અનેક પ્રકારની ઘટનાઓ, લાગણીઓ અને અનેક વસ્તુઓ અનિવાર્યપણે બને છે ત્યારે જ અંતરનાં દ્વાર ખૂલે છે અને વ્યક્તિને એ વસ્તુનું સ્મરણ થવાની શરૂઆત થાય છે કે આખરે તો પોતે બીજા વિશ્વમાંથી આવેલો છે અને પોતાના આગમન પાછળ અમુક ચોક્કસ કારણ રહેલું છે.

જ્યારે એમ નથી બનતું અને સર્વ કાંઈ યથાયોગ્ય રીતે બને છે, ત્યારે એને જે વસ્તુ સાથે સંબંધ સાધવાનો હોય છે તે સત્વરે સંઘાઈ જાય છે. જો એને કોઈ એવી

વ્યક્તિ મળી આવે છે કે જેની પાસે કંઈક જ્ઞાન હોય, જો એ અજ્ઞાનની દુનિયામાં જઈ પડવાને બદલે થોડા જ્ઞાનના ટુકડા ઉપર પડે છે, તો એ વસ્તુ સારી રીતે અને ઝડપથી બની શકે છે.

પરંતુ મનુષ્યોમાં જે કર્મોનો ન્યાય તોલવા બાબતના, બદલા અને શિક્ષાના ખ્યાલો પ્રચલિત છે, તેના કરતાં ચૈતસિક સંકલ્પ અને ચૈતસિક વિકાસનાં ધોરણો અલગ રીતનાં હોય છે. સામાન્ય લોકોમાં ન્યાય વિષેના જે ખ્યાલો પ્રચલિત છે, એ ખ્યાલોને સૂક્ષ્મ જગતોની બાબતોમાં પણ લાગુ કરવામાં આવ્યા હોય એવા ધર્મો અને તત્ત્વમીમાંસાઓ રચાયેલી છે, અને ત્યારે એ સર્વ મૂર્ખતાપૂર્ણ જ હોય છે, કારણ કે સાચી હકીકત એ પ્રમાણેની નથી. લોકોની જે બદલા અને શિક્ષાની સમજ છે એ તો કેવળ એક બેહૂદી વસ્તુ છે. એ વસ્તુ લેશમાત્ર, કોઈ પણ પ્રકારે, આંતરિક સત્યોને લાગુ પડતી નથી. એટલે જ્યારે તમે એક વાર સાચા આધ્યાત્મિક જગતમાં પ્રવેશ કરો છો ત્યારે આ બધી વસ્તુઓ તમને ખરેખર મૂર્ખાઈ ભરેલી જણાય છે. કારણ કે સાચેસાચ વસ્તુઓ લેશમાત્ર એ પ્રમાણે હોતી નથી.

ઘણા ઘણા લોકો આવીને મને કહે છે: ‘ત્યારે મેં મારા આગળના જન્મમાં એવું શું કર્યું હશે કે જેને લઈને હું અત્યારે આવી મુશ્કેલીભરી અવસ્થાઓમાં છું અને આવી આપત્તિઓ મારી ઉપર આવી પડે છે?’ ઘણીખરી વાર મને તેમને એમ કહેવાની ફરજ પડે છે કે, ‘પરંતુ તમે જોઈ શકતા નથી કે એ વસ્તુ તમારા ઉપર એક રીતે એક આશિષરૂપ, એક કરુણારૂપ છે! અને કદાચ એમ પણ હોય કે તમારા અગાઉના જન્મમાં તમે વધુ પ્રગતિ કરી શકો તે માટે એની માગણી કરી હશે . . .’ આ બધા તદ્દન પ્રચલિત ખ્યાલો છે: ‘ઓહ! મારું શરીર એક ખરાબ અવસ્થામાં છે, મેં શું કર્યું હશે? ગયા જન્મમાં મેં શું ગુનો કર્યો હશે કે આ જન્મમાં . . .’ આ બધા તદ્દન બાલિશતાભર્યા ખ્યાલો છે.

વાર્તાલાપ - ૩૩

૧૨ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૩

બાળક : કોઈ પણ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય વિષે આપને તેની આંખોમાં નિહાળવા માત્રથી કઈ રીતે જાણ થઈ જાય છે ?

શ્રી માતાજી : હું કેવળ તેની આંખોમાં જોઈને એ જાણી જતી નથી. હું એ મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય તેના સ્વરૂપ સાથે તાદાત્મ્ય કરીને જાણું છું અને જો તમને આ રીતે સમજવું ઠીક લાગે તો, બાહ્ય રીતે જોતાં મનુષ્યનાં ચક્ષુઓ એક પ્રકારનાં દ્વાર અથવા બારીઓ છે; કેટલાંક ખુલ્લાં હોય છે અને આપણે તેની અંદર ભીતરમાં ઊંડે સુધી પ્રવેશ કરીને ત્યાં જે કંઈ બનતું હોય છે તે જાણી શકીએ છીએ. કેટલાક લોકો થોડાક ખુલ્લા અને થોડાક બંધ હોય છે; કેટલાક લોકોનાં સ્વરૂપ ઉપર એક જાતનો પડદો અથવા જાળી હોય છે; તો કેટલાક લોકોનાં સ્વરૂપનાં દ્વારને સાંકળ ચડાવીને તાળું મારેલું હોય છે; એમનાં દ્વાર એવાં ભીંડલાં હોય છે કે ખૂલે જ નહિ. તેમ છતાં, એનાથી એક રીતનો નિર્દેશ મળી રહે છે; આપણને એ રીતે પણ એ વ્યક્તિના આંતરિક જીવનની કક્ષાનો, એનામાં રહેલી સત્યનિષ્ઠા અને એના સ્વરૂપની પારદર્શિતાનો ખ્યાલ આવી શકે છે. એટલે જ બારણાં ખુલ્લાં હોય છે તેમની દ્વારા હું એ સ્વરૂપોમાં પ્રવેશ કરીને તેમની ભીતરમાં રહેલા વ્યક્તિત્વ સાથે તાદાત્મ્ય કરું છું, એ લોકો જે રીતે જોતા હોય છે એ દૃષ્ટિએ હું વસ્તુઓને જોઉં છું, જે રીતે સમજતા હોય છે તે રીતે સમજું છું, જે રીતે વિચારતા હોય છે તે રીતે વિચારું છું અને એ લોકો જે રીતનું આચરણ કરી શકે તેમ હોય છે તેવું હું પણ કરી શકું છું (જો કે એ બાબતમાં હું અટકી જાઉં છું)! અને આ રીતે મને ખબર પડે છે કે લોકોનાં સ્વરૂપ કેવાં છે. એમાં કંઈ બહુ વખત નથી લાગતો; એ તો તરત જ કહી દેવાય છે. આ વસ્તુ વ્યક્તિનો ફોટોગ્રાફ જોઈને પણ થઈ શકે પરંતુ વ્યક્તિને જાતે જોઈએ તેટલી બધી સારી રીતે નહિ. આખરે કોઈ પણ ફોટોગ્રાફ કોઈ પણ વ્યક્તિની એકાદ ક્ષણ, એકાદ મિનિટના ભાવને જ બતાવતો હોય છે, પણ જો એવા ઘણા ફોટાઓ હોય તો . . . આમ છતાં, કોઈ એક ફોટો હોય તોપણ આપણે જરા પૂરતા પ્રમાણમાં તેની આરપાર જઈ શકીએ તો, ઠીક ઠીક રીતનો ચોક્કસ ખ્યાલ આવી શકે છે. તેમ છતાં, એ સર્વ જ્ઞાન તાદાત્મ્ય વડે પ્રાપ્ત થતું જ્ઞાન હોય છે. આનો અર્થ એ છે કે કોઈ વસ્તુ વિષે જો તમારે ખરેખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેની સાથે એકતા સાધવી જોઈએ. નહિ તો, પછી આપણે અનુમાન કરીએ, કલ્પના કરીએ, કોઈ તારણ કાઢીએ, તેમ છતાં આપણને ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

બાળક : એટલે એ વસ્તુ કરવી એ મનુષ્યો માટે મુશ્કેલ બાબત છે ખરું ને ?

શ્રી માતાજી : ના, કેમ ?

તમે પણ તાદાત્મ્ય કરતાં શીખી શકો. તમારે એ વસ્તુ શીખવી જોઈએ. જો તમારે તમારા અહંભાવથી પર થવું હોય તો એમ કરવું અનિવાર્ય છે. કારણ કે જ્યાં લગી તમે તમારા અહંભાવમાં પુરાઈ રહેલા હો છો ત્યાં લગી પ્રગતિ કરી શકતા નથી.

બાળક : એ વસ્તુ કઈ રીતે થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : એમ કરવાની ઘણી રીતો છે. એમાંની એકની હું તમને વાત કરું.

જ્યારે હું પેરીસમાં હતી ત્યારે ઘણાં સ્થળોએ લોકો ભેગા મળીને જાતજાતની આધ્યાત્મિક શોધખોળો (કહેવાતી આધ્યાત્મિક) કરતા અને એવાં ઘણાં સ્થળોએ હું જતી હતી. એ લોકો ગુહ્ય વિદ્યા અને એવા બીજા વિષયો ઉપર સંશોધનો કરતા. એક વાર મને એક એવી જુવાન બાઈને (મને લાગે છે કે એ બાઈ સ્વિડનથી આવેલી હતી.), મળવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. જેણે સાચું જ્ઞાન મેળવવાની રીત, ખાસ શીખી લેવા જેવી પ્રક્રિયા શોધી કાઢી હતી. અને પછી એ બાઈએ અમને એ બધું વિગતવાર સમજાવ્યું. ત્યાં અમે ત્રણ કે ચાર જણ હતાં. (એ બાઈનું ક્રેંચ ભાષાનું જ્ઞાન કંઈ બહુ સારું હતું નહિ, પણ એની બોલવાની રીત આત્મશ્રદ્ધાભરી હતી!) એણે અમને આમ કહ્યું: ‘જુઓ, આમાં આમ કરવાનું છે. આપણે કોઈ વસ્તુ લેવી અથવા કાળા પાટિયા ઉપર કોઈ નિશાની કરવી અથવા કોઈ ચિત્રકામ લેવું- એમાં જે વસ્તુ લેવામાં આવે છે તેની બહુ અગત્ય નથી-તમને જે કાંઈ સગવડભર્યું હોય તે લેવું. ધારો કે હું કોઈ આકૃતિ દોરું, ઉદાહરણ તરીકે . . . (એ બાઈ પાસે એક કાળું પાટિયું હતું) હું અહીં એક રેખા-ચિત્ર દોરું છું.’ એમ કહીને એ બાઈએ એક પ્રકારની ભૌમિતિક જેવી સમ-રેખાકૃતિ દોરી. પછી તેણે અમને કહ્યું, ‘હવે, તમે આ ચિત્રની સામે બેસો અને આ પાટિયા ઉપર દોરેલા તમારી સામેના ચિત્ર ઉપર તમારું ધ્યાન સમગ્રપણે ત્યાં એકાગ્ર કરો. તમે એવી એકાગ્રતા કરો, એવી એકાગ્રતા કરો કે તમારી ચેતનામાં બીજી કોઈ વસ્તુ પ્રવેશ ન કરે, કેવળ એ વસ્તુ જ તમારી ચેતનામાં બની રહે, બીજું કાંઈ નહિ. તમારી આંખોની દૃષ્ટિ એ ચિત્ર ઉપર સ્થિરપણે ચોંટાડી રાખો અને બીજી કોઈ બાજુએ લક્ષ્ય ન આપો. એવું કરો કે જાણે, લગભગ, તમે એ ચિત્રને લઈને હિપ્નોટાઈઝ થઈ ગયા હો (સંમોહન તંદ્રામાં પડી ગયા હો). તમે જુઓ (અને એ બાઈ એ રીતે ત્યાં જોયા જ કરતી હતી, જોયા જ કરતી હતી), તમે જોયા જ કરો, જોયા જ કરો, જોયા જ કરો. . . હવે, તમે આ રીતે જોતા રહો છો અને જોતાં જોતાં, જોતાં જોતાં, એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે તમે પેલા ચિત્રસ્વરૂપ જ બની જાઓ છો. (હું કહી શકતી નથી કે આમ થવામાં કેટલો સમય જાય, એમાં ઓછોવત્તો સમય તો લાગે છે જ, પરંતુ જેને આ બાબતનો મહાવરો હોય છે તે વ્યક્તિ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઝડપથી આગળ વધે છે). આમ જ્યારે તમે ચિત્રમય બની રહ્યાં હો છો ત્યારે પછી તમારે માટે જગતમાંની કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી

અને પછી એકદમ અચાનક, તમે એની બીજી બાજુએ ઊપડી જાઓ છો; અને આમ તમે જ્યારે એ આકૃતિની પારની બીજી બાજુએ પહોંચી જાઓ છો ત્યારે, તમે એક નવીન ચેતનામાં પ્રવેશ કરો છો અને ત્યારે તમને એ ચેતના વિષે જ્ઞાન મળી આવે છે.’

અમે બધાં આ વાત સાંભળીને પેટ પકડીને ખૂબ હસ્યાં કારણ કે એ વાત જ હાસ્યપ્રેરક હતી. પણ હકીકતમાં એ તદ્દન સાચી વાત હતી; આપણને એ વિષયનો મહાવરો પડે તે માટે એ એક અતિ ઉત્તમ શિક્ષણ પદ્ધતિ હતી. એમાં એ વસ્તુ તો સ્વાભાવિક છે કે કોઈ આકૃતિને બદલે, તમે બીજી કોઈ વસ્તુ, દા.ત. કોઈ મૂળ વિચાર, અથવા શબ્દોનો આશ્રય લઈને પણ આ રીતનો અભ્યાસ કરી શકો. ધારો કે તમારું મન કોઈ પ્રશ્નમાં ગૂંથાયેલું છે અને તમને એનો ઉકેલ આવડતો નથી: હવે, તમે એ પ્રશ્નને તમારી સમક્ષ કોઈ અલગ વસ્તુ હોય તેમ મૂકો, તમારાથી શક્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં અત્યંત ઝીણવટભર્યા, ખૂબ ચોક્કસ, અત્યંત ઉઠાવદાર શબ્દોમાં તેને રજૂ કરો, અને પછી તમે તમારો અભ્યાસ શરૂ કરો; તમે કેવળ એકલા એ શબ્દો ઉપર એકાગ્રતા કરો અને બને તો એ શબ્દોની પાછળ રહેલા અર્થ ઉપર જ તમારું ચિત્ત એકાગ્ર કરો, એટલે કે એ રીતે તમે એ મૂળ પ્રશ્ન ઉપર જ એકાગ્ર બની જાઓ—તમે આમ એકાગ્રતા કરો, એકાગ્ર થાઓ, એકાગ્ર બનો, અને એમ ને એમ જ્યાં સુધી એ વસ્તુ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુનું અલગ અસ્તિત્વ ન રહે તે રીતે એકાગ્ર થઈ રહો. અને એ સાચું છે કે પછી એકદમ અચાનક તમને લાગે છે કે તમારી આગળ કાંઈક ખૂલી રહ્યું છે અને તમે એની આરપાર પેલી બાજુએ જઈ પહોંચ્યા છો. આ બીજી બાજુ કઈ વસ્તુની હોય છે? . . . આનો અર્થ એ, કે તમે તમારી ચેતનામાં એક દ્વાર ખોલ્યું છે અને પછી તમને તત્કાલ તમારા પ્રશ્નનો ઉકેલ જડી જાય છે.

પોતાના સ્વરૂપનું તાદાત્મ્ય કરતાં શીખવાની આ એક ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીત છે.

દાખલા તરીકે, તમે કોઈ વ્યક્તિને મળો છો. એ વ્યક્તિ તમને કોઈક વાત કહે છે, અને તમે એને એનાથી વિરુદ્ધની વાત કહો છો (ઘણુંખરું આવું બનતું જ રહે છે, કારણ કે આપણામાં એક જાતનો વિરોધ કરતા રહેવાનો ભાવ રહેલો જ હોય છે) અને એમાંથી પછી તમે દલીલબાજી ઉપર ઊતરી પડો છો. આનું સ્વાભાવિક પરિણામ તો એ આવે કે તમારા મતભેદનો તો કોઈ ઉકેલ ન આવે, પણ જો તમારો મિજાજ ખરાબ હોય તો, તમે લડી પડો તો ખરા જ. પરંતુ એમ કરવાને બદલે, એટલે કે, કેવળ તમારા પોતાના વિચારો અને શબ્દોને વળગી રહેવાને બદલે, જો તમે તમારી જાતને એમ કહો કે: ‘જોઈ, એણે મને એ રીતની વાત કરી એનું કારણ શું છે તે શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરું. હા, એણે મને એમ કેમ કહ્યું હશે?’ અને પછી તમે

એકાગ્રતા કરો 'તો એમ કેમ, કેમ, કેમ?' તમે ત્યાં જ હો છો અને પ્રયત્ન કરતા રહો છો. પેલી બીજી વ્યક્તિ તો બોલ્યે જ જતી હોય છે. એને એ વાતની ખુશી ઊપજી હોય છે કે હવે તમે એનો પ્રતિવાદ કરવાનું બંધ કર્યું હોય છે! એ ફડાફડ બોલ્યે જ જાય છે અને એને ખાતરી થઈ ગઈ હોય છે કે એણે તમને એના કથનની યોગ્યતાની પ્રતીતિ કરાવી દીધી છે. પછી તમે એ વ્યક્તિ જે કાંઈ બોલી રહી હોય છે તેના ઉપર વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરો છો અને એવી ભાવના સેવો છો કે ધીરે ધીરે કરીને, એના જ શબ્દો દ્વારા, તમે એના મસ્તકમાં પ્રવેશ કરો છો. આમ તમે જ્યારે એના મસ્તકમાં પ્રવેશ કરો છો ત્યારે એકદમ અચાનક તમે એની વિચારસરણીમાં પેસી શકો છો અને ત્યારે તમે કલ્પના કરી શકો છો, સમજી શકો છો કે એ વ્યક્તિ તમારી સાથે એવી રીતે કેમ વાત કરતી હતી! અને ત્યાર પછી, જો તમારી બુદ્ધિ જરાક તીવ્ર હોય તો તમે જે વસ્તુની સમજ હમણાં પ્રાપ્ત કરી હોય તે વસ્તુ અને એ અગાઉ તમે વસ્તુઓને જે રીતની સમજતા હતા તે બંનેને એકસાથે ગોઠવી શકો છો અને એ બંનેનો મેળ સાધીને એમાંથી જે સત્ય વસ્તુ હોય છે તે શોધી કાઢો છો. અને આ રીતે તમે આગળ વધી શકો છો. વળી પોતાના મનને વિશાળ કરવા માટે પણ આ એક ઉત્તમ રસ્તો તમોને હાથ લાગે છે.

તમે જો કોઈ ચર્ચામાં પડી જાઓ તો તરત જ, તત્કાલ નીરવતા પ્રાપ્ત કરી લો. તમારે એકદમ નીરવ બની જઈને કાંઈ પણ બોલ્યા વિના, પેલી બીજી વ્યક્તિ એ વસ્તુને કઈ દૃષ્ટિએ જુએ છે તે રીતે જોવા પ્રયત્ન કરવો-એથી કાંઈ તમે તમારું દૃષ્ટિબિંદુ ભૂલી જતા નથી! પણ એથી તમે એ બંને વસ્તુઓનો એકસાથે મેળ પાડી શકો છો. અને આ રીતે તમે આગળ વધો છો, એક સાચી રીતની પ્રગતિ કરો છો.

આ વાત દરેક વસ્તુને લાગુ પડે છે. જ્યારે જ્યારે તમારે બીજા લોકો સાથે પ્રસંગ પડે અને તમે તેમની સાથે સંમત ન થઈ શકો એવું કાંઈ બને, ત્યારે એને પ્રભુએ મોકલેલી કૃપાનો પ્રસંગ ગણી લેજો, તમે પ્રગતિ કરી શકો તેના નિમિત્તરૂપે કાંઈ અદ્ભુત પ્રસંગ ઊભો થયો છે એમ ગણી લેજો. અને આ એક તદ્દન સાદી વસ્તુ છે: તમારે અહીંને બદલે ત્યાં રહેવાનું હોય છે; પોતાની જાત પ્રત્યે જોવાને બદલે, તમારે બીજામાં પ્રવેશ કરીને દૃષ્ટિ નાખવાની હોય છે. તમારામાં થોડી સરખી કલ્પનાશક્તિ હોવી જોઈએ, તમારા વિચારો ઉપર, તમારી ગતિઓ-ક્રિયાઓ ઉપર જરા વધુ કાબૂ હોવો જોઈએ. અને એ કાંઈ બહુ મુશ્કેલ વસ્તુ નથી. તમે થોડો પ્રયત્ન કરી જોજો; થોડા વખત પછી તમને એ બાબતમાં કશી ખાસ મુશ્કેલી નહિ લાગે.

આમાં તમારે સામી વ્યક્તિને જોઈને કોઈ મનોમંથન કરવાનું નથી કે: 'આ વસ્તુ આમ કેમ છે અને પેલી વસ્તુ તેમ કેમ છે? એ વ્યક્તિ એમ કેમ વર્તે છે? એ એમ કેમ બોલે છે?' એ રીતે તો તમે ક્યાંયના નહિ રહો. તમને સમજણ કશી નહિ પડે પણ તમે અનેક પ્રકારનાં અર્થહીન સ્પષ્ટીકરણો ઊપજાવી કાઢશો અને એમાંથી તમને

કાંઈ શીખવાનું નહિ મળે, કેવળ તમે એટલું કલેશો કે: ‘એ વ્યક્તિ મૂર્ખ છે અથવા તો એ વ્યક્તિ દુષ્ટ છે’, પણ એથી કોઈ વાતનો નિકાલ નહિ આવે. એથી ઊલટું, જો તમે થોડીક એવી ક્રિયા કરશો કે જેમાં તમે એ વ્યક્તિ પ્રત્યે એ કોઈ તમારાથી વિજ્ઞાતીય પ્રકારનો પદાર્થ હોય તેમ નિહાળવાને બદલે, તમે તમારી સમક્ષના એ નાનકડા મસ્તકમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો અને પછી ખરેખર જો એની ભીતરમાં પહોંચશો તો અચાનક તમે એની આરપાર થઈને બીજી બાજુએ પહોંચી જશો, તમે ત્યાંથી તમારી પ્રત્યે દૃષ્ટિ નાખશો અને પછી તમને એ વ્યક્તિ શું કહેવા માગે છે તેની બરાબર ખબર પડશે-દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટ બની રહેશે, કેમ, કેવી રીતે, શા કારણે અને એ સર્વની પાછળ શી લાગણી છે એ સર્વ કાંઈ . . . આ એક એવો અખતરો છે કે જે કરી જોવાના તમને એક દિવસમાં સેંકડો પ્રસંગો પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

શરૂઆતમાં તમને બહુ સારી સફળતા નહિ મળે, પરંતુ જો તમે ખંતપૂર્વક મંડ્યા રહેશો તો અંતે તમને અદ્ભુત સફળતા પ્રાપ્ત થશે અને પછી જીવનમાં તમને વધુ પ્રમાણમાં રસ પડશે. અને પછી એ કામ એવું બની રહેશે જેમાં તમે કેવળ તમારા કોચલામાં કેદ નહિ હો અને અહીંથી તહીં અથડાવાને બદલે સાચી રીતની પ્રગતિ કરતા હશો. તમે પ્રકાશ આપતા ગોળા સાથે અથડાતાં પતંગિયાંને જોયાં છે ને? . . . દરેકની ચેતના એવી જ છે, એ અહીં અથડાય છે, તહીં અથડાય છે અને આમ એ અથડાયા કરે છે કારણ કે દરેક વસ્તુ એને માટે વિજ્ઞાતીય હોય છે. પરંતુ જો તમે આમતેમ અથડાયા કરવાને બદલે, ભીતરમાં પ્રવેશ કરી દો, તો પછી એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપનો ભાગ બની રહેવાની શરૂઆત થાય છે. તમે તમારી જાતને વિશાળ કરો છો, તમે ખુલ્લી હવામાં શ્વાસ લેતા થાઓ છો, આમતેમ ફરવા માટે તમને પૂરતી જગ્યા મળી રહે છે, તમે અથડાતા કે કુટાતા નથી, તમે પ્રવેશ કરો છો, ભીતરમાં પ્રવેશ કરો છો અને વસ્તુસ્થિતિ સમજી જાઓ છો. અને તમે એકીસાથે અનેક સ્થળોમાં વસી શકો છો. એમાં ખૂબ મઝા આવે છે: અને એ આખી વસ્તુ તમે આપોઆપ કરતા રહો છો.

દાખલા તરીકે, તમને કોઈ ખૂબ રસ પડતો હોય તેવી ચોપડી અથવા કોઈ અદ્ભુત ઉત્તેજક સાહસભરી યાત્રાઓની વાતોથી ભરપૂર નવલકથા વાંચતા હશો. ત્યારે, તમે સમગ્રપણે એ વાતમાં ડૂબી ગયા હશો, તમે તમારી શાળાએ જવાનો સમય પણ ભૂલી જતા હશો, અથવા જમવાનો કે સૂઈ જવાનો સમય પણ વિસરી જતા હશો. તમે સમગ્રપણે તમારા વાંચનમાં ધ્યાનમગ્ન થઈ ગયા હશો. ત્યારે, એવી અવસ્થાને આપણે આત્મ-તાદાત્મ્યની ઘટના કહી શકીએ છીએ. અને આ વસ્તુ જો તમે કાંઈક અંશે પૂર્ણ રીતે કરી શકતા હશો તો તમને અમુક પ્રસંગ પછી શું બની

આવશે તેની તમને અગાઉથી ખબર પડી જશે. એક એવી ક્ષણ આવે છે જ્યારે, જો તમે તમારી વાર્તામાં મગ્ન થઈ ગયા હશો તો (તમે એ વસ્તુ ઈચ્છતા હશો કે નહિ તોપણ) એ લેખક તમને કઈ જાતના અંત પ્રત્યે દોરી જઈ રહ્યો છે, એ એની વાતનો કઈ કઈ રીતે વિસ્તાર કરતો જવાનો છે અને છેવટે એ કેવા ઉપસંહાર પ્રત્યે પહોંચી જવાનો છે તે સર્વ કાંઈ તમે જાણી શકશો, કારણ કે, તમે એ લેખકનો જે સર્જક ઉન્મેષ હોય છે તેની સાથે તમારી જાતની એકતા સિદ્ધ કરી હોય છે. આ વસ્તુ તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે ઓછાવતા સારા પ્રમાણમાં કરો છો, અને જો કે તમને એ વસ્તુની ખબર નથી હોતી, છતાં આવી ઘટનાઓ વસ્તુતઃ તો આત્મ-તાદાત્મ્યનો જ એક પ્રકાર હોય છે.

પેરીસનાં પરાંઓમાં એવાં ત્રીજી કે ચોથી કક્ષાનાં થિયેટરો છે જ્યાં સનસનાટીભર્યાં નાટકો ભજવાય છે. આ થિયેટરો બુદ્ધિશાળી લોકો માટે નહિ પરંતુ સામાન્ય લોકોનાં ટોળાંઓ માટે હોય છે; ત્યાંનાં નાટકોનાં તત્ત્વો હમેશાં અત્યંત નાટકીય ઢબનાં, મનને હલાવી મૂકે તેવાં હોય છે. હવે, એ નાટકોમાં જે લોકો ભાગ ભજવતા હોય છે, તેઓ તદ્દન સામાન્ય કોટિના મનુષ્યો હોય છે અને એમને પોતાનો ભાગ ભજવતી વેળાએ એ ખ્યાલ નથી રહેતો કે તેઓ એક થિયેટરમાં છે. એ લોકો, પોતાને જે ભાગ ભજવવાનો હોય તેની સાથે સંપૂર્ણપણે એકરૂપ થઈ જાય છે. અને ત્યાં આવી આવી વસ્તુઓ ભજવાય છે: રંગભૂમિ ઉપર નાટકમાંનો દગાબાજ પ્રતિસ્પર્ધી બારણા પાછળ છુપાયેલો હોય છે અને પછી ત્યાં એ નાટકનો નાયક આવી પહોંચે છે અને એને જાણે કે ખબર નથી હોતી કે પેલો દગાબાજ એની પાછળના કમાડની બાજુએ છુપાયેલો છે અને થોડીક જ વારમાં એનું (નાયકનું) આવી બનવાનું છે. ત્યાં પછી, પાછળની બાજુએ, ઊંચી બેઠકો ઉપર પ્રેક્ષકો બેઠેલા હોય છે (એ બેઠકને ગેલેરી કહે છે) તેઓ બૂમો પાડી ઊઠે છે, ‘અરે, સાવધાન, પેલો ત્યાં સંતાઈને ઊભો છે!’ (હસાહસ). આવું કંઈ એકાદ વખત બનતું નહિ, આવું તો આપોઆપ, સેંકડો વાર બની આવતું. મેં એક એવું નાટક જોયેલું, એનું નામ ‘લ બોસૂ’ (ખૂંધાભાઈ) હતું એવું મને લાગે છે. પણ એ એક ઘણું સનસનાટીભર્યું નાટક હતું અને એને ‘થિયેટર દ લા પોર્ત સેઈન્ટ માર્ટિ’ માં ભજવવામાં આવતું હતું. એ નાટકની આખી વાત તો મને અત્યારે યાદ નથી પણ એમાં એક દૃશ્ય એવું આવતું હતું કે જેમાં રંગભૂમિ ઉપર એક નાનકડો ઝૂમ અને તેની બાજુમાં એક મોટો ઝૂમ રહેતો, અને એમાં એવી ગોઠવણ કરેલી હતી કે પેલા નાના ઝૂમમાં એક ચાંપ ગોઠવેલી હતી અને જો એનું બટન દબાવવામાં આવે તો, પેલા મોટા ઝૂમની છત તે ઝૂમની અંદરના લોકો ઉપર ઘડાક દઈને ફસડાઈ પડે અને એ બધાનો કચેરીને ફૂચો કરી નાખ્યા વિના ન રહે. . . અને એ નાટકમાં આવો ભાગ આવે છે એની ખબર અગાઉથી કેટલાક લોકોને મળી ગઈ હતી અને એ લોકોએ વાતવાતમાં બીજાઓને પણ આવા પ્રસંગની

ખબર આપી દીધી હતી. હવે, નાટકમાં એ પ્રવેશ આવ્યો ત્યારે પેલા નાનકડા રૂમમાં પેલો દગાબાજ સંતાર્દને બેઠો હતો. એને પેલી બટનવાળી ચાંપની કરામતની ખબર હતી; અને પછી પેલા મોટા રૂમમાં નાટકના નાયકનો પ્રવેશ થયો અને એ ત્યાંના લોકો સાથે સંવાદ કરી રહ્યો; બધાં જ જાણતાં હતાં કે થોડીક જ વારમાં માથા ઉપરની છત તૂટી પડવાની છે. . . હું કાંઈ બોલેલી નહિ, મને યાદ હતું કે હું એક થિયેટરમાં નાટક જોવા બેઠી હતી; હું એ વસ્તુ જોવાની રાહ જોતી હતી કે એ નાટકનો રચનાર એના નાયકને કેવી રીતે બચાવી લે છે (એ તો ખુલ્લું છે કે એનાથી કાંઈ બધાની હાજરીમાં એ વ્યક્તિનું ખૂન તો ન કરાવાય)! પરંતુ બધા જ પ્રેક્ષકો એવી માનસિક અવસ્થામાં ન હતા. એટલે કેટલાક લોકોએ બુમરાણ કરી મૂકી, કેટલાકે તો સાચે જ ઘાંટો કાઢી કહ્યું કે: ‘અરે જો જો, પેલી છતથી સાચવજો!’ અને એવું બધું બનેલું.

આવી બધી ઘટનાઓ આત્મતાદાત્મ્યને કારણે બને છે. ફક્ત એમાં એટલું જ હોય છે કે એ કેવળ સ્વયંભૂ રીતે બની આવે છે. પરંતુ લોકોનાં જ્ઞાનતંતુઓનાં દર્દોને મટાડવા માટે આવું એક સાધન પણ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે, કોઈ માણસ બહુ ઉચ્કેરાઈ જવાને લઈને એના જ્ઞાનતંતુઓ જીર્ણ થઈને બીમાર અને નિર્બળ થઈ ગયા હોય છે ત્યારે એને કોઈ એકવેરિયમની સામે બેસાડે છે—આવું એકવેરિયમ તો સુંદર ચીજ હોય છે, નહિ?—એમાં સુંદર નાની નાની અને સોનેરી માછલીઓ હોય છે—ત્યાં તમને એક આરામ ખુરશીમાં બેસાડીને કહેવામાં આવે છે કે કોઈ વાતનો વિચાર ન કરશો (ખાસ કરીને જે વિષયની ચિંતા તમને સતાવતી હોય તેનો તો નહિ જ), અને કેવળ એ માછલીઓનું અવલોકન કર્યે જજો. એટલે પછી તમે એ માછલીઓનું અવલોકન કર્યે જાઓ છો, તેઓ હાલેચાલે છે, જાય છે, આવે છે, તરે છે, સપાટી ઉપર આવે છે, ગુલાંટો મારે છે, એકબીજાને મળે છે, એકબીજાની પાસે થઈ પસાર થાય છે, અને આમ તેઓ સતતપણે એકબીજાનો પીછો કર્યે જાય છે, પાણી વહે જાય છે, માછલીઓ ફર્યે જાય છે. અમુક સમય પછી તમે એ માછલીઓનું જીવન જ જીવતા બની જાઓ છો: જાણે કે તમે જ જાઓ છો, આવો છો, તરો છો, સપાટી ઉપર આવો છો, રમત કરો છો. અને આ રીતે એક કલાક પછી, તમારા જ્ઞાનતંતુઓ ચુસ્ત સ્થિતિમાં આવી ગયા હોય છે, તમને એક અજબની રાહત મળી ગઈ હોય છે.

આમાં શરત માત્ર એટલી જ છે કે તમારે તમારી ઉપાધિઓનું ચિંતન ન કરવું જોઈએ. તમારે કેવળ માછલીઓનું અવલોકન જ કર્યે જવું જોઈએ.

બાળક : આપણે આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને પ્રભુને પામી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : જુઓ, પ્રભુનું જ્ઞાન પામવાનો માર્ગ તો કેવળ એની સાથે

તાદાત્મ્ય કરવામાં રહેલો છે. એમાં બીજો કોઈ રસ્તો નથી, આ જ રસ્તો છે. એટલે તમે આવી રીતે એક વાર, વસ્તુઓ સાથે તાદાત્મ્ય સિદ્ધ કરવાની ક્રિયામાં પારંગત થઈ જશો તો તમે એ રીતનું તાદાત્મ્ય પણ કરી શકશો. એ વસ્તુ આવડ્યા પછી તો તમારે કઈ વસ્તુ સાથે તાદાત્મ્ય કરવું છે તેની પસંદગી કરવાની જ બાકી રહે છે. પરંતુ જ્યાં લગી તમને આ રીતે તાદાત્મ્ય કરવાની કળા આવડતી નથી હોતી ત્યાં સુધી તો, તમારા માર્ગમાં હજારો વસ્તુઓ વચમાં આવે છે, તમને આમતેમ ખેંચી જાય છે, તમારું ધ્યાન વિચ્છિન્ન કરી નાખે છે. એટલે પછી, તમે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરી શકતા નથી. પરંતુ એક વાર એ કળા આવડી જાય, ત્યાર પછી તો તમારે તમારી તાદાત્મ્યશક્તિનો દોર લંબાવીને, તમારી ઈચ્છા હોય તે વસ્તુ ઉપર સ્થાપિત કરવાનો રહે છે, અને તમને જ્યાં લગી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તમારું ધ્યાન એ રીતે ટકાવી રાખવાનું રહે છે. જો તમે આત્મતાદાત્મ્ય કરવાની કળામાં સિદ્ધહસ્ત (પારંગત) થઈ ગયા હશો તો એ વસ્તુ, પ્રમાણમાં સત્વરે બની આવશે. હા, ઘણી જલદીથી બની શકશે. શ્રી રામકૃષ્ણ કહેતા કે એમાં વ્યક્તિ વ્યક્તિએ, ત્રણ દિવસ, ત્રણ કલાક કે ત્રણ મિનિટ જેટલો તફાવત પડે છે. જે લોકો અત્યંત ધીમા હોય છે તેમને માટે ત્રણ દિવસ, જે લોકો થોડાક વધુ તત્પર હોય છે તેમને માટે ત્રણ કલાક, અને જે લોકોને એનો મહાવરો હોય છે તેમને માટે ત્રણ મિનિટ.

બાળક : જે લોકો અત્યંત ધીમા હોય તેમને માટે પણ ત્રણ જ દિવસ ?

શ્રી માતાજી : હા, જે લોકો ખૂબ ધીમા હોય તેમને માટે. એમને પૂછવામાં આવેલું કે, ‘પ્રભુ સાથે એકતા સિદ્ધ કરવામાં કેટલો વખત જાય?’ ત્યારે એમણે આ રીતનો ઉત્તર આપેલો.

બાળક : અને કંઈ પણ કર્યા વિના, એટલું કરવામાં ત્રણ દિવસ થાય છે ?

શ્રી માતાજી : ના, કંઈ કર્યા વિના તો નહિ. પ્રભુ સાથે કેવળ અદ્વૈત સિદ્ધ કરવા માટે ફક્ત કાંઈ જ ન કરવું એવું અનિવાર્યપણે નથી. એ તો સ્પષ્ટ છે કે તમે તમારી તમામ જરૂરિયાતોને વિસારે પાડીને જરા પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના, કાંઈ પણ કર્યા વિના બેસી રહીને એ જ અવસ્થામાં તદ્દન અવિચલપણે ત્રણ દિવસ રહી શકો, તો એનો અર્થ એ થાય કે તમે સાચે જ એક અસાધારણ પૂર્ણાવસ્થાએ પહોંચી ગયા છો. ના, એમનો કહેવાનો આશય એ ન હતો: એમનો આશય તો મનને કેવળ પ્રભુ પ્રત્યે એકાગ્ર કરી રાખવાનો હતો. અને એ વસ્તુ એમણે પોતે ત્રણ જ મિનિટમાં સિદ્ધ કરેલી. અને એ વસ્તુ એમણે, જે વ્યક્તિએ તેમને એ રીત બતાવેલી તેની સન્મુખ જ કરી બતાવેલી કે જેથી તેને સાબિતી મળે કે એ વ્યક્તિ જે કહેતી હતી તે સાચી વસ્તુ હતી. એમને પોતાને તો એ વસ્તુ કરતાં ત્રણથી વધારે મિનિટ લાગેલી નહિ.

ખરી વાત એવી જ છે. આ વસ્તુનો અનુભવ થવામાં અડચણરૂપ વાત તો એકાગ્રતા કરવાનો અભ્યાસ (નિયમિતપણે) કરવામાં નથી આવતો તે અને-જેને

અંગ્રેજીમાં ‘એક બિંદુ ઉપર પોતાની જાતને એકાગ્ર કરવી’ એમ કહેવામાં આવે છે— સંકલ્પને એક બિંદુ ઉપર એકત્રિત કરવાની શક્તિનો, અભાવ હોય છે. તમે તો એક મિનિટ માટે, બે મિનિટ માટે, પા ક્લાક માટે, એક ક્લાક માટે, આ વસ્તુની ‘કામના’ કરતા હો છો, પણ પછી તમે અનેક વસ્તુઓની ‘માગણી’ કરો છો. . . . તમે થોડીક સેકંડો આ વસ્તુ વિષે ‘વિચાર’ કરો છો અને પછીથી, તમે હજારો વસ્તુઓના વિચારો કરવા લાગો છો. એટલે પછી, સ્વાભાવિક છે કે આ વસ્તુ સિદ્ધ કરતાં તમને અનંત કાળ લાગી જાય છે. આમાં એવું નથી કે તમે તમારા પ્રયત્નોનો સરવાળો અથવા ઢગલો કરી શકો. આમાં એવું નથી કે તમે એક વખતે રેતીનો એક કણ મૂકો, વળી કોઈક ફરી વાર ત્યાં બીજો એક કણ મૂકો, અને એમ કરી કરીને જેમ ત્યાં એક ઢગલો ઊભો કરી શકો છો. તેવું પ્રભુ માટેના વિચારને લાગુ પાડી શકાય તેમ નથી. એમ નથી થઈ શકતું. એવી રીતે છૂટાછવાયા વિચારોને કોઈ સમૂહ એકત્રિત કરીને કોઈ ટકાઉ રચના ઊભી કરી શકાતી નથી. એવી રીતના પ્રયત્નો કશી અસર ઉપજાવતા નથી; એ કોઈ રીતે એક જથ્થાના રૂપમાં એકઠા કરી શકાતા નથી, તમે આમાં તમારા છૂટાછવાયા પ્રયત્નોનો સરવાળો કરીને સંખ્યા અથવા જથ્થાની રીતે સિદ્ધિનું પ્રમાણ ઊભું કરી શકતા નથી—તમારે જે પ્રગતિ કરવી હોય તો એમાં માપદંડરૂપે પ્રયત્નની ઉત્કટતા અથવા તીવ્રતા રહે છે. એ વસ્તુ ગુણાત્મક હોય છે. હા, તમે એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપની ભીતરમાં, એકલા એકલા એ રીતે કરી શકો છો, અને એ રીતે તમે જે કરો છો, એનું મહત્ત્વ પણ રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુનો કોઈ રેતીના ઢગલાની માફક, (રેતીના) કણ-કણ કરીને સંગ્રહ થતો નથી. એવું હોય તો તો તમે જરાક ચાલાકી કરીને તમારી જાતને કહી શકો કે: ‘વારુ ત્યારે, હું દરરોજ પ્રભુને માટે એક ડઝન વાર વિચારો કરીશ.’ અને પછી એવી રીતે તમે ટપકાં કરતા જઈને અમુક સમય બાદ એક આખો ડુંગર ખડો કરી દઈ શકો . . .

ઠીક ત્યારે, બેટા, હવે લગભગ દસ થવા આવ્યા છે. છતાં જે કોઈને કાંઈ રસ પડે તેવો પ્રશ્ન પૂછવાનો હોય તો . . . તમારે પૂછવો છે? પૂછો.

બાળક : મારે એક પ્રશ્ન પૂછવો છે.

શ્રી માતાજી : ખૂબ રસ પડે તેવો છે?

બાળક : મારા માટે તો એ ખૂબ રસદાયી છે. એમ કહેવાય છે કે કેટલાક લોકો અત્યંત બુદ્ધિશાળી હોય છે અને કેટલાક તદ્દન જડ જેવા મગજવાળા હોય છે. આમ કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : એમ કેમ છે? પણ, મારા દીકરા, આ પ્રકૃતિમાં તો અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ છે અને એમાંથી કોઈ બે વસ્તુઓ એકબીજાને સર્વાંશે મળતી

આવતી નથી. પ્રકૃતિમાં સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે: તમે જે સર્વની કલ્પનાઓ કરી શકો તે બધી અને વધારામાં હજારો અને લાખો. એટલે તમારા લક્ષમાં આવે છે કે કેટલાક લોકો બુદ્ધિશાળી હોય છે અને કેટલાક લોકો એવા નથી હોતા. અને વળી એવા પણ લોકો જોવામાં આવે છે કે જેમનું મગજ ઠેકાણું હોતું નથી. પરંતુ તમારાં અવલોકનનું ક્ષેત્ર અમુક મર્યાદા સુધી જ વિસ્તરેલું હોય છે. પરંતુ તમે કહી શકો કે એવી બધી વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ છે અને સેંકડો, હજારો અને લાખો અન્ય રીતની વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ છે અને છતાં કોઈ બે વસ્તુઓ એકસરખી નથી. અને હું નથી માનતી કે તમે એવી કોઈ વસ્તુની કલ્પના કરી શકો કે જેનું ક્યાંક ને ક્યાંક અસ્તિત્વ ન હોય. અને પ્રકૃતિને એ વાતમાં જ બહુ રમૂજ ઊપજે છે—પ્રકૃતિ સર્વ વસ્તુઓ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, દરેક વસ્તુ કરે છે, દરેક વસ્તુ બનાવે છે, સર્વ વસ્તુઓનું વિભાજન કરે છે અને માટે સર્વ પ્રકારનાં સંયોજનો પેદા કરવાં શક્ય હોય છે. એ પ્રકૃતિ એ સર્વમાં પરિવર્તન કર્યે જાય છે, તેમને ફરીથી ઘટે છે, તેમની પુનર્રચના કરે છે; અને આમ શક્યતાઓની એ આખી શાશ્વત ગતિ એક પછી એક ઊભી થાય છે, એકબીજા સાથે અથડામણમાં આવે છે, એકબીજામાં એકઠી થાય છે, પોતપોતામાં ભળી જાય છે અને પોતાનો વિલય પણ કરે છે. પાર્થિવ જીવનની કોઈ બે મિનિટો એકસરખી હોતી નથી; અને પૃથ્વી કેટલા કાળથી અસ્તિત્વમાં છે? . . . વિદ્વાન લોકો એ વિષે તમને અંદાજ આપી શકશે. અને પૃથ્વી ક્યાં સુધી જીવતી રહેશે? કદાચ એ વાત પણ તમને એ લોકો કહેશે. એના આંકડા આપશે અને એમણે એટલાં મીંડાં ચડાવેલાં હશે કે એ સંખ્યાને તમે વાંચી પણ નહિ શકો. આમ છતાં એકની એક વસ્તુ બે વાર નહિ બને તેમ જ કોઈ પણ બે ક્ષણો એકસરખી નહિ હોય. જો તમને કોઈ વસ્તુઓ એકસરખી લાગતી હશે તો એ કેવળ દેખાવ માત્ર હશે. કોઈ બે વસ્તુઓ એકસરખી નથી, કોઈ બે ક્ષણો એકસરખી નથી. અને આ વસ્તુ એટલે બધે અંશે ભૂતકાળમાં જાય છે કે તમે એની ગણતરી પણ નહિ કરી શકો. એકની એક વસ્તુ કદી ફરી નહિ બને. એટલે તમે મને નહિ પૂછી શકો કે આ વસ્તુનું અસ્તિત્વ કેમ છે અને પેલી વસ્તુ કેમ અસ્તિત્વમાં છે? . . . આમ કેમ છે એમ તમારે મને પૂછવું છે? તો, વાત એમ છે કે, પ્રકૃતિ પાસે તમારા કરતાં વધુ કલ્પનાશક્તિ છે. એ હમેશાં નવી ને નવી વસ્તુઓની કલ્પના કરતી રહે છે. એમ જ હોવું જોઈએ, એ હર ક્ષણે પરિવર્તનશીલ છે અને એનાં સંયોજનો હમેશાં નવાં હોય છે. વિશ્વની કોઈ બે સેકન્ડો એકસરખી નથી. ખરે જ, પ્રકૃતિ પાસે ઘણી ભારે કલ્પનાશક્તિ છે. તમને એનો કદી વિચાર નહિ આવેલો? . . . તમારી પોતાની એવી કોઈ બે મિનિટો હોય છે જે સર્વ અંશે એકબીજા સાથે મળતી હોય? ના. તમે સારી પેઠે જાણો છો કે આજે તમે જેવા છો તેવા તમે ગઈ કાલે ન હતા અને આજે જેવા છો તેવા તમે આવતી કાલે નહિ હો. અને તમે કેવળ આમ પાછા જ ચાલ્યા જાઓ તો. . . માનો કે દસ વર્ષ પાછા જાઓ,

તો તમે તમારી જાતને બિલકુલ ઓળખી પણ નહિ શકો! તે વખતે તમે કેવા વિચાર કરતા હતા તેની પણ તમને ખબર નથી-આપણે એમ માની લઈએ કે તે વખતે તમે કશાનો વિચાર કરતા હશો!

એટલે આમાં કોઈ પ્રશ્ન નથી રહેતો. આમાં તો તમે કેવળ એટલું કરી શકો કે અનુભવો મેળવવા માટેનું જે અત્યંત મર્યાદિત ક્ષેત્ર તમારી સમક્ષ છે તેનું સંશોધન કરવા પ્રયાસ કરવો અને સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓને નિલાળવી! અને અનુભવો માટેનું તમારું આ ક્ષેત્ર આટલું બધું મર્યાદિત હોવા છતાં તમે એ બધી શક્યતાઓને નિલાળવાની શરૂઆત કરી શકશો, અને તમે તરત જ જોશો કે એમાં પણ શક્યતાઓનો એક અતિકાય વિસ્તાર રહેલો છે.

અને તમે એટલે કોણ?. . . . શાશ્વતીની એક ક્ષણ માત્ર!

વાર્તાલાપ - ૩૪

૧૯ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘પ્રેમ શક્તિનું કાર્ય ફક્ત માનવજાતિમાં જ મર્યાદિત નથી. મનુષ્ય સિવાયની બીજી સૃષ્ટિઓમાં તેનું કાર્ય કદાચ ઓછું વિકૃત પણ હશે. પ્રકૃતિમાં પુષ્પો તરફ, વૃક્ષો તરફ દૃષ્ટિ કરો. સૂર્યાસ્ત થતો હોય, સર્વત્ર ગંભીર નીરવતા છવાઈ રહી હોય ત્યારે ઘડીભર કોઈક વૃક્ષ નીચે જઈ બેસો, અને પ્રકૃતિ સાથે તમારા અંતરાત્માને એક કરવા પ્રયત્ન કરો. તમે અનુભવશો કે પૃથ્વીમાંથી, વૃક્ષોનાં ઊંડાં ઊંડાં મૂળમાંથી નીકળીને વૃક્ષના રેષાઓમાં થઈને ઠેઠ ઊંચામાં ઊંચી ડાળ સુધી પ્રેમની આ એક આર્ત અંખના આરોહણ કરી રહી છે, આખી પૃથ્વી જાણે અસ્ત થયેલા પ્રકાશને પાછો માગી રહી છે, કોઈક કલ્યાણકારક જ્યોતિર્મય વસ્તુને અંખી રહી છે. એ અંખના એવી તો વિશુદ્ધ અને તીવ્ર હોય છે કે વૃક્ષોની આંતર ચેતના સાથે જો તમે અદ્વૈત અનુભવી શકો તો તમારો અંતરાત્મા પણ આ જગતમાં હજી અપ્રકટ રહેલી પ્રભુની દિવ્ય શક્તિ, દિવ્ય જ્યોતિ અને તેના પ્રેમ માટે આર્તભાવે પ્રાર્થના કરવા લાગશે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૯)

બાળક : વૃક્ષો પ્રકાશ પ્રત્યે અભીપ્સા સેવે છે. એ પ્રકાશ કયો હોય છે?

શ્રી માતાજી : એ પ્રકાશ એટલે સૂર્ય, મારા દીકરા, તેં કોઈ વખત એવું જોયું નથી કે સૂર્ય ક્ષિતિજની નીચે જવા માટે અને રાત્રિનું આગમન થાય કે તરત જ વૃક્ષનાં પાંદડાં બિડાવા માટે છે?

બાળક : વૃક્ષમાં પણ કોઈ અન્ય વસ્તુ બનવા માટે અભીપ્સા હોય એવું હોઈ શકે?

શ્રી માતાજી : કોઈ અન્ય વસ્તુ એટલે કઈ વસ્તુ? વૃક્ષને માટે એવા કયા માર્ગ ખુલ્લા હોય છે?

બાળક : માનવી બનવાના?

શ્રી માતાજી : મનુષ્ય! પરંતુ વૃક્ષોને તો મનુષ્ય વિષે કોઈ જ્ઞાન નથી હોતું! તમારું કહેવું એમ છે કે માનવી જેમ દિવ્ય માનવ બનવાની અભીપ્સા સેવે છે તેમ વૃક્ષો મનુષ્ય બનવાની અભીપ્સા સેવતાં હોય?. . . . હું કેટલાંક એવાં પ્રાણીઓના

સંબંધમાં આવેલી છું જેઓ મનુષ્ય બનવાની અભીપ્સા સેવતાં હતાં. પરંતુ એ પ્રાણીઓ તો માણસો સાથે વસતાં હતાં. દા.ત. જે બિલાડીઓ અને કૂતરાંઓ મનુષ્યની સાથે નિકટપણે રહેતાં હતાં તેમનામાં એવી અભીપ્સા ખીલી ઊઠેલી. મારી પાસે એક એવો બિલાડો હતો જેને પોતે બિલાડીની યોનીમાંનો હોવા બદલ દુઃખ લાગતું હતું, એને મનુષ્ય બનવું હતું. એનું અકાળે મરણ થયેલું. એ બિલાડો ધ્યાન કરતો હતો, ચોક્કસ, એ એની પોતાની રીતે કોઈ પ્રકારની સાધના કરતો હતો; અને જ્યારે એણે એના દેહનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે એના પ્રાણમય અંશે માનવદેહ પણ ધારણ કરેલો. એનામાં સત્વ-રૂપ વસ્તુ, એના સ્વરૂપના કેન્દ્રસ્થાને રહેલું ચૈત્ય તત્ત્વ, સીધું એક મનુષ્ય સ્વરૂપમાં પહોંચી ગયેલું, અને એ બિલાડાના પ્રાણમય સ્વરૂપનો સચેતન અંશ પણ એ મનુષ્યના પ્રાણમય સ્વરૂપમાં પહોંચી ગયેલો. પરંતુ આવા બનાવો કોઈક જ વાર અને અપવાદરૂપે બને છે.

બાળક : આપ કદાચ એમ કહેવા માગો છો કે પથ્થરોમાં પણ પ્રેમ હોય છે.*

શ્રી માતાજી : શક્ય છે.

બાળક : આપણે એને પિછાની શકીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : આપણે એનું સંવેદન અનુભવી શકીએ. ચેતનાની એક એવી અવસ્થા છે જેમાં આપણે દિવ્ય પ્રેમને એ જ્યાં હોય ત્યાં જોઈ શકીએ છીએ અને એમાં પછી આપણે જે રીતે એક પ્રાણી અને બીજા પ્રાણીના ભૌતિક સ્વરૂપ વચ્ચે રહેલા તફાવતને લક્ષમાં લઈએ છીએ તેવું પ્રેમની બાબતમાં બનતું નથી. કારણ કે, આપણે જેમને અચેતન વસ્તુઓ કહીએ છીએ તેમનામાં આપણે ધારીએ છીએ તેવી અતિ ઘણી, ખૂબ ખૂબ, અભીપ્સા રહેલી હોય છે. પથ્થરોમાં પણ એક એવી સ્વયંભૂ સંવેદનશક્તિ હોય છે જેને લઈને તેઓ જે કાંઈ ઉત્તમ અને ઉમદા અને શુદ્ધ હોય છે

*પ્રેમ એક વિશ્વવ્યાપી અને સનાતન તત્ત્વ છે. તે સદા સર્વદા પોતાનો આવિર્ભાવ કર્યા જ કરે છે. અને એ આવિર્ભાવમાં તેનું મૂળ તત્ત્વ હમેશાં એક જ પ્રકારનું હોય છે. એ એક દિવ્ય શક્તિ છે. એના બાહ્ય વ્યાપારોમાં આપણને જે વિકૃતિઓ દેખાય છે તે તેનાં કરણોને આભારી હોય છે. વળી પ્રેમ કેવળ મનુષ્યોમાં જ પ્રગટ થાય છે એવું નથી. એ તો સર્વત્ર રહેલો છે. વનસ્પતિમાં એની ક્રિયા વિદ્યમાન છે, એ કદાચ પથ્થરમાં પણ હશે. પશુઓમાં તો એની હાજરી સહેલાઈથી જણાઈ આવે છે.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૯)

તેને આપોઆપ અનુભવી શકે છે, જો કે તેઓ એ વસ્તુને કોઈ પણ પ્રકારે વ્યક્ત કરી શકતા નથી. છતાં તેઓ તેમનો અનુભવ તો કરી જ શકે છે અને તેમના ઉપર તેમની અસર પણ અન્ય પ્રકારની થાય છે.

આ જે હાજરી આવી રહેલી છે તેને કારણે, વસ્તુઓમાં, પદાર્થોમાં અને પથ્થરોમાં પણ એક અનોખી લાગે તેવી ગ્રહણશીલતા રહેલી હોય છે. એવા પણ પથ્થરો હોય છે જેઓ પોતાની અંદર શક્તિનો સંગ્રહ કરી શકે છે અને તમને એમ કરતાં આવડતું હોય તો, તમે તેમનામાં અમુક જાતની શક્તિને સીંચી શકો છો. એ પથ્થરો શક્તિઓને એકઠી કરી શકે છે, ધારણ કરી રાખી શકે છે અને બીજાઓને તે આપી દઈ પણ શકે છે. તમે અમુક પથ્થરોને (એમને કિંમતી પથ્થરો કહેવામાં આવે છે) લઈને તેમની અંદર શક્તિઓનો સંચય કરી શકો છો અને એ પથ્થરો તેમને ધારણ કરી રાખે છે. અને પછી એ શક્તિઓ ખૂબ ધીરે ધીરે, ક્રમે ક્રમે પ્રસાર પામે છે. પરંતુ જો તમને આવડે તો તમે તેમનામાં એટલા બધા પ્રમાણમાં શક્તિનો જથ્થો એકત્રિત કરી શકો કે, જેને આપણે લગભગ અનંતકાળ કહીએ ત્યાં લગી પહોંચે.

બાળક : જ્યારે આ શક્તિઓ આ પથ્થરોમાંથી બહાર નીકળતી હોય છે ત્યારે તેઓ કોઈ પ્રકારે ઉપયોગી નીવડી શકે તેવી હોય છે ખરી?

શ્રી માતાજી : હા, જરૂર! એ પથ્થર પોતાની અંદર એકત્રિત કરવામાં આવેલી શક્તિ લગભગ અનંતકાળ લગી સાચવી રાખી શકે છે. . . . એવા પણ પથ્થરો હોય છે જે અમુક પ્રકારની કડી તરીકે કામ કરી શકે છે. કેટલાક પથ્થરો શક્તિની એક જાતની બેટરી હોય તેવું કાર્ય કરે છે. કેટલાક પથ્થરોમાં રક્ષણ આપવાની શક્તિ હોય છે. આ એક ખૂબ નોંધપાત્ર વસ્તુ છે. તમે એક જાતના પથ્થરમાં (ખાસ કરીને નીલમણિમાં) રક્ષણની શક્તિનો સંચય કરી શકો છો અને જે વ્યક્તિ એ પથ્થરને ધારણ કરે છે તેનું એ પથ્થર સાચેસાચ રક્ષણ કરે છે. એ હકીકત ઘણી રસપ્રદ છે. મને એનો અનુભવ છે. મારા જાણીતા એક માણસ પાસે એવી જાતનો એક પથ્થર હતો અને એમાં રક્ષણ આપવાની શક્તિનો સંચય કરવામાં આવેલો હતો. એટલે એ વ્યક્તિ જ્યારે એ પથ્થરને ધારણ કરીને બહાર નીકળતી ત્યારે અદ્ભુત રીતે કામ બની શકતાં. . . . કેટલાક પથ્થરો વડે ભવિષ્યની ઘટનાઓનું દર્શન થઈ શકે છે. કેટલાક લોકો જે ઘટનાઓ બનવાની હોય છે તે બધી એ પથ્થરોમાંથી વાંચી શકે છે. પથ્થરોમાં સંદેશો લઈ જવાની પણ શક્તિ હોય છે. જો કે એમ થઈ શકે તે માટે બંને પક્ષે જરૂરી આવડત હોવી જોઈએ: એક તરફ પૂરતા પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ; બીજી તરફ ચોક્કસ નિશ્ચિત શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય જોવાની અને વાંચવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. એટલે પથ્થરોનો ઉપયોગ શક્તિના સંચય માટે થઈ શકે છે એ વસ્તુ જ બતાવી આપે છે કે તેઓ પોતાની અંદર શક્તિનું અસલ મૂળ જ ધરાવે છે. એવું ન હોય તો એમનામાં આવી ગ્રહણશક્તિ ન હોય.

પથ્થરો પાસાદાર બને છે તેના મૂળમાં પણ આ શક્તિ જ કારણભૂત હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સ્ફટિકના પથ્થરોનાં પાસાંઓની રચના ખૂબ અદ્ભુત રીતની, અત્યંત સંવાદપૂર્ણ હોય છે અને એના કારણમાં એની અંદર એના કેન્દ્રસ્થાને રહેલી આ પાયાની હાજરી જ હોય છે. તમે એ હાજરીને જોઈ શકતા નથી, કારણ કે તમારામાં એ જાતનાં આંતરિક સંવેદનો ગ્રહણ કરવાની શક્તિ હોતી નથી. પરંતુ એક વાર પણ તમે જો વસ્તુઓની પાછળ રહેલા આ પ્રેમની શક્તિઓને પૂર્ણપણે અનુભવશો તો તમને ખ્યાલ આવી જશે કે એ શક્તિ સર્વ સ્થળે એક જ પ્રકારની છે. એમાં જે વસ્તુઓ (મનુષ્યે કૃત્રિમ રીતે ગોઠવીને) રચેલી હોય તે પણ આવી જાય છે: પછી તમે એ વસ્તુઓ શું કહેવા માગે છે તે સમજી શકો છો.

બીજું કાંઈ?

બાળક : માતાજી, જ્યારે લોકો તમારી પાસે પુષ્પો લાવે છે ત્યારે તમે તેમનો સાંકેતિક અર્થ કઈ રીતે જણાવી શકો છો?

શ્રી માતાજી : કોનો, પુષ્પોનો? પણ એમાં તો એ જ રસ્તો હોય છે. એમાં આપણે એ પુષ્પની પ્રકૃતિ સાથે, એના અંતરના સત્ય સાથે સંબંધમાં આવવાનું હોય છે. પછી આપણને એ જે વસ્તુની રજૂઆત કરતું હોય છે તેની ખબર પડી જાય છે.

બાળક : માતાજી, એક દિવસ આપે અમને કહેલું કે આપ જેને 'દિવ્યતા' કહો છો અને અમે જેને ઈશ્વર કહીએ છીએ એ બે વચ્ચેનો તફાવત સમજાવશો.

શ્રી માતાજી : આહ! પણ મેં તમને કહેલું કે હું તમને એ વાત પછીથી, થોડાંક વર્ષો પછી કહીશ. મેં તમને કહેલું કે એ માટે તમે અમુક ઉંમરનાં થાઓ એ જરૂરી છે. મેં તમને એ ઉંમર પણ કહેલી; મને અત્યારે એ યાદ નથી, પરંતુ એ વસ્તુ સમજી શકે તે માટે મગજની રચના અમુક હદ સુધી વધુ તૈયાર થયેલી હોવી જોઈએ.

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘આ મહાન શક્તિમાં જે કાંઈ વિકારો પ્રવેશે છે તેનું કારણ તેના માનુષી કરણની મર્યાદામાં, એ કરણમાં રહેલાં તમસ, અજ્ઞાન અને અહંતામાં રહેલું હોય છે. પ્રેમના મૂળ સનાતન તત્ત્વમાં આસક્તિ, વાસના, સ્વામિત્વની ભૂખ, આત્મપરાયણ લોલુપતા એ બધામાંનું કાંઈ હોતું નથી. પ્રેમ, પોતાના વિશુદ્ધ રૂપમાં, મનુષ્યના અંતરાત્માની ભગવાન સાથે મિલનની ઝંખનારૂપ જ હોય છે. એ ઝંખના નિરપેક્ષ હોય છે, કોઈ પણ ગણતરીથી પર હોય છે. દિવ્ય પ્રેમ તો પોતાનું અર્પણ કર્યા જ કરે

છે, તે કશું માગતો નથી. માણસોએ એ પ્રેમના કેવા હાલ કરી મૂક્યા છે તે કહેવાની જરૂર નથી. એ પ્રેમને તેમણે એક ઘૃણાસ્પદ, વિરૂપ પદાર્થ બનાવી મૂક્યો છે. અને છતાં મનુષ્યમાં પણ જ્યારે પ્રથમ વાર પ્રેમ જાગે છે ત્યારે તેમાં પ્રેમનાં વિશુદ્ધ દિવ્ય તત્ત્વનો કાંઈક અંશ આવ્યા વિના રહેતો નથી. ક્ષણભર તો મનુષ્યમાં પોતાની જાતને ભૂલી જવાની શક્તિ આવે છે. પ્રેમના દૈવી સ્પર્શથી તેનામાં રહેલાં બધાં ઉદાત્ત અને સુંદર તત્ત્વો જાગ્રત બને છે, વિસ્તાર પામે છે. પરંતુ થોડા જ વખતમાં મનુષ્ય ઉપર તેની જૂની પ્રકૃતિ પાછી સવાર થઈ જાય છે. એના પ્રેમમાં મલિન માગણીઓ દાખલ થાય છે. સમર્પણના બદલાની આશા જન્મે છે, તે સોદા કરવા માંડે છે, પોતાની હલકી વૃત્તિઓની તૃપ્તિ માટે શોરબકોર કરી મૂકે છે, અને પ્રેમના દિવ્ય પદાર્થને તદ્દન વિકૃત અને મલિન કરી મૂકે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૯)

બાળક : એમ કેમ બને છે કે, મનુષ્યો જ્યારે કાંઈ આપે છે ત્યારે તેઓ હમેશાં બદલામાં કાંઈક મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે ?

શ્રી માતાજી : કારણ કે, તેઓ કેવળ પોતાની જાતની અંદર પુરાઈ રહેલા હોય છે. એમને પોતાની મર્યાદાનું ભાન હોય છે એટલે એમને એમ લાગે છે કે, પોતે વિકાસ કરવો હોય, વૃદ્ધિ પામવી હોય, અરે જીવતા ટકી રહેવું હોય, તો પણ એમને બહારથી કોઈક વસ્તુ આત્મસાત્ કરવી જોઈએ, કારણ કે એ લોકો પોતાની વ્યક્તિગત મર્યાદાવાળી ચેતનામાં જીવતા હોય છે. એટલે એવા લોકો પોતાની પાસેથી કોઈ વસ્તુ આપે છે ત્યારે એને લઈને એમના સ્વત્વમાં જાણે કે એક છીંદ્ર પડતું હોય એવું એમને લાગે છે. એટલે પછી એ લોકોને થાય છે કે બહારથી કોઈક વસ્તુ લાવીને એને પૂરી દેવું જોઈએ. . . . સ્વાભાવિક રીતે આ એક ભૂલ છે. અને ખરી વાત તો એ છે કે એ લોકોએ આ રીતે પોતાની ચેતનાની સાંકડી મર્યાદામાં પુરાઈ ન રહેવું જોઈએ, પોતાની જાતને એટલે અંશે વિસ્તૃત કરવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાના જેવી બીજી સાંકડી મર્યાદાઓવાળી ચેતનાઓ સાથે તાદાત્મ્ય સાધે એટલું જ નહિ પણ એક એવી ચેતના સાથે અદ્વૈત પામે કે જેને લઈને પોતે સર્વમય બની રહે. જ્યારે એવું થાય ત્યારે જ પેલી સાંકડી મર્યાદાઓ વિલીન થઈ જાય છે, પણ એ પહેલાં નહિ. અને જ્યાં લગી તમે સાંકડી મર્યાદાઓમાં પુરાયેલા હો છો, ત્યાં સુધી

તમને, વસ્તુઓ લેતાં રહેવાની ઈચ્છા રહે છે, કારણ કે તમને ગુમાવવાનો ડર લાગતો હોય છે. તમે ખર્ચો છો ખરા પણ પાછી પૂર્તિ કરી લેવા માગો છો. મારા બેટા, તેં જે પૂછ્યું એ વાતમાં કારણભૂત વસ્તુ આ છે. કારણ કે જો તમે તમારી જાતને સર્વ વસ્તુઓમાં પાથરી દીધી હોય છે, તમારી અંદર જે કોઈ આંદોલનો આવતાં અથવા બહાર જતાં હોય છે તે બધામાંથી સૌ વસ્તુઓમાં પોતાની જાતને એકરસ કરી દેવાની, વિસ્તાર કરવાની, વૃદ્ધિ પામવાની, પોતાની જાતને પોતાની મર્યાદાઓમાં પૂરી નહિ રાખવાની પણ તેમની બહાર નીકળી આવવાની, અને છેવટે સૌની સાથે પોતાને એકરૂપ કરી દેવાની જરૂર વ્યક્ત થતી હોય છે, તો તમારે કાંઈ પણ ગુમાવવાનું નહિ રહે, કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ તમારી જ થઈને રહી હશે. ફક્ત આપણે આ વસ્તુ જાણતા નથી. એટલે, જ્યારે આપણે કોઈ વસ્તુ જાણતા નથી, ત્યારે એને આચરી શકતા પણ નથી. તમે ઊંધું ઘાલીને એકઠું કરવાનો, ભેગું કરવાનો, સંચય કરવાનો પ્રયત્ન કરી જોજો. પરંતુ એમ કરવું અશક્ય છે. એવી રીતે કશાનો સંચય થઈ શકતો નથી. તમારે વસ્તુઓ સાથે તમારી જાતને એકરૂપ કરતાં શીખવું જોઈએ. નહિ તો પછી તમારી પાસે જે કાંઈ થોડું હોય છે તેની પૂર્તિ કરવાની તમને ઈચ્છા રહે છે. તમે કોઈ સારો વિચાર વ્યક્ત કરો કે તરત જ તમે એની કદર થાય એવું ઈચ્છો છો; તમે કોઈના પ્રત્યે પ્રેમભાવનો ટુકડો ફેંકો છો તો પછી તમને પણ એવી જ વસ્તુ પાછી મળે તેની અપેક્ષા રાખો છો. . . . આનું કારણ એ છે કે તમે સર્વ વસ્તુઓમાં ઉત્તમ વિચારરૂપે, પ્રેમભાવરૂપે, માર્દવતારૂપે વસી શકતા નથી. તમને તો બસ આ બીજાઓથી કપાઈને જુદા પડી ગયેલા, મર્યાદાઓમાં પુરાયેલા હોવાની લાગણી હોય છે અને તમને સર્વ વસ્તુઓ ગુમાવવાની બીક લાગે છે, તમારી પાસે જે કાંઈ હોય છે તે બધું ગુમાવી બેસવાનો ભય લાગે છે, કારણ કે તમને તમારામાં ઘટાડો થઈ જશે એમ લાગતું હોય છે. બીજી બાજુએ જોતાં, જો તમે તમારી જાતને બીજાઓ સાથે એકરૂપ કરવા શક્તિમાન હશો તો તમારે વસ્તુઓ ખેંચી તાણી લાવવાની જરૂર નહિ રહે. તમે જેટલા વિશાળ થશો એટલું વધારે તમને પ્રાપ્ત થશે. તમે જેટલા વધુ એકરૂપ થશો તેટલા તમે વધુ મહાન થશો. એટલે લેવાને બદલે આપો. અને તમે જેટલું આપતા રહેશો તેટલા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ પામતા રહેશો.

પરંતુ એ થઈ શકે તે માટે તમારે તમારા નાનકડા અહંભાવની મર્યાદાઓમાંથી બહાર આવવું જોઈએ. તમારે તમારા અહંકાર સાથે એકતા કરવાને બદલે, શક્તિ સાથે, પેલા આંદોલન સાથે એકતા કરવી જોઈએ.

આ વસ્તુ કરવી અઘરી છે, પણ પ્રયત્નને અંતે બની આવે છે.

બાળક : એમ કેમ કહેવાય છે કે સારું કરવા કરતાં બૂરું કરવું વધારે સહેલું હોય છે?

શ્રી માતાજી : એમ કહેવાય છે ખરું, પણ એ હમેશાં સાચું નથી હોતું-એનો આધાર લોકો ઉપર રહે છે. હું એવા લોકોને ઓળખતી હતી (ઘણા નહિ, પણ. . .) જેમને કોઈ ખરાબ વસ્તુ કરવી અશક્ય લાગતી હતી. કોઈ પણ ખોટી વસ્તુ કરવાના વિચારની સામે તેમની આખી પ્રકૃતિ બળવો કરતી; એમની સ્વાભાવિક ક્રિયા એથી ઊલટી રીતની જ રહેતી. પરંતુ એવું ઓછું બને છે. છતાં એવા કિસ્સાઓનું અસ્તિત્વ પણ છે જ.

આનું કારણ એ છે કે, અત્યારે આ જગત જે અવસ્થામાં છે તેમાં એ હજી મહદ્ અંશે વિરોધી શક્તિઓની અસર હેઠળ છે. ખાસ કરીને એ ક્રિયાત્મક અને સામાન્ય રીતે તમારી પાસે ક્રિયાઓ કરાવનાર પ્રાણમય શક્તિની અસર હેઠળ છે. આ શક્તિ મોટા ભાગે વિરોધી પ્રાણમય શક્તિની અસર હેઠળ છે. આ વિરોધી શક્તિઓ એટલે જે શક્તિઓ અશુભ કાર્ય કરવા ઈચ્છતી હોય, વિનાશ કરવા ઈચ્છતી હોય, વસ્તુઓને બગાડી મૂકવા પ્રયત્ન કરતી હોય, તેવી હોય છે-એમાં એક રીતનો વસ્તુઓને બગાડી મૂકવાનો સંકલ્પ કામ કરતો હોય છે. જ્યારે તમે કોઈ સુંદર વસ્તુને જુઓ છો ત્યારે એની કદર કરવાને બદલે, અને ચાલવાને બદલે, એને જોઈને આનંદ પામવા અને એની વૃદ્ધિ અને પ્રગતિ ઈચ્છવાને બદલે (એવી પ્રવૃત્તિ સાચી રીતની દિવ્ય ગતિ હોય છે) તમારામાં એક પ્રકારનો ગુસ્સો ઊભો થાય છે, તમે ઊકળી ઊઠો છો, એનો વિનાશ કરવાની કે બગાડી મૂકવાની કામના કરો છો. એવી ગતિ વિરોધી શક્તિઓને કારણે થાય છે. કમનસીબે એવી વસ્તુ ઘણા લોકો માટે, બાળકો માટે પણ સ્વાભાવિક સરખી હોય છે. . . . વસ્તુઓનો નાશ કરવાની અને બગાડવાની સહજવૃત્તિ. તો, એના કારણરૂપ પેલી વિરોધી શક્તિઓ હોય છે. આ શક્તિઓ સીધેસીધી પ્રાણમય જગતમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવે છે અને માનવ ચેતનાને અને કેટલીક વાર તો પશુઓની ચેતનાને ધારણ કરે છે. એમાં જે કાંઈ સુંદર હોય છે, શુદ્ધ હોય છે, શુભ હોય છે અને જે કાંઈ સત્ય હોય છે તેને માટે ધિક્કારની વૃત્તિ રહેલી હોય છે. એમાં પ્રભુની દિવ્ય હાજરી પ્રત્યે ધિક્કારવૃત્તિ હોય છે અને કુદરતી રીતે આ ધિક્કારની વૃત્તિ સાથે વસ્તુઓનો નાશ કરવાનો અને ભ્રષ્ટ કરવાનો, ઉતારી પાડવાનો, બગાડી મૂકવાનો, વિરૂપ અને વિકૃત કરવાનો સંકલ્પ પણ રહેલો હોય છે. એક પગલું આગળ જતાં, એમાં અન્યને, વેદનાગ્રસ્ત કરવાનો સંકલ્પ પણ ઉમેરાય છે, અને એ બધાનો અર્થ એ છે કે એ સર્વની ઉપર, અચેતના, અવચેતના અને અર્ધચેતનામાં સ્વાભાવિક રીતે કામ કરી રહેલી વિરોધી શક્તિઓનો પ્રભાવ અસર કરી રહેલો હોય છે. એ વસ્તુનો સામનો કરીને કાર્ય કરતી અટકાવવા માટે જ્યોર્તિમય અને શુદ્ધ ચેતના જોઈએ. પરંતુ જગતમાંની પરિસ્થિતિ એવી છે કે આનો અર્થ એક અવિરતપણે ચાલી રહેલી લડાઈ એવો થાય. આ વસ્તુના કાર્યપ્રદેશમાંથી બહુ ઓછા માણસો છટકી શકે છે. દરેક વ્યક્તિમાં પોતામાં એક નાનકડો ખૂણો-કેટલીક વાર

ખૂબ નાનો, કેટલીક વાર મોટો, કેટલીક વાર તદ્દન અચેતન, કેટલીક વાર જરાક સચેતન, કેટલીક વાર પૂર્ણપણે સભર રીતે સભાન-રહેલો હોય છે, જેને વસ્તુનો નાશ કરવો, તેમને ઉતારી પાડવી, એવું બધું ગમતું હોય છે. અને આ જગત એક એવી અવસ્થામાં છે કે જો તમે આવી વૃત્તિઓનું સેવન કરો છો તો આવી તકની રાહ જોઈને બેઠેલાં બળોના ધસારાની તમને મદદ મળે છે, એ લોકો પોતાને વ્યક્ત કરી શકે તેવી તકની રાહ જોતાં હોય છે: પોતાની અભિવ્યક્તિ માટે તેમને મનુષ્યોના સહકારની આવશ્યકતા હોય છે, એટલે એ બળો એવી તક શોધતાં રહેતાં હોય છે. અને એમને જ્યારે પણ પ્રસંગ મળે ત્યારે તેઓ પોતાની જાતને લઈને તૂટી પડે છે, એક ભયંકર લાગે તેવી શક્તિને વહેતી મૂકે છે. અને પછી જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિ કોઈ બૂરી વસ્તુ કરવા લાગે છે ત્યારે એ પોતે વધુ શક્તિશાળી બન્યાનો અનુભવ કરે છે. માટે જ એ વસ્તુ સહેલી છે. અને બદલે, જો તમારે એ બળો સામે પ્રતિ-ક્રિયા કરવી હોય, તમારે એ વસ્તુઓના કરણરૂપ ન બનવું હોય, તો તમારે ખૂબ સંઘર્ષ કરવો પડે છે, તમારે ખૂબ બળવાન, સીધી રીતે ચાલનારા, શુદ્ધ, સત્યનિષ્ઠ અને સૌથી વધુ તો અહંભાવ વિનાના બનવું પડે છે. તમારે કોઈ રીતનો સંકોચ કે ભય ન સેવવો જોઈએ. અને આમ કરવું એ કોઈ સહેલી બાબત નથી. આનો અર્થ એ કે, આ જગત એવી અવસ્થામાં છે કે જો તમારે આ વિરોધી શક્તિઓથી ચલિત ન થવું હોય તો-તમસૂ, વિનાશ, દુષ્ટતા, ધિક્કારની શક્તિઓથી ચલિત ન થવું હોય તો-તમારે એક ખરેખરા વીર પુરુષ બની રહેવું જોઈએ. એવા નરવીર બનવું જોઈએ કે જે કદી કોઈ પણ પ્રકારનો ફટકો પડવાથી ડરતો નથી, ક્ષાનો ભય રાખતો નથી, કદી પણ સંકોચ સેવતો નથી, અને પોતાની જાતને હલકટ કરી મૂકનારી આવી આત્મ-પ્રતારણામાં ઉતારી પાડતો નથી. એનું કારણ આ છે. જો તમારે કાંઈ બૂરું ન કરવું હોય, ખરાબ વિચારો ન સેવવા હોય, અશુભ કામના પણ ન સેવવી હોય, કદી પણ કોઈ પણ સંજોગોમાં એમ ન થવા દેવું હોય તો તમારે એક વીર પુરુષ બનવું જોઈએ. . . . અને આવા વીર પુરુષ બનવું એ હમેશાં સહેલી વસ્તુ નથી હોતી. જે દિવસોમાં તમે થાકેલા હો છો, જે દિવસોએ તમારે આરામ લેવો હોય છે, શ્રમ નથી કરવો હોતો ત્યારે તમે નીચેની બાજુએ લપસી પડો છો, સર્વ કાંઈ લપસી જાય છે. આ વસ્તુ ભયંકર રીતે લપસણી છે. બાળકોની સ્લાઈડો કરતાં પણ એ વધુ લપસણી હોય છે. તમે નીચે ને નીચે, એક નીચાણમાં આવેલા વમળમાં લપસી પડો છો. જ્યારે તમે છેક તળીએ પહોંચી જાઓ છો ત્યારે તમને ખ્યાલ આવે છે કે તમે તો છેક નીચે પહોંચી ગયા છો. અને પછી તમારે ફાંફાં મારતા મારતા ઉપર ચડવું પડે છે. અને એ કામ હમેશાં સહેલાઈથી થઈ શકતું નથી.

પરંતુ જેને પ્રભુની દિવ્ય કરુણામાં વિશ્વાસ હોય છે તેને માટે, જ્યોતિ પ્રત્યે

પાછા ફરવું સહેલું બને છે.*

* આ છેલ્લું વાક્ય, શ્રી માતાજીએ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯માં જ્યારે આ વાર્તાલાપ સૌ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારે ઉમેર્યું હતું.

વાર્તાલાપ - ૩૫

૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘આ કલેશમય, અંધકારભર્યા જગતમાં સનાતન ચેતનાએ જગતને અને પ્રાણીઓને પ્રભુ પ્રત્યે પાછા લઈ જવાના હેતુથી જે પરમ શક્તિ અવતારી તેનું નામ ‘પ્રેમ’ છે. અંધકાર અને અજ્ઞાનમાં ડૂબેલું પાર્થિવ જગત પ્રભુને વીસરી ગયું હતું. એ અજ્ઞાનમાં પ્રભુના દિવ્ય પ્રેમે અવતરણ કર્યું અને, અંધકારમાં જે જે સુષુપ્ત હતાં તે સર્વને તેણે જાગ્રત કરી દીધાં. બધર થઈ ગયેલા કાનમાં તેણે હળવેથી કહ્યું કે, ‘જીવનમાં જાગીને જોવા જેવી, એને ખાતર જ જીવવા જેવી પણ એક વસ્તુ છે. એ છે દિવ્ય પ્રેમ.’ અને પ્રેમભાવ જાગ્રત થતાંની સાથે જ ભગવાન પ્રત્યે પુનર્ગતિ કરવાની શક્યતા પૃથ્વીમાં ઉદ્ભવી. જગત ભગવાન પ્રત્યે પ્રેમ દ્વારા ગતિ કરે છે અને તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે, જગતને મળવાને માટે ઉપરના લોકમાંથી પ્રભુનો પ્રેમ અને કરુણા નીચે ઊતરે છે.’”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૯)

બાળક : પ્રેમ ક્યાંથી આવે છે?

શ્રી માતાજી : પ્રેમ ક્યાંથી આવે છે? સૃષ્ટિના મૂળમાંથી.

એ સિવાય મેં ત્યાં કહેલું પણ છે. હું એ વસ્તુ જ કહું છું. મારું કહેવું એ છે કે સનાતન ચેતનાએ એક પરમ શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ કરીને આ જગત પ્રત્યે નીચે મોકલી આપી અને એનું નામ પ્રેમ છે. પ્રેમ ત્યાંથી આવે છે. (શ્રી માતાજી, ઓગસ્ટ ૧૯૫૩નું છેલ્લું બુલેટિન લે છે અને તેમાંથી “ચાર તપસ્યાઓ” માંથી એક ફકરો વાંચે છે) અહીં એ પ્રશ્નનો ઉત્તર છે:

‘પ્રેમ એના મૂળ સ્વરૂપે એક તાદાત્મ્યનો આનંદ છે. એ પ્રેમની પરમ અભિવ્યક્તિ મિલનના મહા આનંદરૂપે થાય છે. આ મિલન અને તાદાત્મ્યની બે અવસ્થાઓની વચ્ચે વિશ્વમાં થતા પ્રેમના સર્વ પ્રકારના આભિભાવો આવી રહેલા છે.

...

સૌ પ્રથમ તો એમાં તાદાત્મ્યનો આનંદ હોય છે. પહેલેથી જ એવી વસ્તુ હોવી જોઈએ જે આ તાદાત્મ્ય વિષે સભાન બની શકે. અને એ વસ્તુ પ્રેમ જ છે. એ પછી

આવે છે પ્રેમની અભિવ્યક્તિ. અને એ પ્રેમ એના સર્વોત્તમ સ્વરૂપમાં, એટલે કે, જ્યારે એ પોતાની અભિવ્યક્તિની સર્વે ઘટનાઓમાંથી પસાર થઈને પોતાના મૂળમાં પાછો ફરે છે ત્યારે એ તાદાત્મ્યના પરમ આનંદરૂપ બની રહે છે. કારણ કે જુદા પડવાની લાગણી થવાને પરિણામે જ ભેગા થવાની લાગણી ઊભી થાય છે. આ પ્રગટ થયેલા વિશ્વમાં થઈને પસાર થવામાં, પોતાના મૂળ સ્વરૂપથી અલગ પડ્યાની લાગણી અનુભવાય છે; અને એ મૂળ સ્વરૂપમાં પાછા ફરવા વડે અદ્વૈતનો પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે કે, જે બે તત્ત્વો અલગ પડ્યાં હતાં તે પાછાં ફરી એક વાર ભેગાં થાય છે અને છતાં એ પ્રેમ જ હોય છે: એ પ્રેમ સમસ્ત આવિર્ભાવનું મહાન ચક્રકર લગાવે છે. જ્યારે એ પોતાના મૂળમાં પાછો ફરે છે ત્યારે એ અદ્વૈતના પરમાનંદરૂપ થાય છે. (શ્રી માતાજી, ફરીથી, ‘ચાર તપસ્યાઓ’માંથી ફકરો વાંચે છે):

‘પોતાના વિશ્વરૂપ આવિર્ભાવના આરંભમાં પ્રેમ તેના વિશુદ્ધ સ્વરૂપે બે પ્રકારની ગતિઓનો બનેલો હોય છે. આ બે એકબીજાની પૂરક એવી ગતિઓ પ્રેમની પ્રેરણાના સામસામેના છેડાઓથી શરૂ થઈને એકબીજા સાથેના સંપૂર્ણ મિલન તરફ જવા લાગે છે. આ પ્રેમની પ્રેરણા તેના એક છેડા ઉપર પૂર્ણ આત્મસમર્પણની એક ક્ષુધાનું રૂપ લે છે. વ્યક્તિની ચેતના તેના આદિ મૂળ તત્ત્વમાંથી જ્યારે છૂટી પડી ગઈ, અને અચેતન રૂપની બની ગઈ ત્યારે વ્યક્તિની ચેતનામાં એક મોટી ખાઈ રચાઈ ગઈ. આ ખાઈના ઉપર પુલ બાંધવાનું કામ કેવળ પ્રેમ જ કરી શકે તેમ છે.

જગતનું સર્જન કરવા પરમાત્માએ પોતાના અંશોને પોતામાંથી અવકાશમાં વહેતા મૂકેલા. એ બધા અંશોને સર્જાયેલા જગતનો વિનાશ થવા દીધા સિવાય પાછા તેમના મૂળ સ્થાનમાં લઈ આવવાના હતા. આ કાર્ય કરી શકે તેવી પરમ શક્તિ માત્ર પ્રેમમાં જ હતી અને તેથી જગતમાં પ્રેમે પોતાનો આવિર્ભાવ કર્યો.

વિશ્વના અંધકાર અને અચેતનતા ઉપર આ પ્રેમ ઘૂમી રહેલો છે, અગાધ રાત્રિના હૃદયમાં એણે પોતાની જાતને અણુઅણુ કરીને વિખેરી નાખેલી છે. અને તે વખતથી પછી જગતમાં જાગૃતિ આવેલી છે. ઊર્ધ્વ આરોહણ શરૂ થયેલું છે, જડ તત્ત્વ ધીરે ધીરે બંધાવા લાગ્યું છે અને તેની અનંતવિદ્ય પ્રગતિનાં મંડાણ થયાં છે. . .”

તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ છે. એટલે કે તમે ગમે તેટલા ઊર્ધ્વમાં આરોહણ કરો, છેક આદિ મૂળમાં પહોંચી જાઓ, તો ત્યાં તમે પ્રેમને વિદ્યમાન જોશો. પરંતુ એ પ્રેમ, જેને મનુષ્યો પ્રેમ કહે છે તેવો નહિ હોય.

બાળક : માતાજી, ‘તું મને પ્રેમ કરીશ, તો હું તને પ્રેમ કરીશ’, આ કઈ રીતનો પ્રેમ છે?

શ્રી માતાજી : ‘તું મને પ્રેમ કરીશ તો હું તને પ્રેમ કરીશ!’ માણસો એ જ રીતે બોલતા હોય છે. ‘તું મને પ્રેમ કરે, તો હું તને પ્રેમ કરું, તું મને પ્રેમ ના કરે, તો હું તને

પ્રેમ નહિ કરું,' બરાબર આ જ રીતે માણસ પ્રેમને વ્યક્ત કરે છે. એ વસ્તુ હજી આગળ વધે છે, માણસો પ્રભુ સાથેના સંબંધમાં પણ એ જ રીત લાગુ પાડે છે. લોકો ભગવાનને કહે છે: 'હું જે માગું તે તમે કરશો તો હું કલીશ કે તમે મને પ્રેમ કરો છો અને હું તમને પ્રેમ કરીશ. પણ હું માગું તે તમે જો નહિ કરો તો હું એમ નહિ માનું કે તમે મને પ્રેમ કરો છો અને હું તમને પ્રેમ નહિ જ કરું.'

એવું છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એ વેપારી રીતની વસ્તુ બની જાય છે.

બાળક : પણ 'તું મને પ્રેમ નહિ કરે, તો પણ હું તો પ્રેમ કરીશ!'

શ્રી માતાજી : એ જરા વધારે સારું થાય છે. એથી યે વધારે સારી વસ્તુ તો એ છે કે તમને પ્રેમ કરવામાં આવે છે કે નહિ એ બાબતનો પ્રશ્ન જ ન કરવો, તમારે માટે એ વસ્તુ જરા પણ મહત્વની રહેતી નથી. અને સાચો પ્રેમ એ રીતે શરૂ થાય છે. તમે પ્રેમ કરો છો, કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો, એમાં તમારા પ્રેમનો ઉત્તર મળતો હોય છે અથવા તો બીજી વ્યક્તિ તમને પ્રેમ કરતી હોય છે એ કારણ જરા પણ હોતું નથી. આ બધી શરતો એ પ્રેમ નથી. તમે પ્રેમ કરો છો કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો. તમને જરા પણ પરવા નથી રહેતી કે શું થશે, પ્રેમની લાગણીથી તમને સંપૂર્ણ સંતોષ હોય છે. તમે પ્રેમ કરો છો કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો.

બાકીનું બધું એ સોદો કરવાનું હોય છે, એ પ્રેમ હોતો નથી.

વળી, એક વસ્તુ તો ચોક્કસ છે : જે ક્ષણે તમે સાચા પ્રેમમાં પ્રવેશ કરતા હો છો તે પછી કોઈ પ્રશ્નો કરતા નથી. પ્રશ્નો પૂછવાનું એ તમને તદ્દન બાલિશ લાગે છે, હાસ્યાસ્પદ અને ક્ષુદ્ર લાગે છે. તમે આનંદ અને સાક્ષાત્કારની સંપૂર્ણ સભરતામાં પહોંચી ગયેલા હો છો. તમે સાચા પ્રેમમાં પ્રવેશ કરો છો પછી તમારે કોઈ રીતના ઉત્તરની જરૂર રહેતી નથી. તમે જ એ પ્રેમ હો છો, બસ. પ્રેમમાં મળતી તૃપ્તિની સભરતા તમને મળી ગઈ હોય છે. ઉત્તરની એમાં જરા પણ જરૂર રહેતી નથી.

હું તમને કહું કે જ્યાં સુધી તમારા મનમાં કે તમારી લાગણીઓમાં અને સંવેદનોમાં કાંઈક ગણતરી હશે, જ્યાં લગી એમાં કોઈ ગણતરી હશે, પછી તમે એનો થોડોઘણો સ્વીકાર કરતા હો કે ન હો, ત્યાં સુધી એ સોદો હોય છે, પ્રેમ નહિ.

આ તમે સમજી શકો છો કે નહિ? . . . હું આશા રાખું છું કે એક દિવસ તમને આ બધું સમજાશે.

આ સિવાયનું બીજું બધું તે માત્ર માણસે પ્રેમની જે દૃઢશા કરેલી છે તે જ છે અને પછી એ બધું વધુ વખત સુંદર રહેતું નથી અને એમાંથી અનેક રીતની એવી વસ્તુઓ બને છે કે જે આથી પણ ઓછી સુંદર હોય છે, જેવી કે અદેખાઈ, ઈર્ષા અને ઉગ્ર પ્રકૃતિવાળા માણસોમાં તો એ તિરસ્કાર સુધી પહોંચે છે. આમાં નાનકડો આરંભ આવી રીતે થતો હોય છે: તમે જો પ્રેમ કરતા હો છો તો પછી એવી જરૂર ઊભી થાય

છે કે જેને તમે પ્રેમ કરતા હો છો તેણે એ વસ્તુ જાણવી જોઈએ કે તમે પ્રેમ કરો છો અથવા તો એને પ્રેમ કરવામાં આવતો હોય છે . . . ભગવાન સાથેના સંબંધમાં પણ: આપણે ભગવાનને પ્રેમ કરતા હોઈએ છીએ! પણ એવો આગ્રહ રાખીએ છીએ કે ભગવાને એ જાણવું જોઈએ કે આપણે તેને પ્રેમ કરીએ છીએ. અધોગતિનો આરંભ આ રીતે થાય છે. તમને સાચી વસ્તુનો વિચાર સરખો આવતો નથી. એ મનને સ્પર્શ કરતી જ હોતી નથી.

તમે વિચાર કરતા નથી હોતા: તમે પ્રેમ કરતા હો છો, બસ એટલું જ. તમે પ્રેમ કરતા હો છો અને તમે પ્રેમની સભરતામાં અને પ્રેમના આનંદની તીવ્રતામાં ડૂબેલા હો છો અને પછી, એ જ પૂરતું હોય છે.

માણસો જેને પ્રેમ કહે છે ત્યાંથી માંડીને સાચા પ્રેમ સુધી પહોંચવું એ તો ખૂબ લાંબો લાંબો રસ્તો છે-ખૂબ જ લાંબો રસ્તો.

આ વસ્તુ માણસની ચેતનામાં જે ઘૂણાજનક રૂપો લે છે તેની તો હું તમારી આગળ વાત પણ કરતી નથી; હું તો તમને સારામાં સારી સ્થિતિની, પ્રેમ એના ઉત્તમ રૂપમાં જેવો હોય છે, એના અત્યંત નિઃસ્વાર્થ રૂપમાં પણ જેવો હોય છે, તેની હું વાત કરું છું. મને ખબર નથી, પણ તમે જો માણસોને પ્રશ્ન કરશો તો જેમને સાચા ઉત્તરની પરવા નથી હોતી એવા માણસો કેટલા ટકા નીકળે એ મારે જાણવું છે. માત્ર ગણ્યાગાંઠ્યા જ. 'તું મને પ્રેમ કરે તો હું તને પ્રેમ કરું.' એવા લોકોને માટે તો કાંઈ કહેવાનું જ નથી. એ વસ્તુ તો સાવ નીચા પગથિયાની છે. સાવ નીચા, લગભગ ખાડાની અંદરની . . . એથી યે વધુ નીચું એક પગથિયું છે: 'તું મને પ્રેમ કરે અને મારે તને પ્રેમ કરવો કે નહિ તે હું જોઈશ,' આ લોકો તો સાવ ઘૂણાજનક હોય છે. હું માત્ર પ્રત્યુત્તરની જે જરૂર હોય છે તેની જ વાત કરું છું. એ નીસરણીનું નીચેની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે.

ઠીક, તમે એક દિવસ આ વસ્તુ સમજશો. હજી તમે નાનાં છો.

બાળક : પશુઓમાં જે પ્રેમ મનુષ્યો માટે હોય છે તે કયા પ્રકારનો ગણાય?

શ્રી માતાજી : એ પ્રેમ, જે લોકો બહુ બુદ્ધિશાળી નથી હોતા અને તેઓ પ્રભુ પ્રત્યે જેવો પ્રેમ દાખવે છે, તે રીતનો હોય છે. એમાં આદરભાવ, વિશ્વાસ અને સહીસલામતીની લાગણી પણ હોય છે. આદરભાવ! કારણ કે એ વસ્તુ તમને ખરેખર સુંદર લાગતી હોય છે. અને એમાં કોઈ બુદ્ધિના તર્ક હોતા નથી, કેવળ જાણે કે, આપોઆપ હૃદયમાંથી ઊભરાઈ આવતો આદરભાવ હોય તેવું. ઉદાહરણ તરીકે, કૂતરાઓમાં એવી લાગણી ઘણી ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે. અને પછી વિશ્વાસ-કુદરતી રીતે, આમાં કેટલીક વાર બીજી વસ્તુઓનું મિશ્રણ થઈ ગયું હોય છે: એમાં જરૂરિયાત અને નિર્ભરતાની લાગણી રહેલી હોય છે, કે આ માણસ મને જ્યારે ભૂખ લાગશે ત્યારે ખાવાનું આપશે, જ્યારે હવામાન સારું નહિ હોય ત્યારે આશ્રયસ્થાન આપશે,

મારી એ દેખભાળ રાખશે. પછી એ કોઈ સુંદર વસ્તુ હોતી નથી. કમભાગ્યે એમાં પછી એક જાતના ભયનું મિશ્રણ પણ થયેલું હોય છે (અને હું માનું છું કે એમાં દોષ કેવળ મનુષ્યનો જ હોય છે); એમાં એક પ્રકારની આશ્રિતપણાની અને કોઈ એક ખૂબ બળવાન, વધુ સભાન, વધુ ને વધુ . . . એક પ્રકારના ભયની લાગણી રહેલી હોય છે. એમ લાગતું હોય છે કે એ મને નુકસાન કરી શકે છે તેમ છે અને મારામાં એની સામે બચાવ કરવાનું કોઈ જોર નથી. એ એવી દયાજનક પરિસ્થિતિ છે, પણ મને લાગે છે કે એમાં દોષ, ખાસ કરીને મનુષ્યનો હોય છે.

પરંતુ જો મનુષ્ય સાચી રીતે પશુઓના પ્રેમને લાયક હશે તો એમાં આદર અને સહીસલામતીની ભાવના હશે. આવી રીતની સહીસલામતીની લાગણી એ ઘણી સુંદર વસ્તુ હોય છે: એને લઈને એને લાગે છે કે મારું રક્ષણ એનાથી થઈ શકશે, મારે જે કોઈ વસ્તુની જરૂર પડશે તે મને મળી રહેશે, અને મારે જ્યારે આશ્રયની જરૂર હશે ત્યારે એ પણ મળી રહેશે.

પશુઓનું મન અત્યંત પ્રાથમિક અવસ્થામાં હોય છે. માણસોને જેમ સતતપણે વિચારો સતાવે છે તેવું પશુઓની બાબતમાં બનતું નથી. ઉદાહરણ તરીકે, તમે એમના પ્રત્યે કોઈ માયાળુ વર્તાવ કરશો તો તેઓ તરત જ પોતાની આભારવશતાની લાગણી વ્યક્ત કરશે. જ્યારે સોએ ૮૮ માણસો દલીલો કરવા માંડશે અને પૂછશે કે સારા થવામાં શો લાભ મળશે? મનોમય પ્રવૃત્તિમાં આ એક અત્યંત મોટું દુઃખદાયક તત્ત્વ છે. પશુઓ એ બધાંથી મુક્ત હોય છે અને જ્યારે પણ તેમના માટે કોઈ સારી વસ્તુ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ આપોઆપ આભારવશ બને છે. એમનામાં વિશ્વાસ હોય છે. એમનો પ્રેમ એ વિશ્વાસથી ભરેલો હોય છે અને પરિણામે એમનામાં તમારા માટે અત્યંત ઉત્કટ આસક્તિ અને તમારા સાંનિધ્યમાં રહેવાની અદમ્ય ઈચ્છા ઊભી થાય છે.

અને એક બીજી વસ્તુ: જો પશુનો માલિક સાચેસાચ એક સારી પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હોય છે અને એ પશુ તેને વફાદાર હોય છે, તો એ બંનેના વચ્ચે ચૈતસિક અને પ્રાણમય શક્તિઓનું આદાન-પ્રદાન ઊભું થાય છે. પશુને માટે એ વસ્તુ અત્યંત અદ્ભુત અને ઉત્કટ આનંદ આપનારી હોય છે. જ્યારે તેઓને તમારી તદ્દન પાસે રહેવાનો પ્રેમ જાગે છે અને જ્યારે તમે તેમને લાથમાં લો છો ત્યારે તેઓ આંતરિક રીતનાં સ્પંદનો અનુભવે છે. તમે એમને જે શક્તિ-પ્રેમની, મૃદુભાવની, રક્ષણની અને બીજી બધી જે શક્તિઓ-આપો છો, તેમનો તેઓ અનુભવ કરી શકે છે અને એને લઈને એમનામાં તમારા પ્રત્યે ખૂબ જ આસક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એને લઈને, તદ્દન સહજપણે, કેટલાંક ઉચ્ચ જાતનાં પ્રાણીઓ, જેવાં કે કૂતરો, લાથી અને ઘોડામાં પણ એક પ્રકારની આશ્ચર્યકારક અને સ્વાભાવિક રીતની ભક્તિભાવની

લાગણી ઉત્પન્ન થવાની જરૂરિયાત સર્જાય છે. એ લાગણીનું તત્ત્વ અત્યંત નિર્મળ અને ખૂબ સુંદર વસ્તુ હોય છે (અને એ બધાનો પ્રતિકાર મનની સર્વ રીતની દલીલો અને તર્કો વડે થઈ શકે તેમ નથી હોતું).

મનુષ્યના મને જ્યારે મનુષ્યમાં પ્રથમ આવિર્ભાવ કર્યો, ત્યારે એણે એની પ્રાથમિક સ્વરૂપની ક્રિયાને લઈને, એ અગાઉ જે અતિઘણી સુંદર વસ્તુઓ હતી તેને બગાડી મૂકી છે.

કુદરતી રીતે, જો મનુષ્ય પોતે ઉચ્ચતર કક્ષામાં આરોહણ કરીને પોતાની બુદ્ધિનો સદુપયોગ કરે તો એને લઈને વસ્તુઓની ગુણવત્તામાં ઘણો વધારો થાય. પરંતુ વચગાળાની એક એવી અવસ્થા છે જેમાં મનુષ્ય પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ તદ્દન હલકટ અને કુત્સિત રીતનો કરે છે; બુદ્ધિનો ઉપયોગ એ ગણતરીઓ માંડવા માટે, બીજા ઉપર આધિપત્ય જમાવવા અને છેતરવા માટે કરે છે અને ત્યારે એ વસ્તુ ખૂબ વિરૂપતાભરી લાગે છે. હું મારી જિંદગીમાં એવાં અનેક પ્રાણીઓને મળી છું જેમને હું મનુષ્યોની એક મોટી સંખ્યા કરતાં ઊંડી કક્ષાનાં ગણું છું, કારણ કે એમનામાં પેલી ઘૂણાપાત્ર ગણતરીબાજી, છેતરપિંડી અને નફાખોરી કરવાની વૃત્તિ નથી હોતી. એવાં કેટલાંક પ્રાણીઓ પણ છે જેઓ મનુષ્યો પાસેથી આવી વૃત્તિઓ અપનાવે છે-મનુષ્યો સાથે સંસર્ગમાં આવવાને કારણે તેઓને આવી વૃત્તિઓનો ચેપ લાગે છે-પરંતુ એવાં પ્રાણીઓ પણ છે જેઓ આવી વૃત્તિઓ અપનાવતાં નથી.

કોઈ પણ પ્રકારની ગણતરી વિહોણી નિઃસ્વાર્થી મનોવૃત્તિ એ આ જગતમાં ચૈતસિક ચેતનાનું એક અત્યંત સુંદર રૂપ છે. પરંતુ જેમ જેમ મનુષ્યમાં મનોમય ક્રિયાશીલતા વધતી જાય છે તેમ તેમ એવી વૃત્તિ નહિવત્ બનતી જાય છે. કારણ કે બુદ્ધિના આગમન સાથે બધી રીતની કારીગીરી, ચાલાકી, ભ્રષ્ટાચાર અને ગણતરીબાજી પણ આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે કોઈ ગુલાબ ખીલી ઊઠે છે ત્યારે તે પોતાની મેળે એમ કરે છે, કેવળ સુંદર બનવાના આનંદને ખાતર, મધુર સુગંધના આનંદને ખાતર, જીવનનો આનંદ વ્યક્ત કરવાને ખાતર. એ કોઈ ગણતરી માંડતું નથી, એને કોઈ નફો પડાવી લેવો હોતો નથી; એ તો પોતે પુષ્પરૂપે બની રહેવા અને જીવવાના સ્વયંભૂ આનંદને ખાતર એમ કરે છે. બીજી તરફ કોઈ મનુષ્યનો દાખલો લો. ત્યારે એમાં તો (બહુ થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં) જે ક્ષણથી એનું મગજ સક્રિય બને છે ત્યારથી જ એ પોતાના સૌંદર્યમાંથી, પોતાના કલાકૌશલ્યમાંથી નફો ઉપજાવવા પ્રયત્ન કરે છે; એ વસ્તુ એને કશુંક મેળવી આપે, લોકોનો આદરભાવ પ્રાપ્ત કરાવે, અને એથી પણ વધુ ઘૂણાપાત્ર ગણતરીઓ એની અંદર હોય છે. એટલે, ચૈતસિક દૃષ્ટિએ જોતાં, મનુષ્યો કરતાં એક ગુલાબનું ફૂલ વધુ ઊંચી કક્ષાનું હોય છે.

એ તો જ્યારે તમે તમારા વિકાસની કક્ષામાં એક પગથિયું વધુ ઊંચે ચડો, અને જે વસ્તુ એક ગુલાબનું ફૂલ અભાનપણે કરે છે, તે જ વસ્તુ તમે સભાનપણે કરો તો પછી એક અતિ સુંદર વસ્તુ બને છે. પરંતુ એમાં વસ્તુતઃ ગતિ એ જ રીતની હોવી જોઈએ: સૌંદર્ય આપોઆપ જ ખીલી નીકળવું જોઈએ, એમાં કોઈ રીતની ગણતરી ન હોવી જોઈએ, એમાં તો હવે કેવળ જીવનનો આનંદ જ હોવો જોઈએ. આવી વસ્તુ કેટલીક વાર નાનાં બાળકોમાં હોય છે (કેટલીક વાર, હમેશાં તો નહિ). કમનસીબે, એમનાં માતાપિતા અને આજુબાજુના વાતાવરણને લઈને એ લોકો (બાળકો) પણ જ્યારે ખૂબ નાનાં હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ શીખે છે.

પરંતુ પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય છે અથવા પોતે જે કાંઈ કરે છે તેમાંથી નફો તારવવાની આ વૃત્તિ, જગતમાંની કુરૂપમાં કુરૂપ વસ્તુઓમાંની એક છે. અને એ વસ્તુ વધુમાં વધુ ફેલાવો પામેલી વસ્તુઓમાંની એક છે અને એ ફેલાવો એટલો બધો છે કે એ વસ્તુ મનુષ્યમાં એક સ્વાભાવિક સરખી વસ્તુ બની ગઈ છે. આ રીતની નફો તારવવાની અને ગણતરીઓ માંડવાની વૃત્તિ સરખી બીજી એવી કોઈ વૃત્તિ નથી કે જેણે પ્રભુ પ્રત્યે આટલી બધી પૂર્ણ રીતે પોતાની પીઠ ફેરવી લીધી હોય.

બાળક : પુષ્પોમાં પ્રેમભાવના હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આવી રીતે ખીલવું એ એમના પ્રેમની રીત છે. એ તો ચોક્કસ છે કે જ્યારે આપણે ગુલાબને સૂર્ય પ્રત્યે પોતાની જાતને ખુલ્લી કરતું જોઈએ છે ત્યારે આપણને એમ લાગે છે કે જાણે એમાં પોતાના સૌન્દર્યનું સમર્પણ કરવાની ઉત્કંઠા આવી રહેલી છે. કેવળ આપણે માટે, એ વસ્તુ લગભગ અગમ્ય સરખી હોય છે, કારણ કે તેઓ પોતે શું કરે છે તે વિષે વિચાર કરતાં નથી. મનુષ્યપ્રાણી જ્યારે કોઈ વસ્તુ કરે છે ત્યારે તેની આ સ્વ-નિરીક્ષણની આવડત જોડાયેલી હોય છે. એ પોતાની વિચારવાની અને કાર્ય કરવાની પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરતો રહે છે. મનુષ્ય જ્યારે કોઈ વસ્તુ કરતો હોય છે ત્યારે પણ એનામાં વિચાર ચાલતો હોય છે કે પોતે આ વસ્તુ કરે છે. પ્રાણીઓ વિચાર કરતાં નથી. એમનો પ્રેમ એ જ જાતનો હોય છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે પુષ્પો આત્મસભાન હોતાં નથી; એમની એ ક્રિયા આપોઆપ થતી રહેતી હોય છે, એમનામાં પોતાને વિષે સભાન એવી ચેતના મુક્ત હોતી નથી. પરંતુ એ બધામાં થઈને એક મહાન શક્તિનું વહન થતું રહે છે, વસ્તુઓની સૌંદર્યરૂપે ખીલી ઊઠવાની ક્રિયાની પાછળ આ મહાન શક્તિ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમની અને વિરાટ વિશ્વવ્યાપી ચેતનાયકી કાર્યાન્વિત રહેલી હોય છે.

મેં એ જ વસ્તુ અહીં લખી છે (શ્રી માતાજી ‘ચાર તપસ્યા’ઓમાંથી વાંચન કરવા લાગે છે):

‘જુઓને, આ સ્થૂલ તેમ જ પ્રાણમય પ્રકૃતિના સર્વ આવેગોની પાછળ આ

પ્રેમનું તત્ત્વ જ, એક સખલનશીલ તેમ જ અજ્ઞાનમય સ્વરૂપે રહીને, શું હરેક ક્રિયાને તથા હરેક સમૂહ રચનાને વેગ આપી રહેલું નથી? વનસ્પતિ જગતમાં તો આ વસ્તુએ તદ્દન દેખી શકાય તેવું રૂપ લીધેલું છે. . .’

આમ તો, જે સ્કટિકો, પાર્થિવ જડ પદાર્થમાં અંધાય છે તેઓ પણ પ્રેમની જ એક વૃત્તિને વશ વર્તે છે; પરંતુ પ્રાણીજગતમાં એ બિલકુલ દૃશ્યમાન બને છે. વૃક્ષો અને છોડવાઓમાં પણ એ દેખાય છે, એમનામાં એ વધુ પ્રકાશ પામવા માટે પોતાની જાતની વૃદ્ધિ કરવાની વૃત્તિરૂપે દેખા દે છે. આ બધાં જ વૃક્ષો હમેશાં ઉપરની બાજુએ વૃદ્ધિ કરે છે-તેઓ હમેશાં ઊંચે ઊંઠે છે; નાનાં વૃક્ષો, મોટાં વૃક્ષોને પકડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે અને મોટાં વૃક્ષો વળી તેથી પણ વધુ ઊંચા ઊગવા પ્રયત્નશીલ રહે છે: તમે કોઈ બે છોડવાઓને એકબીજાની સાથે મૂકી જોજો, તમે જોશો કે તેઓ પોતાને માટે એવી બાજુ વૃદ્ધિ કરવાની દિશા ખોળે છે, જ્યાંથી તેમને શક્ય તેટલો વધુ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય: એમાં વધુ હવા, વધુ પ્રકાશ, વધુ જગ્યા મેળવીને વૃદ્ધિ પામવાની ઉત્કંઠા રહેલી હોય છે. (શ્રી માતાજી વાંચન ચાલુ કરે છે.)

‘પુષ્પમાં, પ્રેમ એક પ્રેમપૂર્વક પ્રકુલ્લન પામીને સૌન્દર્ય અને સુગન્ધના એક ઉપહારરૂપે બની રહેલો છે. પશુઓમાં પણ તે તેમની ક્ષુધા અને તરસની પાછળ રહેલો હોય છે. અન્ય વસ્તુઓને આત્મસાત્ કરવી, પોતાનો વિસ્તાર કરવો, વંશવૃદ્ધિ કરવી એ રીતની પશુઓમાં રહેલી જરૂરિયાતની પાછળ, અર્થાત્, તેમની હરેક પ્રકારની સચેતન યા અચેતન ઈચ્છાની પાછળ એ જ પ્રેમ તત્ત્વ રહેલું છે એમ નથી લાગતું? એથી ઉપરની કક્ષાનાં પ્રાણીઓમાં જોઈશું તો ત્યાં માદા પોતાનું બલિદાન દઈને પોતાનાં સંતાનોને જે ભક્તિભાવથી ઉછેરે છે તેની પાછળ પણ આ જ તત્ત્વ રહેલું છે. . .’

. . . અને આ વસ્તુ મનુષ્યોમાં માતૃપ્રેમનું સ્વરૂપ લે છે. એમાં ફેર માત્ર એટલો જ હોય છે કે એ પોતાને વિષે સભાન હોય છે. મનુષ્યો કરતાં પશુઓમાં એ પ્રેમ વધુ શુદ્ધ સ્વરૂપનો હોય છે. પોતાનાં નાનાં બાળકોને માટે આત્મીયતા, કાળજી, સ્વાર્થત્યાગ જેવી વસ્તુઓના જે દાખલા પશુઓમાં જોવા મળે છે તે કેવળ અદ્ભુત હોય છે. પરંતુ એ અર્ધ આપોઆપ બને છે, એમાં કશું ઊંડું ચિંતન, કશી વિચારણા હોતી નથી; પોતે કઈ વસ્તુ કરે છે તેનો કોઈ પ્રાણી વિચાર કરતું નથી. માનવપ્રાણી વિચાર કરે છે કે પોતે કાંઈ કરે છે. કેટલીક વાર આને લઈ એની આખી ક્રિયા વણસી જાય છે (કેટલીક વાર શું-ઘણી વાર એવું બને છે). કેટલીક વાર એમાં ઉચ્ચતર ગુણ હોય છે, પણ એવું ઓછું બને છે. પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્યોમાં સહજપણે કાર્ય કરી શકવાની વૃત્તિ ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે.

મારી પાસે એક બિલાડી હતી. જ્યારે એણે પહેલી વાર પોતાનાં બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો ત્યારે એ તેમની પાસેથી જરા પણ દૂર ખસવા માગતી ન હતી. તે ખાતી

નહિ, શૌચાદિ કરતી નહિ; અને ત્યાંની ત્યાં જ એનાં બચ્ચાંની પાસે, તેમને વળગીને, તેમને ઘવરાવતી બેસી રહેતી; એને બીક લાગતી હતી કે રખેને એમને કાંઈક થાય; એને માટે એ વિચાર નહોતી કરતી, એ એક સ્વાભાવિક ક્રિયા હતી. એ ખસવાનો ઈનકાર કરતી હતી, એને ભય હતો કે કદાચ એમને કોઈ ઈજા પહોંચે, એ આખી વસ્તુ સ્વયંપ્રેરણાથી બનતી હતી. અને જ્યારે તેઓ જરા મોટાં થયાં ત્યારે એણે તેમને શિક્ષણ આપવાને માટે જે મહેનત ઉઠાવી તે અદ્ભુત હતી. અને કેટલી બધી ધીરજ! અને ખોરાક પ્રાપ્ત કરવા માટે એક દીવાલ ઉપરથી બીજી દીવાલ ઉપર કૂદતાં એણે કેવી રીતે શીખવાડ્યું; એણે એકની એક ક્રિયાનું જેટલી જરૂર હોય તેટલી વાર, એક વાર, બે વાર, દસ વાર, સો વાર પણ કેવું તો પુનરાવર્તન કર્યું રાખ્યું! એનું બચ્ચું પોતે એને જે કરતાં શીખવવા માગતી હતી તે કરતાં શીખી ન રહે ત્યાં સુધી એ શીખવાડતાં ઠાકતી ન હતી. એ એક અદ્ભુત શિક્ષણ-કાર્ય હતું. એ બિલાડી તેમને મકાનો ઉપર થઈને જતાં, દીવાલોની ધારે ધારે ચાલતાં, ગબડી પડ્યા વિના કઈ રીતે ચલાય: જ્યારે બે દીવાલોની વચ્ચે ખાલી જગા હોય ત્યારે એકથી બીજી ઉપર કઈ રીતે કૂદીને જવાય, અહીં શું કરવું અને ત્યાં શું કરવું; એ બધું શીખવતી હતી. એ બચ્ચાં બીતાં હતાં, કારણ કે તેઓ ત્યાંની ખાલી જગા જોઈ શકતાં હતાં અને કૂદકો મારવાનો ઈનકાર કરતાં હતાં. અને એ બચ્ચાં ભયભીત થયેલાં હતાં (જો કે એટલું અંતર એમને માટે કાંઈ વધારે પડતું ન હતું, પણ વચમાં ખાલી જગ્યા હતી એટલે એમનો જીવ ચાલતો ન હતો.) એટલે એમની માએ કૂદકો માર્યો અને બીજી બાજુએ જઈ તેમને બોલાવવા માંડી, ચાલ્યાં આવો, આવો. એ બચ્ચાંએ જરા પણ હિલચાલ કરી નહિ, એ ધૂજતાં હતાં. એટલે એ બિલાડી કૂદીને ફરી આવી અને તેમને એક સંભાષણ સંભળાવ્યું, પોતાના પંજા વડે તેમને નાની નાની થાપટો મારી અને ચાટવા માંડી, તેમ છતાં તેઓ હાલ્યાં નહિ. એટલે એ બિલાડીએ ફરી કૂદકો લગાવ્યો. એને એમ કરતી, હું ખાસા અડધા કલાક સુધી, જોઈ રહી હતી. પરંતુ અડધા કલાકને અંતે એને એમ લાગ્યું હશે કે એમને પૂરતા પ્રમાણમાં શીખવાડ્યું છે; એટલે પછી એ પોતે જેને વધુ આગળ વધેલું, સૌમાં વધુ ક્ષમતાવાળું બચ્ચું ગણતી હતી તેની પાછળ ગઈ અને તેને પોતાના માથા વડે જોરથી એક ઘકકો માર્યો. પછી એ નાનકડું બચ્ચું કુદરતી પ્રેરણાને લઈને, કૂદી ગયું. અને એક વાર એનાથી કુદાયું એટલે ફરી ફરીને કૂદવા લાગ્યું, ફરી ફરીને. . .

આ જાતની ધીરજ બહુ ઓછી માતાઓમાં હોય છે.

ત્યારે બસ, મારા બાળકો, આટલું જ, વધુ નહિ ને? શુભ રાત્રી.

વાર્તાલાપ - ૩૬

૨ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘આમ બધાય ધર્મની એક જ જાતની કથા છે. જગતમાં કોઈ મહાન ગુરુ યા પયગંબર પ્રગટે છે. તેની આસપાસ કોઈ ધર્મ રચાય છે. પેલી વ્યક્તિ આવે છે. તે પોતે કોઈ દિવ્ય સત્યનો અવતાર તો હોય છે જ અને તેને તે પ્રકાશન કરી જાય છે. પરંતુ માણસો તે સત્યનો કબજો લઈ લે છે, તેનો વેપાર આદરે છે અને તેમાંથી લગભગ રાજકીય કહેવાય એવું તંત્ર ઊભું કરી દે છે. માણસો ધર્મને નીતિ-નિયમો, સિદ્ધાંતો, મંતવ્યો, વિધિઓ, નિયમો અને ક્રિયાઓ વગેરેવાળી એક-સરકારથી સજ્જ કરી દે છે. અને એ ધર્મના જે અનુયાયીઓ હોય છે તેમને માટે એ બધું બંધનકર્તા બની રહે છે. એની સામે કશો વિરોધ કરી શકાય તેમ રહેતું નથી. રાજ્યની પેઠે ધર્મ પણ પોતાના વફાદાર અનુયાયીઓને ઈનામ આપે છે, અને જેઓ આડે માર્ગે જાય છે, અથવા તો તેની સામે બળવો કરે છે, યા તો જેઓ તેના વાડામાંથી નાસી છૂટે છે, કે પ્રભુનિંદક હોય છે તેમને તે શિક્ષા પણ કરે છે. . . . આવા બાહ્ય અને સ્થાપિત ધર્મોનું પહેલું અને મુખ્ય મંતવ્ય હમેશાં આ પ્રમાણે હોય છે. મારા ધર્મમાં પરમ સત્ય રહેલું છે, તે જ કેવળ સત્ય છે, બીજા બધા ધર્મો અસત્ય છે, અથવા મારા ધર્મથી ઊતરતા છે. . . . આ પ્રકારનું વલણ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા માણસની બુદ્ધિ માટે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ વલણને લઈને જ આધ્યાત્મિક જીવનમાં ધર્મ અંતરાય રૂપ થઈ પડે છે. ધર્મનાં મંતવ્યો અને સિદ્ધાંતો માનવ મનનાં જ બનાવેલાં છે. તમે જો એ મંતવ્યોને જ વળગી રહેશો, તમારે માટે કોઈએ ઘડી આપેલી જીવન-પ્રણાલિમાં જ પુરાઈ રહેશો તો એનો અર્થ એ છે કે આ સર્વ મંતવ્યો અને સિદ્ધાંતોથી પર આવેલું એક વિશાળ, મહાન અને નિર્બંધ આધ્યાત્મિક સત્ય તમે જાણતા નથી અને જાણી શકવાના પણ નથી. જ્યારે કોઈ ધાર્મિક સંપ્રદાયનો કે મતનો સ્વીકાર કરીને તમે તેની જ અંદર પોતાને બાંધી રાખો છો, તથા દુનિયાભરમાં કેવળ તે જ સત્ય છે એમ માની લો છો, ત્યારે તમારા અંતરાત્માની પ્રગતિ તથા વિસ્તાર થતો તમે અટકાવો છો.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૦)

બાળક : જો કોઈ વ્યક્તિ અમુક ધર્મ પાળતી હોય અને તેમાં તેની લાયકાત સારી કક્ષાની હોય તો તે આગળ વધીને પ્રભુ સાથે અદ્વૈત સાધી શકે ખરી?

શ્રી માતાજી : અશક્ય.

ધર્મ એ આત્માને માટે હમેશાં એક મર્યાદા બાંધનાર વસ્તુ હોય છે. જો કોઈ વ્યક્તિ તેના મનનાં ઘડતરો અને જે પરિસ્થિતિમાં તે જીવન ગાળતો હોય તેથી અળગો રહીને આધ્યાત્મિક જીવન ગાળતો હોય છે તો તેની આ રીતની આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાની ક્રિયા જ તેને ધાર્મિક સિદ્ધાંતોની આરપાર લઈ જઈને કોઈ ઊદ્ધર્વતર વસ્તુમાં પ્રવેશ કરાવે છે. પરંતુ એનું સમર્પણ એના અંતરમાંથી ઉદ્ભવતું હોવું જોઈએ, એ કેવળ આચાર પૂરતું ન હોવું જોઈએ. જો એ કેવળ બાહ્યચાર જ હોય તો પછી એની આસપાસની મર્યાદાઓ એટલી બધી જોરદાર બની જાય છે કે એનાથી બહુ દૂર જઈ શકાતું નથી.

એવા લોકો પણ હોય છે, જેમને પોતાની પ્રગતિમાં બાધા ન નડે તે માટે પોતાના ધર્માચરણની બહાર નીકળવું પડે છે. પરંતુ જે લોકોમાં ઘણુંખરું કોઈ રીતનું મનોમંથન ઊભું થતું નથી, જેમને કોઈ પ્રશ્નો ખડા નથી થતા, જેમનાં હૃદયોમાં ઉત્કટ ભક્તિભાવ હોય છે અને જેમનામાં પોતાની જાત કરતાં અનંતગણી મહાન એવી કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે આત્મસમર્પણ કરવાની અંતરની વૃત્તિ હોય છે એવા લોકોને માટે, તેઓ કોઈ ધર્મમાં હોય કે ન હોય એ બધું સરખું હોય છે. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ કેવળ ધાર્મિક આચાર-વિચારને જ વળગી રહે છે તો એ પછી બહુ આગળ વધી શકતી નથી.

પરંતુ જો તમારું મન સ્વતંત્ર ન હોય અને પ્રકાશમાં જીવન ધારણ કરતું ન હોય તો પછી એટલે બધે સુધી આગળ વધવું મુશ્કેલ છે. જે બધી અનિવાર્ય શરતો છે તેમાંની આ પણ એક છે (જો કે આપણે એને સદંતર અનિવાર્ય તો નહિ કહી શકીએ). પરંતુ, ઘણાખરા લોકોમાં કોઈ માનસિક શક્તિ જ હોતી નથી અને તેઓ કશી ચર્ચા કર્યા વિના કોઈ પણ પંથને સ્વીકારી લે છે, એમને લાગે છે કે એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે તેમના આ અંતરની ઊર્મિની આડે આવે અને તેને પ્રભુ સાથે સંબંધ કરાવતાં અટકાવે. પરંતુ મોટાભાગે તેમને કોઈ પણ પ્રકારનું મનોમય જીવન હોતું નથી: એ અતિશય મર્યાદિત હોય છે.

બાળક : વ્યક્તિની નાત-જાતની ધાર્મિક જીવનમાં કોઈ અગત્ય ખરી?

શ્રી માતાજી : નાત-જાત? એને તે વળી આધ્યાત્મિક જીવન સાથે શો સંબંધ? બિલકુલ નહિ. એ તો કેવળ એક સામાજિક વ્યવસ્થા છે, બીજું કંઈ નહિ.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે પ્રભુની સેવા કરવાની બાબતમાં બ્રાહ્મણો વધુ આગળ વધેલા હોય છે.

શ્રી માતાજી : લોકો એવી તો બહુ વાતો કરે છે.

આધ્યાત્મિક જીવનનો આધાર આવા બધા મુદ્દાઓ ઉપર નથી હોતો, લેશમાત્ર નહિ. એમના ઉપર કેટલાક સામાજિક સદ્ગુણોનો આધાર હોય છે પરંતુ એ તો એટલા માટે કે અમુક વાતાવરણમાં, અમુક રીતના શિક્ષણની પરિપાટી સ્થપાયેલી હોય છે, અને અમુક પ્રકારનું શિક્ષણ અન્ય પ્રકારનાં શિક્ષણ કરતાં વધુ સારું હોય છે. પણ એ વાત એટલેથી જ અટકે છે.

હવે જ્યાં સુધી લોહીના સંબંધોના મિશ્રણને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી એ એક ચર્ચાપાત્ર વિષય છે. કારણ કે, દાખલા તરીકે, જો તમે જુદી જુદી જાતના કૂતરાઓ લો (મને માફ કરજો, હું આમાં કોઈ પ્રકારની બિનપ્રામાણિક સરખામણી કરવા માગતી નથી), અને એની જ જાતિ અથવા વંશવેલાનાં કૂતરાંને એકસાથે ઉછેરો અને એવી ખૂબ કાળજી રાખો કે એમની જાત અત્યંત શુદ્ધ રહે, એમનામાં કોઈ જાતનું મિશ્રણ ન થાય, તો પછી એવી જાતનાં કૂતરાં પેદા થયે જાય છે કે વધુ ને વધુ મૂર્ખ હોય; જ્યારે શેરીમાંનો કૂતરો મિશ્ર વંશવેલાવાળો હોય છે, કેટલીક વાર તો એ કૂતરાં સ્થૂલ દૃષ્ટિએ જોતાં તો ત્રાસદાયક હોય છે-ભયંકર રીતે જુગુપ્સા ઊપજાવે તેવાં, એક વંશવેલાનું અન્ય પ્રકારના વંશવેલા સાથે મિશ્રણ થવાથી પેદા થયેલાં-પરંતુ બુદ્ધિમત્તાની દૃષ્ટિએ એવાં કૂતરાં, શુદ્ધ વંશવેલાવાળાં કૂતરાં કરતાં, સામાન્ય રીતે ઊંચી કક્ષાનાં હોય છે. એ વસ્તુને એવી રીતે પણ ન કહી શકાય. નાની નાની જ્ઞાતિઓમાં અને એ જ વંશમાં જ્યારે લગ્નો કરવામાં આવે છે, જ્યારે કોઈ રીતનું મિશ્રણ થવા દેવામાં આવતું નથી ત્યારે એ સમાજમાં ધીરે ધીરે બુદ્ધિમત્તાનું તત્ત્વ ઓછું ને ઓછું થતું જાય છે. એમાં કોઈ પસંદગી નથી હોતી, એથી ઊલટું જ હોય છે. નવીન પ્રકારની પ્રગતિનો આવિર્ભાવ શક્ય બને તેટલા માટે નૂતન પ્રકારની જાતિઓનું નિર્માણ કરવું પડે છે અને તેને માટે નવાં નવાં આંતરિક મિશ્રણો કરવાની જરૂર રહે છે . . . સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં એક જ નાતજાતનો વંશવેલો જાળવી રાખવાની પ્રવૃત્તિ તદ્દન વાજબી હોય છે, એમાં ખૂબ સગવડ અને સરળતા રહે છે: એમને લઈને સહેલાઈથી વ્યવસ્થા સ્થાપી શકાય તેવા વાડાઓની યોજના થઈ શકે છે; પણ એ વસ્તુ એનું એક જમા પાસું છે.

પરંતુ હું માનું છું કે જે વસ્તુ કોઈ એક દેશને લાગુ પડે છે તેની તે જ વસ્તુ કોઈ એક જ્ઞાતિને લાગુ પડે છે. દરેક જ્ઞાતિવાળા એમ માનતા હોય છે કે પોતાની જ્ઞાતિના લોકો જ સૌથી આગળ વધેલા છે! અને જ્યારે તમે નાતજાતની મર્યાદાઓની બહાર રહેલા લોકોને વાતો કરતા સાંભળશો ત્યારે પણ તમે જોશો કે તેઓને બીજાઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર હોય છે, તેઓ પોતાને જ ઉત્તમ કોટિના ગણે છે.

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“જે માણસ અમુક ધર્મમાં માનતો હોય છે અથવા તો જેણે કોઈક સત્યની શોધ કરી હોય છે, તે ‘મને જ સંપૂર્ણ અને સમગ્ર સત્ય પ્રાપ્ત થયું છે’ એમ માની બેસે એવો સંભવ છે. માનવ-સ્વભાવ જ એવો છે! માનવજીવનના નિર્વહન માટે જાણે કે તેના વ્યવહારમાં કંઈક અસત્યનું મિશ્રણ અનિવાર્ય હોય એવું લાગે છે. મનુષ્યને જો એકાએક જ સમગ્ર સત્યનું દર્શન કરાવવામાં આવે તો તેના ભાર હેઠળ તે કચડાઈ જ જાય.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૦)

બાળક : લોકો પ્રભુ પ્રત્યે વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં આગળ વધી રહ્યા છે?

શ્રી માતાજી : કહેવું મુશ્કેલ છે. તાર્કિક દૃષ્ટિએ તો સમગ્ર સૃષ્ટિએ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં પ્રભુ પ્રત્યે ગતિ કરવી જોઈએ, કારણ કે એ જ સર્વનું આખરી ગંતવ્યસ્થાન છે. પરંતુ હકીકતમાં એ આખી ગતિ એક વિચિત્ર રીતની રહી છે. કારણ કે જો તમે ત્રણ ડગલાં આગળ વધો છો તો બે પગલાં પાછા હટો છો; જો તમે બે ડગલાં આગળ વધો છો તો એક પગલું આડે રસ્તે ભરો છો! એટલે, ધ્યેય સ્થાનને પહોંચવા માટે ઘણો લાંબો સમય લાગશે, લાગે છે તો એવું.

સમગ્ર વિચારધારાને તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં યુગયુગાંતરોમાં વ્યાપ્ત સ્વરૂપમાં જોઈએ અને વર્ષોની સંખ્યાને ગણતરીમાં ન લઈએ (હું વર્ષોની વાત કરતી નથી, યુગોની એટલે કે હજારો સદીઓની વાત કરું છું) તો વ્યવહારુ હકીકતો અને સર્વ સામાન્ય સિદ્ધાંતની વચ્ચે એક ઘણો મોટો ભેદ જણાઈ આવે છે. એમ કહી શકાય કે આખી સૃષ્ટિ તેના સર્જનહાર સાથે અદ્વૈત પામવા પ્રત્યે ગતિ કરી રહી છે, પણ હકીકત એ છે કે, પ્રથમ તો, સમગ્ર ઉત્ક્રાંતિની ગતિ એક ઊંચે ચડતી નિસરણી જેવી હોય છે. અને આ ચક્રાકાર સોપાનોમાં અસંખ્ય બિંદુઓ હોય છે અને એવા દરેક બિંદુએથી સીધી લીટીમાં અને ઊર્ધ્વ પ્રત્યે ગતિ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ આપણે એ રીતે એના એ જ બિંદુ આગળ પાછા ફરવા માટે આખું વર્તુળ વટાવવું પડે છે અને એમ કરીએ છીએ ત્યારે આપણે એ જ બિંદુએ, પણ એક ઊંચી ભૂમિકા ઉપર પહોંચીએ છીએ. . . . પરંતુ આખો વખત તમે બીજી વસ્તુઓ કરવામાં મશગૂલ હો છો, બીજાં બિંદુઓએ પહોંચતા હો છો, પ્રથમનું બિંદુ જાણે ભુલાઈ જ ગયા જેવું થાય છે. માનવ-ઈતિહાસમાં આ વસ્તુની છાપ આ રીતની પડે છે.

એક સમયે એક અદ્ભુત સંસ્કૃતિ આવી રહેલી હતી. એમાં વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં સર્વ પ્રકારની પેદાશો આવી રહેલી હતી. કલાની, રાજકરણની, સમાજવ્યવસ્થાની અને સંયોજનની દૃષ્ટિએ પણ એ સંસ્કૃતિ અદ્ભુત હતી. અને એના જેવી અનેક સુંદર સંસ્કૃતિઓ ઊગીને આથમી ગઈ છે અને એમની છાપ ગુહ્ય સ્મૃતિમાં મૂકતી ગઈ છે. ઉદાહરણ તરીકે, ભારત અને આફ્રિકાને જોડનારા એક એવા ખંડની ગુહ્ય સ્મૃતિ રહી ગઈ છે, પણ એના અસ્તિત્વની કોઈ નિશાની બાકી રહી નથી (સિવાય કે અમુક માનવજાતિઓ એ સંસ્કૃતિના બચેલા અવશેષો હોય). એના જેવી અનેક સંસ્કૃતિઓ હોય છે જે એકદમ અચાનક લુપ્ત થઈ જાય છે અને તે પછીનો આખો ઈતિહાસ, તમસ, અચેતનતા, અજ્ઞાન અને બિલકુલ પશુઓ જેવી પ્રાથમિક અવસ્થાવાળી માનવજાતિઓથી એટલો બધો ભરપૂર હોય છે. . . . કે આપણને એમ પૂછવાનું મન થાય છે કે, એકંદરે વસ્તુસ્થિતિમાં કાંઈ ફરક પડ્યો કહેવાય કે નહિ? અને એ અંધકારના યુગમાં એક મોટો ગર્ત આવી રહેલો હોય છે, જેમાં થઈને સર્વ પ્રકારની અવ્યવસ્થાઓ એક પછી એક પસાર થાય છે. અને વળી પાછું અચાનક એક વધુ ઊંચાણવાળા સોપાનની ટોચ ઉપર, વધુ ગુણવત્તાવાળી, વધુ ઉત્તમ રચના પ્રગટ થાય છે. . . . જાણે કે રાત્રિમાં ગાળેલા, રાત્રીના અંધકારમાં કાર્ય કરવામાં ગાળેલા બધા કલાકોને પરિણામે પદાર્થ તત્ત્વને એવી રીતનું તૈયાર કર્યું હોય છે કે જેને લઈને એ કોઈ ઉચ્ચતર વસ્તુની અભિવ્યક્તિ કરી શકે. અને ફરી પાછી અંધારી રાત્રી આવે છે, સર્વ કાંઈ ભૂંસાઈ જાય છે: પૃથ્વી ફરી એક વાર જંગલી, તમોગ્રસ્ત, અજ્ઞાનપૂર્ણ, યાતનાપૂર્ણ બની રહે છે. અને પછી અચાનક, થોડાંક હજારો વર્ષો વીત્યા બાદ, એક નવીન સંસ્કૃતિનું આગમન થાય છે. . . .

એટલે તમે એ બધા પ્રત્યે, નીચેની બાજુએથી દૃષ્ટિ કરશો તો તમને પૂછવાનું મન થશે: ‘આમાં પ્રગતિ ક્યાં આવી?’ કારણ કે બને છે જ એવું કે જે કાંઈ સર્જાયું હોય છે તે બધું લુપ્ત થઈ જાય છે, પડી ભાંગે છે, સડી જાય છે. સંપૂર્ણપણે વિનાશ પામી જાય છે-અને ભુલાઈ જાય છે. માનવજાતિ ફરી એક વાર તદ્દન સામાન્ય અવસ્થાવાળી, આકારહીન, અર્ધ તમિન્નમાં બાથોડિયાં મારતી થઈ જાય છે. અને છતાં ફરી એક વાર અચાનક એક પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે. અને જ્યારે આપણે એ પ્રકાશની વચમાં હોઈએ છીએ ત્યારે આપણે કહીએ છીએ, ‘હવે, આપણે સાચી વસ્તુ શોધી કાઢી છે, હવે પછી કોઈ પતન નહિ થાય.’ . . . અત્યાર સુધી હમેશાં એક પતનનો ગાળો આવતો રહેલો છે. હવે જોવાનું રહે છે.

બાળક : હવે ફરીથી પતન આવશે ?

શ્રી માતાજી : એવું તો, બેટા, મેં કહ્યું નથી. મેં કાંઈ કહ્યું નથી. મેં એમ કહ્યું હતું કે: ‘આપણે જોઈશું.’

સત્ય હકીકત તો એ છે કે એ વસ્તુનો આધાર, મારા માનવા પ્રમાણે, કાંઈક અંશે આપણા દરેકના ઉપર અને આપણી અભીપ્સા ઉપર છે. જો દરેક વ્યક્તિ તેની પાસે જેની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તેને માટે તેનાથી બને તેટલું વધારેમાં વધારે કાર્ય કરે તો કંઈક એવી તક રહે છે કે આપણે એક એવી સુરથાપિત અવસ્થાના સોપાને પહોંચીએ જ્યાંથી ઊર્ધ્વગમન પ્રત્યેની ગતિ ચાલુ રાખી શકાય અને તેમ થવા માટે એક વસ્તુનો વિનાશ કરીને બીજી વસ્તુ શરૂ કરવાની જરૂર ન પડે.

એમ બનવું અનિવાર્ય નથી, પણ અત્યાર સુધી તો એમ બનતું રહ્યું છે, એકંદરે જોતાં, મને ખબર નથી કે પ્રકૃતિને એમ કરવામાં ખૂબ મજા નહિ પડતી હોય. . . .

બન્યું છે એવું કે આપણે આપણો આધાર પ્રકૃતિએ જે કાંઈ કર્યું છે તેના ઉપર રાખવાનો રહે છે, કારણ કે હજી સુધી પ્રકૃતિ જ ક્રિયાશીલ રહી છે. પરંતુ સાથે સાથે આપણે એની કાર્યપદ્ધતિ પસંદ કરતા નથી. માટે જ, એ એક એવી વસ્તુ છે જેને લઈને એક આંતરિક રીતની વિસંવાદિતાની રચના થાય છે (હું કહી શકું કે જાણે કે કોઈ કુટુંબમાં થાય છે તેમ). પરંતુ એને લઈને વસ્તુઓ કાંઈક મુશ્કેલ બને છે કારણ કે પ્રકૃતિને પોતાની કાર્યપદ્ધતિમાં દખલ થાય તે ગમતું નથી. અને છતાં, જો આપણે તે ઈચ્છે છે તેમ કર્યે જઈએ છીએ તો પછી એની એ વાત આગળ આવે છે, લુપ્ત થઈ જઈને ફરીથી નવેસરથી શરૂઆત કરવાની રહે છે, કારણ કે એ એની રમત છે. એટલે આપણામાં તેને વિનાશ કરતી રોકવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. પરંતુ જો જોગાનુજોગ કોઈ એવો સારો રસ્તો મળી આવે કે જેને લઈને પ્રકૃતિને પોતાને એમ કરવામાં રસ પડે અને તેથી એ આપણી સાથે સહકારપૂર્વક કાર્ય કરે તો, એનો સહકાર મળી આવે તો સફળતા મળવી શક્ય બને.

સાચું કહીએ તો જે કરવાની જરૂર છે તે એટલું જ કે પ્રકૃતિને સમજાવવી કે તેની કાર્યપદ્ધતિ કરતાં અન્ય પદ્ધતિથી પણ કાર્ય થઈ શકે છે.

અને પછી તો પ્રકૃતિ પાસે (તમે જેમ જુઓ છો તેમ) અદ્ભુત કલાકૌશલ્ય અને જેને સાથેસાથ એક વિલક્ષણ રીતની કલ્પનાશક્તિ રહેલી છે એટલે. . . .આને માટે તો તમારે કેવળ પ્રાણીઓને કે તેમના ફોટાઓને જોવાના રહે છે. તમે એ જુઓ અને પછી એક નાનકડા ઉંદરની સરખામણી જિરાફ સાથે અથવા હાથીની સરખામણી બિલાડી સાથે કરી જુઓ; અને જુઓ કે આ બધાં પ્રાણીઓ એક વખતે સૃષ્ટિમાં અગ્રભાગે હતાં અને જે બધાં પ્રાણીઓએ હજી પણ તેમનાં અસાધારણ અને વિચિત્ર રૂપો નિભાવી રાખ્યાં છે—તેમની પાછળ કેટલી બધી કલ્પનાશક્તિ, કેટલી બધી અમાપ કલ્પનાશક્તિ રહેલી છે! આ પૃથ્વી ઉપર જે બધાં પ્રાણીઓ આવી રહેલાં છે તેમનું સર્જન કરવાનું તમારે ભાગે આવ્યું હોત તો તમને ખરે જ એ કામ મુશ્કેલ લાગ્યું હોત. અત્યારે હવે તમે આ બધું જુઓ છો એટલે તમને સર્વ કાંઈ

તદ્દન કુદરતી લાગે છે. મેં થોડા દિવસ ઉપર એક ચિત્ર જોયેલું જેમાં એક જિરાફ વૃક્ષની છેક ટોચ ઉપર આવેલાં ફળ આરોગતું હતું. મેં કહેલું: ‘આવું શોધી કાઢવા માટે એક એવું પ્રાણી કે જેની ડોક એટલી બધી લાંબી હોય કે જે વૃક્ષની ટોચ સુધી પહોંચે અને એ ત્યાંનાં ફળ ખાઈ શકે-એવું કરવા માટે એક ભારે કલ્પનાશક્તિ જોઈએ!’ એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે. અને સર્વ વસ્તુઓની બાબતમાં એમ જ છે. આપણને એ બધું તદ્દન કુદરતી લાગે છે કારણ કે આપણે હમેશાં એની સાથે જીવન જીવ્યાં હોઈએ છીએ, પરંતુ ખરી રીતે તો એવું કરવા માટે વ્યક્તિમાં સાચે જ એક અદ્ભુત મેઘાશક્તિ જોઈએ. . . .

એટલે, જે વ્યક્તિમાં એવી મેઘાશક્તિ હોય અને પ્રકૃતિ જે કાંઈ કરી શકે તેમ હોય તેવી જ શક્તિ તેનામાં હોય, તો એ વાત પ્રકૃતિને ગમતી આવતી નથી. લોકો એના કાર્યપ્રદેશમાં માથું મારે તે તને ગમતું નથી! એ આમ કહે છે: ‘હું જે કરું છું તે તમે કરી શકશો?’

તમારે પ્રકૃતિને એ બાબતની ખાતરી કરાવવી જોઈએ કે એ જે કાંઈ કરી રહી છે તેને તમે ઊંઘું વાળવા માગતા નથી, પરંતુ તમે એમાં કંઈક ઉમેરવા માગો છો. એને ખાતરી કરી આપવાનો એક જ માર્ગ છે: કરી બતાવવું. જ્યાં લગી એ એક અભીપ્સા હોય છે ત્યાં સુધી એ સ્મિત હાસ્ય કરે છે, જોયા કરે છે, અને કહે છે: ‘જોઈએ હવે, અમે જોઈશું, જ્યાં તમે શું કરવાનાં છો તે.’

પરંતુ જ્યારે એ થઈ ગયું હશે ત્યારે, હું માનું છું કે, એ એમ કહેશે: ‘બરાબર છે.’

એટલે પછી એક જ માર્ગ રહે છે: એટલે કે એ વસ્તુ કરવાનો.

વાર્તાલાપ - ૩૭

૯ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

“જ્યારે જ્યારે દિવ્ય સત્યનો તથા દિવ્ય શક્તિનો કોઈ અંશ પૃથ્વી ઉપર પોતાનો આવિર્ભાવ કરવા માટે અવતર્યો છે ત્યારે ત્યારે દરેક વખતે પૃથ્વીના વાતાવરણમાં કાંઈ ને કાંઈ ફેરફાર થયેલો છે. એવું અવતરણ થાય છે ત્યારે જે લોકો તે જ્યોતિનો સ્વીકાર કરી શકે તેવા હોય છે તેઓને એ અવતરતી જ્યોતિમાંથી પ્રેરણા મળે છે, તેમનામાં જ્ઞાનદૃષ્ટિનો ઉદય થાય છે. તેઓને જે સત્ય પ્રાપ્ત થયું હોય છે તેને યથાર્થ રૂપે ધારણ કરવાની અને પ્રગટ કરવાની શક્તિ તેમનામાં હોય છે તો તેઓ કહે છે, ‘એક મહાન શક્તિનું અવતરણ થયું છે. મારે તેની સાથે સંબંધ થયો છે, અને તેના વિષે હું જે સમજું છું તે તમને હું જણાવીશ.’ પરંતુ ઘણાખરા માણસોમાં એવી ધારણાશક્તિ હોતી નથી, કારણ કે તેમનાં મન સંકુચિત હોય છે. તેઓ એ જ્યોતિથી અંજાઈ જાય છે, જાણે કે તેને વશ થઈ જાય છે, અને બોલી ઊઠે છે, ‘આ રહ્યું દિવ્ય સત્ય એ મને મળ્યું છે. એ જ પૂર્ણ સત્ય છે. એથી વિશેષ હવે કંઈ નથી’. . . . આ સઘળી ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓમાં પેલી એક દિવ્ય ચેતના જ કાર્ય કરી રહી છે. આ વિવિધ આવિર્ભાવો દ્વારા એ પોતાનો માર્ગ તૈયાર કરી રહે છે. આજે પૃથ્વી ઉપર એનું કાર્ય, ભૂતકાળમાં થતું હતું તેના કરતાં ઘણી વધારે પ્રબળ રીતે થઈ રહ્યું છે. અમુક અમુક માણસો અમુક રીતે અમુક પ્રમાણમાં તેનો સ્પર્શ પામે છે. પરંતુ તેઓને જે કંઈ મળે છે તેને તેઓ વિકૃત કરી નાખે છે, તેની અંદરથી કોઈ પોતાની જ જુદી વસ્તુ બનાવી મૂકે છે. વળી બીજા કેટલાક તેનો સ્પર્શ પામે છે ખરા, પરંતુ તેઓ તેની શક્તિને ધારણ કરી શકતા નથી, અને તેના દબાણના પરિણામે ગાંડા થઈ જાય છે. પરંતુ કેટલાકમાં તે દિવ્ય ચેતનાને પોતાનામાં ઝીલવાની તથા ધારણ કરવાની શક્તિ પણ હોય છે. એવી વ્યક્તિઓ જ પૂર્ણ જ્ઞાનનાં અધિષ્ઠાન, પ્રભુએ સ્વીકારેલાં કરણો અને પ્રભુનાં સંદેશવાહક બની શકશે.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૦)

બાળક : પોતાનો જ્ઞેનામાં આવિર્ભાવ કરવો હોય તે કરણને દિવ્ય શક્તિ કઈ રીતે પસંદ કરે છે?

શ્રી માતાજી : એક પ્રકારના સ્નેહાકર્ષણ દ્વારા. કારણ કે દિવ્ય ભૂમિકામાંથી ચેતનાના ગુણ અને પ્રકૃતિને એ જોઈ શકે છે. એટલે, જ્યારે કોઈનામાં એવું સ્નેહાકર્ષણ હોય છે (કેટલીક વાર કેવળ સ્નેહાકર્ષણ હોય છે તો કેટલીક વાર તાદાત્મ્ય હોય છે)-એનો આધાર વ્યક્તિઓ કેટલે અંશે પૂર્ણતાને પામી હોય છે તેના ઉપર રહે છે), ત્યારે એ શક્તિ ત્યાં જાય છે. જે લોકોનું સ્વરૂપ હજી સ્થાઈ રહ્યું હોય છે પરંતુ જેમનું ચૈત્ય સ્વરૂપ પૂરતા પ્રમાણમાં વિકાસ પામેલું હોય છે, એવા લોકો એ દિવ્ય પ્રદેશમાંથી જોઈ શકાય છે, તેમનામાંના આંદોલનો જોવામાં આવે છે, એમનામાં રહેલા સ્વરૂપને જોવામાં આવે છે અને એ સર્વના પ્રમાણમાં વિકાસની કક્ષાનું નિર્માણ કરવામાં આવે છે; આવિર્ભાવની ચોકકસ રેખા, તેની અગત્ય અને તે અંગેની પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થાય છે. એ સર્વ આંતરદૃષ્ટિમાં આવી જાય છે.

બાળક : પરંતુ એમ બની શકે કે એ કરણ એ વસ્તુ ન સમજે, કારણ કે જે મનુષ્યમાં એ શક્તિ આવિર્ભાવ પામે છે તે કેટલીક વાર પોતાનું ભેજું ગુમાવી બેસે છે અને પેલી શક્તિને ધારણ કરી શકતો નથી.

શ્રી માતાજી : એમ બની શકે, સર્વ કાંઈ શક્ય છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે . . . મેં તે દિવસે જ્યારે ચૈત્ય સ્વરૂપના પુનર્જન્મ વિષે વાત કરેલી ત્યારે મેં તમને કહેલું કે તેઓ પોતાના પ્રદેશમાંથી અમુક આંદોલન, અને અમુક પ્રકાશને જુએ છે અને તેઓ જાણે છે કે પોતે ત્યાં જવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે તેઓ નીચેની બાજુએ ભૂસકો મારે છે ત્યારે ઘણીબરી વાર તેઓ અભાન અવસ્થામાં પડી જાય છે અને તેમની શક્તિઓ, કાંઈ નહિ તો અમુક ક્ષણ પૂરતી તો ગુમાવી બેસે છે. જો કે અંતે તો તેઓ એ શક્તિઓ ફરીથી પ્રાપ્ત કરી લે છે. પરંતુ તેમને સ્વસ્થ થવામાં કેટલોક સમય જોઈએ છે, અને જેમ જેમ વ્યક્તિ એક પછી એક જ્ઞાનજ્યોતિનાં દર્શન પામતી અને આગળ વધતી જાય છે તેમ તેમ એ વસ્તુઓ પાછી પ્રાપ્ત થઈ રહે છે.

બાળક : પ્રાણમય સ્વરૂપ અને મનોમય સ્વરૂપ, એ બેમાંથી કયું સ્વરૂપ સામાન્ય રીતે ઝડપી પ્રગતિ કરે છે?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. જે લોકોમાં પ્રાણ બળવાન હોય છે તેઓના પ્રાણ અને જેમનામાં મન સૌથી વધુ બળવાન હોય છે તેમનામાં મન ઝડપી પ્રગતિ કરે છે. તમે કોઈ એક જ વ્યક્તિ વિષે પૂછો છો? એનો આધાર પણ એ વ્યક્તિમાં એ બે સ્વરૂપોમાંથી કયું સ્વરૂપ વધુ બળવાન છે તેના ઉપર રહે છે. કઈ રીતે? દરેક વ્યક્તિમાં એમની ગોઠવાણ જુદી જુદી રીતની હોય છે, એટલે આપણે આ બાબતમાં કોઈ સર્વ સામાન્ય નિયમ બનાવીને આમ જ થવું જોઈએ તેમ નથી કહી

શકતા. આપણે આટલું જ કહી શકીએ કે અમુક જાતના કિસ્સાઓમાં આવું બને છે અને બીજી જાતના કિસ્સાઓમાં બીજી રીતનું બને છે.

પરંતુ સાચું કહું તો, મને નથી લાગતું કે જો એ બંને સ્વરૂપો પરસ્પર સાથે મેળમાં ન હોય, એક સ્વરૂપ એક બાજુ અને બીજું બીજી બાજુ ખેંચતું હોય તો કોઈ ખાસ પ્રગતિ ન થઈ શકે. એ વસ્તુ હમેશાં મુશ્કેલ રહે છે. અને સામાન્ય રીતે કહેતાં, જો સૌ પ્રથમ મનનું પરિવર્તન થઈ શકે તો સારું કારણ કે સ્વરૂપના બીજા ભાગોને સુવ્યવસ્થિત કરવાનું કાર્ય મનનું હોઈ તેની પાસે એ શક્તિ હોવી જોઈએ.

(શ્રી માતાજી અચાનક અટકી જાય છે અને સાધકો તરફ જુએ છે): અહીં એવું કોઈ છે જેણે હમણાં જ કોઈ એવી મનોમય રચના મોકલી હોય જો તમારે એમ કહેવું હોય તો, જેણે એક ભૂરા રંગના કાગળનું સ્વરૂપ લીધું હોય અને જેના ઉપર કંઈક લખેલું હોય. એ વસ્તુ ચક્ર ચક્ર ફરતી નીચે આવીને તમારામાંના કોઈ ઉપર પડી. એટલે હું જાણવા માગું છું કે તમારામાંથી કોઈને અચાનક કોઈ સનસનાટી ઊપજાવે તેવો ઉત્તર પ્રાપ્ત થયો હોય? કોઈ નહિ? તમારામાંનું કોણ એ વ્યક્તિ હતું તે હું નોંધી શકી નથી કારણ કે કાગળ ગોળ ગોળ ફરતો હતો એટલું ત્યારે ખરાબ... પણ એ તમારામાંના કોઈના ઉપર પડ્યો ખરો. એ કોઈ ભૂરો કાગળ હતો, એણે એક ભૂરા કાગળનો આકાર ધારણ કર્યો હતો અને તેના ઉપર એ ખૂબ રસ પડે તેવો ઉત્તર લખેલો હતો. કોઈ, કોઈ વસ્તુ ઝીલી શક્યું નથી? તમારા મગજમાં કોઈ વિચાર અચાનક પ્રવેશ પામ્યો હોય એવું નથી થયું? નહિ ?

(કોઈ જવાબ આપતું નથી)

બાળક : જો પ્રાણમય સ્વરૂપનું રૂપાંતર ન થયું હોય પણ મનને ખાતરી થઈ ગઈ હોય તો શું થાય?

શ્રી માતાજી : તો પછી તમે તમારું જીવન તમારી જાત સાથે ઝઘડવામાં કાઢો! એક વસ્તુ તમને એક બાજુ ખેંચી જાય છે અને બીજી વસ્તુ તમને સારી દોરવાણી આપવા માગે છે, જો કે, એને સાંભળવામાં આવતો નથી. એટલે તમને ભાસ થાય છે કે તમને બધી બાજુએથી ખેંચવામાં આવી રહ્યા છે. તમારે શું કરવું જોઈએ તે તમે જાણો છો પણ કરતા નથી. તમે તમારે શું ન કરવું જોઈએ તે પણ જાણો છો છતાં તે વસ્તુ કરો છો. અને આમ તમે મૂખાઈભરી વસ્તુઓ કરો છો એટલે તમને પસ્તાવો થાય છે. એટલે એમાં બે વસ્તુઓ હોય છે; તમે બે કારણોસર દુઃખી થાઓ છો: પ્રથમ તો જે કાંઈ મૂખાઈભરી વસ્તુઓ તમે આચરી હોય તેને માટે અને પછી તેને માટે પસ્તાવો કરવા વડે. એ કાંઈક દયાજનક અવસ્થા હોય છે. . . .

બાળક : પ્રાણનું પરિવર્તન ન થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : પ્રાણનું પરિવર્તન? જરૂર થઈ શકે. એ એક મુશ્કેલીભર્યું કામ છે પણ થઈ શકે તેવું છે. જો એમ ન થઈ શકે તેમ હોત તો તો કોઈ આશા જ ન રાખી શકાત. પરંતુ એ કાર્ય કરવા માટે મનની એકલાની શક્તિ પૂરતી નથી. કારણ કે, હું એવા અસંખ્ય લોકોને જાણું છું કે જેમની દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ હોય છે, સમજશક્તિ પણ સારી હોય છે, પોતાના મનથી સારી પેઠે સમજેલા હોય છે, એ લોકો તમારી આગળ અસાધારણ વસ્તુઓનું વર્ણન કરી બતાવી શકે છે, બીજા લોકોને સહેલાઈથી ઉત્તમ પ્રકારની શિખામણ આપી શકે છે, પરંતુ એમનો પોતાનો પ્રાણ એની પોતાની આદત મુજબ તરંગી રીતે ચાલે છે, અને એ બધી વાતોને સાંભળવા માગતો નથી. એમનો પ્રાણ કહે છે કે, 'તમારે જે કાંઈ વાત કહેવી હોય તે કહો; પણ મારા પૂરતું તો હું મારે રસ્તે જઈશ.'

એ તો જ્યારે ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંપર્ક સ્થપાય, ત્યાર પછી જ સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન થઈ શકે છે. પછી એ ગમે તે વસ્તુ કે વ્યક્તિ હોય, અધમમાં અધમ ગુનાઓ કરનારનું પણ એક ક્ષણ માત્રમાં પરિવર્તન થઈ જાય છે. આ એ પ્રકારના કિસ્સાઓમાં અને છે જ્યાં તમને 'જ્યોતિદર્શનો' તેમની ઝડપમાં લઈ લે છે અને તમને સંપૂર્ણ રીતે ઉપરથી નીચે ઊંઘા વાળી દે છે. ત્યાર પછી બધું બરાબર ચાલે છે. ત્યાર પછી પણ થોડીક નાની નાની ગોઠવણો કરીને મેળ બેસાડવા પડે છે, પણ એ બધું હવે સારી રીતે ચાલે છે.

આથી ઊલટું, મન એક મહાન ઉપદેશક છે, એની પ્રકૃતિ જ એ રીતની છે; એ ભાષણો આપે છે, અને દેવળોમાં ઉપદેશની કથાઓ પણ કરે છે. એટલે સામાન્ય રીતે પ્રાણમય સ્વરૂપ અધીરું બની જાય છે અને બહુ વિવેક વાપર્યા વિના મનને કહે છે: 'તું તો ભાઈ, એક ગરબડદાસ છે! તું જે કહે છે તે તારે માટે સારું હશે, પણ મારે માટે એનો કોઈ ઉપયોગ નથી.' અથવા સારામાં સારી પરિસ્થિતિ હોય, જ્યારે મનની પાસે વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિઓની કુદરતી બક્ષીસ હોય અને પ્રાણ પણ જરા ઉચ્ચતર ગુણવત્તાવાળો હોય, ત્યારે એ આમ કહેશે: 'ઓહ! તું જે કહે છે તે કેટલી બધી સારી વાત છે (આવું કેટલીક વાર બને છે). પણ જો ભાઈ, મને લાગેવળે છે ત્યાં સુધી, મારા ગજા બહારની એ વાત છે; તારી વાત સુંદર છે, પણ મારી શક્તિ બહારની છે.'

પરંતુ આ પ્રાણ એક વિચિત્ર પ્રાણી છે. એનું સ્વરૂપ આવેશ, ઉત્સાહ અને સ્વાભાવિક રીતે કામનાઓનું બનેલું છે. પરંતુ વધારામાં એ પોતાના કરતાં ઉચ્ચતર અને વધુ ઉમદા વસ્તુઓ માટે, કોઈ સુંદર વસ્તુ માટે, ઉત્સાહ બતાવી શકે છે. એવી વસ્તુની કદર અને પરખ એને હોય છે. અને સ્વરૂપમાં જો કોઈ સાચે જ સુંદર ગણી શકાય તેવી વસ્તુ બને છે, જો એમાં કોઈ અસાધારણ મૂલ્ય ધરાવતી ક્રિયા ઉત્પન્ન થાય છે, તો પછી, પ્રાણ એના પ્રત્યે પણ ઉત્સાહ બતાવે છે અને પૂર્ણ આદરભાવ

વ્યક્ત કરે છે - આ એની દરિયાવદીલી એવી હોય છે જે, દા.ત. મનોમય કે શારીરિક ભૂમિકા ઉપર જોવા મળતી નથી. એનામાં કાર્ય કરવાની એવી સભરતા હોય છે જે એની પેલી ઉત્સાહપૂર્ણ બની રહેવાની ક્ષમતામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, એને લઈને જ એ પોતે જે કાંઈ કાર્ય કરતો હોય છે તેમાં નિ:શેષપણે પોતાની જાતને વહેતી મૂકે છે. જે કોઈ વીર પુરુષો હોય છે તે સર્વમાં પ્રાણ જોરદાર હોય છે. અને જ્યારે પ્રાણમાં કોઈ વસ્તુ માટે ઉત્સાહ જાગે છે ત્યારે, પછી એ કોઈ તર્કબાજ વ્યક્તિ નથી હોતી, એ તો યોદ્ધો હોય છે; એ સર્વભાવે કર્મરત હોય છે અને એનાથી અસાધારણ વસ્તુઓ સિદ્ધ થઈ શકે છે. કારણ કે એ ગણતરી કરવા બેસતો નથી, દલીલો કરતો નથી, એમ નથી કહેતો કે આપણે સાવચેત રહેવું જોઈએ, આપણે આ ના કરવું, પેલું ના કરવું, એ વિચારવંત નથી હોતો, એ તો લોકો જેમ કહે છે તેમ, ભડકાની માફક ભભૂકી ઊઠે છે, અને પોતાને સર્વભાવે આપી દે છે. એટલે જ, જો એને યોગ્ય માર્ગે વાળવામાં આવે તો, એ ભવ્ય વસ્તુઓનું નિર્માણ કરી શકે છે.

પરિવર્તન પામેલો પ્રાણ એક સર્વશક્તિમંત સાધનરૂપ હોય છે. અને કેટલીક વાર એનામાં જે પરિવર્તન આવે છે તે પણ કોઈ અપવાદરૂપ સુંદર વસ્તુને-નૈતિક રીતની કે ભૌતિક રીતની-કારણે આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, એ કોઈ એવી અતિશય જવલ્લે જ જોવા મળતી, પણ સુંદરતાથી ભરપૂર વસ્તુ બનતી જુએ છે-કોઈ પૂર્ણ આત્મત્યાગ અથવા ગણતરી ગણ્યા વિનાનું આત્મસમર્પણ-ત્યારે પ્રાણ પણ એના જુસ્સામાં ઘસડાઈ જાય છે, એને પણ એવું કરવાની મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે. એ વસ્તુની શરૂઆત મહત્વાકાંક્ષાથી થાય છે અને એનો અંત આત્મબલિદાનમાં આવે છે.

એવી એક જ વસ્તુ છે જેને પ્રાણ તિરસ્કરે છે: એ છે રસહીન, એકરાગી, નિસ્તેજ, સ્વાદહીન, મૂલ્યહીન જીવન. જો એવી કોઈ વસ્તુ એની સામે ધરવામાં આવે છે તો એને ઊંઘ આવે છે, એ જડતામાં સરી પડે છે. એ સાચું છે કે એને એકદમ ધમાધમીવાળી વસ્તુઓ ગમે છે; એ અત્યંત દુષ્ટ, અત્યંત ક્રૂર અને અત્યંત ઉદાર, અત્યંત શુભ અને અત્યંત વીરત્વવાળો બની શકે છે. એ હમેશાં છેલ્લે છોડે જઈને બેસે છે અને, હા, જેમ પ્રવાહ વહેતો હોય તેમ આ બાજુએ કે પેલી બાજુએ જઈ ઊભો રહે છે.

અને આ પ્રાણને જો તમે કોઈ ખરાબ વાતાવરણમાં મુકશો તો એ ઉદંડતાપૂર્વક બૂરી વસ્તુઓ કરશે અને તે પણ એમની છેવટની હદ સુધી. જો તમે એને કોઈ આશ્ચર્યજનક સુંદર, ઉદાર, મહાન, ઉમદા અને દિવ્ય વસ્તુની હાજરીમાં મુકશો તો એ પ્રાણ એ સર્વથી પણ દોરવાઈ જશે, બીજું બધું ભૂલી જશે, અને પોતાની જાતને સર્વાંશ આપી દેશે. સ્વરૂપના બીજા કોઈ પણ ભાગ કરતાં એ વધુ સર્વાંશ સમર્પણ કરી

શકે છે કારણ કે એ ગણતરી માંડતો નથી. એ એના આવેગો અને ઉત્સાહથી દોરવાય છે. જો એનામાં કામના ઉત્પન્ન થાય છે તો એ કામનાઓ ઉગ્ર અને મનસ્વી હોય છે અને એ બીજાના ભલા કે બૂરાને લેખામાં લેતો નથી; એની એને કાંઈ પડી હોતી નથી. જ્યારે એ કોઈ સુંદર વસ્તુને પોતાનું અર્પણ કરે છે ત્યારે પણ એ ગણતરી કરતો નથી અને એ વસ્તુ પોતાનું ભવું કરશે કે બૂરું તેને જાણ્યા વિના, કેવળ સર્વભાવે પોતાનું સમર્પણ કરી દેશે. સાધન તરીકે એ એક ઘણી કિંમતી વસ્તુ હોય છે.

એ એક શુદ્ધ લોહીવાળા ઘોડા જેવો હોય છે: જો એ અંકુશને તાબે થાય છે તો બધી શરત-દોડમાં જીતે છે, સર્વ સ્થળે એ પહેલો આવે છે. જો બિનલગામ હોય છે તો પછી એ લોકોને ચગદી નાખીને ઉત્પાત મચાવે છે, પોતાના પગ કે કમરને ભાંગી નાખે છે! પ્રાણ એવો છે. આપણે જાણવાનું એ હોય છે એ કઈ બાજુએ વળે છે. એને અસાધારણ વસ્તુઓ ગમે છે-અપવાદરૂપ ગણાય તેવી સારી કે અપવાદરૂપ ગણાય તેવી બૂરી. એને તો અસાધારણપણા ઉપર જ પ્રેમ હોય છે. એને સામાન્ય જીવન ગમતું નથી. એમાં એ નિસ્તેજ, લગભગ ક્રિયાહીન બની જાય છે. જો એને કોઈ ખૂણામાં પૂરી રાખીને કહેવામાં આવે છે કે: 'ત્યાં છાનોમાનો બેસી રહે,' તો એ ત્યાં બેસી રહેશે અને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં કરમાતી જતી વસ્તુ જેવો થઈ રહેશે, અંતે એ એક (ઈજિપ્શિયન) મમી (મડદા) જેવો થઈ રહેશે: પછી એનામાં જીવન નથી હોતું, એ સુકાઈ ગયું હોય છે. અને પ્રાણની જ્યારે એવી અવસ્થા હોય છે ત્યારે તમારે જે કાંઈ કરવું હોય છે તે કરવાનું બળ તમારામાં રહેતું નથી. તમને સરસ વિચારો આવશે, ઉત્કૃષ્ટ આકાંક્ષાઓ હશે, પણ એ બધાનો અમલ કરવાની તમારામાં શક્તિ નહિ હોય.

એટલે જો તમારો પ્રાણ બહુ બળવાન હોય તો એનો સંતાપ ન કરશો. પણ તમારી લગામ મજબૂત હોવી જોઈએ અને એને એને ખેંચીને પકડી રાખેલી હોવી જોઈએ. તો પછી એ બરાબર ચાલશે.

બાળક : અવસાદની લાગણી પ્રાણમાંથી આવે છે ?

શ્રી માતાજી : હા, ખરે જ, સર્વ પ્રકારની ઉપાધિઓ, અવસાદ, નિરુત્સાહ, અણગમો, ઝનૂન, એ બધું પ્રાણમાંથી આવે છે. એને લઈને જ પ્રેમ, ધિક્કારમાં ફેરવાઈ જાય છે, એ પ્રાણ જ વેરવૃત્તિ, કિન્નાખોરી, દુષ્ટેચ્છા, વિનાશવૃત્તિ અને નુકસાન પહોંચાડવાની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રાણ જ જ્યારે તમને મુશ્કેલ લાગતી અને અણગમતી વસ્તુઓ કરવાની આવે છે ત્યારે નિરુત્સાહ કરે છે. અને એનામાં હડતાળ ઉપર ઊતરવાની એક અસામાન્ય તાકાત હોય છે! જ્યારે એ અસંતુષ્ટ હોય છે ત્યારે એ ઢીલો થઈને ખૂણામાં બેસી જાય છે અને ત્યાંથી પછી ચસકતો નથી. ત્યારે પછી તમારામાં કોઈ શક્તિ, કોઈ બળ, કોઈ જાતની હિંમત રહેતાં નથી. તમારી સંકલ્પશક્તિ પણ. . . એક ચિમળાતા છોડ જેવી બની જાય છે.

સર્વ રીતનાં રિસામણાં, અણગમા, ગુસ્સો, નિરાશા, ક્રોધ વગેરે એ મહાશયમાંથી આવે છે. કારણ કે એ તો ક્રિયાશીલ શક્તિ છે.

માટે જ, એ કઈ તરફ વળે છે એના ઉપર બધો આધાર રહે છે. અને હું તમને કહી મૂકું કે એને હડતાળ ઉપર જવાની એક જબરી આદત હોય છે. એ એનું સૌથી બળવાન હથિયાર છે: ‘એમ! મારે જે જોઈએ છે તે તમે નથી કરતા; ઠીક તો, હું હાલવાચાલવાનો નથી, મરી ગયાનો ઢોંગ કરીશ.’ અને એ આવી વસ્તુ વાતવાતમાં કરી બેસે છે. અને એનું ચારિત્ર્ય (પોત) ઘણું ખરાબ હોય છે; એ ખૂબ સંવેદનશીલ અને ખૂબ વેરવૃત્તિવાળો હોય છે—હા, એનો સ્વભાવ તદ્દન ખરાબ હોય છે. મને લાગે છે કે એ એમ કરે છે એનું કારણ એ છે કે એને પોતાની શક્તિનું સારી પેઠે ભાન હોય છે અને એને સ્પષ્ટપણે લાગે છે કે જો એ પોતે કોઈ કામ હાથ પર લેશે તો એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે એની શક્તિના ઘસારાને અવરોધી શકે. અને જે લોકોમાં તુલનામાં પોતાનું વજન મૂકવાની તાકાત હોય છે તેઓ જેમ વર્તે છે તેમ પ્રાણ પણ સોદાબાજી કરે છે: ‘હું તમને મારી શક્તિ આપીશ. પણ હું જે કહું તે તમારે કરવું પડશે. જો હું જે માગું છું તે તમે ન કરવા માગતા હો તો હું મારી શક્તિ પાછી ખેંચી લઉં છું.’ અને પછી તમે એક ચપાટી જેવા સપાટ થઈ રહેશો. અને એ ખરી વાત છે, એમાં એવું જ બને છે.

એના ઉપર કાબૂ જમાવવો અઘરો છે. પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે જ્યારે તમે એને પાળીને વશ કરવામાં સફળ થશો ત્યારે તમારી કાર્યસિદ્ધિ માટે તમારા હાથમાં કોઈ બળવાન વસ્તુ આવી જશે. એ એક એવી વસ્તુ છે જે હુમલો કરીને મોટામાં મોટા અવરોધોને બાજુએ હઠાવી દે છે. એ એક એવી વસ્તુ છે જે કોઈ મહામૂર્ખને એક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિ બનાવી દે છે—કેવળ એ જ એ કામ કરી શકે છે; જો તમારામાં આગળ વધવાની તમન્ના હશે અને જો તમારા પ્રાણના માથામાં એવી ધૂન ભરાઈ આવશે કે તમારે પ્રગતિ કરવાની જ છે, તો પછી મહામૂર્ખશિરોમણિ પણ પંડિત થઈ રહેશે! મારી જોયેલી આ વાત છે, હું કહેતા-કહેતી સાંભળેલી વાત કરતી નથી. મેં આવી વસ્તુ નજરે જોયેલી છે. મેં એવા લોકો જોયેલા જેઓ તદ્દન નિસ્તેજ, અકકલહીન, સમજશક્તિવિહોણા, જેઓ કશું સમજી શકતા નહિ તેવા—તમે એમને કોઈ વસ્તુ મહિનાઓ લગી સમજાવે જાઓ, પણ એ એમના માથામાં પેસે જ નહિ, જાણે કે તમે લાકડાના ટૂંદા સાથે વાત કરતા હો તેમ—અને પછી અચાનક એકદમ એમનો પ્રાણ કોઈ આવેગમાં ફસાઈ જાય છે; એને ફક્ત કોઈને રાજી કરવું હોય છે અથવા કોઈની પાસેથી કોઈ વસ્તુ કઢાવવી હોય છે, અને એમ કરવા માટે પોતે સમજવું જોઈએ, જાણવું જોઈએ, એ જરૂરી વસ્તુ બની રહે છે. એટલે પછી એ લોકો દરેક વસ્તુને હાલતીચાલતી કરી દે છે, નિદ્રાધીન મનને ઢંઢોળીને જગાડે છે, જે

જે ખૂણાઓમાં કાંઈ શક્તિ નથી હોતી ત્યાં ભરચક ભરી દે છે. અને પછી તેઓ સમજે છે, બુદ્ધિશાળી બની રહે છે. હું એક એવા માણસને ઓળખતી હતી કે જેની પાસે લગભગ કશું જ્ઞાન ન હતું પણ જ્યારે એનું મન ગતિશીલ બન્યું અને આગળ વધવાની તમન્નાએ એનો કબજો લીધો, ત્યારે એણે અદ્ભુત વસ્તુઓ લખવા માંડી. એ લખાણો મારી પાસે છે. અને જ્યારે એ ગતિ પાછી ખેંચાઈ ગઈ, જ્યારે એમનો પ્રાણ હડતાળ ઉપર ગયો (કારણ કે કેટલીક વાર એ હડતાળ ઉપર જતો હતો), અને પાછો ફરી ગયો, ત્યારે એ માણસ પહેલાંના જેવો જ સત્વલીન બની રહ્યો.

સ્વાભાવિક રીતે આપણી તદ્દન બાહ્ય ભૌતિક ચેતના અને ચૈત્ય ચેતના વચ્ચે કોઈ સાતત્યપૂર્ણ સંપર્ક સ્થાપવો એ ઘણી મુશ્કેલ વાત છે. હા, ભૌતિક ચેતનામાં સારા પ્રમાણમાં શુભેચ્છા હોય છે; એ ખૂબ નિયમિત હોય છે, એ ઘણો પ્રયત્ન કરે છે, પણ એ ધીમી અને ભારે છે, એને લાંબો વખત લાગે છે, એને ગતિમાન કરવી એ મુશ્કેલ બાબત છે. એને થાક નથી લાગતો, પણ એ પ્રયત્ન જ નથી કરતી; એ એના રસ્તે, શાંતિથી ચાલ્યે જાય છે. એ રીતે તો બાહ્ય ચેતનાને, ચૈત્ય ચેતનાના સંપર્કમાં મૂકતાં સદીઓ લાગે. પરંતુ ગમે તે કારણ ઊભું થાય છે અને પ્રાણ એમાં ભેગો થઈ જાય છે. એક આવેગ એને જકડી લે છે. એને આ સંપર્ક જોઈએ છે (કોઈ પણ કારણે, અને એ કારણ હમેશાં આધ્યાત્મિક જ નથી હોતું), ગમે તેમ પણ એને આ સંપર્કની જરૂર પડે છે. એ એની સમસ્ત શક્તિ, બળ, આવેગ, ઉત્સાહ સાથે એની કામના કરે છે: ત્રણ મહિનામાં કામ થઈ જાય છે.

એટલે હવે એની ખૂબ સંભાળ લેજો. એને ખૂબ મહત્ત્વ આપજો પણ કદી એને તાબે થશો નહિ. એમ કરશો તો એ તમને અનેક પ્રકારના દુઃખદાયી અને આફતકર્તા પ્રયોગો કરવા ઘસડી જશે; અને જો તમે એને એક યા બીજી રીતે સમજાવી લેશો તો પછી તમે તમારા માર્ગે કોઈ રાક્ષસના જેવી લાંબી ફલાંગો ભરતા આગળ વધશો.

વાર્તાલાપ - ૩૮

૧૬ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘સાધકની ચેતનામાં અવતરણ કરનાર તથા તેની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવા સહાય કરનાર યોગશક્તિ જુદી જુદી ઘણી દિશાઓમાં કાર્ય કરે છે, અને એ શક્તિને પોતાનામાં ઝીલનાર સાધકની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, તથા જે પ્રકારનું કાર્ય કરવાનું હોય છે તે પ્રમાણે એ યોગશક્તિના કાર્યનાં પરિણામો જુદાં જુદાં આવે છે. સૌથી પ્રથમ તો, સાધકની પ્રકૃતિનાં જે તત્ત્વો રૂપાંતર પામવા માટે તૈયાર હોય છે તેમનું રૂપાંતર એ શક્તિ વેગપૂર્વક કરે છે. જે સાધકની મનોમય ભૂમિકા યોગશક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લી તથા તેને ગ્રહણ કરવાને તત્પર હોય તો યોગશક્તિનો સ્પર્શ થતાં તેના મનનું રૂપાંતર થવા માંડે છે, અને તે વેગપૂર્વક પ્રગતિ કરવા માંડે છે. જે પ્રાણશક્તિ એ પ્રમાણે તૈયાર હોય તો તેમાં પણ એ જ પ્રકારનો રૂપાંતરનો વેગ આવે છે, યા તો સ્થૂલ શરીરમાં પણ એ પ્રમાણે બની શકે છે. પરંતુ સ્થૂલ દેહમાં યોગશક્તિ રૂપાંતરનું કાર્ય અંશતઃ જ કરી શકે છે, કારણ કે યોગશક્તિનો સ્વીકાર કરવાની સ્થૂલ શરીરની શક્તિ મર્યાદિત હોય છે. વિશ્વની અંદર સૌથી વધારે જડ તત્ત્વની બનેલી જે ભૂમિકા છે તેમાં એટલે કે પાર્થિવ સ્તરમાં, હજી સુધી યોગશક્તિનો સ્વીકાર કરવાની ક્ષમતાની સાથે સાથે ઘણા મોટા પ્રમાણમાં વિરોધ કરવાની વૃત્તિ પણ ભળેલી છે. પરંતુ પ્રકૃતિના એક ભાગની ત્વરિત પ્રગતિ ની જોડે જોડે તેના બીજા ભાગમાં એટલી જ ત્વરિત પ્રગતિ થાય નહિ તો પ્રકૃતિમાં એક પ્રકારનો વિર્સવાદ પેદા થાય છે. પ્રકૃતિમાં ક્યાંક અવ્યવસ્થા ઊભી થાય છે, જ્યાં જ્યાં અથવા જ્યારે જ્યારે આ જાતનો વિર્સવાદ થાય છે ત્યાં ત્યાં અથવા ત્યારે ત્યારે તે વ્યાધિનું રૂપ લઈ શકે છે. કઈ જાતનો વ્યાધિ થાય છે તેનો આધાર કેવા પ્રકારની અવ્યવસ્થા છે તેના પર હોય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૧)

બાળક : દેહમાં યોગશક્તિને ઝીલવાની શક્તિ મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ હોય છે એમ કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે, ભૌતિક જગતમાંની વસ્તુઓ એકબીજા સાથે ભેળસેળ ન થઈ જાય એટલા માટે એમ કરવું જરૂરી બન્યું હતું કે એમને કોઈ રીતનું સ્થાયી રૂપ આપવું. ઉદાહરણ તરીકે, જે તમારું શરીર એટલું બધું પાતળા પોતવાળું અને નમનીય હોત કે જેને લઈને, એ બીજી વ્યક્તિની હાજરીમાં જ,

અચાનક પીગળવા માંડે, તો એ આખી વસ્તુ જરા અગવડભરી તો બને જ! અથવા એવું થાય કે તમે અને પેલી વ્યક્તિ એકબીજા નજદીક આવો કે તરત એકબીજામાં તમારું શારીરિક દ્રવ્ય મિશ્રિત થઈ જાય, તો એ વસ્તુ પણ જરા અણગમો ઉપજાવે તો ખરી જ! એટલે, આ કારણે, શરીરોના દ્રવ્યને જરા વધુ સઘનતાવાળું બનાવવામાં આવ્યું. એમની અંદર રહેલી શક્તિઓના જુદાપણાને સ્થાયી સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું (અને ખરેખર, આ રીતે સ્થાયી સ્વરૂપ આપવા પાછળ આ અલગ અલગ વિભાગો સ્થાપવાની જરૂરિયાત જ કારણરૂપ હતી) અને એને લઈને એક વ્યક્તિસ્વરૂપ અન્યથી અલગ સ્વરૂપે ટકી રહે એ પ્રકારની વ્યવસ્થા સિદ્ધ થઈ. અને આ પ્રકારનું સ્થાયીત્વ જ શરીર પોતે જેટલી ત્વરાથી પ્રગતિ કરી શકે અને જેટલી પ્રગતિ તેણે કરવી જોઈએ તેની આડે આવે છે. અને જેમ જેમ તમે વિકાસ પામતા જાઓ છો અને તમારી સ્વાભાવિક ઊંચાઈ અને શરીરનું બંધારણ પ્રાપ્ત કરો છો તેમ તેમ, તમે વધુ અક્કડ બનો છો. બાળકોમાં વૃદ્ધિ પામી શકાય તેવી નમનીયતા હોવાને કારણે તેઓ આખો વખત, સતતપણે પરિવર્તનશીલ રહે છે; એમનામાં થતો ફેરફાર નજરે જોઈ શકાય તેવો હોય છે. એટલે એ લોકો જ્યાં સુધી નાનાં હોય છે અને તેમની વૃદ્ધિ અને ખિલવાણી થતી જતી હોય છે ત્યાં સુધી તેમનામાં એક પ્રકારની નમનીયતા હોય છે; પરંતુ જ્યારે તમે ચાળીસ વર્ષની ઉપરની ઉંમરે પહોંચો છો, અને સામાન્ય રીતે જીવનમાં બને છે તેમ, તમે બેસીને વિચારો છો કે તમે તમારા ધ્યેયને પહોંચી ચૂક્યા છો અને જ્યારે તમે તમારી મહેનતનાં ફળ એકઠાં કરવા બેસો છો, ત્યારે તમે લાકડા જેવા સખત અને છેવટે તો પથરા જેવા બની રહો છો અને એવી અવસ્થામાં હવે શરીર પોતે પોતાના આંતરિક રૂપાંતરની ગતિની સાથે મેળમાં રહી શકતું નથી, એટલે એ પાછું પડે છે, જરા જીર્ણ થઈ જાય છે અને પછી એ આગળની ગતિને અનુસરી શકતું નથી, એ સુકાઈ જાય છે.

બાળક : મૃત્યુ થયા પછી પણ શું આંતર સ્વરૂપ પ્રગતિ કરવાનું જારી રાખે છે ?

શ્રી માતાજી : એ બાબતનો આધાર સર્વાંશે દરેક કિસ્સા ઉપર રહે છે. દરેક કિસ્સાની પરિસ્થિતિ અલગ પ્રકારની હોય છે. એવા કેટલાક લોકો હોય છે-દા.ત. લેખકો, સંગીતકારો, કલાકારો-જેઓ તેમના જીવન દરમ્યાન ઊંચા બૌદ્ધિક સ્તર ઉપર જીવન જીવેલા હોય છે, જેમને એમ લાગતું હોય છે કે તેમને હજી કંઈ કરવાનું બાકી રહી જાય છે, અથવા એમ લાગતું હોય છે કે પોતે જે કાર્ય કરવાનું માથે લીધેલું તે પૂરું કર્યું નથી, તેઓએ જે લક્ષ્ય નક્કી કર્યું હોય છે ત્યાં પહોંચ્યા નથી હોતા, એટલે એવા લોકો, તેમનાથી રહી શકાય તેટલું, પાર્થિવ વાતાવરણમાં ટકી રહેવા તત્પર હોય છે, એમના પોતાનાથી શક્ય બને તેટલા એકત્રિત સ્વરૂપવાળા બનીને તેઓ રહે છે અને પોતાનો આવિર્ભાવ બીજા જીવતા મનુષ્યોનાં શરીરો દ્વારા કરીને પોતાની

પ્રગતિ ચાલુ રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. મેં એવા ઘણા કિસ્સાઓ જોયેલા છે. એવા કિસ્સાઓમાં એક પિયાનો બજાવનાર (અને સાથે જ, ઘણી ઉચ્ચ કોટિનો પિયાનો બજાવનાર) સંગીતકારનો દાખલો ખૂબ રસપ્રદ છે. એના હાથ, તેનાં અદ્ભુત કલાકૌશલ્ય, યથાર્થતા, ચોકસાઈ, શક્તિ અને ગતિની ત્વરાના તાદૃશ નમૂનારૂપ હતા. હા, એ આખી વસ્તુ સાથે જ અદ્ભુત હતી. આ માણસ પ્રમાણમાં નાની ઉંમરે ગુજરી ગયેલો અને તેને જતાં જતાં એવી એક લાગણી રહી ગયેલી કે જો પોતે જીવતો રહ્યો હોત તો પોતાના સંગીતની અભિવ્યક્તિ કરવામાં એ વધુ આગળ વધ્યો હોત. હવે એ વ્યક્તિની અભીપ્સાની માત્રા એટલી બધી તીવ્ર હતી કે એના હાથનો સૂક્ષ્મ આકાર વિઘટન પામ્યા વિના જેમનો તેમ બન્યો રહ્યો અને જ્યારે જ્યારે એ સંગીતકારને કોઈ એવી વ્યક્તિ મળી આવતી કે જેનામાં કાંઈક અંશે ગ્રહણશીલતા હોય, જે કશી સામી ચેષ્ટા ન કરે તેવી હોય, અને આવી વ્યક્તિ પાછી સરસ રીતની સંગીતકાર હોય, ત્યારે પેલા મૃત સંગીતકારના હાથ એ સંગીત બજાવનારના હાથમાં પ્રવેશ કરતા-એ સમયે જે વ્યક્તિ વાજિંત્ર બજાવી રહી હોય તે સાધારણ સારું કહેવાય તેવું સંગીત બજાવી શકે, પણ એ સામાન્ય કક્ષાનું સંગીત જ રહે; પરંતુ જે ક્ષણે પેલા હાથ તેના હાથમાં દાખલ થતા ત્યારે તો એ જ્યાં સુધી સંગીત બજાવતી રહેતી ત્યાં સુધી કેવળ એક ઉસ્તાદ નહિ પણ આશ્ચર્ય ઊપજાવે તેવી કલાકાર બની રહેતી. એમાં પેલી બીજી (મૃત) વ્યક્તિના હાથ એ પિયાનો બજાવનાર ભાઈના હાથનો ઉપયોગ કરતા હતા. આ ઘટના મારી પોતાની જાણમાં છે. આ જ વસ્તુ મેં એક ચિત્રકારની બાબતમાં જોયેલી; એમાં પણ વાત હાથની જ હતી. અને આવી જ વસ્તુ કેટલાક લેખકોની બાબતમાં પણ બનેલી. પરંતુ એ કિસ્સામાં મૃત વ્યક્તિના મગજે પોતાનું સ્વરૂપ ચોકસાઈપૂર્વક જાળવી રાખેલું અને જે કોઈ વ્યક્તિ એને પૂરતા પ્રમાણમાં ગ્રહણશીલતાવાળી જણાય તેના મગજમાં પ્રવેશીને, અચાનક જ એ વ્યક્તિએ તે પહેલાં લખી હોય તેથી અનેક ગણી સુંદર અને આશ્ચર્યકારક વસ્તુઓ તેની પાસે લખાવતું. મેં આવી રીતે બીજી વ્યક્તિના મગજનો કબજો લેવાતો હોવાની ઘટના જોયેલી છે. એ પ્રસંગ એક સ્વરકાર બાબતમાં બનેલો. એ વ્યક્તિ સંગીત બજાવનાર ન હતી, પણ સંગીતની રચના કરનાર હતી. જેમ બીથોવન, બાક અને સીઝર ફ્રેન્ક સંગીતની રચના કરનારા હતા તેવી (જો કે સીઝર ફ્રેન્ક તો બજાવી પણ જાણતો હતો.) હવે, સંગીતની રચના કરવી એટલે એક અત્યંત મનોમય ક્રિયાશીલતા સેવવી. ત્યારે અહીં એવું બન્યું કે, એક સંગીતકાર કોઈ એક ઓપેરાની રચના કરવામાં મગ્ન હતો. તે સમયે પેલા મૃત સંગીતકારનું મગજ તેના મગજ સાથે સંપર્કમાં આવ્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે પેલા મૃતાત્માના મગજે, પેલા સંગીતકાર પાસે સંગીતની અદ્ભુત ચીજોની રચનાઓ કરાવીને તેમને કાગળ ઉપર તેમના સર્વ

વિભાગો સાથે બરાબર ગોઠવી આપી. એ સંગીતકાર જે પ્રકારનો ઑપેરા લખવામાં મગ્ન હતો તે એટલો બધો સંકુલ હતો કે જ્યારે તેને બજાવવાનો થાય ત્યારે તેના વાદકો માટે, મૂળ સંગીતકારનો ખ્યાલ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવાનું કાર્ય એક અત્યંત જટિલ પ્રક્રિયા સરખું બની રહે તેમ હતું. આ સંગીતકાર ભાઈ (હું અને ઓળખું છું) પોતાની સામે એક કોરો કાગળ, ખૂબ મોટો કોરો કાગળ મૂકી રાખતા. અને ઉપર જાણવું તેમ, તેની સમક્ષ જ્યારે સંગીતની આખી રચના આપોઆપ રજૂ થતી ત્યારે તે કાગળ ઉપર ઉતારવા માંડતો. મેં એને લખતાં, લીટીઓ પાડતાં, અને આંકડા માંડતાં મારી પોતાની નજરે જોયેલો છે. અને પછી જોઈ શકાતું કે જ્યારે એ કાગળના છેક છેડે પહોંચતો ત્યારે, નાટકના અંકના એક આખા પ્રાસ્તાવિક સંગીત (ઓવરચર) બજાવવા માટેના ઓરકેસ્ટ્રાની રચના તૈયાર થઈ ગઈ છે. (ઓરકેસ્ટ્રા એટલે જુદાં જુદાં વાદ્યો બજાવનાર વચ્ચે, સંગીતની કડીઓ બજાવવા માટે, દરેક વાદકનાં જુદાં જુદાં વાદ્યો વચ્ચેની વહેંચણી). અને એ સંગીતકાર એ આખું કામ બેઠો બેઠો કેવળ એક કાગળ ઉપર જ ઊપજાવી શકતો. કેવળ એ એમ કરી શકતો હતો એનું કારણ એટલું જ કે એના મગજમાં પેલા મૃત આત્માના મગજની શક્તિ આવતી હતી અને એ તેની પાસે એ કાર્ય કરાવતી હતી. . . જ્યારે હું ત્યાં હતી ત્યારે મારી સમક્ષ મેં એને એવી રીતે આખું પાનું ભરીને લખતાં જોયેલો: એમાં એને માંડ અડધો-પોણો કલાક લાગ્યો હશે. અને એને લઈને એ એટલી બધી પ્રતિષ્ઠાવાળો બની રહ્યો કે મોટા મોટા પ્રખ્યાત સંગીતકારો પણ તેમની રચનાઓના વાદ્ય-વિભાગોની ગોઠવણી માટે તેની પાસે આવતા. અને એ વ્યક્તિ બીજાઓ કરતાં ઘણી સરસ રીતે, કેવળ એ રીતે કાગળ લઈને જ કરતો. એને એ લખાણ કરવા માટે કોઈ વસ્તુને વગાડવી, સાંભળવી પડે કે એવું કાંઈ કરવું પડતું નહિ. પાછળથી લોકો, એને વાજિત્રો ઉપર વગાડવાનો પ્રયત્ન કરી જોતા અને એ આખી રચના સુંદર રીતે પ્રગટ થતી. એમાં ઘણાં બધાં વાયોલિનો, ઘણાં બધાં વાયોલિન સેલો, ઘણાં બધાં આલ્ટો અને બીજાં ઘણાં વાદ્યો અને વાદકો રહેતા. કોઈ આ બજાવતું તો કોઈ બીજું જ બજાવતું, વળી બીજાઓ કોઈ બીજાં જ વાજિત્રો વગાડતા. કેટલીક વાર એકસાથે તો કેટલીક વાર એક પછી એક (એ આખી વસ્તુ ખૂબ ગૂંચવણવાળી લાગે એવી હતી, કોઈ સરળ વસ્તુ ન હતી), અને પેલા ભાઈ જ્યારે વગાડતા હોય, સાંભળતા હોય કે પછી કેવળ વાંચતા જ હોય (કેટલીક વાર એ પેલી સંગીતરચનાને લઈને વાંચી જતા પણ ખરા) ત્યારે એમને બરાબર ખબર રહેતી કે ક્યા ક્યા સૂર ક્યા ક્યા વાજિત્રને ફાળે વગાડવા સોંપવાના છે, બીજા ક્યા સૂર કોઈ બીજા વાજિત્રે વગાડવાના છે, અને એમ ને એમ આગળ. અને આ આખો સમય એને એવું ચોક્કસ ભાન રહેતું કે કોઈ વસ્તુ તેનામાં પ્રવેશીને તેને મદદ કરી રહી છે.

બાળક : આ રીતે આવિર્ભાવ કરવા માગતાં સ્વરૂપો જ્યારે ફરીથી જન્મ લે છે ત્યારે એની એ જ ઈચ્છા જાળવી રાખે છે ?

શ્રી માતાજી : ના, એમાં એની એ વસ્તુ ફરી આવતી નથી. એમાં આખું સ્વરૂપ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં રહેતું નથી, પણ એની વિશિષ્ટ ગુણવત્તા અહીં ટકી રહે છે, એ અહીંથી જતી નથી રહેતી, એ પોતાનો આવિર્ભાવ ચાલુ રાખવા માટે પૃથ્વીના વાતાવરણમાં ટકી રહે છે. પરંતુ ચૈત્ય સ્વરૂપ તો એના ધામમાં જરૂર પાછું ફરી શકે છે અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ જ ફરીથી જન્મ લે છે. મેં તમને તે દિવસે સમજાવ્યું હતું કે જ્યારે ચૈત્ય સ્વરૂપને દેહનો ત્યાગ કરવાનો સમય આવે છે, ત્યારે, દેહનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં એ મોટા ભાગે ભવિષ્યમાં પોતે જે પ્રકારનો જન્મ લેવાનો હોય, જે પ્રકારના વાતાવરણમાં પોતાને ફરી જન્મ લેવો હોય, એ જન્મમાં એણે કયા પ્રકારનો ધંધો કરવો કે જેથી એને જરૂરી અનુભવો માટે યોગ્ય ક્ષેત્ર મળી રહે એ બધું નક્કી કરી લે છે. એટલે એમ બની શકે કે ઘણા મોટા લેખકો અને ઘણા મહાન સંગીતકારો ફરી વાર જન્મ લેતા હશે ત્યારે કોઈ તદ્દન મૂઢ સ્વરૂપમાં જન્મ લેતા હશે. અને તમે કહેશો: ‘એવું કઈ રીતે બને, અશક્ય.’ કુદરતી રીતે એવું હમેશાં બનતું તો નથી, પણ બની શકે છે પણ ખરું. આથી ઊલટી રીતનો એક કિસ્સો બનેલો: એ વ્યક્તિ, એ સદીનો સૌથી શ્રેષ્ઠ અને અદ્ભુત વાયોલિન વગાડનાર હતો . . . (શ્રી માતાજી યાદ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.) અરે, હું એનું નામ પણ જાણતી હતી, હમણાં મને એ યાદ પણ આવેલું અને પાછું ભુલાઈ ગયું-હમણાં જ એ સ્મરણમાં આવેલું અને પાછું જતું રહ્યું. એનું શું નામ હતું? . . . હા. . . ઈસાઈ! એ એક બેલ્જિયમનો રહીશ હતો અને સાચે જ, એ યુગનો સૌથી અદ્ભુત વાયોલિન બજાવનાર હતો! . . . વારુ, એ માણસમાં બીથોવનનો પુનર્જન્મ થયેલો હતો એ વાત બિલકુલ ચોક્કસ હતી. કદાચ એમાં બીથોવનનું આખું ચૈત્ય સ્વરૂપ પુનર્જન્મ નહિ પામ્યું હોય પણ ગમે તેમ હોય, એની સંગીત વિદ્યા તો ફરીથી પ્રગટ થઈ જ હતી. એનો દેખાવ, એનું મસ્તક, બીથોવનના જેવાં જ હતાં. મેં એને જોયેલો અને સાંભળેલો (હું એને ઓળખતી ન હતી, હું એના વિષે કશું જાણતી ન હતી, હું તો પેરીસમાં એ લોકો સંગીતનો એક જલસો, ‘રે માજો’માં ભજવવાના હતા ત્યાં સંગીત શ્રવણ કરવા માટે ગઈ હતી.) મેં એ ઈસાઈને સ્ટેજ ઉપર, વાદ્ય બજાવવા માટે આવતો જોયો અને મનમાં ને મનમાં બોલી ઊઠી: ‘આ તો ભારે વિચિત્ર લાગે છે! આ માણસ કેટલો બધો બીથોવનના જેવો લાગે છે, જાણે બીથોવનનું તાદૃશ પૂતળું!’ અને પછી વાદ્ય ઉપર ગજના એક સપાટા સાથે એનું સંગીત શરૂ થયું, ત્રણ કે ચાર જ સૂર વહી રહ્યા . . . અને સર્વ કાંઈ, આખું વાતાવરણ, એકદમ બદલાઈ ગયું. આખું વાતાવરણ તદ્દન અદ્ભુત બની રહ્યું ત્રણ જ સૂર, પણ એવી ચોટદાર રીતે

ઉપાડવામાં આવ્યા, કેટલા ભવ્ય, કેટલા આશ્ચર્યજનક, બધે સ્તબ્ધતા ફેલાઈ ગઈ, બધા જ આતુરતાથી કાન માંડી સાંભળી રહ્યા. અને એણે એ ચીજ એક છેડેથી શરૂ કરીને અંત સુધી તદ્દન અનોખી રીતે, એટલી બધી સમજપૂર્વક રજૂ કરી કે મેં એવી રજૂઆત બીજા કોઈ સંગીતવાદકમાં જોઈ નથી. પછી મેં જોયું કે એનામાં બીથોવનના સંગીતની જન્મદત્ત લાક્ષણિકતા આવી રહેલી હતી. . . . પરંતુ કદાચ એમ પણ થયું હોય કે બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપે કોઈ મોચી કે એવા જ આપણે જાણતા નથી એવા સ્વરૂપે જન્મ લીધો હશે! એને વળી કોઈ બીજી રીતના અનુભવની જરૂર લાગી હશે.

મેં એ માણસમાં જોયું હતું તે એક પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપરનું, મનોમય-પ્રાણમય જગતનું ઘાટ-ઘડતર હતું; અને બીથોવને પોતાનાં સમસ્ત મનોમય, પ્રાણમય અને ભૌતિક સ્વરૂપને એની સંગીતવિદ્યાની આસપાસ શિક્ષાબદ્ધ કર્યું હતું, (એટલે એના મરણ બાદ પણ) એ રૂપઘડતર એક જીવંતરૂપે ટકી રહ્યું હતું અને એણે પેલા સંગીતકારમાં એ રીતે દેહ ધારણ કર્યો હતો. એમાં બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપની હાજરી હોવી અનિવાર્ય ન હતી. પૂર્વજન્મમાં બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપે આ બીજાં બધાં સ્વરૂપોને તાલીમબદ્ધ કર્યાં હતાં, એ ચૈત્ય સ્વરૂપે એમને સંગીત સર્જનની વિદ્યાની તાલીમ આપી હતી; પરંતુ એ જ્યારે ગુજરી ગયો ત્યારે એનું ચૈત્ય સ્વરૂપ ત્યાં જ ટકી રહ્યું હતું એમ કહેવાતું નથી, એ તો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે એની પોતાની ચૈત્ય ભૂમિકામાં પાછું ફરી ગયું હશે. પરંતુ એના સંગીતને લગતા ભાગે પોતાનું સ્વતંત્ર ઘડતર કર્યું હતું, એને પોતાની આગવી જીવનશક્તિ હતી અને પોતાની મેળે ટકી રહ્યું હતું. એ સ્વરૂપની રચના, અમુક રીતના આવિર્ભાવને માટે કરવામાં આવી હતી અને એ પોતાની અભિવ્યક્તિ કરવાને માટે ટકી રહ્યું હતું. અને જેવું એને યોગ્ય પાત્ર મળી આવ્યું કે તરત જ એણે એની અંદર પ્રવેશ કરીને પોતાનો આવિર્ભાવ કર્યો.

બાળક : કોઈ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની જાતને બે શરીરોમાં પ્રગટ કરી શકે ખરું?

શ્રી માતાજી : એમ થવું એટલું બધું સહેલું નથી. . . . ચૈત્ય સ્વરૂપ એ ઉત્ક્રાંતિ પરિણામ છે, એટલે કે દિવ્ય ચેતનાએ પોતાની જાતને પદાર્થતત્ત્વમાં ફેલાવી દઈને, પછી, ક્રમે ક્રમે, ભૌતિકતાને ઊર્ધ્વગમન કરાવ્યું છે અને એને પ્રભુ પ્રત્યે પાછી વાળવા માટે જરૂરી વિકાસ કરાવેલો છે. એટલે આવા અનેક જન્મજન્માંતરોમાં થઈને આ દિવ્ય કેન્દ્ર દ્વારા ચૈત્ય સ્વરૂપની રચના કરવામાં આવી છે. પછી એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ અમુક રીતની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે છે, એનો વિકાસ અને ઘડતર પાકાં થાય છે; અને ત્યારે, ઘણી વાર એનામાં એક વિશાળ રીતની પૂર્ણતાની સિદ્ધિ થાય તે માટેની અભીપ્સા હોવાને લઈને, પ્રભુને હજી વધુ સારી રીતે પ્રગટ કરવાની અભીપ્સા હોવાથી, ઘણુંખરું એ ચેતનાના તિરોભવનમાં રહેલા કોઈ સત્ત્વને પોતાની પ્રત્યે આકર્ષી લાવે છે; એટલે કે, શ્રી અરવિંદ જેને

અધિમનસની ભૂમિકા કહે છે ત્યાંના કોઈ સ્વરૂપને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની પ્રત્યે આકર્ષી લાવે છે અને એ રીતે એ સ્વરૂપ, આ ચૈત્ય સ્વરૂપને અંગીકાર કરે છે. એવું સ્વરૂપ, સામાન્ય રીતે લોકો જેમને દેવો કહે છે, કેટલાંક જે દૈવી સ્વરૂપો હોય છે તેમાંનું કોઈ હોય એ બનવા જોગ છે. અને જ્યારે આવાં બે સ્વરૂપોનું આ રીતનું એકાકાર થવાનું બની આવે છે ત્યારે, સ્વાભાવિક છે કે ચૈત્ય સ્વરૂપ વધારે વિશાળ બને અને જે દૈવી સ્વરૂપે એની પ્રકૃતિનો અંગીકાર કર્યો હોય તેનો બધો લાભ એને મળે. જ્યારે આવી ઘટના બની હોય છે ત્યારે આવું સ્વરૂપ પોતાની અંદર પોતાના સ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવો રચી શકે છે. એટલે કે, એ મૂળ સ્વરૂપ પોતાની અંદરથી અમુક અંશનો પ્રક્ષેપ કરે છે અને એ સ્વરૂપ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધારણ કરી બીજી વ્યક્તિઓમાં દેહ ધારણ કરે છે. આવી રીતે, કોઈ એક સ્વરૂપનાં કેવળ બે જ નહિ. પણ ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ પ્રાદુર્ભાવો પણ હોઈ શકે છે. એનો આધાર અમુક ચોક્કસ પ્રકારના કિસ્સાઓ ઉપર રહે છે, પણ એમ બની શકે છે ખરું. આથી આપણે એમ કહી શકીએ છીએ કે એ વ્યક્તિનું મૂળ સ્વરૂપ એક જ ચૈતસિક-દિવ્ય પ્રકારનું હોય છે. અને જ્યારે એક કરતાં વધુ પ્રાદુર્ભાવોનું અસ્તિત્વ હોય ત્યારે ઘણુંખરું, જુદા જુદા લોકો તેમને વિષે સભાન બને એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે તે દરેક પોતાની અંદર એ દૈવી સ્વરૂપનો કોઈ ને કોઈ અંશ ધારણ કરતા હોય છે: એમાં જાણે એવું બને છે કે એ દૈવી સત્ત્વના અમુક અંશે પોતાનો પોતાની બહાર પ્રક્ષેપ કર્યો હોય છે અને એ રીતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપથી અલગ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધારણ કર્યું હોય છે. એમાં કોઈ વસ્તુએ બે ઘાટ કર્યા હોય એવું નથી હોતું. એમાં તો કેવળ એક રીતનો સ્વ-પ્રક્ષેપ હોય છે. (શ્રી માતાજી, જે બાળકે આ પ્રશ્ન પૂછેલો તેને કહે છે) આવી રીતે આપણે જ્યારે બે સ્વરૂપો ધારણ થવા વાત કરીએ છીએ ત્યારે એવો ભાસ થાય છે કે જે સત્ત્વે આ રીતે બે શરીરમાં નિવાસ કર્યો હોય છે, ત્યારે તેણે પોતાની વિભૂતિનો અમુક અંશ ગુમાવ્યો છે: જો તમે તમારા દેહના બે કક્કા કરો તો, એમાંનો અર્ધો જ તમારી પાસે રહે; પરંતુ જો તમારામાં એવી શક્તિ હોય કે જેથી તમે તમારા સ્વરૂપનો અમુક અંશ પ્રક્ષેપ કરી છૂટો મૂકો, તો તમે હો છો તેવા ને તેવા રહો છો, અને ત્યાં બીજી વ્યક્તિમાં બીજી વ્યક્તિ હોય છે . . . સમજાય છે ને?

બાળક : જ્યારે પેલા પિયાનો વગાડનારના હાથ બીજા પિયાનો વગાડનારના હાથમાં પ્રવેશ પામેલા ત્યારે જેણે પોતાના હાથ બીજાને વાપરવા આપેલા તે વ્યક્તિ પોતે પિયાનો બજાવી શકે ખરી?

શ્રી માતાજી : મને તમારી વાત સમજાતી નથી! જે ‘હાથ’ રહી ગયેલા એ તો પેલા મરણ પામેલા મનુષ્યનો જે અંશ પાર્થિવ વાતાવરણમાં રહી ગયેલો તે હતો. એ હાથોનું ઘડતર સર્વાંગ સંપૂર્ણ રીતનું થયેલું હતું એટલે તેઓ સચેતન, જીવંત અને

સ્વતંત્ર સત્ત્વો જેવા બની ગયેલા હોઈ તેમણે પેલી બીજી વ્યક્તિના પાર્થિવ હાથમાં પ્રવેશ કરેલો. કારણ કે તેઓ પોતે જ પિયાનો વગાડવા માગતા હતા. પરંતુ જ્યારે તેઓ એ રીતે પિયાનો વગાડતા હતા ત્યારે પિયાનો વગાડવાની સ્થૂલ ક્રિયા તો પેલી બીજી વ્યક્તિના હાથ મારફત કરતા હતા. એ વ્યક્તિ પોતે સારી કક્ષાનો પિયાનો-વાદક હોય એમ બની શકે, પરંતુ પેલા હાથ જ્યારે એના હાથમાં પ્રવેશ કરતા ત્યારે તો એ એકદમ અલૌકિક શક્તિવાળી વ્યક્તિ બની રહેતો.

બાળક : હું તો એમ સમજેલો કે પેલી બીજી વ્યક્તિ જીવતી હશે!

શ્રી માતાજી : બીજી વ્યક્તિ જીવતી હશે? કઈ બીજી? જે પહેલી હતી તે . . . અરે! ના! (હસાહસ).

બાળક : આપે કહેલું છે કે ‘આખું જગત ક્રમે ક્રમે આગળ વધતા જતા રૂપાંતરની ક્રિયાને માર્ગે ગતિ કરી રહ્યું છે,’* તો પછી લોકો એકબીજા સાથે લડાઈઓ કેમ કરે છે?

શ્રી માતાજી : એ લોકોનો પ્રગતિ કરવાનો માર્ગ એ રીતનો હશે! (હસાહસ). તમારે પ્રગતિ કરવી હોય છતાં એ વસ્તુ તમે હમેશાં દેખાઈ આવે તેવી સંવાદપૂર્ણ રીતે કરતા નથી. જે કોઈ લોકો યોગ કરે છે તે બધા જ જાણે છે કે યોગ કોઈ એવી વસ્તુ નથી કે જેની ગતિ કેવળ શાંતિ અને સંવાદપૂર્ણ રીતે થતી રહે. કેટલીક વાર તમારે આંતરિક યુદ્ધ ખેલવાં પડે છે અને તમારા અંતરમાં રહેલા જે દુશ્મનો તમને પ્રગતિ કરતાં અટકાવતા હોય છે તેમની સાથે લડવું પડે છે, અને એનો અર્થ યુદ્ધ. તમારે એમ ન માની લેવું કે બેઠા બેઠા ધ્યાન કરીએ એટલે પ્રગતિ થઈ ગઈ!. . . એવી અનેક મુશ્કેલીઓ હોય છે જેમની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો રહે છે. અને વિજય મેળવવાનો અર્થ શું?—કોઈની સાથે યુદ્ધ. જ્યારે તમે લડો છો ત્યારે એનો અર્થ યુદ્ધ એવો થાય છે. આમાં નાની યે લડાઈઓ હોય છે અને મોટી પણ લડાઈઓ હોય છે, પરંતુ મનુષ્યો દ્વારા ખેલાતાં આ યુદ્ધો, જો એવા અતિકાય રાક્ષસોની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે કે, દા.ત. જેમને મન મનુષ્યો કેવળ કીડીઓ કરતાં જરા પણ મોટા

* પોતાના ઉપર કાર્ય કરનાર યોગશક્તિને સ્વીકારવાને અને તેને યોગ્ય પ્રત્યુત્તર આપવાને અંતઃકરણના જે ભાગો તૈયાર હોય છે તેઓમાં યોગશક્તિના કાર્યને પરિણામે રૂપાંતરની ક્રિયાને વેગ મળે છે. આ રીતે યોગ સમય બચાવે છે. એમ તો આખું જગત ક્રમે ક્રમે આગળ વધતા રૂપાંતરની ક્રિયાને માર્ગે ગતિ કરી રહ્યું છે. તમે યોગસાધનાનો માર્ગ લો છો ત્યારે તમારામાં થતી વિરાટની એ ક્રિયાના વેગને તમે વધારો છો. સામાન્ય ગતિએ જે કાર્યને ઘણાં વર્ષો લાગે તે કાર્ય યોગસાધનાને પરિણામે થોડા દિવસોમાં યા તો થોડા કલાકોમાં પણ સાધી શકાય છે.

નથી તો એમની કેટલી અગત્ય રહે છે? . . . જ્યારે તમે કીડીઓ વચ્ચે ચાલતાં યુદ્ધોને જુઓ છો ત્યારે એ તમને તદ્દન કુદરતી વસ્તુ લાગે છે! તમે એમના યુદ્ધને રસપૂર્વક જોઈને સ્મિતલાસ્ય કરો છો અને કહો છો, ‘લો, આ કીડીઓએ તો લડાઈ માંડી છે.’ હવે આ જ રીતે આ વિશ્વનાં અતિકાય બળો આગળ, પૃથ્વી ઉપર લડતા માણસો કેવળ યુદ્ધ કરતી કીડીઓ સરખા હોય છે, એમને મન એનો કોઈ હિસાબ નથી હોતો. એટલે આ બધી વસ્તુઓને તમારે કેવળ માનવ ચેતનાની પરિમિત બુદ્ધિથી જોવી ન જોઈએ . . . માણસને માટે કુદરત એક વિકરાળ વસ્તુ છે. એ એટલી બધી પ્રચંડ છે, એના પ્રભુત્વ હેઠળની શક્તિઓ અને એ જે બધી ક્રિયાઓનું સર્જન કરે છે તે બધી અત્યંત ભયંકર હોય છે. અને આપણે જે કાંઈ જાણીએ છીએ તે તો પૃથ્વી ઉપર બનતી ઘટનાઓ વિષેની વાતો જ હોય છે. બાકીના વિશ્વમાં શું બને છે તે તો તમે સીધી યા અડકતરી રીતે, એક પ્રકારના અનુમાનજન્ય જ્ઞાન વડે જાણો છો; પરંતુ આ અથડામણો અને શક્તિઓની લીલાઓ, માનવ ચેતનાના પ્રમાણમાં પ્રચંડ સ્વરૂપની હોય છે. આ વસ્તુઓ એવી હોય છે જે મનુષ્યના આયુષ્યના પ્રમાણમાં લગભગ અનંતકાળ સુધી ચાલતી રહેતી લાગે છે. એટલે, અવકાશની ભૂમિકામાં એ વસ્તુઓ અમેય હોય છે, કાળની ભૂમિકામાં પણ એ વસ્તુઓ અમેય હોય છે. અને માનવ ચેતના માટે એ બધું એની બુદ્ધિની પકડની બહારનું હોય છે. પરંતુ આ બળોની દૃષ્ટિએ, મનુષ્યનાં પરિમાણો અને ગતિઓની સરખામણી પેલી ઊભરાતી કીડીઓના પ્રમાણ જેટલી કે કદાચ એથી પણ ઓછી હોય છે: એમને માટે એ બધું લગભગ સરખું હોય છે. આ બાબતમાં પશ્ચિમના ધર્મોમાં-સ્વિડીશ અને નોર્વેજિયન-એવી પુરાણ કથાઓ છે જેમાં આવા બળવાન વિરાટ દૈત્યોની કથાઓ આવે છે. અને એટલે બાળકોને સમજાય તે માટે એમની વાતો કહેવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે એક વાર આવા બે દૈત્યો વિશ્વના કોઈ શિખર ઉપર (પૃથ્વી ઉપરના નહિ) બેઠા હતા. પછી એક દૈત્યે એક નિસાસો નાખ્યો. પછી હજાર વર્ષ પસાર થઈ ગયાં ત્યારે બીજાએ પૂછ્યું, ‘તમે કેમ નિસાસો નાખો છો?’ પછી બીજાં એક હજાર વર્ષ વીતી જાય છે ત્યારે પહેલો કહે છે, ‘મને કંઈ ચેન પડતું નથી-’ અને વળી એક હજાર વર્ષ વહી જાય છે. . . એ લોકો વસ્તુસ્થિતિનો ખ્યાલ આ પ્રકારે આપે છે. કદાચ પેલા દૈત્યે એમ કહ્યું કે ‘મને ચેન પડતું નથી’ એટલી વારમાં એક હજાર વર્ષ વીતી ગયાં હશે. એટલે આમાં પ્રશ્ન કેવળ પ્રમાણનો છે!

બાળક : યોગશક્તિનો ઉપયોગ કરીને એવું ન થઈ શકે કે શરીરને અક્કડ થઈ જતું અટકાવી શકાય?

શ્રી માતાજી : એ શક્ય છે. જ્યારે વ્યાયામ કરો છો ત્યારે તમે તમારું શરીર

ઓછું અક્કડ થાય તેટલા માટે જ કરો છો ને? અને તમે આગળ વધતા રહો છો: જે વસ્તુ તમે પહેલા વર્ષે કરી શકતા નથી તે તમે થોડાંક વર્ષો બાદ કરી શકો છો. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ લગભગ સંપૂર્ણ મુલાયમતા પ્રાપ્ત કરે છે, દા.ત. જે લોકો આસનો કરે છે તેઓ. હા, તમે લગભગ સંપૂર્ણ મુલાયમતા પ્રાપ્ત કરી શકો છો. જ્યારે કોઈ સાધારણ માણસ જો આ અંગકસરતો કરવા જશે તો પોતાની અંદરનું કાંઈક ભાગી બેસશે. ત્યારે, એવું છે. મનની બાબતમાં પણ એમ જ છે. વ્યાયામની કસરતો વડે તમે તમારી જાતને મુલાયમ બનાવી શકે છો. એમાં પ્રશ્ન તાલીમનો અને ખિલવણીનો રહે છે.

બાળક : ધારો કે કોઈ મનુષ્ય આ જન્મમાં ખૂબ બુદ્ધિશાળી થવા પ્રયત્ન કરે પણ જો એ પછીના બીજા જન્મમાં અક્કલહીનરૂપે જન્મે તો એના આ બધા પ્રયત્ન શા કામના?

શ્રી માતાજી : ના, મેં જરા ટૂંકમાં વાત કરી હતી, પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી નથી. એવા મનુષ્યનું ચૈત્ય સ્વરૂપ કંઈ મૂર્ખ હોતું નથી! આપણે દાખલા તરીકે માની લઈએ કે ચૈત્ય સ્વરૂપને એક લેખક તરીકેનો અનુભવ મળી ચૂક્યો છે, એ વ્યક્તિ પોતાના અનુભવને પુસ્તકો અને ભાષણો દ્વારા વ્યક્ત કરી શકતો હોય છે; આ રીતે એ સ્વરૂપે, પોતે જે સંજોગો અને સંબંધોની વચમાં વસેલું હોય છે તેને લઈને અનુભવનું અમુક ક્ષેત્ર આવરી લીધું હોય છે. પરંતુ અનુભવનું કોઈ એવું ક્ષેત્ર રહી જતું હોય છે કે જે બાકી હોય છે. દાખલા તરીકે, એ એમ કહે છે: ‘હું મારા મગજ વડે જીવન જીવી ચૂક્યો છું, મારાં પ્રતિકાર્યો જીવન પ્રત્યે બૌદ્ધિક રીતનાં રથ્યાં છે, હવે હું મારી લાગણીઓની ભાવનાઓ વડે જીવવા માગું છું.’ કારણ કે સામાન્ય જીવનમાં બુદ્ધિની આ વધુ પડતી ક્રિયાને કારણે ઘણાખરામાં લાગણી વડે અનુભવ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ ઘણી ઓછી થઈ જાય છે. એટલે અનુભવ અને ખિલવણીનું બીજું ક્ષેત્ર હાથ ધરવા માટે એ વ્યક્તિ પોતાની બૌદ્ધિક ઊંચાઈને જતી કરે છે; એ હવે મેઘાવી કે અલૌકિક બુદ્ધિમત્તાપૂર્ણ લખાણો લખનાર રહેતો નથી. એ હવે એક સામાન્ય મનુષ્ય બની રહે છે, પરંતુ એનું હૃદય વિલક્ષણ પ્રકારનું, ખૂબ દયાળુ, ખૂબ ઉદારવૃત્તિવાળું હોય છે મેં ‘મૂર્ખ’ એવો શબ્દ વાપરેલો પણ એમાં તો પ્રશ્ન કેવળ સરખામણીનો જ રહે છે. દાખલા તરીકે, જે ચૈત્ય સ્વરૂપ રાજવી સરખી સત્તા ભોગવવાના અનુભવો લઈને વધુમાં વધુ વૃદ્ધિ પામ્યું હોય (રાજા અથવા સમ્રાટ તરીકેના અનુભવોમાંથી જે કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે મેળવ્યું હોય) તે એ પછી તદ્દન એવું અપ્રસિદ્ધ જીવન ગાળવાની ઈચ્છા કરે કે જેમાં તેને પેલા સરકારી દબદબાનાં બંધનોથી બંધાયેલા રહેવું ન પડે એવું ઘણા કિસ્સાઓમાં બને છે. એટલે પછી એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સામાન્ય વાતાવરણમાં, સામાન્ય મધ્યમ વર્ગના કુટુંબમાં, તદ્દન

સાધારણ કક્ષાની પરિસ્થિતિમાં જન્મ લેવાનું પસંદ કરે છે. એને લઈને એને આ રીતે એક એવી ગુપ્ત કાર્ય કરવાની તક મળી શકે છે. આ રીતે એને સરકારી ડોળદમામની જરૂરીઆતોનાં બંધનોથી દેશના રાજવીઓની જેમ બંધાયેલા રહેવું પડતું નથી. એટલે તમે અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જુઓ તો તમે એમ કહો કે, ‘આમ કેમ! આવું પતન કેમ?’ એમાં ખરેખર કોઈ પતન નથી હોતું. એમાં કેવળ પ્રશ્નને બીજા દૃષ્ટિકોણથી, બીજા દૃષ્ટિબિંદુથી હલ કરવામાં આવે છે. કારણ કે ચેતનાને માટે (મારો કહેવાનો ભાવાર્થ સાચી ચેતના, દિવ્ય ચેતના માટે છે) સફળતા અથવા નિષ્ફળતા, ઉચ્ચ કક્ષા અથવા મધ્યમ અવસ્થા બધું જ સરખું હોય છે. આમાં અગત્યની વસ્તુ ચેતનાની વૃદ્ધિ હોય છે. અને મનુષ્યોને જે અમુક પરિસ્થિતિઓ ખૂબ લાભકર્તા લાગતી હોય છે તે કદાચ ચેતનાની ખિલવાણી માટે બિનઅનુકૂળ પણ હોય તેમ બની શકે છે. . . . તમે તમારી જાત પ્રત્યે નિલાણી શકો છો. સ્વાભાવિક રીતે જ, જો તમે સાવધ હો છો અને હમેશાં તમારી ચેતનાના શિખર ઉપર જ જીવન ધારણ કરતા હો છો, તો તમે આવા ભુલાવામાં પડતા નથી. પરંતુ સાધારણ વિચારો લઈને, સાધારણ પ્રતિક્રિયાઓ સાથે તમે જો તુલના કરવા બેસો છો તો પછી દરેક વસ્તુની કિંમત સફળતા કે નિષ્ફળતાના પાયા ઉપર આંકો છો. પણ એ તો કોઈ પણ વસ્તુની કિંમત આંકવાનો છેલ્લામાં છેલ્લો માર્ગ છે. કારણ કે એ તદ્દન કૃત્રિમ, તદ્દન બાહ્ય અને સત્યથી વિરોધી રસ્તો છે. માનવજીવનની વ્યવસ્થા હાલના સમયે જે પ્રકારની ગોઠવાયેલી છે તે જોતાં, લાખમાં એક પ્રસંગે પણ વસ્તુનું સાચું મૂલ્ય તેને અગ્રભાગે દેખાતું નથી તેમ જ તેને સીધેસીધી માન્યતા પણ મળી જતી નથી. સામાન્ય રીતે થોડીક કૃત્રિમતાની હમેશાં જરૂર રહે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સફળતા પ્રાપ્ત કરતી દેખાય, મહાન સફળતાને વરતી દેખાય, પછી એ ગમે તે પ્રકારની હોય, ગમે તે ક્ષેત્રમાં હોય, પરંતુ તમારે હમેશાં એમ માનવું કે એમાં કોઈક ઠેકાણે કોઈક રીતની નાટકીયતા જરૂર હશે.

બાળક : ‘નાટકીયતા’ એટલે શું?

શ્રી માતાજી : આ શબ્દ જે એકટરો હાસ્યપ્રધાન ભૂમિકાઓ ભજવતા હોય છે તેમને માટે વાપરવામાં આવે છે. પણ આ જ શબ્દ જે લોકો પોતાનું મૂલ્ય વધુ પડતું આંકતા હોય છે, જેઓ પોતે જે હોય તેથી વધુ હોવાનો દેખાવ કરતા હોય છે અથવા જે વસ્તુ પોતામાં નથી હોતી, તે હોવાનો દેખાવ કરતા હોય છે, અને આ બધું કરતા હોવા છતાં પોતાની વાહ વાહ બોલાય એમ ઈચ્છતા હોય છે તેમને માટે વપરાય છે. એવી વ્યક્તિ માટે પોતાની કદર થાય એ ખાસ મહત્વનું હોય છે.

બાળક : સ્મરણશક્તિમાં કેવી રીતે વધારો થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : તમે તમારામાં સભાનાવસ્થા વધારો અને તમારી સ્મરણશક્તિ આપોઆપ વધશે.

ચેતના એક એવી સ્મરણશક્તિ છે કે જે યાંત્રિક મગજની યાદશક્તિ કરતાં વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની છે. મેં આ વસ્તુ તમને થોડાક જ દિવસો પહેલાં સમજાવી હતી. મેં તમને સમજાવ્યું હતું કે યાંત્રિક મગજની સ્મરણશક્તિ ભૂલી જઈ શકે છે-એ ગોટાળો અને વિકૃતિ ઊભી કરી શકે છે-પરંતુ જો તમે તમારી અંદર ચેતનાની એવી અવસ્થા સ્થાપિત કરી શકો કે જેને લઈને તમે અમુક ક્ષણે તમારી સભાનતા જે પ્રકારની હોય તે અવસ્થામાં તમે આવી જાઓ, તો તમને ફરીથી એ જ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે.

બાળક : આપે કહ્યું છે કે ‘ભૌતિક પ્રદેશોમાં સ્વીકારવાની શક્તિ અવરોધો સાથે મિશ્રિત થઈ ગયેલી હોય છે’* તો આ અવરોધ શું વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : શું તમે તમારા શરીરમાં આ અવરોધક શક્તિનો અનુભવ નથી કરતા? જ્યારે તમારે કોઈ અંગકસરત કરવી હોય છે ત્યારે તમે તમારા શરીર વડે જે કાંઈ કરવું હોય છે તે કરી શકો છો? અને જ્યારે તમે તમારી તંદુરસ્તી સારી રાખવા પ્રયત્ન કરો છો ત્યારે તમારું શરીર શું હમેશાં તમારી ઈચ્છાનું પાલન કરે છે? અને જ્યારે તમારે કોઈ પાઠનો અભ્યાસ કરવો હોય છે ત્યારે તમારું મગજ એને કોઈ જાતની મુશ્કેલી વિના અનુસરે છે . . . ત્યારે એ વસ્તુ અવરોધ છે, પ્રગતિ કરવાનો ઈનકાર કરનાર એ વસ્તુ છે. અને હું માનું છું કે એ દુર્ભાગ્યની વાત છે કે સ્વીકૃતિ કરવા કરતાં વિરોધ કરવાની શક્તિનું પ્રમાણ ઘણું મોટું છે. જો તમારે સ્વીકાર કરી શકવાની શક્તિ કેળવવી હોય તો ઠીક ઠીક મહેનત કરવી પડે છે.

મને ખબર નથી-કદાચ કોક દિવસ એ વસ્તુ વિષે તમે જાણશો; કદાચ તમને કોક, કોઈક દિવસે એ કહેશે; કદાચ હું તમને એ વસ્તુ સમજાવી શકીશ-કે તમને ખ્યાલ પણ ન આવે એટલા પ્રમાણમાં યોગશક્તિનું પૂર તમારે માટે ઉપલબ્ધ છે! અને સામાન્ય રીતે તમે એનું કોઈ સંવેદન પણ અનુભવી શકતા નથી-જ્યારે તમે એનું સંવેદન અનુભવો છો, ત્યારે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ સંકોચ અનુભવે છે કારણ કે એ વસ્તુ એને માટે બહુ વધારે પડતી હોય છે અને એને લઈને તમારા શરીરના કોષોમાં અમુક પ્રકારનો સાહજિક ભય ઊભો થાય છે; અને જ્યારે તમે એને ઝીલો છો ત્યારે પણ ઊભરાઈ ગયેલા વાસણની માફક એમાંથી ત્રણ ચતુર્થાંશ કરતાં વધુ શક્તિ વેડફી દો છો! એ શક્તિ બહાર ફૂટી નીકળે છે, ઊભરાઈ જાય છે, કારણ કે તમે એને તમારામાં ભરી રાખી શકતા નથી. મને એવા અસંખ્ય લોકો મળેલા છે કે જેઓ એમ ફરિયાદ કરતા હતા કે તમને કોઈ જાતની વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલે તેમનો કહેવાનો આશય એ હતો કે એમને જે પ્રકારની શક્તિઓની જરૂર હતી તે પ્રાપ્ત થતી ન હતી. પરંતુ એનું કારણ એ હતું કે એ લોકો એ શક્તિઓને ઝીલી શકવાની લેશમાત્ર

* ‘માતાજીની વાણી’ વાર્તાલાપ-૧૧.

ક્ષમતા ધરાવતા ન હતા, અને એમની સમક્ષ તેઓ સહન કરી શકે તેના કરતાં સેંકડો અને હજારો ગણી શક્તિ મોજૂદ હતી. વાત એવી છે. તમે એક મહાકાય મોજાંઓના સમુદ્રની વચમાં વસતા હો છો અને છતાં તમને એમનું લેશમાત્ર સંવેદન થતું નથી કારણ કે તમે એ વસ્તુ ઝીલવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરી હોતી નથી. તમારામાં એટલી બધી અવરોધક શક્તિ હોય છે કે કદાપિ તમારામાં કોઈ વસ્તુ પ્રવેશ પામવામાં સફળ થાય, તોપણ, એ પ્રવેશ પામેલી વસ્તુનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ બળાત્કારે પણ બહાર નીકળી જાય છે, કારણ કે તમે તેને તમારી અંદર સમાવી રાખી શકતા નથી સામાન્ય રીતે હું આ બાબતની વાત કરતી નથી, પણ અત્યારે આપણે આ વિષયની વાત કરવા બેઠા છીએ ત્યારે હું આ કહું છું, અને કદાચ એક દિવસ હું એના દાખલા પણ આપીશ. એ વસ્તુ માન્યામાં ન આવે તેવી છે. આપણે શક્તિઓની ચેતનાનો દાખલો લઈએ; જેવી કે પ્રેમની શક્તિ, સમજવાની શક્તિ, અથવા સર્જન કરવાની શક્તિ (બધી વસ્તુઓને એ લાગુ પડે છે: રક્ષણશક્તિ, વિકાસની શક્તિ અને બીજી શક્તિઓ, અને પ્રગતિ કરવાની શક્તિ, એ બધા માટે આમ જ છે); ચેતનાનો દાખલો લો, કેવળ આ જે ચેતના સૌ વસ્તુઓને વિંટળાઈને બેઠેલી છે, જે સર્વ વસ્તુઓમાં પ્રવેશેલી છે, જે સર્વ સ્થળે છે, જે સર્વમાં રહેલી છે, તો પછી, આ એક એવી વસ્તુ તરીકે અનુભવાય છે કે જાણે એ તમારા સ્વરૂપ ઉપર બળાત્કારે ચડી બેસવા માગતી હોય છે અને એમ લાગે છે એનું કારણ એ હોય છે કે એ સ્વરૂપ એ ચેતનાની શક્તિને ઝીલી કે સહન કરી શકતું નથી. અને આ વાત સૌથી ઉચ્ચ કોટિના લોકોની કરું છું; પરંતુ બધા લોકોમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં મોટો એવો એક ભાગ હોય છે, ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં અગત્ય ધરાવતો એવો કોઈ ભાગ હોય છે જેનામાં હજી શુભેચ્છા આવી નથી હોતી, જે કેવળ દુષ્ટેચ્છાની સીમારેખા ઉપર હોય છે અને એને ગમે તે હિસાબે આ વસ્તુ જોઈતી નથી હોતી અને જે કાંઈ આવતું હોય છે એનો એ ઈનકાર કરતો હોય છે. જ્યારે બીજી બાજુ, તમે કેવળ ખુલ્લા જ રહો અને સ્વાસ લેતા રહો, -બીજું કાંઈ નહિ, એટલું જ કરવાનું-તો તમે તમારી અંદર ચેતના, પ્રકાશ, સમજશક્તિ, શક્તિસામર્થ્ય, પ્રેમ અને બીજી બધી વસ્તુઓ તમારા સ્વાસ દ્વારા ઝીલી લેશો. અને આ પૃથ્વી ઉપર એ બધું વેડફાઈ રહ્યું છે કારણ કે પૃથ્વી હજી એને લેવાને માટે તૈયાર નથી.

વાર્તાલાપ - ૩૯

૨૩ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૩

‘સ્થૂલ દેહનો પ્રત્યેક અંશ આંતર ચેતનાની ક્રિયાના કોઈ પ્રતીક જેવો હોય છે. એ બેની વચ્ચે સૂક્ષ્મ સંવાદો અને સંબંધોની એક આખી દુનિયા આવેલી છે. પરંતુ એ વિષય લાંબો અને અટપટો છે, અને અહીં આપણે એની વિગતમાં ઊતરી શકીએ તેમ નથી. વ્યાધિની અસર શરીરના જે વિશિષ્ટ અવયવ ઉપર થઈ હોય તે ઉપરથી કેવા પ્રકારનો આંતરિક વિસંવાદ ઊભો થયો છે તે જાણી શકાય છે. એ અંગ વ્યાધિનું મૂળ દર્શાવી આપે છે, અને વ્યાધિના કારણનું એ એક ચિહ્ન બની રહે છે. વળી સમગ્ર ચેતનાને એક જ સરખી ત્વરિત ગતિથી કૂચ કરતાં અટકાવી રહેલો એ વિરોધ કેવા પ્રકારનો છે તે પણ વ્યાધિ ઉપરથી જાણી શકાય છે. અને આ રીતે રોગનો ઉપાય અને ઉપચાર તે સૂચવે છે. ક્યાં આગળ ભૂલ થઈ છે એનું ચોક્કસ જ્ઞાન જો સાધકને થાય, અને કયો ભાગ ઊદ્ધર્વ ચેતનાની મદદ ગ્રહણ કરવાને અશક્તિમાન છે તે શોધી કાઢે અને તેને ખુલ્લો કરીને ત્યાં જ્યોતિ અને શક્તિને લાવી શકે, તો શારીરિક આરોગ્યની જે સમતુલાનો ભંગ થયો હતો તેને એક ક્ષણમાં પાછી સ્થાપન કરી શકાય છે અને પછી વ્યાધિ એકદમ દૂર થઈ જાય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૧)

બાળક : શરીરનું પ્રત્યેક બિંદુ કોઈ આંતરિક ક્રિયાનું પ્રતીક છે એવું કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે આખું ભૌતિક જગત જ વૈશ્વિક ક્રિયાઓનું પ્રતીક છે. એવી રીતે આપણું ભૌતિક શરીર એ આંતરિક ક્રિયાઓનું પ્રતીક છે. આખું જગત, આખું ભૌતિક જગત એ વિશ્વની અન્ય ભૂમિકાઓમાંની ક્રિયાઓનું સ્થૂલ પાસાદાર પદાર્થ જેવું-એક ભૌતિક સ્વરૂપવાળું, હા, પાસાદાર પદાર્થ જેવું-પ્રતીક છે. એ એક અંતિમ છેડો છે, જાણે કે એના ઉપર જે છબીઓનો પ્રક્ષેપ કરવામાં આવે છે, તેમને એ સ્થાયી સ્વરૂપ આપી દે છે. માટે એના પ્રત્યેક બિંદુએ એમાં વસ્તુઓ સમસ્ત ભૌતિક વિશ્વમાં હોય છે તેના જેવું હોય છે.

બાળક : સ્થૂલ ભૌતિક તત્ત્વની પણ આ એક ભૂમિકા છે, નહિ?

શ્રી માતાજી : હા, એ એક છેવટનું પરિણામ છે. આ જગતમાં પદાર્થ તત્ત્વની બે રીતની ગતિ છે, એકમાં દ્રવ્યની જડતા વધતી જાય છે અને બીજીમાં ઘટતી જાય છે. અને આ ભૌતિક સ્તર એ બે પ્રકારની ગતિઓના કેન્દ્રસ્થાને છે: એ સ્તર એક

પ્રકારના પડદા જેવું છે. એના ઉપર એની વચ્ચે થઈને પસાર થતાં સર્વે પ્રકારનાં આંદોલનોનો પ્રક્ષેપ થઈને, તેઓ જાણે કોઈ પડદા ઉપર પડતાં હોય એમ ટકી રહે છે—એ એક છાપ જ હોય છે, એ કેવળ જે કાંઈ બનતું હોય છે તેની છાપ જ હોય છે. આપણે એની નોંધ લઈએ છીએ કારણ કે આપણે માટે તો એ કોઈ સત્ય હકીકત રૂપે બનેલી સઘન વસ્તુ સરખી બાબત હોય છે. એમાં ખરેખર તો એવું બને છે કે જાણે તમે આખા વિશ્વને, શક્તિની એક ગતિ રૂપે નિહાળો છો અને શક્તિની આ ગતિનો પ્રક્ષેપ જ્યાં સુધી એની સામે કોઈ પડદો નથી આવતો ત્યાં સુધી વલ્લે જતો હોય છે. જ્યારે એની સામે પેલા ભૌતિક સ્તરનો પડદો આવે છે ત્યારે તેના ઉપર એની છાપ ઊઠી આવે છે. આ જે છાપ ઊઠી આવે છે એ જ આ પાર્થિવ જગત છે. અને એ કેવળ એક છાયા જ છે. સર્વે લોકો જે ભૌતિક જગતને એકમાત્ર સત્યરૂપ ગણે છે, તે હકીકતમાં એક છાયા માત્ર છે. આપણે જેને અદૃશ્ય વસ્તુઓ કહીએ છીએ તેઓમાં જે કાંઈ બનતું હોય છે તેની આ ભૌતિક જગત એક છાયા માત્ર છે, એ વસ્તુ આપણે માટે દૃશ્યમાન બને છે કારણ કે એ શક્તિઓની ગતિની વચમાં ભૌતિક સ્તરનો એક પડદો આવે છે. એ પડદો એ આંદોલનોને ધારણ કરે છે અને એને લઈને તેના ઉપર તેમની એક છાપ ઊપસી આવે છે. જો આવા કોઈ પડદાનું અસ્તિત્વ ન હોત તો પેલાં આંદોલનો વણથોભ્યાં આગળ વધે જાત અને કાંઈ પણ દૃશ્યમાન થાત નહિ. અને તેમ છતાં શક્તિની બધી જાતની ગતિઓનું અસ્તિત્વ તો રહેત જ. પરંતુ જો એ આંદોલનોને ધારણ કરનાર કોઈ પડદો વચમાં ન આવતો હોત તો આપણે માટે એ બધી ગતિઓ અદૃશ્ય વસ્તુઓ બની રહેત.

સામાન્ય ચેતના માટે તો કેવળ પેલી છાપ જ સત્યરૂપ હોય છે અને જે કાંઈ એની પાછળ બની રહ્યું હોય છે તે ઓછાવત્તા અંશે શંકાસ્પદ હોય છે, પરંતુ સાચી ચેતનામાં, જે કાંઈ પાછળની ભૂમિકામાં અથવા સમયની આગળ બનતું હોય છે તે જ સત્ય હોય છે અને જે વસ્તુ આપણે બાહ્ય સ્વરૂપે જોઈએ છીએ એ તો કેવળ એક છાયા માત્ર હોય છે, એટલે કે, એ છાયા કોઈ તદ્દન સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતી વસ્તુની પ્રતિચ્છાયા માત્ર હોય છે. એટલે આપણો દેહ એ બધી ફેંકાઈ રહેલી વહેતી છાયાઓની સમગ્રતાઓમાંના એક ટુકડાનું પ્રતીક છે. એ ટુકડો પેલી આંતરિક અવસ્થામાંનાં એવાં બધાં આંદોલનોને જ પ્રગટ કરતો હોય છે જે (આંદોલનો) આ દેહરૂપી નાનકડા બિંદુને અનુરૂપ હોય.

બાળક : પ્રાણીઓ માંદાં પડે છે એનું શું કારણ હશે ?

શ્રી માતાજી : હું ધારું છું કે, મનુષ્યોની જેમ પ્રાણીઓની બાબતમાં પણ જેટલી માંદગીઓ એટલાં કારણો હોય છે. કદાચ આ અંતઃકરણની ક્રિયાઓ હોઈ શકે કારણ કે પ્રાણીઓમાં પણ અંતઃકરણની ક્રિયાઓ થાય છે. એ કદાચ આકસ્મિક

ઘટનાઓ પણ હોઈ શકે કારણ કે અકસ્માતોની પણ એક આખી ભૂમિકા છે. હકીકતમાં, વિદ્વાનો તો એટલે સુધી કહે છે કે સર્વ પ્રકારના રોગો અને મૃત્યુ પણ હમેશાં અકસ્માતનું પરિણામ હોય છે. એ કોઈ સ્વાભાવિક અવસ્થા નથી. એટલે કદાચ પ્રાણીઓની બાબતમાં પણ એવું હશે, અને વળી અંતઃકરણની અવસ્થા પણ કારણરૂપ હોય.

જે પ્રાણીઓ મનુષ્યોની સાથે રહે છે તેમને માટે તો આ તદ્દન સત્ય હકીકત છે. એ બિચારાં પ્રાણીઓ, મનુષ્યોની સાથે રહીને તેમના સરખાં જ સંવેદનશીલ અને અસંતુલિત બની રહ્યાં છે, એમને મનુષ્યો જેવી બુદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી અને બીજો કશો લાભ પણ થયો નથી!

દાખલા તરીકે, પ્રાણીઓમાં એક અત્યંત આધારપાત્ર અંતઃપ્રેરણા રહેલી હોય છે; તમે કોઈ ગાયને કોઈ એવા ખેતરમાં ચરવા મૂકો જ્યાં બધી જાતનાં-સારાં અને ખરાબ જાતનાં ઘાસ ઊગતાં હોય; કેટલાંક ઘાસ ઝેરી પણ હોય; પણ કોઈ ગાય કદી પણ કોઈ અયોગ્ય અથવા ઝેરી છોડને સ્પર્શ સરખો નહિ કરે. કદી નહિ. એની જીભના અગ્રભાગ વડે જે કાંઈ તદ્દન સારું હોય છે તે પસંદ કરે છે અને બાકીનું બીજું બધું પડતું મૂકે છે. પરંતુ તમે જો એ ઘાસને કાપીને સારું અને ખરાબ ભેગું કરો અને પછી એને ગાયની સામે ગમાણમાં મૂકશો તો એ બધું ઘાસ ખાઈ જશે અને એને ઝેર પણ ચડશે. એ એવી રીતે ખાઈ જાય છે એનું કારણ એનામાં તેના પાલક મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હોય છે-આંધળો વિશ્વાસ-અને એ એમ જ માને છે કે પોતાની સામે મૂક્યું છે તે ખાવાલાયક જ હશે અને એ રીતે એ પોતાની અંતઃપ્રેરણા ગુમાવી બેસે છે. પ્રાણીઓ જ્યારે તેમની કુદરતી અવસ્થામાં વસતાં હોય છે ત્યારે વધારે પડતું ખાતાં પણ નથી, એમને જેટલી ભૂખ હોય છે તેટલું જ ખાય છે, અને જો તેમના ખોરાકમાંથી કાંઈ વધે અને બીજાં પ્રાણીઓ તે ખાઈ ન જાય એવી તેમની ઈચ્છા હોય છે તો તેઓ એ ખોરાકને સંતાડી દે છે, દાટી દે છે. એ પ્રાણીઓ એ ખોરાકને એવી કાળજીપૂર્વક સંતાડી મૂકે છે કે જ્યારે પોતાને ફરી ભૂખ લાગે ત્યારે એ તેમને પાછો જડી આવે. પરંતુ જે પ્રાણી મનુષ્યો સાથે રહેતું હોય છે તે આ પ્રકારની અંતઃપ્રેરણા ગુમાવી બેસે છે. એ પ્રાણી એને જે બધું આપવામાં આવે છે તેટલું જ ખાતું નથી, પણ જે કાંઈ એને લાઇ ચડી જાય તેવું રાખેલું હોય છે તે પણ ખાઈ જાય છે. હું ફ્રાન્સના દક્ષિણ ભાગમાં એક નાના શહેરમાં થોડોક સમય રહેલી. ત્યાં એક કરિયાણાનો વેપારી હતો. એ ઘેટાં પણ પાળતો હતો અને એમાંનું એક ખૂબ લાલચુ બની ગયું હતું. એક વખત એણે ગોળની રસીનું પીપ મંગાવેલું તે આવ્યું હતું, એ શું વસ્તુ હોય છે તે તેમને ખબર છે ને?તમે એને અહીં શું કલો છો? એ એક જાતની કાચી ખાંડ હોય છે, 'નરમ ગોળ'. તો, એ વેપારી પાસે એવું નરમ ગોળનું આખું પીપ આવ્યું હતું તે એણે ખોલ્યું હતું - એણે એ પીપનું ઢાંકણું ખોલ્યું તો ખરું,

પણ બંધ કરવાનું ભૂલી ગયો. એ પીપ એમ પડી રહ્યું હતું અને પેલું લોભીયું ઘેટું ત્યાં આમતેમ ફરતું હતું. એ ઘેટાંને એમ લાગ્યું કે એ કોઈ તદ્દન સારી વસ્તુ હોવી જોઈએ કારણ કે એ પીપને તે લઈ શકે તેટલું પાસે રાખવામાં આવ્યું હતું. એટલે એણે એમાંના ગોળને લપકાવવા માંડ્યો અને એને સાથે જ તે સુસ્વાદ લાગ્યો. અને પછી એ મંડી પડ્યું-એણે પોતાની અંતઃપ્રેરણા ગુમાવી દીધી હતી - એણે એ ગોળ એટલો બધો આપટ્યો હતો કે એ મરવા જેવું થઈને ગબડી પડ્યું ત્યાં સુધી ખાધે ગયું હતું. હવે, એ કોઈ જંગલી જાનવર હોત તો કદી એવું ન કરત. મનુષ્યની સોબતનાં આવાં સારાં પરિણામો આવે છે!

કોઈ પ્રશ્નો નથી?

તો પછી આપણે આ વિષયને પડતો મૂકીએ. એમ લાગે છે કે એ બાઈના* મગજમાં દુઃખાન્તક ઘટનાઓ વધુ પ્રમાણમાં રમતી હશે.

બાળક : આપે એમ કહ્યું કે આ ભૌતિક જગત અમુક અદૃશ્ય જગતોની છાયાઓનો પ્રક્ષેપ છે. તો પછી આ બધા દિવ્ય પ્રાદુર્ભાવોએ આ ભૌતિક જગતમાં તેનું રૂપાંતર કરવા માટે શું કરવા આવવું જોઈએ? એ લોકો કેવળ અદૃશ્ય ભૂમિકાઓ ઉપર કાર્ય કરી શકે. અને તો એમની છબી પણ અહીં સારી ઊપસે.

શ્રી માતાજી : એ એક ઘણો ગંભીર પ્રશ્ન છે! તમે જાણો છો કે આ વિશ્વને માટે એક પ્રતીક રજૂ કરવામાં આવે છે: પોતાની પૂંછડી કરડતા સર્પનું! અને એને અનંતતાનું, વિશ્વનું એક પ્રતીક ગણવામાં આવે છે. વારુ, એ એક સત્ય હકીકત છે. આ સૃષ્ટિવ્યાપારમાં એક ઉત્તરોત્તર વધતા જતા ભૌતિકત્વની ક્રિયા ચાલે છે પરંતુ આપણે કોઈ બીજી છબી વાપરી શકીએ (હું એક અંદાજ છબી લઈશ): આ વિશ્વ એક વર્તુળ અથવા તો એક ગોળો છે (પરંતુ સ્પષ્ટતા કરવાની સગવડ માટે આપણે એને એક વર્તુળ માનીને ચાલીએ). હવે આમાં વધુમાં વધુ સૂક્ષ્મ સ્તરથી શરૂ કરીને ઉત્તરોત્તર, કેવળ તદ્દન ભૌતિક સ્તર સુધી અવતરણ ચાલતું હોય છે. પરંતુ આ છોક છેવટના ભૌતિકતત્ત્વનું બિંદુ, સૌથી સૂક્ષ્મતરના મૂળ સ્રોતના બિંદુને સ્પર્શ કરતું હોય છે. પછી, જો તમે આ કલ્પનાને સમજી શકતા હો તો, પદાર્થ-તત્ત્વનું રૂપાંતર કરવા માટે આખું વર્તુળ ફરી વળવાને બદલે એ વસ્તુ સીધેસીધી કરવી ઘણી વધુ સહેલી છે, કારણ કે બંને આત્યંતિક છેડાઓ એકબીજા સાથે જોડાયેલા હોય છે. તદ્દન સૂક્ષ્મતમ અને બિલકુલ ભૌતિક તત્ત્વ જોડાયેલાં છે, કારણ કે, આ આખી વસ્તુ એક ગોળો છે. માટે, એ બધું કરવાને બદલે (શ્રી માતાજી એક વર્તુળ દોરે છે), આમ

* જે બાઈએ 'માતાજીની વાણી'માંના પ્રશ્નો પૂછેલા તે બાઈને વિષે આ ઉલ્લેખ છે.

કરવું ઘણું વધુ સારું છે (શ્રી માતાજી એ વર્તુળના છેક છેવટના ભૌતિક છેડાને સ્પર્શ કરે છે). હકીકતમાં, મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે વસ્તુસ્થિતિ એવી જ છે. બીજું સર્વ કાંઈ કુદરતી રીતે પાછળ ચાલ્યું આવે છે. જો એ વસ્તુ કરવામાં આવે (શ્રી માતાજી એના એ જ છેવટના ભૌતિક છેડાને સ્પર્શ કરે છે) તો બીજું બધું સ્વાભાવિક રીતે ગોઠવાઈ જાય. અને એ વસ્તુ આવી પણ નથી! એ તો કેવળ કાર્ય કરવાની સગવડ ખાતર એમ કરવામાં આવ્યું છે કે સર્વ વસ્તુઓને એક જ બિંદુએ એકત્રિત અને સઘન કરવી કે જેથી તમારે વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરવા માટે તમારી જાતને અનંતતાના વિસ્તારમાં વિસ્તીર્ણ ન કરવી પડે. તમે આખા વિશ્વના પ્રતીકની ગરજ સારનાર બિંદુ ઉપર જ એકાગ્રતા કરી શકો. અને પૃથ્વીને ગુહ્યવાદની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, (ખગોળશાસ્ત્રના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં તો પૃથ્વી કોઈ વિસાતવાળી વસ્તુ નથી; ખગોળના અમાપ ગુંબજોમાં, પૃથ્વી કોઈ પણ રીતે રસદાયી કે અગત્ય ધરાવતી ચીજ નથી). ગુહ્યવાદ અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, આ પૃથ્વી એ સમસ્ત વિશ્વનું એક સઘન રીતે એકાગ્ર કરેલું પ્રતીક છે. કારણ કે કોઈ આછા-પાતળા વિસ્તાર કરતાં એક બિંદુ ઉપર કાર્ય કરવું ઘણું વધુ સહેલું હોય છે. જે લોકો કામ કરે છે તેઓ આ બધું જાણે છે. એટલે, સગવડને ખાતર અને કાર્ય કરવામાં અનિવાર્ય જરૂરિયાત તરીકે, સમગ્ર વિશ્વને પ્રતીકાત્મક રીતે પૃથ્વી નામના એક રેતીના કણની અંદર એકત્રિત કરીને ઘનીભૂત કરવામાં આવ્યું છે. અને એટલે એ સર્વ વસ્તુઓનું પ્રતીક છે; જે સર્વનું પરિવર્તન કરવાનું છે, જે સર્વનું રૂપાંતર કરવાનું છે, જે સર્વમાં પવટો લાવવાનો છે એ સર્વ કાંઈ અહીં આવી રહેલું છે. આનો અર્થ એ છે કે જો આપણે આ કાર્ય ઉપર એકાગ્ર થઈને એને સિદ્ધ કરીએ તો બીજું સર્વ કાંઈ એની પાછળ ચાલ્યું આવશે, નહિ તો પછી કોઈ અંત નહિ આવે-કશી આશા નહિ રહે.

પરંતુ એ કારણે જ એ મુદ્દો વિશેષરૂપે ખરાબ લાગે છે! કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ એકત્રિત થયેલી છે. અને એ ખાસ કરીને સારું પણ બની શકે. કારણ કે હમેશાં પેલાં બે, બે વિરોધી તત્ત્વો એકસાથે રહેલાં છે. અને હમેશાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ, બૂરી વસ્તુના પરિઘની પાસે હોય છે, અથવા બૂરામાં બૂરી વસ્તુ, ઉત્તમ વસ્તુના સીમાડા સુધી આવેલી હોય છે (એનો આધાર તમે કઈ બાજુએથી જુઓ છો તેના ઉપર રહે છે). પરંતુ જો તમે ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુની શોધ કરી શકો છો તો તે અત્યંત ખરાબ વસ્તુને કારણે જ અને તમે અત્યંત બૂરી વસ્તુનું રૂપાંતર કરી શકો છો તો તે પણ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ વડે જ-એ બંને વસ્તુ એકબીજા ઉપર ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયા કરે છે. એ વસ્તુ બુલેટિનમાં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી: ‘અશુભ પુરુષ’*. એમ કહેવાય છે કે

*અશુભ પુરુષ : “તમે જે ‘અશુભ પુરુષ’ વિષે જણાવો છો તેમાં મને ઘણો રસ પડ્યો

સૌ તારાઓનું અંધકારમય પ્રતિસ્વરૂપ પણ હોય છે અને સૌ ગ્રહોનાં પ્રકાશવંત પ્રતિસ્વરૂપો પણ હોય છે. ગુહ્ય વિદ્યામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે એક પ્રકાશમય પૃથ્વી પણ છે. જે કાંઈ અનુભૂતિ હોય છે તે પ્રકાશમય પૃથ્વીની હોય છે. શ્રી અરવિંદે એમની અનુભૂતિનું વર્ણન કરેલું છે.

બાળક : કયો અનુભવ?

શ્રી માતાજી : એક એવી અનુભૂતિ મને થયેલી જેના વિષે મેં શ્રી અરવિંદને લખેલું. તેમણે જણાવેલું કે એ અનુભૂતિ વૈદિક કાળની હતી અને એ ઘટના પૃથ્વીના પ્રકાશમય ભાગમાં બની હતી... એ કોઈક વખત પ્રસિદ્ધ થશે.⁺

છે કારણ કે એ વસ્તુ મારા એ સતત અનુભવને પુરાવો પૂરો પાડે છે કે જે વ્યક્તિ આ યોગના કાર્ય માટે ઉત્તમ પ્રકારની જન્મજાત બક્ષીસવાળી હોય છે તેની સાથે હમેશાં અથવા લગભગ હમેશાં-કદાચ આપણે આવી વસ્તુઓ બાબતમાં વધુ પડતો કડક અને સર્વગ્રાહી નિયમ ન બનાવી લેવો જોઈએ-એક એવું સ્વરૂપ તેની સાથે જોડાયેલું હોય છે (જે કેટલીક વાર તેના સ્વરૂપના એક ભાગ જેવું જ લાગે છે) જેની પ્રકૃતિ એ વ્યક્તિ તેને કરવાનાં કાર્યમાંની જે વસ્તુનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી હોય છે, તેથી તદ્દન ઊલટા સ્વરૂપની હોય છે. અથવા, આવું સ્વરૂપ જો એ વ્યક્તિ સાથે શરૂઆતથી જોડાયેલું નથી હોતું તોપણ જેવો એ સિદ્ધિની દિશામાં ગતિ કરે છે કે તરત જ આવી શક્તિ એના વાતાવરણમાં દાખલ થઈ જાય છે. એ શક્તિનું કામ તેનો વિરોધ કરવાનું, એને ઠોકર ખવડાવે તેવી અને અયોગ્ય પરિસ્થિતિઓનું સર્જન કરવાનું, અને એક શબ્દમાં કહેવું હોય તો, એનું કામ સાધકે જે કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરી હોય છે તેમાં રહેલી આખી ગૂંચવણ એની સમક્ષ રજૂ કરવાનું હોય છે. એમ લાગે છે કે, ગુહ્ય વિદ્યાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે, જો સાધના માટે પૂર્વનિર્મિત કરણ આવી રીતે મુશ્કેલીને પોતાની ન બનાવી લે ત્યાં સુધી પ્રશ્નને યોગ્ય રીતે ઉકેલી શકાતો નથી. સપાટી ઉપર જે અનેક વસ્તુઓ નાસીપાસ બનાવી દે તેવી દેખાય છે તે સર્વનો ખુલાસો આ ઘટનામાંથી મળી રહે છે.

(શ્રી અરવિંદ, લેટર્સ ઓન યોગ, ટોમ ૨, SABCL વોલ્યુમ-૨૪, પાન-૧૬૬૦)

જે અનુભૂતિનો અર્હી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે અનુભૂતિ શ્રી માતાજીને તા. ૨૬ નવેમ્બર ૧૯૧૫ના રોજ થયેલી. એનું વર્ણન શ્રી માતાજીના પુસ્તક 'પ્રાર્થના અને ધ્યાન'માં આપેલું છે. શ્રી અરવિંદે, શ્રી માતાજીના પત્રનો ઉત્તર ૩૧મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૫ના રોજ આપેલો. એ પત્ર પાછળથી 'શ્રી અરવિંદ પોતાના અને શ્રી માતાજી વિષે' નામના પુસ્તકના ૭૭૭મા પાન ઉપર છપાયેલો છે.

વાર્તાલાપ - ૪૦

૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૩

‘મનનો એક એવો સ્તર છે જેમાં પદાર્થ માત્રની સ્મૃતિ સંચિત થઈને હમેશાં જળવાઈ રહે છે. પૃથ્વી ઉપરના જીવનમાં બનતી બધી માનસિક ક્રિયાઓ એ સ્તરમાં નોંધાઈ જાય છે, ત્યાં તેની સ્મૃતિ અંકાઈ જાય છે. જે લોકો એ સ્તરમાં જઈ શકે તેમ હોય છે અને જવાની તસ્દી લેવા તૈયાર હોય છે તેઓ ત્યાં જઈને જે કાંઈ જાણવું હોય તે જાણી શકે છે. પરંતુ આ પ્રદેશને અતિમાનસ ભૂમિકા માની લેવાની નથી. અને છતાં એ સ્તર સુધી પહોંચવા માટે પણ તમારે એવી શક્તિ મેળવવાની રહે છે કે જે વડે તમે સ્થૂલ મનની ક્રિયાઓને શાંત કરી શકો, તમારી ઈન્દ્રિયોનાં સંવેદનોથી પર થઈ શકો, તમારી સઘળી માનસિક ક્રિયાઓને અટકાવી શકો. વળી એ સ્તરમાં પહોંચવા માટે તમારે પ્રાણમાંથી મુક્ત થવાનું છે. શરીરની ગુલામીમાંથી પણ નીકળી જવાનું છે. એમ કરી શકો તો તમે તે પ્રદેશમાં પહોંચી શકો છો. આ વિષયમાં પ્રયત્ન કરવાનો તમને રસ હશે તો તમે એ પ્રદેશમાં જરૂર જઈ શકશો અને પૃથ્વીની એ સ્મરણાપોથીમાં જે નોંધાયેલું હશે તે જાણી શકશો!’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૨)

બાળક : આપે એમ કહ્યું છે કે જે સ્થળે પાર્થિવ જીવનને લગતી સર્વ મનોમય ક્રિયાઓની નોંધ સાચવી રાખવામાં આવી છે તે સ્થળે પહોંચવા માટે, વ્યક્તિએ ભૌતિક અને શારીરિક મનની ગતિઓને નિશ્ચલ કરી દેવાની રહે છે . . . અને ‘સામાન્ય મનોમય ક્રિયાઓને અટકાવી દેવાની’ રહે છે. જે એ ક્રિયાઓને અટકાવી દેવામાં આવે તો શું થવાનું છે? અમારે આખો દિવસ કાંઈ ને કાંઈ કામ કરવાનું હોય છે.

શ્રી માતાજી : ના, કેવળ એ જાણ પૂરતું, કામ માટે નહિ.

બાળક : માતાજી, પણ અમે જો ભૂલી જઈએ તો? કોઈ કામ કરવાનું હોય: બે વાગ્યે અમુક કામ કરવું અને સાડા દસ વાગ્યે બીજું કામ કરવું, અને જો અમે એ ભૂલી જઈએ તો . . .

શ્રી માતાજી : ના, તમે સમજ્યા નહિ. તમારે જ્યારે એ સ્થળે જવું હોય ત્યારે, એ સ્થળે જવા માટે તમારે તમારા મનને (અને બીજી જે બધી વસ્તુઓ વિષે

મેં કહેલું છે તેમને) સંપૂર્ણપણે નિશ્ચલ કરી દેવાનાં રહે છે, પણ એ તો કેવળ ત્યાં જવા માટે જ. ઉદાહરણ તરીકે, તમે એમ નક્કી કરો કે : 'હવે હું પૃથ્વીના ઇતિહાસનું અમુક અમુક પ્રકરણ વાંચવા જઈશ,' ત્યાર પછી તમે એક આરામખુરશીમાં સ્વસ્થતાપૂર્વક લંબાવો, બીજા લોકોને તેઓ તમને ખલેલ ન પહોંચાડે તેમ કહી દો, પછી તમારી ભીતરમાં જાઓ અને તમારા મનને સદંતર બંધ કરી દો અને તમારા મનોમય દૂતને ઈષ્ટ જગ્યાએ મોકલો . . . તમને ત્યાં જવા માટે માર્ગદર્શન આપે એવો કોઈ ભોમિયો તમને મળી આવે તો વધુ પસંદ કરવા લાયક ગણાય, કારણ કે, નહિ તો તમે તમારો માર્ગ ભૂલીને બીજે કોઈ સ્થળે પહોંચો એમ બની શકે! અને પછી તમે આગળ વધ્યે જાઓ. ત્યાં તો ઘણા ઘણા નાના વિભાગોવાળા એક પુસ્તકાલય જેવું હોય છે. પછી તમે તમારે જે માહિતી જોઈતી હોય છે તેને લગતું ખાનું શોધી કાઢો છો. તમે એક બટન દબાવો છો અને એ ઊઘડી જાય છે. એની અંદર એક પ્રકારની મનોમય દ્રવ્યની બનેલી પત્રિકાના જેવું ગોળ ફીંડલું હોય છે, અને તમારી સમક્ષ ભોજપત્રની પત્રિકાની માફક ઊકલવા માંડે છે અને તમે વાંચવા માંડો છો. અને તમે એમાં જે કાંઈ વાંચો છો તેને નોંધી લો છો, અને પછીથી તમારા નૂતન જ્ઞાન સાથે સ્વસ્થપણે તમારા દેહમાં પાછા ફરી આવી જાઓ છો. પછીથી જો તમારાથી બને તો, તમને જે કાંઈ જાણવા મળ્યું હોય છે તેનો પાર્થિવ પ્રદેશની ભાષામાં તરજૂમો કરો છો, પછી ઊભા થાઓ છો અને પહેલાંની જેમ જ તમારું જીવન શરૂ કરી દો છો . . . એમાં દસ મિનિટ, કલાક કે અડધો કલાક-જેવી તમારી ક્ષમતા હોય તે પ્રમાણે લાગે છે. પરંતુ, મેં જેમ કહ્યું તેમ, તમે કોઈ જાતની ભૂલ ન કરી બેસો તે માટે, તમારે તમારો માર્ગ જાણી લેવો એ એક અગત્યની વસ્તુ છે.

બાળક : તો પછી આપણે પુસ્તકો વાંચવાને બદલે એ પદ્ધતિનો જ ઉપયોગ કેમ કરતા નથી?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે આ વસ્તુ ઘણા ઓછા માણસો કરી શકે છે જ્યારે પુસ્તકો તો ઘણા માણસો વાંચી શકે છે (એમાં ય તે વાંચીને સમજતા હોય તેવા લોકોની સંખ્યા મોટી નથી હોતી, છતાં, તેઓ વાંચી તો શકે જ છે!). અને પેલી વસ્તુ તો કોઈ પુસ્તકને સમજવા કરતાં ઘણી વધુ મુશ્કેલ છે.

બાળક : અને જો બાળકો ખૂબ નાનાં હોય ત્યારથી એમને આ પદ્ધતિ શીખવાડી હોય તો કેવું?

શ્રી માતાજી : એ અશક્ય છે કે પુસ્તકો વાંચવાની પદ્ધતિને બદલે એ રીતે વધુ લાભ ઊઠાવી શકાય.

પૃથ્વીની શરૂઆતથી તે અત્યાર સુધી, જે કાંઈ બન્યું છે, મન વડે જે જે

ક્રિયાઓ કરવામાં આવેલી છે, એ સર્વ વસ્તુઓ ચોકસાઈપૂર્વક ત્યાં નોંધી રાખવામાં આવેલી છે. એટલે તમારે કોઈ વસ્તુ વિષે સચોટ માહિતી જોઈતી હોય તો ફક્ત તમારે ત્યાં જવાનો રસ્તો શોધી કાઢીને પછી ત્યાં પહોંચી જવાનું રહે છે. એ એક ખૂબ વિચિત્ર લાગે તેવું સ્થળ છે; એ જાણે નાની નાની કોટડીઓનું બનાવેલું હોય, અને એ કોટડીઓ નાનકડા નાનકડા પુસ્તકો ગોઠવવાના ઘોડા હોય અને એમની એક આખી હારમાળા ઉપર હારમાળા ચાલી આવતી હોય અને અમુક રીતની. . . . આને કઈ રીતે સમજાવવું? કેટલેક ઠેકાણે એ જાતના પુસ્તકાલયો આવેલાં છે. જુઓને, આપણને સિનેમામાં એક ચિત્રપટ બતાવવામાં આવ્યું હતું, ન્યૂયોર્કના એક પુસ્તકાલયનું ચિત્ર. ખરે જ, પેલા સ્થળમાં જે ગોઠવણી હોય છે તે એના જેવી જ હોય છે. એ ચિત્રપટમાં એવી ગોઠવણી હતી એટલે મને એમાં ખૂબ રસ પડ્યો હતો. પરંતુ પેલી જગ્યામાં એટલો ફેર હોય છે કે ત્યાં પુસ્તકોને બદલે નાનાં નાનાં ચોરસ ખાનાં હોય છે. એ બધાં બંધ હોય છે. તમે ત્યાં જઈ તમારી આંગળી મૂકીને બટન દબાવો એટલે એ ખાનું ઊઘડી જાય છે. અને પછી એમાંથી કોઈ ફીંડલા જેવી વસ્તુ બહાર આવે છે અને તમે એને ઉકેલીને વાંચી શકો છો-એ વિષય સંબંધમાં જે કાંઈ હોય છે તે સઘળું એમાં લખેલું હોય છે. એવાં લાખોનાં લાખો ખાનાં ત્યાં હોય છે. અને મનની બાબતમાં એ એક નિરાંત હોય છે કે તમે નીચે, ઉપર, અને છેક ટોચ સુધી ચડીને જઈ શકો છો, એ માટે તમારે કોઈ નિસરણીની જરૂર પડતી નથી.

બાળક : ત્યાં કેવી રીતે વાંચવાનું હોય છે, જેમ આપણે કોઈ પુસ્તક વાંચતા હોઈએ તેના જેવું હોય છે ?

શ્રી માતાજી : હા, એમાં એક પ્રકારની માનસિક સૂઝ હોય છે. એ વસ્તુ એને મળતી હોય છે. તમે ત્યાં સારી રીતે જોઈ શકો છો, જે કોઈ વર્ણન અથવા માહિતી હોય છે તે સર્વને જોઈ શકો છો (એનો આધાર એ શું છે એના ઉપર રહે છે). કેટલીક વાર એમાં ચિત્રો હોય છે : જાણે કે ત્યાં અમુક ચિત્રોનો સંગ્રહ કરી રાખેલો હોય એવું હોય છે. કોઈ વાર કોઈ વાર્તા હોય છે. કોઈ વાર ફક્ત કોઈ પ્રશ્નનો ઉત્તર માત્ર હોય છે. મનોમય રીતે જે સર્વ શક્ય અને કલ્પનીય વસ્તુઓ હોય છે તે બધી ત્યાં મોજૂદ હોય છે. ત્યાં તમને ઘણાં સુધારાઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે (એટલે કે જે વસ્તુઓ પુસ્તકોમાં લખેલી હોય, પણ ખરી નથી હોતી તેના એ સુધારાઓ હોય છે). અને તમારે એમાં ચાલીને જવાની કે ઊંચે ચડવાની જરૂર હોતી નથી. તમે તમારામાંથી અમુક રીતની મનોમય રચના જેવી વસ્તુ મોકલી આપો છો, તે ચાલી ચાલી જઈને, જેની જરૂર હોય છે તે વસ્તુનો સ્પર્શ કરે છે. ફક્ત મને ભય એમાં એટલો જ લાગે છે કે જો તમે તમારી માનસિક પ્રવૃત્તિઓથી તદ્દન નિર્લેપ ભાવે ત્યાં નહિ ગયા હો તો તમને કેવળ તમારા મસ્તકમાં જે કાંઈ હશે તે જ જોવા મળશે! વસ્તુ ખરા સ્વરૂપમાં જે રીતની હોય તે રીતની જોવાને બદલે, કદાચ તમે તમારા મગજમાં જ ફરતા હશો અને ત્યાં જે

કાંઈ હશે તે જોતા હશો - આ એક ભયસ્થાન છે. તમારામાં તમારા મસ્તકને તદ્દન નીરવ કરી દેવાની શક્તિ હોવી જોઈએ અને તદ્દન અલિપ્ત ભાવવાળા બની રહેવું જોઈએ, (દા.ત. તમે કોઈ પ્રશ્નનો ઉકેલ શોધતા હો, ત્યારે તેના વિષે) તમારા મગજમાં જે કાંઈ હોય, તમારા મગજને એ પ્રશ્નનો જે કોઈ ઉકેલ સૌથી યોગ્ય અથવા સારામાં સારો અથવા સૌથી વધુ ઉપયોગી જણાતો હોય, એવું કાંઈ અસ્તિત્વમાં હોવું જોઈએ નહિ. એવી વસ્તુ ત્યાં ન હોવી જોઈએ. તમારે તદ્દન કોરા કાગળ જેવા, જેના ઉપર કાંઈ પણ લખ્યું ન હોય તેવા બની રહેવું જોઈએ. અને આ રીતે, સત્યનિષ્ઠાપૂર્વકની અભીપ્સા સાથે, સત્ય શું છે તે જાણવા માટે, અગાઉથી કોઈ પણ પ્રકારે એ વસ્તુ આવી હશે કે તેવી હશે એવું કાંઈ પણ મનમાં નક્કી કરી મૂક્યા વિના, તમે એ રસ્તે આગળ ચાલ્યા જાઓ; કારણ કે જો તમે એમ નહિ કરો તો તમે જે કાંઈ જોશો તે તમે નક્કી કરી મૂકેલી રચના જ હશે. એટલે આમાં સૌથી પહેલી શરત એ છે કે જે સમયે તમે ત્યાં અવલોકન કરતા હો ત્યારે તમારા મસ્તકને પૂર્ણપણે કોઈ પણ રીતની ચેષ્ટા વિનાનું બનાવી મૂકવું જોઈએ.

અને આ બાબતમાં વધુ ચોક્કસાઈ કરી લેવા માટે (પણ અહીં તમે પૂર્ણ રીતની તાલીમ લીધેલી હોવી જોઈએ, તમે ઘણી સરસ કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલી હોવી જોઈએ), અને પોતાને એવી પૂર્ણ ખાતરી રહે કે પોતે જે કાંઈ નિવેદન કરે છે તે પોતે કરેલા અવલોકનનું અવિકૃત અને સ્પષ્ટ નિવેદન છે. તેને માટે સારામાં સારો માર્ગ એ છે કે પોતે જે કાંઈ જોયું હોય અને વાંચ્યું હોય તે જ કહેવું (અહીં આપણે 'વાંચ્યું હોય' એમ કહીએ છીએ એનો અર્થ પોતે જે વસ્તુનું અવલોકન કર્યું હોય એવો છે), અને પોતે જેમ જેમ જોતા જઈએ તેમ તેમ તેના વિષે બોલતા જવું, અને એ નિવેદનને લખી લેવા માટે કોઈ અન્ય વ્યક્તિ હાજર હોવી જોઈએ. . . . હું ફરીથી કહું: તમે નિશ્ચલ ભાવે આરામથી તમારી આરામખુરશીમાં લંબાવ્યું હોય, કશી હિલચાલ કર્યા વિના તદ્દન શાંત અવસ્થામાં હો, અને ત્યારે તમારે તમારા મસ્તકમાંથી એક દૂત પેલા પુસ્તકાલયમાં મોકલી આપવો. તે વખતે તમારી બાજુમાં કોઈ વ્યક્તિ બેઠેલી હોવી જોઈએ અને જ્યારે તમે એ સ્થળે પહોંચો અને દ્વાર ખોલીને પેલી પાંડુલિપિને (એને જે નામ આપવું હોય તે આપો) બહાર ખેંચી કાઢો, અને આંખો હાજર ન હોઈ વાંચવાને બદલે તમે જે કાંઈ જોતા હો તેનું વર્ણન કરતા જાઓ. આ રીતે તમે બોલી બતાવવાની ટેવ પાડો અને જેવું ત્યાં ઉપર તમે જુઓ તેવું તમે અહીં કહો. તમે એ વિશાળ ઓરડાઓમાં થઈને જે પ્રવાસ કરી રહ્યા હો તેનું ચોક્કસ વર્ણન આપો, પછી તમે જે વસ્તુ શોધી રહ્યા હો છો તે વસ્તુ અમુક સ્થળે છે તે બતાવતી નિશાની જે સ્થાને હોય છે ત્યાં તમે પહોંચી જાઓ ત્યારે તેનો ખ્યાલ આપો. પછી તમે એ સ્થળે જાઓ અને પેલું ફીંડવું બહાર ખેંચી કાઢો અને વાંચવા માંડો. અને તમે

મોટેથી એ વાંચતા જાઓ. અને તમે જેમ જેમ મોટેથી એ વાંચતા જતા હો તેમ તેમ તમારી બાજુમાં બેઠેલા માણસે એને લખી લેવું જોઈએ. આ રીતમાં ફાયદો એ છે કે તમે પાછા ફરો ત્યારે તમે જે જોયું કે વાંચ્યું હોય તેમાં ફેરફાર થઈ જવાનો કોઈ ભય રહેતો નથી. કારણ કે તમારા સ્વરૂપનો જે ભાગ એ પુસ્તકાલયમાં હોય છે તેને માટે એ અનુભૂતિ તે ક્ષણે તદ્દન સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ રીતની હોય છે, પરંતુ જ્યારે તમે હાલ છે તેવા ભૌતિક જગતમાં પાછા ફરો છો ત્યારે, હમેશાં કોઈક વસ્તુ ખોઈ બેસો છો. પરંતુ જો તમે ત્યાં ઉપર કામ કરી રહ્યા હો ત્યારે જ સીધેસીધા બોલતા જતા હો છો તો એ વસ્તુ છટકી શકતી નથી. એટલે આ બધાનો અર્થ એ થાય છે કે તમારે ઘણી બધી શરતોનું પાલન કરવાનું હોય છે: આ વસ્તુ, પુસ્તકાલયમાં જઈને કોઈ એક ચોપડી ખેંચી કાઢીને વાંચવા જેટલી સહેલી નથી! એ કામ તો બધાથી થાય એવું છે. પરંતુ પેલા પૃથ્વીની સ્મરણાપોથીના પુસ્તકાલયમાં પહોંચવાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી જરા મુશ્કેલ વસ્તુ હોય છે.

બાળક : સાપેક્ષવાદનો* સિદ્ધાંત શો છે?

શ્રી માતાજી (એક ગણિત-વિદ્યાના જાણકાર સાધક પ્રત્યે) : પવિત્ર! તમે એ

* “સર્વ સામાન્ય રીતે અને અમુક અર્થમાં ‘યોગી સઘળું જાણી શકે છે અને બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર પોતાના દર્શન વડે, અને પોતાની ચેતનામાંથી આપી શકે છે’ એમ કહેવું સાચું છે, તોપણ એનો અર્થ એવો નથી થતો કે યોગી જેના જવાબ આપે નહિ, અથવા આપી શકે નહિ એવા પ્રશ્નો હોઈ જ ન શકે. જે યોગીને સીધેસીધું પ્રત્યક્ષ અનુભવગત જ્ઞાન છે, જેને વસ્તુઓમાં રહેલા પરમ સત્યનું જ્ઞાન થયેલું હોય છે તે કેવળ માનવ-મને ઉપજાવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાની દરકાર ન પણ કરે યા તો એવા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા તેને મુશ્કેલ પણ પડે. પદાર્થના મિથ્યા સ્વરૂપને તથા કેવળ તેના બાહ્ય સ્વરૂપને લગતા પ્રશ્નો અને મુશ્કેલીઓ તમે યોગીની આગળ રજૂ કરો તો તે તેમનો નિર્ણય ન કરી શકે યા તો કરવા ન પણ ઈચ્છે. એ બનવાજોગ છે. યોગીના જ્ઞાનની ક્રિયા મનમાં ચાલતી નથી. તમે તેને કોઈ અર્થહીન માનસિક પ્રશ્ન કરો તો કદાચ તેનો ઉત્તર તે ન પણ આપે. યોગી એક ઊંચા પ્રકારનો મહેતાજી હોય એમ ગણીને આપણે ગમે તેવો અજ્ઞાનભર્યો પ્રશ્ન તેને પૂછી શકીએ, તથા ભૂત વર્તમાન કે ભવિષ્ય ગમે તે કાળ વિષે માહિતી માગી શકીએ, અને તે આપણને જવાબ આપવા બંધાયેલો છે એવો ખ્યાલ લોકોમાં પ્રચલિત છે, પણ તે અક્કલ વગરનો છે. આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ અસંસ્કૃત બહિર્મુખ મનને સંતોષે તથા તેને આશ્ચર્યચકિત કરી મૂકે એવાં અસાધારણ પરાક્રમો કે ચમત્કારો કરી બતાવે એવી આશા રાખવા જેટલો જ એ વિચાર પણ અયોગ્ય છે”.

(માતાજી વાણી, વાર્તાલાપ-૧૨)

સિદ્ધાંત આ બાળકોને સમજાવશો?

પવિત્ર : (એક જ વાક્યમાં કહેવું હોય તો) એનો અર્થ એ છે કે વિશ્વનું વર્ણન દરેક દ્રષ્ટા અનુસાર અલગ અલગ રીતનું હોય છે.

શ્રી માતાજી : બસ એટલું જ ? તો પછી એ શોધ વિષે આટલો બધો ઉદાપોહ કેમ ચાલે છે ?

પવિત્ર : એ એક ક્રાંતિકારી શોધ છે, માતાજી.

શ્રી માતાજી : એ એક ક્રાંતિ છે ? મનુષ્ય જે વસ્તુ જુએ છે તેનો આધાર તેની દૃષ્ટિ ઉપર છે એટલી વાત (જ ક્રાંતિકારક છે) ? ઠીક! ભાઈ. . . .

પવિત્ર : ભૌતિક વિજ્ઞાનોની દૃષ્ટિએ, કોઈ પણ વ્યક્તિ જે કોઈ માપ કાઢે છે તેનો આધાર ભૌતિક જગત ઉપર રહે છે.

શ્રી માતાજી : ભૌતિક વિજ્ઞાનો? હા. વિશ્વનું માપ કાઢવા માટે, સૌ કોઈ પોત-પોતાની રીતે માપ કાઢે છે.

પવિત્ર : પરંતુ, એની પુરવણીરૂપે, એમ શોધી કાઢવામાં આવ્યું છે કે એ બધાની પાછળ, દ્રષ્ટાથી સ્વતંત્ર રીતની પણ કોઈ વસ્તુ રહેલી છે.

શ્રી માતાજી : આહ! એ લોકોએ એની 'શોધ' કરી છે! (હસાહસ). એ તો બહુ મોટી ક્રાંતિ કરી કહેવાય! (સૌ કોઈને હસવું આવે છે). સરસ.

બાળક : માતાજી, આપે કહ્યું* છે કે મનોમય અને અતિમાનસ ભૂમિકાની વચમાં ઘણી વચગાળાની ભૂમિકાઓ આવેલી છે અને કોઈ સામાન્ય માણસ જો એ વચલી ભૂમિકાઓમાંથી કોઈ એકાદ સ્તરના સંપર્કમાં આવે છે તોપણ તે અંખવાઈ જાય છે. જ્યારે મનુષ્ય આવી અપરિપક્વ અવસ્થામાં છે ત્યારે આપણે વચગાળાની ભૂમિકાઓના અવતરણને બદલે અતિમાનસ ભૂમિકાના અવતરણની વાત કેમ કરીએ છીએ ?

* 'માણસો સામાન્ય ચેતનાથી જરાક જ પર થાય છે એટલામાં તો પોતે એકદમ દિવ્ય ચેતનાના પ્રદેશમાં પહોંચી ગયા છે એમ બહુ સહેલાઈથી માની લે છે. સામાન્ય માનવ ચેતના અને અતિમાનસ ચેતના એ બેની વચ્ચે તો ઘણી અંતરાળ દશાઓ, ચઢતી ઊતરતી અવસ્થાઓ રહેલી છે. સામાન્ય માનવ જો એ વચલા સ્તરોમાંના પણ કોઈ એકાદ જોડે સંપર્કમાં આવે તો તેટલાથી પણ તેની આંખો અંખવાઈ જશે, આંધળી થઈ જશે. ત્યાંની અપરિમેયતાનો ભાર તેને કચડી નાખશે, યા તો તેનું મગજ સમતોલપણું ગુમાવી દેશે. અને છતાં એ કાંઈ અતિમાનસ ચેતના નથી હોતી.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૨)

શ્રી માતાજી : એનું કારણ તદ્દન સાદું છે. કારણ કે અત્યાર સુધી આખું સ્થૂલ, ભૌતિક જગત, આખી પૃથ્વી (આપણે પૃથ્વીની જ વાત કરીએ) ઉપર શ્રી અરવિંદ જેને અધિમાનસ કહે છે તેમાંથી આવતી શક્તિઓ અને ચેતનાનું રાજ્ય રહેલું છે. મનુષ્ય જેને ઈશ્વર કહે છે તે પણ અધિમાનસમાંથી આવતી એક શક્તિ છે અને સમગ્ર વિશ્વ, અધિમાનસના રાજ્ય હેઠળ છે. ત્યાં પહોંચવા માટે વ્યક્તિએ, વચગાળાની અનેક ભૂમિકાઓમાં થઈને પસાર થવું પડે છે અને એવા બહુ જૂજ માણસો છે જે એ ભૂમિકાઓમાંથી અંખવાઈ ગયા વિના પસાર થઈ શકે. પરંતુ શ્રી અરવિંદે એમ કહ્યું છે કે હવે અધિમાનસના 'રાજ્ય'નો અંત આવી રહ્યો છે અને એનું સ્થાન અતિમાનસનું રાજ્ય લેવાનું છે. જે કોઈ લોકોને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ થયેલી છે અને જેમણે પ્રભુને શોધી કાઢેલા છે અને તેમની સાથે એકતા સિદ્ધ કરેલી છે તે સર્વ લોકો, અધિમાનસ શું છે તે જાણે છે. પરંતુ શ્રી અરવિંદ જે કહે છે તે એ કે અધિમાનસની પેલે પાર પણ કોઈ વસ્તુ આવી રહેલી છે અને એ કોઈ વસ્તુએ આવીને અહીં પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરવાનો વારો આવ્યો છે, પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થવાનો વારો આવ્યો છે અને પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરવાનો સમય આવ્યો છે. એટલા માટે, અધિમાનસ વિષે કાંઈ વાત કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે અત્યાર સુધી ઘણા લોકોએ એના વિષે ઘણું ઘણું કહ્યું છે અને અનુભવ પણ મેળવેલો છે; પરંતુ હવે જે વસ્તુ પ્રગટ થનાર છે તે કોઈ તદ્દન નૂતન વસ્તુ છે અને એનો આવિર્ભાવ પણ નવી રીતે થશે, હજી સુધી કોઈને એના વિષે કશો ખ્યાલ પણ નથી. કારણ એ છે. જૂના કાળનાં વર્ણનોમાં એવા અનેક મનુષ્યોની વાતો અપાઈ ગયેલી છે જેમને એનો (અધિમાનસનો) અનુભવ હતો અથવા જેમણે એ બધા અનુભવોનાં વર્ણનો આપેલાં છે અને એ વિષય ઉપર અનેક પુસ્તકો લખેલાં છે. બીજાઓ જે કાંઈ કરી ગયા છે તેનું ફરીથી પુનરાવર્તન કરવાનો કશો અર્થ નથી. શ્રી અરવિંદ કોઈ નવી વસ્તુની વાત કરવાને આવ્યા હતા. અને લોકોને જે અનુભૂતિઓ વિષે જાણ છે અને જેમના વિષે કહેવાતી વાતો તેમણે સાંભળી છે તેમાંથી તેઓ બહાર નીકળી શકતા નથી. એ લોકો એમની પેલા વચગાળાના સ્તરો અને અધિમાનસની અનુભૂતિઓ અને આ અતિમાનસ શક્તિની અનુભૂતિઓ એ બધું એક જ છે એમ ઠરાવવા પ્રયત્ન કરે છે. એનું કારણ એ છે કે એ લોકોને એ વસ્તુનો ખ્યાલ પણ નથી આવી શકતો કે એમની અનુભૂતિઓથી અન્ય કાંઈ હોઈ શકે . . . શ્રી અરવિંદ હમેશાં એમ કહેતા કે બીજા યોગીનો જ્યાં અંત આવે છે ત્યાંથી એમનો યોગ શરૂ થાય છે અને એમના યોગમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સૌ કોઈએ ભૂતકાળના યોગો જે ચરમબિંદુ સુધી પહોંચ્યા હતા ત્યાં સુધી તો પહોંચવું જ જોઈએ, એટલે કે, પ્રભુનો અનુભવ થવો, તેમની સાથે અદ્વૈત પ્રાપ્ત થવું, તાદાત્મ્ય થવું એ બધું સિદ્ધ થઈ જવું જોઈએ. પરંતુ શ્રી અરવિંદ કહે છે કે એ પ્રભુ તો અધિમાનસના પ્રભુ છે, પણ એમના વિષે વિચાર કરવો એ પણ

માનવ ચેતનાને માટે તો કોઈ તદ્દન સમજમાં ન આવે એવી વસ્તુ છે કારણ કે એટલે સુધી પહોંચવા માટે તમારે અનેક ભૂમિકાઓમાં થઈને પસાર થવું પડે છે અને એ ભૂમિકાઓમાં તમે ઝંખાવાઈ જાઓ છો.

પ્રાણમય ભૂમિકાનાં એવાં સત્ત્વો છે, જેઓ જો માણસની નજરે પડે (અથવા વસ્તુઓને સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો જ્યારે જ્યારે તેઓ મનુષ્યો આગળ દૃષ્ટિગોચર થયાં) છે ત્યારે મનુષ્યો એમને પરમેશ્વર માની લે છે—આ પ્રાણમય સત્ત્વોની વાત છે! તમને ઠીક લાગે તો તમે કહી શકો કે એ સત્ત્વો છન્નવેશે આવતાં હશે, પણ એ એક ખૂબ સફળ રીતે કરવામાં આવતો છન્નવેશ હોય છે, કારણ કે જે કોઈ લોકો એમની પ્રત્યે જુએ છે તેમને ખાતરી થઈ જાય છે કે તેમણે પરમેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં છે. અને છતાં, એ બધાં પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સત્ત્વો હોય છે. અને આ અધિમાનસ ભૂમિકાનાં સત્ત્વો, આ અધિમાનસ દેવો તો આપણી માનવજાતિ કરતાં ભારે શક્તિશાળી સ્વરૂપો હોય છે. જ્યારે મનુષ્યોને એમની સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે ખરેખર એ લોકો ‘આકુળ-વ્યાકુળ’ થઈ જાય છે.

આમ છતાં એક એવા પ્રકારની કુરુણા રહેલી છે જેથી આપણે બીજાઓના અનુભવોનો લાભ ઉઠાવી શકીએ છીએ. એ એક રીતે વિજ્ઞાન શીખવવા જેવું છે. જો દરેક વૈજ્ઞાનિકને કોઈ નવી શોધ કરવા માટે ભૂતકાળમાં કરવામાં આવેલા બધા જ પ્રયોગો ફરીથી કરવાના હોય, બીજાઓએ જે કાંઈ શોધી કાઢ્યું હોય તે સર્વમાંથી પસાર થવાનું હોય, તો તો એમણે આખી જિંદગી એમાં જ પસાર કરવી પડે અને નવી શોધ કરવા માટે તો કોઈ સમય જ ન રહે! હવે તમારે એ બધું કરવાની જરૂર નથી: તમારે તો એક પુસ્તક ખોલીને તેમાં જે કાંઈ પરિણામો પ્રાપ્ત થયેલાં છે તેમને વિષે જોઈ લેવાનું રહે છે અને ત્યાંથી આગળ ડગલાં માંડવાનાં રહે છે. અને, શ્રી અરવિંદ પણ એ જ વસ્તુ કરવા માગતા હતા. શ્રી અરવિંદે, તેમની અગાઉ થઈ ગયેલા અન્ય મહાપુરુષોએ જે શોધો કરેલી તેનાં પરિણામો તમને ક્યાં વાંચવા મળશે તે વિષે લખેલું છે—એ લોકોએ જે કાંઈ પ્રયોગો કરેલા અને તેનાં જે કાંઈ પરિણામો આવેલાં એ બધું—અને તમે અત્યારે કઈ ભૂમિકામાં છો તે વિષે પણ લખેલું છે: એટલે કે, વિશ્વના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં તમારું સ્થાન ક્યાં છે તે બતાવી દીધેલું છે. શ્રી અરવિંદ તમને ત્યાંથી પકડે છે અને જ્યારે તમારો પાયો દૃઢપણે નંખાઈ જાય છે ત્યારે તમને પર્વત ઉપર ઊંચે ચઢાવે છે.

બાળક : એટલે કે આશ્રમમાં કેવળ એવા લોકોએ જ રહેવું જોઈએ કે જેઓ પોતે અધિમાનસ ભૂમિકા સુધી પહોંચ્યા હોય? એને બદલે. . . .

શ્રી માતાજી : આશ્રમની શરૂઆતમાં જે લોકો હતા, તેઓ જે જાણતા હતા અને જે કાંઈ જાણતા ન હતા અને એમના શા અનુભવો હતા તેમના વિષે હું કાંઈ

કહેવા માગતી નથી. પરંતુ, મારાં બાળકો, તમે બધાં કઈ ઉંમરે અહીં આવ્યાં હતાં? એ ઉંમરે અધિમાનસની પ્રાપ્તિ કરી શકાય એવી અપેક્ષા ન રાખી શકાય.

બાળક : જો આપની આસપાસ, ઉદાહરણ તરીકે, જો વિવેકાનંદ જેવા લોકો હોત તો આપનું કાર્ય વધુ સરળ રહેત, નહિ? અમારા જેવી કાચી માટી કરતાં એ વધુ સારી રહેત? (હસાહસ)

શ્રી માતાજી : કદાચ એ લોકો વધુ પડતા સ્થગિત (બિનમુલાયમ) નીવડતા! . . . કારણ કે કોઈ વ્યક્તિને અમુક પ્રકારનો સાક્ષાત્કાર થયેલો હોય તેને અન્યથા સમજાવવું એ કાર્ય મુશ્કેલ હોય છે. એવી વ્યક્તિ એમ માની બેઠી હોય છે કે એ પોતે, પ્રગતિ કરવાના સર્વે પ્રકારના પ્રયાસોથી પર છે.

એટલે તમે કહો છો એમ હોવું અનિવાર્ય નથી. એટલે કે અહીંના કાર્ય માટે કોઈ ખૂબ આગળ વધેલી અને અનુભવની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલી વ્યક્તિ જ લાયક ગણાય એવું નથી. એવા મનુષ્યમાં સાદાઈ, વિનમ્રતા અને મુલાયમતાનું એવું તત્ત્વ નથી હોતું જે એવી સભાન વ્યક્તિમાં હોય છે કે જે જાણે છે કે હજી પૂર્ણપણે વિકાસ સિદ્ધ કર્યો નથી. જેમ જેમ તમે મોટા થતા જાઓ છો તેમ તેમ, તમારા મગજમાં કોઈ વસ્તુ જામી જઈને તેની ગ્રંથિ બંધાઈ જાય છે; એ વસ્તુ ઉત્તરોત્તર વધુ સખત બનતી જાય છે અને જો તમે ભારે પ્રયત્ન ન કરો તો અંતે તમે પત્થર બની રહો છો. ખાસ કરીને જે લોકોએ કોઈ રીતના સાક્ષાત્કાર માટે પ્રયત્ન કર્યો હોય છે અને તેમાં સફળ થયા હોય છે અથવા જેઓ એવી માન્યતા ધરાવતા થઈ ગયા હોય છે કે પોતે તો પોતાના ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચી ગયા છે, તેમની બાબતમાં સામાન્ય રીતે આવું બને છે. એમણે કોઈ ધ્યેય સિદ્ધ કર્યું હોય છે તોપણ એ એક વ્યક્તિગત ધ્યેય હોય છે. એ લોકોએ એમના ધ્યેય સ્થાને પહોંચી જઈ, પ્રાપ્તવ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય છે. તેઓ કૃતાર્થ થઈ ગયા હોય છે, તેઓ ત્યાંના ત્યાં રહે છે, સ્વસ્થાને ઠરી જાય છે, અને કહે છે, ‘લો, આ હવે પતી ગયું.’ અને પછી તેઓ કશી હિલચાલ કરતા નથી. એટલે એ પછી એ લોકો દસ વર્ષ જીવે કે વીસ વર્ષ જીવે, પણ પોતાની અવસ્થામાંથી જરા પણ ચલાયમાન થતા નથી. એ લોકો જ્યાંના ત્યાં ઠરી રહે છે. એવા લોકોમાં આગળ વધવા માટે જે રીતની નમનીયતા જોઈએ છે તેનો અભાવ હોય છે. એ લોકો ચોંટી ગયા હોય છે. કોઈ સંગ્રહસ્થાનમાં મૂકવા લાયક તેઓ સુશોભિત પદાર્થો હોય છે, પણ બીજી રીતે કશા કામના હોતા નથી. એ લોકો શું કરી શકાય તેના નમૂના જેવા હોય છે પરંતુ એથી વધુ કરી શકવાની શક્તિ એમનામાં હોતી નથી. હું કબૂલ કરું છું કે વ્યક્તિગત રીતે મને મારા કાર્ય માટે એવા લોકો વધુ ગમે છે, જેઓ બહુ ઓછું જાણતા હોય, જેઓએ બહુ મહેનત ન કરેલી હોય, પરંતુ જેમનામાં ભરપૂર અભીપ્સા હોય, જેઓમાં ભરપૂર શુભેચ્છા હોય, અને જેઓ પોતામાં આ પ્રગતિ કરવાની જરૂરિયાતની જવાબાનો અનુભવ કરતા હોય. એમનામાં બહુ ઓછું જ્ઞાન

હશે, એથી પણ ઓછી સિદ્ધિ હશે, પરંતુ જો મેં કહી તે વસ્તુ તેમનામાં હશે, તો એનું પોત એવું સારું હશે કે જેને લઈને એ ખૂબ આગળ, ખૂબ ખૂબ આગળ જઈ શકશે. કારણ કે તમારે તમારા માર્ગને જાણવો જોઈએ (એમાં તમારા પેલા પુસ્તકાલયના માર્ગના જેવું જ છે), તમારે જ્યાં જવાનું હોય તે તરફ જવાના માર્ગને તમારે જાણવો જોઈએ. વારુ, સામાન્ય જીવનમાં જ્યારે તમે કોઈ પર્વતારોહણ કરવા માટે જાઓ છો ત્યારે તમે તદ્દન અજાણ્યા પ્રદેશમાં જાઓ છો, ત્યારે તમે એવા માણસને શોધો છો જે ત્યાં જઈ આવ્યો હોય, જે જવાના રસ્તાનો ભોમિયો હોય અને તમે એને પૂછી શકો એમ હોય કે તમારે શું શું કરવું પડશે, કેવી રીતનું કરવું પડશે. આમાં પણ એમ જ છે. જો તમે તમારા માર્ગદર્શકને અનુસરશો તો ઘણી વધુ ઝડપે આગળ વધી શકશો. બીજી કોઈ એવી વ્યક્તિ હોય જેણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો હોય, પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢ્યો હોય અને ઘણું ખર્ચું પોતાને વિષે મગરૂર પણ હોય; ગમે તેમ પણ જેને એમ લાગતું હોય કે પોતે માર્ગને અંતે પહોંચી ગયો છે, પોતે જે ધ્યેય માન્યું હતું તેને પ્રાપ્ત કર્યું છે, છેવટે પોતે જ્યાં જવું હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો છે-એવી વ્યક્તિ અટકી જાય છે, આસન જમાવી બેસી જાય છે, અને પછી કશી હિલચાલ કરતી નથી. આવી વ્યક્તિને અનુસરવા કરતાં પેલી માર્ગદર્શક વ્યક્તિનું અનુસરણ કરવાથી વધુ ઝડપી પ્રગતિ શક્ય બને છે.

કુદરતી રીતે, શરૂઆતમાં અહીં કોઈ બાળકો ન હતાં અને બાળકોને સ્વીકારવામાં પણ આવતાં નહિ, બધાં જ બાળકોને દાખલ કરવાની ના પાડવામાં આવતી. એ તો છેલ્લા મહાયુદ્ધ પછી જ બાળકોને સ્વીકારવામાં આવ્યાં. પરંતુ જ્યારે એમને સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે ત્યારે એ વાતનો મને પસ્તાવો થતો નથી. કારણ કે હું માનું છું કે જે બાળકો કાંઈ પણ જાણતાં નથી તેમનામાં પેલા મોટા માણસો કે જેઓ એમ માને છે કે પોતે કાંઈ જાણે છે, તેમના કરતાં ઘણું વધુ સત્ત્વ છે મને ખબર નથી કે તમને શિલ્પશાસ્ત્રની કોઈ જાણકારી છે કે નહિ. પરંતુ શિલ્પરચના કરવા માટે તમારે દળીને બનાવેલી માટી લેવી પડે છે, તેને પાણીમાં પલાળીને તેનો લોંદો બનાવવો પડે છે. તમારે એને હમેશાં ભીની રાખવી પડે છે અને પછી એમાંથી તમારે કોઈ મૂર્તિ કે જે કાંઈ બીજો ઘાટ ઘડવો હોય છે તે ઘડો છો. જ્યારે એ વસ્તુ તૈયાર થઈ જાય છે ત્યારે તમે એને પકવો છો કે જેથી એ પાછી ફરી ન જાય. અને પછી-હા, એ પછી-એ ફરી શકતી નથી. જો એમાં તમારે કાંઈ ફેરફાર કરવો હોય છે તો એને ભાંગી નાખીને બીજી મૂર્તિ બનાવવી પડે છે. કારણ કે, નહિ તો પછી એ જે રીતની હોય છે તેમાં તો પછી કોઈ રીતના ફેરફારને અવકાશ હોતો નથી. એ તો પથ્થર જેવી સખત અને કઠણ બની ગઈ હોય છે-જીવનમાં પણ એના જેવું કાંઈક બને છે. તમારે કોઈ વસ્તુના છેક છેડે પહોંચી જઈને ગંદાઈ જઈને, અશ્મિભૂત,

અચલ વસ્તુ બની જઈને અટકી પડવું ન જોઈએ. કારણ કે નહિ તો પછી તમારે એ રચનાને ભાંગી નાખવી પડે છે, એના કકડા કરી નાખવા પડે છે. એમ નથી કરતા તો તમે એના વડે બીજું કંઈ કરી શકતા નથી.

જ્યાં સુધી તમે તરી (ભીની માટી) જેવા, અત્યંત કુમાશદાર, ખૂબ નમનીય, સ્થિર ઘાટ બંધાયા વિનાના હો છો, જ્યાં સુધી તમને તમારો ઘાટ નિશ્ચિત રૂપનો ઘડાતો જતો હોવાનું ભાન નથી હોતું, ત્યાં સુધી, કંઈ થઈ શકે છે. જ્યાં સુધી તમે એક બાળક હો છો . . . ત્યાં સુધી એ એક આનંદપૂર્ણ અવસ્થા હોય છે. હું ગઈ કાલે કહેતી હતી કે, બાળકોમાં એક જ વિચાર હોય છે કે પોતે મોટા થવું, અને તેમને ખબર નથી હોતી કે જ્યારે તેઓ મોટાં થશે ત્યારે તેમણે પોતામાંથી ત્રણ ચતુર્થાંશ જેટલું મૂલ્ય ગુમાવી દીધું હશે. કેમ કે તેમનું ખરું મૂલ્ય તે આ છે કે તેઓ એવાં છે જે હજી આગળ વધી શકે છે, આકાર ધારણ કરી શકે છે; એમનામાં એવું કોઈ મુલાયમ પ્રકારનું પ્રગતિશીલ તત્ત્વ હોય છે જેને લઈને તેઓને હજી પણ પ્રગતિ કરવા માટે પોતાના ટુકડા થાય તેવી જરૂર પડતી નથી. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓને કોઈ પર્વતની ટોચ ઉપર પહોંચવા માટે તેની આસપાસ આખો આંટો મારવો પડે છે, અને એ રીતે તેઓ તળેટીથી ટોચ ઉપર પહોંચે છે અને તેમ કરતાં તેમની આખી જિંદગી પૂરી થઈ જાય છે. બીજા કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને ટોચ ઉપર પહોંચવાનો ટૂંકામાં ટૂંકો રસ્તો ખબર હોય છે એટલે એ લોકો સીધેસીધા ટોચ ઉપર પહોંચી જાય છે. અને પછી એક વાર ત્યાં ટોચ ઉપર તેઓ પહોંચે છે ત્યારે પણ હજી તેમનામાં નવજુવાનીની તાજગી અને શક્તિ ભરેલી હોય છે એટલે એ લોકો એમની નજર ક્ષિતિજ પ્રત્યે દોડાવે છે અને ત્યાંથી પણ આગળ પ્રગતિ કરવા માટે, આરોહણ કરવા માટે બીજો પર્વત તેઓ શોધી કાઢે છે. જ્યારે બીજા કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને એ વસ્તુનો ખ્યાલ હોય છે કે પર્વતની ટોચે પહોંચવા માટે, તેમણે તેની આસપાસ આંટા મારવામાં ખૂબ કામ કર્યું છે અને આખું જીવન વિતાવી દીધું છે. પરંતુ મારાં બાળકો, તમને તો એક દોરડા ઉપર ચાલતી રેલ્વેમાં બેસાડીને ઠેઠ તળેટીથી સીધેસીધા પર્વતની ટોચ ઉપર, ટૂંકામાં ટૂંકે રસ્તે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે. અને જ્યારે તમે એ શિખર ઉપર પહોંચશો ત્યારે તમારી સમક્ષ આવી રહેલાં દિશામાનોનું આખું દૃશ્ય તમારી સમક્ષ ખુલ્લું થશે અને તમારે કયા પર્વત ઉપર હવે આરોહણ કરવું છે એની પસંદગી કરી શકશો.

સૌથી અગત્યનું તો એ છે કે તમે બાળકની અવસ્થા જેટલી બને તેટલી વહેલી ત્યજી દેવાની ઉતાવળમાં ન પડશો! તમારાથી જેટલું બને તેટલું, જેટલો લાંબો સમય શક્ય હોય તેટલું, તમારે તમારા આખા જીવન સુધી બાળક બની રહેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તમે બાળક છો તે કારણે તમે સુખી, આનંદપૂર્ણ અને સંતોષવાળાં રહો અને એવાં ને એવાં બાળક બની રહો જેથી તમે ધારો તેવો આકાર ધારણ કરી શકો તેવા

નમનીય પદાર્થ જેવાં જ રહો.

બાળક : જે લોકોએ પ્રગતિ કરી હોય તે લોકોમાં તમે પરિવર્તન ન કરી શકો? જે લોકોની ઉંમર થતી જતી હોય તેમનામાં કાંઈ ફેરફાર ન કરી શકાય?

શ્રી માતાજી : એ થઈ શકે તેવું છે અને એમ કરવામાં આવી પણ રહ્યું છે. એમ કરવું શક્ય છે, પણ એ ઘણું મુશ્કેલ છે, અને એ લોકોમાં જેટલા પ્રમાણમાં પોતે કાંઈક સિદ્ધ કર્યું છે એવી ખાતરી હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં એ કાર્ય વધુ મુશ્કેલ હોય છે.

એ થઈ શકે તેવું છે, કરવામાં આવ્યું પણ છે, એ ઘણું બધું મુશ્કેલ કાર્ય છે. અને કેટલીક વાર એ બહુ સમય લે છે.

બાળક : યુદ્ધ પહેલાં બાળકોને શા માટે સ્વીકારવામાં આવતાં ન હતા?

શ્રી માતાજી : આહ, મારાં બાળકો, એ તો બહુ સહેલી વાત છે. એનું કારણ એ છે કે બાળકો આવે પછી તમારે કેવળ એમના ઉપર જ બધું ધ્યાન આપવાનું રહે છે! બાળકો એક એવી વસ્તુ છે કે તમારો બધો રસ તેમનામાં જ કેન્દ્રિત કરવો પડે છે. દરેક વસ્તુનું સંયોજન તેમને ખાતર જ કરવું જોઈએ, દરેક વસ્તુ તેમના કલ્યાણને માટે ગોઠવવી જોઈએ અને પછી તો જીવનનો આખો દૃષ્ટિકોણ જ બદલાઈ જાય છે. બાળકો જ સૌથી અગત્યની વ્યક્તિઓ બની જાય છે. જ્યારે બાળકો આવી પહોંચે છે ત્યારે દરેક વસ્તુ એમની આસપાસ યોજવાની રહે છે. અને એ રીતે આખી આશ્રમની વ્યવસ્થા સદંતરપણે બદલાઈ જાય છે. પહેલાં, વસ્તુસ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. પ્રથમ તો એક એવા પ્રકારની તપસ્યાવૃત્તિ રાખવાની રહેતી, જે કંઈ બાળકો ઉપર લાદી શકાય નહિ. જીવનનાં એવાં સાદાઈ અને તપસ્યાનાં ધોરણો છે જે મોટી ઉંમરનાં માણસો ઉપર લાદી શકાય છે, કારણ કે તેમને કહેવામાં આવે છે કે, 'તમે એનો સ્વીકાર કરો કે પછી છોડી દો : જો તમે એને સહન ન કરી શકતા હો, એનાથી તમે ખુશ ન હો, તો ભલે, તમે જઈ શકો છો.' અને આમ જ હોવું જોઈએ; જો તમારે એ વસ્તુનો સ્વીકાર ન કરવો હોય તો અહીંથી જઈ શકો છો, તમારે માટે હમેશાં બારણાં ઉઘાડાં છે. પરંતુ કોઈ બાળકના સંબંધમાં . . . જે વસ્તુનો બાળકના વિકાસ સાથે સાહજિક સંબંધ ન હોય તે વસ્તુની કોઈ બાળક પાસે અપેક્ષા રાખવાનો તમને શો હક્ક છે? બાળકો પોતાની પસંદગી કરી શકે તે પહેલાં તેઓ અમુક રીતની પરિપક્વ અવસ્થાએ પહોંચેલાં હોવાં જોઈએ. જ્યાં સુધી તેમનામાં વસ્તુની પસંદગી કરવાની શક્તિ ન આવી હોય ત્યાં સુધી તમે એમને અમુક વસ્તુ કરવાની ફરજ પાડી શકતા નથી. તમારે એમને તદ્દન સહજ રીતે તેમને જેની જરૂર હોય તે વસ્તુ તેમને આપવી જોઈએ. અને એને લઈને આખું જીવન પલટાઈ જાય છે. અને હું એ વસ્તુ સારી રીતે જાણતી હતી. જે લોકો એકાંતમાં રહેતાં હોય અથવા જે લોકોનો સમૂહ એકાંતમાં વસતો હોય તેમનો અને એમાં બાળકો દાખલ થાય તેમનું જીવન ક્યા

પ્રકારનું હોય તેનો મને અનુભવ છે. એ બિલકુલ, સંપૂર્ણપણે જુદી રીતનો હોય છે. જે વસ્તુની બાબતમાં કોઈ વ્યક્તિ પોતે સ્વતંત્રપણે પસંદગી ન કરી શકે તેમ હોય તેવી કોઈ વસ્તુની તેની પાસે માગણી કરવાનો તમને હક્ક નથી; અને જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિના સ્વરૂપની રચના પૂરી થઈ નથી હોતી, એનામાં અમુક હદ સુધીની પરિપક્વતા નથી આવી હોતી ત્યાં સુધી તમે એની પાસે પસંદગી કરાવી શકો નહિ. જ્યારે તમે પુખ્ત ઉંમરના થાઓ છો ત્યારે જ પસંદગી કરી શકો છો. અને બાળકો કંઈ અહીં આપમેળે આવેલાં નથી. તમારામાંનાં ઘણાંખરાં તો અહીં આવ્યાં ત્યારે એક કૂટ કરતાં મોટાં ન હતાં-તમે અહીં આવ્યાં ત્યારે કેટલી ઉંમરનાં હતાં? . . . તમે એમને ન કહી શકો કે: 'તમે તમારી પસંદગી કરી છે. એટલે તમે આ પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરો કે છોડી દો, કાં તો તમે આમ કરો નહિ તો પછી ચાલતાં થાઓ.' તેમને અહીં લાવવામાં આવ્યાં છે અને એમને જે કોઈ જરૂરી હોય તે આપવાની આપણી ફરજ છે; અને બાળકોની જરૂરિયાતો કોઈ રીતે મોટાં માણસો જેવી હોતી નથી. એમાં ઘણી બધી ગૂંચવણ હોય છે.

હવે વસ્તુઓ અલગ રીતની છે, કારણ કે, હવે લોકોને એમ નથી કહેવામાં આવતું કે 'તમારે યોગ કરવાનો જ છે', એમને એમ કહેવામાં આવે છે કે, 'કઈ પરિસ્થિતિમાં પૃથ્વી ઉપરનું જીવન વધુ સારી રીતનું થઈ શકે એ વસ્તુ તમારે શીખવાની છે.' એટલે લોકો આવે છે અને અભ્યાસ કરે છે. જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે પોતે જે જાણવા માગે છે તેનું જ્ઞાન આવી ગયું છે ત્યારે એ ચાલ્યા જાય છે. અને એ વસ્તુ અગાઉના જેવી નથી. એક એવી પરિસ્થિતિ કે જેમાં વ્યક્તિ અહીં એક નિશ્ચિત અને એકમાત્ર હેતુ માટે આવતી હોય, જેમાં ધ્યેય કેવળ પ્રભુને પોતાના સ્થૂલ જીવનમાં પ્રાપ્ત કરવાનું હોય અને દુનિયાની બીજી કોઈ વસ્તુની એની આગળ કિંમત ન હોય, એના જેવી આ પરિસ્થિતિ નથી. જે કોઈએ કોઈ વસ્તુની પસંદગી કરવાની હોય તો જે વસ્તુ પસંદ કરવાની હોય તેનાં મૂળ તત્ત્વો વિષે તો થોડુંક જાણવું જોઈએ. અને એમ કરી શકાય તેને માટે તમારામાં થોડુંક આંતરિક ઘડતર થયું હોવું જોઈએ, અમુક પ્રકારના સંસ્કાર સીંચાયા હોવા જોઈએ. અને જ્યારે તમે પાંચ જ વર્ષનાં હો ત્યારે એ વસ્તુ ચોક્કસ તમારામાં ન હોય-થોડાક અપવાદોને બાદ કરતાં; તમારામાંના કેટલાંકને (કોઈ માની શકે તેથી વધુ પ્રમાણમાં) સારી પેઠે જ્ઞાન હતું કે પોતે કેમ આવ્યાં છે, જે કે એ વસ્તુ તેઓ શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકતાં ન હતાં. એ વસ્તુ તેઓ ખૂબ તીવ્રપણે અનુભવતાં હતાં! અને જ્યારે તેમનાં માબાપ તેમને અહીંથી ઉઠાડી લેવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યાં, ત્યારે તેઓએ જોરશોરથી ઈનકાર કરીને કહ્યું કે, 'ના, ના, મારે અહીં જ રહેવું છે.' અને આ વસ્તુ તેઓએ પાંચ વર્ષે કરેલી, જે કે તેઓને તેમના મસ્તકમાં એના કારણની ખબર પડી ન હતી, કારણ કે એમના મગજનું ઘડતર થયું ન હતું. પરંતુ એમનામાં ચૈત્ય ચેતના મોજૂદ હતી, અને તેનો

તેમને ખ્યાલ હતો. વારુ ત્યારે, જે લોકોએ સામાન્ય શાળાઓમાં શિક્ષણ લીધેલું હોય, તે શિક્ષણ વડે જેમનાં મગજનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ બૂઠો થઈ ગયો હોય અને પરિણામે જેમને ખાતરી થઈ ગઈ હોય કે તેઓ ઘણી વસ્તુઓ જાણે છે અને તેમને જીવનનો ખ્યાલ છે; એવા લોકો કરતાં આ બાળકો અનંતગણાં ઉચ્ચતર સત્ત્વવાળાં છે. પેલા લોકોના ચારિત્ર્યની રચના દૃઢ થઈ ચૂકી હોય છે અને એ લોકોને ઘણી ભૂરી આદતો પડેલી હોય છે.

બાળક : યાદગીરી અને સ્મરણશક્તિ એ બંને એક જ વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : એમ હોવું અનિવાર્ય નથી. સ્મરણશક્તિ એ એક મનોમય વસ્તુ છે, નિતાંતપણે મનોમય. યાદગીરી તો ચેતનાની અમુક અવસ્થાને લગતી વસ્તુ પણ હોઈ શકે છે. આપણે આપણા સ્વરૂપને સર્વ ભૂમિકાઓ ઉપર યાદ કરી શકીએ છીએ: આપણે પ્રાણમય રીતે યાદ કરી શકીએ, ભૌતિક રીતે યાદ કરી શકીએ, ચૈતસિક રીતે યાદ કરી શકીએ અને મનથી પણ યાદ કરી શકીએ છીએ. જ્યારે સ્મરણશક્તિ એ કેવળ મનને લગતી વસ્તુ છે. સૌ પ્રથમ તો, સ્મૃતિમાં વિકૃતિ પેદા થઈ શકે છે, એ ભૂંસાઈ જઈ પણ શકે છે, આપણે ભૂલી જઈએ એમ પણ બની શકે છે. ચેતનાની ઘટના ખૂબ ચોક્કસ છે; જો તમે ચેતનાને તે પોતે જે અવસ્થામાં હતી ત્યાં પાછી લઈ જઈ શકો છો, તો વસ્તુઓ તે જે પ્રકારની હોય છે તેવા સ્વરૂપમાં જ પાછી આવી શકે છે. એમાં એવું થાય છે કે જાણે તમે એ ક્ષણનું જીવન ફરીથી જીવતા હો. તમે એ રીતે એક વાર, બે વાર, સો વાર ફરીથી એ ક્ષણને જીવી શકો છો, પરંતુ એ પ્રકારનું જીવન ચેતનાનું હોય છે. તમે તમારા મગજમાં કોઈ વસ્તુને આંકી રાખો તેના કરતાં એ વસ્તુ તદ્દન જુદા પ્રકારની હોય છે. અને જો મગજના સંબંધોમાં જરા પણ ખલેલ પહોંચે છે (કારણ કે તમારા મગજમાં અનેક વસ્તુઓ હોય છે અને એ એક ઘણું નાજુક યંત્ર છે), જો એમાં જરા પણ ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે, તો તમારી સ્મરણશક્તિ ખોટકાઈ જાય છે. પછી એમાં છિદ્રો પડી જાય છે અને તમે ભૂલી જાઓ છો. બીજે પક્ષે, જો તમે તમારી ચેતનાની અમુક અવસ્થાને તમારી અંદર પાછી બોલાવવાનું જાણતા હો તો એ વસ્તુ મૂળ સ્વરૂપમાં જે પ્રકારની હોય છે, તેવા જ સ્વરૂપમાં પાછી આવે છે. હવે, યાદગીરી પણ કેવળ મનોમય રીતની હોઈ શકે છે અને એમાં કેવળ મગજની ક્રિયાઓની જ ચાલુ રહેલી અવસ્થા હોઈ શકે છે, પરંતુ એ યાદગીરી કેવળ મનોમય પ્રકારની હોય છે. અને તમને લાગણીની, સંવેદનની પણ યાદગીરી હોઈ શકે છે. . . .

બાળક : તે દિવસે આપે કહેલું કે: 'તમારી સ્મરણશક્તિ વધારવાને માટે તમારે તમારી સચેતનતામાં વધારો કરવો જોઈએ.' યાદદાસ્તને પણ શું એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે ?

શ્રી માતાજી : મારો કહેવાનો આશય એ હતો કે કોઈ ઘટનાની સ્મૃતિને બદલે

એ ઘટનાની સભાનતાએ સ્થાન લેવું જોઈએ, મને યાદ નથી કે મેં ‘સ્મરણશક્તિ’ શબ્દ તે દિવસે કયા અર્થમાં વાપરેલો. પણ એનો ઉપયોગ એ અર્થમાં જ હોઈ શકે.

બાળક : એ વાત અભ્યાસના વિષયની સ્મરણશક્તિ બાબતમાં હતી.

શ્રી માતાજી : બરાબર, હા, એ એમ જ છે. મારો કહેવાનો આશય એ જ હતો: કેવળ એક મનોમય સ્મૃતિને બદલે ચેતનાની સભાન અવસ્થાને સ્થાન આપો. મારો કહેવાનો આશય બરાબર એ જ હતો. કારણ કે, જો તમારે કોઈ વસ્તુ ગોખી કાઢવાની ઈચ્છા હોય છે, તો અમુક સમય પછી તમે ભૂલી જવાના જ. અથવા પછી એમાં છિદ્રો રહે છે: તમને એક વસ્તુ યાદ રહે છે અને બીજી યાદ આવતી નથી. પરંતુ જો તમે કોઈ એક જ્ઞાનને ચેતનાની અમુક અવસ્થા સાથે સાંકળી લો છો તો પછી તમે હમેશાં એને પાછું બોલાવી શકો છો અને એ ચેતનાની સાથે એ જ્ઞાન જેમનું તેમ પાછું આવે છે.

વાર્તાલાપ - ૪૧

૭ ઑક્ટોબર, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘તમે તમારી અંદર જેવી ચેતનાનો વિકાસ સાધ્યો હશે, જે જાતનાં બળોને તમે ગતિ આપી શકતા હશો તેના ઉપર ક્યો ઉપાય સૌથી વધારે સફળ થશે તેનો આધાર છે. તમે એક સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતનામાં રહીને તમારી આંતરિક આરોગ્યની શક્તિના બળે બહારની સ્થિતિમાં ધીરે ધીરે ફેરફાર લાવી શકો છો. અથવા તો ફેરફાર કરી શકે એવી આધ્યાત્મિક શક્તિનું જ્ઞાન તમને હોય, અને તમે એ શક્તિના પ્રયોગમાં કુશળતા મેળવી હોય તો તમે એ શક્તિને તમારામાં કાર્ય કરવાને બોલાવી શકો છો, તથા તમારા જે ભાગમાં એના કાર્યની જરૂર હોય ત્યાં તેને પ્રયોજી શકો છો, અને જે કંઈ ફેરફાર કરવાનો હશે તે એ શક્તિ કરી આપશે. અથવા તો, ભગવાનની શક્તિમાં પૂરેપૂરો વિશ્વાસ રાખીને તમે તમારી મુશ્કેલી ભગવાનની આગળ રજૂ કરી શકો છો અને વ્યાધિ મટાડવાને માટે તેની મદદની યાચના કરી શકો છો.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૨)

બાળક : આ ‘સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતના’ એ શું વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : એનો અર્થ એવો નથી કે એવી કોઈ ચોક્કસ ચેતના છે જેમાં સંપૂર્ણ નીરોગીપણું હોય. એનો અર્થ એ છે: ‘એવી ચેતનામાં વસવું કે જે સંપૂર્ણ નીરોગી અવસ્થાને માટે સાનુકૂળ હોય.’ આને કઈ રીતે સમજાવવું? . . . તમારામાં કોઈ એવું ચિત્ર અથવા પ્રતિમા અથવા કોઈ એવું રૂપઘડતર હોય છે જે તમારામાં નીરોગી અવસ્થાની સ્થાપના થાય, તે સંપૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી બની રહે તે માટે જે કાંઈ સંબંધો અને તત્ત્વોની જરૂર હોય છે તે સર્વને એકત્રિત કરે છે. ‘સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતના હોવી’ એ એને કહેવાય છે. એનો અર્થ એવો નથી કે ચેતનાની એવી અવસ્થા છે જે પોતે જ સંપૂર્ણ નીરોગીપણાવાળી છે અને જો એ ચેતનાને તમે પ્રાપ્ત કરો તો, પછી, તમે સાજા થઈ જાઓ છો. એમાં એવું નથી. તમે એમાં જે ભેદ રહેલો છે તે સમજ્યા ને?

(શ્રી માતાજી આગળ વાંચે છે:)

‘કેટલાક સાધકોની અભીપ્સા મનોમય ભૂમિકા ઉપર અથવા તો પ્રાણમય ચેતનામાં કાર્ય કરતી હોય છે; કેટલાકમાં આધ્યાત્મિક

અભીપ્સા હોય છે. તમારામાં જે પ્રકારની અભીપ્સા હશે તે પ્રકારની શક્તિ તેનો પ્રત્યુત્તર આપશે, અને તે પ્રકારનું કાર્ય કરશે. ધ્યાનમાં પોતાની જાતને નિઃસ્પંદ, યા તો શૂન્યવત્ કરવાથી એક આંતરિક નીરવતા પ્રગટે છે. પણ એનો અર્થ એ નથી કે તમે પોતે શૂન્ય થઈ ગયા છો, યા તો તદ્દન જડ પદાર્થ બની ગયા છો. તમારી જાતને એક ખાલી પાત્ર જેવી કરીને તેમાં ભરવાની વસ્તુને તમે આમંત્રણ આપો છો. એનો અર્થ એ છે કે તમારી આંતર ચેતનાના પ્રયત્નને શાંત કરીને તમે તેને સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે દોરો છો. તમારી ચેતના જે પ્રકારની હશે અને તેના પ્રયત્નમાં જે કોટિનું બળ હશે તે પ્રમાણેનાં અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ, સહાયક અને કદી વિઘાતક પણ હોય તેવાં બળોને તમે ગતિમાં લાવશો.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : મનોમય અભીપ્સા, પ્રાણમય અભીપ્સા અને આધ્યાત્મિક અભીપ્સા વચ્ચે શો તફાવત હોય છે?

શ્રી માતાજી : તમે મન, પ્રાણ કે આધ્યાત્મિકતાથી કઈ રીતે અભીપ્સા કરો છો? દાખલા તરીકે, જ્યારે વિચારની શક્તિ જ્ઞાન પામવા માટે અભીપ્સા કરે, અથવા વસ્તુઓ વ્યક્ત કરવાની શક્તિ માટે અથવા સ્પષ્ટ વિચારો માટે અથવા તર્કબદ્ધ વિચારધારા માટે અભીપ્સા કરે ત્યારે એને મનોમય અભીપ્સા કહેવાય. તમે ઘણી વસ્તુઓ માટે અભીપ્સા કરી શકો છો. મનની સર્વ આકલન શક્તિઓ અને ક્ષમતાઓનો વિકાસ સાધીને તેમને પ્રભુની સેવા અર્થે અર્પણ કરવી જોઈએ એને મનોમય અભીપ્સા કહેવાય.

અથવા તમારા પ્રાણમાં અભીપ્સા હોઈ શકે: જો તમારી અંદર કામનાઓ, ચિંતાઓ, માનસિક તોફાનો, મુશ્કેલીઓ હોય તો તમે શાંતિ માટે, નિષ્પક્ષપાતીપણા માટે, કામના અથવા પસંદગી વિના, પ્રભુના એક આજ્ઞાધારક, સરળ-ચિત્ત અને વ્યક્તિગત તરંગો વિનાના કરણ બનવા માટે, હમેશાં પ્રભુના કાર્ય માટે તત્પર રહેવા માટે અભીપ્સા સેવી શકો. એને પ્રાણમય અભીપ્સા કહેવાય.

તમારામાં એક શારીરિક અભીપ્સા પણ હોઈ શકે: એમાં શરીરને જાણે એમ છે કે એની અંદર એક એવું સમત્વભર્યું વલણ આવી જાય જેમાં સ્વરૂપના સર્વે ભાગો સમતુલામાં રહે. એને પરિણામે માંદગી તમારાથી દૂર રહે છે અથવા જો એ તમારામાં પ્રવેશ કરી શકે એટલી બૂરી હોય છે તોપણ તમે એની ઉપર તત્કાલ કાબૂ પ્રાપ્ત કરી લો છો; અને શરીર હમેશાં સ્વાભાવિકપણે, સંવાદપૂર્ણ રીતે અને પૂર્ણ સ્વસ્થતાભરી

રીતે કાર્ય કરે છે. એને શારીરિક અભીપ્સા કહેવાય.

આધ્યાત્મિક અભીપ્સામાં આપણને પ્રભુ સાથે અદ્વૈત સાધવાની તીવ્ર જરૂરિયાત લાગે છે. પોતાની જાતને પ્રભુને જ સર્વભાવે સમર્પી દેવાની, પ્રભુની ચેતનાની બહાર અસ્તિત્વ જ ધારણ નહિ કરવાની જરૂર જણાય છે કે જેને પરિણામે તમારા પૂર્ણ સ્વરૂપમાં, તમારે માટે, પ્રભુ જ સર્વેસર્વા થઈ રહે, તમને એમની સાથે સતત એકતા જાળવી રાખવાની જરૂર લાગે, એમની ઉપસ્થિતિની અનુભૂતિ બની રહે એવી જરૂર લાગે, તમે જે કાંઈ કરતા હો તેમાં તેમનું માર્ગદર્શન મળી રહે એવી જરૂર લાગે, પ્રભુ તમારા સમગ્ર સ્વરૂપની ક્રિયાઓને સંવાદપૂર્ણ બનાવી મૂકે એવી જરૂર અનિવાર્ય બની રહે, એને આધ્યાત્મિક અભીપ્સા કહેવાય છે.

બાળક : માતાજી, અભીપ્સાનું ઉત્પત્તિસ્થાન ચૈત્ય સત્તામાંથી હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એવું અનિવાર્યપણે નથી હોતું. સ્વરૂપના દરેક ભાગની પોતાની આગવી અભીપ્સા હોઈ શકે છે.

બાળક : શરીર કઈ રીતે અભીપ્સા કરી શકે, કારણ કે વિચાર કરનારું કરણ તો મન હોય છે ?

શ્રી માતાજી : જ્યાં લગી મન વિચાર કરતું હોય છે ત્યાં સુધી તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ, ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગે અસંવેદનશીલ રહે છે, એને એની પોતાની આગવી ચેતના હોતી નથી. પરંતુ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતી એવી એક ભૌતિક ચેતના હોય છે, એ ચેતના શરીરની હોય છે; શરીર પોતાને વિષે સભાન હોય છે અને તેને પોતાની આગવી અભીપ્સા પણ હોય છે. જ્યાં સુધી તમે શરીરને વિષે વિચાર કરતા હો છો ત્યાં સુધી તમે ભૌતિક ચેતનામાં જીવતા હોતા નથી. શરીરને એક એવી ચેતના હોય છે જે એને માટે સદંતર વ્યક્તિગત વસ્તુ હોય છે અને એ ચેતના, મનથી બિલકુલ સ્વતંત્ર હોય છે. શરીર પોતાનાં કાર્યો વિષે સંપૂર્ણપણે સભાન હોય છે, પોતાનામાં સમતુલા છે કે તેનો અભાવ છે તેના વિષે જાણે છે. જો કોઈ એક યા બીજા ઠેકાણે કાંઈ ગેરવ્યવસ્થા થઈ હોય છે તો તદ્દન ચોક્કસપણે એને એનું ભાન થાય છે, અને (આ કેવી રીતે કહેવું?) એ ચેતના એની સાથે સંબંધમાં હોય છે અને એ અવ્યવસ્થાની કોઈ બાહ્ય નિશાનીઓ પ્રગટ થઈ નથી હોતી તે છતાં એ શારીરિક ચેતના તેની સાથે સંબંધમાં હોય છે. જો શરીર પોતે તેનું સમગ્ર તંત્ર સંવાદમય રીતે ચાલતું હોય છે, સંતુલિત હોય છે, તદ્દન નિયમિત હોય છે, તેણે જે પ્રમાણે ગતિ કરવી જોઈએ તે પ્રમાણે કરતું હોય છે તો એને વિષે એ સભાન હોય છે. એનામાં એક પ્રકારની ભયાભયા હોવાની સંવેદના હોય છે, એ એક રીતે સભરતા, આનંદ અને જોમથી પરિપ્લાવિત હોય છે-એમાં જીવન અને શક્તિની સંતુલિત અવસ્થામાં ગતિ કરતાં, કાર્ય કરતાં જીવવાનો એક જાતનો આનંદ હોય છે. જ્યારે એમ નથી હોતું

ત્યારે એને ખબર પડે છે કે એની સાથે પ્રાણ અને મને ગેરવર્તાવ કર્યો છે અને એ વસ્તુ એની સ્વસ્થતા માટે હાનિકારક છે, અને એને લઈને પછી એ દુઃખી થાય છે. એ પોતાની અંદર ખૂબ અસંતુલન પ્રગટ કરે એ સંભવિત છે. અને એવું બધું.

તમે તમારી શારીરિક ચેતનાનો એટલા બધા પ્રમાણમાં વિકાસ કરી શકો કે જ્યારે તમે તદ્દન એની બહાર ગયા હો, જ્યારે પ્રાણમય સ્વરૂપ પણ એની બહાર નીકળી આવે, ત્યારે પણ શરીરમાં એની વ્યક્તિગત, સ્વતંત્ર ચેતના બની રહે જેને લઈને તે આમતેમ ફરી શકે, અને પોતાની અંદર પ્રાણ ન હોય છતાં તદ્દન સ્વતંત્રપણે અનેક પ્રકારની ખૂબ સાદી વસ્તુઓ કરી શકે. શરીર બોલતાં શીખી શકે છે. . . . મન અને પ્રાણ શરીરની બહાર, ઘણે દૂર પોતાના કામમાં મશગૂલ હોય, છતાં તેમણે પદાર્થતત્ત્વ સાથે એક પ્રકારના બંધન વડે પોતાને જોડી રાખ્યાં હોય, તો તેઓ બહાર અને દૂર હોવા છતાં પોતાને જે કાંઈ વ્યક્ત કરવું હોય તે એક મન કે પ્રાણ વિનાના ખાલી દેહ મારફત વ્યક્ત કરી શકે છે, એવું એ શરીર પેલાં મન અને પ્રાણ જે કહેતાં હોય તે બોલતાં અને ફરી કહી બતાવતાં શીખી શકે છે. એવી અવસ્થામાં પણ શરીર આમતેમ ફરી શકે છે. હું એમ નથી કહેવા માગતી કે એનાથી બહુ શ્રમ થઈ શકે, પણ એ નાની સાદી વસ્તુઓ કરી શકે છે. દાખલા તરીકે એ લખી શકે છે અથવા લખતાં શીખી શકે છે અને બોલતાં પણ શીખી શકે છે. જો કે એ (કેવી રીતે સમજાવવું?) જે રીતે બોલે છે એ કાંઈક ધીમેથી અને મુશ્કેલીથી બોલે છે, તેમ છતાં એની વાણી સ્પષ્ટ હોય છે. આપણે તેને સમજી શકીએ (એટલા પ્રમાણમાં) સ્પષ્ટ હોય છે. અને છતાં મન અને પ્રાણ સંપૂર્ણપણે બહાર ગયાં હોય, તદ્દન બહાર હોય છે. એટલે શરીરને પણ એક આગવી ચેતના છે જ.

અને એટલે, જ્યારે તમે શરીરની આ ચેતનાનો વિકાસ કર્યો હોય છે ત્યારે તમારામાંની જુદાજુદા પ્રકારની ચેતનાઓમાં જે વિરોધી ભાવો હોય છે તેમને વિષે તમે સભાન થઈ શકો છો. જ્યારે શરીરને કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય છે અને જ્યારે એ સભાનપણે જાણતું હોય છે કે પોતાને અમુક વસ્તુની જરૂર છે અને પ્રાણને કોઈ બીજી જ વસ્તુ જોઈતી હોય છે, તો મનને વળી તદ્દન જુદી વસ્તુ; વારુ ત્યારે, જ્યારે આવું બને છે ત્યારે એ બધાની વચમાં તકરાર, પરસ્પર વિરોધ અને અથડામણો જામી પડે છે. અને શરીરની પોતાની સ્વસ્થતા શેમાં છે, શરીરની પોતાની આગવી જરૂર કઈ છે અને એમાં કઈ રીતે પ્રાણ દાખલ કરી રહ્યો હોય છે અને કેટલી બધી વાર એ પોતે અજ્ઞાનવશ લોઈને શરીરની સ્વસ્થતાનો નાશ કરી રહ્યો હોય છે અને તેના વિકાસને ઘણું નુકસાન પહોંચાડી રહ્યો હોય છે. અને આમાં પછી જ્યારે પાછું મન પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, શરીર અને પ્રાણ વચ્ચે ચાલી રહેલી અવ્યવસ્થામાં વધારાનો ઉમેરો કરે છે. એ તેમાં પોતાના ખ્યાલો અને ધોરણો અને સિદ્ધાંતો અને નિયમો, અને એના કાયદા-કાનૂનો અને એવું બધું દાખલ કરી દે છે. એને પેલા શરીરને શું

જોઈએ છે તેની જરૂરિયાતોનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ નથી હોતો, એને તો બીજા બધા જે કાંઈ કરતા હોય છે તે પ્રમાણે વર્તવું હોય છે. પશુઓ કરતાં મનુષ્યોની તંદુરસ્તી અનેક ગણી વધુ નાજુક હોય છે કારણ કે મનના હસ્તક્ષેપને લઈને શરીરની સમતુલાનો ભંગ થતો હોય છે. શરીરને તેની પોતાની મેળે કામ કરવા દેવામાં આવે છે તો એનામાં એક અત્યંત ભરોસાપાત્ર સહજવૃત્તિ હોય છે. દાખલા તરીકે, શરીરને જો એની પોતાની રીતે કામ કરવા દો તો જ્યારે એને ખાવાની જરૂર નહિ હોય ત્યારે એ કદાપિ કાંઈ નહિ ખાય અને એને કોઈ નુકસાનકારક નીવડે તેવો પદાર્થ પણ નહિ ખાય. શરીરને જ્યારે નિદ્રાની જરૂર હશે ત્યારે જ એ ઊંઘશે, જ્યારે કામ કરવાની જરૂર હશે ત્યારે કામ કરશે. શરીરની સહજપ્રેરણા ખૂબ ચોક્કસ હોય છે. એમાં ઊંચલપાથલ કરનાર તત્ત્વો, પેલાં મન અને પ્રાણ હોય છે: પ્રાણને પોતાની કામનાઓ અને સ્વચ્છંદો હોય છે, મનને એના નીતિનિયમો અને સિદ્ધાંતો, એના ખ્યાલો અને કાનૂનો હોય છે. અને એ એક કમનસીબી છે કે અત્યારે જેને સંસ્કૃતિ તરીકે સમજવામાં આવે છે, તેમાં જે પ્રકારનું શિક્ષણ બાળકોને આપવામાં આવે છે, તેમાં બાળકોની આ સચોટ સહજવૃત્તિ સર્વાંશે નાશ પામી જાય છે: એમાં તો પેલાં મન અને પ્રાણ જ આગળ પડતો ભાગ ભજવે છે. અને પછી જે પરિણામ આવવું જોઈએ તે આવે છે: તમે એવી વસ્તુઓ ખાઓ છો જેને લઈને તમે બીમાર પડો, તમારે જ્યારે આરામની જરૂર હોય છે ત્યારે તમે આરામ લેતા નથી, અને જ્યારે એની બિલકુલ જરૂર નથી હોતી ત્યારે તમે વધુ પડતો આરામ લો છો, તમારે જે વસ્તુઓ ન કરવી જોઈએ તે આચરો છો અને એમ કરીને તમારી તંદુરસ્તીને પૂર્ણપણે બગાડી બેસો છો.

બાળક : માતાજી, કોઈ વાર બાળકોને કોઈ વસ્તુમાં રસ પડે છે ત્યારે તે ઊંઘવા માગતાં નથી, તો તે વખતે શું કરવું? એ લોકો થોડીક મિનિટો પહેલાં જ એમ કહેતાં હોય છે કે અમને ઊંઘ આવે છે અને પછી તેઓ રમવા લાગે છે અને કહે છે કે અમારે ઊંઘવું નથી.

શ્રી માતાજી : બાળકો ઊંઘમાં હોય ત્યારે તેમને રમવા દેવાં ન જોઈએ. એ માત્ર પ્રાણની ક્રિયાઓનો ઘસારો હોય છે. જે બાળક મોટી ઉંમરનાં માણસો પાસે બહુ જતું હોતું નથી (બહુ મોટી ઉંમરનાં માણસો પાસે જવું એ બાળકો માટે ખરાબ છે), એને જો પોતાની મેળે એકલું મૂકી દેવામાં આવે છે તો તે ગમે તે કામ કરતું હશે, પણ તેને ઊંઘની જરૂર લાગશે ત્યારે તે આપોઆપ ઊંઘી જશે. એ તો જ્યારે બાળકોને મોટાં લોકો સાથે રહેવાની ટેવ પડે છે ત્યારે તે મોટાં લોકોની ટેવો શીખે છે. ખાસ કરીને તો તેમને જ્યારે કહેવામાં આવે છે: ‘ઓ! તમે આ નહિ કરી શકો, તમે તો બાળક છો, તમે મોટાં થાઓ ત્યારે એ કરજો. તમારે એ ખાવાનું નથી, તમે તો બાળક છો, તમે મોટાં થાઓ ત્યારે એ ખાજો. હમણાં તો તમારે ઊંઘી જવું જોઈએ, તમે તો

બાળક છો. . . .’ એટલે કુદરતી રીતે જ તેમનામાં આ ચેતના આવી જાય છે કે તેમણે કોઈ પણ ઉપાયે મોટાં થવું જોઈએ, કાંઈ નહિ તો મોટાં દેખાવું તો જોઈએ જ!

(શ્રી માતાજી આગળ વાંચે છે:)

‘તમારી શ્રદ્ધાની ઉત્કટતાનો અર્થ એવો થઈ શકે કે જે બાબતમાં તમારી શ્રદ્ધા જ્વલંત છે તે સાર્થક થવાની જ છે એમ પ્રભુએ નિર્માણ કર્યું છે. અડગ શ્રદ્ધા એ ભગવાનના દિવ્ય સંકલ્પની હાજરીની નિશાની છે, જે થનાર છે તેનો પુરાવો છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : સક્રિય શ્રદ્ધા અને અત્યંત વિશ્વાસ એ બંને એક જ વસ્તુ નથી?

શ્રી માતાજી : એમ હોવું જરૂરી નથી. શ્રદ્ધાની પાછળ ક્યું તત્ત્વ છે અને વિશ્વાસની પાછળ ક્યું તત્ત્વ છે તે તમારે જાણી લેવું જોઈએ. કારણ કે, દાખલા તરીકે, તમે જો એક સામાન્ય જીવન ગાળતા હો છો, તદ્દન સામાન્ય અવસ્થાની અંદર રહીને-કોઈ વધુ પડતા તરંગો કે પાછા પાડી દે તેવી કેળવણી તમને આપવામાં ન આવી હોય-,તો તમારી આખી જીવાની દરમ્યાન, ત્રીસ વર્ષ સુધી તમારામાં જીવન પ્રત્યે એક પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. દાખલા તરીકે, તમને જરા માથામાં શરદી થઈ આવી હોય ત્યારે તમારી આસપાસના લોકો ચિંતાતુર થઈને ડોક્ટર પાસે દોડી જાય અને તમને દવાઓ પીવડાવે તેવા ન હોય, જો તમે સ્વાભાવિક વાતાવરણમાં હો અને જો તમને કાંઈ થાય-કોઈ આકસ્મિક ઘટના બને અથવા જરાક અસ્વસ્થતા વર્તાય-ત્યારે તમારા દેહમાં એવી નિશ્ચિતતાની લાગણી હોય છે, એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોય છે કે એ તો સારું થઈ જશે: ‘એમાં કાંઈ નથી, એ તો મટી જશે, એ જરૂર મટી જશે. કાલે કે થોડાક દિવસોમાં હું સાજો નરવો થઈ જઈશ.’ આવી હશે ત્યારે તમને ગમે તે થયું હશે તોપણ તમે સાજા થઈ જશો. ખરે જ, શરીર એ એક સ્વાભાવિક અવસ્થા છે. એનામાં એક એવી નિર્ભેળ શ્રદ્ધા હોય છે કે પોતાની સામે આખી જિંદગી પડી છે અને બધું હેમખેમ પાર પડવાનું છે. આવી શ્રદ્ધા બહુ ફાયદાકારક નીવડે છે. તમે દસમાંથી નવ પ્રસંગે સાજા થઈ જાઓ છો અને પોતાની અંદરના આ વિશ્વાસને લઈને તમે ખૂબ જલદી સાજા થઈ જાઓ છો: ‘એમાં કાંઈ નથી, આખરે એમાં શું થઈ ગયું છે? એક અકસ્માત નડ્યો છે, એ તો જતો રહેશે, એમાં કાંઈ નથી.’ અને એવા ઘણા લોકો હોય છે જેઓ આવો વિશ્વાસ લાંબો વખત જાળવી રાખે છે, ઘણો લાંબો સમય, એમાં એક જાતનો આત્મવિશ્વાસ હોય છે-એમને કાંઈ થઈ શકતું નથી. એમની સમજ આખેઆખી જિંદગી પૂરેપૂરી પડેલી હોય છે, અને એમને

કશું થતું નથી. અને જે કાંઈ એમને થવાનું હોય છે તેની કશી અગત્ય નથી હોતી: કુદરતી રીતે બધું બરાબર થઈ રહે છે; આખું જીવન તેમની આગળ પડ્યું હોય છે. પરંતુ એ ખરું કે જો તમે એવા વાતાવરણમાં રહેતા હો કે જ્યાં લોકો રોગિષ્ઠ ખ્યાલો ધરાવતા હોય અને જેઓ તમને ભયંકર અને આપત્તિકારક વસ્તુઓની વાતો કરવામાં તેમનો સમય પસાર કરતા હોય, તો તમારા વિચારો ખોટી રીતના હોઈ શકે છે. અને જો તમે ખોટી રીતના વિચારો કરો છો તો એની તમારા શરીર ઉપર અસર પડે છે. નહિ તો, શરીર જેવું હોય છે તેવું ને તેવું, ચાળીસ-પચાસ વર્ષ સુધી તો નભી રહે છે; એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે: જેમ કે જે લોકો એક સંતુલિત અને સાલજિક જીવન કેવી રીતે ગાળવું તે જાણતા હોય તેના ઉપર. પરંતુ શરીરને પોતાને જીવન ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય છે. એ તો જ્યારે એમાં વિચારશક્તિ ડબલ ઊભી કરે અને મેં જેમ કહ્યું તેમ સર્વ પ્રકારની રોગિષ્ઠ અને બિનતંદુરસ્ત કલ્પનાઓ લઈ આવે ત્યાર પછી સર્વ કાંઈ બદલાઈ જાય છે. મેં એ જાતના કિસ્સાઓ જોયેલા છે, મેં એવા કિસ્સાઓ જોયા છે જેમાં જ્યારે બાળકો દોડતાં કે રમતાં હોય છે ત્યારે નજીવા અકસ્માતો થાય છે તે જોયા છે: એ લોકો એમના વિષે કશો વિચાર જ કરતા નહિ. અને એ વસ્તુ તરત જ અદૃશ્ય થઈ જતી. મેં એવા પણ કિસ્સાઓ જોયા છે જેમાં બાળકોમાં સમજણ આવે કે તરત જ તેમનાં કુટુંબીઓ તેમને રસી મુકાવી દે છે. એમનો ખ્યાલ એવો હોય છે કે બધી વસ્તુઓ જોખમી હોય છે, દરેક ઠેકાણે કીટાણુઓ હોય છે, અને આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ, જરાક જેટલો ઘા ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરી લે એવું બની શકે છે, આપણે ખૂબ કાળજીવાળા થવું જોઈએ અને કોઈ ગંભીર વસ્તુ ન બને તે માટે પોતે સાવધ રહેવું જોઈએ . . . એટલે પછી એ લોકો એમને જંતુનાશક દવાઓથી ઘૂએ છે, પાટા બાંધે છે એટલે એ લોકો ચિંતામાં પડી જાય છે: ‘શું થશે? ઓહ! કદાચ મને ધનુર ઊપડશે કે પછી ચેપને લઈને તાવ આવશે. . . .’ કુદરતી રીતે, જ્યારે આવું બને છે ત્યારે તમે તમારા જીવન ઉપરનો વિશ્વાસ ગુમાવી બેસો છો અને શરીરને એનું ખૂબ લાગે છે. એની રોગ-પ્રતિકારક શક્તિનો પોણો ભાગ ચાલ્યો જાય છે. પરંતુ, અલબત્ત, સામાન્ય રીતે તો શરીરને જ ખબર હોય છે કે પોતે તંદુરસ્ત રહેવું જોઈએ અને એનામાં જ પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ હોય છે. અને જો કાંઈ બને છે તો એ આમ કહે છે: ‘એમાં કાંઈ નથી, એ તો મટી જશે, એનું મનમાં ન લાવશો, એ તો મટી ગયું છે.’ અને ખરે જ એમ થાય છે.

આ વસ્તુ સંપૂર્ણ વિશ્વાસની બાબત છે. હવે, તમે ‘સક્રિય શ્રદ્ધા’ વિષે પૂછો છો. સક્રિય શ્રદ્ધા એ એક અલગ વસ્તુ છે. જો તમારામાં પ્રભુકૃપા ઉપર શ્રદ્ધા હોય, એવી શ્રદ્ધા હોય કે પ્રભુની કૃપા તમારી ઉપર નજર રાખી રહેલી છે અને ગમે તે થશે

તોપણ પ્રભુકૃપા તો હાજર છે જ, તમારી ઉપર એની નજર છે જ-એ વસ્તુ તમે તમારી આખી જિંદગી સુધી અને હમેશાં રાખી શકો છો; એને લઈને તમે સર્વ પ્રકારના ભયોમાંથી પસાર થઈ શકો છો, સર્વે મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી શકો છો અને અવિચલિત રહો છો, કારણ કે તમારામાં વિશ્વાસ હોય છે અને પ્રભુકૃપા તમારી સાથે હોય છે. એ એક અનંતગણી બળવાન, વધુ સચેતન, અને વધુ ટકાઉ શક્તિ હોય છે. એનો આધાર તમારા દેહના બંધારણ ઉપર નથી હોતો, એનો આધાર પ્રભુકૃપા સિવાય બીજા કશા ઉપર નથી હોતો, એ સત્ય ઉપર જ આધાર રાખે છે એટલે એને કોઈ વસ્તુ ચલિત કરી શકતી નથી. એ વસ્તુ અનોખી છે.

બાળક : કેટલીક વાર લોકો પૂછે છે કે અમે અહીં શા માટે આવ્યાં છીએ. અમારે તેમને શો જવાબ આપવો ?

શ્રી માતાજી : બેટા, એનો આધાર એ પૂછનારની ઉંમર ઉપર રહે છે તથા તેઓ શું છે તેના ઉપર રહે છે. એ જવાબ તેમની સત્યનિષ્ઠા ઉપર આધાર રાખે છે. તમે બધાને એક જ જવાબ આપી શકો નહિ.

પણ નાનામાં નાનાં બાળકો કદી આ પૂછે છે ખરાં? . . . તદ્દન નાનાં, એ કદી પૂછે છે ખરાં કે પોતે શા માટે અહીં આવેલાં છે ?

બાળક : તદ્દન નાનાં તો નહિ: પૂર્ણિમા, તરુલતા.

શ્રી માતાજી : એ ઉંમરે, એ ઉંમર એવી છે કે જ્યારે માણસને પ્રશ્નો અને શંકા ઊભાં થાય છે.

નાનામાં નાનાં બાળકો, એ જો આ પ્રશ્ન કરે તો તે અદ્ભુત વસ્તુ હોય છે. એમને તમારે ખૂબ સાદી રીતે જવાબ આપી દેવાનો : ‘બાળકો, એનું કારણ એ છે કે એવી પ્રભુની ઈચ્છા છે. પ્રભુની કૃપા થઈ છે એટલે તમે અહીં આવેલાં છો. આનંદમાં રહો, સ્વસ્થ રહો, શાંત રહો, પ્રશ્ન કરશો નહિ, બધું બરાબર થઈ જશે.’ અને એ જ્યારે થોડાં મોટાં થાય છે ત્યારે તે તર્ક કરવા લાગે છે, એ વખતે પછી એ એટલું બધું સારું રહેતું નથી, એ એટલું બધું સહેલું રહેતું નથી. પણ મેં કહ્યું તે મુજબ, એ બધાનો આધાર તેમની બુદ્ધિની કક્ષા ઉપર રહે છે, તેમનામાં રહેલા ખુલ્લાપણાની કક્ષા ઉપર રહે છે. કેટલાંક એવાં હોય છે કે તેમનું નિર્માણ એ પ્રમાણેનું હોય છે, એમણે અહીં આવવાનું હોય છે એટલે એ અહીં આવેલાં હોય છે. એમને તમારે માત્ર કહેવાનું હોય છે: ‘બાળકો, એનું કારણ એ છે કે તમે જે એક ભાવિ રચાઈ રહ્યું છે એનાં બાળકો છો અને એ ભાવિ અહીં રચાઈ રહ્યું છે.’ એમને માટે એ બહુ સાદું હોય છે, એ સાચું છે. કેટલાંક અહીં એટલા માટે હોય છે કે એમનાં માબાપો કોઈ ને કોઈ કારણે અહીં આવેલાં હોય છે. એટલે એમને એ વસ્તુ કહેવી મુશ્કેલ રહી છે, સિવાય કે તમે એમને તદ્દન સાદી રીતે કહી દો કે: ‘તમારા બાપા અને મા અહીં છે માટે તમે અહીં આવેલાં છો.’

બાળક : પણ આ વસ્તુ સમજવી કેવી રીતે?

શ્રી માતાજી : આહ! એ માટે તો, તમારા ઉપર આધાર રહે છે.

પહેલી વસ્તુ એ છે કે તમારે તદ્દુપતા દ્વારા જાણતાં શીખવું જોઈએ. તમારા ઉપર બીજાઓ માટેની જવાબદારી હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ અનિવાર્ય બને છે. બીજાઓને દોરવણી આપવાનું શીખવા માટે પહેલું અનિવાર્ય પગલું એ છે કે તમને એમની અંદર દાખલ થતાં આવડવું જોઈએ, તો તમે તેમને જાણી શકશો-તમારે તમારો વિચાર બહાર ફેંકવાનો નહિ, તેઓ શું છે તેની કલ્પના કરવાની નહિ, પણ તમારી અંદરથી બહાર નીકળો અને તેમની અંદર દાખલ થાઓ, ત્યાં શું થાય છે તે જાણો. એ રીતે પછી તમે એમને જાણો છો કારણ કે તમે એમના રૂપે બનેલા હો છો. બીજાઓમાં જ્યારે તમે તમારી જાતને જ જોતા હો છો, ત્યારે એનો અર્થ એ થાય છે કે તમે કશું જાણતાં જ નથી. એમાં તમારી પૂરેપૂરી ભૂલ થતી હોય છે. તમે કલ્પના કરતાં હો છો કે આ છે, એ પેલું છે-તમે દેખાવો ઉપરથી નિર્ણય કરતાં હો છો, એટલે કે, તમે કશું જ જાણતા હોતાં નથી. પરંતુ એક અવસ્થા એવી હોય છે કે જેમાં તમારે જાણવાની જરૂર પણ રહેતી નથી, કોઈ કેવી રીતનું છે તેની શોધ કરવાની જરૂર રહેતી નથી: એ માણસ કેવી રીતનો છે એ અનુભવ્યા વિના તમે રહી જ શકતાં નથી, કારણ કે એ માણસ તમારી જાતનું જ એક બહાર ફેંકવું રૂપ હોય છે. આ વસ્તુ કેવી રીતે કરવી એ તમે જો જાણતાં નહિ હો, તો બીજાઓ માટે જે કરવાની જરૂર હશે તે તમે કરી શકશો નહિ-એ જે રીતે લાગણી અનુભવતા હોય તે રીતે તમારે અનુભવવું જોઈએ, એ જે રીતે વિચાર કરતા હોય એ રીતે તમારે વિચાર કરવો જોઈએ. એ જાણે કે તમે પોતે જ છો એ રીતે તમારે તેમની અંદર દાખલ થઈ શકવું જોઈએ, એ વિના તમે કશું કરી શકશો નહિ. એ જ એકમાત્ર રસ્તો છે. તમે જો તમારા નાનકડા સક્રિય મગજ વડે જાણવાનો પ્રયત્ન કરશો તો તમને કશું જ જાણવા નહિ મળે. અથવા તો તમે લોકોને જુઓ અને તમને પોતાને કહો કે : 'વારુ, એ આ કરે છે, એ પેલું કરે છે, એટલે એ આવો હોવો જોઈએ.' એ વસ્તુ અશક્ય છે.

એટલે જે લોકોને કોઈ જવાબદારી હોય-દાખલા તરીકે, જે લોકોને માથે બીજાં બાળકોને કેળવણી આપવાનું કામ હોય, બીજા માણસોની સંભાળ લેવાની હોય, એ બધા રાજકર્તાઓથી માંડી શિક્ષકો અને મોનિટરો સુધીના લોકો-તેમનું પહેલું કામ એ છે કે તેમણે બીજાઓ સાથે પોતાને એકરૂપ કરી લેતાં શીખવું જોઈએ. બીજાઓ જે રીતે લાગણી અનુભવતા હોય તે પ્રમાણે તેમણે અનુભવતાં શીખવું જોઈએ. એ પછી તમને ખબર પડે છે કે તમારે શું કરવું જોઈએ. તમે અંદરનો પ્રકાશ સાચવી રાખો છો, તમે તમારી ચેતનાને જે સ્થાને તે હોવી જોઈએ ત્યાં રાખો છો, ઊંચે ઊંચે, પ્રકાશની અંદર, અને સાથે સાથે તમે લોકોની સાથે એકરૂપ થતા રહો છો, અને પછી તમે

અનુભવો છો કે એ કેવી રીતના માણસો છે, તેમના પ્રત્યાઘાતો શા છે, તેમના વિચારો શા છે અને એ બધું તમારી પાસે જે પ્રકાશ હોય છે તેની સમજ મૂકો છો; તમારે તેમને માટે શું કરવું જોઈએ એ વિષે તમે સંપૂર્ણપણે વિચાર કરી શકો છો. દરેકને જે સાંભળવાની જરૂર હશે તે તમે તેને કહી શકશો, દરેક જણને સમજાવવા માટે જે રીતે જરૂરનું હશે તે પ્રમાણે તમે દરેક જણ સાથે વ્યવહાર કરશો. એટલા માટે જ અમુક માણસો તમારી દેખરેખમાં આવે એ એક અદ્ભુત કૃપાનું પરિણામ હોય છે, કારણ કે એ વસ્તુ તમારે જે અત્યંત જરૂરની પ્રગતિ કરવાની હોય છે તે કરવાની તમને ફરજ પાડે છે. અને હું એકદમ કહી દઉં છું કે લોકો સોમાંથી નવ્વાણું વાર એ વસ્તુ કરતા નથી. પરંતુ વસ્તુઓ જે બગડી રહી છે તે આટલા જ કારણે બનતું હોય છે. ખાસ કરીને તો જે લોકોને એક દેશ ઉપર રાજ્ય કરવાની જવાબદારી મળેલી હોય છે. તેઓ તો આ વસ્તુનો વિચાર સૌથી છેલ્લો કરે છે! આથી ઊલટું, એ લોકો પોતાની જોવાની દૃષ્ટિને, પોતાની લાગણી અનુભવવાની રીતને જાળવી રાખવાને ખૂબ જ ચિંતાતુર રહેતા હોય છે, અને જેમના ઉપર તેઓ રાજ્ય કરતા હોય છે તેમની જરૂરિયાતોનો વિચાર કરવાની તો તેઓ ખૂબ જ ઝનૂનપૂર્વક ના પાડે છે. પણ છેવટે, તમે જોઈ શકશો કે પરિણામ બહુ ધ્યાન ખેંચે તેવું આવેલું હોતું નથી. આજની ઘડી સુધી એ વસ્તુ દેખીતી છે કે કોઈ પણ એમ કહી શકે તેમ નથી કે સરકારો એ અસાધારણ સંસ્થાઓ રહેલી છે. એ વસ્તુ બધી જ ભૂમિકા ઉપર રહેલી છે: સરકારો નાની હોય છે, સરકારો મોટી હોય છે. પણ કાયદાઓ બધે સરખા જ હોય છે, બધાને માટે. અને જ્યારે તમે પાઠ આપી રહ્યા હો ત્યારે, જો તમે, આ રીતે, આખું વાતાવરણ સમજી ન શકો, લોકોની આસપાસ જે આંદોલનો હોય છે તે જો તમે પકડી ન શકો, એ આંદોલનોને ભેગાં કરીને તમારી આગળ રાખી શકો નહિ, અને આ સામગ્રી વડે (તમે જે આંદોલનો ફેલાવી શકો, જે બળો તમે વહેતાં મૂકી શકો, જે બળોને લોકો ઝીલી લેશે, જે બળોને લોકો પચાવી લેશે) તમે શું કરશો તેનો તમે હિસાબ નહિ કરી શકો, આ બધું તમે જો નહિ કરો તો તમારો મોટા ભાગનો વખત બગાડશો, તમે પણ. તમે થોડામાં થોડું કામ કરી શકો તે માટે તમારે ખૂબ ખૂબ પ્રગતિ કરવાની રહે છે.

(શ્રી માતાજી વાંચન કરે છે:)

‘માનવનું મન જે રીતે માનસિક વસ્તુઓમાં રસ લે છે તે રીતે અતિમાનસ તેમાં રસ લેતું નથી. વિશ્વ સમસ્તની સર્વ ક્રિયાઓમાં તે રસ લે છે, પરંતુ તે પોતાની આગવી રીતે જ, સાવ જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી અને જુદા જ દર્શન સહિત. જગતનું સ્વરૂપ અતિમાનસને તદ્દન જુદું જ દેખાય છે. એમાં જોવાની દૃષ્ટિ સમૂળી પલટાઈ જાય છે. અતિમાનસમાં સઘળી વસ્તુઓ

મનને દેખાય છે તેનાથી તદ્દન જુદી અને ઘણી વાર તો તદ્દન ઊલટી પણ દેખાય છે. અતિમાનસમાં જગતનો અર્થ જુદો જ થાય છે. જગતનો દેખાવ, તેની ગતિ અને ક્રિયાઓ જુદી જ દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે. આ જગતમાં જે કાંઈ બને છે તે સર્વનું નિરીક્ષણ અતિમાનસ કરી રહેલું છે. મનની ક્રિયાઓમાં, પ્રાણની પ્રવૃત્તિઓમાં તથા સ્થૂલ પદાર્થોની ગતિમાં પણ, કહો કે સમસ્ત વિશ્વની લીલામાં, અતિમાનસ ઘણો ઊંડો રસ લે છે, પણ તે જુદી રીતે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : અતિમાનસ શામાં રસ લે છે ?

શ્રી માતાજી : અતિમાનસ, આ જગતના રૂપાંતરમાં રસ લે છે-ભૌતિક જગતમાં શક્તિઓના અવતરણમાં અને તેના રૂપાંતરમાં, એ અતિમાનસિક શક્તિઓના અવતરણને ઝીલી શકે તે માટે તૈયાર કરવામાં રસ લે છે. અને અત્યારે જગત જેવું છે અને ભવિષ્યમાં જગત જેવું થવું જોઈએ તે વસ્તુ પ્રત્યે સભાન છે. દરેક મિનિટે એ જે છે અને જે હોવું જોઈએ, સત્ય અને જે અસત્ય પ્રગટ થઈ રહ્યું તે બંને વચ્ચે રહેલી ખાઈને નિહાળી રહ્યું છે. અને જગતની ઉપર એ સત્યના દર્શનને સતતપણે ભ્રમણ કરતું રાખે છે કે જેવું એક જરા સરખું પણ ખુલ્લાપણું જોવા મળે છે કે તરત જ તે અવતરણ કરીને પોતાનો આવિર્ભાવ કરે છે. અને સામાન્ય ચેતનાને જે વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે તે એને માટે સામાન્ય રીતે તો અંધારગ્રસ્ત, અજ્ઞાન અને તદ્દન અભાન શક્તિઓની રમત સરખું હોય છે. એ વસ્તુ એને લેશમાત્ર કુદરતી લાગતી નથી, એ તો એને એક અણગમતા અકસ્માત સરખી લાગે છે અને પોતાની સમગ્ર શક્તિ વડે એનો ઈલાજ કરવાનો પ્રયત્ન એ કર્યા કરે છે. એ શોધ કરે છે, એ ખોળાખોળ કરે છે અને જો ક્યાંય પણ એને થોડી સરખી પણ ઝીલી શકવાની શક્તિ જણાય છે તો એ પોતાના કાર્યમાં વેગ લાવે છે. એ અતિમાનસ શક્તિ લોકોને તેમના બાહ્ય સ્વરૂપમાં જેવા દેખાતા હોય તે રીતના જોતી નથી પણ એમને ઓછેવતે અંશે તમોગ્રસ્ત અથવા જ્યોતિર્મય આંદોલનો તરીકે જુએ છે અને જ્યાં કંઈ એને કોઈ પ્રકાશ જણાય છે ત્યાં એ પોતાની શક્તિને મોકલી આપે છે જેથી એ પ્રકાશ સંપૂર્ણપણે અસરકારક બની રહે. અને દરેક વ્યક્તિ સ્વરૂપને એ શેતરંજની બાજી ઉપરના કોઈ સોગઠા જેવું, અથવા સારી પેઠે ગઠિત કોઈ નાની સરખી વ્યક્તિ તરીકે જોવાને બદલે એ જુએ છે કે વસ્તુઓમાં શક્તિઓ કેવી રીતે દાખલ થાય છે, બહાર આવે છે, આજુબાજુ ફરે છે અને વસ્તુઓને ફેરવે છે, અને આંદોલનો કઈ રીતે કાર્ય કરે છે. એ અતિમાનસ, એવાં ઊદ્ધર્વાગમી આંદોલનોને પણ નિહાળે છે કે જે

તમને પ્રગતિ પ્રત્યે દોરી જાય છે. અને એ એવાં આંદોલનોને પણ નિહાળે છે કે જે તમને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં તમોગ્રસ્તતામાં ઊડિ લઈ જાય છે અને નીચેની બાજુએ દોરી જાય છે અને કેટલીક વાર જ્યારે તમને કોઈ વ્યક્તિ, ઘણુંખરું પુસ્તકોમાંથી વાંચેલા શબ્દોની રચનાઓ સાથે આવીને મળે છે, અને તેમ છતાં એ શબ્દો અભીપ્સા અને શુભેચ્છાપૂર્ણ હોય છે, ત્યારે એને એક સખત ફટકા સાથે પ્રત્યુત્તર વાળવામાં આવે છે કે એણે અંતરની સચ્ચાઈ કેળવવી જોઈએ-અને એ વાત એને સમજાતી નથી. કારણ કે અતિમાનસ શક્તિ જુએ છે કે એનામાં સત્યનિષ્ઠા નથી-એ શક્તિ શબ્દો સામું જોતી નથી, તેમ તેમને સાંભળતી પણ નથી, એના મસ્તકમાં જે વિચારો હોય છે એને પણ એ જોતી નથી, એ તો કેવળ ચેતનાની અવસ્થાને નિહાળે છે અને જુએ છે કે એ ચેતનામાં સત્યનિષ્ઠા છે કે નહિ. બીજા કેટલાક એવા કિસ્સાઓ હોય છે જેમાં અમુક લોકો તદ્દન છીછરા, મૂર્ખ અને રસહીન પ્રવૃત્તિઓમાં લાગી રહેલા હોય છે છતાં એકદમ તેમને સહાય અને ઉત્તેજન મળે છે. એમને સખા અને મિત્રો સરખા ગણવામાં આવે છે, કારણ કે એ બધાની છેક નીચે, એક પ્રકારની એવી સત્યનિષ્ઠા અને અભીપ્સા જોવામાં આવે છે, જેનું બાહ્ય સ્વરૂપ બાલિશતાભર્યું હશે, પણ કેટલીક વાર એ અત્યંત શુદ્ધ સ્વરૂપનું હોય છે. અને એવી ઘણી વસ્તુઓ કરવામાં આવે છે જેને લોકો સમજી શકતા નથી કારણ કે તેઓ બાહ્ય દેખાવો પાછળ રહેલા સત્યને જોઈ શકતા નથી. માટે જ હું કહું છું કે અતિમાનસને બીજી જ વસ્તુમાં રસ છે, અને એ અલગ પ્રકારે નિહાળે છે અને અલગ રીતે જ્ઞાન મેળવે છે.

બાળક : બીજાઓને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવા કરતાં પોતાને વિષે જાણવું એ વધું અગત્યનું નથી?

શ્રી માતાજી : ઘણું અગત્યનું, સૌથી વધુ અગત્યનું! વળી એ કામનું ક્ષેત્ર સૌ કોઈને સોંપવામાં આવેલું છે. આ વસ્તુ સમજી લેવી જોઈએ કે દરેક વ્યક્તિસ્વરૂપ-તમારા બાહ્ય અને આંતર દેહના ઘટસ્વરૂપ પદાર્થનો સરવાળો, જે પદાર્થમાંથી તમારાં આંતરબાહ્ય સ્વરૂપો ઘડાયાં છે તેનો એકંદર સરવાળો-એ એક કાર્યક્ષેત્ર છે; એમાં એવું છે કે જાણે કોઈએ કાળજીપૂર્વક અમુક સંખ્યાનાં આંદોલનોને એકઠાં કરીને, સંચય કરીને તમારી સમક્ષ રજૂ કર્યાં હોય, જેને લઈને તમે એમની ઉપર સર્વતોભદ્ર રીતે કાર્ય કરી શકો. એ કાર્યક્ષેત્ર સતતપણે તમારી સમક્ષ મોજૂદ છે, દિવસે અને રાત્રીએ, જાગતા હો કે ઊંઘતા હો, સર્વ સમયે કોઈ વ્યક્તિ એ કર્મક્ષેત્રને તમારી પાસેથી પડાવી નહિ લઈ જાય, એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે! તમે એનો ઉપયોગ કરવાનો ઈનકાર કરી શકો છો (જેમ મોટા ભાગના લોકો કરે છે), પરંતુ એ એક એવો પદાર્થ છે જેનું તમારે રૂપાંતર કરવાનું છે, જે તમને સોંપવામાં આવેલ છે, પૂરેપૂરી રીતે તમને સોંપવામાં આવેલ છે અને એ તમને આપવામાં આવેલ છે કે જેથી તમે એના ઉપર કાર્ય કરી શકો. એટલે સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ એ કામ કરવાની શરૂઆત

કરવાની છે. તમે જે વસ્તુ તમારી જાત ઉપર નહિ કરી શકતા હો તે બીજાની ઉપર નહિ કરી શકો. તમે જે પોતાની જાતને જ કોઈ યોગ્ય સલાહ આપીને તેનું પાલન નહિ કરી શકતા હો તો બીજાને સલાહ નહિ આપી શકો. અને જે કોઈ ઠેકાણે તમને કોઈ મુશ્કેલી દેખાય તો સૌ પ્રથમ તમે એ મુશ્કેલીને તમારી અંદરથી શોધી કાઢો અને તેનું પરિવર્તન કરો કારણ કે બાહ્ય મુશ્કેલીનું પરિવર્તન કરવાનો ઉત્તમ ઈલાજ પોતામાં રહેલી મુશ્કેલીનું પરિવર્તન કરવામાં રહેલો છે. જે તમે કોઈનામાં કોઈ ક્ષતિ જુઓ તો તમે ખાતરી રાખજો કે એ ક્ષતિ તમારામાં છે જ અને શરૂઆત તમારે એ ક્ષતિને તમારી અંદરથી સુધારીને કરવી જોઈએ. અને જ્યારે તમે તમારી અંદર એનું પરિવર્તન સિદ્ધ કર્યું હશે ત્યારે બીજાઓમાં તેનું પરિવર્તન કરવા માટે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન હશો. અને એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે અને લોકો એ વસ્તુ પ્રત્યે સભાન નથી કે એક અનંત કરુણાને પરિણામે આ વિશ્વની રચના એવી રીતની ગોઠવવામાં આવી છે કે, સૌથી વધુ પાર્થિવથી માંડી ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક પદાર્થ સુધીનો સંચય એકઠો કરીને જેને તમે તમારી નાનકડી વ્યક્તિતા કહો છો તેમાં મુકવામાં આવ્યો છે અને એને એક કેન્દ્રસ્થ સંકલ્પશક્તિ સમક્ષ ધરવામાં આવ્યો છે. એ તમારું પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર છે અને કોઈ એ તમારી પાસેથી લઈ જઈ શકે તેમ નથી, એ સર્વાંશે તમારું પોતાનું છે. અને જેટલે અંશે તમે તેની ઉપર કાર્ય કરી શકશો, તેટલા પ્રમાણમાં તમે જગત ઉપર કાર્ય કરી શકશો. પરંતુ કેવળ એટલે જ અંશે. વળી આપણે તો બીજાના માટે કરીએ તેના કરતાં પોતા માટે વધુ કાર્ય કરવું જોઈએ.

બાળક : પોતાની જાતને જાણવા કરતાં બીજાઓને જાણવા શક્ય છે ?

શ્રી માતાજી : કશું પણ અશક્ય નથી. એ શક્ય નથી એમ તમે નહિ કહી શકો. પરંતુ જે તમે તમારી પોતાની ક્રિયાઓ વિષે સભાન નહિ હો તો તમે બીજાઓ વિષે સભાન થશો તેમાં એક અસમંજસતા પેદા થશે. એ ખરેખર એક અસમંજસતા જ છે. પરંતુ એનું અસ્તિત્વ પણ હોઈ શકે છે. એવા લોકો હોઈ શકે કે જેઓ પોતે એટલા બધા વિકીર્ણ સ્વરૂપવાળા હશે જેથી તેઓ પોતાના કરતાં બીજાઓ માટે વધુ સંવેદનવાળા હશે. ઘણાખરું આવા લોકો બિનતંદુરસ્ત અવસ્થાવાળા તરીકે જોવામાં આવે છે. એ લોકોમાં બહુ આંતરિક સમતુલા હોતી નથી, એ લોકો કોઈ લોકાચંત્ર વિનાના વહાણ જેવા હોય છે. પોતાની પાસે દિશાસૂચક સાધન વિનાના એવા લોકો, મોજાંઓ ઉપર ઊછળતા બૂચના ટુકડા સરખા હોય છે: એ આમ જાય છે, તેમ જાય છે, અહીં ફૂટે છે, તહીં ફૂટે છે. . . . એમનામાં ચેતનાની કોઈ રેખા હોતી નથી. . . . એ કોઈ ઈર્ષ્યાપાત્ર અવસ્થા નથી. હું પોતે સાચેસાચ, મારા અંતરથી એવું માનતી નથી કે કોઈ વ્યક્તિએ સૌ પ્રથમ પોતાને સહાય ન કરી હોય તો તે અન્યને સહાય કરી શકે. જે તમે પોતે જ અભાન હો તો પછી બીજામાં તમે સભાનતા લાવી શકો એવું

કઈ રીતે શક્ય બને. મને તો એ એક વણઉકેલ કોયડા સરખી વસ્તુ લાગે છે. સામાન્ય રીતે લોકો એમ જ કરે છે, પરંતુ એ વસ્તુ પસંદ કરવાને માટે કોઈ કારણ નથી. હું માનું છું કે બરાબર આ જ કારણને લઈને વસ્તુઓ બગડે છે. એ તો પેલા એના જેવું છે કે કોઈ ઠેકાણે કોઈ લોકો અંદરોઅંદર લડતા હોય ત્યારે બીજી કોઈ વ્યક્તિ બહારથી આવીને ઘસી જઈને તેમના કરતાં પણ વધુ મોટો બરાડો પાડીને કહે 'ચૂપ રહો!'

બાળક : આપે કહ્યું કે દરેક વ્યક્તિને એક પ્રશ્ન ઉકેલવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે. તો પછી પૃથ્વી ઉપરની દરેક વ્યક્તિએ વ્યક્તિગત રીતે જીવવું જોઈએ, કારણ કે જો આપણે સમૂહગત રીતે જીવીએ તો આપણામાં સમગ્ર જીવનની મુશ્કેલીઓ ઊભી થાય છે, કેવળ આપણી એકલાની મુશ્કેલી નહિ.

શ્રી માતાજી : હા, પરંતુ મનુષ્ય એ એક સામાજિક પ્રાણી છે અને પોતાની અંધપ્રેરણાને વશ થઈને ટોળામાં રહેવું પસંદ કરે છે. વળી એટલા માટે તો જે લોકોને ઝડપથી આગળ વધવું હતું અને જેમને પોતે પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન હોવાનું લાગતું ન હતું તેઓ એકાંતમાં ચાલ્યા જતા હતા. હા, એ જ કારણે ત્યાગી લોકો એકાંતમાં ચાલ્યા જાય છે તે માર્ગ વાજબી ઠરે છે, કારણ કે એ લોકો જગતથી પોતાને અલગ પાડી લે છે. ફક્ત આમાં કેવળ એક 'ફક્ત' છે. તમે આ વસ્તુ સ્થૂલ સ્વરૂપે, અમુક પ્રમાણમાં, અમુક હદ સુધી કરી શકો છો, પોતાની જાતને ભૌતિક પ્રકૃતિથી અલગ કરી શકો છો-પરંતુ સંપૂર્ણપણે નહિ. એવી વસ્તુ જોવામાં આવી છે કે જે ત્યાગી પુરુષો જંગલમાં જઈ ઝાડ નીચે જઈને વસ્યા હતા તેઓ પણ તરત જ એ જંગલમાં વસતાં પ્રાણીઓમાં અસાધારણ રસ લેતા થઈ ગયા હતા: એનું કારણ એ છે કે બીજા પ્રાણીઓ સાથે ભૌતિક સંપર્કની જરૂર રહે છે. શક્ય છે કે અપવાદ રૂપે કેટલાક લોકોને આવી જરૂર ન લાગતી હોય, પણ ઘણાજુરૂં એ એક સામાન્ય નિયમ છે.

પરંતુ ઐક્યની ભાવના એટલેથી જ અટકતી નથી. પ્રાણમય અને મનોમય ઐક્ય પણ હોય છે, જેમને નિવારી શકાય તેમ નથી. સૌ કોઈ વસ્તુઓ હોવા છતાં (અને જો કે મનુષ્ય પ્રાણી એ પશુઓ કરતાં વધુ પ્રમાણમાં વ્યક્તિતાવાળું હોય છે), સમગ્ર યોનિનો પણ એક આત્મા હોય છે. એવાં સામૂહિક સૂચનો હોય છે જેમને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવાં જરૂરી નથી હોતાં. એવાં વાતાવરણો હોય છે જેમાંથી તમે છટકી શકતા નથી. અને એ વસ્તુ નક્કી છે, (કારણ કે એ વાત હું મારા અનુભવથી જાણું છું) અને એ વાત નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી સમગ્ર માનવજાતિએ અમુક અંશે પ્રગતિ નથી કરી હોતી ત્યાં સુધી વ્યક્તિગત પૂર્ણતા અને રૂપાંતરની અમુક કક્ષાએ કોઈ વ્યક્તિ પહોંચી શકતી નથી. એ વસ્તુ ઉત્તરોત્તર ક્રમે ચાલે છે. પદાર્થ તત્ત્વની ભીતરમાં કેટલીક એવી વસ્તુઓ છે જેમનું રૂપાંતર, જ્યાં સુધી સમગ્ર પદાર્થતત્ત્વ અમુક હદ સુધી રૂપાંતર પામ્યું ન હોય ત્યાં સુધી થઈ શકતું નથી. તમે કદી પણ તમારી

જાતને સંપૂર્ણપણે એકાંતિક બનાવી શકતા નથી. એ શક્ય નથી. તમે અમુક કામ માથે લઈ શકો છો, તમે અમુક પસંદગી કરી શકો છો: એવા લોકો છે જેઓએ પોતે જે આદર્શનું દર્શન કર્યું હતું તેની સિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવા માટે તેઓ એકાંતમાં ચાલ્યા ગયેલા-ઘણુંખરું તેઓ અમુક હદ સુધી આગળ વધી શકેલા, પણ પછી તેઓ અટકી ગયા, એથી આગળ તેઓ જઈ શક્યા નહિ. ઈતિહાસમાં એવી ઘટનાઓ બનેલી છે. હું તે દિવસે કહેતી હતી કે: ‘પૃથ્વી ઉપર કદાચ એવા લોકોનું અસ્તિત્વ હશે કે જેમને હું ઓળખતી નહિ હોઉં પણ તેમણે અસાધારણ વસ્તુઓ સિદ્ધ કરી હશે,’ પરંતુ એ લોકોએ પોતાની જાતને પૃથ્વીથી અલગ પાડી લીધી છે એટલે પૃથ્વી એમને વિષે જાણતી નથી. આ કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે કોઈ વસ્તુ અશક્ય નથી. પરંતુ એ વસ્તુ શંકાસ્પદ છે, એટલું જ માત્ર હું કહી શકું. પરંતુ તમે ભૌતિક રીતે અલગ થઈ જાઓ છતાં પ્રાણમય અને મનોમય રીતે તેમ કરવું અશક્ય છે. અહીં આ એક વિસ્તૃત પાર્થિવ વાતાવરણ છે જેમાં તમે જન્મ લીધેલો છે અને તેમાં એના આત્મારૂપે, માનવજાતિનો જ્ઞાનમય પુરુષ રહેલો છે. વારુ, ત્યારે આ જ્ઞાનમય પુરુષ જ્યાં સુધી અમુક અંશે પૂર્ણતાને ન પામે ત્યાં સુધી તમે આગળ નહિ વધી શકો. એમાં એવું નથી કે બધા લોકો અમુક વસ્તુ કરી લે ત્યાં સુધી તમારે રાહ જોવી પડશે, એવું તો લેશ માત્ર નથી; પરંતુ બધાએ અમુક સપાટી સુધી તો પહોંચવું જોઈએ જ્યાંથી આપણે કૂદકો મારીને આગળ વધી શકીએ . . . એ તો ચોક્કસ છે કે સમૂહ કરતાં હમેશાં વ્યક્તિ આગળ જ રહેવાની, એમાં કોઈ શંકા નથી, પરંતુ એમાં પણ હમેશાં અમુક પ્રમાણ અને સંબંધ રહેવાનો.

બાળક : એવી કઈ ભૂમિકા છે જ્યાં મનુષ્યો સૌથી વધુ પ્રમાણમાં ઐક્ય ધરાવતા હોય છે.

શ્રી માતાજી : તમારો કહેવાનો આશય ‘સૌથી વધુ અન્યોન્યાશ્રયી છે?’

બાળક : ના, હું એક સર્વસામાન્ય સંકલ્પ વિષે કહું છું.

શ્રી માતાજી : સર્વસામાન્ય સંકલ્પ? તમારે વસ્તુઓને ગૂંચવવી ન જોઈએ. જો તમે માનવપ્રાણીઓની વચ્ચેની શુભ ભાવનાની વાત કરતા હો તો, એ એક ચૈતસિક વસ્તુ છે એમાં કોઈ શંકા નથી. પરંતુ પ્રાણમય અન્યોન્યાશ્રય, ભૌતિક અન્યોન્યાશ્રય કરતાં વધુ પ્રમાણમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. દાખલા તરીકે, પ્રાણમય જગતની શક્તિઓના ધસારાબંધ અવતરણને પરિણામે (પ્રાણમય જગતની વિરોધી શક્તિઓનું ભૌતિક જગતમાં અવતરણ થવાને કારણે) પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ બની આવ્યું હતું. એમાં જે લોકો આ પ્રકારના અવતરણ વિષે સભાન હતા અને તેથી તેઓ તેમનાથી રક્ષણ કરવા માટે શસ્ત્રસજ્જ હતા તેમને પણ એનાં પરિણામોથી સહન કરવું પડ્યું હતું. એને પરિણામે આખું જગત, આખી પૃથ્વીએ સહન કરવું પડેલું.

મારું કહેવું એમ છે કે પ્રાણમય દૃષ્ટિએ જોતાં એ એક એવી સર્વ સામાન્ય વિકૃતિ ઉપસ્થિત થઈ હતી, કે જે લોકો એ વિકૃતિ ક્યાંથી આવતી હતી, એની શક્તિ ક્યાંથી ઉદ્ભવતી હતી તે જાણતા હોઈ તેની સામે સભાનપણે લડી શકે તેવા હતા, તેઓ પણ એની અસર આ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં થતી અટકાવી શક્યા ન હતા. કુદરતી છે કે લોકો જાણતા નથી કે તેમને શું થયું છે; તેઓ તો એટલું જ કહી શકે છે કે યુદ્ધ પછીની વસ્તુઓમાં વિશ્વયુદ્ધ પછી ખરાબી દાખલ થઈ છે. એમને એટલી જ ખબર પડે છે. દાખલા તરીકે, નૈતિક ધોરણ એકદમ નીચે ઊતરી ગયું છે. એ કેવળ પ્રાણમય જગતની શક્તિઓના ભયંકર અવતરણનું પરિણામ છે: એ શક્તિઓ ગેરવ્યવસ્થા, ભ્રષ્ટાચાર, વિકૃતિ, વિનાશ, હિંસા અને ક્રૂરતાની છે.

બાળક : આવું અવતરણ કેમ થયું હશે ?

શ્રી માતાજી : કદાચ એ એક પ્રતિક્રિયા હશે, કારણ કે બીજી એક એવી શક્તિ હતી જે નીચે આવી રહી હતી અને પોતાનું કાર્ય કરવા માગતી હતી અને પેલી પ્રાણમય શક્તિઓ એને ઈચ્છતી ન હતી-એને લઈને એમની ટેવોમાં ખલેલ પહોંચતી હતી. એમાં કોઈ સરકારને ઊથલી પડવાનો ડર હોય તેથી એ હિંસક રીતે પોતાની શક્તિ ટકાવી રાખવા બહાર પડે તેના જેવું હોય છે.

વાર્તાલાપ - ૪૨

૧૪ ઓક્ટોબર, ૧૯૫૩

(વાંચન)

“પ્રશ્ન: ‘જો સૃષ્ટિનું આદિકારણ સર્વપ્રેમસ્વરૂપ ભગવાન પોતે જ હોય તો પછી આ સૃષ્ટિ ઉપર જે અનિષ્ટો ઊભરાય છે તે બધાં ક્યાંથી આવ્યાં?’”

ઉત્તર: સર્વ કંઈ આવે છે તો ભગવાનમાંથી જ. પરંતુ એક, અદ્વિતીય, પરમ ભાગવત ચેતનાએ આ સૃષ્ટિને સીધેસીધી પોતાનામાંથી સરજાવી નથી. પરમ ભાગવત ચેતનામાંથી એક શક્તિ પ્રકટ થઈ બહાર પડી અને પોતાના કાર્યના અનેક સ્તરો રચતી રચતી તે નીચે ઊતરતી ગઈ, પોતે રચેલાં અનેક માધ્યમોના હાથમાં થઈને એ પસાર થતી ગઈ. આ જગતના નિર્માણમાં એવા ઘણા સ્રષ્ટાઓએ અથવા કહો કે ‘રૂપ-વિધાયકો’ એ ભાગ લીધો છે. પરંતુ એ બધા વચલાં માધ્યમો જેવા છે. એમને હું ‘સ્રષ્ટાઓ’ નહિ પણ ‘રૂપ-વિધાયકો’ કહીશ, કારણ કે એમણે આ જડતત્ત્વમાં ફક્ત આકાર ગતિ કે ગુણોની જ રચના કરી આપી છે. એવા વિધાયકો ઘણા થઈ ગયા છે. કેટલાકે સંવાદપૂર્ણ અને કલ્યાણમય વસ્તુઓ રચી છે, તો કેટલાકે અશુભ અને હાનિકારક વસ્તુઓ પણ રચી છે. અને કેટલાકે તો રચના કરવાને બદલે કેવળ વિકૃતિ જ ઉપજાવી છે. તેમણે બીજાઓએ કરેલા શુભ પ્રારંભોમાં વિઘ્નો નાખ્યાં છે અને વસ્તુઓને બગાડી મૂકી છે.”

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૩૦ જૂન)

બાળક : આપ અહીં કહો છો કે, ‘આ જગતના સર્જનમાં ઘણા સ્રષ્ટાઓ અથવા ‘તો ‘રૂપ-વિધાયકો’, રૂપ ઘડનારાઓએ ભાગ લીધેલો છે.’ તો આ ‘રૂપ-વિધાયકો’ કોણ છે ?

શ્રી માતાજી : આનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. એ રૂપ-વિધાયકોને અનેક નામો અપાયેલાં છે. આ આખી યે વસ્તુ ક્રમે ક્રમે કરીને અનેક પ્રકારનાં વ્યક્તિ સ્વરૂપો દ્વારા કરવામાં આવી છે. સ્વરૂપની દરેક ભૂમિકા ઉપર જુદી જુદી જાતનાં સત્ત્વો, વ્યક્તિસ્વરૂપો અને જીવો આવી રહેલા છે અને એ દરેકે પોતાની આસપાસ અમુક રીતના જગતનું સર્જન કર્યું છે અથવા તો આ પૃથ્વી ઉપર અમુક પ્રકારનાં સ્વરૂપોની રચનામાં ભાગ લીધેલો છે. આમાં જે છેલ્લા રૂપ-વિધાયકો છે, તે પ્રાણમય

ભૂમિકાના છે. પરંતુ અધિમનસનાં, (શ્રી અરવિંદે એ ભૂમિકાને ‘અધિમનસ’ એવું નામ આપેલું છે) સ્વરૂપોનું અસ્તિત્વ પણ છે. અને એ અધિમનસ ભૂમિકાનાં સ્વરૂપોએ કેટલાંક સર્જન કરેલાં છે, કેટલાંક રૂપોને મોકલેલાં છે, કેટલાક પ્રાદુર્ભાવોનો પ્રક્ષેપ કરેલો છે અને વળી આ પ્રાદુર્ભાવ-સ્વરૂપોએ વળી પોતામાંથી પ્રાદુર્ભાવો ઘડ્યા છે, અને એવું બધું આગળ ને આગળ ચાલ્યે ગયું છે. મારો કહેવાનો આશય એ હતો કે આ જગતની રચના કરતી વેળાએ, પોતાને જેવું જોઈતું હોય તેવું જગત રચાય તેવો સીધેસીધો સંકલ્પ પ્રભુએ અહીં આ પાર્થિવ જગતમાં મોકલ્યો હોય તેવું બનેલું નહિ. પ્રભુએ આ પાર્થિવ જગત પ્રત્યે પોતાનો દિવ્ય સંકલ્પ મોકલ્યો. એ સંકલ્પને અનેક સ્તરોમાંથી પસાર થવું પડ્યું, એટલે કે વિશ્વની અનેક ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થવાનું આવ્યું. ઉદાહરણ તરીકે, મનોમય ભૂમિકા લઈએ-તો, એ મનોમય ભૂમિકા ઉપર એવાં અનેક સ્વરૂપો છે જેઓ રૂપ-વિધાયકો છે. એમણે એવાં કેટલાંક સ્વરૂપોનું સર્જન કર્યું છે જેઓએ આ પૃથ્વી ઉપર દેહ ધારણ કરેલા છે. પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરથી પણ આવી રીતનું જ કાર્ય થયેલું છે.

ઉદાહરણ તરીકે, એક એવી પ્રાચીન વિચારપરંપરા છે જેમાં એમ કહેવાય છે કે આ પૃથ્વી ઉપરનું આખું યે જીવ-જંતુનું જગત, પ્રાણમય ભૂમિકાનાં રૂપ-વિધાયક સત્ત્વોમાંથી આવેલું છે અને તેટલા માટે જ જ્યારે આપણે તેમને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાંથી જોઈએ છીએ ત્યારે તેમનાં સ્વરૂપો અત્યંત રાક્ષસી પ્રકારનાં દેખાય છે. તે દિવસે જ્યારે તમને પાણીમાંના સૂક્ષ્મ જીવાણુઓ બતાવેલા ત્યારે તમે આ જોયેલું ને? કુદરતી રીતે, એ ચિત્રો તમને મઝા પડે તે માટે અને તમારી કલ્પના-શક્તિને એક ધક્કો આપવા માટે બનાવેલાં હતાં. પરંતુ એ ચિત્રો મૂળમાં તો એ જંતુઓ જેવાં હોય છે તેના આધાર ઉપરથી જ બનાવેલાં હતાં. એમને અત્યંત મોટાં કરીને બતાવેલાં હતાં ખરાં, પરંતુ ત્યારે એ તમને રાક્ષસી પ્રકારનાં દેખાયાં જ હશે. આમ જોતાં તો આ આખું યે જીવ-જંતુઓનું જે જગત છે તે સૂક્ષ્મ કદધારી રાક્ષસોનું છે અને જો તેઓ સાથેસાથ જ મોટા કદવાળાં હોત તો તો તેઓ ભયજનક બની રહેત. માટે જ એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ બધાં, જે પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વો છે તેમને પ્રાણમય સ્વરૂપોએ પોતાને મજા માણવાની મળે એટલા માટે બનાવેલાં છે. માટે જ તેમની આકૃતિઓ અશક્ય લાગે તેવી પાશવી પ્રકારની હોય છે અને એ લોકો માનવ જીવનને તદ્દન અસહ્ય બનાવી મૂકે છે.

બાળક : આ જે વચગાળાનાં સત્ત્વો છે તે પણ દિવ્ય શક્તિમાંથી પ્રગટ થયેલાં છે?

શ્રી માતાજી : સીધેસીધી રીતે નહિ, પરંતુ એમનાથી પણ વચગાળાનાં સ્વરૂપો દ્વારા તેઓ પ્રગટ થયેલાં છે. આ સ્વરૂપોને પ્રભુ સાથે સીધેસીધો સંપર્ક હોતો

નથી (આમાં કેટલાક અપવાદો છે, પરંતુ હું તો અત્યારે એક સર્વ સામાન્ય નિયમની વાત કરું છું), એ સ્વરૂપો, અન્ય સ્વરૂપો સાથે સંપર્કમાં હોય છે, એ અન્ય સ્વરૂપો વળી બીજાં સ્વરૂપો સાથે સંબંધ ધરાવે છે, અને એ બીજાં સ્વરૂપો પણ તેમનાથી અલગ સ્વરૂપો સાથે સંબંધ ધરાવે છે-અને આમ, છેક પરમ તત્ત્વ સુધીની એક ક્રમબદ્ધ શ્રેણી બની રહે છે.

બાળક : જો તેઓ પ્રભુમાંથી આવ્યાં છે તો પછી તેમનામાં આવી દૃષ્ટતા કેમ હોય છે?

શ્રી માતાજી : દૃષ્ટતા?હું ધારું છું કે એક વાર મેં આ વસ્તુ સમજાવેલી છે: આમાં તો તમે કેવળ પ્રભુના સીધેસીધા પ્રભાવ હેઠળથી બહાર નીકળી જાઓ અને આ સૃષ્ટિની ગતિ અથવા વિકાસ વિષે પ્રભુની જે યોજના છે તેનું અનુસરણ ન કરો એટલું પૂરતું છે. આ પ્રકારે જે ભેદ પડે છે, જે વિચ્છેદ ઊભો થાય છે એમાંથી મહાનમાં મહાન ગેરવ્યવસ્થાઓ ઊભી થવાનો પ્રસંગ ઊભો થઈ શકે છે. અને આમાં એમ પણ બની શકે છે-ખૂબ પ્રભાવશાળી, અત્યંત બળવાન સત્ત્વો પણ દિવ્ય ગતિને બદલે પોતાની આગવી રીતની ગતિનું અનુસરણ કરવાનું પસંદ કરે તેમ બની શકે છે, અને આમ તો, તેઓ પોતાની જાતે અત્યંત અદ્ભુત હોઈ શકે, અને જો મનુષ્યો તેમને જોઈ શકે તો તે તેમને સાક્ષાત દેવસ્વરૂપ જેવાં દેખાય, તેમ છતાં પણ, તેઓ વિશ્વની ગતિના સંકલ્પ સાથે સંવાદમાં રહેવાને બદલે પોતાની આગવી ગતિનું અનુસરણ કરે છે એટલે તેઓ ઘણી અશુભ ઘટનાઓ, ઊથલપાથલો અને અત્યંત બળવાન અવરોધો ઊભા કરવાના સ્રોત રૂપ બની રહે છે. તમને દેખાતું નથી કે આ પ્રશ્ન જ ખોટી રીતે પૂછાયેલો છે? જ્યારે હમણાં જ મેં એ વાંચ્યો ત્યારે મને હસવું આવ્યું.* આ રીતે બોલવું એ તો તદ્દન બાલિશતા છે. એનું એમ કહેવું છે કે, “આ જગતમાં જો પ્રભુ જ સર્વ કાંઈ હોય તો પછી અનિષ્ટ વસ્તુઓ કેમ છે?” જો એણે મને આ રીતે પૂછ્યું હોત તો મેં કેવળ એટલું જ કહ્યું હોત કે પ્રભુ સિવાય બીજા કશાનું અસ્તિત્વ નથી, ફક્ત થોડી ગેરવ્યવસ્થા છે. અને આપણે એનો ઈલાજ કરવા પ્રયત્ન કરવાનો છે-પ્રભુ કાંઈ એકલા પ્રેમ-સ્વરૂપ નથી, તેઓ તો સર્વ કાંઈ છે, અને જો એમાં આપણને-આપણને-જો કાંઈ તદ્દન ખોટું જણાય તો એનું કારણ છે એમાં યોગ્ય રીતની વ્યવસ્થા નથી. એમાં મેં જે રીતની ગતિ-વિધિઓ વિષે વાત કરી તેવું જ બનેલું છે.

તો પછી તમે પૂછશો કે આવું કેમ બન્યું. તો પછી તમારે સમજી રાખવું કે આનો

* ‘જો સૃષ્ટિનું આદિકારણ સર્વ પ્રેમસ્વરૂપ ભગવાન પોતે જ હોય તો પછી આ સૃષ્ટિ ઉપર જે અનિષ્ટો ઉભરાય છે તે બધાં ક્યાંથી આવ્યાં?’

જવાબ મનથી નહિ આપી શકાય. એમ બન્યું છે, બસ. ખરું જોતાં આપણને તો જે વસ્તુ બની છે તેની સાથે સંબંધ છે. કદાચ શરૂઆતમાં એમાં કોઈ આકસ્મિક વસ્તુ બની હશે જો આ વસ્તુને તમે તાર્કિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોશો તો તમને સ્પષ્ટ જણાશે કે આપણે જે વિશ્વમાં વસીએ છીએ, તે તો પરમાત્મામાં રહેલી અનેક ગતિઓમાંની એક છે. આ વિશ્વની ગતિ જે નિયમને અનુસરે છે તે તેનો પોતાનો આગવો નિયમ છે (બીજી ગતિઓમાં એ પ્રકારનો નિયમ ન પણ હોય). હવે, જો આ જગતની રચના સ્વેચ્છાના એટલે કે પોતાની પસંદગીની સ્વતંત્રતાના પાયા ઉપર થાય એવો જ જો મૂળનો સંકલ્પ હોય તો પછી, જ્યાં સુધી જ્ઞાનનું આગમન ન થાય અને મૂળની પસંદગીને જ આલોકિત ન કરે ત્યાં સુધી આપણે આ અવ્યવસ્થિત રીતે થતી ગતિઓને અટકાવી શકીએ નહિ. જો કોઈને પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા અપાય તો એને અનિષ્ટ વસ્તુઓની પસંદગી કરવાની પણ છૂટ રહે છે. એણે શુભ વસ્તુઓની જ પસંદગી કરવી એવું કંઈ અનિવાર્ય નથી. કારણ કે જો એવી રીતે કોઈ વસ્તુને પહેલેથી જ નક્કી કરી દેવામાં આવે તો એમાં પસંદગીની સ્વતંત્રતા રહેતી નથી. ધ્યાનમાં રાખો કે જ્યારે આવા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે ત્યારે કેવળ મન જ જવાબ આપે છે, અને એ આખા યે પ્રશ્નને સંકુચિત બનાવી દે છે, એને એક રીતની, ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં અણધર એવી મનોમય રચના બનાવી લે છે. એમ થાય છે ત્યારે એ વસ્તુ, જે ખરો પ્રશ્ન છે તેને આછીપાતળી, ઉપરછલ્લી અને અપૂર્ણ રીતે જ રજૂ કરે છે.

વ્યક્તિએ સમજવું હોય તો બની જોવું જોઈએ. જો વિશ્વનું કારણ અને પ્રક્રિયા તમારે સમજવા હોય, તો તમારે તમારી જાતને વિશ્વ સાથે એકરૂપ કરી લેવી જોઈએ. એમ કરવું અશક્ય નથી, છતાં એ સહેલું પણ નથી-ખાસ કરીને બાળકો માટે.

એ બહેને પૂછેલા પ્રશ્નોમાંનો આ પ્રશ્ન તો તદ્દન બાલિશ હતો : ‘જો પ્રભુ ન્યાયી છે તો અન્યાય કેમ છે, જો તેઓ શુભસ્વરૂપ છે તો અશુભનું અસ્તિત્વ કેમ છે, જો તેઓ પ્રેમસ્વરૂપ છે તો પછી તિરસ્કારનું અસ્તિત્વ કેમ છે?’ પરંતુ પ્રભુ તો સર્વ કાંઈ છે! એટલે તેઓ કેવળ આ વસ્તુ કે તે વસ્તુ, અથવા તો એકાંગી રૂપે અમુક વસ્તુ જ નથી-તેઓ તો સર્વરૂપ છે. એટલે કે, વધુ સાચી રીતે કહીએ તો સર્વ કાંઈ તેઓ જ છે. સૃષ્ટિ સર્જન વિષેના જે ખ્યાલો આ જગતમાં ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં લાંબા સમયથી પ્રચલિત છે અને જેમનો માનવ મને સ્વીકાર કરેલો છે, તે તો વસ્તુસ્થિતિનું અત્યંત સરલીકરણ છે! કોઈ એક ‘વસ્તુ’ છે (સાચું કહીએ તો, એ શું છે તે કોઈ જાણતું નથી), અને પછી આ પ્રભુ છે, જેઓ આ ‘કોઈ વસ્તુ’ને રૂપોમાં ઢાળે છે અને એમાંથી વિશ્વનું સર્જન કરે છે. એટલે જો તમે પણ આવા ખ્યાલ ધરાવતા હો તો તમને પ્રભુને એમ કહેવાને વાજબી રીતનો હક્ક છે કે: ‘જુઓ, તમે આ જગતને

બનાવ્યું છે તે ખરેખર સુંદર છે-આ તમારું જગત!' જો કે, વાતમાં તો એવું આવે છે કે સાત દિવસની મધ્યામણ પછી એમણે જાહેર કરેલું કે એ બરાબર સારું છે-પણ એ એમને માટે સારું હતું, કદાચ એમને એથી ખૂબ મજા આવી હશે. પરંતુ જગતમાં રહેલા આપણે માટે તો એ લેશમાત્ર સારું લાગતું નથી! 'તમે જોતા નથી, કે આ ખ્યાલ અને એની રજૂઆત એ બંને તદ્દન બાલિશ રીતનાં છે.' આ તો એક કુંભાર પોતાનો ઘડો ઘડતો હોય તેની વાત જેવું છે-આ પ્રભુ પોતે એક માણસ છે, એનો વ્યાપ અને શક્તિ ભયંકર રીતનાં છે, પરંતુ વિચિત્ર વાત તો એ છે કે એ માણસ જેવો જણાય છે-અને આ રીતે મનુષ્ય પોતે પોતાની પ્રતિમામાં પ્રભુને ઢાળે છે-પ્રભુ પોતે મનુષ્યને પોતાની પ્રતિકૃતિ રૂપ બનાવતા નથી! એટલે જ્યારે પણ કોઈ પ્રશ્નને અપૂર્ણ અથવા બાલિશ પદ્ધતિથી પૂછવામાં આવે છે, ત્યારે એનો સાચો ઉત્તર આપી શકાતો નથી, કારણ કે પ્રશ્ન જ ખોટી રીતે રજૂ થયો હોય છે. તમે કોઈ વસ્તુ બોલો છો, તેને ભારપૂર્વક રજૂ કરો છો. પરંતુ એવું વજન દેવાનો તમને શો હક્ક છે? કારણ કે તમે ભારપૂર્વક એમ કહો છો, એટલે તમે એવું નિરાકરણ લો છો, કે : 'આ વસ્તુ આમ છે તો એ વસ્તુ એવી કેમ છે?' પરંતુ 'આ વસ્તુ આમ છે' એ તમારું કથન છે. એથી કાંઈ વસ્તુસ્થિતિ એવી થઈ જતી નથી.

આ પ્રશ્નનો એક જ ઉકેલ છે-પ્રભુ અને વિશ્વના મૂળ વચ્ચે કશો ભેદ ન ગણાવો - પ્રભુએ પોતે જ પોતાનો વિશ્વરૂપમાં પ્રક્ષેપ કરેલો છે અને વિશ્વના મૂળમાં પ્રભુ પોતે જ રહેલા છે. ગમે તે બાજુથી જોઈએ તો એ એક જ વસ્તુ છે-અને તમે એ બે વચ્ચે ભેદ નહિ કરી શકો-આ વસ્તુ તમે એક 'સર્જનહાર' અને તેના 'કાર્ય'નો ખ્યાલ કરો છો તેથી તદ્દન ઊલટી હકીકત છે. આમાં તો ફક્ત જ્યારે કોઈ વાત કરવી હોય ત્યારે એક સર્જનહાર અને તેના સર્જનની રીતે રજૂઆત કરીએ તો બોલવામાં અને સમજૂતી આપવામાં સરળતા રહે છે, પણ એ રીતની સમજૂતી તદ્દન અણધાર રીતની હોય છે-એ સત્ય વસ્તુ નથી. અને પછી તમે એમ કહો કે, 'જો પ્રભુ આવા સર્વશક્તિમાન છે તો તેમણે વિશ્વને આવું કેમ થવા દીધું?' પરંતુ એ તો તમારો પોતાનો ખ્યાલ છે! એમાં એવું બન્યું છે કે તમે અમુક પરિસ્થિતિની વચમાં હો છો અને તમને એ ગમતી નથી એટલે તમે એ વાત ભગવાન ઉપર ઢોળી દો છો અને તેને કહો છો; 'તમે આવું જગત કેમ બનાવ્યું? મેં એ બનાવ્યું નથી. તમે પોતે એમ કહ્યું છે. અને જો તમે ફરી એક વાર મારા સ્વરૂપવાળા બની જાઓ તો અત્યારે તમને જેવું લાગે છે તેવું નહિ લાગે. અત્યારે તમને જેવું લાગે છે તેનું કારણ એ છે કે તમે અત્યારે મારા સ્વરૂપવાળા રહ્યા નથી.' તેઓ તમને આવો જવાબ આપી શકે-અને હકીકતમાં એ જ છે કે જો તમે પોતે તમારી ચેતનાને પ્રભુ સાથે એકરૂપ કરવામાં સફળ થાઓ તો તમારે માટે આ પ્રશ્ન નહિ રહે. તમને દરેક વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક, સરળ, બરાબર

અને જેવી હોવી જોઈએ તેવી જ લાગશે-પરંતુ તમે મૂળમાં જ ઘા કરો, તમારી જાતને અલગ પાડી લો અને પછી તેની સામે થાઓ, ત્યાર પછી બધું જ બગડી જાય છે, કોઈ વસ્તુ સરખી રીતની થતી નથી!

પરંતુ વસ્તુઓને છેક છેવટના છેડા સુધી તાણી જાય તેવા તર્કશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરો તો તમે પૂછશો કે ‘પણ પ્રભુએ પોતામાંથી જ પોતાના ભાગોને કેમ અલગ પડવા દીધા કે જેથી આ બધી અવ્યવસ્થા ઊભી થઈ? તમે એમ કહી શકો છો.’ અને ત્યારે હું કહીશ કે, ‘જો તમારે જાણવું જ હોય તો પ્રભુ સાથે એકરૂપ થઈ જવું ઠીક રહેશે, કારણ કે એમણે આમ કેમ કર્યું તે જાણવાનો એ એક જ માર્ગ છે.’ આપણે આપણા મનથી એમને પ્રશ્ન પૂછવાથી કાંઈ જાણી શકીશું નહિ, કારણ કે મન સમજી શકતું નથી. અને હું ફરીથી કહું કે જ્યારે તમે સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય કરી લેશો ત્યારે બધા પ્રશ્નો ઉકેલાઈ જશે, અને આપણને આ જે લાગણી થાય કે વસ્તુઓ આમ ન હોવી જોઈએ અને અન્ય રીતની હોવી જોઈએ, તેનું કારણ એ છે કે પ્રભુનો સંકલ્પ એવો છે કે એક સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિશીલ રીતે પોતાનો આત્મવિસ્તાર થતો રહે અને અગાઉની વસ્તુઓનું સ્થાન ભાવિમાં બનનાર વસ્તુઓ લે અને પહેલાં કરતાં તેઓ વધુ સારી બનતી રહે. અને ગઈ કાલે જે જગત સારું હતું તે આવતી કાલે સારું નહિ હોય, અને જે જગતને આપણે એક સમયે તદ્દન સંપૂર્ણ અને સંવાદમય જોતા હતા તે આજે હવે વિરોધી ભાવવાળું અને વિસંવાદી લાગે છે-કારણ કે હવે આપણને એથી પણ વધુ સારા વિશ્વનો ખ્યાલ અને શક્યતા નજરે પડે છે. અને જો આપણને અત્યારે જગત જેવું છે તે જ જો સારું લાગે તો તે વધુ સારું બને તે માટે આપણે જે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, જે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે, તે ન કરીએ.

એક એવો સમય પણ આવે છે કે આપણને આ બધા ખ્યાલો બાલિશ લાગે છે! આ બધું બનવાનું કારણ એ છે કે આપણે આપણી જાતના કોચલામાં પુરાઈ રહેલા છીએ. અને આ અઘટ વિસ્તારમાં એક રેતીના કણ જેટલી તમારી ચેતના લઈને તમે અનંતને જાણવા અને તેની તુલના કરવા માગો છો? તે અશક્ય છે. પહેલાં તો તમારે તમારી જાતમાંથી બહાર આવવું જોઈએ, પછી તમારે અનંત સાથે એકરૂપ થવું જોઈએ અને ત્યાર પછી એ શું છે તે સમજાવા લાગશે, તે પહેલાં નહિ. તમે તમારી જાતનો પ્રક્ષેપ કરો છો-તમે જે છો, તમારા વિચારો જેવા છે, તમારી જેટલી સમજશક્તિ છે-એ બધાનો પ્રભુ ઉપર પ્રક્ષેપ કરો છો અને પછી કહો છો: ‘એ બધું ખોટું છે’. હું સમજી શકું છું! પરંતુ તમે જ્યાં સુધી પ્રભુ સાથે એકરૂપ ન થાઓ ત્યાં સુધી કંઈ પણ જાણવાની શક્યતા નથી. સમુદ્રનું એક બિંદુ, સાગર પોતે કેવો છે તે તમને કેવી રીતે કહી શકે? આ વાત એના જેવી છે.

(વાંચન આગળ ચાલે છે:)

‘મનુષ્ય માત્ર, જ્યારથી તે દેહ ધારણ કરે છે ત્યારથી જ, તેની સાથે સર્વસામાન્ય સૂચનો, પોતાની જાતિના ખ્યાલો, માનવજાતિની લાગણીઓ, સંબંધો, આકર્ષણો, પ્રતિભાવો, ભયો, વગેરેનો ભારે એવો બોજો સ્વીકારીને આવે છે.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૩૦ જૂન)

બાળક : જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને માનવદેહ ધારણ કરવાનો હોય, ત્યારે તેણે ભયનાં સૂચનોનો સ્વીકાર કરવાનું ફરજિયાત છે ?

શ્રી માતાજી : આમાં ફરજિયાતપણા કરતાં તો અનિવાર્યતા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે! . . . પોતે એ ભયનાં સૂચનોનો સ્વીકાર કરી રહ્યો છે એવી પણ એ વ્યક્તિને ખબર રહેતી નથી. આપણે અગાઉ એક વાર એવી વાત કરેલી કે જ્યારે કોઈ ચૈત્ય સ્વરૂપને દેહમાં પ્રવેશ કરવાનો હોય છે, ત્યારે જાણે કે એ ઊંધે માથે પડતો હોય તેવું બને છે-અને એથી એ થોડોક વખત તો જરા સ્તબ્ધ બની જાય છે. એટલે આ સમયના ગાળા દરમ્યાન, એને ખબર પણ ન પડે તેવી રીતે, આવાં સૂચનોને તે વશ થઈ જાય છે. પરંતુ જેવો તે જાગૃત થાય કે તરત જ તે એમનામાંથી બહાર આવી શકે છે; એણે એ સ્વીકારવાં જ જોઈએ એવું નથી. પરંતુ એ વસ્તુઓ એ રીતનાં સૂચનો છે તે વસ્તુ તેણે જાણવી જોઈએ. એ માટે તેને કેવળ માનવ-ચેતના - શરીરની ચેતનાથી પોતાની જાતને અલગ પાડી લેતાં આવડવું જોઈએ. અને એક વાર તમે ઉપરથી એ વસ્તુઓને જોઈ શકો તો તમે એ પ્રકારનાં સૂચનોમાંથી સહેલાઈથી મુક્ત થઈ શકો. તમે સૌ પ્રકારનાં સૂચનોમાંથી તમારી જાતને મુક્ત કરી શકો છો, પરંતુ એમ કરવા માટે તમારે તેમનાથી ઉપર ઊઠવું જોઈએ. જો એમ કરવું શક્ય ન હોત, તો તો યોગ કરવાનું પણ અશક્ય બની રહેત.

પરંતુ તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન નથી બનતા એવું હમેશાં બનતું રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે, મૃત્યુના ભયંકર સર્વસામાન્ય સૂચનની વાત લઈએ. હવે, જો તમે તમારી અંદર એક અમૃતમય ચેતનાનું સર્જન ન કરી શકો તો પછી તમે એ મૃત્યુના ખ્યાલથી કઈ રીતે અલગ થઈ શકો? તમે જો એકવાર પણ તમારામાં એ અમૃતમય ચેતનાનું સર્જન કરી શકો, તો પછી તમે મૃત્યુના સૂચનને દૂર ફેંકી દઈ શકો. નહિ તો એમ ન થઈ શકે. તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન નથી કારણ કે તમે એની અંદર જ સહજભાવે જીવન ધારણ કરો છો-તમે માનવજાતિની એવી સર્વ સામાન્ય ગતિઓ અને ખ્યાલોથી ભરેલા હો છો કે એમાં તમારું કોઈ અંગત તત્ત્વ હોતું જ નથી. તમને એમની ખબર નથી પડતી કારણ કે તમે એમની સાથે અત્યંત અભિન્ન રીતે બંધાઈ

ગયેલા હો છો. પરંતુ જે ક્ષણે તમે માનવ-ચેતનામાંથી બહાર નીકળીને, ઉદાહરણ તરીકે, એક એવા પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરો કે જ્યાં આ જીવન પણ કેવળ એક અકસ્માત સરખું લાગે-ત્યાં એ વસ્તુ હોઈ શકે છે, ત્યાં એવું હોઈ શકે, ત્યાં એમ બની શકે છે-ત્યાર પછી, તમે તમારા શરીર વડે બંધાયેલા રહેતા નથી. તમે એ વસ્તુ પ્રત્યે દૃષ્ટિપાત કરો છો અને કહો છો : આ તો લગભગ એક અકસ્માત જેવું છે (એમાં કોઈ હેતુપૂર્વકની પસંદગી પણ હોઈ શકે, પણ મોટા ભાગે એમાં કોઈ અકસ્માત જ હોય છે). પછી, તે ક્ષણથી તમે બંધનમાંથી મુક્ત બની જાઓ છો, તમે એક એવા સ્વરૂપ વિષે સભાન બનો છો કે જે કેવળ, સર્વભાવે મનુષ્યના જેવું નથી હોતું. પરંતુ એ ક્ષણ સુધી તમે સભાન હોતા નથી. અને પછી જ્યારે તમે મનોમય ભૂમિકામાં આવો છો ત્યારે ત્યાં તમને ઘણા ઉગ્ર ખ્યાલો આવી રહેલા જણાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સાંત વસ્તુમાં અનંત વસ્તુ આવી ન શકે, જે પ્રગટ થાય છે તેનો અંત પણ આવે છે - અને આવા બધા અદ્ભુત રીતે જ્ઞાનપ્રભાપૂર્ણ લાગે તેવા વિચારો, કે જેઓ હકીકતમાં મૂર્ખતાપૂર્ણ જ હોય છે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ માનવના સામૂહિક મનમાં રહેલી હોય છે અને જે લોકો પોતાને અતિ ચતુર માનતા હોય છે તેમનામાંથી આવી વસ્તુઓ દૂર કરવી એ ઘણું મુશ્કેલીભર્યું કામ હોય છે કદાચ તમે તમારી જાતને આ પ્રશ્નો નહિ પૂછ્યા હોય કારણ કે તમે હજી તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો નથી, પણ જ્યારે તમે એ શરૂ કરશો ત્યારે આપણે જોઈશું. અને એમાં પછી તમને એવાં અકર સત્યો કહેવામાં આવશે કે જેમને તમે અડકી પણ ન શકો! અને છતાં એમાં કશો અર્થ નથી હોતો. એક દિવસ મારો વિચાર છે કે (નવીનીકાન્ત તરફ વળીને) તમારી પાસે ‘એડવેન્ટ’ અહીં છે કે? એ વસ્તુ ‘એડવેન્ટ’માં શ્રી અરવિંદના લેખમાં છે. એક દિવસ આપણે એ વસ્તુનું અંગ્રેજીમાંથી ફ્રેન્ચમાં ભાષાંતર કરીશું. એમાં એમણે તર્કશાસ્ત્ર અને બુદ્ધિ વિષે અદ્ભુત વાતો કહેલી છે * અને તમારા મગજમાં આનો કદી ખ્યાલ સરખો આવ્યો નથી કે આ બધાં સામૂહિક સૂચનો છે અને તમારે એમાંથી બહાર આવવાનું છે. એમાં રહેલી ગુલામી પણ તમને દેખાતી નથી;

* શ્રી માતાજીએ અહીં કદાચ શ્રી અરવિંદે લખેલા અને ‘એડવેન્ટ’ના ૧૯૫૩ ઓગસ્ટના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નીચેના સૂત્રને અનુલક્ષીને આ વાત કરી હશે:

“જેમ પોતાની જાતને પુણ્યશાળી માનતો મનુષ્ય, સદ્ગુણનો મોટામાં મોટો શત્રુ છે તેમ તાર્કિકતા એ સત્યનો મોટો શત્રુ છે, કારણ કે એકને પોતાની અપૂર્ણતાઓ દેખાતી નથી અને બીજાને પોતાની ભૂલો દેખાતી નથી.”

(વિચાર રત્નો અને સૂત્રો, ૧-૪૫)

ઊલટું, તેમને એ કોઈ જ્ઞાનજ્યોતિ જેવું લાગે છે. બસ, આટલું પૂરતું છે ને!

બાળક : માતાજી, કેટલીક વાર અમને ખૂબ ડર લાગે છે. એવે પ્રસંગે અમારે શું કરવું?

શ્રી માતાજી : આહ! એનો આધાર તો તે કયા પ્રકારનો ભય છે તેના ઉપર રહે છે. એવા ભયમાં કોઈ વસ્તુ કારણરૂપ હોય છે કે એની પાછળ કોઈ પાપો જ નથી હોતો? કારણ કે દરેક પ્રકારની બાબતમાં ઈલાજ જુદો જુદો હોય છે.

બાળક : એની પાછળ કારણ હોય છે-

શ્રી માતાજી : આહ, એટલે કોઈ માંદું પડે તો તમને ડર લાગે છે કે તમને એનો ચેપ લાગશે. . . .

બાળક : ના, કોઈ મરી ગયું હોય છે.

શ્રી માતાજી : અને તમને મરવાનો ભય લાગે છે, આના બે ઉપાય છે, એના ઘણા ઉપાય છે, પણ આ બે તો છે જ. પણ ગમે તેમ, તોપણ, આમાં એક ગલન ચેતનાની જરૂર રહે છે. એક ઉપાય તો એ છે કે આપણે આપણી જાતને એમ કહેવું કે આવું તો બધાની બાબતમાં બને છે (આપણે એ ભૂમિકા ઉપરથી જ વાત કરીએ), હા, અને એ વસ્તુ સૌને લાગુ પડે છે, એટલે, વહેલા કે મોડા, મરણ તો આવવાનું છે જ, એ સાવ કુદરતી વસ્તુ છે, એટલે પછી ડરવાનું કોઈ કારણ નથી. આમાં તમે એક વિચારનો ઉમેરો કરી શકો છો કે, સામાન્ય અનુભવ એવો છે (તમારો પોતાનો નહિ પરંતુ માનવ સમૂહનો) કે, એકસરખા સંજોગો હોવા છતાં અમુક દાખલામાં એક મનુષ્ય મરણ પામે છે અને બીજાની બાબતમાં એવું નથી બનતું-કેમ? અને તમે જો આ વસ્તુને જરા આગળ લઈ જશો તો, તમે તમારી જાતને કહી શકશો કે આખરે તો આ બધી વસ્તુઓનો આધાર, તમારી પોતાની ચેતનાની બહારની કોઈ વસ્તુ ઉપર રહે છે-અને અંતે તો જ્યારે કોઈનું મોત આવવાનું હોય છે ત્યારે જ તે મરે છે. બસ, એટલું જ. એટલે જ્યારે કોઈને મોત આવે છે ત્યારે તે મરી જાય છે, અને જ્યારે તેનું મોત નથી આવ્યું હોતું ત્યારે તે મરતો નથી. અને આમાં તો પછી એવું છે કે, ભલે તમારા ઉપર જીવલેણ ભય આવી પડ્યો હોય છતાં જો તમારી મરવાની ઘડી નહિ આવી હોય તો તમે નહિ મરો. અને એમ પણ બની શકે કે જ્યારે તમારે માટે કોઈ જાતનો ભય નહિ હોય, છતાં તમારા પગ ઉપર એક નાનો સરખો ઉઝરડો પડશે તો તે તમારા મોતનું કારણ બની શકશે. કારણ કે, એવા લોકોના દાખલા પણ જાણીતા છે કે તેમના પગ ઉપર માત્ર એક ટાંકણીનો ઉઝરડો થયેલો અને એ તેમના મોતનું કારણરૂપ બનેલો-કારણ કે, એમની મરવાની ઘડી આવી પહોંચી હતી. એટલે પછી બીક રાખવાનો કોઈ અર્થ નથી. આમાં ફક્ત તમે એટલું કરી શકો કે ચેતનાની એક એવી અવસ્થા ઉપર આરોહણ થાય કે જ્યાંથી તમે એમ કહી શકો કે, 'વસ્તુસ્થિતિ

આવી જ છે, આપણે એ હકીકતનો સ્વીકાર કરીએ છીએ કારણ કે આ વસ્તુ સર્વ સામાન્ય રીતે એક અનિવાર્ય ઘટના તરીકે સ્વીકારી લેવામાં આવી હોય એમ લાગે છે. પરંતુ એથી મારે કોઈ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે જ્યારે મોત આવવાનું હશે ત્યારે એ આવવાનું જ છે. અને જ્યારે મારું મોત અનિવાર્ય જ છે ત્યારે એનો હું ભય ન રાખું એ જ સૌથી સારી વસ્તુ છે; ઊલટું જે વસ્તુ તદ્દન કુદરતી છે એનો મારે સ્વીકાર જ કરવો જોઈએ,' આ એક સૌ લોકોનો જાણીતો ઈલાજ છે, એટલે કે, આનો ઘણા લોકો ઉપયોગ કરે છે.

એક બીજો ઈલાજ પણ છે; જરા મુશ્કેલીભર્યો તો છે, પણ મને લાગે છે કે તે વધુ સારો છે. એમાં તમારે તમારી જાતને આમ કહેવાનું રહે છે, 'હું પોતે આ દેહ માત્ર નથી,' અને પછી તમારે તમારા સ્વરૂપમાંથી તમારી સાચી જાતની શોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે, અને તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપને શોધી કાઢો ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કર્યે જવાનો છે. અને જ્યારે તમને તમારું ચૈત્ય-સ્વરૂપ મળી આવે છે ત્યારે તરત જ, સમજ્યા ને, તમે પોતે અમર છો એવી લાગણી અનુભવી રહો છો. ત્યારે પછી તમને ખબર પડે છે કે જે વસ્તુ દેહની બહાર જાય છે અથવા તો દેહમાં આવે છે તે એક સગવડ પૂરતી વ્યવસ્થા માત્ર છે; 'જ્યારે મારા જોડામાં બહુ કાણાં પડી જાય ત્યારે હું કાંઈ રડવાનો નથી! જ્યારે મારા જોડા ઘસાઈ જાય છે ત્યારે હું તેમને બાજુએ મૂકી દઉં છું, કંઈ રડવા બેસતો નથી.' તો, આ ચૈત્ય-સ્વરૂપે પણ આ દેહને ધારણ કરેલો છે, કારણ કે તેને પોતાના કાર્ય માટે એનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડી હતી. પરંતુ જ્યારે એને આ દેહ છોડવાનો સમય આવે છે, એટલે કે જ્યારે એક યા બીજા કારણસર એનો કોઈ ઉપયોગ ન રહેવાથી એને છોડી દેવાનો હોય છે, ત્યારે પછી, એ પોતાનો દેહ છોડી દે છે અને એમાં કોઈ રીતે ભય રાખવાનો રહેતો નથી. એ વસ્તુ એક તદ્દન સ્વાભાવિક વલણ બની રહે છે-અને એ બધી વસ્તુઓ કરવામાં જરા પણ નારાજી ઉત્પન્ન થતી નથી, બસ એટલું જ.

અને જે ક્ષણે તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપમાં હો છો ત્યારે તદ્દન આપોઆપ કશો પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના તમારામાં આ પ્રકારની લાગણી બની રહે છે. તમે શારીરિક જીવનથી ઉપર ચાલ્યા જાઓ છો અને અમરત્વનો અનુભવ કરો છો. જ્યાં સુધી મને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો, આ ઈલાજ મને સૌથી સારો લાગે છે. આગળ કહ્યો તે પણ એક ઈલાજ તો છે ખરો, પરંતુ એ બૌદ્ધિક પ્રકારનો, સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણનો અને તાર્કિક રીતનો ઈલાજ છે, પરંતુ આ જે બીજો ઈલાજ છે એમાં તો એક ગહન અનુભૂતિ હોય છે, અને એ તો તમે જ્યારે પણ, તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપ સાથેનો સંબંધ ફરીથી તાજો કરો છો કે તરત જ એ તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સાચે જ

આ ઘટના ખૂબ રસ પડે તેવી છે, કારણ કે એ વસ્તુ આપોઆપ બની આવે છે. જે ક્ષણે તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપ સાથે સંબંધમાં આવો છો ત્યારે તમને લાગે છે કે તમે અમર છો, હમેશાંથી છો, શાશ્વત કાળથી છો, અને હમેશાં અસ્તિત્વમાં રહેલા છો. ત્યારે પછી જે કોઈ વસ્તુ આવે છે અને જાય છે-એ બધા જીવનના અકસ્માતો જ હોય છે, અને તેમની કશી અગત્ય નથી. હા, એ જ સૌથી સારો ઈલાજ છે. પેલો બીજો ઈલાજ છે તેમાં તો કોઈ કેટી કેદમાં પુરાયો હોય, તે તેની કેદના વાજબીપણા માટે ગળે ઊતરે તેવી દલીલો શોધતો હોય તેવું લાગે છે. પરંતુ આ જે ઈલાજ છે તે કોઈ કેદમાં ન હોય એવી વ્યક્તિનો ઈલાજ છે.

હવે એક ત્રીજી વસ્તુ પણ છે અને એ પણ તમારે જાણવી જોઈએ. પરંતુ એમ થઈ શકે તે માટે તમારે એક બળવાન યોગી થવાનું રહેશે. કારણ કે એનો અર્થ તો એ થાય કે, તમારે એ વસ્તુ જાણવાની રહે છે કે મરણ એ કોઈ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી, એ એક એવો અકસ્માત છે જે આજસુધી બનતો આવ્યો છે (જે ગમે તે સંજોગોમાં, આજ સુધી તો હમેશાં બન્યો હોય એવું લાગે છે), અને આપણે આપણા મગજમાં અને સંકલ્પ બળમાં એ વસ્તુ મૂકવાની હોય છે કે, આપણે આ અકસ્માત ઉપર વિજય મેળવવાનો છે અને તેને વશ કરવાનો છે. પરંતુ એમાં તો પ્રકૃતિના સર્વ નિયમો, સર્વ પ્રકારનાં સામૂહિક સૂચનો, અને સર્વ પ્રકારની પાર્થિવ ટેવો સામે એક એવું ભયંકર ખૂનખાર યુદ્ધ ખેલવાનું રહે છે કે જેમાં, (જેમ મેં કહ્યું છે) તમે જો કશાથી ભય ન પામો તેવા, પ્રથમ કક્ષાના યોદ્ધા ન હો, તો પછી એ યુદ્ધ શરૂ ન કરો તે જ વધુ સારું રહે છે. આમાં તો તમારે એક તદ્દન અવિચલિત વીર બની રહેવાનું રહે છે, કારણ કે દરેક ડગલે, દરેક ક્ષણે, આજ સુધી જે વસ્તુઓ ધામા નાખીને પડેલી છે તેમની સામે યુદ્ધ કરવાનું હોય છે. એટલે એ વસ્તુ કરવી કાંઈ સહેલી વાત નથી. અને એક વ્યક્તિ તરીકે પણ એ યુદ્ધ તો તમારી પોતાની જાત સામેનું જ યુદ્ધ હોય છે, કારણ કે (હું ધારું છું કે મેં અગાઉ એક વાર તમને આ વાત કહેલી જ છે), જો તમારે તમારી શારીરિક ચેતનાને તે ભૌતિક રીતે અમરત્વને ગ્રહણ કરી શકે તેવી અવસ્થામાં લાવવી હશે તો, અત્યારે ભૌતિક ચેતનાની પ્રતિનિધિરૂપ જે જે કોઈ વસ્તુઓ હશે તેમનાથી તમારે એટલા બધા પ્રમાણમાં સ્વતંત્ર થઈ જવું પડશે કે એ વસ્તુ પળેપળનું યુદ્ધ બની રહેશે. બધી જ લાગણીઓ, બધાં જ સંવેદનો, બધા જ વિચારો, બધાં જ ઘડતરો, બધાં જ આકર્ષણો, બધા જ અણગમાઓ અને અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવતી જે કોઈ વસ્તુઓ આપણા શારીરિક જીવનના તંતુઓ રૂપ હશે તે બધી જ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો પડશે, તેમનું રૂપાંતર કરવું પડશે, અને તેમને તેમની બધી જ આદતોમાંથી મુક્ત કરવી પડશે. અને આ યુદ્ધ તો દરેક પળે લજારો અને લાખોની સંખ્યામાંના દુશ્મનો સામેની લડાઈ છે. જો તમને તમે કોઈ વીર છો એવું ન લાગતું

હોય, તો આ પ્રકારનો પ્રયત્ન ન કરો તે જ વધુ સારું. કારણ કે આ રીતનો જે ઉકેલ છે, તે તો મને ખબર નથી, પરંતુ હું ધારું છું કે મને પહેલાં આવો જ સવાલ પૂછવામાં આવેલો કે ‘આજ સુધી આમાં કોઈને વિજય મળેલો છે?’ સાચું કહું તો મને ખબર નથી, કારણ કે હું કોઈ એવી વ્યક્તિને મળેલી નથી. . . . આજ સુધી કોઈ સફળ થયું હોય એવું સંવેદન મને થતું નથી. પરંતુ એ શક્ય છે. કેવળ એટલું જ કે જે સ્ત્રી કે પુરુષે એમ કર્યું હશે તેણે, કંઈ નહિ તો આજ સુધી, એ વાતને જાહેર કરેલી નથી.

પેલા જે બે ઉકેલ છે એ તો તમારે માટે સલામત, ખાતરીપૂર્ણ અને તમે પોતે અમલમાં મૂકી શકો તેવા છે. હવે, એક નાનકડો ઈલાજ છે. એ ઘણો ઘણો સહેલો છે. કારણ કે એનો પાયો તમારી પોતાની વ્યવહારુ બુદ્ધિના વ્યક્તિગત પ્રયત્ન ઉપર રહેલો છેતમારે તમારી જાતનું થોડુંક નિરીક્ષણ કરવું અને કહેવું કે જ્યારે તમને ભય લાગતો હોય છે ત્યારે તમે જે વસ્તુથી ડરતા હો છો તે વસ્તુનો ભય જ, તે વસ્તુને તમારા ઉપર ખેંચી લાવે છે. જો તમે માંદગીથી ભય પામતા હશો, તો જાણો તમે માંદગીને પોતાને જ આકર્ષી લાવતા હશો. જો તમને કોઈ અકસ્માતનો ભય લાગતો હશે તો એવું બનતું હશે કે તમે પોતે જ અકસ્માતને આકર્ષી લાવતા હશો. અને જો આ રીતે તમે તમારી અંદર દૃષ્ટિ કરશો અને સહેજ આસપાસ નિલાળશો, તો તમને જાણાઈ આવશે, કે હમેશાં આવું જ બનતું હોય છે. એટલે પછી જો તમારામાં થોડી સરખી પણ વ્યવહારુ બુદ્ધિ હશે, તો તમે કહશો કે, ‘કોઈ પણ વસ્તુથી ભય રાખવો એ એક પ્રકારની મૂર્ખતા છે કારણ કે, એમાં તો જાણો હું પોતે જ ઈશારો કરીને એ વસ્તુને મારી તરફ બોલાવતો હોઉં છું. જો મારે કોઈ એવો દુશ્મન હોય જે મારું ખૂન કરવા ઈચ્છતો હોય તો હું એને જઈને એમ કહેતો નથી કે ‘તમે જાણો છો ને કે જે વ્યક્તિનું તમો ખૂન કરવા માગો છો તે હું પોતે જ છું!’ આ વસ્તુ કંઈક અંશે એના જેવી છે. એટલે ડર રાખવો એ ખોટું છે. માટે, આપણે એ નહિ રાખીએ. અને જો તમે એમ કહેવા માગતા હો કે તમે તમારા બુદ્ધિબળથી એમ બનતું અટકાવી શકતા નથી, તો એ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે તમારો તમારી પોતાની જાત ઉપર કોઈ રીતનો કાબૂ નથી અને તમારે એ પ્રકારનો કાબૂ પ્રાપ્ત કરવા માટે થોડોક પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. બસ એટલું જ.

ઓહ! તમારી જાતને ભય રૂપી રોગથી સાજા કરવાના અનેક ઈલાજો છે. પરંતુ હકીકતમાં દરેક વ્યક્તિ પોતે પોતાને માટે જે રસ્તો સારો હોય છે તે શોધી કાઢે છે. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને તમારે ફક્ત આટલું જ કહેવાનું રહે છે, ‘તમારામાં ભય પામવાની આ વૃત્તિ એ એક નિર્બળતા છે,’ અને પછી એ લોકો તરત જ એ

વસ્તુ પ્રત્યે તિરસ્કારથી જોવાના માર્ગો શોધી કાઢે છે, કારણ કે પોતામાં કોઈ પ્રકારની નિબળતા હોય એ વસ્તુ તેમને ગમતી હોતી નથી. બીજા કેટલાક લોકો એવા હોય છે, જેમને તમે કહેતા હો છો કે, 'આ જે ભય છે એ તમારી પ્રત્યે પ્રભુ-વિરોધી શક્તિઓનાં મોકલેલાં સૂચનો છે, અને જેવી રીતે તમે દુશ્મનોની શક્તિઓને હાંકી કાઢો છો તે રીતે તેમને પણ હાંકી કાઢવાના છે,' અને આ વસ્તુ ખૂબ અસરકારક નીવડે છે. દરેક વ્યક્તિને માટે આ વસ્તુ અલગ અલગ રીતની હોય છે. પરંતુ સૌ પ્રથમ તો તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે ભય એ ઘણી ઘણી ખરાબ વસ્તુ છે, એક તેજાબના જેવી વસ્તુ છે કે જે તમને ખાઈ જાય છે. જો તમે એ તેજાબનું ટીપું કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર મૂકશો તો એ તેના મૂળ સુધી એને ખાઈ જશે. એટલે, પ્રથમ પગલું તો એ છે કે ભયની શક્યતાને જ તમારી અંદર પ્રવેશ ન કરવા દેવો! હા, પહેલું પગલું એ જ છે. મને એવા લોકો પણ મળેલા છે કે જેઓ પોતે પોતાની બીક વિષે ગર્વ લેતા હતા. એમનો તો કોઈ જ ઈલાજ નથી. એટલે કે, તદ્દન સ્વાભાવિકપણે એ લોકો એમ કહે છે. 'હા, જરા ખ્યાલ તો કરો, હું તો એટલો બધો બી ગયેલો!' તો પછી શું! એમાં અભિમાન લેવા જેવું તો કાંઈ જ નથી, આવા લોકો માટે તમે કંઈ જ નહિ કરી શકો.

આમ છતાં, જો તમે એક વાર એવું સ્વીકારો કે જે ચેતના થોડીઘણી પણ આલોકિત થયેલી છે, તેને માટે આવો ભય એ કોઈ સારી કે લાભદાયક કે ઉમદા વસ્તુ નથી, તો પછી તમે એની સામે લડી લેવાની શરૂઆત કરો છો. અને હું કહી મૂકું કે, આમાં એક વ્યક્તિનો રસ્તો બીજી વ્યક્તિથી જુદો હોય છે; સૌ સૌએ પોતપોતાનો માર્ગ શોધી લેવાનો હોય છે; એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે, વળી ભય એ એક સામૂહિક રીતની ભયંકર એવી વસ્તુ છે-ચેપી, એટલે કે, એ એવી તો ચોંટી પડે છે કે અત્યંત ચેપી રોગથી પણ એ વધુ ચેપી હોય છે. તમે કોઈ ભયના વાતાવરણમાં શ્વાસ લો છો અને તરત જ તમને ભય લાગે છે; કેમ, કેવી રીતે-એ કશું પણ જાણ્યા વિના, કેવળ ત્યાં ભયનું વાતાવરણ હોય છે એટલે જ તમે ભયભીત થઈ જાઓ છો. જ્યારે કોઈ અકસ્માત થાય છે ત્યારે જે ગભરાટ ફેલાય છે તેનું કારણ પણ, ત્યાંના વાતાવરણમાં સૌની આસપાસ ફરી વળતો આ ભય જ હોય છે. અને એનો ઈલાજ તદ્દન સહેલો છે. એવા અસંખ્ય દાખલાઓ છે જેમાં અમુક લોકોએ ત્યાંના ભયના આંદોલનનો અસ્વીકાર કરીને તેનો પ્રતિકાર કરવા માત્રથી જ, ગભરાટ ફેલાતો અટકી ગયેલો; જે લોકો ગુહ્યવાદીઓ હોય છે તેમને માટે તો ભયનો ઈલાજ એટલો જ હોય છે કે પ્રભુનું સ્મરણ કરીને તેમના બાહુઓમાં કે ચરણો પાસે લપાઈને બેસી જવું અને પછી બહાર, અંદર કે ગમે ત્યાં, જે કાંઈ બને તેની જવાબદારી તેમના ઉપર છોડી દેવી-અને તરત જ ભયની લાગણી અદૃશ્ય થઈ જાય છે. એ ઈલાજ જો કે ગુહ્યવાદીઓ માટેનો છે પરંતુ એ સૌથી સહેલો છે, પરંતુ બધા લોકો એવા

ભાગ્યશાળી નથી હોતા કે ગુહ્યવાદી બનવા જેટલી પ્રભુ કૃપા તેમની ઉપર હોય.

બાળક : કેટલીક વાર અમારી અંદર એવી શક્તિઓ સુષુપ્ત અવસ્થામાં હોય છે કે જેમને વિષે અમે જાણતા હોતા નથી. તો, જ્યારે અમારે કોઈ કાર્ય કરવાનું આવે ત્યારે અમને કઈ રીતે ખબર પડે કે અમારામાં એ કરવાની લાયકાત છે કે નહિ ?

શ્રી માતાજી : પોતે એ કાર્ય કરવા માટે લાયક છે કે નહિ એ કેવી રીતે જણાય ? પ્રયત્ન કરવા વડે. સારામાં સારી વસ્તુ એ જ છે. અને તમને જો તરત જ સફળતા ન મળે તો મંડ્યા રહો, અને જો કોઈ વસ્તુ કરવા માટે તમારામાં કોઈ તીવ્ર ઝંખના જાગે, કોઈ જોરદાર ઉમંગ તમારામાં ઊભો થાય, તો એનો અર્થ એ થાય કે એ કાર્ય સાથે તમારે કોઈ સંબંધ છે અને એટલે તમારામાં એ કરવાની લાયકાત પણ છે. પરંતુ તમારામાં એવી શક્તિઓ પણ હોઈ શકે છે કે જે ખૂબ ઊંડે સંતાયેલી હોય અને તેમને શોધવા માટે તમારે બરાબર ખાણખોદ કરવી પડે. આમાં તમને પહેલે પગલે જો પાછા પડવાનું થાય તો તેથી નિરુત્સાહ ન થશો, ખંતપૂર્વક મંડ્યા રહેજો.

વાર્તાલાપ - ૪૩

૨૧ ઓક્ટોબર, ૧૯૫૩

બાળક : જ્યારે કોઈ સાચો કલાકાર એકાગ્રતા કરે તે વેળાએ જો પોતાની અંદર પ્રભુનો વાસ અનુભવે તો એ પોતાની કલાનો ઉપયોગ પ્રભુને વ્યક્ત કરવા માટે કરી શકે?

શ્રી માતાજી : કેમ નહિ? પણ પ્રથમ તો તમે કલાકાર કોને કહો છો? કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકારને-એટલું જ? બીજું શું? તમે 'કલાકાર' શબ્દનો શો અર્થ કરો છો? જ્યારે તમે કલાકારની વાત કરો છો ત્યારે કોને અનુલક્ષીને વાત કરો છો? કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકારને?

બાળક : જે કોઈ ચિત્ર કરી શકે તેમ હોય તે.

શ્રી માતાજી : હા, કોઈ ચિત્રકાર કે નકશા બનાવનાર એ, એક જ વસ્તુ છે. કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકાર, એટલું જ ને? ચિત્રકાર અને શિલ્પકાર? કોઈ સંગીતકાર અથવા લેખક કે હું તમને આ વસ્તુ પૂછું છું, કારણ કે જુદા જુદા દાખલાની બાબતમાં જવાબ પણ અલગ અલગ રહેશે

બાળક : હું કોઈ નકશા બનાવનારનો વિચાર કરતો હતો.

શ્રી માતાજી : ઉદાહરણ તરીકે મધ્યયુગમાં એવા લોકો હતા-અત્યારે પણ છે, પરંતુ એ લોકો મધ્ય યુગમાં પણ હતા-જેઓ રંગીન કાચવાળી બારીઓ બનાવતા હતા. એમાં રંગીન કાચ વડે જુદાં જુદાં રૂપોવાળી આકૃતિઓ બનાવતા હતા. પ્રાર્થના કરવાનાં મંદિરોમાં, ગીરજાઘરોમાં, હમણાં એવી રંગીન કાચની બારીઓ જડેલી રહેતી. સામાન્ય બારીઓને બદલે ત્યાં આવા રંગીન કાચની આકૃતિઓવાળી બારીઓ રહેતી. એ એક સરસ માધ્યમ હોય છે, કારણ કે તેની પાછળ સૂર્ય હોય છે (કંઈ નહિ તો ખુલ્લો પ્રકાશ તો ખરો જ), અને આ કાચ પારદર્શક હોઈને તેમાંથી એવો રંગીન પ્રકાશ બહાર આવતો કે આપણને એમ જ લાગે કે એ પ્રકાશ કાચનો પોતાનો જ છે. અને આ લોકો, કાચની આકૃતિઓ બનાવતા, કાચ કાપીને ચિત્રો બનાવતા, અને એમને વિશિષ્ટ આકૃતિઓમાં ઢાળીને જુદા જુદા રંગો વડે રંગતા, સમજાય છે ને? અને સાચે જ એ એક કલા હતી. બધાં જ ગીરજાઘરોમાં, પ્રાર્થના સ્થાનોમાં આવી રંગીન કાચની બારીઓ રહેતી. એમાંની કેટલીક તો અત્યંત અદ્ભુત હતી. એમાં કોઈ વાર કોઈ સંતની જીવન-કથા કે ઈસુ ખ્રિસ્તના જીવનના પ્રસંગો રજૂ કરવામાં આવતા એના જેવી ઘણી બીજી વસ્તુઓ પણ રજૂ કરવામાં આવતી.

એટલે તમારો પ્રશ્ન શું છે તે સ્પષ્ટ કરો.

બાળક : કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુને પોતાને વ્યક્ત કરી શકે કે કેમ?

શ્રી માતાજી : એટલે કલા દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુની અભિવ્યક્તિ કરી શકે કે કેમ? પરંતુ એમને કઈ વસ્તુમાં વ્યક્ત કરી શકે? મારો કહેવાનો આશય એ છે કે, 'પ્રભુને વ્યક્ત કરવા' એ શબ્દો દ્વારા તમે શું કહેવા માગો છો? શબ્દો વડે? ઉપદેશો

વડે? કે પછી પુસ્તકો વડે? અથવા બીજી કોઈ રીતે? આ ભૌતિક જગતમાં પ્રભુને પૂર્ણપણે કોણે વ્યક્ત કરેલા છે? . . . એ તો જ્યારે આ ભૌતિક જગતનું રૂપાંતર થઈ જશે ત્યારે જ પ્રભુને તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વ્યક્ત કરી શકાશે. હું કલા અને બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિની વચ્ચે કશો ફેર લોય એમ જોતી નથી. એ એક એવી વસ્તુ છે જે પોતે ફેલાઈ જઈ શકે છે, પરંતુ સંપૂર્ણપણે તો નહિ, અને પછી (આ કેવી રીતે કહેવું?) એ પોતે અમુક રીતની આકૃતિ ઊભી કરવાનું સાધન બની શકે છે. અને રૂપ ગમે તે પ્રકારનું હોય, તેથી કોઈ જાતનો ફરક પડતો હોય એમ મને લાગતું નથી. જો કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુને શબ્દો વડે વ્યક્ત કરી શકે તો એ રંગો વડે, સ્વરો દ્વારા કે રૂપો દ્વારા પણ વ્યક્ત કરી શકે. પરંતુ આ બધી રીતોમાં, પૂર્ણ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ પૂર્ણપણે થઈ શકતી નથી કારણ કે તેમની સાથે સંપૂર્ણ રીતની એકરૂપતા સધાયેલી નથી હોતી. પરંતુ જ્યારે જગતનું રૂપાંતર થઈ જશે, અને કોઈ રીતની વિરૂપતા દાખલ થયા વિના પ્રભુ પોતાને પ્રગટ કરી શકશે, ત્યારે તેમને પૂર્ણપણે વ્યક્ત કરી શકાશે. પરંતુ અત્યારની ક્ષણે તો સર્વ રીતની અભિવ્યક્તિઓ એક સરખી ભૂમિકા ઉપરની જ હોય છે. એમાંની કોઈ પણ અન્ય કરતાં વધુ સારી નથી હોતી. અભિવ્યક્તિનો કોઈ એક પ્રકાર (મારો કહેવાનો આશય એ છે કે એ અભિવ્યક્તિ પોતે) અન્ય કરતાં વધુ સારો હોતો નથી. એમાં હમેશાં કોઈ એવી વસ્તુ આવી જાય છે કે જે માનવ વ્યક્તિતાની હોય છે, સ્વરૂપધારી વ્યક્તિની હોય છે; અને એને લઈને, જે કોઈ વસ્તુ વ્યક્ત કરવામાં આવતી હોય છે તે મર્યાદિત કે વિકૃત બની જાય છે.

કલા પણ બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓ જેવી જ એક પ્રવૃત્તિ છે. સાચું કહું તો, એ સન્નારીને* જ્યારે મેં આ વાત કહેલી ત્યારે જરા વધુ પડતો વિવેક કરેલો. પરંતુ મેં વિચારેલું કે, 'તમારે આવી રીતે ભેદભાવ શા માટે કરવો જોઈએ, આ બધું સરખું જ છે,' હું કહું છું તે સમજાય છે ને?

બાળક : વ્યક્તિ જ્યારે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરે છે ત્યારે તે પોતે ધારતો હોય છે તેવા સ્વરૂપમાં તેમને જુએ છે ખરો?

શ્રી માતાજી : સામાન્ય રીતે એવું જ બને છે-સિવાય કે એણે પોતાની મનોમય રચનાનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કર્યો હોય; જો કે એવું બહુ ઓછું બને છે. એમનાં દર્શન તદ્દન બિનંગત રીતે ભાષ્યે જ થાય છે. તદ્દુપરાંત, શ્રી અરવિંદ એમ જ કહેતા હતા કે પ્રભુ સાથેના સંબંધનો આધાર તે તેમને કેવા પ્રકારમાં ઈચ્છે છે તેની ઉપર જ રહે છે. દરેક જણ તેમની સાથે અમુક પ્રકારનો સંબંધ રાખવા ઈચ્છે છે, અને એનો સંબંધ પછી એ પ્રકારનો જ થાય છે.

* જેણે મૂળ આ પ્રશ્ન પૂછેલો તે. જુઓ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ (૨૮ જુલાઈ).

બાળક : તો પછી સત્ય શું છે ?

શ્રી માતાજી : કદાચ કોઈ સંપૂર્ણપણે રૂપાતીત વસ્તુ-અથવા તો જે સર્વ પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકતી હોય તેવી કોઈ વસ્તુ. પ્રભુની અભિવ્યક્તિના પ્રકારો અનંત છે અને તેઓ પોતાને સર્વ પ્રકારનાં રૂપોમાં પ્રગટ કરી શકે છે. અને તેઓ સૌ કોઈમાં તેની જરૂરિયાત હોય તેવા રૂપમાં પ્રગટ થાય છે. કારણ કે કોઈ વ્યક્તિ તેમની સાથે એટલું બધું સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય સિદ્ધ કરે કે તે પોતાની જાતને વિસરી જાય, તો પછી એ જાણે તો એ વ્યક્તિ પોતાની અનુભૂતિને વ્યક્ત જ નહિ કરી શકે-અને જ્યારે એ પોતાની અનુભૂતિને વ્યક્ત કરી શકવાની અવસ્થામાં આવશે ત્યારે એમાં કોઈ વ્યક્તિગત અને મર્યાદાવાળી વસ્તુ આવી જશે અને એમાંથી પેલી અનુભૂતિએ પસાર થવાનું રહેશે. અનુભૂતિની જાણ એક વસ્તુ છે અને તેને વ્યક્ત કરવી એ બીજી વાત છે. એ વસ્તુઓ એક સાથે પણ બની શકે: કેટલાક લોકો પોતાની અનુભૂતિની સાથે જ, પોતાને જે અનુભવ થતો હોય તેને એક યા બીજી રીતે વ્યક્ત કરી શકે છે, ત્યારે એ વસ્તુ એક સાથે બને છે. પરંતુ તેમ છતાં, અનુભૂતિને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અનુભવનાર અને એને વ્યક્ત કરનાર વસ્તુઓ, તેના સ્વરૂપના ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં અલગ હોય તેવા પ્રકારો હોય છે. અને આ તજ્જાવતને આધારે આપણે એમ કહીએ કે જાતે પ્રભુ બન્યા વિના, પ્રભુનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી, તો એ સાચું કથન બની રહે છે.

એમને વ્યક્ત કરવાની બાબતમાં, હમેશાં અમુક રીતનો ફેરફાર થાય છે, એ હમેશાં કાંઈક આ રીતે (સ્તરનો ફેરફાર બતાવવાની ક્રિયા) બને છે, પછી એ અભિવ્યક્તિ ગમે તે પ્રકારે કરવામાં આવતી હોય.

ફક્ત એક જ ક્ષેત્ર એવું છે જેમાં આ અનુભૂતિને પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરવામાં આવેલી નથી. એ છે, તદ્દન સ્થૂલ પદાર્થનું ક્ષેત્ર. અને એ બાબતમાં જો એમ પૂછવામાં આવે કે, જ્યારે દિવ્ય ચેતનાનું સ્થૂલ શરીરમાં અવતરણ થશે, ત્યારે એમાં એવું સંપૂર્ણ રૂપાંતર થશે કે નહિ કે જેથી અહીં પ્રભુના સર્વાંગીણ આભિભાવની શક્યતા ઊભી થાય, તો એ વાજબી કહેવાય. . . . પરંતુ એ તો હજી હવે થાય તેની વાત છે, એ વસ્તુ હજી સુધી કરવામાં આવેલી નથી. અને જ્યાં સુધી એમ કરવામાં નથી આવ્યું ત્યાં સુધી, એમ બનશે કે તેની ખબર નહિ પડે. કારણ કે આપણે આ રીતે, સૌથી ઉચ્ચ મનોમય રીતે પણ તેમને વ્યક્ત કરીએ છીએ, ત્યારે પણ ભૌતિક દેહને કારણે, કોઈ અંતરાય વચમાં આવે છે. કારણ કે, ઉદાહરણ તરીકે, જે પ્રેરણા પ્રાપ્ત થઈ હોય, તે છેક કાગળ સુધી ઊતરી આવે તે માટે, ભલે ગમે તેમ થાય, તોપણ, તેને એવી જાતનાં ભૌતિક આંદોલનોમાંથી પસાર થવું પડે કે તેને લઈને તેનું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય. પરંતુ જો આ આંદોલનોનું પણ રૂપાંતર થઈ ગયું હોય, તો એવા પ્રસંગે, એમ બની શકે કે અંતરમાં જે વસ્તુ વ્યક્ત થતી હોય તેના જેવી જ

બહારની અભિવ્યક્તિ થાય; એટલે કે, ઈન્દ્રિયગમ્ય આવિર્ભાવ એ દિવ્ય સત્ત્વનો સત્યપૂર્ણ આવિર્ભાવ બની રહે છે.

બસ ને?

બાળક : રામાયણ અને મહાભારતના પ્રસંગો સાચા હશે ને?

શ્રી માતાજી : કયા અર્થમાં સાચા? એ બધી વસ્તુઓ સાચેસાચ પૃથ્વી ઉપર બની હશે નહિ? હનુમાન અને વાનરો અને (હસાહસ), હું કાંઈ કહી શકું તેમ નથી. મને એવી લાગણી થાય છે કે એ વસ્તુઓ પ્રતીકાત્મક છે; ઉદાહરણ તરીકે, એમાં હનુમાન તે ઉત્ક્રાન્તિશીલ મનુષ્યનું પ્રતીક છે, અને રામ તે ઉપરથી આવીને અવતરણ પામેલ સ્વરૂપનું પ્રતીક છે. પરંતુ

બાળક : આપ આ વસ્તુઓને કયા અર્થમાં ઉત્ક્રાન્તિશીલ અને અવતરણશીલ સ્વરૂપો કહો છો?

શ્રી માતાજી : ઉત્ક્રાન્તિશીલ સ્વરૂપ એટલે જેને પશુઓ સાથે સાતત્યનો દોર હોય. અવતરણશીલ સ્વરૂપ એટલે, જે સ્વરૂપ મૂળમાં તો ઊદ્ધર્વનું હોય, પરંતુ જે, જ્યારે પૃથ્વીની રચના થઈ ત્યારે પૃથ્વી ઉપર સાકાર થયેલું તે-એ નીચેથી નથી આવતું, ઉપરથી આવે છે. પરંતુ ઉત્ક્રાન્તિશીલ સ્વરૂપમાં એક એવી કેન્દ્રસ્થ જ્યોતિ હોય છે કે જેમાંથી ચૈત્ય સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે, જે ખીલીને ચૈત્ય સ્વરૂપ બને છે, અને જ્યારે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે રચાઈ જાય છે, ત્યારે પછી એક ક્ષણ એવી આવે છે કે જ્યારે તે ઊદ્ધર્વમાંથી આવનાર સ્વરૂપ સાથે એવું તાદાત્મ્ય કરી શકે કે જેથી તે અહીં અવતાર ધારણ કરી શકે. એટલે જે સ્વરૂપ ચૈત્ય સ્વરૂપમાં ઊતરી આવે છે તે અવતરણશીલ સ્વરૂપ હોય છે-અધિમાનસ ભૂમિકા કે કોઈ અન્ય સ્થળેથી.

આટલું બસ છે ને?

બાળક : શું આનાતોલ ઝાંસનો 'જોંગ્લીઆ' કોઈ કલાકાર હતો?

શ્રી માતાજી : મને ખબર નથી (હું હમણાં પારુલને એ વાત જ પૂછતી હતી), એનો આધાર તમે 'કલાકાર' શબ્દની શી વ્યાખ્યા કરો છો તેની ઉપર રહે છે.

મને પૂછો તો, હું તો એમ જ માનું છું કે, જે કોઈ વ્યક્તિ, કોઈ કલામય વસ્તુની રચના કરે છે તે 'કલાકાર' છે! કોઈ પણ શબ્દનો આધાર એના ઉપયોગ ઉપર, તમે એમાં શું મૂકો છો તેની ઉપર રહે છે. એમાં તમારે જોઈએ તે વસ્તુ મૂકી શકો. ઉદાહરણ તરીકે, જાપાનના માળીઓ વૃક્ષોના આકાર સુધારવામાં સમય ગાળે છે. તેઓ એ માટે એમ કરે છે કે જેથી એ વૃક્ષ આખા યે દૃશ્યમાં એક સુંદર ચિત્ર જેવું બની જાય. અનેક રીતની કાપકૂપ કરીને, ટેકાઓ મૂકીને, અને એવી અનેક રીતો વાપરીને, તેઓ વૃક્ષોના આકારની મેળવણી કરે છે. આખા યે દૃશ્યમાં એ વૃક્ષની આકૃતિ બંધબેસતી

થઈ રહે તે માટે તેઓ તેમને ખાસ રૂપ આપે છે. ત્યાંના બગીચામાં, વૃક્ષની જ્યાં જરૂર હોય છે ત્યાં જ રોપવામાં આવે છે અને આખા યે દૃશ્ય-વિસ્તારમાં એ બરોબર ગોઠવાઈ જાય તેવો આકાર તેને આપવામાં આવે છે. અને એ રીતે એ લોકો અદ્ભુત વસ્તુઓ રચવામાં સફળ થાય છે. તમારે એ બાગનો એક ફોટો જ લેવાનો રહે છે. જ્યારે તમે જુઓ છો ત્યારે એ એક સુંદર, સરસ ચિત્ર જ હોય છે. ત્યારે, હું તો એ માણસને જરૂર એક કલાકાર જ કહું. ભલે કોઈ એને માળી કહે પણ એ કલાકાર જ હોય છે જે લોકોમાં સર્વ રૂપો પ્રત્યે સંવાદિતાની અને સર્વ આકૃતિઓની પરસ્પર સંવાદિતાની, ખાતરીલાયક અને સુવિકસિત એવી દૃષ્ટિ હોય છે, તેઓ સાચે જ કલાકારો હોય છે, પછી તેઓની રચના ગમે તે પ્રકારની હોય.

બાળક : આપે અમને રામ અને હનુમાનની વાત પૂરેપૂરી ના કહી. (હસાહસ)

શ્રી માતાજી : મેં વાત પૂરી ના કરી? પણ હા, મેં કહેલું કે . . . હા, પણ એણે તો પૂછેલું કે ઉત્કાંતિશીલ અને અવતારગામી સ્વરૂપમાં શો ભેદ છે, અને એને માટે એટલી વાત પૂરતી હતી. તમારે ફક્ત આખી વાત પાછળની ચાવીરૂપ વસ્તુ જાણી લેવી જોઈએ. વળી મને એ પણ ખબર નથી કે રામાયણની અનેક કથાઓમાં કયો ગ્રંથ પ્રમાણભૂત ગ્રંથ છે. કારણ કે મેં તેની જુદી જુદી રીતની રજૂઆતો સાંભળેલી છે. એમાં જુદી જુદી રીતની રજૂઆતો છે એ વાત ખરી છે ને? બધામાં બે મુખ્ય વાતો (શ્રી માતાજી નલીની પ્રત્યે વળે છે) અંતને લગતી છે: રાવણની હાર અને મૃત્યુ અને સીતાનું મૃત્યુ. મેં પંડિતો પાસેથી એ વાતોની જુદા જુદા પ્રકારની રજૂઆતો, ભિન્ન ભિન્ન ઈગિતાર્થોવાળી વાતો સાંભળેલી છે. એમનાં મનના વલણ પ્રમાણે, જે લોકો ખૂબ ખૂબ જુનવાણી વિચારના હતા તેમણે કહેલી વાતોમાં અને જે લોકો જુનવાણી ન હતા તેમણે કહેલી વાતોમાં કોઈક વસ્તુ અત્યંત જુદી જુદી રીતની હતી. એટલે, હું જાણતી નથી કે, આ વિષય ઉપર અનેક ગ્રંથો છે કે પછી એ વસ્તુઓ તેમનાં પોતાનાં અર્થઘટન હતાં.

નલીનીકાન્ત : એ વિષયમાં અનેક ગ્રંથો છે. ઉત્તરમાં એનું કથાવસ્તુ એક છે, દક્ષિણમાં એનું કથાવસ્તુ ભિન્ન છે.

શ્રી માતાજી : આહ! આ તો બૌદ્ધમતના જેવું છે. દક્ષિણના લોકો અને ઉત્તરના લોકોની કલ્પના જુદી જુદી રીતની છે. દક્ષિણના લોકો જરા વધુ રૂઢિચુસ્ત હોય છે, નહિ. . . . ? મને ખબર નથી, પરંતુ દક્ષિણમાંનો બૌદ્ધમત એકદમ રૂઢિચુસ્ત છે અને તેનામાં એમના ગ્રંથોને સમજવા માટે જરૂરી એવી નમનીયતા નથી. અને એ એક ભયંકર કઠોર રીતનો બુદ્ધવાદ છે કે જેમાં કોઈ પણ પ્રકારના ઈશ્વર-તત્ત્વના ખ્યાલને ફેંકી દેવામાં આવેલો છે. આથી ઊલટું, ઉત્તરના બૌદ્ધમતમાં દેવોનાં ટોળેટોળાં છે! એ ખરું કે એ બધા અગાઉના બુદ્ધો છે, પરંતુ એમને પણ દેવો બનાવી દેવામાં આવે છે. અને આ મતનો જ ચીનમાં પ્રસાર થયેલો

અને ત્યાંથી જાપાનમાં ગયેલો. ત્યાં એક મંદિર એવું છે જેમાં એક હજાર બુદ્ધો છે. બધાની મૂર્તિઓ છે-કેન્દ્રની મૂર્તિની આસપાસ હજાર જેટલા બુદ્ધો-ચારે તરફ એ મંદિરની પાછળની આખીય દીવાલ ઉપર બુદ્ધો છવાઈ ગયેલા છે: નાના, મોટા, જાડા, પાતળા, નારીસ્વરૂપ, નરસ્વરૂપ-ત્યાં બધું જ છે, આખું યે ભરચક દેવમંડળ, અને એ બધા દેવો જેવા છે. વળી એમની નીચેની બાજુએ અનેક જાતની નાની નાની મૂર્તિઓ છે-એમાં પશુઓ પણ છે-અને એ બધા ભક્તમંડળમાં છે. એ તો આખું યે મૂર્તિઓનું ટોળું છે. પરંતુ દક્ષિણના બૌદ્ધમતમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ લોકો જેવી કઠોરતા છે: કોઈ મૂર્તિ જ ન જોઈએ. અને કોઈ દિવ્ય ચેતનાનો સ્વીકાર પણ નથી. કામનાને કારણે તમે આ કામનાના જગતમાં આવો છો અને કામનાનો ત્યાગ કરો એટલે તમે જગત અને સૃષ્ટિની બહાર નિર્વાણમાં ચાલ્યા જાઓ છો-એમનું શૂન્ય પણ વધુ પડતું સઘન છે. બૌદ્ધમત પ્રમાણે કોઈ સર્જનહાર નથી. એટલે મને ખબર નથી. દક્ષિણનો બૌદ્ધ મત પાલીમાં અને ઉત્તરનો સંસ્કૃતમાં લખાયેલો છે. અને સ્વાભાવિક રીતે, તિબેટનો બૌદ્ધમત તિબેટી ભાષામાં, ચીનનો બૌદ્ધમત ચીની ભાષામાં અને જાપાનનો બૌદ્ધમત જાપાનની ભાષામાં લખાયેલો છે, અને હું માનું છું કે એ દરેકમાં જુદા જુદા મતો દર્શાવેલા હશે. ત્યારે, એ જ રીતે રામાયણની પણ અનેક પ્રકારની કથાઓ હશે અને મહાભારતની તો એથી યે વધુ-આ તો ખરેખર ભારે કહેવાય!

નલીનીકાન્ત : રામાયણની પણ.

શ્રી માતાજી : એટલે એના પાઠમાં પાછળથી ઉમેરા કરવામાં આવેલા છે.

બાળક : માતાજી, મહાભારતનું અસ્તિત્વ હશે ખરું?

શ્રી માતાજી : હું ધારું છું કે કોઈક વસ્તુ તો હશે, દરેક વસ્તુની અમુક 'કોઈક વસ્તુ: સાચી હોય છે અને બીજી તેમાંથી ઉપજાવી કાઢેલી હોય છે. આ બંને વસ્તુઓ ભિન્ન ભિન્ન છે, પરંતુ દરેક ધર્મોમાં, દરેક સ્થળે એવું જ હોય છે: અમુક વસ્તુ હોય છે, એ વસ્તુ સાચેસાચ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય છે, અને પછી લોકો એમાંથી કોઈક જુદી જ વસ્તુ ઉપજાવી લે છે. ઈતિહાસ અને પુરાણમાં આટલો જ ફેર છે. પરંતુ ઈતિહાસ પોતે પણ એક પુરાણકથા જ હોય છે.

એકની એક વાત, તેને તદ્દન બિનંગત રીતે વિચારવામાં આવે, તોપણ, જ્યારે તેને હજારો વખત ફરી ફરીને કહેવામાં આવે ત્યારે તેમાં ફેરફાર ઊભો થાય છે. મૂળ કથાવસ્તુ-એટલે કે સૌ પ્રથમ સ્વીકૃત એવું મહાભારતનું કથાવસ્તુ-શું છે? લાંબા સમય સુધી તો એને મુખપાઠ વડે જ કહેવામાં આવતી નહિ? એટલે તમે કલ્પના કરી શકો છો કે એમાં કેટલા ફેરફાર થયા હશે. મોઢા-મોઢ કહેવાની પ્રથા બહુ લાંબા કાળ

સુધી ચાલુ હતી. પરંતુ એને સૌ પ્રથમ કોણે ગ્રંથરૂપમાં લખેલું?

નલીનીકાન્ત : વ્યાસે.

શ્રી માતાજી : આહ!

નલીનીકાન્ત : એના પહેલા પાઠમાં ૩૬૦૦૦ શ્લોકો હતા. અત્યાર હવે લાખ-બેલાખ જેટલા છે.

શ્રી માતાજી : ઓ હો! હો! એનો વિકાસ થયો છે: મૂળના છત્રીસ હજાર કૂલીને કૂલકો થયો છે! પણ ગીતા-એના ઘણા પાઠ છે?

નલીનીકાન્ત : ના.

શ્રી માતાજી : પરંતુ ગીતા પણ મહાભારતનો જ ભાગ છે.

નલીનીકાન્ત : હા

શ્રી માતાજી : રામાયણ વધુ આધુનિક છે?

નલીનીકાન્ત : ના.

શ્રી માતાજી : એ પણ એ જ સમયનું છે? અને એનો લેખક જાણીતો છે?

નલીનીકાન્ત : વાલ્મીકિ.

શ્રી માતાજી : અને એમાં બહુ ફેરફાર થયો નથી.

નલીનીકાન્ત : પેલા જેટલો નહિ. મહાભારત જેટલો નહિ.

શ્રી માતાજી : પરંતુ એમાં પણ પાઠ ફેર તો છે. એક મત એમ કહે છે કે રાવણો જાણી જોઈને મૃત્યુ સ્વીકારેલું, એણે જાણી જોઈને અસુરનો સ્વાંગ ધારણ કરેલો અને પ્રભુની બહાર બને તેટલું થોડું 'રહેવું' પડે એટલા માટે તે સ્વેચ્છાએ મરી ગયેલો. એ રામમાં એમ કહીને સમાઈ ગયેલો કે પોતે નિર્ણયાત્મક રીતે તેમની સાથે એકરૂપ થઈ જવામાં સફળ બન્યો છે. આ કયો પાઠ છે? જૂનો કે નહિ?

નલીનીકાન્ત : બધું જ જૂનું છે.

શ્રી માતાજી : એ જૂનું છે. એમાં એવો ખ્યાલ છે (એ એક ખ્યાલ છે, નહિ?) કે, અસુરોએ અસુરો બનવાનું પસંદ કર્યું છે કે જેથી તેઓ દેવો અને ઋષિઓની માફક એક લાંબો આંટો મારવાની મહેનત કર્યા વિના વધુ ઝડપી ગતિએ પ્રભુના મૂળ તત્ત્વ સાથે એકરૂપ થઈ શકે. અસુરોએ અત્યંત દુષ્ટ થવાનું સ્વીકારેલું હોઈ તેઓનો વધુ ઝડપથી નાશ થાય એટલે તેઓ બધુ જલદી પાછા ફરી શકે. આ પણ એક ખ્યાલ છે! (હસાહસ).

એ જ રીતે, મેં બે પ્રકારના પાઠ સાંભળેલા છે (પરંતુ મેં જેમ હમણાં કહ્યું તેમ, એક જરા વિશાળ દૃષ્ટિવાળો અને બીજો તદ્દન જુનવાણી રીતનો છે). એમાં સીતાના અંતની વાત આવે છે. એકમાં એમ કહ્યું છે કે તેમણે પૃથ્વીમાં સમાઈ જવાનું પસંદ

કરેલું કારણ કે તેઓ પવિત્ર હતા જ્યારે બીજામાં એમ કહેવામાં આવેલું છે કે તેઓ નિર્દોષ ન હતાં માટે જ પૃથ્વીમાં સમાઈ ગયેલાં! (હસાહસ).

બાળક : ત્યારે આકાશમાંથી* પુષ્પવૃષ્ટિ થયેલી, ખરું ને?

શ્રી માતાજી : આહ! એ વળી બીજી વાત નીકળી . . . મેં, રામાયણની વાત એક પંડિત પાસેથી સાંભળેલી. એમનો બાપ પણ પંડિત હતો. એ ભાઈ પેરિસમાં કાયદાઓ વિષે અભ્યાસ કરવા આવેલા હતા, પણ સ્વભાવમાં બધા જ જુનવાણી લોકો જેવા અત્યંત જુનવાણી હતા, એ તો ભારે વાત હતી! અને એમની પાસે રામાયણની એક સચિત્ર અંગ્રેજી ભાષાંતરની પ્રત હતી. એમણે તે મને બતાવેલી. અને એમાંની વાત પણ કહેલી. અને છેવટે અંતમાં એમણે મને આ વાત કરેલી, મેં તેમને પૂછેલું, ‘એટલે તમારું શું કહેવું છે?’ તેમણે મને કહ્યું કે, ‘જુઓ, હિંદુઓમાં એવું છે કે કોઈ સ્ત્રી કોઈ અન્ય મનુષ્યના ઘરમાં થોડાક કલાક પણ રહે તો તે અપવિત્ર ગણાય. . . .’ ઓહ! એ તો ભયંકર કહેવાય. . . . એટલે, એ પવિત્ર ન હતાં એટલે પૃથ્વી એમને ગળી ગયેલી. . . . મને યાદ છે, આ પંડિત તદ્દન ઠીંગણાં હતાં. એમનું કુટુંબ મુંબઈનું હતું-તળ મુંબઈ નહિ, પણ એ બાજુનું, એ ગુજરાતી હતા. મને લાગે છે કે એમની ભાષા ગુજરાતી હતી.

અને પછી બીજી રીતની કથા. એ મેં . . . એ ભાઈને શાસ્ત્રી કહેતા-તેમની પાસેથી સાંભળેલી. એ પણ પંડિત હતા. એ જાપાનમાં હતા. ત્યારે વાત એમ છે.

આટલું જ ને? કોઈ સવાલ નથી? તમે . . . ? જલદી બોલો મોડું થાય છે.

બાળક : આપના એક લેખમાં આપે એમ કહેલું છે કે સૌન્દર્ય એ વૈશ્વિક વસ્તુ છે અને તેને જોઈ અને પારખી શકવા માટે મનુષ્યે વિશ્વ સરખા વિશાળ થવું જોઈએ.

શ્રી માતાજી : હા. મારો કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે એ જોઈ અને પારખી શકો તે માટે તમારામાં વિશ્વરૂપ ચેતના હોવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, તમારી ચેતના અમુક સ્થળ પૂરતી મર્યાદિત હોય, રાષ્ટ્રિય ચેતના હોય (કોઈ એક દેશની ચેતના હોય), તો જે વસ્તુ એક દેશમાં સુંદર ગણાતી હોય તે બીજા દેશમાં ન પણ હોય. કારણ કે સૌન્દર્ય વિષેની દૃષ્ટિમાં ફેર પડે છે, ઉદાહરણ તરીકે (હું તમને હસવું આવે એવી વાત કહી શકું છું), જ્યારે હું પેરિસમાં હતી ત્યારે દાહોમીના રાજવીના પુત્રના પરિચયમાં હતી (એ ભાઈ સીદી હતા - દાહોમીના રાજા પણ સીદી હતા) અને એ પેરિસમાં કાયદાશાસ્ત્ર ભણવા આવેલા. એ ફ્રેંચ લોકોની માફક જ ફ્રેંચ ભાષામાં વાત

✽ શાસ્ત્રોમાં લખ્યા પ્રમાણે સીતાજી જ્યારે સમાઈ ગયાં ત્યારે આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થયેલી. અને એ રીતે તેઓ પવિત્ર સાબિત થયેલાં.

કરી શકતા હતા. પરંતુ, જાતે તો સીદી જ રહેલા, સમજ્યા ને. અને તેમને એક વાર પૂછવામાં આવેલું (એ ભાઈ એમની વિદ્યાર્થી જીવનની અનેક પ્રકારની વાતો કરતા હતા) કે તમે ક્યારે પરણાશો, કોને પરણાશો?—‘આહ! એ તો મારા દેશની કોઈ કન્યા સાથે સ્તો, સ્વાભાવિક છે કે એ છોકરીઓ જ રૂપાળી હોય છે’ (હસાહસ). હવે, જે લોકો સીદી નથી હોતા તેમને માટે, સીદી લોકોનું સૌંદર્ય પારખવું જરા અઘરું હોય છે! અને છતાં, મારે જે વાત થયેલી તે તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે થયેલી. એ ભાઈને પૂરેપૂરી ખાતરી હતી કે કોઈની કલ્પના કોઈ અલગ રીતની ન હોઈ શકે. . . . ‘કેવળ મારા દેશની છોકરીઓ જ રૂપાળી હોય છે!’

બધે આમ જ હોય છે. કેવળ જે લોકોએ થોડીક કલાની દૃષ્ટિ કેળવી હોય છે, ખૂબ પ્રવાસ ખેડ્યો હોય છે, ઘણી વસ્તુઓ જોવાને લઈને જેમની ચેતના વિશાળ બનેલી હોય છે એવા લોકો જ કોઈ ખાસ વિચારસરણીથી બંધાયેલા હોતા નથી. પરંતુ કોઈ વ્યક્તિને તેની જાતિની ખાસ પ્રકારની રસવૃત્તિમાંથી મુક્ત કરાવવી એ ઘણું કઠણ કાર્ય છે.—હું અત્યારે દેશ અંગે વાત કરતી નથી, જાતિ અંગેની વાત કરું છું. એ ઘણું મુશ્કેલ હોય છે. યાદ રાખો એ વસ્તુ ત્યાં છેક નીચે, અવચેતનામાં બેઠેલી હોય છે, અને તમારું ધ્યાન દોરાયા વિના તે સ્વાભાવિક રીતે અને આપોઆપ, ઉપર આવી જાય છે. છેક આ મુદ્દા ઉપર પણ : બીજી બધી જાતિની સ્ત્રીઓ કરતાં તમારી જાતિની સ્ત્રીઓ ઘણી વધુ રૂપાળી હોય છે—સ્વાભાવિક, એ એક સ્વાભાવિક પસંદગી હોય છે. મારે કહેવાનું આ જ છે. એટલે તમારે એ બધાથી ઉપર ઊઠવું જોઈએ. હું એવા લોકોની તો વાત જ કરતી નથી કે જેમને તેમના કુટુંબ કે નાત-જાતની બહારની દરેક વસ્તુ કુરૂપ લાગતી હોય. એ લોકો વિષે તો હું કંઈ કહેતી નથી. હું એવા લોકોની પણ વાત કરતી નથી કે જેમને માટે એક દેશ બીજા કરતાં વધુ સુંદર હોય, અને છતાં, એવા લોકો પણ, સામાન્ય પ્રકારની વિચારસરણીથી તો ઉપર ગયા જ હોય છે. હું અત્યારે તો જાતિઓની વાત પણ કરતી નથી. . . . એ ઘણી મુશ્કેલ વસ્તુ છે. તમારે તમારી અંદર સીધેસીધા નીચે, ઊંડાણમાં, અવચેતનામાં—અને એથી પણ આગળ—ચાલ્યા જઈને આવી વસ્તુઓનું મૂળ શોધી કાઢવાનું રહે છે. માટે જો તમારે સૌંદર્ય તત્ત્વની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી હોય—કે જેને આવી સર્વ રીતની પસંદગીઓ, પ્રજાઓની પસંદગીઓ સાથે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન હોય—તો તમારામાં વૈશ્વિક ચેતના હોવી જોઈએ. નહિ તો એ તમને કઈ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? તમારામાં હમેશાં પસંદગીઓ રહેવાની જ. અને આ પસંદગીઓ સક્રિય અને સભાન સ્વરૂપમાં ન હોય તોપણ, અવચેતન અને અંધ પ્રેરણાજન્ય પસંદગીઓ તો હોય છે જ. એટલે, રૂપ સાથે કોઈ રીતનો સંબંધ ન હોય તેવું સૌંદર્ય પારખવા માટે તમારે રૂપોની સૃષ્ટિથી ઉપર ઊઠવું

જોઈએ. અને એક વાર તમે એ વસ્તુને રૂપથી અલગ હોવાનું જોઈ લેશો, તો પછી, ગમે તે રૂપમાં કશો ભેદભાવ કર્યા વિના, તેને પારખી શકશો, અને એ બહુ રસપ્રદ બને છે.

એટલે બસ, આટલું. શુભરાત્રી, મારાં બાળકો.

વાર્તાલાપ - ૪૪

૨૮ ઓક્ટોબર, ૧૯૫૩

(વાંચન)

‘સાચી કળા સમગ્રતાવાળી, અખંડ સ્વરૂપ હોય છે. તે જીવન સાથે એક હોઈ તેની સાથે વણાઈ ગયેલી હોય છે. પ્રાચીન ગ્રીસ અને મિસરમાં આપણને કલાની એ આંતર સમગ્રતાનું દર્શન થાય છે, કારણ કે એ સંસ્કૃતિઓમાં ચિત્રો, મૂર્તિઓ તથા કલાના સર્વ પદાર્થો મકાનના શિલ્પની યોજનાનાં જ અંગો તરીકે બનાવવામાં અને ગોઠવવામાં આવતાં હતાં. જાપાનમાં આજે પણ એ જ સ્થિતિ પ્રવર્તે છે, અથવા કહો કે, ઉપયોગિતા અને વ્યવહારુ આધુનિકતાનું એના પર આક્રમણ થયું તે પહેલાં ગઈ કાલ સુધી એ જ સ્થિતિ હતી. એક જાપાનિઝ ઘર એટલે આશ્ચર્ય પમાડે એવી કલાત્મક સમગ્રતાવાળી વસ્તુ હંમેશાં યોગ્ય વસ્તુ તેને ઉચિત સ્થાને હોવાની જ. કોઈ વસ્તુ અસ્થાને નહિ જણાય. કોઈ વસ્તુ જોઈએ તે કરતાં વધારે નહિ હોય, કોઈ ચીજ ઓછી પણ નહિ, દરેક વસ્તુ જોઈએ તેવી જ જણાશે. અને ઘર પોતે પણ આજુબાજુની પ્રકૃતિ સાથે અજબ રીતે સુમેળમાં આવી જતું જણાશે. હિંદમાં પણ ચિત્રકલા, મૂર્તિ- વિધાન અને સ્થાપત્ય ત્રણે એક અવિભાજ્ય સૌન્દર્યનાં અંગો હતાં અને પ્રભુની આરાધનાની એક અખંડ અવિભાજ્ય ક્રિયા રૂપ થઈ રહેતાં.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૨૮ જુલાઈ)

બાળક : માતાજી, આપે આ જે કહ્યું છે કે, ‘સાચી કળા સમગ્રતાવાળી, અખંડ સ્વરૂપ હોય છે. તે જીવન સાથે એક હોઈ તેની સાથે વણાઈ ગયેલી હોય છે,’ તે વાત મને સમજાતી નથી.

શ્રી માતાજી : મેં શું કહ્યું છે? કેવળ એટલું જ કે સાચી કલા એ ભૌતિક જગતમાં સૌંદર્યનો આવિર્ભાવ છે, અને જે જગતનું સંપૂર્ણપણે આધ્યાત્મિકતામાં પરિવર્તન થઈ ગયું હોય, એટલે કે, જેમાં કલા દ્વારા દિવ્ય સત્યની સંપૂર્ણ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ થતી હોય, તેમાં, જીવનની અંદર દિવ્ય સૌંદર્યને પ્રગટ કરનાર અને શીખવનાર તરીકે, એ કલાએ કાર્ય કરવું જોઈએ. આનો અર્થ એ કે, કલાકારે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરવું જોઈએ અને દિવ્ય સૌંદર્યને ભૌતિક જગતમાં પ્રગટ કરવા માટે ક્યું રૂપ અથવા રૂપોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, એ બાબતની પ્રેરણા મેળવતાં શીખવું જોઈએ. અને આ રીતે, જો તે આમ કરી શકે, તો સૌંદર્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે કલા એક સાધનારૂપ બની શકે અને તે સાથે, સૌંદર્ય કેવું હોવું જોઈએ તે વસ્તુને શીખવનાર

પણ બની શકે, એટલે કે, યુવાન કે વૃદ્ધ, દરેકની રસવૃત્તિની કેળવણીમાં કલાનું તત્ત્વ હોવું જોઈએ. અને આ શિક્ષણ સાચી સુંદરતાનું, એટલે કે તાત્ત્વિક સૌંદર્યનું હોય છે. કલાની યથાર્થતા પણ આમાં જ રહેલી છે. હવે જે થઈ રહ્યું છે અને જે થવું જોઈએ, એ બે વચ્ચે ઘણો તફાવત છે, પરંતુ કલાની સાચી યથાર્થતા તો આમાં જ છે.

તમને સમજ પડી? થોડી સરખી!

બાળક : હાલના કલાકારો, લિયોનાર્ડો દા વિન્સીના સમયના જેવા ઉત્તમ કેમ નથી હોતા?

શ્રી માતાજી : કારણ કે માનવજાતિની ઉત્ક્રાંતિ ઊર્ધ્વગામી વર્તુલાકારે થતી હોય છે. મેં આ વસ્તુ સમજાવેલી છે.* મેં કહેલું છે કે ગઈ સદીની શરૂઆતથી તે તેની અઘવચ સુધીના ગાળામાં, કલા એક તદ્દન ઘંઘાદારી, તમોગ્રસ્ત અને અજ્ઞાનમૂલક વસ્તુ બની ગઈ હતી. એ (કલા) તદ્દન વ્યાપારી વૃત્તિવાળી અને કલાની સાચી દૃષ્ટિથી ઘણો દૂર ચાલી ગઈ હતી. એટલે, કુદરતી રીતે, એમાં કલાનો આત્મા દેખાતો નથી! કલામાં અણઘટતાં રૂપોનો ઉપયોગ થવા માંડ્યો, તે છતાં, તે સમયમાં જે રસવૃત્તિની અધોગતિ પ્રવર્તમાન હતી તેનો પ્રતિરોધ કરવા માટે પ્રયત્ન થયેલા. પરંતુ એ વસ્તુ તો સ્વાભાવિક છે કે મનુષ્યમાંની કોઈ વસ્તુ એક છેવટના છેડે જઈને ઊભી રહે ત્યારે બીજી વસ્તુઓ છોક ઊલટા છેડે જઈને બેસે છે. અને આને લઈને, કલામાં જીવનની એક ગુલામીભરી પ્રતિકૃતિ કરવાની અત્યંત અઘમ વૃત્તિ પ્રવેશી-અરે, એટલું પણ નહિ. એ દિવસોમાં એને 'વસ્તુઓની ફોટોગ્રાફિક દૃષ્ટિ' કહેવામાં આવતી, પરંતુ અત્યારે તો હવે એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ફોટોગ્રાફીની કળા એટલી બધી વિકાસ પામી ગઈ છે કે, તેને માટે આમ કહેવું તે પણ એને અન્યાય કર્યો એમ કહેવાય, ખરું ને? ફોટોગ્રાફી હવે કલાત્મક બની ગઈ છે એટલે કોઈ ચિત્રની એ ફોટોગ્રાફિક છે એમ કહીને પણ ટીકા કરી શકાય તેવું નથી રહ્યું. હવે એને, 'યથાર્થવાદી' પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે એવી યથાર્થવાદી કલા પણ છે, જે એના જેવી નથી-પરંતુ એ સમયે તો એ વસ્તુ ગતાનુગતિક, કૃત્રિમ અને ખરા અર્થમાં જીવનવિહીન સરખી બની રહી હતી. એટલે પછી એના પ્રત્યે એથી તદ્દન ઊલટી રીતનું પ્રતિકાર્ય આવ્યું અને કુદરતી રીતે એમાંથી વળી જુદી જાતની અર્થહીન વસ્તુઓ ઊભી થઈ : કલામાં ભૌતિક જીવનની રજૂઆત કરવામાં આવતી નહિ, એને બદલે મનોમય અને પ્રાણમય જીવનની રજૂઆત કરવામાં આવતી. અને એટલે એમાંથી ક્યૂબિસ્ટ અને એવી અન્ય જાતની પદ્ધતિઓ ઊભી થઈ, જેનો ઉદ્ગમ મગજમાંથી થતો, પરંતુ કલામાં તો સૌંદર્ય ભાવનાનું અગ્રસ્થાન હોવું જોઈએ,

* જુઓ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ (૨૮ જુલાઈ)

મગજનું નહિ. પરિણામે કલાકારો તદ્દન બેહૂદી, હાસ્યાસ્પદ અને ભયજનક વસ્તુઓ રચવા લાગ્યા. હવે એ લોકો એથી પણ આગળ ગયા છે, પરંતુ એનું કારણ તો યુદ્ધો છે—દરેક યુદ્ધની સાથે પૃથ્વી ઉપર એક વિકૃતિ ઊતરી આવે છે અને જેને લઈને એક પ્રકારનો ગૂંચવાડો ઊભો થાય છે. અને છતાં કેટલાક લોકોને આ બધું સુંદર લાગે છે અને તેનાં ખૂબ વખાણ કરે છે.

એ લોકો શું કરવા માગે છે તે હું સમજું છું, હું એ સારી પેઠે સમજું છું, પરંતુ હું એમ નથી કહી શકતી કે એ લોકો એ વસ્તુ સારી રીતે કરે છે—હું તો માત્ર એટલું કહી શકું કે એ લોકો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

પરંતુ કદાચ (એમાં રહેલી સર્વ જાતની ભયંકર વસ્તુઓ હોવા છતાં, અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં), વિક્ટોરિયાના અથવા ફ્રાન્સના બીજા સામ્રાજ્યના આત્મિક અને વ્યવહારુ ઉગ્રપંથી ક્વિલિસ્ટાઈનવાદના જમાનામાં જે વસ્તુઓની રચનાઓ કરવામાં આવતી હતી, તેના કરતાં આ વધુ કંઈક સારી ગણાય. આ રીતે, આપણે એક એવા બિંદુએથી શરૂઆત કરીએ છીએ જ્યાં સંવાદ હોય છે. ત્યાંથી પછી આપણે એક વળાંક વળીએ છીએ, અને આ વળાંકની સાથે, આપણે સંવાદિતામાંથી તદ્દન બહાર નીકળી જઈને, ગાઢ અંધકારમાં પહોંચી જઈએ છીએ. પછી પાછો વળાંક આગળ વધે છે ત્યારે આપણે ઊંચે ચઢીએ છીએ અને ત્યારે પાછા આપણે કલાની જૂની પરંપરાઓની સિદ્ધિઓની સમાંતર છીએ તેવું અનુભવીએ છીએ અને એ સિદ્ધિઓમાં રહેલા સત્ય વિષે સભાન બનીએ છીએ. પરંતુ આ વખતે આપણે કોઈક વધુ સંપૂર્ણ અને વધુ સભાન વસ્તુને વ્યક્ત કરવાની રહે છે. પરંતુ આ રીતે, વર્તુલાકાર ગતિ કરવામાં, આપણે વીસરી જઈએ છીએ કે, કલા તો રૂપોની અભિવ્યક્તિ છે એટલે આપણે ઓછામાં ઓછાં રૂપો વાપરીને વિચારો અને લાગણીઓની અભિવ્યક્તિ કરવા લાગીએ છીએ. એમાંથી આપણી પાસે જે જોઈ શકાય તેવી વસ્તુઓ છે તે નીપજે છે (હું ધારું છું કે આપણી યુનિવર્સિટી લાયબ્રેરીમાં લગભગ બધા જ આધુનિક ચિત્રકારોનાં ચિત્રોની પ્રતિકૃતિઓ છે), પરંતુ આપણે હજી જરા વધુ આગળ જઈએ, અને આ જે વિચારો અને લાગણીઓને એ લોકો વ્યક્ત કરવા માગે છે અને જેમને અત્યંત અંધાધૂંધ રજૂ કરે છે તેનાથી પણ આગળ જઈએ—તો આપણે પેલા ચક્રવર્તુળના એના એ જ બિંદુએ (પણ વળાંક લીધા બાદ ઉપર ઊંચે આવેલા બિંદુએ) પાછા આવીએ છીએ. ત્યાં આપણને એક એવી નૂતન કલાના ગર્ભનાં દર્શન થાય છે જે કલા સૌંદર્યની તો હશે જ અને એમાં સ્થૂલ જીવન તો રજૂ થતું જ હશે પરંતુ જેની દ્વારા એના આત્માની અભિવ્યક્તિ કરવાનો પણ પ્રયત્ન સમાપ્ત થઈ શકે.

ગમે તેમ તો ય, આપણે હજી સુધી એ તબક્કે પહોંચ્યા નથી, પરંતુ આપણે

આશા રાખીએ કે આપણે થોડા જ સમયમાં ત્યાં પહોંચી શકીશું. એટલે અત્યારે તો બસ આટલું જ.

બાળક : ઉત્ક્રાંતિની ગતિ એક સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિ થવાને બદલે ચક્રાકાર વર્તુળ-ગતિ (spiral) કેમ હશે?

શ્રી માતાજી : એમાં સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિ જ હોય છે. પરંતુ જો તમે એને સીધી લીટીમાં બનાવો તો એક બાજુને સ્પર્શે-અને વિશ્વ એક ગોળો છે, લીટી નથી.

બાળક : જો એ નળાકાર હોય તો!

શ્રી માતાજી : નળાકારની બાબતમાં પણ એવું છે કે જો તમે એક લીટી દોરો, તો એ નળાનો અમુક ભાગ તમે તદ્દન ચૂકી જશો, આ જે ચક્રાકાર વર્તુળ-ગતિ છે તે એટલા માટે જ છે કે ઉત્ક્રાંતિની આ ઘટનામાં સર્વ વસ્તુઓને પ્રવેશ કરવો પડે-અને બીજી વસ્તુઓ પાછળ રહી જાય અને એક વસ્તુ આગળ વધે એમ ન બને. માટે, જે બિંદુએ તમારી પ્રગતિનું કાર્ય કેન્દ્રિત થયેલું હશે ત્યાંથી તમને જાણાશે કે, અમુક વસ્તુઓથી તમે દૂર જઈ રહ્યા છો અને બીજી વસ્તુઓમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છો. પરંતુ લાંબા ગાળે એવું બને છે કે જ્યારે તમે સભાનપણે ઉત્ક્રાંતિ કરતા હો છો ત્યારે એક વસ્તુ કરવા માટે તમે તેની અગાઉની વસ્તુ વીસરી જતા નથી. અત્યારે જે ભૂલકણાપણું છે તે એક બૂરી વસ્તુ છે. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે અમુક રીતની પ્રવૃત્તિ કરતા હો છો ત્યારે બીજી બધીને ભૂલી જાઓ છો અથવા તો એ વસ્તુઓ પશ્ચાદ્ ભૂમિકામાં ચાલી જાય છે, અને પછી તેમનામાં પહેલાં જેટલી તીવ્રતા રહેતી નથી. પરંતુ આ એક મનુષ્ય જાતિની અધૂરપ છે જે સુધારી શકાય છે-અને સુધારવી જોઈએ પણ.

બાળક : બધા લોકો આ રીતે વર્તુળાકાર ચક્રગતિએ એકસાથે પ્રગતિ કરે છે કે અલગ અલગ?

શ્રી માતાજી : મને લાગે છે કે એ વસ્તુ બહુ સંવાદપૂર્ણ રીતે બનતી નથી, કારણ કે, આ જગત મને જરા ગૂંચવાડિયું લાગે છે! જો આખી યે આગેકૂચ સંપૂર્ણપણે વ્યવસ્થિત કરવામાં આવી હોત, તો એનાથી એક સંવાદપૂર્ણ વિકાસ થાત, વળી જો આપણે જોઈ શકતા હોત કે આપણે ક્યાં જઈ રહ્યા છીએ-કારણ કે આપણે જે કરેલું છે તે આપણે જાણતા હોત, અને તો તો આપણે એ રેખાને લંબાવીને જોઈ શકત કે હવે શું આવવાનું છે. પરંતુ અત્યારે તો આ વસ્તુ કેવળ એક વિશિષ્ટ પ્રકારના ઉચ્ચવર્ગને માટે જ ઉપલબ્ધ છે. અને એમની ગતિનું આખોયે સમુદાય અનુસરણ કરે છે. એમાં કેટલીક વસ્તુઓ બીજી વસ્તુઓ કરતાં, સરખી

લીટીમાં મૂકવામાં ધીમી હોય છે. એટલે પછી, આટલો નાનો સરખો તક્ષવત પણ, સમગ્રની ગતિમાં ઘણો ભારે ફેરફાર ઉત્પન્ન કરે છે.

વળી આ એકબીજાને ભેદતાં આવર્તક વર્તુળ-ચક્રો (spirals) ની સંખ્યા પણ ઘણી મોટી છે અને એને લઈને વિરોધાભાસની છાપ ઊપસે છે. જો આપણે આ વૈશ્વિક વિકાસની ગતિનું સમગ્રપણે અનુસરણ કરીએ, તો આપણને જણાશે કે આ એકબીજાને ભેદતાં આવર્તક વર્તુળ-ચક્રોની સંખ્યા એટલી બધી મોટી છે કે, અંતમાં આપણને ખબર જ નથી પડતી કે આપણે આગળ વધીએ છીએ કે પાછા હટીએ છીએ. કારણ કે, એક જ ક્ષણે, અમુક વસ્તુઓ ઊંચે જતી હોય છે, બીજી વસ્તુઓ પાછી અંધકારમાં જતી હોય છે, અને એ બધી કાંઈ એકબીજાથી અલગ હોતી નથી. એમાં એક પ્રકારની સમાંતરતા હોય છે, માટે આપણે એ રીતના કોઈ આવર્તક ચક્ર-વર્તુળ (spiral) ની કલ્પના કરવાને બદલે ગોળાકાર આવર્તક ચક્રવર્તુળો (spherical spirals) વિષે વિચાર કરવો જોઈએ. અને જો આવી વસ્તુઓની રચના (કે આલેખન) કરી શકાય તો આવાં બધાં આવર્તક ચક્ર-વર્તુળો ભેગાં મળીને એક અતિકાય ગોળાનું સર્જન થાય. અને આ આવર્તક ચક્ર-વર્તુળો જ્યાં એકબીજાને ભેદતાં હોય છે ત્યાં જ, પ્રગતિની ક્ષણો આવેલી હોય છે. પરંતુ આવી પ્રગતિ સળંગ અને સંપૂર્ણ રીતની થાય તે પહેલાં પ્રકૃતિની પદ્ધતિથી જુદી રીતની એક વિશિષ્ટ યોજના પ્રમાણે, જીવનની આંતર-વ્યવસ્થા ગોઠવાવી જોઈએ. કારણ કે પ્રકૃતિની યોજના કેવળ એક અભીપ્સા, એક નિર્ણય અને એક લક્ષ્યને લઈને બનાવવામાં આવેલી છે, અને એનો માર્ગ તદ્દન દિગ્મૂઢ કરી દે તેવો છે. દરેક ક્ષણે, તે ક્ષણના આવેગને અનુસરવામાં આવે છે.-કસોટીઓ, પાછા પડવાપણું, વિરોધી ભાવો, પ્રગતિ અને જેનું સર્જન કરવામાં આવ્યું હોય તેને તોડી પાડવાનું, આવું બધું એવી ગોટાળાભરી રીતે ચાલતું હોય છે કે આપણને તેમાં કંઈ સમજ જ ન પડે. પ્રકૃતિમાં એક એવી છટા હોય છે કે એ જાણે બધીય વસ્તુઓને આવેગોના આધારે કર્યે જતી હોય છે-અમુક આવેગોને છૂટો દોર આપે છે અને વળી પાછો તેમનો નાશ કરે છે, બીજી વસ્તુઓને ફરી પાછી શરૂ કરે છે, અને એમ ને એમ ચલવ્યે રાખે છે. એ પ્રકૃતિ બનાવે છે અને તોડે છે, ફરીથી બનાવે છે અને ફરી પાછી ભાંગી નાખે છે. એકીસાથે જ ભેળવણી કરે છે, ભાંગફોડ કરે છે અને રચના કરે છે. આમાં કશું કાંઈ સમજાતું નથી. અને છતાં, સ્પષ્ટ રીતે, એની એક યોજના હોય છે અને એને પોતાને જે સ્પષ્ટ છે એવા લક્ષ્ય પ્રત્યે ગતિ કર્યે જાય છે, પરંતુ માનવ જાતને માટે એ વસ્તુ પરદા પાછળની રહે છે . . . એ ઘણું રસપ્રદ છે. જો કોઈ એના જેવું કાંઈક બનાવી શકે તો એના ઉપરથી એનો કાંઈક ખ્યાલ આવે : એક ગોળો બનાવવાનો. એમાં પ્રકૃતિના સર્જનના એક એક પાસાનો એક એક જુદો રંગ હોય તેવા રંગવાળાં

પરસ્પરને ભેદતાં ચક્ર-વર્તુળો વડે એ ગોળાની રચના થવી જોઈએ. અને એ દરેક ચક્ર-વર્તુળ એકબીજાનું પૂરક હોવું જોઈએ-જો કે અત્યાર સુધી તો એ વર્તુળો એકબીજા સાથે સહકાર કરવા કરતાં, વધુ પ્રમાણમાં તો, એકબીજાની હરીફાઈ કરતાં હોય છે. અને એમ લાગે છે કે પ્રકૃતિએ કોઈ પણ વસ્તુ બનાવવી હોય છે તો બીજી કોઈ વસ્તુને ભાંગવી પડે છે. આમાં એક ભયંકર રીતનો બગાડ અને એથી યે વધુ તો ભારે ગેરવ્યવસ્થા ઊભી થાય છે. પરંતુ આ સર્વ વસ્તુઓને તેમની સમગ્રતામાં જોઈ શકીએ તો બહુ રસપ્રદ લાગે છે, કારણ કે એ ઊદ્ધર્વગામી આવર્તક ચક્ર-વર્તુળોની ગતિ અત્યંત સંકુલ એવી, બધી જ દિશાઓમાંથી એકબીજાને તાણાવાણામાં વણી લેતી હોય છે.

હવે, તમારા પ્રશ્નની બાબતમાં એક બીજો ઉત્તર પણ હોઈ શકે. મેં હમણાં જે કહ્યું તે કલાને પણ સર્વાંશે લાગુ પડે છે. એ પણ ઉત્ક્રાંતિના ક્રમનું અનુસરણ કરે છે અને કેટલીક ક્ષણોએ એ પોતાના લક્ષ્યથી દૂર ઢસડાઈ જતી લાગે છે તો અન્ય સમયે એ વધુ ઊંચાણવાળી બાજુએ ખેંચાતી જતી હોય એમ જણાય છે. પરંતુ આમાં એક બીજી વસ્તુ, સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુ પણ છે, ઉદાહરણ તરીકે, લુઈ ૧૪માના સમયમાં કલાત્મક સર્જનની દૃષ્ટિ આગળ પડતી હતી અને આ સૌંદર્ય દૃષ્ટિને લઈને, તે સમયમાં અમુક રીતની સૌંદર્યલક્ષીતા ઊભી થઈ હતી. પણ પાછળથી, સામાજિક ઉત્ક્રાંતિને લઈને બીજી જરૂરિયાતો અને બીજી રીતના ખ્યાલો દાખલ થયા. અને હવે, એક સૈકા કરતાં પણ વધુ સમયથી જગતમાં વેપારીવૃત્તિની જ બોલબાલા છે. અને કલાની બાબતમાં, વેપારીવૃત્તિથી વધુ વિરોધી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. કારણ કે એમાં જે અમુક વસ્તુ અપવાદરૂપે જ હોવી જોઈએ તેની જ વિકૃતિ આવી રહેલી હોય છે. એમાં જે વસ્તુ કોઈ ઉચ્ચ કક્ષાની વ્યક્તિ જ સમજી શકે તેને સૌ કોઈને માટે લબ્ય બનાવવામાં આવે છે. અને અત્યારે આપણે યંત્રવાદ અને વ્યાપારીવૃત્તિના યુગમાં છીએ એટલે કલાનો ભરપૂર વિકાસ થવા માટે તદ્દન પ્રતિકૂળ સમયમાં છીએ. અને કદાચ આટલા જ માટે, જ્યારે કલાને તેને પૂર બહારમાં ખીલવા માટેની પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી એટલે બહાર નીકળવા માટે તે બીજો રસ્તો શોધે છે અને પોતાને પ્રગટ કરવા માટે મનોમય અને પ્રાણમય ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશ કરે છે. કારણ આ જ છે. જ્યારે આ બધું ખંખેરી નાખવાનો સમય આવી જશે, એટલે કે જ્યારે આ બધી વેપારીવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને વધુ સુંદર સત્ય પ્રત્યે જાગ્રત થવાનો સમય આવશે, ત્યારે કલા પણ, સંવાદિતાની એક મહત્તર ચેતનામાં પુનર્જન્મ પામશે.

બાળક : કલાની બાબતમાં આત્મતુષ્ટિ વિઘ્નરૂપ બને ખરી?

શ્રી માતાજી : હા, એ તો બુદ્ધિને માટે વિઘ્નકારક છે. ભાગ્યાધીનતા એ

મનુષ્યની સૌથી મોટી મૂર્ખાઈ છે. કોઈ વસ્તુ થઈ શકે તેમ હોય તેની શ્રદ્ધા રાખવી, તે સિદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ કરવો, સૃષ્ટિની અંદર તેને માટે ખુદ્દી રહેલી શક્યતાઓ વિષે ખાતરી રાખવી (અને એવી પણ નિશ્ચિતતા રાખવી કે એ શક્યતાઓ સિદ્ધ થશે) તેમાં, અને આત્મતુષ્ટિમાં ઘણો મોટો ફેર છે. આ બંને વસ્તુઓ એકબીજા પ્રત્યે પીઠ ફેરવી લે છે. કોઈ એવી ખાતરી રાખવી કે, જો તમે કોઈ વસ્તુ માટે જરૂરી સમય, શક્તિ, સંકલ્પ, શ્રદ્ધા અને સત્યનિષ્ઠા રાખો તો કશું જ અશક્ય નથી એ એક જરૂરી વસ્તુ છે. પરંતુ કોઈ પણ રીતની આત્મતુષ્ટિ સેવવામાં તો, નિરપવાદરૂપે, હમેશાં એક પ્રકારની મૂર્ખતા જ હોય છે. અને દિવ્ય સાક્ષાત્કારથી તમને દૂર દૂર લઈ જનારી અનેક વસ્તુઓમાંની એક તે છે-કારણ કે એનાથી તમે મૂર્ખ બનો છો. અને સાથે સાથે, એ વસ્તુ, પ્રકૃતિની શુભચેષ્ટાથી પણ વિરુદ્ધની છે, કારણ કે, જ્યારે તમે એ રીતે વર્તો છો ત્યારે પ્રકૃતિ હસી પડે છે. તમે તરત જ એક ઉપલાસપાત્ર વ્યક્તિ બની જાઓ છો. કારણ કે, સત્ય તો એ છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતે એકલી 'કાંઈક' હોઈ શકતી નથી. એ તો પ્રભુએ સર્જેલી એક શક્યતા હોય છે. પ્રભુ જ એને વિકસાવી શકે છે. પ્રભુ વડે જ એ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને એણે પ્રભુને માટે જ જીવન ધારણ કરવાનું હોય છે. એટલે પછી, આમાં હું આત્મ-તુષ્ટિ માટે કોઈ સ્થાન હોય એમ જોતી નથી; કારણ કે, પ્રભુ આપણને જેવા બનાવે છે તે સિવાય બીજું કાંઈ પણ આપણે હોઈ શકતા નથી, અને પ્રભુ આપણી પાસે જે કાંઈ કરાવવા ઈચ્છતા હોય છે તે સિવાય બીજું કાંઈ પણ આપણે કરી શકતા નથી, એટલે એમાં આત્મતુષ્ટિથી કોઈ સંતોષ મળી શકે એમ મને લાગતું નથી. આપણે તો કેવળ આપણી સાવ સામર્થ્યહીનતાની જ લાગણી અનુભવી શકીએ છીએ. ફક્ત એટલું જ કે આમાં રહેલા ખોટા પાસાને સેવવું એ પણ ઘણું ખરાબ છે-કારણ કે ચેતનાની દરેક અવસ્થાની સાચી અને ખોટી, બંને રીતની બાજુઓ રહેલી હોય છે, અને, જ્યારે તમે એમ કહો છો કે, 'મારાથી કશું થઈ શકે તેમ નથી, હું તો નકામો છું, મારામાં કશું પણ કરવાની લાયકાત નથી,' ત્યારે એના પાયામાં પેલા બીજી રીતના મિથ્યાભિમાનની જ બીજી બાજુ હોય છે, જેમાં તમે એમ કહેતા હો છો કે, 'હું શક્તિમાન છું, મહાન છું, મારામાં બધી જાતની શક્તિઓ છે.' એમાં એની એ જ વસ્તુ રહેલી હોય છે. એક વસ્તુ છાયા છે, બીજી વસ્તુ પ્રકાશ, પણ એ બંને તદ્દન એક સરખી હોય છે : એ બેમાંથી કોઈ ચઢિયાતું નથી. જો તમને સાચેસાચ એવું ભાન હોય કે તમે કાંઈ જ નથી, તો તમે પોતે કેવા છો તે જાણવાની મથામણ જ કરતા નથી. એવું હોય તો કાંઈક સારું ગણાય. પરંતુ હું સાચે જ મારા અંતરમાંથી આ વાત કહું છું, અને મને જીવનનો સારો એવો લાંબો અનુભવ છે, અને એથી હું કહી શકું છું કે આત્મતુષ્ટિ મનુષ્યો કરતાં બીજી કોઈ વધુ બેહુદી વસ્તુ હોતી નથી. સાચે જ, એ સ્થિતિ હાસ્યાસ્પદ હોય છે. એ

લોકો પોતાને અત્યંત ઉપલાસપાત્ર બનાવી મૂકતા હોય છે. એવા લોકો હોય છે ખરા; એવા કેટલાક શ્રી અરવિંદને મળવા આવતા અને પોતે શું કરી શકે તેમ છે, પોતે શું કર્યું છે અને પોતે શું કરી શક્યા હોત, પોતે શું શું પ્રાપ્ત કર્યું છે એ બધું કહેતા-અને ત્યારે શ્રી અરવિંદ એમની સામે ગંભીરપણે દૃષ્ટિ નાખીને ઉત્તર આપતા: ‘અરે, અહીં રહેવા માટે તો તમે વધુ પડતા પૂર્ણ છો. તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ એ જ વધુ સારું.’

(વાંચન)

‘સંગીત પણ તત્ત્વરૂપે જોતાં એક આધ્યાત્મિક કલા છે. અને તે હમેશાં ધાર્મિક ભાવ અને આંતર જીવન સાથે સંકળાયેલી રહી છે. પરંતુ એ કલાને પણ આપણે કોઈ સ્વતંત્ર, સ્વપર્યાપ્ત, બિલાડીના ટોપ જેવી આગંતુક વસ્તુ બનાવી દીધી છે, જેમ કે ઑપેરાનું સંગીત. આજકાલ સંગીતમાં જે કલાસર્જકો થાય છે તેમાંનો ઘણો મોટો ભાગ આ પ્રકારનો હોય છે. બહુ બહુ તો તે ટેકનિકની-આયોજનની દૃષ્ટિએ જ રસ પડે એવાં હોય છે, ઑપેરા સંગીતને ઉચ્ચતર સંગીતકલાની અભિવ્યક્તિ માટે ન વાપરી શકાય એમ હું કહેવા માગતી નથી. કારણ કે, રૂપ ગમે તે હોય તોપણ કોઈ વધારે ગહન હેતુ સાધવા માટે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. બધો આધાર કલાનું પોતાનું વસ્તુ શું છે, તે કઈ રીતે કોના દ્વારા પ્રયોજાય છે તેના ઉપર છે. જેવી રીતે હરકોઈ વસ્તુ પ્રભુ તરફથી આવવાનો ડોળ કરી શકે છે અને છતાં તે બિલાડીનો ટોપ જેવી કૃતિ હોઈ શકે છે, તેવી રીતે હરકોઈ કલાકૃતિને પણ પ્રભુના હેતુમાં પ્રયોજ શકાય છે.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૨૮ જુલાઈ)

બાળક : ‘બિલાડીના ટોપ જેવી કૃતિ’ એ શબ્દોમાં આપ શું કહેવા માગો છો?

શ્રી માતાજી : બિલાડીનો ટોપ એ શું વસ્તુ છે તે તમે જાણતા નથી? એ કઈ રીતે ઊગે છે તે જાણતા નથી? બિલાડીના ટોપ તો ગમે ત્યાં ફૂટી નીકળે છે અને એમને માટે કોઈ ખેતીની જરૂર હોતી નથી. આમાં વિચાર એ રહેલો છે કે બિલાડીના ટોપ જેવી જાતિઓ, આપોઆપ ફૂટી નીકળે છે અને સૃષ્ટિની સમગ્રતામાં તેનાં કોઈ મૂળ હોતાં નથી. આ વસ્તુઓ આ સમગ્રતાની નથી હોતી પણ જાણે કે બહારથી અને બિનજરૂરી રીતે આવી પડી હોય છે-બિલાડીના ટોપને બદલે, વૃક્ષો ઉપર ઊગતા

પરોપજીવી છોડ કે ફણગાઓનો હું ઉલ્લેખ કરી શકી હોત. તમે જાણો છો કે વૃક્ષો ઉપર પરોપજીવીઓ ઊગતાં હોય છે, ઓકના ઝાડ ઉપર મિસલટો (વાકુંબા જેવો છોડ) ઊગે છે; અહીં પણ એવા પરોપજીવી છોડ (કે વેલાઓ) કેટલાંક ઝાડ ઉપર મેં જોયેલા છે. એવા છોડ, ઝાડને ચોંટી પડીને ઊગે છે. એવા છોડ પેલા વૃક્ષના જીવનને આધારે જીવે છે, એમને પોતાનું આગવું જીવન કે મૂળ હોતાં નથી, એ પોતાનું પોષણ સીધેસીધું જમીનમાંથી મેળવતાં નથી; તેઓ બીજા વૃક્ષને ચોંટી રહીને, બીજાના કામનો ઉપભોગ કરે છે-બીજાઓ પોતાનું પોષણ મેળવવા કામ કરે છે અને આવા પરોપજીવીઓ તેમને આધારે જીવે છે. ખરે જ, પશુઓ ઉપર પણ પરોપજીવીઓ કેવી રીતે જીવે છે!

હું કંઈ કહી શકતી નથી, કદાચ હું તે વખતે વધુ પડતી વિગતોમાં ઊતરી ગઈ હોઈશ-પરંતુ જે લોકો જાણે છે તેમને માટે ત્યાં પૂરતા પ્રમાણમાં કહેવું છે. . . . પુરાતન કાળમાં, એટલે કે કલાના યુગોમાં, ઉદાહરણ તરીકે, ગ્રીસમાં અથવા ઈટાલીના પુનરુત્થાનકાળમાં (પરંતુ ગ્રીસ અને ઈજિપ્તમાં વધુ પ્રમાણમાં) સાર્વજનિક ઉપયોગ માટે મકાનો બાંધવામાં આવેલાં. ઘણુંખરું ગ્રીસ અને ઈજિપ્તમાં, તેમના દેવોને વસાવવા માટે એક પ્રકારનાં વિશાળ વિશ્રાન્તિઘર પણ બાંધવામાં આવેલાં. આમાં એ લોકો જે વસ્તુ કરવા માગતા હતા તે કોઈ સંપૂર્ણ, સ્વયં સુંદર અને સર્વાંગીણ પ્રકારની હતી. અને એમ કરવા માટે એ લોકોએ સ્થાપત્યનો ઉપયોગ કરેલો. એટલે એમાં રેખાઓની સંવાદિતાની ભાવના લાવેલા. વળી એ સ્થાપત્યમાં સૌંદર્ય પ્રગટાવવા માટે શિલ્પનો આશ્રય લીધેલો અને એ પ્રકારની અભિવ્યક્તિને સંપૂર્ણ કરવા માટે ચિત્રકળા પણ ઉપયોગમાં લીધેલી. આ બધી વસ્તુઓ ભિન્ન ભિન્ન રીતની કલાઓ હોવા છતાં એ બધી જ એકમેક સાથે પૂરક થઈ, જેમાં એકરૂપે પ્રગટ થાય એ પ્રકારનાં સ્મારકો રચવામાં આવેલાં. આ સર્વ વસ્તુઓ તેઓ અલગ અલગ નહોતી કરતા, પરંતુ કોણે જાણે કેમ, એ બધી જ, એક સર્વસામાન્ય યોજના પ્રમાણે ગોઠવાઈ જતી. એટલે, ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે એ લોકો કોઈ દેવળ બનાવતા ત્યારે, પોતે પોતાના પ્રભુની સેવા માટે જે યોગ્ય સ્થાન રચવા માગતા, તેમાં પોતે સૌંદર્યનું જે સ્વરૂપ કલ્પેલું હોય તેને પ્રગટ કરવા માટે, એકત્ર સંકલ્પપૂર્વક, કલાનાં લગભગ સર્વે સ્વરૂપોની અભિવ્યક્તિ થઈ રહે તેવી રચના ઊભી કરતા. કલાની સુંદરતાના સર્વ યુગોમાં આમ જ બનતું. પણ હવે તો, આજકાલના જમાનામાં-જો કે છેક હમણાંથી નહિ-ગઈ સદીના અંત ભાગથી, કલાનો ઉપયોગ વ્યાપારી, હેતુલક્ષી રીતે થવા લાગ્યો, અને એટલે પછી ચિત્રોને વેચવા માટે બનાવવામાં આવવા લાગ્યાં. એમને કેનવાસ ઉપર ચીતરીને તેમને કોઈ ફેમમાં મઢવામાં આવવા લાગ્યાં. પછી કોઈ નિશ્ચિત કારણ વિના, ગમે તે ચિત્રને ગમે

ત્યાં ગોઠવી દેવા લાગ્યા. અથવા તો કોઈ અમુક તમુક વસ્તુને વ્યક્ત કરનારું શિલ્પ બનાવીને, કશાયે કારણ વિના ગમે ત્યાં ગોઠવી દેવા માંડ્યા. જે મકાનમાં એમને ઠસાડી દેતા એને એમની સાથે કશો સંબંધ રહેતો નહિ. એ એમાં બંધબેસતાં પણ થતાં નહિ. એ રચનાઓ પોતે સુંદર હોય તે ખરું પણ એમનો કશો અર્થ રહેતો નહિ. એમાં કોઈ સમગ્રતાવાળી, એકરૂપ, અને કોઈ વિશિષ્ટ વસ્તુને પ્રગટ કરનારું તત્ત્વ રહેતું નહિ. એમાં તો આપસૂઝ, હોશિયારી અને કોઈ ચિત્ર કે શિલ્પ બનાવવાની આવડતનું પ્રદર્શન કરવામાં આવતું. એ સમયના શિલ્પને પણ આ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે, એનો કશો ખાસ અર્થ હોતો નહિ. એ લોકો કોઈ શક્તિને વ્યક્ત રૂપ આપવા માટે હોય એ રીતનાં મકાનો બાંધતા નહિ. એમનું શિલ્પકામ તેમના આત્માને ઊર્ધ્વગામી બનાવે તેવી કોઈ અભીપ્સાની અભિવ્યક્તિ અથવા તો પોતે વસાવવા ધારેલા દેવસ્વરૂપની ભવ્યતાને પ્રગટ કરવાનું સાધન હોતું નહિ. એ કેવળ બિલાડીના ટોપ જ બની રહેતાં. એ લોકો એક મકાન અહીં, બીજું બીજે, અને આ કે તે વસ્તુઓ, ચિત્રો, શિલ્પો અને અનેક પ્રકારની સામગ્રી ગમે ત્યાં ગોઠવી દેતા. એટલે, જ્યારે તમે એવા કોઈ મકાનમાં પ્રવેશ કરો ત્યારે મેં જેમ કહ્યું તેમ એક ઠેકાણે કોઈ શિલ્પનો ટુકડો, બીજે ઠેકાણે કોઈ ચિત્રનો કકડો, અને એકબીજા સાથે કશોય સંબંધ ન હોય તેવી ઢંગઘડા વિનાની વસ્તુઓથી ભરેલાં શો-કેસ જોવા મળે તેમ બનતું. અને આ બધું શા માટે? એક પ્રકારનું પ્રદર્શન કરવા માટે, અને જેમને કલા કે સૌંદર્ય સાથે કશો જ સંબંધ ન હોય તેવા કલાત્મક પદાર્થોનો દેખાડો કરવા માટે કરવામાં આવતું! પરંતુ એ બધું જોતાં-એ બધી વસ્તુઓ કેવી તો આઘાતજનક છે તેની લાગણી અનુભવવા માટે પણ તમારામાં કલાની અંદર રહેલા ગહન અર્થને સમજવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. નહિ તો પછી જ્યારે તમે એ બધાથી ટેવાઈ જાઓ, તમે સમયમાં અને સમાજમાં જીવન જીવતા રહો, ત્યારે એ બધું તમને સ્વાભાવિક રીતનું લાગવા માંડે-જો કે એમાં કશું પણ સ્વાભાવિક હોતું નહિ. એ તો એક વ્યાપારી રીતની વિકૃતિ જ કહેવાય.

એ વસ્તુને એક જ રીતે વાજબી ઠરાવી શકાય-જો એનો ઉપયોગ કોઈ શિક્ષણના સાધન તરીકે કરવાનો હોય તો-પણ ત્યારે તો એ એક સંગ્રહસ્થાન બની જાય છે, જો તમે સંગ્રહસ્થાન બનાવો તો ભૂતકાળમાં જે જે વસ્તુઓ કરવામાં આવી હતી તેના ઐતિહાસિક નમૂનાઓનું એ પ્રદર્શન બની શકે. પરંતુ, સંગ્રહસ્થાન પોતે કોઈ સુંદર વસ્તુ નથી હોતી-લેશ માત્ર નહિ! એક કલાકારને માટે તો એ વસ્તુ આઘાતજનક હોય છે. શિક્ષણની દૃષ્ટિએ એ ઘણી સાદી વસ્તુ હોય છે કારણ કે ત્યાં એક જ સ્થળે અનેક પ્રકારના નમૂનાઓ એકઠા કરવામાં આવ્યા હોય છે અને એ રીતે

તમે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકો છો, પંડિતાઈ પ્રાપ્ત કરી શકો છો. પરંતુ, સૌંદર્યની દૃષ્ટિએ જોતાં તો એ બધું ભયંકર હોય છે.

પાછળથી વળી, મૂળ સ્થિતિમાં પાછા ફરવા માટેનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો (દાખલા તરીકે, આ સૈકાની શરૂઆતમાં-હું આ સૈકાની શરૂઆતનાં વર્ષોની વાત કરું છું). એક એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો જેને 'શણગારવાની કલા' એવું નામ અપાયું. એમાં પેલી સમગ્રભાવની દૃષ્ટિ પાછી પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. એટલે, જ્યારે કોઈ ઘરની ગોઠવણી કરવામાં આવતી ત્યારે બધી યે વસ્તુઓને એકમેકને બંધબેસતી થાય તેવી રીતે, તેમના યથાચોચ સ્થાને ગોઠવવામાં આવતી. દરેક વસ્તુની પાછળ તેની યથાર્થતા ઉપરાંત તેનું એક અનિવાર્ય સ્થાન પણ નિર્મિત કરવામાં આવતું. આ રીતે, વિશાળ દૃષ્ટિએ જોતાં, એક સમગ્રતા ઊભી કરવામાં આવતી. એટલે એ વસ્તુ કંઈક સારી બનતી. એ લોકોએ આ દિશામાં પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો હતો.

અહીં (ભારતમાં), એ બાબતમાં પરિસ્થિતિ જુદી રીતની છે. કલાની પરંપરા જળવાઈ રહી છે. કલાના ઈતિહાસની ઉત્કૃષ્ટ પળે રચવામાં આવેલી વસ્તુઓથી આખો યે દેશ ભર્યો પડ્યો છે. આપણે એ બધાની વચ્ચે જ વસી રહ્યા છીએ, જગતના બીજા દેશો અને ખાસ કરીને યુરોપમાં જે કાંઈ બન્યું તેની પાછળની અસરો આપણે ખાસ પ્રમાણમાં ભોગવવી પડી નથી. ફક્ત ભારતના અમુક ભાગો, જે વધુ પડતા અંગ્રેજોની નકલ કરનારા છે, ત્યાં જ સૌંદર્યની દૃષ્ટિ બુઝાઈ ગઈ છે. મુંબઈમાં કલાની કેટલીક શાળાઓ છે તે તદ્દન ભયંકર છે. પછી પાછું, કલકત્તાની કલાશાળામાં પણ ભારતીય કલાને પુનર્જીવન આપવા પ્રયાસ કરવામાં આવેલો, પણ એ ખૂબ નાના પાયા ઉપરનો હતો. કલાની દૃષ્ટિએ જોતાં જે વસ્તુઓ તમને અત્યંત સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તે અહીંની પુરાતન કારીગરીનાં સર્જનો, જૂનાં મંદિરો, ચિત્રો, વગેરે છે. એ બધું બહુ સારું હતું, અને એ બધી વસ્તુઓ એક શ્રદ્ધાને વ્યક્ત કરવા માટે રચવામાં આવેલી હતી. પરંતુ એ સર્વમાં, વિશેષે કરીને સમગ્રતાની ભાવના રહેલી હતી-ગેરવ્યવસ્થાની નહિ.

હું અત્યારે કલાની જે ગતિની વાત કરું છું, તે યુરોપની સંસ્કૃતિને લગતી છે, અને તેની અહીં બહુ અસર થઈ નથી-થોડીક થઈ હશે, પણ બહુ ઊંડી નહિ. અહીંનાં મોટા ભાગનાં સર્જનો (આ એક બહુ સરસ દાખલો છે), મોટા ભાગની રચનાઓ, - હું ધારું છું કે લગભગ બધાં જ સુંદર સર્જનોમાં તેના રચનારની સહી નથી. ગુફાઓમાંનાં પેલાં બધાં ચિત્રો, દેવળોમાંની મૂર્તિઓ, એમાં કોઈના ઉપર સહી નથી. કોણે એમનું સર્જન કર્યું હશે તે કોઈ જાણતું નથી. અત્યારની માફક, આ બધી વસ્તુઓ કોઈ નામના મેળવવા માટે કરવામાં આવેલી નથી. કોઈ મનુષ્ય કોઈ મહાન

શિલ્પી, કોઈ મહાન ચિત્રકાર, કોઈ મહાન સ્થપતિ બનતો તો એ વસ્તુ પૂરતી થતી. એમાં દરેક વસ્તુ ઉપર પોતાનું નામ લખી મારીને કોઈ ભૂલી ન જાય તે માટે, મોટે મોટેથી એનો વર્તમાનપત્રોમાં પ્રચાર કરવાની જરૂર કોઈને લાગતી નહિ! એ દિવસોમાં કલાકારો પોતે જે કાંઈ કરવાનું હોય તે કરતા અને પોતાનું નામ ભાવિ પેઢીને યાદ રહેશે કે નહિ તેની કશી ખેવના રાખતા નહિ. એ આખાંયે સર્જનો, કોઈ ઊદ્ધર્વતર સૌંદર્યને પ્રગટ કરવાની અભીપ્સાની ગતિરૂપે કરવામાં આવતાં અને એમાં મુખ્ય ખ્યાલ તો પોતે જે દેવતા સ્વરૂપનું આવાહન કરતા હોય તેમને માટે યોગ્ય રીતનું નિવાસસ્થાન તૈયાર કરવાનો રહેતો, મધ્યકાલીન ગીરજાધરોની બાબતમાં પણ એમ જ હતું. અને હું ધારતી નથી કે ત્યાં પણ એમની રચના કરનાર કલાકારોનાં નામ રહ્યાં હોય. જો રહ્યાં હશે તો એ કદાચ અપવાદરૂપ હશે અને એ નામને પણ અકસ્માત જ જાળવી રાખવામાં આવ્યાં હશે-જ્યારે અત્યારે તો તમને-કેનવાસનો કોઈ ચિત્રકામવાળો કે રંગના ઘબ્બાવાળો, એકેય એવો ટુકડો નહિ મળે જેના ઉપરની સહી તમને એમ ન જણાવતી હોય કે શ્રીયુત્ કલાણા ઢીંકણાએ આ કામ કર્યું છે!

બાળક : એમ કહેવાય છે કે પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય કળાનો સમન્વય થઈ શકે.

શ્રી માતાજી : હા, જો તમે પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંચે જાઓ તો દરેક વસ્તુનો સમન્વય સાધી શકાય.

બાળક : એનું પરિણામ શું?

શ્રી માતાજી : જો એમ થવું જરૂરી હશે તો થશે. પરંતુ મૂળભૂત હકીકત તો એ છે કે આ વસ્તુ હજી બનવામાં છે, કારણ કે આધુનિક સમય અને આ બેહૂદી વ્યાપારવૃત્તિનો ફાયદો એ છે કે બધું ભેગસેળ થઈ ગયું છે. પૂર્વની વસ્તુઓ પશ્ચિમમાં જાય છે અને પશ્ચિમની વસ્તુઓ પૂર્વમાં આવે છે અને એ બંને એકબીજા ઉપર અસર કરે છે. હાલની ક્ષણે તો એને લઈને એક ભારે ગોટાળિયો ખીચડો થઈ ગયો છે. પરંતુ એમાંથી નવી જાતની અભિવ્યક્તિ બની આવશે-એ સિદ્ધ થવામાં હવે બહુ વાર નહિ લાગે. જે રીતે અત્યારે લોકો એકબીજા સાથે હળીમળી રહ્યા છે તે રીતે જોતાં, તેની પારસ્પરિક અસર થયા વિના રહેશે નહિ. ઉદાહરણ તરીકે, વિજય પામવાનો ઉન્માદ લઈને પશ્ચિમના દેશોએ દુનિયાના જે અનેક પ્રકારના દેશોને જીતેલા તેને લઈને તેમના ઉપર જીતાયેલા દેશોની પ્રબળ અસર ઊપજી છે. પુરાતન કાળમાં, જ્યારે રોમે ગ્રીસ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો ત્યારે એની ઉપર ગ્રીસની એટલી બધી અસર પડી કે જો તે જીત્યું ન હોત તો ન પડત. અને અમેરિકનો-અત્યારે બધું જાપાનિઝ રીતનું જ બનાવી રહ્યા છે અને તેના વિષે કદાચ તેઓ સભાન પણ નહિ હોય, પરંતુ જ્યારથી તેઓએ જાપાન ઉપર કબજો મેળવ્યો છે, ત્યાર પછી મારી પાસે અમેરિકાથી

જે સામયિકો આવે છે, તેમાં હું જોઉં છું કે એ બધાં જાપાનિઝ વસ્તુઓથી ભરેલાં હોય છે. અને અમેરિકામાં અનેવી જે કેટલીક વસ્તુઓ આવે છે તેમાં પણ આપણને જાપાનની અસર દેખાય છે-એ વસ્તુ આપોઆપ બને છે. તદ્દન વિચિત્ર લાગે એવી વસ્તુ એ છે કે આવી વસ્તુઓમાં પાછળથી એક પ્રકારની સમતુલા આવી રહે છે અને જે દેશે ભૌતિક રીતનો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે તેની ઉપર પરાજિત દેશનો આત્મા વિજયી થઈ બેસે છે. એ વસ્તુ પારસ્પરિક છે. એમણે ભૌતિક વિજય પ્રાપ્ત કરીને ભૌતિક રીતનો કબજો મેળવ્યો પણ પરાજિત રાષ્ટ્રના આત્માએ વિજયી રાષ્ટ્ર ઉપર કબજો મેળવ્યો.

એટલે, આમ મિશ્રણ વડે પ્રકૃતિના નિયમો ધીમા, નજરે ન દેખાય તેવા અને સંકુલ હોય છે. આત્માનાં સાધનો વાપરવાથી કદાચ ઘણી વધુ ઝડપી રીતે, સહેલાઈથી અને કોઈ જાતનો બગાડ કર્યા વિના જે વસ્તુઓ થઈ શકે છે તે વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવા માટે પ્રકૃતિને બહુ લાંબો સમય લાગે છે. અત્યારના વિશ્વમાં તો ભયંકર રીતનો બગાડ થઈ રહ્યો છે. પરંતુ જે વસ્તુ કરવાની છે તે થઈ રહી છે. પ્રકૃતિને માટે લોકોને એકબીજા સાથે ભળતા કરવા માટેની તેની આગવી રીત હોય છે.

બાળક : આ બધું ઈરાદાપૂર્વક બને છે ?

શ્રી માતાજી : મનુષ્યો જેને 'ઈરાદાપૂર્વક' સમજે છે તે રીતે તો નહિ. પરંતુ આ બધા પાછળ અમુક એવો ઈરાદો અને ધ્યેય પ્રગટ થઈ રહ્યાં છે કે જેના પ્રત્યે આપણી ગતિ થઈ રહી છે. કેવળ આ બધાનો આધાર સભાનતાના પ્રમાણ ઉપર રહે છે. મનુષ્યને તો આ સર્વમાં એક શંભુમેળો જ દેખાય છે, કારણ કે એ તો કેવળ વિગતોને જ જોઈ શકે છે, અને એને તો આમાં સમયનો બહુ ભયંકર રીતનો બગાડ જણાય છે, કારણ કે એને માટે તો સમય એના વ્યક્તિગત જીવનની મર્યાદાને માપે મપાય છે. પરંતુ પ્રકૃતિને માટે તો આખી શાશ્વતી તેની સામે છે. અને એને માટે તો બગાડ થાય કે નહિ તે બધું સરખું હોય છે, કારણ કે એ તો કોઈ એના જેવી છે કે જેની પાસે એક અતિકાચ તાવડો હોય: એ એમાં વસ્તુઓ નાખીને એક મિશ્રણ બનાવે છે, અને એમાં જો સફળતા નથી મળતી તો એ બધું બહાર ફેંકી દે છે. કારણ કે એને તો ખબર હોય છે કે એ જ વસ્તુઓને પાછી ભેગી કરીને એ બીજું મિશ્રણ તૈયાર કરી શકશે. અને એવી રીતે બધું ચાલે છે. કશું પણ નકામું જતું નથી, કારણ કે એની એ જ વસ્તુઓ, સર્વ સમયે ખપમાં લાગે છે. રૂપોને ભાંગી નાખીને તેમનું મૂળ તત્ત્વ પાછું લઈ લેવામાં આવે છે, અને એમ ને એમ સતતપણે ચાલતું રહે છે. એ બનાવે છે, તોડી નાખે છે, અવળું સવળું કરી નાખે છે-જો પ્રકૃતિને એમ કરવું ગમતું હોય તો, એની એ જ વસ્તુ સેંકડો કે હજારો વખત કરવા પ્રયત્ન કરવામાં તેનું શું નુકસાન થવાનું હોય છે! કારણ કે તેના કાર્ય સિવાય કશું પણ એણે જતું નથી. પરંતુ કામ કરવું

એ તો એનો આનંદ છે. કામ ન કરવાનું હોય તો એનું અસ્તિત્વ જ ન હોય.

બાળક : એને માટે એ મજા હશે, મનુષ્યને માટે નહિ ?

શ્રી માતાજી : ના, ચોક્કસ નહિ. હું એ વાતમાં સંમત થાઉં છું. એ મને વધુ પડતી કૂર રમત લાગે છે-ભલે ત્યારે.

વાર્તાલાપ - ૪૫

૪ નવેમ્બર, ૧૯૫૩

(વર્ગની શરૂઆત કરતાં પહેલાં થોડી મિનિટો સુધી,
શ્રી માતાજીએ અગાઉના અઠવાડિયે 'આવર્તક વર્તુળોવાળા ગોળા'
વિષે વાત કરેલી, તેનો એક નમૂનો બાળકોએ બનાવેલો તેના વિષે
વાત કરેલી:)

શ્રી માતાજી : એ ગોળાને આવર્તક વર્તુળોનો વળાંક અમુક થોડો સરખો જ સ્પર્શે છે, બાકીનું બધું અંદરની બાજુએ વિકાસ પામેલું છે, એ બનાવી શકાય તેવું નથી. આ ગોળો તો અપારદર્શક છે, પરંતુ એ તો એ ગોળાના કેન્દ્રમાં, બધા આવર્તક વર્તુળાકારોનું એકબીજાને ભેદતું હોય તેવું બિંદુ હતું.

જે રીતે એ વસ્તુ તમે બનાવી છે તે રીતે એ સપાટ છે, એ સપાટ છે. મેં જે રીતે જોયેલું તે રીતે એના છેડાને વળાંકનો એક ભાગ સ્પર્શ કરતો હતો. દરેક વળાંકને માટે, એના છેડાનો એક ભાગ, એક છેડા તરીકેનો હોય છે. અને એના રંગો તદ્દન સ્પષ્ટ અને આરપાર જોઈ શકાય તેવા હતા હું ધારું છું કે આ વસ્તુ તમે ભૂમિતિની રીતે કરી શકો. આખીયે સપાટી, આવર્તક ચક્ર ગતિવાળા વર્તુળના એક છેડા (ભાગ) રૂપે હોવી જોઈએ.

પવિત્ર : આ આવર્તક ચક્રાકાર વર્તુળો, એ ગોળાની બહાર હોય છે કે અંદર ?

શ્રી માતાજી : ના, તેઓ અંદરની બાજુએ હોય છે.

બાળક : એટલે જ તેઓ કેન્દ્રગામી હોય છે.

શ્રી માતાજી : તેઓ એકબીજાને ભેદતાં હોય છે. એમની દિશા એ રીતની ગોઠવાયેલી હોય છે કે આખોયે ગોળો, દરેક આવર્તક ચક્રાકારના વિભાગોનો બનેલો હોય છે.

બાળક : એ ગોળાની અંદરનો આખોયે ભાગ એવાં આવર્તક ચક્રાકાર વર્તુળોથી ભરેલો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આખો અંદરનો ભાગ, કુદરતી રીતે જ, આવર્તક ચક્રાકાર વર્તુળોથી ભરેલો હતો, પરંતુ એમાં કોઈ પદાર્થ ન હોવાને લઈને (એમાં કેવળ આવર્તક ચક્રાકાર વર્તુળો જ હતાં) એમની આરપાર જોઈ શકાય તેમ હતું. એ બધાં અપારદર્શક જથ્થો બની જાય તેવી રીતે જોડાયેલાં ન હતાં, અને આપણે એમનું અનુસરણ કરી શકીએ તેવું હતું: એમના રંગો ભભકાદાર, અત્યંત પ્રકાશવાળા હતાં. આપણે અંદરની રેખાનું અનુસરણ કરી શકીએ તેમ હતું, એટલે આપણે એમ માનવું જોઈએ કે તેઓ અગણ્ય હશે.

બાળક : તેઓ અંદરની બાજુએ જતાં નાનાં અને તેથી પણ નાનાં વર્તુળો બન્યે જતાં હતાં ?

શ્રી માતાજી : ના, એવી પદ્ધતિસર રીતે નહિ કે જેથી બધાં જ આવર્તક વર્તુળોનું પ્રથમનું ચક્ર કેન્દ્રમાં હોય. એમાં એવું ન હતું કે બધાં જ આવર્તક ચક્રાકાર વર્તુળોનું આરંભ સ્થાન કોઈ પ્રથમનું વર્તુળ હોય અને તે અંદરની દિશામાં ગતિ કરતું હોય.

બાળક : અને ફરીથી શરૂઆત કરીને કેન્દ્રમાંથી બહારની બાજુએ જતું હોય?

શ્રી માતાજી : ના, ના. એમ નહિ. આરંભ અને અંતનું બિંદુ એક જ ન હતું, છતાં, આ રીતે જો દૂરથી જોવામાં આવે તો એવી થોડી છાપ પાડે ખરી. એ આના કરતાં વધુ સંકુલ હતું, અને વળી એમાં પેલી રંગવિહીન વસ્તુઓ જેવું કાંઈ હતું નહિ.

બાળક : માતાજી, રંગો કઈ વસ્તુનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : અહીં તમે ત્રણ ઠેકાણે લીલો અને એક જ ઠેકાણે ભૂરો રંગ રાખ્યો છે, ત્યાં ભૂરો રંગ હતો, પણ તે લીલાશ પડતો હતો. પછી એમાં બે તપખીરિયા રંગો, એક રાખોડી, બે લાલ . . . આ રંગો મૃત અવસ્થાના છે, નહિ? એમને અમુક અર્થ આપી શકાય. એમાં કોઈ કાળો ન હતો.

(આ પછી શ્રી માતાજી તેમના ૪ ઓગસ્ટ ૧૯૨૯ના

આત્મ-ત્યાગ અને આત્મ-સમર્પણ વિષેના વાર્તાલાપમાંથી અમુક ભાગ વાંચીને આગળ ચાલે છે:)

‘આધ્યાત્મિકતા સર્વમાં વ્યાપી રહેલા એક તત્ત્વનું દર્શન કરાવે છે એ સાચું છે, પરંતુ સાથે સાથે તે અનંત વિવિધતા - નાનાત્વનું દર્શન પણ આપે છે. એકતામાં સ્થિત રહીને તે વિવિધતા માટે કાર્ય કરે છે, એ વિવિધતામાં પૂર્ણતા પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરે છે. નીતિ જીવનના આ વૈવિધ્ય અને આત્માની સ્વાધીનતા એ બંનેથી વિરુદ્ધ એવું એક કૃત્રિમ ધોરણ ઊભું કરે છે. એક માનસિક પ્રકારનું મર્યાદિત અને જડ ધોરણ ઉત્પન્ન કરીને તે સઘળા માણસો પાસે તેનો સ્વીકાર કરવાની માગણી કરે છે. નીતિના આદર્શ પ્રમાણે તો સર્વ માનવોએ એક જ પ્રકારના ગુણો, એક જ જાતની આદર્શ પ્રકૃતિ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. નીતિ દૈવી નથી યા તો પ્રભુ તરફથી આવતી નથી. તે માનવકૃત અને માનવી છે. નીતિ પોતાના આધાર તરીકે વસ્તુઓમાં ‘સારું’ અને ‘ખરાબ’ એવો અવિચલ ભેદ સ્વીકારી લે છે, પરંતુ એ ભેદ સ્વચ્છંદી છે. નીતિ સાપેક્ષ વસ્તુઓને લઈને તેમને નિરપેક્ષ તરીકે ગણાવવાનો આગ્રહ કરે છે, પરંતુ એણે માની લીધેલું સારું અને નહારું જુદા જુદા દેશ કાળમાં જુદું જુદું હોય છે.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૪ ઓગસ્ટ)

બાળક : ભૂતકાળમાં લોકો, મંદિરોમાં માનવોનો બલિ કેમ ચઢાવતા હતા?

શ્રી માતાજી : મને આ પ્રશ્ન સમજાતો નથી. એમણે શા માટે એમ ન કરવું જોઈએ? એક બકરાનો વધ કરો અને એક મનુષ્યનો વધ કરો, તે બે વચ્ચે મને બહુ તફાવત લાગતો નથી. હું જાણતી નથી. ગમે તેમ હોય, પણ આપણે ઐતિહાસિક રીતનું અત્યારે જે જાણીએ છીએ અને જે ખરેખર બન્યું હશે એ બંને અલગ વસ્તુઓ પણ હોઈ શકે. જ્યારે એ લોકો બલિદાનની વાત કરતા હોય ત્યારે એ કદાચ પ્રતીકાત્મક હોય એમ પણ બને. આપણે સાંભળેલું છે કે કેટલાક ધર્મોમાં હજારો માણસોને વધેરી નાખેલા છે. એમ બનવું શક્ય છે કારણ કે એની પાછળ વસ્તુઓની તોડફોડ કરવાની મનુષ્યની જે મૂળભૂત વૃત્તિ છે તે તેના કારણરૂપ હોઈ શકે. અને આ પ્રકારના ધર્મોનું વલણ વિનાશ કરવા પ્રત્યે જ વધારે રહેતું હતું. હવે, આ પ્રકારના જુદા જુદા દાખલાઓ હોય છે, અને જો આપણને કોઈ પૂછે કે મનુષ્યો આ પ્રકારે સ્થૂલ રીતનાં બલિદાન કેમ કરતા હતા, તો સૌ પ્રથમ તો એ હકીકતની ચકાસણી કરવી જોઈએ. મને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, મને એ વસ્તુની ખાતરી નથી. એમ બની શકે છે, તમે જીવન પ્રત્યે કઈ દૃષ્ટિએ જુઓ છો તેના ઉપર એનો આધાર રહે છે. પરિસ્થિતિ ગમે તે હોય, પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ પોતે એવો ગર્વ સેવતો હોય કે પ્રભુને બલિદાન આપવા માટે તે અન્ય મનુષ્યના જીવનનો ઉપયોગ કરી શકે છે. તો એ વસ્તુ, અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, અત્યંત હલકટ મનોવૃત્તિ સૂચવે છે. મેં શરૂઆતમાં જ કહ્યુંને કે, આ બાબતમાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ મનુષ્યરૂપી પશુ અને પ્રાણીરૂપી પશુ વચ્ચે શા માટે ભેદભાવ રાખવો જોઈએ એ અત્યંત વિચિત્ર વસ્તુ છે.

હું માનું છું કે, મોટા ભાગના ધર્મોમાં, અહીં અત્યારે પેલું મસ્તક વિનાનાં કાલિ*નું મંદિર છે ત્યાંના જેવું હોય છે-એ એક અત્યંત અધમ અને અજ્ઞાનભરી ક્રિયા હોય છે. એની પાછળ એક એવી ગાંડપણભરી બીક હોય છે કે રાક્ષસીવૃત્તિવાળા દેવો સંતુષ્ટ થઈને પોતાને કશું નુકસાન ન કરે તે માટે તેમને લોહી કે બળનો પ્રયોગ અર્પણ કરવો જરૂરી છે. આવી બધી વસ્તુઓ, પ્રભુ પોતે કોઈ રાક્ષસી તત્ત્વ હોય તેવા ખ્યાલ અને ભયમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ એમ સ્વીકારવામાં આવે તોપણ, જે વસ્તુનું બલિદાન આપવાનું ક્ષમ્ય ગણાય તે વસ્તુ પોતાની જાત જ હોવી જોઈએ. જો કોઈએ પ્રભુને કોઈ બલિ આપવો હોય, તો મને સમજાતું નથી કે પોતાની જાતનું બલિદાન આપવાને બદલે તેને કોઈ અન્ય મનુષ્ય કે પ્રાણીનું બલિદાન આપવાનું વિચારવાનો હકક કઈ રીતે મળી જાય છે. કોઈએ જો કોઈ બલિ

* જેમની પ્રસન્નતા માટે, દર વર્ષે, લોકો અનેક મરઘાંનાં ડોકાં મરડી નાખે છે.

ચઢાવવો લોય, તો તેણે પોતાની જાતનું જ બલિદાન આપવું જોઈએ, અન્યનું નહિ. અને આ આખીયે પ્રવૃત્તિ જ એટલી બધી વિકૃત, અજ્ઞાનમૂલક અને જડતાભરી છે કે મને એમાં એ વસ્તુ સમજાતી જ નથી કે બલિની બાબતમાં એ લોકોએ મનુષ્ય અને બકરા વચ્ચે શા માટે ભેદ કરવો જોઈએ? બકરાના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં તો એ એક અસહ્ય વિચાર લોય છે-જો કોઈ બકરાને પૂછવામાં આવે કે, કેમ

લોકોમાં આ જગતમાં પોતાની અગત્ય વિષે અને પોતાની જાતની અગત્ય વિષે, વિચિત્ર પ્રકારના ખ્યાલો પ્રવર્તતા લોય છે. જો તેમને એમ કહેવામાં આવે કે, ‘બીજાનું જીવન લેવાનો તમને કોઈ લક્ક નથી’ તો એ વસ્તુનો બચાવ થઈ શકે. પરંતુ તો પછી તમારે બલિ ચઢાવવા જ ન જોઈએ, અથવા તો, જો તમારે બલિ ચઢાવવો જ લોય તો તમારી જાતનો જ બલિ આપવો જોઈએ. જો તમે એમ માનતા લો કે એવો કોઈ ભયંકર દેવ છે કે જેને સંતુષ્ટ કરવા લોલી કે એવી બીજી કોઈ પ્રાણમય શક્તિવાળી વસ્તુનું બલિદાન જોઈતું લોય છે, તો તમારું પોતાનું જ બલિદાન આપો. પરંતુ એમ કરવા માટે તમારે અન્ય કોઈ જીવનો બલિ શા માટે આપવો જોઈએ? આ તો એક અસહ્ય ત્રાસ કહેવાય. પછી એમાં ભલે કેવળ મરઘાંને જ હલાલ કરવામાં આવતાં લોય! પણ મને લાગે છે કે એમ કરવાનું એક બીજું કારણ પણ લોઈ શકે છે- એનાથી મનુષ્યને એક સારી જયાક્ત ઉડાવવાની મળી શકે છે! એમ કરવાથી મનુષ્યને ખૂબ ઠાંસી ઠાંસીને ખોરાક ખાવાની તક મળે છે.

મને ખબર નથી, મારે માટે તો એમાં કોઈ મોટો ફેર પડતો નથી.

બાળક : આપણી આસપાસ કોઈ મનોમય કે પ્રાણમય ખળભળાટનું કે ખરાબ વાતાવરણ લોય, ત્યારે પણ આપણે પ્રભુની લાજરી અનુભવી શકીએ એમ બની શકે?

શ્રી માતાજી : જો એ પ્રકારનું વાતાવરણ તમારી ભીતરમાં પણ ન લોય તો! કારણ કે, જો એમ લોય તો એમ થવું મુશ્કેલ બને છે. અને છતાં! આપણી પાસે એવા અનેક લોકોના દાખલા છે કે જેમનું જીવન શંકાસ્પદ લોવા છતાં તેમની સમક્ષ કેટલીક સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ પ્રગટ થતી એક એવા દારૂડિયાનો દાખલો પણ છે કે જ્યારે એની પીઘેલી અવસ્થામાં તેને અચાનક પ્રભુ સાથે સંપર્ક થયો-એટલું જ નહિ, પણ, એને લઈને એનું આખું જીવન જ બદલાઈ ગયું અને એને લઈને પછી એ દારૂ પીતો જ બંધ થઈ ગયો. છતાં, જ્યારે એને પ્રભુની લાજરીનો અનુભવ થયેલો ત્યારે તો એ નશામાં જ હતો. હું નથી ધારતી-હવે વળી પાછા આપણે એની એ જ વસ્તુઓમાં ઊતરી જઈએ છીએ-હું નથી ધારતી કે પ્રભુ પોતે નીતિવાદી લોય મનુષ્યો નીતિવાદી લોઈ શકે, પ્રભુ નહિ. અગાઉ કહી તેવી વસ્તુઓ બને છે ત્યારે કેટલીક ઘટનાઓ

એકસાથે બનતી હોય છે, તે જ વખતે, તે જ ક્ષણે કાંઈક એવું બને છે કે એવા મનુષ્યના સ્વરૂપમાં કોઈ વસ્તુ ખૂલી જાય છે, અને પ્રભુ પોતે, જે સદાયે હાજર હોય છે તેઓ તેની સમક્ષ પ્રગટ થાય છે—ઊલટ પક્ષે, કોઈ સંત કે મુનિ હોય છે, તેને પોતાની મહત્તાનો અને અગત્યનો વળગાડ વળગ્યો હોય છે, એનામાં ખૂબ ગર્વ અને મિથ્યાભિમાન હોય છે, ત્યારે પછી, એનામાં પ્રભુ પ્રગટ થવાની બહુ શક્યતા રહેતી નથી, કારણ કે પ્રભુને પોતાને વ્યક્ત થવા માટે ખાલી જગ્યા જ મળતી નથી! એ બુદ્ધિમાન મનુષ્યની અગત્ય અને તેના નૈતિક મૂલ્ય સિવાય બીજા કશાને માટે, તેનામાં જગ્યા જ હોતી નથી.

એ તો સ્વાભાવિક છે કે, એવી અવસ્થા પણ હોઈ શકે કે જેમાં કોઈ વ્યક્તિ સંપૂર્ણપણે શુદ્ધ, પૂરેપૂરી હલાપણભરી હોય અને પ્રભુ સાથે સંબંધમાં હોય! પરંતુ, એવે પ્રસંગે એમ બન્યું હોય છે કે એ વ્યક્તિએ પોતાની વ્યક્તિગત અગત્ય અને મૂલ્ય વિષેની વૃત્તિને ફગાવી દીધેલી હોય છે અને એણે પૂર્ણતાની અમુક કક્ષા પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે. હું માનું છું કે આ વસ્તુ ખાસ અગત્યની છે. પ્રભુ સાથે સંપર્ક થવામાં સૌથી મોટું વિઘ્ન આવી વ્યક્તિગત મૂલ્યની લાગણી, પોતાની આવડતનો ગર્વ અને પોતાની શક્તિની સભાનતામાં આવી રહેલાં હોય છે—એમાં એ વ્યક્તિ પોતે એટલી બધી મોટી, મહાન બની જાય છે કે પછી એનામાં પ્રભુ માટે કોઈ સ્થાન રહેતું નથી.

ના, સૌથી અગત્યની વસ્તુ તો અભીપ્સાની તીવ્રતા છે. અને અભીપ્સાની તીવ્રતા તો ગમે તે પરિસ્થિતિમાં પ્રગટ થઈ શકે છે.

આપણે આ બે વસ્તુઓ વચ્ચે ગોટાળો ન કરવો જોઈએ; કેટલીક વસ્તુઓ આપણા જીવનની જરૂરિયાતો હોય છે (અને જો આપણે આપણી ભૌતિક પ્રકૃતિનું રૂપાંતર ઈચ્છતા હોઈએ તો એમાં કેવળ શુદ્ધ જરૂરિયાતો જ આવશે) અને બીજી કેટલીક નૈતિક માન્યતાઓ હોય છે. આ બંને વસ્તુઓ ભિન્ન ભિન્ન છે. ઉદાહરણ તરીકે, તમે તમારા શરીરમાં ઝેર ઘાલવાનું કે મગજને રોગિષ્ઠ બનાવવાનું કે પછી પોતાની સંકલ્પશક્તિને તોડી નાખવાનું કામ બંધ કરો, કારણ કે તમારે તમારી શારીરિક ચેતનાના સ્વામી બનવું હોય અને તે રૂપાંતરલાયક બને તેમ તમે ઈચ્છતા હો, તો એ વસ્તુ બરાબર છે. પરંતુ તમે આ બધું કેવળ એટલા માટે જ કરો કે એમ કરવાથી લોકોમાં તમારી નીતિમત્તાનો ખ્યાલ ઊંચો જશે તો એનું કાંઈ પણ, કશું પણ પરિણામ નહિ આવે. કારણ કે એનો ઉપયોગ એ રીતે કરવાનો હોય જ નહિ. આપણે આ બધું કરવાનું હોય તો એની પાછળ એનાં વ્યાવહારિક કારણો હોય છે; ઉદાહરણ તરીકે, તમે ઝેર ખાવાની ટેવ નથી પાડતા, કારણ કે તમે જાણો છો કે એથી તમને ઝેર ચડશે, અને પછી, કેટલાક લોકો કેટલાંક ધીમાં ઝેર ગ્રહણ કરતા હોય છે (તેઓ એમ

માનતા હોય છે કે તેનું કોઈ દુષ્પરિણામ તેમની ઉપર નહિ આવે-કારણ કે, એની અસર એટલી બધી ધીમી હોય છે કે તમને એની ખબર પડવી પણ સહેલી ન હોય). પરંતુ જો તમારે તમારી શારીરિક ક્રિયાઓના સર્વાંગ સ્વામી થવામાં સફળ થવું હોય અને પોતાના સ્નાયુઓમાં તેજસ્વિતા પ્રગટાવવી હોય, તો પછી આવી બધી વસ્તુઓથી તમારે દૂર રહેવું જોઈએ-એની પાછળ કોઈ નીતિમતાનું કારણ નથી હોતું, કેવળ વ્યવહારુ કારણ હોય છે, અને તે એ કે તમારે યોગ કરવામાં સફળતા મેળવવી હોય છે. આ બધું તમારે કેવળ લોકોમાં વાલ-વાલ બોલાવવા માટે કે પછી તમે લોકોમાં મોટા કહેવાતા હશો એટલે પ્રભુ તમારા ઉપર એકદમ ખુશ થઈ જશે અને પ્રગટ થઈ જશે, એવા કોઈ ખ્યાલથી કરવાનું નથી. એવું લેશ માત્ર નથી, બિલકુલ નહિ! જે લોકોએ ભૂલો કરી હશે, જેઓ પોતાના દોષો વિષે સભાન હશે અને પોતાની આવી નિર્બળતાનો ખ્યાલ હશે, અને એ બધામાંથી બહાર નીકળવા માટે અંતઃકરણપૂર્વક અભીપ્સા સેવતા હશે, તેવા લોકો, પ્રભુને કદાચ પોતાથી વધુ પાસેના લાગતા હશે. જેમણે કદી પણ કોઈ ભૂલ નહિ કરી હોય અને જેઓ પોતાની, બીજાં મનુષ્યો ઉપરની બાહ્ય રીતની મહત્તાથી સંતુષ્ટ હશે, તેવા લોકો કરતાં પ્રભુ પેલા આગળ કહેલા લોકોને વધુ નજીકના ગણતા હશે. ગમે તેમ તો ય એથી કશો મોટો ફેર પડતો નથી. જે વસ્તુઓથી મહત્ત્વનો ફેર પડે છે, તે છે-સત્યનિષ્ઠા, સ્વયંભૂ અને તીવ્ર અભીપ્સા, પ્રભુ માટેની એક તૃષ્ણા કે જે તમારે માટે એટલી બધી જોરદાર હોય છે કે જગતમાંની બીજી કોઈ વસ્તુ ગણનામાં રહેતી નથી.

મેં જેમ આ અગાઉ સમર્પણ અને બલિદાન વિષે કહેલું છે તેમ, જ્યારે તમને પરતાવો થતો હોય ત્યારે તમે આધ્યાત્મિક ચેતનામાં નથી હોતા. જો કોઈને પરતાવો થતો હોય કે તે હવે પોતાની કામનાઓને તૃપ્ત કરી શકતો નથી તો એનો અર્થ એ કે, એની કામનાઓ એને માટે, પોતાની અભીપ્સિત વસ્તુ કરતાં વધુ નહિ તો એટલી જ અગત્યની છે. તમે એમ કહી શકો કે ‘મારી કામનાઓ વિષે હું તદ્દન સભાન છું, પરંતુ જો હું મારી કામનાઓનો, પ્રભુ મેળવવા માટે ત્યાગ કરું તો એનાથી મને ખાતરી નથી મળતી કે પ્રભુ મને મળશે જ, અને માટે જ હું એને આત્મત્યાગ કરું છું.’ પરંતુ હું, હું તો એને સોદાબાજી કહું છું! એ તો પ્રભુ સાથેની સોદાબાજી છે. તમે પ્રભુને કહો કે, ‘આપો અને લો; હું, હું મારી કામનાઓ તૃપ્ત કરવાનો આનંદ તમને આપું છું, હવે તમે મને મારામાં તમારી હાજરી અનુભવવાનો આનંદ આપો, નહિ તો એમાં ન્યાય નહિ કહેવાય’-આ કોઈ રીતનું આત્મદાન નથી, આ તો સોદાબાજી છે.

આ એક વસ્તુ મેં ઘણી વાર સાંભળેલી છે, ઘણી વાર, ‘મેં આટલી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો, મેં આટલી બધી સાધના કરી, આટલી બધી મહેનત કરી,

અને હવે હું જોઉં છું કે, મને બદલામાં કંઈ મળ્યું નથી.' હું માત્ર એટલો જ પ્રત્યુત્તર આપી શકું કે, 'એમાં કોઈ નવાઈ નથી.'

બાળક : કોઈ અત્યંત ગર્વિષ્ઠ મનુષ્યમાં કોઈ મહાન અભીપ્સા હોઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : કેમ નહિ ? જે માણસ બહુ ગર્વ રાખતો હશે એને ફટકા પણ પડતા હશે અને એથી તે જરા ડાહ્યો થતો હશે; વળી જ્યારે એને ફટકો પડતો હશે ત્યારે એનામાં થોડીક જાગૃતિ પણ આવતી હશે! ત્યાર પછી એનામાં અભીપ્સા ઉત્પન્ન થતી હશે, અને જો એ કોઈ એવો મનુષ્ય હશે કે જેની પ્રકૃતિ ઉગ્ર અને બળવાન હશે, તો પછી, એની અભીપ્સા પણ બળવાન હશે.

બાળક : અને ફટકા ન પડે તો ?

શ્રી માતાજી : એમ પણ બને. કેવળ એવા પ્રસંગે એમાં બધું ભેળસેળ થઈ જતું હશે. બધા જ દાખલાઓમાં એ બધું ભેળસેળ થઈ જતું હોય છે. પરંતુ દરેક વસ્તુ હમેશાં ભેળસેળવાળી જ હોય છે. વસ્તુઓ સ્પષ્ટ બનતાં ઘણો લાંબો સમય લાગે છે. તમારે શરૂઆત કરવી હોય તો ગમે ત્યાંથી, ગમે તે અવસ્થામાંથી અને ગમે તે વાતાવરણમાંથી કરી શકો છો. શરૂઆત હમેશાં થઈ શકે છે. ફક્ત એટલું જ કે, કેટલાક પ્રસંગે એમાં ઘણો લાંબો સમય જાય છે, કારણ કે મિશ્ર અવસ્થા એવી ગાઢ હોય છે કે તમે એક ડગલું આગળ ભરવાની સાથે, અર્ધું ડગલું પાછા પડતા હો છો. પરંતુ આવું થવા માટે કોઈ કારણ નથી. મૂળભૂત રીતે જોતાં, જીવન અને વ્યક્તિગત અસ્તિત્વની યથાર્થતા જ પ્રભુ વિષે સભાન થવામાં છે, એટલે એ ગમે ત્યાં, ગમે તે ક્ષણે, પ્રગટ થઈ શકે છે. જ્યાં સાવ ઓછી શક્યતા હોય છે ત્યાં પણ એ ફૂટી નીકળે છે. સ્વાભાવિક છે કે જો તમે આત્મસંતુષ્ટ હો, તો એ વસ્તુ વિદ્યનકારક હોય છે, કારણ કે તમે આત્મસંતોષની નિદ્રામાં ઊંઘ્યા કરો છો. પરંતુ એવી અવસ્થા ટકી રહેતી નથી. અત્યારે જીવન અને જગત જે રીતનાં છે તેમાં કોઈ અહંતાપૂર્ણ આત્મસંતોષ, વ્યક્તિગત આત્મસંતોષ, ટકી શકતો નથી, અને જ્યાં સુધી એ ટકી રહે છે ત્યાં સુધી, હા, તમે કઠણ, તદ્દન અભીપ્સા વિનાના બની રહો છો. પરંતુ એ અવસ્થા પણ ટકતી નથી.

બીજું કાંઈ ?

કોઈને બીજું કાંઈ કહેવાનું નથી ?

તો પછી, આવજો મારાં બાળકો, શુભ રાત્રિ!

વાર્તાલાપ - ૪૬

૧૧ નવેમ્બર, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી, સૂત્રો અને પ્રાર્થનાઓમાંથી શરૂઆતનાં પૃષ્ઠો વાંચવાની શરૂઆત કરવાની તૈયારી કરે છે.)

શ્રી માતાજી : આનો પહેલો પાઠ ૧૯૧૨માં લખાયેલો. તે વખતે તો તમારામાંના ઘણાનો જન્મ પણ નહિ થયો હોય. એ વખતે લગભગ બાર માણસોનું એક મંડળ હતું અને અમે અઠવાડિયે એક દિવસ મળતાં હતાં, તે વખતે કોઈ અમુક વિષય આપવામાં આવતો અને પછીના અઠવાડિયા માટે તેનો જવાબ તૈયાર કરવાનો રહેતો. દરેક જણ પોતાનું લખાણ તે વખતે લાવતું. સામાન્ય રીતે હું પણ એક ટૂંકો લેખ તૈયાર કરી લાવતી અને છેલ્લે એ વાંચી સંભળાવતી. અહીં એ લખાણ છે- બધાં જ નહિ, ફક્ત બે. સૌથી પહેલાંનાં બે, પાછળથી બીજું કાંઈ છે. બીજા લેખો 'વર્ડ્ઝ ઓફ લોન્ગ એગો'માં પ્રસિદ્ધ થયેલા.

એ રીતની ચાર સભાઓ મળેલી. પહેલી સભાનો વિષય આ હતો : આપણે ક્યું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે, આપણું કાર્ય શું છે, એને સિદ્ધ કરવા માટેના શા ઉપાય છે? અને અહીં જે છે તે મારો ઉત્તર છે :

(શ્રી માતાજી તા. ૭મી મે ૧૯૧૨માં લખાયેલો પાઠ વાંચે છે) : * 'ક્રમે ક્રમે વર્ધમાન એવી વિશ્વવ્યાપી સંવાદિતાનું આગમન સાધવું એ આપણો સામાન્ય ઉદ્દેશ છે.'

શ્રી માતાજી : આ અતિમાનસ છે.

હું તે વખતે શ્રી અરવિંદને ઓળખતી ન હતી અને ત્યાં સુધીમાં તેમણે કાંઈ લખ્યું ન હતું.

'... આ પૃથ્વી ઉપર, પેલા અચિંત્ય તત્ત્વના પ્રતિનિધિ બનવું અને તેમનાં ત્રણ પાસાં, સાત સ્વરૂપો અને બાર ગુણોના સૌ પ્રથમ અવિભાવરૂપ બનવું. . . .'

બાળક : આપ 'ત્રણ પાસાં, સાત સ્વરૂપો અને બાર ગુણો' કોને કહો છો.

શ્રી માતાજી : હવે મને યાદ નથી. ત્રણ પ્રત્યક્ષ પાસાં તો પ્રેમ, જ્યોતિ અને જીવન કહી શકાય જેને સત્-ચિત્-આનંદ સાથે સરખાવી શકાય. સાત ગુણો . . . એની એક યાદી મારી પાસે ક્યાંક છે. એક એવી જૂની પરંપરા છે જેમાં એમ કહેવામાં

✽ આ લખાણોમાંનાં કેટલાકનું ભાષાંતર શ્રી 'માતાજીની વાણી' પુસ્તકની શરૂઆતના ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું.

આવ્યું છે કે આ જગતને સાત વાર બનાવવામાં આવેલું, અને એમાંની છ સૃષ્ટિઓ પાછી તેના સર્જકમાં ભળી ગઈ છે. આની પાછળ પ્રલયનો ખ્યાલ છે. એમ કહેવાય છે કે આવું છ વખત બનેલું છે અને આપણી આ સાતમી સૃષ્ટિ તે છેલ્લી છે. આ એક જ ટકી રહેશે અને એ ‘સમતુલાની સૃષ્ટિ’ બની રહેશે. આ બધી સૃષ્ટિઓની પણ મેં નોંધ રાખીને ક્યાંક મૂકી રાખેલી છે. અત્યારે હવે મને તેમનો ક્રમ ખ્યાલમાં નથી. પરંતુ એવા દરેક પ્રકારે, એક પછી એક, છ સૃષ્ટિઓનાં સર્જન કરવામાં આવેલાં પરંતુ તે અપૂર્ણ જણાવાથી આદિ-તત્ત્વમાં વિસર્જિત કરી દેવામાં આવેલાં-આવું છ વાર બનેલું. અને એ ક્રમ ઉત્તરોત્તર વિકાસશીલ હતા, જ્યારે આપણે એ ક્રમો વિષે જાણીએ છીએ ત્યારે આપણને એ દરેક સૃષ્ટિ પાછળના તત્ત્વની ખબર પડે છે. ત્યારે, આ પરંપરામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આપણા અત્યારના છેલ્લામાં છેલ્લા સર્જનનું તત્ત્વ સમતુલા છે અને આ સર્જન છેલ્લું છે. એનો અર્થ એ કે હવે આ સૃષ્ટિનો પ્રલય નહિ થાય, અને હવે પછી સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિ થતી રહેશે. અને આ સૃષ્ટિ તે સમતુલાની સૃષ્ટિ છે.

પરિણામે, હવે કોઈ વસ્તુને સારી કે કોઈ વસ્તુને માઠી એમ કહી શકાય તેમ નથી: કાં તો એ સમતુલામાં હોય છે કે પછી સમતુલામાં નથી હોતી. કેવળ સમતોલપણું અને અસમતોલપણું એ બે જ વસ્તુઓ હોય છે. બસ, એટલું જ. અને મેં જે કહેલું છે એના પાયામાં એ જ વાત છે.

બાર ગુણોની વાત જુદી છે. એ પણ મેં ક્યાંક નોંધી રાખેલું છે. આ સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ ટકી રહે તેટલા માટે તેણે એનાં સર્વે તત્ત્વોની સંપૂર્ણ સમતુલા સિદ્ધ કરવી જોઈએ અને એમ કરવા માટે અત્યારે આ જે બારે ય ગુણો અસ્તિત્વમાં છે તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તો પછી એ એક એવું જગત બની રહેશે કે જેમાં અનંત રીતની પ્રગતિ થતી રહેશે, જે સતત સંવાદમાં હશે, અને એથી કરીને એનો વિનાશ થવાને કોઈ કારણ નહિ રહે.

‘... જગતની આધુનિક મનોદશાને અનુરૂપ એવા નવા

રૂપમાં સનાતન શબ્દનો ફરીને ઉચ્ચાર કરવો. એ ઉચ્ચાર માનવના

સમસ્ત જ્ઞાનનો સમન્વય હશે’

બાળક : આપ અહીં ‘સનાતન શબ્દ’ ની વાત કરો છો?

શ્રી માતાજી : હું ‘શબ્દ’નો ઉપયોગ ‘સત્ય’ના અર્થમાં કરું છું. એક એવું સનાતન સત્ય છે, જે શાશ્વત સત્ય છે, પરંતુ એની અભિવ્યક્તિ અમુક નિશ્ચિત રૂપોમાં થતી રહે છે; અને આ મર્યાદિત રૂપો બદલાતાં રહે છે, તેમનામાં ફેરફાર થતો રહે છે, વિકૃતિ પણ આવી શકે છે; અને આ સત્યની પ્રાપ્તિ કરવા માટે આપણે તેના

મૂળ સ્ત્રોત પ્રત્યે પાછા જવાનું રહે છે, જે એને આપણે શાશ્વત અથવા તો સર્જક શબ્દ કહી શકીએ. એ સનાતન સત્ય, સર્વ પ્રકારના શબ્દો અને વિચારો મારફત વ્યક્ત થતું રહે છે. હું અહીં 'શબ્દ'ને તેની સાહિત્યિક પરિભાષામાં વાપરું છું-એને જ અન્ય સ્થળે સર્જક શબ્દ (બ્રહ્મ) કહેવામાં આવે છે. સર્વ પ્રકારની વાણી અને વિચારનું એ મૂળ છે.

બાળક : 'સિદ્ધ કરવાનું લક્ષ' આ શબ્દો હું સમજ્યો નહિ.

શ્રી માતાજી : સિદ્ધ કરવાનું લક્ષ? મેં શું કહેલું છે? હું ધારું છું કે, પૃથ્વી ઉપર સંવાદિતાની સ્થાપના, - ખરું ને?

'આ ઉદ્દેશને પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન, આ પૃથ્વી પૂરતું એ છે કે સર્વમાં એક રૂપે રહેલી આંતર દિવ્યતાની સર્વ મનુષ્યોમાં જાગૃતિ દ્વારા તથા સૌ કોઈ વડે તેના આવિર્ભાવ દ્વારા માનવજાતિની એકતા સિદ્ધ કરવી.

બીજા શબ્દોમાં, - આપણા સર્વની અંદર રહેલા પ્રભુના સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરીને એકતાનું સર્જન કરવું.

તેથી, સૌથી ઉપયોગી કાર્ય આ છે:

(૧) 'વ્યક્તિગત રૂપે, દરેક જાણે દિવ્ય સન્નિધિ વિષે, પ્રભુની હાજરી વિષે પોતાની અંદર સચેતન થવું અને તેની સાથે પોતાનું તાદાત્મ્ય સાધવું.'

હા, તમે સમજતા નથી? અત્યાર સુધી મેં આ વસ્તુ પચાસ હજાર વાર કહી હશે, નહિ? હવે તમને સમજ પડી? (હસાહસ).

(૨) 'માનવના અંતઃકરણમાં અત્યાર સુધી ચેતનાની જે અવસ્થાઓ જાગૃત થઈ નથી તેમને વ્યક્તિસાત્ કરવી અને એ રીતે હજી સુધી વિશ્વશક્તિના જે સ્ત્રોતો અપ્રગટ છે તેમાંના એક કે વધારેની સાથે પૃથ્વીનો સંબંધ સ્થાપિત કરવો.'

'ચેતનાની જે અવસ્થાઓ હજી સુધી મનુષ્યમાં જાગૃત થઈ નથી તેમને વ્યક્તિસાત્ કરવી', એનો અર્થ એ કે ચેતનાની અવસ્થાઓના સ્તરો એકબીજા ઉપર સ્થપાઈને રહેલા છે, અને કેટલીક ભૂમિકાઓ એવી છે કે પૃથ્વી ઉપર કદી પણ પ્રગટ થઈ નથી. શ્રી અરવિંદ એમને મનસાતીત ભૂમિકાઓ કહે છે. આ વસ્તુમાં, એ જ વિચાર પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે કે આપણે આ સૃષ્ટિની એવી ઊંચાઈઓ કે ઊંડાણોમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ કે જેમનો હજી સુધી આ પૃથ્વી ઉપર આવિર્ભાવ થયેલો નથી. આપણે એ ભૂમિકાઓ વિષે સભાન બનીને તેમનો આ પૃથ્વી ઉપર આવિર્ભાવ કરવાનો રહે છે-શ્રી અરવિંદે એ તત્ત્વને અતિમનસ કહ્યું છે-હું કેવળ

એટલું જ કહું છું કે અસ્તિત્વની કેટલીક અવસ્થાઓ છે, જે મનુષ્યમાં હજી સજીવન થઈ નથી (એટલે કે, મનુષ્ય હજી સુધી કોઈ પણ સમયે તેમને વિષે સત્માન બનેલો નથી). વ્યક્તિએ તેમની સાથે તાદાત્મ્ય કરવું જોઈએ, પછી તેમને બાહ્ય ચેતનામાં લાવવી જોઈએ, અને પછી તેમનો પોતાનાં કાર્યો દ્વારા આવિર્ભાવ કરવો જોઈએ. અને પછી હું ઉમેરું છું (આ વસ્તુનું મેં પૂર્વદર્શન કરેલું-મને ખબર ન હતી કે શ્રી અરવિંદ એ કાર્ય કરવાના છે, તેમ છતાં મેં અગાઉથી એ જોઈ રાખેલું કે આ વસ્તુ કરવાની છે) :

(૩) 'જગતની આધુનિક મનોદશાને અનુરૂપ એવા નવા સ્વરૂપમાં એ સનાતન શબ્દ (બ્રહ્મ)નો પુનરુચ્ચાર કરવો.'

એટલે કે, પરમ સત્યનો, સંવાદિતાનો. શ્રી અરવિંદે પૃથ્વી ઉપર જે કાર્ય કરેલું છે અને એ કાર્ય કરવાની જે પદ્ધતિ છે એ બધું એમાં આવી જાય છે. મેં એ વસ્તુઓનું ૧૯૧૨માં પૂર્વદર્શન પ્રાપ્ત કરેલું. શ્રી અરવિંદને તો હું સૌ પ્રથમ ૧૯૧૪માં મળેલી-એટલે કે, બે વર્ષ પછી, પણ મેં તો આ આખોય કાર્યક્રમ ઘડી રાખેલો.

(૪) 'સામુદાયિક રૂપે, કોઈ સુયોગ્ય સ્થાનમાં નવી માનવજાતિના, એટલે કે 'પ્રભુનાં દિવ્ય સંતાનો'ની જાતિના વિકાસ માટે એક આદર્શ સમાજની સ્થાપના કરવી.'

બાળક : આપે આશ્રમ સ્થાપવાનો સંકલ્પ ક્યાં કરેલો ?

શ્રી માતાજી : મેં શેનો નિર્ણય કરેલો ? . . . મેં કશું કાંઈ નક્કી કરેલું નહિ ! મેં તો કેવળ એટલું કહેલું કે એમ કરવું જોઈએ. મને એનો લેશમાત્ર ખ્યાલ ન હતો, સિવાય કે મારામાં ભારતમાં આવવાની ઈચ્છા બહુ પ્રબળ હતી. પરંતુ તે છતાં, એ વસ્તુ કશાને અનુરૂપ હશે એવો લેશમાત્ર ખ્યાલ ન હતો. મેં કશું નક્કી કર્યું ન હતું. મેં કેવળ જે વસ્તુ કરવાની હતી તે પરિસ્થિતિનું દર્શન પ્રાપ્ત કરેલું.

(આ પછી બાળકો ૪ થી ઓગસ્ટ ૧૯૨૯ના વાર્તાલાપ ઉપર આવે છે :)

આધ્યાત્મિકતા અને નીતિના દૃષ્ટિબિંદુ વચ્ચેના ભેદનું એક ઉદાહરણ આપણે લઈએ. નીતિના સામાન્ય વિચાર પ્રમાણે માણસોના બે વર્ગ પાડવામાં આવે છે: એક ઉદાર અને બીજો લોભી. લોભી માણસને ધિક્કારવામાં આવે છે, તેને દોષપાત્ર ગણવામાં આવે છે; જ્યારે ઉદાર માણસ નિઃસ્વાર્થી તથા સમાજને ઉપયોગી ગણાય છે, તથા તેના

સદ્ગુણ માટે તેની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે. પરંતુ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ એ બન્ને એક જ સમાન કક્ષા ઉપર રહેલા છે. એકની ઉદારતા અને બીજાની લોભવૃત્તિ એ બન્ને કોઈ ઉચ્ચતર સત્યની, કોઈ મહત્તર દિવ્ય શક્તિની વિકૃતિઓ છે. એક એવી શક્તિ છે, દિવ્ય ચેતનાની એક એવી ગતિ છે, જે પોતાને સર્વત્ર પ્રસરાવે છે, વ્યાપક કરે છે, પોતાની પાસે જે કાંઈ શક્તિઓ અને વસ્તુઓ હોય છે તેમને પ્રકૃતિની છેક જડ ભૂમિકાથી માંડી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આધ્યાત્મિકતા સુધીની સર્વ ભૂમિકાઓ ઉપર છૂટથી વેરે છે. ઉદાર માણસ અને તેની ઉદારતાની પાછળ આ દિવ્ય ગતિનો આવિર્ભાવ કરનાર વિશિષ્ટ કોટિનો આત્મા રહેલો છે. એ વિસ્તારની, મહાન પ્રદાનની શક્તિ છે. હવે એક બીજી પણ શક્તિ છે, દિવ્ય ચેતનાની એક એવી પણ ગતિ છે જે સંગ્રહ કરે છે, સંચય કરે છે. તે ઊંચી કે નીચી બધી ભૂમિકાઓ ઉપરથી શક્તિઓનો, વસ્તુઓનો, હરકોઈ પ્રકારની સંપત્તિનો સંગ્રહ કરે છે. તમે જે માણસને લોભી કહીને નિંદો છો તે માણસ આ બીજી દિવ્ય ક્રિયાનું કરણ થવા નિમયિલો છે. બન્ને જરૂરના છે. વિશ્વની સમગ્ર યોજનામાં બંનેની જરૂર છે. સંચય કરનારી, એકત્ર કરનારી ક્રિયા, ફેલાવનારી ક્રિયા કરતાં લેશ પણ ઓછી જરૂરની નથી.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૯ : ૪ ઓગસ્ટ)

બાળક : આપ કોને ‘વિશિષ્ટ કોટિનો આત્મા’ કહો છો?

શ્રી માતાજી : એ કયા વાક્યમાં છે? (શ્રી માતાજી મૂળનો પાઠ જોઈ જાય છે) આહ! એ આત્મા તે એ જાતિનો આત્મા હોય છે. જેમ આપણે વાત કરેલી કે, દરેક પશુની પાછળ તેની જાતિનો આત્મા હોય છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યની દરેક જાતિની પાછળ, એ જાતિનો આત્મા રહેલો હોય છે. હું એને જ જાતિનો આત્મા કહું છું એ અમુક પ્રગતિશીલ જાતિનો આત્મા હશે, પરંતુ એ અવિનાશી હોય છે.

આ જાતિનો-આત્મા, વ્યક્તિગત રીતે કે સમૂહમાં, એ વસ્તુઓના ધર્મને મળતો આવે છે. કેટલીક વાર તેને વસ્તુઓનું, દરેક વસ્તુનું, સત્ય કહેવામાં આવે છે.

બાળક : ઉદારતા એ સત્યની વિકૃતિ કહેવાય?

શ્રી માતાજી : હા, મનુષ્યમાં રહેલા સર્વે ગુણો, તેની પાછળ રહેલા સત્યની

વિકૃતિરૂપ હોય છે. તમે જેને ગુણો કહો છો કે અવગુણો કહો છો, તે સર્વ કાંઈ તેમની પાછળ રહેલી કોઈ વસ્તુની વિકૃતિ હોય છે, અને તે એ બંનેમાંથી એકેય ન હોઈને કોઈ જુદી જ વસ્તુ હોય છે. પરંતુ વધારામાં, હું ઉદારતાની પાછળ મળી આવતા સત્યની વાત કરું છું-એ છે શક્તિઓનો વિસ્તાર. પરંતુ આ શક્તિઓનો વિસ્તાર થઈ શકે તે માટે, સૌ પ્રથમ તો તેમની એકાગ્રતા થવી જોઈએ. એટલે એમાં પછી એક ઘબકારાની ગતિ આવે છે: શક્તિઓ એકાગ્ર થાય છે, પછી પ્રસરે છે; વળી પાછી એકાગ્ર થાય છે અને વળી પાછી પ્રસરે છે . . . પરંતુ કશી પણ એકાગ્રતા કર્યા વિના તમારે પ્રસાર કરવો હશે તો અમુક સમય પછી તમારી પાસે પ્રસાર કરવા માટે કશું પણ નહિ રહે. શક્તિઓની બાબતમાં-બધી જ રીતની શક્તિઓ બાબતમાં-એવું જ છે, આ ઉપરાંત મેં લખેલું છે (અથવા કોઈ વાર લખીશ) કે ધન એ પણ એક શક્તિ છે, બીજું કાંઈ નહિ. એટલા માટે જ તેના ઉપર વ્યક્તિગત માલિકી સ્થાપવાનો કોઈને અધિકાર નથી, કારણ કે એ પણ પ્રકૃતિની અને વિશ્વની અન્ય શક્તિઓ જેવી જ એક શક્તિ છે. તમે પ્રકાશરૂપી શક્તિનો દાખલો લો. તમને કદી પણ એવું કહેવાનો વિચાર નહિ આવે કે ‘આ પ્રકાશ મારો છે,’ અને તમે કદી એને તમારા રૂમમાં પૂરી રાખીને બીજા કોઈને એ મળે નહિ એવું નહિ માગો! જ્યારે, પૈસાની બાબતમાં ઘણા લોકો મોહમૂઢ થઈ જાય છે અને એવી કલ્પના કરવા લાગે છે કે એ કોઈ વસ્તુ છે જેને તેઓ પકડી રાખી શકે છે, જાણે કે એ પોતાની માલિકીની ચીજ હોય, અને એમાંથી તેઓ કોઈ વ્યક્તિગત વસ્તુ બનાવી શકે તેમ હોય. બરાબર એમ જ હોય છે. હું ધનનો ઉલ્લેખ તો કુદરતી રીતે, કોઈ કાગળ તરીકે નથી કરતી. કારણ કે એમાં તો તમે કોઈ જ્ઞાનસમાં દીવો પ્રગટાવો ત્યારે એ જ્ઞાનસ તમારું હોય તેથી તમે એમ કહો કે ‘આ પ્રકાશ મારો છે’ એના જેવું થાય. પૈસા, તમારી નોટો, ચાંદીના ટુકડા, એ સર્વ તમારા પૈસા છે, પણ વસ્તુતઃ એ ધન નથી. પરંતુ એ બધા પાછળ રહેલી શક્તિ, જેનો તમે વિનિમય કરી શકો છો, તે વસ્તુ તે ધન છે. એ કોઈની માલિકીની વસ્તુ નથી, એ તો સૌ કોઈની છે. એ જ્યારે ફરતી રહે ત્યારે જ, એ જીવંત રહે છે. જો તમે એનો ઢગલો કરવા માગતા હશો તો એમાં વિકૃતિ દાખલ થશે. એ તો જેમ તમે તમારા પાણીને કોઈ વાસણમાં બંધ કરી રાખવા માગતા હો તેના જેવું થશે; થોડા સમય પછી એ તદ્દન બેસ્વાદ બની જશે. પૈસાની બાબતમાં પણ એમ જ છે. લોકો હજી આ વસ્તુને સમજી શક્યા નથી. પછી હું એના વિષે લખીશ.

એ હમેશાં ટકી શકતી નથી.

બાળક : જ્યારે કોઈમાં સ્થૂલ વસ્તુઓ માટે લોભ હોય

શ્રી માતાજી : લોભ તો સૌ વસ્તુઓ માટે લોઈ શકે છે-આધ્યાત્મિક વસ્તુઓ બાબતમાં પણ વિપ્સા લોઈ શકે છે-કેટલાક લોકો એવા કંજુસ હોય છે, જેઓ બધી જ શક્તિઓ પોતાની પાસે રાખવા ઈચ્છતા હોય છે અને કદી કોઈને આપવા માગતા નથી. પરંતુ એ વિષયનું સત્ય મેં તમને હમણાં જ કહ્યું : કોઈ વસ્તુને વહેંચવી હોય તો એને એકઠી કરવાની પણ તમારામાં શક્તિ હોવી જોઈએ. જો તમારામાં એ બેમાંથી કોઈ એક જ હોય તો એને લઈને અસમતુલા ઊભી થાય છે. આપણી પાસે એ બંને વસ્તુઓ સંતુલિત, ઇંદોમય ગતિમાં હોવી જોઈએ-એ સમતુલાની વાત આપણે હમણાં જ કરી. કારણ કે, હાલને માટે, સમતુલા એ જ સાચી વસ્તુ છે, તે સહેલાઈથી પુરવાર થઈ શકે છે; આપણે આ બાજુએ કે તે બાજુએ હોવાપણું ન હોવું જોઈએ, એને જ બુદ્ધે 'મધ્યમ માર્ગ' કહેલો છે. મધ્યમ માર્ગ એ સમતુલાનો માર્ગ છે-એટલે જાણે કે તમે કોઈ દોરડા ઉપર કોઈ વાંસડો પકડીને ચાલતા હો અને સમતુલા રાખતા હો, તેવી રીતે તમને તમારી સમતુલા જાળવી રાખતાં આવડવું જોઈએ.

પરંતુ દુનિયામાં કોઈ અત્યંત ઉદાર વ્યક્તિ પણ જો તેની પાસે આપવા માટે કશું જ ન હોય તો તે કાંઈ જ આપી શકતો નથી. માટે જ, જો એણે પોતાને માટે કોઈ સંચય નહિ કર્યો હોય તો કોઈ બીજી વ્યક્તિએ એને માટે કર્યો હંશે, પરંતુ જો એના ખિસ્સામાં જ કંઈ નહિ હોય તો એ કશું પણ વહેંચી શકશે નહિ! એ તો સ્પષ્ટ છે. અને વહેંચવાની શક્તિ જેટલી જ અગત્યની સંચય કરવાની શક્તિ છે. એ તો જ્યારે આ બંને વસ્તુઓ અહંકારવાળી બની જાય ત્યારે તેઓ વિકૃત, તદ્દન વિકૃત બની જાય છે, અને તેમનું મૂલ્ય ગુમાવી બેસે છે.

બસ ત્યારે, મારાં બાળકો.

વાર્તાલાપ - ૪૭

૧૮ નવેમ્બર, ૧૯૫૩

‘પુનર્જન્મમાં વ્યક્તિની બાહ્ય સત્-તા,-માબાપ, પરિસ્થિતિ તથા સંગ્રોગોથી ઘડાય છે તે-મનોમય, પ્રાણમય અને સ્થૂલ અન્નમય સત્-તા ફરીને જન્મ લેતી નથી; કેવળ ચૈત્યપુરુષ જ એક દેહથી બીજા દેહમાં જાય છે. સ્વાભાવિક રીતે, આપણા મનોમય કે પ્રાણમય પુરુષને ભૂતકાળની જિંદગીઓની સ્મૃતિ હોઈ શકતી નથી, યા તો અમુક ગુણ, ધર્મ કે લક્ષણવાળી વ્યક્તિરૂપે પોતે હતો એમ તે જાણી શકતો નથી. કેવળ ચૈત્યપુરુષને જ એ સ્મૃતિ હોઈ શકે છે. આપણે આપણા ચૈત્યપુરુષ વિષે સચેતન થતાંની સાથે સાથે જ આપણા ભૂતકાળની જિંદગીઓના ચોક્કસ સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

આપણે જે કાંઈ હતા તેના કરતાં આપણે જે થવા માગીએ છીએ, તેના ઉપર આપણું ધ્યાન એકાગ્ર કરવું એ વધારે અગત્યનું કામ છે.’

(૨ એપ્રિલ, ૧૯૩૫ : માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૮)

બાળક : જો મન, પ્રાણ કે સ્થૂલ સ્વરૂપનો પુનર્જન્મ નથી થતો અને ચૈત્યસ્વરૂપનો જ થાય છે, તો પછી અગાઉના જન્મમાં કરેલી પ્રગતિ, પછીના જન્મમાં કશા પણ મૂલ્ય વિનાની બની જાય છે ?

શ્રી માતાજી : આ વિભાગોએ, જેટલા અંશે તેમની પ્રગતિ ચૈત્ય સ્વરૂપની નિકટમાં આણેલી હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં એ વસ્તુ બની શકે છે. એટલે કે, જેટલા પ્રમાણમાં આ વિભાગોને ક્રમે ક્રમે કરી ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં પ્રગતિ થઈ હોય છે. જે કાંઈ ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ હોય છે અને ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે એકરૂપ થયેલું હોય છે તે ચાલુ રહે છે, અને કેવળ એટલો ભાગ જ ટકી રહે છે. પરંતુ જો ચૈત્ય સ્વરૂપને પોતાના જીવન અને ચેતનાનું કેન્દ્ર બનાવી લીધેલું હોય, અને પોતાના સારા યે સ્વરૂપને ચૈત્ય સ્વરૂપની આસપાસ ગોઠવેલું હોય, તો એ આખું યે સ્વરૂપ, ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ આવે છે, તેની સાથે એકરૂપ બની જાય છે અને ટકી રહે છે-જો એવી રીતે તેને ટકી રહેવાની જરૂરિયાત હોય છે તો. સાચે જ, જો સ્થૂલ દેહને પણ એવી ગતિ આપી શકાય-અને પ્રગતિ માટેની જેટલી ગતિ અને આરોહણ-ક્ષમતા ચૈત્ય સ્વરૂપમાં હોય છે, તેટલી જ તે સ્થૂલ સ્વરૂપને આપી શકાય, તો એનામાં કોઈ વિકૃતિ ઊભી ન થાય. પણ ખરી મુશ્કેલી એ જ છે.

અને જે વસ્તુ ચૈત્ય સ્વરૂપના સંપર્કમાં હોય છે તે જ વસ્તુ ટકી રહે છે, અને જે ટકી રહે છે તેને જ સ્મૃતિ રહે છે. બીજું બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે, આખો યે દેહ

ફરીથી માટીમાં મળી જાય છે અને બીજે કોઈ ઠેકાણે ઉપયોગમાં લાગે છે. એ પાછો પૃથ્વીમાં ભળી જાય છે, એની માટીનો વનસ્પતિઓ ઉપયોગ કરે છે, મનુષ્યો એ વનસ્પતિને આરોગે છે, આમ ને આમ બધું ચાલ્યે જાય છે. વળી તે પૃથ્વીમાં પાછો મળી જાય છે અને ફરીથી શરૂઆત કરે છે. એ જ માર્ગે પ્રકૃતિ પોતાનો વિકાસ કરે છે. પ્રગતિ કરવા માટે એ કેટલાંક સ્વરૂપોનો ઢગલો કરે છે, પછી, જે કાંઈ એને માટે અગત્યનું કે જરૂરી નથી હોતું તેને તોડી નાખે છે; ફરીથી પાછાં રાસાયણિક કે બીજી કોઈ જાતનાં તત્ત્વો ભેગાં કરે છે, એમાંથી કોઈ બીજી વસ્તુની ફેર-રચના કરે છે, અને એવી રીતે એ આખો વખત પરિવર્તન પામ્યે જાય છે, આવે છે ને જાય છે. અને એ એને ઘણું સારું લાગે છે, કારણ કે એ બહુ દૂર સુધી દૃષ્ટિ નાખી શકે છે, એનું કાર્ય સૈકાઓ સુધી ચાલ્યે જાય છે, એક ક્ષુદ્ર માનવ જીવન એને માટે કશી વિસાતનું નથી હોતું-શાશ્વતીની એક લહેર માત્ર. તે અમુક વસ્તુઓ લઈને તેમને અમુક ઘાટ આપે છે; એમ કરવામાં એ કેટલોક સમય લે છે, એમાં એને ગમ્મત પડે છે, એ એને સારું લાગે છે; પછી જ્યારે એ એટલું બધું સારું નથી રહેતું ત્યારે એ તેને તોડી નાખે છે-એ વસ્તુઓ લાઇ ધરે છે, દરેક જાતનાં મિશ્રણો કરે છે, બીજા કોઈ રૂપનું ઘડતર શરૂ કરે છે, એમાંથી કોઈ બીજી જ વસ્તુ બનાવી લે છે. અને આવી રીતની કદાચ તદ્દન ધીમી પ્રગતિ વડે છેવટે જતાં સમગ્ર પદાર્થ તત્ત્વની પ્રગતિ થાય છે-એમ બનવું શક્ય છે-હમેશાં આ જ રીતે, મિશ્રણો કરવાથી, ભાંગી નાખવાથી, ફરીથી મિશ્રણો કરવાથી અને ફરીથી ભાંગી નાખવાથી પ્રગતિ થતી હશે. તાત્ત્વિક રીતે, જાણે તમે કોઈ નાની નાની વસ્તુઓનો ઢગલો કરો, પછી તેનો નાશ કરો, પાછું ધૂળમાંથી કોઈ વસ્તુ બનાવો, ફરીથી બીજાં રમકડાં બનાવો, ફરીથી ભાંગી નાખો, એમાંથી વળી બીજાં રમકડાં બનાવો, એના જેવું આ કાર્ય હોય છે. એવા દરેક વખતે એ મિશ્રણ સારું બને તે માટે કાંઈક ઉમેરવાનું રહે છે. અને પછી, એક દિવસ, એ બધાનું કદાચ કાંઈ પરિણામ આવશે. ગમે તેમ પણ, પ્રકૃતિને કશી ઉતાવળ નથી. અને જ્યારે તમે ઉતાવળ કરો છો ત્યારે એ કહે છે, ‘તમને આટલી બધી શી ઉતાવળ છે? એ વસ્તુ એક દિવસ બનવાની જ છે, કશી ચિંતા ન કરશો, એ વસ્તુ જરૂર આવશે, શાંતિથી રાહ જુઓ.’ પછી આપણે એને કહીએ છીએ કે, ‘પરંતુ એમાં હું કોઈ રાહ જોતો નથી.’-‘આહ, એમાં તો જે વસ્તુ આવે છે ને જાય છે તેને તમે ‘હું’ કહો છો, જો તમે-એક, શાશ્વત અને દિવ્ય ચેતનાને-‘હું’ કહીને વાત કરતા હશો, તો પછી તમે બધું જોઈ શકશો, તમે દરેક સ્થળે લાજર હશો-તમને એમ કરતાં અટકાવનારું કોઈ નથી! એ તો તમે તમારી જાતનું આ (શરીરને બતાવે છે) સાથે તાદાત્મ્ય કરો છો માટે . . . તમારે તમારી જાતનું એ રીતનું તાદાત્મ્ય કરવું બંધ કરવું જોઈએ.’

‘વિશ્વ પ્રકૃતિમાં રહેલી કાર્યકારણની અટલ નિયતિ એટલે ન્યાય.

સ્થૂલ શરીરને એ નિયતિ લાગુ પડે છે ત્યારે તે વ્યાધિઓનું રૂપ લે છે. વૈદકીય બુદ્ધિ એ અટલ ન્યાયની ઉપર પોતાનું મંડાણ કરીને એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે જેને પરિણામે આરોગ્ય આપોઆપ પ્રાપ્ત થાય. નૈતિક ભાવના સામાજિક ક્ષેત્રમાં અને તપસ્યા આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં એ જ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે.

વિશ્વન્યાયની ગતિ ઉપર અસર કરવાની તથા એને બદલવાની શક્તિ કેવળ ઈશ્વરકૃપામાં જ રહેલી છે.

પૃથ્વી ઉપર આ ઈશ્વરકૃપાનો આવિર્ભાવ કરવો એ અવતારનું એક મહાન કાર્ય હોય છે. અવતારના શિષ્ય બનવું એટલે ઈશ્વરકૃપાના કારણરૂપ બનવું. વિશ્વવ્યાપી ન્યાયના અખિલ તંત્રની રચનાના-તે સાથે તાદાત્મ્યને લીધે પ્રાપ્ત થવા-સંપૂર્ણ જ્ઞાનપૂર્વક, ઈશ્વરકૃપાનું-તેની સાથેના તાદાત્મ્યને લઈને-વિતરણ કરતી મહાશક્તિ તે માતાજી છે.

એની મધ્યસ્થીને લીધે પ્રભુ માટેની પ્રત્યેક સહૃદય અને શ્રદ્ધામુક્ત અભીપ્સાના પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુની કૃપાનું અવતરણ થાય છે.

હે પ્રભો! તારી સમક્ષ ઊભો રહીને સાચા હૃદયથી કોણ કહી શકે તેમ છે કે, 'મેં કદી પણ ભૂલ કરી જ નથી!' એક દિવસની અંદર અમે કેટકેટલી વાર તારી ઈચ્છાથી ઊલટાં કર્મો કરીએ છીએ, અને એ બધાનું નિવારણ કરવાને તારી કૃપા હંમેશાં અવતરતી રહે છે!

તારી કૃપાનું એ અસ્ખલિત અવતરણ ન થતું હોત તો એવો કોણ છે જે વિશ્વવ્યાપી ન્યાયના નિષ્કુર ચક્ર નીચે કેટલીયે વાર કચડાઈ ન ગયો હોત?

આ જગતમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ કોઈ એક અશક્યતાના પ્રતિનિધિ જેવી છે, અને એ બધી અશક્યતાઓનો ઉકેલ કરવાનો છે. પરંતુ તારી કૃપાને માટે સઘળું શક્ય છે-ઝીણામાં ઝીણી વિગતમાં તેમ જ સમગ્રરૂપે એ સઘળી અશક્યતાઓનું દિવ્ય સાક્ષાત્કારમાં રૂપાંતર સાધવું એ તારું કાર્ય છે.'

બાળક : ‘વિશ્વપ્રકૃતિમાં રહેલી કાર્યકારણની અટલ નિયતિ એટલે ન્યાય’ એનો શો અર્થ થાય?

શ્રી માતાજી : તમે નિયતિનો નિયમ તો જાણો છો ને? તમે તત્ત્વજ્ઞાનનો જરા પણ અભ્યાસ નથી કર્યો? (એક પ્રોફેસર તરફ વળીને), પવિત્ર, આ લોકોને નિયતિ શું છે તે સમજાવો. ટૂંકામાં અને સ્પષ્ટ રીતે કહેવા પ્રયત્ન કરજો.

પવિત્ર : હું ધારું છું કે નિયતિનો અર્થ આ છે: જ્યારે કોઈ વસ્તુ બને છે ત્યારે અનિવાર્ય રીતે તેની અસર એ જ પ્રકારની થાય છે.

શ્રી માતાજી : જો એ, એ જ વસ્તુ હોય તો-એ શરતે કે એ વસ્તુ બરાબર એકસરખી હોય. વિશ્વમાં કોઈ બે વસ્તુઓ સર્વાંશે એકસરખી હોય છે? ના.

નલિનીકાન્ત : સરખી વસ્તુ, સરખી અસર ઉપજાવે છે.

શ્રી માતાજી : હા. સરખું કારણ એ જ રીતની અસર ઉપજાવે છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પાયામાં એ જ વસ્તુ રહેલી છે, પરંતુ મેં અહીં એ શબ્દનો ઉપયોગ વધુ વ્યાપક રીતે અને સાથે સાથે તદ્દન ચોક્કસ રીતે કરેલો છે. મારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે દરેક વસ્તુ (ભલે પછી એ એકસરખી હોય કે ન હોય) અમુક અસર ઉપજાવે છે; અને આ અસર, બીજી અસર ઉપજાવે છે અને એ વળી બીજી અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે-હમેશાં એક કારણ, અમુક અસર ઉપજાવે છે; એ અસર કારણરૂપ બનીને બીજી અસર ઉપજાવે છે, એમ ને એમ અનંત રીતે ચાલ્યું જાય છે. એટલે જેમ નલિનીએ કહ્યું તેમ, સરખી વસ્તુ આપોઆપ તેના સરખી અસર ઉપજાવે છે. એટલે આપણે કોઈ શબ્દ બોલીએ કે જરા જેટલી પણ ક્રિયા કરીએ, તો એનું અન્યના કારણ રૂપ પરિણામ ઊભું થયા વિના રહેતું નથી. અને આ અન્ય કારણ રૂપ પરિણામ પાછું બીજી વસ્તુ ઉપજાવવાના કારણ રૂપ બની રહે છે. આ બધું કઠોર રીતે અને આપોઆપ બન્યે જતું રહે છે-અને આ છે વૈશ્વિક નિયતિ.

કોઈ પણ કાર્યનું પરિણામ આવ્યા વિના રહેતું નથી, એ પરિણામ, વળી બીજું પરિણામ ઊભું કરે છે અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે-અને આમાંથી છટકી શકાય તેમ નથી. આ તો વૈશ્વિક નિયતિ છે. તમને કોઈ વિચાર આવે છે તો એનું પરિણામ ઊભું થાય છે, એ પરિણામનું વળી બીજું પરિણામ આવે છે. અને પ્રભુકૃપા વિના, એમાંથી કોઈ રીતે છટકી શકાતું નથી-એ સર્વને ફેરવવાની શક્તિ કેવળ પ્રભુકૃપામાં જ છે-પરંતુ પ્રભુકૃપા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ એમાં ફેર કરી શકતી નથી. એ એક એવો કઠોર અને ભયંકર નિયમ છે કે જેમાં તમે એક વાર પેઠા, પછી એમાંથી બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ રહેતો નથી. અને આપણે આ પૃથ્વી ઉપર આવીએ કે તરત જ એમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ-આખું યે પાર્થિવ અસ્તિત્વ, આ રીતે જ રચાયેલું છે-

અને તમે જે કાંઈ કરો છો, બોલો છો, વિચારો છો, લાગણી અનુભવો છો, એ સર્વનું પરિણામ આવે છે જ. અને આ પરિણામ બીજું પરિણામ ઊભુ કરે છે, અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે. હવે, જો તમારે આ વિષયમાં કોઈ વધુ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિબિંદુ અપનાવવું હોય તો તમે અમુક દાખલાઓ લઈને એમ કહી શકો છો કે, ‘જો તમે આ વસ્તુ કરશો તો આપોઆપ તેનું આ પરિણામ આવશે.’ ઉદાહરણ તરીકે, માનવસર્જિત સમાજોમાં, જો તમે કોઈ ગુનો કરશો તો તે માટે તમને સજા કરવામાં આવશે. તમારી ચેતનામાં, જો તમે કોઈ ભૂલ કરી હશે તો તમને તે ભૂલ માટે વેદના થશે. અને લોકોએ જે કાયદા બનાવેલા છે તે પ્રમાણે કાયદાનું અજ્ઞાન એ કોઈ ચાલી શકે તેવું બહાનું નથી. તમે કાયદાથી અજ્ઞાન હશો તોપણ તમને સજા થશે. તમે કોઈ ભૂલ, તે ભૂલ છે તેમ જાણ્યા વિના કરશો, તો તેથી તમને રક્ષણ નહિ મળે, તમને શિક્ષા થશે જ. ઠીક, તો પ્રકૃતિમાં પણ એવું જ છે. તમે જાણતા નહિ હો કે આ વસ્તુ ઝેર છે પણ જો તમે એ ખાઈ જશો તો તમને ઝેર ચડ્યા વિના નહિ રહે-સમજાય છે ને? સિવાય કે આમાં પ્રભુકૃપા વચ્ચે આવે-અને પ્રભુકૃપા તો સર્વ શક્તિમાન છે, એ સર્વ કાંઈ બદલી શકે છે-મેં એ વસ્તુ જ સમજાવી છે-પરંતુ પ્રભુકૃપા ન હોય તો કોઈ આશા નથી રહેતી. કારણ અજ્ઞાન જ મનુષ્યમાંનું સ્થાયી તત્ત્વ છે.

આજે જ હું વિચાર કરતી હતી કે પ્રકૃતિની વસ્તુઓનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો એ જાણતાં પહેલાં મનુષ્યને કેવા તો દુઃખ અને ભયંકર અનુભવોમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. એમાં એમ બન્યું હોય તે શક્ય છે કે આ પ્રભુકૃપાને કારણે જ તેને અંતરમાંથી વસ્તુઓની જાણ થઈ ગઈ હશે : પરંતુ એણે જો આ પાઠ અનુભવથી ભણવાનો હોત તો મને એ બાબતમાં વિચાર આવ્યો કારણ કે વૃક્ષો ઉપર કેટલાંક ફળ હોય છે: કેટલાંક સારાં તો કેટલાંક ઝેરી-આ વસ્તુ વૃક્ષ ઉપર લખેલી હોતી નથી. હવે, હમેશાં, કોઈક ને કોઈક તમને કહેવા માટે હાજર હોય છે કે, ‘ના, આ ન ખાશો, ઝેર ચડશે,’ પરંતુ જો તમને કહેનાર જ કોઈ ન હોય તો તમને કઈ ખબર પડે?-ખાધા પછી ઝેર ચડે ત્યારે. એવું બને તો તમારા અનુભવનો લાભ કોઈ બીજાને મળે.

મને આ વિચાર આવ્યો કારણ કે કેટલાંક ફળ જ્યારે પાકેલાં હોય છે ત્યારે ઉત્તમ હોય છે, એમનામાં ખૂબ પોષક તત્ત્વો હોય છે, અને એ રીતે તેઓ ઉપયોગી હોય છે. પણ જો એ પાકેલાં ન હોય તો તમને એમનું ઝેર ચડે. અને એ, એનું એ જ ફળ હોય છે. આપણે ‘આવોકેડો’ (હું ધારું છું કે બટરફૂટ) નો દાખલો, * બટરફૂટનો

* નાસપતીની જાતનું એક ફળ - અનુવાદક.

દાખલો લઈએ; જો તમે કોઈ કાચું બટરફૂટ ખાઓ, (તમે નહિ ખાઓ, કારણ કે એનો સ્વાદ ઘણો ખરાબ હોય છે), પણ જો તમે કાચું બટરફૂટ ખાશો તો તમને રગેરગમાં ઝેર ચડી જશે. પણ જેવું તે પાકે છે કે તરત તે સરસ બની જાય છે. હવે, દક્ષિણ અમેરિકામાં અને આફ્રિકાના કેટલાક ભાગોમાં એનાં ઝાડ, આંબા જેટલાં મોટાં થાય છે અને એમનાં ફળ પણ કેરીઓની માફક જ લટકતાં હોય છે. કોઈ ત્યાં જાય, એ ઝાડ વિષે જાણતો ન હોય, બીજું કશું જાણતો ન હોય, એને કોઈ ચેતવનાર ન હોય; અને એ વ્યક્તિ એ ફળ ઉતારી, કાપીને ખાય, તો એ મરી જશે. પણ એક માસ પછી, બધાં જ ફળ પાકી ગયાં હશે : ત્યારે જો તે આવ્યો હશે તો એ ફળ ખાઈને અત્યંત તૃપ્તિ અનુભવશે-એ સુંદર, અદ્ભુત હોય છે. હવે કોઈ એને કહે કે, ‘આહ! તમે આ ફળ કેવી રીતે ખાઈ શક્યા, પેલો માણસ તો એનાથી મરી ગયો હતો’ એટલે કેવળ આટલું જ શીખવા કે એકે કાચું ફળ ખાધું હતું અને બીજાએ પાકું, અને જ્યારે એ ફળ કાચું હોય છે ત્યારે નુકસાનકારક હોય છે અને પાકું હોય છે ત્યારે સારું હોય છે, એ માટે કેટકેટલા અનુભવોની જરૂર પડે છે.

આપણને સૌને, આપણી અગાઉ થઈ ગયેલી વ્યક્તિઓના અનુભવનો લાભ મળે છે-પરંતુ આપણે જો કોઈ એવા દેશમાં જઈએ કે જેના વિષે આપણે કાંઈ પણ જાણતા ન હોઈએ, તો આપણને ઘણા અણગમતા અનુભવ થવાના. આના જેવાં બીજાં વૃક્ષો પણ હોય છે, આ એકલું જ નથી, એવાં ઘણાં ફળ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, અંજીર લો-કાચું અંજીર-જો તમે એમાંથી જે ઘોળા દૂધ જેવો રસ ઝરે છે તેને અડકો-એ તો ભયંકર છે-તમારા આખા મોં ઉપર ફોલ્લા ફૂટી નીકળે છે, તમે ખૂબ માંદા પડી જાઓ છો, હોજરીમાં ચાંદાં પણ પડી જાય છે-પરંતુ જ્યારે અંજીર પાકેલું હોય અને તમે કાળજીપૂર્વક એના ઘોળા રસને અડકો નહિ, તો એ સંપૂર્ણ ખોરાક હોય છે. હું તમને આ જાતના અનેક દાખલા આપી શકું. પરંતુ આપણે હવે આ જાણીએ છીએ કારણ કે આપણને કોઈકે કહેલું હોય છે-જેમણે આપણને કહ્યું હશે એમને કોઈક બીજાએ કહ્યું હશે. પરંતુ જેમણે પહેલી વાર જ અખતરો કર્યો હશે, જેઓએ જાતે જ પ્રકૃતિમાંથી એ બધી વસ્તુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હશે ? પ્રકૃતિમાં ઘણી, અસંખ્ય વસ્તુઓ છે-આપણે પ્રકૃતિની વનસ્પતિ સૃષ્ટિની વાત કરીએ, તો આપણે તેમના વિષે બધું જ જાણતા હોઈએ તેમ નથી. ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, ‘પ્રકૃતિમાં માંદગી સાથે તેનો ઈલાજ પણ હોય છે; પ્રકૃતિની રચના જ એવી છે.’ મને ખબર નથી કે સાવ સાચી વાત હશે, છતાં પણ, જે રીતે એ કાર્ય કરે છે તે જોતાં એ સાચું હોય એમ લાગે છે. એમ કહેવાય છે કે જો કોઈ ઠેકાણે સાપનું દર હશે, તો તેની નજીકમાં જ એક એવો છોડ હશે કે જેના વડે, જો તમને

સાપ કરડશે તો એનું ઝેર ઊતરી જશે-પણ ક્યો છોડ? ત્યાં તો ઘણી જાતના છોડ હોય છે, એમાં એ જાતનો છોડ ક્યો હશે તે તમને કોણ કહેશે? કેટલાક લોકો ચાંદની રાતે પર્વતોમાં જઈને એવી જડીબુટ્ટીઓ વીણી લાવે છે કે જેમનાથી, સામાન્ય રીતે અસાધ્ય ગણાતાં દર્દો પણ મટી શકે છે. એ લોકોને એ ખબર કઈ રીતે પડી હશે? એમને કોણે શિખવાડ્યું હશે?

બાળક : અને બિલાડીનો ટોપ? . . .

શ્રી માતાજી : આહ! હા, એમાં પણ એવું જ હોય છે. તમે જોવા જાઓ તો એવા બિલાડીના ટોપ હોય છે જે એકબીજાની લગોલગ જ ઊગેલા હોય છે. એક જાતનો ટોપ તમારે માટે સરસ ખોરાક હોય છે જ્યારે તેની સાથેનો બીજો, તરત જ, તમને સ્વર્ગની સફરે મોકલી આપે છે. આપણે, આ રીતે સંચિત થયેલા જ્ઞાનનો લાભ લઈએ છીએ. અને હું આ વસ્તુ હિંમતપૂર્વક કહું છું કે આમાંનું ઘણું જ્ઞાન લુપ્ત થઈ ગયું હશે. કારણ કે ઘણા લોકોએ આવી વસ્તુઓ શોધી કાઢી હશે પરંતુ એની નોંધ નહિ રાખી હોય; આપણે પણ અનેક શોધો કરીએ છીએ પણ તેની નોંધ રાખવાની અને બીજાઓને તેનો લાભ મળે તેમ કરવાની દરકાર કરતા નથી. અને પ્રકૃતિ તો અભ્યાસ અને સંશોધન માટે ઘણું અંત વિનાનું ક્ષેત્ર છે.

પવિત્ર : જે લોકોએ દાડગોળા શોધી કાઢ્યા છે-એમાંના કેટલાયે મરી ગયા છે અને કેટલાયને અકસ્માત નડ્યા છે

શ્રી માતાજી : એ તો માનવ જાતિનો પોતાનો દોષ છે. જો એણે એમાં માર્યું ન માર્યું હોત તો એવું ન બનત.

બાળક : ઘણી વાર તદ્દન આકસ્મિક રીતે એણે એનો જાણ્યે-અજાણ્યે, આકસ્મિક રીતે, કોઈ હેતુ વિના પણ સ્પર્શ કર્યો હશે.

શ્રી માતાજી : પરંતુ તે છતાં ય એ દાડગોળો છે. એમાં હમેશાં પેલા બીજા માણસની ભૂલ હોય છે, નહિ?

બાળક : જે લોકોએ રસાયણશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હશે અને દાડગોળાનો વિષય તેમને હાથે ચડી ગયો હશે તેવા લોકો.

શ્રી માતાજી : એમને એ શું છે તેની ખબર ન હોય તો, બરાબર. દાખલા તરીકે તમે થોડો સુરોખાર લો, તદ્દન હાનિરહિત, સંકેદ, સુંદર, પાસાદાર, આકર્ષક. પણ પછી તમે એક હથોડો લઈને, તમારામાં હોય તેટલા જોરથી એની ઉપર ઠોકવા માંડો, તો અચાનક એનો વિસ્ફોટ થશે. હા, વાત એવી છે.

પરંતુ છોડવાઓની સંખ્યા-કોઈને ખબર નથી અને કદાચ આ પૃથ્વી ઉપરના છોડવાઓની કેટકેટલી જુદી જુદી જાતો છે તેની કદી કોઈને ખબર નહિ પડે. પરંતુ

જ્યારે, મનુષ્ય જેમને જાણે છે અને જેમનો ઉપયોગ કરે છે, તેવા છોડની યાદી બનાવીએ તો સાવ નાની થાય છે. જ્યારે હું જાપાનમાં હતી ત્યારે જાપાનીઓ મને કહેતા કે યુરોપિયનો તો કેવળ ત્રણસો પચાસ જેટલી જુદી જુદી જાતના છોડનો ખોરાકમાં ઉપયોગ કરે છે જ્યારે એ લોકો છસોથી પણ વધારે જાતના છોડનો ઉપયોગ કરે છે. એ તો ઘણો મોટો ફેર કહેવાય. એ લોકો કહેતા કે, ‘ઓહ, તમે તમારા ખોરાકને વેડફી નાખો છો! પ્રકૃતિ તમે જાણો છો તેથી અનેકગણું વધુ ઉત્પન્ન કરે છે; અને તમે એ બધું વેડફી દો છો.’ તમે કદી (અહીં નહિ, પણ યુરોપમાં) વાંસના ફણગા ખાધેલા છે? તમે વાંસના ફણગા ખાધા છે? તમે તાડની કળીઓ, નારિયેળની કળીઓ ખાધેલી છે?—એમનું અને નારિયેળનાં ફૂલોનું તો સરસ શાક થાય છે. જો કે એને લઈને એ ઝાડ મરી જાય છે. મનુષ્ય પોતે શાક ખાવા માટે, ઝાડને મારી નાખે છે. પણ દાખલા તરીકે, કોઈ વાર વા-વંટોળિયો ફૂંકાય અને સેંકડો નાળિયેરીનાં ઝાડને પાડી નાખે, ત્યારે એ આપત્તિનો જે કાંઈ ઉપયોગ થઈ શકે તે એટલો જ કે એ બધાની કળીઓની સુંદર વાનગીઓ બનાવીને આરોગવી. તમે કોઈ વાર નારિયેળની કળીઓ ખાધી નથી? મને લાગેવળે છે ત્યાં સુધી, મને એનું આશ્ચર્ય થયેલું નહિ, કારણ કે મેં તો એ અગાઉ જમીનમાં ફૂટતા પહેલાંના વાંસના ફણગા ખાધેલા—એ લગભગ એસ્પેરેગસ* જેવા લાગે છે. જાપાનમાં એને બહુ સ્વાદથી ખાવામાં આવે છે, અને ત્યાંના વાંસ પણ અહીંના વાંસ કરતાં વધુ કુમળા હોય છે. ત્યાંના વાંસ ખૂબ કુમળા હોય છે અને તેમના ફણગા ખૂબ સ્વાદિષ્ટ હોય છે.

છતાં, પરિસ્થિતિ એવી જ છે. એમ લાગે છે કે યુરોપના લોકો વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાંથી સાડા ત્રણસો જેટલી જ શાક-ભાજીની જાતોને ઓળખે છે જ્યારે જાપાનમાં એ લોકો સાડી છસોથી પણ વધુ જાતો વાપરે છે. પરંતુ કદાચ, જો લોકો એવું જાણતા હોત તો તેમને ભૂખે મરવાનો વારો ન આવત, કંઈ નહિ તો જે લોકો ગામડાંમાં રહેતા હોય તેમને તો એ તકલીફ ન જ પડત. બીજું શું!

ગમે તેમ છતાં, પરિસ્થિતિ એ પ્રકારની છે. જો આ દુનિયામાં ન્યાયનું જ રાજ્ય હોત તો કેવી સ્થિતિ હોત, તે તો હું જાણતી નથી. પણ હું ધારું છું કે એમાં કાંઈ મજા ન પડત! કારણ કે, મેં જેમ કહ્યું છે તેમ, એવો એક પણ મનુષ્ય નથી કે જે પ્રભુ પાસે જઈ ઊભો રહીને એમ કહી શકે કે, ‘મેં કદી કોઈ ભૂલ કરી નથી,’ અને જ્યારે હું ભૂલની વાત કરું છું ત્યારે એમાં અજ્ઞાનનું બહાનું ચાલી શકતું નથી, કારણ કે જો તમે જાણ્યે-અજાણ્યે પણ દેવતાને સ્પર્શ કરો તો, ફક્ત ફેર એટલો જ કે તમે જાણી જોઈને

અડકો તો એ મૂર્ખતા કહેવાય, કારણ કે એવું હોય તો અગમચેતી વાપરી શકાય-પરંતુ, અજ્ઞાનને વશ થઈને પણ જો તમે દેવતાને અડકશો તો દાઝી જવાના. પછી તમે પ્રકૃતિને એમ નહિ કહી શકો કે ‘આહ! મને દઝાડવો જોઈતો ન હતો, મને ખબર ન હતી કે આનાથી દાઝી જવાય છે.’ એ તમને દઝાડે છે અને કોઈ તમારું સાંભળતું નથી!

બાળક : પ્રભુકૃપાનું આગમન શું એને પુકાર કરવાને પરિણામે થાય છે?

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે સાદ કરો ત્યારે? હું ધારું છું, હા. ગમે તેમ એ જ એક વસ્તુ સંપૂર્ણપણે કારણરૂપ ન પણ હોય. છતાં, હા, કારણ કે જો તમારામાં પ્રભુકૃપા ઉપર શ્રદ્ધા હોય, કોઈ અભીપ્સા હોય, અને જેમ કોઈ બાળક તેને કંઈ જોઈતું હોય ત્યારે તેની મા પાસે દોડી જઈને કહે છે કે, ‘મા, મને આ વસ્તુ આપ,’ તેમ તમે પણ એવી સરળતાપૂર્વક સાદ કરો; પ્રભુ-કૃપા પ્રત્યે અભિમુખ થઈને એમ કહો, ‘મને આ આપો,’ તો હું ધારું છું કે તમારો સાદ સાંભળવામાં આવે છે, સિવાય કે તમે કોઈ એવી વસ્તુ માગતા હો જે તમારે માટે સારી ન હોય-એવે પ્રસંગે તમને સાંભળવામાં નથી આવતા. જો તમે કોઈ એવી વસ્તુ માગો કે જે તમને નુકસાનકારક નીવડે તેવી હોય અથવા પ્રતિકૂળ નીવડે તેવી હોય, તો પછી, પ્રભુ તમારી માગણી સાંભળતા નથી.

બાળક : આ પરિણામનું કારણ શું હોય છે? પુકાર?

શ્રી માતાજી : કદાચ તમારી નિયતિ જ એવી હશે કે તમે સાદ કરો-આ તો આવું છે : મરઘીએ ઈંડું પેદા કર્યું કે ઈંડાએ મરઘી પેદા કરી? મને ખબર નથી કે તમારી ઉપરની પ્રભુકૃપા જ તમારી પાસે સાદ દેવડાવે છે કે પછી તમે પ્રભુકૃપાને સાદ કરો છો માટે તમારી ઉપર પ્રભુની કૃપા થાય છે-એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

તત્ત્વતઃ, એમ બનવું શક્ય છે કે શ્રદ્ધાનો જ અત્યંત અભાવ હોય. વિચારમાં જ એક નાનકડો એવો ખૂણો હોય છે જે શંકા અને વિવાદ ઊભા કરે છે, એને લઈને બધું બગડી જાય છે. એ તો જ્યારે તમે તદ્દન કટોકટીભરી અવસ્થામાં હો, મગજને ખાતરી થઈ જાય કે હવે પોતે કાંઈ કહેતાં કાંઈ જ કરી શકે તેમ નથી, જ્યારે એ તદ્દન મતિમૂઢ થઈને અશક્તિમાન અવસ્થામાં ઊભું રહે છે, ત્યારે, એ ક્ષણે, જો તમે ઊદ્ધર્વની સહાય માટે અભીપ્સા કરો છો, જે અભીપ્સા એવી હોય કે એની તીવ્રતાનું મૂળ તદ્દન નાસીપાસીભરી અવસ્થા હોય, ત્યાર પછી એની અસર થાય છે. પરંતુ જો તમારા વિચારો તેમની દલીલો ચાલુ રાખે, જો તેઓ એમ કહે કે, ‘હા, હા, મેં અભીપ્સા કરી છે, મેં પ્રાર્થના કરી છે, પરંતુ ઘડી ખરેખર આવી પહોંચી છે કે નહિ તે તો પ્રભુ જાણે, અને એમની કૃપા આવશે કે નહિ અથવા એમ બનવું શક્ય છે કે નહિ. . . .’ તો પછી પતી ગયું, એનાથી કશું કામ નહિ સરે, બહુધા આવું જ બનતું હોય છે

-લોકોને એમ કહેવામાં આવે છે કે 'જો તમારે યોગમાં આગળ વધવું હોય તો તમારામાં કામનાઓ ન હોવી જોઈએ,' કેટલાક એથી આગળ વધીને એમ પણ કહે છે કે, 'તમારે કશી જરૂરિયાતો પણ ન હોવી જોઈએ.' એથી પણ આગળ જઈને કેટલાક કહે છે કે, 'પ્રભુ પાસે કશું માગવું જ નહિ.' આમાં તો મને ખબર પડતી નથી, સોમાંથી નવાણું મનુષ્યોનો પ્રતિભાવ એવો રહે છે કે, 'આહ! જો હું માગીશ નહિ, તો મારે જે જોઈએ છે તે મળશે જ નહિ.' એ લોકો જોઈ શકતા નથી કે એ આખીયે ગતિને તેના મૂળમાંથી જ છેદી નાખે છે! એમનામાં શ્રદ્ધા ન હતી. 'મારે આની જરૂર છે'

હું અહીં જરૂરિયાતના ખ્યાલ વિષેની તો ચર્ચા જ કરતી નથી, કારણ કે એ તદ્દન આડેઘડ ઘડાયેલો હોય છે. અહીં એક ડચ ચિત્રકાર આવેલો તેને હું ઓળખતી હતી. એણે શ્રી અરવિંદનું ચિત્ર બનાવેલું (મને લાગે છે કે એ ચિત્ર હજી છે પણ ખરું). આ ડચ ચિત્રકાર યોગ કરતો હતો. એક દિવસ એણે મને કહ્યું, 'ઓહ! મને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો મારે દરેક વસ્તુ વિના ચાલે તેમ છે. હું ધારું છું કે માણસ ધારે તો એની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી શકે. છતાં મારે દાંત સાફ કરવાનું બ્રશ તો જોઈએ.' હું ત્યારે ભારતમાં રહેલી ન હતી, નહિ તો હું તેને કહેત કે, 'એવા લાખો લોકો છે જેમને કદી પણ ટૂથબ્રશ મળેલું નથી અને છતાં એમના દાંત તદ્દન ચોખ્ખા હોય છે. દાંત સાફ કરવાનો એ એક જ ઉપાય નથી.' પરંતુ એ વખતે એને પૂરેપૂરી ખાતરી હતી કે માણસને મોં સાફ રાખ્યા સિવાય બીજી બધી વસ્તુઓ વિના ચાલે અને એને માટે, મોં સાફ રાખવું એટલે ટૂથબ્રશની જરૂરિયાત હોવી એમ હતું. લોકોનાં મગજમાં શું ચાલતું હોય છે તેનો આના ઉપરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. એ લોકો કોઈ વસ્તુને વળગી રહે છે અને એમ માને છે કે એ વસ્તુ તો જરૂરી છે. અને આમાં તો ચોખ્ખું અજ્ઞાન જ છે, કારણ કે પોતાનું મોં ચોખ્ખું રાખવા જેવી બીજી કોઈ તદ્દન આવશ્યક જરૂરિયાત હોઈ શકે (અને ગમે તેમ હોય તો પણ મોં ચોખ્ખું રાખવું એ જરૂરી છે), પરંતુ મોં ચોખ્ખું રાખવાની જરૂરિયાત સામે ટૂથબ્રશને જોડી દેવું એ તદ્દન તર્કહીન વાત છે. કારણ કે ટૂથબ્રશની શોધ થયાને બહુ સમય વીત્યો નથી.

એક બીજો માણસ પણ એવો હતો જેણે મને કહેલું કે 'ઓહ! મારે તો દરેક વસ્તુ વિના ચાલે,'-અમે તે વખતે ઓછામાં ઓછું વજન ઊંચકવું પડે તેવા પગપાળા પ્રવાસની યોજનાની વાત કરતાં હતાં (જ્યારે તમારે માર્દલોના માર્દલો સુધી, રોજ રોજ ચાર-પાંચ કિલોમિટર સુધી, વજન ઊંચકીને ચાલવાનું થાય, તો તમે એને શક્ય તેટલું ઓછું કરવાનો પ્રયત્ન કરો જ); એટલે અમે ચર્ચા કરી કે કઈ વસ્તુ ખાસ અગત્યની હોઈ બેગમાં લઈ જવી પડશે-પેલા ભાઈએ એમના ટૂથબ્રશની વાત કરી.

બીજાએ મને કહ્યું કે એને સાબુ જોઈશે (સામાન્ય રીતે એવો સાબુ આવી (સિકકા જેવી) નાનકડી વસ્તુની આસપાસ ગોળ ફરી શકે તેવો હોય છે), પરંતુ અહીં કેટલા બધા મનુષ્યો એવા છે જેમણે કદી પણ સાબુ વાપર્યો નથી હોતો અને છતાં પણ તેમને ચોખ્ખા રહેવામાં કશી હરકત પડતી નથી! શરીર સ્વચ્છ રાખવાના બીજા ઉપાયો પણ છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. લોકો પોતાના નાના નાના ખ્યાલોમાં જકડાયેલા રહે છે અને એમ માને છે કે એ જરૂરિયાતો આવશ્યક છે. પરંતુ તમે જરા દુનિયાની સફર કરશો તો તમે જોઈ શકશો કે જેને તમે તમારી જરૂરની વસ્તુ તરીકે સમજો છો તેના વિષે બીજા લોકો કાંઈ જાણતા પણ નથી, એ વસ્તુ એમણે એમની જિંદગીમાં જોઈ પણ નથી હોતી, એમને માટે એનું અસ્તિત્વ પણ નથી હોતું, અને એ અનિવાર્ય પણ નથી હોતી. આ વસ્તુ તો અમુક પ્રકારના વાતાવરણમાં તમે શિક્ષણ લીધું હોય છે તેનું પરિણામ હોય છે. અને આવી બધી વસ્તુઓ સાપેક્ષ હોય છે; સાપેક્ષ અને સાથે સાથે ક્ષણજીવી પણ ખરી.

બસ ત્યારે.

વાર્તાલાપ - ૪૮

૨૫ નવેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : આપે કહેલું છે કે, 'ભગવાનમાં આપણો જેટલો વિશ્વાસ તેટલા પ્રમાણમાં જ ભગવાનની કરુણા આપણે માટે અને આપણને મદદ કરવા કાર્ય કરી શકે. 'પરંતુ કોઈને જો પ્રભુમાં શ્રદ્ધા ન હોય, છતાં તેની મુશ્કેલીના પ્રસંગે, ભયના પ્રસંગે, તેમને સાદ કરે તો એનું શું થાય?

શ્રી માતાજી : એ કઈ રીતે સાદ કરી શકે? એ બંને વસ્તુઓ વિરોધાભાસી છે. જો એને શ્રદ્ધા નહિ હોય, તો એ પ્રભુને સાદ જ નહિ કરે! એને પુકાર કરવાનો વિચાર જ નહિ આવે. એ એની શ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં જ પુકાર કરવાનું વિચારી શકે . . . તો?

બાળક : આપે અહીં કહ્યું છે કે, 'શત્રુ પ્રત્યે સ્મિત કરવું એટલે તેને નિઃશસ્ત્ર બનાવવો*' આ 'સ્મિત' એટલે શું? આપણે આપણા શત્રુ સામે સ્મિત ન કરવું જોઈએ!

શ્રી માતાજી : આપણે . . . ન કરવું જોઈએ ! અહીં તો એક અનુભવની વાત કરવામાં આવી છે. એ એક અનુભવની નોંધ છે પરંતુ તેને સર્વ સામાન્ય રૂપમાં વ્યક્ત કરવામાં આવી છે-પરંતુ કોઈ એક પળે, કોઈ વ્યક્તિ તમારી પાસે કૂરમાં કૂર બદઈરાદે આવે, અને જો તમે એની સામે સ્મિત કરો તો એ સંપૂર્ણપણે પરાસ્ત થઈ જાય છે, એનાથી પછી કશું નહિ થાય. પરંતુ તમારું એ સ્મિત ખરા હૃદયનું હોવું જોઈએ. તમે કેવળ હાસ્ય કરો, મોં મલકાવો અને વિચાર કરો . . . (હસાહસ) હું 'સ્મિત' શબ્દ એના પરિપૂર્ણ અર્થમાં કહું છું. એટલે કે, એવી વેળાએ તમે સંપૂર્ણપણે તમારી જાતના સ્વામી હો અને સર્વ વસ્તુઓથી પર હો અને એક એટલી બધી ઊંચી ચેતનામાં હો કે જે ઉપરથી દૃષ્ટિ નાખી શકે-જ્યાંથી, તમને, જે વસ્તુ સામાન્ય માનવ ચેતનાને અત્યંત ભયજનક અને અત્યંત નાટકિય જેવી લાગે તેમ હોય, તે વસ્તુ કોઈ વ્યક્તિની બાલિશતા પ્રત્યે તમને ઊપજતું હોય તેવું 'સ્મિત' કરવા પ્રેરે. અને જો તમે એવી ચેતનામાં હો કે જ્યાંથી તમે સૌ વસ્તુઓ પ્રત્યે સ્મિત કરી શકો (કારણ કે ત્યારે તમે સર્વ વસ્તુઓનાં કારણો અને તેમની અંદર કાર્ય કરી રહેલી શક્તિઓ વિષે જાણતા હો છો), તમે એવી ચેતનામાં રહીને જે કાંઈ બનતું હોય તેના પ્રત્યે સ્મિત કરશો, તો વસ્તુઓ તરત જ બદલાઈ જશે. આ કેવળ બહારનું અને સામાજિક વિવેક પૂરતું સ્મિત હોવું ન જોઈએ: એમાં તો ચૈત્ય સ્વરૂપનું સ્મિત હોવું જોઈએ.

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૧૭

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૧૨

બાળક : જો પ્રભુને સાદ ન કરીએ તો એ સહાય ન કરે?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ સાવ એવી નથી. . . . પ્રભુની ચેતના, હમેશાં સર્વ સ્થળે અને સમાનરૂપે કાર્ય કરતી રહે છે. પ્રભુની કૃપા સર્વ સ્થળે સક્રિય હોય છે, સર્વ સંજોગોમાં સમાન હોય છે, વગેરે વગેરે. પરંતુ વ્યક્તિગત રીતે, તમે અમુક પ્રકારનું વલણ અખત્યાર કરીને, તમારી અંદર એક એવી અવસ્થા ઊભી કરી શકો છો કે જેને લઈને, સામાન્ય રીતે, એ વસ્તુ ન બનતી હોય અથવા બનતી હોય છતાં ઝીલાતી ન હોય, તે તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે. અને શ્રદ્ધા-સત્યમાં, કૃપામાં અને દિવ્યજ્ઞાનમાં સાચી શ્રદ્ધા હોવી, તેને લઈને તમે એક એવી અવસ્થામાં મુકાઈ જાઓ છો કે જ્યાં તમે આ વસ્તુને ઝીલી શકો છો. જ્યારે, તમારામાં જો શ્રદ્ધા ન હોય, છતાં પણ તમે કોઈક વસ્તુ ઝીલવાનો પ્રયત્ન કરી શકો છો-ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક માણસો પ્રભુને પડકાર કરે છે અને તેમને કહે છે કે, ‘અત્યારે હું એવી પરિસ્થિતિમાં છું જેમાંથી, કાંઈ નહિ તો બહાર નીકળવું અશક્ય જેવું લાગે છે. પરંતુ જો પ્રભુ મને આ મુશ્કેલીમાંથી બહાર કાઢશે તો હું તેમની ઉપર શ્રદ્ધા રાખીશ.’ આવા લોકોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે.-એ લોકો કદાચ આમ બોલતા નહિ હોય, પરંતુ એમની લાગણી અને વિચારો એ પ્રકારના જ હશે. ત્યારે, આ પ્રકારની અવસ્થા ખરાબમાં ખરાબ હોય છે. ઘણુંખરું એથી તમે સીધેસીધા, ખાડામાં જઈ પડો છો, અને આવી અવસ્થા એ શ્રદ્ધાળુ અવસ્થાથી બિલકુલ ઊલટી જ હોય છે. અને વળી, એ એક તદ્દન જંગલી પ્રકારની સોદાબાજી હોય છે: ‘જો તમે મારે માટે આ વસ્તુ કરશો તો મને વિશ્વાસ આવશે કે તમારું અસ્તિત્વ છે. હું પ્રયત્ન કરીને જોઈશ કે તમારું ખરેખર અસ્તિત્વ છે કે નહિ અને લોકો કહે છે તેમ કામ કરી આપો છો કે નહિ. આ વસ્તુ કરી બતાવો. પછી અમે જોઈશું કે તમારાથી એ થાય છે કે નહિ. જો થશે તો હું તમારામાં શ્રદ્ધા રાખીશ.’ અને ઘણા લોકો, તેમને ખબર પણ નથી હોતી, છતાં આ પ્રકારની અવસ્થામાં હોય છે. ઘણા લોકો એમ કહે છે: ‘મને પ્રભુ ઉપર કઈ રીતે શ્રદ્ધા બેસે? મારી જિંદગી કેવી તો શોચનીય અને દુઃખી છે!’ આનો અર્થ એ કે, પ્રભુની ચેતનાને, તેઓ તેમની નાની સરખી વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોમાં બાંધી રાખવા માગે છે.

બાળક : જો વ્યક્તિમાં શ્રદ્ધા હોય તો એને આપોઆપ જ સહાય પ્રાપ્ત થાય?

શ્રી માતાજી : જો તમારામાં એક કણ જેટલી પણ સત્યનિષ્ઠા હોય તો એ પ્રાપ્ત થવા માટે પૂરતી હોય છે. જો તમે અત્યંત ખરા હૃદયથી સાદ કરો (કેવળ બોલાવો અને સાથે સાથે મનમાં એમ પણ કહેતા રહો કે, “જોઈએ હવે, સકળ થાય છે કે નહિ”-એ સ્વાભાવિક રીતે જ, કોઈ સારી અવસ્થા નથી હોતી,) તમે ખરેખર સાચી સત્યનિષ્ઠાપૂર્વક સાદ કરશો, પ્રત્યુત્તરની તમારે જરૂર હશે, તમે એ માટે રાહ

જોશો, તો એ જરૂરથી પ્રાપ્ત થશે.

બાળક : દેવો ક્યાંથી આવે છે ?

શ્રી માતાજી : એનો અર્થ ? 'ક્યાંથી' એટલે શું ? તેમનું મૂળ ક્યાં ? એમને કોણે ઉત્પન્ન કર્યા ? પરંતુ, આ સર્વ વસ્તુઓ એક જ મૂળ સ્રોતમાંથી, પરમ સ્વરૂપમાંથી પ્રગટ થયેલી છે, અને એમાં દેવો પણ આવી જાય છે.

એક ઘણી જૂની પરંપરામાં આનું વર્ણન આપવામાં આવેલું છે. હું તમને એની વાત, જાણે બાળકથા કહેતી હોઉં તે રીતે કહીશ, જેથી એ વસ્તુ તમે સમજી શકો:

એક દિવસ, 'પ્રભુ'એ નક્કી કર્યું કે પોતે પોતાનો બાહ્ય આવિષ્કાર કરવો, પોતાની જાતને પરલક્ષી બનાવવી, કે જેથી પોતાની જાત વિષે વિગતે કરીને જાણવાની મજા પડે. એટલે, સૌ પ્રથમ તો, એમણે પોતાની ચેતનાનો પ્રાદુર્ભાવ કર્યો (એટલે કે, તેમણે પોતાની ચેતનાને પ્રગટ કરી) અને પોતાની ચેતનાને એક વિશ્વ બનાવવાનો આદેશ આપ્યો. આ ચેતનાએ શરૂઆત કરીને સૌ પ્રથમ ચાર પ્રાદુર્ભાવો પ્રગટ કર્યા, ચાર વ્યક્તિસ્વરૂપો પ્રગટ કર્યા કે જે પરમ સત્યનાં અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપો હતાં. એ ચાર સ્વરૂપોમાં એક ચેતનાસ્વરૂપ, બીજું પ્રેમસ્વરૂપ (ખરું જોતાં આનંદ સ્વરૂપ), ત્રીજું જીવનસ્વરૂપ, અને ચોથું પ્રકાશ અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ હતું-પરંતુ ચેતના અને પ્રકાશ, એ, એક જ વસ્તુ છે. એટલે પછી આમ ચાર સ્વરૂપો, ચેતના, પ્રેમ અને આનંદ, જીવન અને સત્ય-સત્ય, એ જ ચોક્કસ શબ્દ છે, અને તમે સમજી શકશો કે એ સ્વરૂપો અત્યંત શક્તિશાળી હતાં. પેલી પરંપરામાં એમને પ્રથમના પ્રાદુર્ભાવો, આદિ સ્વરૂપો કહેવામાં આવતાં. અને એ દરેક સ્વરૂપ પોતાના ગુણો, શક્તિ, ક્ષમતા અને શક્યતાઓ વિષે સભાન થઈ ઊઠ્યું અને, અચાનક એ દરેક, પોતાની રીતે ભૂલી ગયા કે પોતે તો કેવળ પ્રાદુર્ભાવો, પરમ તત્ત્વનાં સ્વરૂપો માત્ર છે. એટલે પછી આમ બન્યું: જ્યારે પ્રકાશ અથવા ચેતના દિવ્ય ચેતનાથી અલગ થઈ ગઈ, જ્યારે એણે એમ જ માનવા માંડ્યું કે પોતે જ દિવ્ય ચેતના છે અને પોતાના સિવાય બીજું કાંઈ છે જ નહિ, એટલે અચાનક, એ તમસ અને અચિત રૂપ બની ગઈ. અને જ્યારે જીવનસ્વરૂપે એમ વિચાર્યું કે જીવનમાત્ર તે પોતે જ છે અને પોતાના સિવાય અન્ય જીવન છે જ નહિ અને પોતાનો પરમ તત્ત્વ ઉપર કશો આધાર નથી ત્યારે એ જીવન મૃત્યુ બની ગયું. અને જ્યારે સત્યે એમ વિચાર્યું કે સર્વ સત્ય પોતામાં જ છે, અને પોતાના સિવાય બીજું કાંઈ સત્ય નથી, ત્યારે એ સત્યસ્વરૂપ અસત્ય બની ગયું. અને જ્યારે પ્રેમ અને આનંદને એવી ખાતરી થઈ ગઈ કે એ પોતે જ પરમાનંદ છે અને પોતા સિવાય અને પોતાના આનંદ સિવાય બીજું કશું નથી ત્યારે એનું વેદનામાં પરિવર્તન થઈ ગયું આ રીતે, જે જગતને કેટલું બધું સુંદર બનવાનું હતું, તે તદ્દન

વિરૂપ બની ગયું. હવે, પેલી ચેતનાએ (તમને ગમે તો એને દિવ્ય મા ભગવતી, પરમ ચેતના કહી શકો) જ્યારે આ બધું જોયું ત્યારે એને અત્યંત ક્ષોભ થયો, અને તમે વિશ્વાસ રાખો કે એણે પોતાની જાતને એમ કહ્યું કે, ‘આ તો કાંઈ સફળ ન બન્યું.’ એટલે એ પાછી દિવ્ય, પરમ, પરમાત્મા પાસે ગઈ અને પોતાની મદદે આવવા કહ્યું. એણે તેમને કહ્યું, ‘જુઓ, આ તો આવું થયું. હવે શું કરવું?’ એમણે કહ્યું, ‘ફરીથી શરૂઆત કરો, પણ એવી રીતની વ્યવસ્થા કરવા પ્રયત્ન કરો કે આ સ્વરૂપો આટલાં બધાં સ્વતંત્ર ન થઈ જાય! . . . એમણે તમારા સંપર્કમાં રહેવું જોઈએ, અને તમારી મારફત મારા સંપર્કમાં.’ એટલે પછી આ રીતે મા ભગવતીએ દેવોને પ્રગટ કર્યાં. એ લોકો એટલા બધા ગર્વિષ્ઠ ન હતા, નમ્રતાપૂર્ણ હતા. અને એમણે આ સૃષ્ટિનું સર્જન કરવાની શરૂઆત કરી. પરંતુ એમની અગાઉ પેલા લોકો આવેલા હતા. એટલે દરેક ડગલે દેવોને એમનો ભેટો થઈ જતો. અને આ રીતે પછી આ જગત એક રણક્ષેત્ર, યુદ્ધનું મેદાન, લડાલડ, વેદના, અંધકાર, વગેરેનું ક્ષેત્ર બની રહ્યું. અને દરેક સર્જન કરતી વખતે દેવોને તેમની અગાઉ આવેલાં તત્ત્વો સાથે યુદ્ધ કરવું પડતું: એ લોકો તેમની અગાઉના હતા, એમણે સીધેસીધો જડતત્ત્વમાં ભૂસકો માર્યો હતો, એમણે આ બધી ગેરવ્યવસ્થા પેદા કરી હતી અને દેવોને આ બધા ગોટાળાને સરખો કરવાનો હતો. એટલે દેવો ત્યાંથી આવ્યા. એ બીજા તબક્કાના પ્રાદુર્ભાવો છે.

બાળક : માતાજી, પહેલાં આવેલાં ચાર સ્વરૂપોમાં જે પરિવર્તન થયું તે અકસ્માત થયેલું કે ઈરાદાપૂર્વક એમ થયેલું?

શ્રી માતાજી : ના, અકસ્માત એ શું છે?

વળી એમ પણ કહેવાય છે-આ પેલી વાર્તાનું અનુસંધાન અથવા ખરું જોતાં તો શરૂઆત છે-કે પ્રભુની ઈચ્છા એવી હતી કે પોતાનું સર્જન એ સ્વતંત્ર સર્જન બની રહે. એમની ઈચ્છા એવી હતી કે એમનામાંથી જે કાંઈ પ્રગટ થાય તે તદ્દન સ્વતંત્ર અને મુક્ત રહે કે જેથી એ તેમની સાથે સ્વતંત્રભાવે, કશા પણ દબાણ વિના અદ્વૈત સાધે. એમની ઈચ્છા એવી ન હતી કે તેઓ વફાદાર, સચેતન અને આજ્ઞાકિત બને એવી તેમના ઉપર ફરજ પડે. એમણે એ વસ્તુ પોતાની મેળે, એવા જ્ઞાન અને પ્રતીતિ સાથે કરવાની હતી કે એમ કરવું એ જ સારામાં સારું કહેવાય. એટલે આ જગતને એક તદ્દન સ્વાતંત્ર્યપૂર્ણ, પોતાની પસંદગીઓની બાબતમાં તદ્દન સ્વતંત્ર હોય તે રીતનું બનાવવામાં આવેલું. અને આ રીતે જ, દરેક વ્યક્તિને માટે, દરેક ક્ષણે, પોતાની પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા છે-પરંતુ પરિણામ ભોગવવાની તૈયારી સાથે. જો તમે યોગ્ય વસ્તુ પસંદ કરો તો સારી વાત છે; પરંતુ તમે ભૂરી વસ્તુ પસંદ કરો, તો પછી ઠીક છે, જે થવાનું હોય છે તે થાય છે-અને એમ જ બન્યું છે!

આ વાર્તાને ઘણા ઘણા આધ્યાત્મિક અને રહસ્યવાદી અર્થમાં સમજી શકાય છે. પરંતુ આ વિશ્વમાંની બધી વાર્તાઓ જેવી આ વાર્તા છે: જો તમારે, એ વસ્તુને લોકોની સમજમાં આવે તે રીતે કહેવી હોય તો એ બાળવાર્તા બની જાય છે. પરંતુ જો તમે પ્રતીકો પાછળ રહેલા સત્યને ઓળખવાનું જાણતા હશો, તો તમને બધી જ સમજણ પડશે. અને આ વસ્તુને મેં જેવા સ્વરૂપમાં કહી છે, જે એક નાનકડી બાળવાર્તા જેવી લાગે છે, તેવા સ્વરૂપમાં પણ, મેં જે વસ્તુ તમને કહી તે સમજશો, મેં જે કહ્યું છે તેની પાછળના અર્થને સમજશો, તોપણ તમને વસ્તુઓની પાછળનું રહસ્ય સમજાઈ શકશે.

કેટલીક પરંપરાઓ એવી છે કે જેમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે આવું ‘અકસ્માત’ બની આવેલું, એટલે કે, આથી અન્યથા પણ બની શક્યું હોત. પરંતુ બન્યું છે આવું. એ સાચી વાત છે, આમ જ બન્યું છે. ફક્ત એટલું જ કે, એ વસ્તુ તદ્દન સમજી શકાય તેવી છે કે આ તત્ત્વોમાંના દરેકનું મૂળ પરમ સ્વરૂપમાં હતું, એ સ્વરૂપ તેના પ્રાદુર્ભાવોથી તદ્દન નિકટમાં હતું, એ પ્રાદુર્ભાવ તેના આદિસ્થાનથી તદ્દન પાસે હતા અને પોતાની અંદર તેની દિવ્યતા, પરમાવસ્થાને ધારણ કરતા હતા. અને આ બધામાં પરમાત્માથી અલગ એવી કોઈ વસ્તુને લઈને સર્જન કરવામાં આવેલું નથી; આમાં તો પરમાત્માએ પોતે જ પોતાનો પ્રાદુર્ભાવ કરેલો છે, -જાણે કે તેઓ પોતાની સામે નિહાળતા હોય તેમ. પોતે પોતાની જાતને પરલક્ષી બનાવે છે કે જેથી પોતે જે કાંઈ છે તે વિષે સભાન બને. પોતાના સ્વરૂપની આંતરિક, એકાગ્ર, અચલ, અવિકારી અવસ્થામાં, અપ્રગટ સ્વરૂપે રહેવાને બદલે તેઓએ પોતાની આ બધી વસ્તુઓનો બહારની બાજુએ હોય તેવો પ્રક્ષેપ કરેલો છે કે જેથી ‘પોતે જોઈ શકે,’ જાણે કે એ રીતે પોતે પોતાની અંદર શું શું છે, અનંત શક્યતાઓ, તેમને નિહાળી શકે. એટલે બધું જ શક્ય હતું. આ વસ્તુ આ રીતની બની છે-એ અન્ય પ્રકારની પણ બની શકી હોત. તદ્દુપરાંત, એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે તમને કહી શકે કે આપણી જેવી છે તેવી સૃષ્ટિની લગોલગ બીજી જાતની સૃષ્ટિઓ પણ છે, જે એટલી બધી ભિન્ન પ્રકારની છે કે, એક વિશ્વ અને બીજા વિશ્વ વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ હોવાનું શક્ય નથી. એમ પણ બની શકે કે, આપણું વિશ્વ જ, પરમાત્માનો એક માત્ર આવિર્ભાવ ન હોય, આપણું વિશ્વ કેવું છે તે તો આપણે જાણીએ છીએ-બીજાં વિશ્વો એવાં પણ હોઈ શકે કે જ્યાં પરિસ્થિતિ આટલી બધી દુઃખદ ન પણ હોય; વળી, આ વિશ્વ પણ આપણને દેખાવમાં જ દુઃખરૂપ લાગે છે. જો તમે દેખાવાની પાછળ જઈ શકો તો તમને જણાઈ આવશે કે આમાં કશું પણ શોચનીય નથી. એ તો કેવળ એક દૃષ્ટિબિંદુ છે.

‘જ્યારે આપણે કોઈ ચોક્કસરૂપની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરીએ છીએ ત્યારે પ્રભુના અદૃશ્ય શત્રુઓ તેનું વેર લેવાનો હમેશાં પ્રયત્ન કરે છે અને જ્યારે તેઓ અંતરાત્માને કશી હાનિ કરી શકતા નથી ત્યારે તેઓ શરીર ઉપર ઘા કરે છે. પરંતુ એમના સઘળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાના છે અને છેવટે તેમનો પરાજય જ છે, કારણ કે આપણને ભગવાનની કૃપાની ઓથ છે.’

(માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૯)

બાળક : આ ‘પ્રભુના અદૃશ્ય શત્રુઓ’ કોણ હશે?

શ્રી માતાજી : એ પેલાં મૂળનાં ચાર સ્વરૂપો જ છે. એમણે પોતાના અસંખ્ય પ્રાદુર્ભાવો પ્રગટ કર્યા છે, એ પ્રાદુર્ભાવોએ વળી તેમના પણ પ્રાદુર્ભાવો રચ્યા છે, એમણે વળી અનેક રૂપો સંજ્યા છે. આ રીતે એમની સંખ્યા લાખો ઉપર લાખોની છે. આ બધાએ એમની અંદરોઅંદર અમુક રીતની આદત ઘડેલી છે અને અમુક એવી તર્કશ્રેણી રચી છે કે જેથી એમની વ્યવસ્થા ટકી રહે અને તેઓ પોતાના સિવાય બીજા કોઈનું આ વિશ્વ ઉપર શાસન સ્થપાય તેમ ઈચ્છતા નથી. ભારતમાં એમને અસુરો, તમિઝનાં સ્વરૂપો કહે છે. એમનાં સ્વરૂપો એવાં હોવાની પાછળ પણ અમુક રીતની તર્કબદ્ધતા રહેલી છે. એમણે ખોટે માર્ગે જવાથી શરૂઆત કરી અને હવે એ રીતે જ એ ચાલતાં રહે છે. હવે, મારે કહેવું જોઈએ કે, એમાંના કેટલાક પોતાની મનોવૃત્તિ બદલે છે. પરંતુ આ વસ્તુ ગીતામાં પણ કહેલી છે; હું ધારું છું કે ત્યાં એવાં સ્વરૂપોની વાત કરેલી છે કે જેઓ પરિવર્તન પામે, અને બીજાં કેટલાંક એવાં પણ હોય છે કે જેઓ પરિવર્તન પામવાનો સદંતર ઈનકાર કરે છે, એના કરતાં જેઓ પોતાનો લોપ થઈ જાય, વિનાશ થઈ જાય એવું ઈચ્છનારાં સ્વરૂપો પણ હોય છે. અને પરિસ્થિતિ એ પ્રકારની છે. કેટલાંક અમુક જાતનાં તો કેટલાંક બીજી જાતનાં હોય છે.

બાળક : ‘આ બીજાં’માંથી કેટલાંનું પરિવર્તન થયેલું છે?

શ્રી માતાજી : આહ, તમને એની ખબર છે? તમારી સ્મરણશક્તિ સારી કહેવાય. એમાંથી એકનું પરિવર્તન થયેલું છે, જે હવે સહકાર પણ આપે છે. એ સ્વરૂપ ચેતના અને પ્રકાશનું એક સ્વરૂપ છે.

બાળક : જો એનામાં પરિવર્તન થયેલું હોય તો જે મુશ્કેલી છે તે આપોઆપ જતી રહેવી જોઈએ.

શ્રી માતાજી : કુદરતી રીતે. પરંતુ એની શક્તિ હયાત રહે છે. એ એક ભયંકર સ્વરૂપ છે.

બાળક : આપે કહેલું કે ચેતનાનું અચેતનામાં પરિવર્તન થઈ ગયેલું. પરંતુ જો ચેતનામાં પરિવર્તન થયું હોય તો અચેતના ચાલી જવી જોઈએ?

શ્રી માતાજી : એ ફરીથી ચેતના અને પ્રકાશ બની રહે છે-પોતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જાય છે.

બાળક : એ ફરીથી એવું બન્યું છે?

શ્રી માતાજી : પરંતુ મેં હમણાં ફક્ત એક મિનિટ પહેલાં જ કહ્યું ને કે જ્યારે એ અચેતના અથવા અંધકારનું સ્વરૂપ બની ગયેલું ત્યારે એણે અસંખ્ય પ્રાદુર્ભાવો પ્રગટ કરેલા-પ્રાદુર્ભાવો, પ્રતિરૂપો, સર્જનો. અને એનું રૂપાંતર થાય એટલે બીજાં બધાં એને અનુસરે જ એવું નથી. એ પ્રાદુર્ભાવો પણ એના એ જ સ્વાતંત્ર્યના નિયમને અનુસરે છે, પસંદગી કરવાની ક્ષમતાના નિયમને અનુસરે છે. એમનું પરિવર્તન થાય પણ ખરું અને ન પણ થાય. કેટલાંકનું પરિવર્તન થઈ ગયું છે. કેટલાંક એ બાબતનો ઈનકાર કરે છે. અને હું ધારું છું કે એવાં ઈનકાર કરનારાંની સંખ્યા ઘણી મોટી છે.

પરંતુ, આ સૌમાં, જે સૌથી વધુ નુકસાન કરનાર છે, તે ‘અસત્યનો દેવતા’ છે. -આ વિશ્વની અંદર તેની દ્વારા થતા સત્યના ઈનકારને કારણે, એ સૌથી વધુ વિઘ્નકારક બની રહ્યો છે. અને પાર્થિવ જગત, ભૌતિક જગત ઉપર એની ભારે પકડ છે. તદુપરાંત, અહીં (આ પૃથ્વી ઉપર) જેઓ એને જોઈ શકે છે તેમને એ તદ્દન ભવ્ય, અદ્ભુત વસ્તુ સરખો દેખાય છે. એ પોતાની જાતને ‘રાષ્ટ્રોનો દેવતા’ કહેવડાવે છે, અને એનો દેખાવ ભયંકર, ઝાકઝમાળ, શક્તિશાળી અને અત્યંત અસરકારક હોય છે. . . . ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોતાં, અમુક રાષ્ટ્રોના નેતાઓને એ જ પ્રેરણા આપતો હતો; એ પોતાને ‘રાષ્ટ્રોનો દેવતા’ હોવાનું જાહેર કરે છે કારણ કે હકીકતમાં એ જ લોકો ઉપર સત્તા ચલાવે છે. દેખીતી રીતે, આ છોલ્લાં બે વિશ્વયુદ્ધોના મૂળમાં અને તેમના સર્વોચ્ચ સંચાલક તરીકે તે કામ કરતો રહ્યો હતો. એણે પોતાની જાતને એ જ સમયે, ‘રાષ્ટ્રોના આત્મા’ હોવાની જાહેરાત કરેલી. અને વધારામાં એ સમયે જ એણે એવું જાહેર કરેલું કે એ કદાપિ પરિવર્તન પામશે નહિ. અને એ જાણે છે કે એનો અંત આવવાનો જ છે-એટલે કુદરતી રીતે, એમાં એનાથી થાય તેટલું મોડું કરવા એ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. અને એણે એવું પણ જાહેર કરેલું છે કે, પોતાનો વિનાશ થાય એ પહેલાં એ એનાથી બનશે તે સર્વનો વિનાશ કરતો જશે. . . એટલે આપણે સર્વ પ્રકારની ઊથલપાથલ માટે તૈયાર રહેવું જોઈશે.

બાળક : ફેબ્રુઆરીમાં આપે એક સંદેશ આપ્યો હતો કે, ‘પૃથ્વી ઉપર એક નૂતન પ્રકાશ પ્રગટશે’* અને એ પછી તરત (તા ૫ મી માર્ચ ૧૯૫૩ના રોજ) સ્ટેલિનનું મૃત્યુ થયું. આ વસ્તુ કોઈ વસ્તુની સૂચક છે?

શ્રી માતાજી : એ તો ઘણું નાનું પરિણામ કહેવાય. (એ એક દુર્ભાગ્યની વાત છે કે હિટલરના મૃત્યુની જેમ) સ્ટેલિનના મૃત્યુથી પણ જગતની અત્યારની પરિસ્થિતિમાં કંઈ ફેર પડ્યો નથી. એથી વધુ કાંઈ બનવું જરૂરી છે. કારણ કે આ તો કોઈ ખૂનીનો શિરચ્છેદ કરવામાં આવે ત્યારે બને છે તેવું છે: જ્યારે એનું ડોકું કાપી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે એનું સત્ત્વ એની પાછળ રહી જાય છે અને એનો બહારની બાજુએ પ્રક્ષેપ થાય છે. એ એક પ્રાણમય સત્ત્વ હોય છે અને એ બહાર જઈને તેના મૃત્યુને જોનારમાંથી એવા કોઈ ભલા માણસની અંદર આશ્રય લઈ લે છે કે જેનામાં અચાનક કોઈ ગુનાખોર વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ હોય છે. આવા ઘણા લોકો હોય છે. ખાસ કરીને એવા યુવાન ખૂનીઓ હોય છે, જેમને આ બાબતમાં પૂછવામાં આવે છે ત્યારે આવી ઘટનાનો સ્વીકાર કરે છે. જ્યારે તેમને પૂછવામાં આવે છે કે ‘આ ખૂન કરવાની ઈચ્છા તમારામાં ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ’ તો ઘણીખરી વાર એવો જવાબ મળે છે કે, ‘જ્યારે અમુકતમુકને ફાંસી અપાતી જોઈ ત્યારે.’

એટલે આવા એક કે બીજાનું મરણ થવાથી કોઈ હેતુ સરતો નથી. એથી કોઈ મદદ થતી નથી—એ વસ્તુ કોઈ બીજે ઠેકાણે જાય છે. એ તો એક બાહ્ય રૂપ માત્ર હોય છે. આ તો એના જેવું છે કે તમે એક ખમીસ પહેરીને કોઈ અત્યંત દુષ્ટ કૃત્ય કરો, પછી એ ખમીસ કાઢીને ફેંકી દઈને કહો કે ‘હવે હું કોઈ નુકસાન નહિ કરું.’ પછી તમે બીજું ખમીસ પહેરીને એનું એ જ કામ ચાલુ રાખો છો!

બાળક : જો જીવનનું પરિવર્તન મૃત્યુના સ્વરૂપમાં થયું હોય તો એ પોતે જ કેમ મરી જતું નથી?

શ્રી માતાજી : કારણ કે એ પોતાનું બરાબર રક્ષણ કરે છે. તમે કહો છો તે તદ્દન સાચું છે, પરંતુ એ સારી પેઠે કાળજી લઈને, પૃથ્વી ઉપર સદેહે પ્રગટ થતું નથી. પ્રાણમય જગતમાં મરણ છે જ નહિ, ત્યાં એનું અસ્તિત્વ જ નથી, કેવળ ભૌતિક જગતમાં જ મૃત્યુ છે, એટલે, એ કાળજી રાખીને અહીં સદેહે પ્રગટ થતું નથી.

બાળક : સ્ટેલિન જેવો હતો તેવો બનવાનું તેને માટે નિર્મિત હતું?

* અહીં જે સંદેશનો ઉલ્લેખ છે તે બંગાળી પત્રિકા ‘શૂણ્વન્તુ’ ને અપાયેલો : ‘આજથી અને હમેશને માટે પૃથ્વી ઉપર સત્યના પ્રકાશનો જન્મ થાઓ.’

શ્રી માતાજી : સ્ટેલિન? મને ખાતરી નથી કે એનું સ્વરૂપ મનુષ્યનું હતું કે નહિ હું આ વસ્તુ એ અર્થમાં કહું છું કે એનામાં ચૈત્ય સ્વરૂપનું અસ્તિત્વ જ ન હતું. અથવા કદાચ હશે-દરેક પદાર્થમાં, દરેક પરમાણુમાં એક દિવ્ય કેન્દ્ર રહેલું છે-પરંતુ મારો કહેવાનો આશય એ છે કે એનામાં કોઈ સભાન, સુવિકસિત, વ્યક્તિભૂત ચૈત્ય સ્વરૂપ નહિ હોય. હું નથી ધારતી કે હોય. હું માનું છું કે એ તો, પ્રાણમય જગતમાંના કોઈ સત્ત્વનો સીધેસીધો પ્રાદુર્ભાવ હતો. અને એનામાં અને હિટલરમાં જે મોટો તફાવત હતો તે એ રીતનો હતો. હિટલર તો કેવળ એક મનુષ્ય હતો, અને વ્યક્તિ તરીકે એ અત્યંત નિર્બળ મનવાળો, ખૂબ સંવેદનશીલ મનુષ્ય હતો-એની ચેતના એક ક્ષુદ્ર મજૂરની હતી (કેટલાક એમ કહેતા કે એક ક્ષુદ્ર મોચીની હતી), ગમે તેમ તો ય એની ચેતના એક ક્ષુદ્ર મજૂરની કે કોઈ પંતુજની, કે એવા કોઈની અત્યંત ક્ષુદ્ર ચેતના હતી. અને એ ચેતના અત્યંત આળી પ્રકૃતિવાળી, જેને કેન્ચમાં, ‘અપરિપક્વ’, અત્યંત દુર્બળ કહેવામાં આવે છે તેવી હતી.

પરંતુ એને વળગાડ હતો-એ પ્રકૃતિમાં અત્યંત સામાન્ય, અતિ સામાન્ય કક્ષાનો હતો. માધ્યમ તરીકે એ ઘણા સારા માધ્યમ તરીકે કામ લાગે તેવો હતો-એટલે એનું વળગણ એના પ્રેતાવાહનના પ્રયોગો વખતે એનો કબજો લઈ લેતું. એવા પ્રસંગોએ જ એને એવી તાણ આવતી કે જેવી મસ્તક રોગવાળાને આવે છે. ખરું જોતાં, એ તાણો કોઈ મસ્તક રોગને કારણે નહોતી આવતી : એ તો એના વળગાડને કારણે આવતી. એને લઈને એનામાં અમુક પ્રકારની શક્તિ હતી, જે કાંઈ ખાસ મોટી ન હતી. પરંતુ જ્યારે એને એ સત્ત્વ પાસેથી કાંઈ જાણવું હોય ત્યારે એ તેના કિલ્લામાં ચાલ્યો જતો અને ત્યાં, એના ‘ધ્યાન’માં એ બરાબર ઉગ્રપણે જેને એ પોતાનો ‘દેવ’, એનો પરમેશ્વર કહેતો, જે રાષ્ટ્રોનો દેવતા છે, તેની આરાધના કરતો, અને એને એ બધું ભવ્ય લાગતું. એ એક સત્ત્વ હતું. . . . જો કે નાનકડું-એ એની સમક્ષ ચાંદીનું બખ્તર અને ચાંદીનો શિરપેચ લગાવી, તેની ઉપર સોનાની ઝૂલ સાથે હાજર થતું! એ તો અદ્ભુત હતું! અને એનો પ્રકાશ એવો તો ઝળહળતો રહેતો કે એને પોતાની દૃષ્ટિ એ ભડકા સામે માંડવાનું કે જોવાનું ભારે થઈ પડતું. સ્વાભાવિક રીતે, એ સત્ત્વ સ્થૂળ સ્વરૂપે દૃષ્ટિગોચર થતું નહિ-પરંતુ હિટલર તો તેનું માધ્યમ હતો, એ એને જોઈ શકતો. એનામાં અમુક રીતની દૂરદૃષ્ટિ હતી. અને એવા પ્રસંગોએ એને તાણ આવતી; એ જમીન ઉપર આળોટતો, મોઢામાંથી લાળ સાથે ફીણ નીકળતું, એ શેતરંજીને બચકાં ભરતો, -એની એ વખતની અવસ્થા ભયંકર બની રહેતી. એની આસપાસના લોકો આ વસ્તુ જાણતા હતા. ત્યારે, એ સત્ત્વ તે ‘રાષ્ટ્રોનો દેવતા’ છે. અને ખરું જોતાં તો, મૂળમાં એ રાષ્ટ્રોનો દેવતા છે પણ નહિ. એ

તો રાષ્ટ્રોના દેવતાનો એક પ્રાદુર્ભાવ માત્ર છે, જો કે એ અત્યંત શક્તિશાળી પ્રાદુર્ભાવ છે.

બાળક : જો એ અલોપ થઈ જવાનું પસંદ કરે તો એથી પ્રભુની શક્તિ માટે કાંઈ ઓછપ વર્તાય?

શ્રી માતાજી : શું? તમે શું કહો છો! અલોપ ક્યાં? અલોપ થવું એટલે તમે શું કહેવા માગો છો?—અલોપ ક્યાં થાય? તમે રામાયણની વાર્તા જાણો છો. રાવણે શાની પસંદગી કરેલી? તમને એ ખબર છે ને? તો અલોપ થવાનો અર્થ તો એ થાય: એટલે કે, પછી એને કોઈ વ્યક્તિત્વ ન રહે.

બાળક : રાવણના મૃત્યુ પછી એનું શું થયેલું એના વિષે અમને કંઈ કહેવામાં આવ્યું નથી.

શ્રી માતાજી : તમને નથી કહ્યું? મને લાગે છે કે કહેલું છે. એમ કહેવાય છે કે રાવણે નક્કી કર્યું હતું કે પોતે પરમાત્મામાં ભળી જવું, અને તેથી એ તેમની અંદર સંપૂર્ણપણે વિલીન થઈ ગયો, એટલે કે, એનું વ્યક્તિત્વ હણાઈ ગયું, પછી એ કોઈ અલગ સ્વરૂપે ન રહ્યો, એ એના મૂળમાં ચાલ્યો ગયો, એ પરમાત્મામાં એકરસ થઈ ગયો. એમ કરતાં પહેલાં પણ એણે એ રીતનો પાઠ ભજવવાનું, એક પ્રભુ વિરોધી સ્વરૂપનો પાઠ ભજવવાનું નક્કી કરેલું, કારણ કે પ્રભુની આજ્ઞા માનનારાઓ અને ભક્તોના કરતાં એ રસ્તો ટૂંકો છે. એ રીતે એ લોકો ઘણી વધુ ઝડપથી જાય છે, કારણ કે, એક દિવસ પ્રભુ નક્કી કરે છે કે બહુ થયું, એટલે પછી એ એમનો વિનાશ કરી નાખે છે. એ પ્રભુની બહાર જઈ શકતા નથી, કારણ કે સર્વ કાંઈ પ્રભુ જ છે! એવું સત્ત્વ તેની વ્યક્તિતા ગુમાવી દે છે, એટલે કે, પરમતત્ત્વમાં ઓગળીને લીન થઈ જાય છે.

તદુપરાંત, કશું પણ અદૃશ્ય થતું નથી. કેવળ રૂપ જ અદૃશ્ય થાય છે, ઘટક તત્ત્વો બન્યાં રહે છે. દરેક વસ્તુ શાશ્વત છે, કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ પ્રભુમય છે, અને પ્રભુની બહાર કોઈ જઈ શકતું નથી, કારણ કે પ્રભુ બધે જ છે. પરંતુ આકૃતિઓ અદૃશ્ય બને છે. અને આ આકૃતિ સાથે એકતાને (અધ્યાસને) કારણે જ મૃત્યુનો આભાસ થાય છે; પરંતુ ઘટકતત્ત્વો તો શાશ્વત છે, કારણ કે સર્વ કાંઈ શાશ્વત છે. કેવળ રૂપ જ અદૃશ્ય થાય છે.

એટલે, આમાંનાં કેટલાંક સત્ત્વો, આ રીતે સંપૂર્ણપણે ઓગળી જઈને અનંત એકત્વમાં સંપૂર્ણપણે અદૃશ્ય થઈ જવાનું પસંદ કરે છે (એટલે કે, તેઓ તેમની વ્યક્તિગત ચેતના ખોઈ દે છે, એમનામાં પછી કોઈ વ્યક્તિરૂપ ચેતના રહેતી નથી, એમનું અસ્તિત્વ કોઈ વ્યક્તિભૂત ચેતના તરીકેનું રહેતું નથી). પોતાની જાતનું પ્રભુને સમર્પણ કરીને સભાનપણે અને વ્યક્તિરૂપે પણ અમર થવાને બદલે તેમને એમ કરવું

વધુ પસંદ પડે છે. એમને પરિવર્તન પામવા કરતાં વિલીન થઈ જવું, વ્યક્તિ તરીકે મટી જવું એ વધુ ગમે છે-એટલે કે, આત્મ-બલિદાન.

બાળક : શા માટે ?

શ્રી માતાજી : ગર્વને લીધે. હું એમ ધારું છું. હમેશાં એની પાછળ ગર્વ જ હોય છે. પાપામાં, શરૂઆતથી જ એમનામાં ગર્વ હોય છે-પણ આની તો બધા જ ધર્મોમાં વાત કહેલી છે. એમાં ગર્વ જ હોય છે, એટલે કે, પોતાની શક્તિ અને અગત્ય વિષે એક પ્રકારની સભાનતા.

બાળક : આપે કહ્યું કે પેલા ચાર પ્રાદુર્ભાવો પરમાત્માના વિભાગો હતા. તો પછી તેઓની ચેતના, તેમના સિવાય અન્ય ચેતનારૂપ કઈ રીતે બની શકે ?

શ્રી માતાજી : અન્ય ચેતના ? પણ બીજી ચેતના છે જ નહિ! પ્રાદુર્ભાવની અંદરનું મૂળ તત્ત્વ જ એ છે કે એ મૂળ સ્વરૂપનું પોતાનું એક પરલક્ષી રૂપ હોય છે, જેનામાં તેનો પ્રાદુર્ભાવ કરનારના ગુણો સંભાવ્ય સ્વરૂપમાં સચવાયેલા જ હોય છે. પરંતુ પ્રાદુર્ભાવનું સર્જન એવી રીતે કરવામાં આવ્યું હોય કે, જેમ મેં કહ્યું તેમ, આ પ્રાદુર્ભાવો એમને આપવામાં આવેલાં સ્વાતંત્ર્ય અને અલગાવને અપનાવવાનું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવે (કે જે રીતના તેમને બનાવવામાં આવેલા) કે પછી પોતાનો પ્રાદુર્ભાવ કરનાર સાથે સંબંધ જાળવી રાખવાનું સ્વાતંત્ર્ય ભોગવે-એ તેમની પસંદગી ઉપર આધારિત હતું, કારણ કે એમને પસંદગી કરવાની બાબતમાં સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી હતી. એમની પોતાની અંદર જે બળ અને શક્તિ તેઓ ધારણ કરે છે, તે જ તેમનામાં પોતાની અગત્ય અને શક્તિનો આભાસ ખડો કરવા માટે પૂરતાં હોય છે. જો તેઓ એવું પસંદ કરે કે પરમાત્મા સાથે સ્વેચ્છાપૂર્વકના સંપર્કમાં, સમર્પણભાવનો સંબંધ નથી રાખવો; જો તેઓ એવી પસંદગી કરે કે પોતાની અંદર રહેલ શક્તિ, ચેતના અને બળને તેઓ અલગપણે વાપરી શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે તેનો એ રીતે ઉપયોગ કરવો, તો એટલા માત્રથી જ તેઓ તેમના મૂળથી પોતાની જાતને વિખૂટી કરી મૂકે છે-પરંતુ તેમ છતાં પણ, એમની અંદર રહેલાં ઘટક તત્ત્વો તો તેમના આદિ મૂળનાં જ રહે છે. અને આટલા માટે જ, ભલે તેઓ સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાની જાતને અલગ કરી લે, તે છતાં પણ તેમની ચેતનાના ઊંડાણમાં એક અવિનાશી તત્ત્વ ટકી રહે છે. એ કડી તે તાદાત્મ્યની હોય છે-પરંતુ અભિવ્યક્તિના બાહ્ય સ્વરૂપમાં, એમને પોતાની પસંદગીના સ્વાતંત્ર્ય સાથે પ્રગટ કરવામાં આવેલાં હોઈ, તેમને આ કરવું કે તે કરવું તેની સ્વતંત્રતા હોય છે-એટલા માટે જ, ખરાબમાં ખરાબ ગુનેગારમાં, એના ઊંડાણમાં, ક્યાંક, પ્રભુનો પ્રકાશ હોય છે. હું ધારું છું કે તમે વિવેકાનંદનું પેલું લખાણ વાંચ્યું હશે જેમાં કહેલું છે કે (મને એના ચોક્કસ શબ્દોની

યાદ નથી) ગુનેગારને એમ કહેવું કે, 'જાગ્રત થા, જાગ્રત થા, હે જ્યોતિ સ્વરૂપ અને તારો પ્રકાશ રેલાવ!'

થોડાક સમય પહેલાં જ મેં તમને કહેલું કે હું તમને આ વસ્તુ એક બાળવાર્તાની માફક કહીશ. કારણ કે મેં જે રીતે વાત કરી તે જાણે એક સ્થૂલ રીતે અનેલી હોય તેવી હતી. એટલે, એને જ્યારે આ પ્રકારે કહેવામાં આવે છે ત્યારે એ એક બાળવાર્તા બની જાય છે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓને આપણે તેમની પોતાની આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં અને નહિ કે પાર્થિવ ભૂમિકામાં-જોવી જોઈએ. ત્યાં અહીંની માફક વસ્તુઓ બનતી નથી.

પરંતુ છતાં, હા! અહીં પણ જે બને છે તે પ્રતીકરૂપે એ જ વસ્તુ બને છે: કોઈ બાળક જ્યારે જન્મે છે ત્યારે એ તેની માનો એ ટુકડો જ હોય છે, છેક ભૌતિકરૂપે, તદ્દન ભૌતિક રીતે, થોડા કલાકો સુધી તો સંપૂર્ણ રીતે, લગભગ બે દિવસ સુધી; અને પછી થોડા ઓછા પ્રમાણમાં, છતાં જોઈ શકાય તેવા પ્રમાણમાં તો ઓછામાં ઓછા બે માસ સુધી, એમની વચ્ચેના પાર્થિવ દ્રવ્યની કડી એટલી બધી પ્રબળ હોય છે કે એ બાળક પોતે પોતાની માતાનું વિસ્તરેલું, -ફક્ત શરીરની બહારનું-સ્વરૂપ છે એમ અનુભવે છે. એ જ પ્રાદુર્ભાવનું તત્ત્વ છે. આને લઈને એમ નથી બનતું કે જ્યારે બાળકો મોટાં થાય ત્યારે પોતાનાં મા-બાપથી તદ્દન સ્વતંત્ર થઈ જાય, કેટલીક વાર તદ્દન જુદી જાતનાં થઈ જાય એવું ન બને; પરંતુ મૂળમાં, શરૂઆતમાં, એ જ વસ્તુ હોય છે. એમાં મૂળ પદાર્થ એ જ હોય છે, બિલકુલ એ જ, કેવળ બાહ્ય રૂપધારી, એટલું જ.

અને પ્રાદુર્ભાવોની બાબતમાં પણ ઘટના એ રીતની જ હોય છે, પરંતુ એ વસ્તુ સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપર બનવાને બદલે એ ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક ભૂમિકા ઉપર બને છે. અને અહીં જે બને છે તે ત્યાં ઉપર બનતી ઘટનાનું પ્રતીક છે.

ઠીક, તો પછી તમને એમ કહેવાનો વિચાર નથી આવતો કે, 'તો પછી આ બાળકનાં માતા-પિતા તો કેટલાં સારાં, પ્રામાણિક, ઉદાર, સત્યવાદી છે અને આ આવો હરામખોર કઈ રીતે બન્યો?' તમને એની નવાઈ લાગતી હશે. પરંતુ એમ બનવું અશક્ય નથી લાગતું-આમાં પણ એ જ વસ્તુ છે. મૂળમાં તો, એ સ્વરૂપના આંતરિક બંધારણ ઉપર આધાર રહે છે. કોઈ બે સ્વરૂપો એકસરખાં નથી હોતાં; કોઈ બે બંધારણો એક જ પ્રકારનાં નથી હોતાં. બધાંનો આધાર આંતરિક ગોઠવાણી, સ્વરૂપની સમગ્ર રીતની વ્યવસ્થા, કયા ક્રમમાં ઘટક તત્ત્વો ગોઠવાયેલાં છે અને તેમનો આંતરિક સંબંધ કેવો છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે-જેમ કે, છેક બહારના કોષાણુઓ પણ અલગ રીતના હોય છે કારણ કે તેમનું સંયોજન એક જ રીતનું નથી

હોતું. પરંતુ આ ઘટનાઓને તમે સતત જુઓ છો, એમની વચ્ચે જ તમે જન્મેલા છો, તમે એને દરરોજ જુઓ છો, એટલે એ તમને સ્વાભાવિક લાગે છે. પરંતુ એમાં એ જ વસ્તુ છે. કોઈ બાળક તેનાં માતા-પિતાથી જુદી રીતનું હોય તે પણ તમને સ્વાભાવિક લાગે છે-અને છતાં તેમાં આ જ વસ્તુ હોય છે. અને શરૂઆતમાં જ્યારે કોઈ પ્રાદુર્ભાવ પરમાત્મામાંથી પ્રગટ થાય, ત્યારે સમગ્રનો ખંડ, સમગ્રથી જુદો હોય તે અનિવાર્ય છે; જો કે એનામાં સંભાવ્યરૂપે સમગ્રતા રહેલી હોય છે, પરંતુ એ સમગ્રતા વ્યક્ત થતી નથી. અને આમ એ સમગ્રતાની અભિવ્યક્તિ નથી હોતી એટલે એને સમગ્રતાથી જુદા હોવા સિવાય છૂટકો જ નથી હોતો, કારણ કે, આંતર-વ્યવસ્થા જુદી જાતની હોય છે. તો, મને લાગે છે આટલું બસ છે.

આપણે લગભગ તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્પર્શ કરી લીધો.

આવજો, મારાં બાળકો.

વાર્તાલાપ - ૪૯

૯ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

‘જે વસ્તુઓનો આપણે વિચાર કરતા હોઈએ છીએ તેમનાથી આપણે સદા વીંટળાયેલા હોઈએ છીએ.’

(માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૨)

શ્રી માતાજી : આ ખૂબ અગત્યનું છે.

જો તમે બૂરી વસ્તુઓનો વિચાર કરશો તો તમારી આસપાસ બૂરી વસ્તુઓ વીંટળાઈ વળશે.

‘આપણી અહંતાથી પર થઈ જવાનું કાર્ય સહેલું નથી.’

‘આપણી સ્થૂલ ચેતનામાં તેનો પરાજય કરવામાં આવે છે ત્યાર પછી પણ આપણને તેનો આધ્યાત્મિક ભૂમિકા ઉપર વિશાળ સ્વરૂપમાં ફરીથી ભેટો થાય છે.’

(એજન, પૃ. ૨૧)

બાળક : આપણા અહંને આપણે આધ્યાત્મિક ચેતનામાં કેવી રીતે મળી શકીએ છીએ?

શ્રી માતાજી : જેવી રીતે શારીરિક, પ્રાણમય અને મનોમય અહં હોય છે તેવી રીતે આધ્યાત્મિક અહં પણ હોય છે. એક આધ્યાત્મિક અહં હોય છે. એવા લોકો હોય છે કે તેમણે પોતાના સર્વ અહંકારને તથા પોતાની સર્વ મર્યાદાઓને જીતવા માટે મોટો પ્રયત્ન કરેલો હોય છે, અને તેઓ એક આધ્યાત્મિક ચેતનામાં પહોંચેલા હોય છે. અને ત્યાં એમનામાં પૂરેપૂરું મિથ્યાભિમાન હોય છે અને પોતાના મહત્વનું ભાન હોય છે અને તેમના જેવી અવસ્થામાં ન હોય તેવા લોકો તરફ ખૂબ જ તિરસ્કાર હોય છે. ખરેખર, અહંની અંદર જે કંઈ હાસ્યારૂપદ અને ખરાબ તત્ત્વ રહેલું હોય છે તે તેમને ફરી વાર પાછું ત્યાં મળી આવે છે. આવા ઘણા લોકો હોય છે, ઘણા. એમણે શારીરિક ચેતનામાં અથવા તો પ્રાણની ચેતનામાં જે વસ્તુ હતી તે જીતી લીધેલી હોય છે, પરંતુ તેમણે પોતાના ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવાને જે પ્રયત્ન કરેલો હોય છે, તેમ જ તેમણે જે આ વિજય મેળવેલો હોય છે તે જ વસ્તુ તેમનામાં તેમના પોતાના પરમ મહત્વનું ભાન ઉત્પન્ન કરે છે. એટલે તેઓ કુલાઈ જાય છે અને પોતાની સત્તા અજમાવે છે.

આ વસ્તુ, એટલી બધી વાર બનતી હોય છે કે તે ધ્યાનમાં પણ આવતી નથી.

બાળક : છતાં, સામાન્ય અહં કરતાં આધ્યાત્મિક અહં વધારે સારો છે, ખરું કે નહિ?

શ્રી માતાજી : સામાન્ય અહં કરતાં તે ઘણો વધારે ભયંકર હોય છે! કારણ કે માણસને આમાં ભાન નથી હોતું કે આ તો અહં છે. બાહ્ય રીતે તો, માણસ અહંકારી હોય છે ત્યારે તે પોતે જાણતો હોય છે એટલું જ નહિ પણ બીજાઓ તેને એથી પણ વધુ ભાન કરાવતા હોય છે અને સંજોગો દરેક ક્ષણે તમારી આગળ તે સાબિત કરી આપતા હોય છે. પરંતુ અહીં, કમનસીબી એ છે કે તમે એવા લોકોને મળતા હો છો કે જે તમને ખૂબ જ માન આપતા હોય છે અને તમને ભાન પણ નથી થતું હોતું કે તમે ભયંકર રીતે અહંકારી છો.

હલુ જ ભયંકર, આધ્યાત્મિક મિથ્યાભિમાન સ્થૂલ મિથ્યાભિમાન કરતાં ઘણું જ વધારે ભયંકર હોય છે.

બાળક : તો, મધુર માતાજી, આપણો અહં રાખીને આપણે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : આપણે ભગવાન સાથે એકરૂપ થતા હોઈએ છીએ ત્યારે એ અહં રહેતો નથી. એ તો દેખીતું છે કે એ ક્ષણે તે અદૃશ્ય થઈ જતો હોય છે. પરંતુ એ અવસ્થા લાંબું ચાલતી નથી, અથવા તો એ વસ્તુ આપણે બીજી રીતે મૂકી શકીએ છીએ: જે લોકો પોતાની સાથે પોતાનો અહં લઈ આવેલા હોય છે તેઓ પેલી ચેતનાને લાંબો વખત રાખી શકતા નથી. એમને અનુભૂતિ થતી હોય છે તે દરમિયાન તેઓ પોતાને વિષે પાછા સભાન થઈ જતા હોય છે. એ વસ્તુ હલુ ભયંકર હોય છે. તેઓ પોતાને અનુભૂતિ થઈ રહી છે એમ જોતા હોય છે અને પોતાનાં વખાણ કરતા હોય છે. અને તેમને થતું હોય છે કે પોતે અસાધારણ વ્યક્તિઓ છે, બીજાઓ કરતાં ઘણા વધારે ઊંચા છે અને પછી એ દયાજનક બની રહે છે.

બાળક : આ મને સમજાયું નથી: ‘જેને પ્રકૃતિનાં બળો કહેવામાં આવે છે તે કેટલાંક સત્ત્વોની કેવળ બાહ્ય પ્રવૃત્તિ માત્ર હોય છે.’*

શ્રી માતાજી : નથી સમજાતું? દાખલા તરીકે, આ જે પવન વાય છે તે લો. હવે વિજ્ઞાનીઓ તમને કહેશે: ‘આ કુદરતનાં બળોના આવિર્ભાવો છે, અને તે આવી આવી ઘટનાના પરિણામે ઉત્પન્ન થતા હોય છે.’ તેઓ તમને ગરમી અને ઠંડી, ઊંચું અને નીચું એ વિષે વાત કરશે, અને કહેશે, ‘પવન વાય છે તેનું કારણ એ છે, તે વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થયેલા હવાના પ્રવાહો છે.’ પરંતુ વસ્તુ એવી નથી. એની પાછળ સત્ત્વો રહેલાં હોય છે, માત્ર એટલું જ કે એ એટલાં બધાં મોટાં હોય છે કે તેમનું સ્વરૂપ આપણી પકડમાં આવતું નથી. એક કીડીને માણસના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવાનું કહીએ તેના જેવું આ છે. એ વર્ણન નહિ કરી શકે, ખરું ને? એ હલુ હલુ તો

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૧.

છેલ્લી આંગળીના નાનકડા છેડાને જોતી હોય છે અને પગ ઉપર ફરતી હોય છે-એ તેને માટે એક મોટી મુસાફરી હોય છે અને તે માણસનો આકાર કેવો છે તે કહી શકતી નથી. તો, વસ્તુ લગભગ એવી જ છે. આ જે બળો પવન, વરસાદ, ભૂકંપો વગેરેને ઉત્પન્ન કરતાં હોય છે તે અમુક સત્ત્વોની ક્રિયાના આવિર્ભાવો હોય છે, ચેષ્ટાઓ હોય છે, એમ કહેવું હોય તો-એ સત્ત્વો એટલાં બધાં તો મહા પ્રચંડ હોય છે કે આપણને તેમના પગનો છેડો પણ ભાગ્યે દેખાય છે અને તેમના કદનું માપ આપણે કાઢી શકતા નથી.

બાળક : આપે અહીં કહ્યું છે: 'તું મારે માટે જે કંઈ નિર્માણ કરશે, જીવન વા મૃત્યુ, સુખ વા દુઃખ, હર્ષ વા શોક, તારા તરફથી જે કંઈ મળશે તે સર્વનું હું આનંદપૂર્વક સ્વાગત કરીશ.'*

તો ભગવાન વેદના કે દુઃખ આપે છે ખરા?

શ્રી માતાજી : બેટા, એ લખાણ તું જાણે છે શું છે: એ કૃષ્ણને રાધાની પ્રાર્થના છે. અને તેથી એમાં દિવ્ય શક્તિઓને એવું વ્યક્તિત્વ મળેલું છે કે આપણી વાત વ્યક્ત કરવા માટે આપણે પ્રભુમાં માનવ લાગણીઓ મૂકવી પડે છે. આ વસ્તુને એના સાચા સ્વરૂપમાં સમજવા માટે એક લાંબી સમજૂતી આપવી પડે, અને પછી એ કલામય રહેતું નથી. એ પછી વેદિયાવેડા જેવું અથવા તો પંડિતશાલી બની જાય છે. આ પ્રાર્થના એ વિચાર આપવા માટે છે કે બધું ભગવાનમાં આવેલું છે અને બધું ભગવાન પોતે છે. અને ખરેખર, આપણે જો ચેતનાની અવસ્થાને બદલી નાખીએ અને પ્રભુ સાથે એકરૂપ બની જઈએ તો એમાં વસ્તુઓનું સ્વરૂપ જ બદલાઈ જાય છે. દાખલા તરીકે, જે વસ્તુ વેદના કે શોક કે દુઃખરૂપે દેખાતી હતી તે-આપણને ઊલટું એવું ભાન થાય છે કે તે પ્રભુને માટે તમારી વધુ નિકટ આવવા માટેની એક તકરૂપ બને છે, અને આ ઘટનામાંથી આપણને, કોઈ સંતોષદાયક વસ્તુમાંથી અનુભવવા મળતા આનંદ કરતાં ઘણો વધારે મોટો આનંદ અનુભવવા મળે છે. માત્ર એટલું જ કે, તમારે આ વસ્તુ એ પ્રમાણે સમજવાની રહે છે, કેમ કે નહિ તો, એ વસ્તુને સામાન્ય અર્થમાં લઈએ તો, તે બધું ભગવાન છે એ સિદ્ધાંતથી સાવ ઊલટી જ બને છે.

એકની એક વસ્તુ, એકનું એક જ આંદોલન, જે રીતે એ જીલવામાં આવે છે અને તેને જે રીતે જવાબ આપવામાં આવે છે તે પ્રમાણે, કાં તો તીવ્ર આનંદ લઈ આવે છે અથવા તો ઠીક ઠીક નિરાશા લઈ આવે છે, બરાબર એની એ જ વસ્તુ,

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૬.

આપણે ચેતનાની જે અવસ્થામાં હોઈએ તે પ્રમાણે. એટલે એવી કોઈ વસ્તુ નથી જેને વિષે એમ કહી શકાય કે: આ તો દુર્ભાગ્ય છે. એવું કાંઈ જ નથી કે જેને દુઃખ કહી શકાય. માત્ર એટલું જ કરવાનું રહે છે કે આપણે ચેતનાની આપણી અવસ્થાને બદલી લઈએ, એટલું જ. માત્ર (મેં આ ક્યાંક લખેલું છે, ક્યાં તે હમણાં ખબર નથી), તમે જો ચેતનાની તમારી અવસ્થાને બદલવામાં સફળ થઈ શકશો અને પરમાનંદની આ અવસ્થામાં પ્રવેશી શકશો તો તમે જોઈ શકશો કે બીજા લોકો તો હજી લડી રહ્યા છે, ઝઘડી રહ્યા છે, દુઃખી થઈ રહ્યા છે, વેદના અને દુઃખ અનુભવી રહેલા છે અને તમે પોતે તો એમ અનુભવો છો કે બધી જ વસ્તુઓ એવી તો સંવાદમય છે, એવી તો અદ્ભુત છે, એવી તો મધુર, એવી તો આનંદદાયક છે, અને તમે કહો છો: ‘અરે, હું કહું છું તે આ લોકો કેમ કરતા નથી?’ પણ મુસીબત એ છે કે બધા કરવાને તૈયાર નથી હોતા! અને જે લોકો સામાન્ય ચેતનામાં રહેતા હોય છે તેમના માટે વેદના એ કંઈક બહુ જ સાચી વસ્તુ હોય છે.

હવે, કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જે પોતે જ એકલા સુખનો અનુભવ કરે એવી લેશ પણ ચિંતા રાખતા નથી અને બીજા લોકોને માર્ગ પર થોડું વધારે આગળ ચાલવામાં મદદ કરવા માટે આ સંપૂર્ણ પરમાનંદનો ત્યાગ કરવાને સંમત થતા હોય છે.

જગતમાં જે વલણો હોય છે—સદ્ગુણ તરફનાં વલણો—એ બહુ જ આત્મલક્ષી હોય છે અને જે વસ્તુ એક માણસની બાબતમાં સફળ બનતી હોય છે તે બીજાની બાબતમાં ન પણ બને તેમ હોય છે. અને દરેક જણે પોતાના આગવા રસ્તે જવાનું હોય છે. એટલે જ લોકોને એમ કહેવું કે ‘હું કહું છું તે કરો’ એ હમેશાં મુશ્કેલ હોય છે. સામાન્ય રીતે બધા ગુરુઓ આમ કહેતા હોય છે: ‘હું કરું છું તેમ કરો અને તમે લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરશો.’ આપણે માત્ર એટલું જ કહી શકીએ: ‘હું કહું છું તેમ કરો અને તમે મારા જેવા બનશો.’

(મૌન)

આહ! મારે તમને એક પ્રશ્ન પૂછવો હતો. આપણે શરૂઆતમાં કહ્યું હતું: ‘આપણે જેનો વિચાર કરતા હોઈએ છીએ તેનાથી વીંટળાયેલા રહીએ છીએ. આનો અર્થ શું થાય છે તે તમે તદ્દન બરાબર સમજો છો? (એક બાળક તરફ ફરીને) જ્યારે જ્યારે તું કોઈ એક વસ્તુનો વિચાર કરે છે ત્યારે ત્યારે જાણે કે તારા હાથમાં એક લોહચુંબક હોય છે અને પેલી ચીજને તારા તરફ તું ખેંચતો હોય છે, સમજ્યો? હવે

કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે તેમને જેટલી કંઈ બની શકે તેવી આપત્તિઓ હોય તે વિષે હમેશાં વિચાર કર્યા કરવાની બહુ જ, બહુ જ ખરાબ ટેવ, પડેલી હોય છે, અને તેમને એક રીતનો સતત ભય લાગ્યા કરતો હોય છે કે તેમના ઉપર હવે પછીની ઘડીએ જ કઈ આપત્તિ ઊતરી આવશે. એવા લોકોને હું જાણું છું, અહીં કેટલાક એવા છે. અને પછી, એવા લોકોના હાથમાં જાણે કે આપત્તિઓને ખેંચવા માટેનું લોહચુંબક હોય છે. માત્ર પોતાના ઉપર જ નહિ પણ બીજાઓના ઉપર પણ. આ વસ્તુ તેમના ઉપર એક બહુ મોટી જવાબદારી લઈ આવે છે. અને તમે જો આખોય વખત કોઈ ને કોઈ વસ્તુ વિષે વિચાર કર્યા કરવાનું બંધ રાખી શકો નહિ (કેટલાકનું મગજ એવું હોય છે કે જે ચાલ્યા જ કરતું હોય છે અને તેને અટકાવવાનો તેમને કોઈ રસ્તો મળ્યો હોતો નથી), તો પછી એ મગજને બીજી બીજી દિશાઓમાં દોડવા દેવાને બદલે સાચી દિશામાં કેમ દોડવા ન દો! એક વાર તમારા મગજે દોડવાનું શરૂ કરી દીધું હોય તો પછી જેટલી જેટલી સારી ચીજો બની શકે તેવી હોય તે બધી તરફ તેને દોડવા દો. એને જો ગોળગોળ ફર્યા કરવાની ફરજ પડતી હોય તો, ભલે, પછી એને સારી દિશામાં ફરવા દો! એટલે કે જો કોઈ માંદું હોય તો એમ ન કહેવું કે: ‘શું થશે હવે, કદાચ આ તો બહુ ગંભીર થઈ જશે, અને જો પેલો રોગ હશે તો ઝડપથી ભારે મુસીબત આવી પડશે,’ એને બદલે તમે જો આમ વિચાર કરો: ‘ઓહ! એ તો કાંઈ નથી, માંદગીઓ એ તો બહારની ભ્રાંતિઓ છે, આપણે જેને જોતા નથી એવાં ઊંડાં આંદોલનોને તે આકાર આપતી હોય છે, અને એટલે જ આપણે એના વિષે વાત કરતા નથી, પણ વસ્તુ એ પ્રમાણેની છે. અને એ ઊંડાં આંદોલનો આવી શકે છે અને આડીઅવળી થઈ ગયેલી વસ્તુને વ્યવસ્થિત કરી શકે છે. અને આ જે અસમતુલા, આ માંદગી, કે ખરાબ ચીજ બની આવી છે તેને તો પ્રભુની કૃપા પચાવી લેશે અને એ ચાલી જશે, એની કશી યે નિશાની નહિ રહે, માત્ર આપણને ગમે તેવી આનંદદાયક વસ્તુઓ જ રહેશે.’ આપણે આવી રીતે અસ્ખલિતપણે વિચાર કરવાનું ચાલુ રાખી શકીએ છીએ લોકોને પોતાના મનને દોડતું ને દોડતું રાખવાની હમેશાં જરૂર પડતી રહે છે, પણ તો પછી એને સાચી દિશામાં દોડાવો, તમે જોશો કે તેની અસર થશે. દાખલા તરીકે, મનને આ રીતે ગતિ કરવા દો: ‘કે હું વધારે ને વધારે સારી રીતે ભણીશ, હું વધુ જ્ઞાન મેળવીશ, હું વધારે ને વધારે તંદુરસ્ત બનીશ.’ અને બધી મુશ્કેલીઓ ચાલી જશે, અને જે માણસો દુષ્ટ છે તે સજ્જન બનશે, અને જે માણસો માંદા છે તે સાજા થઈ જશે, જે મકાનો બંધાવા જોઈએ, તે બંધાશે, અને જે વસ્તુઓ અદૃશ્ય થવી જોઈએ તે અદૃશ્ય થઈ જશે. પણ તે વધારે સારી વસ્તુઓને જગા કરી આપવાને જશે, અને જગત એક સતત પ્રગતિમાં ગતિ કરતું રહેશે, અને એ પ્રગતિને અંતે બધે એક સંપૂર્ણ

સંવાદમયતા આવી રહેશે અને એમ બધું, એ પ્રમાણે આગળ ને આગળ ચાલુ રાખો . . . તમે આમ અનંત રીતે ચાલ્યે જઈ શકો છો. પણ પછી, તમારી આસપાસ, અને તમારા માથાની આસપાસ દરેક રીતની સારી સારી વસ્તુઓ આવીને ગોઠવાશે. જે લોકો વાતાવરણને જોતા હોય છે તેમને અમુક સાલીના ડાઘા દેખાતા હોય છે, ત્યાં ઓક્ટોપસો (અતિકાય, માનવભક્ષી, માંસાહારી, દરિયાઈ કરોળિયા) આવેલા હોય તેવા, હા, એના જેવા, અને તે પોતાના પંજા વડે જાણે કે તમારા મનને ઊંધુંચતું કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે-એમ થવાને બદલે, તમને ત્યાં આનંદદાયક રચનાઓ દેખાશે, પ્રકાશની અથવા તો સૂર્યપ્રકાશનાં કિરણોથી અથવા તો સુંદર ચિત્રોની રચનાઓ અને એવું બધું દેખાશે. તમે સુંદર સુંદર વસ્તુ જોશો-કેટલાક ચિત્રકારો એવું જોતા હોય છે અને હંમેશાં તેઓ વિચારને પકડતા હોય છે.

બાળક : મધુર માતાજી, આપે કહ્યું છે : ‘દરેક ધ્યાન વખતે કાંઈક નવો પ્રકાશ પડવો જોઈએ, કારણ કે દરેક ધ્યાન વખતે કાંઈક નવું બને છે.’* ધ્યાન પછી આપણે જે બન્યું હોય છે તે વિષે સભાન રહીએ છીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : પણ મુદ્દાની વાત એ જ છે. હું કહું છું: ધ્યાન આપતા રહો અને સભાન બનો. તમે જો ખૂબ જ ધ્યાન આપતા રહેશો તો તમે સભાન બનશો. તમારે ખૂબ જ એકાગ્ર અને ખૂબ જ ધ્યાન આપતા બનવું જોઈએ, તે પછી તમે સભાન બનો છો.

બાળક : માતાજી, આપણને વેદના, અજ્ઞાન અને દુઃખમાંથી આવતી હોય છે. પરંતુ મા ભગવતી પોતાનાં બાળકો માટે જે વેદના અને દુઃખ અનુભવતાં હોય છે તે કેવા પ્રકારનાં હોય છે?-જેમકે સાવિત્રીમાં રહેલાં મા ભગવતી?

શ્રી માતાજી : એ થવાનું કારણ એ છે કે મા ભગવતી તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગ લેતાં હોય છે. તેઓ તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગીદાર થવાને માટે પૃથ્વી ઉપર નીચે આવેલાં છે. કેમ કે તેમણે જો તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગ ન લીધો હોત તો તેઓ આગળ દોરી જઈ શક્યાં ન હોત. તેઓ જો પોતાની પરમ ચેતનામાં જ બેઠેલાં રહ્યાં હોત તો કે જ્યાં વેદના હોતી નથી, તેઓ જો પોતાના પરમ જ્ઞાનમાં અને ચેતનામાં બેઠેલાં રહ્યાં હોત તો તેઓ માનવ પ્રાણીઓ સાથે સંપર્કમાં આવી શક્યાં ન હોત અને એટલા માટે તેમને માનવનું રૂપ અને ચેતના ધારણ કરવાની ફરજ પડેલી છે, તેમની સાથે સંપર્કમાં આવી શકાય તેટલા માટે. માત્ર એટલું જ કે, તેઓ પોતે વિસ્મરણમાં ડૂબી જતાં નથી: તેમણે માણસોની ચેતના ધારણ કરેલી હોય છે પરંતુ તેઓ પોતાની મૂળ, પરમ

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૯ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૨.

ચેતના સાથે સંબંધમાં રહેતાં હોય છે. અને આ રીતે, આ બેનું જોડાણ કરીને, તેઓ જે લોકો પેલી બીજી ચેતનામાં રહેતા હોય છે તેમને પ્રગતિ કરાવી શકે છે. પરંતુ તેમણે જો એ લોકોની ચેતના ધારણ ના કરી હોત, તેઓ જો એ લોકોની વેદનાની સાથે સાથે પોતે પણ દુઃખ ન અનુભવતાં હોત તો તેઓ મદદ કરી શક્યાં ન હોત. મા ભગવતીની વેદના તે અજ્ઞાનની વેદના નથી. એ વેદના તાદાત્મ્યમાંથી આવે છે. એ થવાનું કારણ એ છે કે તેમણે એ લોકોના જેવાં જ આંદોલનો અનુભવવાનું સ્વીકાર કરેલું છે, એમની સાથે સંપર્કમાં આવી શકાય અને તેમને તેઓ જે અવસ્થામાં છે તેમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી શકાય એટલા માટે તેમણે આ કરેલું છે. મા ભગવતી જો આ લોકો સાથે સંપર્કમાં આવ્યાં ન હોત તો લોકોને તેમનો અનુભવ જરા પણ થાત નહિ, અથવા કોઈ પણ તેમના પ્રકાશને ઝીલી શક્યું ન હોત! . . . આ વસ્તુ અનેક રૂપે, અનેક રીતના ધર્મોમાં કહેવાયેલી છે. અને લોકોએ ઘણી વાર પ્રભુના દિવ્ય બલિદાનની વાત કરેલી છે. પણ અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં તે સાચું છે. એ એક સ્વેચ્છાથી કરેલું બલિદાન છે, પણ એ સાચું છે. બાલ્ય જગતને તેના અજ્ઞાનમાંથી બહાર ખેંચી લાવવા માટેની શક્તિ મળે તેટલા માટે અજ્ઞાનની અવસ્થાનો સ્વીકાર કરવો, સંપૂર્ણ ચેતનાની અવસ્થાનો ત્યાગ કરવો. સંપૂર્ણ પરમાનંદ, સંપૂર્ણ શક્તિની અવસ્થાનો ત્યાગ કરવો. આ અવસ્થાનો જો સ્વીકાર કરવામાં ન આવે તો તે અવસ્થા સાથે કોઈ સંપર્ક સધાય નહિ, કોઈ સંબંધની શક્યતા રહે નહિ. અને અવતારો થાય છે તેનું કારણ આ છે. એમ ન હોત તો અવતારની કોઈ જરૂર રહેત નહિ. જો દિવ્ય ચેતના તથા દિવ્ય શક્તિ પોતાની પૂર્ણતાના સ્થાનમાંથી અથવા તો અવસ્થામાંથી સીધેસીધી કામ કરી શકતી હોત, એ જો જડતત્ત્વ ઉપર સીધેસીધી કામ કરી શકતી હોત અને તેનું રૂપાંતર કરી શકતી હોત, તો પછી તેને માનવના જેવું શરીર ધારણ કરવાની જરૂર ન રહી હોત, સત્યના જગતમાંથી પેલી સંપૂર્ણ ચેતના સાથે, અને ચેતના ઉપર કામ કરવામાં આવે તો એટલાથી કામ ચાલી જાત. હકીકતમાં તો એ રીતે કદાચ કામ થાય છે, પરંતુ તે એટલું બધું ધીમું હોય છે કે, જ્યારે જગતને પ્રગતિ કરાવવાને માટે, તેને વધારે વેગથી આગળ ધપાવવા માટે આમાં પ્રયત્ન થઈ રહ્યો હોય છે ત્યારે, આમ માનવ પ્રકૃતિ ધારણ કરવાની જરૂર પડે છે. માનવનું શરીર ધારણ કરવા જતાં, થોડેઘણે અંશે આપણે માનવ પ્રકૃતિ પણ ધારણ કરવાની ફરજ પડે છે. માત્ર એટલું જ કે, એમાં આપણે આપણી ચેતના ગુમાવી દેતા નથી તેમ જ સત્ય સાથેનો સંબંધ ગુમાવી દેતા નથી, પણ આ ચેતના અને સત્યને જાળવી રાખીએ છીએ અને એ બેનું જોડાણ કરીને આપણે રૂપાંતરનો આ પ્રમાણેનો કીમિયો બરાબર સમજી શકીએ છીએ. પરંતુ આપણે જડતત્ત્વને સ્પર્શ કર્યો ન હોત, તો

આપણે એને માટે કશું જ કરી શક્યા ન હોત.

બાળક : પોતે શું કરવાની હતી તે સાવિત્રીએ પહેલેથી જોઈ મૂક્યું હતું?

શ્રી માતાજી : એણે એમ કહેલું. તમે એ પુસ્તક વાંચ્યું નથી? એને એમ પણ કહેવામાં આવેલું કે તે એકલી જ હશે. અને તેણે કહેલું કે, હું એકલી હોવાને માટે તૈયાર છું. તમે વાંચ્યું નથી? એ સર્ગનું ગાન તો એ લોકોએ* ગઈ સાલ કર્યું હતું.

બાળક : એને ખબર હતી કે એ 'કરુણાની દેવી' અને 'મહાશક્તિ માતા'ને મળવાની હતી?

શ્રી માતાજી : એ જાણતી જ હતી-એમાં દરેક ઠેકાણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જે બનવાનું હતું તે એ પહેલી જાણતી જ હતી. એ વસ્તુ સ્પષ્ટપણે લખેલી છે. વસ્તુતઃ એ દરેક સ્વરૂપને તેણે જાણાવેલું છે કે તમારે જેની જરૂર છે તે હું લાવીશ. એટલે એ જાણતી જ હતી. નહિ તો એણે એમ ન કહ્યું હોત. જો એ જાણતી ન હોય તો એવું કઈ રીતે કહી શકે?

બાળક : 'સાવિત્રી'માં 'સંતાપોની માતા' કહે છે :

‘છેલ્લી નિદ્રામહીં જ્યારે જશે ડૂબી જગત્
તદા કદાચ હું ય પોઢીશ મૂક શાશ્વત શાંતિમાં.’

(સાવિત્રી, પર્વ ૭, સર્ગ ૪)**

શ્રી માતાજી : આહ! તો આ માનવની ચેતના છે. એ માનવની ચેતના છે. આ તો માનવની ચેતનાનો ખ્યાલ છે કે જ્યારે સૌ વેદનાઓનો અંત આવશે ત્યારે, ‘હું નિદ્રા લઈશ.’ શ્રી અરવિંદ ખાસ આ વસ્તુની જ વાત કરે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિમાં કોઈ પરમ શાંતિ માટેની અભીપ્સા હોય છે ત્યારે એને એમ લાગે છે કે જો પ્રલય થઈને આખું જગત વિલીન થઈ જાય તો, છેવટે શાંતિ તો મળે. પરંતુ એ વાક્ય જ વદતો-વ્યાઘાત સરખું છે, કારણ કે જો પ્રલય જ થાય તો પછી શાંતિ અનુભવવાપણું જ બાકી ન રહે! કશું જ બાકી ન રહ્યું હોય!

પરંતુ માનવ ચેતનામાં રહેલા પરસ્પર વિરોધી ભાવોમાંનો આ પણ એક છે: ‘જ્યાં લગી આ જગત છે અને એમાં વેદના છે ત્યાં સુધી હું પણ જગતની સાથે દુઃખ ભોગવીશ. પરંતુ જ્યારે પણ જગતનો શાંતિમાં પ્રવેશ થશે, અ-સત્ માં વિલય થઈ જશે, ત્યારે મને પણ આરામ મળશે.’ જગતમાં જ્યાં લગી વેદનાનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં

* સાવિત્રી, પર્વ ૭, સર્ગ ૪.

** મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી શ્રી પૂજાલાલે કરેલો કાવ્યાનુવાદ. સાભાર ઉદ્દયુત.

સુધી હું પણ તેની સાથે દુઃખ અનુભવીશ એમ કહેવાની આ કાવ્યમય રીત છે-કેવળ જ્યારે એનું અસ્તિત્વ મટી જશે ત્યારે એ મારે માટે પણ મટી ગયું હશે.

બાળક : ત્યારે પછી પેલી 'સંતાપોની માતા' શું કરશે? એ બીજું શું કરી શકે?

શ્રી માતાજી : એ 'આનંદની દેવી' બની જશે.

બાળક : સાવિત્રી, મા ભગવતીની ચેતનાની પ્રતિનિધિ છે, ખરું ને?

શ્રી માતાજી : હા.

બાળક : સત્યવાન કોનો પ્રતિનિધિ છે?

શ્રી માતાજી : એ તો અવતાર છે, નહિ? એ તો પરમ સ્વરૂપનો આવિર્ભાવ છે.

વાર્તાલાપ - ૫૦

૧૬ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : મધુર માતાજી, આપે કહ્યું છે કે : ‘ . . . આપણી ભીતરમાં રહેલા આ ચૈત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે અને છેવટે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે તાદાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણી પદ્ધતિઓ ઉપજાવવામાં આવી છે. કેટલીક માનસિક છે, કેટલીક ધાર્મિક છે અને કેટલીક સ્થૂલ પ્રકારની પણ છે.’

(જીવનનું શાસ્ત્ર, કેળવણી)*

બાળક : આપ આના થોડા દાખલાઓ આપશો?

શ્રી માતાજી : સ્થૂલ પ્રકારની ક્રિયાઓ એટલે હઠયોગનાં આસનો. એમની પાછળનો આશય આ રીતનો હોય છે. ધાર્મિક ક્રિયાઓ જુદા જુદા ધર્મોને માનનાર લોકો કરે છે, એમાં પ્રાર્થનાઓ અને ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો હોય છે. જ્યારે તમે ગમે તે કોઈ ધર્મમાં માનતા હો છો, ત્યારે તમે એ ધર્મના ઉપદેશનું પાલન કરો છો, પ્રાર્થનાઓ કરો છો, માગણીઓ કરો છો, એ ધર્મના ઉપદેશ અને માન્યતા પ્રમાણેની દિક્ષા લો છો- માનસિક ક્રિયા યોગમાં આવે છે. અંતઃનિરીક્ષણ દ્વારા, પોતાની અંદર જે સનાતન, સાતત્યપૂર્ણ તત્ત્વ રહેલું છે તેની તમે શોધ કરો છો.

‘તમારું ધ્યેય ઉચ્ચ અને વિશાળ, ઉદાર અને નિઃસ્વાર્થ હોવું જોઈએ.’

(એજન)

બાળક : આનો શો અર્થ?

શ્રી માતાજી : તમે આનો અર્થ પૂછો છો! ઉચ્ચ? ઉદાર? તરીકે, કેટલાક લોકોને ધનવાન થવું હોય છે તો કેટલાક લોકોને કોઈ વ્યાધિનું ઔષધ ખોળવું હોય છે. એ તો સ્પષ્ટ છે કે પોતે ધનવાન થવાનું લક્ષ્ય રાખવું એ કોઈ વ્યાધિની દવા શોધવા કરતાં વધુ સ્વાર્થી અને હલકી કક્ષાનું ધ્યેય છે. કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેમને શાંત અને સુખસાહ્યબીવાળું, પુત્ર, પત્ની અને દુનિયાની બધી સારી સારી વસ્તુઓ પોતાની પાસે હોય તેવું જીવન પ્રાપ્ત કરવાનું લક્ષ્ય હોય છે. એ તો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઊતરતી કક્ષાનું, કંઈ નહિ તો તદ્દન સામાન્ય પ્રકારનું ધ્યેય ગણાય. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ આખા યે સમાજની ઉન્નતિ કરવાનો માર્ગ શોધે છે, અથવા તો શ્રી અને શ્રીમતી ક્યૂરીની જેમ-જેમણે રેડિયમની

* માતૃવાણી, ગ્રંથ ૧૨.

શોધ કરેલી-નવીન શોધખોળ કરવા માટે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવા ચાહે છે. એ ઉચ્ચતર લક્ષ્ય કહેવાય. 'નિઃસ્વાર્થી' એટલે કે જે કોઈ વસ્તુ પોતાના ક્ષુદ્ર લાભને અર્થ નહિ, કેવળ અંગત સુખ માટે નહિ, પરંતુ કેવળ અન્યને સલાય કરવા માટે હોય. એ તો સ્પષ્ટ છે કે, પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરીને તેમનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું એ તો સૌથી ઉત્તમ લક્ષ્ય છે, પરંતુ એ તો સૌથી ઊંચું સોપાન છે. એ પ્રથમ પ્રકરણમાં એવું કાંઈ ન લખવાની મેં સારી પેઠે કાળજી રાખેલી, મેં ઈરાદાપૂર્વક એ સૌ કોઈને ઉદ્દેશીને, જેમને કોઈ રહસ્ય વિદ્યાનો ખ્યાલ પણ ન હોય તેવાને માટે પણ, આ લખેલું. છતાં પણ, એમાં તો કંઈ કહેવાપણું નથી કે પોતાની ભીતરમાં રહેલા પ્રભુને શોધી કાઢવા અને તેમની સાથે એકરૂપ થઈને તેમનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું, એ તો સૌથી ઉચ્ચ અને ઓછામાં ઓછું આત્મલક્ષી ધ્યેય કહેવાય.

ત્યાં મેં ક્યાં વિશેષણો વાપરેલાં છે ?

બાળક : ઉચ્ચ અને વિશાળ, ઉદાર અને અનાસક્ત.

શ્રી માતાજી : હા, વિશાળ; એટલે કે એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય કે જે કેવળ તમારી વ્યક્તિગત ચેતના અને તેના કેવળ સ્વાર્થમૂલક લાભ પૂરતી ન હોય, પણ સમગ્રતાને આવરી લેતી હોય-એ સમગ્રતા કોઈ સંઘ હોય, રાષ્ટ્ર, ખંડ કે આખી પૃથ્વી હોય તેમ બની શકે. કોઈ એક મનુષ્યને માટે, જો તેનું કાર્ય સમગ્ર પૃથ્વીને માટે કરવામાં આવતું હોય તો સાચે જ એ એક વિશાળ કાર્ય કહેવાય.

બાળક : એ પછી આપે કહ્યું છે કે, 'એને લઈને તમારું જીવન તમારે પોતાને માટે તેમ અન્ય સર્વને માટે એક કિંમતી વસ્તુ બની રહેશે.'

શ્રી માતાજી : હા, જો તમે જ નકામા હશો તો એનું કશું જ મૂલ્ય નહિ હોય; જો તમે પોતે એ કાર્યને માટે ઉપયોગી હશો, તો એ મૂલ્યવાન બની રહેશે! કોઈ મનુષ્ય પોતાના વ્યક્તિગત અસ્તિત્વને લગતી ક્ષુદ્ર અને સાંકડી વિગતોમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે, તેના કરતાં બીજી કોઈ વસ્તુ વધુ જુગુપ્સાપ્રેરક નથી હોતી-તમારા જીવનમાં રસ જેવું કાંઈ હોતું જ નથી. કેટલાક લોકો તેમના નાનકડા કુટુંબની વાડમાં જ પુરાઈ રહેલા રહે છે. જો તેમના બાળકને ખાંસી ચડે છે, તો એ લોકો કલાકો સુધી ચિન્તા મગ્ન રહે છે; જો તેમનું ભોજન જરા સારી રીતે રંધાયેલું નથી હોતું તો એ લોકો લડી પડે છે; અને એ મહાશયની ચાલુ નોકરી જતી રહી હોય છે અને નવી નોકરી ખોળવાની હોય છે તો રડમસ થઈને કહે છે: 'હવે મારાં બૈરી-છોકરાંને શું ખવડાવીશ?'-આ જીવન માટીના દરમાં રહેતા અળશિયાનું છે!

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપ, શું દરેક વ્યક્તિમાં નિર્મળ હોય છે કે એને શુદ્ધ કરવાનું રહે છે?

શ્રી માતાજી : એ તો હમેશાં નિર્મળ હોય છે-પરંતુ એ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં, પોતાનાં કાર્યની બાબતમાં વ્યક્તિગત અને સ્વતંત્ર હોય છે. ચૈત્ય સ્વરૂપનો અર્થ જ એ છે કે એ હમેશાં નિર્મળ હોય છે, કારણ કે, વ્યક્તિના સ્વરૂપનો એ અંશ જ, પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં હોય છે અને સમષ્ટિરૂપ થવાની પાછળના સત્યની અભિવ્યક્તિ કરતો હોય છે. પરંતુ એમ બની શકે કે તે કાં તો એ વ્યક્તિના સ્વરૂપના તમિન્નમાં એક તણખા જેટલું હોય કે પછી એ પ્રકાશપૂર્ણ, સચેતન, સુવિકસિત અને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતું સ્વરૂપ પોતે જ હોય. અને આ બે પ્રકારો વચ્ચે અનેક પ્રકારની કક્ષાઓ હોઈ શકે છે.

બાળક : સામાન્ય રીતે એ પ્રચ્છન્ન હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એ તો બાહ્ય ચેતના જ એની સાથે સંપર્કમાં હોતી નથી, કારણ કે એ ચેતના અંતરાભિમુખ થવાને બદલે બહારની બાજુ વળેલી હોય છે-કારણ કે એ અંતરમાં દૃષ્ટિ કરવા, સ્વરૂપની ગહનતામાં દૃષ્ટિ કરવા અને આંતરિક પ્રેરણા પ્રત્યે કાન માંડવાને બદલે એ બહારના ઘોંઘાટો અને ધમાચકડીમાં, પોતે જે જોતી હોય છે અને કરતી કે કહેતી હોય છે તેની અંદર જ પોતાનું જીવન ધારણ કરતી હોય છે.

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપમાં કોઈ શક્તિ હોય છે ?

શ્રી માતાજી : શક્તિ? સામાન્ય રીતે તો, વ્યક્તિના સ્વરૂપને ચૈત્ય સત્તા જ દોરતી હોય છે. તમને એની કશી ખબર પડતી નથી કારણ કે તમે એના વિષે સભાન નથી હોતા, પણ સામાન્ય રીતે, દોરવણી તો ચૈત્ય સ્વરૂપની જ હોય છે. જો તમે બરાબર ધ્યાન આપો છો તો તમને એના વિષે ભાન થાય છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકોને તો એનો લેશ માત્ર ખ્યાલ હોતો નથી. ઉદાહરણ તરીકે, એવા લોકોએ, તેમની બહારની અજ્ઞાનમૂલક ચેતનામાંથી કોઈક વસ્તુ કરવાનું નક્કી કર્યું હોય છે, પણ બધા સંજોગો જ એવા ગોઠવાય છે કે એ લોકો કંઈક બીજું જ કરે છે, ત્યારે તેઓ બૂમો પાડે છે, તોફાન કરે છે, નસીબ ઉપર ગુસ્સે થઈ જાય છે (અને તેઓ જે રીતની માન્યતા ધરાવતા હોય છે તે રીતે) એમ કહે છે કે કુદરત કૂર છે અથવા તો તેમનું નસીબ જ વાંકું છે અથવા તો ઈશ્વરને ત્યાં ન્યાય નથી, અથવા . . . ગમે તે કાંઈ (એમની માન્યતાના આધાર પર એવી કોઈ પણ વસ્તુ તેઓ કહે છે). જ્યારે આ આખા યે સમય દરમ્યાન, સંજોગો એવી રીતે ગોઠવાયેલા હોય છે જે તેમના વિકાસને માટે અત્યંત અનુકૂળ હોય છે. અને કુદરતી રીતે, જો તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપને એમ કહેશો કે તે એવું કરે કે જેથી તમારું જીવન સુખદાયક થાય એવી ગોઠવાણ કરવા, પૈસા કમાવામાં, તમારા કુટુંબને ગર્વ લેવાનું મન થાય તેવાં બાળકો તમને પ્રાપ્ત થાય, ઈ. ઈ., તો તમારું ચૈત્ય સ્વરૂપ તમને સહાય નહિ કરે. પરંતુ એ ચૈત્ય સ્વરૂપ, તમારા માટે એવી રીતના સંજોગો ઊભા કરશે કે જેથી કરીને, તમારી ચેતનામાં પ્રભુ સાથે એકતા

કરવાની જરૂરિયાત જાગ્રત થાય. જો એવે વખતે તમે કોઈ સારી સારી યોજનાઓ કરી હશે અને જો તે સફળ થઈ હોત તો તમે તમારી અજ્ઞાનપૂર્ણ બાહ્ય ચેતનાના કોચલામાં, તમારી મૂર્ખતાપૂર્ણ ક્ષુદ્ર આકાંક્ષામાં અને તમારી ધ્યેયહીન પ્રવૃત્તિમાં વધુ ને વધુ પુરાઈ રહેત. એને બદલે તમને એક સારો એવો આંચકો લાગે, જે હોદ્દો તમારે જોઈતો હોય તે ન મળે, તમારી બનાવેલી યોજના ભાંગીને ભૂકો થઈ જાય અને તમે તદ્દન નારસીપાસ થઈ જાઓ, તો, કેટલીક વાર, આ પ્રકારનો અવરોધ જ તમારી અંદર કોઈ વધુ સાચી અને વધુ ગહન વસ્તુ પ્રત્યે જવાનું દ્વાર ખોલી આપી શકે છે. અને જ્યારે તમે થોડાક જાગ્રત થઈને તમારી પાછળ દૃષ્ટિ નાખો છો, તમારામાં જરા જેટલી પણ સત્યનિષ્ઠા હોય છે, તો તમે કહો છો, ‘આહ! એમાં તો હું જ ખોટો હતો -એ વસ્તુ પ્રકૃતિ અથવા દિવ્ય કૃપા અથવા મારા ચૈત્ય સ્વરૂપે જ પેદા કરેલી.’ એ સંજોગોની ગોઠવણી ચૈત્ય સ્વરૂપે જ કરી હોય છે.

બાળક : પ્રભુ સાથે એકતા કરવાનો સંકલ્પ શું ચૈત્ય સ્વરૂપનો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : હા, જરૂર. એ ચૈત્ય સ્વરૂપનો સંકલ્પ હોય છે. એના અસ્તિત્વનું પ્રયોજન પણ એ જ હોય છે. એના માટે તો એ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, મનમાં (અને કેટલીક વાર શરીરમાં અને પ્રાણમાં પણ) કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ ચૈત્ય સ્વરૂપને લઈને જ પ્રગટ થતી હોય છે, જો કે એનો તેમને ખ્યાલ હોતો નથી. એટલા કારણસર જ એ ભાગો એને વળગી રહે છે અને દિવ્ય જ્ઞાન, દિવ્ય એકતા અને પ્રભુ સાથેના સંબંધ માટે અભીપ્સા કરે છે.

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપ, સત્યને કઈ રીતે પ્રગટ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : મેં એમ કહ્યું છે કે ચૈત્ય સ્વરૂપ સત્યને પ્રગટ કરે છે ?

બાળક : ‘આપણી અંદર ચિદ્વ્યાપારનું જે કેન્દ્ર છે તેને આપણે ‘ચિત્પુરુષ’ કહીશું. આપણા અસ્તિત્વનું ઉત્તમોત્તમ સત્ય ચિત્પુરુષની આપણી આ આંતર વેદી ઉપર મંડાયેલું છે. ચિત્પુરુષ એ સત્યને જાણી શકે છે અને તેનો આવિર્ભાવ કરી શકે છે.’

(એજન)

શ્રી માતાજી : ઓહ! આપણા અસ્તિત્વનું સત્ય-કેવળ સત્ય નહિ-સ્વરૂપનું સત્ય એટલે આપણા અસ્તિત્વનું સત્ય. સાચી રીતે જોતાં તો એ ચૈત્ય સ્વરૂપ જ એવી રીતના સંજોગો ઊભા કરે છે કે જેને લઈને આપણા સ્વરૂપનું સત્ય પ્રગટ થાય, આપણા બાહ્ય સ્વરૂપને બહારની બાજુએથી કોઈ ટેકો પ્રાપ્ત ન થાય અને એ રીતે એ પોતાનો ટેકો પ્રાપ્ત કરવા માટે અંતરાભિમુખ થાય. અને ત્યારે એને ચૈત્ય

સ્વરૂપનો ટેકો મળી રહે છે.

‘શરીર પાસે સહન કરવાની અને સાનુકૂળ થઈ જવાની એક અદ્ભુત શક્તિ છે. આપણે સામાન્ય રીતે ધારીએ છીએ તે કરતાં કેટલી યે વધારે વસ્તુઓ શરીર કરી શકે તેમ છે. એટલે અત્યારે શરીરના ઉપર જે બે અજ્ઞાન અને જુલમગાર માલિકોનું રાજ્ય ચાલે છે તેને બદલે આપણી અંદરના મધ્યવર્તી સત્યનું-અંતરાત્માનું-ચિત્પુરુષનું શાસન જો તેના ઉપર સ્થાપી શકાય તો પછી શરીર એવાં કામો કરી શકશે કે જે જોઈ આપણે આશ્ચર્યચકિત થઈ જઈશું. એ પ્રકાશમય તત્ત્વના શાસન હેઠળ શરીર સ્વસ્થ અને શાંત બનશે, સશક્ત અને સમતુલ બની રહેશે, અને તેની પાસે માગવામાં આવતું કામ કરવા તે હર પળે તૈયાર રહેશે. કારણ કે હવે તેને એવું જ્ઞાન મળી ગયું હશે કે જેને લીધે તે કામની અંદર પણ આરામ મેળવી શકશે, અને પોતે જે શક્તિઓ જ્ઞાનપૂર્વક અને ફલદાયક રીતે ખરચી રહ્યું હોય છે તેમને વિશ્વશક્તિઓ સાથે સંપર્ક સાધીને કેવી રીતે પુષ્ટ રાખવી તે પણ તેને આવડી ગયું હશે.’

(એજન)

બાળક : ‘કામ કરતાં પણ આરામ’ કઈ રીતે મળે ?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ અંતરની પસંદગી ઉપરની એક પ્રકારની શ્રદ્ધા ઉપર આધાર રાખે છે. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ માટે અભીપ્સા રાખતા હો, અને ત્યારે તમે એમ પણ જાણતા હો કે તમારી અભીપ્સા સાંભળવામાં આવશે અને તેનો સારામાં સારી રીતનો પ્રત્યુત્તર મળશે, તો એને લઈને તમારા સ્વરૂપમાં એક પ્રકારની નિશ્ચલતા સ્થપાય છે, એનાં આંદોલનો સ્વરૂપમાં નિશ્ચલતા પ્રેરે છે. પરંતુ જો તમારામાં કોઈ શંકા, અચોક્કસતા હશે, જો તમને ખબર નહિ હોય કે કઈ વસ્તુ તમને તમારા ધ્યેય પ્રત્યે પહોંચાડશે, અથવા તો એને પહોંચવાનો માર્ગ હશે તોપણ તમે ત્યાં ક્યારેય પહોંચશો કે નહિ, અથવા એમ કરવાની કોઈ પદ્ધતિ હશે કે નહિ, અને એવું બધું હશે-ત્યારે તમે ક્ષુબ્ધ બની જશો. જ્યારે આવું બને છે ત્યારે, તમારા સ્વરૂપની આસપાસ એક પ્રકારનો નાનકડો વંટોળિયો ઊભો થાય છે અને એને લઈને તમને સાચી વસ્તુ પ્રાપ્ત થવામાં વિઘ્ન નડે છે. એને બદલે, જો તમારામાં એક શાંતિપૂર્ણ શ્રદ્ધા હશે, અભીપ્સા કરતી વેળાએ (અલબત્ત સાચી અભીપ્સા કરતી વેળાએ) જો તમને એવું જ્ઞાન હશે કે એવી કોઈ અભીપ્સા નથી કે જેનો પ્રત્યુત્તર ન મળતો હોય, ત્યારે પછી તમે શાંત થઈને બેસી રહો છો. તમે તમારાથી શક્ય હોય તેટલી ભાવનાપૂર્વક અભીપ્સા કરતા રહો છો, પણ એથી તમે ઊભા થઈને ચંચળ ક્ષુબ્ધાવસ્થા ધારણ કરીને એમ નથી પૂછતા કે તમે જે વસ્તુ માગો છો તે તમને તરત જ કેમ નથી મળતી. તમને રાહ જોતાં આવડે છે. મેં ક્યાંક કહ્યું છે કે, ‘રાહ જોતાં શીખવું એટલે સમયને આપણી બાજુમાં લેવો.’ એ તદ્દન સત્ય છે. જો તમે ઉચ્કેરાઈ

જાઓ છો તો તમે તમારો બધો જ સમય બગાડો છો-તમે તમારાં સમય, શક્તિ અને ક્રિયાની શક્તિ ગુમાવી બેસો છો. તમે જો તદ્દન નિશ્ચલ, નીરવ, શાંત થઈને એવી શ્રદ્ધાપૂર્વક રાહ જોશો કે જે ખરું હશે તે બનશે, અને એ રીતે જ્યારે એ વસ્તુને બનવા દેવામાં આવે છે ત્યારે એ વસ્તુ ઝડપી ગતિએ બને છે. અને ત્યારે એ શાંતિમાં, દરેક વસ્તુ વધુ સારી રીતની થાય છે.

વાર્તાલાપ - ૫૧

૨૩ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : જો મન 'જ્ઞાન પામવાને માટે અસમર્થ' હોય છે તો પછી સ્વરૂપના કયા ભાગને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ?

શ્રી માતાજી : તમારે અતિમાનસ પ્રદેશના જ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ.

બાળક : પરંતુ એને નીચે લાવવા માટે ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે જ્યારે કોઈ વસ્તુ એ જ્ઞાનને આકર્ષે છે (દેખીતી રીતે કોઈ વસ્તુ એને ઝીલવાને માટે તૈયાર હોય છે ત્યારે) ત્યારે એ આવે છે.

બાળક : મધુર માતાજી, એ જ્ઞાન મનમાં નથી આવતું ?

શ્રી માતાજી : હા, એ મનમાં અવતરણ કરે છે-કાં તો મનના ઊદ્ભવ પ્રદેશમાં કે પછી ચૈતસિક ભાગમાં. તમે ચૈત્ય સ્વરૂપમાંથી પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકો છો-જો કે એનો પ્રકાર જુદો જાતનો હોય છે અને એની રચના મનોમય રીતની હોતી નથી. એમાં એક પ્રકારની એવી આંતરિક નિશ્ચિતતા હોય છે જે, તમને યોગ્ય સમયે, યોગ્ય રીતે, યોગ્ય વસ્તુ કરાવે છે અને એમ થવા માટે બુદ્ધિ અથવા મનોમય રચનામાંથી પસાર થવું આવશ્યક નથી હોતું.

બાળક : અહીં આપે કહ્યું છે કે, 'જ્ઞાનનો પ્રદેશ તો માનવના મન કરતાં એક ઘણો ઊંચે આવેલી ભૂમિકામાં, શુદ્ધ વિચારોના પ્રદેશથી પણ ઉપરની ભૂમિકામાં આવેલો છે.' (જીવનનું શાસ્ત્ર, માતૃવાણી ગ્રંથ ૧૨).

મધુર માતાજી, આપ 'શુદ્ધ વિચારો' કોને કહો છો ?

શ્રી માતાજી : આપણે આ વસ્તુ વિષેની વાત કર્યે બહુ લાંબો સમય થયો નથી. શુદ્ધ વિચારો એ એવી વસ્તુઓ હોય છે કે જેમનું અસંખ્ય વિચારોમાં પરિવર્તન થાય છે. એક શુદ્ધ વિચારમાંથી અનેક વિચારો પેદા થઈ શકે છે અને તેઓને અનેક પ્રકારે વ્યક્ત કરી શકાય છે, છતાં મૂળ વસ્તુ એની એ જ રહે છે.

દા.ત. વ્યક્તિ શું કરવું જોઈએ તેના પૂર્ણ જ્ઞાન સાથે, -તર્કયુક્ત મનના કશા પણ અવરોધ વિના - કામ કરે છે. મન શાંત હોય છે. તે માત્ર ઘટનાઓની નોંધ લેવા જોતું અને સાંભળતું હોય છે. તે કાર્ય કરતું નથી.

બાળક : કેટલીકવાર અમે કોઈ એક બિંદુ ઉપર સ્થિર દૃષ્ટિ રાખીને જોઈ રહીએ છીએ ત્યારે અમે બધું જ ભૂલી જઈએ છીએ. પરંતુ એવે વખતે કોઈ ઘોંઘાટ થાય છે તો અમને વિક્ષેપ પડે છે. આ અવસ્થા કયા પ્રકારની કહેવાય ?

શ્રી માતાજી : એકાગ્રતા! એકાગ્રતાની પાછળનો સિદ્ધાંત એ જ છે. તમે એ વસ્તુ સ્વયંભૂ રીતે કરો છો ?

બાળક : હા, ઘણી વાર.

શ્રી માતાજી : ખરું, એ તો ઘણી સારી વસ્તુ કહેવાય !

બાળક : હા, મધુર માતાજી, પણ એ ક્ષણે હું શું વિચારતો હતો તે પકડાતું નથી.

શ્રી માતાજી : આહ! . . . જો તમારે એ અવસ્થામાં અચાનક બહાર ખેંચાઈ આવવાનું થાય છે તો તમારો વિચાર અલોપ થઈ જાય છે?

બાળક : હા.

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે એવે વખતે તમે ચેતનાની એક એવી અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો છો કે જે તમારી સામાન્ય ચેતના કરતાં જુદી જાતની હોય છે અને કદાચ એ બંને ચેતનાઓને સાંકળતી કડી બરાબર સ્થાપિત થયેલી નથી હોતી, એમ થવામાં સમય લાગે છે. એમાં જાણે કે તમારે કોઈ પુલ બાંધવાનો હોય એવું કરવું પડે છે, નહિ તો પછી તમે અચાનક, એક યા બીજી બાજુથી, અન્ય કૂદકો લગાવો છો, અને એ રીતે કૂદકો મારવામાં, પાછળની બાજુએ શું હતું તે ભુલાઈ જાય છે. પોતાને થયેલી અનુભૂતિ તમે ત્યાં પાછળ મૂકીને આવો છો. પરંતુ આ વસ્તુ જો પદ્ધતિસર રીતે કરવામાં આવે, એટલે કે, જો તમે આ વસ્તુ કરવા માટેનો કોઈ સમય નક્કી કરશો અને દસ કે પંદર મિનિટ ધ્યાન કરીને પેલી વસ્તુ અને બાહ્ય જીવન વચ્ચે સંપર્કની કડી સ્થાપવા પ્રયત્ન કરશો, તો પછી, અમુક સમય પછી તમને સફળતા મળશે અને ત્યારે તમને યાદ રહેશે, અને એ વસ્તુ ઘણી ઉપયોગી નીવડે છે—એ ઘણી ઉપયોગી છે. અને જો તમારામાં સંપૂર્ણ એકાગ્રતાની શક્તિ હશે તો એવો કોઈ પ્રશ્ન નહિ હોય કે જેનો ઉકેલ તમને ન મળે—હું અહીં ગણિતના દાખલાઓની વાત કરતી નથી (હસાહસ), મારો કહેવાનો આશય, તમારી જીવન જીવવાની પદ્ધતિ, તમારે લેવાના નિર્ણયો, તમારે જે માનસિક પ્રશ્નો ઉકેલવાના હોય છે, તેવા પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને છે. એવો કોઈ પ્રશ્ન નથી કે જે આવી એકાગ્રતાની શક્તિ સામે ટકી શકે.

અને હકીકતમાં, આ બાબતમાં કોઈ બિંદુથી શરૂઆત કરવી સગવડભરી રહે છે: તમે એ બિંદુની સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહો છો, એટલી બધી સ્થિરતાપૂર્વક કે અમુક ક્ષણે તો તમે એ બિંદુરૂપ બની જાઓ છો, ત્યારે તમે કોઈ બિંદુને જોનાર દ્રષ્ટા નથી રહેતા; તમે પોતે જ બિંદુરૂપ બની જાઓ છો. અને પછી તમે એટલી બધી પૂરતી શક્તિ અને શાંતિપૂર્વક એ રીતે જોઈ રહો છો કે કોઈ વસ્તુ તમને વિક્ષેપ ન કરી શકે, ત્યારે અચાનક તમને તમારી સમક્ષ એક દ્વાર જણાય છે, એ ખૂલી જાય છે, અને તમે તેની પેલે પાર નીકળી જાઓ છો અને પછી તમે કોઈ આવિષ્કારનાં દર્શન કરો છો.

તમે આ વસ્તુ કેટલા વખતથી કરો છો? આવું હમેશાં બને છે? કે પછી આ હમણાંની વાત છે?

બાળક : મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી : તમને ખબર નથી? કદાચ તમે એ વસ્તુ કરતા હતા અને છતાં તેને વિષે સભાન ન હતા!

બાળક : મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી : પરંતુ તમે એ વસ્તુ સંકલ્પપૂર્વક કરતા નથી? એ અવસ્થા તમારી ઉપર આવી પડે છે અને તમારો કબજો લઈ લે છે?

બાળક : હા.

શ્રી માતાજી : આહ! ત્યારે કદાચ તમને યાદ નથી રહેતું એનું એક કારણ આ પણ હોય!

(બીજું બાળક) : મધુર માતાજી, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ જ્ઞાનના પ્રદેશમાં જાય ત્યારે તેણે વચગાળાના પ્રદેશોમાંથી પસાર થવું અનિવાર્ય છે?

શ્રી માતાજી : વચગાળાના? પરંતુ જુઓ, એમાં એવું બને છે કે જો તમે આ વસ્તુ પદ્ધતિસરની તાલીમપૂર્વક કરો છો તો, સામાન્ય રીતે તમારે એક ભૂમિકા ઉપરથી બીજી ભૂમિકામાં જવાનું થાય છે: ત્યાં તમે અમુક ભૂમિકામાં જાગ્રત થઈને પછી ત્યાંથી આગળ જતાં એક પ્રકારની સુષુપ્ત અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો છો અને વળી પાછા અન્ય ભૂમિકા ઉપર જાગ્રત થાઓ છો, અને એમ ને એમ આગળ ચાલ્યે જાય છે. અને તમે જો આ રીતે કરો છો તો તમને યાદ રહે છે, કારણ કે તમે આ વસ્તુઓ પોતાના સભાન સંકલ્પપૂર્વક કરો છો અને જે કાર્ય થઈ રહ્યું હોય છે તેને સાક્ષીભાવે નિહાળો છો-સ્વરૂપને શાંત કરવાની આ પ્રવૃત્તિઓ, ખાસ કરીને કોઈ પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવાના અને ત્યાં શું ચાલે છે તે જોવાના હેતુસર થતી પ્રવૃત્તિઓ, ત્યાં શું થઈ રહ્યું છે તેની નોંધો લેવાની પ્રવૃત્તિ અને પોતાના સ્વરૂપને હજી વધુ ઉચ્ચતર પ્રદેશ પ્રત્યે ખુલ્લું કરવાની પ્રવૃત્તિ-આ સર્વને લઈને, સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે એક સચેતન સંપર્ક સ્થપાય છે. એવું બને છે ત્યારે તમે તમારી અનુભૂતિઓને વિસ્મર્યા સિવાય પ્રાપ્ત કરી શકો છો અને જ્યારે સંકલ્પ કરો ત્યારે તમે કરી શકો છો.

પરંતુ કેટલાક લોકો કોઈ તાલીમ પામ્યા વિનાના હોય છે. ઉદાહરણ રૂપે, એવા લોકોમાં કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશક્તિનો અચાનક જ વિકાસ થઈ આવે છે અને એને લઈને તેઓને ઊર્ધ્વ મનના, ચૈત્ય સ્વરૂપના કે સ્વરૂપના કોઈ અન્ય ભાગોના સીધેસીધા અનુભવો થાય છે. આનાં અનેક કારણો હોઈ શકે : એમાં કોઈ પૂર્વજન્મનું પરિણામ હોય, કે પછી આ જન્મની ચેતનાનું કોઈ વિશિષ્ટ લક્ષણ હોય, એવી અનેક વસ્તુઓ હોઈ શકે છે. ગમે તેમ હોય, પરંતુ એ વસ્તુ સંપૂર્ણપણે ઉપયોગી થાય તે માટે એ વ્યક્તિએ એ વસ્તુ એવા સંકલ્પપૂર્વક કરવી જોઈએ કે તેણે તેનો ઉપયોગ પોતાની પ્રગતિ માટે કરવાનો છે; અને પોતાને જે કાર્ય કરવાનું છે તે, પોતાની ક્ષમતા

અનુસાર ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરી શકે તેટલા માટે જ પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વિષે સભાન બનવાનું છે. બીજા પ્રકારના ઉદાહરણ તરીકે, હું કેટલાક એવા લોકોને ઓળખતી હતી કે જેઓ સાવ અજ્ઞાન અને અભણ હતા, પણ એ લોકો પાસે સૂક્ષ્મ દર્શન પામવાની એક અસાધારણ બક્ષિસ હતી: એ લોકોને સમાધિ અવસ્થામાં મૂકવામાં આવતા ત્યારે તેઓ અદ્ભુત વસ્તુઓ જોતા અને તેમનું વર્ણન આપતા. એ લોકો એવી વસ્તુ કેવી રીતે જોવી તે અને પોતે જોતા હોય તેનું તાદૃશ વર્ણન આપવાનું જાણતા હતા. પરંતુ જ્યારે એ લોકો તેમની એ અવસ્થામાંથી બહાર આવતા ત્યારે તેઓ કોઈ શિક્ષણ કે બુદ્ધિ વિનાના સામાન્ય માણસો જ બની રહેતા. છતાં તેમની પાસેની બક્ષિસ અદ્ભુત રીતની હતી. એનો અર્થ એ થાય કે એવા લોકો પણ ઘણી ઘણી આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરી શકે છે, બૌદ્ધિક પ્રગતિ પણ કરી શકે છે, અને છતાં, સામાન્ય જીવનમાં અને ઉપરછલ્લી રીતે જોતાં તદ્દન સામાન્ય મનુષ્યો જેવા હોય છે. વળી બીજા કેટલાક એવા છે-હું એવા લોકોને પણ ઓળખું છું જેઓને અદ્ભુત પ્રકારના આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર થયેલા હતા અને સતતપણે પ્રભુનું સાંનિધ્ય અનુભવતા હતા, છતાં તેમના આખા યે જીવનમાં તેમને એક પણ સૂક્ષ્મ દર્શન પ્રાપ્ત થયેલું ન હતું! અને એવા લોકો એ બાબતની ફરિયાદ પણ કરતા . . . એમાં પ્રશ્ન સ્વભાવ, નિયતિ અને એ વ્યક્તિએ શું કાર્ય કરવાનું છે એ વસ્તુ ઉપર આધાર રાખતો હોય છે, કારણ કે, દેખીતી રીતે એક જ વ્યક્તિ બધું જ કાર્ય તો ન કરી શકે-સ્થૂલ રીતે જ એમ કરવું શક્ય નથી. પરિણામે તમારે પસંદગી કરવાની રહે છે.

બાળક : જ્યારે શરીર માંદું પડે છે ત્યારે પ્રાણ અને મન પણ માંદાં પડે છે ?

શ્રી માતાજી : એમ થવું અનિવાર્ય નથી. (મેં આ વસ્તુ તમને સમજાવેલી છે કે) માંદગી સામાન્ય રીતે, સ્વરૂપના ભાગોમાં સંકલનના અભાવને કારણે, એક પ્રકારના અસંતુલનને કારણે આવતી હોય છે. આમાં એવું બની શકે કે સ્વરૂપના બીજા ભાગોએ પ્રગતિ કરી હોય છતાં શરીર એમની અમુક ગતિનું અનુસરણ ન કરી શક્યું હોય, પાછળ પડી ગયું હોય, અને એટલે એ પ્રકારના સંવાદભંગને કારણે માંદગી આવી શકે છે, અને છતાં પણ, મન અને પ્રાણ તદ્દન સારી અવસ્થામાં હોય એમ બની શકે છે. કેટલાક લોકો વર્ષોથી માંદા હોય છે-ભયંકર, અસાધ્ય વ્યાધિઓથી ગ્રસ્ત હોય છે-ને છતાં તેઓએ તેમની માનસિક ક્ષમતા અદ્ભુત રીતે નિર્મળ રાખેલી હોય છે અને મનોમય રીતની પ્રગતિ પણ કરેલી હોય છે. એક ક્ષેત્ર કવિ છે (ઘણો સારો કવિ). એનું નામ છે સલી પ્રુદ્યોમ. એને કોઈ જીવલેણ બીમારી આવી હતી અને ત્યારે તેણે તેની સૌથી ઉત્તમ કવિતાઓ લખી હતી. એ

આહ્લાદ, મળતાવડો અને ખુશમિજાજ-સૌની સાથે મળતાવડાપણું રાખી રહ્યો હતો, અને છતાં એના શરીરના તો ટુકડે ટુકડા થઈ જતા હતા. આનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. બીજા વળી જુદી જાતના હોય છે-એમને જરા સરખી પણ બેચેની લાગે એટલે બધું ઉધુંચતું થઈ જાય છે, ત્યારે તેઓ કશા કામના નથી હોતા. દરેક વ્યક્તિને માટે આ બાબતનું સંયોજન અલગ અલગ પ્રકારનું રહે છે.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે શરીર અને મન વચ્ચે અમુક રીતનો સંબંધ હોય છે. જો મન સારી અવસ્થામાં ન હોય તો શું થાય?

શ્રી માતાજી : પણ શરીર અને મન વચ્ચે સંબંધ છે એ તો ચોક્કસ છે! એમાં તો કેવળ સંબંધ નહિ: એક પ્રકારનું સઘન બંધન હોય છે, કારણ કે ઘણુંખરું, મન જ શરીરને માંદું પાડે છે. ગમે તેમ હોય, પણ મુખ્ય કારણ તો એનું જ હોય છે.

બાળક : અને શરીર સારું ન હોય તો?

શ્રી માતાજી : મેં કહ્યું તેમ, એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમના શરીરમાં કંઈ જરા જેટલું થાય એટલે તરત જ તેમના મનમાં ઉચાટ પેસી જાય છે. વળી બીજા કેટલાક ખૂબ માંદા હોવા છતાં પણ તેમનું મગજ નિર્મળ રાખી શકે છે. જ્યારે મનમાં ઉચાટ હોય અને છતાં પણ શરીર તંદુરસ્ત હોય એવા દાખલા વિરલ હોય છે-એમ બનવું અશક્ય તો નથી, પણ ઘણું ઓછું બને છે, કારણ કે મનની અવસ્થા ઉપર શરીરનો ઘણો મોટો આધાર હોય છે. (મેં ત્યાં એ પુસ્તકમાં લખેલું છે કે) ભૌતિક સ્વરૂપનું સ્વામી એ તેનું મન છે, અને મેં કહેલું છે કે શરીર એ એક ઘણું નમ્ર અને આજ્ઞાપાલક સેવક છે. ફક્ત લોકોને પોતાના મનનો સદુપયોગ કરતા નથી આવડતું, એથી જ ઊલટું બનતું હોય છે. મનુષ્યને એનો ઉપયોગ કરતાં તો આવડતું નથી જ પણ એ એનો દુરુપયોગ જ કરે છે-શક્ય તેટલી ખરાબ રીતનો. મનની પાસે રૂપઘડતરની એક ભારે શક્તિ હોય છે અને શરીર ઉપર તે સીધેસીધું કાર્ય કરી શકે છે, અને સામાન્ય રીતે, લોકો એનો ઉપયોગ પોતાને માંદા પાડવા માટે કરે છે. કારણ કે કંઈ જરાક જેટલું ખોટું થાય, એટલે તરત જ મન એના ઉપર શક્ય તેટલા બધી જાતના ઉત્પાતોનું ઘડતર અને રચના કરવા લાગી જાય છે, પોતાને પૂછે છે, આમ તો નહિ હોય, તેમ તો નહિ હોય, અને જો આવું ને આવું ચાલુ રહેશે તો આવું તો નહિ થાય, અને પછી અંતે શું થશે. ત્યારે, જો મનને તમે આવી વિનાશક પ્રવૃત્તિ ન કરવા દેતાં, તેની રૂપઘડતરની એ જ શક્તિને વધુ સલાયક ઘડતરો કરવા માટે પ્રયોજો-ઉ.ત. શરીરને કેવળ વિશ્વાસ આપો અને કહો કે આ તો એક આવતી-જતી ગરબડ છે અને એમાં કાંઈ નથી, અને એનામાં જો સાચી રીતની ગ્રહણશીલતા પેદા કરો, તો જે કાંઈ ગેરવ્યવસ્થા થઈ હશે તે જેટલી સરળતાથી આવી

હશે તેટલી જ સરળતાથી, અને થોડીક જ સેકન્ડોમાં ચાલી જશે-જો તમને આ કરતાં આવડે તો એનાં પરિણામો અદ્ભુત આવે.

એક અકસ્માતમાં પણ, પસંદગીની એક ક્ષણ તો આવે છે જ. ઉ.ત. તમે લપસીને નીચે પડી જાઓ છો, ત્યારે જે ક્ષણે તમે લપસો છો અને જે ક્ષણે તમે નીચે પડો છો એ બેની વચ્ચે એક સેકન્ડનો એક નાનકડો અંશ એવો હોય છે જ્યારે તમારે પસંદગી કરવાની ક્ષણ હોય છે: એમાં કાંઈ ખાસ ન હોય કે પછી અત્યંત ગંભીર વસ્તુ હોય. કેવળ ચેતના પોતે અત્યંત જાગ્રત હોવી જોઈએ અને તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સતત સંપર્કમાં રહેતા હોવા જોઈએ. એમાં તમારે સંપર્ક સાધવાનું કરવા જેટલો સમય હોતો નથી અને તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સતત સંપર્કમાં બન્યા રહેવાનું હોય છે-જે ક્ષણે તમે લપસો છો અને જે ક્ષણે તમે જમીન ઉપર હો છો, એ બેની વચ્ચેના ગાળામાં જો તમારી મનોમય અને ચૈતસિક રૂપ-રચના પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન હશે તો પછી કશું નથી થતું, કશું નહિ થાય. પરંતુ જો તે ક્ષણે, મન તેની ટેવ પ્રમાણે નિરાશાવાદી જ હશે અને પોતાને કહેશે, ‘એ . . . હું ગયો . . .’ એમાં કોઈ મિનિટ નહિ ફક્ત એક સેકન્ડનો અંશ માત્ર વીત્યો હોય છે; અને એ સેકન્ડના અંશ પૂરતું તમારી પોતાની પસંદગી માટે અવકાશ રહેલો હોય છે. પરંતુ તમારે જીવનની મિનિટે મિનિટ, અત્યંત જાગ્રત રહેવાનું રહે છે! એક સેકન્ડ અંશ જેટલા સમય માટે તમારી પસંદગીનો અવકાશ રહે છે. એ અંશમાં તમે તમારા અકસ્માતને ગંભીર બનતો અટકાવી શકો છો, માંદગીને દાખલ થતી અટકાવી શકો છો, તમારે માટે પસંદગી કરવાનો અવકાશ જરૂર હોય છે. પરંતુ એક સેકન્ડના નાનકડા અંશ જેટલા સમયનો જ અને એને તમારે એળે ન જવા દેવો જોઈએ. જો તમે એ ચૂકી ગયા તો પછી પતી ગયું.

બાળક : વ્યક્તિ એ પસંદગી પાછળથી કરી શકે? (હસાહસ)

શ્રી માતાજી : ના. પછીથી પણ એક ક્ષણ એવી હોઈ શકે છે . . . તમે પડી ગયા હો છો, અને ઈજા પણ થઈ ગઈ હોય છે; તે છતાં પણ એવી ક્ષણ હોય છે જેમાં વ્યક્તિ પોતે એ પરિસ્થિતિને સારી કે ખરાબ અવસ્થા પ્રત્યે વાળી શકે. એ એમ પણ કરી શકે કે થયેલી ઈજા તદ્દન ક્ષણજીવી બની રહે, એની ખરાબ અસરો પણ સત્વરે નાબૂદ થઈ જાય. અથવા એમ પણ કરી શકે કે એ અવસ્થા ગંભીર રૂપ પકડીને શક્ય તેટલી ખરાબ બને. મને ખબર નથી કે તમારા ધ્યાનમાં એ વસ્તુ આવી છે કે નહિ. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ તેમને અકસ્માત નડવાની તક જ ગુમાવતા નથી! જ્યારે પણ કોઈ અકસ્માત થવાની શક્યતા હોય છે ત્યારે તેઓ તેનો લાભ લે છે- અને એમનો થતો અકસ્માત કદી પણ સામાન્ય પ્રકારનો હોતો નથી. જ્યારે પણ ગંભીર રીતનો અકસ્માત થવાની શક્યતા હોય છે ત્યારે એ તેમને નડે છે. હવે, આવી

બાબતમાં જીવનમાં લોકો એમ કહે છે કે, 'ઓહ! એ માણસ જ કમનસીબ છે, એનું નસીબ જ વાંકું છે; ખરે જ, એનું ભાવિ જ સારું નથી.' પણ આ બધું કેવળ અજ્ઞાન છે. હું તમને આનાં ઉદાહરણો આપી શકું તેમ છું-પરંતુ તેમ કરવામાં મારે કેટલાક લોકો વિષે કહેવું પડે અને મારે એમ નથી કરવું. પરંતુ હું તમને સચોટ દાખલા આપી શકું તેમ છું! અને આ-આ પ્રકારની વસ્તુ આપણે હમેશાં, રોજરોજ અહીં બનતી જોઈએ છીએ. એવા લોકો પણ છે જેઓ મરી ગયા હોત અને છતાં તેમને ઉઝરડો પણ થયો નથી અને બીજા વળી એવા છે જેમની ઈજા ગંભીર પ્રકારની ન હોવા છતાં એ વસ્તુ ગંભીર રીતની બની રહેલી.

પરંતુ આ વસ્તુનો આધાર વિચાર ઉપર, કોઈ સામાન્ય રીતના વિચાર ઉપર નથી હોતો. એ લોકોના વિચારો, બીજા લોકોના જેટલા જ સારા હોઈ શકે છે-એ વસ્તુ મહત્ત્વની નથી. એમાં મહત્ત્વ, પસંદગીની પળનું હોય છે-જે વસ્તુનો અસ્વીકાર કરવા સરખો હોય તે વસ્તુનો બરાબર યોગ્ય સમયે અને યોગ્ય રીતનો અસ્વીકાર કરતાં આવડવું એ મુખ્ય વાત છે. એ અત્યંત રસપ્રદ છે.

આનો આધાર વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય-ઘડતર ઉપર રહે છે. કેટલાકની ચેતના એટલી બધી જાગ્રત અને સચેત હોય છે કે તેઓ અંતરમાં કદી સુષુપ્ત નથી હોતા, સદા જાગ્રત જ હોય છે-જે પળે એમને સહાયની જરૂર પડે છે, બરાબર તે જ ક્ષણે એ લોકો સાદ કરે છે. અથવા તો તેઓ દિવ્ય શક્તિનું આવાહન કરે છે. પરંતુ એ વસ્તુ પણ જે પળે જરૂરી હોય છે તે પળે જ કરે છે. એટલે પછી ભયની ઘડી વીતી જાય છે, કાંઈ થતું નથી, એમનું મોત થઈ ગયું હોત, પણ એ લોકો તદ્દન સાજાસમાં બહાર આવે છે. આથી ઊલટું, બીજાઓને જરા સરખો ઉઝરડો જ પડ્યો હોય છે, અને તેમના સ્વરૂપમાંથી કોઈ વસ્તુ ખસી જાય છે: તેમની ચેતનામાં એક પ્રકારનો ભય અથવા નિરાશાવાદીપણું કે પછી હિંમત હારી જવાની વૃત્તિ-એમાં કશું હોતું નથી. એમનો પગ જરા જેટલો મચકોડાયો હોય છે અને બીજી જ મિનિટે તેઓ તેને ભાંગી બેસે છે. એમ થવાનું કોઈ કારણ હોતું નથી. એ લોકો એમના પગને ભાંગતો સહેલાઈથી અટકાવી શક્યા હોત.

બીજા લોકો એવા હોય છે કે જેઓ મકાનને પહેલે માળે નિસરણી મૂકીને ચડે છે અને નિસરણી તેમના પગ નીચેથી સરકી જાય છે. એ લોકોનો ભાંગીને ચૂરો થઈ ગયો હોત-પણ એ લોકો તો એમાંથી લેશમાત્ર ઈજા પામ્યા વિના બહાર આવે છે. એમણે એ વસ્તુ કઈ રીતે કરી હશે? દેખીતી રીતે આ વસ્તુ આશ્ચર્યકારક લાગે છે, છતાં એમની બાબતમાં આવું જ બને છે. એ લોકો પોતાને જમીન ઉપર મજાથી લંબાવીને પડેલા જુએ છે; તેમને કશું થયું નથી હોતું. હું તમને નામો આપી શકત, પણ હું તમને હકીકતો કહું છું.

તો પછી આ બધાનો આધાર શાની ઉપર છે? એનો આધાર પસંદગી કરવાની ક્ષણે તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં સભાન હતા કે નહિ તેના ઉપર રહે છે. અને યાદ રાખો, આ વસ્તુ લેશ પણ મનોમય નથી હોતી, એવું નથી હોતું: એમાં તો વ્યક્તિના સ્વરૂપના વલણની, તેમની ચેતના યોગ્ય રીતનું પ્રતિકાર્ય કરી શકે છે તેના ઉપર આધાર હોય છે. એ ખૂબ ખૂબ દૂર લાંબે સુધી પહોંચી શકે છે, ચેતનાના વલણની આ શક્તિ પ્રચંડ હોય છે. પરંતુ એ આખી યે વસ્તુ એક સેકન્ડના અંશ જેટલા સમયની હોય છે, એટલે એમાં એક તદ્દન જાગ્રત, કદી પણ ઊંઘનારી નહિ, કદી પણ અચેતનતામાં પ્રવેશ કરનારી નહિ એવી ચેતના અસ્તિત્વમાં હોય છે, એ મુદ્દો અંતર્લિત રહેલો રહે છે. કારણ કે આ વસ્તુઓ ક્યારે બનશે એની કોઈને ખબર નથી હોતી, ખરું ને? એટલે આમાં જાગ્રત થવાનો સમય જ નથી હોતો, તમારે જાગ્રત જ બન્યા રહેવાનું હોય છે.

હું એક એવા માણસને ઓળખતી હતી, જેનું મૃત્યુ થવાને માટે પૂરતાં કારણ હતાં, છતાં તે મરણ પામ્યો ન હતો અને તેનું કારણ આ જ હતું. કારણ કે એની ચેતનાએ એક અત્યંત ઝડપી પ્રતિકાર્ય કરેલું. એણે ભૂલ ભૂલમાં ઝેર ખાધું હતું: અમુક દવાનો એક ડોઝ લેવાને બદલે એ બાર ગણી દવા ખાઈ ગયો હતો-અને એ એક ઝેર હતું; એનું મરણ થવું જોઈતું હતું, એનું હૃદય બંધ પડી જવું જોઈતું હતું (આ ઘણાં વર્ષ પહેલાંની વાત છે) અને એ વ્યક્તિ હજી પણ જીવે છે! એણે સાચી રીતનું પ્રતિકાર્ય કરેલું હતું.

જો આવી વસ્તુઓ વિષે કહેવામાં આવે તો એમને ચમત્કારો ગણવામાં આવે. આમાં કશો ચમત્કાર નથી: કેવળ એક જાગ્રત ચેતના છે.

બાળક : અમે ત્યાં તે દિવસે નીચાણમાં ઊંટડાની સલાયથી કામ કરતાં હતાં ત્યારે અમારો કઈ રીતે બચાવ થયેલો?*

શ્રી માતાજી : હું માનું છું કે તમે જાણતા જ હશો!

* આશ્રમના યુવાન શિષ્યોની એક ટુકડી એક ઊંટડા વડે એક ઝાડના થડને ઊંચકીને તેમની મોટર-ટ્રકમાં મૂકવા જતી હતી ત્યારે અચાનક એ ઊંટડો ભાંગી ગયો અને ચારે બાજુ તેનો ભંગાર વેરાઈ પડ્યો, પણ એથી કોઈને પણ ઈજા થઈ નહિ. પછી એ ઝાડનું થડ, અર્ધપર્ધુ ઊંચકાયેલી અવસ્થામાં ગબડવા લાગ્યું અને એને લઈને એ ટ્રક આડે પડખે વળવા માંડી, એથી અનેક છોકરાઓને માટે ભય ખડો થયો, પણ ત્યારે પછી, કોઈ દેખીતા કારણ વિના અથવા એને પાછી પકડી રાખનાર કોઈ સ્થૂલ અવરોધ ન હોવા છતાં એ ટ્રક એના ચીલામાં જ અટકી ગયેલી.

બાળક : અમને થોડીક ખબર છે.

શ્રી માતાજી : અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં, અસ્પષ્ટ રીતના એક પ્રકાર 'એના જેવું' ની છાપ-એક છાપ, લગભગ એક વલાણ, પણ જ્ઞાન નહિ. એ વસ્તુ કઈ રીતે કામ કરે છે, તે કોઈ કહી નહિ શકે!

બાળક : એ તો પ્રભુકૃપા હતી.

શ્રી માતાજી : પરંતુ એ કઈ રીતે કાર્ય કરે છે એ વસ્તુ મને સમજાવી શકશો તો બધાને એમાં રસ પડશે-આમાં કઈ ખાસ વ્યક્તિમાં પેલી સતત જાગ્રત ચેતના અને શ્રદ્ધા અને એક પ્રકારની હતી જેણે આપોઆપ પ્રતિકાર્ય કરેલું, કદાચ સભાનપણે પણ નહિ, એ વસ્તુઓ જાણવી ઘણી રસપ્રદ બનશે.

આમાં ઘણા ઘણા તબક્કાઓ હોય છે. માનવ બુદ્ધિ એ રીતની છે કે જ્યાં સુધી કોઈ વિરોધાભાસ ન હોય ત્યાં સુધી એ સમજી શકતી નથી. મને સેંકડો આભારદર્શનના પત્રો મળેલા છે જેમાં તેમનો બચાવ થવા બદલ મારો આભાર માનવામાં આવ્યો છે. પણ કશું કાંઈ જ ન થયું તે બદલ આભાર માનતા પત્રો અત્યંત વિરલ હોય છે, સમજ્યા ને! આપણે કોઈ અકસ્માતનો દાખલો લઈએ. એમાં એક અવ્યવસ્થાની શરૂઆત હોય છે. કુદરતી રીતે જ, જ્યારે આવો અકસ્માત જાહેર અથવા સામૂહિક સ્વરૂપનો હોય છે ત્યારે એમાંની દરેક વ્યક્તિના વાતાવરણનો એમાં હિસ્સો હોય છે અને એનો આધાર એમાંની કેટલી વ્યક્તિઓ નિરાશાવાદી હતી અને એમનાથી ઊલટી રીતે, કેટલી વ્યક્તિઓ યોગ્ય બાજુએ હતી તેના ઉપર છે. મને ખબર નથી કે મેં આ વસ્તુ લખી છે-એ ક્યાંક લખેલી છે-પરંતુ એ બહુ રસપ્રદ વાત છે. હું એની વાત કહું છું જ્યાં સુધી કોઈ ભય આવી ન પડે, એટલે કે અકસ્માત બનવાની શરૂઆત ન થઈ હોય અથવા અકસ્માત બન્યો હોય પણ તેઓ એમાંથી બચી ગયા હોય ત્યાં સુધી લોકોને પ્રભુકૃપાના કાર્યનો ખ્યાલ આવતો નથી. એવું બને છે ત્યારે જ તેઓને ભાન થાય છે. પરંતુ એમને જ્યારે, દાખલા તરીકે કોઈ મુસાફરી કે એવી ગમે તે કોઈ વસ્તુ, કોઈ પણ જાતના અકસ્માત વિના પૂરી થાય ત્યારે એમને ભાન નથી થતું કે એ તો એક ઘણી ઘણી ઉચ્ચ પ્રભુકૃપા હોય છે. એટલે કે, એટલા બધા સુસંવાદની સ્થાપના થઈ હોય છે કે કશું કાંઈ અનિષ્ટ બને જ નહિ. પરંતુ એમને એ વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે. જ્યારે લોકો માંદા પડે છે પણ જલદીથી સાજા થઈ જાય છે ત્યારે તેઓ આભાર માનવાનો વિચાર સેવે છે; પરંતુ જ્યારે તેઓ સાજાસમા હોય છે ત્યારે તેમનામાં કૃતજ્ઞ રહેવાનો ભાવ જાગતો નથી, જો કે એ એક ઘણો મોટો ચમત્કાર હોય છે! સામૂહિક અકસ્માતોમાં જે રસ પડે તેવી બાબત હોય છે તે એ કે પ્રમાણ કઈ રીતનું છે, સંતુલન યા અસમતુલા કેટલા પ્રમાણમાં છે, લોકોનાં જુદાં જુદાં વાતાવરણોમાંથી કયા પ્રકારનું સંયોજન રચાયેલું હોય છે!

એક વાર એક વિમાની હતો. એ લોકોની ભાષામાં જેને ‘એકકો’ કહેવામાં આવે છે તેવા વર્ગનો હતો. એણે પહેલા વિશ્વયુદ્ધમાં ભાગ લીધેલો. એ એક અદ્ભુત વિમાની હતો. એણે અસંખ્ય વિજયો પ્રાપ્ત કર્યા હતા. એને કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ થયેલું નહિ. પરંતુ એના જીવનમાં કોઈક એવું બન્યું કે અચાનક એને એમ લાગ્યું કે એને કંઈ થવાનું છે, કોઈ અકસ્માત નડવાનો છે, પોતાની કારકિર્દી પૂરી થઈ છે. જેને એ લોકો ‘સદ્ભાગ્ય’ કહે છે તે પૂરું થયું હતું. એ માણસે નાગરિક વિમાની સેવામાં દાખલ થવા માટે લશ્કરી સેવાને છોડી અને એની એક લાઈન ઉપર કામ કરવા માંડ્યું-ના, નાગરિક વિમાની સેવા નહિ: એ યુદ્ધમાંથી છૂટો થયો પણ એણે લશ્કરી વિમાનો સાથે સંબંધ જાળવી રાખેલો. અને પછી એને દક્ષિણ આફ્રિકા-ફ્રાન્સથી દક્ષિણ આફ્રિકા જવાની ઈચ્છા થઈ. દેખીતી રીતે, કોઈક કારણે એની ચેતનામાં ઉચાટ પેદા થયો હશે (હું એને વ્યક્તિગત રીતે ઓળખતી ન હતી એટલે શું થયેલું તેની મને ખબર નથી). એ ફ્રાન્સના કોઈ શહેરથી ઊપડીને માડાગાસ્કર તરફ જવા નીકળ્યો (મને બરાબર ખબર નથી, પણ હું ધારું છું કે એ માડાગાસ્કર જ હશે). અને ત્યાંથી એ ફ્રાન્સ પાછો આવવા માગતો હતો. એ વખતે મારો ભાઈ, કોંગોમાં ગવર્નર હતો, અને એને પોતાની જગ્યાએ જલદીથી પહોંચવું હતું. એટલે પોતાને પેલા વિમાનમાં એક મુસાફર તરીકે લઈ લેવા તેને વિનંતી કરેલી (એ વિમાન કોઈ ધંધાદારી, મુસાફરી માટેનાં વિમાનો જેવું ન હતું કે જેમાં તેમનાં વિમાનો શું શું કરી શકે તેમ છે તે બધું પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું હોય છે). ઘણા લોકોએ મારા ભાઈને એ વિમાન દ્વારા જતાં વારવા પ્રયત્ન કરેલો. એ લોકોએ કહેલું, ‘ના, આ મુસાફરીઓ હમેશાં જોખમભરેલી હોય છે, તમારે એમાં ન જવું જોઈએ,’ પણ છેવટે એ એમાં ગયો જ. વિમાનનું યંત્ર અઘવચ્ચે બગડી ગયું અને સહરાની વચ્ચે અટકી પડ્યું, એ કોઈ ખાસ ગમે તેવી પરિસ્થિતિ ન હતી. છતાં દરેક વસ્તુઓ જાણે કોઈ ચમત્કાર બન્યો હોય તેમ ગોઠવાઈ ગઈ. એ વિમાન ફરીથી ચાલુ થયું અને મારા ભાઈને કોંગોમાં જ્યાં જવું હતું ત્યાં જ મૂકી ગયું અને પછી એ દક્ષિણ તરફ આગળ ગયું. અને પછી થોડીક જ વારમાં, અડધે રસ્તે જ એ વિમાન તૂટી પડ્યું-અને પેલો બીજો મનુષ્ય માર્યો ગયો . . . એ દેખીતું હતું કે આવું બનવાનું જ હતું. મારા ભાઈને પોતાના ભાવિની બાબત અતૂટ શ્રદ્ધા હતી, પોતાને કંઈ પણ ન થઈ શકે તેવી નિશ્ચિતતા હતી. અને એનું પ્રસારણ આ રીતે થયું: એ બંનેનાં વાતાવરણના મિશ્રણને પરિણામે ભંગાણ પડવું અનિવાર્ય થઈ ગયું, કારણ કે સહરામાં યંત્રમાં બગાડ થયો અને વિમાનને ફરજિયાત ઉતારણ કરવું પડ્યું, પરંતુ છેવટે બધું બરાબર થઈ ગયું અને કોઈ સાચી રીતનો અકસ્માત ન બન્યો-પરંતુ જ્યારે એની ગેરલાજરી હતી ત્યારે પેલા માણસના ‘કમનસીબની’ (તમને ઠીક લાગે તો એમ કહી શકો છો) શક્તિ પૂર બહારમાં આવી

ગઈ, અને સંપૂર્ણ રીતનો અકસ્માત થયો અને એ માર્યો ગયો.

આવો જ એક અકસ્માત એક વલાણને નડેલો. એમાં બે માણસો હતા (એ લોકો જાણીતા હતા પણ અત્યારે મને તેમનાં નામ યાદ નથી આવતાં). એ લોકો વિમાન દ્વારા હિંદી ચીન ગયેલા. એમને અકસ્માત નડેલો અને એમાંથી એ બે જણ જ ઊગરી ગયેલા, બાકીના બીજા બધા માર્યા ગયેલા, ખરેખર એ એક નાટકીય જેવી ઘટના હતી. પરંતુ આ બે જણ (પતિ અને પત્ની) જ જેમને કમનસીબને આમંત્રી લાવનાર કહેવાય છે તેવાં હશે-એવા લોકો પોતાની આસપાસ એવી રીતનું વાતાવરણ લઈને ફરે છે. ત્યારે, એ બંને જણાંને ફ્રાન્સ પાછાં ફરવું હતું (કારણ કે, હકીકતમાં તો એ બેઉ જણ ફ્રાન્સ તરફ પાછાં ફરી રહ્યાં હતાં ત્યારે જ અકસ્માત બન્યો હતો), અને ફ્રાન્સ પાછા ફરવા માટે એમણે વલાણનો આશ્રય લીધો. અને તદ્દન અણધારી રીતે, અસામાન્ય રીતે, રાતા સમુદ્રની બરાબર વચમાં, એ વલાણ એક ખડક સાથે અથડાયું (અને આવું લાખો પ્રસંગોમાંથી એક વાર પણ બનતું નથી) અને ડૂબી ગયું; બીજાં બધાં ડૂબી ગયાં પણ એ બેઉ જણ બચી ગયાં. અને મારાથી કંઈ થઈ શકે તેમ ન હતું, સમજ્યાંને, મારે કહેવું હતું: 'સાવધાન, આ લોકો સાથે કદી પણ મુસાફરી ન કરશો!' . . . આવાં માણસો પણ હોય છે, જ્યાં જ્યાં તેઓ જાય છે, ત્યાં આપત્તિ બીજાઓ ઉપર આવે છે અને એ લોકો બરાબર બચી જાય છે.

જો તમે આ વસ્તુને સામાન્ય નજરે જુઓ તો આમાં કશું નોંધપાત્ર નહિ લાગે. પરંતુ વાતાવરણનાં મિશ્રણોની બાબતમાં તમારે કાળજી રાખવી જોઈએ. માટે જ, જ્યારે તમે કોઈ સંઘમાં મુસાફરી કરતા હો ત્યારે તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે તમે કોની સાથે મુસાફરી કરો છો. તમારામાં એક આંતરિક જ્ઞાન હોવું જોઈએ, તમારામાં એક સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ, અને પછી, જો તમે કોઈ એવી વ્યક્તિને જુઓ કે જેની આસપાસ એક નાનકડા કાળા વાદળ સરખું હોય, તો કાળજીપૂર્વક, એવા મનુષ્યની સાથે મુસાફરી કરવાનું ટાળતા રહેજો. કારણ કે, ખાતરીપૂર્વક, અકસ્માત તો થવાનો જ-કદાચ એને ન પણ નડે. આટલા માટે જ વસ્તુઓને તદ્દન ઉપરછલ્લી રીતે જોવા કરતાં જરા ઊંડાણમાંથી નિહાળવી જરૂરી છે.

(એક બાળક પ્રત્યે જોઈને) આના દેખાવ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ રીતે તો આ જીવન તદ્દન કઠણ હોય એવું એને લાગે છે!

વાર્તાલાપ - ૫૨

૩૦ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : આપ 'બાળકોમાં રહેલી વિનાશવૃત્તિ' એ શબ્દો દ્વારા શું કહેવા ઈચ્છો છો?

શ્રી માતાજી : એવી વૃત્તિ બધાં જ બાળકોમાં હોતી નથી. હું એથી ઊલટું, એવાં ઘણાં બાળકોને જાણું છું જેઓ અત્યંત કાળજીપૂર્વક વર્તનારાં છે.

બાળકો, મોટી ઉંમરનાં માણસોની માફક, હજી સુધી તેમની શારીરિક ચેતનામાં સ્થૂલ, 'કડક' બન્યાં નથી હોતાં-જેમ જેમ વ્યક્તિ મોટી થતી જાય છે તેમ તેમ જાણે કે એ 'જામતી' જાય છે અને પોતાની ચેતનાની બાબતમાં વધુ ને વધુ સ્થૂલપરાયણ થતી જાય છે-સિવાય કે, કોઈ સંકલ્પપૂર્વકના કર્મદ્વારા કોઈ વ્યક્તિ પોતાનો અલગ રીતનો વિકાસ કરે. ઉદાહરણ તરીકે, મોટા ભાગનાં બાળકોને તેમની કલ્પનાઓ અને સ્વપ્નો વચ્ચે, તેઓ જે પોતાની ભીતરમાં જોતાં હોય છે અને બહાર જોતાં હોય છે, તેમની વચ્ચેનો ભેદ વર્તાતો નથી હોતો. જ્યારે મોટા થઈએ છીએ ત્યારે આ સૃષ્ટિ, જેટલી મર્યાદિત અને ચોક્કસ લાગે છે તેવું નાનપણમાં નથી હોતું. બાળકો તેમના આંતર સ્વરૂપમાં અત્યંત સંવેદનશીલ હોય છે; તેઓ મોટાં હોય છે તેના કરતાં જ્યારે નાનાં હોય છે ત્યારે તેમના ચૈત્ય સ્વરૂપની વધુ નિકટ હોય છે, અને એ લોકો જે શક્તિઓ તેમને માટે પાછળથી અદૃશ્ય બની જવાની, હોય છે-પણ અત્યારે તેમ નથી હોતી-તેમના પ્રત્યે અત્યંત સંવેદનશીલ હોય છે. બાળકોને તેમની નિદ્રા દરમ્યાન, તેમનાં સ્વપ્નોમાં ભયની કે આનંદની ઊર્મિઓ આવતી હોય, એ અસાધારણ વસ્તુ નથી. બાળકો એવી અનેક વસ્તુઓથી ભય પામતાં હોય છે જે વસ્તુઓનું મોટી ઉંમરનાં માણસો માટે અસ્તિત્વ જ નથી હોતું. બાળકોની દૃષ્ટિ કેવળ સ્થૂલપરાયણ જ નથી હોતી. એમનામાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં ચોક્કસ અને નિશ્ચિત એવી સંવેદનશક્તિ હોય છે કે જેને લઈને એ લોકો સ્થૂલ વસ્તુઓની પાછળની શક્તિઓને અનુભવી શકે છે. એટલે, એ અવસ્થામાં હોવાને લઈને એમના ઉપર એવી શક્તિઓની અસર થતી હોય છે જે એમના સિવાયના બીજા વધુ જડ અને પોતાની અંદર જ પુરાઈ રહેલા લોકોને સ્પર્શતી પણ નથી. અને આ શક્તિઓ-વિનાશની શક્તિઓ, ઉ.ત. કૂરતાની શક્તિઓ, દુષ્ટતાની શક્તિઓ, દુષ્ટેચ્છા શક્તિઓ-એ સર્વ કાંઈ, વાતાવરણમાં રહેલી વસ્તુઓ હોય છે. જ્યારે તમે વધુ સભાન હો અને અંતઃકરણમાં તમારું સ્વરૂપ સુદૃઢ હોય ત્યારે તમે તેમને તમારી બહારની વસ્તુઓ તરીકે જોઈને, તેમને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રગટ કરવાનો ઈનકાર કરી શકો છો. પરંતુ જ્યારે તમે તદ્દન નાનાં હો અને અર્ધ-સ્વપ્ન અવસ્થામાં જીવતાં હો, ત્યારે આવી વસ્તુઓની ખૂબ અસર થાય છે અને એમને લઈને સામાન્ય રીતે તેઓ ન કરે તેવી વસ્તુઓ બાળકો પાસે કરાવે છે. બધા કરતાં તો આ સર્વનું મુખ્ય કારણ આ રીતનું હોય છે.

એમાં વળી અભાનતાની ઘટના પણ આવે છે. કેટલીક વાર બાળકને ખબર પણ નથી હોતી કે પોતે કોઈ નુકસાન કરી રહ્યું છે અને છતાં એ નુકસાન કરી બેસે છે. એ પોતાની ગતિમાં મગ્ન થઈ ગયું હોય છે, અને એની શી અસર થશે એનું તેને ભાન નથી હોતું. આવું ઘણી વાર બનતું હોય છે.

એનો અર્થ એ કે જો બાળકને યોગ્ય રીતની કેળવણી આપવામાં આવે, જો આપણે તેની ઉત્તમ લાગણીઓને સ્પર્શીએ અને તેને સમજાવીએ કે અમુક અમુક રીતે કરવાથી બીજાને નુકસાન થઈ શકે છે (અને આ વસ્તુ માટે કોઈ સ્થૂલ રીતનો દાખલો આપીને એમને માટે એ વસ્તુ સમજી શકાય તેવી બનાવી શકાય છે), તો ઘણી વાર એ લોકો પછી નુકસાન કરતાં અટકી જાય છે.

આમાં સૌથી મોટો પ્રશ્ન કેળવણીનો છે. આવી કૂરતાની અર્ધ-સભાન પ્રવૃત્તિઓ, બાળકનાં માતાપિતામાં પણ ન હોય એવું ભાગ્યે જ બને છે; અને એટલા માત્રથી પણ બાળકની ચેતના ઉપર તેની છાપ પડી શકે છે. જો કે કેટલાંક બાળકો એવાં હોય છે-પણ એમની સંખ્યા ઘણી નાની હોય છે-કે જેમની અંદર કોઈ વિરોધી સ્વરૂપ રહેલું હોય. આવાં દુષ્ટ બાળકો તો કોઈ રીતે સુધરી શકતાં નથી. પરંતુ એવાં બાળકો વિરલ હોય છે. સદ્ભાગ્યે એવું કોઈ અહીં નથી.

‘એ વાતમાં તો શક નથી કે આ નવા જન્મનાર બાળકની પ્રકૃતિનો ઘણોખરો આધાર તો તેને શરીર આપનાર માતા ઉપર જ રહેલો છે. માતા કેવી સ્થૂલ પરિસ્થિતિમાં રહે છે તે ઉપરાંત તેના અંતરમાં કઈ રીતની અભીખ્સા છે, તેનામાં કઈ રીતની સંકલ્પશક્તિ છે એ બધાને આધારે બાળકની પ્રકૃતિ બંધાય છે. માતાએ પોતે જે કેળવણી લેવાની છે તે આ મુજબની હોવી જોઈએ. તે ધ્યાન રાખશે કે તેના વિચારો સદાયે સુંદર અને વિશુદ્ધ પ્રકારના રહેશે, તેની લાગણીઓ હમેશાં ઉમદા અને ઉત્તમ પ્રકારની હશે, તેમ જ તેની આસપાસની પરિસ્થિતિ બને તેટલી સંવાદભરેલી, કલેશ રહિત અને ખૂબ જ સાદાઈથી ભરેલી હશે. આ ઉપરાંત માતાની અંદર એક રીતનો સ્પષ્ટ અને જાગ્રત સંકલ્પ હોવો જોઈએ કે મારે તો મને જે ઉત્તમોત્તમ આદર્શ દેખાય છે તે મુજબ જ મારા બાળકને ઘડવું છે. આટલું થાય તો બાળકને જગતમાં આવવા માટે તે સારામાં સારી પરિસ્થિતિ બની રહેશે, તેનાં પરિણામ પણ શક્ય તેટલાં સારામાં સારાં જ આવશે, અને એ રીતે તે કેટલી યે પારાવાર મહેનતમાંથી અને નિરર્થક ગૂંચવણોમાંથી બચી જઈ શકશે.’

(કેળવણી, માતૃવાણી, ગ્રંથ ૧૨)

બાળક : જ્યારે મહાન આત્માઓને પૃથ્વી ઉપર જન્મ લેવો હોય છે ત્યારે શું તેઓ પોતાનાં માતાપિતાની પસંદગી કરે છે ?

શ્રી માતાજી : આહ! એનો આધાર તો એમની ચેતનાની અવસ્થા ઉપર, એમના ચૈતસિક રૂપની રચના ઉપર રહેલો હોય છે. જો ચૈત્ય સ્વરૂપનો સંપૂર્ણ રીતનો વિકાસ થયેલો હોય, જો એ તેના સ્વરૂપની પૂર્ણતાએ પહોંચેલું હોય અને પોતે જન્મ લેવો કે નહિ તે બાબતમાં સ્વતંત્ર હોય, તો એનામાં પસંદગી કરવાની ક્ષમતા પણ હોય છે. પણ મને લાગે છે કે મેં આ વસ્તુ તમને આ અગાઉ સમજાવેલી જ છે. જ્યાં સુધી તેઓ સ્થૂળ દેહમાં નથી હોતા ત્યાં સુધી તેમની દૃષ્ટિ આપણી સ્થૂળ દૃષ્ટિ જેવી નથી હોતી, એટલે એ લોકો દેખીતી રીતે તેમની યોગ્ય રીતે અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેવા શરીરની શોધ કરે છે. પણ આપણે એક વસ્તુને આ રીતે પણ કહી શકીએ કે, એમ કરવામાં એમણે ભૌતિક અચેતનાને પણ તેનો ભાગ આપવો પડે છે, એટલે કે, એમણે પણ શરીરના અત્યંત સ્થૂળ પ્રકારના નિયમોની અનિવાર્યતા સાથે પોતાને બંધબેસતા કરવાનું સ્વીકારવું પડે છે. એટલે ચૈત્ય સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ જોતાં, જ્યાં પોતે જન્મ લે છે તે વસ્તુની પસંદગી કરવી અગત્યની હોય છે, એ એક અત્યંત અગત્યની વિગત કરતાં કંઈક વધુ હોય છે-પરંતુ એવી અસંખ્ય વસ્તુઓ હોય છે જેમને અગાઉથી જોઈ શકાતી નથી. ઉ.ત. એ સ્વરૂપ અમુક વાતાવરણ, એક દેશ, અમુક પ્રકારનું કુટુંબ, પોતાનાં માતાપિતાની શક્ય પ્રકૃતિ, વગેરેની પસંદગી કરે છે. એ એમનામાં અમુક સારી રીતે વિકસેલા ગુણો અને પૂરતા પ્રમાણમાં આત્મ-પ્રભુત્વની અપેક્ષા રાખે છે. પરંતુ જો તે પોતાની અંદર, જે કાંઈ વિરોધો આવનાર હોય તેમનો સામનો કરી શકે તેવી ગતિશીલતા જાળવી ન રાખે તો, એકલી પસંદગી માત્રથી કામ પતી જતું નથી. એટલે બધી વસ્તુઓને લક્ષમાં લેતાં કેવળ આ વસ્તુ જ અગત્યની નથી. ગમે તેમ હોય, સારામાં સારું બને, માતાપિતાએ પણ સભાન રીતનો સહકાર આપ્યો હોય, તે છતાં પણ અવચેતના અને એથી પણ નીચેની અવચેતનાના થરના ઢગલેઢગલા રહેલા હોય છે અને તેઓ વખતોવખત સપાટી ઉપર તરી આવે છે, ડહોળાઈ જાય છે, કાર્યને નુકસાન પહોંચાડે છે, અને એવે વખતે શાંતિ અને અચલતાને જાળવી રાખવી અનિવાર્ય બની જાય છે. હમેશાં, હમેશાં એક પ્રકારની તૈયારીની જરૂર રહે છે જ, પોતે પસંદગી કર્યા પછી પણ એક લાંબી તૈયારી કરવાની રહે છે. આમાં પછી જન્મ લેવાની ક્ષણે, શરીરમાં ઊતરવાની ક્ષણે જે અર્ધ-સ્તબ્ધ સરખી ઘટના બને છે અને જે ઘણી વખત એમાંથી મુક્તિ પામવા માટે લાંબો સમય માગે છે, તેની તો વાત જ કરવાની નથી.

બાળક : કેટલાંક બાળકો દુષ્ટ હોય છે. શું એમનાં માતાપિતાએ એમના માટે અભીપ્સા નહિ સેવી હોય તેથી એમ બનતું હશે?

શ્રી માતાજી : એમાં કદાચ માતાપિતાની અવચેતનામાં રહેલી દુષ્ટતા કારણભૂત હોઈ શકે. એમ કહેવાય છે કે લોકો તેમની દુષ્ટતાને, પોતાનાં બાળકોને

જન્મ આપીને તેમની અંદર કંકી દે છે. દરેક વ્યક્તિમાં પોતાનો એક પડછાયો હોય છે. કેટલાક લોકો, એ પડછાયાનો બહારની બાજુએ પ્રક્ષેપ કરે છે-જો કે એમ કરવાથી તેઓ એનાથી સર્વાંશિ મુક્ત તો બની શકતા નથી, છતાં કદાચ એમને થોડો સંતોષ થતો હશે! પરંતુ એનો 'લાભ' પેલા બાળકને મળે છે, સમજાય છે ને? એ તો સ્પષ્ટ છે કે એ ક્ષણે એ બાળકનાં માતાપિતા જે અવસ્થામાં હોય છે તેની જ સૌથી મોટી અગત્ય હોય છે. જો એમનામાં તદ્દન હલકટ અને જંગલી રીતના વિચારો હશે તો એમનું બાળક એમનું પ્રતિબિંબ પાડ્યા વિના નહિ રહે. અને આવાં બધાં બાળકો જેઓ ખોડખાંપણવાળાં હોય છે, ખોટી રીતે ઊછરેલાં હોય છે, અપૂર્ણ હોય છે, (ખાસ કરીને બુદ્ધિના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં જેમના સ્વરૂપમાં ગાબડાં હોય છે, કંઈક ખૂટતું હોય છે), જે બાળકો કેવળ અર્ધચેતન અને અર્ધ-વિકસિત હોય છે-એ બધાનું કારણ, એમનાં માતાપિતાની તેમને ગર્ભસ્થ કરતી વેળાની ચેતનાની ખામીને કારણે હોય છે, જેમ વ્યક્તિ જ્યારે દેહ છોડતી હોય છે તે છેલ્લી ક્ષણો વેળાની ચેતના ઉપર તેના ભાવિનો આધાર હોય છે, તેવી જ રીતે ગર્ભાધાન સમયે બાળકનાં માતાપિતાની ચેતનાની જે અવસ્થા હોય છે તે એ બાળકના ઉપર એક એવી છાપ મારી દે છે જેનું પરાવર્તન એ એની આખી જિંદગી સુધી કર્યા કરે છે. એટલે, આવી વસ્તુઓ આમ તો નાની સરખી લાગે છે-એ ક્ષણનું માનસિક વલણ, એ સમયની અભીપ્સા કે પછી હલકટ વૃત્તિ, ગમે તે કઈ વસ્તુ, એ ક્ષણે બનતી દરેક વસ્તુ-એ એટલી બધી નાની લાગે છે, અને છતાં એનું ઘણું મોટું પરિણામ આવે છે: એને લઈને જગતમાં એક એવું બાળક પેદા થાય છે જે અપૂર્ણ અથવા દુષ્ટ અથવા તદ્દન નિષ્ફળ જીવનવાળું હોય છે. અને લોકોને આની ખબર પણ નથી હોતી.

પાછળથી, જ્યારે એ બાળક ખરાબ રીતનું વર્તન કરે છે ત્યારે તેઓ એને ઠપકો આપે છે, પણ લોકોએ સૌ પ્રથમ તો પોતાને જ ઠપકો આપવો જોઈએ, પોતાને જ કહેવું જોઈએ : 'જ્યારે આ બાળકને હું જગતમાં લાવ્યો ત્યારે હું ચેતનાની કેવી ભયંકર અવસ્થામાં હોઈશ,' કારણ કે ખરી વાત એ જ હોય છે.

બાળક : કેટલીક વાર એવું બને છે કે બાળકની માતા તો એને સારી રીતની કેળવણી આપતી હોય છે પણ એની આજુબાજુના લોકો એને બગાડી મૂકે છે. એવે વખતે તેની માતાએ શું કરવું?

શ્રી માતાજી : હા, એ તદ્દન સાચી વાત છે. એમાં ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ (જે મનુષ્યો લગભગ હમેશાં કરે છે) તો એ છે કે તેઓ તેમનાં બાળકોને તેમના નોકરોને આધીન છોડી દે છે. એ એક ગુનો છે. કારણ કે આ લોકોની ચેતના તદ્દન જંગલી, તદ્દન હલકટ, તદ્દન તમોગ્રસ્ત હોય છે; અને એટલે એ લોકો બિલકુલ સ્વાભાવિક રીતે, પોતાના કશાય સભાન સંકલ્પ વિના, તેઓ એ વસ્તુઓને પેલા બાળકમાં

પ્રવેશવા દે છે. પછી એ પણ સ્વાભાવિક છે કે બાળકો અમુક ઉંમરનાં થાય ત્યારે તેમને નિશાળે બેસાડવામાં આવે છે અને ત્યાં તેમને એવાં અનેક બાળકોનો સંપર્ક થાય છે કે જેને આપણે કંઈ ખાસ વખાણવા જેવો ન કહી શકીએ. આ પ્રકારના સંબંધો થવામાંથી છટકવું ઘણું મુશ્કેલ હોય છે. તેમ છતાં પણ જો બાળકે પોતાના જીવનની શરૂઆત થોડી સભાનતા સાથે અને ખૂબ ખૂબ સારી ભાવનાઓ સાથે કરી હોય છે તો જ્યારે તેમને આવા અનિચ્છનીય સહપાઠીઓનો સંપર્ક થાય છે, ત્યારે તેઓ એમને પારખી શકે છે. અને જો એ બાળકમાં પૂરતા પ્રમાણમાં શુભ સંકલ્પ હોય છે તો તરત જ એ એવાં બાળકોને મળવાનું અથવા તો એમની સાથે સંબંધ રાખવાનું ટાળે છે.

બાળક : પરંતુ જો વ્યક્તિની શુભેચ્છા કરતાં અશુભના સંકલ્પની શક્તિ વધુ બળવાન હોય તો?

શ્રી માતાજી : હા, એ સાચું છે, એમ પણ બની શકે છે. માટે જ, આપણે મૂળભૂત રીતે પાછા એની એ જ વસ્તુ ઉપર આવી જઈએ છીએ: વ્યક્તિએ પોતાનાથી બને તે બધું જ, શક્ય તેટલી સારી રીતે કરવું; અને એ વસ્તુ પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરતા હોઈએ એવા ભાવપૂર્વક કરવું, અને જો એક વાર આ વસ્તુ સ્થપાઈ જાય અને ગોઠવાઈ જાય, તો પછી, જો આપણા સ્વરૂપમાં અભીપ્સા હોય છે, જો આપણું ચૈતન્ય પ્રકાશવંત સ્વરૂપવાળું હોય છે, તો પછી એ સર્વ પ્રકારની ખરાબ અસરોનો સામનો કરી શકે છે. પરંતુ આપણે આ જગતમાં એક વાર પગ મૂક્યો પછી આપણે તદ્દન શુદ્ધ અને ખરાબ અસરોથી અસ્પર્શ્ય રહી શકીએ તેવી બહુ આશા રાખી શકીએ તેમ નથી હોતું. જ્યારે પણ આપણે ખાઈએ છીએ ત્યારે આપણે એ અસરોને ગ્રહણ કરીએ છીએ; આપણા શ્વાસ સાથે પણ એ અસરોને ગ્રહણ કરીએ છીએ. ત્યારે પછી, તત્ત્વતઃ આપણે ધીરે ધીરે કરીને આપણા સ્વરૂપની, આપણાથી શક્ય તેટલી સારી રીતે સફાઈ કરવાનું બાકી રહે છે.

બાળક : એમ કેમ બનતું હશે કે કેટલાંક બાળકો, જ્યારે કોઈ ઉચ્ચરણીજનક વસ્તુ હોય છે ત્યારે જ રસ લે છે?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ તામસિક છે. એનું કારણ એ કે પ્રકૃતિમાં ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં તામસિકતા છે. તમારામાં જેટલી વધુ તામસિકતા હશે તેટલા પ્રમાણમાં તમારે માટે ઉગ્ર અને ઉચ્ચરણીજનક વસ્તુઓની જરૂર વધુ રહેશે. જ્યારે શારીરિક સ્વરૂપ અત્યંત તામસિક હોય છે ત્યારે, જ્યાં સુધી તેને મરીમસાલા અને સુગંધવાળું ભોજન ન મળે ત્યાં સુધી એને તૃપ્તિ થતી નથી. અને છતાં એ વસ્તુઓ ઝેરી હોય છે—એમની અસર જ્ઞાનતંતુઓ ઉપર ઝેર જેવી થાય છે. એમનાથી પોષણ મળતું નથી. પરંતુ એનું કારણ એ હોય છે કે લોકો એટલા બધા તામસિક હોય છે, એમના

દેહમાં, પૂરતા પ્રમાણમાં સભાનતા નથી હોતી. અને, મન અને પ્રાણની બાબતમાં પણ પરિસ્થિતિ એમ જ છે. જો તેઓ તામસિક હોય છે હોય છે તો તેમને રોજ નવી નવી ઉચ્છેરણીજનક વસ્તુઓ, નાટકો, ખૂનો, આપઘાતો, વગેરેની જરૂર પડે છે, તો જ તેમને ચેન પડે છે, નહિ તો અને મનુષ્યને તમસ કરતાં બીજી કોઈ પણ વસ્તુ વધારે દુષ્ટ અને કૂર બનાવતી નથી. કારણ કે તમારામાં આવી ઉચ્છેરાટની ભૂખ હોવાને લઈને જ તમે જરા હલનચલન કરો છો, પોતાની જાતમાંથી બહાર આવો છો-અને ત્યાં તમારે જે લોકો સંપૂર્ણપણે તમોગુણી હોય છે અને જે લોકો મિશ્ર અવસ્થામાં હોઈ પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો સાથે સંઘર્ષમાં હોય છે, એ બંને વચ્ચેનો ભેદ પારખતાં શીખવું જોઈએ. તમે જાણી શકો છો, અને તમારે જાણવું જરૂરી છે કે તમારી પ્રકૃતિમાં ક્યાં તત્ત્વો ક્યા ક્યા પ્રમાણમાં છે. એમ કરી શકવાથી તમારે કઈ વસ્તુની જરૂર છે તેની ઉપર ભાર મૂકી શકો છો. કેટલાક લોકોને તેમના જીવનમાં સતત ચાબખા પડતા રહે તે જરૂરી હોય છે કારણ કે, નહિ તો તેઓ કશી હીલચાલ ન કરે અને તેમનો સમય કેવળ ઊંઘવામાં જ ગાળે. બીજા કેટલાકને તેમનામાંની કેટલીક વસ્તુઓને શાંત કરવાની, નીરવતાની, ગામડાંની કુદરતી આબોહવામાં થોડો આરામ કરવાની જરૂર પડે છે-આ બધી વસ્તુઓ ઘણી લાભદાયી બને છે પણ એમનો ઉપયોગ પૂરો થઈ જાય એટલે એમને વિદાય લેવાની હોય છે, કારણ કે તમારે તમારી પ્રગતિ કરવા માટે મહેનત કરવાની હોય, કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે, કોઈ ક્ષતિ કે અવરોધને જીતવા માટે સંઘર્ષ કરવાનો હોય છે આ બધું ગૂંચવણભર્યું લાગે છે નહિ? તમને કેમ લાગે છે?

આ ત્રણે ગુણોના* પ્રમાણની બાબત ઘણી અગત્યની છે. (તમે આ ત્રણ ગુણો વિષે તો જાણો છો ને?). એ ત્રણે ગુણો પ્રકૃતિમાં અમુક અમુક પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે. અને એ ત્રણે ગુણોમાંથી ક્યા ક્યા ગુણનું પોતાની અંદર કેટલું કેટલું પ્રમાણ છે તે વસ્તુ તમારે જાણી લેવી જોઈએ કે જેથી તમે એક ગુણનો ઉપયોગ બીજા ગુણ સાથે સંઘર્ષ કરવામાં કરી શકો, વગેરે. પરંતુ એક એવી ઘડી આવે છે જ્યારે તમારે અમુક રીતની સમતુલા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે, અને ત્યાર પછી અવિરતપણે એનો ઉપયોગ, જીવનનો સામનો કરવામાં કરતા જઈને તમારી અંદર એને સ્થાયી સ્વરૂપે સ્થાપતા રહેવાનું રહે છે કે જેથી પછી તમે ભયંકર વસ્તુઓ સામે સંઘર્ષ કરતાં કરતાં ખાડામાં ન જઈ પડો. તેમ બન્યા પછી સર્વ કાંઈ યથાયોગ્ય રીતનું બને છે.

* ભારતીય માનસશાસ્ત્ર પ્રમાણેના ત્રણ ગુણો : સત્ત્વ, રજસૂ અને તમસૂ. તમસૂ એ જડતા અને તમોમયતાનું તત્ત્વ છે; રજસૂ એ આવેશ, કામના અને સક્રિયતાનું તત્ત્વ છે; સત્ત્વ એ જ્યોતિ અને સમતુલાનું તત્ત્વ છે.

બાળક : એવી દરખાસ્ત હતી કે આપણી શાળામાં અને યુનિવર્સિટી કેન્દ્રમાં, શ્રી અરવિંદના આદર્શો અનુસાર શિક્ષણ આપવું, પરંતુ અત્યાર સુધી, બહારની જેમ જ કેળવણી અપાય છે: આપણે એ જ રીતનો કાર્યક્રમ અનુસરીએ છીએ.

શ્રી માતાજી : હા, બેટા, અને વર્ષોથી, એવું ન બને અને જુદી રીતનું થાય તે માટે હું લડતી રહી છું. જ્યારે તમે-તમે અહીંનાં બાળકો-જ્યારે પૂરતા પ્રમાણમાં મોટાં થશો અને પ્રોફેસરો થવાની લાયકાત પ્રાપ્ત કરશો, ત્યારે તમને, નવા આવનારાઓને યોગ્ય વસ્તુ અને યોગ્ય રીતે શીખવવાનું સોંપવામાં આવશે. અત્યારે તો આ વસ્તુ, તત્વતઃ બાળકોની કોઈ શાળા હોવાને બદલે પ્રોફેસરોની શાળા છે! એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તમે, જે વસ્તુ બીજા બધા જાણે છે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તૈયારી કરો-કારણ કે એમાં એક જરૂરી પાયો રહેલો છે; એમાં કંઈ ખાસ બહુ નથી, એ કોઈ વિગતવાર કે ઊંડો પાયો તો નથી, છતાં પણ, એમાં જે સામાન્ય માનુષી જ્ઞાનની જરૂરિયાત હોય છે તેનો એક પાયો રહેલો હોય છે-પરંતુ એક વાર એ પાયો તમને પ્રાપ્ત થાય અને તેની સાથે અહીં જે પ્રભાવ રહેલો છે તેનો તમે લાભ મેળવો, અને જ્યારે તમે તમારું દૃષ્ટિબિંદુ એ રીતનું બની રહે તે પ્રમાણે સારી પેઠે વાંચી અને સમજી લો-સાચા જીવનનું દૃષ્ટિબિંદુ કેવું હોય તે તમે સમજી લો-જ્યારે તમે એ બધાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેશો, ત્યારે તમે પોતે જે શીખ્યા હશો તે વસ્તુઓ બહારથી આવતાં બાળકોને ભણાવી શકશો. એ વસ્તુ આપણા કાર્યનો એક ભાગ છે.

એ ખરું છે કે જે શિક્ષણ અત્યારે આપવામાં આવી રહ્યું છે, તે અમુક વિરલ અપવાદોને બાદ કરતાં, તદ્દન સામાન્ય સિદ્ધાંતો પ્રમાણેનું છે. મને એની ખબર છે. પરંતુ એના કરતાં અન્ય રીતનું કરવું હોય તો, ઉદાહરણ તરીકે, આપણે જ અહીં ભણાવવાનાં પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર કરવાં જોઈએ, એમાંનાં અવતરણો આપણે પસંદ કરવાં જોઈએ, શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ પણ આપણે અહીં ઘડી કાઢવી જોઈએ. મેં ઘણા લોકોને એમ કરવા કહ્યું છે. પરંતુ આ એક એવું વચગાળાનું કામ છે જે તમને તમારે લેવાના વર્ગો ભૂતકાળના ચીલા પ્રમાણે ન ચાલે તે રીતે કરવાનું, પછીના વર્ષ માટે મુલતવી રખાવે છે. દાખલા તરીકે, વસ્તુઓની સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કરવા માટે જે સાહિત્ય તૈયાર કરવું જોઈએ તે તૈયાર કરવામાં સમય લાગે છે. આપણે ઘણા નક્કર સવાલોનો સામનો કરવો પડે છે. બાળકોને ભણાવા માટેનાં પુસ્તકો આપ્યા સિવાય, સીધેસીધું શિક્ષણ આપવું એ એક અઘરું કામ છે. છેવટે આપણને જે પુસ્તકો ઉપલબ્ધ હોય છે તેમાંથી મંગાવવાની ફરજ પડે છે. એમાં કોઈ પસંદગીને અવકાશ જ રહેતો નથી. આપણે જે કાંઈ ઉપલબ્ધ છે તેમાંથી સારામાં સારું સાહિત્ય શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ ત્યાં જે શ્રેષ્ઠ હોય છે તે આપણે માટે કંઈ

બહુ સારું નથી હોતું. ત્યાં પણ મારે આ પુસ્તકો તૈયાર કરવા માટે લોકોની મદદની જરૂર પડે છે. પરંતુ હું માનું છું કે એમાં જે લોકો અહીં બાળપણથી જ આવેલાં છે અને તદ્દન અભાનપણે જે વસ્તુઓની લાગણીઓ અનુભવી હોય છે, તે વસ્તુઓ પછી ગમે તે પરિસ્થિતિ હોય-તે છતાં અમુક અસર મૂકતી જાય છે, એની અમુક રીતની અસર થયા વિના રહેતી નથી; અને જ્યારે એવા લોકો અહીં ઊછરેલાં બાળકોને સાથે બહારથી આવતાં બાળકોને જુએ છે ત્યારે એમને એક સાચી રીતનો તકાવત દેખાય છે (કદાચ શિક્ષણના બાહ્ય, સ્થૂળ રીતના ભાગમાં નહિ, પણ સમજશક્તિમાં, બુદ્ધિમાં અને આંતરિક જાગૃતિની બાબતમાં), એમાં ઘણો મોટો તકાવત રહે છે. અને નવાં આવનારને એ જ સ્તર ઉપર આવતાં થોડો સમય લાગે છે. તમે જોઈ શકતા નથી કે એ વસ્તુ પુસ્તકોથી પરની કોઈ વસ્તુ છે? એમાં જાણે એક ઠેકાણે તમે શુદ્ધ વાતાવરણમાં રહેતા હો, જ્યારે જ્યારે શ્વાસ લેતા હો ત્યારે તમારાં ફેફસામાં શુદ્ધ હવા ભરતા હો અને બીજે ઠેકાણે તમે એક ચેપી વાતાવરણમાં રહેતા હો અને જ્યારે જ્યારે શ્વાસ લેતા હો ત્યારે પોતાની અંદર ઝેર ભરતા હો એ બે વચ્ચેના તકાવત જેવું કાંઈક હોય છે-ચેતનાના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં પણ ઘટના એ જ પ્રકારની છે અને તત્ત્વતઃ તો એ જ સૌથી અગત્યની છે. અને આ વસ્તુ જ, સપાટી ઉપરની ચેતનાની પકડમાંથી બિલકુલ છટકી જતી હોય છે. તમે પ્રકાશપૂર્ણ, અભીપ્સાવંત, સાચી સમજવાળા, તાત્ત્વિક પૂર્ણતાવાળા એક ચૈતન્યના સમુદ્રમાં ડૂબેલા છો અને તમારી ઈચ્છા હોય કે ન હોય, તોપણ એ તમારી અંદર પ્રવેશ કરે છે. જે લોકો કેવળ તેમની બાહ્ય ચેતનામાં પુરાઈ રહેલા છે તેમનાથી પણ અર્થ વિનાની નિદ્રા લઈ શકાતી નથી. નિદ્રા દરમ્યાન પણ અહીં એક ઘણું ઘણું ભારે કામ થતું રહે છે. એટલે એની જે અસર હોય છે, તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. હું તદ્દન બહારથી આવતા લોકોને મળું છું, એ લોકો કશું જાણતા નથી હોતા (કેવળ એ લોકોએ તેમનું જીવન, બાળકોમાં રસ લેવામાં વિતાવ્યું હોય છે). હવે, આવા મુલાકાતીઓ, - આવતાજતા લોકો ઉપર એવી છાપ પડે છે કે લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે: ‘પરંતુ અહીંનાં તમારાં બાળકો જેવાં બાળકો બીજે કોઈ ઠેકાણે મેં જોયાં નથી!’ પરંતુ આપણે માટે તો, આપણે તો એમનાથી ટેવાઈ ગયેલા છીએ, નહિ? એ લોકો આપોઆપ, તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે એવાં બને છે-પરંતુ એમની ચેતનામાં એક પ્રકારની જાગૃતિ હોય છે, એક પ્રકારનો અંતરનો પ્રતિભાવ હોય છે, એક પ્રકારની પ્રફુલ્લનની લાગણી થતી હોય છે, અંતરમાં એક પ્રકારની સ્વતંત્રતા હોય છે, અને આવું બીજે કોઈ ઠેકાણે હોતું નથી. અહીં કેટલાંક બાળકો એવાં જેમને ભયંકર કહેવાય તેવી સારી રીતે ઉછરેલાં હોય છે-એવાં વિનયી, એટલાં બધાં સંસ્કારી, જેઓ તમને એવો સરસ પ્રત્યુત્તર વાળે . . . અને આપણને એમને જોઈને નાનકડી

કઠપૂતળીઓનો ખ્યાલ આવે, ફક્ત અર્ધસભાન, જેમને સરસ રીતે પોલીશ કરવામાં આવ્યું હોય, સારી રીતે સાફસૂફ કરવામાં આવી હોય, બહારની બાજુએથી બરાબર ખરખરો ફેરવવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ એમની ભીતરમાંથી કશો પ્રતિભાવ ન હોય. અહીં હું એમ નથી કહી શકતી કે અમે કોઈ અત્યધિક નમ્રતાનો (!) પાઠ આપીએ છીએ, અહીં તો બાળકો જરાક . . . થોડાંક ‘અસંસ્કારી’ થાય છે. પરંતુ એમાં પણ તેઓ એટલાં બધાં જાગ્રત હોય છે! આપણને એમનામાં એક ચેતનાનો રણઝણકાર સંભળાય છે. અને સૌથી અગત્યની વસ્તુ તો એ જ છે. અને આ વિષે આપણે કોઈ વાત કરતાં નથી, કારણ કે આવી વસ્તુઓ વિષે આપણે કહેવાનું હોતું નથી-એ તો આજના જેવો પ્રસંગ આવે ત્યારે મારે એ વિષે કંઈ કહેવાનું થાય છે. સાચે જ, તમે અહીં ઘણાં વર્ષોથી છો અને આજે પહેલી વાર જ તમને બરાબર ખબર પાડવામાં આવે છે, ભલે.

તમારા પ્રશ્નો પૂરા થઈ ગયા કે નહિ ?

બાળક : આ વસ્તુ જરા વિષયાંતર જેવી છે. આપ દર વર્ષે પહેલી જાન્યુઆરીએ એક સંદેશ આપો છો. એની પાછળ તત્વત: શો સંકેત રહેલો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : હા, દરેક વર્ષે . . . યુદ્ધના દિવસોમાં તો એ વસ્તુઓ અદ્ભુત બનતી, એમાં જાણે, જે વસ્તુઓ બનવાની હોય તેના ભાવિ સંકેત જેવું આવતું. હવે કોઈ યુદ્ધ નથી અને ભવિષ્યવાણીની જરૂર પણ નથી! પરંતુ એમાં હમેશાં, જે પ્રગતિ કરવાની જરૂર હોય છે તેનો સંકેત આપવામાં આવે છે. એ પ્રાર્થના* તમને આવતી કાલે સવારે મળશે. પરંતુ હું તમને એના ઉપર ઊંડું મનન કરવાની સલાહ આપું છું. કારણ કે સાચે જ એ વસ્તુ બહુ જ અગત્યની ગણીને કહેવામાં આવી હતી. હવે આપણે લગભગ જાણે કે બહારના લોકોને માટે કોઈ રસપ્રદ વસ્તુઓ હોઈએ એવાં બની ગયાં છીએ. એટલે કે ઘણા ઘણા મુલાકાતીઓ આવે છે, ઘણા ઘણા લોકોને આપણે અહીં જે કાંઈ કરીએ છીએ તેની સાથે સંબંધ હોય છે, એમને બધે ફેરવવામાં આવે છે અને આપણે શું કર્યું હોવાનું માનીએ છીએ, શું કરવાના છીએ, એવું બધું કહેવામાં આવે છે. અને મારે એમ કહેવાની એક અનિવાર્ય જરૂરિયાત ઊભી થઈ હતી: ‘મહેરબાની કરીને આપણે શું કરીએ છીએ એની આટલી બધી વાતો ન કરશો; કેવળ કર્યે જાઓ.’ બસ એટલું જ.

* ૧૯૫૪ ની સાલના નૂતન વર્ષનો સંદેશ :

‘મારા પ્રભુ, આ વર્ષને માટે તારી સૌને માટેની આ સલાહ છે :

‘કોઈ વાતની બડાશ ન મારશો, તમારાં કાર્યોને બોલવા દેજો.’ ’

નાનામાં નાની વિગતોની બાબતમાં પણ કાંઈ કહેવા કરતાં, કરી બતાવવું હમેશાં વધુ સારું હોય છે.

એમાં એક બીજો, વધુ ગહન અર્થ પણ છે - પરંતુ એ વિષે વળી ફરી કોઈ વાર તમને વાત કરીશ.

બસ ત્યારે, આવજો, મારાં બાળકો.

પ્રશ્નો અને ઉત્તરો

૧૯૫૧-૫૩

સાધકની ચેતનામાં અવતરણ કરનાર તથા તેની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવા સહાય કરનાર યોગશક્તિ જુદી જુદી ઘણી દિશાઓમાં કાર્ય કરે છે, અને એ શક્તિને પોતાનામાં ઝીલનાર સાધકની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, તથા જે પ્રકારનું કાર્ય કરવાનું હોય છે તે પ્રમાણે એ યોગશક્તિના કાર્યનાં પરિણામો જુદાં જુદાં આવે છે. સૌથી પ્રથમ તો, સાધકની પ્રકૃતિનાં જે તત્ત્વો રૂપાંતર પામવા માટે તૈયાર હોય છે તેમનું રૂપાંતર એ શક્તિ વેગપૂર્વક કરે છે. જો સાધકની મનોમય ભૂમિકા યોગશક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લી તથા તેને ગ્રહણ કરવાને તત્પર હોય તો યોગશક્તિનો સ્પર્શ થતાં તેના મનનું રૂપાંતર થવા માડે છે, અને તે વેગપૂર્વક પ્રગતિ કરવા માડે છે. જો પ્રાણશક્તિ એ પ્રમાણે તૈયાર હોય તો તેમાં પણ એ જ પ્રકારનો રૂપાંતરનો વેગ આવે છે, યા તો સ્થૂલ શરીરમાં પણ એ પ્રમાણે બની શકે છે.

- શ્રી માતાજી